

Առ Վերժանող Տառնիս :

Նդհանուր աշխարհագրութիւն խոս-
 տացելէն առ 'ի մէնջ 'ի լուսն փա-
 փաքանաց մերադնեայ ուսում-
 նասիրաց վաղու ևս կատարեցաւ ը գր-
 խաւոր մասանց նորին . մնաց միայն ինչ
 ինչ քննելի առ 'ի զանստոյգս հաւաստի
 տեղեկութեամբ ստուգել . գործով գործս
 տարժանելի բաղմոց քննութեց կարօտ .
 զոր մասամբ իմն կատարեցաք յառաջա-
 գոյն : Իայց ապա զանազան հարկեցու-
 ցիչ կարևոր գործառնութիւնք ը մէջ ան-
 կեալ , նահանջ արկին մեղ անընդհատ
 աշխատասիրութիւն զթերին լրացուցանել :
 Իսկ այժմ ը յաջողել տն , սուղ ինչ սլա-
 րապ գտեալ , 'ի գէտ վարկաք զայս մասն
 աշխարհի . որ ըստ կարգի այլոց մասանց
 չորրորդ դասի , որ և ը տանելոյ պայմա-
 նի աշխարհագրութե քննեալ և ստուգ-
 եալ է , ընծայել ուսումնասիրաց՝ առ-
 այժմ սովաւ ընուլ զփափաք իւրեանց՝
 գալով 'ի ծանօթութիւն լոյսր անծանօթ
 աշխարհի . մինչև տն օգն սկանութիւն և
 այլ մասունք հետ զհետէ 'ի տիպ արձա-
 նասցին անընդհատ յաջորդութիւն :
 Իսկ յաջափինչ վր յառաջատիպ հատորիս .
 իսկ զայլ բազմաթիւ գիտելիս ճագրա-
 կան զոճարձալի կարևոր և կենցաղօգուտ

մակացութեամբ, ունիմք լիով աւանդել
յընդհանուր յառաջաքանութե համե-
րէն գործոյս յառաջնում հատորի, 'ի
սկիզբն հասարակախօսութե : Յայսմ
վայրի զայս և եթ' ազդ. առնեմք, զի ոնկ
յայլ մասունս աշխարհի, նոյնպէս և աստ
փոյթ կալաք զանոճանս աշխարհաց՝ գա-
ւառաց՝ քաղաքաց, և՛. որչափ ինչ հնար
է լը բուն հնչման իւրաքանչիւր ազգաց
նշանակել. այլ քանզի են՝ որոց գրոճաժք
այլազգ. հնչին յայլոց ազգաց ք զոր բը-
նիկ ազգայինք, մանաւանդ գաղղիացիք
և անգղիացիք. որով ոչ սակաւ դժոճա-
րութիս կրեն, որք անտեղեակ են այնց
լեզուաց՝ 'ի գտանել զանոճանս քաղա-
քաց յաշխարհացոյց պատկերս, նորին ա-
զագաւ կարևոր վարկաք զերկոսին ևս
նշանակել. նախ լը բնիկ հնչման, և ա-
պա հանդէպ նր փակագծիւ ըստ գրոճա-
ծոյն. ոնկ տեսցի յընթացս մատենիս :
Յորմէ ակնունիմք մտաւոր և անձանձիր
ընթերցանութի մերոց բանասիրաց բա-
զում շահաւետ արդիւնս բարեաց գան-
ձել, որ է վախճան առաջադիր գործոցս :

Մ Ա Ս Ն Չ Ո Ր Ր Ո Ր Դ Ա Մ Ե Ր Ի Կ Ա

ա. ԱՆՈՒՆ:

ԱՅՍ ՄԱՍՆ ԱՇԽԱՐՀԻ
կոչեցաւ ԱՂԵՐԷԿԱ՝ որ 'ի մեզ
տառադարձեալ, բերի ԱՂԵՐԷ
ԿԱ՝ յանուն ամերիքոսի վէս-
բուչիոսի որ էր 'ի ֆիօրէնցա-
քաղաքէն իդալիոյ. իբր ոչ եթէ զի նա եղև առա-
ջին գաւիչ նր, քզի իբր վեց կմ եօթն ամօք յառաջ
քան զնա՝ եհաս անդր գերահաչակն քրիստափոյս
քոլոմպոս. այլ զի նա ինքն ամերիքոս նախ տպագ-
րութի հրատարակեաց զպատմութի գիւտի այսր նո-
րոյ աշխարհի. ուր եհաս յամի փրկչին 1497. որպէս
ստորև ունիմք ասել: Կոչի և ԱՂԵՐԷԿԱՆ հնդկաստան.
'ի զանազանութի հնդկաց աշխարհի, որ է յարևել-
եան կողմն մերումն կիսագնտոյ 'ի յասիա:
Իսկ 'ի ռամկաց կոչի և ՍԳԻՐԷՆ կմ ՆԵՐԷԷՆ աշխարհ.
Իբր զի գոլով 'ի հակակայ կողմն հողագնտոյս՝ պատ-
րանօք երևակայութե կարծեն լինել 'ի ներքոյ կմ 'ի
ստորին կողմն մեր. բայց այս գունտ կամ ոլորտ
երկրի՝ գոլով յամ կողմանց չըջապատեալ յերկնից,
կմ լաւ ևս ասելով՝ 'ի ծոց նր պարփակեալ, չու-
նի ստորին, և վերին տեղի. այլ ամ կողմանք նր
հաւասար են: Սովորաբար անուանեալ կոչի ՆԵՐ

աշխարհ . տճի . Իէնի Կիւնէայ . քզի չեւ ևս են 300
ամբ յորմէ հետէ ծանուցաւ բնակչաց այսր մերումս
կիսագնտոյ :

Է . Դիւր , և Տարածութիւն մերիւի :

Մերիկա է մի 'ի մեծագոյն ցամաքային մասանց
հողագնտոյս 'ի հակակոյ կողմն հնոյ Յին . ձգել
'ի հիւսիսային բևեռէ չ հարաւ 133 աստիճանօք .
կի՞ փոքր մի աւելի , այսինքն մղոնս իբրև 8000 . իսկ
յարեմտից յարեւելս 45 աստիճանօք . այսինքն մղոնս
իբրև 2700 . ուստի և յայտ է թէ մեծ է ք զս
սիա : Դիւր նոյն կարի յարմարաւոր է և յաջողակ
նաւարկուէ և վաճառականուէ ' ք զայլ լոմ մասն
Յի . զի յլոմ կողմանց չըջապատեալ է 'ի ծովու .
ունի և բոլոր ծոցս մեծամեծս և պարոյրս , որք չ մտա
նեն 'ի ներքս 'ի ցամաքն . այլև անհմր նաւահան
գիստս պատճախանս , և գետս մեծամեծս և նա
ւարկելիս , որք կարի դիւրացուցանեն զհազարակ
ցուի չ համօրէն մերս կիսագնտոյ .

Զ . Բնակչիւ մերիւի :

Թէ զիւրդ սկիզբն եղև բնակուէ մարդկան 'ի
նոր Յի անդ , է խնդիր դժուարին և բազ
մամանուած . մենք թէ ամենեւին անյայտ և անըս
տոյդ . զոր թէպէտ բազումք բազմօրինակ բանիւք
գուն գործեցին լուծանել , և յայտնի առնել , այլ
չեղև հնար . քզի չիք գտանել առ ամերիկացիս ա
ւանդուի հիմնական , բաց 'ի վեր 'ի վերոյ աւանդու
թէ ինչ մէքսիկացւոց . թող թէ դրուած վն ծագ
ման իւրեանց . վն բանք այնց մատենադրաց և հա
տատու թիք բովանդակք ' են լոկ կարծիք և գուշա
կուիք մարդկային ճարտարմտուէ . թող զայնոսիկ ,
որք յայտնի առասպելք են ինքնաստեղծք . մենք
թէ և մոլորական . սակայն մո 'ի լրումս փափաքա
նաց ընթերցասիրաց ' ոչինչ դանդաղիմք համառօ
տել աստանօր զանազան կարծիս մատենագրաց 'ի
վն այսր խնդրոյ :

Արդ տեսնք 'ի կարծեցել բնագննին փիլիսոփայից
տեսնալ զի ժզվրդ նորոյ Յի ունի զպատահական
յատկութիւն ինչ օտարս 'ի բնակչաց այսր մերումս
կիսագնտոյ . զոր օրինակ զի արքն անմաղ են և լերկ
բոլորովին , բաց 'ի գլխոյ . և կաղմուած մարմնոյնց
մենք .

մէնդ գիմաց՝ այլազան, և եղանակ կենաց և յօժարուիք և ասորթակք հոգւոյ տարբեր, յանդգնեցան հաստատել, թէ չեն նք՝ ի սերնդոց նորին հասարակաց հօր մարդկան ազգի, քի ագամայ. այլ օտարասեռ իմն զարմ մարդկան. մասնաւոր պատահական տարբերութիւն զանազանեալ ի մէջ :

Վիյ ոչ աստի անդր փոխադրեալ, այլ անդ գոյացեալ և աճեցեալ, և պահեալ կենդանի ի համայնաջինջ ջուրցն հեղեղէ որ եղև առ նոյիւ. կիմ լամցն՝ եթէ ենթադրեսցի թէ ոչ եհաս անդ ջրհեղեղն. և կիմ գէթ ոմանց՝ ի վր բարձրաբերձ լերանց, եթէ գիցի թէ եղև և անդ ջրհեղեղ. այլ ոչ եհաս ի գլուխ բարձրագագաթն լերանց : Արդ՝ այս կարծեցեալ իմաստակք ք թէ իմաստասէրք թուի թէ զհետ երթան կարծեաց այնոցիկ, որք յետսամիտ խորհրդով մէնդ թէ ամբարշտութիւն անհնարին համարին և գրեթէ հակասական, բարձրանալ ջուրց 15 կանգնաւ ի վեր ք զբարձրագոյն լերինս Յի. և այնպէս ծածկել զհամօրէն ոլորտս երկրի. ընդգէմ յայտնաբարբառ վկայուէ ք գրոց. այլև արտաքին հնագիր պատմուեց : Ապա թողել ի բաց զայսպիսի ամբարիշտ կարծիս՝ զորս և զօրւոր փաստիւք ի բաց մերժեցին երևելի ողջախոհ փիլիսոփայք, բերցուք ի մէջ զայլոցն :

Ոմանք համարին, թէ սկիզբն բնակութե գէթ մասին ինչ ամերիկոյ՝ եղև ի նախնի կարկեդոնացւոց որք են թունուսք. հիմնեալք ի բանն արիստոտէլի, որ ի գիրս հրաշից (թէ արդարև նորա իցեն այն գիրք.) ասէ, թէ ի ծովու արտաքոյ հերակլեան արձանաց, կարկեդոնացիք գտին կղզի անմարդի. բայց առատացեալ այլ ամ իրօք, որք կարևոր են կենաց մարդկան. ուր այնուհետև ըստէպ նաւարկէին. և ոմանք գաղթականք սկսան սակս վայելուէ և արդասաւորութիւն երկրին անդ հաստատել զբնակութի իւրեանց. բայց ատեանն կարկեդոնի արգել լս պատժով գլխապարտութե, զի մի՛ ևս իշխեսցէ որ բնաւ նաւել անդր. երկուցեալ թէ գուցէ գատարկացի ի բնակչաց՝ կարկեդոն մայրաքաղաք իւրեանց : Ոմանք ևս առաւանտեալ ի նախնի աւանդութիւն, ասեն թէ ի քանանացւոց՝ ի Ժմիս յետճայ, և յերայեցւոց՝ առ Ժմիւք գերուեց, այլև ի վնաց, գաղթականք վարեալ տեղափոխեցան յամերիկայ :

Այլ այն ամ պատմութիւնք և աւանդութիւնք անստոյգ են

են ամենեւին . այն զի ուր դեղեցիկ տրամաբանէ ու
պէրդսոն , անմարթ իսկ է կարծել բնակչաց նորոյ
Յի՛ յայսպիսի քաղաքական քաջակիրթ և հրահան
դեալ ժողովրդոց սկիզբն ունել . ապա թէ ոչ հարկ
էր մնալ առ նոսա գէթ դոյզն ինչ հետոց քաղա
քականութե . և այնց հմրկ արհեստից կարևորաց
մարդկային կենաց , որք գրեթէ ժմակից են վիճա
կի ընկերութե մարդկան՝ յայլ մասունս երկրի :
Քանզի թէպէտ ՚ի մէջ բազմապատիկ սասանութեց
և թշուառութեց , և փոփոխութեց կենցաղոյս , հնար
է մարդկան առ սակաւ սակաւ մերկանալ զքաղա
քականութի , այլ ոչ իսպառ վայրենանալ . նոյնպէս
մարթ է նուրբ և բարձրագոյն արհեստից , որք ՚ի
զարդ են և ՚ի վայելչութի՝ աղաւաղիլ այլև իսպառ
կորնչիլ , բայց կարևոր արհեստք կենաց , զոր օրի
նակ գործիք երկրագործութե , և ոստայնանկութե ,
սուր , փուռն , ևն , մուծելք առ անգամ մի ՚ի մէջ
ժողովրդեան իրիք , ոչ երբէք իսպառ անհետ լի
նին . ուր եղև առ ամերիկացիս , առ որս իբրև հա
սին զառաջինն եւրոպացիք , ոչինչ յայսպիսեաց ա
տի տեսին : Եւ ևս զինչ և իցէ աղբ կթ ժողովուրդ
միանգամ զփորձ առեալ պիտանութե և հարկաւո
րութե ընտանի անտանոց ՚ի կերակուր , և ՚ի գործ
աշխատութե , զոր օրինակ արջառոյ , ձիոյ , խաշանց ,
ևն , անկարելի երևի այնչափ անփոյթ լինել , մին
չև թողուլ իսպառ սոյուս կորնչիլ այնպիսի ոյլ
տանի անասնոց . սակայն մինչև էին տարեալ անդ
եւրոպացիք , ՚ի բովանդակ ամերիկայ ոչ գոյր ոչ
արջառ , ոչ ձի , և ոչ այլ ինչ տեսակ ընտանի ա
նասնոց մերոց . յայն սակս իբրև կամեցան սղա
նիացիք հաստատել անդ դաղթականս , փոյթ կա
լան փոխադրել անդր յեւրոպիոյ զմմ տեսակս այն
պիսի անասնոց , որք այժմ՝ բազմացեալ են և անդ ,
ոնց առ մեզ :

Յայում նմէ՝ քաջայայտ երևի թէ առաջին նախա
հարք բնակչաց նորոյ Յի՛ չեն ՚ի կրթական և ՚ի
հրահանգել աղցաց , այլ ՚ի բիրտ և ՚ի վայրենի ժո
ղովրդոց . բայց չէ յայտ թէ յորմէ՝ Յէ . և յորոց
աղցաց էին նք : Արոցիոս առ լուգովիկոսի մով
րերայ հմրի , թէ բնակիչք հիւսիսային ամերիկայ
են յասիական թաթարաց . յորոց գուցէ հասունածք
ինչ թափառեալ ընդ համատարած վայր սիուերիոյ ,
(ուր սովորութի է նց մինչև ցայսօր թափառական
կեանս վարել .) և խաղացեալ լարեւելս , հասեալ
իցեն

իցեն յամերիկայ: Չի բիշմբ համարին, թէ 'ի նախ
նուսն ամերիկա միաւորեալ էր ը մերումս ցամա
քի: և յետոյ 'ի բուռն սասանուէ երկրի իրամատ
եալ: Եւ յայնմանէ կարծեն թէ երեւցան այն գո
տի բազմապատիկ կղզեաց 'ի նեղուցն որ ը մէջ ա
մերիկոյ և ասիոյ: զորս 'ի վերջին Ժմկս գտին մոս
կովք՝ որք և ասեն թէ յամսին 'ի նո՝ 'ի մեծամեծս
և 'ի փոքունս, Կտանին հրաբուղիք: ուն և 'ի ցա
մաքն քամէադքայ: յորոց ոմանք գրեթէ միշտ վա
ռեալ բորբոքին: յորմէ առաւել հաւաստի այս
կարծիք: Քանզի յայտ է թէ 'ի տեղիս, ուր յա
ճախ են ստորերկրեայ հրայրեցութիւնք, մեծամեծ
սլատառմունք լինին: և բիշմ այլայլուիս և փոփո
խութիս գործեն երկրի: Իսկ եթէ ենթադրեա
ցուք, թէ 'ի սկզբանէ անջատե՛լ են 'ի միմեանց այս
երկու մասունք հողագնտոյս, սակայն և այնպէս չէ
ինչ գծո՛ւարին անցանել նոյ յամերիկայ: Մի՛ զի
նեղուցն որ ընդ մէջ ամերիկոյ և ասիոյ՝ չէ այնչափ
ինչ լայն: Եւ երկրորդ՝ զի ուն ասացաք՝ բիշմ կղզիք
գտանին անդ: Վոյ ը ուսկէրդսոնի կարէին նք ը
Թերակատար ծանօթութեց՝ զոր ունէին զնաւար
կուէ, անձև և ուրո՛ւական նաւակօք իւրեանց տե
ղափոխիլ նախ՝ յառաւել մօտաւոր կղզիս, և անտի
յայլս յաջորդաբար՝ մինչև ժամանել 'ի ցամաքն ա
մերիկոյ: և լինել սկզբնահարք ամերիկացւոց: Եւ
այս ը նորին կրօնիոսի յայսմանէ ևս առաւել հա
ւանական թո՛ւի: զի բարբառ հիւսիսային ամերի
կացւոց բազում մերձաւորութի ունի ը լեզուի թա
թարաց:

Բայց յարեմտեան կողմն հիւսիսային ամերիկոյ՝ գը
տանի մասնաւոր ժողովուրդ կոչեցեալ Էսփի՛նայի: որ
'ի բիշմ նշանաց, զոր օրինակ 'ի կերպարանաց, 'ի
զգեստուց, յեղանակէ կենաց՝ երեւի ունել զծա
գումն 'ի կրէնլանտացւոց: ուն և լեզու նոյ կարի
մերձաւոր է, և գրեթէ նոյն ը բարբառոյ կրէն
լանտացւոց: զոր և փորձիւ ստուգեաց քարոզիչ
ոմն լուտերական հմուտ լեզուի կրէնլանտացւոց:
որոյ գնացեալ յ՝Ն եսքիմացւոց, եգիտ զի խօսէին
նք 'ի բուն բարբառ կրէնլանտացւոց: և յամի բե
րէին զնմանութի նոյ: մեզ թէ էին իբրեւ նոյն ազգ:
որք և յայն սակս բիշմ մարդասիրութ ընկալան ըզ
քարոզիչն զայն՝ իբրեւ ազգակից, և եղբայր իւր
եանց: ը որ մեծապէս զարմացաւ նա: Այս նմ
է հաւաստի նշան, թէ 'ի կրէնլանտացւոց անտի

են նք . իսկ կրէնշանտացիք յայտ է թէ են 'ի նոր
վեկիացւոց :

Քանզի նորվեկիացիք լը ռոպէրդոնի յամին 830 .
իսկ ըստ պիշինկայ՝ 'ի 981 . հասին 'ի կրէնշանտի
կղզի . և անդ հիմնեցին բնակուի մարդկան . բայց
յետոյ լը հարուստ մի Ժմի լը հասաւ երթեկի նոր
վեկիացւոց 'ի կրէնշանտի . իսկ 'ի վերջին Ժմիս
վերստին սկսան նորվեկիացիք նաւել 'ի կողմանս
յայնսսիկ : Արդ՝ ըստ նորին ռոպէրդոնի , եթէ
յայնսսիսում իմ գծական դարու , յորում դեռ ևս
և ոչ դուզնաքեայ իմն նշոյլ գիտուէ և քաղաքակա
նութե երևէր 'ի հիւսիսային կողմանս եւրոպիայ ,
նորվեկիացիք ունէին այնչափ ծանօթուի նաւաբ
կուէ , մինչև նաւել 'ի կրէնշանտի , քաջայայտ է
թէ և նախիք նոցա՝ գլխովին անձնատուրք 'ի նա
ւարկուիս լը ծով , ուր թաթարք 'ի թափառիլ ընդ
ցամաք , կարէին 'ի նորվեկիոյ նաւել մինչև ցամե
րիկայ . թէ ոչ անմիջապէս և ուղղակի , (որ դրժ
ոճարին երևի սակս երկարուէ ծովային ճնշիւն .)
գէթ առ սակս սակաւ յառաջ խաղալով 'ի կղզե
ւաց 'ի կղզիս . ք նախ՝ 'ի շէշլանտեան կղզիս . ա
պա 'ի ֆարոսեանս . անաի յիսլանտիա . յետոյ 'ի
կրէնշանտի . որ գոլով անձուկ նեղուցիւ անջր
պետեալ յամերիկոյ , մարթ է դիւրաւ աստիանդ
անցանել : Այլ կարողացան մարդիկ առանց այնր
մեծի գժոճարուէ , զոր ոմանք անյաղթելի կարծե
ցին , անցանել 'ի ցամաքէ աստի մերմէ յամերիկայ ,
լը այս երկու հիւսիսային ծագս . ք լը արևելեանն՝
միջնորդութի կղզեաց որ 'ի նեկուցին ասիոյ և ամե
րիկոյ , և լը արևմտեանն՝ միջնորդութի կրէնշան
տիոյ : Եւ ևս լը կրոցիոսի մարթացան անցանել և
'ի հարաւային ցամաքէն լը նեղուցն մակէլանեան .
որոյ լայնուին չէ ինչ առաւել ք ղերկու կմ դերիս
փարսախս . նոյնն և այլ զանազան ճանապարհօք :
Սակայն թէնդ և այս ամ չլինէր , միթէ չէր մարթ
թէ յետ այսչափ դարուց յոլովակի սլատահել իցէ
այն , որ սլատահեցաւ ալփոնսսի սանքէղեան . որ
'ի սաստիկ իմն ալէկոծուէ յափրիկոյ վարեցաւ յա
մերիկա : Այսմ բժմ օրինակս ասէ կրոցիոս մարթ
էր 'ի մէջ մատուցանել :

Ապա յայտ է թէ բնակիչք նորոյ Տի զծագումն
իւրեանց ունին յասիացւոց , և յեւրոպացւոց . բայց
առաւել հաւաստի երևի թէ միայն յասիացւոց .
ղի թողեալ ղեդիմուցիս , որք են մասնաւոր ժողո
վուրդ

վուրդ ամ իրօր օտար յայլոց ամերիկացւոց , յայլ ամ ազգս և ժողովուրդս առ հնրէ երևի զարմանալի իմն նմանութիւն՝ ոչ միայն 'ի տեսիլ երեսաց՝ 'ի դիրս՝ և 'ի կազմակերպութի մարմնոց , այլև յախորժակս հոգւոց . ուն թէ ամէն 'ի նոյն զարմէ էին . ունին նմանութիւն և ը բիրտ և վայրենի ժողովրդոց . որք են 'ի սփիւռս հիւսիսային կողմանց ասիոյ . բայց գրեթէ ոչ որ 'ի նոցանէ ը ազգաց բնակելոց 'ի հիւսիսային ծագս եւրոպիոյ . յորմէ յայտնի երևի թէ յասիացւոց իջանէն նք : Համաձայն է այս առ սէ ռուբերգսոն և աւանդուէց մեքսիկացւոց՝ որ վն ծագման իւրեանց . զի աւանդեն թէ նախահարք իւրեանց եկին 'ի հեռաւոր ծաց 'ի հիւսիսոյ արեւելից մեքսիքոնի . ցուցանեն և զանազան կայանս , յորս զառաջինն զտեղի կալան . և յորոց յառաջ խաղացին 'ի խորին գաւառս :

Հաւանական երևի թէ 'ի նոյն հիւսիսական կողմանց ասիոյ անցին յամերիկայ և զանազան տեսա՝ք վայրենի չորքոտանեաց և թռչնոց՝ որք լինին 'ի ցրտային գաւառս . կամ ցամաքաւ , (եթէ ենթադրեսցի , թէ 'ի հնուէն միացեալ էր ամերիկայ ընդ մերումս ցամաքի .) և կմ ը լող , որ չէ ինչ ըդէմ . մի՝ զի անասունք թէպէտ մեծամեծք , և յաղթանդաւն , սակայն առաւել յաջողակ են 'ի լեզ քան զմարդիկ . որպէս տեսանեմք 'ի մեծամեծ արջառս , յերիվարս , են : Եւ երկդ՝ զի նեղուցն որ անջր . պետէ զասիա յամերիկոյ չէ այնչափ ինչ լայն . այն զի գտանին անդ և կղզիք յօլովք . որք առաւել գիւրացուցանեն զանցս նց , զի մարթ էր նոցա 'ի միջէ անցանել յայլ . մինչև հասանիլ յամերիկայ . և այս (ը քալմեայ 'ի մեկն նք գրոց . գլ . Ե .) կմ 'ի խնդիր կերակրոյ , կմ փախուցեալ յերեսաց որսորդաց , և կամ այլ ինչ դիպունածով : Իսկ վն այլոց անասնոց , որք 'ի ջերմային գաւառս լինին՝ մարթ է ասել թէ 'ի մարդկանէ տարան անդր պէտպէս դիպունածովք : Ի յամերիկա ոչ գտանէին նախ քան զհասանելն անդ եւրոպացւոց պիտանացու ընտանի անասունք . ուն արջառ , երիվար , ոչխար , են . յորմէ երևի թէ առաջին նախահարք ամերիկացւոց՝ չէին առեալ դիորձ պիտանութե այնց անասնոց . նմին իրի չեղև նց փոյթ տանիլ ը ինքեանց յանառնոց անախ . և ընդ հակառակն գտանին անդ անասունք ինչ՝ չորքոտանիք և թռչունք՝ տեսական տարբերք յանասնոց մերումս կիսադնտոյ . յորմէ չէ պարտ

'ի մօտի գնեւ թէ չեն նոքա յձէ աստի մերմէ, այլ անդ դոյացեալ. վն ղի այն տարբերութի ոչ թոճի լի նեւ դոյացական, այլ պատահական եւ թ. պատճառեալ 'ի դրից երկրին, 'ի հանգամանաց օգոյն, և 'ի աննդեհէ. զոր յայտնի ճշմարտէ և փորձն. զի ահա արջառք՝ երկվարք՝ ոչխարք՝ և շունք, ևն, զորս ասանին անդ եւրոպացիք, յերկրորդ ծննդեան այն չափ փոփոխին ոչ միայն ըն արտաքին տեսեան, (լի նեւ լի փոքր վախտ և դժուծ.) այլ և ըն ներքին որու կուէց. մինչև երևել այլասեռակ 'ի մերոց աստի. և այս փոփոխութի առաւելապէս երևի 'ի շունս, որք յառաջնում՝ ծննդեան անդ իսպառ համրանան. օտք և 'ի կուլինէա. որով թոճին այլ տեսակ անասնոյ :

Այլ վն այսր մթին և անյայտ խնդրոյ՝ այսչափ ինչ շատ համարեալ, վն այժմեան բնակչաց ասելի է, թէ առ համեմատութե ըստ ճակ տարածութե իւրոյ, բնակիչք նորա սակաւ են. զորս յերկա դասս բաժանէ պիշինկ. քի 'ի բուն ամերիկացիս. 'ի խափշիկս. կիմ 'ի սեաւ ափրիկեցիս՝ անդ փոխադրեալս յափրիկոյ. և յեւրոպացիս. ընդ որոց դասին և ծնեալքն յեւրոպացւոց, և յամերիկացւոց, կիմ յափրիկեցւոց : Բուն ամերիկացիք թէպէտ և յառաջագոյն իսկ չէին այնչափ յոգնաթիւ. բայց զկնի տի քեւոյ եւրոպացւոց զանազան կողմանց ամերիկոյ, ևս առաւել նոճաղեցան. կէս մի 'ի պոճկոյ ընդ մի ականս և ը եւրոպացիս, և կէս մի 'ի ծանրակիր գործառնութեց և 'ի գժնգակ աշխատութեց, յոր ծառայեցուցանելն զնս եւրոպացիք : Վն վերպին մատենագիրք, որք տարապայման բազմացուցանեն զնս. քղի 44 ազգք և ժողովուրդք բարակվայոյ, դուգումանայ, և ուրակվայոյ, որք են առաւել բազմամարդ նահանգք ամերիկոյ՝ հազիւ հասանեն 'ի թիւ 300 հազարաց. եթէ նոյնչափ դիցուք և 'ի տրասիլիս, 'ի քիլի, 'ի բերու, 'ի կույանա, 'ի ցամաքն, և յերկիրն մակէլանեան, որ յայտ է թէ չէ բազմամարդ. թիւ համօրէն բնիկ ամերիկացւոց 'ի հարաւային ամերիկայ հազիւ հասանէ ցմիլիոն մի և կէս. և փոքր մի աւելի : Դիցուք թէ նոյնչափ իցեն և 'ի հիւսիսային մասին. զի ոչ թոճի լինել առաւել բազմամարդ ք զհարաւայինն. բոլոր թիւ բնիկ ամերիկացւոց լինի երեք միլիոն. և փոքր մի աւելի :

Իսկ խափշիկք՝ կիմ սեաւ ափրիկեցիք՝ զորս սկսան աս.

տանիլ անդր եւրոպացիք , յորժամ նոճաղեցան բը-
նիկ ամերիկացիք 'ի մշակել զերկիր , և 'ի դործել
'ի մետաղս , 'ի սկզբան ույ և յաւարտ անյեալ դա-
րուն՝ առաւել բազմաթիւ էին . զի ըստ հաւա-
նական հաշուի ոմանց՝ յանցեալ դարու մինչև յայժմ
երեւի հաւանական՝ թէ տարան անդր յափրիկոյ իբ-
րև վեց միլիոն խափիկք . այլ այժմ գուցէ հազիւ
կիսով չափ գտանին . քզի գոլով եղկեւայն գրաւ-
եալ 'ի խիստ աշխատանս , և ոչ կարելով ամուս-
նանալ , օր լը օրէն նոճաղին . և սպառեալ էին արդ-
եօք մինչև ջայժմ , եթէ ոչ ընուն զտեղի պակա-
սելոց , անդադար նորս տանելով յափրիկոյ . Ուս-
տի այժմ՝ լը պիշինկայ գտանին անդ իբրև 3 միլիոն ,
և 450 հազար խափիկք . իսկ եւրոպացիք (թոճեշ
լը նս և զծնեալս 'ի խառն սերնդոյ) առաւել են .
զի լը նորին պիշինկայ թիւ նց հասանէ ց6414678 :
Արդ՝ միացուցեալ զգումար երկց աղգացս , թիւ
համօրէն բնակչաց նորոյ Յի՛ լինի լը այսմ աղիւ-
սակի պիշինկայ :

Եւրոպացիք , և խառնեալք . . . 6414678 :

Ափրիկեցիք 3450000 :

Բնիկ ամերիկացիք 3577000 :

Գ.մը բոլորեցուն 13441678 :

Յայսմանէ՝ լը ասից պիշինկայ մարթ է տեսանել ,
թէ որչափ հեռի է 'ի ճշմարտուէ սուլմիշ , 'ի դը-
նէն 150 միլիոն բնակիչս յամերիկայ . սակայն 'ի
վերջին ամս յայսոսիկ՝ բի՛մք յոյժ 'ի մերս կիսագնոյ
և մեղդ յեւրոպիոյ անցին յամերիկայ . որով յայտ
է թէ այժմուս առաւելեալ են անդ յոյժ յոյժ բը-
նակիչք , ք 20 կմ 30 ամօք յառաջ :

Դ . Գլխաւոր Լէրին + , Գեդ + , և Լէճ + ամերիկոյ :

Լ յս նորագիւտ Յ բարձր է և լեռնային . ուր լը
ասից ռուպէրգսոնի՝ երեւի թէ բնուին առա-
ւել լիաձեռն գործեաց , ք 'ի մերումս կիսադնոյ :

Գլխաւոր լերինք ամերիկոյ են այսոքիկ :

Աջաւաթեան լերին + , որք կոչին և Ալլէիանէան այլև
Կապաթան լերին + : Են գօտիք մեծամեծ լերանց 'ի
հիւսիսային մասին ամերիկոյ . յարեմտեան կողմն
ժի՛ նահանգաց միացելոց :

Քլիփիլէան լերին + բարձրաբերձք 'ի հարաւային մա-
սին ամերիկոյ , որք 'ի հարաւոյ երկայնեալ ձգին լը
հիւ .

Հիւսիս՝ մինչև 'ի մէքսիքոն :

Արեւելան լեւիւն : Եւն գօտիք մեծամեծ լերանց 'ի հարաւային ամերիկայ՝ մօտ 'ի հասարակածն ը որ ցակէզ շողով արեգական . սակայն գլուխք նց միշտ ձիւնալից են և սառնապատ՝ վն երկնաչափ վերամբարձուէ . որոյ բարձրագոյն կէտն կոչեցեալ Չիլպօրայ , կմ՝ Քիլպօրայ՝ որ անկանի 'ի գլխոն նահանգի բերուայ՝ է իբրև 22 հզր ստնաչափ բարձր , կմ ը այլ չափու 3220 ձողաչափ , որ առնէ առաւել ք զօրս մղան . և է բարձրագոյնն 'ի մէջ չափեալ լերանց Տի : Բայց ճգրտիւ չէ յայտ բարձր լինելն լերանց ամերիկայ՝ քան զլերինս մերում կի սագնաի . զի բարձրաբերձ լերինք ասիոյ՝ զոր օրինակ է մասիս լեառն , լերինք տօրոսի , լերինք կովկասու , լերինք Թաթարաց , լերինք գիպէգայ , ճեափոնի , ևն . չեն չափեալ , ուն չափեցին բնագէտք զլերինս ամերիկայ :

Յայսց՝ և յայլոց անհամար լերանց ամերիկայ բըղխեն բազում գետք մեծամեծք և մանուկք . յորոց գլխաւորքն են այսօրիկ :

ՍԲ լորենպետ : Է գետ մեծ 'ի հիւսիսային արևելեան կողմն ամերիկայ 'ի նոր գաղղիա , կմ՝ 'ի քանաւտա . յորմէ հոսեալ ը հիւսիս և ը արևելս , գնայ անկանի 'ի ծովն ը բերան լայն իբրև 60 մղոն :

ՄԵԻԻԻԻԻ : Է նոյնպէս 'ի հիւսիսային կողմն ամերիկայ . որ հոսեալ ը հարաւ մղոնս իբրև 2000 . մը տանէ 'ի ծոցն մէքսիքոնի :

Մարալնոն , կմ Գեպ Ալազանէայ : Է 'ի հարաւային ամերիկայ . որ յարեմոից ընթացեալ յարևելս , և զայլ անհմր գետս յինքն ընկալեալ , գնայ մասնէ 'ի ծովն ը հասարակածիւ :

Եամես . որ կոչի և Բալէադան յանուէն ցեղապետի ուրուք վայրենի ժողովադեան , որ յառաջագոյն առսովին գետով բնակէր . և է գետ մեծ 'ի վիրճինիա . որ հոսեալ 'ի հիւսիսոյ արևելից՝ ը արեւմտեան հարաւ , գնայ անկանի յովկիանոս անդր՝ ընդ բերան Եօթն փարսախ լայնութիւն : Մարթ է ը այս գետ նաւել մեծամեծ նաւուց մինչև 140 մղոնաւ 'ի ներքս 'ի ցամաքն . և անդր ևս հնար էր յաջել , եթէ չէին խափան բարձրաբերձ սահանք հոսեալք ընդ մեծամեծ ժայռս , որք ցանեալ ցրոճեալ կան 'ի ձոր գետոյն իբրև 6 . 7 . մղոնաւ տարածութիւն :

Պրալօ . Քալապոն : Երկու գետք երևելիք 'ի նոր մէքսիքոն :

Ուրուիոյս . կամ Գեդ Եֆ Քրանիսիոսի : Ի 'ի պրասիւ
լիս . որ 'ի հարաւոյ ընթացեալ լէ հիւսիս' դառ-
նայ յարեւելս . և հարուստ մի տարածութիւն հոսեալ
լէ այն' գնայ անկանի 'ի ծովն :

Բւարա : Ի նոյնպէս գետ մեծ 'ի հարաւայինն ա-
մերիկա . որ բոլեալ 'ի բերու , և հոսեալ 'ի հիւ-
սիսոյ ընդ հարաւ' դառնայ յարեւելս . և մտանէ 'ի
ծով լէ բերանն' որոյ լայնութիւն առաւել է քան 240
մղոն :

Այս ամ գետք են 'ի թիւն մեծագոյն գետոց Յի .
որք և բոլ մղոնաւ հեռի 'ի ծովէ' այնչափ և այն-
պէս լարձակեալ ծաւալին , մինչև այնուհետև ոչ
գետք , այլ մի մի բազուկք կի՞ծոցք ծովու երևին .
զորս ճոխագոյն ևս ունինք ստորագրել 'ի մասնա-
ւոր ստորագրութիւն գաւառաց' լէ որս անցանէն :
Բաց 'ի յեթն հրաշալի գետոց աստի , են այլևս
անհամար գետք յամերիկա մեծամեծք և մանուկք .

զորս յիւրաքանչիւր տեղիս ունինք նշանակել :
Լիճք մեծամեծք նոյնպէս բոլ են յամերիկայ . մա-
նաւանդ 'ի հիւսիսային կողմանս . որոց գլխաւորքն
են յք : Լիճ լէրին . որ մեծ է քան զայլս . զի տա-
րածութիւն նր առաւել է քան 500 փարսախ : Հորո
լիճ . Միտիան . Օնտարիո . Էրիո . Լիճ Ունիտի-
նայ . Լիճ Միտապիւնայ . Լիճ Ալպարտիւնայ . Լիճ Ալ-
պարտայ . Լիճ Բիւտապիւնայ : Այս ամ լիճք կի՞ծո-
վակք են 'ի հիւսիսահողմն : Նոյնպէս նշանաւոր են
լիճքն Մեքսիկոնի . և լիճքն կոչեցեալ Քեաբալայ .
'Նիպարալայ . Մարաթայ . Բարիմայ . Գերայն . 'Իլ-
դիտայ 'ի բերու . և Մեքիմայ . Թող զայլս որք չեն
այնչափ ինչ մեծ :

Է . Ծով , երևելի Նեղոս , և Հրոճանդանք ամե-
րիկայ :

Վամառարած ծովք որք աստի և անտի պատեն
զամերիկայ' լէ հանրապէս կոչին ծով հիւսիս
սային , և ծով հարաւային . կի՞ խաղաղական : Հիւ-
սիսայինն , որ անջրպետէ զԷւրոպիա և զափրիկէ
յամերիկոյ , առ ափրիկէիւ անոճանեալ կոչի Ծով
կի՞ Ունիտիան Ալպարտեան . յաղլանդեան լերանց ան-
տի' որք են յափրիկէ . իսկ առ ամերիկայիւ զանա-
զան անոճանց վիճակի . լւ անոճանց ցամաքաց և
կղզեաց առ որովք պատէ . ուն լէ մեջ կրէնլան-
տիոյ և երկրի հիւսիսային բևեռի' Պարայ (որ է
Երբ

իր ծոց անկատար) Պաֆֆինայ . 'ի մէջ երկրին լապ-
րատորայ , և արեւելեան ցամաքի՝ պարսից Հապսոնի-
ւնդ մէջ երկուց ցամաք կղզեաց . քի իւրադանայ ,
և Ֆլորիտայի , և առ ցամաքաւ նոր մէքսիքոնի՝
ծոյ Մեքսիկանի : Իսկ այն մասն որ պատէ զանդիւ-
լեան կղզեօք՝ կոչի Ալբիպեդաֆու Անդիլէան : Առ
պարսիլիաիւ , մինչև 'ի բերան բլադայ գետոյն՝ ծով
Պրատիկայ : Եւ անտի մինչև 'ի նեղուցն՝ որ բաժա-
նէ զամերիկայ յերկրէ հրոյ՝ ծով Մալեւլանեան : Իսկ
անտի և անդր՝ ծով Հակաբլային , կիմ Հարաւային Բե-
ռի . ուր նաւք չեւս զօրեցին յնշ խաղալ անդր ք
460 , և 70 աստիճան լայնուէ . արգելեալք 'ի մշտա-
տե թանձրամած բքոց , և յանլուծանելի սառու-
ցից . Թէպէտ 'ի կողմն հիւսիսային բեւեռի խաղա-
ցին մինչ 'ի 77 , և 80 , աստիճան , զորմէ տեսցես
'ի ն . հաւոր :

Իսկ ծովն հարաւային կիմ խաղաղական ձգել տարա-
ծի լէ մէջ ասիոյ և ամերիկոյ . առ որով նոյնպէս
զինչն անոճանս լուսնի 'ի գլխաւոր դաւառաց . զոր
օրինակ ծով Քիւլայ . կիմ Քիւլէայ . և Բելոմայ՝ առ
քիլի և բերու նահանգօք : Առ պարանոցաւն բա-
նամայ՝ ծով Բանամայ . յարեմաեան կողմն քալիֆօր-
նիայ՝ ծոյ Բալիֆօրնիայ : Իսկ ծոցն , որ է լէ մէջ
քալիֆօրնիայ , և հին և նոր մէքսիքոնի , կոչի
ծով Կարիբ . զի ունի զնմանութի ինչ լէ կարմիր
ծովուսն . կիմ մեշդ լէ ադրիական ծովու : Այս
ծով հարաւային՝ առաւել լարձակ է ք զհիւսիս-
այինն . և 'ի զանազան տեղիս սփռեալ կան 'ի նմա
կղզիք մեծամեծք և մանուկք . մեշդ մօտ յերկոսին
արեւադարձս : Իսկ առ չրջանակաւ արջային կիմ
հիւսիսային բեւեռի՝ աւարտի 'ի նեղուցն , որ բա-
ժանէ զամերիկայ յասիոյ . ունի 'ի վերջին ժմկս ճգըլ
տեցաւ . լէ որ հռչակաւորն քուդ գուն գործեաց
առնել ճննդ յեւրոպիա՝ այլ ոչ կարաց արգելեալ
'ի սառուցից՝ որք ձգեալ երեւին մինչև 'ի բեւեռն :
'Նեղուցք ամերիկոյ են այսօքիկ . Նեւա Մալեւլանայ .
յայս անուն անոճանեալ 'ի մակէլանոսէ նաւապետէ
փօրդուքալացոյ՝ որ յնշ ք զնման չրջապատեաց
զբոլոր գունտ երկրի ծովագնաց ճննդ հորդուլ .
անցեալ լէ այս նեղուց՝ որ բաժանէ զհարաւային
ծայր ամերիկոյ 'ի բժլմ մեծամեծ կղզեաց . որք
միանգամայն կողմն երկիր հրոյ : Չիք 'ի բովանդակ
'Նեղուց այնչափ երկայն և այնչափ վտանգաւոր՝
որչափ այս . զի երկայնութի նր է իբր 380 մլոն . և

լի են 'ի նմա ժայռք , և կղզիք . և ընթացք ջուրց
նր պէսպէս և անկանոն : Բերան նր 'ի հրոճանդա-
նէն կուսանաց , մինչ 'ի հրոճանդանն քարլոգայ՝ է
իբրև 30 մղոն . այլ յետոյ դնայ անձկանալով՝ այն-
պէս՝ զի 'ի տեղիս տեղիս հազիւ 2 մղոնաչափ լայնու-
ունի : Զայս նեղուց ունիմք ը արձակագոյնստորա-
գրել 'ի ճառս մահելանեան երկրի :

Նեղւոյ Մայիւրայ : Էնեղ անցք ը մէջ կղզեաց զնչն
իշխանութեց՝ և երկրին հրոյ՝ մօտ առ նեղուցն
մահելանեան . և ունի զանուն յառաջնոյ գտողէ
իւրմէ : Իսկ այլ երեւելի նեղուցք՝ են 'ի հիւսիսա-
կողմն . ուն նեղւոյն Գեղեցիկ կղւեայ . որ անջրպետէ
զկղզի նոր երկրի , յերկրէն լապրատորայ . նեղւոյ
Տափսայ , որ է ը մէջ կրէնլանաիոյ , և եամես
կղզւոյն :

Նեղւոյ Պաֆֆինայ . որ զնոյն եամէս կղզի բաժանէ
'ի քումպէսլանտայ , որ է ը մէջ լապրատորայ և
բարեբախտ կղզեաց : Բայց առաւել հռչակաւոր է
նեղւոյ Պեհրինայ , կմ՝ Աշնանեան և կմ՝ Հիւսիսային .
անջրպետ ը մէջ ասիոյ և ամերիկոյ . որոյ գիրք 'ի
նորումս ճգրտեցաւ 'ի ձեռն ճննչորդուէ նորոգ
նաւարկողաց՝ մննչքուգայ . յորում գտանին բազ-
մուի կղզեաց :

Հրոճանդանք ամերիկոյ են այսոքիկ . Հրոճանդան
Հրէնի , 'ի հարաւային ծագ ամերիկոյ , իբր առ 56
աստիճանաւ հարաւային լայնուէ . յայս անուն կո-
չեցաւ 'ի նաւապետէ , որ նախ էանց առ նովաւ .
հրոճանդան Սէ Հոտոտի , յարեւելեան ծագ պրասիլիոյ .
հրոճան՝ Գարդուայ , 'ի ցամաքակղզին իւքադանայ .
հրոճան՝ Սէ Աշնունի , և խաւի 'ի քուպա կղզին .
հրոճան՝ Մարտիրոսայ , 'ի Ֆլորիտա . հրոճանդ՝ Պրէտունի .
'ի Թիբրական կղզին . Հրոճանդանդ Ռադայ , Ռայայ ,
և Վրադայ . են երեք հրոճան՝ 'ի մեծ կղզին նոր
երկրի . հրոճ՝ Վալսինիւմայ . և հր՝ Եղիսաբէթի 'ի պա-
րոյրն հուտսոնեան . հր՝ Փառլէլայ 'ի կրէնլանաիա :
Սք են առաւել նշանաւոր ծովեղերեայ հրոճան-
դանք 'ի կողմն հիւսիսային ծովու :

Իսկ 'ի խաղաղական ծովու երեւելի հրոճանդանք
են այսոքիկ : հր՝ Աշնուէայ , յարեւմտեան կողմն
Յին ամաղունեաց : հր՝ Քրէիէնդայ . հր՝ Սէ Ղաւայ
'ի քալիֆօրնիա : Եւ 'ի հիւսիսակողմն քալիֆօրնի-
ոյ . հր՝ Յէլ-է . հր՝ Մէնպուլինայ , հր՝ Սպիտակ . ևն :
զորս վերստին յիշատակեսցուք 'ի տեղիս իւր-
եանց :

ՆՐԵՂԱՆՐ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ
ԳՐԱԴԱՐԱՆ

Գ . Օր տօնիւն :

(Օ) Դ կմ բաժինն ամերիկոյ առ համեմատութիւն երկոյ մասանց մերումն կիսագնտոյ լ լամ տեղիս առաւել ցուրտ է ք առ մեղ : Նոր երկիրն և մասն ինչ նոր սքոցիոյ՝ և քանատայի՝ են ՚ի նմին լայնուն լ թին գաղղիոյ . սակայն այնչտփ սաստիկ է անդ ցուրտն ՚ի ձմեռան, մինչ գրեթէ ամ աղղք թռչնոց ՚ի բաց մեկնին յայլ գաւառս, առ չտոկալոյ անհնարին սառնամանեաց . նայնպէս գաւառն եռքիմացւոց, որ է մասն լատրատորոյ . և գաւառք անկեալք ՚ի հարաւահողմն պարուրին հուտոնի . թէպէտ զնոյն լայնուն ունին, կմ նոյնչափ հեռի են ՚ի հիւսիսային բեւեռէ . որչափ մեծն բրիտանիա, ց ինկիլդէսա ՚ի յերոպիա, ստիայն առ աստիպատոյց սառնամանեաց, և ոչ իսկ եւրոպացւոցն ճարտարութի կարողացաւ մոծանել անդր զմշտութի, ուր ահա դաշտք ինկիլդէսայի քաջ մշտեալ են : Եւ զի միանգամայն ասացից՝ լ ամ տեղիս նորոյ թի համեմատութի մերոց Տաց միշտ առաւել է ցրտութիւն . ահա և լ այրեցած գօտեաւ, ուր ՚ի մերումն կիսագնտի բոցակէզ շողարեգական և զճող երկրի տոչորէ, ամերիկա գրեթէ միշտ անօտր ամիդով հովանաւորեալ, որ խափանէ զուղղաձիգ բերումն ճաւագայթից արեգական՝ չնչ օդ քաղցր և բարեխառն :

Իսկ պիմառ սյսր անհաւասարութե՝ առաջին կարեմք գնել զսակաւութի ցամաքին ամերիկոյ, ք զլեւրին կիսագնտոյն . զի զամերիկայիւ չըջապատեալ կայ խորին անդունդ լայնածաւալ ովկիանոսի, և բազմութի լճից և մեծամեծ գետոց յորդե՛լ ՚ի նմ . արդ ՚ի ջուրն ոչ կարելով ուժգին անդրադառնալ ճաղթից արեգական՝ ոմ ՚ի ցամաքն, նո՛ւազ տապացուցանէ զօդն ՚ի նմ, ք թէ զօդն ցամաքի . զորմէ ճոխադոյն տեսցես ՚ի ն . հա : Եկի՛ բարձրութի լերանց նր . որք լ ամն ողջոյն ձիւնալից են և սաւնատաա : Երբ՝ յաճոխութի անտառաց նր . որք ոչ սակաւ նպաստեն ՚ի զովացումն օդոց . զի խափանեն զշառաւիղս արեգական ներգործել յերկիր, և անդրադարձութի ջնուցանել զօդ :

Յայն սակս զօդ բարեխառն գօտեաց ամերիկայի, ոմ և զայրեցած գօտոյն ցրտացուցանէ հողմն արեւելեան . որ թէպէտ գայ ՚ի ասթադին գաւառաց ամերիկ

ափրիկոյ , բայց անցեալ լէ լայնածաւալ ծովն աղ-
լանդեան՝ առ սակաւ սակաւ ցրտանայ . և հասեալ
'ի ծովեղերս կույանայ և սրասիւղիոյ՝ որք են ա-
ռաւել տօթագին նահանգք ամերիկոյ , զովացու-
ցանէ և բարեխառն գործէ զնն՝ առ համեմատութե-
հանդիպակաց նահանգաց ափրիկոյ . անտի յառաջ
խաղացեալ հողմոյն խօտորնակի՝ լէ ցամաքն ամերի-
կոյ , անցանէ լէ անտառս մեծամեծս , և լէ լիճս և
ճահիճս բոլմս , և լէ ծովանման գետս . և հուսկ յե-
տոյ լէ բարձրակատար ձիւնադրտ անտեան լերինս .
որք 'ի հիւսիսոյ միագօտի ձգին լէ հարու՝ և ևս ցրտա-
նայ . ուստի և զովացուցանէ զտապ գուառացն ,
որք են յայնկոյս այնց լերանց 'ի ներքոյ այրե-
ցած դատւոյ :

Արդ սակս այսպիսի յաճախուէ անտառաց , լճից ,
և գիճին տեղեաց պատճառելոց 'ի զեղմանէ ջուրց
գետոց , այլև առ խոպանուէ երկրին . օգ նորոյ Յի
գրեթէ յամ գաւառս առաւել խոնաւ էր յառաջա-
գոյն , թանձր և գանգաղամած՝ լի նեխեալ գոլորշ-
եօք . ուստի և միասակար կենաց , մենդ օտարաց .
վնյ սպանիացիք , որք 'ի սկզբանն գնացին անդ ,
անկան 'ի զանազան ախտս մահաբերս . ոմ և նա-
խնքն մեծն քոլումպոս , յորմէ բզմբ մեռան : Իսկ որք
գարձան յեւրոպիա , էին ծիւրեալ և ծնդեալ իբր
յերկար հիւանդուէ զերծեալ . բայց յետ բազմա-
նալոյ անդ եւրոպացւոց , և յետ մշակելոյ զերկիր
նր 'ի բլմ տեղիս , յորս յառաջագոյն յոսի էր օգն ,
այժմ բարի է . որով և այն տեղիք , մենդ ծովե-
զերեայք՝ եղեն յարմար բնակարան և օտարաց :

Է . Նախի և այժմեան հանգամանք երկրն ամերիկոյ , և
բերք նր :

Երկրն ամերիկոյ կմ նորոյ Յի լահանրապետ
խօսելով լի բնուէ իւրում պարարտ է և յուր-
թի . սակայն մինչև էին մտեալ անդ եւրոպացիք ,
անմասն գոլով 'ի ժրաջան մշակութէ ձեռին մար-
դոյ , կայր մնայր անգործ և անգարման . ուստի
և բովանդակ անտառացեալ և խապանացեալ՝ լցել
զեղել աւելորդօք . և զուրկ 'ի հարկաւորաց ընկե-
րուէ քաղաքական կենաց : Գետք նր զեղեալ ար-
տաքս 'ի ձորոց իւրեանց , հեղեղեալ ծածկէին
զբզմ լայնարձակ արդաւանդ գաշտավայրս , և ճա-
հիճս

հիմա ժահահոտա գործէին 'ի նմ . յորոց և օգն
 ապականէր , և չէր ոք որ խորհէր դարմանա ինչ
 դտանել այնմ . և զի միտնգամայն առացից՝ բռ-
 վանդակ նոր ծն էր անապատ անշէն , տխրատե-
 սիլ և ահարկու իբր բնաւին անմարդի : Եւ չեն
 ինչ զարմանք . քղի թէպէտ ունէր բնակիչս , այլ
 բիրա էին նոքա և վայրագ . անգործ և վայրենի
 կեանս / վարէին զօրէն անասնոց . շատացեալ այն
 ունիկ , զոր երկիրն ինքնին մատակարարէր նց 'ի
 դարման կենաց . որք էին փոքր ինչ մայիղ , որ է
 տեսակ ինչ մարացորենոյ . գադաով . զնձն ար-
 մատք , և պէսպէս վայրենի պտուղք . այլև ձուկն :
 Ոչ գոյր անդ՝ ուն 'ի վերոյ ասացաք , ոչ արջառ , ոչ
 երիվար , ոչ էշ , ոչ ոչխար , ոչ խոզ , և ոչ ընտանի
 հաւ կմ սագ , և ոչ այլ ինչ տեսակ պիտանացու
 անասնոց , ուն և ոչ խակ շուն . իսկ վայրենի գա-
 ղանք թէպէտ դտանէին անդ , զոր օրինակ վագր ,
 վարազ , արջ , գայլ , աղուէն , եղջերու , և այլ
 մասնաւոր տեսակք ինչ վայրենի անասնոց , զորս
 կոչեն փումայ , յակուար , թափիւր , բոէբուք
 և այլն : Բայց առ համեմատութեան բաւ անտառաց
 նր , և լերանց , և մեծամեծ անշէն անապատից ,
 յորս անարգել կարէին բազմանալ յանբաւս ,
 զէրծ գոլով 'ի զինուց օրսորդաց սակաւ էին յոյժ .
 և քանակաւ մարմնոյ փոքր , անզօր , և երկչոտ .
 ուղերգ և սակաւածին , ք զհամատեսակս որք տա-
 մեղ են :

Պատճառ այսորիկ՝ թ ոռոյէրդսոնի թոնի լինել
 յոռուի օդոյն , և տկարութի բուսոց . և այլևս
 պտճոք գաղտնիք , որք և այժմ ներգործեն յիմ
 աղւս ընտանի անասնոց , զորս տանին անդ եւրո-
 պայեք . զի 'ի ծնունդս իւրեանց մեծապէս այլ-
 այլին . իբր զի ոչ ևս աճեն 'ի նոյնչափ մեծութի՝ ուն
 առ մեղ , և հազիւ երբէք պարարտանան . և միս
 նց չէ այնպէս հիւթեղ , և փափկահամ . և մինչև
 ցայժմ չեղև հնար սերունդ առնուլ անդ ուղտուց :
 Չնոյն էր տեսանել և 'ի մարդիկ . զի տկար էին
 մարմնով , և սակաւածին յոյժ . յայն սակոյն
 այնչափ դարուց ոչ բազմացան : Եւ թ հիւնն՝ նոյն
 պտճոք , ք խոնաւութի օդոյն ևն , որք երեւէին խա-
 փանից աճման և սննդեան և զօրութեան մարդկան և
 չորքոտանի անասնոց , նպաստաւորէին 'ի բազմա-
 նալ վնասակար հրաշալի և ստուգամարմին զեռ-
 նոց . և ժժմակաց . զոր օրինակ են օձ , իժ , դորան ,
 մու

մեղէս և աղօթի ազգի ճանճ, մըջիւն, և ջըջիկն ևն. որք առաւել յաճախեալ են յամերիկայ ք յայլ մասունս Յի : Աւնէր, ոտ ունի և այժմ աղօթի աղօթի թուչունս . յորս են որք գեղեցիկ են, խոյտաճամուկ և երփներանդ, բայց անձայն . և են որք անզարդ են և տխրագոյն, այլ քաղցրաձայն : Սոյն տրամաբաշխուի ձրից բնուէ երեւի և 'ի զնիւն տեսակս ծաղկանց ոչ միայն յամերիկայ, այլև առ մեղդի են որոց գեղեցկուիւն հիացուցանէ զմարդ, այլ զուրկ են յանուշահոտուէ . և են՝ որք թէպէտ չեն այնչափ գեղաղէշ, բայց անուշահոտ յոյժ . որք և յայտնաբարբառ զարարչին իւրեանց զկատարելու թին քարոզեն . յայտ արարել թէ լրումն համօրէն կատարելուէ 'ի նա միայն գտանի, որոց հաղորդս առնէ և զարարածս իւր . զոմանս յաւէտ, և զոմանս նուազ : 'ի մէջ թուչնոց առաւել յաճախեալ են յամերիկա թու թակբ . և այն թուչունք՝ որք 'ի յարգի են սակս գեղեցկուէ փետրոց :

Այլ առաւել պատուական բերք ամերիկոյ էին ուկսուկէս ազնիւ փայտք պիտանացուք 'ի զնիւն տրհեստակերտս և 'ի ներկս . այլև գապաով, վանիլիս, որդան կարմիր, և առաւել ք զամ ոսկի, և արծաթ, որք և եղեն պտճոք շարժիչք եւրոպացւոց գունդագունդ դիմելոյ յայն նոր Յ . այլ այս ամ չքեալ կայր, և իբր 'ի խորս երկրի թաղեալ . զի յարդ նց և պիտանուի անծանօթ էր բնակչաց նր, մինչև էին հասեալ անդր եւրոպացիք : Ահա յայտպիսի վիճակի էր երկիր նորոյ Յի, յորժամ հասին անդր եւրոպացիք :

Իսկ այժմ կարի իմն փոփոխեալ է զառաջին տխրագին տեսիլ իւր, որչափ ինչ կարէ փոխել մարդկային մշակուի . թէպէտ ոչ բովանդակ չեմ տեղիս : Քանզի մեծ մասն նր՝ մէնդ 'ի խորին կողմանս՝ գեռ քեալ կայ անգործ . և գրեթէ 'ի նախնի պայմանի իւրում . այլ 'ի ծովեզերեաց կողմանս, և 'ի ներքս ևս 'ի ցամաքն ցոր վայր հասին ոտք եւրոպացւոց, գտանին բժմքաղաքք, աւանք, և գեօղք, և լարձակ անդաստանք քաջ մշակեալք, և ծառատունկք պողաքեր ծառոց, և պարտէզք . որք բերեն գրեթէ զամ բերս մերոց Յաց . թող զնա խոյլշատակեալ սեփական բերս նր . որք այժմ լաւ ևս պողաքերեն 'ի ձեռն ժրաջան և ճարտար մշակութե եւրոպացւոց . յորոց անբաւ գանձս շահին նոքա : Քանզի բարձեալ բերեն նոքա անտի յեւրոպիա

պիտ որդան կարմիր մեծագին. զնձն տեսակն պա-
տոնական փայտից 'ի պէտս ներկարարաց' և հիւ-
սանց. որք շինեն յայնցանէ պէտպէս ճարտարագործ
կերտոնածս. շաքար բաղում. վանիլիա՝ այնչափ
յաճախել յեւրոպիա. ազդի ազգի պատոնական ար-
մատս, և համեմն, և բոյսս 'ի պէտս գեղորէից.
Թոյլ զոսկի, և զարծաթ, և զայլ զանազան իրս.
զորոց վերատին ունիմ խօսիլ ստորև 'ի ոտորա-
գրութիս գաւառացն՝ յորս լինին: Այլ կամեցեալ
համառօտիւ առաջի առնել զբովանդակութի գան-
ձուց, զոր եւրոպացիք՝ որք տիրին յամերիկայ հա-
նեն անտի, 'իդէպ համարիմ կարգել աստանօր զա-
ղեւսակ պիշինկայ:

Գանձի գոր հանէն սպանիացիք 'ի զանազան գաւառաց հիւ-
սիսային և հարաւային ամբիօնայ՝ յորս քերէն:

'ի գաւառաց մէքսիքոնի,
ընէհնգիստն ճշմիտ խաչի.

	Դահլիւն
ոսկի	315135.
արծաթ	8589930.
ոսկի	1094284.
արծաթ	2486874.

'ի կուայրայ, 'ի բարակ
վայայ, 'ի դուգումանայ,
և 'ի քիլեայ ը բարեօդ կո-
չեցեալ գաւառն.

ոսկի	214262.
արծաթ	1032609.
ոսկի	1004518.
արծաթ	1702174.
ոսկի	3725.
արծաթ	67744.

'ի քուպակ, և 'ի մէքսիքո-
նէ ը հաւանայ.

ոսկի	65606.
արծաթ	263940.

'ի քարաքքայ, որ է 'ի ցմբն. ոսկի 5203.
արծաթ 27600.

'ի սք գոմինիկոսէ, և 'ի
հարուստ նէհնգատէ. ոսկի 52.
արծաթ 31752.

'ի քամբէշայ, 'ի քումանայ,
և 'ի մարաքայպայ. 9056:

Բովանդակութի 16914464.

միջակի մրդկային քղքական կենաց, և 'ի սկզբնական միամտութե, և ազատութե : Անկախ էին և ինքնադուրի. առ որս հազիւ երեւեր նոճազ նշմարանք ինչ կմ սկզբնաւորութի քղքական միութե, և կանոնաւոր ընկերութե . բայց յերկուց ազգաց՝ որք 'ի մէքսիքոն, և 'ի բէրու, որք առ փոքր մի զարգացեալ էին 'ի քղքական կեանս, և ունէին զթագաւորութի, և քղքական կառավարութի : Յայսմ վայրի ունիմք ստորագրել զհանդամանս ամերիկացւոց ընդհանրապես և առ հսթկ . և ոչ ըստ մասնաւոր յատկութեց և դործոց իւրաքանչիւր ժողովրդոց և ազգաց :

Արդ յառաջնում նոճագի իբրեւ տեսին եւրոպացիք զբնակիչս այժր նորոյ Յի՛ լցան հիացմամբ . մինչև ոմանց 'ի կարծիս անկտնիլ, թէ այլ ինչ զարմմարդկան իցեն նք, օտար 'ի մարդկանէ հնոյ աշխարհի : Գոյն մարմնոյ նց էր թուի գեղնախառն, կմ մթին պղնձագոյն . բայց ոչ միապես յմմին . այլ յաւէտ և նոճազ, լի յաւէտ և նոճազ բարձրութե, և ցածութե վայրաց, յորս բնակէին . զի բնակիչք բարձրագոյն նահանգաց առաւել գեզեղիկ էին, ք զբնակիչս ծովեզերեայ ցածուն և գիւղին տեղեաց . երեսք նց բոլորակ, և տեսիլ գիւմոյն հեզահամբոյր . միանգամայն և կորդ և ապուշ . ճակատն նեղ . ծայրք տկանջաց հեռի 'ի ծնօտից . չթուէքն թանձր . ունչք նուրբ և 'ի կախ . և ոմանց ևս տափարակ . աչքն սեաւ . կմ 'ի գոյն շադանակի, և փոքրիկ, այլ հեռատես . վարդ գլխոց ամենեւին սեաւ թանձր և ձաղկ և կնճռեալ . իսկ այլ լամ մասունք մարմնոյ բոլորովին անմազ և լեբկ . զի և մօրուս իսկ ոչ ունին . այլ միայն յորժամ ծերանան սակաւ ինչ ազոճամազ բուսանի 'ի ծնօտս . բայց ոչ երբէք 'ի կզակն . օտք նց փոքր են . և լամ անդամք մարմնոյն բարեկազմ . և բոլոր մարմինն բարեչափ և վայելչագիր . զոր կամեցեալ գեղեցկացուցանել՝ յիմարաբար պէսպէս դունովք առաւել տգեղացուցանեն . զի զբոլոր մարմինն խայտաճամուկ ներկեն :

Ըստ ուժոյ մարմնոյ՝ տկար էին յոյժ . մինչև ընդ դուզնաբեայ աշխատանք վղվղկի ճնշիլ և իսպառլուծանիլ . ոնք փորձիւ տեսաւ 'ի սկզբան անդ 'ի տափալէն զննողանկացւոց 'ի դործ . բայց այս տկարութի նց ոչ է միօրինակ լի լամ տեղիս . քղի ուր երկիրն ինքնին մատակարարէր զտարէն կե-

նոյ, անդ առաւել տկար էին և թոյլ՝ խոկ ուր
 ձկնորսութիւն հայթհայթէին զգարման կենաց, առա-
 ւել ուժեղ էին և զօրաւոր յորմէ յայտ է թէ պիտեա-
 տկարութե նց ոչ էր ընկ յոռութի օգոյն՝ և հանդա-
 մանք երկրին, այլ և հնազանդ գաւառակունին. յոր-
 մէ թուլանան և տկարանան ջիւք մարմնոյ. ուր
 յէկեկն՝ աշխատութիւն հաստատին և պնդին, և ներ-
 քին ոգիքն զարթնուն և կորովանան : Ամանք զայս
 տկարութի տան և ներքին խառնոճածոց նց. որոյ
 յայտնի նշան է առն՝ լերկութի մարմնոյ, պիտեալ
 ի պակասութիւն այրական կորովութե. ևս և անզօր և
 անհամեմ կերակրոց նց, որք և զաղ խոկ ոչ ճա-
 նաչեն. բայց ռոպերտան զայս ոչ ընդունի. զի
 տհառ ասէ ի մերս կիսագունա գտանին ժողովուրդք
 վայրենիք, որք լի նոյնն օրինակի սրարդ և անհա-
 մեմ կերակրովք սնանին. ստկայն թաւ են մար-
 քնով, և ուժեղ. այլ թէպէտ այսչափ անզօր և
 տկար էին նոքա, բայց թեթեւ էին և արագըն-
 թայ :

Արարի ստեղծակեր էին. զի ուր պատմէն սպանիա-
 ցիք, համաքնական ժուժկալութի նց բազմեք գերա-
 զանցէր թէ զհնազանդութեան ծոմս խտտակրօն անապա-
 տուորաց. ի որ սքանչանային սպանիացիք. ուր լի
 հեկեկն՝ և ամերիկացիք հիանային ի անյագ որկո-
 յըստութի սպանիացւոց. տեսաւ զի միոյ աւուր կե-
 րակուր միոյ սպանիացւոյ բաւական էր տառն կմ
 երկոստատան ամերիկացւոց ցյադ. ուստի և երկն-
 չէին թէ գուցէ յեա վզվզկի սպառնչոյ զբերս
 երկրի խրեանց, այնուհետեւ մեռն արկցեն ու-
 տել և զնիքեանս : Յայս նունաղ յօժարութե նց տո-
 կերակուր, բղմք ի մատենագրաց հաստատեցին, թէ
 նք ունին զբնական ինչ տկարութի ի ներքին խառ-
 նոճած մարմնոյ խրեանց. յոր յաւելուլ պարտ է
 և զանդործ կեանս և զգաւարկութի. վն զի յայտնի
 տեսաւ, զի ի նախնեաց՝ յորս պարաւանդել էին
 ի խիստ աշխատութե, ախորժակ նց առ կերա-
 կուր՝ չէր ինչ լիհատ յախորժակաց եւրոպացւոց :
 Այլ առաւել զարմացման արժանի այն է, զի կիրք
 ցանկութե և սիրոյ ամենեւին անզօր թոյլ և իրր չիջ-
 եալ երեւեր ի նմ. վն և անզգայ էին առ հրա-
 ոյոյրս գեղց և սիրոյ. ոչ երբեք երեւեր ի նմ բոր-
 բոք սիրոյ առ տարասերս. այլ արհամարհանօք
 հայէին ի նմ, իրր յայլատեսակ անասուն. այն զի՝
 և երկտաւարդք, յորս առաւել ապարաստն է այս
 Թ B կիրք,

կիրք , 'ի բնութիւնս հրապուրիչս 'ի ցանկութիւն ,
ցուրտ և անկիր երեւցուցանէին զանձինս . մինչև
նոցին իսկ սրբակրօն և առաքինասէր քարոզչաց
եւրոպացւոց զարմանալ չէ այնչափ ժողովալուծի
նց . զոր նոյննոս բզմբ 'ի բնաղնինն իմաստասիրաց
ընծային անզօր և տկար խառնուածոց նց , թշուառ
կենաց , անզօր և սակաւ կերակրոց . յոր 'ի գէտ
է յարեւ և զպակասութիւն բարոյական պաշտօնց . զի չու
նէին օրինակս հրապուրիչս . առ որս և տարասերք
ոչ գիտէին զխենէշ պշտանս 'ի պատրել զերկտա
ստրգս :

Ոչ գոյր առ ամերիկացիս տգեղ , կմխեղ , և կմզուրկ
'ի զդայրնաց ինչ . այլ գրեթէ ամենեքէն բարեկազմ
էին և վայելչադիր մարմնով , ունէ և 'ի վերոյ ասացաք .
անթերի ունեւով զամ մասունս մարմնոյ : Եւ զար
մանալին այն է , զի տեսիլ գիմաց նց՝ և գոյն և ձև
մարմնոց առհնրկ այնչափ նման էին , մինչև 'ի տեսա
նելուրուք զմի յամերիկացւոց անտի , կարէր ասել
թէ ետես զմօմն . թէնչա և դաւառաւ և աշխարհաւ
հեռի էին 'ի միմեանց . և ազգաւ զնոն : Յորժամ քո
լումպոս և այլք զկնի նր հասին 'ի դաւառս ամերի
կոյ , որք են չէ այրեցած գօտեաւ , կարծէին տեսանել
անդ սեւամորթ աղինս , ուն յափրիկէ չէ նովին գծիւ .
բայց տեսին , զի գոյն բնակչաց և այնց տօթագին կող
մանց հաղիւ զանազանէր իմ թուէ 'ի գունոյ բնակ
չաց բարեխառն կողմանց . զայս նմանութիւն ամերի
կացւոց ոչ մի՝ կմ երկու ոմանք աննշանք վկայեն , այլ
բիշմարք երեւելիք և արժանահաւատք . որք լեր
կար ժմիս եղեն անդ , և յածեւ շրջեցան 'ի զանազան
նահանգս հեռաւորս . և բազմախոյզ հետադոտութիւն
նկատեցին զամ հանգամանս բնակչաց նց : Ոմանք
'ի մատենագրաց քննելով զպաշտոն այնր բարեկազ
մութիւն և կատարելութիւն մարմնոյ ամերիկացւոց , ասեն
թէ ծնողք նց գոլով ընկճել և ճնշել 'ի խիստ և
'ի տաժանակիր կենաց , որդիքն առողջ ծնանին , և
քաջ կազմակերպեալ : Եւ ևս թէ մարմին մարդ
կային մերկ և արձակ անդստին յառաջին տիոց , լաւ
ևս պահէ զբնական ձև իւր . և բոլոր անդամք նր
ստանան զպատշաճագոյն դիրս և չափակցութիւն . ք
յորժամ խանձարրապատ պարսպնիքին . ոյք խափա
նեն զաճումն և խանգարեն զբնական ձև նր :
Սակայն ոմանք , չէ որս և ռոպերգսոն թէնչա հա
ւանին չէ այս պաշտոն , բայց ոչ համարին բաւական
առ այսպիսի յայանի կատարելութիւն , որ հսրկէ ամ
ամե .

սամբրիկեան աղանց . այլ ասեն՝ թէ էն և այլ թա-
գուն պսոճոք . ունին և կարծիս , թէ ամերիկա-
ցիք վարելով վայրենի և թափառական կեանս ,
գոժոճարին է նց , մէնգ . թէ անհնարին՝ խնամ աս-
նիլ նորածին տղայոց ուղ արժան է . վնջ որք ու-
նին զյոռի տրամագրուի ինչ , ոչ կարեն տոկալ այն-
տիսի տառապանաց , ուստի և մեռանին . երբեմն
ևս ծնողքն իսկ սպանանեն , կամ անխնամ լքանեն ,
յորժամ տեսանեն զի տկար են , կամ խեղ կամ պա-
կասաւոր . անարժան համարելով այնչափ աշխա-
տութ անուցանել զայնպիսի անպիտանս . որով
միայն քաջառողջքն մնան կենդանի . և զայս կար-
ծիս իւրեանց անտի հաստատեն , զի 'ի գւռս'
ուր դասնին եւրոպացիք , կամ որք են ընդ փրութե-
նց , յորս առնեն նք զկանոնաւոր զգուշութի 'ի վր'
կենաց բնակչաց , և լը ստատիկ պատժով արգել-
եալ են ամերիկացւոց չմտել ձեռս 'ի զաւակս
իւրեանց , գտանին բիւժ ագեղք , գաճաճք , հաշմք ,
խուլք ևն . բայց զայս մարթ է ընծայել և անկար-
դութ կենաց նց . որք խառնակելով լը ոյլոց աղ-
գաց , լցան զանազան մոլութիւնք : Յառաջագոյն
պէտպէս առաւարտելք յածէին 'ի մերում' ծիվն բնակ-
չաց ամերիկոյ հիւնկ նախասացել չափակցութե մարմնոց
նց , և նմանութե միմեանց . զի համբաւէին , թէ բնա-
կիւք գւռաց ոմանց են թզուկք 3 ոտնաչափ բարձ-
րութ . այլոց լըհիւկն՝ հսկայք յաղթանդամք . և թէ
գտանի անդ աղգ մի միականի . և այլ աղգ մի ան-
գլուխ . որոց աղք և բերան են 'ի լանջս նց . և այսմ
նմի միամոլութե հաւատալին գիւրահաւանք . բայց
այժմ այն նմ հրէշք և ճիւղաղք չքացան , և 'ի մո-
ռացոնս անկան . յորժամ դրոճածք արժանահա-
ւատ ճանապարհորդաց վասն ամերիկացւոց 'ի լոյս
եկին :

Ամերիկացիք թէնդտ սյսնդա տկար էին մարմնով ,
այլ խորշումն զէմք նց սա խորին զառամութե՝
ցուցանէր լինել նց երկայնակեաց , բայց չեղև հնար
ճախել գիտել զթիւ ամաց կենաց նց . զի ոչ գի-
տէին նք թոճել զամս . նոյնպէս նմ ուրեք երեւին
լինել զերծ 'ի բազմատեսակ հիւանդութեց , որք
յաճախել են 'ի մէջ քղքայնոց . որոց և անուանք
անծանօթ էին առ նս : Եւ այս թոճիլ լինել 'ի պարզ
և անխառն կերակրոց նց , յորոց թէ փոքր մի գի-
տէին կանոնաւորել զանձինս , ապաքէն առաւել
քաջառողջ լինէին . բայց քղի ամենեւին անասնորէն

գնան և ոչ գիտեն յառաջատես լինել վն ապագային , երբեմն առ 'ի չգոյէ կերակրոյ՝ անսունդութեւ տունայտին . և երբեմն 'ի գտանել զառատութիւն անյագ որ կորստութեւ վաանգին . որով բղմբ և այժմ 'ի ծաղկել հասակի բառնին 'ի կենաց : Գլխաւոր ատոր և հիւանդութիւն ամերիկացւոց՝ են թղթացաւութիւն , շնարակելութիւն և կշտացաւութիւն պոճոռել 'ի տարժանաւոր եղանակէ կենաց , և յանբարեխառնութեւ ցրտոյ և տթոյ յորոց ոչ գիտեն պաշտպանել զանձինս : Ասի թէ ատան ելափանդական , այն է՝ Գռնիկ աշտարակ յամերիկացւոց ծաւալեցաւ յեւրոպիա . վն երեւի թէ և այն ատ գտանէր առ նն :

Կերակուր վայրենի ամերիկացւոց՝ որք 'ի դաշտավայրս և 'ի գետեզերս բնակէին , էին արմատք՝ զորս երկիրն ինքնին բերէ . վայրի պտուղք , հատք , և ունդք . այլև մողէս , գորտն , և այլ ազգի ազգի զեռունք , և ժժմակք . և 'ի Ժմիս ինչ ձուկն . քղի ատ թէ 'ի մասնաւոր Ժմիս ինչ այնչափ առատանան զնն տեսակք ձկանց 'ի գետս , 'ի ճահիճս , և 'ի լիճս հարաւային ամերիկոյ , զի առանց ինչ արհեստի կմ գործեաց մարթ է և ձեռք ըմբռնել : Իսկ որք ցրունեալ կային 'ի մեծամեծ անտառս , նք առաւել տարժանէին 'ի խնդիր կերակրոյ . զի սովորական կերակուր նն բաց 'ի վայրենի պտղոց , է որս վայրի . զորս որսային նեւիւք . առ որ պիտի ախատութիւն , քաջութիւն սրտի , աջալըջութիւն , այլև արամբանութիւն 'ի գտանել զանազան հնարս . վն հարկ բաղցուն զայս ամ կատարելութիւն վաղու ևս սկսաւ ուսուցանել նն , որով և ոչ սակաւ սթափեցան յառաջին ապշութեւ . որոց ապա տեսեալ , զի լոկ որսորդութին վայրենի էրէոց և ձկանց՝ չէր բաւական 'ի դարման կենաց , ձեռնարկին 'ի մշակել զերկիր : 'ի հարաւայինն ամերիկայ 'ի բարեխառն տեղիս մշակէին մայիզ , որ է տեսակ մի մորացորենոյ . և պմանիօք , որ աճէ 'ի մեծութիւն թփոյ . և բերէ արմատս նման գազարի՝ ք հաւուճի . զոր չորացուցեալ լոսեն 'ի փոշի . և գործեն անտի նկանակ . որ թէկոտ անհամ է քմաց , այլ ուտի փխկ հացի . առնն թէ հիւթ այնր արմատոյ՝ է թոյն մնասակար . յայն սակս բղմ զգուշութեւ մղենզհիւթ նն . և քաջ չորացուցանեն . զի մի մնացէ ինչ խոնաւութիւն 'ի նմ . գտանի անք և այլ տեսակ մի մանիօքի անման 'ի թիւնաւոր հիւթոյ . զոր առանց լոսելոյ , խորովեալ 'ի մեջ ջերմ մոխրոյ՝ ուտեն : Իսկ 'ի կղզիս՝

կղզիս՝ ուր սակաւ էին չորքոտանի անասունք , գարման բնակչաց նց լը Ժմկս ինչ էին թռչունք վայրենիք . յայլ Ժմկս մողէս , գորան , և այլ ուէս ուէս զազրալի սողունք , իսկ ի մասնաւոր եղանակս ինչ կրիայ , խաչափառ , և այլ խեցեմորթք . այլև ձուկն , և մանիօք , զոր և նք մշակէին , ուն բնակիչք ցամաքին ամերիկոյ : Ահա այսոքիկ էին գլխաւոր գարմանք կենաց նց . բայց քան զի չէր հնար միշտ գտանել զայնս լը բաւականին , նմին իրի սով սաստիկ ստէպ վտանգէր զնս . զի երկրագործունէն կերակրիչ համօրէն ազգի մարդկան անծանօթ էր նց . բաց ի տեղեաց ինչ յորս զաղդս ինչ բուսոց գարմանէին . զոր երկիրն ինքնին բերէր : Այն զի թէպէտ և ծանուցեալ էր , սակայն չունէլով նոցա ընտանի անասունս , և ոչ երկաթի գործիս , առանց որոց գծուարին է , և գրեթէ անհնարին մշակուի անգաստանայ . ուր և նոքօք իսկ բազում աշխատուեց , և քրտանց ուէսք են ի մաքրել և ի կակղել զկորդ և զխապանացեալ երկիր . և զի ուն ասացաք , և ունիմք ասել՝ ամերիկացիք անհնարինս խորշէին յաշխատուէ . նորին վն չէն ինչ զարմանք , զի և առաւել կիրթքն ի նցէ այնչափ սակաւ յառաջագէմ լեալ էին յերկրագործուն :

Իսկ սովորական ըմպելի նց՝ էր ջուր . բայց ունէին և զըմպելի ինչ արբեցուցիչ կազմել ի զանազան արմատոց . զոր յորժմ գտանէին անյագաբար ըմպէին . զի կարի անձնատուր էին յարբեցուծին . յոր սակս գտին և այլ զանազան հնարս առ ի արբեշալ . զի ի տեղիս տեղիս զծուխծխախոտոյ մասնաւոր իմն գործեաւ ձգէին լը ընդունս . որ ելեալ ի դլուխն ցնորէր զմտան . յայլ տեղիս զսերմանիս անծանօթ տնկոց ինչ խառն լը ծովային խեցեաց լոսեալ ի փոշի , ձգէին ի վեր լը ընդունս . որ այնչափ զօրեղ է և ազդու , մինչև պատճառել զսկզաբարուն . և զայս նմ առնեն և այժմ :

Սոյն այս վայրենի ազինք ամերիկոյ՝ որք ի բարեխառն և ի ջերմ գւնս բնակէին , բնաւին մերկ չրջէին . և փիկ զդեստուց ստէպ օծանէին զբոլոր մարմին իւրեանց ճարպով անասնոց . յոր խառնէին և մածուցիկ խէժս . որ և քաջ պատասպարէր զմարմին նց ի գէճ խոնաւուէ , և ի տապոյ տօթոյն . այլև ի հարուճածոց թիւնաւոր սողնոց յաճախելոց յամերիկայ . զի սողունքն զբնական հակակրուծի ունին առ հոտ այնր խիժոյ . ուստի և ոչ մերձենան

'ի նմ . և երբեմն սկսարէս ներկա խառնեալ 'ի խէժն ,
պիսակաւորէին զբոլոր մարմին իւրեանց :

Արդ՝ թէպէտ ամենեւին մերկ էին 'ի զգեստուց ,
բայց ոչ նոյնպէս 'ի զարդուց . զի բազմադէմի յօրի
նէին զվարսս . և փետրովք թռչնոց զարդարէին .
իսկ զսկանջաց , զընծաց , երբեմն ևս զշրթանց՝
հախէին կոտորակս ոսկւոյ , և ծովային խեցիս , և
շողշողեւն քարինս . բայց այսու ոչ շատացեալ , կաւ
մելով առաւել վայելուչ կի՛մ մենք ահարկու երևիլ ,
խանգարէին պնական ձե գլխոյ իւրեանց . զի 'ի
ծնանիլ մանկանց՝ մինչդեռ փափուկ և դիւրակոր
էր ոսկր գլխոց նց , ոմանք սեղմելով տափարա
կէին զգագաթն նց . այլք չէ հիւնկն՝ ջանային կո
կոնաձե կի՛մ սրածայր գործել . իսկ կէսք քառա
կուռի . որով բի՛մանգամ վտանդէին զկեանս եղկե
լի տղայոց՝ 'ի ջանալն այնպիսի տարադէպ տարա
զու ձեացուցանել զգլուխ նց :

Այլ ոմայ 'ի զգեստուց , նոյնպէս և 'ի տանց զուրկ
էին . զի չունէին ուրեք զհաստատուէն բնակարան .
այլ 'ի տունջեան խոյս տային չէ հովանեաւ վար
տաւոր ծառոց 'ի տօթագին շողոյ արեգական . իսկ
'ի գիշերի կազմէին հիւզս յոստոց ծառոց , և անդ
ադանէին . յանձրեային Ժմկս մտանէին 'ի խորշս
և 'ի փապարս լերանց , և 'ի փորքս ծառոց , և
շառք ևս կառէին խուրձ եղեգան . և բացեալ զմի
ծայր խրձոյն , անցուցանէին զայն 'ի գլուխս ձա
գարաձե . որով իբր չէ յարկաւ պաշտպանեալ լի
նէին յանձրեոյ . բայց էին և այլ բի՛մադղք և ժու
ղովուրդք ոչ միայն 'ի ցրտային կողմանս , այլև 'ի
բարեխառն տեղիս , որք գոլով առ փոքր մի հրա
հանդեալ 'ի քաղաքական կեանս՝ զգեցեալ չընէին .
ունէին բնակարանս թէպէտ աղքատակերաս . ուր
հանդերձ ընտանեօք իւրեանց բնակէին : իսկ կահք
տանց նց սակաւ էր յոյժ և յուի . ոմանք գտեալ
էին զարհեստ կազմելոյ խեցեղէն անօթս . զոր չը
րացուցանէին յարեու . և ուրեք փորէին զհատորս
կարծր փայտից 'ի ձե տանի . և լցեալ 'ի նմ ջուր
եռացուցանէին՝ արկեալ 'ի նմ քարինս արտաշիկաց
եալս : իսկ անկողին նց էր մերկ դեալն , կամ
մորթ անասնոց , զորս որսային . այլև խոշորանիւթ
ցփսի , կի՛մ չուխայ : Չէնք նց էին մահակք 'ի կարծր
փայտից . տէքք 'ի փայտէ , որք 'ի ծայրս ունէին
ադուցեալ սրածայր ոսկր անասնոց՝ կի՛մ վէմ գայ
լախաղ . աղեղն . և նեւ . և սպրսատիկ : Ունէին
և բիրտ

և բիրտ և անձե նաւակս , զորս քանօք կոչեն . և շինէին զայն 'ի բնոյ ծառոց . այլ ամսօրեայ Ժմիւ ծախէին 'ի հատանել զծառ քարեղէն գործեօք . և զամս քանի մի 'ի փորել զայն կոչոյ , և 'ի ձեռն ցուցանել նաւակ . ուստի և բոլր անգամ սկսանէր փախլ փայտն , մինչ լի էր յաւարտ հասուցեալ նոյն նաւակն :

Այս լի մասին մարմնոյ՝ կերակրոյ՝ և զքեստուց՝ և տանց՝ այսպիսի էին վայրենի ամերիկացիք . իսկ լի կարողութեց հոգւոյ՝ մենդ լի մտաց՝ և լի բանական բաղձանաց , տարտամ էին , ասուշ , և թմբել . և բոլորովին յարտաքին զգայութիւն մատնեալ ըստ տղայոց , կիմ անասնոց . վնջ բոլոր արգք էին յամբարիկայ՝ ուն և այժմ են , որք 'ի բարբառ իւրեանց չունին բառս 'ի նշանակել զայլ ինչ , բայց միայն զայն զոր տեսանեն . ուստի բառքս՝ Ժմի , տարի , ամիս , միջոց , ևն . որք սովորական են և առ ամենեւին իրաւաբան աղինս մերոց ծաց , առ նոյն անծանօթ էին , ուն և սլարդ թոճական անոճանք . զի բոլոր ցեղք են անդ՝ ուն երամեսացիք , պրասիւնացիք՝ որք 'ի թոճեն ոչ կարեն յնջել առաւել ք զերիս . իսկ այլք հասանեն ցտասն , կիմ գբսան և եթ . և յոր ժամ կամէին բացատրել զառաւել ինչ թիւ , զհերս գլխոյ ցուցանէին : Պրասիւնացւոց լեզու մինչև ցայժմ 'ի թոճեն առաւել ք զերիս , 'ի կիր առնու զթոճական անոճանս լեզուն փորդուկաւաց : Եւ ոչ միայն ամերիկացիք , այլ որ առաւել զարմանալին է՝ եւրոպացիք զորս կոչեն քրէօլս , ք ծնելէն յամերիկայ եւրոպացի ծնողաց՝ լեհանբասն խօսելով լինին տկար , ասուշ , զանցադու , անյարմար յուսումն . մենդ 'ի դ . և 'ի ե արգքի . վնի մինչև ցայժմ ոչ որ ծաղկեցաւ գիտութիւն 'ի համալսարանս ամերիկոյ . ոչ որ գտաւ հեղինակ գրոց ինչ 'ի ճեմարանի անդ յայն մարկոսի 'ի լիմա , որ երեւելին է ք զայլս . ոչ որ 'ի նոյն գրեաց զնախնի սրտամուէ երկրին՝ զկենդանեաց , զանկոց , զհանքաց , և զօդոյ ամերիկոյ . այլ գրողք այսոցիկ՝ են բնաբանք՝ ծնելէ յեւրոպիա . յորժամ կօտին կարգեցաւ դասատու աստղաբաշխուէ 'ի բերու , զոչ որ եղիտ անդ յարմար յանկնգրուէ բանից իւրոց . լարձակ խօսի վն այսր հեղինակն գրոց՝ որոյ խորագիր է . բնուածի փիլիսոփայական յոյս ամերիկացւոց . հո . ք . լոյթ . 182 . և 'ի հետեւեալս : Բայց անդրէն դարձուցեալ զբանս մեր 'ի բնիկ ամերիկացիս՝ մենդ առ նախ

նիս, այնչափ ապուշ էին մտքը՝ զի առ այն զոր ունէին առաջին աչաց, և որում ի նմին ժամու պէտս ունէին, անխորհուրդ յարձակէին : Իսկ զոր ոչ տեսանէին, կամ թէպէտ և տեսանէին՝ բայց առ ժամն այն չունէին պէտս զայնմանէ, թէ և յետոյ հարկուոր լինելոց էր, արհամարհէին իբր անպիտան, զի բնաւ ոչ խորհէին ինչ վնաս պագայի. այլ իմ խորհուրդ և ուշ նոյն առ ներկայն ամիսփեալ էր : ի մերձենալ երեկոյի՝ յորժամ ծանրանային ի քնոյ, չէք ինչ յօժի՝ թ որում փոխանակէին զանկողինս իւրեանց. բայց յառաւօտու ի սթափիլ ի քնոյ, ի բաց ընկենուին, իբր ոչ ևս պիտանացու. յաւարտ ձմեռան՝ (յորժմ՝ զխտուածի ցրտուն, զոր կրեւ էն չէ էին մոռացեալ), փոյթ առնէին պատրաստել փայտո ի շինել խրճիթ պատշաճական ի պատսպարութիւն անձանց ի ցրտոյ. այլ ի հասանիլ տմառան՝ խապառ մոռանային, մինչև ի դառնալ անդրէն ցրտութե և ստիպել զնո վերստին, խորհուրդ առնուլ վնաս կարանի. յայն սակա միշտ անպատրաստ դտանէին ի ձմեռան ոչ միայն թ պատշաճ բնակարանի, այլ նաև թ կերակրոց. զի չէր ինչ փոյթ նոյն բնաւ յամառան ամբարել պաշրէնս վնաս պատուլ ձմեռան. ուստի և միշտ աղէտք սովուն վտանգէր զնո. զի ի հնազորդ փորձոյ տառի ոչ ուսանէին յառաջատես լինել, զի մի վերը տին ի նոյն թշուառութիւն անկցին :

Ժոյլ էին և հեղգ ամենեւին. և անհնարինս խորհէին յաշխատուէ. և եթէ բռնուէ քաղցու, կամ այլ լնջ թշուառութիւն ոչ շարժէր զնո ի գործ, զաւուրս օղջոյն անցուցանէին ընկողմանեալ ի գետնի ի վնաս ժորթոյ՝ անշարժ և ընդարմացեալ. տունն զաշխատանքամ ամբառնալոյ ի գետնոյ. կամ զմի միայն բառ յօգելոյ. քիչ դատարկութիւն յաշխատանաց, և յագուրդ որովայնի՝ կտրեալ երջանկութիւն համարեալ էր առ նո. նմին իրի յորժամ դտանէին կերակուր զյագ, այնուհետև կային անհոգ և անզբաղ. զի ամբ բաղձանք նոյն լիացեալ էին. քիչ միտք նոյն ապուշ գոլով, և իբր թաղեալ ի մարմնի, ոչ կարէր խորհիլ ինչ բարձրագոյն, կամ հոգալ վնաս պագային : Եւ զի միանգամայն ասացից, ոչ ինչ թ հատ էին ի տղայոց, որք չէ ևս ունին զբանականութիւն. վնոյ թ անմիտ մանկանց անձնատուր էին ի տղայակն խաղս և ի հրճուանս մինչ ի ծերութիւն. բայց միանգամայն և կասկածոտ, ուստի և նենդաւոր, և խորամանկ,

և ռիսակալ : Նոյնպէս մօլեղէին, ունի և այժմ մօլեղէն յոյժ 'ի սարս և 'ի կաքաւս . զի թէպէտ յայլ ժմիս՝ յորժամ ոչ են գրաւեալ 'ի գործ , զօրն ողջոյն կան լուծեալ՝ և լարմացեալ՝ և անբարբառ ուն առացաք , այլ իբրև ելանեն 'ի խաղ , նոյնժամայն իբրև 'ի քնոյ սթափեալ ջերմանան , գորեն տախք , և աղաղակեն զօրեն մոլեգնելոց . բայց սարք և կաքաւք ոչ են առ նս իբր լոկ զոճարձութիւն , այլ մի 'ի դիւաւոր գործոց նց . զի գրեթէ զամ ծանրակշիւ գործս իւրեանց կաքաւելով սկսանին . ուստի և ունին զանազան եղանակս կաքաւմանդ յատկացեալ առ իւրաքանչիւր գործ . զոր օրինակ այլ է կաքաւն պտղմի . այլ 'ի ծանուցանել զցասուսն գից իւրեանց , կմ զբարեբարութի և զհատութիւնց . այլ ուրախութե . և այլ սգոյ . այլ 'ի բժշկութի հիւանդաց . և այլ վն հանդիսական տօնից ևն : Եւ այսպէս յամի բիրտ էին նք , և տխարք . միայն դոյր առ նս դոյղն ինչ ծանօթութի ամուսնական ընկերութե , և պարաւանդութե . թէպէտ և ոչ յամենեւին միապէս : 'ի կողմանս՝ ուր նոճազութի էր կերակրոյ , սովորաբար այր իւրաքանչիւր մի մի կին առնոյր . իսկ 'ի ջերմագոյն և յարգաւանդ գաւառս՝ զերկուս , կմ զերիս . ուրեք ուրեք զկապ ամուսնութե անլուծանելի պահէին լե բոլոր կեանս . իսկ յայլ տեղիս առ ամ թեթև սկիզբ լուծանէին համարձակ . դնոց առնութիւն զկանոցս , ոչ եթէ գրամս տալով փոխարեն . զի ոչ դոյր առ նս կիրառութի գրամոց . այլ մասնէին 'ի ծառայութե ծնողաց աղջկանն , կմ երթոյն յորս վն նց , և կմ օգնէին նց 'ի գործս , և կմ ընծայս ինչ սարգէլէին նց . ուստի ունէին զկանայս ոչ իբրև ընկեր լծակից , այլ իբրև զգերիս , կմ գրաստ բեռնաբարձ . զամ բեռն աշխատութեց 'ի վր նց բառնալով . իսկ ինքեանք զօրն ողջոյն 'ի գատաղկութե վաանէին : Այս սովորութի կայ մնայ առ նս և այժմ . և ուրեք ուրեք այս եղկելի գերութի կանանց այնչափ ծանր է և դժնդակ , մինչև բիմբ 'ի կանանց առ մոլեկան մայրենի գորովից , սպանանեն զգասեւրս իւրեանց 'ի տղայութե . զի մի և նք յայն անտանելի գերութե մասնէ սցին . թերևս այս հնդկորդ տաժանմուտք , և դժնդակ տառապանք՝ զոր կրեն կանայք ամերիկացւոց , իցեն սպառնաւսակաւածին լինելոյ նց . յոր մարթ է յաւելուլ և զգոճարութե սննդեան , սակս թափառական կենաց նց , և առ կարօտութե կերակրոյ . զի ուն ա

տացաք, ոչ դիտեն ամբարեւ մթերս պարենից . վնջ մնայն ոչ կարէ սլափրաստիլ 'ի սնուցանել զերկոյ որդի, մինչև առաջինն ոչ ժամանեացէ յայն հասակ, զի ինքնին կարացէ գտանել իւր կերակուր . ուստի ընդհանրական սովորութիւն է կանանց ամերիկոյ՝ ի քանի ինչ ամս դիւցուցանել զգաւակս : Եւ այս խոյ է տրամաւն, զի ունի 'ի վերանդ յիշատակեցաք, զտկար՝ զխեղ՝ և զպակասաւոր զաւակս անխնամ լքանեն . նոյնպէս յորժմ երկորեակս ծնանին, զմինն սպանանեն . այս անագորոյն սովորութիւնն ալէս արմատացեալ է 'ի մէջ խուժադուժ ամերիկացւոց, զի և այժմ ժողովուրդ բերուայ՝ որք առհամեմատութեւն այլոց վայրենի ազանց ամերիկոյ, զորոց է այժմ բան մեր, բազմօք հրահանգեալ են և կիրթ, և կրօնիւ քրիստոնեայ, յորժամ երկորեակք ծնանին 'ի միում տան, զմին սպանանեն՝ նշան ջորագուշակ համարեալ զայն : Նոյնպէս յորժմ ծնանի նոյն զաւակ տգեղ կամ խեղ, ոչ տանին զնա 'ի մկրտութիւն և ոչ խոյ յօժարին 'ի սնուցանել զնա, թէ կարացեն խուսել 'ի բռնութեւն սպանխացւոց, ի որոց տրութեւն կան նոճաճեալ : Եթէ դէպ լիցի մեռանիլ մօր, որ ունիցի զաւակ գիւցիկ, ի մօրն թաղեն 'ի միասին և զգաւակն . զի հայրն ոչ ևս կարէ սնուցանել զնա :

Ասդ՝ թէպէտ հարկ խստութեւն վայրենի կենաց յայս պիտի եղեռնական ունիւրս վարէ զնս, սակայն ասի թէ գութ բոլոր ունին առ զաւակս ցորչափ տկար են և անօգնական . բայց իբրեւ ժամանեն 'ի հասակ՝ յորում ինքնին կարեն գտանել կերակուր, այնուհետեւ 'ի բաց թողուն զնս ամենեւին ազատս և ինքնագլուխս . ոչ խրատեն զնս . ոչ սաստեն նոյն երբէք և ոչ պատժեն . այլ իբրեւ օտարս ունին զնս : Նոյնպէս և որդիք ոչինչ հպատակութիւն երբէք ցուցանեն ծնողաց իւրեանց կամ սէր որդիական՝ այլ միշտ քամահանօք վարին ի նս . և բոլոր անգամ այնչափ լրբին, մինչև գան հարկանել զնս . և թէպէտ 'ի միասին բնակին 'ի միում հիւղի, այլ են իբրեւ օտարականք ի սրտահաման ժողովեալք . ոչ ինչ փոյթ ունելով զմիմեանց :

Թ. Լէզու ամերիկայ :

Թէպիս Բնիկ ամերիկացիք՝ յանհամար ազգս և 'ի ժողովուրդս բաժանեալ են անկախս 'ի մի մեանց, բայց բոլր 'ի նցէ զնոյն լեզու ունին. Թէ ոչ լը հնչման, գէթ լը արմատոյն. քզի 'ի բազում նշանաց երևին ստեղնեալ 'ի նոյն արմատոյ. վնյ ուն թուի շէն այնչափ բազմաթիւ՝ արմատական կամ գլխաւոր բարբառք ամերիկոյ : 'ի հիւսիսայինն ա մերիկա մի 'ի գլխաւոր լեզունաց է Լէֆալաւեանն. որ լը շփոթ պատմուէց ճննչորդաց երևի լինել գլխու վին օտար 'ի լեզունէ իրոքացւոց, և ալկոնքինացւոց. յայս լեզու խօսին 'ի բոլոր լուխիս, և Ֆլորիտա, և լը բովանդակ աշխարհն, որ է լը մէջ սահմանաց մէք սիքոնի և քանատայ՝ մինչև ցաբալաքեան կմ ալ լեկանեան լերինս. ուր գտանին ազգք բոլր և զա նազանք 'ի միմեանց :

Լեզու Մէսսիսիպի է մի յառաւել աղնոճական՝ ճոն և լարձակ լեզունաց նորոյ Յի. որ տարածեալ է լը բովանդակ նոր մէքսիքոն՝ և լը հինն, որ այժմ նոր սպանիս կոչի. Թուի Թէ և լեզուն Քալիֆօրնի, ունի ազգակցուն ինչ լը այսմ մէքսիքոնեան լեզունի :

Կոյնալ և հարաւայինն ամերիկա ունի իւր սեփական արմատական կմ մայր լեզուս. յորոց գլխաւորն է լեզուն Բէրաւայ, որով խօսին 'ի բովանդակ բերու, և 'ի նահանգս՝ որք կախեալ կան զնմանէ : Բայց լը անհամար ժողովրդոց՝ որք սփռեալ կան 'ի քվիդոն, և 'ի ցամաքն յայնկոյս հասարակածին, և 'ի բուն բերու, անհամար տարբերուիք մուծեալ են. և այնչափ հեռացեալ 'ի միմեանց՝ մինչև ոչ ի մանալ զբարբառ իրերաց. սակայն յայտնապն երևի՝ Թէ այն իմ բարբառք 'ի միայ արմատոյ ելեալ են : Բաց յայտմանէ՝ է միւս ևս լը հանուր լեզու 'ի բերու, որ կոչի Ինդիանայ. քզի պատմի Թէ յառաջ քան զժամանեւ անգր եւրոպացւոց, ազգ մի ամերիկոյ՝ որ բնակէր առ գիդիգագա լճիւ, նոճաճեալ ընդ իւրե զսահմանակից ժողովուրդս, հիմնեաց զմրու Թի մի մեծ կոչեցեալ ինքնակալուն ինքասայ. ուստի և ժողովուրդք նոճաճեալք լը նոքօք՝ ուսան զլեզու նյ, որով երկու գլխաւոր բարբառք հաստատեցան 'ի նմին Յի. մի բերուայն, որով խօսի սոսկական ժովրդն. և երկդ ինքասայ, զոր վարեն

և կալան զկղզի նր • այլ մինչդեռ անդ էին, ահա
 'ի յանկարծահաս սարսափելի սասանուէ երկրի, և
 'ի լեռնացեալ կոհակաց ծովու, անդնդասոյզ եղև
 բովանդակ այն լայնատարած կղզի հանդերձ բնակ
 չօքն • վնյ չէ մարթ ասէ նաւարկել ընդ այն տեղի
 յաղլանդեանն ովկիանոս, սակս յորդու թէ աղմայ
 որ 'ի ծովայատակ անդր գտանի ուրեք ուրեք դի
 ղացեալ: Եւ 'ի տիմեոն գիրս յարէ զկնի, թէ յայն
 կոյս այնր աղլանդեան կղզւոյ՝ գտանի անսահման
 ցամաք • ուր ամ ինչ, զոր օրինակ գետք՝ անասունք՝
 մարդիկ՝ ծառք՝ և բոյսք, չափազանց են և նորանը
 շան • և թէ անտի անդր է բնիկ ծով: Զայս աղ
 լանդեանն կղզի՝ բիւմք 'ի կարգ այլոց պղատոնեան
 ինքնատեղծ ցնորից դասեն • իսկ այլք ոմանք զե
 րանելեաց, կի՞ զքանարեան կղզեաց իմանան • ընդ
 որս և գիտորոս սիկիլիացի • որ (գիրք Ե • գլ •
 ԺԹ •) ասէ, թէ գոյ կղզի մեծ յարեմտեան յով
 կիանոսի բազմօրեայ նաւարկուի զատուցեալ յափ
 րիկոյ • որ այնչափ արդաւանդ է և զոճարձալի, ո
 ռոգեալ 'ի զանազան ականակիտ աղբերաց, և 'ի
 գետոց, և օդ նր բարեշունչ, մինչև ասել զնա բը
 նակարան դից, քան թէ մարդկան:

Բայց թողեալ զայսպիսի անորոշ բանս, բերցուք
 'ի մէջ զառաւել որոշեալ կարծիս, կի՞ զգուշակու
 թիս այլոց ոմանց նախնեաց վն համատարած ցա
 մաքի որ յայնկոյս ովկիանոսի: Հին աւանդութի
 է ասէ չէլլօրիոս • (զոր եղևանոս գիրք Գ • զանա
 ղան • գլ • ԺԷ յիշատակէ, առեւ 'ի թէ ռպոմպոսէ •)
 թէ յանկանիլ երբեմն զբանիւք սիզենոսի ընդ ար
 քային մարաց, ասաց նմա • * Եւրոպիա՝ ասիա՝ և
 • ասիոնիկէ՝ կղզիք են յամ՝ կողմանց չըջապատեալք
 • 'ի ծովու • իսկ ցամաք (միաստանի) այն միայն է,
 • որ կայ արտաքոյ այսր Ծի •: Ահա սա անտա
 րակոյս և իբր ականատես հաստատէ զլինել այլոց
 համատարած միաստանի ցամաքի արտաքոյ այսր
 ծանուցեալ Ծի • որում չէ մարթ այլուրեք լինել,
 եթէ ոչ յայնկոյս ովկիանոսի: Զնոյն ցուցանէ և
 արխատուէ • բայց ոչ իբր անտարակոյս ճմարտու
 թի, այլ միայն ոմ հաւանական կարծիք • զի ասէ
 'ի գիրս Ծի • (գլ • Գ •) * Ամ բնակեալ երկիր է
 • մի կղզի չըջապատեալ 'ի ծովու, որ աղլանդեան
 • կոչի • այլ հաւանական է, թէ են և այլք բիւմք
 • հեռի 'ի սմանէ յայնկոյս ծովու 'ի հակակայ կողմն •
 • ոմանք մեծագոյնք քան զմերս զայս, և ոմանք
 • փոք •

♦ փոքրագոյնք • այլ ամենեքեան բաց 'ի սմանէ՝ ան
♦ տեսք 'ի մէնջ* : Որով ցուցանէ թէ անհաւա
տալի համարի թէ հակակայ մասն գնաոյ երկրի բո
վանդակ ծածկեալ իցէ 'ի ծովու : Նոյնպէս և մա
նիլիոս յայտնապէս աւանդէ , թէ գոյ երկիր մեծ
յարեմոեան կողմն ափրիկոյ անջրպետեալ 'ի մերս
ցամաքէ 'ի ձեռն ծովու • որոյ ժողովուրդք հակոտն
եայ են մեզ : Չորմէ սենեքայ յայտնագոյն ք ըզ
ոյառգամս դեղիոսի , կամ դոգոնայ գից՝ մարգա
րէանայ , թէ յապագայ Ժմիս հանդերձեւ է 'ի յայտ
գալ՝ 'ի մեդեան ողբերգութիւն իւր ասելով ոտանա
ւոր բանիւ :

* Յանցանել դարուց՝ ապագայ ամաց ,

♦ խղեսցին կապանք՝ ծովուն կոհակաց •

♦ յայտնեացէ դէթիս՝ նոր երկիր աղգաց ,

♦ ոչ լիցի թուլիս՝ աւարտ աշխարհաց* :

Չոր ահա զինի ժի դարուց և եւք իրացն ճմար
տեցին :

Այս և այլ սոցին նման բանք նախնեաց՝ թէպէտ
'ի վերին երեսս երեւին իբր անտարակոյս ստուգու
թք ասացեալ , բայց իմանց են լուկ մարդկային
տրամաբանուէ կեղակարծ գուշակուիք • հիմեալք
'ի բոլորագիր ձև հողագնաոյս • յորմէ բնական տը
րամաբանութք հետեւեցուցանէին , թէ ուն աստ
նոյնպէս և 'ի հակառակ կողմն մարթ է լինել ցա
մաքի և բնակուէ մարդկան 'ի նմա : Այն զի՝ ընդ
չէլարիոսի հաւանական համարիմ , թէ գոյր առ նա
և աւանդութի ինչ զայնմանէ 'ի նախնի նահապե
տաց • որք 'ի սկզբանն կմ իմ բերման դիպունածոց ,
և կմ խորհրդով՝ անկան անդ • յորոց ոմանք վերս
տին դարձ արարեալ տյար , պատմեցին վն այնր ճի :
'ի սոյն միտս է և ներհոռն յակոբոս բերիզնիոս
առ չէլարիոսի • զի 'ի մեկնել զբան եղիանոսի , ա
սէ : * Առասպելական են այսոքիկ , և յառասպել
♦ լաց սակի գրէ զմերոպեանն զայս երկիր մերս
♦ (եղիանոս) և ապողոգորոս առ ստրաբոնի • (գիրք
♦ է • թղթ • 207 •) և յիրաւի՝ սակայն ոչ ինչ երկ
♦ ունաւմ թէ նախնիք հաւատացին , կմ գիտացին
♦ ինչ վն ամերիկոյ • այլ իւրաքանչեւ , և իբր ի միգաւ •
♦ իմասին 'ի հին աւանդուէ՝ յեգիպտացւոց , և
♦ 'ի կարկեդոնացւոց , և ըստ մտին 'ի տրամաբա
♦ նուէ՝ զձեռն և զգրից գնաոյ երկրի • յորմէ մակա
♦ բերէին լինել յայս ոլորտ երկրի՝ և այլոց ցա
♦ մաքաց բաց յասիոյ , յափրիկոյ , և յեւրոպիոյ* :

Այլադէ գրէ ռուսներդ վեհօնախ Տադիր Թադաւորին
գաղղիոյ, մենդ վն չինաց . զի յՏաջոյցն զոր տապա-
րեաց յամին 1752. 'ի Թ. Տաջոյցն համատարած ասէ .
Թէ նախնիք ունէին տեղեկութիւնն զամերիկոյ . և
յայն սակս կուլիւքմաս սանսոն նոյնպէս Տադիր Թա-
դաւորին գաղղիոյ, զամերիկա 'ի Ժ Թադաւորութեան
բաժանեալ լի Ժ որդւոց նեփոքունոյ՝ ետ փորագ-
րել : * Այս Թա (ասէ) Թէպէտ կարծեօք միայն ե-
րևէին հաստատեալ, սակայն գիրք սինէացւոց ցու-
ցանէն հաստատուք, Թէ ծանօթ էր այս միւս ցա-
մաք 40 ամօք զկնի գալստեան քսի . զոր զարգիս
այր ոմն հմուտ տրեւելեան լեզուաց՝ ունի 'ի լոյս
ընծայել :

Արդ՝ 'ի վերոգրելոցս երևի՝ Թէ կարծիք նախնեաց
յունաց և հռոմայեցւոց չունէին զբացայայտ ծա-
նօթութիւն վն այսր նոր Տի . այլ միայն լի աղօտ ինչ
կարծիս . որ լի սլինիոսի, (գիրք Է . գլ . 65.) ընդ-
բնմ Ժմկս բնմ հակառակութիւն կրեաց 'ի մէջ իմաստ-
նոց և ռամկաց 'ի սրառճառս հակոսանելից . զորս
ռամիկք պատրեալք յերևակայութիւն , համարէին
գլխի վայր չըջիլ . նոյնպէս և 'ի մէջ քրիստոնէից
համարեալ էր հեթանոսական ինքնաստեղծ առաս-
պելք հակառակ նք գրոց , ուստի և մալորական .
զոր վնի բացէ 'ի բաց հերքէին նք հարք . յորս ե-
րևելի է սքն օգոստինոս՝ որ (գիրք Ժ . քաղաքին
նոյ . գլ . Թ .) հեգնելով ասէ . * Իսկ զայն՝ զոր ա-
ռասպելէն , Թէ գաանին հակոսանեացք՝ քի մար-
դիկ 'ի հակառակ կողմն երկրի , ուր ծագէ արեւ-
դակն՝ յորժամ մեզ մտանէ , կոխեալ զհակակայ
շաւիղս ոտից մերոց , ոչինչ իւրք հաւատալ ար-
ժան է : Քանզի ոչեթէ 'ի պատմական ծանօթութե-
ն ուսեալ հաստատեն զայն , այլ իբր տրամաբանե-
լով գուշակեն . իբր զի գուով երկրի արձակ 'ի
մէջ կորնթեաց երկնից , զնոյն տեղի ունի Տ ըս-
տորին և միջին . և յայտմանէ կարծեն Թէ միւսոց
կողման երկրի՝ որ է 'ի ներքոյ , չիցէ մարթ գուրկ
լինել 'ի բնակչաց . և ոչ 'ի միտ առնուն՝ զի Թէ
պէտ և գնտակաձև և բոլորակ համարեսցի Տ ,
կմ սրառճառաւ իւրք հաւատաւոցի , ստեղայն ոչ
զհետ գայ , Թէ և յայնմ կողման զերծ իցէ եր-
կիրն 'ի կուտակութե ջուրց : Եւ ևս Թէպէտ և
զերծ իցէ , բայց ոչ վաղվաղակի հարկ է լինել անդ
մարդկան Եւ կարի անտեղի է ասել , Թէ
ոմանք 'ի մարդկանէ , աստուսա լի անչափութիւն
ով :

• ուղկիանու անցեալ : մարթացան նաւել և հասաւ
 • նիւ անդ . զի և անդ 'ի միովէ անտի առաջնոյ
 • մարդոյ ազգ . մարդկան սերեացի : 'Ի վերջին
 մասնէ աստի բանից՝ յայտնի երևի , թէ յայն ոակս
 հերքէր նք վղ-նոն զայս կարծիս , զի անկարելի հա-
 մարէր մարդոյ՝ աստի անդր անցանել . վնջ եթէ լի
 նէին և անդ մարդիկ , հարկ էր ասել , թէ յայլմէ
 սկիզբն կալան նք , և ոչ յադամայ . և այս յայտնի
 հակառակի նք գրոց . որ սկզբնահայր համօրէն ազ-
 գի մարդկան գնէ զադամ զմարդն առաջին :

Նոյնպէս և լակտանտիոս պատրեալ յերևակայու-
 թէ , հեգնելով մերթէ զկարծիս որ վն հակոտնէից .
 յասէն նր . (գիրք Գ . գլ . ի Գ) . * Անգէպ է
 • հաւատալ , թէ իցեն մարդիկ՝ որոց հեաք ոտից՝
 • վերագոյն իցեն քան զգլուխս . կմ՝ որք առ մեզ
 • անկեալ տարածեալ կան , անդ շրջիւն կախիցին .
 • և թէ բոյոք և ծառք 'ի վայր կոյս աշիցեն . ևն :
 և յարէ զկնի . * Սկիզբն այսր մուրումն փիլիսո-
 • փայից եղև , զի բոլորածև համարէին զՅ : 'Ի
 բանից աստի երևի՝ թէ լակտանտիոս անտեղեակ
 էր աստղաբաշխութե և Յագրութե :

Վն սորին պատճառի կարծի և զաբարիայ պապին
 'ի Շդարուն՝ գրեալ թուղթ առ վոնիփակիոս եմնս
 (թուղթ . Ժ .) թիւր և ամբարիշտ կոչելով զվար-
 գապետութի վիրգիլիոսի ուրումն երկցու , որ ու-
 սուցանէր լինել այլոյ Յի : Սակայն ճգիւն քննեալ
 զքանս թղթոցն , այլ գրուի երևի այն . զի ուսու-
 ցանէր նա , * թէ կայցէ այլ Յ , և այլ մարդիկ 'ի
 • ներքոյ երկրի . և այլ արեգակն , և լուսին :
 Այս եղանակ բանից ցուցանէ , թէ վիրգիլիոս գը-
 նէր զՅ մի ամենակին որոշեալ 'ի մերմէս , յորում
 իցեն այլ տեսակաւ մարդիկ . և ունիցին զայլ արե-
 գակն , և զայլ լուսին . որ կարի տարբեր է 'ի գը-
 րութե հակոտնէից :

Ըստ նմին օրինակի և մերս դաւիթ անյաղթ 'ի գիրս
 սահմանաց , (յառաջաբան . երես 4 .) ք երկբայ
 տկանս գասէ զայս խնդիր ասելով . * Ոմանք երկ-
 • բայաբար ունին զգոյութն , ոնդ անասող երկինն ,
 • և հակոտնեայքն ք թզի յերկբայս եմք վն այսու
 • ցիկ՝ եթէ են , և եթէ ոչ : Նոյնպէս և անանիա
 շիրակացին ընթերցեալ զղանազան բանս նախնի
 մատառսիրաց որ վն հակոտնէից , զառաջինն մի-
 տեցաւ 'ի կարծիս այնոցիկ , որք պնդէին թէ գը-
 տանին հակոտնեայք . ոնդ ինքն իսկ ասէ . * Ես հա-

ւանեալ էի ընդդիմոտունս լինել² . զի զհակոտնեայս ընդդիմոտունս և ներքոյաբնակս կոչէ . այլ յետոյ փոխեաց զկարծիս իւր , հմբելով զայն հկռիւնք դրոց . ուր չիք ինչ յիշատակուի վն հակոտնէից : Այն ոյս կարծիք եկաց մնաց անծանօթ ընդ յոլով գարս . մինչև յարեաւ երևելին քոլովոյոս , որ անխորտակելի արիւնք յաղթեւամեհի կոհակաց անդունդախոր համատարած ովկիանու , ճմարտեաց զդուշակուի սենեքայ . գտեւ զերկիրն մինչև ջայնժամ մտայածին առասպելական կարծեցել . զորոյ զեղանակ գիւտի յնջիկայդ պատմեսցուք :

(2 . Պարսկերէն) Կամեցեալ համառօտել զպատմութիւն Գիւտի ամերիկոյ , կարևոր է նախ դիւ աշխարհի :) նշանակել զհանգամանս քոլովոյոս , որ եղև առաջին դարիչ նր . և զպատմաւս՝ յորոց յորդորեցաւ նա 'ի ինդիր այնք անծանօթ թի : Արդ՝ քրիստափոր քոլովոյոս թ հաւանական հաշուի կուլիւլմոսի ռոպերդսոնի ծնաւ իբր 'ի 1447 . 'ի սէդօլս վիճակի , 'ի լեռնակողմն նահանգին փաշենցայի , 'ի սահմանս Թրուէ Ճենտվայի . գոլով արագամիտ և ուսուցմանսեր՝ 'ի ուղթմի ուսաւ 'ի համալսարանի բազիայ զաշխարհագրութի , զաստղաբանութի , զերկրաչափութի , և զարհեստ նաւարկութե . առ որ տեղասին 'ի տղայական տիոց յօժարեալ էր յոյժ . վն 'ի հասակի 14 ամաց եմբատ 'ի նաւ ձնիովացւոց . և նաւարկեալ ընդ նա զամս բլմս , ին մտեղիս միջերկրական ծովուն , այլև թ ովկիանոսն հիւսիսային՝ մինչև ցիսլանտիս , և անդր մօտ 'ի բեհռն հիւսիսային , էանց ապա առ փորդուքալս . քզի թ այն Ժմկս հաշակաւոր էին նր 'ի նաւարկութե , և 'ի գիւտ զանազան կղզեաց յովկիանոս անդր աղլանդեան , և նորոց Յաց յաբեման ծովեզերս ամերիկոյ . և յածեալ թ նոսա յամ նորագիւտ տեղիս , միանգամայն և թ իւրում եռանդնոտ և հետաղօտ բարուց քննեալ յարաժամ զաշխարհագրութիս և զաշխարհացոյցս հնոց և նորոց , և զամ հանգամանս ընթացից փորդուքալաց , սրով հանդիպեցան նորանոր տեղեաց , վառեր բորբոքէր սիրտ նր 'ի գիւտ նորոց երկրի : Եւ զի զայնու Ժմկս 'ի ինդիր էին փորդուքալք դտանել անցս թ ովկիանոս առ արևելեան հնդիկս , սակս 'ի ձեռս բերելոյ զբազմաշահ վաճառս այնր թի՝ որք 'ի նմին Ժմկս էին 'ի ձեռս վէնէակեցւոց , նմին իրի միշտ

Եւ հարաւ գիմէին, ակնունեւոյ ժամանեւ 'ի ծայրն
ափրիկոյ, և ապա դառնալով յարեւելս, հասանիլ
'ի բաղմահարուստ յայն Ծ. որոյ համբաւ 'ի վաղուց
լցեալ էր զեւրոպիա :

Այս խորհուրդ և փոյթ նց՝ զարթուցին զքոյում
սոս 'ի խնդիր առաւել համառօտ անցլց յարեւելեան
հնդկիս . քզի տեսանէր՝ զի ճննդ՝ զոր կալէ՛ էին
նք՝ երկար էր յոյժ, և բաղմավտանդ . զորոյ չեւս
էին արարել և ոչ զտասներորդ մասն ը այնչափ Ժմիս .
վնյ բիւժ խնամով քննեալ նր ընդերկար Ժմի զկար
ծիս և զգուշակուիս նախնեաց որ վն հակոսանէից,
և զդանազան գիտողուիս և զփորձս նոր նաւորդաց
համեմատեալ ը բանից նց, հետեւեցոյց՝ թէ ցա
մաքք եւրոպիոյ, ասիոյ, և ափրիկոյ՝ էին փոքր ինչ
մասունք այսր հողագնաոյ . որոյ բոլորակ ձև ծա
նուցեալ էր յայնժամ . ուստի և իբր անտարակոյս
համարէր՝ թէ գտանի ցամաք երկիր և 'ի հակակայ
կողմն նր . զի ածեալ զմօաւ զբարութի և զխմս
տութիւն արարչապետի Ծիս, բնաւ անհաւատալի
թոճէր նմա՝ թէ այնչափ տարածուի երկրի ծած
կեալ կայցէ յանպտուղ ջուրց ովկիանոսի : Եւ ա
ռաւել հատտատեցաւ յայս կարծիս 'ի նոր գիտ
ղունց և 'ի նշանաց, որք առ նովին Ժմիաւ պատա
հեցան նաւորդաց ոմանց . որոց նաւարկել յարե
ւմտեան կողմն՝ ը բերման վարեցան 'ի հողմոց առա
ւել յանդունդս, քան ցոր վոյր սովոր էին նաւել .
և տեսին յերեսս ծովու խոտս կիսադաւարիս դալ
յարեւմտեան կողմանց :

Յայտպիտեաց աստի և յայլոց սոցին նման սրտ
ձաւաց՝ և 'ի նշանաց, հաստատեաց քոյումսոս 'ի
միաս իւր, թէ գտանի և այլ ցամաք երկիր յայն
կոյս արեւմտեան ովկիանոսի 'ի հակառակ կողմն հո
ղագնաոյս մերոյ . իսկ 'ի բոլորագիր ձեոյ երկրի,
և 'ի չափոյ մեծութն նր՝ որ ծանօթ էր և 'ի նմին
Ժմի . (զի զհարկած չբջապատ գիծն, ոնդ այժմ՝
նոյնպէս և յայնժամ բաժանէին 'ի 360 աստիճանս,
և զաստիճանս 'ի 60 միոնս Յագրաւիանս,) իմաս
տասիրէր թէ այն կարծեցել ցամաքք կից են, կմ
դէթ մօտաւոր յոյժ արեւելեան հնդկաց Ծի . զի
նախնիք՝ զորոց զգիրս ունէր 'ի ձեռին, գնէին զայն
ըարձակ տարածեալ յարեւելս կոյս առաւել քան
որչափ է իրք . և թէ կղզիք նորոգ դաւեալք յա
րեւմտեան կողմն ափրիկոյ յադլանդեան ովկիանոսի
չեն կարի ինչ հեռի յանձանօթ ցամաքէ անախ . վնյ
'ի

'ի վրէ Էած, թէ մարթ էր գտանել առաւել մօտաւոր և յաջողակ անցս 'ի հեռաւոր կողմանս արեւելոց՝ նաւելով ուղիւ չէ արեւմուտս, քան թէ չէ հարաւ շրջապատելով զբովանդակ ամիրիկէ : Չայս ամ երկար և ճգրիտ քննութիւնէ կռեալ, հաստատեաց 'ի միտս 'ի դործ դնել զխորհուրդ իւր : Բայց լն իւրում զգուշաւոր և խոհական բարուց՝ կարեոր վարկաւ նախ խորհրդակցել և չէ այլոց հմայեցելոց յճադրական դիտութիւնս . յորոց միջն չէ այն Ժմկս երեւելի էր պօղոս ոմն բժիշկ Ֆիօրէնցացի . որում 'ի 1474 ծանոյց զխորհուրդ իւր . նա հաւանեալ այնմ, ինքն ևս եւս նմ ծանօթութիւն ինչ . և քաջալ լերել իրախաւսեաց զնա ձեռն 'ի դործ արկանել 'ի պարծանս հայրենեաց իւրոց, և յօդաւած ի, մենդ եւրոպիոյ :

(3. Քաջալ իւրում . Բայց քանզի առ կատարումն բնօգնութի 'ի ֆիւսայսր մեծի և բազմադիւն գործոյ՝ պէտս ունէր ձեռնառնութե միոյ ուրուք 'ի ծովեղերեայ պետուեց եւրոպիոյ, առ 'ի մասապարարել նմա նաւս և նաւորդս, զէնս և ծախս վն ճնշիւն . քղի ինքնին զայս ամ հայթհայթել չէր ձեռնհաս, վն 'ի դէոյ վարկաւ դիմել 'ի ճէնօլա 'ի հայրենիս իւր . և զարդիւնս վաստակոց իւրոց նմա ընծայել . զի թէպէտ 'ի վտղուց հեռացեալ էր անտի, բայց ընդարոյս սէր հայրենեաց ոչ էր չիջեալ 'ի նմա . այլ ճէնօլացիք չէ այն Ժմկս տկարացեալ էին 'ի զանազան պողմանց . ուստի և չիջեալ էր 'ի նմ եռանդն նաւարկութե . միանգամայն և անծանօթ էին քաջ հմուտեց քոլովագոսի . զի 'ի մանկութե իւրում մեկնեալ էր անտի . նորին աղագաւ մերժեցին զառաջարկութի նր իբրեւ ցնորս երազոց : Ասի թէ անտի էանց առ վէնէականցիս . բայց նք գլխովին անձնատուր լինելով 'ի բազմաշահ առևտուրս վաճառաց յամ երեւելի նաւահանգիստս մէջերկրեայ ծովու, ոչ մատուցին ունկն բանից նր . այն զի և թէ արգարե ճմարիտ է, թէ քոլովագոս յայտնեաց զխորհուրդ իւր վէնէականցոց, նք առաւել դունդործէին խափանել զնա, քան թէ ձեռնառն լինել նմա . վն զի չէ այն Ժմկս պատուական վաճառք արեւելեան հնդկաց, առ որ խորհէր քոլովագոս գտանել կարծոյ ճանապարհ, դային հաւաքէին բովանդակ 'ի ձեռս վէնէականցոց չէ այլ ճնշիւն, և 'ի նոցա

ցանկէ սփռելին յիմա՝ տեղիս եւրոպիոյ . արդ՝ եթէ յաջողէր խորհուրդ քոչումսդսի, յայտ է թէ խափաշէր այսպիսի բազմարդիւն շահավաճառ նոյ . ունի և իրօք խափանեցաւ, յորժամ փորդութեալք՝ անգղիացիք՝ և այլք բացին ճանապարհ առ հրոճանդանաւ բարեյուսոյ յարեւելեան հնդիկս :

Արդ՝ քաջն քոչումսդս տեսեալ՝ եթէ և անդ չեղէն լսելի բանք նր՝, դարձ արար անդրէն ի փորդութեալ՝ ուր ծանուցեալ էր բարեւաւունք անձին նր, և քաջ համուէր յճագրական գիտութիւն, և յարճեստ նաւարկութե . ունի և եղբայր նր անուանի էր առ փորդութեալս սակս ընտիր ընտիր ծացոյց գնտակաց և պատկերաց ծովու՝ զոր յօրինէր անդ : Ճանոց զխորհուրդ իւր ք . յովհաննու արքայի փորդութեալաց . իսկ նա բոլոր մարգատիրութիւն ցուցեալ նմա, լուաւ քաղցրութե բանից նր . և զքննութիւն առաջարկութե նր յանձն արար դեկտսի որդիկայ՝ եւսի չեւուդայ, և երկուց հրէից՝ որք էին խորհրդատուք և ուղղիչ նաւարկութե փորդութեալաց . այլ քանզի մինչև ցայնժամ նք միշտ խորհուրդ տային դիմել ք հարաւ՝ քերելով զծովեղերորք ափրիկոյ, առ ի դառնել անցս յճն արեւելեան հնդկաց, գլխովին հակառակ այնմ՝ զոր քոչումսդս ընծայեցուցանէր նոյ իբր առաւել համառօտ և առաւել ազատով, վայ դժուարին իմն էր նոյ հաւանութիւն ընծայել բանից քոչումսդսի . ապա թէ ոչ բռնագատէին խոստովանիլ զնա տեղեկագոյն քան զանձինս : Յայն սակս նախ տէսպէս խորամանկ հարցաքննութե ջաշնոցին որսալ ի բերանոյ նր զիմ հանգամանս զոր բազմաժամանակեալ հետազօտութե խորհեալ էր վայնր նորագիւտ ճանապարհորդութե . և ապա զանազան ոնտի պնճանք յաղաղեցին տալ զվերջին պիսի բանից նր . և յայնմ վայրի հաւանեցուցին արքայի, գաղա ի քոչումսդս առաքել նաւ մի ընդ արեւմուտս ի ծանօթութեցն, զոր գողացան ի նմէ :

Այլ խորամանկ խաբէութիւն իւրեանց դարձաւ ի նախատինս նոցա . քղի նաւասիտն զոր կացուցին յայն գործ՝ գորով տգէտ ոք և վատասիրտ, իբրեւ ոչինչ կարի հեռացեալ էր ի փորդութեալայ, զարհուրեալ ի գժուարութեց՝ դարձաւ վաղվաղակի անդրէն ի լիսսոյն . հռչակելով թէ ցնորք երազոյ էին խորհուրդք և բանք քոչումսդսի :

Իբրեւ ծանեաւ քոչումսդս զայսպիսի խորամանկ խաբէութիւն նոյ, զայրացեալ ի սրտի իւրում, վաղվաղակի

զտկի եւ մեկնեցաւ անտի . և դնաց 'ի սպանիա ը
 եղբօր իւրում 'ի 1484 . բայց երկուցեալ թէ դու-
 ցէ և անդ ոչ լիցին լսելի բանք իւր , մի՛ զի փեռ-
 գինանտոս արքայ՝ որ ը այն ժմիս թագաւորէր 'ի
 քասդիլիա և յարախոնա , կասկածոտ ոմն էր , և
 ջաւրա և դանդաղ 'ի ձեռնարկել 'ի մեծամեծ գոր-
 ծառնուին . իսկ եղիսարեթ գշխոյն՝ թէպէտ արիա-
 գոյն էր և յորդորամիտ առ մեծամեծս , բայց կախ-
 եալ կայր զարքայէ . և երկդ՝ զի ընդ այն ժմիս
 պիտի մեղին սպանիացիք 'ի կռանատա ըդէմ մուղ-
 րեաց . և դուն գործէին խալառ տարադիր առ-
 նել զնո՛ 'ի սպանիոյ . վնի մինչև էր մատուցեալ
 առ թիւրն , զբարդուղիմէոս զեղբայր իւր՝ որում
 հաղորդեալ էր զխորհուրդս իւր ամ պարագայիւք ,
 առաքեաց յանդղիա խօսիլ ը է ներիկոսի . որ էր
 զգօնամիտ և հարուստ . իսկ ինքն դնաց 'ի գորտու-
 վայ . զի անդ էին յայնժամ արքունիք սպանիացւոց .
 և 'ի ձեռն հանձարեղ զդուշաւոր և խոհմամիտ գը-
 նացից իւրոց , և առաքինի քաղաքավարուն , ստա-
 ցաւ իւր բարեկամս՝ զոմանս 'ի ներքին իշխանաց ար-
 քայի . և միջնորդուի նց այսչափ ինչ շահեցաւ , զի
 թիւրն և թագուհին թէպէտ գլխովին պատաղելք
 'ի գործ պիտի , սակայն հրաման ետուն փերդի-
 նանտոսի եալավերայ խոստովանահօր թագուհւոյն
 ժողովել զգլխաւոր ծագիրս երկրին . և քննել ըղ-
 բանս քոլումպոսի : Այլ առ նովին ժմկաւ սակաւ
 ներհուն իմաստունք դառնէին 'ի սպանիա . յորոց
 տակի էին և այն կարծեցէ իմաստուն փիլիսոփայք
 ընտրեալք 'ի քննել զառաջարկուի քոլումպոսի . որք
 և զառաջին գրուի նր՝ յորոց վր հիմնեալ էր զխոր-
 հեալ գործն՝ ոչ իմացան . քզի և ինքն յուշածեալ
 զանցս՝ զոր կրեաց 'ի փորդուքալ , երկնէր զամ
 հանդամանս գործոյն բացայայտ առաջի դնել նց .
 վնյ զինի ը ամս հինգ՝ տղայական մանգ թէ տգի-
 տական տարակուսանօք աշխատ առնելոյ զառա-
 պեալն քոլումպոս , հուսկ յետոյ պինի ետուն նմա՝
 թէ ցորչափ 'ի վր կայ պիտի կռանատայի , չէ մարթ
 արքայի յայլ գործ բաղմածախ ձեռն արկանել . այլ
 յաւարտիլ յաջողութիւն պիտի ուղ ահնունէին ,
 յայնժամ լաւ ևս քննեացին իրքն , և որոշեացին :
 Այս պին գլխովին յուսակառուր արար զքոլումպոս
 դառնել օգնուի յարքայէն . վնյ լի տրտմութի մեկ-
 նեալ 'ի քորտովայէ , գնաց 'ի փիլիլիա . և անդ մա-
 տուցեալ առ զանազան մեծամեծ իշխանս սպանիաց

ւոյ, յորդոր մատուցանէր նոյն ձեռնառու լինել նմ
յայն գործ . այլ ոչ ոք ընձաւ նմա : Ասի՛ թէ գրե-
եաց յայնժամ և առ թիւն դաղընոյ՝ բայց ոչինչ
յոյս ընկալաւ և անտի . զի գաղղեացիք ՚ի նմին ժա-
մանակի էին պատառեալ ՚ի գործ պիտոյն իդալիոյ :
Ասա հաստատեաց զմիտս իւր երթալ յանդընա-
ուր յառաջագոյն առաքեալ էր զեղբայր իւր . ակն-
ունելով՝ թէ գուցէ անդ գտցէ զյաջողութիւնն .
բայց մինչև մեկնեալ էր ՚ի սպանիոյ՝ գնաց անդրէն
՚ի գործովոյ յողջոյն որդւոյ իւրոյ, որ էր ՚ի վանս
Ֆրանչիսկեանց ՚ի կրթութիւնն անձապաշտուն, և յուր
մունս գիտուն . իսկ առաջնորդ այնր վանաց՝ ան-
ունանեալ յովհաննէս փերեզ մարկենեան այր առա-
քինառէր և իմաստուն, մաերիմ բարեկամ քոլով
պոսի, և մեծարու յաջ թագուհւոյն եղիսաբեթի,
բնիմ թախանձանօք աղաչեաց զքոլովսոս յապաղել
զգնալ իւր . քանզի ցաւ մեծ էր նմա կորուսանել
սպանիոյ զայր այնպիսի, որոյ իմաստունն յառաջմէ
իսկ յոյանի էր նմա . և ինքն ը բժշկի ուրուք՝ որ
քաջավարժ էր յերկրաչափութեւն արունեստ, մաս-
դ իւր քննեալ զառաջարկութիւն քոլովսոսի, հաւանե-
ցաւ նմա միաբան ը բժշկին . և վաղկի դրեաց առ
թագուհին, որ յայնժամ էր ՚ի գեօղն սանդա ֆէ-
սակս պաշարման կաանատայի . աղաչել զնա քննել
վերստին զայն բան ծանրակշիւ . իսկ թագուհին
կոչեաց զհայրն յովհաննէս անդ ՚ի սանդա ֆէ . ո-
րոյ գնացեալ և ցուցել թագուհւոյն զհաւատութիւն
բանից քոլովսոսի, հրաման ետ թագուհին կոչել
զքոլովսոս անդրէն յարքունիս արժանաւոր մեծա-
րանօք . առնեալ նմա և պարգևս յարքունուստ ՚ի
պէտս Ծնողհի :

Բայց և յայս նոճագ ՚ի գերեւ ել ակնկալութիւն յա-
ջողուն քոլովսոսի . քզի թէսկեա թագուհին պատ-
ռով ընկալաւ զնա, և գովեաց զեռանդն և զխոր-
հուրդ նր, յորմէ և բարեկամք քոլովսոսի՝ (յորս
գլխաւոր էին ալոնզոս քոնինտանիլեան . և լուդո-
վիկոս Նր հրեշտակի . երկոքին ևս արքունի պաշ-
տօնատարք,) քաջալերել մեծագոյն վստահութեան
զառաջինն՝ պաշտպան լինելին նմ, և գովելն և հա-
տատելն զխորհուրդ նր, սակայն փերեզին անդոս ար-
քայն տակաւին պնդեալ կայր յառաջին կամս իւր .
ունելով զխորհուրդ քոլովսոսի իբր ինքնաստեղծ
ցնորս . վնյ առ ունայնացուցանելոյ զջանս կուսակ-
ցաց նր, խորամանկ հնարագիտութեւն կարգեաց յայսմ
երկդ

երկդ քննութե՛ն զմանս 'ի նճնէ , որք յառաջնումն
անդ 'ի գերեւ հանին զառաջարկութի նր : Բայց
քոլումպոս ոչինչ զանդիտեալ 'ի նճնէ , դարձեալ և
այս անգամ նովին վստահուի՝ և հաստատուն յու-
սով բարեյաջողութե՛ն որով յառաջնումն , եդ առա-
ջի զխորհուրդ իւր . և ապա խնդրեաց պատրաս-
տել նաւս քանի մի . և զինքն կացուցանել ծովա-
կալ իշխան . և փոխարքայ բովանդակ ծովուց և
ցամաքաց՝ զորս գտանիցէ . և ևս տալ նմա տասա-
նորդս 'ի շահուց՝ որք յառաջ դայցեն յայնցանէ .
զայս ամ խնդրեաց մշտնջենաբար , և ժառանգութի
յորդուց յորդիս . իսկ եթէ վրիպեսցի 'ի յուսոյ
իւրմէ , ոչինչ վարձ տացի նմա փինկ աշխատութեց
իւրոց : Այս խնդիրք քոլումպոսի տարապայման
թոճեցան յաչս նց , իւրոց խօսէր . ուստի և ան-
խոհեմութի մեծ և տղայամտութի՝ այսպիսի մեծամեծ
իշխանութիս տալ առն օտարականի . և այնչափ ծախս
առնել , սակս կեղակարծ՝ մենդ թէ լեռնայն խոստ-
ման նր . իւր առերևոյթ զգուշաւոր և խոհեմական
խորհուրդ նց , սրտի մտօք հաւանեցաւ արքայն .
վնյ և թագուհին զի մի իրրեւ թեթեամիտ դիւրա-
հաւան ետերեսցի , վղիվղի կարճեաց զամ զբոյց՝
զոր սկսեալ էր առնել 'ի նպաստ քոլումպոսի : Այս
ձախողակ ելք իրաց կարեվէր խոցեցին զսիրտ քո-
լումպոսի առաւել քան զառաջինան , սակս 'ի գերեւ
եղանելոյ մեծի յուսոյն՝ զոր ետ նմ թագուհին այս
անգամ . վնյ լի թախծութիւ ելեալ յարքունեաց ,
եդ 'ի մտի գիմել յանդդիա իբր 'ի վերջին ապա-
ւէն իւր :

(4. Սպանիա քայ , **Օ** այսու Ժմիաւ անձնատուր եղև
օգնութի քոլմս՝ սպանիացւոց կռանատա քղք . և
պոսի :) փերդինանդոս և եղիսաբեթ մաին
յաղթանակաւ , և ժառանգեցին
զքղքն . սպառապուռ ջնջելով 'ի սպանիոյ զաբուի
մուղրեաց . յայնժամ հայրենասէր ալոնզոս քոճին-
տանիլեան , և լուգովիկոս նր հրեշտակի , հաւա-
տարիմ պաշտպանք քոլումպոսի՝ ժամ քաջագէտ
գտեալ զայն յաղթութի , և զամ ճիգն անձանց 'ի
կիր արկեալ , բազմապատիկ զօրաւոր պատճառօք
փարատեցին զամ տարակոյս և զերկիւղ 'ի սրտէ
թագուհւոյն . և հաւանեցուցին նմ՝ տալ կատա-
րումն խնդրոց քոլումպոսի 'ի ծաւալումն քրիստո-
սական հաւատոց , և 'ի մշտնջենաւոր պարծանս
թաւ

Թագաւորուն քաղաքիւն : Վայ թագուհին այրա-
սիրա՝ իւրում մեծագործ և առատաձեռն բա-
րոյից՝ առ ջանքանալոյ արքունի գանձուց, որ առ-
նովին Ժմիւ հոնաղեալ էր յոյժ՝ ի պնծոս բազմա-
եայ պնդեաց, յայտարար հց զկամս իւր՝ գնել ի
գրու զմասն ինչ ի պատճական գոհար ականց իւ-
րոց, առ ի գտանել գրամս բաւարան առ հանդերձ
ձանս այնր ճննորհորդուն, յայնժամ լու գովկիկոս ճո-
հրեշտակի լի խնդութեամբ և սպիտիկ, թէ չէ հարկնմ՝ զայն
ստենել. զի ես յիմոցս ասէ մատակարարեցից որչափ
ինչ պէտք իցեն. ուստի և ի հրամանն թագուհւոյն
վճիղկի յետս կոչեցաւ քոլումպոս, որ էր հասեալ ի
նաւահանգիստան փինտայ, առ ի անցանել անտի
յանդղիա. և անյապաղ կատարեցաւ գաղնադրունն
իւր ինդրոյ քոլումպոսի. որում ստորագրեաց թա-
գուհին եղիտարեթ. քոլումպոս կացուցաւ ծովակալ
Ժման, և փոխարքայ սպանիացոց՝ լամ ծովուց և
ցառաքաց զորս գտցէ. հանդերձ այլևս իշխանու-
թիւն, մշտնջենաբար և ժառանգութիւն յորդուց

յորդիւն :

Այս լամ գործողութիւն կատարեցան ի 1492. յաղ-
րիւն 7. որով ուր ուրեմն յետ ութնամեան տա-
ռապանաց, զոր կրեաց ի սպանիա երկայնամիտն
վեհանձն և կորովին քոլումպոս, եհաս փափաքա-
նաց իւրոց ի ձեռն մեծագործ թագուհւոյն եղի-
տարեթի. որոյ պանծաղի քաջութիւն յաւեժարար յի-
շատակեացի. և թէպէտ ի հրովարտակի անդ՝ որ
տոճաւ քոլումպոսի՝ յիշատակի և լանուն փերդինտե-
գոսի տրքային, այլ պիտակաբար, և լոկ սակս
սովորութե. քզի նա ի որում թիւր արականայ՝
չունի ինչ մասնակցութիւն յայնմ մեծագործուն, ոչ
ինչ օժանդակելով տա յայն. զի զլամ ծախս արար
քասդիլիա ևեթ : Վայ և առաջին գիւտ և ստա-
ցումն այնր նորոյ Յի՛ եղև յանուն քասդիլիոյ. ուս-
տի առ կենդանութեն եղիտարեթի արժանաւոր
գլխոյի՝ գրեթէ ոչ ումեք եղև հրաման՝ բաց ի քառ-
գիլիացոց բնակուն հաստատել ի նոր Յի անդ.
սակայն ի վր այսր լամ թիւրն իբրև միասկտ հա-
մարէն սպանիոյ, վարէր զդերագոյն տրուի ի վր
նր. երբեմն առանց յիշելոյ և զանուն թագուհ-
ւոյն քասդիլիոյ :

Յետ այսորիկ փոյթ կալաւ թագուհին, զի փու-
թով պատրաստեացին լամ հանդերձանք ճննորհի.
բայց վննչև էր մեկնեալ քոլումպոսի ի կռանատայ,

եւտուն նմ զկայական գիրս արքունի կնքով դրոշմեալ . յորում հրատարակէին զնա ձմ ԹՐՈՒՆԵՅ ԾԻ՛ իբրև փոխօրքայ Թագաւորութե սպանիացւոց . միանգամայն և խստիւ պատժէրէին նմ չմերձեալ 'ի տեղիս' իբրև 100 փարսախօք , զոր դուեալ էին փորդութալք յարեմտեան ծովեղերս ամբիկոյ . այս պատժէր Թո՛ւի տոճեալ ընկ առ երեսս , և առ 'ի հաճեցուցանել զարքայն փորդութալաց . քղի ճննչ' ը որ ունէր գիմեւ քոլոմպոս , հեռի էր յոյժ 'ի ճննչէ փորդութալաց . իբր զի նորայն էր ուղիղ ը արեմուտս , իսկ սոցայս ը հարաւ' և ը արեւելս . վնյ չկայր ինչ կասկած պատահիլ նց մեանց : Չայս պատժէր առեալ քոլոմպոսի , գնաց վզվզկի 'ի գորտովս . և անդ 'ի կարգի եղեալ ըղտուն իւր , էանց 'ի նաւահանդիսան բալոսայ . որ է քղք փոքր 'ի նահանգն անտալուսիս . զոր յայն սակս ընտրեաց , զի բնակիչք նր վարժեալ էին յարհեստ նաւարկութե առաւել ք զայլ սպանիացիս . մերձ յայն տեղի բնակէր և նախայիշուկեալ հայրն յովհաննէս փերեզ մարկեմեան՝ հաւատարիմ բարեկամ քոլոմպոսի . որ գրեթէ զնմ նաւավարս բալոսայ վառեալ էր երթալ զհետ քոլոմպոսի . վնյ 'ի հասանել նր անգր , եդիտ իւր ժղվդ պատրաստեան . յորս գլխաւորք էին երեք եղբարք 'ի պինդոնեան տոհմէ՝ հարուստք և քաջամարտք 'ի նաւարկութե . որք ոչինչ զանգիտեցին ուղեկից լինել քոլոմպոսի յայնմ անծանօթ ճննչորդութե . առեալ ը ինքեանց և զմասն ինչ յընչից իւրեանց : Եւ թէպէտ փոյթ Թագութեւոյն մեծ էր , բայց պատրաստուիք ճննչի որք տոճան քոլոմպոսի՝ անհամեմատ էր այնմ մեծի փութոյ . զի 3 նաւք և եթ տոճան նմ . յորոց 2 փոքր էին և անզօր , զառաջինն՝ որ փոքր մի մեծագոյն էր՝ յոր եմուտ ինքն քոլոմպոս , անժանեաց սք Մարիամ . 'ի սպառիւ սք ձծամօրն . զոր նա յնմ կեանս իւր ջերմ եռանդութք պատժեաց . զեկոն կոչեաց փինդա . և կաջոյց նմ նաւապետ զմարտինոս ալփոնսս պինդոնեան . և նաւուղիղ զֆրանչիսկոս պինդոնեան զկրտսերն յերկց եղբարց . իսկ երրորդն՝ զոր կոչեաց Նիւնա , կարգեաց նաւապետ զլինկեմաիոս յովհաննէս պինդոնեան . յոյն երիս նաւս էին արք 90 և եթ . յորս քաց 'ի նաւավարաց , և յայլոց ոմանց՝ որք ինքնայօժար ուղեկից եղեն նց առ 'ի հանգիսիլ բարեբախտութե իմիլք , էին և ոմանք յարքունեացն

յաչաց տեսուէ, բիւթ 'ի նաւորդաց տեսեալ զան-
ձինս յանձանօթ յանդնդախոր ծովու յայնպիսի փոք-
րիկ և յանգոր նաւս, երկեան լցան. մինչև արտա-
ուէել ևս ոմանց, և յոգւոց հանել: Իսկ քաջն քո-
չումպոս բիւթ յուսադիր քանիւք քաջալերէր զնո և
զօրացուցանէր չվատիլ վաճկի. և թէպէտ 17
փարսախաւ հեռացեալ էին 'ի քանարեան կղզեաց,
բայց քոչումպոս ոչ յայտնեաց նոյն այնչափ. որպէս և
'ի բովանդակ ընթացս այնր ճննդհորդութե միշտ
թադունս սրահէր 'ի նոյնէ զմասն ինչ ընթացից իւ-
րութանչիւր աւուր. նոճաղ ցուցանելով նոյն, ք որ-
չափ ինչ իրօք յառաջագէմ խաղային. զի մի վատա-
սիրութք վհատեցին, տեսանելով զանձինս հեռաց-
եալ 'ի սոլանիոյ:

'Ի 14 նորին ամսոյ՝ գոչով հեռացեալ 'ի քանարեան
կղզեաց առաւել ք 100 փարսախաւ, ետես քոչում-
պոս զի սլաքն կողմնացոյց՝ միով աստիճանաւ խո-
տորէր ը հիւսիսային արեւմուտս. և 'ի վաղիւ անդր
ածեցաւ խոտորումն այն՝ և կէս աստիճանաւ. իսկ
յոյլ աւուրս մեծապէս տլայլէր. ը այն նորանը-
չան երեւթ, որ այժմ հասարակ է յոյժ՝ այլ յայն-
ժամ դեռ անծանօթ, խռովեցաւ յոյժ քոչումպոս.
Իսկ ընկերք իւր լցան արհաւրօք, մինչև յուսահա-
տիլ և 'ի կենաց: Սակայն հանձարեղն քոչումպոս՝
որ քաջ գիտէր պարտուակել զներքին կիրս հոգ-
ւոյն, ոչինչ նշան երկիւղի ցուցեալ առ արտաքս,
իսկայն հնարեաց զօրածն իմն այնր տլայլուն. որ
թէպէտ փարատեաց զերկիւղ խուժանին, և դա-
դարեցոյց զբրթմնջիւն նոյս, այլ ոչ նոյնպէս և
զիւրն. բայց վստահացեալ 'ի խնամս նոյն, քաջութիւն
յառաջ վարէր զնաւս, միշտ ը արեւմուտս ուղղել
մինչև հասին 'ի վայրն՝ առ արեւադարձիւ խեց-
գեանի. ուր զաւուրս ինչ տարւոյն ընէ հողմն
անայլայլելի յարեւելից յարեւմուտս. սովին մի-
րինակ հողմով 'ի 10 աւուրս հատին ճանապարհ
բիւթ:

'Ի 16, և 'ի 17 նոյն տեսուէմ՝ գոչով հեռացեալ 'ի
քանարեան կղզեաց առաւել ք 300 փարսախօք, տե-
սին կնիւն բիւթ ծփալ յերեսս ջուրց ընդարձակ
տարածութիւն, որոց գոյն էր գեղնախառն կանաչ.
և թուէին նորոգ հաւեալ 'ի կղզւոյ ինչ կմ 'ի ժայ-
ռէ. յորմէ դրձլ խռովեցաւ խաժամութիւն. դրձլ
սկսաւ բրթմնջիւն ը գէմ քոչումպոսի. երկուցեալ
թէ գուցէ ժայռ ինչ վատագաւոր՝ կմ երկայնա-

ձիգ ցամաք՝ ծածկեալ կայցէ ը նոքօք . իսկ քոչում
պոս զոճարթուլթք յորդորէր զնն և խրախուսէր
չերկնելի բնաւ՝ այլ մենդ ուրախ լինել , զի այն
կնիւն նշան է մօտաւոր ցամաքի . 'ի սեպտ 18 . 19 .
տեսին և թռչունս ճախրել 'ի վր' նաւուց իւրեանց .
իսկ 'ի 21 լոճան զձայն երգոց երից փոքրիկ թռչ
նոց շուրջ զնաւաւ իւրեանց յայգոճէ մինչև ցերե-
կոյ . յորմէ քաջալերեալ ոգի առին ակնունելով թէ
չեն հեռի 'ի ցամաքէ . զի դեռ ոչ գիտէին , թէ
թռչունք բոլորմանդամ առաւել ք զերկերիւր փար-
սախ հեռանան 'ի ցամաքէ . ող փորձիւ տեսաւ
բոլորմանդամ ոչ աստ միայն , այլ և 'ի կողմանս ափրի-
կոյ . ուստի յայտ խաբեցաւ և քոչումպոս , զի և
ինքն մօտ կարծէր զերկիր . մենդ զի 'ի նմին աւուր
տեսին վերստին բարդս բարդս դալար խոտոյ հո-
ղախառն ծածանիլ յերեսս ծովու : Ապա 'ի հե-
տեալ երիս աւուրս շնչեաց անլնատ հողմն արեւե-
լեան հարաւային . որ յանհարինս տադնապեցոյց
զքոչումպոս . բայց նա ը իւրում լաբոյս վեհանձ-
նուէ պատրոճակեալ զուսգնապ սրտի , զոճարթու-
գէմ ցուցանէր զանձն ընկերաց իւրոց՝ իբր յաջո-
ղակ հողմոյ վիճակեալ . զայս արոճեստ ը այն ճննը-
հորդուէ ողջոյն 'ի կիր արկանէր իբր գեղթափ զօ-
րացուցիչ վատասրտաց . որք օր ը օրէ ևս ք զևս
վհատեալ քանէին . իսկ 'ի 23 նորին տմոյ յարեաւ
հողմն յաջողակ հիւսիսային արեւելեան . որով անդ-
րէն ուղղեաց քոչումպոս զընթացս ը որ կամէր :

Այլ յետ աւուրց ինչ տեսեալ խաժամուժ ամբո-
խին , զի ահա անցին երէք եօթնեակք՝ յորմէ հե-
տէ թափառին յանծանթ վայրս համատարած ով-
կիանու , և չերեւին ուրեք նշմարանք ինչ այնր մոտ-
ցածին Եին քոչումպոսի , և ոչ իսկ յոյս երբէք տե-
սանելոյ զայն , զի ահա և այն դուղնաքեայ յոյսն՝
զոր ընկալան 'ի թռչելոյ հաւուց , և 'ի դալար խո-
տոց ծածանելոց յերեսս ծովու , ընդունայնացաւ .
միանգամայն և զմոտ ածեալ՝ թէ որչափ առա-
ւել յառաջագէմ լինէին ը արեւմուտս , այնչափ ա-
ռաւել գոճարանայր դարձնց՝ 'ի պոճոս հնչողորդ-
եան հողմոյն՝ որ՝ միօրինակ շնչէր միշտ ը արե-
ւմուտս , սկսան վերստին քրթմնջել . զառաջինն
տոգեաք և վատասիրտք . ապա առ սակաւ սակաւ
ծաւալեցաւ քրթմնջիւնն յերեսին նաւս ևս . մին-
չև ամենեցուն առ հարկ խռովիլ և ամբոխիլ . և
այնուհետև այլ ինչ ոչ լինէր լսելի 'ի բերանոյ նց ,

քայց եթէ վաղվաղակի դարձուցանել զնաւս յեւրոպիա . ի որ ասէին չունի ինչ դժկամակիլ թագուհին . զի լիով կատարեցաք զդարաւ մեր . նաւարկեալ հանգերձ այսչափ վտանգօք յայնչափ հեռաւոր վայրս , ուր ոչ ոք յառաջ չի զմեզ եհաս երբէք . և ոմանք 'ի յանդգնագունից ասէին՝ առ վաղագոյն զերծանելոյ 'ի բռնակալուէ՝ առնա օտարօտոյ , ընկենուլ արժան է զնա 'ի ծով . և 'ի դառնալն 'ի սպանիա , ասել թէ 'ի զննել նր զստեղս , անկաւ 'ի ծով : Իսկ մեծախորհուրդն և արին քոլումպոս յայս ամ թշուառուիս , որք միանգամայն սպտեալ սպառեցին զնա , թէպէտ տագնապէր 'ի սրտի՝ այլ առ արտաքս զճարթ ցուցանէր զանճն և ուրախ ի յառաջագիմունն զոր արարեալ էր . այլև զոտահ և քաջացոյս 'ի յաջողակ ելս . միանգամայն և կեղծելով չիմանալ զմեքենայումն նց , գուն դործէր խաղաղել զնս . մերթ քաղցրութիւն և ողորտ , կան բանիւք , մերթ խոստմամբ մեծամեծ բարեաց և մերթ ահացուցմամբ և սպառնալեօք թագուհւոյն :

Եւ մինչև էին քոլորովին խաղաղացեալ , 'ի 25 սեպտ . ի երեկս՝ փինզոն սկսաւ աղաղակել . Եւ իբրեւ , Երբեք . քզի իբրև 20 փարսանօք հեռի ի արեւելեան հարաւ՝ երևեցաւ մ'թագին ինչ , որ թոճէր կղզի . այս ձայն փինզոնի՝ որ եղև խորհրդով և հնարագիտութիւն քոլումպոսի , անդէն վզվզի խաղաղացոյց զամբօխն . և զողբ և զտրտունջ նց փոխեաց 'ի ցնծալից գոհաբանութիւն , վս հասուցանելոյ զնս ցայն վայր անմեառ . և քոլումպոս ուղղեաց զնաւն յայն կողմն զգիշերն ողջոյն . այլ 'ի լուսաշաւ առաւօտու տեսին զի երևեալն սոյն էր ամպ , և ոչ կղզի . որով և վրիպեցան 'ի յուսոյ , բայց ոչ այնչափ ինչ ամբօխեցան . քզի նշանք մօտաւորութեան յաճախեցին անդէն , զոր օրինակ թռիչք զանազան ցամաքային թռչնոց , բազմուն ձկանց , և այլայլուի կողմնացոյց սլաքին , և տեղադանութիւն երկուց մասնաւոր աստեղաց՝ զորս պահապանս կոչէն . որք 'ի գիշերի ի արեւմուտս երևէին . Իսկ յայգանալ առաւօտու՝ ի արեւելեան հիւսիս . և այլ ևս ինչ ինչ , զորս քոլումպոս ի իւրում սովորական հնարից՝ միշտ 'ի յաջողութիւն մեկնէր . միանգամայն և բլմ' զոճարթութիւն անդադար քաջալերէր զնս և ապահովացուցանէր :

Իսկ 'ի 1 աւուր հոկտ , նաւապետք երկից նաւուց թոճ .

Թոճեալ զփարսախս՝ զոր արարեւ ինն մինչև ցայն
 Ժամ, մին ասէր թէ 500 փարսախօք հեռացեալ են
 'ի քանարեան կղզեաց. եկնն պեղէր թէ 634. և
 երրորդն թէ 650. իսկ քոլոմպոս գիտէր սառագիւ,
 զի արարեալ էին աւելի ք 780 փարսախս. այլ զի
 մի ահարեկ լիցին նոքա յերկայնուէ ճնաչին, ա
 սէր թէ 12 իւրում հաշուի հաղիւ արարեալ են 584
 փարսախ : Ընդ այն եօթնեակ ողջոյն յամ օր նո
 րանոր նշանք, և երևոյթք մօտաւորուէ երկրի լւ
 առաջ լինէին նց : 'ի 7 այնր ամսոյ 'ի ծագել ա
 րեգական համարեցան տեսանել երկիր. և փոքրա
 գոյն նաւն՝ որ յառաջ էր ք զայլս, արձակեաց
 միանգամ հրազէն. եցոյց և այլ նշանս ցնծութե
 բայց փոքր մի յետոյ տեսին՝ զի վերստին խարե
 ցան. քզի կարծեցեալ երկիրն այն էր ամու. որ
 առ սակաւ սակաւ փարատեալ խալառ չքացաւ :
 Եւ այնուհետև գրձլ նորոգեցաւ տրտունջն. գրձլ
 զօրացաւ աղաղակ՝ ողբ՝ և հեծուի առաւել ք զան
 ցեալսն. զի և երեք եղբարքն փինզոնեանք՝ որք
 մինչև ցայն Ժամ միշտ կողմանն քոլոմպոսի տաշա
 պան լինէին, յայնԺամ առ յետին յուսահատութե
 անցին 'ի կողմն ամբոխին. և ժողովել 'ի վր ստի
 պէին տագնապէին զքոլոմպոս նոյն հետայն դար
 ձուցանել զնաւս յեւրոպիա. իսկ արին քոլոմպոս
 տեսեալ զամ ամբոխն 'ի վերջին յուսահատութիւնի
 եալ, և չուներով այնուհետև յոյս՝ թէ բանք
 ողբականք կմ սպառնականք, և խոստմանք մեծա
 մեծ բարեւոյ սղգեսցեն ինչ 'ինն, փոխեաց զսովորա
 կան արհեստ իւր, որ սակս յաճախելոյ ոչ ևս սղգէր
 ինչ 'ի նն. դովեաց զկիրս նց, և արգար դատեցաւ
 զինդիր նց. բայց խնդրեաց 'ի նցնէ այլևս երիտ
 առուրս անսալ նմ. յորս եթէ ոչ յայանեցի երկիր,
 հանդիսիւ խոստացաւ անձնատուր լինիլ կամաց
 նց. 12 այս սրոյմանագրութի հաւանեցան ամենեք
 եան : Բայց միանգամայն երգուն, զի թէ 'ի լրա
 նալ երից առուրց՝ ոչ տեսցեն զերկիր, նոյն Ժա
 մայն դարձուցեն զնաւս իւրեանց յեւրոպիա :
 Այս խոստումն քոլոմպոսի թերևս ոմանց անխո
 հեմ երևեսցի. բայց չէր այնպէս. ք զի նա 'ի զնն
 նշանաց դրե թէ յայանի դուշակէր թէ մերձէ ցմք :
 'ի նմին առուր ընկէց քոլոմպոս զգունան 'ի ծով,
 և եհան զայն տղմուտ՝ որ էր նշան մօտաւորութե
 ցամաքի. երամք թռչնոց առաւել յաճախէին. յորս
 բաց 'ի ծովայնոց՝ էին և ցամաքայինք, որք զթուխս
 իւր

իւրեանց ուղղէին յարեմուտս , և զձայն երգոց լըսելի առնէին նց . իսկ 'ի հետեւեալ երկու աւուրս տեսին և այլ յայտնագոյն նշանս , յորոց և յետին վատասիրտք քաջալերեցան . նաւավարք նաւուն քոչումսն տեսին ձուկն մի մեծ կանաչագոյն՝ որ էր յայնց տեսակաց , որք սովորաբար ոչ կարի հեռանան 'ի ցամաքէ . արք փինդայի տեսին յերեսս ջուրց ծովու թարմ՝ եղէգն նորոգ հատել . կալան և մասն ինչ գերանի արուեստագործ . և բարդս բարդս խռտոյ՝ որք երեւէին նորոգ կորդեալ յեղերաց գետոց . իսկ արք նինայի որսացան 'ի ծովէ ոստ մի փշոց հանդերձ թարմ՝ պտղովք . օգն սկսաւ լինել առաւել բարեխառն և քաղցրաշունչ . ամպք շուրջ զարեգակամբ 'ի մուտս նր միգապատ երեւէին . հողմունք սկսան տնդադար փոփոխիլ . որ լըքոլումսն սի նշտն էր թէ 'ի ցամաքէ շնչեն : Այս ամ նշանք այնպէս ապահովացուցին զքոլումսս մերձ լինել ցամաքի , զի զկնի հարկց հանդիսաւոր աղօթից՝ հրամայեաց ամփոփել զամ առագաստս , բայց 'ի միոյ՝ որ էր 'ի տորին կողմն՝ և փոքր ք զայլս . և նաւուց դալ հաւաքիլ մօտ միմեանց , զի մի յանկարծական փշումն ինչ հողմոյ հեռացուցէ զնս . և ապա 'ի վր պարգեաց՝ զոր հրամայեալ էր թագուհին տալ այնմ՝ որ նախ տեսցէ զերկիր , խոստացաւ և ինքն յաւելուլ զվերարկու մի 'ի խաւիփէէ :

(6. Գլխաւորս) Այս ամ պատրաստուի քոլումսն աշխարհի :) տեսեալ ամբոխին քաջալերէին սրբաւիւր : Բայց միանգամայն կային 'ի ծիանս խորհրդոց , երկուցեալ թէ գուցէ և այս անգամ խաբեսցէ զնս քոլումսս . վն յայնմ գիշերի , որ էր 'ի հոկտ՝ 11 ոչ դք 'ի նցէ կափոյց զաւայլ ամենեքեան կային 'ի վր տախտակամածին ամ ուշագործք պշուցեալք յայն կողմն , ուր յուսային տեսանել զերկիր : Եւ 2 ժամաւ յնջ ք զկէս գիշերոյ կտրով քոլումսն 'ի վր նունարտանի նաւուն՝ ետես լոյս . և վրլղկի կոչեաց 'ի ծածուկ զպետրոս՝ կուտերեղեան հանգերձապետ թագուհւոյն . որում նոյնպէս թռնեցաւ . ապա կոչեցին և զհռոյրիկոս սաղկատեան . որ 'ի սկզբան անգ ոչ կարաց առ ժամայն նշմարել . այլ յետ սակաւուց երեքեան տեսին զայն լոյս շարժիլ տեղւոջն 'ի տեղի իբրեւ 'ի մարդոյ տարեալ . ապա 2 ժամաւ զկնի մէջ գիշերոյ , նաւավարք փինդայի աղաղակեցին մեծաձայնս :

ԵՐՈՒՐ, ԵՐՈՒՐ, ԵՐՈՒՐ և այլ նշանա . վճ զի տեսին
զեղերս ցամաքի , յորմէ հազիւ 2 փարսախօք հեռի
էին : Առաջինն՝ որ ետես զայն՝ կոչէր հռոգրիկոս
տրիանոյ . և համարէր առնուլ զխոստացեալ աւետ-
շայն . այլ վերպեցաւ 'ի յուսոյն . քզի վկայութիւն
պատրոսի՝ և հռոգրիկոսի սալկադեան՝ հաստատե-
ցաւ , թէ առաջին տեսող այնր նորոյ երկրի՝ եղև
մեծն քոլոմպոս . վոյ և վճռեցաւ զի սրարգեւք թա-
դուհւոյն նմ տացին . որ էր 10 հոգի մանրաշափ-
կոչեցեալ գրամ . որ 'ի բոլոր կեանս իւր տմի ամի
վճարեցաւ նմ 'ի սպանդանոցաց սխմիլիոյ :

Իսկ 'ի վաղիւ անգր 'ի լուսանալ առաւօտու , ա-
հա տեսին յանդիման իւրեանց իբրև 2 փարսախօք
հեռի լէ հիւսիսակողմն՝ կղզի երկայն իբրև 20 փար-
սախ հարթայատակ և դալարագեղ . ոռոգեալ 'ի
բոլոր ականակիա գետակաց . և նոյն ժամայն յերե-
սին նաև միանդամայն ցնծալից արտասուճօք ըս-
կսան երգել միաբան զայն օրհներգութիւն : Զքեզ ամ
գովարանեմք ևն 'ի գոհուի մյ . ապա ամենեքեան
անկեալ առ ոտս քոլոմպոսի , խնդրէին ներել ինք-
եանց , և չլիլէլ զանցեալ նախատինս և զվիշտո՝
զոր ետուն նմ . և ունէին զնա այնուհետև գե-
րագոյն ք զամ գիւցաղունս օրք եղեն 7 ծի : Իսկ
քոլոմպոս լէ իւրումն վսեմական վեհանձնութե՝ և
անկիւնար բարոյից՝ ոչինչ նշան դժգմնութե ցուց-
եալ , այլ լէ հկեկն՝ ամբաղցրութե գիրկս արկեալ
զնորօք , հրամայեաց վզիլիկ իջուցանել 'ի ծով զմա-
կոյկս երեցունց նաւուց . յոջնումն եմուտ ինքն ,
և այլք ոմանք 'ի գլխաւորաց նաւու իւրոյ . իսկ
յայլս մահն հրմնատարք այլոց երկուց նաւուց հան-
դերձ արամբք իւրեանց . և սրարգեալ զգրօշ , յորս
'ի մի կողմն էր նշան սրճ խաչին , իսկ 'ի միւսն բոլմ
ժ . տառք , ունելով թագ 'ի վր . 'ի պատիւ ֆէր-
գինանդոսի ստանիացւոց արքայի . և փողօք՝ և
թմբկօք՝ և այլով զինուորական հանդիսիւ՝ վարէին
զնաւակս 'ի կղզի անգր . ուր իբրև մերձ եղեն ,
տեսին 'ի ծովեղերս խուռն բազմութե մերկ մարդ-
կան յապշուի և 'ի հիացումն ըմբռնեալ լէ այն նո-
րանշան հանդէս սպանիացւոց :

Եւ քոլոմպոս 'ի ցամաք չքեղ հանդերձիւ և սուսե-
րամերկ . և նախ ինքն յերթողացւոց եղ զոտս 'ի
գետին այնր նորոյ ծի . յետոյ ելին և այլք զկնի
նր . և ամենեքեան ծուր եղեալ համբուրէին զեր-
կիր , զոր այնչափ տառապանօք խնդրեցին՝ և ուր
ուրեմն

ուրեմն գտին. և վերստին ներումն հայցելով 'ի քոլումպոսէ, երգամամբ խոստացան նմ հաւատարմութի և հնազանդութի իբրեւ մեծի ծովակալ իշխանի և փոխարքայի սպանիացւոց:

Ապա անդ յափն ծովու կանգնեցին խաչ, և ամենեքեան անկեալ երկիրպագին նմ. գոհացեալ զայս սակս ողջանդամ անխառն հասուցանելոյ զնմ 'ի ցանկացեալն վայր. յետ այսորիկ քոլումպոս հանդիսիւ կալու զտրութի, և զժառանգութի կղզւոյն յանուն արքային քասգիլիոյ: Իսկ բնակիչք տեղւոյն՝ որք մինչև ցայն վայր կային անդ ոչուցեալ հիացմամբ լէ գործողութիս՝ զոր առնէին սպանիացիք, իբրեւ տեսին զի սկսան նորս գրել՝ յառնուլն զտրութի կղզւոյն, նոյնժամայն ամենեքեան 'ի փախուստ դարձան. կարծելով՝ ոմ յետոյ սպառմեցին, թէ վիճակ արկածնէն 'ի վր իւրեանց. բայց քոլումպոս ետ ունիլ զոմանս 'ի նցէ, և բնմ մարդասիրութե և քաղցրութե փաղաքշեալ զնմ, և սպարգես և ստոնեալ նց, արձակեաց երթալ զկնի ընկերաց իւրեանց: Եւ ահա յետ սակաւուց, դարձան անդրէն լէ այլոց. որք և փութով ընտելացան լէ սպանիացիս. զարմանային լէ զգեստս նց, լէ սպիտակութի մարմնոյ, լէ երկայն մերուս, և լէ զէնս. զի չէին երբէք տեսել երկաթի զէնս, և ոչ իսկ գիտէին բնաւ թէ զի՞նչ իցէ երկաթ. վնջ տեսեալ զոլորուն սուսերացն սպանիացւոց, ոմանք 'ի նցէ կալան ձեռամբ զբերան սրոյն՝ և վիրաւորեցան ձեռք նց. լէ որ յապուշ մնացին. թերևս կենդանի ինչ կարծեւով զայն. այլ առաւել զարմացուցին զնմ նաւք սպանիացւոց. զորս 'ի սկզբան անդ՝ յորժամ տեսին ընթանալ 'ի ծովու, կենդանիս կարծէին. վնջ իբրեւ ընտելացան լէ սպանիացիս, գնային մերձեւ նային առ նմ ոմանք լէ լող՝ այլք փոքրիկ և բիրտ անձեւ նաւակօք՝ զոր քանօրէ կոչէին. որք էին կռձեղք ծառոց խոռոչացեալ 'ի միջի, ոմանք փոքր վն միոյ մարդոյ և եթ, և ոմանք մեծագոյն. բայց առհնրի գիւրաթաւալք 'ի ծովու. սակայն ինքեանք քաջալարժ էին 'ի լեզ, նմին իրի աներկիւղ նաւէին նորօք:

Սք ամենեքեան մերկ էին. գիրք մարմնոյ նց միջահասակ և վայելուչ. գոյնն թուիս նման խակակութ ձիթապտղոյ, կմ մթագոյն սղնձոյ. վարսք գլխոյ թաւ և գուռղ. ոմանց կախեալ զթիկամբք. իսկ այլոցն հաւաքեալ հիւսիւք, և կապեալ ըզ-

գլխով . ամենեւին անմօրուս էին , ոտը և այլ ամ
մասունք մարմնոյ գլխովին լերկ . գէմք նյ բարե-
տեսիլ և զոճարթ . և բոլոր մարմինք նկարեալ
գունագոյն փայլուն երանգօք : Իսկ ը բարուց բիրտ
և վայրենի . և ամենեւին պարզամիտ և գիւրահա-
ւան . ամ չնչին ընծայք՝ զոր տային նյ սպանիացիք ,
զոր օրինակ բեկորք հայելեաց , կաւեղէն անօթք
նկարէնք , մեծ յոյժ երևէին յաչս նյ . մենդ բո-
ժոժք՝ զորս կապէին 'ի սպրանոցս և 'ի վր սրու-
նից . և տղայաբար հրճունէին ձայնիւ նյ . իսկ ինք-
եանք փոխարէն տային սպանիացւոց թուժակս
ամերիկոյ . և մասնաւոր տեսակ բամբակի : 'ի նմին
աւուր ը երեկս դարձաւ քոլումպոս՝ և ամ արք իւր
անդրէն 'ի նաւս իւրեանց . ը որս չոքան բոլմք և
'ի բնակչաց անտի կղզւոյն . և զնչն նշանօք ե-
հարց նյ քոլումպոս զանուն կղզւոյ իւրեանց . և նք
առացին նմ , թէ կոչի Աւանականի . որք պէսպէս
շարժամբք ձեռաց՝ և այլովք նշանօք ծանուցին նմ ,
թէ կան անդ և այլ բոլմ կղզիք . և թէ բնակիցք նյ
կոչին Լապայոս , յորմէ պոճուս տուն աշխարհագիրք
լուքայեան . կմ զուկայեան կոչել զնմ՝ կղզիս՝ որք
են 'ի հիւսիսակողմն և յարևմուտս մեծ անդիլ-
լեան կղզեաց , և աւարտին 'ի նեղուցն պահամայ .
ոտ մարթ է տեսանել յԾացոյցն նորոյ Յի , կմ
ամերիկոյ : Իսկ քոլումպոս կոչեաց զայս կղզի Սան
աւլադոս . որ թրգմանի ՄԷ Փլիւ . Բայց այս անուն
յետոյ խափանեցաւ . վնյ այժմեան աշխարհագիրք
կոչեն զնա հին անունմբն . նք Աւանականի . կամ
Աւանականի . որ առաւելքան 3000 մղոնու հեռի է
'ի կոմերայ . որ է մի 'ի քանարեան կղզեաց :
Իսկ 'ի վաղիւ անդր եկին գրծլ 'ի ծովեզոն բող-
մուի 'ի բնակչաց անտի կղզւոյն . բերեալ թուժակս
և բամբակ . զոր տային սպանիացւոց փոխանակ
վերոգրեալ չնչին իրաց . և չերևէր յաչս նյ մեծ
ինչ տալ 9 . 10 օխայ բամբակ փխկ բեկորի միոյ
ապակւոյ , կմ սակաւ ինչ ուլունից : Տեսեալ սպա-
նիացւոց՝ զի նոքա կրէին 'ի ծայր ըրբնդաց իւր-
եանց թիթեղն օոկի , որ և էր գլխաւ որ նոյատակ
սպանիացւոց՝ յոյր սակս զայնչափ ճնկ հատին ,
փոթ կալան տեղեկանալ 'ի նյէ թէ ուտով ելա-
նէ այն հանք . իսկ նք նշանացի ցուցին նյ զհարաւ .
և ծանուցին ևս՝ թէ 'ի կողմանս յայնտակ գտա-
նին բոլմ մեծամեծ կղզիք : Վնյ փուժացաւ քոլում-
պոս վաղիկի ելանել 'ի խնդիր այնց կղզեաց . բայց
նախ

նախ կարեւոր վարկաւ զննել զըջակայ եղերս այսր
կղզւոյ . ուր թէպէտ ետես՝ զի գրեթէ ամ ինչնոր
էր . զոր օրինակ բանջարք , թուփք , ծառք , և հող
երկրի թուէր արգաւանդ , այլ ոչ ետես հետս ինչ
ոսկւոյ՝ զոր խնդրէր . և առեալ լէ իւր արս եօթն ի
բնակչաց աստի կղզւոյս , կամելով ուսուցանել նոյն
զբարբառ քառիկիւն , ի լինել նմ թարգման ի կող-
մանսն յայնոսիկ՝ եւ ի ճննոյն : Ետես անդ զնոյն
կղզիս գալարագեղս և մարդաբնակս . բայց յերես
և եթ մերձեցաւ , որք առաւել ընդարձակ էին . և
եդ նոյն անուանս՝ առաջնոյն Հլուծի . որ անբեր
և աղքատ երևեցաւ նմ . և կոչին Քերնարդինա .
որոյ բնակիչք առաւել ընտել և քղթական թուէ-
ցան . և կանայք նոյն չէին մերկ բոլորովին . այլ ու-
նէին սփածանելի ածեալ զմիջովք . տեսին անդ և
փոքրիկ շուռս համերս . իսկ երրորդին Եղիսարեթ .
զոր բնակիչք նոյն Սասնոյ կոչէին : Եւ ուր և եր-
թայր հարցանէր վն ոսկւոյ . և միշտ զհարսու ցու-
ցանէին նմ . յայն սակս գարծոյց զնաւս լէ արեւել-
եան հարաւ . և անց զբոլմ մանր կղզեօք , զորս
կոչեաց Ալլէս աւաղոյ . զի ծովայատակն չէր այն-
չափ խոր անտանօր :

Ի 28 հոկտեմբ. լէ երեկս՝ ետես երկիր լէարձակի
և ի նմ լերինս , և բլուրս , և անտառս , և գետս
մեծամեծս . վն ոչ կարծէր զայն կղզի , այլ միաս-
տանի ցամաք . զոր բնակիչք սան սալվագորայ կո-
չէին Քուպա . իսկ բոլորմպոս եդ նմ . նուռն յովաննա .
եմուտ նաւուք լւրովք ի ներքս լէ լայնածաւալ
բերան գետոյ՝ զոր կոչեաց Տարնս . և ետես յեղերս
նոյն բազմութիւն մարդկան . այլ ի մերձեալ նոյն յափն
գետոյն՝ ամենեքեան փախեան . մինչև չմալ անդ
և ոչ միոյ ուրուք ի նոյնէ : Եւ քզի ունէր մալ
անդ աւուրս ինչ ի նորոգել զնաւս , առաքեաց
յիւրոց անտի արս երկուս՝ որոց ետ ուղեկից և
զերկուս ի բնակչաց սան սալվագորայ երթալ
լրտեսել զերկիրն . տուեալ նոյն Ժմկ վեց աւուրց :
Իսկ նոյն մտեալ ի ներքին կողմանս կղզւոյն՝ իբրեւ
22 փարսախաւ , գտին գեղ մի . ուր էին բնակիչք
իբրեւ հազարք , մերկ բոլորովին արք և կանայք .
այլ հեղք , և քաղցրաբարոյք . որք և բոլմ ցնծուք
գիմէին լէառաջ սպանիացւոց . գիրկս արկանէին
զնոքօք , համբուրէին զոտս նոյն , և զնէին առաջի
նոյն կերակուր աղգս ինչ արմատոց՝ որք բերէին
զհամ շաղանակի , ք բէստանէի . և ամ իրօք մեծա-

րէին զին իբրեւ արս երկնաբալաբացիս, և աղա-
 չէին զին կալ մնալ առուս ինչ առ նն : Տեօին 'ի
 խրճիթս նց նստարանս սպտեալս ոսկի թիթղամբ .
 հարցին ցնն թէ ուր գտանի այն հանք . իսկ նոքա
 ձեռամբ ցուցեալ զարեւելս, ասացին 'ի պոհիով,
 և 'ի քուպանաբան . ուստի փութացան դառնալ և
 սլառմել զայն քոլումպոսի . ի սրաց ուղեկից եղեն
 և արք երեք 'ի գլուղականաց անտի :

Այլ քոլումպոս ոչ գիտելով զբարբառ երկրին, 'ի
 լսել զանունս Քապանաբան՝ որով նք իմանային զմե-
 ջին կողմանս քուպայի, զի նախ 'ի լարբառ նոցա
 մէջ, կամ միջին նշանակէ . ուն յետոյ ծանեալ .
 համարեցաւ թէ զբաթայեսոյ մեծագանձ թիրուէ
 փոսին, և թէ չիցէ հեռի անտի : Ուստի առեալ ի
 իւր զումանս և 'ի բնակչաց աստի քուպայի, եմուտ
 'ի նաւ . և նաւեալ առ եղերբ կղզւոյս՝ զինեւ ծան-
 եաւ զմեծ մասն ծովեղերեայց նր . բայց ոչ եգիտ
 'ի նմ ոսկի բաւական 'ի յադուրդ ցանկուէ արանց
 իւրոց, և ակնկալուէ արքունեացն սպտնիոյ : Զար-
 մանային սարգամիտ քուպացիք, զի այնչտի անձ
 կանօք և եռանդեամբ հետամուտ լինէին սպանիալ
 ջիք 'ի խնդիր այնր դեղնադոյն նիւթոյ, որ յաչս
 վարեանց իբր առ ոչինչ համարեալ էր . և նշանա-
 ջի՝ և բարբառով ցուցանէին նց՝ թէ այն մետաղ
 դասնի առատ յարեւելս 'ի հայիթի կղզին . որ 18
 միլոնաւ հեռի է 'ի քուպայէ . վնց դարձոյց քոլում-
 պոս զգնացս 'ի յայն կողմն . և 'ի դեկտ' 6. եհաս
 'ի կղզի անդր . զոր կոչեաց Սպանիա . քի փոքրիկ
 տալանիս . զի ասի թէ կարի նման է քասդիլոյ :

Այս անուն և եթ գրեթէ սրահեցաւ մինչև ցայսօր
 յամ անուննց, զոր եգ քոլումպոս զանազան տեղ-
 եաց : Բայց այժմ սովորաբար կոչի սք դոմինի-
 կոս, ուն եգաք և մեք 'ի մերում Ճացուցի :

Իսկ բնակիչք կղզւոյն՝ զառաջինն իբրեւ տեսին զըս-
 տանիացիս, առ հասարակ 'ի փախուստ դիմեցին, և
 թաքեան յանտառս . բայց արք քոլումպոսի կալան
 ղկին մի, և ածին առ նա . որում բազում քաղցրուէ
 և մորդասիրութեցուցեալ, զգեցուցին նմ հանդերձս
 վայելուչս և շողողիւնս . ետուն նմ 'ի սարգէ բո-
 ժոժս, և ուլունս, և այլ այսպիսի շնչին իբր . և նոյն
 իսկ նաւավարք քոլումպոսի որք կալան զիս, անդրէն
 դարձուցին 'ի տեղին՝ ուր ըմբռնեալ էին : Այս կին
 եղև խայծ մեծ համազգեաց իւրոց՝ ինքնակամ լի-
 նել որս սպանիացւոյ . զի տեսեալ նց ղկինն սա-

Ճուճազարդ , և զանազան չքնադադեղ պարգևս ըն-
կալեալ , և լուծեալ զքաղցրութիւն և զմարդասիրութիւն
սպանխացւոց , մերժեցին զամ' երկիւղ . և 'ի վաղիւ-
անդր բազմութի' ի նցէ եկին 'ի նաւահանգիստ անդր .
Եւ որս էր և կինն և այր նր' Եւ նմ' : Սք լը օրինա-
կի բնակչաց այլոց կղզեաց' մերկ . էին բոլորովն .
այլ առաւել սպիտակ չք զնն . գծագրութի' գիմաց նց
տգեղ , բայց բարութք քաղցր' պարզամիտ' դիւրա-
հաւան' և երկչոտ . որք և հիացմամբ մեծաւ հայէ-
ին Եւ սպանխացիս , երկնայինս և չնաշխարհիկս հա-
մարելով զնն . և քանզի ցանկային մեծապն այնց
չնչին իրաց սպանխացւոց , վասն որոյ գունդագունդ
գային առ նոսա , և բերէին հաաս և թիթղունո
ոսկւոյ , թուլթակս , և բամբակ . և փոխանակէին
Եւ ուլունից' Եւ բոժոժից' Եւ ասղանց' և Եւ այլոց
սոցին նման չնչին իրաց . զորս իբրեւ առնութիւն ,
ցնծային խայտալով տղայաբար իբր մեծի և բազ-
մաչահ առւտրութե' հանգիսեալ . և բաղումք կաս-
կածանօք և աղաչելով մատուցանէին սպանխացւոց
զուսկի . երկուցեալ թէ 'ի բաց մերժեսցին 'ի նո-
ցանէ . որպէս մի ոմն տուեալ միով ձեռամբ ըղ-
մասն ինչ ոսկւոյ , որ կշռէր 36 մսխալ , և միւ-
սովն առեալ բոժոժ մի , փախեաւ վրիդկի . երկու-
ցեալ թէ գուցէ սպանխացին զղջացեալ 'ի բաց առ-
ցէ 'ի նմէ զբոժոժն : Մ'ինչչեւ մեկնեալ էին անտի
սպանխացիք , եկն 'ի տեսութի' նց մի ոմն յիշխանաց
անտի կղզւոյն , զոր նք քաղիքէ կոչեն . ունեւով
Եւ իւր արս 200 . և ինքն էր նստեալ 'ի գահաւո-
րակ , զոր բարձեալ ունէին արք չորք . որ իբրեւ
մերձեցաւ առ սպանխացիս , մի ոմն յամբրիկացւոց
անտի' որք էին Եւ քոլումպոսի , գնաց Եւ առաջ նր' .
և ասաց նմ' վն սպանխացւոց , թէ յերկնից են իջ-
եալ . և էր նա պատանեակ , այլ ծանրաբարոյ'
զուարթագէմ , և քաղցրախօս . եմուտ 'ի նաւն քո-
լումպոսի . որում քոլումպոս եգ առաջն քաղցունէիս .
յորոց ճաշակեաց փոքր մի . բայց յումգեղեաց ոչ
ինչ ճաշակեաց , այլ միայն 'ի շրթունս մերձեցոյց .
ասոյ մի ոմն 'ի բնակչաց անտի սան սալվադոռայ'
որ սկսեալ էր ուսանիլ զլեզու սպանխացւոց' և
թարգմանել , ասաց ցքաղիքէն վն քոլումպոսի' թէ
է նա սպարապետ մեծի արքային քասդիլիոյ և
լիոնի , որք են մեծագոյն արութիք Յի . բայց նա
հաստատեալ ունեւով 'ի մատի զբան առաջնայն' թէ
երկնաքաղաքացիք են նոքա , ոչ հաւատաց բանից

սր • ապա տոճեալ քոլումպոսի ոսկի բազում, և ընկալեալ 'ի նմէ փոխարէն պարգևս գուշնաքեոյս, մեկնեցաւ անտի հաճեալ և ուրախ: Ահա նք են՝ ասէ ան լա հարբ, զորս սպանիացիք արժանի վարկան ջնջել յաշխարհէ:

Իսկ քոլումպոս ամ զօրութիւն հետամուտ լինէր 'ի գտանել զբոլս ոսկւոյ • գուն գործէր տեղեկանալ 'ի բնակչաց անտի զտեղին • և նք ամենեքեան ցուցանէին նմ զգւռ մի լեռնային յարևելեան կողմն կղզւոյն, ոչ այնչափ ինչ հեռի 'ի ծովէ • զոր Չիպաց կոչէին: Իբրև լոճաւ քոլումպոս զայն անուն, կարծելով թէ իցէ նոյն ընդ Չիպանիօ անունն՝ որով մարկոս պորոս վենէտկեցի՝ և այլք ոմանք կոչէին զձեափոն՝ կմ զյաբոն, նոյնժամայն ել 'ի ձնողհ • և փութով եհաւ 'ի նաւահանգիսս մի պատուական: Անդ 'ի գեկա՝ 21 պատգամաւորք հասին առ նա 'ի կուաքահանարեայ • (որ ը որում յետոյ ծանեաւ քոլումպոս՝ էր մի 'ի հնդից իշխանաց կմ ինքնակալաց՝ որք իշնէին 'ի վր այլևայլ կողմանց կղզւոյն) • և 'ի դիմաց նր ընծայեալ քոլումպոսի գիմակ օտարակերպ՝ այլ մեծագին, զի ականջք ունէք բերանն և լեզուն էին կռեալ 'ի մաքուր ոսկւոյ • և գօտի չորս մատնաչափ լայնութիւն, զարգարեալ սպիտակափայլ մարդարտաձև մանր սակերօք ձկան, հրաւիլ բեցին զնա սա թագաւոր իւրեանց • որոյ բնակուն մերձ էր 'ի նաւահանգիստն՝ կոչեցեալ այժմ Հրոհանդան «Բյն Ֆրանչիսկո»: Չայս գօտի յիշէ և բոպերդսոն • այլ ասէ թէ պարգևեաց վերոգրեալ բազիքէն • բայց քոլումպոս իմաստուն խորհրդով՝ նախ առաքեաց զոմանս յարանց իւրոց • որք իբրև դարձան և ցուցին նմ զպարգևս՝ զոր ետ նց կուաքահանարի, և պատմեցին զմեծարանս՝ զոր արար նց, ել նոյնժամայն և ինքն երթալ յայցելութիւնմա • զի հողմն յաջողակ էր, և ծովն խաղաղ • այլ 'ի նմին գիշերի գուլ քոլումպոսի սաստիկ ծանրացեալ 'ի քնոյ, զի երկու աւուրք էին յորմէհեռէ բնաւ չէր կափուցեալ զաչս առ բազմասպառիկ կարևոր զբազանաց, գնաց փոքր մի ննջել • յանձն արարեալ սաստիկ հրամանաւ 'ի նաւուղիդն զլեկ նաւուն: Բայց քանզի և նոքա պէտս ունէին քնոյ, անխորհուրդ մտօք հաւատացին զլեկալարութիւն անհմուտ երկտասարդի ուրուք • և նաւն վարեալ 'ի բռնուէ հոսանաց ջուրց, ըհարաւ 'ի ժայռ մի • միանգամայն և խրեցաւ յաւաղուտս • և բացաւ դոգ նաւուն

առն մօտ 'ի յատակն • բայց չեղև ինչ վնաս մըդկն •
 Կմ' կորուստ ընչից • քանզի բաց 'ի նաւավարաց միւս
 նաւուն' ինքն իսկ կուսքանահարին' որոյ բնա
 կութի չէր հեռի 'ի տեղւոյն անտի • իբրև լուծաւ
 զայն ձախող պատահար • փութացաւ վրիժիկի և
 եհաս յօգնութի սպանիացւոց հանդերձ բողմամ'
 բոխ արամիք • և զերծոյց զամ' ինչ' որ գոյր 'ի նաւն •
 որ և անկեզծ մտօք միտլթարէր և սփոփէր զբոլմ'
 տոս • և արաստուօք խոստովանէր զանձն պարտա
 պան այնո՛ վնասու • իբր զի 'ի պատճառս այցիւտե
 նր եւ քոլումպոս 'ի ճննչ' յայնո՛ գիշերի • Նորին
 տղագաւ յամ' բարութեց զոր ունէր • լիաձեռն
 ընծայէր նմ' փոխարէն վնասուց • նոյնպս և արք
 նր • և համօրէն բնակիչք կղզւոյն • որք տեսին զայն
 տղէտ • ճմարաիւ ցաւակից լինէին նց • և բերէին
 նց ոսկի' որչափ ինչ ունէին • ընկալեալ 'ի նցե
 բոժոժս • և ուլունս • և այլ սյստիսի գուղնաքեաց
 իրս :

Յետ այսորիկ տեսեալ քոլումպոսի զանկեղծութի
 ոց • և զայնչափ մարդասիրութի և զհաւատարմութի •
 այլև զերկչոտ բարս • ուստի և ակնունելով տաւնց
 մեծի դժուարութե 'ի ձեռս բերել զոսկեհանս
 կղզւոյն • խորհեցաւ թողուլ անդ զմանս յարանց
 իւրոց առ 'ի ուսանիլ զէզու նց • և լաւ ևս իմա
 նալ զբարս նց • և զննել զհանգամանս երկրին •
 ք սյս խորհուրդ նր հաճեցան և ընկերք իւր • և
 չմտաց այնուհետև այլ ինչ • բայց միայն հաճեցու
 ցանել և զկուսքանահարի տեղւոյն • բայց և այն
 գիւրաւ յաջօղեցաւ նմ' 'ի ձեռն սարգեաց և խոստ
 մանց օգնական լինելոյ նմ' 'ի վանել զթնամիս նց •
 զորս նք քարայիպս կոչէին • զի պատմեալ էր նա
 քոլումպոսի • թէ 'ի մերձակայ կղզիս են ժղճրդք գու
 զանաբարոյք • որք սեւալ արշաւեն 'ի գաւառ իւր •
 և ժղճրդ իւր թէնոյ բաղմաթիւ ք զնն • ոչ իշխէ
 դիմակալ լինել նց • այլ առ հմրկ փախուցեալ թաք
 չին յանտառս • սող և 'ի տեսանելն զառաջինն զըս
 տանիացիս մերձենալ յերկիր իւրեանց • զնոյն արա
 բին • ուն վերագոյնդ տաացաք : Արդ' ընկալեալ
 քոլումպոսի զհաւանութի նր • վրիժիկի ձեռնամուխ
 եղև 'ի ջինել փոքրիկ ամրոց' 'ի փայտից խորտակ
 եալ նաւու իւրոյ • որ և 'ի տասն աւուր կատա
 րեցաւ • և կոչեաց զնա նավիդադ • որ թարգմանի
 ծնունդ • զի 'ի դէկտ' 25 • յորում աւուր կտրի տն
 ծննդեան քսի • և հաս անդ • և դ 'ի նմ' և հրաղենս •

քո գօփոս . և ետ պեղել շուրջանակի խրամ խորությամակ , յոր միամտութիւն արտի աշխատեղև և սարճ զամիա ժողովուրդ երկրին . ոչ գիտելով եղկելեացն՝ ունի ասէ տէ լա հարբ , եթէ քրտամբ իւրեանց հիմն արկանեն գերուն և եղծման աղգի իւրեանց :

Եւ յայնմ պահու գուն գործեաց քոլումպոս քաղցրութիւն և փայփայանօք , և առատաձեռնութիւն սարգևաց և ևս առնցուցանել զսէր նց առ սպանիացիս . բայց միանգամայն կարևոր վարկաւ ցուցանել նց և զփորձ ինչ զօրութիւն սպանիացւոց՝ ի պատժել զայնոսիկ՝ որք յանդգնին դիմակալ լինել նց . վնջ հրամայեաց արանց իւրոց առնել սրախաղուհիս առաջի բազմամբոս ժողովրդեան . որոց տեսեալ զշողիւն սուսերաց՝ լցան սարսափմամբ . զի չէր նց տեսեալ սուր կի՞ երկաթ բնաւ . քզի զէնք իւրեանց էին եղեգնեայ նեղք . ունեւով ի ծայրս փուշ , կի՞ սրածայր ոսկր ձկան , և փայտեայ շամփուր , և նիւ զսկ . ապա ետ արձակել և հրաղէն , որոյ ահեղաձայն թոմբիւն տապաստ էարկ յերկիր զամենեօին , որք էին անգ . նաև զնոյն իսկ կուտքահանարի . զոր քոլումպոս աճապարեց յարոյց ի գետնոյ . ապա կամեցեալ ցուցանել նոցա և զներգործութիւն այնր նորասքանչ զինուց , հրամայեաց արձակել երկաթի գնտակն մի ի մնացունածս խորտակել նաւուն . և գնտակն անցեալ լի տախտակս , գնաց անկաւ ի ծովն : Այսահեղ տեսարան ելից արհաւրօք զամենեւեան . և հաստատեցին ի միտս իւրեանց , թէ արդարև նք գերմարդկան էակք են . որք զօրոտս և զլանթս երկնից ի ձեռս ունին . ուստի և ոչոք ի մահկանացունց կարող է լի գէմ՝ կալ սց . ապա ընտրեաց քոլումպոս յիւրոց անտի արս 38 , զորս եթող անդ կարգել ի վր նց հրմնատար զգեկոս արանայ սեպուհ գորտովացի . և ետ նոցա պատուէր , թէ զիարդ ունին կալ մնալ անդէն , և վարիլ լի բնակչաց կղզւոյն :

Եւ յամին 1493 . ի յունի՝ 4 եւ անտի նաւաւն նիւնայի , զի զայն միայն ունէր . քզի փինգան յառաջագոյն իսկ դաղտագնաց մեկնել էր ի նմե . որոյ վն տագնապէր յոյժ . եգեւ ի մտի թէ նա աճապարէ նախ քզինքն հանիլ յեւրոպիա , և յափշտակել զմըրյանակ իւր , տալով թագուհւոյն աւետիս նորագիւտ թին . նորին աղագու և ինքն փութայր , թէ հնար ինչ իցէ հասանել փինգայի : Բայց ի սկզբան անդ ուղղեաց զգնացս իւր լի արեւելս ի զննել զծովեղեր

զերեայ կողմանս սորին կղզւոյ : Իսկ 'ի յունվ' 6
եհաա փինդայի . և նաւապետ նորա՝ որ է պինզոն-
եանն , ստայօգ պիճաանօք ջանայր արգըցուցանել
զանձն հկնկ հողմոց տալով զմեկնիլն իւր . իսկ քո-
լումպոս թէսլմ յայտնի տեսանէր զստուի բանից
նր , սակայն ոչ պատժեաց զնա , և ոչ իսկ կշտամ
բեաց , զի չէր ժամանակ այնմ . այլ լէ հկնկն՝ եցոյց
զանձն ուրախ լէ դիւտ նր . ուղ և իրօք իսկ ուրախ
եղև յոյժ . զի զերծաւ 'ի տագնապողական հոգոց :

(7 . Պարթ Գուճապ') Արգ տեսել քոլումպոսի՝ զի արք
'ի սպանիա : իւր տաղտկացել էին 'ի ճնդհոր-
դուէ և յօտարուէ , և կաթողին
առ հայրենիս իւրեանց . այն զի և նաւք իւր օր
լը օրէ խարխալէին , ուստի վտանգ էր նմ այլևս
յաղապել 'ի կողմանս յայնոսիկ , հաստատեաց զմիտս
դառնալ յեւրոպիա . ունէր 'ի նաւի իւրում զոմանս
'ի բնակչաց կղզեացն զորս եգիւս . և ոսկի ոչ
սակաւ . և աղգի աղգի թռչունս նորատեսակս . և
այլ պէտպէս իրա՝ զոր տանէր յեւրոպիա իբր նշան՝
և առհաճեայ՝ նորագիւտ Ֆին : Եւ 'ի նմին ամի
1493 . 'ի յունվ' 16 դարձոյց զընթացս ընդ արևե-
լեան հիւսիս . 'ի ճանապարհին ետես զբզմ կղզիս ,
բայց զանց արար զնոքօք . զի փութայր զառաջիկայ
երկայնաձիգ ճնդհն վճարել . զոր յաջողուլ արար
մինչև 'ի փետրվ' 12 իբր 500 փարսանս յառաջ
խաղացել .

Այլ ապա յարեաւ հողմն գծնդակ և երկրտե , և
ալեկոծուի զարհուրելի . մինչ մերձ 'ի խորտակիլ նա-
ւուն՝ ամբն ոլորմագին ձայնիւ , և դառն արտառնօք
գոչէին առ ամ . և ուխաս գնէին խնդրելով օգնուի
յամենակալ արարչէն . բայց ոչինչ մեղմանայր բռնուի
հողմոյն . և այնուհետև յուսահատել 'ի կենաց սպա-
սէին ժամէ 'ի ժամ ծովակուր լինել միանգամայն :
Իսկ արին քոլումպոս տեսել զառաջիկայ վտանգն
աննահանջելի , ոչ այնչափ ինչ ցաւէր լէ մահ ան-
ձին . զի ուղ ասէր ինքն՝ կեանքն է պարգև ան 'ի
փօխ առնել . զոր թէ կանուխ , և թէ տնագան՝
պարտ է միանգամ հատուցանել նմ . այլ մեծագոյն
կսկիծ իւր այն էր , զի լէ կենաց իւրոց տեսանէր
կորնչիլ միանգամայն և ծանօթուի նորոյ Ֆի , զոր
այնչափ տառապանօք խնդրեաց և եգիս . և ինքեան
մնալ յաշխարհի վատանուն միշտ իբր յանգուգն
և խաբեբայ համբաւել . վնյ յայնմ մահաչառկ ժա-
մու

մու անխառն և անշփոթ ունեւոր զխորհուրդ իւր ,
խորհեցաւ թողուլ յԾի զյիշատակ գիւտի նորոյ
Ծի . ուստի մտեւ ի սենեակ իւր դրեաց ի մագա-
ղաթի համառօտիւ զպատմութիւն ճննչորդութեան իւրոյ ,
զիւր կողեացն և զանուանոյն նոյն , և զբերս , և
զճանգամանս բնակցաց նոյն . և պատեւ ի մոմսպատ
պատառս , եդ ի փոքրիկ տակառի . զոր խնամով
խցեւ յամ կողմանց՝ ընկէց ի ծով . ակնուներով
թէ գուցէ լը պատահման անկցի ի ձեռս ուրուք ,
և մնացէ ի մշտնջենաւոր յիշատակ յԾի . յետ ա-
ւանդելոյ նոյն զայն նամակ կոհակաց ծովու , ի բա-
բելոնամ գլխուց նոյն սակաւ ոսկաւ զիջաւ հօլմն
և հանդարտեցաւ ծովն , և եղև ուրախութիւն մեծ
ամեն . բայց քոլումպոս հոգայր զմ նաւուն փին-
դայի՝ որ ի սկսանիւն հօլմոյն աներևութացաւ .
զոր և կարծէր ծովակուր լեալ . բայց ապա ետես
և զնա ևս զերծեւ : Եւ ի 15 ամսոյն լը երեկս
երևեցաւ երկիր լը արևելեան հիւսիս . և առ ժա-
մայն լը այն կողմն ուղղեաց քոլումպոս զնա իւր .
զորմէ ոմանք ասէին թէ էր մատերա կղզին . այլք
թէ ժայռն՝ կմ սեպուհն չինթալի , որ մտ է ի
լիտպոն . բայց յետոյ ծանեան՝ զի էր նք մարիամ
անուանեալ կղզի , մին յազորեան կղզեաց . ուր հա-
սին ի 18 նորին ամսոյ . բայց և անդ ոչ սակաւ
նեղուիս և տաքնապս կրեաց քոլումպոս ի բղեչեմէն
փորգութեաց՝ լը որոց աքութիւ էր կղզին . զի կա-
լաւ նա զարս քոլումպոսի որք բոկոտն և միով շապ-
կաւ և եթ , (լը ուխտին զոր ուխտեցին նոյն յալե-
կոծութեանս ,) ելեալ ի ցամաք գնացին յուխտ ի
մատուռն մի նորին կղզոյ : Եւ ուրուրեմն զերծեալ
անտի , ելին ի ճննչ . և նաւեալ յարևելս յաջո-
ղութ մինչ ի մարտի 2 . գրձլ վտանգեցաւ նաւն քո-
լումպոսի ի սաստկաշունչ մրբկաց . մինչև հաղիւ
յետ երկօրեայ ալեկոծութեան՝ մտանել նոյն ի գակօ
գետն լիտպոնայի ակամայ . զի խիթա ր թէ գուցէ
և անդ կրեացէ լը դիմակս ինչ ի փորգութեաց .
բայց լը հիւսկն դիպաւ . զի թիւրն և մեծամեծք նոյն
բոլմ մեծարանօք ընկալան զնա :

Ապա ի 13 ամսոյն ելեալ ի լիտպոնայէ , և յաջո-
ղակ հոլմոյ գիւտել , ի 15 յաւուր ուրբաթու ըզ-
հասարակ աւուրք ի 1493 , եմուտ ի նաւահանգիստն
բալոսայ . ուստի 7 ամսօք և 11 աւուրքք յնչ նոյն
ուէս յաւուր ուրբաթու մեկնել էր երթալ ի գիւտ
նորոյ աշխարհի : Հնչեաց համօրէն սպանիա լը ուր
եր

Երջանիկ գարձի քոլումպոսի . զի ժողովուրդն ոչ սպասեւ հրամանի Թադաւորին՝ սկսան տօն ցնծուե կատարել նախ անդ 'ի բալոս , ուր նոյն օրին փա կեցան կրպակք , սկսան հնչեցուցանիլ զանգակք լամ եկեղեցեաց , և ժղվրդք լամ կողմանց խուռն ընթաց գիմէին 'ի տեսիլ քոլումպոսի , և արանց նո րադիւա Յի , զորս լւ իւր ունէր . այլ քոլումպոս փութացաւ հասանիլ վղվղկի 'ի սարչէլլոնա յան գի ման ընեւ արքայի , և գշխոյին մեծի . զի անդ էին յայնժամ արքունիք սպանիացւոց , և լւ լամ տեղիւ լւ որ անցանէր , հնչէին ձայնք յաղթանակաց : Իբրեւ մօտ եղև 'ի սարչէլլոնա , համօրէն իշխանք և պաշ տօնատարք արքունեաց՝ մեծաշուք հանգիսիւ գնա ցին լւ առջ քոլումպոսի . ունելով զինի իւրեանց զանհամար բազմուե ժղվրդեան . և ողջոյն տոճեւ նմ 'ի գիմաց ինքնակալացն , նովին հանգիսիւ ածին զնա լւ իւրոց ամերիկացւոց լւ քղքն մինչև առ ինք նակալն , որք արտաքոյ արքունի ապարանից՝ լւ մեծաշուք քնադաւանձ խորանաւ յարքայական հան դերձա բազմեալ , ունելով աստի և անտի զբազ մուե չքեղազարդ իշխանաց , մնային գալուտեան քոլումպոսի :

Իբրեւ եկն եհաս անդր քոլումպոս , վղվղկի անկեւ առ ոտս ինքնակալացն երկիրպագանել նց , և համ բուրել զձեռս նց , փերգինանդոս յարոյց զնա 'ի գեանոյ . և հրամայեաց նմ բազմիլ յաթուռն՝ որ պատրաստեւ էր վսնր . և պատմել զանցս ճննհոր դուե իւրոյ : Իսկ նա լւ իւրում վսեմական սեր ճախօսուե այնպիսի եղանակաւ խօսեցաւ , մինչև ասչեցուցանել զամենեւին : Ապա մեծահանդէս տօնախմբուե 'ի ձայն ցնծուե՝ և 'ի հնչումն աղգի աղգի նոճագարանաց՝ երգեցին յարքունի մատուան զերդն գոհաբանուե , Չքեղ լամ գովաբանեմք . 'ի գոհուե ան , սակս յայտնուե նորոյ Յի : Յետ այսր մեծիւաւոր՝ յորժամ երևէր Թգրն 'ի հրմարկի , միշտ ունէր յաջմէ զարքայորդին , իսկ 'ի ձախմէ զքոլում պոս . և իշխանութիւնն պարունակեւ 'ի նախայնիկ եալ հրովարտակի վերստին հաստատեցան . և ոչ սցսլափ միայն , այլև տոճու նմ և համօրէն տոհմի նր՝ երևելի աստիճան աղնոճականուե : Այս մեծա շուք փառք առն օտարականի ոչ սակաւ աղգէին 'ի սիրտ ոմանց 'ի հիւսիսդաց քոլումպոսի , որք իբրեւ գտին ժամ դիպօղ , յայտնեցին զԹոյն դառ նուե , զոր մղձկեալ ունէին 'ի սրտի : Այսչափ ինչ

ինչ վն առաջնոյ գիւտի նորոյ Յի . բայց քղի գիւտեմք , զի ըզձալի է ընթերցասիրաց գիտել և զայլ ճննորհորդութիս քողովսոսի , և զղանազան անցս որք անցին ը նա մինչև 'ի վախճան կենաց նր , վնյ կաբևոր համարիմք զայն ամ համառօտել յառաջիկայդ :

(8. ք Ճննորհորդութիւն :) Երբայն փերգինանդոս և գլխաւորն եղիսաբեթ լուեն 'ի քողովսոսէ զհանգամանս այնր նորոյ Յի և բնակչաց նր , և տեսեալ զառհաւատչեոյս հարստութեն նր , 'ի փափաք վառեցան տարածել և անդ զտրուի իւրեանց . առ 'ի զոյս աւետարանին քնի ծաւալել և 'ի մէջ խուժադուժ վայրենի ազմնոց այնր Յի . և լարձակել զեկեղեցի ան . միանգամայն և առ 'ի ձեռք բերելոյ զոսկեհանս երկրին , զորոց ըզնշանս ետես քողովսոս : Վնյ ընկալեալ կոնգակ 'ի զաղեքսանդրէ չորսուէն հռովմայ՝ որով շնորհէր նոցա իրաւունս օրինօք ատրելոյ 'ի նոր Յի անդ , վզվղիկ հանդերձեցին նաւս 17. և մտին 'ի նս ոգիք 1500. յորս էին և ազնուհիւք յոլովք , և քհնյք առաքեալք 'ի քարոզութի աւետարանին քնի . որոց խոսիւ պատուիրէին պապն հռովմայ և թագուհին՝ հսկել արթնութե , զի մի՛ բնաւ բռնութիւն ինչ գործեսցի ազատութե բնակչաց երկրին 'ի պնծուս հաւատոյ և տիրապետութե . այլ յամի քաղցրութե դնալ ը նս . և զի մեծ մասն նց որք մտին 'ի նաւս՝ հանդերձել էին անդ մնալ բնակութե , նորին աղագաւ բաց 'ի զնսոց՝ բարձին և զայլ ամ ինչ , որ հարկաւոր էր 'ի հաստատել անդ բնակութե . ուն զննն գործիս 'ի մշակել զերկիր , 'ի պեղել զմետաղս , 'ի զտել և 'ի ձուլել զոսկի և զարծաթ , որք էին գլխաւոր նպատակք նց . պէսպէս կահս և կարասիս տան , և ընտանի անասունս , և ազգի ազգի սերմանս , այլն զննն արհեստաւորս : Եւ այնպէս 'ի 1493 . 'ի սեպտ 25. ել քողովսոս ը նաւահանգիսի իւրոյ 'ի ծոցոյն քաւիչայ . և յայս նունագ ուղղել զընթացս ը հարաւ առաւելքան յառաջնում ճննորհորդութե , եգիտ զանազան կղզիս . զմարիկալանո . զկուտտալուբա . զանդիկով . զմք յովհաննէս , որ և հարուստ նաւահանգիստ կոչի , 'ի պնծուս պատուական նաւահանգստի իւրոյ . և զանց արարեալ առ նորօք , 'ի հոկտեմբ 27. եհաս 'ի նք գովինիկոս . զոր արդէն յնշնում նուագի գտեալ էր , և հիմնեալ 'ի նմ ամրոց , ուն 'ի վեր անդր յիշատակեցաք :

Չարմանք կալաւ զնա . զի 'ի 38 արանց անտի՝ զոր
 եթող 'ի նաւիդադ ամրոցն՝ ոչոք երևեցաւ . և յոր
 ժամ ել 'ի ցամաք , ետես և զամրոցն քանդեալ
 իբր 'ի հրկիզուէ , և զգէնս խորտակեալ , և զամ
 կահս ցիր և ցան սփռել . և 'ի յուզելն զըջակոյ
 վայրս , դտին ուրեք եօթն կմուծն դիակուսն . որք
 թռէին իբր միով ամսով յնջ թաղել . զորս 'ի զգես
 տուցն և եթ ծանեան եթէ սպանիացիք են : Մինչեւ
 'ի յոյզ այսոցիկ պատաղել էին սպանիացիք , եհաս
 անդր եղբայրն քաղիքայ կուսքանահարեայ բազմութ
 արանց , և ցաւագնելով պատմեաց քոլումպոսի , թէ
 արքն՝ զոր եթող նա անդ , յետ մեկնելոյ նր անտի ,
 մոռացեալ զամ պատուէրս նր , և անաստեղ հրա
 մանաց իշխանի իւրեանց , սկսան ասպատակ սփռել
 լն ամ տեղիս կղզւոյն , և առաւել 'ի սահմանս չի
 պառվայ , կողոպտել և հարստահարել զքնակիս .
 յափշտակել զոսկի և զկանայս նց . և յանդման
 սպացնց գործել գարշ պղծութիս , և այլ բիւր չարիս .
 մինչև շարժել զցասումն քաղիքէին չիպառվայ . որոյ
 յարուցեալ 'ի վր նց բազմութ արանց՝ կոտորեաց
 զնս , և հրկէզ արար զամրոցն . և թէ եղբայր իւր
 կուսքանահարի անագոն ուրեմն իրազեկ լեալ այսմ ,
 ել լռէմ չիպառվացուց 'ի հանել զվրէժ սպանիաց
 ւոց գաշնակցաց իւրոց . և թէպոն յաղթեաց նց ,
 բայց և ինքն ընկալաւ վերս 'ի նցէ . յորմէ չևւս
 է ողջացել . նմին իրի ոչ կարաց անձամբ գալ յող
 ջոյն : Այս սպառմուի ոչ եբարձ 'ի մտաց քոլումպո
 սի և ընկերաց նր զկասկած . զոր կալան 'ի զնզն
 նշանաց , թէ նա ինքն կուսքանահարի գործել իցէ
 զայն ոռիր . սակայն խոհեմամբն քոլումպոս փննկ
 մտաբերելոյ 'ի վրէժինդրուի արեան հայրենակցայ
 իւրոց՝ առ որ դրդուէին զնա ընկերք իւր , փութացաւ
 առաւել յինքն յանկուցանել զկուսքանահարի . և
 հաստատել զբարեկամուի լն նմ . ուստի գնաց յող
 ջոյն նմ , զի հրաւիրեալ իսկ էր 'ի նմէ . և բզմ մեծա
 րանօք ընկալաւ զնա կուսքանահարի . որ յետ ան
 բասիր առնելոյ զանձն սակս չկարելոյ լն ժմկին
 յօգնուի հասանել սպանիացւոց՝ և միեթարելոյ
 զքոլումպոս վն այնր ձախող դիպուճաց , մատոյց
 նմ 'ի պարգև հարիւր ոսկիակուռ թիթղունս , և
 տասկ ոսկի , և երիս համրիւս , ք թէսպիհս ոսկւոյ .
 կշիռ բոլորեցուն էր իւրեւ 90 կմ 100 օխայ : իսկ
 քոլումպոս ետ նմ փոխարէն զնիւն չնչմ իրս . զոր
 օրինակ ապակի անօթս . փոքրիկ հայելիս ևն , լն

որս և փոքրիկ սրտակեր մի իմաստուն . զոր ձեռամբ
 իւրով կախեաց զգործանոցէ նր . և անդրէն նորոգ-
 եաց զդաշնագորութի ընդ նմա .

Յետ այսորիկ հիմնեաց քղք 'ի տափարակ և յար-
 գաւանդ դաշտավայրի՝ մերձ յընդարձակ ծոց ինչ
 ծովու . և ետ նմ անուն Նշխաբէն . 'ի սրտիւն բա-
 րերարին իւրոյ մեծի թագուհւոյն ոսկանիոյ . այս
 եղև առաջին քղք սպանիացւոց յամերիկայ , թէնդ
 յետոյ սակս յողուէ օգոյն 'ի բաց լքաւ , և ինկ նր
 շինեցաւ սբ գոմինկոս քղք յայլում լաւագոյն վոյ-
 րի . կառոյց և ամրոցս 'ի զննէն տեղիս , յորոց մի էր և
 փոքրիկ ամրոցն 'ի սհմնս չխառվայ ոսկեաբեր . զոր
 և կոչեաց սբ թովմաս 'ի յանդիմանուի անհաւան
 արանց՝ որք ոչ հաւատային , թէ գտանին բովք
 ոսկւոյ 'ի չխառվ . ոնդ պատմէր ովետա՝ զոր առաք-
 եալ էր քուրմպոս 'ի զննել զերկիրն , մինչև ոչ տեղ-
 ցնն աչօք : Եւ թող յամրոցի անդ սբն թովմայի արս
 հն . կարգեալ նոյ հրամանատար զսկտրոս մարգա-
 րիտեան . և ինքն ել 'ի խնդիր այլոց տեղեաց . եգիտ
 զճաճախքա կղզին , բայց ոչ ել անդ 'ի ցամաք . և
 առ քուսպայիւն բզմ մանր կղզիս մօտ առ միմեանս .
 զորս կոչեաց Պարպեղ Բափոհայ : Մղեաց բզմ պտրդ-
 մունս թ դէմ բնակչաց սպանիոլա կղզւոյն . որք ոչ
 ևս կտրելով տանիլ հարստահարուէց սպանիացւոց ,
 յարեան թգէմ նոյ . այլ միշտ 'ի սպարաութի մատ-
 նեցան , մերկ գոլով և անդէն : Կրեաց և անբաւ
 վիշտս և տառապանս յմբոստ և 'ի խառապարանոց
 արանց անտի սպանիացւոց . ոչ միայն 'ի խաժամուժ
 ամբոխէն , այլ և յազատոց . սակս ծոյցեցուցանե-
 լոյ և զնն 'ի գործ շինուէ քղքին , և ամրոցաց . յո-
 րում և ինքն միշտ առաջին ընէր . և վս խառիւ
 պատժելոյ զսպասամբս . ոնդ կարեոր իսկ էր առ
 յառաջացումն մեծի գործառնուէն : Նորին սղա-
 գաւ 'ի թշնամութի և յատելուի գրգռեալ թգէմ
 նր , իբրև դարձան 'ի սպանիա՝ յաճախէին ամբաս-
 տանուին զքոլմպոսէ առ թագաւորն և թագուհին .
 եւ թէ սոնքացեալ հպարտացեալ իշխանութբ իւրով ,
 զբռնակալի վարէ զտրուի ոչ միայն 'ի վր ամերի-
 կացւոց՝ զորս անխնայաբար խռտանկէ և կոտորէ
 թգէմ յայտնի հրամանաց թագուհւոյն , այլ և 'ի վր
 բնիկ սպանիացւոց . զորոց զկեանս առ ոչինչ համա-
 րելով , չարաչար ծոյցեցուցանէ զնն 'ի գործ անարդ-
 և ծանր . յորմէ բզմք հիւանդացեալ մեռանին . և
 թէ ոչ հայի յօգուս թագաւորուէ , այլ յամի գուն

գործէ անձին գանձել, և ինքնագլուխ թփրել, նմին իրի ծանր ծանր հարկս արկոնէ 'ի վր եղկելի ամե-
րիկացւոց . և թէ սուտ է համբաւն, զոր ծաւալ-
եաց 'ի սպանիա վն առատաբեր ոսկեհանաց քու-
պայի . որով խաբէլ զսպանիացիս տանի անդր 'ի կո-
րուստ 'ի սովէ, յաշխատուէ, և 'ի յոռուէ օգոյն .
Այս և այլ այսպիսի բարուրք յոգեք զքոլովագոսէ,
գիւրաւ լսելի եղեն յարքունիս սպանիոյ, ուր բղմ
էին նր թշնամիք . զի ինչստ թոճէր նց զայր օտա-
րական տեսանել այնչափ իշխանութե ակերճացուցիլ
յարքունեաց սպանիոյ . վն թելադրութե նց առա-
քեցաւ յարքայէ քննիչ գնացից քոլովագոսի յովհան-
նէս ակոճատոս անարգ սպասաւոր արքունի պա-
լատան . սա փքացել նորոգ իշխանութեն՝ որում քնաւ
ակն ոչ ունէր հասանիլ երբէք, իբրեւ ժամանեաց
'ի սպանիոյ, բիրտ և լսբենի ամբարտաւանութե
սկսաւ վարիլ թ քոլովագոսի . և փրնիկ 'ի խնդիր լինե-
լոյ 'ի ստուգել ճշմարտութի իրացն, գուն գործէր
զի ամբաստանութիքն յաճախեացին՝ և յանցանքն
ծանրացին գրգռելով զթշնամիս նր : Չայս ամ-
տեսել քոլովագոսի, հաստատեաց զմիտս դաւնալ
'ի սպանիա . և ինքնին տալ համար առաջի ինքնա-
կալաց՝ ամի զոր գործեաց, և զոր ինչ եղիտ մինչև
ցայնժամ . զի ոչ վստահանայր զգաւ իւր յակոճա-
տոս առնել ապոստան : Ուստի թողեալ իւր փո-
խանորդ յեղիսաբեթ քղքի ղեղբայր իւր 'ի 1496 . 'ի
մարտի 10 . ել 'ի Ճնիգն թ յովհաննու ակոճատոսի,
որ էր յայլում նաւի . և 'ի յունիսի 11 . եհտ 'ի սպա-
նիա . յանդիման եղև ինքնակալաց . որք բղմ մար-
դասիրութե և պատուով ընկալան զնա, ոչ ինչ յիշտ-
տակել վն ամբաստանութեցն . սյլ գովէին զնա և
շնորհս ունէին նմ սակս ծոյցութեցն զոր արար . զի
ինքն իւր պատմեաց զամ ճշմարտութե զոր ինչ գործ-
եաց յամերիկս . և զգիւտ զնիչն կղզեաց, և ոս-
կեհանացն քուպայի . և վն արդասեաց երկրին . ուն
և ոսկին՝ և մարդարիան՝ և բամբակ՝ և այլ զնիչն
իբք, և արքն ամերիկացիք՝ զորս էամ թ իւր, վկայե-
ին ճշմարտութե բանից նր, որով զամօթի հարան և
ափ 'ի բերան եղեն ամ թշնամիք նր :

(9 . Գ Ճնա) Ետ այսր ամի խնդրեաց քոլով-
ագոսի գո սկսս ինքնակալացն ութն նաւս .
լսագոսի :) 2 'ի տանիլ պարէնս և զէնս բնակ-
չաց եղիսաբեթ քաղաքի . և 6 վն
իւր

իւր առ 'ի յառաջ խաղալ 'ի գիւտ այլոց տեղեաց , որում վաղվաղակի հաւանեցան երկդքին ևս . և քղի կամէր քոլումպոս հիմնել 'ի սպանիոլա՝ քաղաք իմ իրօք կանոնաւորեալ , 'ի լինել նախադադափար այլոց քղքց՝ որք առ յապայն հիմնեցին , խնդրեաց և ընկալաւ յինքնակալաց արս 300 . ց 40 հեծելազօրս . 100 հետեակս . 60 նաւավարս . 20 ոսկեգործս . 50 մշակս . 20 արհեստաւորս զանազան արհեստից . յորս յաւել 30 կանայս . նոյնպէս և բըժիշկս , և վիրաբուժս , և գեղագործս 'ի ճանաչել զախտ հիւանդունց կղզւոյն՝ յորմէ բոլոր 'ի սպանիացւոց մեռան . և 'ի դրանել զկարեւոր դարմաննց . սց ամենեցուն յարքունուստ կարգեցաւ օր ի օրէ թոշակ . և ինքն քոլումպոս ընկալաւ հրամանն յինքնակալաց առնուլ այլևս 500 անձինս իւրով ծախիւք . և ևս հրաման ետուն ամենեցուն , զի որք կամեցին երթալ բնակուք յամերիկա , կարող լիցին մտանել 'ի նաւս քոլումպոսի առանց վճարելոյ ինչ վարձս նաւուց . և այլ պէսպէս ազատուին խստացան նոցա : Ս'ինչև ցատտ ասէ տէլահարբ իմ կարգաւորութեք իմաստութեք խորհեցան . այլ քղի երկնէր քոլումպոս , թէ սակաւք գացին՝ որք ինքնին յօժարեացին երթալ յամերիկա , վասն զի համբաւեալ էր 'ի բոլոր սպանիա թէ օգ նք յոռի է և մահաբեր՝ երկիրն անարդասաւոր՝ և համբաւ ոսկեհանացն սուտ , յայն սակս հաւանեցոյց արքայի՝ զի դատաւարտեալքն 'ի բանտ տացիննմ , տանիլ զնն յամերիկա . նոյնպէս և այնուհետեւ փխկ 'ի մահ կմ 'ի մշտնջենաւոր բանտարկուի գատաւարտելոյ , տարագրեացին մշտնջենաբար յամերիկա , բաց 'ի մեծամեծ քրէական յանցաւորաց՝ առ 'ի գործել 'ի մետաղս , և յայլ իրս . ոմանք ընդ երկար և ոմանք սուղ՝ ի յաւէտ և նոճաղ ծանրուէ յանցանաց . և ապա ազատեցին և լիցին 'ի կարգս քաղաքացւոց : Յայսմ ասէ տէլահարբ մեծապէս վերիպեցաւ քոլումպոս 'ի խոհեմուէ . քղի զինչ յոյս շինուէ կայցէ յայնպիսի խառնադնաց անօրինաց . զորս իծային և մարդկային օրէնք հրմյեն բառնալ յօճ իրր ժանտախտս մարդկային քղբական կենաց . իսկ քոլումպոս կամեցեալ հիմնել քղք իմ կանոնաւոր կարգաւորութեք՝ 'ի լինել տարացոյց այլոց քղքց , զայսպիսի քղբացիս ընարէ . զլցեալս իմ անկարգութեք . զորոց զճաշակ դառնութե փուլ թով ինքնին ճաշակեաց :

Արդ՝ ի 1498. ի մայիսի 30 եւ ի Յունիս 6 նաւ
 ւուք . քանզի զերկու նաւս հանդերձ նպարակօք
 միով ամառ յառաջ արձակեալ էր յամերիկայ . և
 ուղղել զչնացոյն ը հարաւակողմն քանարեան կըղզ
 եաց . յօգոստ՝ 1 դիպաւ մեծի կղզւոյ հանդէպ
 ծոցոյն փարիոյ , ոչ կարի ինչ հեռի ի բերանոյ օ
 րենսկ գետոյ . և եդ նմա անուն Երբրա-նի . երկ
 րորդ անուն եդեալ ի քոլոմպուսէ որ մինչև ցայսօր
 պահի . և նաւեալ առ ծովեղերք կումանայ և փա
 րիոյ , եղիտ և զբուն ցամաքն հարաւային մասին
 նորոյ Յիւս եւ անդ ի ցամաք . և այնչափ դեղեցիկ
 զոճարձաւի և արգաւանգ երևեցան նմա վայրքն ,
 մինչև անկանիլ ի կարծիս , թէ անդ տնկեաց խճ
 զէրախտն եգլմական : ի նոյն ծոց՝ որ կոչի ծոց
 մարգարտարեր , եգիտ և զկղզին մարգարիտայ . և
 զգասարկոն . ապա զինի աւուրց ինչ յետ բազմա
 գիմի տառապանաց՝ զոր կրեաց ի հիւանդութիւն ,
 և ի ստամբակուէ արանց իւրոց՝ եհաս ի սպանիո
 լա : Բայց և անդ ոչ եգիտ գէթ դոյզն ինչ հան
 գիսա . որում կարի պէտս ունէր սակս տկարուէ
 իւրոյ . քզի ռոլտանոս , զոր ինքն կացուցեալ էր
 պահապան կարգի և խաղաղութե անդ ի սպանիո
 լա , ըվգեալ յարեաւ ըգէմնի . և զհետ իւր ձըդ
 եաց զընմա ի սպանիացւոց . յորս յարեցան և չա
 րագործք սպանիոյ , որք խորհրդով նորա հանան ի
 բանալից . և ածան անդր ի շինութի նոր քաղաքի :
 Իսկ քոլոմպոս վարանէր խորհրդով թէ զեւրդ
 մարթասցի զայս հրդեհ շիջուցանել . քզի պաշտա
 ըգէմ ելանել նոյ չէր մարթ . զի յայտնի տեսա
 նէր եթէ յետին կործանուին բերէ նոր բնակուէ
 սպանիացւոց յայնմ օտար Յի . զի ո՛ր կողմն և յաղ
 թական ելանէր , երկոցունց զօրուի տկարանայր .
 և թշնամիք նոյ ամերիկացիք զօրացեալ քաջաւերէին
 ի վանել զնո իսպառ յերկրէ իւրեանց : Վայ տես
 եալ եթէ չիք այլ հնար զիջուցանել զգազանա
 ցեալ սրտմաուի նոյ՝ բայց միայն քաղցրութ՝ և զի
 ջանելով կամաց նոյ , հրաման ետ քարոզ կարգալ ,
 թէ շնորհէ զկատարեալ թողուի նոյ՝ որոց դառ
 նան անդրէն ի հնազանդութի . և որք կաթոգին
 էին առ հայրենիս իւրեանց , ետ նոյ հրաման ազա
 տաբար դառնալ անդր . իսկ զռոլտանոս կացոյց
 անդրէն յառաջին պաշտօն իւր . յագեցոյց և զա
 դահուի նոյ . նոյնպէս և զայլս պէսպէս հնարագի
 տութի ի հնազանդութի ամբեաց . և այնպէս յետ
 ք

դառնալիշտ տառապանաց՝ ուր ուրեմն խաղաղա-
ցոյց զխռովեալս :

Ապա իբրև փոքր մի հանգիստ էառ , գրեաց 'ի ըս-
պանիա զպատմութի այսր երրորդ ճնշորդութե իւ-
րոյ . թէ նմին և զանցս ապստամբութեն՝ զոր առաք-
եաց թէ ոմանց նաւուց իւրոց . նոյնպէս և ռուտա-
նոս և կուսակիցք նր՝ գրեցին ջատագովութի զան-
ձանց . թէ նմին և բիւմ ամբաստանութիս զքոլումպոս
սէ՝ և զերկուց եղբարց նր , զոր հաստատէին և
նորոգ դարձեալքն յամերիկոյ , զի էին 'ի կուսակ-
ցաց անտի ռուտանոսի . մեծաձայն բողոք բարձել
առ ինքնակալս թէգէմ բռնակալութեց և անիրաւու-
թեց քոլումպեանց : Ասի թէ և ոմանք յարբունի
պատնատարաց՝ որք 'ի սկզբանէ յիսային ընդ մե-
ծութիւն քոլումպոսի , 'ի ծածուկ սաստկացուցանէին
զամբաստանութիս նր . վնջ բողոք նց փութով լսելի
եղեն փերդինանտոսի . բայց թագաւհին՝ որ փոքր
'ի շատէ զփորձ առեալ էր զուր զըպարտութեց նր ,
զառաջինն սաշտպանէր նմա . այլ իբրև ետես զե-
րեք հարիւր ամերիկացիս գերեալ , և առաքեալ 'ի
սպանիա . (թէպէտ թէ տէ լա հարբեայ՝ թէգէմ հրա-
մանաց քոլումպոսի գերեցան) , լի եղև սրամտութե .
քզի ոչինչ այնպէս խստիւ պատճիւրեալ էր քոլում-
պոսի , ուն չառնել բռնութի ինչ թէգէմ ազատութե
եղկելեացն այնոցիկ : Վնջ 'ի յայանի նշանաց անտի՝
և 'ի հասարակաց բարբառոյ՝ որք թէգէմ քոլումպոսի
բողոքէին , անկաւ և ինքն 'ի կասկածանս զնմանէ .
և միաբանեալ թէ արքայի՝ հաւանութե երկոցունց
զփրանչիսկոս պովատիլլայ բերդակալ իշխանն քա-
լաթրավայի առաքեցին 'ի սպանիոյ կատարել իշ-
խանութե քննիչ և դատաւոր գործոց քոլումպոսի .
տոճեալ նմա իշխանութի՝ զի թէ գտցէ ճշմարիտ
զամբաստանութիս , ինքն լիցի փոխարքայ . և գերա-
գոյն հրամանատար համօրէն կզգեաց , և ցամաքի
սպանիականն ամերիկոյ : Ահա սովին իսկ իշխա-
նութե իրաւարարին՝ անկաւ կործանեցաւ առ հնրիկ
իրաւունքն . զի անհնարին է նոյն իսկ անմեղին՝ ան-
դատապարտ ելանել յատենէ գատաւորին , որ
կորստեամբ կարծեցեալ յանցաւորին՝ ունի մեծա-
նալ :

Արդ՝ սա ինքն փրանչիսկոս պովատիլլա 'ի 1500.
օգոստ 24 հասել 'ի սբ գոմինիկոս քղք . որ էր
յայնժամ գլխաւոր տեղի սպանիացւոց 'ի սպանիո-
լա կղզի փխկ եղիսաբեթ քղքի՝ զոր 'ի պատճառս յո-
ռութե

առեօդոյն 'ի բաց թողին , ունիւնէր անդրնշա-
նակեցաք . վաղվաղակի սկսաւ վարիլ ը քոլումպոսի
իւր ը ստուգել յանցաւորի , և արդէն դատաւար
տեղոյ օրինաւոր դատաւանաւ . տիրեաց տան նր .
զի 'ի նմին Ժմկի ոչ գտաւ անդ . հառ զնամ թուղթս
և զգրուածս նր . յափշտակեաց և զնամ կարասիս
նր և զերկւարս . և զոսկի և զարծաթ՝ որք գտան
սու նմ ը սլափորուակաւ վճարելոյ զվարձս գործա-
վարաց . և զթուղթս զինուորաց զորս ասէին թէ
զրկեալ էր քոլումպոս . հառ և զտիրոցն բռնուի , և
զարքունի շտեմարանն , ետ ազատուի կալանաւորաց՝
զորս քոլումպոսի արկել էր 'ի բանտ վն զնոն չարա-
գործուեց . թուլացոյց զերասանակ կառավարուե-
նիորհել ակսնդս ազատուին ժողջրեան սու 'ի յինքն
յանկուցանել զնս . հրաման ետ ամենեցուն , որք
տրտունջ ինչ ունէին զքոլումպոսէ և զեղբարց նր՝
համարձակ առաջի առնել նմ . յորոց բզմք յապրո-
տամբաց անտի էին և 'ի բանտէ զերծելոց . և զնամ
ամբաստանուի թէպէտ անհաւատիս և անյարիրս,
սուանց իրաւացի քննուե ըունէր և հաստատէր :
Ապա ետ կոչել և զքոլումպոս որ չէր անդ , տալ
առաջի իւր զհամար նմ գործոց իւրոց . այլ առանց
լսելոյ նմ , և առանց իսկ թոյլ տալոյ նմ գէթ
անգամ մի երեւիլ առաջի նր , հրաման ետ շղթայա-
կապ ածել զնա 'ի նաւ . զիոյն արար և երկուց եղ-
բարց նր գեկոսի և բարգուղիմէոսի . զի ը տէ լա
հարբեայ գիտէր , եթէ գիւրաւ ունին նոքա ցրել
զայն ամենայն տնյարիր ամբաստանութիս՝ որք ը
մեծի մասին յածէին զմտաց նոցա , քան թէ զգոր-
ծոց . իւր թէ ինքնագլուխ կամին տիրել : Եւ 'ի
վր նմ անիրաւունց՝ առ 'ի յաւուրդ գազանային
անգթուն իւրոյ՝ յաւել միւս ևս , զի ոչ եդ զնս 'ի
մի նաւ , այլ յերիս զնոն նաւս . զի մի գէթ տե-
սուի միմեանց կարասցեն առ փղըր մի մեղմել ըզ-
դառնութի տառապանաց իւրեանց : Առաքեաց ը
նս և զշատակնիք գլխաւարտութե նց . զոր կազ-
մեաց յանիրաւ ամբաստանութեց անտի . և զի մի վը-
րիպեացի 'ի չար կամաց իւրոց՝ գիտելով եթէ ար-
դարութի նց կորուստ էր ինքեան , պատուէր ետ
ալփոնսոսի վէլլէոսի նաւապետի՝ ելանեղ 'ի նաւա-
հանգիստն քառիւյ . և զերեսին կալանաւորս՝ և
զշատակնիք նց տալ 'ի ձեռս եմպսին պայատոսայ , և
կանոալուս կոմեզայ կերվանտեայ ազգականի իւ-
րում՝ երկուց հին թշնամեաց քոլումպեանց :

Յայտմ վայրի հերէրայ պատմաբան սպանիացի նախանձայոյզ և հոր ջատագով համազգեսաց իւրոց, բռնադատելի ի բնական աղէտից, բռնաւոր կոչէ զպովատիլլա, և զգնացս իւր լէ քոլումպեանց՝ անադորոյն և դսրովելի. այլ ես ոչ այնչափ զարմանամ լէ այսպիսի տմարդի և դժնդակ գործս պովատիլլայ, զի այն սեփական է յաչաղկոտաց և ախտացելոց գահասիրուէն ախտիւ. այլ յաւէտ սքանչանամ լէ գերապանծ վեհանձնուէի և լէ արիական համբերուէի քոլումպոսի. որ ի գերագոյն պատուոյ և ի մեծուէ՝ յանկարծակի իմն ի յետին անարգուէի և ի թշուառուէի հասուցել յանիրաւի, մինչև նոցին իսկ, որք բզմէ երախտիս գտել էին ի նմէ՝ ռանհար լի նեղ նմ. և ուր դահիճք պովատիլլայ՝ պատկառեալ ի վեհանձնուէ առնս մեծի՝ ոչ իշխեցին մերձեալ յոտնակապս արկանել զոտս նր, մի յընտանի ծառայից նր լսբենի յանգագնուէ յառաջ մատուցեալ, կատարեաց զպաշտօննց, կապեալ զտէր իւր. սակայն քոլումպոս ոչինչ խորհեցաւ, կմ գործեաց աշարժան վեհանձնուէ իւրոյ. այլ տարաւ ձմի աւրիական համբերուէ: Եւ յորժամ ալփոնսոս վելլէոս նաւապետն՝ որում յանձն էր քոլումպոս ի հեռանալ նաւուն ի սպանիոլայէ, մատուցեալ բազում ահ նածուէ կամէր լուծանել զնա ի շղթայից, ոչ ետ թոյլ. այլ ասաց նմ վշտագին սրտիւ. * Ոչ ապաքէն կրեմ զայսոսիկ լն հրամանի ինքնակալաց իմոց. թող զի տեսցեն զիս նք հնազանդ և այսմ. ոմ և այլոց հրամանաց նց. նց կամօք, կապեցայ. նք արձակեացն զիս ի կապանացս: Եւ ասի թէ զնմ աւուրս կենաց իւրոց միշտ լէ իւր ունէր զշղթայսն զայնոսիկ ուր և երթայր. և ի մեռանիլ իւրում կտակաւ աւանդեաց, գնել ի միասին լէ մարմնոյ իւրում՝ ի գերեզմանի, ի յիշատակ երախտագիտուէ զոր հատուցանէ Ս՝ որոց ծառայէն նմ: Արդարեւ ցաւագին էր տեսանել զայրն բազմերախտ, որոյ համբաւ մեծագործուէ լցեալ էր զեւրոպիա, ի ծաղկել ալիս՝ ծանրացել շղթայիւք զորէն գերեաց ելանել յերկրէ անտի առ որ ինքն իւրով ճգամբ բազմավիշտ տաժանմամբ եբաց ճանապարհ այլոց:

Իբրեւ հասին նաւքն ի սպանիա ի նաւահանգիստն քառիչէ, մի ոմն ի նաւապետաց անտի անդրէաւ մալդիին կոչեցել՝ բարեկամ քոլումպոսի՝ ել թագնաբար ի նաւէն, և փութացաւ հատուցանել ինքնակալաց զգիր

զգիրնր, յնջք զսեւ նց զհասանիւ նր'ի սողանիա .
 և յնջք զառնուլ զգիրս այլոց : Յորժմ առին նք
 զգիրն՝ զարմացան յոյժ ը այնչափ վաղ հասանիւ
 նց . միանգամայն լի եղեն սրամտութեւ, սակո անօրէն
 գործօցն սովատիլայ, որ էանց զկոտարաւ իշիա-
 նուեն՝ որ սոճեալ էր նմ . վրէժկի հրեշտակս արձա-
 կեցին լուծանել զնս'ի շղթայից, և տալ 1000 դրուտ,
 որ առաւել է ք զհինգ քսակ զնշ, զի պատրաստես-
 ցեն զանձինս ը արժանեաց իշիանուէ իւրեանց
 վայելչական չքով մտանել 'ի կրանատա . քղի անդ-
 էին յայնժամ արքունիք սպանիոյ : Էն ոմանք՝ որք
 տսեն, թէ զայս ամ փոյթ առ քոլոմպեանս ցուցին
 նք 'ի պատրուակել զանկարդ և զյանդուգն դա-
 տաստան իւրեանց զքոլոմպոսէ . և 'ի ցուցանել
 Տի թէ այն ամ անիրաւութիւնք ըդէմ կամոց նց գոր-
 ծեցան . քղի քաջ տեսանէին, և թէ Տ ամ ունի
 սագտանել զնս սակս այսպիսի հատուցման բազ-
 մապատիկ ծնյուէց առ նս . որ զմորուէ նց չքեղա-
 ցոյց և ըարձակեաց մինչև յայնկոյս համատարած
 ովկիանու : Այլ զհարգ և իցէ, իբրև յանդիման եղև
 քոլոմպոս ինքնակալաց, երկոքին ևս բնմ պատ-
 ոճասիրութեւ և գթով ընկալան . կարեկից եղեն վըշ-
 տաց նր, և միթիթարեցին զնա, և քաջաբերեցին :

Այլ քղի քոլոմպոս առաւել վստահ էր առ թա-
 դուհին՝ ք առ թիբն, ինդրեաց խօսել ը նմ առան-
 ձինն . եդ ծուեր առաջի նր, և հարուստ մի եկաց
 մնաց անբարբառ, առ դառնութեւ սրտին ոչ կարե-
 լով և ոչ բառ մի յօգել . իբրև յարոյց զնա թա-
 դուհին, սկսաւ նա վսեմական ատենաբանութեւ ցու-
 ցանել զանմեղութիւն և զուղղութիւն կմյ իւրոց յամ գործս .
 և զանկեղծ հախանձն, և զփոյթ 'ի ծառայութիւն նց . և
 զնեքին վկայութիւն սրտի իւրոյ, որ ոչինչ սողտա-
 նէր զանձն յանցուցել յիմիք կամաւորապէս ըդէմ
 թագաւորակն հրամանաց նց . այլ թէ մեղայ ինչ
 տսէ, անգիտութեւ եղև այն . առաջի արար նմ և
 զարակամութիւն թշնամեաց իւրոց, քաջայայտ ցուց-
 մամբ հաւաստել, թէ զհարգ ամ իրօք զկորուստ
 նր հնարին : Իսկ թագուհին 'ի փղձկել գթոյն՝ ոչ
 կարաց առ ժամ մի տալ նմա պիսի . ապա սթափեալ
 զանձն, խօսիլ սկսաւ առ նա : Տեսասէ, քանի՞ ցաւ
 է ինձ ը թշնամանս, որ արարաւ քեզ . այլ արա-
 րից՝ զի մուսացիս զայն . չեմ անտեղեակ ծնյուէցն,
 զոր արարեր ինձ . ոչ կասեցից 'ի հատուցանելոյ
 քեզ . ճանաչեմ զթշնամիս քո, խեղամուտ եմ մեքէ

նայից նոյն, որով հնարին կորուսանել զբեզ . զիմ
ինձ համարեսցիր . չէին ինձ կամք այսմ այսոյս լինե-
լայ . ահամայ միտեցայ յայս գործս , սակս հսկից
քրթմնջանաց զբէն , զի ամենեքեան քեզ հակնկ բո-
ղոքէին , և չէր ոք որ բարի վկայէր վնքս . բայց
նչ թողից անպատիժ զայսչափ յանդգնուի ուղղաւիլ-
լայ . ցուցից նմ , թէ զինչ իցէ անցանել զիշխա-
նութն՝ որ տուաւ նմ . զի եղիցի օրինակ և առ յա-
պայ եկեւոց . սակայն ոչ կարեմ խոստանալ առ այժմ
գարծուցանել քեզ զիշխանութն փոխարքայի . զի
այժմն գառնացել են ըզդէմ քեզ . հարկ է առնել նոյն
Ժմկ , զի մեղմասցին : Այլ առ այժմ շատացիր ծռ-
վակալ իշխանութիւնդ , զոր ունիս իմ լրութիւնդ յա-
ռաջ , զի չեղեն ինձ կամք բառնալ զայն՝ ի քէն . իոկ
զմեւսն թող զի արասցէ Ժմկն . և դու վստահ լեր
յիս : Զայս և զայլ սոցին նման բանս բզմս խօսե-
ցաւ իմաստուն թագուհին առ քոլոմպոս , որով ոչ
սակաւ մխիթարեցաւ . բայց յոյս նք թերի մնաց :

(10 . ր . Ճանաչեալ) Եւ այսր իմի թէպէտ ծանեալ
պարզորդութիւն քոլոմպոս ի բանից թագուհւոյն ,
չմտնէ (Թէ փոխարքայութն իշխանութի հե-
ռացուցանի ի նմանէ , սակայն վստա-
հացեալ ի սէր թագուհւոյն և յանմեղուի անձին
և ի հանգիստական հրովարտակն՝ որով յինքնակա-
լաց անտի կացուցաւ մշտնջենաբար յայն պաշտօն ,
ոչ կասեցաւ ի հետամուտ լինելոյ այնմ . այլ իբրեւ
եւտես՝ զի փնկ պովաւիլայ , զոր սակս անօրէն
գնացից իւրոց ըզդէմ քոլոմպեանց , և վն անկարգ
կառավարութիւն իւրոց ընկեցին յիշխանութի , և զին
կողմոյս ովանտոս առպեա զինուորական կարգին
աքբանդարայի՝ կացուցին փոխարքայ ամբրիկոյ , հա-
տաւ ի յուսոյ . վն ոչ ևս պնդեցաւ գհետ . և թէ
պէտ կարեվէր խոցեցաւ յայնմանէ , զի եւտես թէ
չեւս է բարձեալ ի սրտից ինքնակալաց ձախողակ
կասկածն զնմանէ , սակայն ի իւրում անյիշաչար
և աշխատասէր բարոյից՝ ոչ կամեցաւ նահանջիլ ի
ծառայութիւն նոցին . և ի նախագիտեալ վախճանէ՝
զոր ի սկզբանէ եդ ի մտի . նոյն գտանել անցս ի
նոր Ծէ կմ յարեւմտից առ արեւելեան հնգիկս .
ուր ը այն Ժմկս հասին փորդուքալք . և անբաւ
դանձիւք և բազմաշահ վաճառօք դարձեալ էին ի
լիապոն : Վն թէպէտ անցեալ էր քոլոմպոս զյի-
սոսն ամենիւք , և բազմադիմի աշխատութիւն և վշտօք
և

և հիւանդութիւն կտնդոճեալ և վատեալ, սակայն ինդ-
րեաց յիջնակալաց, և ընկալաւ 'ի նոցանէ չորս
փոքրիկ նաւս . և առեալ թ իւր զբարդուղիմէոս
զեղբայր իւր, և զփերզինանտոս կրասեր որդի իւր
ժիւ ամաց, 'ի 1502 'ի մայիսի 9 . ել 'ի ճնդհ . և
հասեալ 'ի քանարեան կղզիս, կամէր դէպ ուղիղ նա-
ւել 'ի ցամաքն ամերիկոյ . այլ տեսեալ զի մեծա-
գոյն նաւ իւր տկար էր և անբաւական առ այն
ճնդհ, խորհեցաւ գնալ նախ 'ի սողանիոյն . զի թէ
հնար իցէ փոխանակեացէ զայն թ միոյ 'ի նաւուց
ովանտոսի փոխարքայի . որ նորոգ հասել էր անդ-
բազմութիւն նաւուց . այլ ովանտոս ոչ միայն չհաճե-
ցաւ թ այն փոխանակուի, այլև մտանել անգամ
'ի նաւահանգիստն սպանիոյնի՝ չեա նմ' հրաման .
ստատճառելով թէ դուցէ յերևիլ նր անդր՝ վերս-
տին բորբոքեացի խռովուին . զի դեռ անդ էին ոյր
վատիլլա, և ռոլտանոս, և այլ գլխաւոր թշնա-
միք նր :

Այս այն կղզի է, զոր նա ինքն քոլոմպոս եգիտ .
և կառոյց 'ի նմ' զաւալին քղթ սպանիացւոց, և
զնդն ամրոցս . ուր և վարեաց զգերագոյն իշխա-
նուի, երբև փոխարքայ ինքնակալաց սպանիոյ . իսկ
այժմ վտարի անտի իբրև այր օտարակն . ուղ թէ
չունէր ինչ մասն 'ի նմ' : Այլ դու տես յայսմ վայ-
րի զսքանչելի անյիշաչարուի նր, և զհաւատարմուի
առ թագաւորուին սպանիացւոց . զի իբրև եհաս
անդ՝ ետես 18 նաւս ըս ռոպէրգսոնի, կմ 32, ըս
տէ լա հարբեայ, կազմեալ ստատրաստել լի անբաւ
գանձիւք առ 'ի դառնալ 'ի սպանիա . խորհուրդ ետ
ովանտոսի չարձակել զկմ 'ի նաւահանգստէ անտի
այլ ևս աւուրս ինչ . թզի տեսանէր 'ի պէսպէս
նշանաց՝ որոց ինքն քաջափորձ էր, թէ մտ 'ի վր
կայ յառնել մրրիկ սաստիկ . այլ ովանտոս արհա-
մարհել զխորհուրդ նր, հրաման ետ վաղղկի ելալ
նել նաւուց . և ահա մինչև էին հեռացեալ 'ի
կղզւոյն, 'ի նմին գիշերի յարեաւ մրրիկ զարհու-
րելի . որոյ նման հաղիւ երբէք երևի 'ի կողմանս
յայնտիկ . և 'ի 18 նաւուց անտի՝ երկու կմ երեք
և թ օպրեցան . իսկ եթէ հաւատասցուք տէ լա
հարբեայ՝ յերեսուն և երկուց՝ մեծասանք միայն
զերծան . իսկ այլք առ հսրկ ծովակաւր ելին հան-
դերձ արամբք որ 'ի նմ, յորոց ոչ ոք զերծաւ . թ
որս և սովաւալլա, և ռոլտանոս սիմէնէս, և ան-
տոնիոս դորէզ, և այլք անհաշտ թշնամիք և դուրեք

հալածացն քոլումպոսի . և նմ գանձք՝ որք էին իբրև
 10 միլիոնի : Անդ կորեաւ և նորանշան հատոր մի
 ոսկւոյ միաձոյլ . որոյ կշիւ էր 3600 սքուա (կմ
 ռիալի) ոսկւոյ . բայց էին 'ի նմ և փոքրիկ երակք
 ինչ քարի . զոր զննել քաջ ոսկեգործաց , դատե-
 ցին՝ թէ 'ի հալել և 'ի զտել զայն քանակ ոսկւոյ
 'ի քարանց անտի , հազիւ 300 սքուա պակասեացի .
 իսկ մնացելն բովանդակ էր մաքուր ոսկի զոր եգիտ
 'ի սպանիոլա մի սմն 'ի գերեաց սպանիացւոց . որ
 մինչ նստել ուտէր առ ափն հայնայ գետոյն , լը
 պատահման եհար գաւազանաւ զգետին . և դի-
 տաւ գաւազանն կարծր ինչ նիւթոյ , զորով պեղ-
 եալ , ետես զի էր ոսկի միաձոյլ . ձայն եքարձ առ
 խնդուեն . և վալդի գիմեցին անդր սպանիացիք .
 յապուշ կրթել լը այնչափ մեծաքանակ միաստանի
 ոսկւոյ . և առ անալայման ուրախուէ զենին խոզ
 մի . և խորովել եգին ամբողջ 'ի վը այնր ոսկւոյ
 փխկ սկտեղ . և բազմել շուքանակի , ուտէին և պար-
 ծէին տսելով , թէ և ոչ արքայն քաղիլիոյ յայնոյի
 սի մեծագին անթոյ ուտէ : Ահա և այս սակաւա-
 դիւտ նշանաւոր գործ բնուէ կորեաւ 'ի յատուկ
 ծովու սակս չանտալոյ քոլումպոսի :

Իսկ այն երեք նաւք , որք 'ի մէջ այլոց առաւել
 տկարագոյնք էին՝ զերծելք 'ի նաւաբեկուէ , յորոց
 'ի միում բարձեալ կային ինչք քոլումպոսի՝ զորս
 յափշտակել էր պովատիլայ , անվնաս հասին 'ի
 սպանիա . և ետուն զգոյժ կորստեան այնչափ
 մարդկան և գանձուց : Սովաւ (առեն սրատփիչք)
 երկինք ցուցին զվրէժխնդրուի անիրաւուէց եղե-
 ւոց տարապարտուց առն մեծի , և այնչափ եղիւն
 ամերիկացւոց , զորս խոշտանգէին 'ի հաւաքումն
 այնց գանձուց , որք էին սրաուղ անիրաւուէց և
 անգթուէց . իսկ խուժանն սպանիացւոց՝ որք տե-
 սին զայն աղէտ դառնուէ , ասէին թէ քոլումպոս
 մոգուէ արհեստիւ յորոց զայն ահարկու մրրիկ 'ի
 հանել զվրէժ 'ի թշնամեաց իւրոց :

Յետ անցանելոյ մրրկին , աստել քոլումպոսի որ
 կայր ամբացել յանքոյթ խորշ ինչ սպանիոլայ ըզ-
 տմարդուի ովանտոսի՝ որ ոչինչ իւրք կամի օգնել
 նմ , փութացաւ ելանել անտի 'ի խնդիր նեղուցին
 'ի պարանոցն բանամայ , առ 'ի անցանել անտի 'ի
 ծովն խոզաղական . վնյ գիմեալ 'ի ցամաքն ամերի-
 կոյ՝ յետ բազմագլմի տառապանաց և վտանգաց ,
 անցել առ ծովեզերքք իւքադանայ , եգիտ զիւվա-
 նիա

նիա կղզի . որ կոչիւ և կուանայա . ոչ այնչափ ինչ
հեռի 'ի ծովեզերէն հոնաւորասայ . և անտի քերե-
լով առ ցամաքաւ ամերիկոյ , եգիտ զհրոճանդանն
կոչեցել Վրայիսա ա փօս քո գոհուի նոյ . և զգեղե-
ցիկ նաւահանգիսան , և զծովեզերեայ ցամաքն վե-
րակվայայ . բայց ոչ զկարծեցել նեղուցն , որում
հետամուտ էր : Եւ անդ 'ի ցամաք . և տեսել զվայ-
ելուի և զարգաւանդութի վայրացն , խորհե-
ցաւ բնակուի հիմնել անդ առ սելէմ գետով 'ի
գաւառն քսերակվայ . այլ առ ստահակուի և չա-
րուի արանց իւրոց՝ հալածեցին զնա բնակիչք տեղ-
ւոյն . և յեւանել անտի՝ յարեան հողմուհք գծին
գաւք . և մին 'ի նաւուց իւրոց քայքայեցաւ . և
զեկդն կամովին 'ի բաց եթող ստիս անսխտանուի .
բայց չեղև ինչ ինաս մոլորին կմ ընչից . և ինքն հան-
դերձ համբէն արամբք՝ երկու մնացել նաւուք՝
որք նոյնպէս խորխալել էին , բզմ ' և անհնարին
տաժանմամբ և վտանգօք՝ հաղիւ եհաս 'ի ճամախբա
կղզի , ուր նաւքն նստան 'ի ցամաք :

Տեսել քոլոմպոսի թէ չիք հնար նմ 'ի կղզոյ անտի
եւանել , բայց եթէ նաւս ընկալցի յօգնուի 'ի սպա-
նիոլայէ . քզի նաւք իւր այնոյս քայքայել էին , զի
չէր մարթ նորոգել զնս . և զի սպանիոլա իբրև
80 կմ 90 մղոնաւ հեռի է 'ի ճամախբայ կղզւոյն ,
վարանէր 'ի միտս , թէ զիւրդ մարթասցի հասու-
ցանել անդ լուր վն թշուառուի իւրոյ . ապա գի-
մեաց առ բնակիչս կղզւոյն իբր 'ի մի միայն ապաս-
տան . գնոյ էաւ 'ի նցէ երկու քանօթս . որք ուն
և սլլուր ասացաք՝ էին բունք ծառոց հրով խոռո-
քացելք . և 'ի ձև բիրտ և ուրոճական նաւակաց գործ-
եալք . որով բնակիչք կղզւոյն սովոր էին միայն
յեզերս ծովու նաւել , կմ 'ի միոյ լճէ 'ի միւսն ան-
ցանել . յայն ուրոճակն նաւս մօլին մէնտէղ սպա-
նիայի , և փէջի ճենովացի երկու աղնոճականք , և
հաւատարիմ բարեկամք քոլոմպոսի . առել ը ինք-
եանց և զմանս 'ի բնակչաց կղզւոյն 'ի վարել զթիւ-
ակս . և յետ տասն աւուրց ը բազմապատիկ վտանգս
և տաժանմունս անցել , յորմէ մեռան ոմանք 'ի
բնակչաց կղզւոյն որք էին ը նս , հասին 'ի սպա-
նիոլա : Այլ ովանտոս առ չարանախտանձ յաչաղա-
նաց՝ զոր կրէր 'ի սրտի լեղէմ քոլոմպոսի , հաղիւ
յետ ութնամսեան թախանձանաց թոյլ ետ մէնտե-
ղայ գնել նաւ մի . բայց ը զանազան պատրոճակօք
յաւեցոյց զնս անդ այլևս ամիսս ինչ . մինչև գարձ

ցի էսքոսար , զոր առաքել էր 'ի ճամախբա 'ի լրտե-
սել զվիճակ քոլումպոսի՝ և արանց որ լէ նմա :
Ընդ այս Ժակ բովանդակ՝ պէտքս վիշաք և նեղուիք
անհնարինք ստարեցին զքոլումպոս 'ի ճամախբա ,
մինչև բզմ անգամ 'ի գրուես մահու հասանիլ նր .
քզի տեսել արանց նր՝ զի մենտէղ և փէշքի յամե-
ցին , անկան 'ի զանազան կասկածանս՝ թէ գուցէ
կորեան նք յայնմ ամեհի ծովու , որ գրեթէ յար
յալէկոծուէ կայ . կմ թէ ովանտոս՝ զոր գիտէին
թշնամի քոլումպոսի , որ և յառաջնում նուագի չեա
նմ մուտ 'ի սպանիոլա , ոչինչ հոգայ ազատել զնմ
'ի թշուառուէ անտի , 'ի վերջին յուսահատութի ան-
կան , և թէ յատարուէ վայրի անդ՝ կայ մնայ նյ տա-
ռասպանօք վախճանել զկեանս . մենք զի տեսանէին
ևս թէ բնակիչք կզուոյն սկսան դժկամակուք մա-
տակարարելն զկարեւոր սլարէնս . և երկնչէին
թէ գուցէ 'ի յամել և ևս , իսարառ զլասցին : Արդ-
յայսպիսի վհատեցուցիչ խորհրդոց յաղել խռով-
եալ , 'ի 1504 ի յունի՝ 2. բզմք միաբանեցան խումբ
կազմեցին լէ առաջնորդութե բորեանց երկուց եղ-
բարց . և յայտնի ապստամբել 'ի քոլումպոսէ , որ
անկեալ կայր յայնժամ 'ի մահինս ակտիւ ոտնա-
ցաւուէ ըմբռնել , առին զտասն քանթոն՝ զոր նա
գնոյ առել էր 'ի բնակչաց կղզոյն , և դիմեցին
յարեւելեան կողմն կղզոյն . կամելով նաւել անտի
'ի սպանիոլա . այլ քզի ծովն խռովել էր , իբրև
փոքր մի հեռացան 'ի կղզոյն , ալիք ծովու սկսան
զեղանիլ 'ի նաւակս նյ . և թէպիւ առ 'ի թեթեա-
լուցանել զնմ բնկեցին 'ի ծով ոչ միոյն զաղխա-
մաղխս իւրեանց , այլև զտատապել՝ ամերիկացիս՝
շորս առել էին 'ի վարել զթիակս նաւակաց , սա-
կայն առ ոչինչ օգտեցան . վնջ բռնիւտեցան դառ-
նալ յետս . և զկնի աւուրց ինչ՝ դձլ եկիք և երրդ
անգամ զնոյն փորձ փորձեցին , այլ ոչ յաջողե-
ցաւ : Մինչդեռ նք յայսպիսի թեւակոխուես ասար-
ժանէին , միանգամայն և տապատակէին անդ յա-
րեւելէն կողմանս կղզոյն , քոլումպոս և արքն որք
առ նմ մնացին՝ բաց յայլոց բազմադիմի տառա-
պանաց , սկսան վտանգիլ և 'ի սովէ . քզի բնակիչք
կղզոյն տեսել , զի երկարեն նք անդ . ուստի և
երկուցել , թէ գուցէ ռաթուեցեն զտակաւ սա-
րէնս իւրեանց . զի ոյք բնակիչք սպանիոլայի , նոյն
պէս և նք չունէին սովորութի գործելոյ զերկիր ,
և բզմ մթերս համբարելոյ . միանգամայն և տաղա-
կա

կացել է ի սպանիացւոց սակս անաստուէ ապստամբ
բացն այնոցիկ, որք ուր և հասանէին, կողոպտէին
զտառապէ՛լ բնակիչս կղզւոյն. նորին աղադաւ խոր
շէին և ի բոլորմպոսէ, որ չար ինչ ոչ արար նց. և
ոչ տային նմ, և ընկերաց նր՝ պարէնս, զի կամ
ի սովէ կորիցեն. և կմ ստիպեսցին մեկնիլ անտի =
Յայտպիսի մեծի անձկութե դոլով քոլումպոսի,
խորհեցաւ նորագիւտ հնարս, առ ի անդրէն մե-
ծացուցանել զսպանիացիս ի միտս բնակչաց կըղզ-
ւոյն. քաջահմուտ էր յաստղաբաշխուէ. և գի-
տէր զի ի նոյն աւուրս հանգերձե՛լ էր խաւարիլ
լուսինն բոլորովին. ազդ արար դէխաւորաց մեր-
ձակայ տեղեաց գալ առ ինքն. զի ունի մեծ ինչ և
կարեւոր ծանուցանել նց ի փրկութի անձանց նց.
իբրև եկին ժողովեցան բազմուէ ի բնակչաց տեղ-
ւոյն, նախ սկսաւ կշտամբել զփոփոխական և
զյեղյեղուկ բարս նց, և զանգթուի, սակս նա-
հանջելոյ զսէր և զօգնութի, զոր փոքր մի յառաջ
ցուցանէին նմ, և ընկերաց իւրոց. ապա ահեղ
բարբառով գուշակեաց նց, թէ պատուհաս ստու-
տիկ հուպ է հուպ հանգերձե՛լ է գալ յերկնից
ի վր նց. քզի մեք ասէ ծնյ եմք մեծի հոգւոյ՝
կմ ան, որ բնակե՛լ է յերկնս ի վեր, և է արա-
րիչ և կառավար Յի. արդ նա ցասուցե՛լ է յոյժ
ի վր ձեր սակս զանալոյ ձեր զկարեւոր կերակուր
մեզ ծնյիցս իւրոց. վնյ փութով ունի հեղուլ զցա-
սումն իւր ի վր ձեր. և ի նշան սյսմ՝ փոքր միւս
ևս տեսլիք արխներանդ շառապունե՛լ զլուսին.
և ահա զինի ժամուց ինչ սկսաւ խաւարիլ լու-
սինն. և առ սակաւ սակաւ բոլորովին խաւարե-
ցաւ. զոր իբրև տեսին, ամենեքեան ահիւ մեծաւ
ըմբռնե՛լ, սկսան առ հարկ դոյնել մեծաձայն. և հապ-
ճեալ տաքնապաւ ընթանային և բերէին նմ պա-
րէնս առատս. և անկե՛լ առ ոտս նր երգմեցու-
ցանէին զնա, և աղաչէին միջնորդել առ մեծ ան-
երկնից, զի անցուցէ ի նցնէ զցասումն իւր. իսկ
քոլումպոս առ առաւել հասաատելոյ ի միտս նց
զհնարս իւր, նախ անդ ի միջի նց լուեաց փոքր մի՝
ցուցանելով աղօթս առնել վն նց. տալս խոյս տո՛ւ-
եալ մեկուսացաւ ի նցէ առ առաւել եռանդիւ
աղաչելոյ զանձ. և յորժամ սկսաւ լուսաւորիլ լու-
սինն, ել առ նն զոճարթ գիտնք՝ աւետիս ետ նց
և ասաց. ահա լուաւ անձ աղաչանաց իմոց, և ան-
ցոյց զբարկութի իւր ի ձէնջ այս անգամ. վն զի

Երաշխաւոր եղէ առ նա վն ձեր, թէ այսուհետեւ ոչ եւս զբաղիք կերակրել զճառայս նր. և յայնմ օրէ ոչ միայն առատապէս կերակրէին զնս, այլ և զգուշանային չգործել ինչ լեզւեմ հաճոյից նց. Յետ այսորիկ քձլ նոր ապստամբուն սկսան դըր գուել ի մէջ արանց՝ որք էին առ քոլումպոսի երեքին քք՝ բերնարդոս, վիլլաթօրա, և զամորա. որք արդարեւ զյետին չարիս ունէին գործել քոլումպոսի՝ և եղբօր՝ և որդւոյ նր, թէ չէր նահանջել զնս յանկարծահաս ուրախուն ազատուն ի տեսանելն զնաւ էսքոսարայ դալ ի կղզի անդր. սոյն այս էս քոսար էր մի ի գլխաւոր թշնամեաց քոլումպոսի. զոր ովանտոս փոխարքայ սպանիոլայի առաջեաց փոքր նաւաւ միով ոչ առ ի աղատել զնս, այլ ի լրտեսել զսպանն վիճակի նց. որոյ եկել ընկէց խարխիս հարուստ մի հեռի ի կղզւոյն, զի այնպէս արատելիբել էր նմ ովանտոս. և ինքն միայն մաձուկաւ մատեաւ ի ծովեզրն կղզւոյն. և կոչել զքոլումպոս միայնակ, ետ նմ զթուղթն գրել յովանտոսէ անտաի կեղծաւորական բանիւք. և փոքրիկ տակառաւ միով գինի, և խող մի. և առել զգիր տիրնւոյ ի քոլումպոսէ, վաղձաղակի մեկնեցաւ անտաի. իբրեւ տեսին սպանիայիք զի այնպէս փութանակի աներեւութացաւ էսքոսար, յոյսն աղատուն զոր ընկալան ի գալստենէ նր՝ փոխեցաւ ի յետին յուսահատութի. կարծիս առել թէ ովանտոս թշնամի քոլումպոսի՝ կամի թողուլ զնա և զընկերս նր անդ կորնչիլ. նոյնպէս և քոլումպոս կարեմէր ինչեցաւ ի գառն թշնամանաց՝ զոր ովանտոս յաւել ի վր տառապանաց իւրոց կեղծաւորական գրովն. և անարդ ընծայիւն, և առաքմամբ ոխերիմ թշնամոյն իւրոյ՝ զոր ի արքունի հրամանին ստորա էր առաքել ի սպանիա լը ռոլտանոսի՝ որոյ լեալ էր ընկեր ապստամբուն. սակայն ի իւրում վեհանձնուէ մերժել յանձնէ զնմ տրտմուն, զոճարթ գիմօք քաջալերել միսիթարեաց զիւրսն. յուսադիր բանիւք աւետիս տալով նց, թէ մեհտեղ և փէքի անվտանգ հասին ի սպանիոլա. և թէ լը հուպ ունին հասանիլ անդ հանդերձ նաւուք. զայս առաց՝ ոչ եթէ զի ունէր ստոյգ լուր ինչ, այլ գուշակելով ի գալստենէ էսքոսարայ. և թէ էսքոսարո հրաւիրեաց զնա ի նաւ իւր. այլ զի փոքր էր նաւն՝ և ոչ կարէր բառնալ զամենեւին, յայն սակա տակ և ես հրաժարեցի մոտանել ի նմ. լաւ համարելով

Եւ հաւատարիմ ընկերացդ իմոց չարչարիլ, ք թողուլ զձեզ . և իմ 'ի հանգստեան վայելել գէթ առ ժմկ մի : Աւր' թէպէտ քք 'ի բանից աստի քոլում պոսի միսթարեւ զիջան 'ի սրամոռէ, և անգրէն սիրով միացան Եւնմ, բայց բորեանք և ապստամբ ընկերակիցք նց' որք գեռ 'ի բացեայ էին 'ի խմբէ քոլումպոսի, մերթեւ զմամ խոտամունս՝ զոր արար նց քոլումպոս 'ի ձեռն հրեշտակուէց' և յաւելեալ 'ի մոլեգնաւի, դիմեցին 'ի մարտ ընդդէմ քոլումպոսին :

Իսկ քոլումպոսի գոլով տակաւին 'ի մահճի 'ի պոնճառ տանառուէ ախտին, առաքեաց լըգէմ՝ նց զեղբայր իւր զբարդուղիմէոս 50 արամբք . պատուէր տուէալ նմ խօսիլ առ նմ քաղցրութ . և խոտանալ ներումն լամի՝ որոց դառնան անգրէն 'ի հնազանդութի : Այլ իբրեւ մօտ եղեն միմեանց, լըվեալքն չեառն նմ ժմկ 'ի խօսիլ զբանս իւր, այլ գաղա նաքար յարձակեցան 'ի մարտ . յառաջնումն անգանկան արք վեց 'ի կողմանէ ապստամբաց, զոր իբրեւ ետես երէցն բորա՝ կատաղեալ դիմեաց 'ի վր բարդութեայ . եհատ զվահան նր . Եւ նմին վերաւորեաց և զձեռն նր . այլ կորովին բարդուղիմէոս կալաւ և կապեաց զնա . իսկ այլոց ընկերաց նր տեսեալ, զի կալանաւորեցաւ զորագլուխ իւրեանց, զէնընկէց փախստական եղեն . իսկ յերկդում աւուր եկին ամենեքեան, անկան առ ոստ քոլումպոսի, և հանդիսաւոր երգմամբ խոտացան հնազանդիլ նմ այնուհետեւ . և նա բզմ քաղցրութ և հայրական գթով ընկալաւ զնմ . բայց Եւ սովին պայմանաւ, զի բորա զորագլուխ նց կացցէ 'ի շղթայս . և փնկ նր ընկալցին 'ի զորագլուխ ինքեանց՝ զոր ինքն կարգեսցէ : Այն ինչ բարձաւ խռովութիւն և հաստատեցաւ խաղաղութի, որով փոքր մի ոգի ետաւ քոլումպոս, ահա եկին հասին մենտէզ և փէշքի՝ նաւաւն զոր գնոց առեւ էին 'ի նք գոմինիկոս . 'ի նմին ժմկն եհատ և գեկոս սաղկեգոս երկու փոքրիկ նաւուք, զորառաքեւէր քոլումպոս 'ի փութացուցանել զփոխարքայն արձակել զմենտէզ և զփէշքի . և 'ի 1504 'ի յունիսի 28, ելին անտի բզմ ցնծութի . յետ Եւ ամ մի ողջոյն կալոյ անդէն իբրեւ յաքսորս . և 'ի 13 օգոստ' հասին 'ի սպանիոլա . ուր կամեցեալովանտոսի ծածկել զանցեւ ամարդուի և զանդը թուի իւր՝ բզմ պատուասիրութ ընկալաւ զքոլումպոս, և զեղբայր նր 'ի տուն իւր . բայց ոչ կարաց

Թաքուն ունեւ զատեւութիւն՝ զոր կրէր 'ի սրաի Էդէմ քոլումպոսի . քղի էառ 'ի ձեռաց նր զգորա զօրապետին ապստամբաց, զոր նա կապել կամէր տանիլ 'ի սպանիա, 'ի քննել զնա անդ դատաստանաւ . և առանց ինչ իրաւացի քննութե արձակեաց զնա . կամեցաւ առնել քննութի դատաստանաւ և 'ի վր անցից, որք անցին 'ի ճամալքայ . տեսանել թէ որ կողմն իցէ յանցաւոր : Այս երկու անիրաւ գործողութիւք ովանտոսի՝ մահուցափ խոցեցին զքոլումպոս . այլ լուռ եղև . զի չէր ձեռնհաս առնել ինչ . վնջ տաղուկացել քոլումպոսի 'ի խոտորնակ գնացիցն նր, փութացաւ և ել անտի երկու նաւուք 'ի սեպտ' 12 . այլ յեւանել 'ի նաւահանդատէն, խոր տակեցաւ կայմն նաւուն յորում էր ինքն . վնջ դարձոյց զայն անդրէն 'ի նր գոմիսիկոս, և ինքն հանդերձ արամբք իւրով ել 'ի միւս նաւն . և անցել Երազմասպատիկ մահառիթ փտանգոս, 'ի վերջին աւուրս գեկա՝ եհաս 'ի սպանիա 'ի նաւահանդիսան սրին դուկասու . ուր առել զգոյժ մահու գերահրօշակ թաղուհայն եղիսաբեթի . յորոյ վր սուգ առ թվանդակ սպանիա . որ և էր միակ իւր աղաւէն յերկրի . լքաւ վհատեցաւ և հատաւ ձմ յոյս նր միւսանդամ 'ի ձեռս բերելոյ զիշխանութեա իւր : Սակայն իբրև փոքր մի հաստատեցաւ առողջութի իւր 'ի սիվիլիա, գնաց Ե եղբոր իւրում 'ի սեկովիա . զի անդ էին յայնժմ արքունիք սպանիացւոց . յանդիման եղև փերդինանդոսի արքայի . և յիջեցոյց նմա զերկար և զբազմովի ծառայութեա իւր վն թաղաւորուէն սպանիոյ . սարա խնդրեաց դարձուցանել ինքեան զիշխանութեա Ե հանդիսական հրովարտակին իւրոյ և մեծի գշխոյին : Իսկ Թէրն զառաջնն կեղծել իմն մարդասիրութիւն կալաւ զնա . և առ ժամն վեր 'ի վերոյ բանիւք յուսացոյց . բայց սարա երևեցոյց վշվովի զանհասաւորութի բանից իւրոյ . քղի ետ նմ հրաժարել յիշխանութեց և յարտօնութեց իւրոց . և 'ի փոխարէն՝ շնորհեաց նմ զփոքրիկ քղքն կոչեցել կասիօն տէ լոս բօնտէս, և այլ ևս կալուածս ինչ 'ի քաղաքիւս նահանգի :

Ահա այս եղև հատուցումն բազմամեան գծնդակ տառապանաց քոլումպոսի, զոր սոսկեցաւ 'ի փառս սպանիացւոց սրուէ . Յետ այսորիկ հիւանդութի նր վերստին զօրացաւ . յորմէ և մեռաւ 'ի վալիաւտոլիս 'ի մայիսի 20 . 'ի 1506 . յաւուր համարձմանն . ամաց վաթսուն և վեցից . խաղաղ և անդորր խղճիւ :

Ճիւղ, և կատարեւել լծապաշտութիւն, զոր ուսնեաց զամբ
աւուրս կենաց իւրոց. և մարմինն նր տարեւել ի սիւ-
վիլիս, թաղեցաւ ի վանս կեստորեանց. ապա փո-
խադրեցաւ յամերիկա ի սպանիոլայ կղզին, զոր
նա ինքն եգիտ. և թաղեցաւ յաւագ մատուան մայր
եկեղեցւոյ սբյն դովմինիկոսի. իսկ ի պաշտօն իշխաւ

նուէն նր յաջորդեաց դեկոս երէց որդի նր:

Յայսմ վայրի կարեւոր համարիմ առ լրումն վարուց
առնս մեծի՝ համառօտել զհանգամանս մարմնոյ և
հոգւոյ նր ծաղկաբաղ հաւաքել ի ստուգագիր
սրտամագրաց իւրոյ ժմի: Արդ՝ սա լր մարմնոյ
բարձրահասակ էր, վայելչադիր, և ամ մոտամբ
անգամոց համեմատ. երկայնագէմ. կորրուռնդն.
խաժակն և հրաչեայ. գոյն երեսաց նր սպիտակ.
և առ փոքր մի շառագոյն. վարոք նր թաւ և չիկա-
գոյն. այլ առ բազմապատիկ տաժանմանց, վա-
ղագոյն սպիտակացան: Քաջագողջ էր խառն-
ոճածով, կորովի, թեթեւաշարժ, արագ, փոյթ, և
ջանասէր. բաղյր առ օտարս. մարդասէր առ
ընտանիս. զոճարթ առ բարեկամս. քաղաքավարուի
նր ախորժակն և յանկուցիչ. գնացք նր ծանր, այլ
հեռի ի փառամոլ ամբարտաւանութիւն. վեհանձն էր
և երկայնամիտ. ուր յայտ է ի զանազան դիպու-
ծոց, զորս մինչև ցաստ համառօտեցաք. հանձա-
րեղ ճարտարամիտ և հնարագիւտ. քաջասիրտ և
դիմագրաւ ամ վտանգաց. և արթուն և աչալուրջ:
Եւ թէպէտ զմեծ մասն կենաց ի ցածուն և յանուք
վիճակի անցոյց, բայց իբրեւ փոխեաց զպայման կենաց
իւրոց, զոյդ թ նմին իբր ի բնուտ ձգեաց յանձն
զլսեմական իմն աշխուժութիւն. ուր թէ ի նոյն իսկ
ծնեալ էր: Պերճախօս էր և քաղցրաբան, բայց
սակաւ խօսէր. բարբառ նր ահեղ և արքայավայել
ի հրամանս. ժուժկալ էր ի կերակուրս և յրմակ-
լիս. պարկեշտ ի զգեստս. նախանձայոյդ հարկց
բարւոյ, և լծային օրինաց. երկիւղած յոյ. և
անստգիւտ ի վարս լծապաշտութիւն. և ջերմեռանդն
պաշտօնասէր լծամօրն. սաացել ունէր և զննն
մակացութիւն գիտութեց. զի ի մանկութե իւրում
ուսաւ ի համալսարանն բալիոյ:

Արդ սա թէպէտ այսպիսի և այսչափ գերապանծ
կատարելութեք ճոխացել էր, սակայն թ զի մարդ էր
հողազանդօճած՝ սրում չէ հնար համակ զերծ
լինել լծապաշտութեց, պատմաբանք՝ երկու գլխաւ
ւոր պակասութիւն տան նմ: Մի՛ զի գոլով վերադառել

միանգամայն 'ի սոսի նաւարկեալուէ յայնպիսի իշխանութիւն, քան զոր գերագոյն՝ զարքայականն և եթ ճանաչէր, կրէր միշտ 'ի սրտի զկասկած իմն վնառաջնոյ վիճակի իւրոյ . յոյր սակս առաւել ք զարժանն նախանձայոյզ էր իշխանութիւն իւրոյ : Երկր՝ զի բնութիւն բարկամիրու էր . թէպէտ քաջ գիտէր զսպել զյարձակութիւն սրտամուծի : Ոմանք ստգտա նեն զնա և սակս անդթուծի . զի տսեն բղմ անգը թուիս գործեաց առ ամբիկացիս . և եցոյց ունել ինքեան իրաւունս 'ի գերել զնս . թէպէտ և ն.ք չէին մեղուցել նմ . բայց այս յայտնի է, զի բղմ անգը թուեց' որք առ իւրե գործեցան յամբիկաց, չէր ինքն մասնակից . մանդ թէ բղմ այնք են, որք գործեցան ը դէմ կամոց նր 'ի խեռ և 'ի ստամբակ ժողովուրդենէ նր : Այլ զիարդ և իցէ՝ այս սակասութիւն չեն ինչ մեծ առ համեմատութիւն այնչափ լաւութեց նր . վն նորին իսկ տոյանիացի ուսումնաւորք իրաւունս համարեցան, զի այնչափ մեծագործութեց նր արժանաւելիս փառք հատուցին . ովիւդոս համարձակեցաւ ասել առ Ե կորոլոս արքայն, թէ չէ չափազանց ինչ հատուցութիւն, եթէ կանգնեցի օսկի արձան քոլոմպոսի . հերէրա համեմատէ զնա նախնի դիւցազանց՝ զորս անտախապաշտուի նախնեաց՝ կիսանս արար . և նոյն իսկ փերդինանդոս արքայ՝ որ առ կենդանութիւն նր խոտորնակ ահամբ հայէր 'ի նա, յետ մահուն ծանուցել զարդիւնս և զյարգ նր, ստատուէր ետ զի ոչ միայն յիշատակ նր սպառնեցի մասնաւոր փառք, այլ և զի որդիք նր վայելեացեն յարդիւնս գերապանծ ծառայութեց հօր իւրեանց :

(11. Լաւաջի գիւպ) 'Ի պատմութեց աստի՝ զոր ցայս նորոյ աշխարհի էջն վայր համառօտեցաք, առել 'ի 'ի քոլոմպոսի) հաւատարիմ պատմագրաց, յայտնի երևի թէ քոլոմպոս իւրով ճարտարամտութիւն և հետաքննին խուզողութեամբ հաստատեցաւ 'ի միտս իւր, թէ գտանի ցամաք երկիր յայնկոյս ազլանդեանն ովկիանոսի . զոր և եգիպ, յեւանել նր 'ի խնդիր առաւել համառօտ ճանապարհի առ արևելեան հնդկաստան յարեմաից, ք զայն՝ զոր ը այն Ժմկս խնդրէին փորգութեալք 'ի հարաւակողմն, առ եզերք ամբիկոյ քերելով . Այլ ոմանք 'ի պատմագրաց սպանիացոց կամեցել իսպառ կողոպտել, կմ գէթ նոճաղեցուցանել զփառս մե .

մեծագործութիւնն , հրաշքերէն 'ի պատմութեան' [ծէ նա ոչ եթէ լոկ իւրով ճարտարմութիւն հիւսնեալ 'ի գուղնաբեայ և 'ի կեղակարծ բանս նախնեաց' որ վն նորոյ Յի, ձեռնամուխ եղև յայն գործ , այլ 'ի ծանօթութիւն զոր էառ 'ի նաւապետէ միոյ . զորմէ ոմանք ասեն [ծէ էր յանտալուսիոյ . և երթայր 'ի քանարեան կղզիս , կմ 'ի մատերա : Այլ [ծէ պիսքալիացի էր , և բարձել տանէր գինի յանգղիա : Եւ կէսք [ծէ փորգութեացի էր . և շահավաճառութեան աղագաւ նաւարկեալ 'ի կուինէա . 'ի բուռն հողմաց վարեցաւ ընդ արեւմուտս' և եհաս 'ի ծովեզերս անծանօթ աշխարհի . այլ 'ի դառնալ նր անտի' բղմ' և անհնարին դժոճարութեան և տառապանս կրեաց . յորմէ մեռան ամ' նաւավարք նր բաց յերկց . իսկ յետ հասանելոյ մեռան և նք : 'Նոյնպէս և վաճառականն' որ իջևանս կալաւ 'ի տան քոլումպոսի մտերիմ բարեկամի իւրոյ , յետ աւուրց ինչ մեռաւ 'ի դժնդակ աշխատուեց և վշտաց ճանապարհին . բայց յնջ ք զմեռանիլ իւր , յայտնեաց նմ զայն անծանօթ Յ , ուր եհառ լը բերման դիպունածոյ . և եթող նմ զգրոճածս օրնօրեայ ճննչորդութեան իւրոյ . ահա անտի ասեն տեղեկացաւ վն այնր նորոյ Յի :

Բայց այս պատմութիւն զուրկ է յամ' սկզբանց ճշմարիտ պատմութեան . իբր զի չէ յայտ ոչ անուան նաւապետին և վաճառականին . ոչ Ժմին և ոչ նաւահան գիսան' ուր եհաս 'ի դարձի իւրում . զի ոմանք ասեն էր 'ի փորգութեալ . այլ [ծէ 'ի մատերա կմ' յաղորեան կղզիս . նոյնպէս չեն միմեանց համաձայն [ծէ ուստի ել' և յո գիմեալ երթայր . և ոչ իսկ 'ի Ժմակից պատմագրաց ոք յիշատակէ զայս գիպունած . ոչ պեռնալուէս , ոչ պետրոս մարտիրոս , Ժմակիցք քոլումպոսի , և ոչ հերերա . իսկ ովիւ ետոս [ծէպմ ասէ լեալ ինչ այսպիսի համբաւ , այլ նա 'ի կարգս այլոց սուտ առասպելեաց դասէ զայն : Սակայն են ոմանք , որք [ծէպմ իբրև անստոյգ են . թագրեն զայս պատմութիւն , բայց ասեն [ծէ անհնարին իմն երևի' [ծէ քոլումպոս այր հանձարեղ և խոհեմամիտ , լոկ 'ի կեղակարծ բանս նախնեաց հիմնել , իշխել իցէ այնչափ տաժանմամբ թախանձել զզանազան իշխանութիւնս առ 'ի ձեռնտու լինել նմ' յայն ճննչորդութեան . անտարակոյս վստահութիւն յուսացուցանելով զնս վն գիւտի այնր կարծեցել Յի , և այնպէս համարձակ անխորտր լը արեւմուտս

գիմեւ, եթէ չէր առեւ զնոր ինչ ստուգադոյն ծա-
նօթութիւն ուստեք : Աւ որ մարտ է պիտեւ թէ նա
չեղիւ ձեռներեց յայս գործ վստահացել ըսկ ի բանս
նախնեաց . այլ ունէր և այլ զնշն հիմունս , և նոր
նշանս , որք յիւր Ժմկս պատահեցան . որով առաւել
հաստատեցաւ ի կարծիս իւր վն այնր արեւմտեան
Յի . ուն ի վեր անդր ասացաք : Եւ ևս գլխաւոր
վախճան նր յայս ճննչորդութիւն ոչ էր նոր Յգաւ-
նել , այլ ճննչ համառօտ յարեւմտեաց առ արեւել-
եան հնդկաստան . զոր լը գծագրութեւ նախնեաց
առաւել մօտ համարէր եւրոպիոյ յարեւմտեաց՝ ք
ի հարաւոյ , լը որ գիմեւն փորթութեալք պատկերով
դրովանգակ ափրիկէիւ . և ահա յայն սակս միշտ
լը արեւմուտս ուղղէր զգնացս իւր անխտոր :
Բաց ի սպանիացւոց՝ և այլ զանազան աղէք եւրո-
պիոյ գուն գործեցին զառաջին գիւտ նորոյ Յի
գէթ լը մասին ինչ ինքեանց սեփականել : Սմանք ի
գերմանացի պատմագրաց՝ տան զայն մարտինոսի
ուսմեմն պէհախմայ . զոր համարին պոհեմացի . Թեր-
ևս սակս մերձաւորութեւ մականոճան նր լը անոճանս
պոհեմ կմ պոհեմիա : Կալէսք ոմանք որ ի յինկիւ-
դեռա՝ ընծայեն մատոքայ միոյ յորդւոց սվէնու-
կուինեդայ արքային հիւսիսային կալէսի ի Ժք
գարուն : Իսկ նորվէկիացիք տան ոմանց նաւորդաց
իւրեանց . որոց յամին 874 գտեւ զիւրանաիա , և ի
982 զկրէնլանաիա , անտի յնչ խաղացին ընդ արեւ-
մուտս , և գտին զայլ աշխարհ : Այս պատմութեւ
նորվէկիացւոց՝ առաւել հիմնական է և հաւաստի .
ք զերկուց առաջնոցն՝ որք գրեթէ գլխովին ան-
հիմն են . սակայն յայտ է թէ բովանդակ յիշատակ
այնր գիւտի նորվէկիացւոց՝ իսպառ անհետ եղի .
քզի ի Ժե գարու ուն և ի նախընթաց գարս՝ ոչ
գոյր բնաւ յայս մեր կիսագունտ ծանօթութիւն ինչ
վն այնր Յի , ուն ցուցաք ի վեր անդ : Վն լը միա-
բան հաւանութեւ երեւելի Տագրաց նախ երեւելին
բրիստափոր քոլումպոս ծանօթացոյց մեզ զայն Տ . զոր
բզմ տառապանք ինդրեաց , և եգիտ . բայց զփառս
անոճանակոյութեւ Յին այլ որ յափշտակեաց . զի ոչ
կոչեցաւ յանուն նր քոլումպիա՝ ուն արժան էր , այլ
Աղբիւր . կմ լը ճշգրիտ հնչման Աղբիւր . յանուն
ամերիկոսի վէսպուչիոսի որ էր ի Քիօրէնցա քա-
ղաքէն իգալիս . որ ի 1497 յետ երգ ճննչորդութեւ
քոլումպոսի յայն նոր Տ , և յետ գտանելոյ նր անդ
և զայլ զնշն կղզիս , և զմասն ինչ ցամաքին , յորմէ

յորդորեւ յսկսան այնուհետեւ բղմբ 'ի մեծամեծաց
սպանիոյ առաքել անդ նաւս,) ընկերակցեալ լ
ովետայ, գնաց 'ի կողմանս յայնոսիկ . և քզի քաջա
վարժ էր 'ի նաւորդուէ, և հմուտ 'ի ծովային գի
տութիւնս, ընկերք նր 'ի նա յանձն արարին զկառա
վորութիւն նաւուն :

Եւ 'ի գառնաւ խորում՝ գրեաց զպատմութիւն ճնոր
հորդուէ իւրոյ, և զհանգամանս երկրին և բնակ
չաց, և արգասեաց նր ճոխ և սերճ բանիւք .
յորում երեւցոյց զանձն իբրեւ առաջին գտիչ ցա
մաքի այնր նորոյ Յի, և վղջղկի տպագրութիւն հրա
տարակեաց զայն : Եւ զի էր այն նոր և անլուր՝
առաջին ստորագրութիւն գոլով այնր նորագիւտ Յի,
պաճուճաղարդ բանիւք յօրինեւ, վղջղկի ծաւալե
ցաւ լ եւբողիւս . զոր և անյագ փափաքմամբ ըն
թեանուին լ ամ տեղիս : Եւ վն զի 'ի ճակատ
պատմութեան արձանացեւ իւր անունս Ալեքի
թոս . սկսան այնուհետեւ և զձն՝ զորմէ պատմէր,
կոչել յանուն նր Ալեքիթոս . զի չունէր սեփական
ինչ անուն, այլ սովորաբար՝ Ն-ր աշխարհ կոչուր, և
տրեմետեան հնգկատտան . և այնու Ալեքիթոսյ անուն
առ սակաւ սակաւ էանց 'ի սովորութի . և հարկց
գործածութիւն սեփականեցաւ նմա՝ իբրեւ յատուկ
անուն մինչև ցայսօր . թէպէտ և այլ երկու նախա
սացեւ անոճանք չեղեն խափանեւ, ոնց 'ի վեր
անգր ատացար :

Յետերկոցուն սյ որք եղեն գլխաւոր գտիչ ցամաքի
այսր նորոյ Յի, հետզհետեւ գտին այլք զզանազան
կողմանս նորին ցամաքին ամերիկոյ . զորոց յիւրեանց
տեղիս մի լ միովէ պատմեսցուք . և օր լ օրէ զհետ են
գտանեւ . կմ զնախկին գտելոց զգիրս ստուգել և
որոշել մինչև յաւուրս մեր . յորս առաւել երևելի
հանդիսացաւ քուգ . որ 'ի 1778, և 79 զկողմամբ
հիւսիսոյ արեւմտից ամերիկոյ նաւարկեւ, բղմ 'ինչ
մեզ ծանօթացոյց . և յոհաննէս մէարս՝ որոյ ևս
առաւել խնամով նաւարկեալ զնոյն կողմամբ 'ի
1788, և 89, բաց յայլոց՝ ստուգեաց մեզ զհոչա
կտոր նեղուցն, որ յանուն առաջին գտողին՝ կոչի
Նեղոս յոհաննէս ֆուտայի . լ 49 աստիճանաւ լայ
նուէ, և լ 252 աստիճանաւ երկայնուէ :

Ժամ . Կառաւարութիւն ամբիւր :

Բնակիցք ամերիկոյ լը քաղաքական ընկերութեն
էին բաժանեալ ունիւք և այժմ՝ բաժանեալ են 'ի
բազմապատիկ փոքրիկ հասարակութիւնս , և ժողովուրդս ,
կիմ աղքատ , ունիւք և 'ի վերանգր նշանակեցողք .
բայց անուանդ աղքատ առ նս ոչ զնոյն նշանակե-
կէ , զոր ինչ առ մեզ . այլ զփոքրիկ ընկերութիւն . յո-
րում թերեւս չեն աւելի . ք զերկերիւր , կիմ զերեւ
հարիւր անձինս . սակայն իւրաքանչիւր աղքատ
եալ ունէր գաւառս ընդարձակագոյնս . ք զմի 'ի
մեծագոյն թերութեց եւրոպիոյ . ուստի և բազմոք
եայ ճնշահաւ հեռի էին 'ի միմեանց : Վս զի այնպիսի
թափառական վայրենի ժողովրդոց , որք անաշխատ
գարմանեն զկեանս , հարկ էր ունել ընդարձակ
վայրս 'ի գտանել կերակուր բաւական , յինքնաբոյս
բերոց երկրի : Չունէին սեպհակն կալուածս , այլ
համօրէն նահանգն հասարակաց էր բոլոր աղքին .
այս ինչ միայն սլաւոնի վն ցեղից ունանց՝ թէ յորժամ
ոք սահմանէր զտեղի ինչ 'ի շինել անդ իւր խորձիթ ,
կիմ գարմանէր ուրեք զբոյս ինչ , ոչ ոք կարէր առ-
նուլ զայն 'ի ձեռաց նր . զի անհնարին նախանձայրդ
էին այսպիսի իրաւանց . բայց յորժամ ինքնին 'ի
բաց լքանէր զտեղին , յայնժամ նմ ոք կարէր առ-
նուլ . ոչ գոյր առ նս կառ քղքական միտէ , ոչ
կանոնաւոր կառավարութիւն , և ոչ ստորակարգութիւն
միմեանց . վս և ոչ իշխան և ստրուկ , կիմ տր և
ծառայ , փարթամ և աղքատ , ոչ դատաստան ,
ոչ իրաւաբանութիւն . և ոչ դատաւոր վրէժխնդիր չա-
րագործաց՝ և վարձահատոյց բարեգործաց . այլ
ամենեքեան հաւատար . ամենեքեան անկախ 'ի մի-
մեանց ինքնիշխան և ազատ , և տր գործոց իւրոց ,
և գնացից . և ինքնագլուխ դատաւոր վրէժխնդիր
զրկանաց եղելոց ինքեան կիմ աղքատոհմի իւրոյ . և
զի միանգամայն ասացից՝ կային 'ի սկզբնական ազա-
տուէ և անկախութե :

Յորժամ խմբովին ելանէին յորս , կիմ 'ի մարտ ք
դէմ թշնամեաց , որ ոք առաւել քաջասիրտ էր և
յաջողակ և բռնագոյն , նա լինէր գլուխ և առաջնորդ
այլոց . այլ 'ի վճարիլ օրսորդութե կիմ ունիւք , ընդ-
նմին գադարէր և գերակայութիւն նր . և այնուհետե
ոչ ինչ կարէր ումեք հրամայել . քզի ամենեւին ոչ
կարէին տանիլ , ունիւք և այժմ ոչ կարեն հանդուրժել ,
թէ

Թէ որ հրամայեացէ նց . կմ ուղղեացէ զնն 'ի բանս
և 'ի գործս . և այս՝ ոչ առ մեծամասունք , այլ առ
բրտունք . զի սովորեալ են լի բերման բնուն գործել :
Եւ թէպէտ էին 'ի նոր Յի անգ բղմ ժողովուրդք ,
կմ ցեղք սփռեալք 'ի զնն կողմանս , սր լի մեջ գե-
տոց միսխիբեայ , և սբյն լորենցիօսի , և 'ի սրա-
սիւնի , 'ի քիչի և ալիւ . որք ունէին զոմն գլխաւոր
'ի մեջ իւրեանց՝ զոր Բաղ՝ էէ կոչէին . որ էր իբր
գլուխ տոհմից կմ գիւղից նց , բայց աւագունիք
երեւեր մեղք 'ի պղծի . յորում իբր զօրագլուխ
առաջնորդէր այլոց . իսկ 'ի Ժմիս խաղաղուն , թէ-
պէտ պահէր զգերակայուն ինչ 'ի մեջ այլոց՝ զոր
ժղվրդն տայր նմա սակս քաջագործուն իրիք , կմ
վն բաղմունք տոհմի , և աղգականաց նր , այլ ոչինչ
իշխանութի վարէր 'ի վր նց : Եւ այս անկախուն և
ազատուն այնչսփ արմատացել էր 'ի նն , զի ոչինչ
փոփոխութի վիճակի հնար էր խել զայն 'ի սրտից
նց . վն պատմի թէ յորժմ սպանիացիք տիրեցին
ումանց ցեղից նց , ոչ կարելով նց հանդուրժել կալ
մնալ ընդ հրամանատարութի այլոց՝ մեղք օտարաց ,
բղմք առ սատիկ ցաւոց և դառնունք օրտի մեռան .
և այլք առ յետին յուսահատուն անձամբ զանձինս
սպանին :

Արդ՝ թէպէտ մեծ մասն ժողովրդոց նորոյ Յի
այսպէս բիրտ էին և վայրենի , և զուրկ յամ քղքա-
կանութի , սակայն էին անգ . և այլ ցեղք և ժողո-
վուրդք 'ի զնն կողմանս . ուն 'ի Ֆլորիտա , 'ի
քուպա կղզին , և 'ի սպանիոլա , և յայլ տեղիս . որք
զարգացել էին և հրահանցել 'ի քղքական կեանս .
իշխանք նց զորս քաղեքէ կոչ 'ին , զԺագաւորութի
վարէին իշխանութի , որ ժառանգութի անցանէր 'ի
հարց յորդիս . և բացարձակ տրութի տիրէին 'ի վր
ժողովրդեան իւրեանց . բանք բերանոյնց էին իբր
օրէնք անլուծանելիք , և իբր երկնային պատգամք :
Այն զի առ առաւել նաւաճելոյ զոխմար ժղվրդն
լի ձեռամբ իւրեանց , սրբօրէն ունել իշխանութի 'ի
վր անձրեաց , և լուսոյ արեգական . կանոնաւորե-
լով զներգործութի նց ուն զլարդ պէտք ժողովրդէն
իւրեանց խնդրէր : Այնպէս և բնակիչք սփռոյ ,
որ սյժմ է Դու նոր կաանագայ , ուն և մէքսիկացիք ,
և բերրոտացիք՝ ունէին օրէնս , և ատեանս դատաւ-
տանի , և թիւս ինքնիշխանս . որք թագաւորէին բա-
ցարձակ իշխանութի , և ունէին յարքունիս իւրեանց
զնն կարգս պաշտօնատարաց . ոչ երբէք երեւէին
'ի

'ի հրապարակի առանց յողնաթիւ սլաշտօնելից . որք
 և բազմն չբղմէքով 'ի գահաւորակ , բարձեւ տանէին
 զնս պաշտօնեայք իւրեանց . և առաջինց երթային
 կարապետք . որք հորդէին զճնաչ , և ծաղիկս սփռե-
 ին առ ճնաչաւ : Թողում զազգն նախքեղաց՝ որ
 առ միսիսիբեայ գետով . յորում էին տոհմք ոմանք
 համարեւք առ նս ազնուականք . և զազնուակա-
 նուն զայն ժառանգութեւնէն 'ի հարց . և էին
 մեծարու յոյժ 'ի մէջ այլոց սոսկական ժողովրդոց .
 երկցապոյն 'ի նցէ եր գլուխ համօրէն ժողովրդ-
 դեան . զոր և համարէին գերագոյն իմն էակ . աղբա-
 կից և եղբայր արեգական . վնց անական պաշտօն
 մատուցանէին նմ : Ահա այսպիսի զնչնեալ էին 'ի
 միմեանց ազնիք նորոյ Տի . ոմանք ամենեկն աղապք
 ը վայրենի անտերունչ անասնոց . իսկ այլք ը հիւնկն՝
 գլխովն ը լծով նուաճեալք ը պայմանի գերեաց :
 Այս քանազան աղինք ամբիկոյ հանապաղ մարտ
 աննոէր մղէին . ուր և այժմ մղեն ը միմեանս , ոչ
 'ի տիրել միմեանց , այլ 'ի սպառել զմիմեանս սակս
 անհաշտ ատելուէ , և եղենաւոր քինու . որ ներ-
 տարրացել է 'ի նս . վնց յորժամ ըմբռնեն 'ի պողմի
 զոր 'ի թշնամեաց , բլմ՝ անգամ՝ առ 'ի յագուրդ-
 գազանային սրտմոռէ , յետ տանջելոյ զնս ազգի
 ազգի դառն տանջանք , հանգիսիւ զենուէ և ուտեն
 զմիս նք . և զայս անեն 'ի վրէժինդրուի համադր-
 եաց իւրեանց անկելոց 'ի պողմի . յայն սակս 'ի
 խրախուսէն զերխտասարդս 'ի մարտ ըգէմ թշնա-
 մեաց , զոյս օրինակ խօսին առ նս . * Ոսկերք աղ-
 , գայնոց մերոց անկել զնին անթաղ , անկողինք նց
 , արիւնաթաթաւ՝ չե են սրբել , հոգիք նց աղա-
 , զակեն ըգէմ մեր , պարտ է հանդուցանել զնս :
 , Օն երթիցուք գիշատել զազգն՝ յորմէ նք կոտու
 , բեցան . մի ևս նստջիք գատարկք . բարձրացուցէք
 , զսակերս . միսիթարեցէք զհոգիս մեռելոց , ձայն
 , տուք . ասացէք նց , թէ խնդրեացին վրէժք նց :
 , Չոյն եռանդն դժնեայ քինախնդրուէ ցււցանեն
 և երգք պողմի նց . զի յորժամ երթան 'ի մարտ ,
 երգելով տան : * Եւ երթամ 'ի մարտ հանել
 , զգէն վրիժու մահոճան եղբարց իմնց . սպանից
 , ջնջեցից այրեցից զթշնամիս իմ . տարայց 'ի բաց
 , զկալանաւորս . ըսփեցից զսիրտ նց . չորացուցից
 , զմիս նց . արբից զարիւն նց . կորզեցից զգապա-
 , թըն նց , և արարից դաշխուրանս զգանկս նց
 և այլն : Եւ քզի չէ մարթ լինել պողմի առանց

սպանուե՛ն ուրուք, նմին իրի միշտ նորոգի տառաճառ
տառելուե՛ն և վրիժուց. որով և մարտ նց ոչ առնու-
վախճան, մինչև խաղառ չքանալ միոյ կողման. վնկ
բզմ ցեղք ամերիկացւոց, որք երբեմն երևելի էին,
ակարացան և նոճաղեցան. և շատք ևս այնք են,
որք իսպառ անհետ եղեն. կէս մի 'ի միմեանց, և
կէս մի, կմ' լաւ ևս ասացից մեծ մասն յուրոպոց-
ւոց. ուստի բուն բնակ՝ ամերիկացիք սակաւ են
այժմ ուն և 'ի վեր անդր նշանակեցաք,

ԺԲ. Կրօն նախնի ամերիկացւոց :

Լ ամերիկացիք ըհանրապէս խօսելով թէպէտ առ
հարկ բիրտ էին և վայրենի, բայց ոչ միապէս
ամենեքեան. զի ուն 'ի վերոյ ասացաք, էին 'ի նոյն բզմ
աղղք և ժողովուրդք յաւէտ և նոճաղ հրահանգել
'ի քղբական և 'ի մրմկային կեանս, որք ըտ այնմ
քղբական հրահանգուե՛ն ունէին յաւէտ և նոճաղ
կերպացել կրօնս : Առաւել խուժադուժք և վայրե-
նիք՝ որք անդործ և թափառական կեանս վարէին,
չէին առ այլ ինչ մտադիր, բայց 'ի խնդիր կերակ-
րոյ ըտ անասնոց. վնց ոչ երևէին 'ի նոյն հետք ինչ
մծպաշտուե՛ն. և ոչ իսկ կուսպաշտուե՛ն. զի չունէին
բնու պաշտօն ինչարարին, յայն սակս ոմանց թոճե-
ցան լինել գլխովին անկրօն և աննաճ. թէպէտ
այսմ գոժոճարին է լինել՝ և գրեթէ անկարելի.
Քղի բնական լոյս բանին որչափ և խաւարելիցէ,
դնէ զէակ իմն գերագոյն ք զինքն, (թէպէտ և
անորոշ.) զորմէ կախեալ կան այլ էակք ստորինք :
Հիւսիսաբնակ վայրենի ամերիկացիք ունէին յու-
ռութս, զոր Մանիթօս. կմ՝ Օպիկոն. և դնէին
'ի նոյն զօրութի աղատելոյ յոմ՝ ձախող արկածից զայ-
նստիկ՝ որք յուսային 'ի նոյն : Զանազան ցեղք բնակ-
եալք 'ի կղզիս դնէին զաներևոյթ իմն էակ լն-
անոճանեալ՝ անհաշտ թշնամի մարդկան. ուստի և
սկզբնապատճառ նմ չարեաց, որք նեղեն և տա-
ռապեցուցանեն զմարդիկ. և յայն սակս ձեացուցա-
նէին զնա անեղատեսիլ կերպարանօք. որում և պաշ-
տօն մատուցանէին ոչ իբր գերագոյն նոն բարերարի,
այլ իբր անադորոյն բռնակալի, 'ի ցածուցանել զմ-
լէդին կատաղուե՛ն նր : Ոմանք 'ի նոյնէ ճանաչէին և
զէակ բարի. այլ ոչինչ պաշտօն ընծայէին նմա. զի
համարէին զնա ինքնաբուն բարի և բարերար. որ
առանց ինչ խնդրելոյ բարի առնէր ամենեցուն. վնց

զնմ

զամ փոյթ իւրեանց ուղղելն 'ի պաշտօն չար ուղւոյն :
 Սմանք . որք առաւել յառաջագէմ էին 'ի քրքրական
 կրթութիւն , ընդունելն զգերագոյն իմն էակ . և կարող
 զուէ արարիչ Տի . և անօրինիչ ամ գիտունածոց .
 զոր անուննէին Մէծ հոգի : Բայց հոգի ասելով
 ոչ իմանային զամենեւին աննկմական գոյացուի ,
 այլ մարմնաւոր և մարդակերպ . բայց գերագոյն ք
 զմարդ : Սք չունէին զմասնաւոր պաշտամունս . ոչ
 դրօշէլս . ոչ տաճար . և ոչ պաշտօնեայս նուիրելս
 'ի պաշտօն այնր գերագոյն էի . վնյ և գլխովին 'ի
 մտացօնս ունէին զնա . մինչև ձախողակ ինչ պա-
 տահար ոչ զարթուցանէր զնս գիմել առ նա . և
 խնդրել զօգնութիւնր . զոր պէտպն յիմարական աւել-
 լորդապաշտութեւ առնէին : 'Նախքէզք' և ժղլթդք
 պոկոտայ պաշտէին զարեգակն . յոր պոկոտացիք
 յաւելլուին և զլուսին . ունէին սարուշանս կմ
 կրակատունս . յորս կարգել կային պաշտօնեայք 'ի
 հսկել հնազ 'ի պահպանութիւ հրոյ , զի մի շիջցի եր-
 բէք . իմ օրինակի կրակապաշտ պարսից յամ ա-
 ռաւօտութիւ ծագել արեգական' պաշտօն երկրպա-
 զուէ մատուցանէին նմա . և յեղանակս ինչ տարւոյն'
 կատարէին հանդիսաւոր տօնս . յորս նախքէզք
 մատուցանէին անարիւն պարգս . բայց պոկոտացիք
 անմտագոյնք ք զնախքէզս' առնէին և մարդաղոհս :
 Արդ' թէպէտ ամերիկեան ազնիւք բազմօք զանազան
 էին 'ի միմեանց 'ի պաշտամունս կրօնի , բայց զան-
 մահուէ հոգւոյն ամենեքեան միաբան լուսնէին , ուն
 ընդունին և այժմ . յայն սակս ոչ ինչ երկնչին 'ի
 մահունէ . մենդ առաւել վայրենիք . զի ակնունին
 հանգերձել երջանիկ կենաց . ուր լինիցին զերծք
 յաւեժաբար 'ի թշուառութե' որք դառնացուցանէն
 զատի կեանս . ոչ քաղցիցին անդ . և ոչ ծարուեռ-
 ցին . այլ մշտնջենաբար յղխացին առատութեւ ամ
 իրաց առանց ջանի և տշխատութե : Չի իմ բիրտ և
 նկմական ըմբռնման իւրեանց' 'իմտի եգել ունին
 զայն իբր երկիր իմն փափկութե . ուր անտառք լի
 են երէնք . և գետք առատացել ձկամքք . զի հա-
 մարին թէ և անդ 'ի նոյն գործս ունին պատաղիլ
 յորս յաստիս պարապէին . վնյ 'ի մեռանիլ նց , զի
 մի անպատրաստ մտցեն յայն նոր Տ , թաղեն ի նս
 'ի միասին զաղեղն' զնեաս' և զայլ զնեա . զորս աս-
 ակն 'ի կիր առնութիւն յորտորդութիւ և 'ի պոյճի լե-
 դէմ թշնամեաց . զնեն ի նս և զցնցոտի հանգերձս ,
 այլև մօրացորեն , և մանիօք , և զկահս տան , և զայլ
 ամ

Թոմինչ՝ զոր համարին կարեւոր առ այն վիճակ կենաց :
 Իսկ 'ի գւռս ինչ չ քաղիքեայ ք չ Թիբի իւրեանց՝
 Թաղէին կենդանւոյն և 'ի կանանց նր սահմանուոր
 ինչ Թոմով, և 'ի սիրելեաց և 'ի պաշտօնէից նր .
 զի փառք և հանգիսիւ մացէ յայն Ծ . այս ուղեկ
 ցուի այնչափ 'ի պատուի եր առ նա , զի բղիթ իբր
 մրցելով անձնամատոյց լինէին առ այն . ինքնայօժար
 նուիրելով զանձինս 'ի Թաղումն չ քաղիքեայ :
 Իւ ևս 'ի զանազան տեղիս , յորս բնակիչքն առաւել
 հրահանգէ ինն՝ ընդունելին և զհանդերձէ չ հա
 տուցումն բարեաց և չարաց . յորոյ ապացոյց՝ պատմի
 Թէ յերկրում գարձիք զոմսպոսի յամերիկա , յաւուր
 միում մինչդեռ քոլոմպոս տեսանէր պտորգ 'ի ծա
 վեղերս քուպայ կղզւոյն , եկն եհաս անդ մի ոմն 'ի
 քաղիքէից կղզւոյն՝ այր ծերունի . և մատուցէ
 ետ քոլոմպոսի պատուս ինչ 'ի պողոց կղզւոյն . և
 նստէ 'ի դեռին , սկսաւ խօսիլ առ նա այս
 պէս : " Դու եկիր յայս Ծ՝ զոր չեիր տեսէ իբրեւ
 . հզօր զօրութիւն , որ զարհուրեցուցանէ զմեզ . բայց
 . գիտապէս , զի մեք ճանաչեմք յայլ կեանս երկուս
 . տեղիս . ուր ունին գնալ հոգիք մրդկան . մին է
 . զարհուրելի և խաւարային տեղի չարագործաց .
 . իսկ երկրորդն գեղեցիկ և զոնորձալի , ուր հանգ
 . չին նք որք աստ սիրեցին զխաղաղութի , և զբա
 . րեկրութի մարդկան . արդ՝ եթէ հաւատաս դու Թէ
 . ունիս մեռանիլ , և եթէ հաւատաս Թէ բարիք
 . և չարիք զոր արանցես , հատու սցինքեղ , յուսամ
 . Թէ ոչ արասցես ինչ չարիս այնոցիկ , որք քեզ
 . ինչ ոչ վնասեցին . այն Թոմ զոր մինչև ցայժմ
 . արարեր , չեն արժանի ստոյտանաց . քի թոմ
 . Թէ կամք քո յայլ ինչ ոչ գիտն , բայց եթէ 'ի
 . տալ փառս Թոմ : " Զայս բան ետ քոլոմպոս վշիղիկ
 Թոմանել . որում և ինքն միջնորդութի Թարգմանի
 իւրոյ ետ պիտի : " Ուրախ եմ ասէ , զի տեսանեմ
 . զձեզ ճանաչել զանմահութի հոգւոց . այլ ծանուցո
 . նեմ քեզ , և համարէն բնակաց քումգ երկրի .
 . Թէ Թիբր քաղաքի յայտեարք ձեր՝ առաքեցին զմեզ
 . անսանել՝ Թէ գտանին յերկրի ձերում արք՝ որք
 . չարիս առնեն այլոց . ոմ պատմեցաւ վն քարայի
 . պացւոց . զի պատուէր ունիմք պատուհասել
 . զայնպիսի գործ տմարդութի . և տալ խաղաղութի
 . Թոմ բնակաց կղզւոյն : " Ընդ այս բան յարտասուս
 հարաւ ծերունին քաղիքէ . և բղմ անդամ եհարց վն
 սպանիացւոց Թէ արդեօք յերկնից իջին նք :
 Ե

ԺԴ. Բաժանումն Լեւրիկոյ :

Լեւրիկա բնապէս բաժանի յերկու մեծամեծ մասսունս, կի՛մ ցամաք կղզիս . 'ի հիւսիսային' և 'ի հարաւային' . միացելն լը միմեանս 'ի ձեռն ցամաք լեզունի, որ կոչի պարանոց կի՛մ 'ի բնամայ . յանուն բանամա քղբի, որ է անդ . լայնուի սյսր սարանոցի է իբրեւ 60 մղոն . և է լեռնային յոյժ . և լերինք նր ատառաժուտք . որք են մասունք քորախլեան լերանց : Ասի՛ թէ յանցել Ժմկս ոսկանխացիք խորհուրդ կալան հատանել զայն սարանոց . և բանալ 'ի նմ' ճնդհ նաւուց յովկիանոսէ հնդկաց' 'ի ծովն խաղաղական . որ ապաքէն համառօտ լինէր յոյժ , և օգտակար վն նաւարկուէ և վճռկանուէ . այլ կ'ի՛մ առանկարուէ , և կի՛մ ստկս քղքական ինչ վախճանի՛ տչ միայն չեղաւ 'ի գործ , այլև սաստիկ սպառնալեօք արգելաւ , զի մի ևս բնաւ իշխեսցէ ոք բանս 'ի մէջ առնուլ վն աշխորիկ :

Հիւսիսային մասն ամերիկոյ 'ի Ժ աստիճանէ հիւսիսային լայնութե՛ ձգի մինչև 'ի բւեռն արջային . կի՛մ յանծանօթ երկիր բւեռին . 'ի հիւսիսոյ արեւմտից բաժանի յասիոյ միջնորդութե՛ նեղուցին պէհրինայ . որ է անջրպետ 'ի մէջ փալակինսքոյի նոս կոչեցել հիւսիսային հրոճանդանի սիպերիոյ , և ամերիկոյ : Իսկ 'ի հիւսիսոյ արեւելից՝ մերձենայ եւրոպիոյ 'ի ձեռն կրէնլանտիոյ , որ նեղուցաւ բաժանի յիսլանտիոյ . և 'ի սբիցպէրքայ : Մեծ մասն հիւսիսային ամերիկոյ՝ անկանի լը բարեխառն գօտեաւ . օսկայն օգ նր առաւել ցուրտ է՝ ք յեւրոպիայ 'ի նմին հաւասար բարձրութե՛ . զորմէ տես 'ի վեր անդր 'ի թիւն ի :

Հարաւային ամերիկա՝ որ լը ձեռնի բերէ զնմանուի ափրիկոյ , բայց փոքր ք զնա , լը մեծի մասին անկանի լը այրեցած գօտեաւ . զի 'ի 11 . կի՛մ 12 աստիճանէ հիւսիսային լայնութե՛ ձգի մինչև 'ի 55 աստիճան հարաւային լայնութե՛ . և 'ի 343 աստիճանէ երկայնութե՛ , մինչև 'ի 296 : Յարեմտից՝ ունի զծովն խաղաղական . իսկ յարեւելից՝ զովկիանոսն աղբանդեան . 'ի հիւսիսոյ՝ զծոցն մէքսիքոնի . իսկ 'ի հարաւոյ՝ զծովն հարաւային : Յարեմտեան ծովերնս նր բովանդակ են մեծամեծ լերինք՝ կօչեցելք քորախլեանք , որք շղթայաբար ձգին մինչ 'ի հրոճանդանն հօրնի . որ է վերջին ծագ հարաւային ամե-

ամերիկոյ . միւս ևս գօտի լերանց 'ի ծովեղերեայց
բերուայ' ձգին մինչև . 'ի պրասելիս . յորոց բղխեն
գետք մեծամեծք . զորս ունինք յիւրաքանչիւր տեղիս
ստորագրել : Այս երկու գլխուոք մասունք ամերի-
կոյ' գձլ բաժանին 'ի զանազան ծա . զորս ի բա-
ժանման պիլինկայ կարգեսցուք յայսմ վայրի , սկզբ-
եալ 'ի հիւսիսային մասնէ :

Աշխարհի հիւսիսային ամերիկոյ :

- ա . Երեւոյանն նահանգի մայրաքաղաք .
- բ . Քանապու .
- գ . Նոր սիւնիս .
- դ . Պարոյր հասարակի և պաշտօնայ .
- ե . Լախիս .
- զ . Ֆլորիս .
- է . Մէքսիկոն . կամ Նոր քանիս .
- ը . Նոր մէքսիկոն .
- թ . Քալիֆորնիս .
- ժ . Արիզոնա կոչի .

Աշխարհի հարաւային ամերիկոյ :

- ա . Զամա .
- բ . Բերու .
- գ . Քիւ .
- դ . Բարաիլ .
- ե . Աշխարհի .
- զ . Կոլոմբու .
- է . Պարագուայ .
- ը . Երեւոյ մակեդոնեան :

Այս ութուտասան աշխարհք գրձլ բաժանին յայլ
և այլ նահանգս , 'ի գաւառս , և 'ի վիճակս , զորս
յայտմ վայրի սկիզբն արացուք մի առ մի ստորա-
գրել ի կարգի նախընթաց դասաւորուէ :

Լ Շ Խ Լ Ր Հ . Լ :

ԺԳ . ՆԱՀԱՆԳԻՔ ՄԻԱՑԵԱԼԻՔ :

Թ . ԼՂԻՆ :

յս երեքտասան նահանգք յառաջագոյն էին լքերագոյն Թրուք անգղիացւոց . այլ 'ի 1776, ապտաամբէլ 'ի նոցանէ , զորմէ ստորեւ լարձակագոյն ունիմք խօսիլ , միաբանեցան լ միմեանս մշտնջենաւոր դաշնագրուք . և հաստատեցին նոր հսրկուի աղնոճապետական . կիմ ռումկապետական ազատ և ինքնագլուխ . և անուն եդին իւրեանց Միաշէալ սահման մերիկայի , ուն է տեսանել 'ի Թուրքի դաշնագրուք նց 1776 . 'ի հոկտ 4 . որ 'ի ֆիլատէլֆիա : Յայն սակս ուրոյն յայսմ վայրի ստորագրեմք զնո . ուն զայլ Թրուքիս և զաշխարհս :

Թ . ԴԻԻԻ . Տարածութ . և ԹԻ՛՛ Բնակաց ԺԳ նահանգաց Դաշնաց :

Լ նկանին լ մէջ 31 և 48 աստիճանաց հիւսիսային լայնութ . ունին սահման յարեւելից՝ զԾովն հիւսիսային . յարեւմտից՝ զզանազան վայրենի ազինս բնակելս առ միսիսիբի գետով . մենդ Թէ զնոյն միսիսիբի գետն . 'ի հարաւոյ՝ զկալոճածս տպանիւ աջւոց՝ որ 'ի ֆլորիտա , և 'ի ստորին լուխիա . իսկ 'ի հիւսիսոյ՝ նոյնապ զԾովն հիւսիսային . և զմասն ինչ ցամաքի վայրենի Ժողովրդոց հիւսիսային կողմանց :

Տարածութն նց միանգամայն՝ եթէ առցուք զերկիրն բովանդակ , որ 'ի Ծովէ ձգի մինչև ցափն միսիսիբեայ գետոյն . և 'ի բերանոյ ալադամահայ գետոյն որ 'ի ձէորձիա , մինչև 'ի բերանն սակաւտաօբոյ , և ց շամիլէյ , և ցայլ հինգ լիճս , յորոց ելանէ գետն սթյն լորենտիոսի , լինի առաւել լարձակ ք զգաղղիա , զսպանիա , և զգերմանիա միանգամայն առել . բայց եթէ առցուք միայն 'ի լեռնէն մինչև 'ի Ծովն , 'ի բաց Թողել զօհիօ , կիմ զվերին լուխիա , և զերդբացիս լ այլոց հինգ վայրենի Ժողովրդոց , բոլոր տա .

տարածուի ժող նահանգացն հասանէ ց160 հազար քառակուսի մղոն, որ է չափ տարածուէ համարէն Նին գաղղիոյ: Սակայն երևի թէ զկնի Ժմկց ինչ և ևս լարձակեցին սահմանք նյ 'ի բազմանալ բնակչաց նյ. և լը գուշակելոյ կարծեաց պիշինկայ՝ հասցեն մինչև ցեղերս միսիսիբայ, և դէսքիբայ, և իլլինեցւոց գետոյ. առ որովք գտանին և այժմուս նոր բնակիչք՝ 'ի բնակչաց սոյն նահանգացս:

Իսկ բուն բնակիչք ժող նահանգացս բովանդակ ղծագումն իւրեանց ունին յեւրոպացւոց ազգաց, որք են անգղիացիք, դերմանացիք, հելլետացիք կժ՝ զվիցեռի, հոլանտացիք, շվետք, և այլք: Չառաջինն գաղթականք ոմանք անգղիացւոց 'ի Ժմկս իռովուէց յուզելոց յանգղիա՝ 'ի պիճառս հաւատոյ, խաղացին 'ի կսգմանս յայսոսիկ. որք գլխովին ան բնակ էին. և հիմնեցին ղտորս քառ նոր ինկիլդէուայի. ապա կամեցել թագաւորուէ անգղիոյ բազմացուցանել անդ բնակիչս, ակնունելով օգուտ բղմ գտանել անտի, ուն և եգիտ իրօք, զնմ՝ մահապարտս փնկ սողանանելոյ, անդ տարագրէր, և վաճառէր զնս բնակչաց երկրին 'ի ծառայուէ. բայց տեսել նյ ղի այս ազգ մարդկան՝ որք միշտ պատրաստական են առ մեծամեծ ջարագործուէս, փնկ շինուէ ինաս բղմ գործէին, ոչ ևս գնէին զայնպիսիս. նմին իրի և անգղիացիք փնկ նյ սկսան առաքել անգր զաջատս, որք ոչ կարէին դարմանել զկեանս իւրեանց և ընտանեաց. յետոյ ձեռնարկին պէսպէս խաբէութի սրտալ զմարդիկ յայլ և այլ տրուէց եւրոպիոյ, մէնգ 'ի դերմանիոյ, մեծամեծս խոստանալով նյ. որով և զբղմս 'ի դիւղտիանաց անտի դերմանացւոց անին անգր: Բայց իբրև իրազգաց եղեն այնմ տեարք իւրաքանչիւր գաւառաց, լը պատժով գլխապարտուէ արգելին զայն:

Ապա և այլք ոմանք անգղիացիք՝ և յայլոց ազգաց ևս ընդ Ժմկս Ժմկս ինքնակամ գնացին անգր, ուր 'ի սուղ Ժմկի բազմացել հիմնեցին ժող նահանգս. յորս 'ի 1750 էին իբրև միլիոն մի բնակիչք յեւրոպացւոց անտի, թող զսեաւ ափրիկեցիս. որոց թիւն հասանէր գրեթէ ց300 հզր. իսկ 'ի 1774 իբրև հանգէս արարաւ համարէն բնակչաց երկրին, յիւրաքանչիւր նահանգս գտան բուն բնակք սպիտակք լը այսմ աղիւսակի:

Մէտրքիւսէդ ունէր	400000.
Նոր հէմէր	150000.
Ռոտ այլընա	59678.
Քօնէքդիքըդ	192000.
Նոր եօրք	250000.
Նոր ճըրսի	130000.
Բենսիլվանիա և Տէլավարա . . .	350000.
Մէրքիլընա	320000.
Վերձինիա	650000.
Քարոլինա հիւսիսային	300000.
Քարոլինա հարաւային	225000.
Ճիորձիա	30000.

Գումար բոլորեցուն 3056678.

Ահա 'ի մէջ 24 ամաց այսչափ բազմացաւ թիւ բնակչաց ժի հաճանգացս. քղն լը ճիշտ գիտողութեց ֆրանքլին մատենագրի ստուգեցաւ, թէ յայտոսիկ նաճանգս 'ի քսան ամս կրկնատառիկ թիւ ժողովրդեան : Եւ չեն ինչ զարմանք, զի օգն բարի է, և երկիրն ընդարձակ և արդաւանդ. ուր կարեն գիւրաւ դառնել զարման կենաց. վիյ 'ի սուղ Ժմիլ ունին ոք բազմահալ յոյժ և զօրանալ, մինչև ակնածել նի և մեծագոյն թագաւորութեց. զոր այժմէն իսկ սկսան ցուցանել մենդ զի 'ի Ժմիլ վերջին պորդ միս յայլուստ յերոպիոյ բազմուէ տարան անդր, առնել նի բզմ աղատուիս, կալուածա գիւրագինս որով թիւ բնակչացն այժմ իբր կրկնատառիկ առաւելաւ ք զվերոգրեալն. զի լը նոր հալուէ իւրեանց հասանել առնն իբր 'ի 6 միլիոն : Այլ թէ երբ, և զիարդ եղև սկիզբն բնակուէ նիգոյս այսոցիկ, հանգերձել եմք նշանակել յառանձին ստորագրութե իւրաքանչիւր նիգոյ :

Ք. Գեպի, Պարոյր, և Հրոմանդանի ժի հաճանգաց մեղեւն :

Լատամահա, որ կոչի և Ճեորձի : Լ գետ մեծ լը մէջ Ճեորձիայ և արեւելեան ֆլորիսայի : Սասանահ. որ բաժանէ զՃեորձիա 'ի քարոլինոյ : Սանդի, Բեպի, Սար ֆէյալայ, և Ռէնսֆէ. այս գետք են 'ի քարոլինա հիւսիսային, և 'ի հարաւային. Եամես, 'ի վերձինիա. Բադամահ. 'ի մէրքիլընա. Տէլավարէ, որ անցանէ լը բենսիլվանիա և լը ճըրսի. Սաֆէհամ, որ գնայ անկանի 'ի պարոյրն քէսաբէագ. Հոդ.

Հապան . և Քանեդի-բէր են 'ի հիւսիսայնոյն նհնգս :
Այս գետք լը մեծի մասին մեծ են և շատաճուր .
ընդ որս մարթ է նաւարկել ոչ միայն փոքր նաւա-
կօք , այլև մեծամեծ նաւուք մինչև 'ի 60 . և 'ի 80
մղոնս՝ թէպէտ և ընթացք գետոցս ոչ են 'ի սակի
երկայնագունից , զի հասանեն 'ի 250էն մինչ 'ի 300
մղոն . բայց ձորոփորք նց են խոր , և երկիրն ոչ այն-
չափ զոռ 'ի վայր , որով գիւրաւ լինին նաւարկելի :
Գլխաւոր պարոյրք նհնգս են պարոյր Շէսի-հապայ .
կիմ Քէսարէսդայ . մեծ է ք զայլո . յորում մարթ էր
ամ նաւուց Նի կալ համարձակ . լայնուի բերանոյ
նր որ է լը մէջ հրոճանդանին հենրեայ և չարլեայ
'ի վերձինիս՝ է իբրև 20 մղոն . և ձգի 'ի ներքս 'ի
ցամաքն մինչև 'ի բերան սուրբհամայ գետոյն .
մտանելով 'ի վերձինիս և 'ի մերիլընա առաւել ք
150 մղոնաւ լերկայն . և իբր 15 լը լայն : Պարոյր
գետոյն Տէլալարայ՝ է նայնդս երևելի , այլ փոքր
ք զնախընթացն . բերան նր է լը մէջ սարինմայեայ .
և հինչորէնայ . լը որ մոեալ նաւուց՝ կարեն գնալ
մինչև 'ի փիլատէլփիս մայրաքաղաք համարէն ԺԳ
նհգ . բայց 'ի բզմ տեղիս գտանին 'ի նմ խաղտաղք
աւաղակոյտք . վնց չէ այնչափ քաջայարմար և ան-
վասնդ՝ որչափ առաջլինն : Գտանին 'ի կողմանս յայ-
ստոիկ և այլ պարոյրք փոքրագոյնք . զորս ունիմք
յիշատակել յառանձին ստորագրուիս նահանգաց
յորս են :

Իսկ հրոճանդանք երևելիք են այսօրիկ . Հր" երկի-
շափին . Հր" աւերայ . Հր" կարուսի . Հր" քէլալարայ .
Հր" ճալեայ . և Հր" գոփայ 'ի մեւելաւնդ :

Գ . Օր և Բեր ԺԳ նահանգաց մայելաց :

Քանդի ոն 'ի վերոյ նշանակեցաք 'ի 31 աստիճանէ
հիւսիսային լայնուէ ձգին մինչև 'ի 48 աստի-
ճան , յայն սակս օդ նց ոչ է միօրինակ ընդ ամ
տեղիս . զի 'ի հիւսիսային կողմանս առաւել խիստ
է և ցուրտ , ք 'ի հարաւայինս . նոյնպէս 'ի ցամաքն
առաւել քաղցր է և բարեխառն և առողջարար , ք
'ի ծովեղերեայս , և 'ի լճային և 'ի գէճ տեղիս՝ յորս
խոնաւ է և թանձր , ուստի և յոռի . թէպէտ հա-
նապաղորդ հողմուք մաքրեն և անդ զօդն . բայց
երկարաժմեայ փորձիւ ստուգեցաւ՝ զի լըհանգա-
պէս խօսելով օդ ամերիկոյ լը ամ տեղիս առաւել
ցուրտ է՝ ք առ մեզ 'ի հաւասար լայնուէ . զորոյ

զպտօնն 'ի վեր անդր 'ի ներածուէ ամերիկոյ՝ նը-
շանակեցաք 'ի թիւն զ :

Այս նահանգք լը մեծի մասին են 'ի դիւր և 'ի
դաշտային տեղիս , ունելով 'ի թիկանց զտփալաքեան
լերինս . որք է ուրեք՝ զի մերձենան 'ի ծովն , և է՝
զի հեռանան . երկիրն ըհանրապէս խօսելով՝ պա-
րարտ է և բերրի . այլ մեծ մասն նր սուղ ինչ յըջ
անդործ կայր . զի 'ի 160 հաւր քառակուսի մղոնա-
շափ տեղեաց , հաղիւ 20 . 30 հաւր մղոն մշակել էր
առ նոճազուէ բնակչացն . սակայն ունէր զամ որինչ
հարկաւոր է մրգկային կենաց առատապէս . ուստի
և բաւական ոչ միայն 'ի պէտս բնակչացն՝ այլ և 'ի
վաճառ : Իսկ 'ի Ժմիի վերջին պորղմիս՝ յետ որոյ
հասին անդր բազմուէ եւրոպացւոց քաջ երկրա-
գործաց՝ բզմ անդործ սահմանք քաջ մշակեցան . և
բերք երկրին առաւելան :

Գլխաւոր բերք նր , են՝ որք համաբնակոն են , և
են՝ որք յետոյ մոլծան անգ յեւրոպացւոց . մի 'ի
համաբնական արգասեաց նր է Մայիլն՝ որ է տեսակ
մի մարացորենոյ . զոր յըջ ք զժամանել անդր անգ-
ղիացւոց , վայրենի բնակիչք երկրին ուրեք ուրեք
սակաւ ինչ մշակէին . եղանակ մշակուէ նց դիւրին
էր և անաշխատ . իբր զի խորտակէին զբուռնծս , կի՞
զկորդացէլ կոշտս հողոյ , և դաւազանաւ արարեալ
փոսորակս 'ի նս , արկանէին մի մի հատս յիւրաքան-
շիւր փոսորակ . որք բուսել և աճեցեալ բերէին
ք միոյ երկերիւր , այլ և երեքհարկւր . ապա ժողով-
եալ՝ լեսուին 'ի մէջ խոռոչացեալ քարանց և փայ-
տից , առ 'ի չգոյէ աղորեաց . և արարել զանգոճածս
եփէին զայն ը գազախաւ , կի՞ 'ի վր կայծականց
հրոյ . և կի՞ 'ի ջուր . և ուտէին փխկ հացի : Այս
բոյս լինի ը ամ տեղիս . զի ցուրտ և սառն ոչինչ
մնասեն նմ . բայց առաւելաւոր 'ի պարարտ և 'ի
խոնաւ երկրի . ոմանք ասեն թէ տերեք նր կարի
աննդարար են անասնոց . այլ ը այլոց ոչ այնչափ
աննդարար , ք թէ մաքրողական . անգղիացիք բազ-
մացուցին յոյժ զայս տեսակ արմատեաց 'ի կողմանս
յայտոսիկ . որ բաւական է ոչ միայն 'ի պէտս հա-
մօրէն բնակչոց ժգ նհգցս , այլ և բարձեալ տանին
անտի և 'ի հարաւային ամերիկա :

Ունին և ցորեան , և զայլ ամ տեսակ արմատեաց ,
որք լինին յեւրոպիա . այլ և ծխախոտ պատուական .
որ է մի յառաւել բազմաշահ արգասեաց երկրին .
և կանեփ , և վուշ , և ազգի ազգի ծառս պողա-
բերս

բերս տարեւն յեւրոպիոյ . և տեսակ մի ծառոյ սե-
փական երկրին . զոր ոմանք Աշէրօ կոչեն . իսկ
այլք հմրկ անոճամբ Ծառ շաբաբէր : Այս ծառ ա-
սեն անէ 'ի բարձրուի կաղնւոյ . և 'ի մարտի բա-
նան ճեղքոճած 'ի բուն նր 'ի ստորին կողմն 3 . 4 .
մասնաչափ խորուք , և մսեն անդ ծորակ . Է որ
սկսանի հոսիլ հեղուկ քաղցրահամ . զոր ժողովեալ
յանսթա , և եռացուցեալ 'ի հուր՝ թանձրանայ . և
'ի պաղիլն պնդանայ . և լինի իբրև շաքար կարծր
և թափանցիկ . զոր և 'ի կիր առնուն փխկ շաքա-
րի . բայց առ 'ի գործել մի օխայ շաքար , պիտոյ է
18 . 20 . օխայ հիւթ . վնց առաւել մեծագին է այս
սողգ շաքարի , ք զայն՝ զոր հանեն յեղեգանց . եթէ
'ի բզմ տեղիս բացցեն ճեղքոճածս 'ի բուն ծա-
ռոյն , առատագոյն հիւթ մատակարարէ . բայց և
վաղագոյն գօսանայ ծառն . զի փորձիւ տեսին թէ
ոչ տանի առաւել՝ ք զմի կմ՝ զերկու ճեղքոճածս :
Գտանի անդ յաճախ և այլ տեսակ թխատեսակ
ծառոյ . զոր Գամարիտօ կոչեն . որ բուսանի 'ի խոնաւ
տեղիս . մանաւանդ 'ի ծովեզերեայ դաշտս . սերմն
նր սրտեւ է փոշեանակ նիւթով , որ սպիտակ է
իբրև զալււր . զոր յաւարտ աշնան ժողովեն . և ե-
ռացուցեալ 'ի ջուր , արձակէ խիժային իմն գոյա-
ցուի . որ զօրէն իւղոյ՝ ելանէ յերեսս ջրոյն . և 'ի
պաղիլն պնդանայ . և ստանայ զգոյն՝ որ 'ի կանաչ
հարկանի . և յորժամ լաւ ևս զաի և մաքրի , յայն-
ժամ և գոյն նր փոխի 'ի պայծառ կանաչ . այս գոյ-
ացութէ է միջին ինչ 'ի մեջ մոմոյ և ճարպոյ . յորմէ
'ի սկզբանն՝ յորժամ հասին անդր եւրոպացիք՝ գոր-
ծէին ճրագ . բայց այժմ յետ բազմացուցանելոյ և
անդ ընտանի անասունս , յորոց հանեն ճարպ բա-
ւական , ոչ ևս 'ի կիր առնուն զայն 'ի պէտս ճրա-
գի , բայց եթէ գուցէ ոմանք 'ի մեծամեծաց . իբր
զի չէ այնպէս ծանրահոտ և լուծական , որպէս է
ճարպն . այլ գործեն նովաւ օճառ պատուական .
'ի կիր առնուն և 'ի սպեղանիս . այլ և 'ի կնքել
շողջունագիրս փխկ սովորական կարմիր մոմոյ . որ

այն ինքն է՝ մոմ սպանիական . կմ քօ .

Ունին և որթս խաղողոյ , զոր տարան անդ եւրո-
պացիք . և թէպէտ 'ի սկզբան անդ խաղող նր ջրա-
լից էր և անհամ , ուստի և գինին անզօր և սակա-
ւատե . սակա առաւել պարարտ և հիւթեղ գոլոյ
հողոյ երկրին . որ մինչև ցայն վայր չէր երբէք մշա-
կեալ . բայց այժմ լաւ ևս պտղութեան . և չիք տա-

րակոյս, թէ զկնի թմկց և անդ ամ իրօք կատարե-
լագործեսցի մշակուի ոյրեաց : Ունին և շերտն
մետաքսաբերս . զոր չև ևս են 40 . 50 . ամբ՝ յորմէ
հետէ սկսան դարմանել . զոր և օր լը օրէ հնկզ
բազմացուցանեն : Ունին և անտառս անտահմանս .
ուստի և փայտ առատ , մինչև լը պիշինկայ կարօզ
լինել մատակարարել փայտ բաւական համօրէն գոր-
ծարանաց նաւուց եւրօպայի 'ի ուէտս շինուե նա-
ւուց , առանց կրելոյ ինքեանց զնուազուի ինչ փայ-
տի . յնչ ք զբաժանիլ թի նահանգաց 'ի տերուէն
անդղիոյ , զմեծ մասն նաւուց վաճառականաց անգ-
ղիացւոց կմ սաս շինելն , և կմ փայտիւ սց . այլ
այժմ բնակիչք Յիս ինքեանք շինեն նաւս , և տա-
նեն վաճառականուիս . յորմէ ոչ սակաւ վնաս կրէ
վաճառականուի անգղիացւոց :

Ունին և զանազան բովս երկաթոյ առատաբերս .
որք չեն այնչափ ինչ 'ի խորս երկրի . ուստի և գիւ-
րաւ հանին , բայց ասի թէ ստորին է ք զմերս . և չէ
հնար այնպէս զտեղ զայն , մինչև գործել անտի պո-
ղոպատ . քակայն առատուին և գիւրուին 'ի հանել
'ի բովուց , որք են գրեթէ յերեսս հողոյ , լիու զայս
պակասուի շահու : Գտանին անգ այժմ ամ տե-
սակք բնտանի անասնոց . նրարջոռ , ձի , էշ , այծ ,
տչնար , խոզ , ևն . որք թէպէտ բազմացեալ են թը-
ւով , բայց այլայլեալ յոյժ՝ ոչ միայն քանակա-
ւորմնոյ , այլ և լը ուժոյ . զի երկվարք՝ եզինք՝
էշք ևն՝ փոքր են մարմնով , անզօր և վախտ ք զմերս .
նոյննա և ասր խաշանց ոչ սակաւ ապակամեալ :
Զայս այլայլուի կմ յառուծի անասնոց ընծայեն
տկարուե բուսոց՝ սոս կորգուե հողոյն , որ 'ի սկզ-
բանէ անտի եկաց մնաց անգարման և անգործ .
այլև յառուե օգոյն՝ սրմաւելոյ 'ի լճից . և 'ի լայնա-
ժաւալ գիւծին և ազտադաին վայրաց , և 'ի համաւ
փիւռ անտառաց . այլ այժմ իբրեւ հարուստ մի տա-
րածուք մշակեցաւ երկիրն , լիճք և ճահճք 'ի բզմ
տեղիս ցամաքեցուցան , ասի թէ լը նմին և օդն լա-
ւայաւ , և բոյսք երկրին զօրացան . վնջ մարդիկ և
անասունք այժմ լաւ ևս կեան 'ի կողմանս յայնտ
սիկ , ք յառաջագոյն :

Ե . Վաճառք թի նահանգաց Ռոսիոյ :

Վաճառք Յիս են բերք իւր , զոր մինչև ցայս
Վայր յիշատակեցաք . յորս գլխաւորք , և ա-
ռա-

առաւել շահաբերը՝ են փայտ 'ի պէտս շինուէ նաւուց , և այլոց շինուածոց . երկաթ՝ ցորեան՝ և այլ տեսակք արմտեաց : Բայց զայս ամյոջ ք զամս 1776 դրեթէ բովանդակ անգղիա գրաւէր . փխկ տնջափ ձեռակերտաց , զոր ամի ամի առաքէր անդր . որոց գինն միշտ կրկնապատիկ առաւելոյր ք զգինն ամիրաց , զոր այս նահանգք տային նոյ . ուր ցուցանէ առաջիկայ հաշիւդ , որ արարաւ 'ի 1768 . յոքում ցուցանին գինք ձեռակերտաց առաքելոց յանգղիոյ 'ի նհգս յայտոսիկ լւ ամս հինգ :

Յամին .	սդէուլին .	շէլ .	բէն .
1761 .	1554836 .	2 .	3 .
1762 .	1510082 .	17 .	7 .
1763 .	2535429 .	18 .	2 .
1764 .	2230022 .	15 .	0 .
1765 .	2228450 .	3 .	8 .

Արդ զայս գումար գրաւոց միանդամայն առել , և բաժանեալ 'ի վր հինգ ամաց , գինք իրաց անգղիացւոց յիւրաքանչիւր ամի լինին 2072164 սդէուլին լիրէ . 7 շէլինի . և 4 բէննին :

Իսկ գինք իրաց , զոր ժգ նահանգք առաքելցին յանգղիա լւ այն հինգ ամս՝ են լւ առաջիկայ հաշուի :

Յամին .	սդէուլին .	շէլ .	բէն .
1761 .	789978 .	15 .	0 .
1762 .	1145899 .	3 .	6 .
1763 .	1164844 .	8 .	6 .
1764 .	1202238 .	11 .	2 .
1765 .	1104689 .	19 .	11 .

Գումար բոլորեցուն . 5405650 . 18 . 1 .

Վայ գին իրաց ամերիկացւոց յիւրաքանչիւր ամի լինի 939334 սդէուլին լիրէ . 3 շէլինի . և 7 ½ բէննին . (մի սդէուլին լիրէն՝ առնէ 12 . 13 . դւշ .) յայտմանէ քաջայայտ երեւի թէ այս առեւարուծի եղծումն էր ժգ նահանգացս . զի ուր տեսաք գինք վաճառաց՝ զոր անգղիա առաքէր նոյ , կրկնապատիկ առաւելոյր քան զգինն ամիրաց իւրենց . յոյր տակա անկան լւ բզմ սրարտեօք . զի սրարտք նոյ զոր պարտապան էին վաճառականաց անգղիոյ , 'ի Գմկին՝ յոքում բաժանեցան յանգղիացւոց , անցանէր քան զ13636363 ոսկի վէնեալեան . որ և 'ի կորուստ համարեալ էր . տակոյն բնակիչք նահանգացս , առ 'ի ցուցանել զհաւատարմութի իւրենց , վճարեցին զայն ամ ուարտս : Արդ՝ տեսեալ նոյ՝ թէ այնչափ բերք

երկրի իւրեանց չեն բաւական 'ի սնունդ անձանց
 իւրեանց առ պակասուէ արհեստից'ի մէջ իւրեանց ,
 ամօք ինչ յՈջ սկսան գործել զանազան արհեստս .
 բայց անգղիա ամ հնարիւք գուն գործէր իսպառ
 խափանել զամ արհեստս . միշտ նորանոր արդէլս
 քդէմ գնելով . և թէպէտ յետ լերկար վիճից և
 հկեկուեց թոյլ ետուննց գործել զնիւթս հանդեր
 ձից իւրեանց , բայց միանգամայն պէսպէս ամփոփ
 մունս , և կապանս եգին 'ի վր նց . զի բնդ ծանր
 պատժովք արգելին վաճառել և գնել 'ի միմեանց
 ոչ միայն զձեռագործս՝ զորս ինքեանք գործէին ,
 այլ և զնիւթս այնց իրաց . ուստի եթէ նահանգ
 ինչ ոչ ունէր խաշն , ոչ կարէր գործել չուխայ , կմ
 ցփսի 'ի պէտս իւր . զի ոչ կարէր գնել զաոր յայլ
 մէ նահանգէ . նոյնպէս որ չունէր զվուշ , կմ զկա
 նեփ , ոչ կարէր գործել կտաւս 'ի զգեհուլ . այլ
 այսրտապան էր գնել զայն յանգղիացւոց : Արհե
 տաւորն թէպէտ քաջալարժ յարհեստի իւրում՝ լը
 ղձոյ բաւլամենդին լոնսուայի չէր կարող գործել
 զարհեստ իւր , եթէ ոչ զկնի եօթնամեան աշակեր
 տուէ . և ոչ ոք յարհեստաւորաց կարող էր առնուլ
 աւելի քան զերկու աշակերտս . իսկ երկաթի ձե
 ռակերաք խստագոյն ևս արգելեալ էին . և զի մի
 կարասցեն բնաւ գործել երկաթի ինչ գործի , ա
 մենեկն արգելեալ էր նց ունել սալ դարբնաց , և
 տուն . այլ միայն հանել զերկաթ 'ի բովուց և ձու
 ղել , բայց ոչ առնել պողոտայտ . և ապա հարկ էր
 նց տանիլ 'ի լոնսուա 'ի վաճառել . զի ոչ կարէին
 այլուր տանիլ , կմ այլոց վաճառել . և այս ևս իբրև
 մասնաւոր ազատուի շնորհէ էր նց . և առ խափա
 նելոյ զամ սու և տրուի լը այլոց ազգաց , արգելին
 ամ օտարական նաւուց մասնել 'ի նաւահանգիստս
 նց . բաց 'ի յայտնի վտանգէ նաւարեկուէ , կմ ոյք
 րսկի և արծաթ բարձել ունին : Այս արգելք եգ
 եալ կայր և 'ի նաւս նոյն իսկ անգղիացւոց յորժամ
 ոչ գային սւղիղ յանգղիոյ . նոյնպէս և իռլանտա՝
 որ է մասն Թրուէ մեծին բրիտանիոյ կմ անգղիոյ ,
 ոչ կարէր առաքել անդ նաւս . զի 'ի 1766 բաւլա
 մենդն լոնսուայի արգել նմ զայն . և թէպէտ յետոյ
 զկնի բզմ հկեկուեց՝ և յայտնի նշանաց ապստամ
 բուէ իռլանտացւոց՝ բարձաւ վճիռն բաւլամենդին ,
 այլ անապան . վն զի 'ի նմին Ժմի ապստամբէ Ժգ
 նահանգացն , ոչ կարաց իռլանտա վայելել յաղա
 ծուէ , զոր այնչափ դժուարուէ ստացաւ , քի առ
 նել

նեւ առևտրութիւն ը նոյն . նոյնպէս և նաւք ժիւ նահանգաց որք դառնային յերոսոյիոյ՝ ոչ կարէին տալ նիւ յամերիկայ այլ ինչ վաճառու , բաց ՚ի վաճառացն անդղիոյ . միայն գինի և ալ թոյլ տուէն էր նոյն բառ . նաւ ՚ի մատերայէ , և յազորեան կղզեաց :

Արդ՝ աեսէն բնակչաց նահանգացս , զի ը այսպիսի ծանրակիր լծով անհնարին էր ինքեանց երբեք հանգիստ գտանել , վնկ մերժեցին առ ոտս հարին զօրէնս զայնոսիկ . որ սովորաբար է առաջին հետևութիւն օրինացն՝ որ է քան զսպին ծանրակիր և անիրաւ . և սկսան յայտնապէս առնել առևտրութիւն ը ում և իցէ . զոր չեղեն կարօղ անգղիացիք բոլորովին խափանել . սակայն տակաւին մեծ մասն վաճառականութեց սոյն միաց միշտ ՚ի ձեռս նոյն . մինչև իսպառապատամբէն , թօթափեցին զուծ նոյն . զորոյ զգիարդն յառաջիկայդ նշանակեսցուք :

Ահա այսպիսի էր վճռականութիւն ժիւ նահանգացս , ցորչափ կացին մնացին ը գերագոյն արուք անգղիացւոց . իսկ այժմ ազատ գոլով , լարձակեցին և օր լը օրէ լարձակեն դառևտրութիւն երեանց որչափ ձեռնհաս են :

ԺԷ . ԼԶնդ և պարսկութիւն ժիւ նահանգաց :

Արքա ՚ի սկզբանէ հիմնարկութիւն երեանց՝ էին ը գերագոյն արուք մեծին բրիտանիոյ կիմ անգղիոյ . որ կառավարէր զնոյն ՚ի ձեռն կուսակալաց իւրոց . այլ իբրև սկսաւ ծանրացուցանել զուծ նոյն , ամփոփելով զազատութիւն՝ զոր ՚ի սկզբանէ անտի ունէին , նորանոր արգելս գնելով ՚ի վր արհեստից և վաճառականութե նոյն՝ ուր ՚ի վերոյ նշանակեցաք , սկսան և նորա օտարանալ յանգղիացւոց , և ապախտ առնել զօրէնս նոյն , յայտնապիւ ըդէմ օրինաց նոյն գործելով . ապա ՚ի Ժմկի ծանր և երկարատև ոյժով մի՛ զոր մղէր անգղիա ը գաղղիոյ , եւ հրաման յանգղիոյ ՚ի վր նահանգացս՝ տալ մասն ինչ պարենի զօրաց առաքելոց յանգղիոյ ՚ի պաշտպանութիւն նոյն նահանգացն . իսկ նահանգքն առ չիւռովելոյ զմիաբանութիւն և զխաղաղութիւն կարևոր յայնպիսութեմ վտանգաւոր Ժմկի , առանց ինչ գովաւանկութե հնազանդեցան և այնմ նոր հարկադրուէ . միայն նահանգն եօթնայ զառաջինն ըդէմ եկաց , ուստի և պատժեցաւ , զրկել յազատութեց զոր ունէր . այլ յետոյ և նա լը օրինակի առաջնոց ՚ի հնազանդութիւն նոճաճեցաւ ,

ցաւ, տեսէ՛լ զի չունէր ուստեք օգնուի: Այս խաղաղական և միամիտ հազանդութի՛ զոր իշխանք անգղիացւոց կարծէին լինել առ տկարութե՛ և վատասրտութե՛, պոռնա ետ նց՝ յաւարտիլ պոռնիկն նոր հարկո յաւելուլ ՚ի վր նց՝ ՚ի վճարումն պարտուց՝ զոր արարին վա պոռնիկն. վր ՚ի 1764. հանին նոր վճիռ որ հաստատէր դործածութե՛ դրոշմէ՛լ քարտիղի փխէ դրամոյ. միանգամայն և արդէւոյր մի բնաւ ՚ի կիր արկանել զայլ տեսակ թղթոյ յամ հրաւարակտիան գրուածս, թէ ՚ի դատաստանի, և թէ արտաքոյ դատանի: Այս վճռոյ լեզւմ դարձան համօրէն բնակիչք ժգ նահանգաց. միաբանեցան և հաստատեցին ՚ի մէջ իւրեանց չգնել բնաւ ինչ ՚ի վաճառացն անգղիոյ, մինչև ոչ բարձցի ՚ի միջոյ այն վճիռ. յայս գործ միաբանութե՛ դովանի արկութե՛ ցուցին կանայք. զի նոքա եղէն առաջին՝ որք ինք նախամ հրաժարեցին յամ զարգուց, և ՚ի չքեղ հանդերձից, որք դային յինկիլդեռայէ. ընտրեցին խաղաղանիւթ ցլխիս զգնուլ՝ զոր անգ գործէին. քան զբեհեղս և զմետաքսեայ կերպասս անգղիացւոց. յօժարամիտ գնէին ՚ի միմեանց նոյնչափ գնով զբիրտ և զխոշոր ձեռակերտս իւրեանց, քան զլաւ տոնականս անգղիացւոց. իսկ հարաւային նահնգք առ նոնադութե՛ ասոնի, սկսան զգնուլ կտաւս ՚ի վրոյ և ՚ի կանեփոյ, փխէ ասոնեղէն չուխայից:

Այս միաբանութե՛ շահաւոր եղև նց. իջի տեսեալ բառլամէնդին լոնտոնայի՛ զի դադարեցաւ վաճառականութե՛ անգղիոյ ՚ի կողմանս յայնոսիկ, զիջաւ (թէպէտ բղի՛ դժուարութե՛,) բառնալ զվճիռն որ վն գործածութե՛ դրոշմէ՛լ քարտիղի. բայց փխէ նք խորհեցաւ ծանրադոյն ևս բեռն գնել ՚ի վր. իբ զի ՚ի 1767 եդ մօքս ծանր ՚ի վր առակւոյ՝ կառաւրի՛ չայի՛ ներկոյ՝ և սոլիտակ և նկարէն թղթոյ՝ զորս յանգղիոյ տանէին անգր. այլ տեսէլ բնակչոց նահանգայն զի բովանդակ ծանրութե՛ն այն ՚ի վր իւրեանց անկանէր, զի երկրագործ էին և անասնադարման, ուստի և ոչ կարէին ինքնին գործել զայնս. կմ յայլոց աղղաց գնել. այլ բռնադատէին գնել յանգղիացւոց ծանրադոյն գնով. նմին իրի հակառակ կացին և այնմ առաւել ք նախայիշակեալ վճռոյն. բողոք կալան առ թագաւորն. բայց նա արդարացոյց զիպմն թգրութե՛. ասելով թէ արդար իրաւունք են թգրութե՛ց գնել մօքս ՚ի վր վաճառաց իւրոյ արութե՛ն ՚ի մորանէն կմ յեշանէն. սակայն նոքա

նք քաջ գիտէին եթէ պատճառք են տխրելի, որով հետքին բառնալ զաղատուն նշ - վոյ ոյնդեցին զան ձինս ոչ բռնուէ և ոչ հնարից նոյ զիջանիլ երբէք : Այս գիմամարտութի նոյ 'ի հնազանդիլ օրինաց բառլամէնդին անգղիոյ՝ ոչ էր լուի սակա չափազանց ծոնրութե նոր մաքսից - քղի տյեմաքս ոչ հասանէին և ոչ 'ի չափ 35 - 36 - փարայի առ այր - (որ սակաւ ինչ էր առ համեմատութե այնչափ բազմուէ ժողովոդեան, որք աղատ էին յայլ նո՛ հարկաց - բայց միայն իբր 281818 ոսկի վեներակեան պարտաւ պան էին սովի ամի տալ 'ի պէտս հասարակաց ծախուց կառավարութե նահանգաց իւրեանց -) այլ սակա նախանձախնդրուէ և պաշտպանուէ իրաւանց իւրեանց՝ հաստատելոց այնչափ վիտյե՛լ մուրհակօք 'ի սկզբանէ հիմարկուէ իւրեանց :

Քանզի իբր երկերիւր ամբ էին, յորմէ հետէ 'ի մէջ բազմապատիկ խռովուէց ներքին և արտաքին պատերազմաց՝ ունէին իշխանութի ինքնին արկանել առւրս 'ի վր ժողովոդեան իւրեանց՝ ի նպատ մտից հասարակուէ իւրեանց, զոր հաստատէր և հանդիսական դաշնագրուին : Եւ թէպէտ զձմարիտն կամեցեալ ատել, այն նո՛ չէին այլ ինչ, բայց միայն դաշնագրութեք և միաբանութեք արարելէ լե թագաւորուէ՝ և ոչ հաստատել վճիռք կմ օրէնք, սակայն ժառանգութի երկերիւր ամոց ենթագրէր և զհաւանութին բառլամէնդին : Եւ ևս առ 'ի զերծ կացուցանել զանձինս 'ի հարկաց աստի, բաց յայսց իրաւանց բերէին 'ի մէջ նք և զայն սահմանագրութի բրիտանիոյ անուէ, լո որոյ ոչոք քաղաքացի անգղիացի յոր կողմն թի և բնակեացի՝ պարտապան էր հարկս հարկանել թիւրուէ, բայց եթէ ինքնայօժար կամեցի տալ ինչ - և 'ի պաշտպանութի այսց իրաւանց ազգն անգղիացւոց բզմ անգամ հէկ զարիւն և լըոյց յաթոռոյ զթիւրս իւր - լո նմին օրինակի և ոք, որք էին իբր երեք միլիոն ոգիք՝ յանձն առին կտմակար կորուսանել զնմ, և զկեանս իոկ գլխովին, քան զիջանիլ բառլամէնդին՝ որ կամէր վարել զնմ իբրեւ սարուկս - վոյ և աներկիւղ քաջուէ գիմամարտէին վճռոց նր :

Մինչդեռ յուզելէ լինէր տյս խնդիր, և ակնունէր տակաւին անգղիա 'ի հնազանդութի նո՛ւաճել զնս, ձեռն էարկ 'ի փորձ առ 'ի գործ գնել զվճիռ իւր : Բզմ ժմէք էին, զի հրաժարէին նք առնուլ դէյ՝ ք չայ, յընկերուէ վճռկնց անգղիոյ արեւելեան հնգկաց :

կաց. իբր զի և չայն էր մի յիրաց անտի, յորոյ վր եդեալ էր մաքս երեք փող իբր առ 150 տիրհէմ. ուստի 2300 արկեղս չայի առաքեցին 'ի նոր ինկիլդէռա. որոյ բնակիչք մուլէլէին 'ի սէր նորուն' և անխնայ 'ի գործ ածէին. իբրև հասին նաւքն 'ի նաւահանգիստն պոսդընայ՝ որ է գլխաւոր քաղաք մէսըլիսէգ նահանգին, բնակիչք նր զայրացել՝ ոչ թողին հանել 'ի ցամաք. զի լէգէմ բողոքման իւրեանց առաքեաց ինկիլդէռա զայն վաճառ 'ի նաւահանգիստ իւրեանց. և թէպէտ կուսակալ իշխանն անգղիացւոց ամհնարիւք գուն գործեաց զիջուցանել զնն, այլ վայրապար. քանզի մինչ ակնունէր նա փոքր միւս ևս խաղաղացուցանել զնն, և 'ի հնազանդուի նուաճել, ուստի և խորհէր տալ հանել 'ի ցամաք դայն, ահա բնակիչք քաղաքին խումբ կաղմել գիմեցին 'ի նաւս, և 342 արկեղս չայի բնկեցին 'ի ծով. այս գործ յանգնական ծանր քրէական յանցանք դատեցաւ 'ի բաւլամէնդն լոնտոնայի. վայ կամեցեալ արժանակչիւ պատուհաս դնել 'ի վր պոսդընայ, հրովարտակեհան՝ որով բառնայր զամ ազատուիս նր. հրամայէր խնուլ զնաւահանգիստ նր, և արգելոյր նմ առնել վճռկնութի:

Իբրև եհաս յամերիկա հրովարտակն այն, բնակիչք համորէն նահանգացի միաբանել 'ի պաշտպանութի պոսդընացւոց, ձեռամբ դահճի հանդիսիւ այրեցին զհրովարտակն, և փոխարէն՝ արգելին իւրեանց ժողովրդէն չառնել առևարութիս լանգղիացւոց, մինչև ոչ ջնջեսցի 'ի միջոյ այն դատակնիք անիրաւ, և հակառակ իւրեանց ազատուն: 'ի քաղաքական կռուոյ աստի ծագեցաւ պիճմ զինուց. զի կամեցեալ անգղիոյ ահացուցանել զբնակիչս նահանգացս սկսաւ տաքել զօրս 'ի պոսդըն. ուր 'ի սակաւ ժմկի հասոյց 20000 զօրս և քանի մի նաւս պիճմի. այլ վրիպեցաւ 'ի յուսոյն. զի նոքա փխկ անձնատուր ընկելոյ 'ի հնազանդուի, զօրաժողով եղեն գունդ կազմեցին իբրև 30000 մարտկաց. որոց եկել բանակեցան յանդիման պոսդընայ. բայց ոչ մխեցան 'ի մարտ, զի ոչ կամէին ինքեանք դրգուել զպիճմ: Այլ իբրև արշաւեցին անգղիացիք 'ի վր լէքսինկա գոն փոքրիկ քաղաքի՝ որ է 'ի մէսըլիսէգ նահանգի, ուր բնակիչք երկրին ժողովեալ պահէին համբարս կերակրոց, յայնժամ հրեշտակք նահանգացն գումարել 'ի ժողով լահնրական 'ի ֆիլատէլֆիա, որ է այժմ մայրաքաղաք համորէն միաբանել ձին, վճռե.

վճռեցին յոյանապէս տալ պիտի լինէր մեծին բրիտանիոյ քանգղիոյ . և զայն վճիռ հանդիսապէս հրատարակեցին . քանզի բուգնամ սպարապետ զօրաց նոյն հանել զբոլոր զօրն 'ի բրտսբէգդ կոչեցեալ լեառն հանգէպ պոսդընայ , պարզեաց զգրօշ գաւառացս . որոյ 'ի մի կողմն գրեալ կայր 'ի բարբառանգղիական . Եւ յերկինս բողոքեմ * . իսկ 'ի միւսն * Որ առաջնորդէ ինձ , նա պահեսցէ զիս * . Ընթերցաւ 'ի լուր ամենեցուն զվճիռ ժողովոյն . և քաջալերել խրախուսեաց զնն արիաբար մարտնչել 'ի պաշտպանութի հառարակաց ազատուն . այնուհետեւ սաստկացաւ պիտի 'ի մէջ երկուց կողմանց . յորում է զի՝ մի կողմն յաղթէր . և է զի՝ միւսն . բայց 'ի վերջոյ ամերիկացիք յաղթանակեցին :

Իսկ ժողովն հրեշտակաց ժի՛ նահանգացն , տեսեալ զի չիք այնուհետեւ հնար ամբել զժողովուրդն 'ի հաշտութի լինանգլիացւոյ , 'ի 1776 . հանդիսական վճռով հրատարակեցին զայս ժի՛ նահանգս անկախ , և արձակել յամ կոչնաց մեծին բրիտանիոյ . որում միակամ հաւանութի ստորագրեցին համօրէն նահանգք . որով և իսպառ բաժանեցան յանգլիոյ . ապա հրեշտակս արձակեցին առ իմ թագաւորուն եւրոպիոյ ճանաչել զինքեանս անկախ . իսկ յամ թագաւորունց նախ առաջին գաղղիա կալաւ զկողմն նոյն . որ և ծանր զօրք եւ ընդդէմ անգլիացւոյ 'ի պաշտպանութի ազատուն ամերիկացւոյ . իսկ 'ի 1779 . եւ և սպանիա . բայց ոչ ընկ սակս պաշտպանուն ամերիկացւոյ , այլ զի չիք ընկալել բաւական հատուցումն զրկանաց և իջասուց՝ զոր կրեաց ժողովուրդ իւր յամերիկայ 'ի սահմանակից անգլիացւոյ . այլ և սակս անարգանաց՝ որով անգլիացիք անարգեցին զարքայն սպանիոյ . որոյ կամեցել լինել միջնորդ խաղաղուն , հերքեցաւ յանգլիացւոյ իբր կողմնակալ գաղղիոյ . և ևս 'ի հանել զվրէժ հին անիրաւունց , զոր կրել էր յանգլիացւոյ յայլում ձախողակ պիտի . հուսկ յետոյ միաբանեցաւ լիստա և հոլանտա . յորմէ դժնդակ պիտի գրգռեցաւ 'ի մէջ չորից հզօր պետունց . այլ 'ի վախճանի պարտել անգլիացւոյ , կամայ ակամայ խօսեցան 'ի հաշտութի լինելից թագաւորացն և լի ամերիկացւոյ . որ եղև 'ի վերջայլի . 'ի 1783 . և այնպէս յայնմ հետեւ իմ թիքք ընկալան զժի՛ նահանգսն իբր նոր հարկուն թի՛ ազատ՝ անկախ՝ և ինքնագլուխ :

է . կառավարութիւն , և կրօն ժողով նահանգաց Ռադէլոյ :

Քաղաքական կառավարութիւն այս ժողով նահանգաց մինչև էին թօթափել զլուծ մեծին բրիտանիոյ էր զնորն գրեթէ յամ նահանգս : 'ի նոր անդղիս , 'ի նոր եօրք , 'ի ձըրսի , 'ի քարոլնիս , 'ի վերջնիս , և 'ի ձիւրձիս էր ազնոճապետական խառն լը ռամկապետութե . զի երկու գլխաւոր ժողովք էին 'ի նմ . մի՝ ստորին , զոր կացուցանէին պաշտօնեայք ընտրելէ և կարգեալք 'ի ժողովրդենէ . և երկրորդ վերնադրոյն , զոր կացուցանէին գլխաւորք նահանգին , ընտրել և հաստատեալ յարքայէն մեծին բրիտանիոյ . գլուխսր էր կուսակալ իշխան ոմն անդղիացի . նր էր գուժարել զայս ժողով . և զնմանէ կախել կային ամ վճիռք և սահմանադրութիւն ժողովոյն . զորս յորժամ նա հաստատէր ընդունէին զօրութիւն օրինաց , մինչև էր արքայն անդղիոյ ասպետ արարել՝ առ որ առաքէին զնմ . զի 'ի վերջոյ ամ օրէնք սց զմիքէն կախեալ կային . վնկ կառավարութիւն կոչէր թագաւորական : Իսկ կառավարութիւն մէրիլընտայ և բէնսիլվանիոյ , ուր և այլոց ոմանց նահանգաց 'ի սկզբանն էր գրեթէ բռնակալական . որ և կոչէր կառավարութիւն առանձնական , կի՛ սեփականեալ . զի 'ի սկզբան անդ յորժամ սկսան անդղիացիք երթալ 'ի կողմանս յայնսսիկ , և հաստատել անդ զընակուն , ոմանք յարանցն արքունեաց անդղիոյ , որք առաւել ընչաքողց և հնարապէտ էին , հաւատարիմ ընծայեցուցել զանձննս , առանց ինչ լըգիմութե՝ դոյնն ծախիւք 'ի լայնածաւալ անադատան յայնսսիկ ստանային զտիրապետութիւն անկողտոր , և զթագաւորականն վարէին զիշխանութի . քանի մի մորթս վայրի էրէոյ տալով ամի ամի արքային անդղիոյ : Ելին և նահանգ ինչ , որոց կառավարութիւն էր լոկ ռամկապետական , որք և բզմ՝ աղատութիւն ունէին . և էին գրեթէ ինքնիշխան , զի քաղաքացիք ինքնին ընտրէին կի՛ իջուցանէին զպաշտօնատարս իւրեանց . հաստէին օրէնս լը պիտոյից , որք ոչ կախէին զհաստատութե արքային անդղիոյ և ոչ կարէր նա ասպետ առնել զայնսսիկ :

Այլ այժմ՝ այս ամ եղանակք կառավարութե ոչ ևս ունին տեղի 'ի նմ . զի այժմ ամ նահանգք են ինքնագլուխ և կառավարութիւն նոյն ռամկապետական . իւրաքանչիւր նահանգ ունի իւր սեփական ժողով կի՛

ատեան. որոյ ատենակալք ընտրին 'ի ժողովրդէնէ. և իշխանութի նր է գերագոյն յիւրում նահանգի. կարօղ է հաստել նոր օրէնս. և զառաջինս նահարացուցանել. դնել հարկս, և դատել զամ գաղափարանս գերագոյն իշխանութի: Եւ քղի այս ժիւ նահանգք միաբանել են, դաշնագիր լի միմեանս մտնջենաբար 'ի պաշտպանութի միմեանց, 'ի սահմանութի իւրեանց ազատութե, յօգուտ հարկց և մասնաւորաց, պարտաւորելով զինքեանս փոփոխակի զինիլ լի գէտ զինչ և իցէ բռնութե որ յառնիցէ կիմ 'ի վր ամենեցուն. և կիմ 'ի վր ոմանց 'ի նցէ. և միաբան վանել զամ յարձակմունս թէ 'ի վր ամենեցուն. և թէ 'ի վր միոյ 'ի նցէ, լի պատրուակաւ կրօնի, կիմ իշխանութե, կիմ վճռկնութե, և կիմ վր այլ զինչ և իցէ պիտոն: Յայն սակս բաց 'ի մասնաւոր գաւառն ժողովոց իւրաքանչիւր նահանգաց, ունին և ընդհանուր ժողով հարկց. որ լի պիտելոյ դումարի 'ի ֆիլատէլֆիա մայրաքոք համօրէն ժիւ նահանգաց. ուր իւրաքանչիւր նահանգ առաքէ սահմանել թուով ատենակալութե 'ի ձեռս սցէ լի հանրական կառավարութի և խնամք նահանգացն. վր ոչ որ 'ի նցէ ինքնագլուխ կարօղ է առաքել, կիմ ընդունիլ դեսպանս օտար թիւաց, առնել միաբանութի կիմ դաշինս կռել լի թիւի, լի իշխանի, կիմ լի զինչ և իցէ պետութե, առանց հաւանութե այսր լի հանուր ժողովոյ. նոյնպս և 'ի մէջ իւրեանց երկու կիմ աւելի նահանգք ոչ կարեն միաբանիլ, կիմ առանձին դաշն ինչ կռել լի միմեանս առանց հաւանութե նր, և առանց ճգիւ և որոշակի բացատրելոյ 'ի պիտակի անդ հաւանութե զվախճան և զուսողութի այնր միաբանութե: Եւ ևս ոչ որ 'ի նահանգաց կարօղ է դնել 'ի վր ժողովրդեան իւրոյ հարկս. կիմ կապալս, որ ուղղակի կիմ անուղղակի կարացէ վնաս ինչ հասուցանել պայմանաց դաշին, զոր առ յառաջն այս նահանգք արտոցեն լի ոմանց թիւաց, իշխանաց, կիմ պետութե: Եւ յիսպէս չեն կարօղ առանց սր հաւանութե առնել պատերազմ լի ումեք. բայց եթէ 'ի յանկարծական արշաւանս թշնամեաց. յորժմ ոչ գտցի ժմի խնդրելոյ զհաւանութե ժողովոյն: Եւ զի միանգամին ասացից նր միայնոյ է առնել պիտով կիմ խաղաղութե. առաքել կիմ ընդունիլ զդեսպանս օտար թիւաց. առնել իրաւունս, յորժմ 'ի մէջ նահանգաց յառնէ ինչ երկպառակութի. 'ի սրմնս սահմանաց, իրաւանց, կիմ այլոց իրաց. և ամենեքեան պարտադրան են հնազանդիլ նմ յօլսմ

նմի . վնց այս ժողով է իբր դերագոյն հրամանատար
 յայսպիսի իրս 'ի վր համօրէն նահանգաց :
 Իսկ ը կրօնից՝ ամենեքեան քրիստոնեայ են . այլ
 'ի զնոն կրօնս բաժանեւ . զի են անդ ուղղափառք ,
 լուսեփառք , կալվինականք , քոճաքերք , և այլ
 աղանդաւորք . քզի չեք անդ մասնաւոր ինչ կրօն ,
 կմ՝ դեն՝ հսրկց օրինօք ընկալեւ և հաստատեւ . այլ
 թայլ տոճեւ է ամենեցուն զայն հաւատալ , և զայն
 լուսնիլ , ը որ հաճի իւրաքանչիւր ոք . միայն թէ
 պոճաւ կրօնի մի վրդովեսցէ զհսրկց կմ՝ զմասնա
 ւորաց խաղաղութիւն . և թէսկա մեծ մասն նց լուսե
 փառն են և կալվինական , սակայն 'ի քղքական կա
 ռավարութե ոմ և յայլ իրս չունին առաւելութիւն ինչ
 ք զսակաւաթիւ ուղղափառս . զի և նք կարօղ են
 անխտիր մտանել յիմ՝ պաշտօնատարութիւն ոմ զնոն :
 Եւ թէսկո՛ 'ի սկզբան անդ ոմանք նահանգք խտրութիւն
 տունէին 'ի մեջ այլ և այլ աղանդից , բայց տեսեւ
 զի ոչ սակաւ խռովութեք և վնասք ծագեն յայնմանէ ,
 բարձին 'ի միջոյ զայն խտիր . ազատութիւն տոճեւ
 ամենեցուն հաւատալ զոր ինչ և կամի . որով բար
 ձան և խռովութեք :

Ը . Բաժանումն ծէ նահանգաց :

Ամենեւ յառաջիկայդ ստորագրել զծէ նահանգս ,
 'ի դէպ վարկաք զհետ երթալ բաժանմանն , որ
 արարաւ 'ի 1776 յընդհանուր ժողովն միաբանութե
 և դաշնագրութե նց . սկսեալ 'ի հարաւոյ՝ անցցուք
 'ի հիւսիս . զայս օրինակ :

ա . Ճիւղձիւ .

բ . Քարոլինս .

գ . Վիրձինիս .

դ . Սէրիլենս .

ե . Բենիլանիս .

զ . Երեւնիս . Տէլու
 Էրայ .

է . Ճէրսի .

ը . Նոր Էօրս .

թ . Երկայնիլիս .

ժ . Բենիլանիս .

ժա . Ռոսիսիլանս .

ժբ . Միւլլիսիլանս . Պիլս .

ժգ . Նոր Էօրս .

Այս նահանգք դձ ը բաժանին յայլ և այլ կոմսութիւն ,
 և վիճակս . զորս հանգերձ մայրաքաղաքք իւրեանց
 սկիզբն արասցուք յայսմ վայրի ստորագրել :

Նահանգ Կ. Նիորձիա :

Նաորբառ անգղիացւոց Ճիօրձիւ, յայս անուն անուանեցաւ ի պատիւ Նիորձեոյ այս է՝ գէորգեայ անգղիացւոց արքայի՝ որ թագաւորէր ի 1733. յորժամ հիմն արկաւ բնակուէ գաղթականին ի սմին նահանգի. որ է ի հարաւակողմն այլոց նահանգաց միացելոց. ունի իւր սահման ի հարաւոյ և յարեմաից՝ դժլօրիտա. ի հիւսիսոյ՝ դքարոլինա հարաւային, և դքիրակացիս. իսկ յարեւելից՝ զծովն հիւսիսային ի բերանոյ դետոյն սթյն յովհաննու, մինչև ի բերանն սաւանահ գետոյն : Եւ է ք մեջ 30, և 34 աստիճանաց հիւսիսային լայնուէ. երկայնուի նր է իբրեւ 150 մղոն. իսկ լայնուին պարփակել ք մեջ ալագամահ և սաւանահ գետոց, հաղիւ հասանէ ց 60 մղոն. և բովանդակ տարածուի նր իբր 10000 քառակուսի մղոն աշխարհագրական : Օդնր ջերմ է, բայց երկիրն ոչ այնչափ արդաւանդ : Իսկ գլխաւոր բերք նր են շէղակ, որիդ, սակաւինչ մետաքս, բամբակ, և վուշ, սկսան անկել անգլ և այգիս :

Բնակուի գաղթականաց սօրին նահանգի՝ նոր է ք այլոց նահանգաց. զի ի սկիզբն անցել դարու դեռ բովանդակ նահանգն էր անապատ ամայի, համարել իբր սահման ի մեջ Ֆլօրիտայի որ էր սպանիացւոց, և քարոլինայ՝ ուր անգղիացիք բնակէին. իսկ սկզբնաւորուի բնակուէ նր եղև զայս օրինակ : Այր մի մեծատուն յոյժ յինկիլգէռա ի մեռանիլ իւրում՝ եթող զնմ ինչս իւր առ ի ազատել զպարտապանս անբաւականս ի վճարել, և զբանտարկելս ի պարտաւեարց իւրեանց. իսկ տրուին ինկիլիզի որ ի վաղ ժմից խորհէր հիմնել բնակուի յանապատի աստ, որ համարել էր իբր մասն քարոլինայ, կալաւ զայս առիթ քաջադէպ ի գործ գնել զխորհուրդ իւր. փոխադրելով անդր զնմ՝ պարտապանս ազատելս ի բանտից վճարմամբ պարտուց. և առ սկըզբնաւորուի այսր նորոգ բնակուէ՝ բաւլամէնդն սահմանեաց տալ 20454 ոսկի վէնէտիեան. յոր բզմ մեծատունք ինքնակամ յաւելին նոյնչափ, և առաւել ևս. կարգեցաւ նց գլուխ և առաջնորդ՝ ոկլէթօրբ այր գործունեայ և խոհեմամիտ. որ ի 1733 ի յունվ հաւ

Հասել անգր, կոչեաց զտեղին Չիորձիա յանուն արքային: Այս առաջին գաղթական էր հարիւր անձանց և եթ. որք զտեղի առին տառն միտնա հեռի 'ի ծովէ 'ի զսւարձալի և արգտանդ. դաշտի՝ առ ամին սաւանահ գետոյն. յորմէ կալաւ զանուն և բնակուի նց. որ այժմ է մայրաքաղաք համօրէն նահանգին: 'Ի նմին ամի թիւ նոր բնակչացս արողիկ եհաս 'ի 720 ոգիս. յորս էին 320 արք. 113 կանայք. 200 երիտասարդք. 83 աղջկունք. թող զայլս. զինի երկուց ամաց եհաս անդ. և այլ գաղթական 'ի լեռնա կանացն սկսվախոյ. 'ի նմին ամի հատին անդ. և բղմ շուտերականք սաղիսպուրիացիք տարագրելք յ'է իւրեանց 'ի ունձուս կրօնի. և զինի սց գաղթականք զվիցցերեանց. որով 'ի 1739 հարուստ մի բաղմացան բնակիլք նահանգիս. այլ 'ի սկզբան անդ փխկ և ևս բաղմանալոյ, սկսան օր լն օրէ նոճազիլ 'ի պատ ճառս յուի կառավարուէ. որ էր իբր եղանակ իմն բնակաւուէ. զորոյ զնաան տեսել ինկիլդէսոայի. փոխեաց զայն յեղանակ կառավարուէ. քարոյնացի. որով 'ի սուղ Ժմկի այնչափ աճեցան բնակիլք նր. մինչև հասանիլ այժմ ց 30 հիւր ոգիս՝ և առաւել: Իսկ կառավարուի նր՝ թա թօթափելոյ զլուծ անդ զիոյ է ռամկապեասական. որ և է 'ի ձեռս առեհաւ կալաց ընտրելոյ 'ի ռամկէն. որք գումարել 'ի Ժողով գումական, խորհուրդ 'ի մէջ առնուն և 'ի գործ գնեն, զոր ինչ տեսանեն հարկաւոր 'ի պէտս հմրկց բարւոյ: Ասի թէ զծովեղերեայ մասն ինչ այսր նահանգի առին անդղիացիք. բայց երևի թէ ոչ լեւրկար պահեցեն զայն լն արուք իւրեանց: Իսկ գլխաւոր տեղիք նր են հետագայք:

Սէլէշ. այսպէս կոչեն անդղիացիք. զոր այլք ըն թեռնուն Սաւանա: Քաղաքամայր համօրէն նահանգին առ համանուն գետով 'ի հարաւակողմն նր 'ի տափարակ գաշտալայրի, ուր 'ի բլմ տեղիս գտանին ճահիճք Ժահահոտք. վնջ օդ նր չէ այնչափ ինչ առողջարար. ունի բնակիլս իբրև 6000. շինուածք նր լն մեծի մասին անշուք են. ուն և գղետկ նր անկանոն, և անկատար: Աստ է նիստ գաւառական Ժողովոյն: Հիմնագիր նր եղև ոկլեթորս առաջնորդ առաջին սահաւածիւ գաղթականին անդղիայ, որք նախ բնակեցան 'ի նահանգիս. յնջագոյն բնակելին աստ սահաւ ոմանք վայրենի ամբրիկացիք անոճանելք Եւսագրաւ. վնջ շրջակայ վիճակ քղբիս 'ի նոցանէ ունի զանուն:

ԱՂԻՆԻ : Ի ամբոց իբր 16 մղոնաւ հեռի 'ի քղքէ աստի առ ափն ոճեշ գետոյն 'ի հիւսիսակողմն նր • մղոնօք ինչ 'ի վերոյ ք զհառնուսն գոնաւաշ ջրոյն : **ՏԷՐԻՇՆ • (Տարիէն) :** Ի բնակուի սկովտացւոց փոխադրելոց յեւրոպիոյ 'ի հիւսիսակողմն աւադաման գետոյն : Ս'երձ յայտեղի գտանի ամբոց կոչեցել Գեւորդ արփայ • որ կառուցաւ 'ի սրաշտարանութի սահմանաց նահանգիս յերեսաց սղանիացւոց • յուրում տիրէին 'ի Ֆլորիտո :

Քրեպէրիւն : Բնակուի սկովտացւոց 'ի կղզին նրյն սիմոնի' գործել յերկուց առաջից աւադաման գետոյն :

ՍԷ անդրէաս • 'ի բարբառ անգլ' Սե'ր Է'նպրո : Ի ամբոց 'ի քումպէնշանտ կղզի • 'ի հարաւակողմն Ֆրիտէրէի :

ԱՂԻՆԻ ԿՈՒՆԵՆՏԻ • ՍԷ անգլ' • Քորտ Է'նլե' : Ի 'ի հարաւակողմն նախընթաց ամբոցի • 'ի հիւսիսային ծագ ամեւիս կղզւոյն :

ՍԷ Գե'րդ • ՍԷ անգլ' • Սե'ն Ջերմ : Ամբոց սահմանադուիս առ սահմանօք Ֆլորիտայի' հանդէպ սԷ պողոս կոչեցել ամբոցի • 'ի հանդիսակայ ծայրն բերանոց գետոյն սԷյն յովհաննա 'ի փոքրիկ կղզւոյ :

Բի'րիւպերի • (Բուրիպուրի) : Գիւղ 'ի հիւսիսային եղբ սեվընը կմ սաւանան գետոյն • ունի տունս իբրեւ հարիւր • շինել յըզվիցսերեանց և անուանել յանուն բուրիայ գլխաւորի իւրեանց :

Էպի'րդեր • (Աբի'նե'ր • կմ Լե'ի'նե'ր) : Բնակուի հիմնել 'ի գերմանացի լուսերականաց տաքագրելոց 'ի սաղիսպուրկայ : Նոր էրեւնեգեր առաւել մօտ է առ գետն հանդէպ բուրիսպուրկայ :

ԱՂ-ԿՈՒՍԴԱ : Գլխաւոր քղք մասնաւոր իմն կոմսուէ , բարեւէն և երկի գլինի սեվընը քղքի , առ սեվընը կմ սաւանան գետով իբր 100 մղոնաւ հեռի 'ի ծովէ յարեմոեան կողմն : Առաջին հիմնադիրք սորին , եղեն արք ոմանք ելեալք 'ի զանազան գաղթականաց սորին նահանգի , և ընկերակցելք 'ի հաստատել զառւարուի մօրթոյ վայրի երէօց , ք շերաշեանց կմ քեբոքեանց՝ իւրեանց սահմանակից վայրենի աղանց • որով 'ի սկզբան անգ բզմն շահեցան , մինչև էին ձեռնամուխ 'ի մշակուի երկրի • որ թէ ժրաջանութ գործեացի , առաւել շահաբեր է ք զայն զձաւականութ : Ագր-նի • Գադալ • Քե'նի • Լի'ի • Էպի'ի • Քլաւմէ : Են գետօք բնիկ ամերիկացւոց յարեմոեան կողմն ձեործիայ :

Ուսման : Գլխաւոր տեղի ստորին շերտէանց , կմ
աբալաքեանց ընդ մէջ գումէլօ , և շունաքանդի
գետոց : Այս նահանգ ունի լ Խրե և զանազան
կղզիս . որք կոչին Սէ սիմն Ժոր . Սաբա կղզի . Սէ
խաբաբէնէ . Օսսապա . Վիւսիւրն . և Դիպի : առ բե-
րանով սաւանահ գետոյն :

Նահանգ լ . Քարոլինա :

Այս նահանգ է մի յընդարձակագոյն , և յառաւել
արգաւանդ փարթամ և բազմամարդ նահան-
գաց հիւսիսային ամերիկոյ . որ 'ի հարաւոյ' ունի
Խր սահման զձորձիա . յորմէ լմասին բաժանի
'ի ձեռն սաւանահ գետոյն . 'ի հիւսիսոյ' զվերձինիա .
յարեւելից' զծովն հիւսիսային . Իսկ յարեւմտից'
տմանք ձգեն զսահմանս նր մինչև ցմիսիսիբի գետն .
որով և զըլլոր գաւառն շերտէանց 'ի նմաբաբիսիս .
Խր զի անգլիացիք 'ի 1729 . 'ի վէստմինսգէր քղքի
լ Խրեանց արուք առին զնա անուամբ , այլ ոչ
իրօք . վնյ մէք լաւ ևս լ պիլինկայ և լ այլոց'
զարեւմտեան սահման քարոլինայ ձգեմք մինչև ցալ-
լիկանեան լերինս . Թողլ լ բաց զլեւն շերտէանց
զոր առանձին ունիմք ստորագրել ստորե : Տարա-
ծուի նր բովանդակ առել 'ի միասին և զհիւսիսային
քարոլինա , է իբրև 38000 քառակուսի մղոն Տա-
գրական : Բայց բնակիչք նր առ համեմատութ այս-
չափ ընդարձակուե , սակաւ են . զի ըստ պիլինկայ
համօրէն սպիտակք , որք են այժմ բուն բնակք երկ-
րին' չեն աւելի ք 525000 . Թող զսեաւ գերիս .
բայց և նք չեն այնչափ ինչ բազմաթիւ :

Գլխաւոր գետք նր են Սանդի . և Բեդի : Սանդի
եւանէ յաբալաքեան լերանց առ սահմանօք նահան-
դին . և 'ի սկզբան անդ կոչի Բանկաբի . ապա Սանդի .
և գնայ անկանի 'ի ծովն հիւսիսային 'ի վերոյ քան
զհրուանդ" քարդէրէգայ : Իսկ Բեդի եւանէ 'ի հիւ-
սիսային կողմանց այսր նահանգի , և հոսի լ հարաւ :
Օգ նր քաղցր է և բարեխառն , և լաւագոյն քան
զօգ ձիորձիային . բայց ուրեք ուրեք մէնդ 'ի ծովէ
զերեայ անգիս առ յաճախուե լճային և ժահահոտ
տեղեաց' ծանր է և վնասակար :

Իսկ երկիրն լ զանազան կողմանց' զանազան է . 'ի
Բ

Հարաւային կողմանս պարարտ է և արգաւանդահող :
այլ դեռ քսաներդ մասն չեւ է մշակել առ նոճազուե-
րնակչաց . 'ի ծովեղերեայ տեղիս՝ լէ որս գետք նր
հոսին 'ի ծովն , լճային է և ճախճախուտ . և ուրեք
ուրեք աւազուտ և գլխովին անբեր . նոյնպէս և 'ի
խորին կողմանս հիւսիսային մասին՝ բզմ վայրք
ծածկել կան ոսկիտակագոյն աւազով . որք այլ ինչ
ոչ բերեն , բայց միայն վայրենի սոճի ծառս անալը-
տուղս . այլ մեծ մասն երկրին՝ մշնդ 'ի խորին կող-
մանս պարարտ է յոյժ և բերրի : Հարաւային մասն
գրեթէ առ հսրի գիւր է և հարթածաւալ . և դնա-
լով լէ արեւմուտս՝ առ սուկաւ սակաւ բարձրանայ
մինչև ցատորոտս արալաքեան , կմ ալլիկանեան լե-
րանց . իսկ յայնկոյս նց դնայ զառ 'ի վայր լէ արե-
ւմուտս մինչև ցեղերս միասիսիբի գետոյն : 'ի կողմանս
յայսոսիկ՝ ուղ և 'ի հիւսիսային կողմն՝ ունի լէարձակ
արօտս խոտաւէտս . յորս հազարաւոր արջառք արա-
ծին . որք լէ առաւօտն դնան յարօտ առանց հովուի .
և լէ երեկս ինքնին դառնան 'ի բնակուիս . նոյնպէս
և խողք որք առաւել բզմ են անդ , և մեծամեծք
և պարարտք ք զեւրոպիոյ , ինքնին՝ առանց արա-
ծողի կերակրին յանտառս : իսկ լէ հակառակն՝
ոչխարք և յոյժք սակաւ են , և վտիտ . միս նց ան-
համ . և ասրն ձաղկ և անպիտան . յորմէ երեւի թէ
օդ և բոյրք երկրին՝ չէ համապատշաճ բնուէ նց-
ղի բզմ անգամ տարան անդր յեւրոպիոյ կմ յասիոյ
պատուճական ոչխարք . և յառաջին ծնունդս վղջղկի
փոփոխեցան 'ի յուռնի :

Իսկ յարմախ սորին նահանգի առաւել առատ և
բողմաշահ բնակչաց՝ է որիզ . որ դիպուճածով մուծաւ
անդր . քզի նաւ մի բարձել որիզ բզմ՝ յարեւելեան
հնդկաց Եէ , վարեցաւ ալիկսծուք 'ի կողմանս
յայսոսիկ , և լէ հարել 'ի ծովեղերս նահանգիս խոր-
տակեցաւ , և որիղն զեղաւ 'ի ծովն . զոր ալիք ծո-
վուն տարել ընկեցին 'ի ցամաք . և անգ 'ի մերձա-
կայ տեղիս գետոց ինքնին բուսան . և արարին
որտուղ . զոր տեսել անդղիացի բնակչաց երկրին՝
հաւաքեցին զպտուղն . և սկսան այնուհետեւ և
ինքեանք սերմանել , և բազմացուցանել . տեսել
զառատաբեր արգիւնս . զոր և առաւել ևս աճե-
ցուցանէին : Այլ անդղիա արդելս եդ նց չտանիլ
այլուր , բայց միայն յանդղիա . ուր ստիպէին վա-
ճառել զայն այնչափ գիւրագին , զի և զծախս մշա-
կուեն ոչ կարէին հանել , թող թէ շահիլ ինչ . այս ար-

գէլ լը բղմի Ժմկս եկաց մնաց 'ի վր նյ. այլ 'ի 1730 յետ
բղմի թախանձանաց բնակչացն բարձաւ. և այնու-
հետեւ օր լը օրէ բազմացուցին զարտորայս որիզոյ :
Բայց ցորեան բնաւ ոչ յառաջացաւ 'ի նահանգի
աստ . զի 'ի շրջակայ վայրս գետոց' և 'ի ծովեզերեայ
կողմանս' մառախուղն ապականէ զհասկս նր, և
անպտուղ առնէ . իսկ 'ի ներքին կողմանս յարդ. բղմի
բերէ, և ցորեան սակաւ . զի առ պարարտուէ երկ-
րին ուռձացել աճէ յոյժ ցօղունն . այլ հասկքն
փոքր են և արուգ 'ի ցորենոյ . յայն սակս փխկ ցորենոյ
առաւել փոյթ առնեն սերմանել մարացորեն, որ
գոլով համաբնական բոյս այնր բաժնի կմ կլիմայի'
առատաճիս պտղաբերէ : Ունի և լեղակ, զոր հա-
նեն 'ի մամնաւոր ինչ տնկոյ' որ լինի յարեւելեան
հնդկիս . և 'ի վերջին Ժմկս բերաւ և յանդիլեան
կղզիս, և 'ի նոր սպանիա, և հուսկ յետոյ 'ի քարո-
ւինա . բայց մշակուի այնր տնկոյ չեւս է կատարե-
լագործել, ուղ արժան է . վնյ և լեղակն նահանգիս
հարի ստորին է ք զարեւելեան հնդկացն, կմ այլոց
տեղեաց :

Ունի և իւղ բեւեկնւոյ, զոր հանեն 'ի բեւեկնի ծառոյ,
հերձոտեալ զբուն նր լը երկայն վերուստ 'ի վայր,
լը որս հոսէ իւղ թանձրամած կմ խէժ, այլև դա-
ղիխէժ . այն է խաբան . զոր 'ի նոյն բեւեկնի ծառոյ
հանեն . և խէժ սոճւոյ, այնէ՝ լախագլղ. և զանազան
տեսակս պատուական փայտից . և ծխախոտ՝ այն է՝
Բի-Բի-ն, և ոլոռն . ևն : Իսկ վաճառականուի նր
ծաղկել է յոյժ ոչ միայն այժմ, այլև յառաջ մինչդեռ
կախեալ կայր զանգղիոյ . որոյ դլխաւոր վաճառք են
նախայիշատակել բերք նր . զոր աղդի աղգի խէժք,
որիզ, մարացորեն, լեղակ, միս աղել եղին և խողի,
մորթ ընտանի և վայրի անասնոց՝ գործել և անգործ,
տախտակ, գերան, և այլ փայտ 'ի պէտս շինուածոց,
ևն . յորոց ոչ սակաւ շահին :

Այս նահանգ եղև առաջին տեղի բնակուէ անդ-
ղիացւոց յամերիկա . ուր 'ի 1585 եհաս վալտերոս
աւելչկ . և զտեղի կալաւ 'ի հիւսիսային կողմն նր
'ի ծոցն ունոգ . այլ այս առաջին հիմնարկուի փու-
թով կորեաւ 'ի պէսպէս Թշուառուէց . և մնացին
սակաւ ոմանք տառապեալք . որք Թափառական չըր-
ջէին 'ի կողմանս յայնոսիկ . յորս յետոյ յաւելան և
այլք ոմանք 'ի շրջակայ բնակչաց եւրոպացւոց . որք
և սկսան ժողովել իւղ բեւեկնւոյ, և գաղիխէժ, և
խէժ սոճւոյ, և վաճառել մերձակայ բնակչաց . ապա
'ի

'ի 1633. ռմանք 'ի մեծամեծաց անտի անգղիացւոց , զորս նք (ԵՐԿ) կոչեն , որք էին պէրքելէյ . քլարէն տոն . ալպէմարլէ . դրավէն . ասլէյ . և ասպետքն՝ քարդէրէդ . պէրքելէյ և քոլլիդոն , ընկալեալ 'ի ի կարողութե արքայէ անգղիոյ զտիրապետութի հարաւային մասին այսր նահանգի , ուր չէ էին կոխեալ որք եւրոպացւոց , բաժանեցին զայն 'ի մէջ իւրեանց . և հիմնեցին բնակութիւնս 'ի զանազան տեղիս :

Իսկ զքղքական կնվարութի երկրին վարէին իմ օրէնաց , զոր 'ի յանձնարարութե նց արար յովհաննէս լոքերեկէի իմաստասէր . այն օրէնք իմաստն ինչ երեկէին խոհեմական . այլ իմ այլ մասանց ամենեկին յոռի և վիտտակար . վնդի առ 'ի հաճոյանալ նախասացեալ իշխանաց , ետ նց գրեթէ զանկոպար իշխանութի , որ յետոյ փոխեցաւ 'ի յայտնի բռնակալութի . ոչ միայն առ եղկէի ամերիկացիս , զոր անխնայաբար կտորեցին , այլև առ բուն ժողովուրդ իւրեանց . որոց վաստակեալ յանտանելի լծոյ սց , դիմեցին յատեանն լոնտոնայի՝ որ և եբարձ զիշխանութի նց . տոճե՛լ նց փոխարէն 81818 օսկի վենետիկեան . և սցնուհետև բոլոր հարաւային մասն քարոլինայի անկաւ անմիջամբ իմ օրութե անգղիոյ , բաց 'ի քարդէրէդայ մինչև 'ի վերջին Ժմկո , յորում և սա իմ այլոց նահանգաց միացե՛լ , 'ի բաց ել 'ի օրութե անգղիոյ . իսկ սցժմեան կառավարութի նր է ռամկապետական . իմ եղանակին՝ զոր 'ի ներածութե ԺԴ նահանգացս նշանակեցաք : Այս նահանգ իմ ներածութե բաժանի յերկու մասունս կմ գւնս . ցր 'ի հարաւային , և 'ի հիւսիսային . որք կացուցանեն զերկու նահանգս ինքնիշխանս , անկախս 'ի միմեանց . և երկոքն ևս բաժանին յայլ և այլ կոմսութիս . զորս յառաջիկայ ստորագրեսցուք :

Վարդէնա հարաւային :

Այս մասն բաժանի 'ի չորս կոմսութիս . որք 'ի սկզբնական տեարց իւրեանց կառել զանուն , կոչին կրանկէլ . Բուլէրն . Պէրլէլ . և Գրալէն , զորոց զգլխաւոր տեղիս յայտմ վայրի ստորագրեսցուք : Չարլէն . (Բարլէրն) : Բաղաբամայր համօրէն հարաւային քարոլինայի 'ի կոմսութե պարբէտայ կմ պերքելեայ մերձ 'ի տեղին , ուր առհէյ , և քօբէր դեպք

խառնին ը միմեանս . և է քղք ամուր գեղեցիկ .
 և ը իւրում համեմատուէ բազմամարդ . զի ունի
 բնակիչս իբրեւ 20 հզր . աստ է աթոռ գւղեկան ժո-
 ղովոյն համօրէն հարաւային քարոլինայի : Այս քղք
 'ի վերջին պիղծմի բիւ մահամ պաշարեցաւ . զի 'ի
 1776 գլինդոն սպարապետ անգլիացւոց 3. 4. հզր
 զօրօք՝ և բաղմուք պիղծմական նաւուց՝ եկեւ պա-
 շարեաց զնա . և ը երկար ժմիս բաղնեաց զնա .
 այլ բնակիչք քղքին քաջութիւն գիմագրաւ լեալ նմ ,
 կորագլուխ 'ի բաց դարձուցին զնա . զհարիւրաւորս
 'ի զօրաց նր կոտորեւ . և 'ի նաւուց նր ղոմանս հըր-
 կեզ արարին . և ղոմանս 'ի ծովն ընկուղին . այլ
 առաւել արժանի յիշատակի այն է , զի այն ոմբա-
 ղէնք՝ քրտօր , որով բնակիչք նր հարին զզօրս անգ-
 ղիացւոց՝ էին այնոքիկ՝ զորո անգլիացիք 'ի ժմիկ
 խաղաղուէ առին 'ի նաւուց դաղլիացւոց առ ծո-
 վեղերքք քարոլինայի . և արքայն անգլիացւոց ետ զայ-
 նոսիկ 'ի պարգև քղքին չարդբնայ . որք և եղեն
 դործիք բնակչաց նր 'ի խորակել զբանակ նր .
 թերես 'ի պատիժ անիրաւուէն , զի 'ի ժմիկ խա-
 ղաղուէ զլրէժ պիղծմի խնդրեցին : Յետոյ 'ի 1779
 այլ ոմն սպարապետ անգլիացի միւսանդամ պաշար-
 եաց զքղքս զայս ցամաքային զօրօք եւեթ . այլ բնա-
 կիչք քղքին և յայս նոճագ արիաբար պաշտպանե-
 ցին անձանց . մինչև պարտութեւ թշնամոյն , ոտի-
 պեցաւ յետս դառնալ . ապա 'ի 1780. 'ի մայիսի 12.
 նախայիշտիկեւ լինդոն սպարապետն էառ զքղքս .
 յորում ժմիկ չև էր տակաւին անգլիա հաշտեւ ը
 ամերիկացւոց :

Փէպերիգեան ամրոց : Է 'ի կրանվիլէ կոմսութե զոր
 անգղ՝ կոչեն Տէ Կառնտի օլ կրէնվիլ . կառուցեալ
 'ի կղզի ինչ ծովու , ուր բորգօռեալ կոչեցեւ գետն
 մօտանէ :

Պէլբերտ . (Պէլբօրտ) : Ամրոց 'ի նոյն վերոգրեւ
 կղզի :

Մուլէ : Նոր վնասոյ . ը անգղ՝ Նեա Կայնլէ : Են
 բնակեւ տեղիք 'ի կրէնվիլ կոմսութե :

Մէ Կեւիէ . ը անգղ՝ Սեւտ Հէլէ : Է կղզի երեւ
 ելի 'ի սմին կոմսութե . որ ը այլոց կղզեաց ձևացու-
 ցանէ անձուկ նեղուց ծովու առ բերանով էտիպօ
 գետոյն :

Մէ Կապէլ . Ղրէնվիլ . Տալֆուսի : Են կղզիք մօտ
 առ նախընթաց կղզին :

Ռէրնէր . (Ռաւնօր) : Քաղաք 'ի քօլէ դըն (քոլէգօն)
 կոմ :

կոմսութեան առ. բոմպաշ գետով . իրրեւ 40 մղոնաւ հեռի 'ի չարլզընայ .

Էպիսկոպոսներ . (Էպիսկոպոսներ) : Քաղաք 'ի սմին կոմսութեան առ. ասհերով գետով :

Ճէփընպըն . (Եպիսկոպոսներ) : Քաղաք 'ի հարաւակողմնէն էտիսգոն գետոյ :

Էպիսկոպոս . (Էպիսկոպոսներ) : Եւ Հարաւային էպիսկոպոս : Եւն երկու կողմից գործել 'ի համանուն գետոյ . առաջինն մեծագոյն է . Եւ ունի շուրջ զեւրեւ 'ի ծովակողմնայլ բնիկ փոքրիկ կղզիա :

Շէնի . Քաղաք 'ի ուարբէն . կամ պէրբէլէյ կոմսութեան առ. ավին սանգի գետոյն 'ի ստորին կողմն նր :

Տրէստէր . Քաղաք փոքր 'ի սմին կոմսութեան 'ի հեւսիսակողմն ասհէյ գետոյն :

Էպիսկոպոս պաշտ : Քաղաք կառուցել առ ճննչաւ , որ 'ի չարլզընայ հանէ յաւկուսդա քաղաք . 'ի հեւսիսակողմն էտիսգոնի :

Ուլտէն . (Վիլտէն) : Քաղաք նոյնպէս 'ի պէրբէլէյ կոմսութեան առ. էտիսգոն գետով :

Մոլրէն . (Մոլրէն) : Կաւահանգիստ 'ի կղզի ինչ գործել յէտիսգոն գետոյն :

Օրէնճպըն . (Օրէնճպոսներ) . Էպիսկոպոս . (Ալթէն) : Եւն բնակել տեղիք 'ի պէրբէլէյ կոմսութեան :

Լեւի ալթէն . (Լեւի իսլանդ) . Սաւալիւն . Պաշտ . Եւ Ուարբէն : Եւն մանր Եւ աննշան կղզիք 'ի ծովու մօտ 'ի յամաքն թ մէջ բերանոց սանգի Եւ քորէր գետոց : Ծօրճ Դան . (Ծօրճէրտէն) : Ուլթէնպըն . (Վիլթէնպոսներ) . Քիւնիս Դան . (Քիւնիստէն) : Եւն քղաք 'ի կոմսութեան քրավէնայ . որ թ անգղ' կոչի Քանալ Դի օլ Քիւնիլէն :

Փիլիպիսպոսներ . Քանիսպըն . (Քիւնիսպոսներ) . Սաւալ : Եւն բնակել տեղիք 'ի կոմսութեան քրէյլընայ :

Քարտէսա հիւսիսային :

Եւն մասն քարտէսային բաժանի 'ի հինգ գլխաւոր կոմսութեան . որք են Քիւնիլէնպըն (Քիւնիլէնպոսներ) . Պաշտ , Ալթէնպըն . Կիւնիլէն . Եւ Ալթէն . զորոց զգլխաւոր տեղիս յնշիկայդ նշանակեսցուք :

Կիւնիլէն . (կամ Պիլէն) . Նիւնպըն : Որ է քղբամայր համարէն հիւսիսային քարտէսային առ. գրէնթ գետով , մօտ 'ի նէվա գետն մեծ , որ է նաւարկելի մինչև յայտ քղաք . որ թէպէտ չէ ինչ ամուր' ոչ այնչափ ինչ

ինչ մեծ՝ և ոչ մարդաշատ, բայց է միջակէտ վա-
ճառականութե այսոր մասին նահանգիս. զի չունի
վաճառատեղի, և ոչ նաւահանգիստ լաւագոյն ք
զայս :

Պրէշէ + (Պրաւիշ) . Վիւնիտօն . Սօրօշէ : Են փոք-
րիկ քղքք, և բնակե՞լ տեղիք 'ի կոմսու թեան քլա-
րէնտոնի :

Բէւե՛ . (Բեւիւս) . Օնիս . Քաւրէրէշ . և Քրէշէ .
(Քրաւէն) : Են փոքրիկ վիճակք 'ի կոմսուէ քլարէն-
տոնի, որ լը անգղ՝ Քաւանդի օշ Քլէրէնպըն . սեփա-
կանե՞լք զանազան տեարց :

Պարուէլ : Ամրոց առ նէվս գետով 'ի հարաւա-
կողմն :

Պանիս . Քարէ Պանիս . և Սալն Լօգուդ : Են կղզիք 'ի
սմին կոմսուէ :

Պա՛ր : Գլխաւոր քղք համանուն կոմսուէ կառուցե՞լ
առ բամդիքօէ գետով 'ի հիւսիսակողմն նր, որ թէ-
պէտ փոքր է, այլ բարեշէն . և առ համեմատութե
իւրով բազմամարդ :

Քաղէլիշ . Նահէրու + . Ռէսպիւն . Նահանդէ + : Են
աւանք լը մէջ սուրիֆդ և բամդիքօէ գետոց :

Մաթանս . Քիւնի պլանդ : Են բնակե՞լ տեղիք լը մէջ
բամդիքօէ և ռոանօք գետոց 'ի մասնաւոր վիճակօւ
Մաթանսպէդ : Աւան և գլխաւոր տեղի հիւտէ վի-
ճակին առ ափն ծովու : 'ի հիւսիսակողմն այսոր վի-
ճակի՝ գտանի դաշտ ընդարձակ ամայի և լճային .
լը որ հոսին չորք փոքր գետակք :

Քիւնիշէ + օշէ , և Միւֆաբ : Են երկու փոքր կղզիք 'ի
հիւսիսակողմն սարին ագերայ :

Էպէնդօն : Քաղաք որ յառաջագոյն էր գլխաւոր
տեղի համօրէն հիւսիսային քարոլինայի . այլ այժմ
ոչ ևս . կառուցե՞լ առ ալպէմարլէ կոչեցե՞լ նեղուցիւ
զոր գործէ ռոանօք գետն :

Պերտիէ . Քալան . Բեգլիմանս . Բասգլուտան + . Գաւրօ-
դու + : Են զանազան վիճակք 'ի հիւսիսակողմն ալպէ
մարլէ նեղուցին : Այս նեղուց տիրանա խօսելով
է պարոյր, սրոյ բերանն կոչեցե՞լ բերան ռոանօկայ
է գժուարամուտ, և վտանգաւոր յոյժ 'ի պատճառս
աւազակոյտ բլրոց և ժայռից, որք գտանին առ
նովաւ . վնյ բզմ գգուշուէ պէտք են անդ :

Քիւնիւս + : Վրդի երևելի հանդէպ ցամաքին . լը
որում գործէ զնեղուցն կոչեցե՞լ Քուրօդուք :

Սաւրա : Գեօղ 'ի կոմսուէ կրանվիլայ . 'ի հարաւա-
կողմն Տօմ գետոյն . որ ելանէ յարարագլէռնէ . և
յետոյ

յետոյ գործէ զՌոմանօք գետն . գտանի 'ի սմին կոմսուէն միւս ևս գեօղ համանուն յարեմտեան կողմն առաջ .

նոյն՝ որ առաւել մօտ է լերին արարագայ :

Վասն : Է բնակեւ լեզի 'ի կոմսուէն անսոնայ մերձ յակունս կարկալէս վտակին . որ հոսի լէ հարաւայ կողմն արարագայ , և խառնի 'ի բէտի գետն :

Քօսարք : Գեօղ գեղեցիկ 'ի գեղազոնարձ հովտի . լէ որ հոսի ետագին վտակն , որ ելանէ 'ի սլրուսնի լեանէ . և գնայ խառնի 'ի բէտի գետ :

Փօլաք : Է բնակեւ լեզի յարեմտեան կողմն քօսարգայ , առ սահմանօք հիւսիսային քարոլնայի . մերձ առ քոնհավայ վտակն մեծ . որ գնայ խառնի յօհիօ գետ :

Կահանգ Դ . Ա իրճինիա :

Բառ անգղ . կոչի Վէճիւնիւ . է մի 'ի մեծագոյն նահանգաց հիւսիսային ամերիկոյ . որ ունի իւր սահման 'ի հիւսիսոյ՝ զմերիլանտ . յարեմտից՝ զգաւառն օհիօ . 'ի հարաւոյ՝ զքարոլնայ . իսկ յարեւելից՝ զովկիանոս : Տարածուի նր է իւրեւ 21000 քառակուսի մղոն աշխարհագրական : Բնակիչք նր սպիտակք 650000 ոգիք . և փաքր մի նոնաղ սեաւ գերիք . ուստի և թիւ համարէն բնակչաց նր հասանէ ցմի միլիոն . որ առ համեմատութ ընդարձակուէ իւրոյ սակաւ է . բայց առ այլովք նահանգօք ամերիկոյ՝ բազմամարդ : Ունի բազմապատիկ ինքնաբուղն աղբիւրս , վտակս , և գետս մեծամեծս և մանունս , յորոց գլխաւորքն են չորեքին այսօրիկ . լէ որս հնար է նաւել :

Եաթէս . որ կոչի և Բալէադան : Է գետ մեծ յոյժ , զոր ստորագրեցաք յընդհանուր ներածուէ անդ ամերիկոյ :

Եօրտ . կմ Գէպ Եօրտայ : Այս գետ իւրեւ 40 մղոնաւ չափ հոսի լէ ձորոփորն 2 մղոն լայնութ . առանց խոտորեւոյ յաջ կմ յահեակ , ապա բաժանի յերկուս առաջս . յորոց մինն գնայ լէ հիւսիս . և կոչի Մադաբօնի . իսկ միւսն լէ հարաւ , որ անուննի Բալանի . որք են գետք մեծամեծք . յորս մարթ է նաւարկել և մեծամեծ նաւուց ց70 . կմ 80 մղոն անդղիացւոց :

Ռաբբանոս : Գետ մեծ բաղկացել յերկոյ վտակաց . որք կսչին Ռաբբի աննա . Դարնէդն . և Իփաճէման . ելէ՛լք 'ի պէ՛ն կմ պլաւ . այն է՝ կապուտով լերանց . որք հարուստ մի 'ի վերոյ ք զֆէտէրիքսպուրկ քլք միանան , և գործեն զւարբաճանօք գետն . լք որ՝ սկսել 'ի պարուրէն , զոր գործէ 'ի զեղանիլ իւր 'ի ծովն , հնար է նուեղ և մեծամեծ նաւուց իբրև 100 մղոնաւ անգղիացուց 'ի ներքս . մարթ էր և ևս յառաջել , եթէ չէին լք մեջ անկեալ ստհանք մղոնաւ հեռի 'ի ֆէտէրիքսպուրկայ , որ խափանեն զգնացս նաւուց , բայց փոքրիկ նաւակք՝ և քանօդք երկրին՝ կարեն անցանել լք այն :

Բարալմա : Մի 'ի գեղեցկագոյն գետոց հիւսիսային ամերիկոյ . որ 'ի հիւսիսոյ արեւմտից հոսել լքարեւելս , գնայ անկնի 'ի պարոյրն քէսաբաք լք բերուն՝ որոյ լայնուին է իբր 10 մղոն : Մարթ է և լք այս գետ նաւել մեծամեծ նաւուց մինչև 200 մղոն 'ի ներքս . իսկ անախ և անգր սփռել կան 'ի նմ քարաժայռք , և քարավազք՝ այնէ՝ ստհանք որք խափանեն զլնթացս նաւուց , և նաւակաց : Կրէ զմակրնթացուի և զաւելաւուի լք ծովու մինչև ցառաջին քարավազն , և անգր ևս . զի և առ աղէքսանդրիա քլքաւ բարձրանայ ցերիս , կմ ցջորս ոտնաչափս : Այս չորեքին գետք մեծամեծք բերեն զանազան աեսակս ձկանց մէնդ . մէրսին տառտ :

Օգ սորին նահանգի լքհանրապետ իօսելով՝ քաղցր է և բարեխառն . զի և 'ի ձմեռան հաղիւ երբէք պէտս տւնին հրոյ 'ի ջեռնուլ . բայց փոփոխական է յոյժ 'ի պտաճաւս անդագար այլայլուէ հողմոց . որք պտաճառեն ցուրտ , և տօթ . զի բզմ անպամ տօթադին տո՛ւնջեան՝ յաջորդէ գիւեր օտտոկասառոյց , մինչև սառիլ և գետոց . որ և ոչ ստկաւ վիասէ առողջուէ . յամառան յաճախեն յոյժ մրրիկք և փոթորիկք , հանդերձ փայլատակմամբ և որոտմամբ մէնդ 'ի ծովեղերեայ կողմանս :

Իսկ երկիր նր լքհանրապետ բարի է և արգաւանդ . բայց հաղիւ թէ տասնե՛րդ մասն նր մշակել է . սակայն և այն անգարման վայրք չեն անսխտան . զի ինքնին առանց մրդկային խնամոց բերեն անհամար աղգս պտղոց , ծառոց , բժշկական բուսոց , և ծաղկանց : Անտառք նր բաց յայլոց հնրկ ծառոց , բերեն մուրաս , մայրս , նոճս , եղևինս բաղմատեսակս , և վեց կմ եօթն աղգս կաղնեաց , կաղամախս ծաղկաբերս , ախակիս , և սասֆուսս . ծառք պիտանիք 'ի գե

գեղորայս, ամսէր ծաղիկ, յասիկ, այն է՝ Էսէնի-
 աղբի աղբի կակաչս և շուշանս . և այլ բիւրատեսակ
 ծաղիկս . իսկ մնակե՛լ դաշտք նր բերեն ցորեան
 առատ, և առաւել ք զայն մարացորեն . և ծխախոտ
 բզմ՝ յոյժ . որ և է մի ՚ի գլխաւոր վաճառաց բնակչաց
 նր : Ունի և ընդարձակ արօտս արդաւանդս . և
 ընտանի անասունս բզմս . նր արջառս, և ոչխարս .
 բայց առ հերկ վտիտ են և յոռի . զի թո՛ւի թէ օգ-
 երկրին չէ ինչ նպաստաւոր եղբերաւոր անասնոց .
 իսկ խոզք լէ հկռկն՝ մեծամեծ են և պարարտ յոյժ .
 նոյնպէս և երկւորք նր գեղեցիկ են և արագըն-
 թաց . վն զի բնակիչք երկրին ամ ջանիւք փոյթ
 առնեն ՚ի կատարելագործել զսերունդս նց : Իսկ
 յանտառս նր լի են զանազան տեսակք վայրի երէոց .
 նր արջ, գայլ, աղու՛ն, սամոյր, աքիս, նասրաստակ .
 թող զայլ պատառօղ գազանս . ոն յովաս, վագր,
 ցուլ վայրի են . այլ և անհամար ազգք թռչնոց գե-
 ղեցկափետուրք, և պատռճականք ՚ի կերակուր :
 Կտանին անդ և անհամար տեսակք սողնոց, և
 ճանճից մեծամեծաց . նր օձք թռչնաւորք, և ան-
 թոյնք, իժք, մողեսք, և գորտք . յորս երևելի է
 տեսակ մի գորտան վն չափազանց մեծուէ, և սաստ-
 կաձայն կարկաչանաց . զոր ՚ի հեռաւոր տեղիս լսելի
 առնէ . նոյնպէս և անբաւ թիթռունք գունագեղք
 լէ օդս թռուցելք . և փոսուրայք . այն է՝ արեւ
 ձէյի . որք յամառնային գիշերս, յորժամ ոչ լուսաւորէ
 լուսինն, առ անհարին յաճախուէ նք լուսաւորեն
 զօգն . որք և առաւել մեծ են ք զայնս, որք առ
 մեզ գտանին : Ունի վերձինիս և բովս երկաթայ,
 և պղնձոյ, և կապարի . այլ և ածուխ հանքային,
 որ ՚ի վերջին Ժմկս գտաւ : Ահա այսոքիկ են բերք
 վերձինիայի . որք և են գլխաւոր վաճառք նր . մէնդ
 ծխախոտն, որ կարի շահաբեր է բնակչաց նր :
 Սկիզբն բնակուէ անգղիացւոց յայս նահանգ՝ եղև
 ՚ի 1606 . յորում ամի հասին անդ արք 500 . և զա-
 ռաջին բնակուէ իւրեանց հեմնեցին ՚ի տեղւոջ՝ ուր
 տյժմ է եամեսգովն քղք . յորժամ հասին անդր,
 համարեցան հասել յերկիր արծաթաբուղիս . քղի
 առու ինչ աղանակիտ բղխել ՚ի փոքրիկ աւազակոյս
 բլրոյ, բարձել բերէր աւազ սպիտակ փայլուն . զոր
 արծաթ կարծեցին . վն անյադ բաղձանօք սկսան
 կուտել զայն աւազ . ՚ի նմին Ժմկի հասին անդր
 յերոսպոյ երկու նաւք բերել նց նպարակս . և
 նք այնչափ պաշարել էին և մոլորել, զի զայն ևս

երկօսին նաւս լցին նովին աւազով . մինչև հաղիւ
 թողուլ զսակաւ տեղի 'ի գնել անդ զմորթս վայրենի
 երէոց , զորս փոխանակուի առին 'ի վայրենի ամերի
 կացւոց : Եւ թէպէտ յետոյ ծանեան զմոլորուն
 իւրեանց , բայց անագան . քանզի 'ի սկզբան անդ
 գողով նց բոլորովին պատաղել 'ի հաւաքումն այնր
 աւազոյ , փոյթ ինչ ոչ արարին դործել զերկիր . և
 պատրաստել ինքեանց կերակուր յանէն անապատի
 անդ . վնյ սով սաստիկ եհաս 'ի վր նց . որով 'ի 500
 արանց անտի , հաղիւ արք 60 աւարեցան : Մինչդեռ
 և նոքա պատրաստէին ելանել անտի , և անցանել
 'ի կղզին նոր երկրի՝ զի կերակուրն զոր ունէին
 հաղիւ բաւական էր վն Ժե աւուրց , ահա եհաս
 անդ տէլավարէ . ունելով թ իւր երիս նաւս լցել
 զինուք , և նպարակօք . և գտել զերկիրն ամայի 'ի
 բնակչաց անտի , էարկ նորոգ հիմն բնակուէ , զոր
 և կառավարեաց և ծաղկեցոյց առ Ժմկ մի . մինչև
 և ինքն ստիպեցաւ դառնալ անգրէն յանդղիս . և
 թէպէտ յետ մեկնելոյ նր անտի առ Ժմկ մի նոճա
 զեցաւ յառաջադիմուի այնր նորոգ գաղթականին ,
 այլ յետոյ առ սակաւ սոկաւ սկսաւ անգրէն բար
 դաւաճիլ . և 'ի սուղ Ժմկի բազմացան անդ բնա
 կիւք . և սկսան թ նմ տեղիս շինել շինոճածս , և
 դործել զերկիր , և առնել առւտրութիս . մինչև
 ընուլ բնակուի դրեթէ զբովանդակ վիրձինիս . զի
 բաց 'ի քղքց՝ յորոց մեծ մասն փոքր են յոյժ , զորս
 և գեօղս իսկ չէր արժան տսել , թող թէ քաղաքս ,
 այլ բնակուիք ցրիւ են աստ և անդ չուրջ զգետովք :
 Այս նահանգ 'ի սկզբանէ հիմնարկուէ իւրոյ գաղ
 թականին՝ եկաց մնաց թ գերագոյն տրուի անգ
 ղիացւոց մինչև ց 1776 . յորում ամի հանդիստկան
 գաշնադրուի թ այլոց նահանգաց անջատեցաւ 'ի
 տրուէ նց . և է այնուհետև ինքնիշխան . և կառա
 վարուի նր ռամկապետական , ուղ ասացաք 'ի ներա
 ծուէ ժի նահանգաց միացելոց . 'ի թիւն թ : Բնա
 կիւք նր գրեթէ բովանդակ սերել են յանդղիացւոց ,
 տւստի և լեղու և կրօն նց է անդղիականն : Ասի
 անձնատուր են 'ի զինոճորուի . ուստի և նմ արք
 գրեալ են 'ի զանազան դունդս զինոճորուէ . որք
 միանգամ են իբր 50000 . և 'ի ժի սոմենից մինչև
 ցվաթսներդ ամ կենաց , յնմ հարկաւորուին հորկ
 ծառայեն 'ի դործ զինոճորուէ . սոքա յառաջագոյն
 գումարէին յամին միանգամ առ 'ի առնել զզինոճորա
 կան կրթութիս . իսկ այժմ զինի բաժանելոյ 'ի տրուէ
 անդ .

անգղիացւոց՝ միշտ կազմեալաւորապէս կան 'ի պաշտ
պանութի նահանգի իւրեանց յերեսաց թշնամեաց
վնջ թէպէտ չունի վիրձինիա քաղաքս ամրապա
րիսպա, և բերդս քաջ սպառազինելս, սակայն հզօրա
գոյն է, և առաւել ապահով 'ի յարձակմանց թշնա
մեաց՝ քան զայլ ամ'նահանգս ամերիկոյ. սակաւ կորու
վուէ բնակեաց իւրոց, և բազմուէ զինուորաց՝ որք
նախանձախնդիր են յոյժ ազատուէ իւրեանց. ուստի
և միշտ սկամայ կամօք կրէին զուծ անգղիացւոց
համազգեաց իւրեանց. և սպասէին գիւղօղ ժամու
սառ 'ի բաց թօթափելոյ զայն. ուն և ահա արարին
Վիրձինիա բաժանի 'ի 43 կոմսուէս, կմ' վիճակս
որք առնուէն զանուէն 'ի գլխաւոր տեղեաց իւրեանց
կմ' 'ի գետոց՝ առ որովք ձգին. և կմ' 'ի տեարց
իւրեանց՝ Գլխաւորքն 'ի ննջէ՝ են. Եամն. Եօրտ
'Նիւ քէնտ. (Նել քէնտ). Չարս քէնտ. (Քարէս
քէնտ.) Իմսաւի Էնրիքսի. Ը անգղ. Քառանդի օլ հէ
նէրի. Կառլանս. Էլլաւմարլ. (ալպէմարլ). Լիւիլ. (Լու
ուի). Օրէնձ. (օրանձ). Սօթաւիլէնիլ. Իմսաւի Իոնէլէ
մսի արքային. անգղ՝ Քառանդի օլ քի քոյն. Կլօստեր
Քառանդայն, անգղ՝ Քառանդի օլ քի քոյն. Կլօստեր
(Էլօլէտեր). Ուալթհանտ. Իմսաւի Գեորգայ արքայի
անգղ. Քառանդի օլ քի քոյն. Ստէրֆեր. (Ստ
ֆեր). Քէյսֆէս. (Քայսֆէս). Կոմսաւի Քրիսթէրֆայն.
Քէլֆէր. (քալֆէր). Լիւնէնպեր. Պէսֆեր. Իմ
սաւի Իշլանիլ Էրլարայ, անգղ. Քառանդի օլ Բրիտ
էրլար. Քէմպերլանս, (քաւմպերլանս.) Չէստերֆէլ.
Լիւիլ. (ալիլ). Զէլիֆէս. (հալիֆէս). Սերի (սա
րի). Պրէնշի. (պրանշի). Էսէս. Նիւնիմէս.
(նանիմէս). Իմսաւի Իշլանտահայն անայի, անգղ՝
Քառանդի օլ Բրիտէն Էնիլ. Սօրիհամֆտն. (հօրիհամֆտն).
Էթօն. (աթօն). Ըն. զորոց գլխաւոր տեղիս
յառաջիկայդ ստորագրեացուք:

ՎԷԼԻՊԱՌԱԳՐԻ: Մայրաքաղաք համերէն վիրճինիայի-
 և նիստ գաւառական ժողովոյն, որ Թէպէա փոքր
 է, այլ գեղեցիկ. կառուցել իբրև 50 տնգլխական
 մղնաւ հեռի 'ի սարէն կարողոսի լէ արեւմուտս-
 լէ միջ երկուց բնական նաւահանգստից, յորոց
 մինն հաղորդի լէ եօթ գետոյն, իսկ միւսն լէ եւ-
 մէսայ. որք իբրև միով մղնաւ հեռի են 'ի քաղաքէն.
 որ և յայն սակս չէ այնչափ ինչ յարմարաւոր վա-
 ճառականութ. զի ոչ կարեն նաւք գնալ մօտ 'ի
 քաղաքն: Ունի տունս իբրև 300. յորս երևելի են
 արարանք քաղաքոսկեան շինել 'ի Թրճեալ աղիւսաց.

Բնակիչս իբր 2000 և եթ. մի եկեղեցի մեծ և խաչաձև. և առ նորա աշատրակ ութանկիւնի, որ է զինարան. և այլ շինուած զոր կոչեն Գաթիպուլան. որ տիրանայ է մարտկոց փոքրիկ. զինեւ 10. 12 ռմբազինութ. այլև դպրոց մեծ հիմնեալ 'ի դուլիւնսէ արքայէ. և 'ի մարիամայ գլխոյէն հանդերձ առաա ռոճիօք. ուր կարգեւ կան վեց դասատուք. որք ուսուցանեն զանձանութի. զհամարնաբանութի. զբարոյական. զբնաբանութի. զափաբանութի. և զայլ սորորին ուսմունս. իսկ ուսանողքն լը սահմանելոյ հիմնադրաց՝ պարտին լինել հարիւր, որք ձրի ուսանին անդ: Փողոցք քաղաքիս կանոնաւոր են՝ ուղիղ՝ և քարայրաւակ. սակայն գրեթէ միշտ փոշեւից են. զի աւաղուտ է երկիրն. Ը մեջ գլխաւոր փողոցին ունի հրապարակ մեծ և գեղեցիկ. երկայնութի նր իբր 600 գրկաչափ. իսկ լայնութիւն 100 տունաչափ: Ունի և կրպակս վաճառականաց և զանազան արհեստաւորաց. և զայլ ամ՝ որ ինչ պէտք են քաղաքի. ունի և զայս մասնաւոր առաւելութի վր այլոց քաղաքաց այսր նահանգի. զի զերծ է 'ի մուկոյ, 'ի պիծակէ, և յայլոց զանազան նեղացուցիչ ճանճից յաճախելոյ յայլ ամ քաղաքս վերջինիսցի:

Ճինիսցի:

Եւսիսպուլ: Գեօշ անուք 'ի ցամաք կողմ ինչ 'ի հիւսիսակողմն եամէս, կմ բոնհադոն գետոյն, իբր 42 մղոնաւ անգղիացւոց հեռի 'ի բերանոյ նր. և 8 մղոնաւ 'ի վիլլիամսպուրկայ 'ի հիւսիսակողմն նր. հազիւ 70 տունս ունի. բայց և այնք չնի 'ի մի վայր հաւաքեւ. այլ ցրիւ աստ և անդ. բնակիչք նր գրեթէ առհնրի վաճառականք և նաւաւարք, որք առաւել 'ի ծովու բնակին քան 'ի ցամաքի. վայ և քաղաքն ամայի 'ի բնակչաց երևի: Սա էր յնջոյն մայրաքաղաք համօրէն վերջինիսցի. և նիստ դուռ կան ժողովոյ նր. որ յետոյ փոխադրեցաւ 'ի վիլլիամսպուրկ. որով և իսպառ անշքոցաւ տեղիս այս. սակս չունելոյ ջուր բարի. զի ջուր գետոյ նր խառնեւ է Ը ջրոյ ծովու. ուստի դառն է և աղի. և պատճառէ զտենդ. ուղ փորձիւ տեսաւ: Վալլիսիֆօր. Վիլլիսիֆօր. և Պրատնո: Են բնակեւ տեղիք կմ գեօղք 'ի կոմսուէ եամէսայ:

Եօր: Գլխաւոր քաղաք համանուն կոմսուէ առ համանուն գետով. իբրև 10 մղոնաւ հեռի 'ի վիլլիամսպուրկայ յարեւելից. չունի ինչ արժանի յիշատակաց, բայց ծխախոտ պատուական. գերադոյն համա

մարե՛լ քան զայլ նմ' առնակս այս աղբ բուռոյ . որ
լինի 'ի շրջակայ վիճակի նր . զոր կոչեն ծխախոտ
քաղցր վերձինիայի . որով բաղմաշահ առևտրուհս
առնեն բնակիչք նր :

Հիմարն . (Հիմարոն) . Նր բոգոսն : Են բնակել
տեղիք 'ի նոյն ցամաք կղզի 'ի կոմսուէ եօրքայ :

Քիմարն . (Քիմարն) : Գեօղ 'ի ճննչի , որ
հանէ 'ի վիլիամսպուրի , 'ի հարաւակողմն բամուռնի
գետոյ . որ է ստորին վտակ եօրք գետոյն . և է
գլխաւոր տեղի կոմսուէն նիւքէնգայ :

Չարն . (Չարն) . Նր է՝ Քաղաք
կարողոսի : Քաղաքադիւղ գլխաւոր համանուն կոմ
սուէ մօտ 'ի գետն եամէսայ :

Ռիմարն . (Ռիմարն) : Դողովրդապետուի և գլխա
ւոր տեղի կոմսուէն ենրիկոսի առ հիւսիսային
եզերքք գետոյն եամէսայ :

Ռիմարն . (Ռիմարն) : Գեօղ 'ի կոմսուէ կուգլանտայ
առ եամէս գետով 'ի հիւսիսակողմն առնթեր սահ
մանացն ուխմնտայ :

Փրայ . (Փրայ) . Ռուր Գիւղօրէք 'ի կոմսուէ էլպրմար
էայ . առաջինն առ հարավարէ գետով . իսկ երկր
ն առ դաւաւ :

Հիմարն . (Հիմարն) : Գեօղ և գլխաւոր տեղի հա
մանուն կոմսուէն :

Էմարն . (Էմարն) : Գլխաւոր տեղի կոմսուէն
լիւիլայ՝ յարեւելեան կողմն ընկնտայ գետոյն մօտ
ափալաքեան լեռանց . որք կոչին և կապուտակ
լեռիք :

Ռիմարն . (Ռիմարն) : Գլխաւոր տեղի կոմսուէն օրան
ժայ 'ի հիւսիսակողմն էճիլայ 'ի վր գեղեցիկ բլրոյ :

Բօրտօն . որ թարգմանի Առնանգի :
Գլխաւոր տեղի սրօգսիլվէնիայ կոմսուէ 'ի հիւսի
սակողմն մադաբոնի գետոյն :

Բիմարն . (Բիմարն) : Գեօղ ուր բնակին մնաց
ոռածք մասնաւոր ինչ ցեղի ամերիկացւոյ . որք յա
ռաջագոյն բաղում էին , այլ այժմ սակաւ յոյժ . և

յանուն գետոյն՝ որ ուղղանէ զսահմանս նց , կոչին
բամուռնիք :

Սք ունին զփոքրիկ վիճակ երկրի .
զոր լը վճռոյ դաւառական ժողովոյն վերձինիայի՝

ոչ որ կարող է ստնուլ 'ի ձեռաց իւրեանց . բայց
ինքեանք են իբր գերիք անգղիացւոյ . որք և զգե
նուն լը սովորուէ ստորին ժողովրդեան նց . յորոց

ոչինչ իւրք զննին , բայց միայն լեզուն :

Նի . (Նի) : Գլխաւոր տեղի
կոմ

կոմսուէ գուլիէլմոսի արքայի . առ ամին համանուն
գետոյ :

ՏԵԼԵՒԵՐ . (ՏԵԼԱՎԵՐ) : Գեօղ 'ի կոմսուէ Թագուհւոյն ը մէջ երկուց վտակաց եօրք գետոյն . քի մալ
դաբոնայ , և բամունքեայ :

ՎԵՒԿԵՐ . (ՎԵՒԿԵՐ) : Քաղաք և գլխաւոր տեղի հա
մանուն կոմսուէ . կառուցեւ առ եօրք գետով 'ի
հիւսիսակողմն մօտ 'ի բերանն նոյ , և գրեթէ հան
դէպ եօրք քղբի :

ՄԻՔԵՐ . Կաւահանգիստ պատուական 'ի ծովեղերս
կոմսուէ կլօսգորայ , 'ի հարաւակողմն կվինս կղզոյ :

ՌԱԲԲԱՀԱՆՕՒ : Քաղաք և գլխաւոր տեղի համանուն
կոմսուէ առ համանուն գետով 'ի հիւսիսակողմն նոյ :

ԲՕՐԷ ԴԵՎԷՒՕ : Գեօղ երևելի այսր կոմսուէ առ
նովին ռաբբահանօք գետով :

Յայտոսիկ կողմանս գտանի բնդարձակ ցամաք կղզի
արգաւանդ և բազմամրդ . գործեւ 'ի ռաբբահանօք և
բօգովմաք մեծամեծ և շատաշուր գետոյ . ուր են
չորք փոքր կոմսուիք . որք կալին . ԼԷՒԿԵՐ . (ԼԱՒԱՒ
ԿԵՐ) : Ձգի 'ի հարաւային և յարևելեան կողմն ցա
մաքակղզոյն մինչև ցկէտ ունիսովկայ :

ՌԻՎԷՆԿ . (ՌԻՒՎՏՈՆԿ) : Ձգի 'ի հիւսիսակողմն նախ
ընթացին առ ամամբ ռաբբահանօք գետոյն :

ՆՕՐԵՆՎՅԱՐԷՆԿ . (ՆՕՐԵՆՎՅԱՐԷՆԿ) : Է ը մէջ ցամա
քակղզոյն ը վինսովկ կէտն և ը վկրօմ գետ :

ԴԱՒԵՒԿԵՐԷՆԿ . (ԴԵՒԿԵՐԷՆԿ) : Ձգի առ եղբորք
բօգովմաք գետոյն մինչ ց Սմիչ նաւահանգիստն :

ԼԿԿ . (ԼԵՒԿ) : Է աւան և գլխաւոր տեղի այսց
չորից կոմսուէց . կառուցեալ առ կրճին ցամաքա
կղզոյն մերձ 'ի ռաբբահանօք գետն :

ՄԵԿԵՐԵԼԿԱՐԷՐԻ : Քաղաք փոքր . այլ բարեշէն և
բաղմամառ . և գլխաւոր տեղի կոմսուէ գէորգեայ արքայի
առ ռաբբահանօք գետով . իբրև մղոնա
միով հեռի 'ի սահանաց նոյ . շինեւ իբր 60 ամբ յա
ռաջ առ 'ի ծաղկեցուցանել զվաճառականութի բնակ
չաց ներքին կողմանց նահանգին . փողոցք նոյ ուղղա
գիծ են և վայելուչ , ուր և այլոց բաղմաց քաղաքաց
վերձինիայի :

ՄԱՆԱՆ : Գիւղաքաղաք փոքրիկ . որ ունի իբրև
քան տունս և եթ . և այլ սահաւ բնակութե և
պարտէզս շուրջ զիւրև 'ի կոմսուէ գէորգեայ արքայի
մօտ 'ի սահանս ռաբբահանօքոյ : Այս սահանք
նման են սահանացն ներքոսի , և եամէտայ գետոյն .
երկայնութի նոյ է իբրև մղոն մի և կէս . իսկ լայ
նութիւն

նուէն իբրեւ 100 ձողաչափ • Ը մէջ գետոյն է կղզի 'ի չափ հարիւր անգոյ ծառաւից , իսկ յերկուց կողմանց հաւասար հեռաւորութիւն , իբր 20 ձողաչափ միջոցիւ են 6 • 7 • սահանք միաշարք մի քիւղ մարծր • յորոց վերջինն և փոքրագոյնն՝ է մի ռանաչափ բարձր ուղիղ դժիւ :

Մէհրապ • (Մէհրապ) : Է մեծադ երկաթոյ առափն նորին ռաբրահանօք գետոյ :

Ճերմէյն • (Կերման) • և Դիւպու : (Դաւապ) : Են երկու բնակելի տեղիք 'ի կոմսութեան գետոյ գետոյ արքայի առ ռաբիտ աննայ կոչեցել գետով :

Մ'օրէւպու • (Մ'օրէւպու) : Գլխաւոր տեղի կոմսութեան սգեդ փրրայ առ բողովմաք գետով :

Տըւ'ֆի : Բաղաք փոքր 'ի սփն կոմսութեան նորոգ շինել 'ի խորաձորի :

Բ'օւլէպու • (Բ'օւլէպու) : Բաղաք փոքր 'ի կոմսութեան ֆէյսֆէքայ 'ի հիւսիսակողմն օքոկնան վտակին • որ խաւնի 'ի բողովմաք • այս քիւղ նորոգ շինեցաւ 'ի դիւրացուցանել զվաճառաշահութիւն սորին կոմսութեան :

Մ'օւր Վէրն • (Մ'օւր Վէրն) : Կալուած հաշակաւոր զօրապետին ուսնիկդրնայ (վասնիկդրնայ) • 12 անգղիական մղոնաւ հեռի 'ի քօլէսպոքայ • ուր նա ինքն զօրապետն ունէր գեղեցկաշէն ապարանս 'ի վր' բարձր բլրոյ՝ առ բողովմաք գետով 'ի գեղաղունարձ վայրի : Սոյն այս ուսնիկդրն (վասնիկդրն) , 'ի վերջին սղոմի լեզեմ անգղիացւոց եղև ստարապետ զօրաց ամերիկացւոց 'ի պաշտպանութեան ազատութե և անկախութե ԺԴ նահանգաց միացելոց , և մեռաւ 'ի 1799 • 78 ամաց :

Ալէսանդրիա • Ը անգղ' • Ալէսանդրիա : Բաղաք բաղնալաճառ և փարթաւ 'ի կոմսութեան ֆէյսֆէքայ • իբրեւ 10 մղոնաւ հեռի 'ի մոնդ վերնընայ , 'ի միջոցի պարուրին գործելոյ 'ի բողովմաք գետոյ • ուր մտանէ հընդինի վտակն • ունի գործարան նաւուց • զի խոր է անդ գետն • ուր մարթ է և նաւա մեծամեծա արկանել 'ի ջուր :

Նիւ-Է • (Նիւ-Է) • Կիւ Սուր Նիւ-Է : Գետոյ իբրեւ 34 մղոնաւ հեռի 'ի ֆէտերիքսպուրկայ , 'ի Զնոգի 'ի որ հանէ 'ի վինչեսպոք :

Ուսապ • (Վասապ) : Գետոյ փոքր առ նովին Զնոգի : Մեծ սահանգ • անգղ' • Տէ կէյր Էսէյ : Մի 'ի մեծամեծ սահանոց հիւսիսային ամերիկոյ 'ի բողովմաք գետ • որ 'ի կողմանա աղբքսանդրիոյ արդեւել յընթացից 'ի միաշար Ժայռից , բաժանի յերկու

կու առաջս . մին գնայ ը վերձինիս . իսկ միւսն ը մէյրիւնս . յերկոսին ևս են երեք սահանք միմեանց զկնի . բարձրուի առաջնոյն է 24 . 25 ոտնաչափ ուղղաձիգ . երկրորդին 20 . իսկ վերջնոյն 10 . յորս գահալէժ հոսի ջուր գետոյն անհնարին խոխովիւք : Այս երկու առաջք հարուստ մի վաղս առեալ , անգրէն միանան 'ի ձորագետն , ուր լայնուի ձորոփորոյն՝ է 30 ձող . իսկ խորուին անդնդային , զոր չեղև հնար չափել . յորժամ յորդեն ջուրք նր՝ այնչափ բարձրանայ , մինչև բոլորովին ծածկել զլջակայ ժայռս . որոց բարձրուին է իբր 90 . 100 ոտնաչափ . և արկանել 'ի վր գագաթմանց նց ծառս մեծամեծս . որք մնան անդ 'ի նոճազիւ ջուրցն :

Ո՛ւնէնստէր . (Վինէնստէր) : Գլխաւոր քղք կոմսուէ ֆրէտերիքոսի յարգաւանդ և 'ի գեղազոճարձ վայրի . ունի տունս իբր 200 . բնակիչք նր սերեալեն 'ի գերմանացւոց , այն է՝ նեմցէ . որք վայելեն անդ յանդորրու և 'ի խորին խաղաղուէ . զերծ յոմ հարստահարուէց . գործեն զերկիր որ մատակարարէ նց առատապս գոմ՝ պէտս իւրեանց . մինչև չինել կարօտ իմիք . ունի բերդ ամուր , զոր կառոյց քաջ սպարապետն ուաշինկդըն՝ 'ի բարձրաւանդակի . առ 'ի նահանջել զարչաւանս չջակայ վայրենի ամերիկացւոց . որք յնջգոյն ստէպ ասպատակէին 'ի կողմանս յայտոսիկ . և բզմ չարիս գործէին . այլ յորմէ հետէ շինեցաւ քղքս և բերդ նր , յորոյ շինուէ ծախեցան 18 հզր ոսկի , և զկնի տիրելոյ բնակչաց բենախլանիոյ քոճեանէ ամրոցին , որ այժմ կոչի բլցպուրկ , ոչ ևս իշխեցին մերձեալ 'ի սահմանս սորին կոմսուէ . վրջ և բնակիչք նր կան այժմ 'ի մեծի խաղաղուէ : Իբր 40 մղոնաւ հեռի 'ի քղքէ աստի՝ գտանի սահանք ջուրց . ուր իջանէ ջուրն 'ի 15 ոտնաչափ բարձրուէ . և իբր 20 մղոնաւ հեռի 'ի սահանաց աստի գտանին երկու ինքնաբուղիս ջերմուկք . յորոց մինն ունի զհամ պաղլեղի . իսկ երկրորդն վառօդոյ . և յայլում վայրի փապար մի մեծ , և աղբիւր բժշկական . զորմէ ասեն թէ է դեղաւորջարար ելեփանդական ախտի . որ է ֆռէնկի . վաթսուն մղոնաւ հեռի 'ի ունիւնսգըրայ գտանի կամար բնական 'ի մէջ երկուց լերանց . ը որով անցանէ գետ : Գտանի և գետակ փոքր որ մտանէ 'ի խորափէտ լերին , և անդէն անցայտ լինի . վրջ կոչեն զնա գետ կորուսել . գտանի և աղբիւր մի ծծմրային և բժշկական : Վեշտառան մղոնաւ հեռի 'ի

Ի ուշնչէնսդրոյ լ արեւմտեան հիւսիս իւրայնա-
ծաւալ գաղտնի գտանի վիհ, կիմ խոռոչ բնական .
ուր ի սահմանաւոր Ժմիս մարթ է իջանել ի խոր
իր 100 կանգուն . իսկ յայլ Ժմիս այնչափ բարձրա-
նայ ի նիմ ջուրն, մինչև բռնուի հեղուլ և արտաբո .
զայս վիհ կոչեն ջրհոր մակընթացուէ և անդատուէ .
և առաւել զարմանալի այն է՝ զի չունի բնաւ հա-
ղորդութի լ լերին, կիմ լ գետոյ . եթէ ոչ դուցէ
ստորերկրեայ ինչ ճննդհաւ . ինն միոնսւ հեռի ի
տեղւոյէ աստի՝ գտանին և այլ եօթն, կիմ ութն
այսպիսի ջրհորք :

Բէրէւն . (Բարէւն) : Է բնակել տեղի ի սմին կոմ-
սուէ առ սահմանօք վերջինիայի և մէյրիլընայ
առ հիւսիսային վտակաւ բողովմաք գետոյն :

Պէլլըն : Է բնակել տեղի առ թուրնէդոն գետով :
Է՛ճն . (Էքճն) : Տեղի առ համանուն գետով
յարեւելեան կողմն նր :

Հէբբի . (Հաբբի) : Գետ ի ղոնարձալի հովտի ի
մէջ կապուտակ լերանց : Այս երեք տեղիք են ի
կոմսուէ քլլքեքայ :

Լանէնպարի : Գլխաւոր տեղի համանուն կոմսուէ՝
մօտ յակունս մէհէրին գետոյ՝ առ սահմանօք կոմսուէ
հէլիֆէքայ :

Պէքբէք : Կոմսուէ կիմ վիճակ, որոյ բնակիւք ցրիւ
բնակին աստ և անդ . ուստի չիք ի նմա ոչ քղք և
ոչ գետ, որ ունիցի տունս ի մի վայր հաւաքելս :

Նէշ . (Նաշ) : Գլխաւոր տեղի կոմսուէն Էտըրոայ
(Էտլարոայ) . մօտ ի պուֆալօ վտակ, որ մասնէ
յարբոմադօքս գետ :

Պէրիւլ . (Պարիւլ) . առ սղադէ գետով : Նիֆօ-
լա . Սնէքօն . առ Եամէս գետով : Քօլէ . Փօրէտ :

Այս ամբ բնակել տեղիք կիմ գետք են ի կոմսուէն
քլլմալըլընայ :

Չէտէր . (Քէտէր) : առ վարլիք գետով : Մանօգան-
դ . առ Եամէս գետով : Պէրիւլ, մօտ ի բերան
արբոմադօքս գետոյն : Այս երեք գետք են ի
կոմսուէ չէսդրֆիլոայ :

Ուտար . (Վտար) : Է գետ ի կոմսուէ Էմիլիայ
(ամէլէայ) յարեւելեան կողմն պուսն առոճին :

Ճէֆէր . (Եֆէր) : Գետ ի կոմսուէն հէլի-
ֆէքայ լ որ անցանէ առանդ գետ :

Սէր . (Սար) : Է կոմսուէ որոյ բնակիւք ցրիւ
բնակին . վայ չունի ոչ քղքս, և ոչ գետ ի մի վայր
հաւաքելս :

ԲԵՏԻՐԱԿԱՆՔԻ, անգղ՝. ԲԵՏԵՐԱԿԵՐԷ : Է գլխաւոր տեղի
կոմսուէ պրուհսվիքայ առ արքամագոյս գետով :

ՊԷՆԿՔԵՐԿ • (ՊԷՆԿՔՕՐԿ) : ԳԵՕՂ 'ի կոմսուէ տին
վիտիայ առ արքամագոյս գետով :

ՔՕՂԵՏ • (ՔՕՂԵՏ) : ԳԵՕՂ 'ի կոմսուէ էսէքսայ՝ մերձ
'ի ծոց գործել յեամէս գետոյն :

ՍԲԵՐԵՐԿ • ՍԵՐԵՐԿ • (ՍԵՐԵՐԿ) • ՆԵՐԵՐԿ : Են բնակել
տեղիք 'ի կոմսուէ կղզւոյն ուայգ (վիկգ) :

ՍԵՐԵՐԿ • (ՍԵՐԵՐԿ) • ՆԵՆԵՐԿ • (ՆԵՆԵՐԿ) :
Գլխաւոր տեղիք կոմսուէ նէնսիմընտայ :

ՆՕՐԵՐԿ • (ՆՕՐԵՐԿ) : Գլխաւոր քղք կոմսուէ ան
նայի գլխոյին առ ճնմորհաւ, որ յէտինգոնայ հանէ

առ ամին եամէս գետոյն • Է որ փոքր մի 'ի վերոյ
լինի անցանել 'ի գամագոն քղք • զոր 'ի 1775 պա-

շարեցին անգղիացիք • այլ ոչ կարացին առնուլ :

ԲՕՐԵՐԿ : ԳԵՕՂ 'ի կոմսուէ աննայի գլխոյին առ
գետովն եղիսաբելի :

ՉԵՐԵՐԿ • (ՔԵՐԵՐԿ) : Գլխաւոր տեղի կոմսուէ
նորթհէմդընի, առ նաւահանգստիւ որ 'ի սլարոյրն

բէսաբէսք :

ՆԵՆԵՐԿ • (ՆԵՆԵՐԿ) : Է այլ իմն տեղի նման առաջ
նոյն • յարեւելեան կողմն նախասացել պարուրին :

ՍԵՐԿ • Է ՉԵՐԿ : Են երկու կղզիք յարեւելեան
կողմն սարաւանդակին չարլըսայ :

ԳԵՐԿ • (ԳԵՐԿ) • Է ՄԵՐԵՐԿ • (ՄԵՐԿ) : Են
երկու կղզիք յովկիանոսի՝ 'ի կոմսուէն Էքսմէքայ

(Աքսմէքայ) :

ՆԱՀԱՆԳ Պ. ՄԵՐԿԻՆՆԱՍ.

(ՄԱՐԿԻՆՆԱՍ) :

Անի իւր սահման 'ի հիւսիսոյ՝ զբէնսիլլանիա •
յարեւելից՝ զկոմսուէս, որ առ տէլավարէ գետով •
յարեւմտից՝ զՏիւս լը փոքրիկ ինչ մասին • իսկ լը
այլ մասին՝ ուղ և 'ի հարաւոյ՝ զվերձինիա • յորմէ
անջատի 'ի ձեռն բողովմաք մեծի գետոյն • որ է
սահման երկոցունց ևս 'ի ծովէ՝ մինչև 'ի լերինս :
Տարածուէ նր օդալափուք է իբր 5500 քառակուսի
մղոն աշխարհագրական : Իբրեւ 'ի կէսն այսր դարու
թիւ բնակչաց սր լը վեր 'ի վերոյ հաշուի հազիւ
հա

հասանէր 'ի 40 հիւր սպիտակա , և 'ի 60 հիւր սեւաւ .
 Ճննդհորդ որ անգղիացի յնջք զվերջին պիտիմ , ոչ
 դնէ 'ի նմ աւելի քան 90 հիւր սպիտակա . և 32000
 սեւաւ գերիս . բայց 'ի վերջոյ ճշգիւ հանդէս արա-
 բել բնակչաց նր , դտան 'ի նմ 320000 սպիտակք .
 որք սերել են յեւրոպացւոց . յորմէ յայտ է թէ բազ-
 մամարդ է յոյժ նկատմամբ ամերիկոյ այս նահանգ ,
 ուր դժոճարին է գտանել նահանգ կմ 3 , որ 'ի
 սոյնչափ տարածուէ այսչափ բնակիչս ունիցի . յայս
 հաշիւ ոչ մտանեն սեւաւ գերիք , որք օր լը օրէ նոճ
 ազին . ուր սպիտակքն բազմանան :

Ունի բնիմ գետս և վտակս ականակիտա . յորոց գըլ-
 խաւորն է բողովմաք գետն , որ հարուստ մի տա-
 րածու թի ուռգանէ զերկիր նր . այլև ծոց մեծ
 յափն ծովու . որ է նաւահանգիստ ընդարձակ ,
 անբոյթ , և բաւական եմ տեսակաց նաւուց . զի
 խորուի նր լը եմ տեղիս է 7 . 9 , գրկաչափ :

Օգ սորին նահանգի 'ի ծովեզերեայ տեղիս խո-
 նաւ է և թանձր . այլ 'ի ներքս 'ի լեռնակողմանս մա-
 քուր և առողջարար . 'ի ձմեռան սաստիկ է ցուր-
 տըն . ուր և տօթն յամառան . խի գարնանային և
 աշնանային եղանակք քաղցր և բուրխառն . այլ անհը-
 նարին յաճախուի պիծակաց , և այլոց աղգի աղգի
 խայթոցաւոր և անխայթոց ճանձից՝ ոչ սակաւ վիշտ
 են բնակչաց :

Երկիր նր պարարտ է և արգաւանդ . բերէ առատա-
 պէս զմմ , որ ինչ հարկաւոր է մարդկային կենաց .
 հր ցորեան , և մարացորեն առատ , զոր և այլոց վա-
 ճառեն . ունի և անառաւ մեծամեծս , և զննն տե-
 սակս պատուական փայտից . յորոց զոմանս յիշատա-
 կեցաք 'ի վիրձինիս . և վաւշ և կանեփ և զանազան
 տեսակս պտղոց և բժշկական բուսոց . այլև որթս
 խաղողոյ . զոր նորոգ սկսան դարմանել , փոքր ինչ
 յառաջ քան զամ տն 1760 . և ընտանի անասունս ,
 որք բազմանան յոյժ . դտանին սնդ և աղգի աղգի
 թռչունք ընտանիք և վայրենիք . և չորքոտանի գա-
 զանք վայրենիք : Այլ առաւել առատ և բազմա-
 շահ բերք նորա է ծխախոտ ազնիւ , թէպէտ ոչ հա-
 սանէ 'ի սրտոճականութիւն ծխախոտոյ վիրձինի
 այի , որ և է գլխաւոր վաճառք նր . յորմէ ոչ միայն
 բնակիչք նր շահին , այլև անգղիա՝ մինչև էին այս
 ժի նահանգք բաժանել 'ի նմէ . զի լը ճիշտ հաղոճի՝
 լոկ 'ի մաքսից ծխախոտոյ վիրձինիայի և մէյրիլըն-
 տայ , զոր սանէին յանգղիս , ամի ամի առնոյր
 առաւ :

ուսուեւ չէ զերևս միլիոնս արծաթի տուգածս վէ-
հետեան . որ առնէ զնշ առաւել չէ զվեց միլիոն ,
թող զայն՝ զոր յետոյ վաճառականք անդղիացիք
շահէին անտի . զի ինքեանք դիւրագին առնուին
'ի բնակացոց ամերիկոյ , և մեծագին վաճառէին յեւ-
րոպիա : Այլ յետոյ յայս բազմաշահ վաճառ զոր
կորուսին անդղիացիք , վայելել սկսան գաղղիացիք .
և երևի թէ վայելեսցեն ը հարուստ մի Ժմկ , մինչև
բնակիչք վիրձինիայի և մէյրիլընտայ բացցեն և այլ
ճնողհս 'ի ծաւալել զայս վաճառ իւրեանց :

Սկիզբն բնակուե գաղթականին անդղիացւոց յայսմ՝
նահանգի , եղև առ արուք ան կարողութի թղթին անդ-
ղիոյ . որոյ նորոգեալ զնիստ օրէնս ը երկիւստի
ընդդէմ՝ ուղղափառաց անդղիացւոց չարաչար ճնէր
զնն . վն այնորիկ պալգիմօր անուն սմն այր իշխանա-
զուն՝ զոր նք լօրտ կոչեն , ուղղափառ հաւատով
և ճշմարիտ անասալաւ , խորհեցաւ խնդրել իւր ա-
պաւէն անբոյթ 'ի վիրձինիա . բայց չգտեալ և անդ-
հանգիստ , քանզի և վիրձինիացիք զաղանդ անդղի-
ական եկեղեցւոյն ունէին՝ ուստի և թշնամութիւն
բերէին առ ուղղափառս , եգ 'ի մօտ հաստատել
զբնակութիւն իւր յանբնակ անապատին , որ է
ը մեջ բողովմաք և բէնսիլվանիա գետոց : Այլ
փութով վախճանեալ զաղցաւոր կեանս իւր , որդի
նր եգ 'ի գործ զնորհուրդ նր : Սա 'ի 1633 եւ յանդ-
ղիոյ ը այլոց 200 ուղղափառաց որք առ հնրկ էին
'ի քաղաքացւոց անտի . բարեանունդք աղնուէականք
բարեպաշտք և երկիւղածք յնյ . որոց հասեւ յամե-
րիկայ , 'ի ձեռն քաղցր խաղաղական և արգարակո-
րով գնացից իւրեանց՝ այնչափ 'ի սէր իւրեանց յան-
կուցին զմերձակայ վայրենի ամերիկացիս , մինչև
ինքնայոժար դիմել նյ յօգնուի անդղիացւոց՝ և
սրտի մաք և ան հաւատարմութեամբ աշխատիլ 'ի
գործ նյ :

Այս քաղցր իրաւասէր և իմաստուն ընթացք նյ
փութով բազմացոյց անդ բնակիչս . քանզի բոլր ոչ
միայն յուղղափառաց , այլև յայլոց աղանդաւորաց
հաշածելոց 'ի պատճառս կրօնի իւրեանց , անդ-
իւր 'ի խաղաղ նաւահանգիստ դիմէին . որով և 'ի
սուղ Ժմկի լցին զայն վայր ամայի . այլ ոչ եթող ը
երկար վայելել նյ յայնմ անդորր խաղաղուե քրոմ
վէլտս բռնակալ , պաշտօնան անդղիոյ անուանեալ .
քանզի ընկէց զպալգիմօր իշխանութի , զոր վարէր
ան իմաստութի 'ի վր նորատունկ Ժողովրդեան իւրոյ .

բայց զինի մահուն քրոմկէլոսի , թէ կարողոս արքայ
անդրէն դարձոյց զնա յառաջին իշխանուի իւր .
իսկ գէորգ արքայ, որ թգրեաց փնկ յակոբայ արքայի,
եբարձ զիշխանուի կառավարուեի տոհմէն պալդի-
մորայ, բայց եթող ունել զմուտս երկրին՝ որպէս
ունէր և յառաջագոյն . ապա յորժամ սերունդք բա-
րեպաշտին պալդիմորայ ուրացեալ զուղղափառ հա-
ւատս, ընկալան զողանդ անգլիական եկեղեցւոյն,
անգրէն ՚ի ձեռս բերին զառաջին իշխանութիւն
իւրեանց . յոր վայելեցին մինչև ցդաշնադրուի ժգ-
նահանգաց . իսկ յայնժամ համօրէն նահանգն մէյրի-
քնոտ միաբան հաւանութեբ եբարձ ՚ի նցէ զիշխանութն
զայն յաւեժաբար . մինչև լը ասից պիշնկայ՝ չթո-
ղուլ նց և յոյս երբեք վայելելոյ յարգիւնս ուրա-
ցուե իւրեանց . և այնուհետև կառավարուի նահան-
գին փոխեցաւ ՚ի ուարդ ռամիատեոտական . ոմ և
այլոց նահանգաց : Իսկ գլխաւոր կրօն նահանգիս ՚ի
սկզբան անգ էր Ճմարիտ ուղղափառական , ապա
զօրացաւ աղանդն անգլիական եկեղեցւոյն , իսկ
այժմ իբրև ընկեցան յիշխանութե հաւատադրուժ ու-
րունդք պալդիմորայ, անգրէն զօրացաւ ուղղափա-
ռութն . այլ գտանին անգ և այլ զանազան աղանգա-
ւորք բայց սիրով գնան ընդ միմեանս , վնյ և ոչ մի
ինչ խռովուի ծագի ՚ի նմ ՚ի պտճոս կրօնի : Իսկ ՚ի
բնիկ ամերիկացւոց այսր մասին սակաւաթիւ մնա-
ցին , որք բնակին յարևմտեան կողմն մէյրիքնոտայ, և
կան մնան ՚ի նախնի սնոտիապաշտութե իւրեանց :
Այս նահանգ բաժանի ՚ի 13 կոմսութիւն . որք ՚ի
գլխաւոր տեղեաց, կմ տեարց իւրեանց ունին
զանուն . և ՚ի 50 ժողովրդապետութիւն : Անունք կոմ-
սութեց են այսորիկ : 1 Ալնա Ալոնպէլ . լը անգղ .
Քաւնդի օլէնէլէ Էրէնպէլ : 2 Կոմսութե Գեորգեայ իշխանին
անգղ՝ Քաւնդի օլէրինս ճօրճ : 3 Չարլս . (Գարլս) :
4 Մէ Դարիմ . անգղ՝ Սենտ Ֆրէ : 5 Քալէր : 6
Գրէտերի : 7 Պօլտիմօր . (Գալտիմօր) : 8 Քեմպլէր .
(Գոմպլէրլանպ) : 9 Քէնպ : 10 Ալնա Դալայ . անգղ .
Քաւնդի օլ Գալէնէն : 11 Դօրպեր . (Դալպեր) : 12
Ուտեր . (Ներպեր) : 13 Սեմբլեր . (Կոմբեր) :
Եւ զի բնակիչք սց լը մեծի մասին ցրիւ բնակին
իւրաքանչիւր ՚ի կալուածի իւրում, յայն սակա սա-
կաւ քղք և գիւղորէք գտանին ՚ի նմ . և որք ենն
փոքր են և սակաւամարդ , յորոց զգլխաւորսն յա-
ռաջնկայդ նշանակեսցուք .

Ալոնպէլ . լը անգղ . Եննէֆօլի : Գլխաւոր քղք
հաւ

Համօրէն մէյրիլընտայ . կառուցել 'ի ցամաք կղզի՝
դործել 'ի սէվէրն գետոյ . լայնուի սորին գետոյ
մօտ յայտ տեղի՝ է իբրև մղոն մի, որ շոյդ ք ծովուն
կրէ զտեղատուի և ղմակընթացուն մինչև ցայս
քղք . ուր 'ի Ժմիկ մակընթացուն ցերկու ռանաչափ
բարձրանայ ջուրն . և աղի ևս է . թէպէտ իբրև
200 մղոնաւ հեռի է 'ի ծովէն : Այս քղք փոքր է ,
ղի ունի տունս իբր 150 և և թ . յորոց ոմանք են 'ի
թրծել աղիւսոյ . որք թէպէտ մաքուր են , այլ
անշուք . փողոցք նր քարայտառակ , այլ առասար և
անհարթ . չիք 'ի նմ երևելի ինչ շինուած . ղի և
եկեղէցի նր և ապարանք իշխանին , որք են գլխաւոր
շինուածք նր՝ անշուք են և աղքատակերտ . նոյնպէս
և դղեակ նր անգոր , և վաճառաշուհին նուազ .
ղի բնակիչք նր ը մեծի մասին վարեն զքղքտկան
պաշտօնատարուիս , վնջ սչինչ միտ գնեն առև
արուէ . հաղիւ երբեք յամին ղերկու կմ ղերիս
նաւս շինեն անդ :

Լընփըն . (Լընփոն) , կմ Լընփըն Դաւն . (Դաւն) : Առնա
գետ . կմ շէն 'ի հարաւակողմն աննաբուլիս քղքի :
Բաւն էնս Դաւն : Շէն առ ճնողհաւ վերոգրեւոյն ,
բայց քանի մի մղոնաւ առաւել ք հարաւ՝ մօտ 'ի
բաղնէնդ գետն :

Պրիստու : Է բնակել տեղի 'ի կոմսուէ չարլտայ առ
բողովմաք գետով 'ի հիւսիսակողմն նր :

Բօրտ Դէպէտ : Բնակեալ տեղի 'ի հիւսիսակողմն
առաջնոյն :

ՍԷ Մաբիտ . անգղ՝ Սէնտ Վերն : Յառաջագոյն էր
գլխաւոր տեղի համօրէն մէյրիլընտայ . որ 'ի քղքէ
առտի կալաւ ղանուն . իսկ այժմ է տեղի աննշան
մօտ 'ի ռաբբահանօք գետն :

Պլէյփընսպըի . (Պլանփէնսպըի) : Գլխաւոր տեղի
կոմսուէ ֆրէտէրիքայ յարեւելեան կողմն էողէրն
պրանք գետոյն :

Ուանթըն . (Վասթըն) : Բնակել տեղի 'ի սմին կոմսուէ
առ ռաբբահանօք գետով 'ի հիւսիսակողմն նր :

Պուլթիֆօր . (Պալթիֆօր) : Գլխաւոր տեղի համանուն
կոմսուէ 'ի վերին կողմն ուուչք գետոյն . ոչ կարի
ինչ հեռի 'ի քէսաբէաք պորուրէն :

Նէր Դաւն . (Նէլթաւն) : Բնակել տեղի 'ի կոմսուէ
պօղլիմօրայ առ բաղարսգօ գետով 'ի հիւսիսա
կողմն նր :

Ճօբբէ : (Եֆբէ) : Բնակել տեղի 'ի սմին կոմսուէ
իբրև 10 մղոնաւ հեռի 'ի պօղլիմօրայ .

Բարձր : Նոյնի յայսմ կոմսուէ առ սուսդվէհան գետով յարեմտեան կողմն նր , մերձ 'ի բերան' Է որ մտանէ 'ի պարոյրն քէսաբէաք :

Չէ'տէր . (Քէ'տէր) : Տեղի 'ի կոմսուէ քէնդայ 'ի հիւսիսակողմն համանուն գետոյն :

Ճ'րճ Դաւան . (Դաւն) : Իբրեւ 10 մղոնաւ հեռի յառաջնոյն 'ի հիւսիսակողմն նր , 'ի նոյն ճննգհի' որ հանէ 'ի նէվքասդէ և 'ի ֆիլատէլֆիա :

Չա'լս Դաւան . (Քարէն Դաւն) : Շէն առ նախատացել ճննգհաւ 'ի մէջ սահմանաց սորին կոմսուէ , և տէր լավարայ :

Ն'ո'րէնիւ . (Ն'ո'րէնիւ) : Տեղի 'ի սմին կոմսուէ յարեմտեան կողմն էլք գետոյն . 'ի բերան տյսր գետոյ 'ի 1777 հով սպարապետ անգղիացւոց հանգերձ զօրօք ել առ 'ի արշաւել 'ի բէնոիլլանիա . որ նախ էառ զւարլս դաուն , ապա զնէվքասդէ և զֆիլատէլֆիա :

Օս'գէր . Քլք փոքր , և գլխաւոր տեղի կոմսուէ աննայի գլխային առ քօրգանք գետով 'ի հիւսիսակողմն նր :

Քա'յնս Դաւան . (Քէնս'տաւն) : Բնակել տեղի ոչ կարի ինչ հեռի 'ի քէսաբէաք պարուրէն :

Սե'լէր . (Սա'լէր) : Քաղաք փոքր , և գլխաւոր տեղի համանուն կոմսուէ առ բողոմօքէ լայնաձոր գետով յարեմտեան կողմն նր :

Նահանգ Է . Բահնսիլլէյնիլ .

(Բահնսիլլանիա) :

Յարեւելից' ունի զճրքսի , և զնոր եօրք . յարեմալից' և 'ի հիւս' զքանատա , և զճն իրոքացւոց և զօհիօ . 'ի հարաւոյ' սահմանք նր ուղիղ գծիւ որոշեալ են 'ի մէյրիլլնտայ : Մեծագոյն երկայնուի նր և լայնուի գրեթէ հաւասարաչափ են ամենեւին . որք և հասանեն իբրեւ 'ի 200 մղոն . իսկ բոլոր տարածուի երեսաց երկրի նր' է իբրեւ 24000 քառակուսի մղոն . բայց բնակիչք նր առ համեմատութեւ այսչափ չարձակ տարածութեւ սակաւ են . զի տսի թէ թիւնն հազիւ հասանէ ց 350000 . վոյ գեռ բզմ' տեղիք նր կան մնան անբնակ և անգործ :

Ունի

Ունի բզմ գետս մեծամեծս և մանուկնս ականակիտո ,
առողջարարս , և ձկնաբերս . զի լը մեծի մասին
հոսին լը ձորովորս աւաղուտս , կմ խճայինս . որոց
գլխաւորքն են Տէշաւար . Սուսվէհան . և Շուխ-
թիւ . որք մեծ են և շատաջուր , ուստի և նաւար-
կելի :

Օգ նր քաղցր է , բարեխառն , և առողջ . իսկ
եղունակքն պէսպէս , գրեթէ ուր առ մեզ . ձմեռն
սկսանի 'ի գեկա' կմ 'ի սկիզբն յունվ' . և ձգի մինչև
'ի մարտ . յորում հազիւ երբեք երևի անդ մառա-
խուղ կմ ամաշ , այլ գրեթէ միշտ սրարդ է . ցրտուին
սովորաբար չափաւոր է , բայց երբեմն 'ի միում ևեթ
գիշերի 'ի յանկարծական շնչելոյ հիւսիսային հողմոց
որք գան 'ի լերանց , և 'ի լճիցն քանատայ' լինի
սաստիկ յոյժ , մինչև սառիլ և մեծամեծ գետոց .
իսկ գարունն սկսանի յապրիլի . 'ի սկզբան անդ
յաճախեն քաղցր անձրեք . և օգն աստիճանաբար
ջերմանայ մինչև ցյունիս . ապա սկսանի տօթն . զոր
հարաւային արեմտեան հողմունք ոչ սակաւ բարե-
խառնեն . այլ միանգամայն պտճուն և տարափա
սաստիկս , որք մեծամիս վնասեն արտորէից նշ .
իսկ աշունն սովորաբար անձրեային է :

Երկիր նր լահանրապէս խօսելով՝ արգաւանդ է և
բերրի . զի ասի թէ լը միոյ բերէ 25 . և 30 . վոյ
բնակիչք նր ունին առատաւիս զամ՝ որ ինչ հար-
կաւոր է մրդէյին կենաց . գրեթէ զամ տեսակս
արմատաց , և առաւելաւորս հաճար և մարացորեն .
և աղգի աղգի պտտոճական բանջարս և պտուղս ,
վուշ և կանեփ առատ . ունի և մեծամեծ անտառո ,
և բազմատեսակ փայտս պատոճականո , և թռչունս ,
և չորքոտանի անասունս ընտանիս և վայրենիս .
այլև բովս երկաթոյ առատաբերս :

Եւ 'ի վր այսր ամի ծաղկել են 'ի սմին և զանազան
արհեստք , առաւել ք յայլ ամ նահանգս . զի գոր-
ծեն անդ անբաւ սոնապանս պատոճականս . յորոց
զոյգ մի 4 , 5 զնչի վաճառի . գլխարկս եւրոպացւոց .
այն է՝ շափղայ՝ լաւագոյնս ք զոր շինեն յեւրոպիա .
կտաւս պատոճականս՝ զոր գործեն իռլանտացիք .
այլև տսոճեղէն կերսպասս և ցփոխ՝ բայց խոշորա-
նիւթս . զի այս արհեստ չև ևս է կատարելագոր-
ծել , և առասանս 'ի պէտս նաւուց . իւղ կտաւառի .
օտլայ , այն է՝ նիշատայ . ճրաղս 'ի մոմոյ , և 'ի
ճարպոյ կէտ ձկան . որ է ֆալեանոս . օճաւ , ք
սապոն . կաւեղէն անօթս . ևն :

Այս ամարոճեւատակերոք, լէ որս և բնական բերք երկրին, զոր երկաթ, կանեփ, վուշ, տախտակք, և մեծամեծ գերանք 'ի կայմն նաւուց' այլ և մորթ ընտանի և վայրենի անտանոց՝ են գլխաւոր վաճառք նր: Այլ վաճառականութի նր ծաղկել է յոյժ, և ընդարձակ տարածեալ մենք այժմ զկնի բաժանման իւրոյ 'ի արուէ անգղիոյ: զի բաց յառւարտութե զոր առնէ լէ չըջակայ Սս և նահանգս, անհամեմատ առաւել է այն, զոր առնէ 'լէ եւրոպացիս լէ հըն գիկս և լէ ափրիկեցիս: Զորժմ' լէ արուք էր անգլիացուց՝ առաքէր յանգղիա երկաթ, վուշ, կանեփ, կաշի, իւղ կտաւատի, գերանս 'ի պէտս կայմից ևն. և փոխարէն լէռնէր անտի կտաւս իռլանտիոյ և հնգկայինս, չայ, ասղանի, ասր, աղգի աղգի կերպասս պատճախանս և բեհեղս և այլ այսպիսիս, որք յաւէտ 'ի փափկութի են և 'ի խենեշուի քան 'ի կարեւոր պէտս կենաց: Այս վաճառք զոր անգղիա մատակարարէր սց, բազմօք առաւելոյր ք զոր նք առաքէին անգ. որով բովանդատի գրամք նհնդիս յանգղիա սորէին: 'ի 1723 անգղիա ոչ առաքէր 'ի բէնսիլվանիա վաճառ առաւել ք 230000 գաղղիական լիրէի. (որ այժմ առնէ իբրեւ 23 փարայ). իսկ 'ի վերջին ամս յնջ ք զվտարանջել նց 'ի արուէ նց, առաքէր 10 միլիոնի, զոր ծանր էր նց՝ չասացից անհնարին՝ վաճարել, թէպէտ և մերկանային յամ գրամոց, զոր բազմաչափ առւարտք ստանային այլուստ: Այլ այժմ զերծեալք 'ի բռնութի, ոչ սակաւ ծաղկեցուցին զվաճառականութի իւրեանց. զի թէ յնջ քան զբաժանութն՝ վաճառք զոր առաքէին արտաքս, ոչ հաշուէին աւելի ք 25000 տակաւս, այժմ կրկնապատկել են և եռապատկել. և թիւ նաւուց օտարաց զոր լէռնէր լէ այն Ժմիս՝ հառանէր ց 400 ամի ամի. նոյնչափ էին և իւրեն՝ զորս առաքէր. իսկ այժմ բիւմք առաւել են իւր նաւք զորս առաքէ, ք զորս լէռնի. զի ունելով առաւտանդս զամ որ ինչ հարկաւոր են 'ի շինութի նաւուց, 'ի սուղ Ժմիի հանէ նաւս բիւմս:

Բնակիչք նհնդիս առ հնրկ խօսելով քաջասնունդ են բարետեսիլ աժխոյժ և գործունեայ, չափաւոր 'ի ծախս, բայց միանգամայն սիրեն զգիրգ և զփափկասուն կեանս. քզի և նք որք օրթօրեայ աշխատութի հոյթհայթեն զդարման կենաց, ունին միշտ 'ի սեղանի իւրեանց հաց, միս, դարեջուր, զոր պիւ կոչեն, և օղի առաւտանդս հանել 'ի շաքարէ. Իսկ

խակ այլք՝ ոչ միայն մեծատունք, այլև որք միջատու
ման են ընդիւք՝ ըմպեն գինի սպանիոյ և գաղղիոյ, և
այլ պէսպէս ողբելից մեծագին ըմպելիս : Ոչ գոյ
աւետանել առ նմ մուրիկ աղքատս քչքչելս և կիսա-
մերկս, ոնց յայլ տեղիս . զի որք ծննդեամբ կմ՝ 'ի
ձախող ինչ գիպուածոյ աղքատք իցին, ոնց և որք
և այրիք՝ 'ի հասարակաց գանձէ վայելաւորս գար-
մանին, վնց ամբն բարեզգեստ շրջին : Հիւրընկո-
ւռին կարի 'ի յորդի է առ նմ . լուռնին զհիւրս
ոչ իբր օտարս : այլ իբր ընտանի բարեկամս ուռաւել
տհաճելով լը մեկնիլ նց, ք լը գալ և իջեանիլ
առ նմ : Հարկապահանջուիք կմ աուրք չափաշանցք
ոչ նեղեն զնմ և ոչ վրդովեն զխաղաղական կեանս
նց, և վն այսպիսի հանգիստ և անխռով կենաց
առաւել աճեն և բազմանան անդ յաջորդական սերուն-
դեամբ, ք յայլ ամ տեղիս : Աորաւուր օրէնք իմն
ասի լինիլ 'ի նշնդի աստ, որ զյափշտակուի աղջկան
լը այլոց յանցանաց արգելու լը ծանր պատժովք .
բայց միանգմն զնէ այնպիսի իմն պայման, որով
բանայ ճնդրհանգիստով գործելոյ զայն եղեան .
քանզի երիտասարդ դք հարեւ 'ի սէր աղջկան, և
ծնողք նր ոչ կամիցին տալ զնա նմ, եթէ փախուսցէ
յնա 'ի տանէ ծնողացն՝ հեծեւ յերկրմար երկոցուն 'ի
միասին՝ աղջկն յառաջոյ ինքն յետկուսէ, և կացեւ
առաջի գատաւորական տունի, յայտնեսցէ աղջկն
թէ սիրականն իւր յափշտակեւ է զինքն, երիտա-
սարդն արձակի անսխալի, և կարէ օրինօք առ-
նուլ զնա յիւր կնուի :

Սկիզբն բնակուէ գաղթականին անդղիացւոց յայս
նահանգ, եղև զայս օրինակ . դուլիւնմոս բենեան
որդի ծովակալ իշխանի միում անդղիացւոյ՝ ընկալել
զաղանդ քուսքերեանց, ոչ ևս կարէր խաղաղութ
մնալ յանգղիս . կմ վարեւ զպաշտօն ինչ քղբական .
քզի այն աղանդ գարելի էր անդղիացւոց . վնց
խորհեցաւ փոխադրիլ յամերիկայ . և զի հայր նր
տունեալ էր 'ի փոխ երեւելի գումար դրամոց արուե
անդղիոյ 'ի Ժմիկ հասարակաց ինչ հարկաւորուն,
սա ինգրեաց փնի այնց տալ նմ զգաւառ մի յան-
բընակ վայրաց անտի հիւսիսային ամերիկոյ . և ըն-
կալաւ հանգիստական մուրհակաւ արուէն մշտնջե-
նաբար զայն մասն երկրի, որ 'ի տէլավարէ գետոյն
ձգի լը արեւմուտս մինչև 'ի Էրինս . եդեալ 'ի մտի
բնակեցուցանել անդ զաղանդակիցս զքուսքեր-
եանս : Եւ թէպէտ ամենեքին որք էին 'ի նոյն
աղան,

աղանդոյ՝ ինդրէին երթալ ը նմ, բայց նա չէաւ
յանձն. ԿԺ Թէ ոչ կարաց զամենեսին տանիլ,
այլ զերկու հաղարս և Եթ առեւ ը իւր, 'ի 1681 եւ
յանգղիոյ. և յաջողութե հասեալ յամերիկայ 'ի գա-
ւառ իւր, չհամարեցաւ բաւական զիրաւունս թրուե-
նկալեւ յանգղիոյ առ 'ի օրինօք ժառանգել զոյն եր-
կիր. քանզի քաջ գիտէր, Թէ անգղիա չունի ինչ թրուե-
'ի վր նր. վնյ կամեցեւ ը շաւիղ արդարութե գնալ,
զի եր բնութե արդարակորով և խաղաղասէր, եւ
գինս վայրենի ամերիկացւոց բուն բնակչաց երկրին.
զի լծ թմ իրաւանց՝ նք էին տեարք նք իբրև
առաջին ստացողք. և ստացաւ զերկիրն, 'ի վր ար-
դարութե հիմնեւ զթրուե իւր. որ առաւել հաստա-
տուն է և անվտանգ ք զբունուն. յորոյ վր հիմնե-
ցան գրեթէ այլ թմ բնակուիք գաղթականաց եւրո-
պացւոց յամերիկայ. և այնուհետև շրջակայ ամերի-
կացիք անքակ սիրով կապեցան ը նմ. զոր և միշտ
պահեցին. որով և այս նորաստունկ գաղթական 'ի
սուղ Ժմի այնչափ աճեցաւ, մինչև զարմանալ թմ
աղանջ : Եւ չեն ինչ զարմանք. զի թմ իրօք 'ի խորին
խաղաղութե վայելէին, չունելով ուստեք պիտի. զի
և կառավարութի նց քաղցր էր և խաղաղական. որ
գրեթէ միադետական էր. զի տոհմն բենեան իբր
օրինաւոր ժնդ երկրին տիրէր նմ. բայց լծ իրաց
ինչ կախեւ զգերագոյն թրութե անգղիոյ. սակայն
միշտ եկաց մնաց աղաթ յարքունի հարկաց և 'ի կա-
պալաց մինչև 'ի վերջին պիտի. յորում բզմ դժուար-
ութե ստացաւ 'ի նմանե անգղիա օգնութի գրամովք,
և զորօք 'ի պաշտպանութի սահմանաց նահանգացս
այսոցիկ. սակայն առյապապ վն տրոց և հարկաց
եղև և սա մի յառաջնոց անտի որք Թօթափեցին
զլուծ անգղիոյ, և եղեն ինքնատեարք. և այնուհետև
նր կառավարութի ևս փոխեցաւ 'ի ռամկապետութի,
ոնք և այլոց նահանգաց :

Այս նահանգ չունի մասնաւոր ինչ կրօն հարկոյ
օրինօք ընկալեւ և հաստատեւ. այլ Թողել 'ի խիղճ
մտաց ամենեցուն, հաւատալ՝ զոր ուղիղ և ճշմարիտ
համարի. վնյ գտանին անդ ուղղափառք, լուտերա-
կանք, կալվինականք, և այլ պէսպէս աղանդաւորք.
որք միասնս ունին իրաւունս 'ի քաղաքական կառա-
վարութե. քանզի շատ է առ. այն լինել քրիստոնէայ.
հրէայք ևս գտանին անդ. և են արտաքոյ իրաւանց,
և ատելի թմն. բայց ոչինչ հալածանս կրեն. և
Թէպէտ այսչափ աղանդք են 'ի սմին նահանգի,

սակայն մեծ մասն բնակչաց նր՝ ունին զաղանդ-
քոճաքերեանց . որք են արք պարզամիտք տգէտք և
խաղաղաոէրք : Գաանին անդ և այլ մասնաւոր
հերետիկոսք տումբերեան անունենէք , որք առա-
ւել պարզամիտ են , և տգէտ և հեղաբարոյք՝ քան
զքոճաքերեանս . սք սակաւաւոր են . և ամբն 'ի
մի քղք կմ 'ի գեօղ հաւաքել բնակին յանջն անա-
պատի . զատուցել յայլոց ազգաց և 'ի ժողովրդոց .
և 'ի քղքի անդ՝ արք և կանայք 'ի զանազան թաղս
բնակին մեկուսի 'ի միմեանց . և ոչ երբէք տեսանեն
զմիմեանս , բայց միայն 'ի տաճարս . ուր ժողովին
միայն սակս հարկց իրողունց . զԺմկ իւրեանց ծախեն
յաշխատանս , յաղօթս , և 'ի քուն . երկու անգամ
'ի ցերեկի , և նոյնչափ 'ի գիշերի՝ պարտադան են
կանխել յաղօթս . ամբն լն քոճաքերեանց ունին իշխա-
նուի քարոզելոյ ժողովրդեան , յորժամ զգան յան-
ձինս աղգումն ինչ ընկալէ . և բանք նց սովորա-
բար են 'ի վր խոնարհուէ , հեղուէ , անյիշատուէ ,
ժուժկալուէ , և այլոց առաքինուէց : Բզմ՝ զգու-
շուք պահեն զօր շաքաթու հրաժարել յամ մար-
մնաւոր գործոց առաւել քան զհրէսոյս . լնունին
զգժոխս և զաղքայուի . բայց ոչ զյաւիտենականուի
պատժոց դատապարտելոց . նոյնքս և զսկզբնական
մեղս ոչ ընդունին . զոր և լսել անգամ զարհուրին
իւր 'ի հայհոյուէ լնգէմ անտահման ողորմուէն նոյ .
և զի միտնդամայն ասացից , զամ մասունս հաւատոց ,
որք ցուցանեն զարդարու ին նոյ՝ բացէ 'ի բաց հերքեն ,
իւր թշնամանագիրս նոյ , և աղմկիչս ներքին խո-
ղաղուէ իւրեանց . քղի երեւի թէ նք զարդարուին
ոչ համարին բարի և առաքինուի . վնյ և անարժան
նոյ . որով զնծ կիսամամնեայ իմն համարին , յմ միայն
ողորմած և բարերար , այլ ոչ նոյննքս և արդար , որ
հատուցանէ լն իւրաքանչիւր գործոց : Ոչ տան
զմիրտուի մանկանց , այլ միայն 'ի չափ հասելոց . և
ոչ իսկ համարին զայն պարզապէս հարկաւոր առ-
փրկուի . քղի կարծեն թէ հոգիք քրիստոնէից 'ի
հանդերձել 'ի աշխատին 'ի դարձուցանել զհոգիս
սոյնոցիկ , որք յանհաւատուէ մեռան . ոչ համարին
օրինաւոր դատախազել բնաւ լն ումք , կմ ցոս-
նուել վն զինչ և իցէ պմճուի . վնյ եթէ ոք կողոպտէ
զնն յընչից , կմ հարստահարէ և խաբէ , կմ չարչարէ ,
բնաւ ոչ տրանջեն , և ոչ իսկ նշան ինչ ցասման
ցուցանեն . այլ նմի հեղուք և խաղաղական կամօք
տանին . զի անդորրուի սքաի իւր վերջին երջան-
կուի

ուղիղ են, մեքուր և վայելուչ. ունեւոյժ յերկուց
կողմանց մայթս. քի դաշարըմս սաւայատակս վն
հետի գնացողաց. և 'ի միջի ճնայհ կառաց. 'ի գիշերի
լուսաւորին ղամպարօք. և պահպանին 'ի գիշերա
պահ տահակաց. որք խմբովին շքջին 'ի նմ առ 'ի
առահովուի քաղաքին: Ջանաղան տաճարք, և ժողո
վատեղիք են 'ի նմ, ի զանազան աղանդաւորաց.
զի հետևողք անգղիական աղանդոյ ունին անդ երկու
տաճարս. քուաքերեանք երկու ժողովատեղիս.
երիցականք նոյնպն երկու ժողովրդանոցս. կրկնա
կնուիք՝ մի. նոյնպն և լուտերականք, և հալվինա
կանք անգղիացիք ունին սեփական ժողովատեղիս.
ոնք և շվետք. և հոլանտացի կալվինականք. այլ և
մորավիացիք. նաև սակաւաթիւ ուղղափառք ունին
անգ փոքրիկ եկեղեցի, կմ մատուռն վայելուչ
բայց շինուածք այնց տաճարաց փոքր են և անշուք:
Սակայն գտանին 'ի քաղաքի աստ և մեծաշէն և
վայելուչ շինուածք. յորս երեւելի են ապարանք
քաղաքին մեծ և երևելի. ուր գումարի լեհանուր
ժողովն ժիհահահագացս. ոնք և գաւառական ժողով
այսր նահանգի. են 'ի նմ բզմ սենեակք մեծամեծք,
և սրահք. և երկու գրատունք. մին է այսր նահան
գին, իսկ երկրորդն ճեմարանին հաստեւոյ իբր 35
ամիք յնջ 'ի 60 ընկերաց. 'ի սմին գրատան որ հիւ
նեցաւ 'ի 1742. բաց 'ի գրեանց՝ գտանին և զանա
զան նորանշան իրք. քի մորթ օձի 12 ռանաչափ, զօր
սպան սուրինամ 'ի կույանա. բզմ զգեստ 'ի մորթոյ
կենդանեաց սպանեւոյ 'ի հիւսիսային հնգկաց: Յա
պարանսն անգ. գոյ միւս ևս գրատուն. յորում են
բիւմ ընաիր ընտիր գրեանք. բայց մեծ մասն են 'ի
բարբառս օտարս, անծանօթս բնակչաց քաղաքին.
ուսնի և գեղեցիկ անկեւանոց վն յիմարաց՝ և վն
հիւանդաց. և դպրոց մի մեծ. և մարակոյ վառել
հրազնուք 'ի հարաւային ծագ քաղաքին, մօտ 'ի
գետ անդր: Տունք քաղաքիս թանկագին են. մինչև
տեղի ինչ 100 ոտք յերկայն. և 30 'ի լայն՝ թէ իցէ
'ի յարմար գիրս, վաճառի մինչև 2000 ռսկւոյ:
Ունի և տպարան, և գործարանս զանազան ար
հեստաւորաց. և կրպակս վաճառականաց. և վա
ճառականս բիւմս. քանդի ծաղիկել է յոյժ անգ վա
ճառականութիւն սակս քաջայարմար գրից նր. ուր
նաւք մեծամեծք լն գետն տէլուէր կարեն մտանել
'ի մէջ քաղաքին, և հասանիլ մինչև 'ի դրունս վա
ճառականաց անվտանգ յնմ ժմի. բաց 'ի ժմիէ
ձմեռ.

ձմեռնային սառուցից, որ տեւէ ը վեց, կ՞մ եօթն եօթնեակս. 'ի վրայնր գետոյ՝ որոյ լայնուիւն հանդէպ քղքին առաւել է ք զմի միսն, ունի դործարան նաւուց. ուր ամի ամի սովորաբար շինեն 25 նաւո՝ վնյ միշտ լի են նաւք 'ի գետ անդր նր: 'ի 1777 նաւահանգէսն անդրիացուոյ, ունելով առաջ նորդ զհով սպարապետ անդրիացի՝ մօտալ 'ի պարոյրն քէսաբէաք, եհաս մինչև 'ի գետակն էլքանդ ելել զօրացն 'իցամաք, մաին 'ի բէնսիլվանիա, և առին զփիլատէլփիա քաղաք անպարիսպ. այլ յետոյ ստիպեցան մեկնել անախ:

ՃԵՐԻՆ ԴԱՆԱՆ. (ՃԵՐԻՆ ԴԱՆԱՆ): Քաղաք փոքր 'ի հիւսիսային արևմտեան կողմն ֆիլատէլփեայ իւր 2 միլոնաւ հեռի 'ի նմէ. ունի տունս իւր 500. և բնակիչս բնի առ համեմատութեմ մեծուք քաղաքին. որք դործեն զանազան ձեռակերտ 'ի վնոյ. և մեծք պատուական սոնսդանս. և այլ պէսպէս դործածս:

ՏԵՐԻՆ. (ՏԵՐԻՆ): Քաղաք փոքր 'ի սմին կոմսուէ՝ 'ի հարաւահողմն ֆիլատէլփեայ. առ ճնդհաւն, որ հանէ 'ի նէվքասդէ. ունի տունս իւր 400. և է բաղամարդ ը իւրում համեմատութեմ, և բաղմաւաւ:

ՉԵՐԵՐ. (ՔԵՐԵՐ): Գլխաւոր գիւղաքաղաք համանուն կոմսուէ 'ի հարաւահողմն տըրհեայ 'ի նոյն ճնդհաւն մօտ 'ի գետն տէլուէր:

ՔՈՆԴՐԱՆ: Գետ 'ի սմին կոմսուէ առ երի սահմանայ բէնսիլվանիոյ, և երկց կոմսուէց տէլուէրայ:

ՆԻՆ ԴԱՆԱՆ. (ՆԵՆ ԴԱՆԱՆ): Գիւղաքաղաք փոքր 'ի սմին կոմսուէ մօտ առ տէլուէր գետն. ունի տունս իւր 30. 40 և եթ:

ՊԵՐԵՐ. Գիւղաքաղաք բարեշէն սորին կոմսուէ առ նովին գետով հանդէպ սուրաթնսդովն քաղաքի. որ է 'ի կոմսուէն Դրսի, կ՞մ երսի. ունի տունս իւր 150. և աղորիս բնի:

ԼԵՆԴԵՐ. (ԼԵՆԴԵՐ): Գլխաւոր քաղաք համանուն կոմսուէ առ քոնէսդոհայ գետով յարևմտեան կողմն նր. ունի տունս իւր 500. և է մի 'ի լաւագոյն և ծաղկել քաղաքացն բէնսիլվանիոյ, զկնի ֆիլատէլփեայ քաղաքին:

ՌԵՐԵՐ. (ՌԵՐԵՐ): Քաղաքագիւղ փոքր 'ի սմին կոմսուէ առ շուիլքիլ գետով առ սահմանօք կոմսուէ պըքքայ. գիրք նր պատուական է, և աղահով 'ի թնամեաց. վնյ ըհանուր ժողովն ժի նա

Հանգաց աստ փոխադրեաց զամօռ իւր, յորժմ զօրք
անգղիացւոց տիրեցին Ֆիլատէլֆեայ :

Իւ-Քրէր. (Է-Քարապէ) : Քաղաքագիւղ տումբէր-
եան աղանդաւորաց. որք մեկուսացել յայլոց ժո-
ղովորոց բնակին 'ի քաղաքի աստ առանձինն, իբր 50
մղոնաւ հեռի 'ի Ֆիլատէլֆեայ :

Իօրթ. (Եօրթ) : Գլխաւոր գիւղաքաղաք Համանուէն
կոմսուէ յարեւելեան կողմն կոտորաս գետոյն. իբր
16. կմ 18 մղոնաւ հեռի 'ի լէնքեսդըրայ. ունի
տունս իբր 200. բայց չէ այնչափ ինչ բաղնամարդ :
Շէֆէնպըրի. (Շէֆէնպարի) : Է բնակել տեղի 'ի
սմին կոմսուլթէ 'ի մէջ զոճարձալի և արգաւանդ
հովոյի :

Լաւըն. և Լիւրէլըն. (Լիւրէլթոն) : Են երկու
ամրոցք սահմանագլուխք այսր նահանգի, լըգէմ
արշաւանաց արեւմտեան վայրենի ամերիկացւոց :

Քաւըլալ. (Քաւըլալէ) : Բնակել տեղի 'ի կոմսուէ
եօրքայ 'ի հարաւահողմն քոնէտոկլանէդ գետոյն :

Ամրոց Հաւլիֆապայ. Հաւլիէր. Վիւլիամ. Հէնրի. և
Շամպէն : Են գլխաւոր տեղիք կոմսուէ պրքբայ :
Ռայդո. (Ռեիլս) . և Նօրթ Վալէս : Են գլխաւոր
տեղիք կոմսուէ պրքբայ : Տէրմ. (Տաւրմ) . փոքր
գետոյ 'ի նմին կոմսուէ :

Բիւլէնէմ. անգղ' (Պէրլէմ) : Գետոյ 'ի կոմսուէ նօրթ-
հէմքընայ առ արեւմտեան վտակաւ սուրբվէհան
գետոյն 'ի հիւսիսային կողմն նր :

Իւրէն. (Եասթոն) . Նալարէն. անգղ' . (Նեյլէրէն) :
Տէնպարի. Ալլէն. Նօրթոն. Հաթլիթոն ևն : Են գետք
և ամրոցք, և բնակել տեղիք 'ի կոմսուէն նօրթ-
հէմքընայ :

Պլապլօ. Փասնի Դոն. Ռայիսթոն. Եէպագնէ. Մո-
հանէր. Վիսիսի : Են գլխաւոր շէնք և գետք կոմ-
սուէ շաւանօհսայ :

Այլոց կրանլիւլէայ. Քանէրուիա : Են երկու ամրոցք
'ի սահմանս շաւանեցւոց. առաջինն առ հիւսիսային
սահմանօք երկրի նց. իսկ երկրորդն լը մէջ երկուց
վտակաց սուրբվէհան գետոյն :

Շաւանէրի : Են ժղլորք խաղաղասէրք լը կառա-
վարութ բէնսիլվանիոյ. որոց բնակուին ձգի 'ի
հիւսիսահողմն կոմսուէն եօրքայ լը մէջ արեւմտեան
և արեւելեան վտակաց սուրբվէհան գետոյն. ուր են
և այլ գետք մեծամեծք, յորս երեւելի է իւնիադա
գետն, առ որով 'ի հիւսիսահողմն ձգել տարածին
լէրինք մեծամեծք :

Գաւառ Դաւաթարորացւոյ :

Լյս գւռ է 'ի հիւսիսային կողմն բէնսիլվանիոյ .
 և ձգեւ թարածի աստի և անտի սուսքվէհան
 գետոյն 'ի կողմն ականց նր . ունի իւր սահման
 յարեւելից՝ զնոր եօրք . յորմէ բաժանի 'ի ձեռն լե-
 րանց անսահման անոճանելոյ . 'ի հիւսիսոյ՝ զշաւառն
 ոնոնտակացւոյ . իսկ յարեւմտից՝ և 'ի հարաւոյ՝
 զգաւառն շաւանեցւոյ : Բնակիչք նր գաշնագիր են
 և հպատակ Թրուէ բէնսիլվանիոյ . ուստի և իբր
 մասն նորին համարեւք : Իսկ գլխաւոր տեղիք նջ
 են այսոքիկ :

Դաւաթարա : Ամրոց և շէն գլխաւոր այսր գաւառ ի
 սո սուսքվէհան գետով 'ի ստորին կողմն նր :

Դէվանսիսթոն . Սէնէճէ . Աշէճէ . Օսթաճէրոն . Դաւա-
 փօփօճիէ . Շահորաճ . Ուլէճի . Դահիթոն ևն : Են գեօղք ,
 և բնակուիք դուսքարորացւոյ առ սուսքվէհան
 գետով :

Նահանգ զ . Լըրեք կոմսուիք՝ Տէլլու
 Էրայ . (Տէլլաւարայ) :

Լնոճանին սոքա Նիւ Էալ . (Նէվաստէ) . Քէնդ ,
 և Սէնէփ . (Սաասէփ) , կոչեցեւք և ստորին
 կոմսուիք , որք կացուցանեն նահանգ մի առանձինն .
 ունելով իւր սահման յարեւմտից՝ զմէյրիլընտ . յորմէ
 բաժանի ուղիղ գծիւ . որ յարեւելից էւք գետոյն
 քերեւով առ չարլս դառնաւ՝ անցանէ մինչև յա-
 կունս վիգոմոգ գետոյն . և անտի այլով ուղիղ
 գծիւ գնայ մինչև 'ի սարն սուռ . կի՞ ցֆիւիլիք կղզի .
 որով 'ի հարաւոյ բաժանի 'ի մէյրիլընտայ : Բաւան
 գակ թարածուի նր օդաչափուք , է նոճաղ քան
 զ 1000 մղսն քառակուսի : Բնակիչք նր իբրեւ 25
 հզր , որք են 'ի հաշիւ բնակչաց բէնսիլվանիոյ , զոր
 եգաք 'ի վերոյ : Գլխաւոր գետ նր է Տէլլաւէր , որ
 հոսի լճ արեւելեան կողմն նր . և է մի 'ի մեծամեծ
 գետոյն ամերիկոյ . լայնուի բերանոյ նր առ որով
 'ի միոյ կողմանէ է սարն մայեայ , իսկ 'ի միւսոյ սարն
 հիլոբէնայ , է իբրեւ 10 մղսն . որ 'ի մերձեւալ 'ի
 G 5 Ծախ

ծովն և ևս լճարձակի . և ձկնացուցանէ պարոյր լճարձակ յոյժ , կոչեցէ՛լ պարոյր Տէլըուէրայ . բայց աստի և անտի դտանին 'ի նմ' աւաղակոյտ խաղիւսղք , որք վտանդեն զնաւս : Երկիրնր տու հնրկ դաշտային է . չիք 'ի նմ' բնաւ ոչ լեռան , և ոչ խի բլուր . այլ է տափարակ դաշտ միաստանի արգաւանդ և քաջ մշակել . խի բերք նր նոյն են , որ ինչ բէնսիւ զանիոյ , և մէրիլընտայ իւրոյ սահմանակից նահանգաց : Յառաջագոյն էր սա լ. Թրուք հոլանտացւոյ , այլ 'ի դաշնագրուէն պրէտայի' տունաւ անդղիացւոյ . առաւ վաճառեցաւ դքսին եօրքայ . որ էր իշխան և բէնսիլզանիոյ . և եդ 'ի նմ' եզանակ կառավարուէ ամ իրօք նման կառավարուէն բէնսիլզանիոյ : Սակայն երեք կոմսուէքն միշտ կացուցին զառանձին իմն իշխանուէ . և Թէպէտ նոյն բղէշի իշխէր երկուցունց , բայց իւրաքանչիւրն ունէր իւր սեփական դւէլկան ժողով , ատեան դատաստանի , և ատենակալս . իսկ այժմ յետ բաժանելոյ և այսց երից կոմսուէց յանգղիոյ , լը իրաց ինչ փոփոխեցաւ կառավարուէն . զի մերժեցին զբղէշին , և փխկ նր կացուցին զգաւառական ժողով իւրեանց , որոյ ժողովականք ընտրին 'ի ժողովրդենէ . վնց այժմ կառավարուէն նց է ռամիապետական , ուն և այլոց նահանգաց . իսկ գլխաւոր տեղիք երից կոմսուէց են հետագա քդ :

Նիւ-Իսպան . (Նիւ-Իսպան) : Գլխաւոր քաղաք համօրէն գաւառին տա տէլըուէր գետով , փոքր և անշուք . ունի տունս իւր 100 և եթ . և բնակիչս համեմատ շափոյ նր . չիք 'ի նմ' երևելի ինչ շինուած . զի և եկեղեցին անդղիացւոյ , և ժողովատեղիք երիցական և քունքերեան հերետիկոսաց' փոքր են և աղքատակերտ . ուն և ապարանք քաղաքին , ուր գումարի գաւառական ժողովն , և վաճառանոցն . զորս և յիշատակել իսկ անգամ չէ արժան :

Ու-Նիւ-Իսպան . (Ու-Նիւ-Իսպան) . ՍԷ գէ-րգ . անդղ' (Սեն ճօրճ . Նօ-Իսպան . (Նօ-Իսպան) : Են գետը 'ի կոմսուէն նիւքեսալայ :

Տօլէ . (Տօլէ) : Քաղաքագետ գլխաւոր կոմսուէքէնգայ տա եօննէս գետով :

Սալուալէ . (Սալուալէ) : Գետը 'ի սմին կոմսուէ : Բաց յերկուց աստի չիք այլ ինչ նշանաւոր գետը 'ի սմին կոմսուէ . զի բնակիչք նր լը մեծի մասին ցրիւ բնակին յագարակս . իւրաքանչիւրոք 'ի կալոճածս իւր :

Լիւիս . (Լիւիս) : Գլխաւոր գիւղաքաղաք կոմսուէ
սըսէքսայ կառուցել առ պարուրիւ տէլըուէրայ .
յարեմաեան կողմն բերանոյ պրօստ գետոյն՝ մօտ
'ի սարն հիւրբէն :

Վահանգ Է . Ղըրսի . (Լըրսէյ) :

Լ Քարձակ ցամաք կղզի շրջապատել լը մասին 'ի
ծովէ . և լը այլոց մասանց 'ի տէլըուէր և 'ի
հուսսոն գետոց . սահմանք նր չաւ ևս են որոշեալ
ճշգիւ . 'ի հարաւակողմն սկսանի 'ի սարէն մայի .
որ է առ պարուրիւ տէլըուէրայ . բայց 'ի վր
հիւսիսային սահմանաց՝ դեռ վեճ է 'ի մէջ բնակչաց
նր , և նոր եօրքայ . սակայն լայնաբար խօսելով
ուռնի իւր սահման յարեմոյց՝ զբէնսիլվանիա . 'ի
հարաւոյ , և մատմբ իմն յարեւելոյ՝ զծովն , և մա
սամբ իմն զնոր եօրք . իսկ 'ի հիւսիսոյ՝ նոյնպէս զնոր
եօրք . երկայնուի նր 'ի բաց թողել զայն մասն յորոց
վր է ինգիր 'ի մէջ բնակչաց երկուց նահանգաց՝ է
իբր 180 մղոն ուղիղ գծիւ . իսկ լայնուին 60 և
եթ . և բոլոր տարածուին իբր 5000 քառակուսի
մղոն աշխարհադրական : Թիւ բնակչաց նր լը վեր
ջին հաշուին , որ արարաւ 'ի 1766 հրամանաւ լահանուր
ժողովոյն , եհասց 130000 . բայց այժմ առաւել են .
և օրըօրէ առաւելուն . մենք զկնի բաժանման
նր 'ի տրուէն անդղեացուց :

Գլխաւոր գետք նր են Տէւէր . և Հափսն . որք
հոսին աստի և անտի առ սահմանօք նր . բայց 'ի
սոցանէ ուռնի և 'ի ներքին կողմանս իւր զանազան
գետս մեծամեծս և մանուռնս . յորս երեւելի են
Մաբիփիս . Բարիդոն . յորում գտանի տահանք կի՞
քարավաղ երեւելի 'ի 15 . կի՞ 16 ոտնաչափ բարձ
րուէ հոսել . իբր 9 մղոնաւ 'ի վերոյ ք զգրունսվիք
գիւղաքղք : Բաալիփ . սա ևս ուռնի երկու քա
րավաղս . յորոց մինն , որ իբր 20 մղոնաւ հեռի է
'ի նէվադք քաղաքէ 'ի հիւսիսակողմն , նշանաւոր է
'ի քարավաղս ամերիկոյ . զի ջուրն ելել 'ի խոր ան
դրնդոց կի՞ 'ի յորձանուտէ՝ որ ուրեք ուրեք լայնանայ
2 ոտնաչափ , և ուրեք ուրեք 12 ոտնաչափ , անհնա
րին բռնուք միազանդուած իջանէ 'ի 70 ոտնաչափ
բարձրուէ . և ցնցուղք նր գործեն կրկին ծխածանս

դեղեցիկս . և զմայլեցուցիս . ստամի թէ 'ի դեանա
շարժուէ ինչ 'ի գոյ եւ այս յորձանուտ : Երևելի է
և ԱԶՆԵՐԻՄ դեռ նր :

Բարեխառնուի սգոյ նր գրեթէ նոյնպէս է , ուն
բէնսիլվանիոյ . իսկ երկիրն պարարտ և բարեբեր .
ունի ցորեան , և այլ արմախ առատ . և տուռել
ք զամ մարացորեն . և զնիւն պտուղս և բանջարս .
վուշ և կանեփ . արօտս խոտաւէտս . և անասունս
բզմս ընտանիս և վայրենիս . այլև բովս երկաթոյ :
Սակայն 'ի վր սյար ամի աղքատ է 'ի գրամոյ . քիչ
վաճառականութի նր 'ի սկզբանէ անտի հիմնարկուէ
ոչ երբէք ծաղկեցաւ . և ոչ ձգեցաւ արտաքոյ ամե-
րիկոյ . բայց այժմ զկնի զերծանելոյ նր 'ի լծոյ
անգղիացոց , հնար է նմ լարձակել զառւտրուի
վեր և լ օտար ազգս . զի և գիրք տեղոյ նր քա-
ջայարմար է . այն զի՝ ունի զանազան պատուական
և անքոյթ նաւահանգիստս , և փոյտ բզմ 'ի պէտս
շինուէ նաւուց . և զայլ ամ , որ ինչ հարկաւոր է
առ հանդերձանս նաւուց :

Բնակիչք նր իբր 'ի բնիս են բարեբարոյք հաւա-
տարիմք առատասիրաք հիւրասէրք առաւել ևս ք
զուհմանակիցս իւրեանց զբէնսիլվանիացիս . ցրիւ
բնակին իւրաքանչիւր յադարակի իւրում բացատ 'ի
միմեանց , և ժրջան են 'ի մշակուի երկրի իւրեանց .
ռակայն և այնպէս ըն այժմու հանգամանաց , չէ
մարթ առել զնհնգս զայս ծաղկել և բարգաւաճ .
թէպէտ և մարդաշատ իցէ և բարւոք մշակել . վն
զի ուն 'ի վերոյ նշնկեցաք , վաճառականութի նր չէ
դեռ ևս տարածել արտաքոյ ամերիկոյ , վն չէ այն-
չափ ինչ փարթամ , և միշտ կարօտ իւրոց սահմանակ-
ցաց . բայց առատուն արգասեաց իւրոց ըն մասին
չցուցանէ զայն կարօտութի : 'ի վերջին պիտի յոր-
ժամ անջառեցաւ յանգղիոյ , ոչ սակաւ ծախս արաք
պահելով յոտին գունդ մի հիւր զինուորաց սպառա-
զներոց լ քոչոր ժմին պիտի , լ առաջնորդութի
շիւղերայ քով սպարապետի . որ եղև պարծանք
իւրոց հայրենեաց վն հայրենասէր նախանձուն և
փառատուն կառավարութի , յընթացս բոլոր պիտի :
Արհեստք և դպրութի չև ևս են ծաղկել ուն արժան
է 'ի սմին նհնգի . և թէպէտ գտանի անդ հարկց
ուսումնարան 'ի դաստիարակութի պատանեկաց , այլ
մինչև ցարգ ոչ երևեցոյց երևելի պտուղ ինչ , սա-
կայն հնար է թէ յետ այսորիկ ծաղկեսցի , ուն և
արդէն սկսեալ է :

Առաջին հիմնադիրք բնակուե՛ եւրոպացւոց յայս նահանգ եղեն շվեդք 'ի 1639 . այլ չունելով ինչ օգնուել 'ի հայրենեաց իւրեանց 'ի պահել և յաճեցուցանել զայն նոր գաղթական , սովորեցան ինքնակամանձնատուր լինել հոլանտացւոց . որք միացուցին և զայս նահանգ լը նոր կոչել՝ յոյ : Իսկ դուքսն եօրջայ իբրև էառ զտրուել երկուց նահանգացս , բաժանեաց զնս 'ի միմեանց . և զնոր ճրսի (երսէյ) ետ երկուց սիրելեաց իւրոց քարդերելթայ , և պէրքէլայայ . սոքա առեւ զնահանգն , վաճառեցին ոմանց վաճառականաց լը չնչին գնոյ մեծամեծ կալուածս . զորս նք դարձեալ մասն մասն արարել վաճառեցին այլոց ։

Առ Թրուելն յաջորդաց երկուց նախայիշատակեալ իշտանաց , բնակիչք նահանգիս առ փոքր փոքր աճեցան . զի 'ի նախնի շվետս և հոլանտացիս յաւելանքո՛ւք երեանք . և սակաւ ոմանք յանգղիական եկեղեցւոյն . և բազմաթիւ երիցական հերետիկոսք . բայց անկարգ կառավարուել երկրին լը հարուստ մի Ժմկ նահանջ էարկ աճման այսր նորատունկ գաղթականին . զի 'ի սկիզբն այսր դարու՝ հաղիւ 16 հազար բնակիչք գտանելին 'ի համօրէն նահանգին ։ Իսկ 'ի 1702 յորժամ երկու նախասացել տոհմք արկին զնահանգս զայս լը գերագոյն Թրուել անգղիացւոց՝ 'ի սուղ Ժմկի տյնչափ բազմացան բնակիչք նր , զի 'ի կէսն անցել դարուս՝ դասն 'ի նմ 50 հիւր սպիտակք եւրոպացիք , և 30 հիւր սեաւք . իսկ 'ի 1766 , թիւ համօրէն բնակչաց նր եհասց 130000 . ուղ և 'ի վերոյ նշանակեցաք . որք և կացին մնացին լը գերագոյն Թրուել անգղիոյ , մինչև ց 1776 . յորում տմի միաբանել լը այլոց նահանգաց , հանդիսական վճռով բաժանեցան 'ի Թրուել նց ։ Եւ 'ի վերջին պիճմի զօրք անգղիացւոց , լը առաջնորդուք հովուպարատեաի , առեւ զնոր եօրք , մտին և 'ի սահմանս սորին նահանգի . ուր լը ամ մի ողջոյն ետուն մարտ պիճմի լը դէմ բնակչաց նր . մինչև 'ի 1777 հասել ուտընկդընայ (վասհինկդոնի) քաջ սպարապետի ամերիկացւոց , եհան զնս անտի . սակայն և յետ այնորիկ ոչ սակաւ վիշտս կրեաց 'ի զօրաց անգղիացւոց . որք 'ի նոր եօրքայ սաէպ արշաւէին 'ի սահմանս նր . բայց բնակիչք նր միշտ քաջութիւնեցին զնս ։ Իսկ այժմ չունի ինչ երկիւզ 'ի զօրաց անտի անգղիացւոց . որք էին 'ի նոր եօրք . քանզի ասի թէ 'ի 1780 մեծ մասն նց էանց 'ի հարաւային կու

կողմն, քի՛նսաճմանս ճէտըճիտյ . ուր էր մասն ինչ զօրաց նց՝ ի սաւանաճ քաղաքի . բայց երեւի, թէ նք կան անդէն առաւել ի պաշտպանութի կղզեաց անգղիացւոց՝ քան յուսով միւսանդամ՝ ի ձեռս բերելոյ զցամաքային նահանգս տմերիկոյ :

Իսկ կառավարութի սորին նահանգի յնշագոյն էր լը իրաց ինչ իբրեւ միապետական . իսկ այժմ պարզ ռամկաստեական : Ըստ մասին կրօնի, բնակիչք նր՝ ի զանազան գէնս բաժանել են, ունի ստացաք վն բնակչացն բէնսիլվանիոյ . բայց անգղիական եկել ղեցին, որ գուն գործէ լը նմ տեղիս իւրոյ տրուե զաղանդ իւր ծաւալել և հաստատել, հաստատել էր յանգղիա զմիաբանութի իմն ի ծաւալումն աղանգոյ իւրոյ . յորոց յնշքան զբաժանումն նահանգիս ի տրուեթէ նց, առաքեաց վեց քարոզիչս և աստ ի քարոզել զաղանդ իւր :

Այս նահանգ յառաջ ք զամն 1702 . էր բաժանել յերկու գաւառս . ք յարեմտեան, և յարեւելեան . այլ զկնի անկանելոյ լը տրուք անգղիոյ, անդրէն միացուցաւ . վն այժմ համարէն նհնգն բաժանի ի ժն կոմսութիս, որոց գլխաւորքն են այսոքիկ . Պէրլին . Դէն . (Պարլինթօն) . Սէլէմ . (Սալէմ) . Քեմպբըրլէմ . (Քամպերլէմ) . Սար ճայի . անդղ՝ Քէյթ օլ Ֆէյ . Մէնթէն . (Մոնթոն) . Մէքսիկո . Էսէս . Պլեմթէն . (Պլեմթէն) . զորոց զգլխաւոր տեղիս յառաջիկայդ նշանակեսցուք :

Պէրլինթէն . (Պարլինթօն) : Քաղաք փոքր, այլ բարեւէն ի համանուն կոմսութի յանգիման պրիսգըլ քղքի որ ի բէնսիլվանիա . ունի տունս իբրեւ 200 . և բնակիչս համեմատ չափոյ մեծուե նր . յառաջագոյն էր գլխաւոր քղք արեւմտեան ճըրսիայ . ուն և այժմ է նիստ գաւառական ժողովոյն, ի միասին լը ամպոյ քղքին . զի միանդամ աստ գումարի . և միւսանդամ անդ : Առաջին հիմնարկութի նր եղև ի 1688 . ունի շինուածս վայելուչս յորս երեւելի են ապարանք քաղաքին . ուր գումարի գաւառական ժողովն . և երկու կամուրջք ի վր գետոյն . յորոց մինն կօշի կամուրջ լոնտրայի . իսկ միւսն եօթբոյ : Դէնթէն . (Դէնթէն) : Քաղաք փոքր կառուցեալ առ ճնոհաւ, որ ի ֆիլադելֆիոյ հանէ յամպոյ քաղաք . ի վր տէլըուէր գետոյն յարեւելեան կողմն նր . ունի տունս իբր 100 . և երիս տաճարս . մի անդղիական եկեղեցւոյ . մի քուարբերեանց . և միւս երկցականաց . և բնակարան մի մեծ 300 ղինուորաց :

Բրինա Դառնան . (Բրինա Դառնան) : Գիւղաքաղաք փոքր .
բարեշէն . ուր երկրական հերետիկոսք ունին գաղտնի
մեծ բաւական 70 ուսանողաց առ 'ի բնակիլ անդ ,
որ և կոչի Կապան Կառն :

Բրինա Դառնան . (Բրինա Դառնան) : Աւան հանդէս առաջ
նայն , անջրպետ 'ի միջի ունեւոր զվտակ բարիդօն
գետոյն . և երկրորին են 'ի ճնշահին' որ 'ի ֆիլատեւ
ֆիոյ հանէ յամպոյ քաղաք :

Պերպեն Դառնան . (Պերպեն Դառնան) : Աւան Դառնան :
Են երկու աւանք 'ի կոմսուէ սլորընկդնայ :

Ինչեւն շէն Կառն . (Ինչեւն) . առ բարիդօնաւ .
Չէյնձոն-Կառն . (Քանձեւ-Կառն) , և Օսկալ : Են
գետաւ յարեմտեանն ճրսի :

Մառնի Կառն . (Մառնի Կառն) . և Լոյս . (Լոյս) :
Աւանք առ անքուս գետով :

Սէւն . (Սաւն) : Գլխաւոր քաղաք համանուն կոմ
սուէ առ սէլհամ գետով յորմէ առնու զանուն ,
մօա 'ի տէլուէր : Ունի իբր 120 աղգատոհմ . և վն
յարմարաւոր դրից նր և ծաղկէ վաճառականունն'
և վն վայելուէ շինուածոց' համարէլ է իբր զմի 'ի
լաւագոյն քաղաքաց արեմտեանն ճրսիայ :

Ուրպէն . (Սաւն) : Գետ 'ի սմին կոմսուէ առ
վտակաւ , որ մօա յայս տեղի խառնէ 'ի տէլուէր :
Սեւն . (Սեւն) . և Կառն . (Կառն) : Երկու
աւանք 'ի սմին կոմսուէ յարեւելեան եզերս տէլուէր
գետոյն հանդէս ֆիլատեւ ֆիոյ քաղաքին և չրջակայ
վիճակի նր :

Կեւն . (Կեւն) : Գլխաւոր գիւղաքաղաք կոմ
սուէ քրմալորընայ , փոքր' այլ բարեշէն' առ
բոհանցի գետակաւ , որ է իօր և նաւարկելի .
և գործէ զնաւահանգիստն սլուսուոյս 'ի սլարոյրն
տէլուէր :

Փայրֆէլ . (Փայրֆէլ) : Աւան 'ի սմին կոմսուէ
առ հարաւային եզերք նախասացել գոհանցի
գետոյն : Յայս երկու աւան մօտաւորս միմեանց
գտանին իբր 100 աղգատոհմ կմ գերդաստանք :
Քոհալ . (Քոհալ) : Գլխաւոր տեղի փոքրիկ
կոմսուէն , որ կոչի քօքս , յանուն հիմնադրի իւրոյ .
և է 'ի կոմսուէն սարին մայեայ , յորում չի բնաւ
ոչ շէն , և ոչ գետ . զի մեծ մասն նր անապատ է ,
և բնակիչքն ցրիւ բնակին :

Տօնիս . (Տօնիս) : Բնակուէ առ բերանով գետոյն մաւրի
ախոսի . որ գործէ լարձակ ծոց 'ի սլարոյրն տէ
լուէր , և է 'ի կոմսուէ սարին մայեայ :

ՄԻՓԼԵՆ. (ՄԻՓԼԵՏՕՆ) : Գլխաւոր գիւղաքաղաք
կոմսուէ մընմըթայ մօտ 'ի ծովն' յորում բնակին 100
գերդաստանք :

ՍԷՆՓԻՀՈՒՔ. (Սանփիհօք) . որ թարգմանի կարժ աւաղոյ :
Է սար կմբ լեզու հողոյ յայս անուն տնոճանեալ
սակս ձևոյն . զի բերէ զնմանուի կարթի . 'ի միոյ
կողմանէ ունի 'ի պաշտպանուի իւր մեծ խաղխաղ
աւաղակոյտ, և 'ի միջի նեղուց 6 գրկաչափ լայնութ .
նոյննս և 'ի հիւսիսակողմն ունի այլ խաղխաղ մեծա
գոյն քան զառաջինն . որ կոչի խաղխաղ արեւելեան .
և է եռանկիւնի , տարածել 'ի մէջ նեղուցին , որ
է լ մէջ երկայն կղզւոյն' և ցամաքին ճըրսիայ .
թողել յերկուց կողմանց երկու պատոճական նե
ղուցս . ուր միշտ գտանի ջուր իբր 6 գրկաչափ խո
րութ . վն է քաջայարմար տեղի նաւուց , առ 'ի
եւանեւ անտի 'ի ցամաք . ոնկ և արարին բզմանգամ
զօրք անդղիացուոց 'ի վերջին պնզմին :

ԷՃԱՊ. կմբ ԲԵՐԵՃԱՊ. (ԼՂԱՊ) : Գիւղաքա
ղաք , զոր մարթ է ասել գլխաւոր տեղի ոչ միայն
կոմսուէ միտլսէքսայ , այլ և համօրէն ճըրսիայ .
այսնս անոճանել յանուն յակովբայ տրումնտայ
կոմսին բերթայ , միոյ 'ի նախնի իշխանաց տեղոյս .
և 'ի սարէն է գոյայ . առ որով կառուցել կայ 'ի
քաջայարմար վայրի . վն զի նաւք կարեն մտանել
մինչև 'ի հրապարակ անգր նր . սակայն 'ի վր այսր
եմի չէ մարթ կոչել զնա բողմավաճառ և ծաղկել
'ի պատճառս մեծագոյն քաղաքաց բէնս իլվանիոյ , և
նոր եօրքայ . որք զմմ առւտրուիս յինքեանս ձգեն :
Ունի տունս իբր 100 . և բնակարան պատոճական
վն 300 զինոճորաց . առտ նստէր սովորաբար կու
սակտլ իշխանն , յորթմ անդղիացիք տիրէին նա
հանգիս . ոնկ և այժմ առտ գումարի գաւառական
ժողաւն համօրէն նահանգին , բայց փոփոխ ընդ
պըրլինկղընայ , ոնկ ասացաք անդ :

ՊԵՐՆԵԼ. (Պրոնսլէ) : Գիւղաքաղաք փոքր 'ի
կոմսուէ միտլսէքսայ 'ի ճանապարհի' որ յամպոյայ
հանէ 'ի Ֆիլատելֆիա . առ ստորին գետեղերբ բա
րիդօն գետոյ . 8. 9 մղոնաւ հեռի 'ի բրինս գառնայ ,
ունի տունս իբր 100 և եթ . և բնակիչս չափաւորս
լ իւրում համեմատուէ . և բնակարան կմ ձմե
րանոց 300 զինոճորաց : Մօտ 'ի քղքն գտանի բովք
պղնձոյ առատաբեր . որ է տոհմին գրէնքայ . անոճա
նի է տեղիս այս 'ի պմճնս պտմց , որք եղեն տռ
նովաւ 'ի 1777 'ի մէջ ամերիկացուոց և անդղիացուոց :

ՍԸ՛ճԵՐՆԵՆ . (Ս-ճԵՐՆԵՐ) : Աւան 'ի սմին կոմսուէ ոչ այնչափ ինչ հեռի 'ի նախընթաց գիւղաքաղաքէ առ նովին եղերբ բարեգօն գետոյն . այլ առաւել չարեւմուտս :

Ուսպրէճ . (Վօսպրէճէ) : Գիւղաքաղաք փոքր 'ի սմին կոմսուէ առ վտակաւն որ մտանէ 'ի նեղուցն Ճրրսիայ . ունի գերդաստանս իբր 120 :

ԵՂԻՍՒԲԵՆ . անգղ՝ Էլէլապէն Դաւան . կմ՝ (ԵՂԻՍՒԲԵՆ Դ-Յ) : Գլխաւոր գիւղաքաղաք կոմսուէ էսէքսայ . կառուցեւ 3 մղոնաւ հեռի 'ի Ծովէ , առ ձորակաւ որ մտանէ 'ի պարոյրն նէվարք : Ունի տունս իբր 300 բարեշէնս . և իբր 250 գերդաստանս . զուրկ է գիւղաքաղաքս յամամրուէց , ունի և այլ գիւղաքաղաքք Ճրրսիայ :

ՆԵ՛ՐԷՐ . (Նէվար) : Գիւղաքաղաք 'ի սմին կոմսուէ . յորում գտանին իբր 150 գերդաստանք . բայց տունք նոյն ցրիւ են առտ և անդ 'ի միջոցի իբր 2 մղոնաչափ երկայնուէ . ունի և եկեղեցի շինեւ իմ ձևոյ նախնի գլծաց . և առ նովաւ աշտարակ , կմ զանգակատուն . որ հազիւ ուրեք տեսանի 'ի հիւսիսային ամերիկա . այլև հորից շինուածս ինչ , բայց անշուքս : Գտանի 'ի մերձակայ վայրի և պարոյր յայս անուն . որ ունի զհաղորդութի չ պարուրին նոր եօրքայ :

ՊԸ՛ՐՃԸՆ . (Պերճէն) : Գլխաւոր քաղաք համանուն կոմսուէ առ արեւմտեան եղերբք հուստոն գետոյն . այս քաղաք է մի յառաջին բնակուէց Ճրրսիայ :

ՉԷ՛ԻՆԷՐ . (Հաթինս) : Գիւղաքաղաք փոքր 'ի սմին կոմսուէ՝ առ համանուն գետով . որ մտանէ 'ի պարոյրն նէվարք :

ՂԱ՛ԲԸՆ . (Ղաբան) : Գիւղաքաղաք առ արեւմտեան եղերբք հուստոն գետոյն հանգէպ քինկսպրիճ գիւղաքաղաքի , որ 'ի նոր եօրք :

Նահանգ ը . Նոր Լօրք . ըստ անգլ .

Նիւ Իօրք :

Ունի իւր սահման յարեւելից՝ զնոր ինկիլդէսուա . յարեւմուտից՝ իմ մասին զՃրրսի , և իմ մասին զքանաւտա . 'ի հարաւոյ՝ զԾովն . իսկ 'ի հիւսիսոյ՝ զաշխարհն զանազան ցեղից վայրենի ամերիկացւոց . և է ը մէջ

40 • և 44 • աստիճանաց հիւսիսային լայնուէ : Երկայնուէ նր է իբր 200 մղոն . իսկ լայնուէն իբր 60 • և բոլոր տարածութիւն օգտագործւի 120000 քառակուսի մղոն Տագրակոն • իսկ Թիւ բնակչաց նր 250000 :

Ունի բզմ գետս մեծամեծս և մանուհս • որոց գլխաւորն է Հափոն • մի ի մեծաբոյն գետոց հիւսիսային ամերիկոյ • Եւ որ մարթ է փոքր նաւուց նաւել ի ներքս ի ցամաքն 150 մղոն մինչև ցաղպանի գիւղաքաղաք • մերձ ի ցաղպանի իբրև 10 մղոն , ջուր գետոյս գործէ սահան 60 ոտնաչափ բարձրութիւն • և ի բուռն հոսանաց նր , բարձրանայ յերկրէ ամա իմն ջրաշոգի , ուր և տեսանի լի աղօտ ծխածան գեղեցիկ , որ փոխէ զգիրս ըմ մերձենալոյ և հեռանալոյ տեսանողին • առաջպանի գիւղաքաղաքաւ , հուտսոն գետ հաղորդի լի այլոց գետոց մեծամեծաց • որպիսի է մոհալքս գետն , որ անցանէ լի աշխարհ 6 ազգաց ամերիկացւոց • Եւ այս գետ սակաւ ինչ փոխադրութիւն ցամաք լինի նաւել մինչև ի լիճն ծոցարօ • և ի միւս կողմանէ ի լիճն շամիլայն , որ ուղիղ հանէ ի գետն նքն լորենախոսի : Գետք նահանգիս բերեն զանազան տեսակս ձկանց առատ • մանաւանդ Սթափոն այն է մէրսին ձուկն , որ գտանի բազում յոյժ ի հուտսոն գետ , բերեն և ուէսպէս ազգս ջրային խեցեմորթաց բլմս յոյժ • մինչև ձկնորսաց եօրքայ շահիլ ամի ամի 20000 ոսկի :

Օգ նր բարեխառն է • բայց առաւել ցուրտ , ք թէ ջերմ • իսկ երկիրն պարարտ և բազմաբերդուն • և թէպէտ մեծ մասն նր գետ կայ մնայ անգործ , սակայն մշակել մասն նր աշնափ առատաբեր է , զի ոչ միայն բնակիչք նր ունին զնմ ուէտ խրեանց լիով , այլև անբաւս վաճառեն և այլոց : Արդ գլխաւոր բերք նր են գրեթէ նմ սղգք արմատեաց տարեւէ յեւրոպիոյ • և առաւել ք զնմ մարացորեն • ազգի ազգի պտուղք բանջարք և արմատք , և բոյսք բժշկականք ծանօթք և անծանօթք մեղ • փայտք հասարակք • և սակաւագիւտք ի ուէտս շինոճածոց և մասնաւոր ձեռակերտաց • վուշ և կանեփ բզմ : Ունի և հաւս , և չորքոտանի անասունս ընտանիս և վայրենիս բազմատեսակս • և ընդարձակ արօտս խոտաւէտս • և անտառս մեծամեծս • և բովս երկաթոյ առատաբերս :

Վիյ և վաճառականութիւն նր ծաղկել է յոյժ • և տարածել ցհեռաւոր տեղիս • իսկ գլխաւոր վաճառք նր

նր եւն ցորեան . աշիւր . մանաւանդ մարացորենոյ , և
հաճարի . չափ աշեր նր ամի ամի կարէ հասանել 'ի
80000 տակառս . խողինի ապխտեղ . մորթի ընտանի
և վայրի անտանոց . մեղր . տախտակ . երիվարք , և
ոչխարք . պանիր . կոգի . զորս տանին 'ի կղզիս ծո-
ցոյն մէքսիքոնի , և վաճառեն սուլանիացւոց . այլ
և սերմն կատաւոի , որ է մի 'ի չափաբեր վաճառաց
նր . զի 'ի 1755 'ի մէջ երից ամսոց առաքեաց յիռ-
ւանտա 12528 փոքրիկ տակառս սերման կտաւառի :
Արդ ' թէպէտ այոչափ ծաղկեւէ էր վաճառաշահուի
նր , սակայն 'ի վր այսր նմի չքաւոր էր յոյժ 'ի
դրամոց . քզի զսր շահէր յոյլոց աղբաց , զբովան-
դակն անդղիս գրաւէր . ոչ միայն զոսկի և զար-
ծաթ , այլև զղանաղան պատուական իրս՝ որք յայ-
լոց տեղեաց դային աստ . ոնք զբամբակ սթյն թով-
մայի , և սուրինամայ . զպատուական փայտս նիգա-
րակնայ . զէլլակ . և զայլ զանաղան բերս . զի ին-
ճիշտ հաշուի տմանց առաւել ք 200000 ոսկի գա-
հեկան ամի ամի վաճարէին անդղիացւոց 'ի գին պէս
պէս արհեստակերտ իրաց , որոց պէտս ունէին .
յայսմանէ սախպէլ բնակչաց երկրին՝ սկսան և ինք
եանք դործել զանաղան արհեստակերտս՝ որոց
առաւել պէտս ունէին . քր առուեղէն կերպասս .
թէպէտ խոշորանիւթս . աղակի և երկաթի գոր-
ծիս . զի երկաթ բզմ ունին . գլխարկս եւրոպաց-
ւոց . այն է՝ չափղայ . և այլ իրս . և թէպէտ անգ-
ղիացիք նմ իրօք ջանահար լինէին խափանել զնս ,
բայց ոչ կարացին : Իսկ յետ բաժանելոյ 'ի տրուէ
նյ , մուծին և զայլ կարեւոր արհեստս . զորս և օր
լի օրէ կատարեւագործեն . այլ առ 'ի վաճարել ըզ-
պարտս իւրեանց որ էր իբր 600000 ոսկի , եղին

տուրս և հարկս :

Բնակիչք այսր նահանգի ին բնածին հանդամա-
նաց՝ գրեթէ նման են բէնիւլլանիացւոց . ժուժ-
կալք , զդուշաւորք 'ի ծախս , ժրաջանք և աշխա-
տասէրք . բայց գոլով հաւաքումն 'ի զանաղան աղ-
բաց լեղունաց և յաղանդոց , չէ մարթ նշանակել
զընդհանրական իմն ծանօթուի զբնաւոր հանդա-
մանաց նյ : Արհեստք և դպրութիւնք դեռ 'ի խո-
կուէ են յայսմ՝ նահանգի . և թէպէտ բացաւ անդ-
դպրոց կմ ուսումնարան , ին տարազու ուսումնա-
րանի ճըրսեայ , և հաստատեցաւ նոր ընկերուի 'ի
կաղմէլ հասարակաց գրատուն , սակայն ոչ երեւե-
ցաւ մինչև ցայժմ՝ երեւելի ինչ բարգաւաճումն . բայց
հնար

հար է թէ յետ այսորիկ առ սակաւ սակաւ պայ-
ծառասցի . գոչով այժմ նահանգս ինքնիշխան ազատ
'ի խիստ լծոյ օտարաց :

Այս նահանգ նախ առաջին 'ի 1605 դառաւ յենրիկո
սէ հռոտսոնէ ծննդեամբ անգղիացւոյ , այն է ինկի-
լիզ . որ յետ բազմաշխատ ճգամբ 'ի խնդիր լինելոյ
գտանել 'ի հիւսիսակողմն ամերիկոյ անցս յայնկոյս
'ի ծովն արեւմտեան , վերպել 'ի յուսոյ դարձ արար
ընդ հարաւ , քերելով առ ցամաքու . ակնկալուի
գտանելոյ երկիր շահաբեր ընկերուէ վաճառակա-
նաց հոլանտացւոց արեւելեան հնդկաց ' յորմէ ա-
ռաքել իսկ էր , 'ի փոխարինուի ծախուց 'նյ վս այսր
անօգուտ ճանապարհորդուէ իւրոյ . և հասեալ 'ի
կողմանս յայսոսիկ , եմուտ 'ի ներքս լէ գետն մեծ .
որ այժմ յանուն նր կոչի գետ հուսսոնի . և զննել
զհանդամանս երկրին , դարձաւ յամագրտամ , և
ծանոյց հնրկապետուէ 'նյ զարգաւանդուի երկրին .
ապա 'ի 1610 առաքեցին 'ի կողմանս յայսոսիկ գաղ-
թական Ժողովորդեան հիմնել անդ բնակուի . և ըզ-
տեղին կոչեցին 'Կ'ր պէլա : Իսկ անգղիացիք գծկա-
մակեալ լէ այն , գուն գործեցին ամ հնարիւք առ-
նուլ զայն 'ի ձեռաց հոլանտացւոց . անյակորոս Թիթ
անգղիացւոց ' պնդէր ունել իրաւունս 'ի վր տեղ-
ւոյն . իբր զի հռոտսոն գտիչ նր անգղիացի էր .
այլ հոլանտացիք ոչ մատուցին ունին բանից 'նր ,
առ ոչինչ գրելով զայն ծիծաղական պատճառ :

Իսկ 'ի 1664 . ք կարոյոս ձեռնամուխ եղև բռնութի
զինուց առնուլ զերկիրն , յորոյ վր ոչ ինքն , և ոչ
հոլանտացիք լւ իրաւանց ' կարէին ունել զնորուի :
Արդ սա տաւնց ծանուցանելոյ հոլանտացւոց զիւր
պիտղմ լէ 'նս , հրաման ետ իւրոց նաւուց հարկանել
զնաւս , և զտեղիս հոլանտացւոց յամ կողմանս Յի-
ուր և դացին . և յանկարծակի նաւահանդէսն անգ-
ղիացւոց 3000 արամբք եմուտ 'ի նոր պէլիս . և ե-
տա զնա առանց պիտղմի . այս անիրաւ յափշտակուի
անգղիացւոց հաստատեցաւ 'ի գաշնագրութե անգ-
պրէտայի . իսկ 'ի 1664 դուքսն եօրքայ ընկալել
զերկիրն 'ի պարգև յեղբօրէ իւրմէ անգղիացւոց ար-
քայէ , կոչեաց զնա 'Կ'ր Էօր . յանուն դաւառին
եօրքայ որ յանգղիա : Ապա 'ի 1673 դարձեալ տիրե-
ցին նմ հոլանտացիք . այլ 'ի հետեւել գաշնագրութե
սակալեցան անգրէն դարձուցանել անգղիացւոց ' լէ
որոց արուք եկաց մնաց մինչև ցայս վերջին անջա-
տումն :

Կառավարութիւնն ոտընն նահանգի 'ի սկզբան անդ՝ յոր ժամէանց 'ի ձեռս գրսին եօրքայ, էր իբր միապետական. մանաւանդ թէ բռնաւորական. քղի ետ իւրոց փոխանորդաց զանկողար իշխանութի 'ի վր ժողովրդեան. յորոց տաղտկացել նց, որք էին հաւանտացիք և յայլ զանազան ազգաց եկելէք անդր 'ի սահմանակից նոր ինկիլդէսայէ, այն ինչ յապրտամբութի մտաբերէին, եկն եհաս առ նն պատգամ յանգղիոյ 'ի 1683. որ տայրնց զաղատութի անգղիական ժողովրդեան. և իշխանութի՝ ընտրել յինքեանց տունակալս 'ի կարգաւորել զկառավարութի երկրին: Հետ այնորիկ եղեն և այլ պէսպէս փոփոխութի 'ի կառավարութի մինչև ց 1691. յորում սահմանեցաւ նոր եղանակ կառավարութի. որ եկաց մնաց մինչև ց վերջին բաժանումն նոր եօրքայ 'ի արուէն անգղիոյ. և թեպէտ 'ի 1776 գլխաւոր քղք նր առաւ 'ի զօրաց անգղիացւոց, սակայն համօրէն ժողովուրդն մնացեալ մասին նահանգիս միշտ քաջութի պատասպարեաց զանկախութի իւր և զինքնիշխանութի. որոյ կառավարութի յետ այնորիկ փոխեցաւ 'ի ռամկապետական:

Իսկ կրօն սորին նահանգի զանազան է. ոնք ասացաք և վր այլոց նահանգաց. զի 'ի ժողովրդենէ նր ոմանք ունին զաղանդ անգղիական. ոմանք են երիցականք. ոմանք քոճաքերեանք. այլք յայլոց աղանդոց. գտանին անդ և ճմարիտ ուղղափառք՝ թէ պէտ սակաւք. և ամբն ունին եկեղեցիս, և ժողովատեղիս սեփականս:

Այս նահանգ բաժանի 'ի տասն կոմսութիս. յորոց գլխաւորքն են այսոքիկ. Նիւ-իօր, որ է Նոր եօր. Ռիւճէպ. (Ռիւճանպ). Ուէսթ դան. (Վէսթ իւէսթեր). Օրէնճ դան. (Օրանթ). Ըւսթէ. (Ուսթեր). Էւլաէն. (Էլլաւն). Քինկ. զորոց զգլխաւոր տեղիս յառաջիկայդ նշանակեսցուք. յաւելեալ զինի և զստորագրութի երկայն կղզոյն, և գլխաւոր տեղեաց նր:

Նոր եօր. անգղ՝ Նիւ-իօր: Գլխաւոր քաղաք համօրէն նահանգին. և նիստ գաւառական ժողովոյ նր. պարսպապատ. որ հաղիւ ուրէք տեսանի 'ի հիւսիսային ամերիկայ. գեղեցիկ, և լի իւրում համեմատութի բաղմամարդ. կառուցեալ 'ի վր կղզոյ, որ կոչի Մանիլ. կմ Մանիլա. որոյ երկայնութի է իբր 10 մղոն. գործեալ 'ի ջուրց հուտսոնի: Ունի տունս իբրև 3000. և բնակիչս աւելի ք 17000. երկայ.

կայնուի քաղաքին է առաւել ք զմէն մի : և լայնութիւն կէս մղոն, փողոցք նր քարայատակ են և մաքուր, այլ լը մեծի մասին նեղ, բայց յերկից կմ 'ի շորից, յորոց գլխաւորն կոչի պրօսպէայ, ուր հանդէպ ասանց աստի և անտի տնկելէ կան ծառք միաշաբլիք, որք յամառան հովանի առնեն ասանց, և զոճարճալի գործեն զփողոցն, այլօգ նր յոռի է, և շուկի ջուր բարի, զոր 'ի հեռուստ բռնագատին բերել, զանազան եկեղեցիք կմ աղօթատեղիք են 'ի նմ, լը զանազան աղանդաւորաց, զի աղանդաւորք անգղիական եկեղեցւոյն ունին երկու քարաշէն մեծամեծ եկեղեցիս, յորոց մինն կոչի Սէ երբարդ-ի, իսկ երկրորդն՝ որ է նորաշէն՝ Սէ ֆէրֆ, հոլանտացի կալվինականք՝ երկու, իսկ գաղղիացի կալվինականք, գերմանացի լուտերականք, երկցականք, քոճաքերեանք, կրկնականք, և մորավիացիք, ունին անգլիաքանչիւրք մի մի եկեղեցի, նոյնպէս և հըրէայք մի սինականայ : Է 'ի նմ և դպրոց երեւելի՝ կոչեցելէ դպրոց արքայի, և երեք մեծամեծ անկէլանոցք, մի 'ի ներքս 'ի քաղաքն սահմանել 'ի դարման 60 աղքատաց, և երկու արտաբոյ, յորոց մին է վն նաւավարաց հիւանդաց, կմ վերաւորելոց, իսկ միւսն վն ըմբռնելոց 'ի ժանտախտէ :

Այս ամ հոնկց շինուածք երեւելի են, ոն և ձմերոցն ղնուորաց ընդարձակ և մեծաշէն, և բանտն հոնկց, և գործարանն, ուր արգելելէ պահին ստահակք, և ծառայեցուցանին 'ի գործ հոնկց, և ապարանք քաղաքապետին որ է լը մէջ քաղաքին, անդէ և մարտկոց բաւական 94 հրաղինուց, և առ նոյն վաւ բնակարան զորաց վն երկուց գնդից, բաց 'ի մարտկոցէ աստի, ունի և այլ ամրոց քառակուսի պատուական՝ բաւական 60 հրաղինուց : Այս քաղաք 'ի 1776 առաւ յանգղիացւոց, և բզմ մնաստ կրեաց 'ի հրկիզուէն :

Ռիւմբա. (Ռիւմբա) : Գլխաւոր քաղաք համանուն կոմսուէ, փոքր՝ այլ բարեշէն, բնակիչք նր են հոլանտացիք և գաղղիացիք, այս կոմսուէ 'ի մի կղզի բովանդակի. որ կոչի Սքաւէն Իսլանդ, ցմ կոչի Գրաւէն : Երկայնութիւն նր է իբրեւ 18 մղոն, իսկ լայնութիւն 'ի միջական անգղոջ իբր 7, որ լը հանրապէս խօսելով լեւնային է և առասպար, բայց 'ի հարաւակողմն ունի հարուստ մի տարածութի երկրի գաղապին և արգաւանդ :

Ռէտ Դաւան. (Վէտ Բէտէր) : Գլխաւոր քաղաք հա

Համանուն կոմսուն չփոքր՝ այլ բարեշէն, կառուցել մօտ 'ի ծովեզերս . որք ձեացուցանեն զնեղուցն կռեցել Հելլէադէ . որ անջրպետէ զերկայն կղզին 'ի ցամաքէ : Մերձ յայս տեղի գտանի և այլ կղզի յարեւելեան կողմն անունենել Սիւփրաֆէ :

Իստ Գառն . (Լստ Գէտէր) : Քաղաք գեղեցիկ 'ի հիւոխտակողմն նախընթաց քաղաքիդ , 'ի ճանապարհի՝ որ 'ի նոր եօթաց ընդ քինկապրիճ , կամ ընդ կամուրջ արքունի , հանէ 'ի մերձակայ քոնէքդի . բուդ նահանգն :

Քիւնկապրիճ . որ թարգմանի՝ կամարջ արտանի : Է տեղի 'ի կոմսուն վէսդքէսդէրայ , բաղմամարդ , բայց տաւիք նր ցրիւ են աստ և անդ տարանջատ 'ի մի մեանց . լ այս տեղի և եթ մտրթ է ցամաքաւ երթալ 'ի նոր եօթք քաղաք , զի չիք անդ այլ ճնարհ : Այս տեղի անունն է 'ի պատմութիւն վերջին պատերազմի անգղիացւոց լամերիկացւոց . տակս պատերազմոց՝ որք եղեն անդ 'ի մէջ երկուց կողմանց : Պէտքէր (Պէտքէր) : Քաղաք 'ի սմին կոմսուն առ գեղեցիկ առունիւ , որ մտանէ 'ի ծովն մօտ 'ի բերան մինամիջայ 'ի քոնէքդի բուդ նահանգի :

Քօրտւն (Քօրտւն) : Քաղաք առ հիւսիսային եզերք հուստոնի , լ մէջ պարուրին համերսդրաւայ և բէաքքիլ գետոյն :

Նիւ-ճօնէլ . (Նիւ-ճօնէլ) : Քաղաք փոքր կառուցել 'ի բարձրաւանդակի յարեւելեան կողմն վէսդքէսդէրայ , իբր 4 միլոնաւ հեռի 'ի նմանէ :

Օրէնճ Գառն . (Օրէնճ Գառն) : Գլխաւոր քաղաք համանուն կոմսուն յարեւմտեան եզերս գօրանձնէայ լճին :

Ուսլէնդ . Աւան 'ի հարաւակողմն նախընթաց քաղաքիդ . իբր 4 միլոնաւ հեռի 'ի նմանէ :

Հէյլէրտո . Հալէրտալ : Քաղաք առ միով 'ի վտակաց հուստոն գետոյ , փոքր մի 'ի վայր ք զքօրդընտ քաղաք , որ է առ հանդիպակաց եզերք նորին գետոյ :

Քիւնկապրիճ . որ թարգմանի Քաղաք Քիւն : Քաղաք փոքր , այլ բաղմամարդ , և գլխաւոր տեղի կոմսուն ուլսդէրայ առ ափն էօթոս գետոյ . առիւք նր լ մեծի մասին ցրոճել են աստ և անդ . միայն 100 մի հաւաքել կան 'ի միասին . որք և կացուցանեն զգլխաւոր մասն քաղաքին . բնակիչք նր հոլանտալ յիք են և անգղիացիք :

Բլէր Գառն . (Բլէր) : Քաղաք փոքրիկ առ վառ .

վտակաւն, որ հոսի 'ի հիւսիսակողմն . և գնայ
մտանէ 'ի հուտսոն դեռ մօտ 'ի քինկս դառն :
Բաւեալի : Ուիհնպէ : Են երկու փոքրիկ քաղաք
առ հուտսոն գետով :

Է'ւպէնի . (Աւպանի) : Գլխաւոր քաղաք համանուն
կոմսուն առ արեւմտեան եզերքը հուտսոն գետոյն .
170 մղոնաւ հեռի 'ի նոր եօրքայ, և իբրեւ 10 մղո
նաւ քնդ հարաւ սահանաց հուտսոն գետոյ . ուր
ջուրն իջանէ 'ի 60 ռանաջափ բարձրուէ, զորմէ
տէս 'ի վեր անդր . ունի առնա իբր 350 . շինեւ
'ի թրծեւ աղիւսոյ, ի սովորական ձևոյ հոլանտաց
ւոց : Աստ է աթու ժողովոյն, ուր ժողովին քաղա
քապետը նահանգին նոր եօրքայ, և գլխաւոր ցե
ղապետը չրջակայ բնիկ ամերիկացւոց՝ որք գաշնա
կից են, և հնազանդեւ սորին նահանգի . կարի ծաղ
կեալ է 'ի քաղաքի առաւ առեւորուէ մորթոյ վայրենի
սնասնոց՝ ղկնի շինելոյ անդղիացւոց զամրոցն օսե
կայ առ օնդարօ լծիւ, յարգելու զամերիկացիս՝
տանիլ զմորթս որսոյ իւրեանց 'ի մոնրէալ . ուստի
տյնուհետեւ բռնադատին տաս բերեւ, և գիւրադին
վաճառեւ բնակչաց սր :

Շէնէրապի : Քաղաք փոքր 'ի սմին կոմսուն առ մոյ
հավքս գետով, իբրեւ 16 մղոնաւ հեռի յալպանեայ
յարեւմտեան հիւսիս . տունը նր են 'ի թրծեւ աղիւ
սոյ, գեղեցիկ բարեկարգեւ . ուստի և փողոցը նր
վայելուչ . հոլանտացիք ունին անդ եկեղեցի . և առ
նովաւ զանդակատուն, և 'ի նմ. ժամացոյց հնրկաց .
որ ուր ուրեմն տեսանի 'ի հիւսիսային ամերիկայ :
Շրջակայ երկիր սորին պարարտ է յոյժ և բազմա
բեղուն . որ առանց պարարտացուցիչ աղբոյ՝ զոր
չունին սովորուէ բնակիչք նր արկանեւ, բերէ առա
տապէս ցորեան . և այլ աղղի աղղի արմախս ամ ի
ամէ : Այս քաղաք ունի իրաւունս առաքելոյ հրեւ
տակ մի 'ի գիմաց իւրոց 'ի ժողովն ֆուկան :

Հէնդեր . (Հանդեր) : Ամրոց առ արեւելեան եզերք
շոհարի վտակին . որ հոսեւ ը հիւսիս, գնայ խառնի
'ի մոհավքս գետն ոչ այնչափ ինչ հեռի յամրոցէ
աստի :

Ճէրճէն դաւան . (Ճէրճանդաւն) : Բնակեալ տեղի
յարեւելեան կողմն նախառացեալ գետոյն :

Պէրլէն քիւ . (Բէրլէն քիւ) . և Սո Բւ . (Սու
Բւ) : Են երկու բնակեւ տեղիք յարեւմտեան եզերքս
հուտսոն գետոյն :

Լիւնդերի . (Լանդաւրի) . Կմ (Լանկէդաւրի) : Բա
ղաք

Չաք փոքր նոյնպէս յարեմտեան կողմն հուստոն գետոյն :

Սճւղերի . (Սալիսպարի) : Քաղաք փոքր առ քաղաքիչ գետով , յարքուհի ճննչի . որ 'ի նոր եօրքայ հանէ յալպանի քաղաք :

Քաթիսպաս : Գեօղ փոքր առ նովին ճանապարհաւ : Սաթապի : Քաղաք բարեւէն յարեմտեան կողմն հուստոնի . և 'ի հարաւ ֆիլիքիչ գետոյն , որ ելանէ 'ի սարադոկիս անոճանեալ լճէ : Այս տեղի հոգաւոր է յոյժ տակս մեծի յաղթուէ՝ զոր արարին աստ 'ի 1777 'ի հոկտ' բնակիչք դաւառացս Էդէմ զօրաց անգլիացւոց . որոց առաջնորդէր պուրկոյն սպարաւսեան , որ գերեցաւ անդ հանդերձ համօրէն առամբք իւրովք :

Լէպերի . (Լալարի) . կմ 'Նիօլէն . (Նիօլէն) . և կմ Լիփիւ . (Լիփիւս) : Ամրոց կառուցեալ առ հուստոն գետով , 'ի հիւսիսակողմն նախայիշատակեալ տեղեաց , սահմանադրուիս առ քանաստայիւ . առ որով բզմ մրցմունք գործեցան 'ի վերջին պորզմի 'ի մէջ զօրաց անգլիացւոց և ամերիկացւոց :

Հաբի . և Միլի : Են երկու ամրոցք 'ի հիւսիսակողմն սարադոկայ լճին :

Ռայնալ . (Վինալ) : Ամրոց առ հուստոն գետով . 'ի հարաւակողմն նորին սարադոկայ լճին :

Քէնալի . և Լիլիսպի : Են երկու փոքրիկ քաղաքք մօտ 'ի հուստոն գետն յարեւելեան կողմն : Լիլիսպի : Ի մերձ 'ի տեղին , ուր համանուն վրտակն խառնի 'ի հուստոն :

Լէնիլ . (Լէնիլ) : Քաղաք փոքր առ լիվինկսգոն վտակաւ . մերձ 'ի սահմանս քոնէքդիքուդայ , և մէսըլիւսէդայ :

Մօրիսէնիլ . (Մօրիսանի) : Գեօղ և գլխաւոր տեղի կոմսուէ քինկսայ յանդիման նիւ գառնայ . որ է յերկայն կղզին :

Փիլիփ : Գեօղ 'ի ամին կոմսուէեան առ հուստոն գետով :

Կահանգ Թ. Երկայն կղզի :

Եյս կղզին կոչեցաւ Երկայն . իսկ 'ի բարբառ անդ-
ղիացւոց' Լօնի ալլան . որ զնոյն նշանակէ, 'ի
ձեռոյ նր . զի ձգի լէ Երկայն յարեւմտից յարեւելս .
յոմանց կոչի և Վղչի Կասաւայ . որ թէպէտ յառա-
ջին Ժմկս 'ի սովորուէ էր, այլ այժմ գլխովին խա-
փանել է այս անուն : Ունի իւր իբր սահմանակից
'ի հիւսիսոյ արեւմտից՝ զմանթան կղզի . ուր կառու-
ցել է կայ նոր եօրք քաղաք . յարեւմտից՝ զկղզին Թրու-
թեց . յարեւելից և 'ի հարաւոյ՝ է շրջապատեալ յով-
կիանոսէ . իսկ 'ի հիւսիսոյ՝ զԾովեղերս քոնէքդիքու-
դայ : Երկայնուի նր է իբր 120 մղոն . իսկ լայնու-
թին յարձակագոյն աեղիս 18 և եթ . և է իբր մասն
նահանգին նոր եօրքայ . բաժանեալ 'ի ցամաքէ նե-
ղուցաւ , որոյ Երկայնութին է իբր 100 մղոն . իսկ
լայնութին 12 . ունի պատուական և անքոյթ նա-
ւահանգիստս յիմ կողմանս իւր :

Օր կղզւոյս բարեխառն է . և երկիրն պարարտ և
բերրի . բերէ ցորեան . և այլ ազգի ազգի արմտիս
և պտուղս և բանջարս . և պէսպէս բոյսս բժշկա-
կանս . և վուշ և կանեփ . դդում՝ սեխ՝ վարունի՝ ևն .
ունի և անասունս ընտանիս և վայրենիս . և առա-
ւել քան զիմ՝ երկվարս ընտիրս . վնջ զօրք նր առ
հարկ ձիաւոր են . նովին երկվարօք ամի ամի երկիցս
առնեն հանդիսաւոր ձկնթացս 'ի լայնածաւալ
դաշտին սալիսպուրեայ , որ է լէ մէջ կղզւոյն . ուր
ընթանան 'ի զնին համօրէն աղնաւականք նոր անդ-
ղիայ և նոր եօրքայ : Իսկ գլխաւոր վաճառք նր են
մորթք ընտանի և վայրենի անասնոց . ծխախոտ պատ-
ուական ոչինչ չհաս 'ի ծխախոտոյ մայրիղնատայ .
երկվարք ընտիրք . աղէլ միս . ցորեան . և այլ զա-
նազան տեսակք արմտեաց : Իսկ ինքն առնու յայ-
լոց , շաքար , բամբակ , լեղակ , և պէսպէս ձեռա-
կերտս . զի արհեստք չե ևս են ծաղկել 'ի նմ , ուր
արժան էր : Այս կղզի ևս լէ նոր եօրքայ բաժանե-
ցաւ 'ի Թրութէն անգղիացւոց . այլ 'ի 1776 զօրք
անգղիացւոց անդրէն առին զնա , յաջողակ իմն գի-
ւորածով վանեալ անտի զգօրս ամբրիկացւոց , որք
կային 'ի պահպանութի նր . և գտին անդ զկարեւոր
պա-

պարէնս կերակրոց՝ և զայլ ամին՝ որոց պէտա
ունէին առատապէս . զոր չէր մարթ ակնունիլ նոյ
այլուր գտանել : Բաժանի սա յերկու մեծամեծ
կոմսուէս . որք կոչին Կոմսուէ Սեֆէայ . (Սոֆֆօլայ) .
և Կոմսուէ Բագուհայ . առաջինն գրաւէ զբովանդակ
տրեւելեան կողմն կղզւոյն , և զայլ բոլի փոքր շրջա
կայ կղզիս : Զորժամ գտաւ այս կղզի , յայս կողմն
նոր գոյր ժողովուրդ բազմաթիւ բուն բնակ նոր . յո
րոց այժմ ոսկաւք երեւին . և դրեթէ ամենեքեան
ինքնակամ ծառայեն անդղիացւոց . որք թ մեծի
մասին են յաղանդոյ երիցականաց . իսկ երկրորդ կոմ
սուէն ունի զարեւմտեան մասն կղզւոյն , որ առա
ւել գեղեցիկ է և արգաւանդ ք զառաջինն , ուր
մեծամեծք նոր եօթբայ ունին ամարանոցս , և սովոր
են յամառան երթալ անդր 'ի զբասանս : իսկ գլխաւ
ւոր տեղիք երկուց կոմսուէցս են հետադայբդ :

Սեֆէ . (Սոֆֆօլ) : Աւան գլխաւոր համանուն
կոմսուէ , կառուցել յեզր ծովածոցոյ , որ է թ մեջ
երկուց արեւելեան ծայրից կղզւոյն , որք կոչին Օյ
տէր . և Կեփ Տօնդայ : Մերձ յայս տեղի գտանի
Վանսի գետն . որ տիրապէս ոչ է գետ , այլ ջրանցք
երկայնաձիգ աղի ջրոյ :

Սանթ Կէմբլ . (Սոփ Կամբոն) . ք Հարաւային հեմբլն :
Քաղաք փոքրիկ 'ի ստոյգին ծովեզեր կղզւոյն յարեւ
ելեան կողմն երկայնաձիգ լճի կողեցել (Թեռն ինկոյ :
Իստ Կէմբլ . (Լստ Կամբոն) . ք Արեւելեան հեմբլն .
Քաղաք փոքրիկ յարեւելեան կողմն առաջնոյն 'ի
ստորին հարաւային ծովեզերս կղզւոյն :

**Սանտ օլ . (Սոփօլ) . և Օյտէր Բօն . (Օյտէր
Բօն) :** Երկու գիւղորեք 'ի սմին կոմսուէ 'ի հիւսի
սային ծովեզերս կղզւոյն :

Սեփլի . (Սափլի) : Ի կղզի երեւելի 'ի ծոցն , որ թ
մեջ երկուց բազկաց երկայն կղզւոյն՝ յարեւելեան
կողմն :

Կարմեւր ալլի . (Կարմեւր իսան) . և Ֆիլլի : Են
երկու կղզիք առ երկայն կղզեաւ :

Պրոփլի . (Պրօփլի) : Աւան և գլխաւոր տեղի
կոմսուէ Թագուհւոյն մօտ նոր եօթբայ , և բէտհօք
գետոյն :

Փեփ (Փլափ) գոռ : Աւան մօտ առաջնոյն 'ի հա
րաւակողմն :

'Նիս Դառն . ('Նիլի) . որ Թարգմանի 'Նիս Դառն :
Ի քաղաք փոքր 'ի հիւսիսային կողմն կղզւոյն՝ առ
սահմանօք մէսդէսդէրայ :

Հընդինկըն . (Հանդինկըն) . Սիբ Դառն . Հընդինկ .
Ուրբէտ . Կընդինկ . (Կընդինկ) . Պիւն . Ֆլու
շին . Վիտտու . և Սէրտալէն . Են աւանք և գեղք
'ի կոմսուէ թագուհւոյն :

Կամեցել այսուհետև ստորագրել և զայլ չորեսին
նահանգս յերեքտասան նահանգացն միացելոց , որք
են Քանդարտ . Ռոսայլէն . (Ռոսէ իսլան) . Մէս
շին . և Նոր հէմլէ . կարևոր է նախ առջ փոքր ինչ
ծանօթուի զնոր ինկիլդէռուայէ . յորում պարունա
կին այս չորեքին նահանգք իբր գաւառք նր :

Նոր ինկիլդէռուա :

Յորում պարտահանին յեփագայ շորս նահանգք :

Նոր ինկիլդէռուա . 'ի բարբառ անգղիացւոց 'Նի
էնկլանս ասացել , 'ի սկզբան անգ անճանէր
Վիճինիս հիւսիսային . այլ յետոյ խափանեցաւ այն
անուն . ուստի այժմ սովորաբար 'Նոր ինկիլդէռուա
կոչի . և է 'ի ծայրն ժի նահանգաց միացելոց 'ի
հիւսիսային արեւելեան կողմն , յայնկոյս 42 աստի
ճանի հիւսիսային լայնութի : Ունի բոլր գետս մե
ծամեծս , և մանունս . օդ նր բարեխառն է . բայց
առաւել ցուրտ' ք թէ ջերմ . և երկիրն արգա
ւանդ , և առատաբեր . և բերք նր պէսպէս . զորս
ունինք յիշատակել յիւրաքանչիւր նահանգս . ոպ և
զգլխաւոր գետս նր :

Սկիզբն բնակուէ անգղիացւոց յայտ կողմն ամերի
կոյ' եղև զայս օրինակ . երիցական հերետիկոսք
անգղիացիք փախուցել յերեսաց հալածանաց , զոր
կրէին 'ի հայրենիս իւրեանց 'ի պիճոս կրօնի , դի
մեցին 'ի հոլանտայ . և 'ի 1621 դնոյ առեալ զայս
մասն ամերիկոյ յընկերուէ վաճառականաց անգ
ղիացւոց' փոխադրեցան անգր 41 ազգատոհմք և
անձինք 120 . և հիմնեցին ինքեանց բնակութի 'ի
տեղւոջ ուր է այժմ բլիմսութ քաղաքն 'ի համանուն
կոմսուէ , 'ի մէսըլիսէդ նահանգի : Այս նոր գաղ
թական կիսով չափ կորեաւ . և թմբն կորնչէին ար
գեօք , եթէ չըջակայ վայրենի ամերիկացիք չէին
հասել նոյ յօգնութի . 'ի 1630 'ի զօրանալ հալածա
նաց

նաց յանգղիտ , բղմբ 'ի զանազան անդամաւորաց
 դունդադունդ գիմեցին անդր . որով այնչափ բազ-
 մացան , զի հարկ եզե բաժանիլ նց ' զանազան
 ժղվիս . յորոց գլխաւոր եղև ժողովուրդս պուսդո-
 նի . նք լեերկար կացին մնացին խաղաղութե լ մի-
 մեանս առանց մասնաւոր ինչ եղանակի քաղաքական
 կառավարուէ . իբր ոչ եթէ զի չունէին իշխանուէ
 թահմանելոյ 'ի մէջ իւրեանց ղեղանակ իմն կառա-
 վարուէ , քղի տուէ՛ էր նց առ այն իշխանուէ 'ի
 նորուէ անգղիոյ՝ այլ զի գոլով բաժանէ՛ 'ի զանա-
 զան ժղվիս և յաղանգս , ոչ համաձայնէին լ մի-
 մեանս 'ի վր պէսպէս իրաց . ապա իբրև առաւել
 ևս բազմացաւ թիւն նց , տեսին զի կարևոր էր ու-
 նել օրէնս ինչ , և ըստ այնմ վարիլ . վնյ յօրինեցին
 մատեան մի օրինաց , կ'ի խառնուրդ իմն իմաստուն
 և յիմարական կարգադրութեց . յորոց ոչ սակաւ
 մնասք ծագեցին 'ի կառավարութե իւրեանց . այլ
 յետոյ իբրև կատարելապէս զարգացան չորեքին նա-
 խայիլաթակեալ նահանգք , ուղղեցին գրեթէ զմմ :
Այսչափ ինչ վն նոր ինկիլդէռայի առհնրկ . արդ-
 սկիզբն արասցուք ստորագրել մի առ մի ղբնիկ չո-
 բեսին նահանգս , որք պարունակին 'ի սմ :

Կահանգ Ժ . Քոնէքդիբուդ :

Աչ է սա 'ի մեծամեծացն 'ի միացէ՛ նահանգս . զի
 երկայնուէ նր յարեմոնց յարեւել՝ չէ ինչ աւե-
 լի . ք 90 մղոն . իսկ լայնուէն 'ի հիւսիսոյ լ հարաւ՝
 իբր 60 ևւթ . բոլոր տարածուէ երկրի նր օդաչա-
 փութ 3500 քառակուսի մղոն ծագրական . սակայն
 առ համեմատութե տարածութե իւրոյ՝ բազմամարդ-
 է . զի թիւ բնակչաց նր առաւել է ք 192000 , որք
 օր լ օրէ և ևս բազմանան . բայց լ պիլինկայ ոչ
 երբէք հասցեն 'ի մեծ ինչ բազմութե . քղի երկիր նր
 թէպէտ արգաւանդ է յոյժ , բայց այնչափ ճշտիւ
 պարփակեալ 'ի շրջակայ նահանգաց , զի և ոչ թղա-
 չափ մի տեղի կարող է ստանալ արտաքոյ սահմա-
 նաց իւրոց , առ և ևս տարածելոյ բնակչաց նր :
 Գլխաւոր գետք նր են հետագայքդ : Քոնէքդիբուդ :
 Է գետ մեծ . յորմէ և նահանգն ունի զանուն . որ
 իջէ՛ 'ի սահմանաց անտի քանառայի , և նոր հեմ

շերայ, հոսի չէ մէջ այսր նահանգի իբր 200 մղոնաւ .
 ը որ մարթ է և նաւարկել իբր 40 մղոնաչափ . յե-
 ղերս նր աստի և անտի են անհամար սոճի, և
 բւեկնի ծառք մեծամեծք . վնց նահանգս այս ունի
 անբաւ խէժ սոճւոյ . իւղ բւեկնւոյ . և փայտ ոչ
 միայն 'ի պէտս հարկ շինողածոյ, այլ և նաւուց :
 Դարձն . կմ Դարձի : Եւ նոյնպէս գետ մեծ և շատա-
 ջուր . որ իջանէ 'ի ծոցոյն մէսը շիւսէ գոյ . և է
 նաւարկելի իբր 20 մղոնաչափ 'ի բերանոյն' ը որ
 զեղանի 'ի ծովն, մինչև 'ի նորվիք :

ՍՏՐԱՏՓՈՐԻ : Եւ նոյնպէս գետ երկւելի, այլ փոքր քան
 զերկու առաջինս :

Օգ նր բարի է . իսկ երկիրն ուրեք ուրեք լեռնային,
 մէնգ թէ բլրային . զի լերինք նր են բլուրք . այլ
 չհանրապէս խօսելով՝ արդաւանդ յոյժ, և քաջ
 մշակել . ուստի ունի զամ որ ինչ հարկաւոր է կե-
 նաց մարդկան . նրաղքի աղքի արմատիս . մէնգ մարտ-
 ցորեն . իսկ ցորեան սակաւ լինի անդ 'ի սրտնու
 յաճախելոյ միգի որ եղծանէ զհասկս նր : Ունի և
 զանազան պտուղս ծառոյ և ուտարիւղաց, տարեւոյ
 յեւրոպիոյ . և պէսպէս բոյսս, և բանջարս պատ-
 ոճականս 'ի կերակուր, և ընտանի անասունս . և
 բովս պղնձոյ՝ կապարի՝ և երկաթոյ՝ և ալոյց հան-
 քաց . սակայն բաց 'ի բովուց երկաթոյ՝ այլք մինչև
 ցվերջին Ժմիս թողան անգործ, առ 'ի չգոյէ բաւա-
 կանուէ բնակչաց 'ի պէտս ծախուց գործաւորաց .
 և վն պէսպէս ամփոփմանց և արգելմանց, զոր
 արուծին անգղիոյ դնէր 'ի վր վաճառականուէ և
 երկասիրուէ բնակչաց . բայց այսուհետեւ՝ զմին
 զերծանելոյ նց 'ի լծոյ անգղիացւոց՝ ունին ձեռնա-
 մուխ լինել և 'ի բովս պղնձոյ և կապարի՝ յորոց
 բազմա չահեցին :

**Այս նշնդ բաժանի 'ի վեց կոմսուէս, որք են Փէյր-
 ֆէլս . (Քայրֆէլս) . Նիւ-հելլեն . (Նելկաւեն) . Լէլ-
 ֆէլս . Հարֆելս . (Հարտֆելս) . Ույնթըն . (Վինթ-
 փա) . և Նիւ-լընթըն . (Նելլ Լընթոն) :** Զորոց զգլխա-
 ւոր տեղիս յառաջիկայդ նշանակեցուք :

Փէյրֆէլս . (Քայրֆէլս) : Գլխաւոր քաղաք համանուն
 կոմսուէ . և մի 'ի լաւագոյն քաղաքաց նր կառուցել
 ը մէջ երկուց գետոց, որք կոչին Փէյրֆէլս ֆլւ . և
 Ալբրէտ . ոչ այնչափ ինչ հեռի 'ի ծովէ : Եւ է բաղ-
 մամարդ, և բարեշէն . և չրջակայ վիճակ նր քաջ
 մշակել և բազմաբեղուն :

ՍՏՐԷՏՓՈՐ . (ՍՏՐԱՏՓՈՐ) : Բաղաք կառուցեալ
 յա-

յարեմանուն եղերս համանուն դերոյ, ոչ այնչափ
ինչ հեռի 'ի ծովէ . 'ի վիճակի սորին քաղաքի 'ի հիւ-
սիսակողմն գտանի ժողովրդապետուի կմ գեղը ՐԻԷ
Դուն կոչեցել :

Ուրճիւր . (Ուրճեֆել) : Քաղաք առ սահմանօքն
Եօքայ : 'Նիւ Դաւան . ('Նեւլաւ) : Քաղաք առ վտա-
կաւ որ մտանէ 'ի Սդրեդֆըրա գետ : Տեւպլի .
(Տանպլի) : Քաղաք յարեմանուն կողմն նախընթա-
յին, առ այլով վտակաւ դետոյն :

'Նիւ Բեյրֆել . ('Նեւթայրֆել) : Քաղաք մերձ 'ի
լերինս որք բաժանեն զնահանգս ղայս 'ի նոր եօր-
քայ . յարեմանուն կողմն սդրեդֆըրա գետոյն, և
'ի հիւսիսային եղեր օահմանաց նահանգիս :

Ստաֆօրթ . Նօրվալ . Ուեպինի . (Ուեպինի) : Են երեք
ժողովրդապետուիք, կմ գեղք ամիւռք 'ի սմին
կոմսուէ :

'Նիւ Էնյլն . ('Նեւ Էնյլն) : Գլխաւոր քղք համանուն
կոմսուէ . կառուցել առ պարուրիւ կմ նաւահան-
գստիւ, որ կոչի 'Նիւ Էնյլն Կարպլի :

Միւլֆել . Քաղաք 'ի սմին կոմսուէ առ միլֆըրա
գրէք կոչեցել գետով . մօտ 'ի ծովն յարեւելեան
կողմն սդրեդֆըրա գետոյն :

Պլեյրֆել . Քաղաք մերձ 'ի ծովն, առ համանուն
գետով :

Տաւհամ . Քաղաք 'ի հիւսիսակողմն վարդէնս գե-
տոյն :

Ուալիֆել . (Վալիֆել) : Քաղաք մօտ 'ի վար-
դէնս գետն :

Տեւի . Քղք առ արեւելեան եղերք սդրեդֆըրա
գետոյն . հանդէպ Նիւ դաունի, որ 'ի կոմսուէ
Ֆէյրֆիլտայ :

Կիլիֆել . Վալեյպլի : Են երկու ժողովրդապե-
տուիք 'ի սմին կոմսուէ :

Լիւ Բիւր . Գլխաւոր քաղաք համանուն կոմսուէ .
կառուցել մօտ 'ի լերինս, որք միագօտի ձգին լը
մէջ նահանգին 'ի հարաւոյ լը հիւսիս :

Ուրպլի . (Վէպլի) : Քաղաք առ արեւելեան
եղերք շէքօանի վտակի, որ ելանէ 'ի գաւառէ
աստի, և գնայ խառնի 'ի սդրեդֆըրա գետ 'ի վերոյ
տըրպի քաղաքի 'ի կոմսուէ նիւ հէյվլնայ :

'Նիւ . ('Նեւ) Դիլֆել . Քաղաք 'ի սմին կոմսուէ .
յարեւելեան կողմն սդրեդֆըրա գետոյն . որ կոչի և
Վէպլի . և Հաւադանի :

Քիւր . Քաղաք փոքր 'ի հիւսիսային կողմն նախըն-
թայ

Թաց քաղաքի ընդ մէջ սղրէդ-Ֆըրտ , և շէօքանի գետոց :

Քօ՛րնուլ . (Քօրնւլա) : Քղք լէ մէջ սորին կոմսուէ . յարևելէն կողմն սղրէդ-Ֆըրտ գետոյն :

Տէ՛ւր . (Տւլէր) : Քաղաք փոքր առ սահմանօք նոր եօրքայ՝ մերձ 'ի լէրինս , որք բաժանեն զքոնէքդիլքուդ 'ի նոր եօրքայ :

Շէ՛ւն : Քաղաք փոքր 'ի հիւսիսակողմն նախընթաց քաղաքի . մօտ 'ի նախասացել լէրինս . լէ մէջ երկուց վտակաց սղրէդ-Ֆօրտ գետոյն . յորոց մինն մօտ առ քղքաւն անցանէ յարևմտից . իսկ միւսն յարևելից՝ իբր 5 մղոնաւ հեռի 'ի քղքէն :

Սօ՛ւպէրի . (Սալիպուրի) . որ կոչի և Վիպտիտ : Քաղաք 'ի մէջ սահմանաց քոնէքդիլքուդայ , մէսը շիւսէդայ , և նոր եօրքայ 'ի ճննդհին՝ որ 'ի կոմսուէ ֆէյրֆիլտայ հանէ մինչև 'ի մէսը շիւսէդ նահանգ : 'ի հարաւակողմն սորին քղքի ոչ այնչափ ինչ հեռի՝ երկու սահանք գտանին 'ի սղրէդ-Ֆըրտ գետն :

Վօ՛ր Բօւթ . Քանաան . Քօլէպուտ . Հարդլանք . Պարշ համարէք . Վիսէպուր . Կօհամ . Դօրրինիտն : Են ժողովրդապետուիք , կմ գեօղք 'ի կոմսուէ լիւֆիլտայ :

Հա՛րֆըրք . (Հարդֆօրք) : Գլխաւոր քղք համանուն կոմսուէ , առ քոնէքդիլքուդ գետով . իբր 30 մղոնաւ հեռի 'ի բերանոյ նր . իսկ 'ի հարաւոյ ունի զհամանուն գետն : Այս քղք է մի յերևելի քաղաքաց համօրէն նահանգին լը բազմամարդուէ , վաճառաւ կանուէ , և լը արհեստից :

Վլէ՛ւնպէրի . (Վլասնիպուրի) : Քաղաք՝ յարևելեան կողմն քոնէքդիլքուդ գետոյն 'ի զո՛ւարձալի վայրի՝ յանդիման կուֆս վտակին :

Մի՛պլտան . (Միպուէրու) : Մի 'ի մեծագոյն և 'ի բազմամարդ քղքց այսր կոմսուէ . կառուցել 'ի մէջ միլ և միտլաուէն առուաց . յարևմտեան կողմն քոնէքդիլքուդայ :

Հէ՛պւ՛ . (Հապհամ) : Քաղաք առ արևմտեան քղքի քոնէքդիլքուդ գետոյն . ունիւով 'ի հարաւոյ զմիլ առու :

Ու՛նպէր . (Վիպուր) : Քաղաք երևելի 'ի սմին կոմսուէ . կառուցել լէ մէջ ֆարմինկոն , քոնէքդիլքուդ , և հէյսոն գետոց : 'ի վիճակի սորին քղքի գետեղերք քոնէքդիլքուդ գետոյն զարդարեալ են բնակուիք , ուր գտանին և շտեմարանք :

Սի՛մպէրի . (Սիմպուրի) : Է տեղի նշանաւոր սակա

բովուրդ , որք գտանին 'ի մերձակայ լերինս , առ
սահմանօք լիճֆիլա կոմսուէ , և մէսըչիւսէդ նա-
հանգի :

Պարթիւտն : Քաղաք առ հարաւային եզերքք հա-
մանուն գետոյ : Նի- Կէյապիճ . (Նէվգամպիճ) : Քա-
ղաք յարեմուեան կողմն սուլճնոյն :

Ուէպըֆիւ . (Վէպիւֆիւ) : Քաղաք կառուցել լէ
մէջ ընդինս և քոնէքդիքուդ գետոց . մօտ յայս քա-
ղաք 'ի հարաւակողմն գտանի կղզի կոչեցել Պա-
ֆիւնի 'ի մէջ քոնէքդիքուդ ձորոփորոյն :

Ուլիւիւտն . (Վիւլիւիւտն) : Քաղաք փոքր առ սահ-
մանօք այսր կոմսուէ և վինտհամայ : Աստի ելանէ
գամէս , կի՛մ գամիճի գետն . որ նախ կոչի վիլլի
մանդ . ապա վինտհամ . յետոյ շաղուքէդ . և հուսկ
յետոյ՝ զկնի յինքն լուսնելոյ և զայլ զանազան
վտակս՝ և լարձակելոյ , անուանի 'իսմիճ :

Սոմիւր : Քաղաք փոքր առ սահմանօք մէսըչիւսէդ
նահանգի :

Ունիւր . (Վիւնիւր) : Գլխաւոր քղք համանուն
կոմսուէ . և մի յերեւելի քղքք համօրէն նահանգին ,
կառուցել 'ի մէջ երկց գետոց . քի վինտհամայ , պէտ-
վերայ , և մանչոակայ :

Մէնսֆիւ . (Մանսֆիւ) : Քաղաք 'ի մէջ երկուց
վտակաց գետոյն , որք կոչին վիլլիմանդ :

Էյւֆուր . (Էյֆուր) : Քաղաք փոքր 'ի մէջ մանչոակ ,
և պիկոլաք փոքր գետոց :

Բէնֆուր . (Բանֆուր) : Քաղաք առ նօթուծի վտա-
կաւ :

Քիւլիւիւ . (Քիւլիւիւ) : Քաղաք յարեւելտն
կողմն նօթուծի վտակին :

Քիւլիւիւր . (Քանիւրպուրի) . Վիւլիւր : Են փոք-
րիկ քաղաքք 'ի կոմսուէ ույնտրմայ :

Նի- Էնիւր . (Նիւ Էնիւր) : Գլխաւոր քաղաք հա-
մանուն կոմսուէ . և մի յերեւելի քաղաքաց համօրէն
նահանգին . կառուցել առ արեւմտեան եզերքք գա-
մէս կի՛մ գամիճ գետոյն , մօտ 'ի բերանն՝ լէ որ
մտանէ 'ի ծովն :

Սփապուր : Գիւղաքաղաք մօտ 'ի ծովն : Կրօտն : Քա-
ղաք 3 մղոնաւ հեռի 'ի նիւ լընտընայ : Ստօնիւտն .
Քաղաք և նաւահանգիստ : Նօրի : Քաղաք 'ի հիւ-
սիսային ծագ կոմսուէ նիւ լընտընայ :

'ի սմին կոմսուէ են և Բիւրիւ . Լայն : (Լիւն) :

Տէր . (Տիւր) . որք են կղզեակք :

Սէրիւ . (Սիւրիւ) . որ նոյնպիսի կղզի :

Նահանգ ժամ. Ռօտ այլընտ.

(Ռոտէ խաւանտ) :

Ռարգանի Հարգանք կմ Ռարգանքի . և մի ի փոքրագոյն նահանգաց ի փոքր նահա միացեալս . քան զի բոլոր տարածուի երեսաց երկրի նր՝ և իբր 1500 քառակուսի մղոն աշխարհագրական . և թիւ համարէն բնակչաց 59678 . ուստի տու համեմատութիւն տարածուի իւրոյ և այլոց նահանգաց , բաղմամարդ է . զի բաժանեալ զնր ը տարածուի երկրի նր , առ իւրաքանչիւր քառակուսի մղոն անկանի 40 մարդ . որ սակաւ ուրեք գտանի յայլ նահանգս :

Օր նր թուի լաւագոյն քան համարէն հիւսիսային ամերիկոյ . ի ձմեռան սաստիկ է ջուրան . բայց ոչ նոյնչափ՝ ուն յայլ նահանգս նոր ինկիլիսեւոսյի . իսկ ամառն քաղցր է և բարեխառն . զի զստուկութիւն բարեխառնէն քաղցրաշունչ հողմակն շնչեալք ի ծովէ :

Երկր նր թէպէտ քարուտ է , այլ ըհանրապէս առեալ բարի և արգաւանդ . սակայն երկրագործութիւն դեռ անկատար է . և մեծ մասն երկրի նր թողեալ կայ անգործ յարօտ անտանոց . ուր տրածին անդեսայք արջառոց , հօտք խաւանց , հօրանք այծից , և երամակք ձիոց . որ յաղթանգամ են և ուժեղ , ուն և արջառք նր մեծ են մարմնով՝ քան այլոց նահանգաց . և կոգի և պանիր նր պարտրտ և պատուական յոյժ : Ունի ձուկն առատ և ուղիւ ի գետոց և ի ծովէ . և լոկապէս արմատիս . բայց առաւել քան զնա մայիլ . և պտուղս ծառոց և պարտիզաց . անտառս մեծամեծս . այլև ծառս սակաւագիւտս . յորոց մի է և ծառն զոր լիննէոս Բալասանէան կոչէ . կմ կէփալանգոս աբմիլէան . ի դաշարի տատոց նր գործեն ըմպելի պատուական . այլև ակա կիւս վայրենի . բայց ոչ բերէ ծառս և թուփս ծաղկաբերս անուշահոտ , որք գտանին ի հարաւային նահանգս . յորոց զոմանս յիշատակեցաք ի վեր .

Գլխաւոր վաճառք նր են երկվարք , կոգի , պանիր , արմալք , բայց սակաւ . միս աղէլ , և այլ պարէնք կէ .

կերակրոց, և ճրագ 'ի ճարպոյ ձկանց. և ն: Այլ
այս ամ տակաւ ինչ է առ համեմատութե այնց՝ զորս
բնակիչք նր անունն 'ի քոնէքգիբուդայ, և յայոց
ամերիկեան նհնգաց. և տանին յայլև այլ նաւահան
գիտաս եւրոպիոյ, ասիոյ, և ամերիկոյ. և անտի բար
ձեալ զննն իրս, ուն յեւրոպիոյ պէտպէս արհեստա
կերտս, յասիոյ շաքար, և աղբի աղբի համեմն,
խակ յամերիկոյ դերիս, վաճառեն յամերիկայ 'ի զա
նազան նահանգս եւրոպեանց. որով և բնմն շահին.
և այս խակ է պաաճառն՝ զի երկրագործութիւն չէ
այնչափ ինչ բարգաւաճե՞լ առ. նս. քանզի առաւել
անձնատուր են 'ի վաճառականութիւն, քան 'ի մշակութի
երկրի: Նոյնպէս և 'ի գպրութեց անձաշակ են. չիք
առ. նս հմրկց գպրոց կմ վարժարան 'ի գաստիա
րակութիւն պատանեկայ, վնկ ըհանրապէս խօսելով
բիրտ են և անհրահանգ. և ըստ բուսոյ բարուց
խօսամբակք և ամարգի. սակայն այժմ վայելեալք
'ի խաղաղութե՝ ոչ միայն զուսմունս գիտութեց ջանսն
ծաղկեցուցանել՝ ուն արդէն սկսել են կառուցանել
հմրկց դրատուն, այլև զընթացս խժաբարոյութի
իւրեանց ամբել. ունելով օրինակ զբնակիչվանիա
ցիս և զայլ սահմանակից բնակիչս:

Կառավարութիւնն է սրարզ առկապէտական ոչ միայն
այժմ, այլև յնջագոյն, յորժամ կախել կայր ը
իրաց ինչ շգեւրագոյն տրուէ անգղիոյ. զի ուն այժմ
նոյնպէս և յայնժմ ունեին գաւառական ժողով, որ
էր դերագոյն իշխան երկրին. և այլ զանազան մաս
նաւոր առեանս. և զամ առեանակալս և զգատաւորս
ժողովուրդն ընտրէր. և ը հաճոյից փոփոխէր:
Այլ ոմանք յանգղիացի ճննհորդաց ոչ սակաւ
սադտանս կուտեն 'ի վր կառավարութե, և կառա
վարչաց նց. տգէտս իրաւանց և արդարութե, կա
շառակութիւն, ակնառուս, և անիրաւս կոչելով զնս.
առ որս յիմարութե է ասեն ակնունիլ իրաւանց և
արդարութե. այլ որ բռնագոյն է՝ նա է միշտ յաղ
թական, ուստի և ամ կառավարութիւնն յոսի և
անիրաւ. սակայն պիշինկ զայս, և զայլ պէտպէս
յոսի ստորագրութիւնն սց, ընծայէ ներտարրացեալ
ատելութե, զոր կրեն անգղիացիք ըգէմն սց. քանզի
գրեթէ 'ի սկզբանէ անտի հիմնարկութե իւրեանց՝
ոչ երբէք ը ամի հպատակեցան անգղիացւոց. այլ
միշտ ըմբոստացան և ըգէմն կոչին պէտպէս վճռոց
նց, և արգելանց, զորս առնէին 'ի վր ամերիկա
ւոց. և 'ի վերջին սպաստամբութե անգ՝ նք եղեն

առաւել ջերմագոյն 'ի գրգռել զայլս յապտամբուն
յանդղիացւոց, և 'ի միաբանութի լը միմեանս: Յայս
նահանգ չիք մասնաւոր ինչ կրօն հասարակաց օրինօք
ընկալել և հաստատել. այլ թոյլ տուել է ամեն
զէեւ երթալ այնմ, լը որ հաճի. ուստի զանազան
աղանդաւորք գտանին անգ. զոր անգղիականք, երթ
ցականք, կրկնականք, մարավիացի լուսերականք,
հրէայք ևն. բայց ուղղափառ կարծեմ թէ ոչ գտանի
կիմ յոյժ սակաւ. սակայն և ոչ մի ինչ խռովութի
ծագէ 'ի նմ 'ի պատճառս կրօնի. զի խաղաղութ
և սիրով գնան լը միմեանս. և ամեն միասոյէս և
անհաիր կարեն մտանել 'ի քաղաքական սլաշածնա
տարութիս:

Այս նահանգ բաժանի 'ի չորս կոմսութիս. որք 'ի
գլխաւոր քաղաքաց իւրեանց կալել զանուն՝ կոչին
Նի- Բօրտ. Պի- Կէլ. Փի- Լիփսն. և Բի- Լի. զորոց
գլխաւոր տեղիս յառաջիկայդ ստորագրեցուք:
Նի- Բօրտ. (Նի- Լօրտ): Գլխաւոր քաղաք համօրէն
նահանգին. կառուցեալ 'ի ոստ սյլլնոս (ոստէ
փաշանոս) կղզի. զոր իրաւամբ կոչեն գրախտ նոր
ինկիլդէռուայի. սակս արդաւանդուն հողոյ նր,
և քաղցրուն օդոյ. որոյ երկայնութի է իբր 12 մղոն.
և լայնութի 6: Իսկ քաղաքն չէ այնչափ ինչ մեծ.
ունի տունս իբր 1000. որք լը մեծի մասին փայտա
կերտ են. և իբր 7000 բնակիչս, և զանազան տա
ճարս և աղօթատեղիս լը զանազան աղանդաւորաց.
որ անգղիացւոց, երթցականաց, քոճաքերեանց,
կրկնականք հերետիկոսաց, մարավիացւոց, ևն. այլ
սա հնրկ փայտաչեն են և անշուք. բաց 'ի սինակո
կայէ հրէից՝ որ է քարաչեն. առ որով ունին և
գարոց վն մանկանց իւրեանց. յիմ շինուածս քա
ղաքին երևելի է տունն խորհրդոյ քաղաքին. մեծա
գործ շինել 'ի թրծել աղիւսոյ. յորում սկսել են
կառուցանել հնրկց գրատուն. նոյննոս երևելի է
և ժողովատեղին աղանդաւորաց, որք անունեւ
Պոլին Ալլապ որմաշիւք. կիմ Գոմաստան: Հանգէտ
քաղաքին է փոքր կղզի. յորում կառուցել կայ բերդ
եօթնանկիւնի. և առ նովաւ երկու մարտկոցք. մի
'ի վերոյ և միւս ևս ստորեւ քաջ զինեալք ոմբա
շինութ, և այլովք զինութ: Ունի և նաւահանգիստ
պատուական. և 'ի մուտս նր՝ աշտարակ մեծաչեն.
ուր 'ի գիշերի լուցանեն լապտերս յառաջնորդուն
նաւուց:

Փօրտմոս: Է քղք փոքր 'ի հիւսիսային եզր ոստ
կղւ.

կղզւոյն . հանդէպ հօրէլերին , մօտ 'ի պրիսոգըլ քա-
ղաք :

ՄԻԿԱԷԼՆ . (Միքայէլէտօն) : Աւան 'ի մէջն անդ ռոս
կղզւոյն :

ԴԻԼԵՐԵՆ . Փալէանա . ԼԷԴԴԼԷ . Քաճէտօն : Են աւանք
սորին կոմսուէ 'ի ցամաքն , յարեւելեան կողմն ռոս
կղզւոյն :

Քօնօնիւր . Բրնափէն . Հօթ . Բէյլէն . (Բաղիէնէ) .
յո խոհմուէ , յոյս , համբերուէ : Են կղզիք 'ի պա-
րոյրն նարրոկանսէ դայ :

ՊԵՐԿԱԷԼ : Գլխաւոր քղք համանուն կոմսուէ . և
մի 'ի լաւագոյն քղքց նահանգին . կառուցե՛լ 'ի վր
լեզոնի ինչ հողոյ , որ լը մեծուէ և լը բաղմամար-
դուէ՝ չէ ինչ լեհատ 'ի նիւ բօրդ քղքէ : Մօտ յայս
տեղի է հօթ լեառն առ պարուրիւ նարրոկանսէ
դայ :

ՊԷՐԷՆԻԴՆ . (Պարենիտօն) : Քղք փոքր 'ի սմին կոմ-
սուէ . յարեւելեան եղերս բալմէրս գետոյն , իբրև
7 միոնաւ 'ի հիւսիսոյ պրիսոգըլայ :

Ուէհօպօն . կմ Սեաօնա : Քղք փոքր առ հիւսիսային
եղերքք գէն միւլ գետոյն . 4 միոնաւ հեռի յարեւելց
'ի բրովիտէնցա քաղաքէ . 'ի ճանապարհի՝ որ հանէ
'ի պուռդոն :

Ե՛ՐԼԱՐԵԸ . (ԼԷԴԼԷՊԵՐՈՒ՛) : Քաղաք 'ի նոյն ճանա-
պարհի՝ առ սահմանօք սորին նահանգի , և մէսըլիւ-
սէ դայ :

Ուէյնլմ . (Ուայնհամ) : Քաղաք առ համանուն փոք-
րիկ վտակաւ , որ գնայ խառնի 'ի գիդիքվիդ գետ :
Պարսէ . (Պէրսէն) : Քաղաք առ գիդիքվիդ գետով .
'ի հարաւակողմն նախընթացին լը մէջ ռէյնլմ և միւլ
վտակայ :

Տա՛յԴԵՆ . (Տէկտօն) . Քրիտաոն . (Քրէտաէ) . Տա՛ւ-
Դ՛ՅԵՆ : Են փոքրիկ քաղաքք այսր կոմսուէ , յարեւել-
եան կողմանս նր :

Բրնիւփէնցա . կմ Բրնիւփէն : Է գլխաւոր քաղաք
համանուն կոմսուէ , և երկրորդ երեւելի տեղի հա-
մօրէն նահանգին զինի նիւ բօրդայ . կառուցե՛լ 'ի
մէջ նստքվիադուք , և բանգուքէդ գետոց : Այս
քաղաք՝ ուղ և համօրէն կոմսուէ նր , սկիզբն ունի
'ի բուճճէրոսէ վիլլիամայ ժողովրդապետէ բրով-
նիսդեան աղանդաւորաց 'ի մէսըլիւսէ դա նահանգի .
որոյ տարագրե՛լ անախ սակս մոլար վգնդուէ իւրոյ
և քաղաքուէ , խոյս ետ 'ի կողմանս յայսոսին զհեա
բաղմաթիւ աշակերտելոց իւրոց . որք նախ ք զինքն
եկե՛լ

Եկե՛լ էին աստ . և հիմեաց նոր բնակուի . զոր
կոչեաց Փրօվէփէնցա . որ Թրօմանի՝ Նախախնաճուի .
իբր Թէ նախախնամուին այ սարգեւեաց նմ զայս
տեղի . Եկեաց նա աստ ամս 40 . և ստացաւ անուն
մեծ 'ի մէջ Ժողովրդեան իւրոյ . մինչև յանձնաբա-
րուի ոմանց մեծամեծաց անդղիացւոց , ստանալ նր
յիշխանաց մէսըջիւսէգայ յորոց սքսորել էր , հո-
վարասի յիշխանուէ 'ի ռոտ այլընտ նահանգի . և լինել
մի յատենակալաց նր :

Ուարի . (Վարի) : Քաղաք 'ի սմին կոմսուէ առ
նառնականէգ . պարուրիւ 'ի հարաւակողմն փրովի
տէնցայի :

Սֆեֆէլ . Կլօւրէ . Շիտաւէ . Գաւիւնդի : Են
փոքրիկ քաղաք յայսմ կոմսուէ :

Քիւնիւրէն : Կիլիսաւոր քաղաք համանուն կոմսուէ .
բաժանել յերկու մասունս , կիմ 'ի քղքս , որք կոչին
Նօրտ քիւնիւրէն . և Սաւ քիւնիւրէն . յորոց մինն է 'ի
կողմն նառնականէգ պարուրին . իսկ միւսն 'ի կողմն
ծովու . յարեմոից նաւահանգստին իւտեթայ :

Ուիւնդ . (Վիւնդի) . Էրօւրէ . Ըֆայս . (Ու-
րի) . Կրիւնի . (Կրիւնի) : Են քաղաք յայսմ կոմ-
սուէ :

Սօւր . (Սաւր) . և Պէպէս : Են երկու պատուա-
կան նաւահանգիստք ծովու յայսմ կոմսուէ :

Նահանգ Ժք . Մէսըջիւսէգա Պէյ .

(Մասաքուսսէգա Պայ :)

Տիրապէս կոչի պարոյր Մէսըջիւսէգայ առ 'ի զա-
նազանուի Մային և Սակառաճօք քաղ , որք
յետոյ միացան լէ մէսըջիւսէգայ . և յայն սակո
ոմանք կոմսուիս կոչեն զնս . բայց տիրանա խօսելով
են երկու մեծամեծ քաղք առանձնակոնք տրտաբոյ
մէսըջիւսէգոյ . Թէպէտ միտել լէ նմ . վնի լաւ
ևս վարկաք լէ պիլինկայ՝ նախ ոտորագրել առանձ-
նակի զպարոյրն մէսըջիւսէգայ , ապա և զայն երկու
քաղք յարել զինի :

Արդ՝ Մէսըջիւսէգ առանձնակի , որ անհամեմատա-
բար լաւագոյն է և գեղեցիկ և զոճարձալի քան զայլ
ամ՝ նահանգս ամերիկեան անդղիացւոց միաբանե-
լոց ,

լոյ, ունի իւր սահման յարեմոյց՝ զնոր եօրք, և զուտ այլընտ. 'ի հարաւոյ՝ մասամբ իմն զծովն, և մասամբ իմն զքոնէքդիքուդ, և զուտ այլընտ. յարեւելից՝ նոյնն զծովն հիւսիսային. իսկ 'ի հիւսիսոյ՝ զնոր հէմէր ։ Երկայնուի նր յարեմոյց յարեւելս՝ է իբր 150 մղոն. իսկ լայնուին 'ի հիւսիսոյ լէ հարաւ՝ 90. և բոլոր տարածուի երեսաց երկրի նր օգաչափութի 7500 քառակուսի մղոն Ճադրական. իսկ թիւ համօրէն բնակչաց նր՝ հասանէ 3400000. վնյ առ համեմատութի տարածուի իւրոյ տուաւէլ բաղմամարդ է քան զայլ նահանգս, և քան զուտ այլընտ. զի բաժանել զնն լէ տարածուի երկրի նր, առ իւրաքանչիւր քառակուսի մղոն անկանի 54 բնակիչ ։

Ունի բաղմադատիկ գետս մեծամեծս, և մանուհս. որք ուղղանեն զերկիր նր, և արգաւանդս դործեն. և ծովոյս ձկնալիցս. և մեծամեծ նաւահանգիստս. և ծոցս ծովու անբոյլծս, 'ի դիւրութի նաւարկուի և վաճառականութե իւրոյ ։ Օգ նր նոյնն է, ուն ռոտ այլընտաց. իսկ երկիրն լւ մեծի մասին դաշտային և արգաւանդ, լէհատէլ գեղաղէլ բլրովք, և սակաւ լեռամբք. ունի զանաղան աղգս արմտեաց, և առաւել քան զլամ մարացորեն. այլ բնիկ ցորեան ոտկաւ. գարի. այլև վուշ և կանեփ. երկաթ և փայտ բղձ. կուպր և ձիւթ որք կարելոր են 'ի պէտս շինութե նաւուց. ուստի անդադար շինեն անդ նաւս, և վաճառեն այլոց. ունի և ընտանի անասունս. կր արջառ, ձի, ևն. այլ ոչնար սակաւ. և որք ենն՝ փոքր են մարմնով, և տօր նց կարծր և անպիտան 'ի դործ ոստայնանկուէ. զի ասի թէ առ սաստկութե և երկայնութե ձմեռան, ոչ կտրեն բաղմադատիկ, և լաւ ևս սնանիլ և աճել. թէպէտ ունին արօտս խոտաւետս և լարձակս ։

'ի վերջին Ժմկս՝ յայս նահանգ ծաղկեցան և զանաղան արհեստք. ուստի դործեն անդ օճառ. պէօպէս երկաթի դործիս. և առաւել քան զլամ գլխօրկս եւրօպացւոյ, այն է՝ շափղայ. մղեն և իւղ 'ի զանաղան սերմանց. ջանացին դործել և ասուէղէն ձեռադործս. այլ մինչև ցայժմ ոչ յաջողեցաւ նց կատարելագործել. ոչ առ անհմտութե արհեստին, այլ առ յոռութե ասուին. որ ուն տապաք՝ կարծր է և կարճ, թէպէտ և խաշինք սորին նահադի՝ ուն և արօտք նր՝ լաւագոյն են քան այլոց առաւել հարաւային նահանգաց ։ Այսմ պակասութե վաղու ևս իրաւ.

իրագէտ են բնակիչք տեղւոյս . զոր և բիւմ անգամ
ջանահնար եղեն դարմանել բիւթրինակ եղանակաւ
բերելով յեւրոպիոյ և յասիոյ խաղինս ընտիրս . այլ
ոնք երևի՝ սակս երկարատե և ձիւնալից ձմեռան ,
որ ոչ սակաւ խափանէ զաճումն և զսնունդ խաչանց .

դեռ ոչ հասին վախճանի իւրեանց :

Վաճառականուի նր՝ որ ծաղկել էր յոյժ , ը Ժմկս
յորս յերկարաձգեցաւ վերջին պարբիւմ , մեծամեծ
փաստս կրեաց . զոր չեւ ևս կարաց յառաջին չափ
անգր բերել . 'ի վր այսր՝ հարկ եղև նմ պահել
յոտին 7 հիւր կանոնաւոր զինուորս ը այն բովան
դակ Ժմկն պորզմին , որ քամել սպառեաց զինչս
նր . կորոյս և մասնաւոր ճնշհս ինչ առւարուի ը
շրջակայ գաղթականաց . և յաւելան 'ի վր նր տուրք
և հարկապահանջուիք չափազանցք , զոր թոճի թէ
մինչև ցայժմ չեւ ևս է վճարել ը բոլորին :

Հանգամանք բնաբոյս բարուց բնակչաց նահանգիս
ը վոյելական քաղաքականուե մասին չեն ինչ ըհատ
յայլոց քաջակիրթ հրահանգել ազտեց . մեծամեծք
նց և ազնոճագոյնք իբր 'ի բիւմս քաղցր են և համ
բոյր . միանգամ և վեհանձն առատասիրտ և հիւրըն
կալու . իսկ ստորին ժգլւղն չուտափոյթ եռանդ
նոս արխասիրտ յանձնապաստան մէնդ թէ յան
դուրն . չեւմ 'ի սէր հայրենեաց առաւել քան զայլ
ամերիկացիս . աննոճաճելի ը ծանրաշուծ օրինօք .
պորզմով ըգէմ միապետուե , գոլով 'ի բնէ ինքնա
շարժ 'ի սէր հմրկպետուե . և միանգամայն ասացից ,
վեհանձնուին քաջասրտուին ինքնահաւանուին և
անկեղծուին է իբր հմրկց կնիք բարուց սց :

Կառավարուի նր մինչդեռ կախել կայր զորուե
անգղիոյ , ը իրաց ինչ դրեթէ միապետական էր .
զի ունէր իւր բգեչիս մի գերագոյն իշխանութ , և
միւս ևս փոխանորդ նր , կացուցելք յարքայէն անգ
ղիոյ . իսկ զայլ ստորագոյն դատաւորս՝ նք կացու
ցանէին . բայց այժմ և սորայս կառավարուի է ում
կապետական , ոնք այլոցն : իսկ գլխաւոր կրօնն է
մասնաւոր իմն աղանդ , որոյ հետեւօք կոչին Հա
մախմախա . որ սակաւ զանազանի յաղանդոյ երի
ցականաց . յնջգոյն սաստիկ նախանձախնդիր էին
աղանդոյ իւրեանց . և չտային թոյլ բնաւ այլոց
աղանդաւորաց ունել հրապարակական աղօթատե
ղիս , և կատարել զպաշտամունս իւրեանց . յոյր
սակս բիւթ քսորեցան աստի . ոնք և նախայիշատակ
ել ըուճէրոս վիլլիամս , որ անցել 'ի ուստ այլնա
նա .

Նահանգ , հիմնեաց զբրովկոտենցա քաղաք . բայց յե-
տոյ Թուրքացաւ այն խստութի . ուստի այժմ զանա-
զան աղանդաւորք դռանին անդ . և առաւելանդս
անգղիականք :

Այս նահանգ 'ի բնմ կոմսութիս բաժանի . յորոց
գլխաւորքն են այսոքիկ . Սեֆէ . (Սեֆէօլ) .
Միքայէլ . Էսէլ . Վօրէնք . Հէմէր . (Հաֆ-
էրէ) . Բէրն . Պարնապլէ . Նանդաթէր . ևն . որք
'ի գլխաւոր քաղաքաց իւրենց անունանին , զորս յա-
ռաջիկայդ նշանակեսցուք , հիմն այլովք փոքրիկ քա-
ղաքք :

Պօսթն . (Պօսթն) : Գլխաւոր քաղաք ոչ միայն կոմ-
սութեն սըֆըքայ , այլև բոլոր նահանգին . և մի 'ի
նախապատիւ մայրաքղքց համօրէն ժպ նահանգաց
միացելոց . մեծ , գեղեցիկ , մարդաշատ , բազմավա-
ճառ և փարթամ . կառուցել 'ի ցամաք կղզւոյ՝ որ
կցի լէ ցամաքի 'ի ձեռն նեղ պարանոցի , որոյ
երկայնութիւն է իբրև կէս մղոն 'ի ծոց մեծաշէն
լարձակ և անքոյթ նաւահանգստի՝ քաջ պատասպա-
րելոյ 'ի ծովակողմն կուսէ 'ի ձեռն բաղմապատիկ
կղզեաց : Երկայնութիւն քաղաքին է իբրև 2 մղոն . իսկ
լայնութիւն փոքր մի պակաս 'ի միո մղոնէ . ունի տունս
առաւել ք 5000 բարեշէնս , և իբր 30000 ընակիչս .
փողոցք նր լայն են , քարայտաւ մաքուր և գեղեց-
կադիր . մէնդ մեծ փողոցն արժանի հոյակաւ քա-
ղաքի . բաց 'ի տանց՝ ունի և բնմ հնրկց շինուածս
մեծաշէնս . յորս երևելի են երեք եկեղեցիք . մէնդ
եկեղեցին կոչեցեալ մարտուն արքայի . ապարանք
քղքապետին . ժողովատեղին վաճառականաց , առ-
որով կան բնմ կրպակք գրավաճառաց , տունն խորհր-
դոյ քղքին . հնրկց շտեմարանն . և տեղին պատժոց
ստահակաց . ունի և երկու մեծաշէն գործարանս .
մի վն ոստայնանկաց , և միւս ևս վն այլոց արհես-
տից . և հինգ տպարանս , որ սակաւագիւտ է յամե-
րիկայ . և գործարան մեծ նաւուց առ մեծի պա-
րուրիւ նաւահանգստի իւրոյ , ուր անդադար շինեն
նաւս մեծամեծս և մանրանս . ոչ միայն 'ի պէտս
բնակչաց քղքին , այլև 'ի վաճառել այլոց . քանզի
ունին առատանդս զնմ , որ ինչ հարկաւոր է 'ի
շինութիւն 'ի պատրաստութիւն նաւուց . նր փայտ՝ կանեփ
'ի պէտս առատանդս և առադասանց՝ երկաթ՝ նաւթ .
ևն . Ունի և երիս բերդս . մի 'ի կղզի ինչ իբրև 3
մղոնաւ հեռի 'ի քղքէն , առ մուտս նաւահանգստի
իւրոյ . որ է բերդ ամուր , կոչեցել ամրոց գուլիէլ-
մոսի .

մասի . և զինեալ 100 ումրազինութ . որք այնպիսի
դասակարգել էին , զի յամ կողմանց կարեն հար-
կանել զնաւս . և այլևս երկու մարտկոցս առ քա-
ղաքաւ , ստտի և անտի ծոցոյն . վնյ եթէ նաւք
թշնամեաց ըն բերման պատահման իմիք մարթասցին
զերծանիլ յսջնոյն , անկանին 'ի մէջ երկուց այլոց :
Իսկ նաւահանգիստն ընթացիկ է յոյժ . բաւական
մինչև 500 նաւուց . և անքոյթ 'ի հողմոց և 'ի թշնա-
մեաց . ունելով շուրջանակի զվերոյիշել մարտկոցս
և բազմասլառիկ մանր կղզիս , և մի միայն մուտս ը
մէջ այ՛ց կղզեաց , նեղ՝ ը որ հազիւ երեք նաւք առ
միմեամբք կարեն մտանել . բայց են 'ի նմ 'նշանք'
որք ցուցանեն զուզիլ և զոնվտանդ ճանապարհն .
'ի մի կողմն նաւահանգստին ծախիւք վաճառականց
քղքին շինել կայամբարտակ ստոճար և երկայնաձիգ .
ոնք զի վաճառք առանց սէտս ունելոյ նաւակաց ,
անմիջանկիս 'ի նաւուց հանցին 'ի ցամաք , և դիցին 'ի
համբարանոցս վաճառաց որք կառուցել կան անդ
'ի հիւսիսակողմն . իսկ 'ի մուտս նաւահանգստին՝ ունի
և աշտարակ բարձր վն դիշերոյին լուսաւորուե-
լաւաջնորդուի նաւուց : Եւ զի միանգամայն տա-
ցից՝ ունի զամ գիւրուի առ նաւարկուի և առ
վաճառականուի . և է քաջ պատողարեալ յերեսաց
թշնամեաց ը ծով և ը ցամաք . վնյ ոնք երևի ունի
սա լինել յևս Ժմից յառաւել նշանաւոր մայրաքա-
ղաքաց աշխարհի :

Այս քղք սկիզբն կալաւ 'ի բնակեաց չարլսդենայ .
որք 'ի 1630 անցել յայս ցամաք կղզի , հիմն արկին
նմ : Յիշատակ այսր քղքի պատմեացի առ յապա-
Ժմիս սակս լինելոյ նր սկզբնապիճաւ անկախուե , և
քղքական ազատուե և ինքնիշխանուե համօրէն Ժգ
նահանգաց միացելոց . աներկիւղ քաջութարհամար-
հել զամ սորառնալիս անգղիացւոց . և թէպէտ կա-
ճէ սպարապետն անգղիացի՝ բնմա աշխատ եղև
նոճաճել զնա բռնութ զինուց , այլ 'ի ուսելնեղբնոց
(վտոհնիկ գոնոց) . քաջ սորարապետէ ամերիկացւոց՝
ստիպեցաւ կորսողուիս ելանել մեկնիլ անտի . և 'ի
1776 'ի գիմել միւսսանգամ՝ զորաց անգղիացւոց 'ի
վր նր . գրծել վանեցան անտի 'ի ձեռն հրազնուց ,
և ումբարտակաց . և այնուհետև ոչ ևս իշխեցին
գիմել ոչ միայն 'ի վր քղքիս , այլ և ոչ 'ի վր այլոց
ծովեղբերայ տեղեաց համօրէն նահանգին մեծընկաւ
դայ : Բայ 'ի քղքէս , են և այլ ևս երեք վիճակք
պոստքն կոչեցնէք . զորոց ստորև :

Ռօթապէրի . Ռօթապառի : Է քղք փոքր 'ի հարաւա-
կողմն պոսդընայ , 'ի ցամաքն առ ափն պարուրի նր .
չիք 'ի նմ' նշանաւոր ինչ . բայց դպրոց մեծ հասա-
րակաց 'ի վարժուան մանկանց յուսմունս գիտուէց :
Տօրէստէր . Տօրէստէր : Քղք նշանաւոր , և երկրորդ
դէնի պոսդընայ , 'ի կոմսուէ սըֆըքայ . կառուցեալ
մերձ 'ի ծովն , յարեմտեան կողմն Գաւսն կղզւոյն :
Առաքէ չորս ատենաւարս 'ի գաւազն ժողովն . և
ամի ամի ունի երկու տօնաւաճառս . մի 'ի մարաի ,
և միւս ևս 'ի հոկտեմբերի :

Միւտէն : Քղք փոքր 'ի սփն կոմսուէ 'ի հարաւա-
կողմն առաջնոյն . և փոքր մի տաւաւել 'ի ներքս 'ի
ցամաքն . յարքունի ճանապարհին՝ որ հանէ 'ի բլի-
մուծ :

Պէնտրի . (Պրանտրի) : Քղք փոքր յարեւելեան կողմն
նախընթաց քղքի . առ նովին ճնդհաւ , որ 'ի պոս-
դընայ հանէ 'ի բլիմուծ . ունեւով 'ի հարաւոյ զամէլծ
գետն :

Ռէմբ . (Վէյմբ) : Քղք փոքր առ համանուն
գետով 'ի հարաւակողմն նաւահանգստին՝ պոսդընայ :
Հինկէմ . (Հինկէմ) : Քղք առ վոյ գետով մօտ 'ի
բերան նր , յեզր նաւահանգստի պոսդընայ :

Քօնօսսէր Հարդօր : Քղք և նաւահանգիստ առ
եզր հիւսիսային ծովու . այլ մուտ նր վաւերաւոր
է սակս բլմ ժայռից , որք գտանին անդ 'ի ծովն :

Ստօրէն . (Ստուիտն) : Քղք փոքր յարեւելեան կողմն
նաբոնակ գետոյն . 4 միլնաւ հեռի 'ի միլդոնայ 'ի
հարաւոյ :

Ռաւթօլ . (Վաւթօլ) : Քղք առ նաբոնակ գետով ,
'ի ճանապարհին՝ որ 'ի պոսդընայ հանէ 'ի փրովի
տէնցա :

Ռէնտէմ . (Վրէնտէմ) : Քղք փոքր 'ի նախասացեալ
ճնդհին 'ի մէջ ահանց Ստօր , և Միլէ գետոց . 7 միլոնաւ
հեռի 'ի ուալքօլից յարեմուից . և 9 միլոնաւ 'ի
պրիսգօլայ , որ 'ի ռոտ այլընտ :

**Պէլէնիւմ . (Պէլէնիւմ) . Մէքսէ . (Մէքսայ) .
Սէքֆէլս . Տէքէմ . (Տէքսէմ) . Նէքէմ . (Նէքէմ) :**
Էն փոքրիկ քղքք յայտմ կոմսուէ սըֆըքայ :

Քէյմպրի . (Քէյմպրի) : Գլխաւոր քաղաք կոմսուէ
միալսէքսայ , գեղեցիկ և բարեշէն . որ յառաջագոյն
կոչէր Նէպտէն . (Նէպտէն) . այլ յետոյ փոխել զա-
նուն իւր կոչեցաւ քէյմպրի . կառուցել առ հիւսի-
սային եզրէրք չարլս գետոյն . 7 միլոնաւ հեռի 'ի
պոսդընայ 'ի հարաւոյ արեմուից . ունի բլմ գեղե-
ցիկ

ցիկ տունս . և այլ հմրկաց շինուածս մեծաշէնս . և համալսարան երևելի հաստատեալ 'ի 1650 . և ճոխացուցեալ առատ ուժկօք . յորում գտանի և գրատուն մեծ և աղարան :

Չալապեն . (Քալապեն) : Քղք երևելի 'ի կոմսուէ միալսեքսայ՝ լը մեծուէ ոչինչ լեհատ 'ի քէյմպրէ ճայ . բայց առաւել բազմավաճառ և փարթամ ք զնա . կառուցեալ 'ի մէջ միագլք՝ և չարլս՝ գետոց . յորոց վերջինս այս գետ բաժանէ զնա 'ի պոսգընայ . ուր գամիճի գետն յանդդիս անջատէ զլոնտրա 'ի սուլթարքայ . ունի 'ի վր գետոյն Նաւ , կի՛ կա մուրջ շարժական առ 'ի անցանել յայնկոյս . և այլ կամուրջ անշարժ . որ մենդ 'ի ձմեռան է պիտանացու յորժամ սառի գետն . քզի յամառան սովորաբար շարժական կամրջաւն անցանեն . ունի բիւմ շինուածս բարեշէնս . և վաճառանոց լարձակ և վայելուչ . և փողոցս գեղեցիկս և կանոնաւորս :

Չէլի . (Քէլէ) : Քղք փոքր 'ի սմին կոմսուէ , կառուցեալ մօտ 'ի պարոյրն պոսգընայ . 10 մղոնաւ հեռի 'ի պոսգըն քաղաքէ . առ ճննհէ՛ որ անաի հանէ 'ի սալէմ . և յարեմտեան կողմն սրիճըս գետոյն . որ զկոմսուէն էսսէքսայ բաժանէ 'ի միալսեքսայ :

Մօլաբն . (Մալաբն) : Քղք փոքր առ համանուն վտակաւ՝ որ ելանէ 'ի լճէն սդոնէհամոյ , և գնայ իտառնի 'ի միսգլք գետ :

Մէրֆուր . Քղք փոքր յարեմտեան կողմն մօլաբնայ , իբրեւ 5 մղոնաւ հեռի 'ի նմէ :

Ուալաբ . (Վալաբ) : Քաղաք 'ի ճննհէ՛ որ 'ի պոսգընայ հանէ 'ի սփրինկֆելա քղք մօտ 'ի չարլս գետ . և 10 մղոնաւ հեռի 'ի պոսգընայ :

Վէստեն : Քաղաք փոքր 'ի մէջ սդոնի և սուտալուրի վտակաց :

Շերպարն . Կարտի . և Հօլլի-բեն : Են երեք փոքրիկ քղք յարեմտեան կողմն չարլս գետոյն . լը մէջ կոմսուէյ վօրչէսդերայ , և սըֆըքայ :

Մարապորտի : Քաղաք փոքր առ սահմանօք վօրչէսդերայ , քանի մի մղոնաւ 'ի հարաւակողմն արքունի ճննհէն , որ 'ի պոսգընայ հանէ 'ի սըրինճֆելա քաղաք :

Քօնօրա . կի՛ Քօնօրաի : Է քղք երևելի առ արեւելեան եղերք պիլէնքայ գետոյն . ուր մտանեն քօնքօրտ , և սուտալուրի , և այլ վտակք փոքրագոյնք : Այս քաղաք է մի 'ի տեղեաց՝ յորս զօրք անդ .

անգղիացւոց սկիզբն արարին մարտի 17 բնակչաց
մէսընկեսեղայ :

Լէսինկտօն : Քաղաք փոքր 'ի մէջ քօնքօրտիայ , և
մէտֆրրտայ իբր 14 մղոնաւ հեռի 'ի պոսդընայ . այս
քղք անոճանի է սակս անդէն զառաջինն արշաւելոյ
ղորաց անգղիացւոց . և գրգռելոյ պիտիմ լէգէմ
բնակչաց մէսընկեսեղայ :

Վօպուրն : Քաղաք փոքր իբր 6 մղոնաւ հեռի 'ի Լէք-
սինկսգանայ :

Ռէպինկ . (Ռէպինկ) : Քաղաք գեղեցիկ և բազ-
մամարդ լը իւրում համեմատուէ . կառուցել առ
գետով . յորոյ վր ունի աղօրիս ցորենոյ և այլոց
արմտեաց , և հատանելոյ տախտակս :

Պիւլէրիւ . Վիլինկտօն . Կրտօն . Վէստֆօրթ . Դաւիլի .
Տրադ . Դէլսպուրի . Ստոնալ , ևն : Են աւանք
'ի կոմսուէ միտլէքսայ :

Սալէ : Գլխաւոր քղք կոմսուէ էսսէքսայ . բարե-
շէն բազմամարդ և բազմաւաճառ . և մի 'ի լաւագոյն
քղքն մէսընկեսեղայ . կառուցել մերձ 'ի ծովն 'ի
ցամաք կղզի . որ ձեռցուցանէ երկուս նաւահան-
գիստս . յորոց մին կոչի ամսոճնային , իսկ միւսն
ձմեռնային . իբր 30 մղոնաւ հեռի 'ի պոսդընայ .
ունի ըջմ շինոճածս հրկեց և մասնաւորաց գեղեցիկս
և բարեշէնս . յորս երևելի է եկեղեցին՝ որ է մի 'ի
լաւագոյն շինոճածոց համօրէն կոմսուէ : 'ի քղքի
առտ առ Ժմկ մի զօրացաւ յոյժ ազանդն մաքրողա-
կանաց , որք և սահմանեցին մասնաւոր տտեան 'ի
հալածել , և 'ի սլատթել բացարձակ իշխանութ զայլ
նմ աղանդաւորս , յորս և բիմ անգլիոնս գործե-
ցին : Այս քղք անոճանի է սակս շինելոյ իւրոյ
բազմապատիկ նաւս մեծամեծս և մանուկս 'ի սկտս
վաճառականուէ և ձկնորսուէ . և վր ծաղկել վա-
ճառականութի իւրոյ՝ զոր առնէր 17 անգիլլեան
կղզեաց յառաջ ևս ք զբաժանիլ իւր 'ի տէրուէն
անգղիացւոց : Յորժամ հրամանաւ բառլամէնգին
լոնտօնոյի խցաւ նաւահանգիստն պոսդընայ 'ի պա-
տիժ ապստամբուէ իւրոյ , և զրկեցաւ քղքն յամ
ազատուէց իւրոց , կաճէ սոյարապետ անգղիացի
կամեցաւ փոխադրել զտտեանս գաւառաց , զմաք-
սանոյն , և զայլ նմ իշխանութիս պոսդընայ՝ յայս
քաղաք . այլ բնակիչք նր ոչ առին յանձն . գժպա-
տէհ իմն համարելով միասութ պոսդընացւոց մե-
ծանալ :

Մարլէհէաթ : Քաղաք փոքր 'ի Լէզու ինչ հողոյ . 'ի
հան

Հանգիստակոյ կողմն հարաւային նաւահանգստի սա-
լեմայ :

Լին : Քաղաք փոքր առ ձորակաւ որ մտանէ 'ի
պարոյրն նահանգայ . 'ի հարաւակողմն մարպլէ,
հէտտայ :

Պէրլէլ : Քաղաք փոքր 'ի հիւսիսակողմն սալեմայ .
'ի ճննգհի' որ հանէ 'ի բորգամուծ գլխաւոր քա-
ղաք նոր հէմէրայ :

Կլէպէր : Քաղաք փոքր կառուցել 'ի կիրճն' որ
զսարն կոչեցել աննայի' միացուցանէ լը ցամաքի :
'ի հարաւակողմն սորին տեղոյ է սարն աննայի
հարդոր . որ կոչի նաև նաւահանգիստ սորին ան
նայի . իսկ 'ի հիւսիսակողմն այլ պարոյր փոքրիկ :

Պէնհամ : Քաղաք փոքր յարեւելեան կողմն արքունի
ճննգհի' որ 'ի սալեմայ հանէ 'ի բորգամուծ . մերձ
յոյս տեղի գտանի լիճ' որ կոչի Պէնհամ Բօնա :

Իբալի : Քաղաք երեւելի 'ի սմին կոմսուէ էստէքսայ
առ հիւսիսային եղբրք համանուն գեղեցիկ գե-
տայ . որ 'ի ծովու գործէ պարոյր երկայնաձիգ . և
հաղորդի լը մէրրիմաք գետոյ . միջնորդուծ լայն
ջրանցից' որ յարեւմտից շրջապատէ զիղցին անուա
նեալ Բլումա . այն է' կաղար . որ է լը մէջ բերանոյ
մէրրիմաք և իրավիք գետոյ :

Անպալի : Քաղաք փոքր մերձ առ քոչքօք առուն
'ի հիւսիսակողմն մէրրիմաքայ :

Հալէրի : Քաղաք փոքր առ հիւսիսային եղբրք
մէրրիմաք գետոյն , մօտ առ սահանս սորին գետոյ
միջէլփալս ասացել :

Սելիպալի : Քաղաք նոյնպէս առ հիւսիսային ե-
ղբրք մէրրիմաքայ . որոյ լայնուին առ սովին քա-
ղաքաւ է իբր կէս մղոն :

'Սէ- (Սէլ) պալի : Քաղաք փոքր , այլ գեղեցիկ .
ոչ կարի ինչ հեռի 'ի բերանոյ մէրրիմաքայ , լը որ
զեղանի 'ի ծովն . ուր որսան' սգուրիօն կմ' մէրսին
ձուկն բզմ' :

Վերէպէր : Գլխաւոր քաղաք համանուն կոմսուէ .
իբր 55 մղոնու հեռի 'ի պոսգընայ , յարքունի
ճննգհի' որ հանէ 'ի սբրինիֆէլա :

Լէյպէպէր : Քաղաք փոքր 'ի սմին կոմսուէ 'ի հիւսի-
սակողմն արքունի ճննգհի . 'ի մէջ երկուց վտակոյ
քէշհունս գետոյն . որք յետոյ գործեն զֆրէնչ
գետն :

Օսպէր : Քաղաք փոքր յարեւելեան կողմն ֆրէնչ
գետոյն :

Մարտի : Քաղաք փոքր 'ի հիւսիսակողմն մուսթօրա գետոյն . և յարեմոսից պղաքսդոնայ . իբր 10 մղոնաւ հեռի յօքսփըրտայ յարեւելից :

Տաւլաս . Ունպրիճ . Մենքոն . Ռաւրլանի . Կիժ Օւսաւաւլանի . Վէսդօրուի . Տապւէյ . Վէսդէրն . Կօրե . Պրօֆէլի . Պրանդրե . Հարպլի . Վէսդէլի . Նօրե լէսդ . Նօրե Էսալ : Ին փոքրիկ քաղաքք և աւանք , Կիժ գեօղք և մասնաւոր վիճակք 'ի կոմսուէ վօրչէսդըրայ :
Նօրե միքոն : Դլիսաւոր քաղաք կոմսուէ հէմէրայ յարեմոտեան կողմն քոնէքդիքուդայ :

Մէրիւնֆէլի : Քաղաք 'ի սմին կոմսուէ քաժանեալ յերկուս մասունս 'ի ձեռն քոնէքդիքուդ գետոյն որոյ ձախակողմեան մասն՝ կոչի Վէսդ՝ քի արեմոտեան սրբինճֆելտ . իսկ աջակողմեանն՝ Իսդ՝ քի արեւելեան սրբինճֆելտ : Քոնէքդիքուդ գետն նաւարկելի է մինչ յայս քաղաք . ուստի կարի դիւրացուցանէ զվաճառականութի համարէն նահանգին . և առ եղերքք նիժ սկսեալ 'ի քաղաքէ տատի մինչև ցեղերս սահմանայ կոմսուէ հէմէրայ՝ կառուցեալ կան ուռնք 'ի բնակուի , և շտեմարանք վաճառաց իբր անլէհատ 'ի միմեանց . 10 մղոնաւ 'ի վեր 'ի հիւսիսակողմն այսր քաղաքի՝ են սահանք քոնէքդիքուդայ , տարածեալք իբր 3 մղոնաչափ :

Հապւէյ : Քաղաք փոքր առ քոնէքդիքուդ գետով :
Հադֆէլի : Քաղաք առ միլ գետով :
Սաւաբէլանի : Քաղաք առ արեւելեան եղերքք քոնէքդիքուդայ :
Տէրֆէլի : Քաղաք առ արեմոտեան եղերքք նորին քոնէքդիքուդայ :
Նօրեֆէլի : Քաղաք առ միլէր վտակու :

Շէֆֆէլի : Քաղաք առ արեմոտեան եղերքք հուսադօնիք գետոյ , իբրև 9 մղոն 'ի հիւսիսակողմն սէլիսպըրայ քաղաքի որ 'ի կոմսութե լիչֆելտայ , 'ի նահանգի քոնէքդիքուդայ :

Մէլլիսի : Կիժ Հօսսէ : Ի ամրոց սահմանադրուի՝ կառուցեալ առ սահմանօք մէսըլիսեդայ , նոր եօրքայ , և նոր հէմէրայ մօտ յակուհս հօսաք գրէք գետոյն , 'ի հարաւոյ արեւելից սեղէր լերին :

Բէլմա : Ամրոց առ սահմանօք մէսըլիսեդայ , և նոր հէմէրայ՝ ունելով առերի արեւելից զաէեր . Ֆելտ գետն :

Քօլլան . և Շիլ : Ին երկու ամրոցք . առաջինն առ նորթ գետով յարեւելից . իսկ երկրորդն յարեւելեան կողմն երեւելի վտակին , որ իջանէ 'ի վիճակէն արաբերայ :

ՌԻԷՆ : Ամբող կառուցեալ 'ի վիճակին պոսդընայ 'ի մէջ նօրթ, շերլի, և տէէրֆեւա դեաոց : Բայց գիտել արժան է . զի բաց 'ի պոսդըն մայրաքաղաքէ նահանգիս, դոանին և այլ երեք փոքրիկ վիճակք պոսդըն անուանեալք . յորոց երկուքն ձգին 'ի հիւսիսակողմն այսր կոմսուէ, և ուղղանին 'ի տէէրֆեւա, նօրթ, և կրէէն դեաոց . իսկ երկրորդն ձգի ը մէջ երկուց վտակաց հուսագոնիք դեաոյ, 'ի հարաւակողմն նէվ ֆրամլինկամ վիճակի :

Շէլքօն : Ամբող կառուցեալ 'ի վր հիւսիսային եղեր քոնէքդիբուգ դեաոյն՝ մերձ 'ի տեղին ուր ֆալս վտակն իսառնի 'ի նմ :

Բէդերլամ : Քաղաք փոքր մօտ յակունս արեւելեան վտակի սֆիլդ դեաոյ :

Սաֆֆելա . Լաֆելա . Վէստֆելա . Քիւնսդուէ . Քուրբիւն . Վրէնլի . Բելլամ . Նաուալանէր . Քանալա . Քալապուրի . Վլանքֆորդ . Վրանլիլէ . Շալսպոնի . Ֆալֆի : Են նշանաւոր տեղիք կոմսուէ հէմլիրոյ : **Բլիմա :** Գլխաւոր քաղաք համանուն կոմսութե . բարեշէն, և ը իւրում համեմատուէ բազմամարդ . կառուցել առ պարուրիւ՝ որ 'ի նմէ առնու զանուն իբր 40 մլոնաւ հեռի 'ի պոսդընայ . ունի գերդաստանս 1000 . և համարէն բնակիչս 6000 . շրջակայ սլորտ նր չէ ինչ արդաւանդ : Այս գիւղաքաղաք է մի յառաջնոց անտի, որք նախ հիմնեցան 'ի նոր ինկիլդէուա :

Տապպուրի : Քաղաք փոքր 'ի հիւսիսակողմն բլիմութայ առ առուիւն, որ 'ի հարաւոյ մասնէ 'ի պարոյրն բլիմութայ :

Աղլիլի . Վրէնամ . Ռալֆեր . Բլիմա . Շալէ . Քալ : Են փոքրիկ քաղաքք, և աւանք 'ի կոմսուէ բլիմութայ :

Պարնոտալէ : Գլխաւոր քաղաք համանուն կոմսուէ 'ի հարաւային արտաքին եղերս ցամաք կղզոյ, առ փոքրիկ առուիւն, որ մտեալ 'ի ծովն գործէ անդ նաւահանգիստ փոքր :

Լաբնա : Քաղաք փոքր 'ի հիւսիսակողմն առաջնոյն, 'ի հիւսիսային եղերս ցամաք կղզոյ . մօտ 'ի պարոյրն պարնալէ :

Սալֆիլ : Քաղաք փոքր առափն պարուրին պարնալէ գաղեայ, յարեւելից համանուն դեաոյ . ունի նաւահանգիստ, այլ փոքր և սակաւաջուր . ուստի և անբաւական մեծամեծ նաւուց :

Պատմութիւն : Քաղաք փոքր յարեմատեան կողմն ցամաք կղզւոյն, առ հարաւային եզերքը, մօտ 'ի պարոյր տատոնեական . ունի տունս իւր 300 եւեթ . որք և բոլոր միաստ կրեցին 'ի վերջին պտորգմի անդ անդ ղիսցւոյ լէ բնակաց այսր նահանգի :

Հարկէ . Եսթա . Սեւէ . Սերինճ . և Պելինկատէ : Եւն փոքրիկ քաղաք յայտ կոմսութե մերձ 'ի պարոյրն պարնագապէայ :

Սանդի . Հիւն : Եւն խաղիաղք աւազաբլուրք, որք ձգին 'ի հիւսիսոյ լէ հարաւ 'ի սարէն կոտայ առ ցամաք կղզեաւ պարնագապէայ : Գտանի անդ 'ի ծովու և խաղիաղ աւաղակոյտ կոչեցեալ Քրապ առ նովին ցամաք կղզեաւ տարածել 'ի հիւսիսոյ արեւմտից յարեւելեան հարաւ . բաժանել 'ի ցամաքէ 'ի ձեռն նեղուցի :

Նաւան : Մեծագոյն կղզի 'ի մեջ կղզեացն՝ որք կոչին Վղղիք եղիսաբեթի :

Դինգեր . Սլոտա . Քոտրիհանդ : Եւն փոքրագոյն կղզիք 'ի կղզիս եղիսաբեթի . 'ի հարաւոյ արեւմտից նախընթաց կղզւոյն նաշաւայ :

Քաթալո . որ կոչի և Տոտէս քոտրի . այլև Մարիա Վինեար : Եւ կղզի յարեմատեան կողմն ցամաք կղզւոյն պարնագապէայ . երկայնութի նր է 20 մղոն . իսկ լայնութին 10 . բնակիչքն բովանդակ ձկնորսք . որք զգարման կենաց հայթհայթեն առաւել 'ի ծովէ , ք 'ի ցամաքէ : Առ սովին կղզեաւ գտանին և այլ բոլոր մանր կղզիք . որք միանգամայն կացուցանեն ղկոմսութե առանձինն , կոչեցել Մարիա Վինեար . յանուն գլխաւոր կղզւոյն :

Նանդոտէ : Գլխաւոր կղզի համանուն կոմսութե , յարեւելեան կողմն նախընթաց քաթալոք կղզւոյն : Երկայնութի նր է 12 մղոն . իսկ լայնութին 5 եւեթ . գլխաւոր տեղի նր կոչի Շերպարն , որ է գետ ծովեզերեայ փոքր և անշուք . և բնակիչք նր բովանդակ ձկնորսք . ունի շուրջ ղիւրեւ և ոյլ բոլոր փոքրիկ կղզիս . լէ որոց կացուցանէ ղառանձին կոմսութի . որ յանուն նր կոչի Վանդոտէ նանդոտէայ :

Նանդոտէ քաւ . որ թրգամանի ժայռք նանդոտքէ գայ : Եւ խաղիաղ մեծ 'ի ծովու՝ ձգել 'ի հիւսիսոյ լէ հարաւ՝ 30 մղոն լեւրկայն , և 20 լէ լայն :

Այսչափ ինչ զի առանձնական միջոցիւսեղայ նահանգին շատ լիցի . արդ օտորագրեսցուք և զՄային . և զՍալապատ . զորս ոմանք յաշխարհագրաց կոչեն կոմսութեա միջոցիւսեղայ . ուստի և 'ի նմ

գնեն . բայց տիրապէս խօսելով են երկու մեծա-
մեծ գւռք , թէպէտ միացեալք ը մէսըլիւսէգայ ,
այլ արտաքոյ են 'ի բուն սահմանաց նր . յայնսակս
պիշինկ զերկոսին 'ի միասին' կոչէ Արտաքին մասն
մէսըլիւսէգայ . ուստի և արտաքոյ նր դասէ .
որում և մեր զհետ գնացել , յայսմ վայրի ստո-
րագրեսցուք զերկոսին :

Մայիս :

Կոչի և Կոմսոյ Եօրիայ . յանուն գլխաւոր քաղաքի
իւրոյ . երբեմն ևս Գաւառ ցամաքային . ունի
իւր սահման յարեմոսից և 'ի հիւսիսոյ' զնոր հէմ-
շիր . յարեւելից՝ զսակատաօք . իսկ 'ի հարաւոյ' ըզ-
ծովն . ևէ ոռոգել 'ի բազում գետոց մեծամեծաց և
'ի մանունց . յորոց գլխաւորք են Սառ . և Աջո-
րէսօնի . ի՞նչ Սախաօ . ունի իրաւունս առաքել
երիս ատենակալս 'ի գաւառական ժողովն մէսը-
լիւսէգայ : իսկ գլխաւոր տեղիք նր են հետա-
գայրդ :

Եօրի : Է գլխաւոր քաղաք համանուն կոմսուն և հա-
մօրէն գաւառին . բարեշէն' և ը իւրում համեմա-
տուն բազմամիդ . իբր 10 միլոնաւ հեռի 'ի հիւսի-
սոյ' ի բօրգամում գլխաւոր քաղաքէ նոր հէմիրայ .
առափն եօրք գետոյն , որ անդ մտանէ 'ի ծովն , և
գործէ նաւահանգիստ :

Քիւրէի : Քաղաք փոքր իբրև 5 միլոնաւ հեռի
յեօրքայ 'ի հարաւոյ' չըջապատել երկու առունի :

Վէլլա-ժ : Քաղաք փոքր 'ի հիւսիսակողմն եօրքայ
իբր 15 միլոնաւ հեռի 'ի նմանէ . դտանիանդ 'ի ծո-
վեղը ստորոյր համանուն ը մէջ բորբուռ . և նիտ-
տուք . կիմ պալատա սարաւանդակաց . այլ ոչ է
անքոյթ յարեւելան հողմոց . յայս ծոց մտանեն քէն-
նէհունք , մովսում , մէկանքիլ , եօսիւշ և նիատուք
գետք :

Ֆիւլիսպառն : Ամրոց կառուցեալ 'ի հարաւակողմն
մովսում գետոյ , 'ի սահպանուն սահմանաց գաւա-
ռին , յերեսաց ասօպատակաւորաց վայրենի ամերի-
կացւոց :

Պիպիֆօր : Քաղաք փոքր ծովեզերեայ 'ի պարոյրն
սապքօ . ուր ունի նաւահանգիստ պատուական կո-
չեցեալ Վիւրէր Կարգօ :

Ֆուրն : Քաղաք երեւելի բարեշէն մերձ 'ի բերան
ոգ .

սորոսավադէր գետոյն , որ մտանէ 'ի պարոյրն քաղաքայ . որ է լէ մէջ սարին եղեսաբեթի , և կիւտին մէրրիքսնէկայ : Չայս քաղաք 'ի 1775 հրկէզարարին զօրք անգղիացւոց :

Եւրմուր : Քաղաք փոքր առ ափն ռոյալս գետոյն , որ մտանէ 'ի պարոյրն հառասեքքէդ :

Ճւրճ Քօրտ , իմ Լէրոյ գէորգէայ : Ամրոց կառուցել առ հարաւային եզերքք սակատաօք գետոյն . 5 միլ նաւ հեռի 'ի եարմութայ :

Նիւ Կաստօ . Նիւ Կլօուէր . Նիւ Կուրէն . Նիւ Ջաքալէհէաք . Կուրհամրոշն : Են ամրոցք 'ի զանազան տեղիս կառուցեալք , առ սահմանօք գաւառիս 'ի նահանջել զարշաւանս հիւսիսային վայրենի ամերիկացւոց . որք երբեմն յարձակին 'ի կալսւածս գաւառին : Կօթլամ . Ռիլէնք . Գաւգ . Վէսթէն : Են այլ ևս ամրոցք սորին գաւառի կառուցեալք նոյնպէս լէ գէմ ամերիկացւոց :

Սահապատ :

Գաւառ և կոմսութի լարձակ՝ ձգի յարևելեան կողմն նոսիրնթաց գաւառին . յորմէ անջատի 'ի ձեռն սակատաօք գետոյն , որ ելանէ 'ի նոր հէմէրայ . այս գաւառ 'ի 1634 շնորհեցաւ 'ի ք կալրոյսէ արքայէ անգղիացւոց , եղբօր իւրում դքսին եօրքայ . և նա միացոյց լէ նոր եօրքայ . յորմէ և առ Ժմկ մի կոչեցաւ Կոմսութեօրայ . ապա յեւանել նր 'ի Թագաւորութի անգղիոյ զկնի մահու եղբօր իւրոյ . լէ նմին և գաւառս այս միացուցաւ անմիջապէս լէ Թագութե անգղիացւոց . յետոյ առ Ժմկ մի գաղղիացիք տիրեցին նմ , որք բնակէին յաքատիա , կմ 'ի նոր սկովաիա . այլ 'ի 1713 'ի դաշնադրութեն ուղբէքայ՝ 'ի հրաժարել 'ի տրութեն պատիոյ , լէ նմին և զսակատաօք դարձուցին անգրէն անգղիացւոց :

Յետ այնորիկ առել անգղիացւոց և զոյլ ևս շրջակայ տեղիս , յորս տիրէին գաղղիացիք , զաքատիա՝ զոր նոր սկովաիա կոչեցին , արարին մասնաւոր իշխանութի , կախել անմիջապէս զտրութեն անգղիոյ . իսկ զսակատաօք միացուցին լէ մէսըլիսէդայ . և թէպէտ յետ այնորիկ առ Ժմկ մի բաժանեցաւ , և եղև իրրև առանձնական գաւառ և իշխանութի , այլ 'ի 1732 անգրէն միացաւ . և կայ մնայայնպէս մինչև

ցայսօր: Այս գաւառ դեռ լը մեծի մասին անբնակ է. և երկիրն անտառալից. ուստի գլխաւոր բերքն են փայտք 'ի պէտս շինուէ նաւուց. և սակաւ բնակել տեղիս ունի. յորոց գլխաւորքն են հետաւ գայք:

Բէնիւսիւր. և ՍԲ ԻՐԻՆ: Են երկու երեւելի ամրոցք կառուցեալք մօտ 'ի բերան բէնուպքօգ մեծի գետոյն. որ կազմել 'ի ջուրց երկց լճից, 'ի հիւսիսոյ արեւելից հոսել լը արեւմտեան հարաւ մղոնս իւր 130, մասնէ 'ի ծովն, և դործէ անդ պարոյր լըար ձակ. անուանել պարոյր բէնուպքօգայ, 21 մղոն լայնութ. ուր գտանին և բզմ մանր կղզիք:

Ճորճ Դառն. (Ճորճ Դառն): Գլխաւոր քղք գաւառին, կառուցեալ առ համանուն պարուրիւ: Այլոց զԵրեւելիս 'ի հարաւակողմն պրոսա պարուրի: ՍԲ ԳԵՐԳ: Ամրոց յարեւելեան կողմն համանուն գետոյն:

ՍԲ ԽԱՆ: Ամրոց 'ի բաւսամրօքատիւ կղզի:

Նահանգ ԺԳ. Նոր Հեմէիր:

(Համբասիրէ) :

Եւ մի 'ի մեծագոյն նահանգացնոր ինկիլդէուսյի, և նահանգաց միացեւոց հիւսիսային ամբրիկոյ. որ ունի իւր սահման 'ի հիւսիսոյ՝ զքանաւա. յարեւելից՝ զմային և զսակաւաք. յարեւմտից՝ լը մասին զՍն իրօքացւոց. և լը մասին զնոր եօրք. իսկ 'ի հարաւոյ՝ զմէսըշիւսէդ: Երկայնութիւնն 'ի հարաւոյ լը հիւսիս է իւր 150 մղոն. իսկ լայնութիւնն 90. և բոլոր տարածութիւն երկրի նր՝ օգտաւորութիւն հասանէ 9 14000 քառակուսի մղոն աշխարհագրական: Այլ բնակիչք նր առ համեմատութիւն այնչափ լըար ձակութիւնն նր սակաւ են. զի թիւնց հասանէ 9 150000. զորս բաժանեալ լը բոլոր երկիրն նր, հազիւ 11 անձինք անկանին առ մի քառակուսի մղոն. յորմէ յայտ է թէ դեռ մեծ մասն նր անբնակ է և անգործ: Բզմ գետս ունի մեծամեծս, և մահուան. որոց գլխաւորքն են Քիւնէրիւր. որ ելանէ 'ի սահմանաց քանաւաւոյի. և Մեքէմա. որ ելանէ 'ի վինիբիսսիօքէդ լճէն, և հոսին լը մէջ նահանգին 'ի հիւսիսոյ լը հարաւ, 'ի հիւսիսային կողմն ունի զա.

զանազան դատիս լերանց . բայց չեն այնչափ ինչ
բարձունք :

Օդ նր թէպէտ ըհանրապէս խօսելով առողջ է ,
այլ ցրտասառոյց , ձմեռն երկայն , և ամառն հմռօտ :
Կրկիրն պէտպէս , մերթ ընային , մերթ լեռնային
ուրեք ուրեք արդաւանդ , և ուրեք ուրեք անբեր .
բերք նր նոյն են , որ ինչ այլոց նահանգաց նոր ին-
կիլդէնուայի , մանաւանդ մէորջիւսէգայ . ուն և
վաճառք . յորս գլխաւորք են զանազան տեսակք
ձկանց ապխտեալք և աղեալք . ընտանի անասունք .
փայտ 'ի պէտս շինողածոց . և ամբողջ նաւք . յորոց
ասի թէ յառաջ ք զվերջին պոզմ՝ յամին շինէին
մինչև 200 , և վաճառէին . ուն և երկայնաձիգ
գերանա վն կայմից նաւուց 'ի սպիտակ սոճույ . որք
երբեմն հասանեն ց 40 կանգուն երկայնուն . զորս
հատանեն 'ի ձմեռան , յորժամ ձիւնապատ է եր-
կիրն . վն զի յայլ Ժմիս անհնարին է տանիլ զայնո-
սիկ մինչև 'ի Ծովն , այլ ոչ նոյնպէս 'ի ձմեռան .
յորում ձիւնն թանձրամած հարթէ զառապարս
երկրի , ի որ դիւրաւ մարթ է ի քարչ տանիլ զայ-
նոսիկ անվոտ . լծեալ բզմ ամուլս եղանց . և թէ-
պէտ 'ի սկզբան անդ դժուարաւ շարժին 'ի տեղ-
ւոջէ , բայց յետ միանգամ շարժելոյ , այնուհետև
ոչ դադարին մինչև ցափն Ծովու :

Արօն սորին նահանգի՝ է խառնուրդ իմն 'ի զանա-
զան ազանդոց . ուն այլոց նահանգաց նոր ինկիլ
դէնուայի : Քաղքիսն բաժանումն երկրին այլ աղգ-
է . զի ոչ բաժանի լծ օրինակի նց 'ի կոմսուն , այլ
միայն 'ի փոքրիկ վիճակս . սակայն պիշինկ զբովան-
դակ նահանգն բաժանէ Յադրաիսն բաժանմամբ
յերիս ըհանուր մասունս . ք յարեւելեան , 'ի մի-
ջին , և յարեւմտեան . այլ քզն բնակիչք նր լծ մեծի
մասին ցրիւ բնակին յադարակս իւրեանց , յայն
սակս սակաւ քղք և գետք միախումբք դառնին
'ի նմ յորոց զգլխաւորս յառաջնկայդ նշանակեսցուք .
ի նոսին և զանուանս ոմանց վիճակաց , և գիւղո-
րէից նր :

Բօրդսմու : Գլխաւոր քղք համօրէն նահանգին ,
կառուցեալ առ հարաւային եղերքք բխբադարվայ
գետոյ . որ առ բերանով իւրով , ի որ մասնէ 'ի
Ծովն՝ գործէ ծոց մեծ և անքոյթ . որ և է նաւահան
դիսա քղքին , կոչեցէլ բխբադարվայ հարսօր : Իսկ
քղքն փոքր է . և շինողածք նր գրեթէ բովանդակ
փայտակերտ և անշուք . ունի ամրոց 'ի պաշտպանու-

Թի իւր . զոր 'ի սկզբան վերջին պիտի ընակից
նահանգին սանգիւօք 'ի վեր ելեալ առին յանկար-
ծակի . և զգորս անգղիացւոց որք կային 'ի պահպա-
նութի , կալել անդ բանտարգել արարին :

Վէնիզի : Աւան յարեւելեան կողմն բորգամուծայ .
մօտ 'ի լօքս կէտն ծովեղերեայ :

Համբրտն : Բաղաք առ հնրակաց ճնայաւ . որ 'ի
բորթամուծայ հանէ 'ի պոսղըն քղք . 'ի հարաւային
եզեր համանուն գետոյ :

Բէնիֆոֆ : Ամրոց կառուցել յարեւմտեան եզեր
մերրիմաք գետոյն . յոր (մերձ յայս տեղի) մտանէ
բեննիքուք վտակն :

Բանդերպլէ : Ամրոց առ վննիքիսիօքէդ լճիւ մօտ
'ի տեղին՝ ուստի ելանէ 'ի լճէ անտի վտակ մի մեր-
րիմաք գետոյն :

Լէվա : Ամրոց կառուցել յարեւմտեան եզերս ու-
սիքբայ լճին . յորմէ ելանէ վտակ մեծ համանուն
լճին . և դնայ խառնի 'ի սաւքօ գետ . որ ուղղա-
նէ զգաւառն մայինայ :

Ալֆիկ : Բաղաք փոքր առ հարաւային եզերք
մերրիմաք գետոյ . առ բերանաւ առուի ինչ :

Թառնտն . Սանպիւլ . Գօմբրտն . Հօլպերնէն . Ճիւմն-
դովն . Պարնստէաք . Բիւն Վաք . Նիստուրհամ . Սիս-
դըլտառն . Վէպէր Դառն . Ռօլեստէր . Պառնիկտն :
Են վիճակք , և աւանք արեւելեան հէմիւրայ :

Շանաֆ : Ամրոց կառուցել առ արեւելեան եզերք
քոնէքգիքուդ գետոյն . մերձ 'ի սահմանս մէսը-
շիւսէդայ :

Ստէֆէն : Ամրոց 'ի վիճակի չարլոսդովայ առ արե-
ւելեան եզերք քոնէքգիքուդայ , լէ մէջ պուքինկա-
մայ . վալքուկայ , և լէմբսթերայ :

Տոնստապլէ : Բաղաք առ սահմանօք մէսըշիւսէդայ
լէ մէջ մերրիմաք , և սալմին գետոց :

Ռոմֆօրք : Ամրոց առ արեւմտեան եզերք մերրի-
մաք գետոյն , 'ի վիճակի բեննիքուդայ :

Լանգաւիէր . Լէյման . Բիւսիւլ . Ֆրանսիէն . Պալ . Լան-
պաֆ . Լիւիօն . Հաւէրհիւ . Դոնվիտրի . Բէլիւի . Վա-
ռն . ևն :

Են վիճակք , և աւանք , և քղք՝ միջին հէմիւրայ :

Պէնիէնիւն : Վիճակ՝ և քղք առ սահմանօք նոր եօր-
քայ . որ անոճանի է սակս գիպոճածոյն՝ որ պա-
տահեցաւ առ նովաւ 'ի վերջին պիտի 'ի մէջ բնակ-
չաց երկրին և զօրաց անգղիացւոց , որոց առաջնոր-
դէր պուրկոյն սպարապետ : Սոյն այս սպարապետ
ան

անխորհուրդ մտօք մտե՛լ 'ի ներքին կողմանս նահանգիս ը քանատայ , և ը հուստոն գետն , իբրև եհան մօտ յայս տեղի , և ետես զի պահասեցաւ պարէն զօրաց իւրոց՝ որոշեաց խումբ մի 1500 զօրաց , առ 'ի գիմե՛լ 'ի վր' պէննինկթօն քղքի . և առնուլ զշաւ մարանս նր . յայնժմ' մի ոմն սգարք անուն 'ի ստորին զօրապետաց անտի ամերիկացւոց՝ ըգէմ' հրամանի սպարապետի իւրոյ շիւլերոյ , առեալ ը իւր խումբ 'ի բնակչաց տեղւոյն , և 300 զօրականս քաջակիրթս , գիմեաց 'ի վր' նախասացեալ հատուածոյ զօրաց անդղիացւոց . և երկիցս 'ի գիմի հարե՛լ 'նց , գրեթէ իսպառ կոտորեաց զնն . յորմէ և պուրկոյն սպարապետ ստիպեցաւ կորագլուխ յետս դառնալ . բայց 'ի հետագայ պիղծի և ինքն ձերբակալ եղև :

Հինաբէլ : Էջ ամրոց կառուցե՛լ 'ի վիճակին կոճիլաֆորտայ յարևմտեան կողմն քոնէքգիբուգայ , յանգիման շանաքս ամրոցին :

Տամէր : Ամրոց մերձ 'ի դուռն վեթագոնէ գետոյն . որ դնայ խառնի 'ի քոնէքգիբուգ գետ :

Բովնալ . Սեւմֆլ . Կոմպերլանս . Հալիֆաթս . Վօպֆօրս . Տրաբեր . Մարլպօրուի . Խուլհամ . Նէլֆանէ . Սմերսեթ . Կլաստոնպուրի . Հաֆսպուրի . Ալբինիթօն . Սանաբերլանս . Ստրաթօն . Սանգիպէ . Մանլեսիեր . Վինհալ . Ռոսպերտ . Տօրսէր . Բաւլեր . Տանպի . Հարլէ . Ալնպոլէր . Համոդէս . ևն : Են քղք , աւանք , և գեօղք արևմտեան հէմիրայ : Ոմանք 'ի ժգ նահանգաց աստի , ոմ ձեորձիա . քարոյնա . վերձի նիա . բէնսիլվանիա . և նոր եօրք , ունին զանազան կալուածս և արտաքոյ սահմանաց իւրեանց յարևմտեան կողմն՝ յայնկոյս արալաքեան լերանց . զորս պիլինկ կոչէ կալուածք անդրալեռնական գաւառաց միացելոց , քղի որչափ բաղմանան բնակիչք 'նց , նոյնչափ օրըօրէ լարձակեն զսահմանս իւրեանց ը արևմուտս յճն վայրենի ամերիկացւոց . ուր ունին զանազան ամրոցս , քղքս , և գեօղս . յորոց զմանս աստէն նշանակեսցուք :

Գլխաւոր պեղի՛ 'կոր եօրաց :

() լէի . որ կոչի և Ըլի . Էջ ամրոց մօտ 'ի լիճն օնտարայ՝ 'ի հարաւային արևելեան կողմն նր . առ բերանով օնոնտաք գետոյն . որ մտանէ 'ի նոյն

Նոյն լինելով 1720 թ. բուռնեղայ բռնակցի նոր եօթայ, հաւանութիւնը իրողացուող ի սահմանս Ծինի . և է այժմ վաճառատեղի վեց ազգաց վայրենի ամերկացուող բնակելոց ի ներքին կողմնս երկրին . որք յաւուրս տօնավաճառի, որ ամի ամի լինի աստ՝ սկսեալ ի մայիսի մինչև ցաւարտ յուլիսի, անդ տանին զմօրթս վայրենի անասնոց . զորս որսան յանտառս իւրեանց, և վաճառեն բնակչաց նորեօթայ . և դնեն ի նոցանէ զմի ինչ, որոց սկսաս ունին :

Սապէս : Է ամրոց կառուցել առ ափն լճին օնտաւրայ . յարեմտեան կողմն օսվեկայ, ի ծոցն իրօնաւեկագայ :

Վախատոր Կեղիք Բէնիւլմանիոյ :

Վախէ . կմ Բեդաւալի : Է ամրոց լինել ի 1754 թ. ի գվէսնէ մարքէզէ գաղղիացուոյ առ ափն գեղեցիկ գետոյն, որ սովորաբար կռի օհիօ . իրր 232 մղոնաւ հեռի յարեմաից ի ֆիլադելֆիայ քաղաքէ . զոր ի 1760 առին անգղիացիք . և փոխեալ զանունն նր, կոչեցին բիդաւալի . զոր յետոյ և ևս ամրացուցին և լաւարձակեցին :

Լէի Դալի : Է կառուած բէնիւլմանիացուոյ յարեմտեան կողմն գեղեցիկ, կմ օհիօ գետոյն, հիմնեալ իրր 32 ամօք յառաջ :

Բէնիւլմանի : Կառուած նոյնպէս բէնիւլմանիացուոյ առ սահմանօք նահանգի նց՝ յարեմաից արեմտեան վտակին սեկվանայ գետոյն . որ հոսի յարեմաից արեւմտեան լեռանց . իրր 200 մղոնաւ հեռի ի ֆիլադելֆիայ քաղաքէ :

Վէնանիօ . և Շէնանի . կմ Շէնիկի : Են երկու կառուածք բէնիւլմանիացուոյ ի գաւառի միկոսիացուոյ վայրենի ամերկացուոց . իրր 70 մղոնաւ հեռի ի միմեանց :

Գօրիա : Ամրոց կառուցեալ մօտ յակունսս ուոյի գետոյն . որ առ վէնանիօ ամրոցաւ մօտանէ ի գետն գեղեցիկ :

Յամպիլդի : Է ամրոց լինեալ ի գաղղիացուոյ ի 1753 թ. ի ստորին կողմն լճին երիօի, կմ օսվեկայ :

Ուէնպէ : Է առաջին կառուած և բնակութիւն . զոր հիմնեցին բէնիւլմանիացիք առ գեղեցիկ գետով :

Գաւաթաւի : Է գլխաւոր տեղի համօրէն վեց աղ .

աղբաց վայրենի ամերիկացւոց մօտ առ պեզեր
գետն . ուր նստի բզեշն 'ի կողմանէ բէնսիլվանիաց
ւոյ . առ 'ի զսպիւղ զամերիկացիս . և օգնել նց
յամ պէտս իւրեանց :

Հէճիբ : Է կոմսուի յայնկոյս ամալաքեան , կմ ալ
լիկանեան լերանց , առ եղերբբ մոհոնկալօ գետոյն .
որ լը աշխարհացուցին միթքեւայ անկանի լը բէն
սիլվանիաիւ . յայտմ կոմսուէ գտանի դաշտ լըար
ձակ , նշանաւոր 'ի պատճառս դժնգակ մարտին ,
որ եղև անդ 'ի մէջ բնիկ ամերիկացւոց , և եւրո
պացւոց : 'ի սահմանս այսր կոմսուիթէ գտանի և
ամրոց և գեօղ կոչեցեալ Ֆաւլէ :

Բիթաւիլլանի կմ Քաղաք Տարգարիպայ : Է քղբ , կմ
լաւ ևս ասել գեօղ , շինեալ 'ի 1748 :

Վիլէ Վաճառաւան : ց Քղբ սպիտակ կանանց : Է
աւան լը մէջ լէկ գովնայ , և բերավիլլանեայ :

Էթլարօ . և Սանգուսի : Էն երկու ամրոցք 'ի կող
մանս յայտոսիկ :

Գլխաւոր քեշիք Քարուլիայ . և Ղերձիայ :

Գլանեռէ . Կրան Դելլիօ . Դանտէ . Դոնէլօ : Էն
բնակեալ տեղիք . կմ կալուածք յաշխարհին
քիրակացւոց . լը մէջ ամալաքեան լերանց , և հո
կոկբէք , կմ կալամարօ գետոյն :

Կալուածք յարեմօսեան կողմ Ս լերձիայ :

Կալուածք սրատկանեալք առ վիրճինիա՝ ձգին
լը լայնածաւալ լըարձակ երկիրն՝ լը որ հոսի
օհիօ գետն 'ի բերանոյ Քօնհավայ կոչեցեալ վտակի
նր մինչև ցմիսիօիբի . և յերկրէն քերաքեցւոց մին
չև ց բերավիլլացիս , և ցմիամիս և իրօքէզէ գետս :
Անգղիացիք վանեալ զգաղլիացիս 'ի քանատայ , և
ղբնիկ վայրենի բնակիչս այսր երկրի տարագրեալ
'ի համատարած անատոս , սկսան առ օհիօ գետով
հիմնել նոր դաղթական , անուանեալ Քալլաիան
օհիօյ : Բառլամենդն անգղիոյ փոյթ կալու նպաս
տել այսմ գործառնութե . սահմանելով երևելի գու
մարս գրամոց 'ի բաղմացուցանել անդ բնակիչս ,
կացուցանել իշխանս , և որաշտպանել յերեսաց
թշնամեաց : Այս գաղթական ունէր գրաւել զք
I 5 վան

վանդակ հիւսիսային մասն երկրին , զոր գաղզիա-
ցիք Լախա կոչեցին , այլ խռովուն անկե՛լ 'ի մեջ
գաղթականաց , չեթող յոյս անգղիացւոց պահպա-
նել զկալունաճս զայս այնչափ հեռի 'ի ծովէ և մօտ 'ի
նահնգս միաբանե՛ն , և մանաւանդ 'ի վերջինս , որոյ
բնակիչք սփռեալ կան լէ երկայն առ օհիօ գետով ,
և առ մեծագոյն վտակօք նր . և տիրեն համօրէն
ամբողջաց և բնակաւոր տեղեաց այսր լէ արձակ երկ-
րի . այլ անորձանք տեղեացն անծանօթ են :

ԱՇԽԱՏԱՆԻ

ՔԱՆԱՏԱՆ

Թ. ԴԵՐ, ՏԱՐԱԾԱՆԻ, Ե ԲՆԱԿԻՆ

ԵՏ ԼՂԱՅՆԱԾԱՆԱԼ Յ՝Ի ՀԻԼՍԻՍՏՈՅԻՆ ԿՈՂՄԻ
 ամերիկոյ. որ ի բերանոյ գետոյն սթյն
 լորենախոսի ձգե՛լ տարածի մինչև ցաղունս նր, և
 անդր ևս լը արեմուտս անկողար տարածութիւն լը
 մեծամեծ և անսպառ անտառս. և լը լայնարձակ
 անապատս. ուր բնակին զանազան ցեղք վայրենի
 ամերիկացւոց. որք ոչ ծահմանս գիտեն որոշել,
 և ոչ գաւառս կողարափակս. այլ թափառական
 կեանս վարելով աստ և անդ յածին, ուր առատա-
 գոյն վայրենի որսս գտանեն: Յայն սակս արե-
 մտեան սահմանը այսր ՅԻ՝ անորոշ են և անծանօթ,
 ոնդ և հիւսիսայինքն. զի թէպէտ լըհանրապէս ձրգ-
 եալ ասեն մինչև ի պարոյրն հուտսոնի, այլ չիք ո-
 ղոշե՛լ կողար բաժանիչ նց՝ ի միմեանց. կմ գէթ ան-
 ծանօթ է եւրոպացւոց. միայն արեւելեան և հա-
 րաւային սահմանը նր որոշեալ են և ծանօթ. յարե-
 լելից ձգե՛լ մինչև ցաքատիս, կմ ցնոր սկովտիս-
 իսկ ի հարաւոյ՝ լը մասին ի լուսիսիս. և լը մա-
 սին ի նոր եօրք. և ի նոր հէմեր:

Նոյնպէս չափ տարածութիւն նր անծանօթ է, ոնդ և
 թիւ բնակչացն. մենք ներքին կողմանց՝ ուր չե-
 ևս եհաս որ յՅէս մերմէ: Բայց երևի թէ առ-
 համեմատութիւն լըարձակութե երկրին, բնակիչք նր
 սակաւ են. քզի ի լայնարձակ ՅԻ անդ, ուր եւ-
 րոպացիք հիմնեցին բնակուիս, (զոր և մարթ էր
 կոչել քանառա առանձնական. որ և է առաւել
 մարդաշատ տեղի այսր ՅԻ,) ի ծաղկե՛լ Ժմկի թիւ
 համերէն եւրոպացւոց ոչ հասանէր ի 100000, իսկ
 բնիկ ամերիկացիք որք առ նօքօք, կմ խառն լը նմ
 բնակէին, բայց աղատ էին, և անկախ ի նցէ, հա-
 ղիւն էին 16000. քանի՛ առաւել սակաւաւորք իցեն
 ի ներքին կողմանս անտառալիցս, ուր թափառա-
 կան կեանս վարելով նց՝ լըարձակ տեղեաց պէտս
 ունին, առ ի գտանել դարման անձանց. զի ոչ
 գործեն զերկիր, և ոչ արհեստս, այլ շատանան

այնուհիկ՝ զոր երկիրն ինքնին մատակարարէ նոյն . և որսորդութիւն : Այլ զնոցն ունիմք խօսիլ ստորեւ առանձինն :

Թ . Գէպէ, և Լճի Բանաստեղծ :

Ունի անհամար գետս մեծամեծս . յորս երևելի է Բ. Լճի Բանաստեղծ . որ ելել է ի վանազան լճից՝ և հոսել յարևմտից յարևելս , մտանէ ի ծովն հիւսիսային , ի բերան մեծ՝ որոյ լայնութիւն չէ ինչ նուագ . ք զ 100 մղոն . առել է ի հրոճանդանէ բոսիկէր որ ի կասփէնա խա , մինչև ցլեառն եօլի յերկրին լապրատորայ . նաև 300 մղն ի վերկոյս ք զբերան իւր՝ ձորտիւր շր ունի տակաւին 12 , 15 մղոն լայնութիւն . մի միայն գրեթէ ի մէջ գետոց Յի վն լայնութիւն և խորութիւն ի սոստափ երկայնութիւն . ի որ մօրթ է նաւել մեծաւ մեծ նաւուց մինչև ցհեռաւոր տեղիս :

Երկաթ : Ելանէ ի լճէն էրիս . և յետ ընթանալոյ մղոնս 42 ի երկիրն իրորացւոց , յանգի ի լիճն օնդալ ըրից : Այս գետ հոչակել է վն իւրոց սահանայ՝ որ 12 մղն ի վերոյ ք զբերան իւր՝ անկանի բովանդակ միանգամ 156 տոնաչափ ի բարձանոց՝ ունելով լայնութիւն առաւել ք զբաւորդ փարոսփի . և վն այս չափ լայնատարած զանդուածոյ ջուրց ի սոստափ բարձրութեն՝ համարի մեծագոյն ի մէջ ամ սահանայ , զորս կարացին չափել եւրոպեանք . ջուրն ըստնաձև ամբառնայ անդէն . ի մէջն անդ տակս ի հարկանելոյ ի կղզի ինչ նեղ և երկայն ի երկուս հերձանի . և հոսեալ ի բարձանց ի յատակն , անդ քէն ի ստանու յօգս հարուստ բարձրութիւն . և առ փրփրալոյն առհնրի սպիտակացել եաւայ օղ զկաթայ յեռանդեան . որոյ գոլորշիք և նուրբ ցնցուղք յանհնարին բռնութիւն անտի անդրադարձ վերելից ջուրցն՝ ուստնառեն զհնարչորդեան մեզ բարձրագուշալ մինչև յամբս . որ երևի 15 մղն ի հեռաստանէ . յուր ի ծագել շառաւիղաց հանդիպակաց արեգաւ կան՝ ձևանայ ծիածան գեղեցիկ . կարկաջումս նոյն իրեւ զձայն որոտալոյ . որ ի շնչել հրւոյ լսելի լինի ի հեռաստանէ մինչև 15 փարսախաչափ . յետ անկման իւրոյ գործէ յորձանուստ ահագինս , և ձգէ ի խորս առաւել ք 600 տոնաչափ՝ զամ որ անկանին ի գետն . նաև զկենդանիս՝ որք անծանօթ վտանգին՝ կամին լուզալով անցանել կողմանէ ի կողմ ի գիւտ ճարակի . և մինչև ի ժայռն մեծ 6 մղն

մինչև հեռաւորութիւն արագէ տնհնարին զընթացս իւր .
ուր չէ մարթ նաւարկել :

Իսկ գլխաւոր լինք են հետագայքդ : Լէճ վերին :
Կոչեցաւ այսին՝ զի է 'ի վերոյ 'ի հիւսիսակողմն այլոց
ջորից գլխաւոր լինց, և մեծ ք զնն . երկայնութի
նր առաւել է ք 250 մղոն . իսկ լայնութիւն աւելի
ք 160 . շրջապատն իբր 1200 . բլմ գետք մեծա-
մեծք մտանեն 'ի նա . և ինքն ունի կրկին հազոր-
գութն . մի 'ի հիւսիս' թօրաբուն հուստոնի 'ի ձեռն
նէմիկիաքի և սորադոնոց գետոց . և երկոց կմ չո-
րից լինց՝ որք կոչին Լէճ անգառայ . Լէճ վերիննայ .
և Լէճ ասիւփլափմոնայ . կմ քիւփլնայոց . և երկդ՝
յարեւելեան հարաւ թ լին հուրօնի 'ի ձեռն լաբ
նարձակ ծոցոյ . յորում գտանի սահանք մեծ կոչե-
ցել Սթ մարիամ : Ունի և զանազան կղզիս 'ի միջն .
որոց գլխաւորքն կոչին Արտանի կղզի . և Փիլիպպոն
կղզի : Առ սովին լին բնակին զանազան ցեղք բնիկ
ամերիկացոց , զորոց սակաւ ծանօթութիս կալան
եւրոպացիք քանատայ :

Լէճ հարօնի : Որ զկնի վերոգրելոյն մեծ է ք զայլս .
զի շրջապատ նր առաւել է ք 800 մղոն , և ունի
հազորգութն թ երկուց լինց , ք թ վերնոյն և թ լին
միքիկանայ 'ի ձեռն այլեայլ ծոցոյ . թ որսառ անհը-
նարին գահավէժ հոսման ջրոյ , չէ հնար նաւել փոք-
րիկ նաւակաց : Յայտ լին գտանի կղզի անուննել
Մանիլալին . որ մեծ է ք զամ կղզիս այլոց լինց :
Լէճ Բիփլանայ : Է 'ի ստորին կողմն երկուց նախա-
սացեալ լինց . ունի հազորգութն թ հուրօնի 'ի ձեռն
ծոցոյ՝ թ որ ջուր նր զեղանի 'ի նմ . ձե նր է իբր ե-
ռանկիւնի . շրջապատն առաւել ք 4600 մղոն . թող
զփիւան ծոցն մեծ կցել թ նմ յարեմոնց . որ իբրեւ
60 մինչև ձգի 'ի ներքս թ ցամաքն : Այս լին ուղ
և երկու նախընթացքն յար 'ի խոտվուէ են՝ ուստի
և գոճարին է նաւարկել 'ի նմ . սակս ստատկաւ
չունչ մրրկալից հողմոց , որք հնազ շնչեն 'ի նմ . և
մի յորդեռանգն և անկանոն աճման և նոճաղուէ
նց , կմ տեղատուէ և մակընթացուէ : Եւ ևս ձիւտ
գիտողութիւն տեսան 'ի սմ և այլ երկու հնգզորգ-
ընթացք հիւկք միմեանց , անկախք 'ի շարժմանէ
անտի տեղատուէ և մակընթացուէ . մի 'ի հուրօ-
նէ 'ի միքիկան , և միւս ևս թ հիւկն 'ի միքիկանայ
'ի հուրօն . որ է բնական ընթացք նր . ուղ վերին
լին 'ի նոյն հուրօն : Առաջին ընթացք , ք որ 'ի
հուրօնէ անցանէ 'ի միքիկան՝ առաւել քաջապայտ
երևի .

երևի . յորժմ հողմն շնչէ 'ի հակակայ կողմանէ՝ քի
'ի հըրոյ . վն զի տեսանին յայնժմ մեծամեծ հա-
տորք սառուցից անհնարին սրընթաց դնացիւք 'ի
հուրօնէ անցանել 'ի միջիկան :

Բիշմբ կարծեն , թէ այս լիճ ունի զստորերկրեայ
հաղորդուի լը վերին լճին . քզի ասեն թէ ջուրն
որ ելանէ անտի , և անցանէ 'ի հուրօն՝ սակաւ ինչ
է առ համեմատութ 40 մեծամեծ դետոց , որք ան-
դադար զեղուն 'ի նմ՝ . այն զի և ծոցն՝ որով հա-
ղորդի լը հուրօնի՝ ծանծաղ է , և լի ժայռիւք և
սահանօք . որք ոչ սակաւ արգելուն զընթացս ջրոյն .
վն եթէ ջուրք նր չունէին և զայլ ստորերկրեայ
անցս , անհնարին էր նց միշտ հաւասարակչիւ մնալ ,
զսոյն կարծիս հաստատեն և երկու նախայիշատակ
եալ սրընթաց հոսանք . որք յայտնապէս ցուցա-
նեն ունել ուրեք ստորերկրեայ անցս . սյլ և սպնդա-
նման ծակոտկէն ժայռք մեծ սահանաց սլնն մարիա-
մու լը որս մարթ է հոսիլ ջուրց , և բանալ գետ-
նափոր ճննորհ յայլ կողմն : Սակայն լը այժմեան
բնազննից , թէպէտ և չունէր այլ անցս , բայց և
այնպէս մարթ էր ջուրց նր մնալ միշտ հաւասարա-
կչիւ , 'ի ձեռն անբաւ գոլորշեաց , յորս լուծանին
ջուրք նր . զի որչափ առաւել լըարձակ է և լայնա-
ծաւալ ծովակ ինչ կմ լիճ , այնչափ առաւել ջուրք
սպառին 'ի նմէ 'ի ձեռն գոլորշեաց . որք և բաւա-
կան են միակչիւ սղահել զծովակն . թէպէտ և մե-
ծամեծ գետս յինքն ընկալցի :

Էրեօ , որ կոչի և Լիճ Օւլէիայ . Է 'ի հարաւակողմն
լճին հուրօնի . լը որում հաղորդի 'ի ձեռն նեղու-
ցին միսիսակվեայ . գիրք նր է երկայնաձև . տա-
րածել յարեմոից յարեւելիք 250 մղոն լը երկայն .
են 'ի նմ քանի մի կղզիք մանուկք . և երկու ցամաք
կղզիք 'ի հիւսիսակողմն՝ անուանելք Աէփ քիւլայ .
և Աէփ Ռէ :

Օնդարիօ . կմ Լիճ Օնդարայ . այլ և Քաւարագոտի : Է
յարեւելեան կողմն հուրօնի . և փոքր ք զայլս . 'ի
սմ զեղանին ջուրք էրիոյ՝ լը ձորփոր լի ժայռիւք .
որք գործեն զմեծ քարավազ նիակարայ . և բիժ
գետք մեծամեծք . և 'ի նմէ ելանէ հոչակաւոր
գետն սլնն լորենտիոսի . որ մինչև 'ի կղզին մոնրէա-
լայ՝ քաթարագուի կոչի յանուն լճին ուստի ելա-
նէ . կմ գետ իրոքացւոց . երեք մեծամեծ ծոցք
գտանին 'ի նմ . յորոց գլխաւորն է ծոց քաթարա-
գուեայ . կմ ամրոցին ֆրոնթինէքայ . ունի և կղզիս :

դ. Օր, և Բերդ Քանապա :

Լյս է ըհանրապէս առեալ ցրտային է յոյժ .
 Թէպէտ չէ ինչ առաւել հիւսիսային քղադղեա
 յեւրոպիա . սակայն կողնապատիկ առաւել սաս-
 տիկ է աստ ցուրտն ք'ի գաղղիա , կի՞ յանգլիա ,
 որ առաւել հիւսիսային է : Եւ պատճառն՝ ոմո՞ յը-
 հանուր ներածուէ անդ նշանակեցաք , է բարձրուի
 երկրի նր . յաճախութի բարձրաբերձ լեռանց . և
 անսպառ անտառաց . և բազմապատիկ գետոց մե-
 ծամեծաց և լճից . որք լը ցրտուէ՝ պատճառեն և
 զխոնաւուի յօդս . արդեւէալ զչառաւիղս արեգա-
 կան ձգիլ 'ի գետին , և անդրադարձուք ջրառցա-
 նել զօդն , և անօսրել զթանձրամած շոգիս . վնջ
 յայնպիսի անտառամոլ տեղիս թանձր է օդն . դան-
 դալ և վնասակար :

Իսկ բերք այսր Ծի սակաւ են . քզի երկիր նր 'ի
 սկզբանէ անախ լինելութե իւրոյ՝ կայ մնայ մինչև
 ցայսօր յաջնում վիճակի անդ իւրում՝ անգործ և
 անդարման 'ի մարդկային ճարտարուէ . ուստի և
 խոտան և անտառամոլ . վն զի բնակիչք նր վայրենի
 կեանս վարելով , ոչ երբէք առին զփորձ բազմարդ-
 իւն երկրագործուէ . այլ զօրէն անասնոց շատա-
 ցան այնոճիկ՝ զոր երկիրն ինքնին բերէ . և որ ա-
 ռաւել մտաւարժք գտան 'ի նս , յաւելին և զորս
 էրէոց : Միայն հիւսիսային և արևելեան կողմանք՝
 առ փոքր մի մշակել են յեւրոպեանց . որք չևևս են
 երկերիւր ամբ՝ զի հասին անդր : Վնջ ունին նք անդ
 զնմ տեսակս արմտեաց , որք լինին յեւրոպիա . զի
 երկիրն պարարտ է և բազմաբեղուն . ունի լար-
 ձակ դաշտավայրս ջրարբիս և խոտաւէտս , և ընտա-
 նի անասունս , եք արջառ ոչխար ևն , որք տարան
 յեւրոպիոյ՝ և բազմացան անդէն . բայց միանգա-
 մայն և փոփոխեցան 'ի յոռութի քան թէ 'ի լա-
 ւութի .

Ունի քանատա և ազգի ազգի բոյսս , և բանջարս
 պատուականս 'ի կերակուր՝ և 'ի գեղորայս՝ այլև
 'ի ներկս . յորս նշանաւոր է Ճինէնի՝ անուանեալ
 բոյսն մեծարգի առ չինս . զոր կշռով օսկոյ գնեն
 'ի քօրքաէ և 'ի թաթարաստանայ . եգիտ զսա 'ի
 քանատա 'ի 1720 լաֆիքսո կրօնաւոր յնեան . որ
 տարեալ 'ի քանդոն չինաց , վաճառեցաւ մեծագին .
 յայսմանէ սկսաւ բարձրանալ գինն նր և 'ի քանա-
 տա .

տա . զի զոր փոքր մի յն՝ 20, 30 փոյլի վաճառէին ,
յետոյ սկսան վաճառել մինչև լ 4 և լ 5 եալորդ
ոսկւոյ . ուստի 'ի 1752 հանին 'ի քանատայէ իբր
650 քսակ 'ի բուսոյ աստի . այլ անյագ ադահուծի
քանատացւոց՝ փութով կորոյս զայս բազմարդիւն
վաճառաշահուի . քզի տեսել հողագործաց քանա-
տայ՝ զանհնարին փոյթ և զձեռ վաճառականաց
իւրեանց 'ի գնել զայն բոյս պատուական , առ 'ի
տանիլ 'ի ջին , առ որս և եթ 'ի յարգի էր , սկսան
և ինքեանք կանխել . և յն՝ ք զպատշաճաւոր ժմին
ժողովէլ . զի փխկ ժողովելոյ 'ի սեպտեմ' որ էր
բուն ժմկ , և 'ի հովանաւոր տեղւոջ առ սակաւ
սակաւ չորացուցանելոյ , ժողովէին 'ի մայիսի . և
'ի փռան չորացուցանելին . որով բոյսն իսպառ կո-
րուսանէր զգորուի իւր . վն այսր խաբէսուն իսպառ-
արհամարհեցաւ առ ջինս ճին սէնկն քանատայ , և
գագարեցաւ այնուհետև այս վաճառաշահուի քա-
նատացւոց . քզի ուր ասացաք՝ միայն ջինք են առ
որս մեծարդի է այս բոյս :

Ունի քանատա և փայտ բլմ' 'ի պէտս շինուէն ա-
ւուց , և այլոց շինուածոց . և բովս 'ի լերինս ազգի
ազգի հրահալէլեաց . զոր արծաթոյ , սղինձոյ , կա-
պարի . այլև ածուխ հանքային . և առաւել քան
զնմ' բովս երկաթոյ 'ի զանազան տեղիս . այլ բո-
վանդակք լքեալ կան անգործ . բաց 'ի միոյ անտի
բովուց երկաթոյ՝ որ է մատ 'ի քղն երկց գետոց .
որ և առաւել առատաբեր է ք զայլս . և երկաթ
նր լաւագոյն . և թէպէտ 'ի 1739 էանց անդր յե-
րոպիոյ երկաթագործ ոմն քաջահմուտ 'ի գործ բո-
վուց , որ և բլմս աշխատ եղև 'ի կատարելագոր-
ծել , և 'ի ծաղկեցուցանել զերկաթագործութին ,
սակայն տակաւին նահանգս այս ոչ եհաս յայն աս-
տիճան՝ զի արացէ զերևելի առևտրութի երկա-
թոյ լ արտաքնոց . և լ ատից ոմանց՝ երևի թէ
ոչ հասցէ , մինչև ոչ թօթափեսցէ 'ի պարանոցէ ըղ-
լուծ անդղիացւոց : Այլ առաւել գլխաւոր բերք
և վաճառք շահաւէտք այսր ճի՝ են զանազան տե-
սակք վայրի երէոց , որք յաճախ են յոյժ յանտառս
նր . զի եղջերու , այծեամս , և այծեմնիկ , որ նման
է այծեման , այլ փոքր ք զնա . գոյլ , աղոճէս թա-
ւամորթ յոյժ և պատուական , կուզ , սպիտակ ա-
քիս , կզնաքիս , մուկն անտառային , ջրուն , բաւ-
թարինէ , բէշկ մէկոյ , գայլ ծովային . ևն . յորոց զա-
ռաւել սկւազիւտս յայսմ վայրի ստորագրեցուք :

կուզ՝

Կուղ . է կենդանի քառուսանի նման կատողի , որոյ երեք տեսակք գտանին յայսմ Յի . առաջինն է հսրի , զոր աամիօրէն սահաբ կոչեն . առաւել յաճախեալ ք զայլ տեսակս . երկրորդն կոչի Վխան . Իսկ երրորդն 'ի բարբառ գաղղիացւոց կոչի Փէ-ան . Կր գարշահոտ . վն զի յորժամ հալածի յորսորդաց , արձակէ մէջ գարշահոտ յոյժ : Մորթ սր առաւել թաւ է , և առաւել սևագոյն և փայլուն և քնքուշ , ք որոց գտանին յայլ ամ տեղիս յեւրոպիա , կմ յասիա :

Սպիտակ Աքիս . այն է՝ Բաքուս . է կենդանի ինչ նուրբ մարմնով նման աքիսի , ց սամսարի . այլ կարճ ք զնա . աչք նր բոցափայլ . կազմութի դիմացն վայելուչ . թեթեւաշարժ . որ 'ի բթթել ահան աներևութանայ յաչաց տեսուէ . ձեռն թաւ . և 'ի ծայրն սեաւ փայլուն . Իսկ հերք մորթոյն յամառան փոքր մի շիկագոյն հարկանի . այլ 'ի ձմեռան փոխի 'ի սպիտակ իբրև գէիւն . որ և 'ի յարգի է յոյժ և թանկագին :

Կշնաքիս . այն է՝ Չէրտեվայ . կենդանի գաղանաւ բարոյ և քաջ որսորդ , որ սովորաբար թռչնովք կերակրի . մարմնով երկայն իբր ռանաչափ և կէս . մորթ նր շիկագոյն , որ լը իրաց ինչ բերէ զնմա նուի սամուրի . այլ կարի ոտորին է ք զայն . զի սամոյրն է առաւել մթագոյն գեղեցիկ և փայլուն : Մուկն անտառային . է երկատեսակ՝ որք կրկնապատիկ մեծ են ք զհսրի միունս . մի տեսակն հաւ սարակ անոճամբ կոչի մուկն անտառային . գոյն նր գորշ , և երբեմն սպիտակ փայլուն . էգք նր ունին 'ի ներքոյ որովայնի սլարի . զոր բանան և փակեն լը պիտելոյ . և յորժմ հալածին յորսորդաց՝ զկորիւնս 'ի նմին սլարիակեն , և նոքօք հանդերձ փախչին : Իսկ երկրորդ տեսակն կոչի Մուկն մըշկային . վն զի 'ի պարկս ամորձեաց ունին զմուշկ . զորոց ասի՝ թէ լը բարուց բազմօք նմանին բէշի մեկոյ , մանուսանդ թէ թռչն լինել տեսակ ինչ նր : Չըռուն . է կենդանի սլատառօղ . որ լը իրաց ինչ բերէ զնմանութի ցամաքային չան . սովորաբար 'ի լճային տեղիս գտանի , մօտ 'ի գետս , և 'ի լիճս . լողայ 'ի ջուրս . միանդամոյն չըջի և 'ի ցամաքի . յայն սակս 'ի դասս երկակենցսով կենդանեաց կարգի . բայց պիշինկ ոչ լըռնի թէ իցէ տիրապէս երկակենցսով . վն զի ասէ պէտս ունի տուրեառուե ոգոյ գրեթէ ոչինչ լըհատ յայլոց ցամաքային կենդան .

գանեաց : Գտանի և յեւրոպիա , և յասիա , և կարծեմ թէ նաեւ յափրիկէ . բայց ամերիկային լաւագոյն են . զի մորթ սոյ առաւել սեաւ են և գեղեցիկ :

Քաւթարինէ . է գազան ժանտ 'ի չափ մեծութե հսրկ գայլոյ . սրատես յոյժ և գիշախանձ , որ վայրենի որսովք կերակրի . որոց զհետ անդի մինչ 'ի գազաթունս բարձրաբերձ ծառոց . մորթ նր թաւ և փափուկ . երանգաւ դորշ սպիտակագոյն և խայտաբղետ . սեաւ խայտուցս ունելով՝ մանաւանդ արուք . իսկ միս նոյ սպիտակ փափուկ և համեղ : Բէշկ մէկոյ . կենդանի երկակենցաղ 3 . 4 ոտնաչափ երկայն , և ստուար լը նմին համեմատուէ . բայց լը ոմանց փոր նր մեծ է առ համեմատութ մեծութե մարմնոյն , և ոտքն կարճ . առաջինքն նման են ոտից շան , բաժանեալ 'ի մատունս . իսկ յետինքն սագի . զի մատունքն կցեալ են լը միմեանս մսեղէն մտչաւ . որովք լուղայ 'ի ջուրս . տուա նր տափարակ ձըկ նաձև և լերկ , ունելով 'ի վր թեփս . թէպէտ լը ոմանց չեն թեփք՝ այլ նիւք ձևացեալք իբրեւ զթեփս ձկանց՝ իսկ յագրումէջն ունի երկու բուշտս , կմպարկս , յոր գոյ հիւթ պարարտ և ձիւթային և հոտաւոր յոյժ , սպիտանի 'ի գեղորայս . ունի և չորս ատամունս սայրասուրս և հատուս . որովք հատանէ և կործանէ զծառս՝ որք են գլխաւոր գործիք նր . ուր և տուան՝ 'ի քարշէլ զգանազան իրս , և 'ի ծեփէլ : Այս տեսակ բէշկի մէկոյ՝ ընկերական՝ և իբր թէ ասել քղքկան կեանս վարէ . զի միշտ ընկերակցութ կմ երամովին չքջ . և բոլոր 'ի միասին բնակին , և 'ի միասին գործեն սքանչելի գործս . զի երբեմն լը լայնութ գետոց և առունաց թումբս կառուցանեն , վարսել ցիցս 'ի զանազան կարգս . և զմիջոց նոյ լցել հողով . այլ առաւել սքանչելի է բնակարան կմ բոյն նոյ , որ լաւ ևս է ք զտունս ոգդէնդացոց ափրիկոյ . և այլոց ոմանց վայրենի ժողովորոց . զոր միշտ շինեն յեղբոս գետոց և լճից , և կրկնայարկ . զի 'ի յորդել գետոց և լճից՝ և 'ի մտանել ջրոյն 'ի ստորին յարկս , ունիցին անդի ապաւինի 'ի վերնայարկ անդր . բարձրութ որմոց տանց նոյ՝ է յաւէտ և նոճագ . իսկ թանձրութն սովորաբար 2 ոտնաչափ . և են 'ի գերանաց . ներքոյ և արտաքոյ ծեփել մատնաւոր իմն զանդոճածով , որ անթափանցելի է 'ի ջուրոյ . և գեղեցիկ ողորկեալ և հարթեալ տափարակ տաամբ իւրեանց , ք զոր գրեթէ

Թէ և գործիք որմնադրաց ոչ կարէ լաւ ևս հար-
 թել . առաստաղն է կամարաձև . և քաջ ծեփեալ
 ներքոյ և արտաքոյ . երկու գրունս ունի . մի 'ի
 ցամաքակողմն՝ և միւս ևս 'ի կողմն ջրոյ . մին է
 սովորական գունն տան՝ լէ որ երանեն 'ի խնդիր
 կերակրոյ և յայլ պէտս , իսկ երկրորդն է վն փախ-
 չելոյ՝ յորժամ հալածին 'ի Թշնամեաց . ունին և մի
 մի պատուհանս , պաշտպանել փոքր ինչ տախտա-
 կու . զոր առ 'ի շէղ ամրացուցանեն առ պատու-
 հանիւ . Թողել ծերպ ինչ առ 'ի մտանել լէ սառիւ
 յորժամ պէտս ունիցին . իսկ 'ի ներքս 'ի տան անդ՝
 ունին փախտ քի սէթ . շինել յոստոց եղևին ծառոյ .
 և յիւրաքանչիւր տան բնակին իբրև 15 . 16 . որք
 և են իբր գերգաստան . սակայն չիք բնաւ 'ի տան
 անդ ազտեղուի ինչ . սովորական կերակուր նց են
 կեղևք , և Թորմ ոստք ծառոց , զոր համբարեն 'ի
 շտեմարանս . քղի ամ տուն ունի իւր սեփական
 շտեմարան : Ջանազան եղանակաւ որսան զնս . կմ
 վարելով 'ի ցամաք երամովին . կմ լարելով որո-
 գայԹս 'ի տեղիս՝ ուր սովորաբար երթան 'ի խնդիր
 կերակրոյ . կմ հարկանելով հրազնուք կմ ախաւ՝
 կմ որածայր մահակաւ , ոնց առնեն վայրենի ամե-
 րիկացիք : Այս տեսակ կենդանւոյ լինի 'ի հիւսի-
 սային կողմանս ամերիկոյ . սկսել 'ի 37 աստիճանէ՝
 մինչև ց 63՝ հիւսիսային լայնուէ . այլ մորթ նց այն
 չափ գեղեցիկ է՝ որչափ առաւել մատչին 'ի հիւսիս .
 որոց ազնւուի և յարդ կախել կայ զգունոյ . զի
 որք առաւել Թխագոյն են , առաւել 'ի յարդի
 են : Եւ և այլ տեսակ բէշկ մէկոյ , որ ոչ է եր-
 կակենցաղ . այլ պարզ ցամաքային և առանձնա-
 բնակ . առաւել յաճախել յեւրոպիա , ք յամերկ-
 կայ . այլ մորթ նր չէ այնչափ լաւ . յայն սակս և որ
 սորդք չեն նմ հետամուտ :

Գայլ ծովային , կմ ծովագայլ . կենդանի ինչ քառու
 տանի , զոր սովորաբար դասեն 'ի կարգս նորանշան
 ձկանց . այլ լը ոմանց վրիդին յայտմ . քղի սա 'ի
 ցամաքի ծնանի , և 'ի ցամաքի բնակի բնմ անդամ .
 զոր յայն սակս մարթ էր լաւ ևս կարգել 'ի դասս
 երկակենցաղ կենդանեաց : Գլուխ նր նման է տա-
 փակունչ և լայնաբերան շան . ոտքն կարճ յոյժ , մէնդ
 յեախնքն . որք չեն իսկ նմ այնչափ պիտանացու 'ի
 քայլել . զի Թոյլ են , և իբր առկախել . մորթն
 պինդ և կարծր . իսկ հերք մորթոյն առ փոքր մի
 ձաղկահեր , այլ ոլորկ յոյժ . 'ի ծնանիլն է սպիտակ
 չէկ :

չէկ . այլ յետոյ փոխել 'ի կարմիր և 'ի սեաւ : Երեք տեսակք են . ոմանք մեծ 'ի չափ մեծամեծ որթուց կմ կովուց . իսկ այլք փոքրագոյնք . որք և առաւել արագաշարժ են , և առաւել աչալուրջ և զգաստ 'ի փախչիլ 'ի ձեռաց որսորդաց . զորս գիւրին է ըմբռնել ոչ միայն 'ի ցամաքի , ուր ոչ կարեն արագ փախչիլ . (զի ոտք նց չեն այնչափ յարմարաւոր առ ընթացս ' ք թէ 'ի չէղ) , այլ և 'ի ծովու 'ի ձեռն ուռկանի : Բնիկ ամերիկացիք բնիմ անգամ կենդանւոյն ըմբռնէ 'ի փոքրագոյն տեսակաց անտի այնչափ ընտելացուցանեն զնն , մինչև զօրէն շանց շրջիլ ը նն : Զմորթ ց 'ի զանազան իրս 'ի գործածեն . ցրտաւել արկեղս վն ճնդհորդուէց . չննել պարկս մեծամեծս և մանուկս նոյնպս վն ճնդհորդոււթեց . այլ և սանդալս և կօշիկս . քզի յորժամ լաւ գործի և կակղացուցանի ' սակաւ ինչ ըհատ է 'իսեկէ , որ է Սահտիան . իսկ 'ի մայ նր և 'ի ճարսոյ ' մղեն իւղ մտքուր և անմրուր . որով օծանեն զփոկս և կակղացուցանեն :

Այս տյտքիկ են գլխաւոր բերք և վաճառք քանտայ . որ ցորչափ էր ը ձեռամբ գաղղիացուց ' բովանդակ վաճառականուէ նր վճարիւր երկու փոքր նաւուք , զոր առաքէր յանդիլեան կղզիս . յորոց աւանդոր օղի , խահճէ , չաքար են , բարձեւ յինն կմ 'ի տասն նաւակս . իսկ 'ի գաղղիոյ տմի ամի գային աստ իբր 30 նաւք , որք միանգամայն բարձեւ բերէին իբր 9 հզր տակաւս վաճառաց . 'ի ժմիս վերջն սրորզմի ' յորժամ առաւել ծաղկեւէ էր առեարուին քանտայ , գին իրաց իւրոց որք ելանէին , եհաս ց 5 միլիոն . 300 հզր վէնէտիեան լիբէի , (որոյ մին առնէ այժմ 11 . 12 փնյ) . ը այսմ աղետակի :

Մուշտակ	լիբ . 2,400,000 .
Բէշի մէկոյ	1,600,000 .
Իւղ ծովային գայլոյ	500,000 .
Արմտիք և ալիւր	500,000 .
Փայտ յամ տեսակէ	300,000 .

Գում ' լիբ . 5,300,000 .

Այլ այս գումար չէր բաւական 'ի վճարել զգին իրաց , որք ամի ամի գնային անգոր 'ի գաղղիոյ . վն բնակիչք նր միշտ ծանրացեւէ կային պարտեօք առ գաղղիացիս . ուն այժմ առ անգղիացիս :

Դ. Գիւսի, և պէսպէս տեղի Քանապատ :

() Գիւտ տյսր Յի 'ի զանազան պատմագրաց հա-
 յաւաքելով, տյսպէս գտանեմք գիպել. նախ
 առաջին 'ի 1504 գտին ձկնորսք պրեդոնացիք. որք
 յալէկոծուէ անկան անդ. 'ի 1508 գրձլ եգիտ նա-
 ւապետն թոմաս օպէր տիէփէ. 'ի 1525 ել անգր լը
 գիսման սակս պակասուէ պաշարաց՝ յոհաննէս վէր-
 րազղան Ֆիօրէնցացի. զոր առաքել էր ւո Ֆրան-
 չիսկոս արքայն գաղղիոյ 'ի գտանել շաւիղ 'ի հիւսի-
 սոյ 'ի հրւային ծովն. վէրրազանն կոչեաց զայս եր-
 կիր՝ նոր Ֆրանսա. 'ի պատիւ արքային և ազգին.
 բայց վայրենի բնակչաց կալել զնա, սպանին և
 կերան. Ֆրանչիսկոս արքայն առաքեաց առաջ անգր
 զյակոբ քառգիէ սբ մալօեան. որ 'ի 1554 նաւարկել
 լը շաւիղ ընթացից վէրրազանի՝ եմուտ 'ի գետն սբ
 լորէնտիոս. էանց նաև անգր ք զքղքն գվէպէք որ
 'ի նմ. և եգիտ զմեծ մասն քանատայ. ստորագրեաց
 զմմ տեղիս՝ զոր ետես, որ մինչև ցայժմ յածի 'ի
 ձեռս նաւավարաց. և արարել սուղ ինչ առևտրուի
 լը վայրենի բնակչաց փնկուք իրաց, դարձաւ 'ի
 գաղղիա ձանձրացել յոյժ յձէ աստի. (մառդինիէ
 զմուտ սր 'ի գետն սբ լորէնտիոս՝ դնէ 'ի 1525):
 Յետ այնորիկ լը ամս ինչ ոչ ևս փոյթ կալան գաղ-
 ղիացիք առաքել անդ նաւս. բայց նորմանտիացիք,
 պիսքալիացիք, և գաղղիացի բրիտանացիք կմ պրէ-
 դոնացիք, յաճախէին 'ի ծովեզերս նոր երկրի. կմ
 երկրին լապրատորայ յորս մէրլուցցօ անոճանեալ
 ձկան. ապա 'ի 1598 կմ լը տյլոց 'ի 1603. անգրէն
 ձեռնամուխ եղեն գաղղիացիք առաջնորդուք սց
 հիմնել բնակուին 'ի քանատա. բայց մինչև հիմնեցին
 անդ զհաստատուն բնակուի, բլմ գաղթականք
 առաքելք 'ի գաղղիոյ կորեան զինի միմեանց. հուսկ
 յետոյ սամուէլ շամիլէյ մոեւ առաւել 'ի խորս լը
 գետն սբյն լորէնտիոսի, 'ի 1608 էարկ զհիմն գըլ-
 խաւոր բնակուի տյսր Յի. զոր և կոչեաց Քանա-
 քա. կմ Նոբ Քրանս. որէ գաղղիա: Ուր լը այն
 Ժմկս բնակէին զանազան փոքրիկ աղգք և Ժղլգք.
 որք չունելով ուրեք զհաստատ բնակուի, թափա-
 ռական կեանս վարէին լը համատարած Յն. կաղ-
 մուի գիւնաց նց էր դաժան, այլ չէին ձառագէմ-
 իսկ գոյն մարմնոց նց մթին կարմիր, և աղտեղի
 յոսից մինչև ցգլուխս. զի սովորուի ունէին միշտ

օծանել զմարմին իւրեանց 'ի սաշտոսանուի 'ի հարձաճոց թիւնաւոր զեռնոց, որք յաճախէէն անդ լէ ամ տեղիս . սք յարաժամ մարտ լըդէմ միմեանց մղէին յեղծանել, և 'ի ջնջել զմիմեանս . յորս առաւել բազմութիւ, և ամցնահարկու, էին իրոքացիք . որք յորժամ հասին անդր գաղղիացիք, էին 'ի մարտի լըդէմ արկոնքինացւոյ :

Յորժմ տեսին արկոնքինացիք և հուրոնեցիք՝ և այլ փոքրիկ ժղլէք զգաղղիացիս, լցան խնդուք . համարելով զնն առաքել յերկնից յօգնուի ինքեանց առ 'ի լըդէմ կալ իրոքացւոց . և խնդրել զլրէժ այնչափ չարեաց, զոր յարաժամ կրէին 'ի նջէ . նմին իրի սրտի մտօք ամբին դիմէին օգնել գաղղիացւոց 'ի հիմնել բնակուի ժողովրդեան, զոր լէ իւր տարելէր շամիլէյ . իսկ գաղղիացիք կալել զկողմն այնց ակար ժողովրդոց, որք այնպիսի սէր և վստահուի ցուցին առ նս, միշտ աճեցուցանէին զթշնամուին և զերկառաւիւրն, առ 'ի առաւել ադահուլացուցանել զկայս իւրեանց յօտար աշխարհի անդ . և սկսան այնուհետեւ առ փոքր փոքր բազմանալ անդ և յառաջողէմ լինել բայց կարի դանդաղ . քզի 'ի 1626 դեռ երեք փոքրիկ գեօղս ունէին անդ գաղղիացիք շրջապատելս ցցովք . յորոց մեծագոյնն չունէր աւելի ք 50 բնակիչս :

Տեսել թագաւորուէ գաղղիոյ՝ զի այս նոր բնակուի լէ այնչափ ամս ոչ յառաջացաւ ոմ ցանկայր, եբարձ զընկերուին վաճառականաց, որ 'ի սկզբան անդ ընկալելէ էր իշխանուի 'ի թգրէն բազմացուցանել բնակիչս . և ծաղկեցուցանել անդ զվաճառականուի . և փխկ նր կացոյց այլ ընկերուի 700 արանց . որում էտ 'ի պարգև զերկու նաւս, և պէսպէս ազատուին . յորոց մի էր և այս, զի բնակիչք քանատայ կարօղ լիցին գործել զամարհեստս . և ձեռակերպք նց մուծցին ազատաբար առանց մաքսից լէ համօրէն գաղղիա . իսկ ընկերուին յիւրն կողմանէ խոստացեալ էր 'ի 1628 որ էր ամ հաստատուէ իւրոյ, ածել 'ի քանատա 200 և առաւել արհեստաւորս զանազան պիտանացու արհեստից . և մինչև ց 1643 հասուցանել անդ բնակիչս իբր 16000 . այլ ոչ կարաց 'ի գլուխ տանիլ զխոստումն իւր . մի՛ սակս նուազուէ դրամոց . որ է իբր հիմն այսր մեծի գործառնուէ . և երկդ՝ զի լէ այն Ժմկս 'ի դրդուիլ պորզմի 'ի մէջ գաղղիացւոց և անգղիացւոց՝ 'ի պատճառս իրաց ինչ գլխաւոր սաշտօնատնց երկոցունց թա

Թգրուեց . Ի՞նչ բիշուայ գաղղիացւոյ , և պուքին
կամայ անգղիացւոյ , առին անգղիացիք զառաջին
նաւս , զորս այս նոր ընկերութի առաքեաց 'ի քանա-
քա . ի նմին 'ի 1629 Թիւրքիին և գւղին քանաքայ :
Այլ 'ի 1631 . 'ի դաշնագրուէն նքն գերմանոսի ,
որ է քղք այեայ գաւառի գաղղիոյ , ի նոյ սէն ժերմէ
տաացիւ , դարձուցին անգրէն զքանաքա առ գաղ-
ղիացիս . բայց նախասացել ընկերութի անբաւական
գողով 'ի կատարել զխոստումս իւր , սակս ծանրուե-
ծախուց՝ որք խնդրէին առ այն , եւ իք եթող անխնամ
զբնակիչս քանաքայ . որք յայնպիսի յետին թշուա-
ռութի հասին , զի լոկ տրօք ողորմուե քարոզաց դաղ-
ղիացւոյ՝ որք երբեմն երբեմն երթային անգ 'ի քա-
րոզութի , դարմանէին զկեանս իւրեանց . Թող զհանա-
պազորդ արշաւանս իրոքացւոց , յորոց անբաւ
վիշտս կրէին . զի 'ի սկզբանէ անտի թշնամացան նք
ի գէմ գաղղիացւոց : Էւ կացին մնացին 'ի յայնմ
թշուառութի մինչև յ 1662 . յորում ամի առաքեցան
անգր 'ի գաղղիոյ 400 զինուորք . ի որոց միաբանել
գաղղիացւոց քանաքայ , ոչ միայն քաջութի գիմագրաւ
եղէն իրոքացւոց , այլև այնչափ 'ի նեղ ածին զին ,
մինչև բռնագատեցան խնդրել զհաշտութի . որ եղև
'ի 1668 : Չայս ամ պարտ է դնել սկիզբն բարգաւա-
ճութի այսր նորոգ բնակութե . զի մեծ մասն զորաց
և զօրապետաց առաքելոց 'ի գաղղիոյ՝ անգ հասաւ
տէին զբնակութի իւրեանց . յորդորելք 'ի բոլր արա-
տութեց և շնորհաց՝ զոր պարգևէր Թգրուին գաղ-
ղիոյ այնոցիկ , որք անգ բնակէին . որով և 'ի սուղ
Ժմկի բազմացան անգ գաղղիացիք և զօրացան . և
զեմ շրջակայ աղինս զսպել նուաճեցին ի երկար
Ժմկ :

Այլ իբրև առին անգղիացիք 'ի ձեռաց հոլանտաց-
ւոց զնոր պէլիս , զոր և կոչեցին նոր եօրք , սկսան
վերստին գրգռել զհին թշնամութի իրոքացւոց , և
այլոց ոմանց մերձակայ ժողովրդոց ի գէմ գաղղիաց-
ւոց . տուէլ նոյ վառօթս , հրացանս , և այլ զէնս ,
և զմեծ մասն առևտրութե մորթոց վայրի երէոց՝
զոր ամերիկացիք առնէին ի գաղղիացւոց , 'ի նոր
եօրք ձգեցին . և զի միանգամայն տաացից՝ իմ
իրօք գուն գործէին ջնջել իսպառ անտի զգաղղիա-
ցիս . իսկ կուսակալ իշխանն գաղղիացի տէրօնվիլ
անուն՝ ունելով յայնԺմ 'ի քանաքա 1249 բնակիչս ,
յորոց երգ մասն կարող էր զէն վերացուցանել ,
նաև 'ի նմին Ժմկի ընկալեալ օգնութի յեւրոպիոյ , եւ
պիտ .

պիտրղմաւ 'ի վր ամերիկացւոց և անգղիացւոց 'ի սանձել զյանդուգն ապարասանուի նց :

Այս մարտ յորում գրեթէ միշտ յաղթող դուսն գաղղիացիք, թէպէտ բնիւ արեան ճապողեօք, երկարեցաւ և օր ը օրէ ևս ք զևս սառնակացաւ. քզի 'ի նմին Ժմկի գարձել բորբոքեցաւ դժնդակ պիտղմ 'ի մէջ գաղղիացւոց և անգղիացւոց ը նմ տեղիս, շահս իջուցանելոյ անգղիացւոց զք յակոբոս արքայ իւրեանց յաթոռոյ. վր 'ի 1690 նաւահանդէսն անգղիացւոց նախ առաջին եմուտ 'ի գետն նրջն լորեն տիտսի. և դիմեաց 'ի վր գլխաւոր քղքի քանատայ. այլ յանպարտելի քաջութի բնակչաց՝ սախպեցան յետս դառնալ. քզի ցամաքային զօրք՝ որոց մնային դալինքեանց յօգնուի 'ի նոր եօրքայ 'ի բէնսիւլանիոյ և 'ի նոր ինկիլդէսուայէ, ոչ կարացին 'ի գէպ ժամուհասանիւ. սակս 'ի բաց մեկնելոյ 'ի նցէ ամերիկացւոց՝ իւրեանց դաշնակցաց. ապա զինի անբաւկոտորածի յերկուց կողմանց՝ դաշնագրուին ըստ վիքայ վախճան ետ տյում երկարատե դժնդակ մարտի յերոպիա և յամերիկա. և խաղաղացաւ քանատա մինչև ց 1759 : Այլ 'ի նմին ամի գրծլ բորբոքեցաւ, գրծլ վառեցաւ պիտղմ սառտիկ 'ի մէջ երկուց թիւուեց. և վերստին նաւահանդէսն անգղիացւոց 8 պիտրղմական նաւուք եմուտ 'ի գետն նրջն լորեն տիտսի. և ընկէց խարխիս առ կղզեաւն օրէանայ. և 'ի սեպտեմ 12 զինի 7 եօթնեկաց, յորս դիմակալ եղեն նց գաղղիացիք, ելին 'ի ցմբ իբրև 3 միւս հեռի 'ի գլխաւոր քղքէ քանատայ 6000 զօրք քաջակիրթք. որոց վօլֆ սպարապետ գաղղիացւոց 'ի դիմի հարաւ իբր 2 հիւրք. այլ յառաջնում բաղնաման անդ անկաւ ինքն, և զօրք նր ցրոճեցան. թողել զքղքն յաւար անգղիացւոց. որոց մտեալ տիրեցին նմ 'ի 17 սեպտ' :

Իսկ գաղղիացւոց վրջիկ վերստին զօրաժողով լեալ 'ի մոնրէալ, արանց իբր 10 հիւրաց, դիմեցին 'ի դոճէպէք՝ որ էր 'ի ձեռս անգղիացւոց. խորհելով 'ի ձմեռնամիջի անդ յորում չուէին ակն անգղիացիք թէ ելցեն նք 'ի մարտ, յանպատրաստի 'ի վր հասանիւ, և առնուլ զքղքն. զոր անտարակոյս 'ի գլուխ տանէին, եթէ անակնունելի դիպոճածով իճիք չէին իրազեկ լեալ անգղիացիք դարանաց նց. որով և նանրացաւ խորհուրդ գաղղիացւոց. և վրէպեցան 'ի յուսոյ. զի թէպէտ հարին յայնժամ յանգղիացւոց իբր 2000. բայց և յինքեանց բիւք անկան.

և զի չունէին այլևս զօրս 'ի ընդ զոհի անկեւոյ ,
 (ուր անդղեացոց անդագար հասանէին օգնուիք
 յամ կողմանց) , յայն սակս ստիպեցան խնդրել
 զհաշտութի . անձնատուր լինելով անդղեացոց :
 Այս վերջին դաշնագրութի եղև 'ի 1763 . զոր հաս-
 տատեաց մեծն բրիտանիա . և այնուհետև կայ մնաց
 քանատա ը արուք նր : Այլ ը ասից օլիշնկոյ ,
 անդղիա 'ի ստանալն զայս գաւառ , կորոյս՝ ք թե
 շահեցաւ ինչ . ուր ը հիւկն՝ գաղղիա 'ի կորուստ
 նեւն շահեցաւ գանձ բզմ . քզի 'ի սկզբանէ հիմնար-
 կուե իւրոյ ոչ երբէք եղև շահեկան թգրուե նր .
 այլ մեծաց վնասուց պիտու , սակս անբաւ ծախուց
 զոր ամի ամի առնէր 'ի պահպանութի նր . որք և
 օրնօրէ այնչափ առաւելան , զի 'ի վերջին դաշնագ-
 րուե անդ՝ գտաւ թգրութին դաղղիոյ պարտապան
 իբր 52 միլիոն զուռուշի 'ի պիտուս ծախուց այսր
 նահանգի . և թէպէտ զկնի երկար և ճիշտ քննուե
 պարտուցն՝ բզմք պարտաւորեցան 'ի հատուցումն ,
 որով դրեթէ կիսով չափ նոճաղեցաւ այն դումար .
 տակայն կէսն մնաց ճգրիտ պարտք . որ և այն չե
 ինչ փոքր . թող զկորուստ անհամար մարդկան .
 'Աոյնպս և անդղիա ունի առնել ծախս անբաւ ,
 դէթ ցորչափ ստիպեացի պահել անդ զօրս բզմա 'ի
 պաշտպանութի երկրին . մենդ այժմ զկնի բաժանելոյ
 ի նմէ 13 նահանգաց՝ զի մի և նք զնոյն արաոցեն :

Է . Կառավարութի . և Կրօն Քանաքայ :

Լ զանակ քղքական կառավարութեն քանատայ բզմ
 անգամ այլայլեցաւ . և երբեմն 'ի հիմանց փո-
 խեցաւ . 'ի սկզբան անդ ամ իշխանութի քաղաքական և
 զինոճորական տոճան 'ի ձեռս միոյ կուսակալի , որ
 և էր միանգամայն փոխարքայ . այս անկողար իշխա-
 նութի եկաց մնաց 'ի ձեռս կուսակալաց մինչև ց 1663 .
 յորում ամի կացուցաւ 'ի գլխաւոր քղքն քանատայ՝
 նոր ատեան դատաւորաց 'ի գատել և 'ի սահմանել
 զամ վէճ և զգառս բնակչոց երկրին . իսկ օրէնք
 տոճան նց՝ սահմանադրութիքն փարէզ քղքի հան-
 դերձ սակաւ ինչ փոփոխութի ը վիճակի երկրին .
 առւրք և հապք՝ զոր պարտապան էին բնակիչք տալ
 'ի ծախս սահպանութե ամրոցաց և զինոճորութեց
 սակաւ ինչ էին . նոյնպս և մաքսք սակաւ . բաց
 յիրաց ինչ յորոց վր եղեւ էին ծանր ծանր մաքսս
 յեւանելն և 'ի մտանելն : Ապա իբրև անկաւ քա-
 յա

Նատա 'ի ձեռս անդղեացոց, դժձլ փոփոխեցաւ
կառավարութի նր, և կարգեցաւ լեղտնակի կառա-
վարուն ժի նահանգացն միացելոց. այլ 'ի 1774 կա-
մեցել անդղեացոց խզել և բառնալ 'ի միջոյ զամ
յոգս և զկառանս, որք կարէին յօգել և միացու-
ցանել զքանատացիս լ ժի նհգս, անդրէն հիմնո-
վին փոփոխեցին զկառավարութի նր, և արարին
բոլորովին զինոճորական. լ որ քրթմնջիւն մեծ
ճագեցաւ 'ի ժողովրդեան. բայց չեղև ինչ փոյթ անդ-
ղեացոց. քզի ունելով նց տնդ ստուար գունդս
զօրաց, չետուն նց թոյլ գլուխ ամբառնալ. զորս
նոճաճեալ պահեն լ իւրեանց տէրութեամբ մինչև
յայսօր :

Սակայն այս յայտնի է, զի և քանատացիք չեն ինչ
ծառազ նախանձախնդիր տղատուն իւրեանց, քան
ղինակիչս ժի նհնգաց. որք և 'ի բլմ պարագայս
ցուցին զնորին յօժարութի իւրեանց 'ի յարել առ
նր. ուր և նք 'ի յօգուած մի բանից դաշնադրութե
իւրեանց՝ թողին տեղի վն քանատայ. զի յապտ ժմկս
յորժամ ոչ լինիցի ինչ նց ծանր վտանգ և վնաս 'ի
յօգել 'ի նոյն դաշնադրութե լ նր, յօգեսցին. թէ
պէտ առ այժմ անբաւական են այսմ, սակս չունելոյ
բաւական զօրութե. և առ տարակացութե 'ի նցի.
ունելով 'ի միջի իւրեանց անջոպեա լ արձակ անտ-
պատս, և ծովակս և դեռ մեծամեծո. որով դժուար
բին է լուռիլ կմ առ զոնութե միմեանց : Բայց ո
դիտէ թէ երբէք ոչ յաջողեսցի այս նց :

Բնակիչք քանատայ որք հեթանոս են կրօնիւ, պաշ-
տեն զօգի ինչ անուանել առաջին և նախախնամող.
նայնպէս և զարեգակն. որոց երկօցուն ևս զոհս մա-
տուցանեն. իսկ որք քրիստոնեայ են՝ առհնրի ուղ-
ղափառ ենին. ոչ միայն նք որք 'ի գաղղկոյ գնացին
անդր, այլև յոքոք 'ի բնիկ վայրենի ամբ թիկացոց.
զորս ժրաջան միակք աւետարանին 'ի կարգէ յնեանց
դարձուցին 'ի բն. ուր և հիմնեցին բլմ եկեղեցիս
'ի քղբ և 'ի դեօղս : Այլ այժմ զկի անկանելոյ բա-
նատայ 'ի ձեռս անդղեացոց, սկսաւ և անդ ծա-
ւալիլ ազանդն լուսաբական. վն զի ետուն ազա-
տութե մմ ազանգաւորաց ունիլ հրապարական
աղօթատեղիս. և համարձակ կատարել զպաշտա-
մանս իւրեանց :

Է. Բախանաճ Քանութիւն :

Սամորէն Ծն բաժանի յերկու լեհանրական մաս
տուես . քի 'ի ստորին և 'ի վերին . այլ այս բա
ժանումն առ ոչինչ օգուտ է ծագրուէ . զի չունին
որոշե՛լ սահմանս : Սակայն կամեցե՛լ պահել զկարգ
ինչ 'ի ստորագրուէ Ծիս , և նշանաւոր տեղեաց նր .
կարեւոր դատեցաք լը պիլինկայ զհետ երթալ այսմ
բաժանման . յաւելե՛լ 'ի նմ առանձին յօդուած .
յորում ստորագրեսցուք զվիճակս և զհաւաք այլեւայլ
ժողովրդոց ամերիկացւոց . որք թեոյէա են յ'Յին
քանաւոյ , այլ անկախ են և ինքնիշխան . վնչ և
զացուցանեն զանազան հասարակուհիս և արուհիս :

Յօդ Խ . Ստորին քանատու :

Սյս մասն ձգի յարեւելեան կողմն և լը հիւսիս .
և որորագրէ համատարած լարձակուի երկրի .
որ 'ի միոյ կողմանէ ձգի 'ի մանրեալոյ մինչև 'ի նոր
սկովտիս . իսկ 'ի միւս կողմանէ մինչև ցերկիրն
լատրատորոյ . ուստի և պարփակէ զմեծագոյն մասն
քանաւոյ . յորում լը ոմանց կարելի է թէ գտնին
իր 90000 բնակիչք զրոնէ՛լք 'ի դաշտս , և միացե՛լք
'ի ստիաւ քղքս և 'ի գեօղս առ գետով սնն լորեն
տիտի : Բնակիչք դաշտաց ոչ տունեն մոծառա
կանուի . այլ դարմանեն անասունս , և գործեն
զերկիր՝ որք և լը մեծի մասին աղքատ են . զի ա
ւաւել հարուստքն 'ի նցէ չունին ինչ աւելի , բայց
եթէ իբր 20 ոչխարս . որոց ասք մեծարդի է անգ .
և 10 . 12 կովս . յորոց գործեն տանիր և կոզի . և
5 . 6 եղն 'ի հերկել զերկիր . այս ամ կենդանիք
փոքր են մարմնով ք զմերս . այլ միս նց համեղ
իսկ գլխաւոր տեղիք այսր մասին են հետագայք :
Գալլիէ . (Գալլիէ) : Գլխաւոր քղք համորէն քա
նաւոյ մեծաչն ամուր և բազմամարդ առ համեմա
տութ . այլոց քղքց այնց կողմանց . եղանիտս , այլև
տեղա կուսակալ իշխանի երկրին . հիմնել 'ի 1608
'ի սամուելէ շամիլէայ դաղդիացւոյ առ հիւսիսային
եղերբք գետոյն սնն լորենտիտի , մերձ 'ի տեղին
որ խառնի 'ի նմ գետն սնն կարստի : Անուն

Քղբիս կոչեցաւ գուէպէք, որ 'ի բարբառ բնիկ
ամերիկացւոց նշանակէ ամբոփիլ անձկանալ. վն զի
ձորովոր գետոյն սէյն լորենտիոսի՝ որ փոքր մի 'ի
վայրկոյս ք զայս քղբ՝ է իբր 12 մղոն լայնութե,
առ քղբաւս ամբոփի և անձկանայ 'ի մի միայն մղոն.
տակայն տակաւին այնչափ լարձակ է, և խորս
յատակ, զի բաւական է տանիլ 100 նաւս պոռմի.
ուր գոյ և նաւահանգիստ սրտոտական և տպահով
յանդիման քղբին. մի միայն նաւահանգիստ համարել
'ի մէջ Տի, որ այսչափ տարակաց գոլով 'ի ծովէ
գրեթէ 330 մղոն հեռաւորութե, է այսչափ լարձակ
'ի մէջ քաղցր ջուրց :

Իսկ զքան անդ յորժամ հիմնեցաւ քղքս, ջուրք գետոյս ի Ժմկս մակընթացուէ հասանէին մինչև ի ոտըն անդամանդի մօտ ի քղքն. ուն փորձիւ տե, սաւ. այլ յետոյ այնչափ նունաղեաց, մինչև թողուլ քարձակ ցամաք երկիր ի մէջ գետոյն և քղքին. ուր և շինեցաւ արունարձան առ ոտս սեղացեալ ժայռի, 48 ոտնաչափ բարձր. յորոյ վր կառուցել կայ բուն քղքն. որ յայն սակս կոչի վերին քղք. իսկ նորաչէն արունարձանն՝ ուր բնակին լը մեծի մասին վաճնկանք, սակս գիւրուէ վաճառականուէ՝ կոչի ստորին. որով այժմ քղքս այս բաժանի ի վերին և ի ստորին. և թիւ բնակչաց նց աւելի ք 10000. յերկոսին ևս գտանին բլմ եկեղեցիք մեծա շէնք, և մենաստանք կրօնաւորաց, և կուսանաց. և այլ զանազան շինուածք մեծք. յորս երեւելի են ապարանք կուսակալ իշխանին. ուր գումարէր դռնէն ժողովի, յորժամ քանատա էր ի ձեռս գաղղկացւոց. ենչսարանն՝ մի ի գլխաւոր շինուածոց. իսկ աթոռանիստ եկեղեցի նր թէպէտ մեծ է, այլ ձև նր անվայելուչ. որոյ գլխաւոր զարդ է զանգա կատունն բարձր և գեղեցիկ՝ կառուցել ի վայելուչ գիրս, վնյ և ի հեռուստ երևի. եկեղեցին յմեանց մեծ և գեղեցիկ. ուն և բնակարան նց. առ որով և դպրոց փոքր, և պարտէզ գեղեցիկ. բնակարանն ասպետաց եէմայ կարգին բովանդակ ի կոփածոյ քարանց. յորոյ շինուի ասի ծախել 80000 ոսկի. երեւելի է և շինուած մեծի դպրոցի գղերց, որ երկիցս հրկէզ ելև, այլ անդրէն շինեցաւ. և այլ ևս յոլով շինուածք հնրկաց և մասնաւորաց: Ունի և զանազան ամրոցս ի քղքն և արտաքոյ. յորս երկու են երեւելիք. մին է կառուցել ի գլուխ ժայռաւոր բլրոյ իբր 40 ոտնաչափ բարձր ք վքղքն,

այլ ձև նր անկանոն . իսկ երկդն կառուցել 'ի սարն
կոչեցեալ անգամանդ . բայց չև ևս է կատարեալ :
Այս սար է ժայռ մեծ իբր 400 քայլ բարձր . որ
յայն անուռն կոչեցաւ , զի գտանին 'ի նմ բշմակունք
սլափունականք , որք գրեթէ չեն ինչ լեռնայն գաւ
մանդէ . բայց միայն զի չունին զնոյն պնդուի և
զկարծրուի :

Բաց 'ի վերին և 'ի ստորին քղբէ : գոյ անդ և այլ
արուարձան յայն կոյս վերին քղբի առ գետով սթյն
կարողութի . որոյ եղերք հարուստ մի տարածութի զար
դարել են զանազան շինուածովք զբօսանաց , և
պարտիզօք և գիւղօրէիւք լընթացից նր , որ ընթա
նայ լե գաշտ լայնածաւալ : Զայս քղբ 'ի 1759 առին
անգղիացիք 'ի ձեռաց գաղղիացւոց . 'ի 1776 զօրք
ժգ նահանգաց առաջնորդութի երկուց սպարապե
տաց արնոլտայ և մոնգկոմերայ յարձակեցան առ
նուլ զքղբս , այլ ոչ յաջողեցաւ նց . քղի վանեցին
զնն անգղիացիք . յոյնմ մարտի անկաւ և մոնգկոմեր .
իսկ արնոլտ հանդերձ զօրօքն ստիպեցաւ ելանել
'ի քանապա :

Մնեալ : Քաղաք երեւելի բարեշէն ամուր և ըստ
իւրում համեմատուէ բաղմամարդ . կառուցել 'ի
կղզի ինչ զոր գործէ գետն սթյն լորենա՝ յարգա
ւանդ վայրի 'ի ներքոյ գուէպէքայ իբրև 60 փար
սախաւ հեռի , և է պարսպապատ . ունի շուրջանակի
խրամ անջուր , որ սլափէ զբոլոր քղբաւ՝ բաց 'ի
գետոյն կողմանէ . և բերդ ամուր՝ որ հայի յմմ
փողոցս քղբին 'ի ծայրէ 'ի ծայր : Դիւրք քղբին
երկայնաձև . բաժանի 'ի վերին և 'ի ստորին , 'ի
դրից երկրին՝ որ սկսել 'ի գետոյն սթյն լորենափոսի
առ ծակաւ սակաւ բարձրանայ . վաճճկանք նր լը
մեծի մասին բնակին 'ի ստորին քղբն . սակս առաւել
մօտաւոր ընկելոյ գետոյն : Թիւ բնակչաց նր է իբրև
5000 . փողոցքն լայն և գեղեցիկ . և շինուածքն
վայելուչ : Աւնի բշմ շինուածս մեծաշէնս և գեղե
ցիկս . յորս երեւելի են եկեղեցին ժղիգապետական ,
մեծ և ամբակուռ շինել 'ի կոփածոյ քարանց . մենաս
տանն Ֆրանչիսկեան կրօնաւորաց լարձակ . յո
րում բնակին բաղմուի միանձանց . եկեղեցին և
մենաստանն յնեանց . ապարանք գաւառակալ իշխա
նին . բնակարանք զօրապետաց . անկելանոց մի հսրկց
և դպրոցն՝ որ առ ժղիգապետական եկեղեցեաւ :
Նոյնպէս և արտաքոյ առ եղերք գետոյն սթյն լորենա՝
որ 'ի վերին կողմն քղբին՝ կոչի գետ սթյն պետրոսի ,

գտանին վայելցակերտ տունք, և սյլ շինուածք .
յորս երևելի են ապարանք տնքալիերայ . և հմրա-
կաց անկեւանոց մեծ՝ կոչեցել էր Էփրատ շարունան :
յանուն հիմնադրի իւրոյ . Է որում գործակեց եղեն
յայն գործ բարեպաշտուէ և այլք ոմանք բարե-
պաշտք . Թէպէտ ոչ մինչև 'ի կատարումն գործոյն .

զոր նա ինքն շարուն միայնակ լրացոյց :

Յայս քղք ամի ամի լինի տօնավաճառ երևելի 'ի
մայիսի, որ երբեմն ձգի Է ամիսս երկու . ուր ժողո-
վին խուռն բազմուէ բնիկ ամերիկացւոց . որք բերել
մորթա զանազան վայրի երէոց՝ վաճառեն եւրոպեանց
և 'ի նոյն գնեն օղի, առ որ մօլել էն . ծխախոտ .
հրահանո . այն է՝ չախախ . վառօթ . կաթսայս .
տապար . կտաւ . չուխայ խոշորանիւթ, ևն . 'ի ժմիս
այնր տօնավաճառի՝ սովորուէ ունին պէսպէս հան-
գէսս առնել . և 'ի զանազան տեղիս կացուցանեն
պահապանս . և ինքն իսկ կուսակալ իշխանն ամ
զգուշութ հսկէ . զի մի 'ի մէջ այնչափ բաղմութեան
այլևայլ խառնախորթ վայրենի աղգաց խռովուէ
ինչ ծագեսցի . սակայն այս ամ զգուշութք չեն բա-
սական . քղի այն վայրենի ամերիկացիք յորժամ
արբենան, երևեցուցանեն զվայրենութիւրեանց .
և զամ չարիս համարձակ գործեն . այս տօնավաճառ
բայժմ ոչ է այնչափ ծաղկել, որչափ էր յառաջագոյն .
քղի բիւմ ցեղք ամերիկացւոց երթան 'ի նոր եօրք,
և յաւանիս : Առաջին հիմնարկուէ քղքիս եղև 'ի
1640 . յորում սակաւ ոմանք դաղլիսայիք բնակէին
'ի յաղթատակերտ խրճիթս . և առնէին առեւտրութիս
Է ամերիկացւոց գնելով 'ի նոյն մորթա վայրի ե-
րէոց : 'Իսկզբան անդ բիւմ նեղուիս հասուցանէին
այ չըջակայ ամերիկացիք . յայն սակա պատնէջ փայ-
տակերտ կանգնեցին շուրջ զբնակութիւրեանց .
ապա իբրև բազմաջան բնակիչք նր, փնիկ ուսանչին՝
կառուցին պարիսպս ամուրս՝ ըարձր իբր 15 ոտնա-
չափ . 'ի 1760 առին անգլիացիք զքղքս զայս 'ի ձեռաց
դաղլիսացւոց՝ զինի տիրելոյն գուէպէքայ . որով և
կալան զհամօրէն քանատա . ապա 'ի 1775 արնողս
ապարապետ զօրաց ժգ նահանգաց՝ էառ զսա
առանց ինչ Է դիմադարձուէ . այլ իբրև պարտեցաւ
առ գուէպէքաւ, խոյս ետ 'ի քղքէ աստի . սոյ և
'ի համօրէն քանատայ :

Իսկ կղզին մոնրէալայ, որ յայս անուն կոչեցաւ 'ի
բարձր լեանէ՝ որ է իբր 'ի մէջն նր, և կօչի Ման-
րոյաւ, ք լեպուն արքունի . (յորմէ և քղքն յետոյ
կա-

կալաւ զանուշ . զի յառաջ վիլլ մարիէ կոչէր . ք
գեօղ մարիամու . Է երկայն իւր 10 փարսան և
լայն 4 . օգ նր . բողբոջ է և բարի . երկիրն արդաւանդ
և առատաբեր : Առ սալին կղզեաւ գոսանին և այլ
բիւմ փոքրիկ կղզիք 'ի դեան սթյն լորենա' ոմանք
բնակելք , և այլք անբնակք . որք զոճարձալի իմն
տեսարանն ընծայեն աչաց :

Երէ՛ ԳէԳ՛ : Է քղք առ հիւսիսային եզերքք գետոյն
սթյն լորենա' իւր 10 մղոնաւ հեռի 'ի գուէպէքայ .
հիմնել 'ի 1618 . յառաջագոյն առաւել բազմամարդ
էր և ծաղկել ք այժմ' 'ի պոնճոս մեծի առեւ
տրուէ մորթոց վայրի երէոց , որ լինէր անդ . իսկ
այժմ' 'ի նոճաղիլ առեւտրուէն , նոճաղեցան և բնա
կիւք նր . զի այժմ' հաղիւ 1500 բնակիչս ունի :

Դապոսաստ : Քաղաք առ հիւսիսային եզերքք սակ
վենայ գետոյն 'ի վերին կողմն նր . փարթամ և բազ
մավաճառ . ուր կարի յաճախեն վայրենի ամերի
կացիք 'ի շրջակայ տեղեաց , որք բերեն մորթս սէս
պէս վայրի երէոց . զորս փոխանակեն լ չուխոյի ,
կտաւոյ , և զանազան երկաթի և սրնձի անօթոց ,
և գործեաց :

Ռիւլի : Ամրոց կառուցել մերձ 'ի բերան համանուն
գետոյ . լ որ ջուր շամիլէյ լճին խառնի 'ի գետն
սթյն լորենա' :

Սէն լոնի : ք ՍԷ լադուլի : Աւան առ հարաւային
եզերքք գետոյն սթյն լորենա' յանդիման կղզոյն
մոնրէալայ , 'ի գաշտն կոչեցել մագագաղենեայ :

Կաիւլիսն : Մաւէր վիւլ . Լեւիւլիւլ . ՍԷ լաթէրպոս :
Են աւանք և գեօղք 'ի կողմն աւանին սթյն լուդո
վիկոսի :

ՍԷ յավհանէս : Էր ամրոց յարեմոեան կողմն ամրո
ցին շամիլեայ . զոր արնուտ սպարապետ զօրաց ԺԳ
նահանգաց յեւանել իւրում 'ի բանատայ' այրեաց և
հիմնայատակ արար :

Գրան Ժանի . կմ' ԱՂճոյ Բիթրա . որ և կոչի ԱՂճոյ Ժիթի
բիթրա : Է առ շամիլէյ լճիւ 'ի հարաւակողմն նր ,
կառուցել 'ի գաղղիացւոց 'ի սլաշտպանուէ մոից նր
'ի կողմանէ նոր ինկիլդէուայի և նոր եօրքայ :

Դիւնաթիւթ : կմ' ԱՂճոյ Ժարիւլն : Շինեցաւ 'ի գաղ
ղիացւոց 'ի 1756 յանձուէ նեղուցին , որով շամիլէյ
և լիճն գէորգեայ հաղորդին լ միմեանս : Այս
ամրոց է գուռն և բանալի քանատայ . զորմէ ոմանք
ասեն լինիլ անառիկ' գուրով յամ' կողմանց քաջ ամրա
ցուցել 'ի բնուէ և յարհեստէ . այլ թէպէտ հօր է

շինուճած նր, բայց դիրք տեղւոյն անյարմար . ունել լով զիւրեւ բարձրաւանդակ բլուրս . յորոց մարթ է հարկանել զամրոցն . 'ի 1758 զօրք անգղիացւոց իբր 4000՝ առաջնորդութեամբ ապերքամակայ սպարապետի 'ի յարձակիլ 'ի վր այսր բերդի, հարան 'ի 3500 ընտիր և քաջակիր զօրաց դաղղիացւոց, որք կային 'ի տաշտպանութի բերդին . այլ յետոյ ամհերսթ սպարապետ անգղիացւոց էառ զնա 'ի դաղղիացւոց : Ասկա 'ի բաժանել ժգ նահանգաց 'ի արուհ անգղիացւոց 'ի սկզբան մարտի՝ որ վն այնր բաժանման, 300 զօրք հատընտիրք 'ի զօրաց անտի նոր ինկիլ-դէռուայի առաջնորդութեամբ էսգոնայ և ալբենայ զօրա-վարաց 'ի 1775 յապրիլի 25 յանկարծակի 'ի վր հասել, 80 'ի նցէ գիշերայն անցին զգետովն, և ելեալ ընտխապարիսպ բերդին 'ի ծագել արշալուսոյ գտան 'ի մէջ բերդին, մինչդեռ բերդակալ լիխանն էր 'ի քուն քաղցրուէ . զոր և կալանաւորեցին, և առանց պնդմն առին զբերդն . և թէպէտ 'ի 1776 զրձը տիրեցին նմ անգղիացիք, այլ փութով վանեցան անտի 'ի զօրաց դաշնակից դւնցն, և բերդն՝ և այլ շրջակայ ամրոցք՝ դարձան անգրէն 'ի ձեռս նց . յորա թուի թէ տիրեն նք մինչև ցայսօր :

ՊԲ Գեորգ : Ամրոց հզօր առ լճիւ որ կոչի ՍԲ Խու-կուրդ . այլև Լիճ Գեորգեայ, որ ոմ վերագոյնիս ասա-ցաք՝ հազորդի ը լճին շամիլէյայ 'ի ձեռն նեղուցի, յորում կառուցել կայ դիքոնտէրակօ : Շինեալ 'ի բնակչաց անգղիացւոց նոր եօրքայ, և նոր ինկիլ-դէռուայի . որ և էր իբր նախապարիսպ անգղիաց-ւոց . յորժամ քանատա էր 'ի ձեռս դաղղիացւոց : Աստ գումարէին զօրք անգղիացւոց . յորժմ կամէին արշաւել 'ի քանտա ըդէմ դաղղիացւոց . 'ի 1756 դունդ մի 5000 զօրաց դաղղիացւոց, և իբր 2000 բնիկ ամերիկացիք, առին զբերդս և քանդեցին . այլ 'ի հետագայ ամին անգրէն էանց 'ի ձեռս բնակ-չաց անգղիական գւնց . որք թէպէտ շինեցին զաւե-րակս նր, այլ ոչ ևս եհաս յոջին ամրութի իւր : Ալանվիլ . և Վիլիամ հէնրի : Են այլ երկու երևելի ամրոցք կառուցելք առ տփն ՍԲ Խորհուրդ կոչեցել լճին . և նախապարիսպք քանատայ և ամերիկեան դաշնագիր նահանգաց :

Շահլէյն . Պաթիսան . Վարերի . ՍԲ առլէիէն . Սէն ժէնսվէֆ . 'իւր նախահանգիսս . 'իւր նախահանգիսս Բրէյպլայ . Լուրսան . Գելլէյի նախահանգիսս . Ալիսիար . ՍԲ յաւ-թի . Մաւպայ . Սիւլէր . Լեն : Են գետք, և բնա-կել

կէլ տեղիք առ գետով սբյն լորենտիոսի՝ ի հիւսիսաւ
կողմն նր :

ԿօփՔրօյ . Պէօփոբ . Կէր լէլէայ . Վիւլիէ . Լօպիւիէ .
Պիօմնոյ . ՍԲ Բալմա . ՍԲ Իգնատիոս . Վիւլէլօր . Փօր
դէօլի . ՍԲ հոսփոս . ՍԲ աննա . Ուիոս . Են : Են գեօղք
առ գետով սբյն լորենտ՝ ի հարաւակողմն նր :

Քաւէր : Աւան առ հարաւային եզերքք գետոյ
սբյն լորենտ՝ առ բերանով սիլիւ գետոյն՝ յարեմաից
համանուն ամրոցին :

ՍԲ Քրանլիսիոս . Վանանաս . Սարն ոօլ . Սարիկան :
Են գեօղք հեռաւորք ի գետոյն սբյն լորենտ՝ . յորս
գտանին և բնիկ ամերիկացիք . այլ ազատ են և
անկախ յեւրոպացւոց :

Օրէան : Կղզի լարձակ յարեւելեան կողմն գուէպէ
քայ ի մէջ գետոյն սբյն լորենտ՝ , որ անդ սկսանի
լարձակիլ յոյժ :

Քոսպրէս . Հար . Կանալ Կլի . Կարիւր Կլի . Օրաճանէ .
Միւլէրալ . ՍԲ Բառնաբաս . Ուլիէր . Քառ . Են : Են
կղզիք ի ծոցն գետոյն սբյն լորենտ՝ :

Ալնդիփոստի : Կղզի մեծ երկայն իբր 70 մղոն . և լայն
իբր 20 . մերձ ի բերան գետոյն սբյն լորենտ՝ . անբեր
և անբնակ : Առ սովին կղզեաւ ի հիւսիսակողմն
գտանին և այլ բիւմ մանր կղզիք . որք լը մեծի մասին
անբեր են և անբնակ :

Յօդ ք . Վերին քանապա :

Չգի յարեմոսեան կողմն ի նախայիշատակէլ լճից
մինչև ցակունս միսսիսիբի գետոյն : Բնակիչք
նր սակաւ յոյժ . զի լը հաւանական հաշուին հազիւ
հասանին ի 8 . 9 հազար : Եւրոպացիք որք ի սմ՝
լեն այնչափ ինչ մտադիր ի մշակուի երկրի . այլ
առաւել յառեառուրս մորթոց վայրենի երէոց . զոր
գնեն ի բնիկ վայրենի ամերիկացւոց . լը որոց խառն
բնակին սիրով և խաղաղութ . բայց բնակուի նց լը
մեծի մասին ցրոճէլ են աստ և անդ լը լայնածաւալ
տարածուի երկրին . վոյ սակաւ տեղիք են ի նմ՝
յորս գտցին սակաւաթիւ բնակիչք ոմանք ի մի վայր
հաւաքել . որոց գլխաւորքն են հեաագայքդ :

Փրնդէնաս . լը բնիկ ամերիկացւոց Քադարափոսի :
Ամրոց յարեմոսեան կողմն գուէպէքայ իբր 100

փարսախաւ հեռի 'ի նմէ . և 2 միւս 'ի բերանոյ' ը
որ ելանէ գետն սթյն լորենա" 'ի լճէն օնտարայ . որ
կոչի և լիճ ֆրոնդէնաքոյ . կառուցել 'ի համանուն
կոմսէ գաղղիացւոյ տա 'ի նահանջել զարշաւանս
իրոքացւոյ , և ունիլ տեղի ասպատանի 'ի ներքին
կողմանսն երկրին՝ յորժամ ուէսք լիցին պիտի մղել
'ի կողմանս յայնոսիկ : 'ի սկզբան անդ չէր այնչափ
կնչ հղօր . գոլով շրջապատել լոկ կաւեղէն լծաբով ,
և փայտակերտ պատնօք . այլ յետոյ շինեցան անդ
ամրակուռ պարիսպք , և մարտիոցք , և այլ ամրուիք
բովանդակ յորձաքար վիմաց , զի քար բնի գտանի
առ ափն լճին օնտարոյ . ձև նր քառակուսի , և
բոլոր շրջապատն փոքր ինչ սրակաւ ք զմի մղոն , այլ
դիրքն վայելուէ յոյժ : Աւնի և նաւահանդիստ պատ-
ռւական , և զայլ ամ" որք հարկաւոր են առ մարդ-
կային բնակուի . զի և շրջակայ երկիր նր արգա-
ւանդ է և բազմաբեզուն . որ բաց յերաց անախ ,
որք սեփական են երկրին , բերէ առաքապէս զմի
արմախ և պառուղս , զոր մուծին անդ եւքոպեանք .
այս միայն է նր պակասուի զի գետն սթյն լորեն" որ
է առաւել դիւրին և պահաճով ճնշուի" հաղորդուի
տւնելոյ նր ը մանրէալայ , և ը գուէպէքայ , 'ի բնի
տեղիս խափանել է 'ի ժայռից և 'ի մեծամեծ սա-
հանաց , որք արգելուն զննթացս նաւուց . վնչ
դժոճարին է նմ" օգնուիս ունիլ 'ի ժմի հարկաւո-
րուն . զի առ 'ի գնալ անդ՝ հարկ է անցանել ը
անտառս և ը անչէն անտառատո . ուր վտանգ մեծ
է անկանել 'ի ձեռս իրօքացւոյ . ուր բնակին 'ի կող-
մանսն յայնոսիկ աստի և անտի գետոյն սթյն լորեն" :
Վնչ 'ի 1689 'ի բաց լքին գաղղիացիք զայս տմրոց .
խանդարելով զամրուիս նր , զոր ոչ կարացին կոր-
ծանել . այլ զկնի սակաւուց անդրէն դարձան
անգր , և շինեցին՝ զոր աւերեալ էին . և պահեցին
մինչ ց 1759 . յորում ամի անգղիացւոց մոեի միւսան
գամ քանդեցին զամրուիս նր .

Միւսիւնի մասինս . կղզի փոքր 'ի լիճն հուրօնի . որ
ունի և համանուն գեղ փոքրիկ . ուր առ ժմի մի
լինէին բնի առւտրուիք մորթոց վայրենի երէոց ,
զի էր այս կղզի անցք զանազան ցեղից վայրենի
ամերիկացւոց . որք առ սակաւ սակաւ կալան ճնշուի
'ի ծոցն հուսսոնի ը գետն պորպոնայ , որով և նոճա-
ղեցաւ առւտրուի սր . թէպէտ դիցն նր կարի յարմա-
րաւոր է վաճառականուէ . գոլով 'ի մէջ երից մեծա-
մեծ լճից , ք միքիկանայ՝ հուրօնի և վերին լճին :

Դարձնեալ : Ամրոց առ ասին լճին ծնտարայ յարեմաեան կողմն նր 'ի վերին եղերս :

'Նիսիարա , կմ Տեննէլէլ : Ամրոց առ բերանով գետոյն որով երիօ և ծնդարիօ լիճք հաղորդին լէ միմեանս , 'ի հիւսիսակողմն մեծ սահանաց' զոր 'ի 1759 առին անգղիացիք : 'ի հըւոյ ամրոցիս' է հօչա կաւոր սահանակարկաջ զոր ստորագրեցաք 'իներած' նահանգիս :

Փօնդարդի : Ամրոց առ արեմաեան եղերքք գետոյն որոյ հոսել 'ի հիւսիսոյ լէ հարաւ , 'ի լճէն հուրոնի 'ի լիճն երիօ . և յինքն ընկալել լտակս մեծամեծս , իբր 'ի կէսն գնացից իւրոց գործէ զայլ լիճ , որ առ համեմատութեայլոց հինգ մեծամեծ լճից փոքր է . և կոչի լիճ սէյն քլարայի :

Օդալարա : Ամրոց կառուցել յարեմաեան հարաւային կողմն փիւան (այս է՝ դարշահոս) պարուրին , կցելոյ լէ լճին միջիկան . մերձ 'ի բերան գետոյ' որ մտանէ յայն պարոյր : Ոչ կարի ինչ հեռի յամրոցէ աստի գոյ գետոյ մի կոչեցել . Ս-Սըրէս կմ Սէ Քրան շիսիս սաւերիս . ուր միանձուեք յոեանք քարոզեցին զաւետարանն . և դարձուցին զընտիրէս նր 'ի բն : Սէ իգնարիս : Ամրոց և տեղի քարոզուե յոեանց 'ի հիւսիսոյ մեծի դաշտի' որ ձգի լէ մէջ պարուրին սակփինամ որ 'ի լիճն հուրոնի , և լէ մէջ միջիկան լճին հանդէպ մաքիլի մաղխադ կղզոյն :

Միւսի : Ամրոց շինել յանդիպացոց յարքունի կղզին , որ 'ի լիճն վերին :

Քամանէսդիլ : որ կոչի և Ամրոց եւից գետոյ : Է ամրոց կառուցել 'ի հիւսիսային արեմաեան կողմն արքունի կղզոյն առ հիւսիսային եղերքք լճին վերնոյ :

Լաւ Բերդ : Ամրոց 'ի հիւսիսակողմն լճին վերնոյ առ բերանով պակովակաբէ գետոյն , որ մտանէ 'ի նոյն լիճ . շինեալ 'ի լուծայ առ 'ի արգելուլ զգիւլ լիստինացիս իջանել 'ի պարոյրն հուստոնի :

Ժայռ : Է ամրոց առ ստորին եղերքք իրողացոց , կմ գետաքիբացոց գետոյն , շինել 'ի գաղղիացոց անտի քանատայ . այլ այժմ պարփակի 'ի սահմանս անգղիականն լուսիսայի , կմ 'ի գլին օհիօ գետոյ : **Միւսի :** Ամրոց շինել 'ի 1750 'ի գաղղիացոց , յորժմ տիրէին քանաաայ . կառուցել 'ի վր համա նուն գետոյ' որ ուռդանէ զգաւառն օհիօ :

Սէ յաւեի : Ամրոց կառուցել 'ի հարաւային կողմն համանուն գետոյ' որ մտանէ 'ի լիճն միջիկան :

Է սիւր : Ամրոց կառուցել առ արեմաեան եղերքք միս .

միաստիսիբի գետոյն . որոյ սահանք կոչեցեալ սթյն
անտոնի՝ իբր 50 մլնէ հեռի է յամրոցէ աստի՝ ի
հիւսիսոյ արեւմտից :

Սահմանի : Ամրոց շինեալ ի գաղղիացւոց ի 1751 ի
հարաւակողմն երկօ լինն :

Ցանա՛կչի : Ամրոց փոքրիկ շինեալ նոյնպէս ի գաղ-
ղիացւոց ի 1753 ի նոյն կողմն նորին լինն : Իբրեւ
առին անգղիացիք գլխաւորապէս, զայս երկու վերջին
ամրոցս յինքեանս գրաւեցին բենսիլվանիացիք .
այնդեւոյ թէ են ի մէջ սահմանաց իւրեանց . և
յիրաւի՝ վս զի քաղաքաւորացին զսահմանս իւրեանց
մինչեւ ցնոյն երկօ լինն . ուր և բնիմ Ժմիւ յիջ շինեալ
էին զբանահօկ ամրոցն ի կողեակ ինչ առ առ
նորին լինն , ուր և բնիմ առ ետրուին առնէին լը
բնիկ ամերիկացւոց . գնեւոյ ի նոյն մորթս զանա-
զան վայրի երկոց :

Յօդ 7 . Օւանազան ազգք վայրենի
ամերիկացւոց բնակեւոց ի քանաւորա :

() անազան բնիկ ազգք և ժողովուրդք գտանին ի
քանաւորա սիւնեալ լը անսահման վայրս լը մէջ
գետոյն սթյն լորենախոսի , պարուրին հուստոնի , օ-
հիօ գւնին , և միաստիսիբի գետոյն . որք առաւել
բնակութիւ են ք զեւրոպացիս՝ որք յետոյ մահն
անգր . և կալան զերեւելի մասն երկրի նյ . զի լոկ
առ սահմանօք նոցին եւրոպացւոց գտանի աւելի
ք զ16000 . յորոց բնիմ գարձան ի քս . իսկ ի ներ-
քին կողմանս առաւել են յոյժ . սակայն լը կարծ-
եաց ոմանց ոչ հասանին ց100000 . բայց այս կար-
ծիք ամենեւին անստոյգ է . զի ոչ ոք թոճեաց զնս ,
և ոչ իսկ հնար է թոճել . զի ոչ բնակիւնն ք հաւաք-
եալ ի գետոյս կիմ ի քղքս , այլ ցրիւ աստ և անգ-
հեռի ի միմեանց : Սք առաւել վայրենի են և պիշ-
մականք՝ ք զայլ ազգինս ամերիկոյ . զորս եւրոպա-
ցիք ոչ կամեցան , կիմ ոչ կարացին տպաւել և գե-
րել . այլ շատացան վանել զնս յայնկոյս արաւաք-
եան լերանց , նահանջելով զսրբաւանս նյ , և զըս-
պելով զաղարասանութիւնն , առ ի կեալ լը ինք-
եանց խաղաղութ . վնի ք ոչ կորուսին զլաւոյս
քա-

քաջուի և զարիուի իւրեանց , ի օրինակի սյւոց
հիւսիսաբնակ ամերիկացւոց . որք գերեալք լի ծան-
րաբեռն ըծով սպանիացւոց՝ սյնչափ նոճաճեցան
և նկուն եղեն , մինչև մերձենալ 'ի մոտթափուի :
Անոճանք գլխաւոր ազգաց բնիկ ամերիկացւոց
բնակեցոց 'ի քանաքա , և 'ի նոր գաղղիա , են հետա-
գայք :

Իրոյաղիք :

Եւ անգն իրողացւոց զոռալինն ձգել տարածէր
'ի մէջ շամիլէյ՝ և ֆրոնդինէք կմ ֆրոնդէ-
նաք լճից , և 'ի մէջ գետոցն սրբն լորենախոսի
'ի հիւսիսոյ , և մահաւորայ 'ի հարաւոյ . այլ յետոյ
'ի ձեռն հնդգորդ սլոգմաց լարձակեցին զսահմանս
իւրեանց յոյժ յոյժ : Աք 'ի մէջ համօրէնազգաց հիւ-
սիսային ամերիկացւոց առաւել բազմաթիւ են և
հզօր . քաջ սլոգմական և ահարկու ամցն . որք և
միշտ մարտ դժնդակ մղէին լիւրեանց սահմանս
կից ժլիդոց՝ յեղծանել և 'ի սպառել զնս . ոսկ և 'ի
նմին Ժմկի՝ յորում գաղղիացիք հասին 'ի քանաքա ,
էին 'ի պարզմի լի նս . զորոց զկողմն կալան գաղ-
ղիացիք լիդէմ իրողացւոց . յորմէ սք 'ի սկզբանէ
անտի անհաշատ թշնամուի կալան լիդէմ գաղղիաց-
ւոց , և լերկար Ժմկ վիշտս բզմն հասուցին նց :
Բաժանին 'ի զանազան դուռառս . յորոց իւրաքանչ-
իւրն ունի մի մի մեծ գեօղ իբր 30 փարոտիաւ
տարակաց 'ի միմեանց . որք լի մեծի մասին շինեալ
կան առ գետով սքն լորենախոսի , և առ օնդարիւ
լճիւ՝ թող զոյլ փոքրիկ գեօղս . յորոց ոմանք դարձան
'ի բն 'ի ձեռն փոյթեռանդն քարոյուէ հարց միաբա-
նուէ յսի 'ի Ժմկին՝ յորում քանաքա էր 'ի ձեռս
գաղղիացւոց . ամ գաւառք 'ի նոյն բարբառ խօսին .
և միացել են լի միմեանս իբր 'ի մի ժողովրդապէ-
տական հաստրակուի գրեթէ լի նմանուէ ըզվից-
երաց :

Իսկ գաւառքն են հետագայք :

Լճիւնդի : Բնակին 'ի մէջ գետոյն հուասոնի , և լճին
օնդարիւր . գլխաւոր գեօղ նց կոչի Լճիւնդի . յորմէ
և գւռն և բնակիւք նր կալան զանուն , որ և է
առ վտակաւ գետոյն հուասոնի :

Ոնէյդիդի : Բնակին յարեմաից ակնեցւոց և շուրջ
զօնէյոս լճաւ . առ որով է և գլխաւոր գեօղ նց :
Քանաքա : Աք բնակին լի մէջ սահմանաց բն

սիւլմանիոյ : և լճացն օնդարիոյ և էրիոյ : Իսկ գլխաւ
ւոր գեօղ նոյ կոչի Քահակաբակէ :

Չանապուղի : Բնակին առ ափն գետոյն սթյն լո-
րենախօսի 'ի լճէն օնդարիոյ մինչև 'ի մօնրէալ գետ .
որև յայն սակս կոչի գետ իրօքացւոց :

Դօնեօր : Գլխաւոր գեօղ համանունն ցեղի մօտ 'ի
խաւնու մն ուկարոնի 'ի գետն սթյն լորենախօսի :
Կանգիւ . և Դօնօր : Են երկու մեծամեծ գեօղք
հիւսիսային իրօքացւոց :

Դինուդուա . Դեկակէն . Կանաթ . Սիսին . Կանաբակ .
Գէնդէ : Են գեօղք իրօքացւոց շուրջ ղլճաւն օնդա-
րիոյ 'ի հիւսիսակողմն նր :

Հուրոնեցի :

Սք տիրապէս կոչին Ապադադի : Իսկ հուրոնեցի կմ
հուրօն անունդ առնաւ նոյ 'ի գաղղիացւոց սակս
գժնեմեօիլ գիւմացնոյ : Ասի թէ 'ի նախնու մն բնմ
էին յոյժ առաւել թ ղայլ ամ ազգս հիւսիսաբնակ
ամերիկացւոց , և ահարկու ամցն . զի զանազան
ցեղք միացել էին 'ի մի մարմն , լն որս և իրօքա-
ցիք և ալիսբինացիք . այլ իբրև բաժանեցան 'ի
միմեանց , և 'ի գրգռիլ մահաբեր պիղծի 'ի մէջ իրո-
քացւոց և սոյ , նոճաղեցան յոյժ . և կորուսին զմեծ
մասն երկրի իւրեանց , վտարեալք միշտ առաւել լն
արևմուտս 'ի կողմանս լճին հուրոնի' ուր սլարարս
է երկիրն . ուստի և բերէր առատապէս զամ ինչ ,
եթէ լինէր մշակել . այլ հուրոնեցիք սնարժան հա-
մարին քաջուն իւրեանց ձեռն արկանել զմաճով .
վոյ գլխաւոր գործ նոյ է որսորդուի վայրի երէոց ,
և ձկնորսուի . որով հաղիւ գտանեն բաւական դար-
ման կենաց յայնպիսի Տի , ուր և բիւրաւոր բնա-
կիւք կարօղ էին գտանել առատապէս զամ որ ինչ
հարկաւոր է մարդկոյին կենաց , եթէ ժրաջան էին
'ի մշակուի երկրի : Սք 'ի սկզբանէ անտի միշտ խա-
ղաղուք և սիրով գնացին լն գաղղիացւոց . և դաշ-
նակից եղեն նոյ ցորչափ եկաց մեաց քանապա 'ի ձեռս
նոյ , և բնմ 'ի նոյ գարձան 'ի բն 'ի ձեռն հարցն
յնեանց . որոց գլխաւոր տեղիք են հեաապայք :
Փաւելադուա : Գեօղ 'ի հիւսիսոյ սամրոցին փօնդ-
շարդրէայ առ արևմտեան եզերքք գետոյն' որով
հաղորդին լն միմեանս հուրոն և էրիօ լիճք . և 'ի
հարաւոյ լճին սթյն բլարայի :

Ուշագիտ : Գեօղ 'ի հոկակայ եղեր նորին ծայոյ՝
յանգիւման ամրացին փօնգարգրէայ • բնակիչք նր
կոչին ուղաւազէք • որք են մասնաւոր ինչ ցեղ հու-
րոնեցւոց • որոց գլխաւոր տեղի է աւաւէլ 'ի հիւ-
սիս մօտ յակունս գեղեցիկ գետոյն • որ հոսի լէ
արեւմտեան հարաւ • և գնաց մտանէ 'ի միսիտակվէս
նեղուցն :

ՄԷ Ժարիւմ հարունեցաւ : Էր գեօղ , և տեղի քարո
շուէ հարցն յսեանց 'ի մէջ լճից գօրօնդօ , և հու-
րոն • այլ այժմ իսպառ աւերել է :

Բէդուն : Գեօղ առ լճաւ հուրոնի , որ այժմ աւե-
րակ է :

ԼԼ Կոնիէնացիք :

Ս ք ևս յառաջագոյն բազմութիւն էին • այլ այժմ
նուազել է յոյժ 'ի հնազորդ հարուածոց իրոքաց-
ւոց : Զառաջինն բնակէին 'ի հիւսիսակողմն մեծ 'ի
գետոյն ուղաւազւոց , որ խառնի 'ի գետն սթյն
լորենախոտի 'ի վերոյ մանրէալայ • 'ի ժմիս գծնդակ
մարաին , զոր մէկին սք լէ իրոքացւոց , ոմանք 'ի
ցեղից նր խոյս ետուն 'ի հիւսիսակողմն • և անցել
ղէրինս , զտեղի կալան յլարձակ գաշտաւայրի ս-
ռոգելոյ 'ի բլմ լճից , և 'ի գետոց : Իսկ անուանեց
այնց ցեղից են հետագայք :

Քոմմոլանիսացիք : Բնակին շուրջ զլճիւք ուէոհար-
նեայ • միսքովասգանեայ • օմանիուցայ • պէկոնայ ,
և սթյն պետրոսի :

Նէտապանիսացիք : Բնակին շուրջ զլճիւ նէքուպաւ
առ ափն համանուն գետոյ :

Բիէգովանիսացիք : Բնակին 'ի հիւսիսակողմն լճին սթյն
յովհաննու :

ԼԼ Էռնաշանք :

Յ այս հնրկ տնուն կոչեցան 'ի գաղղիացւոց ոմանք
ցեղք , և ժողովուրդք վայրենի ամերիկացւոց ,
որք բնակին 'ի հիւսիսային կողմանս գուէպէքայ
քղթին • յորոց զերիս հետագայսդ ևեթ յիշատա-
կեն Տագիրք :

Քիգանիսացիք : Որք բնակին առ եղերք սակվե-
նայ գետոյն :

Դապառասանեցի՜ : Բնակին յԵարձակ վայրի անդ որ
ձգի 'ի հիւսիսակողմն գետոյն սթշն լորենաիոսի 'ի
վերոյ դատուսաքայ :

Փափեալեցի՜ : Են ժղվդ բազմաթիւ բնակեւ 'ի մի
ջերկրեայ վայրս 'ի հիւսիսակողմն նախընթաց ժո
ղովրդոց :

ՄԵՆԱԿԻՆԵՑԻ՜ :

Մք բնակին 'ի հիւսիսային և յարևմտեան կող
մանս լճին հուրոնի . որք բազմօք յնջ նուա
ճեցան յիրոքացւոց . և այնուհետև միացան լէ նն
դաշնադրուք : Մերձ առ սոսա գոյր յնջագոյն և
այլ ժղվդ մի կոչեցեւ 'Նիփիւրեկեցի՜ : այլ խաղառ
ջնջեցան նք յիրոքացւոց : Գլխաւոր տեղիք միսի
սակվացւոց են երկու հետագայքդ :

Մեռեալե՜ : Գետը և գլխաւոր տեղի այսր ժողո
վրդեան առ Իորդու գետով յեզր լճին հու
րոնի :

ԼՂԻՐԵԼԻԱ : Է այլ գետը այսր ժղվդեան մերձ 'ի բե
րան դետոյ՝ որ կոչի գետ Արբաւողաց առ ափն նա
խասացեւ լճին հուրոնի :

ՆԵՄԵՐԵԼԻԵՑԻ՜ :

Նիքարիակեցիք բնակին լէ մէջ լճին միբիկանա .
և հուրոնի . 'ի բարձր՝ այլ տափարակ վայրի ,
յորում բնի գետք հոսին յարևելից լէ արևմուտս
և մտանեն 'ի լիճն միբիկան . յորս գլխաւորն կոչի
Մեծ գետ : Մք ևս են յԵհանուր դաշնադրութե
վայրենի ամերիկացւոց՝ որ կոչի Դաշնադրութե
ազգաց . յորս սա է եօթնեքոն . իսկ միսիսակվեցիք՝
ուլթերդ : Գլխաւոր տեղիք սց են հետագայքդ :
Մք իգնադիւս : Է գետը և տեղի քարոզութե հարց
յոեանց յանդիման միբիլլիմաքինաքայ , մօտ 'ի հա
մանուռն ամրոցն՝ զոր 'ի վեր անդր նշանակեցաք :
Փառադառադիւս : Գետը 'ի հարաւակողմն միբիկան լճին
'ի դաւառին միամտցւոց ոահմանակցաց նիքարիա
կեցւոց :

Իւլիէնյէ:

Տիրապէս կոչին Աշխիւնէն, որ 'ի բարբառ նց
 նշանակէ վայելչագիր. իբր զի ըհանրապէս
 խօսելով բարձրահասակ են և վայելչագիր մարմնով.
 մի են 'ի բազմամարդ ժողովրդոցն քանատայ. որք
 բնակին առ գետով որ յանուն նց կոչի գետ իլիւ
 նեցւոց մեծ և շատաջուր, 'ի գետոյ տարակացս 'ի
 միմեանց յըարձակ և 'ի ճախճախաւ գաշտավայրի.
 և ուրեք ուրեք մօտ 'ի մեծամեծ անտառս, և 'ի
 բլուրս ի մեծի մասին տարւոյ գալարագեղս՝ յարեւ
 մտեան և 'ի հարաւային կողմն քանատայ: Գետօք
 սց մեծ են. և խրճիթքն բարեչէն. սովորաբար
 երկայնաձև. քսջ ծածկել կնիւնիւ. ի որ ոչ ջուր
 ոչ ձիւն և ոչ խաչ հողմն անցանէ. ամ խրճիթ ունի
 5. 6 վառարանս, քի օճախս. և իւրաքանչիւր վա
 ռարան ունի նոյնպէս 5. 6 գերդաստանս, որք 'ի
 միասին բնակին բոլմ խաղաղութ: Իսկ մեծագոյն
 գետօք նց ունին 400 մինչև 5500 առնս, կմ գեր
 դաստանս. սք գործեն զերկիր, արտաքոյ սով
 բուէ այլոց ազգաց, և ժողովէն զարմօխս 'ի գետ
 նափոր շտեմարանս 'ի պէտս ձմեռան. յորում ոչ
 տագնապին 'ի սովու ի այլոց վայրենի ազգաց.
 որք չունին բնու փոյթ ինչ վն ապագային: Արեն
 և զորսորդութս՝ ոչ ինչ ի հատ յայլոց ազգաց: Իսկ
 ի բարուց քաղցր են և համբոյր. բայց խորամանկ
 նենգաւոր և վրիժառու. և կարի նախանձայոյդ 'ի
 վր կանանց իւրեանց. բոլմք 'ի նցէ դարձան 'ի քն
 'ի ձեռն անխոնջ քարոզուէ հարց յմեանց. խառն
 ի սոսա բնակին և միամտեցեք, 'ի տեղւոյն՝ որ կո
 չի ֆորքա. ուր երկոքին մեծամեծ գետք, քի իլիւ
 նեցւոցն, և գէտքիւթոցւոց խառնին 'ի միմեանս:
 Փոքր ինչ հեռի 'ի յաջակողմն է ժայռ մեծ բարձր և
 բոլորաձև. յորոյ վր է գետը, անուանեալ Միաֆ
 ամրոց. և իբրև 3 մընաւ 'ի վայր 'ի միւս կողմանէ՝
 գտանի և այլ գետ նման առաջնոյն՝ կոչեցել ժայռ.
 բայց 'ի հեռուսա բերէ զնմանութն ամրակուռ բեր
 դի. որ 'ի նախնութն էր շրջապատել փայտակերտ
 պատնոք. յորմէ երեւի թէ եղև երբեմն ամրոց, և
 տեղի ապաստանի իլլինեցւոց, կմ միամեցւոց.
 Առ սոս ժայռին է կղզի մեծ 'ի գետ անդր, որ
 ունի շուրջանակի և այլ բոլմ մանր կղզիս արդա
 ւանդս և զուարճալիս. 'ի մեծագոյն կղզի անդր
 բնա.

Բնակի մի՛ի գլխաւոր ցեղապետաց աղգին՝ ի մեծ և ի բազմամարդ գեղջ, որ և է իբր գլխաւոր տեղինց :

Սխառնի :

Սխառնիք, կմ ուստի որ են կոչել զնս գաղղիացիք Միսիս, ևն աղգ մեծ ի մէջ այլոց բնակչացն քանատայ . որք բնակին ի հրւոյ միբիկան լճին : Սք յառաջագոյն կարող էին հանել 4000 և մինչև 5000 զօրս ունորդականս . բայց այժմ նոճաղել են յոյժ . և գրեթէ եղծեալ ի բազմապատիկ պիղծաց , զոր մղեցին լ իրօքացւոց , որոց գլխաւոր գեղ ուր նստի ցեղապետն՝ կոչի Քիսիւն . որ է գեղ աննշան :

Լարիս . կմ Լարիացի :

Լարիսուսն էին ժողովուրդ մեծ և հզօր բնակեալ առ լճաւ որ իննցնէ կալաւ զանուն . ան ոճանել Լարիս լճ . զոր պահէ մինչև ցայսօր . Թէպէտ այժմ սովորաբար կոչի լիճ Օսկէկայ . այլ մօտ յայն ժմիս՝ յորս գաղղիացիք հասին ի քանատա , բնաջինջ արարին զնս իրօքացիք . մինչև չմնալ և ոչ իսկ հետոց նց բաց յանուանէ . որ աւանդուք պահէ ցաւ մինչև ցայսօր : Գտանին ի կողմանս յայտոսիկ զանազան ժողովուրդք . մք Մասսոտացի . որք կոչին և Հրապի . բնակեալք ի հիւսիսակողմն իլլինեցւոց . գլխաւոր գեղ նց է մօտ ի լիճն գիթգիկամին . որ հասի ի պարոյրն փիւան : Արախիցի , բնակին ի հիւսիսակողմն մաղբուղացւոց . գլխաւոր գեղք նց կոչին Օտլիւս . և Մալիս . որք են ի հարաւայ պարուրն փիւան . փոքր մի ի վերոյ քղգեղ մաղբուղացւոց : Սալացի . կմ Սալի . բնակին ի ցմբ կղզին , որ լ մէջ միբիկան լճին , և փիւան պարուրն . ուր յնեանք հիմնեցին գեղ անուանեալ Մեֆրաշիւս սալիւս . և զգմս ի վայրենի ժղղոց անտի դարձուցին իբն : Իսկ գլխաւոր տեղի սց կոչի Միսոտացի . որ է յարեմուտեան եղք միբիկան լճին . մօտ ի բերան Սէլլաբի գետոյն . որ ի նոյն լիճ մտանէ : Գլիսիս . ևն ժղղ փոքր , կմ ցեղ գլիսիսացի՝ որք բնակին ի գեղջ առ ռօքքս կոչեցեալ վտակաւ . որ մտանէ ի միսսիսիբի գետ : Ի հարաւակողմն սց են լերինքարջուց . որք ձգել տարածին ի հիւսիսայ արեւելից լ արեմուտեան հարաւ մինչև ցեղերս միսսիսիբայ :

Լ. Շ. Խ Լ. Ր Ն. Գ.

Ն Ո Ր Ս Կ Ո Վ Տ Ի Ա.

Յայս անուն հուշի տիրապէս չարձակ ցամաք
կղզին, զոր գաղղիացիք՝ (որք նախ ք զայլս
յեւրոպացւոց հասին անդր), կոչեցին **ԼԶԻ**
ԿԻԱ. որում իրեւ տիրեցին անգղիացիք, փոխեցին
զանուն նր՝ ի՝ **Նոր սիւլփիա**. բայց նոր սիւլփիայն
այժմ ընդարձակագոյն ևս սարածի քան զցամաք
կղզին սքատիոյ. ունելով իւր սահման յարեմաից՝
զքանաւա. ի հիւսիսոյ՝ զգետն սիւլփի լորեալոսի.
ի հարաւոյ՝ զնոր ինկիլդէաւա. իսկ յարեւելից՝
ըջապատել է յովկիանոսէ, կի՛մ ի հիւսիսային
ծովէ: Բովանդակ տարածուի նր հասանէ ց 30000
քառակուսի մղոն ծագրական. ուստի և մեծ է ք
զհամօրէն նոր ինկիլդէաւայն. սակայն բնակիչք նր
սակաւ են յոյժ. զի ը տակոյ ռմանց գուցէ հազու
8000 բնակիչս ունիցի ի համօրէն ընդարձակուէ
իւրում. սւր նոր ինկիլդէաւայն ունի աւելի ք
զ 80000. վից ի մէջ նմ նէնգոսց հիւսիսայինամերիկոյ՝
սա առաւել անմարդի է և անգործ և անդարման:
Ունի բիւժ գետս մեծամեծս և մանուհս, և լիճս, և
ծովակս. և դիրք նր յաջողակ և անքոյթ սպաւէն
նաւուց. որք գան յանդիլեան կղզեաց, ունելով
բիւժ ծոցս պատուականս. և նէհանդիստս մեծա
մեծս շաաջուրս փոխհովս և յաջողակս յեւեմուա
նուուց զինչ և իցէ հողմով. և թէպէտ իծովեղերս
նր գտանին փոքրիկ խաղխաղք առ հնրկ չըջապա
տելք, այլ ոչինչ խափանեն զմուտ և զել նուուց,
քանի մի փարսախօք հեռի գուլով ի ցամաքէ. գտանի
անդ և մէրլուցցո անուանել ձուկն առատ:

Այս նահանգ թէպէտ չ բարեխառն գօտեաւ
անկանի ի հաւառար լայնուէ չ գաղղիոյ, ք իրր չ
45 աստիճանաւ հիւսիսային լայնուէ, սակայն ձմեռն
երկայն է անդ և սառնամանիքն անհանգուրժելի.
որք և երկարին չ ամիսս 7 և առաւել. այսմ սաստիկ
ցրտուէ իսկ և իսկ յաջորդէ տօթ ամառնային
նոյնպէս սաստիկ, ուն ցուրտն ի ձմեռան. կի՛մ գէթ
բնակչացն այնպէս թուի. որք ի սաստիկ ցրտուէ
անմիջապէս անցանեն ի ջերմուի ամառան. բայց

սակաւատեալ է . զի հաղիւ թէ սկսանի ամառն զոյգ
 լը նմ սկսանին և հնդկորդ մառախուղք թանձրա
 մածք . չիք անդ դարուն և աշուն . որք յայլ տեղիս
 են առաւել քաղցր բարեխառն և զոճարձալի եղա
 նակք բոլոր տարւոյն . այլ կմ ցուրտ , կմ տօթ .

բայց միշտ առաւել է ցուրտն :

Երկիր նր լը մեծի մասին է փուղձ գիճին և մառ
 ռապատ . ուստի և բոյսք դաւարիք բուսեալք 'ի
 մամուռս՝ ազագուն և անդոր . և արմախքն սեր
 մանեալք՝ վայրենի և անպիտան . սակայն ոչ եթէ
 բովանդակ երկիր նր այսոյս յոռի է . քզի 'ի զանա
 զան կողմանս ունի և արգաւանդ տեղիս ոչինչ լը
 հատ 'ի նոր ինկիլգէռապէ . որք բերեն ցորեան ,
 մերացորեն , դարի , հաճար , ևն . բայց ոչ այնչափ
 լաւ , և ոչ այնչափ առատ : Ունի և արօտս լաւ
 ձակս և խոտաւէտս . յորս մինչդեռ գաղղիացիք
 բնակէին՝ աստ արածէին բաղմուխ ընտանի տնամնոց .
 հր արջառուց , խաշանց , երիվարաց . ևն . այլ գլխա
 ւոր բերք այսր ծի՝ են զանազան տեսակք պատուա
 կան փայտից 'ի պէտս շինուածոց . քզի երեւելի
 մասն երկրի նր 'ի մեծամեծ անտառաց է գրաւել :
 Այս նահանգ է առաջին տեղի՝ ուր գաղղիացիք
 հիմնեցին բնակուել յամերիկա . որք հասին անդր
 'ի 1604 . չորս ամօք յառաջ ք զբնտկանալն գաղթա
 կանի նց 'ի քանստա , և ընտրեցին տեղի բնակուել
 զընդարձակ պարոյրն՝ որ այժմ կոչի պարոյր գաղ
 ղիացւոց . կմ Ֆուլնտի . քզի այս տեղի բաց 'ի
 մօտաւոր գոլոյ վայրենի ազգաց՝ որք բերէին նց
 բլմ պատուական մորթս պէտպէս վայրի երէոց ,
 ունի և նաւահանգիստ սքանչելի բաւական հլք
 մեծամեծ նաւուց . զի լը նմ տեղիս խորուխ ջուրց
 հասանէ ց 5 . 6 գրկաչափ . խի 'ի մուտս իւր՝ իւր
 18 գրկաչափ . յորմէ և կոչեցին Նաւահանգիստ ար
 քայական : Զործամ գաղղիացիք հասին յաքատիս ,
 կմ 'ի նոր սկովտիա , գտին անդ բնակել 'ի սփեռս
 նահանգին բլմ փոքրիկ ազգս , և ժղլգս , որք միով
 հնրի անուամբ կոչէին Ալգոնկուէյ . և թէպէտ
 քաջ պիղծականք էին ոչինչ լը հատ յայլոց վայրենի
 հիւսիսարեւոյս ամերիկացւոց , որք դարմանեն զկեանս
 իւրեանց 'ի ձեռն որսորդուել , այլ առաւել ընտելա
 կան էին ք զնս . յոյր սակս քաջաջան քարոզիչք
 գաղղիացւոց՝ դիւրաւ մուտ գտին առ նս . և շնոր
 հօքն նայ առ փոքր փոքր զամսին դարձուցին յաղ
 զափառ հաւատս քսի . յոր և առ սակաւ սակաւ
 այն

այնչափ եռանդով յարեցան, մինչև այնուհետև անհաշտելի թշնամու ի յղանալ ի սիրտս իւրեանց առ իմսին, որք արտաքոյ էին յուղափառ հաւատոց. և յաւետ առ անդղիացիս՝ որք բնակեալէին ի նոր ինկիլդէոսա՝ և բազմացել ի նմ. յորոց ոչ միայն խորէին, և չառնէին բնաւ առեւորուիս ը նն, ուր յառաջագոյն սովոր էին առնել, այլև յայտնի թշնամի ցուցել զանձինս, առպտտակէին ի սահմանս նց, և եղծանէին զկալոճածս նց, և վիշտս բզմն հասուցանէին նց. զորավիգն ունելով ինքեանց զգաղիաւցիս. որք ը բզմ Ժմկս եղեն հարոճածք անգղիացւոց նոր ինկիլդէոսայի :

Այս հնարորդ մարտ պիտգլի առաւել սաստկացու, յորժամ ապէնաբեցիք կոցուցին ինքեանց սպարապետ զՍանքասթէ անուն գաղղիացին. որոյ առեալ կին ի նցէ, բնակէր ի մէջ նց. և յամի հաւատարէր զանձն գնացից և սովորուեց նց. իսկ անգղիացիք նոր ինկիլդէոսայի ամ իրօք ջանահնար լինէին սարգևօք որսալ զնն, կմ պիտգլիաւ կոտորել յանտառս իւրեանց՝ ուր յաճախէին միշտ. այլ իբրև տեսին, զի ինչ ոչ օգտեցան, յայնժամ զամ ցասումս իւրեանց գարծուցին ի գաղղիացիս աքաաիոյ, իբր ի սկզբնապատճառս ամ չարեաց և ի նասուց իւրեանց. վնց ի գրգռիլ պիտգլի յեւրոպիա ի մէջ անգղիացւոց և գաղղիացւոց, անգղիացիք նոր ինկիլդէոսայի բազմաձեռն գնգաւ գաղանաբար յարձակեցան մահն յաքաաիա. առին զնաւահանգիստն արքայական զգլխաւոր տեղի գաղղիացւոց. որ գեռ ևս էր աւան փոքր և անջօր, շքապատել լոկ փայտակերտ պատնջօք, և հեռի ի քանաաայ, յորմէ ոչ ժամանեաց ը ունիլ օգնուի. այլ ի հաշտիլ անգրէն երկուց թգրուեց, աքաաիա անգրէն գարծուցաւ գաղղիացւոց :

Ապա ի բորբոքիլ միւսանգամ պիտգլի ի մէջ անգղիացւոց և գաղղիացւոց վն յաջորդուե թգրուե սպանիոյ, անգղիացիք անգրէն առին զաքաաիա. և հաստատեցան ի ժնդուի նր ի հետգլ գաշնագրուե, որ եղև ի մէջ երկուց թգրուեց. և այնուհետև կայ մնայ աքաաիա ը արուք անգղիացւոց. որք յորժամ տիրեցին նմ, բզմ աղատուիս շնորհեցին գաղղիացւոց բնակչաց երկրին. բաց յայլոց՝ շնորհեցին նց չառնուլ զէն ը գէմ համազգեաց իւրենց գաղղիացւոց, յորժմ դէպ լիցի անգղիացւոց առնել պիտգլ ը նն. և յայսմանէ գաղղիացիք աքաաիոյ՝ կոչեցան չէզօք. յորոց ի

Ի նմին Ժողի գաւառէին ի գլխաւոր քղքի անդ 1300 և իսկ այլք ցրիւ բնակէին աստ և անդ ի նախանդի անդ . և ևս ոչինչ տուրք կմ հարկ կմ կապող եգին ի վր նց, և ոչ գառաւոր անդդիտցի . այլ թոյլ ետուն նց կալ ծաւլ ազատ և անկախ . և ինքնին վարել զկառավարուն իւրեանց ը պաշտօրանուլ անդդիացւոց :

Իսկ գլխաւոր գործ նց էր մշակուի երկրի ի ցածուն վայրս առ գետովք և ի ծովեզերեայ կողմանս . յորս կառուցանէին թումբս, զի մի ի բարձրանալ ջուրցն ողողեոցեն զանգառաւան իւրեանց . ունէին և լարձակ արօտս խտաւէտս . յորս արածէին ջօկք առաւել ք 60000 եղջերաւոր անասնոց . սաւ հէին զանազան տեսակս ընտանի հաւուց, և բլմ երիվարս, թէզէտ զանդասաւանս իւրեանց եղանք հերկէին . բնակարանք նց փայտակերտ էին, այլ բարեշէն և քաջ պատասպարել յանձրեաց և ի հողմոց . իսկ կաշասիք տանց չափաւորք լը սովորուե մերոց գլխաւոր գլղաղանաց . կերակուր նց էր միս . հաց . և գետնտինձոր . որ առատաւն բուսանի անդ . և այլ ուէսուէս արմուէք, և բանջարք . իսկ ըմպելի՝ գարեջուր, և օղի . զհանդերձս իւրեանց ինքեանք գործէին . զի ունէին վուշ, կանեփ, և ասր բլմ . և գիտէին գործել կաւաւս, և խոշոր չտխայս . իսկ զայլ իրս որոց ուէսս ունէին, և զոր ի գալտի անդ ոչ գտանէին, բերէին յաննաբօլի և ի լուսնէպուրկ քղքաց, փոխանակելով ը արմուեաց, ը անասնոց, և ը մորթոց վոյրի երէոց . այս էր նց գլխաւոր առեւորուի ը մերձակայ բնակչաց . սակաւ գրամք յածէին յձի նց . սակայն և այն բաւական էր նց . զի չունէին ուէսս բլմ գրամոց . իւրաքանչիւր տան ինքնին ինտամելով զամ պիտոյս իւր . պարզամիտ էին և անկեղծ . չունէին իշխանս և ատենակալս . այլ Յեքն գատէին և որոշէին զփոքր վէճս և հակառակուիս ծագելս ի նմ . իսկ զայլ գլխաւոր իրոշ ղուիս՝ որք գրովք վճարէին, քհնյքն կատարէին . ոտք և զկտակս նք հաստատէին . որոց փինկ այնց աշխատուեց տայր ժողովուրդն ինքնակամ իջրե ձրի պարզ և զքսաներդ մասն հնձոց իւրեանց . յորժամ երկրաւարդ որ հասանէր ի չափ ամուսնանալոյ, շինէին նմ տուն ի գալտի . և մերձ առ ճովաւ հերկէին և սերմանէին սահմանաւոր իմն չափ գետնոց . և ապա համբարէին պարէնս բաւական տուն և կնոջ ը ամ մի . և անդ ամէր երկրաւարդն զին իւր,

զոր ինքն ընտրէր . որ և բերէր յօժիտ անասունս .
 և լինէր այն նոր տուն և գերդաստան . և այսոքա
 օր ընդ օրէ բազմանայր թիւն չէզորք գաղղիացւոց . որք
 'ի 1749 հասանէին ց 18000 . այլ առ համեմատութե
 անսահման տարածուէ երկրին՝ իբր ոչինչ էին նք :
 Վսյ կամեցեալ մեծին բրիտանիոյ բաղմոցուցանել
 անդ բնակիչս , խոտաքաւ ամհաւաճարաց զօրաց ,
 և զօրապետաց , արհեստաւորաց , և այլոց , որք
 կամիցին երթալ յաքատիա . և հաստատել անդ զբնա
 կուի իւրեանց , պարգևել կալուածս երկրի՝ որք
 ը տմս 10 ազատ լիցին յամ հարկաց . և յետ այնորին
 ամի ամի տալ յարքունիս առ մի անգամ տան իբր
 23 . 24 փոյ մշտնջենարար , և ոչ բնաւ աւելի . իսկ
 թիւերսն խոտաքաւ վճարել զծախս ճնաչին ,
 և շինել նոյ անդ տունս , և տալ զամ գործիս երկրա
 գործուէ և ձկնորսուէ . այլև պարէնս կերակրոյ
 յառաջնում ամի . 'ի խոտամանց աստի յորդորեալ
 3750 անձանց՝ որք յեւրոպիա 'ի սովու մեռանէին ,
 'ի 1749 ելին 'ի ճնաչ երթալ յաքատիա , 'ի գտանել
 գարման կենաց . ուր իբրև հասին , հաստատեցին
 զառաջին բնակուի իւրեանց հիմնել 'ի հարաւային
 արևելեան կողմն աքատիոյ , 'ի տեղոյ՝ զոր բուն
 բնակիչք նր Բէլապո կոչէին . իսկ անգղիացիք
 յետոյ ձգել ի Բէլապո անունանեցին . զայս տեղի ընտրեցին
 իբր յարմարագոյն յամրացուցանել , և առնել ասպա
 հով նաւահանգիստ ինքեանց յամերիկա . և հաս
 տատել զձկնորսուի 'ի մերձակայ ծովու , ուր առա
 տուի էր մէրլուցցօ ձկան . բայց մինչև մարթացան
 հաստատուն և խաղաղական բնակուի հիմնել անդ ,
 հարկ եղև նոյ ը երկար Ժմկ մրցիլ ըդէմ միքմաքեց
 աոց բուն բնակչաց երկրին . և բազմաց կորնչլ
 յայն միջմունս :

Մինչև էին անգղիացիք առարտել զպորթմ ը միք
 մաքեցւոց գաղղիացիք կոչեցէնք չէզորք զմտաւածել
 թէ 'ի բազմանոյ անդ անգղիացւոց՝ չէր մարթ
 ինքեանց այնուհետև պոհել զաղատուի իւրեանց ,
 և խաղաղական կեանս վարել , միանդամայն և խոր
 հելով զվտանգ ուղղութիւն հաւատոց իւրեանց , և
 զվիշտ զոր ունէին կրել ասկա ուղղափառուէ յայ
 լագենն ազգէ անտի , սկսան փոխադրիլ 'ի քանադա
 առ գաղղիացիս համալնարհիկս իւրեանց . և 'ի սուղ
 Ժմկի մեծ մասն գաղղիացւոց աքատիոյ՝ էանց 'ի
 քանադա . ուր առնան նոյ մեծամեծ կալուածք 'ի
 բնակուի և 'ի մշակուի , իսկ որք անգղոյլ գտան ,
 և

և մնացին անգէն ակնուհեւով թերևս 'ի մեծամեծ բարիս վայելել, եղեն ողջակէզ անարժան հնարագիտուն իմաստուն ազգի՝ մը են անգղիացիք . քղի պատրուակաւ նորոգելոյ զերդումն հաւատարմուն, կոչեցին զամսին յարքայական նաւահանգիստ անգր . և վզվզի կալեալ զնմ ամին 'ի նաւս, և ցրուեցին յամերիկայ 'ի զանազան տեղիս անգղիացւոց . իսկ եղկելիքն աեսել զանձինս յայնպիսի աարադէպ որսանս խաբէուն ըմբռնել, մեծ մասն նց մեռաւ . առաւել 'ի դառնուէ սրախ՝ ք թէ 'ի նեղուեց . և այնուհետև աքատիա կմ նոր սկովտիա գրեթէ ամայացաւ 'ի բնակչաց . զի նուազեցան յոյժ բնակիչք նր :

Այս աշխարհ բնամյս բաժանի յերկու մեծամեծ մասունս, կմ նահանգս . յորոց մին կոչի ԼՂԱՐԻՒՄ . իսկ երկրորդն՝ ՆՐԷ՝ «Իւլփա տիրապէս ասացել . որք թէպէտ լը միով կառավարուէ անկանին, և իբր մի նահանգ համարեալ են յանգղիացւոց, որք և միով անուամբ նոր սկովտիա կոչեն զնմ, սակայն մէք զհետ երթել պիշինկայ, 'ի զանազան յողուածս ստորագրեսցուք զնմ . յորս յաւելել և զերրդ յողուած, ստորագրեսցուք զերիս նշանաւոր կղզիս . ցմ զՂԱԼԻՆ ԲՊՊԻՆ . զՂԱԼԻՆ «Բն յՎՃԱՆԱՍ . և զՂԱԼԻՆ ՆՐԷ ԵՐԵԻ . որք նոյնմս են 'ի ձեռս անգղիացւոց :

307 ն . Աքատիա :

Րեգարձակ ցամաք կղզի 'ի հարաւային արևելեան կողմն կղզեաց նոր երկրի . հանդէպ մասին ինչ աքատիոյ, և նոր ինկիլդէուայի . պարանոցն՝ որով կցի լը ցամաքի, է լոյն իբր 12 մղոն 'ի պէտէժուր անդուոյ՝ մինչև ցկասբէրո : Ունի բնմ դեռս, որոց մեծագոյնն կոչի ՍԴԷՆԱՍԿ . և լիճ ՐԱՍԻՆԵՕԼ անուանել 'ի հարաւակողմն . յորմէ ելանէ համանուն գետ մեծ . և զանազան հրուանդանս . որոց գլխաւորքն են ԿՐ՝ ԼՂԱՐԻՒՄ . ԿՐ՝ ՍԵՍ՝ 'ի հարաւակողմն . և ՍԿԻԿԱ՝ 'ի հիւսիս . և 'ի ծովեղբոս իւր բնմ մեծաւոր սլարոյրս, և պատուական նաւահանգիստս . ներքին կողմանք նր ամենեին անգործ են լեռնային և անտառալից . ուր գտանին սակաւաթիւ բնիկ ամերիկացիք, անուանելք ՍԿԻԿԵՅԻ՝, յորք են ցեղ ինչ

ինչ միքմաքեցւոց , և ապէնայքեցւոց նախնի բնակչաց համօրէն աքատիոյ : Այս նահանգ բաժանի յերիս կոմսուհա . որք 'ի գլխաւոր տեղեաց իւրեանց կալեալ զանուն՝ կոչին Հէլիֆէտ , որ է 'ի հարաւային կողմն աքատիոյ : Այնպէս , յարեմտեան կողմն : Լաւնպարի , է 'ի մէջ սեաւ հրոճանդանին՝ և հէլիֆէսայ . որոց գլխաւոր տեղիք են հետա-

գայքդ :

Հէլիֆէտ (Հալիֆատ) : Է գլխաւոր քղք համանուն կոմսուհ . և միանգամայն համօրէն նոր սկովտիոյ 'ի հարաւակողմն աքատիոյ . հիմենէ 'ի 1740 յանգղիացւոց առ պարսուրիւ , կիմ նաւահանգստիւ քէպուքդո . որ է 'ի մեծագոյն և յառաւել ապահով և յաջողակ նաւահանգստից՝ ոչ միայն աքատիոյ , այլև համօրէն հիւսիսային ամերիկոյ : Չայտեղի բնարեաց Թրուին մեծին բրիտանիոյ իբր միջակէտ բովանդակ ծովային զօրութե իւրոյ 'ի պաշտպանութի ձկնորսութե մէրլուցցօ ձկան , որ առատապէս գտանի 'ի կողմանս յայնոսիկ . և 'ի պատապարութի կղզեաց իւրոց որք կոչին կղզիք չաքարի . յայն սակառչ խնայեաց 'ի ծախս առ 'ի ծաղկեցուցանել և ամրացուցանել ոչ միայն իբր նաւահանգիստ ծովու , այլև իբր քղք ամուր . յորոյ վր ասի թէ ամի ամի ծախեաց իբր 55000 զնշ . սակայն 'ի վր այսր ամի ոչ եհաս յայն ատիճան ամրութե՝ յոր կարծի . մէնդ 'ի ցամաքակողմն . ուր լն ասելոյ ոմանց չիք այլ ինչ ամրութի , բայց միայն քանի մի մարտկոցք անխրամբ , և անբաւականիք լեւրկար գիմագրաւ լինելոյ թշնամեաց . ուստի չէ ինչ գծոճարին առնուլ անախ-

զքղքն :

'ի Ժմկս վերջին պորթմի անգղիացւոց լն ժիք նահանգաց գաշնակցաց՝ բնակիչք մէսըլիւսէդայ գիմեցին 'ի վր առնուլ զքղքս զայս . այլ սակաւ էին և անզօր յոյժ . ուստի և անբաւական 'ի պաշարել զնա . և լն հկնին զօրք անգղիացւոց՝ որք պահէին զքղքն՝ բժմ և քաջ պատրաստել . վնյ ունայն դարձան անախ . սակայն հաւանական երեւի թէ յաւուր միում ունին նք տիրել ոչ միայն հէլիֆէսայ , այլև բոլոր նոր սկովտիոյ , եթէ նոր ինչ պատահար ոչ վեր 'ի վայր չըջեացէ զկարգ նց , և զանկախ իշխանութին : 'ի 1763 Թրուին մեծին բրիտանիոյ հաստատեաց 'ի քղքի աստ ատեան ծովակալ իշխանութե վն բովանդակ անգղիականն ամերիկոյ . այս արտոնութի առ Ժմկ մի մեծապն ծաղկեցոյց զքղքն . այլ

Ժմ

L

այժմ

այժմ գրեթէ գլխովին ընդնայնացաւ . վն զի չունի անգղիա այլ ինչ յամերիկայ , բայց միայն զքանա տա . և զկղզին պրեգոնի , և այլ քանի մի աննշան տեղիս :

Ստիւէլէ : Աւան կմ գեօղ 'ի հիւսիսակողմն հէլէ ֆէքսայ . առ նովին պարուրիւ :

Տարմաթ : Աւան փոքր և անշուք հանդէս հէլէ ֆէքսայ , 'ի հիւսիսոյ արևելից :

Լաբէնց Դառն . և **Լալէէրտտ :** Էն երկու փոքրիկ աւանք ծովեզերեայք ը մէջնաւահանգստին կիտորայ և պարուրին մըքատօսկեայ յարևելեան կողմն հէլ ֆէքսայ :

Բոլ : Է բնակուի առ ափն ը արծակ պարուրի' որ կոչի Կոն Բոլայ . յայս անունն անուննէ 'ի բովուց արծաթոյ . որ ասի թէ գտանի 'ի սահմանս նր :

Էրբ , կմ **Էրբա :** Ամրոց կառուցիլ մերձ 'ի բերան գետոյ նր խաչին 'ի հարաւակողմն բովուց :

Քալէգի : Աւան մօտ 'ի բերան մեծի գետոյ , որ մտանէ 'ի նախայիշատակէլ պարոյրն կոնք բովուց :

Նէլ . **Հէպէր .** **Քիյնէթ .** **Պէօնէթա :** **Կաթէր .** **Փա**
Քաթէրալու . **Դադամալու .** **ԱՋրիկոն :** Էն զանազան տեղիք բնակեալք , և գեօղք 'ի կոմսութեան հէլէ ֆէքսայ :

ԱՋնաթօլի . կմ **ԱՋնապօլիս** արտայան : Է առաջին քղք աքատիոյ . և գլխաւոր տեղի համանուն կոմսութե , որ ձգի յարևմտեան կողմն . զառաջինն կոչեցաւ Նաւահանգիստ արքայական . յորժամ մարքէզն փիւանայ եհաս անդր հանդերձ գաղթականաւ գաղղիացւոց . զոր ապա իբրև առին անգղիացիք 'ի ձեռաց գաղղիացւոց՝ առ արուք աննայի գլխոյի իւրեանց , կոչեցին զնա Աննապօլիս 'ի պատիւ նորին գլխոյի : Այս քղք թէպէտ փոքր է , այլ գեղեցիկ և ամուր յոյժ . քգի յառնուլն զնա անգղիացւոց քանդեցին զհին ամրութիս նր . և նորոգ շինեցին ը կանոնաց զինուորական ճարտարապետուէ լաւ ևս ք զոր էր յառաջագոյն . որ և եղև բերդ ամուր՝ զոր գծոնարին է առնուլ . և էր իբր նախապարիսպ բնակչաց անգղիացւոց նոր ինկիլդէստայի , մինչև էին բաժանել 'ի մեծէն բրիտանիոյ : Աստ է ամբողջ կուսակալ իշխանին . որ սովորաբար ունի զիւրև 500 զինուորս անգղիացիս 'ի սահպանութի քղքին , և նաւահանգստի նր . որ է մի 'ի գեղեցիկ ապահով և պատուական նաւահանգստիցն աշխարհի . երկայնութի նր իբր 6 մղոն . իսկ լայնութի 3 . 'ի միջի ունի

ուհի կղզի գեղեցիկ . կոչեցել Կլի անուն . խորունկ ջուրց նր ոչ է նուազ ը ամ տեղիս ք 4 . 5 քայլ . կմ գրկաչափ , և յամ կողմանց քաջ պաշտպանեալ 'ի բնուէ . և անբոյթ 'ի հողմոց . բայց երկու ինչ են որք մեծապէս նուազեցուցանեն զպատուականութի նր . մի՛ զի յաճախ լինի անդ մառախուղ թանձրամած . և երկդ՝ զի մուս նր գծոնարին է և վտանգաւոր . ը որ նաւք ոչ կարեն մտանել և ոչ ելանել 'ի միում ժմկի , այլ յայլեայլ ժմկս . և յայնժամ ևս բիւմ զգուշուէ պէտք են , սակս անհնարին սրբնթաց հոսանաց ջուրցն 'ի մակընթացութե և տեղատուէ : 'ի ժմկս պիտի գաղղիացուց ը գլխոյին աննայի , յորժամ քղքս էր 'ի ձեռս գաղղիացուց , այս նաւահանգիստ էր ապաւեն ծովային հինից գաղղիացուց՝ որք խափանէին և եղծանէին զձկնորսուի , և զարտաքին առետրուէս շրջակայ բնակչաց անգղիացուց :

Փռնիկ : Գեղ ապէնաքեցուց . որք սովորաբար կոչին հնդիկք հրոնանդսնին աւազոյ :

Լանէպուրի : Գլխաւոր քղք համանուն կոմսութե , փոքր և անշուք առ հէվէ նաւահանգստիւ , շինել յաւթն հարիւր գերմանացուց . որք փոքր մի յնջ ելին 'ի հէլիֆէքսայ : Սք օր լւ օրէ բարգաւաճեալ յառաջագէմն լինին . քզի են ժրաջան աշխատասէր , փոյթք և չափաւորք 'ի ծախս . որք սեփական են գերմանացուց ազգի . ուստի և զանբեր վայրս այսր կոմսութե , արգաւանդս և բաղմաբեղունս գործեն . ուր գործեցին և զայլ տեղիս ամերիկոյ՝ ուր միանգամ հասին ոտք գերմանացուց :

Շուրջ զցամաք կղզեաւ սքատիոյ՝ գտանին բիւմ կղզիք ցրուելք 'ի ծովու . յորոց գլխաւորն է կղզին հրոնանդանին աւազոյ . անջատել 'ի ցամաքէ 'ի ձեռն նեղուցի , յորում են երկու անցք՝ որք կոչին արեւելեան և արեւմտեան , ը որս ևեթ կարեն անցանել նաւք . աորա թէ ոչ՝ չէր մարթ նաւել շուրջ զցամաք կղզեաւ սքատիոյ , սակս լարձակ աւազուտ տեղեացս խկ այլ կղզիք կոչին՝ Կլի երկայն . Կլի որեւայ . Մաբինի . Դասագեք . Ռասայ . Ռալէք . Սամորս , Լիտոմդ . Փօրլանդ . և այլ ևս մանուկք . յորս չէր ինչ արժանի յիշատակաց :

Յօդ Թ. 'Նոր սկովտիա առանձնակի :

Չգի 'ի ցամաքն կոյս առ սահմանօք քանատայ
 Եւրօպայ յոյժ . որ յինքն պարագրէ և զկառ-
 քէսիա գաւառն . որոյ երկայնուիւն է իբր 100 մղոն,
 իսկ լայնուիւն 60 . լեռնային է յոյժ և անտառաշից .
 և գրեթէ ամայի 'ի բնակչաց . քզի եւրոպացիք
 տակաւ գտանին անգէն . նոյնպէս և միջմաքեցիք
 բռն բնակիչք նր չեն ինչ բազմաթիւ . որք 'ի լեռինս
 և յանտառս նր թափառին . բայց ունին և գետն
 ուրեք ուրեք յեզերս գետոց լճից և ծովու . և գար-
 մանն զկեանս որսորդութիւն և ձկնորսութիւն , չունենով
 փոյթ 'ի մշակուի երկրի . վնյ բովանդակ երկիրն
 կայ մնայ անգործ : Բնմ մեծամեծ գետք ուղղանն
 զայս նահանգ . յորոց գլխաւորք են Գեփն «Էյն յալ-
 եանն» . որ ելանէ 'ի սահմանացն քանատայ . և յետ
 գործելոյ այլևայլ լիճս և քարավազս , գնայ ան-
 կանի 'ի ծոցն գաղղիացւոց : Ռիփթիլ . և Միւսիլ .
 երկու գետք մեծամեծք , որք մտանն 'ի պարոյրն
 միւրամիքեցւոց : Նիփթիլիլի . նոյնպէս գետ մեծ , որ
 զեղու 'ի պարոյրն քաւոր : Չիք 'ի սմին նահանգի
 նշանաւոր ինչ քղք կմ աւան . այլ միայն տակաւ
 ինչ գետք աննշանք , զորս յոյժ վայրի նշանակեալ
 ցուր :

Տիւնաւ . Մափօրիլի . և Էնիլի : Գետք առ
 եզերքք գետոյն , և լճին սթյն յովհաննու 'ի գւնին
 փաստամաքատիացւոց :

Մի յալեանն : Ամրոց փոքրիկ և աննշան կառուցել
 առ արեւմտեան եզերքք գետոյն սթյն յովհաննու , 'ի
 վերոյ ք զմեծ սահանս այսր գետոյ :

Շէթօրի . Մեհլանգ . և Մալանիլան : Գետք մերձ
 'ի բերան փաղքուդիակ գետոյն , որ մտանէ 'ի պա-
 րոյրն գաղղիացւոց :

Բէփթիլ . Քեմիլի . Ռիփթիլիլի . Փիփթիլիլի : Են
 գետք միջմաքեցւոց 'ի մէջ պարուրին միւրամիքեց-
 ւոց , և սարին գումանդինայ հանգէպ կղզոյն
 սթյն յովհաննու :

Յօդ 7. Կղզիք առ նոր սկովտիաւ :

ԲՆժմ կղզիք գտանին 'ի կողմանս յայտոսիկ մեծա-
մեծք և մանուկք . յորս երեք յաւեա երեւելի
են . ցո կղզին Ռաֆաւորական . Կղզին սէյն յովնանու . և
Կղզին նոր երեւի . որք են 'ի ձեռս անգղիացւոց . յայն
սակս 'ի գէղ վարկաք յայս Յ նոր սկովտիոյ գտանել
ղնն . զորս մի առ մի սատրագրեացուք յառաջիկայդ :

Կղզի Ռաֆաւորական :

Բնկանի ը մէջ 47 . և 45 աստ . և 36 բող . հիւ-
սիսային լայնուէր , յարեւելեան հիւսիսային կողմն
նոր սկովտիոյ և արատիոյ , յորմէ բաժանի փոքրիկ
նեղուցաւ՝ որոյ լայնուին է իբր 9 մղոն . և կոչի
Անյո՝ Բանսի : 'ի հիւսիսոյ՝ ունի զծոցն գետոյն
սէյն լորենտիոսի . 'ի հիւսիսոյ արեւելից՝ զկղզին
նոր երկրի . իսկ յայլ իմ կողմանց՝ է շրջապատել
'ի հիւսիսային ովկիանոսէ . ունելով շուրջանակի
խաղիսաղս և ժայռս , որք դժոճարացուցանեն յոյժ
առ եղբորք նր զնաւարկուի ծանրաբեռն նաւուց :
Երկայնուի նր է իբր 100 մղոն աշխարհագրական .
իսկ լայնուին 70 . և է բաժանել յերկու մեծամեծ
ցամաք կղզիս միացելս ը միմեանս փոքրիկ ցամաք
կրճիւ կմ պարանոցաւ՝ որ կոչի Կիւճ Բէյն պէրրոսի .
իմ նաւահանգիստք նր են յարեւելեան հարաւային
կողմն . իսկ յայլ կողմանս հաղիւ գտանի ծոց ինչ
ըռնակ գէթ փոքրիկ նաւուց : Օդ նր խոնաւ է .
և միշտ միգապատ և ցուրտ յոյժ . ոչ այնչափ սակս
գրից իւրոց , ք թէ 'ի պատճառս անհամար լճից՝
որք առաւել ք զկէսն կղզոյն գրաւել ունին . և
ընեղար մնան սառուցել՝ 'ի պիճնոս համատարած
ծառախիտ ջովացել անառապ . և սակս հնազորդ
ամպոյ և միգի՝ որք խափանեն զներգործուի ճառա-
գայլից արեգական : Իսկ երկիրն կակուղ փուղճ
գիճին և մամաւապատ . յորմէ հնազ շնչեն թանձր
գոլորշիք՝ որք պիճնուեն մառախուղ . բայց ոչ վնա-
սակար կենաց ույ տսեն : Բժմ անդամ սերմանեցին
անդ գաղղիացիք զանաղան աւետակս արմտեաց , այլ

Եւ մեծի մասին ոչ հասին 'ի հունձս, սակս խոհաւուհի
օգոյն՝ և վաղաժաման ցրտուէ. ուստի չունի այլ
ինչ բերս, բայց միայն փայտ բիւմ. և ածուխ հան-
քային պատուհական և առատ. որ ոչ է կարի 'ի
խորս երկրի, այլ լէ եղերտս տարածի ղերեսօք
հազիւ 8 ոտնաչափ խորուի 'ի խորագոյն տեղիս.
վից դիւրին է հանել զայն. սակայն չեղև փոյթ գաղ-
ղիացւոց առնել նովաւ առևտուրս. ոմն և ոչ փայ-
տիւ բազմապատիկ անտառաց կղզւոյն. այլ գլխա-
վին ետուն զանձինս 'ի ձկնորսուի:

Այս կղզի երևի թէ յԽՉՔ զհասանել անգր գաղ-
ղիացւոց՝ ամենևին անբնակ էր: Սակայն բազմօք
յԽՉՔ զհիմնել նց անգ բնակուի, ձկնորսք ոմանք
գաղղիացիք բնակեալք 'ի կղզին նոր երկրի՝ յաճա-
խէին անգ 'ի պատճառս ձկնորսութե. ապա 'ի
1713 յօգոստ՝ մօին կալան գաղղիացիք ղկղզին. և
կոչեցին զնա Ալլի Բիլան, որ յԽՉն կոչէր Հրճանդան
դէդանի. զառաջին բնակուի իւրեանց հիմնեցին 'ի
նաւահանգիստն տէլֆինայ՝ մեծ և աղահով յամ
հողմոց. առ որով գտանէր ամ՝ որ ինչ հարկաւոր
է 'ի շինուի քղբի. զի էր մօտ անգր անտառ մեծ.
և երկիրն լաւ քան յայլ տեղիս. ձուկն առատ 'ի
նաւահանգստին, և արօտքոյ. զոր և ընտրեցին
'ի լինել գլխաւոր տեղի իւրեանց 'ի կղզի անգր.
բայց աեսեալ յետոյ զի գոժարին էր և վտան-
գաւոր մուտ այնր նաւահանգստի, թողին զայն
տեղի, և փոխադրեցան 'ի նաւահանգիստն լուխ-
պուրի:

Իսկ 'ի 1714 գնացին անգ բնակուի բիւմ ձկնորսք
գաղղիացիք, որք բնակէին 'ի կղզին նոր երկրի.
յորս յետոյ յաւելան և այլք լէ Ժմկս Ժմկս առաք-
եալք 'ի գաղղիոյ. որով 'ի սուղ Ժմկի թիւ նորոգ
բնակչացս եհաս ց4000. որք բաժանել էին 'ի չորս
գլխաւոր տեղիս. ք 'ի լուխպուրի. յամրոցն տէլ-
ֆինայ. 'ի նաւահանգիստն դօլօսայ. և 'ի ներիդա.
և յայլ զանազան ծովեղերեայ տեղիս, ուր գտա-
նէին յարմարաւոր տեղիք 'ի չորացուցանել և յապիւ-
տել զձուկն մերլուցցօ. զի գլխաւոր և իբր մի միայն
գործ նց՝ էր որս այսր ձկան. զոր աղել և ապիւ-
տեալ ընուն 'ի նաւս. և լւ մասին առաքէին յեւ-
րոպիա. իսկ զլեծագոյն մասն 'ի հարաւային կղզիս.
ուր ամի ամի առաքէին 20. 25 նաւս. որոց կէսն
բեռին էր ձուկն. իսկ մնացեալն տախտակ, ձուկն
աւլաման, և իւսկիւմբիւ, իւղ ձկան, և ածուխ
հան.

հանքային . և փոխարէն առնուին 'ի նոյն շաքար .
խաշփէ , օղի , և այլ աղբի աղբի ըմպելիս արուհես-
տաշէնս : Եւ քղի այս ամ ոչ ծախելին 'ի կղզի անդր ,
և քանատա որ էր յայնժամ 'ի ձեռս գաղղիացւոց ,
սակաւ ինչ առնոյր յայնցանէ , յայն սակս զմեծ մասն
վաճառէին բնակչաց նոր ինկիլդէռայի . և ինք-
եանք առնուին 'ի նոյն արմօխս , պտուղս , և անա-
սունս . զորս թոյլ տուէր էր նոյն անգղիականաւել
օտարաց . բայց ն.ք յաւելուին և զայլ ամ ինչ , զոր և
կամէին . մանաւանդ ալիւր , և մերլուցցօ ձուկն
բոլոր . որք մեծապէս արգելեալ էին նոյն վաճառել
օտարաց :

Իսկ գաղղիս սովորաբար ամի ամի առաքէր անդ-
նաւս , որք տանէին պարէնս կերակրոց , ըմպելիս ,
կահս , և կարասիս տանց , հանդերձս , և զայլ ամ
որ ինչ հարկաւոր էր բնակչաց կղզոյն , զոր անդ-
ոչ կարէին գտանել . և մեծագոյն նաւքն՝ առեալ 'ի
բնակչաց մերլուցցօ ձուկն , վրիճիկ դառնային յեւ-
րոպիա : Իսկ փոքրագոյնքն մնային անդ առ Ժմկ մի .
մինչև ինքնին որսային ձուկն բաւական նաւուց իւր
եանց . և ապա դառնային : Երկրորդ գլուխ վա-
ճառականութե բնակչաց կղզոյս՝ էր մօրթ պէտպէս
վայրի երէոց . զոր 'ի կղզի անդր ըմբռնէին . և զոր
յայլոց տեղեաց դնէին . բայց այս առևտրութիւն
նոյն սակաւ էր և գրեթէ ոչինչ : Արդ՝ թէպէտ
այսչափ ծաղկեալ էր առևտրութիւն 'ի կղզի աստ ,
սակայն մեծագոյն մասն բնակչաց նոյն կայր 'ի յե-
տին տառապանս . քանզի սակաւ ոմանք մեծա-
տուն վաճառականք զամ փարթամութիւն երկրին
յինքեանս հաւաքէին . որ սովորական է յամ
տեղիս :

'ի 1745 առին անգղիացիք զայս կղզի 'ի ձեռաց գաղ-
ղիացւոց . այլ յետոյ 'ի դաշնագրութե արվիսկրանիոց
անդրէն դարձուցին նոյն : 'ի 1758 վերստին 'ի վր
յարձակեցան մեծաւ նաւահանգիսիւ . յորում էին
23 մեծ նաւք . և 18 փոքրուք . և 6000 քաջակիր
զինուորք . առաջնորդ ունելով զվոլֆ սպարապետն .
որ յետոյ հարաւ 'ի ներքոյ գուհպէքայ . ուն նշա-
նակեցաք անդ . և անդրէն տիրեցին կղզոյն . սպա
'ի լինել հաշտութե 'ի մէջ երկուց թգրութեց , հաս-
տատեցաւ արուի անգղիացւոց 'ի վր կղզոյն . որ
կայ մնայ 'ի ձեռս նոյն մինչև ցայսօր : Սակաւ բնակ-
եալ տեղիս ունի այս կղզի . որոց գլխաւորքն են
հետագայք :

Լաւիպարի : Գլխաւոր քղք և նւէնգիստ համօրէն
կղզւոյն, կառուցել 'ի ծագ երկրի 'ի հարաւակողմն
կղզւոյն, փողոցք նր լայն և կանոնաւոր, տունքն
լը մեծի մասին քարաշէն և վայելքակերտ : Իսկ թիւ
բնակչացն իբր 3000. որոց մեծ մասն գաղղիացիք
են. շրջապատ բոլոր քղքին իբր երկու անգղիական
մղոն : Սենի հրապարակ մեծ մօտ 'ի գղեակ անդր.
Ներքին կողմն նր քառակուսի է. իւրաքանչիւրն
200 ոտնաչափ երկայն. 'ի հիւսիսային կողմն յորժմ'
գաղղիացիք տիրէին նմ, էր տունն կուսակալ իշխա-
նին, և եկեղեցի քղքին : Իսկ յայլ կողմանս կային
տունք, ուր գաղղիացիք սահէին զկանայս և զման-
կունս իւրեանց իբրև յապահովի 'ի Ժմիս պաշար-
ման քղքին : Նւէնգիստ նր ըարձակ է յոյժ և ան-
վտանգ. 'ի մի կողմն ունի ծոց սրտականաւոր, ուր
'ի յամաք հանեն զնաւս 'ի նորոգել. իսկ 'ի հանգի-
պակայ կողմն է այլ ծոց մեծ բաւական 2000 նա-
ւակաց 'ի պատրաստել և 'ի սրահել զձուկն. 'ի
ձովեւան (որ սկսանի անդ 'ի սկիզբն նոյեմ', եր-
բէմն և 'ի կէսն հոկտ', և ձգի մինչև 'ի մայիս,)
սառի բովանդակ նաւահանգիստն. և համարձակ
շրջին մարդիկ 'ի վր իբրև 'ի ցամաքի : Ի 1745 զօրք
նոր ինկիլդէռուայի նպատաւսրեալք 'ի զօրաց անգ-
ղիացւոց, առաջնորդ ունեւով զվեփէրէլ անուն
ուն վաճառական սլոսդոնացի, յեա երկար և խիստ
պաշարման առին զքղքս զայս. այլ ող 'ի վերոյ ա-
սացաք, յետոյ 'ի գաշնագրուեն արժիւսկրանիոյ անգ-
րէն դարձուցաւ գաղղիացւոց. ադա 'ի 1758 բաղ-
մուք նաւուց և զօրաց վերստին 'ի վր յարձակեցան
անգղիացիք, և առին զքղքս ը նմին և զհամօրէն
կղզին. և իսպառ հիմնայանակ արարին զպատուա-
կան և զհաստահիմն ամուրս նր. զոր 'ի 1720 ոկսան
շինել գաղղիացիք, և զամ նիւթս կարեւորս առ-
ամբուի յեւրոպիոյ տարան անդր, զոր և կառա-
րեցին. ծախեալ 'ի շինութի նր 37. 38 հալր քը-
սակ. ուստի այժմ քղքն է գլխովին անպատուար-
զոր յամ կողմանց կարէ առնուլ թշնամին. ը սր
լը ասից պիշինկայ եկեսցեն աւուրք՝ զի զշասցին
անգղիացիք.

Նաւահանգիստ Դուրսայ : Քղք կմ աւան 'ի հարաւային
եզր կղզւոյն՝ հանդէպ արեւելեան ծայրի արատիոյ.
որ է երկրորդ նշանաւոր տեղի կղզւոյն զկնի լուխ.
պուրկայ :

Ներկա . Աջոյ փեղկնայ : Են երկու փոքրիկ աւանք , բնակեալք 'ի գաղղիացւոյ :
 Աղլի + Տագառնայ : Են փոքրիկ կղզեք 'ի հիւսիսա-
 կողմն թֆրական կղզոյն 'ի ծայր մեծի խաղխաղին՝
 որ սկսանի 'ի սարաւանդակէն հիւսիսոյ , և ձգե՛լ
 տարածի մինչև 'ի պարոյրն ջրային օձից 'ի նոր եր-
 կրի : Իսկ անուանք կղզեացն են Լնդէ . Ռամե .
 Պէթե . Աղլի Լոււնոյ . առ որով որսան ծովային կովս .
 և Աղլի սէյն պողտի . որ է 'ի հիւսիսոյ արեւելից սա-
 րաւանդակին հիւսիսոյ :

Աղլի սէյն յովհաննու :

Ի 'ի մէջ թֆրական կղզոյն , և ծովեզերեայց
 նոր սկովտիոյ . որ չէ այնչափ ինչ մեծ . զի եր-
 կայնուի նր յԵարձակագոյն տեղև՝ է իբր 60 մղոն .
 իսկ լայնուին 20 . նիստ նր լը իբաց ինչ է գերան-
 դաձև : Ունի 'ի ծովեզերս նաւահանգիստ մի մեծ
 և պատուական . և այլ բնի՝ ծոցս անքոյթս և ճա-
 հաւորս նաւուց : Օդ նր ցուրտ յոյժ . ձմեռն եր-
 կայն . ձիւնն յորդ : Իսկ երկիրն սարարա և ար-
 դաւանդ , ուռդե՛լ յանհամար ականակիտ մշտահոս
 ձորակաց և գետակաց . ունի Եարձակ արօտս խո-
 տաւէտս , և վայրենի չորքոտանի անասունո , և
 թռչունս անբաւս , այլև ձուկն առատ 'ի շրջակայ
 ծոցս և 'ի ծովեզերս . նոյնպէս և բնակիչք նր բնի՝
 են . որք կոչին Միթմագէշի : 'Ի 1719 գաղղիացիք
 խորհուրդ կալան բնակեցուցանել յայս կղզի գաղ-
 թական յաղգէ իւրեանց . այլ բնկերուին որ միա-
 բանեցաւ վն սյսր գործոյ , մինչև եր 'ի գործ եգե՛լ
 զայս խորհուրդ՝ ցրուեցաւ . ապա 'ի 1749 գաղղիա-
 ցիք քանատայ սկսան անցանել աստ . և առ սակաւ
 սակաւ բազմացան ց3154 . որք լը մեծի մասին երկ-
 րագործ էին և ձկնորսք . սկսան մշակել զկղզին՝ որ
 ապր նց առատապէս զնմ տեսակս արմտեաց . յոր-
 մէ վաճառէին և բնակչաց թֆւորական կղզոյն .
 ունէին և ընտանի անասունս . զք արջաւ . ոչ
 խար . ևն :

Այս կղզի 'ի սկզբանէ անտի՝ յորում հիմնեցան 'ի
 նմ քանատացի գաղղիացիք , և սկսան մշակել զեր-
 կիր նր , միշտ կախեալ կայր զթֆրական կղզոյն .
 և ամի ամի՝ մի կմ երկու նաւք ևեթ ուղիղ գային
 յեւրոպիոյ 'ի նահնգիստ նր կոչեցե՛լ Են . զի զնմ

պէտս իւր լեռնէր 'ի լուսադուրկայ . և ինքն փոխարէն տայր նմ' ցորեան , գարի , վարսակ , այն է՝ իւլաֆ , տոտուս , արջառ , ոչխոր ևն : Ունէր 'ի պահպանութի իւր 50 զօրականս . և մասնաւոր իշխան . որ նոյնպէս կախեւ ի կայր զկուսակալէն լուսադուրկայ . ունի և նա զկուսակալէն քանապայ' ի կարգագործէ թիւրուէ գաղղիոյ . յորժմ' տիրէր 'ի վր' կողմանցս այսոցիկ : Իբրեւ առին անգղիացիք զայս կղզի , հանին անտի զամ' գաղղիացիս . վնցայժմ' բովանգակ կղզին դրեթէ ամայի է 'ի բնակչաց . քանզի և միքմագեցիք նոճաղեցան անդ յոյժ . ուստի և մի միայն գետը յիշատակեն անդ աշխարհագիրք . զոր կոչեն Պէրէ . որ է 'ի ներքս 'ի ցաւմաքն առ ձորակաւ' որ հոսի յարեւելից լեռակմուտս . և մտանէ 'ի ծովն առ սահմանօք միքմագեցւոյ :

ԿԶԵՐ ԿՈՐ ԵՐԻՐԷ :

Լնկանի լե մեջ 47 և 52 աստիճանաց հիւսիսային լայնութե . 'ի հարաւոյ արեւելից երկրին լապրատորայ . յորմէ բաժանի նեղուցաւ' որ չէ այնչափ ինչ լայն . և կոչի Նեղոս գեղեղի իւրոյ : Ձևնր իբրեւ անկիւնի . շրջապատն իբրեւ 900 մղոն . ուր ունի բազմաթիւ պարոյրս , ծոցս մեծամեծս և մանուէնս , և նաւահանգիստս սրտովականս : Օգ նր 'ի հիւսիսային և յարեւմտեան կողմանս մաքուր է և առողջ , ք յարեւելեանս և 'ի հարաւայինս' սակս մօտ գոլոյ առ մեծ խաղիւսղն' որ հանապաղ միգապատ է . այլ լեհանրապէս խօսելով ցրտային է յոյժ , և իբր անհանդուրժելի 'ի ձմեռան . ոչ այնչափ սակս գրից իւրոյ , ք թէ վն ցրտաշունչ հիւսիսային հողմոց և լեռնացել սառուցից' որք հատել 'ի սառնապատ հիւսիսային ծովէ որ առ բեւեռաւ , և վարեալք 'ի հողմոց և յընթացից ջուրց , գիղացեալ լեռնանան յեզր կղզւոյս , և 'ի շրջակայ ծովու . և կցեալ այլոց համանման լեռնաձև սառուցից , գործեն 'ի ծովու մեծամեծ կղզիս շարժականս մինչև 100 . 200 և աւելի ևս գրկաչափ երկայնութե . իսկ ի բարձրութե նմանեալ բարձրաբերձ լայնանիստ սառնապատ լեռանց . և իբր 80 գրկաչափ իջեալ 'ի խորս ծովու . որք և հազիւ 'ի յուլիսի և յօգոստոսի խորտակեալ լուծանին . և

ապա փութով անդրէն սկսանին գիզանալ . երբեմն ևս շարժին տեղւոյն 'ի տեղի . վարեալք 'ի սաստկաշունչ հողմոց , և 'ի բուռն ընթացից ջուրց ծովու :

Ներքին կողմանք կղզւոյս անծանօթ են . քղի եւրոպացիք որք յաճախեն անդ , հազիւ մինչև ցայժմ ծանեան զծովեղերեսոյս նր . այլ թուի ընեւ ամենէն անբնակ լեռնային և անտառամու . ուն և 'ի ծովեղերս նր լի են ժայռք սեպացեալք , և լերինք անտառալիցք , անջրպեա 'ի միջի ունեւով անձուկ ձորս և ծործորս աւաղուտս և խորխորինս . մինչև ցայժմ ոչ տեսան անդ բուն բնակիչք , բաց 'ի սակաւ ումանց էսքիմացւոց . որք 'ի Ժմկս որսոյ անցանեն անդ որսալ վայրի անասունս : Առ սովին կըղզեաւ է խաղխաղ մեծ և հուշակաւոր , անուանեալ Մեծ խաղխաղ նոր երկրի . որ է իբր կղզի լաւ ձակ ծածկեալ 'ի ջուրց ծովու . երկայնուի նր առաւել է ք 3000 մղոն . իսկ լայնուին իբր 100 և աւելի . 'ի միջին տեղիս այնր կողման՝ որ հայկեւրոպիա , ունի տեսակ մի պարուրի՝ զոր կոչեն գոգկմ խոռոչ . ուր խորուի ջուրց կարի անհաւասար է . զի ուրեք է իբր 5 գրկաչափ . և ուրեք աւելի . և ուրեք ուրեք մինչև ց60 . գրեթէ ոչ երբեք երևի անդ արեգակն . վն զի միշտ մառախուղ թանձրամած պատեալ կայ զնովաւ . չըջակայ ծով նր յար 'ի շարժման կայ . պատճառեւ յանդրադարձ բաղեմանց ալեաց ծովու , որք լե հարկանին 'ի Ժայռս . բայց 'ի վր նր փոքր մի հեռի յեղերաց՝ միշտ խաղաղ է և անգործ ծովն . և խռովի միայն 'ի մասնաւոր հողմոց ինչ , որ 'ի հեռուստ չնչ :

Այս խաղխաղ ուն և կղզին նոր երկրի՝ հուշակաւոր են վն որսոյ մերլուցցօ ձկան , որ առատ է անդ յոյժ . մեծագոյնք 'ի ձկանց անտի՝ են իբր 3 ոտնաչափ . իսկ հասարակքն հազիւ 2 . կմ մի և կէս . և են լայնակոկորդ , և շատակուլ . յորովայն նց բնմանդամ գտանք արինք , երկաթ , այլև ապակի . զորս անմարս 'ի բաց փսխեն . այլ ոչ մարսեն , ուն ոմաք համարին : Ան որսոյ այսր ձկան ամի ամի պատաղին իբր 30 նաւք անգղիացւոց . 60 գաղղիացւոց . և 150 հոլանտացւոց . թող զիսլանտիացիս , և ըզնորվէկիացիս . բայց արգելեւ է աստանօր որսալ այլոց ագգաց , բաց 'ի գաղղիացւոց և յանգղիացւոց . և թէպէտ սղանիա ևս ունէր իրաւունս որսալոյ , այլ 'ի վերջին դաշնագրուե հրաժարեցաւ յիրաւանց

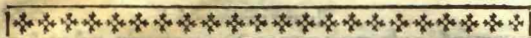
անտի . թերեւս զի ետես եթէ չիք ինչ օգուտ նմանտի . 'ի 1768 գաղղիս առաքեաց անդ 155 նաւս . նոյնպէս և յայլ հետադայ ամս երբեմն յաւէա և երբեմն նոճաղ . բայց այժմ երևի թէ առ փոքր փոքր նոճաղեցուցանէ զայն յաճախուի . մենդ զկնի կուրուսանելոյ նք զքանատա , և զայլ տեղիս՝ զոր ունէր 'ի կողմանս յայտոսիկ . վն զի լը ճիշտ հաշուին տմանց՝ ծախքն առաւելուն ք զօգուտն զոր քաղեն յայսմ առևտրուէ :

Իսկ ծախք անգղիացւոց . թէպէտ սակաւ են , և օգուտն բիւմ . մենդ ցորչսփ լը արուք իւրեանց ունէին զնոր ինկիլդէսուայն . որ ամ լը ամէ անբաւ մէրլուցցօ ձուկն մատակարարէր նց գիւրագին , զոր նք յետոյ յայլ տեղիս մեծագին վաճառէին , բայց այժմ խցաւ այս աղբիւր շահուց նց . այն պիւ և հէնք ծովուն ամերիկայի ոչ սակաւ միասն հաւուցանեն նաւուց նց . վն և առ նն նոճաղեալ է յոյժ այժմ այս առևտրութի . և երևի թէ զկնի ոչ բիւմ թմից՝ որս այսր ձկան 'ի կողմանս յայտոսիկ բովանդակ գրաւեսցի 'ի ձեռս ժք նհնգաց միացւոց . և եւրոպացիք 'ի նցէ դնեպեն :

Աղղին նոր երկրի գտաւ 'ի 1497 'ի քաղոցայ . ոյ ծննդեամբ էր վննեակեցի . այլ յետոյ եղև նաւապետ առ անգղիացիս . բայց նա ոչ հիմնեաց անգրնակուի ինչ , ապա լը թմիս թմիս դնացին անգր և այլք 'ի զննել զտեղին , եթէ հնար էր օգուտ ինչ հանել անտի . և տեսել զառատուի մէրլուցցօ ձկան , և զյաճախ դործածուի նք յեւրոպիս , անգղիացիք յնջքան զայլս հիմնեցին անգր բնակուի 'ի 1608 . յետ այնորիկ 'ի սակաւ թմիկի բաղմացան անգր և այլք . այնպէս զի չև էին անցել 40 ամբ զկնի առաջին հիմնարկութե , և ահա յարեւելան ծովէ զերս կղզւոյն սկսել 'ի պարուրէ յղուէ մինչև 'ի սարն ուղէ՝ էին անգր բնակեալ առաւել ք 4000 ձկնորոք եւրոպացիք . որք այժմ բաժանեալ են 'ի զանազան գեղս , ոչ ինչ կարի բացադոյն 'ի մի մեանց , սակս հանգամանաց երկրին . և սակս առաւնձնական գործոյ իւրեանց . և առ 'ի ունել հաղորդուի լը միմեանս , բացին ճնարհ լը ծառախիտ անտառս : Իսկ գլխաւոր տեղի նմցն նց՝ ուղ և հաւմօրէն կղզւոյն՝ է աւանն որ զկնի :

ՄԷ յաւանէս : Աւան 'ի հարաւային ծովեղերս կղզւոյն . ուր գտանի նահնգիստ գերազանց բացեալ լը միջ երկուց լերանց անջատելոյ 'ի միմեանց իբր

քորննկէց մի տարակայունք . որ և բաւական է երկերիւր նաւուց . յայս նւէնդիստ յաճախեն եւրոպացիք . որք բարձեւ տանին անդ զամ ինչ , որոց սկեսս ունին ձկնորսք բնակիչք կղզւոյն . և փոխարէն առնուն 'ի ննչէ մէրլուցցո ձուկն չորացուցեւ : փլէզան : Աւան հիմնեւ 'ի գաղղիացւոց առ համանուն պարուրիւ 'ի վր ջամաք կղզւոյ' 'ի քաջագէտ տեղւոյ' վն որոյ մէրլուցցո ձկան : Հանդէպ նր է նաւակայան լարձակ իբր 5 մղոն բայց չէ անքայլ 'ի դառնաշունչ հիւսիսային արեւմտեան հողմոց . և մուտ նր այնչափ նեղ է 'ի սրտաճառս ժայռից , զի առ մի նոճագ չէ հնար աւելի , ք միոյ նաւու մտանել . զոր հարկ է նաւակօք ձգել 'ի ներքս : 'ի ծայրն պարուրին փլէզանսայ' որոյ երկայնութեն է իբր 54 մղոն , գոյ նւէնդիստ մեծ և տղահով բաւական 150 նաւուց . առ որով մօտ 'ի մուտս գաղղիացիք 'ի 1687 շինեցին ամրոց փոքրիկ . կացուցեալ 50 զօրականս 'ի պահպանութի . այլ 'ի գաջնագրուածն անդ ուղբէքայ' աւանն , և ամրոցն սոճաւ անգղիացւոց , յորոց 'ի ձեռս է մինչև ցայժմ : Երբեք : Եւ աւան շինեւ առ պատկանաւոր նաւահանգստիւ 'ի հիւսիսակողմն համանուն պարուրին : Միւրեւն . կմ Միւրեւն . և կմ ուր կոչեն գաղղիացիք Միւրեւն : Եւ կղզի' որ ձգի 'ի հիւսիսոյ լէ հարաւ առ բերանով պարուրին բախտի . երկայնութեն նր է իբր 22 մղոն . իսկ լայնութեն 3 . 4 . Թիւ բնակչաց նր որք պարապին յօրս մէրլուցցո ձկան' իբր 100 : 'ի հարաւոյ արեւմտից կղզւոյս գտանի մեծ խաղխաղ' անոճանեւ խաղխաղ այլւոյ . քանի մի ամօք յառաջ առին անգղիացիք զայս կղզի 'ի ձեռայ գաղղիացւոց . լէ նմին և զորս մէրլուցցո ձկան : Միւրեւն : Կղզեակ փոքրիկ 'ի հրւոյ արեւելից մի քէլօնայ . 'ի հրակողմն ունի խաղխաղ կոչեցեւ սք պետրոս . որ դրաւեւ ունի գրեթէ զայն տարածութեն ուկիանոսի . որ է լէ մէջ Թիւրին կղզւոյն' և մեծի խաղխաղին նոր երկրի : Այս կղզի թէպէտ փոքր է ք զմիքէլօն , այլ բղմնարդ ք զնա . զի ունի բնակիչս իբր 800 . չիք 'ի նմ փայտ . այլ տանին 'ի մօտակայ փոքր միքէլօն կղզւոյն' լի անտառօք . ուր գտանի մի տուն գաղղիացւոյ : Իսկ պիտանութի կղզւոյն սրչն պետրոսսի' է նւէնդիստ նր և ծովն . ուր 'ի 1768 կալան 24390 բոճիւթաւ մէրլուցցո ձկան : Չոա առին անդդ' 'ի սլոնովի որ դրգուեցաւ 'ի մէջ բրիտանիոյ և գաղղիոյ . վն դաւն գաղղիացւոց լէ ժիւնգոն :

Լ. Շ. Խ Լ. Ր Հ. Դ.

Գ Ա Ր Ո Յ Ր Հ ՈՒ Տ Ս ՈՆ Ի:

Հիարհագիրք ը անուամբ Պարուրին Հապ
 առնի՝ առնուն զայն բովանդակ տա
 րածուն երկրի, որ ձգի 'ի հիւսիսա
 կողմն քանաասյ առ նովին պարուրիւն, մինչև յան
 ծանօթ վայրս արջային շրջանակի. և մինչև ցնե
 ղուցն տաւիսայ. որով ցամաքն հիւսիսային ամե
 րիկոյ՝ բաժանի յարեմտեան կրենլանտիոյ. վնյ
 պարունակէ և զընդարձակ ցամաք կղզին, որ է
 յարեմտեան կողմն պարուրին հուտսոնի. և կոչի
 երեւե լապրապորայ. այլև՝ Նոր Բրիտանիա. թէպէտ աի
 րադիս խօսելով՝ չունին անդ բրիտանացիք հիմնա
 կան իշխանութի. կմ՝ երեւելի բնակուի. ուն և ոչ
 այլ ազգք եւրոպացւոց. այլ միայն էսքիմացիք բնիկ
 ժղղգ երկրին գաանին անդ. ը որս մարթ է դա
 սել և զմիողասինացիս. բայց և նք առ համեմա
 տութ ըարձակուե երկրին՝ կարի սակաւ են անդ.
 ուն և 'ի բովանդակ Յն պարուրին հուտսոնի:

Այս ըարձակ Յ անկանի ը մեջ 50. և 60 աստիճա
 նաց հիւսիսային լայնութե, 'ի նոյն դիրս յորս են
 մոսկովք, դանիք, չվէտք, և երեւելի մասն գերմա
 նիոյ. վնյ մեծանոս վրիպի ռայնալտ յասելն՝ թէ
 առ պարուրիւն՝ հուտսոնի ը ամիսս 6 յարաժամ տիւն
 է. միշտ 'ի վերոյ ք զեզերտս նր պատելով արեգա
 կան. և ը նոյնչափ ամիսս գիշեր մշտակայ. վն զի
 այն վեցամսեան տիւն և գիշեր կմ խաւար՝ սկսանի
 յայնկոյս արջային շրջանակի. այն զի՝ և անդ, ուն
 առ պաֆինաւ՝ մշտակայ խաւարն ոչ ձգի ը ամիսս
 վեց. քզի արլաշոյսք առաւօտեան և երեկոյեան՝
 ը երկար լուսաւորեն զերկիր. մինչև հազիւ զերիս
 ամիսս տեւել խաւարին. իսկ առ պարուրիւն հուտ
 սոնի երկայնութի տունջեան և գիշերոյ՝ կմ լուսոյ
 և խաւարի՝ այնչափ է, որչափ 'ի մոսկովս, 'ի դա
 նիս, 'ի չվէտս. ն առաւել երկայն տիւն է ժամ
 19. 20. և մինչև 921 $\frac{1}{2}$ յառաւել հիւսիսային կող
 մանս: 'ի պարոյրն հուտսոնի արեգակն, 'ի ծագել
 և 'ի մտանել իւրում, գործէ շրջանակ մեծ լուսոյ.
 Երոյ 'ի սպառիլն՝ յաջորդէ այլ լոյս՝ զոր կոչեն ար.

շարլոյս հիւսիսային . որոյ ճառագայթք այնչափ պայծառ են , զի և 'ի լրման լուսնոյ ոչ շառագունին : Չմեռն երկար է անդ . և սառնամանիքն անհնարին . յորմէ ոչ միայն ջուրք , այլ և այլ ամ տեսակք ջերմ և ոգելից հեղանիւթոյ՝ զք գինւոյ և ցքոյ սառին այնչափ , մինչև խորտակել զանօթս յորս ենն , յինչ նիւթոյ և իցեն . այլ և մեծամեծ հատորք վիմաց առ ոստակուէ սառնամանեաց հատանին 'ի ժայռից լերանց : Այսպիսի գործք սովորական են 'ի նահանգի աստ ը ձմեռն ողջոյն . այլ առաւել իմն զգալի և յաճախ ը քաջ դիտողուէ ոմանց 'ի ծննդեան և 'ի լրման լուսնոյ . որոյ աղդեցունն ասի լինիլ սաստիկ յայսմ նահանգի , թէպէտ և ոլորուն անյայտ : 'ի գարնան և յաշնան գրեթէ հաշապաշ սրտեւ է օդն թանձրամած միգու . իսկ 'ի ձմեռան լի սառուցեալ մասնկամբք : Ջերմութիւն ամառան համառօտ է յոյժ . զի հազիւ ը վեց եօթնեակս , կիմ երկու ամիսս ձգի . բայց ը բաւականին ջերմեցանէ զօդն . սակս ը երկար մնալոյ արեգական զեղերտիւք նր . սակայն հազիւ երբեք լինի անդ որոտումն , և փայլտի , կիմ կայծակն . քզի ծծմբային շողիք սփռին հաւասարանս ը ամ տեղիս . և երբեմն լուցեւ սպառին 'ի հիւսիսային տրչալուսոյ անախ . կիզուն զկեղևս ծառոց , անվնաս թողեւ դիպտոն : Սակս այսպիսի դժնդակ ցրտուէ՝ և մշտակայ խոնավուէ օդոյն՝ երկիր տյտր նահանգի ամուլ է ամենեկին և անբեր . զի բաց 'ի ծովեղերեայ տեղեաց՝ որք ը մեծի մասին լճային են և գիւծին , յորս ուրեք ուրեք գտանին սակաւ ինչ արօտք , և փոքրիկ ծառք ինչ վայրենիք և մորչք , մնացեալն բովանդակ այլ ինչ ոչ բերէ , բայց եթէ անպիտան մամուռ թանձր . և սակաւ թուփս ցրիւ աստ և անդ . և թէպէտ բոլոր անգամ սերմանեցին անդ եւրոպացիք աղգի աղգի արմտիս 'ի զանազան Ժմկս , բայց վաղահաս ցրտուին ըռնայնացոյց զամ ջանս նց . սառուցանելով զսերմանիս : Արդ՝ թէպէտ սոցնափ սաստիկ է անդ ցուրտն . սակայն գտան բովք երկաթոյ և կապարի . այլ և հանք ինչ նման հանքային ածխոյ . և մարմարիոն քար . բայց կան մնան անգործ . զի և չէ իսկ հար գործել առ սաստկուէ սառնամանեաց :

Իսկ զլիաւոր և մի միայն շահաւոր բերք ոլորուրին հուսսոնի՝ են պէսպէս տեսակք վայրի երեւոյ . որք գրեթէ առհսրիկ սպիտակ են . նաև այն տեսակք՝

որք յայլ տեղիս են յայլևայլ գոյնս . և մորթ նց
ազնիւ . զի թաւ են յոյժ , մենդ 'ի ձմեռան . զի 'ի
ջերմանալ օգոյն՝ լը նմին և նք սկսանին թօթափել
զսար իւրեանց . յորս գոյ և այլ ինչ արժանի նկա
տելոյ . իբր զի ոտք նց և ձեռ և ականջք՝ և այլ
նմ մասունք մարմնոյ , որք հեռի են 'ի սրտէ , յորս
շրջան արեան չէ այնցսփ ինչ ազդու , լը մեծի մա
սին կարճ են և փոքր ք զհամատեասկաց՝ որք յայլ
Յս գտանին . իսկ եթէ ոմանց փոքր մի երկայն են ,
լը նմին թաւ են յոյժ . զոր հոգացաւ նց բնուին ,
զի մի 'ի սաստկութէ ցրտուէ վնասեսցին , հեռի
գոլով 'ի կենսական ջերմութի սրտի :

Եւ թէպէտ անբեր է և ցրտաստուոյց այս Յ , սա
կայն 'ի վր այսր նմի ոչ է գլխովին անմարդի . քզն
գտանին անդ բնակիչք , թէպէտ սահաւածիւք .
որք լը հանրական անուամբ Էսթիմաշի , կոչին յեւրո
սպացոց . ոչ նք միայն՝ որք յերկրին լապրատորայ
բնակին , այլև որք առ պարուրիւ հուսոսնի . և
բաժանել են 'ի զանազան ցեղս և 'ի ժղվդս : Սք
առհարկ կարճ են հասակաւ . զի բարձրուի նց ոչ է
աւելի ք զչորս օտնաչափ . գլուխ նց լը նմանուէ
մանկանց՝ մեծ է առ համեմատութե այլոց մասանց
մարմնոյ . ոտք և թաթք ձեռաց՝ փոքր . ունչք տա
փարակ . բերանն բոլորաձև . ստորին մասն շրթանց
թանձր և առկախեալ . ուստի և դէմքն տգեղ և
խորշոմել . որք բերեն զնմանուէ ծերոյնաւ 'ի բուն
երիտասարդական հասակի . և նմ մասունք մար
մնոյ անմաղ և լերկ բաց 'ի գլխոյ . իսկ գոյն նց
թուխ դեղնախառն , և ոչ ամենեւին սեաւ . ուղ ու
մանք ասացին : Բնակարան նց՝ ուր պատասպարին 'ի
ձմեռան , է խրճիթ շինել 'ի քարանց սաւամբ լը
միմեանս մածուցեւոց . ուր չունին այլ հուր , բայց
միայն լապտեր մի մշտավառ լը մէջ խրճիթին . սա
կայն ջերմութի շնչոյ նց և արեան՝ միացել լը գոյզն
բոցոյ լապտերին , այնպէս ջերմացուցանեն զխրճիթ
նց , մինչև լինել իբր բաղանիք 'ի բուն ձմեռնամիջի
անդ . կերակուր նց է ձուկն . և մենդ շուն ծովային .
զոր եփեն գոյզն բոցով լապտերին . իսկ սովորաւ
կան ըմպելին է իւղ կէտ ձկան . որ սաստիկ ջեր
մացուցանէ զստամոքս նց և զարիւն . և պահպանէ
յանհնարին սառնամանեաց երկրին . բայց ոչ շի
ջուցանէ զծարաւ , այլ առաւել սաստկացուցանէ .
զի ջերմ է յոյժ . վն յարաժամ պապակին 'ի ծա
րաւոյ : Եւ զի սնունդ նց բովանդակ է 'ի ձկանց ,
յայն

յայն տակս բոլոր մարմինն նց դժնդակ հոտ ձկան արձակէ . նոյննս և քիրտն նց թանձր է , պարարտ , ձիւթային , և ժահահոտ . որ և բջմանգամ կեղեւնս կապէ զմորթով մարմնոյ նց ուր զբոր :

Արդ թէպէտ այսչափ յուր է սնունդն նց , և եղաւ նակ կենաց դառն և թշուառ , սակայն 'ի վրայ որ ամի անպատմելի է արիութիւնն և քաջասրտութիւն . որով զարհուրելի վտանգաց դիմադրաւ լինին ան երկիւղ , առ 'ի յադեցուցանել զբռնացեալ քաղցն՝ զոր կրեն միշտ . զի շնչին նաւակօք՝ զոր շնեն յոսկերաց կէտ ձկանց՝ և պատեն մորթով , մտանեն յանդնդախոր ծովն յորս կէտ ձկանց , ոչինչ զան դիտել յամենի ալեաց ծովուն՝ և 'ի զարհուրելի ատանց կիտոց , և 'ի չար ժանեաց ծովային շանց . այլ համարձակ 'ի վրայ դիմեն , և սպանանեն զնս . զի քաջավարժ են յայնմ արհեստի : Հանդերձ նց է մորթ վայրենի ինչ կենդանոյ . որ հազիւ ծածկէ զմասն ինչ մարմնոյ նց . իսկ մնացեալն բովանդակ մերկ է : Երկու գլխաւոր ախոք տագնապեն զնս . մին է ցաւ աչոց . պատճառել յանդրադարձ ցողմանէ ճառագայթից արեգական 'ի սպիտակափայլ մշտնջենաւոր սառուցից և 'ի ձեանց . յորմէ փութով խոլառ կորուսանէին զտեսանելիս , եթէ ոչ միշտ պաշտպանէին զաչս ակնոցաւ , զոր շնեն յերկուց փոքրիկ և նուրբ տախտակաց . առնելով 'ի միջի փշով ձկան՝ ծակ փոքրիկ . և կտակեն՝ 'ի վրայ աչոց . առ 'ի խափանել զյորդ դիմեցումն ճառագայթից արեգական : Երկրորդ գլխաւոր և առաւել ատրտեանագործ ախտ նց է այն՝ զոր Սօբա-ի կոչեն . որ թանձրացուցանէ զարիւն , և նեխեցուցանէ , և ուտէ և մաշէ զմարմինն . ոյս ախտ զօրացեալ է յոյժ առ նս . վն զի օգն՝ զոր շնեն , և սնունդն՝ որով սնանին , և բովանդակ եղանակ կենաց նց , նպաստաւորէ նմ և աճեցուցանէ , ուտի և կարի փոխադրական է առ նս . և անհետրին հարուածս գործէ : Եւ թէպէտ յայսչափ թշուառութե միջի պաշարել կան ոք 'ի ցրտասառոյց յանքնակերի վայրի անդ , սակայն կարծեմ թէ հազիւ գտանի յձի ժողովուրդ՝ որ այնչափ յարել իցէ 'ի սէր հայրենեաց իւրոց , ուր է սքիւմացիք . զորս ոչինչ հանդիսաւ և դիւրութե կարօղ է խախտել 'ի տեղւոյն իւրեանց . զի առաւել սիրեն նք զխտութե օգոյ ձի իւրեանց , զսառնապատ դաղանային իշտիս , զժաւ հահատ միս շան ծովայնոյ , և զմորթն զոր արկանեն զան

զանձամբ, ք այլ քղքական ժողովուրդ, զոր քաղց
բախաւն, տունս բարեւէնս, կերակուրս պատուա-
կանս, և հանդերձս փափուկս: Ահա այսչափ է
զօրութի սովորութե. որ զմմ խստութիս մեղմէ. և
զշառնուիս քաղցրացունէ. յայն սակս իրաւամբ
երկրորդ բնութի կոչեցաւ յիմաստասիրաց:

Գտանին յԾի աստ և սակաւ ոմանք անդղիացիք,
բնակել ՚ի չորս փոքրիկ և անպիտան ամրոյս, որք
առնեն անդ առւարտութի ը շրջակայ ամերիկացւոց
փոխանակութի իրաց. զի առնուն ՚ի նոցէ մորթսպէս-
պէս վայրի երէոց, և փոխարէն տան նոց զանազան
արհեստակերտս. զորոց զգործածութի ինքեանք
մուծին առ ամերիկացիս. և թէպէտ մորթք Ծիս
ընտրելագոյն են յազգս իւրեանց, ք զայն՝ որք
գտանին յայլ տեղիս, սակայն անդղիացիք գիւրտ-
գին առնուն ՚ի պարզամիտ ամերիկացւոց. որք ը
սահմանելոյ նոցին անդղիացւոց, պարտաւորին տալ
տասն բէշկ մէկոյ վն միոյ հրահանից. ք չախմախի.
երկու՝ վն մի կշռոյ վառութոյ. մի՝ վն երկու կշռոյ
կապարի. երկու՝ վն մի կշռոյ ուլունից. մի՝ վն
վեց փոքրիկ անպիտան գանակաց. վեց՝ վն միոյ
խոշորանիւթ ձնձոյ, ք քեպէի, զոր արկանեն զան-
ձամբ. մի՝ վն մի կշռոյ ծխախտոյ. նոյնպէս և վն
փոքրիկ հայելեաց՝ կաթնայից՝ չաւոյ՝ և այլոց իրաց՝
պահանջեն մորթս յաւէտ և նոճաղ, ը առաւելուե
և նոճաղուե իրացն: Եւ զի բէշկ մէկոյն է ազնուա-
գոյն, և հմրկ չափ փխկուեց, վն ը նորին համե-
մատուե որոշեալ է և սակ մորթոց. ք փխկ միոյ
մորթոյ բէշկի մէկոյ՝ 2 ջրուն. կմ 3 կղնաքիս.

Յայսմ առւարտութե ը ասելոյ ոմանց՝ անդղիացիք
կրկնակի դաւաճանեն զեղկելի ամերիկացիս. մի՝
՚ի սակաւ գին մորթոց. և երկրորդ՝ ՚ի կշիւ իրացն,
և ՚ի յոռի հանդամանս նոց. զի կշիւ նոց միշտ պա-
կաս է և իրքն յոռի. վն ինքեանք առաւել քան
զչափն շահին ՚ի մորթոց անտի. որ յայտ անտի է,
զի գլուխ դրամոց ընկերուե այսր վաճառաշահու-
թե՝ ՚ի սկզբան անդ էր 483000 վէնէտկեան լիրէ.
որ յաջորդաբար եհաս ց 4761000 լիրէ. և սովաւ
ամի ամի ՚ի ձեռս բերէ իբր 50000 պատուական և
մեծագին մորթս. յորոց երեք մասն վաճառի ՚ի
մեծն բրիտանիա, իսկ մնացեալն անցանէ ՚ի գեր-
մանիա. յորմէ բոլմս շահին:

Չոյս նահանգ զառաջինն եգիտ ենրիկոս հուտսոն
՚ի 1610. յորմէ և պարոյրն յանուն նո կոչեցաւ.
սոյն

սոյն այս քաջ նաւապետ 'ի խնդրեն 'ի հիւսիսային արեւելս անցս առ հանդիպակայ ծովն հարաւային կի՛մ խաղաղական , եդիտ նեղուց՝ Ը որ ակնունեւ ըով բանալ եւրոպիոյ ճնշէ՛ յասիա Ը ամերիկայ , եմուտ 'ի նմ . բայց կամեցէ՛լ այլեւս յառաջ խաղալ , նաւավարք իւր տաղտկացէ՛լ յերկար ճնշէ՛րորդուէ , կի՛մ Թերեւս երկուցէ՛լ 'ի սառուցից սառնասլաւ ծովու՝ կալան զնա , և զայլ եօթն հաւատարիմ ընկերս նր , և եդին 'ի մակոյկ փոքրիկ առանց զինուց՝ և առանց այլ ինչ պատրաստուէ . և մատնեցին ամեհի սլեաց ծովու : Ասլա զառաջինն անգղիացիք հիմնեցին բնակուի 'ի նահանգին պարուրին հուտսոնի՝ Թելագրուք և առաջնորդուք կրօսէյլերայ և ռատիսոնի երկուց գաղղկացւոց քանատայ . որք գգկամակս ինչ կրէ՛լ 'ի համազգեաց իւրեանց Թշաւմուք բերէին առ նմ . իսկստ Թոնեցաւ դաղղիոյ , ունեւ անգղիացւոց բնակուիա 'ի հիւսիսակողմն քաշատայ . քաջ նախատես գոլով՝ եթէ յափշտակեն նք 'ի ձեռաց իւրեանց զառեւտրուի լաւագոյն մօք Թոց . քղի յառաջ իսկ ասպատակաւոր գաղղկացիք քանատայ գտե՛լ էին զնահանգ պարուրին հուտսոնի . և չորիցս և աւելի՝ հասեալ յեղերս նորին պարուրի , և հաստատե՛լ ամրուի ինչ 'ի նմ 'ի 1656 . քաջ գիտէին եթէ 'ի կողմանց անտի ելանեն լաւագոյն , և ալնուագոյն մօք Թք վայրի երէոց : Այ 'ի 1682 որսացե՛լ զսիրտ կրօսէյլերայ և ռատիսոնի , առաքեցին զնմ 'ի գուէպէբայ 2 նաւուք սակաւաթիւ արամիք և անբաւական պատրաստուք 'ի քանդել զամրոց անգղիացւոց՝ որոյ շինուին աւարտե՛լ էր , և վանել զնմ անտի . բայց ոչինչ կարացին վնասել նց : Ասլա տեսե՛լ գաղղիացւոց զի չեն բաւական առ ժամն 'ի դլուխ հանել զոր խնդրեն , խորհեցան և ինքեանք հիմնել ամրոց մօտ առ անգղիացիս . զոր և արարին 'ի 1686 . և այնուհետեւ յարաժամ սրնով էր 'ի մեջ երկուց աղբաց յայնմ անէն և անբնակելի Յի , մինչև 'ի գաշնագրուին ուղրէքայ՝ յորում անգղիացիք՝ հաստատեցան 'ի ժառանգուի երկրին :

Չայս մասն ամերիկոյ՝ մարթ բաժանել յերկու ըհանուր մասունս . ք 'ի ցամաք՝ որ առ պարուրի՛ հուտսոնի . և 'ի կղզիս՝ որ գտանին 'ի պարուրի անդ 'ի հիւսիսակողմն . զորս յառաջիկայ երկու յօդունածս ստորագրեսցուք :

Յօդ Թ. Յամաք սրարուրին հուստոնի :

Այս ցամաք ունի 'ի վերանդր նշանակեցաք՝ ձգի 'ի հիւսիսակողմն քանատայ մինչև ցանծանօթ վայրս . ուր բաց 'ի բուն բնակեաց՝ զորս 'ի վերոյ ստորագրեցաք , գտանին և սակաւաթիւ անգղիացիք . որք ունին քանի մի փոքրիկ և անզօր ամրոցս կի՞ վճռտեղիս , զորս յնչիկայդ նշանակեսցուք : Եօր . կի՞ Աճրոյ Եօր . Յառաջագոյն կոչէր Պրապի . կի՞ Աճրոյ պրապի . զի 'ի գաղղիացւոց շինեցաւ . այլ յետոյ էանց 'ի ձեռս անգղիացւոց . և է այժմ՝ գլխաւոր տեղի նց 'ի կողմանս յայսոսիկ կառուցել 'ի կղզի փոքրիկ . մօտ 'ի բերան նէլտն գետոյն , որ մօտանէ 'ի սրարոյն հուստոնի :

Աճրոյ իշխանին կաւէնի : Ամրոց կի՞ վաճառատեղի , կառուցել 'ի ծոց պատուական 'ի բերանի քուրդիլ գետոյն 'ի հիւսիսոյ արեւմտից եօրքայ :

Եւր սելէր : Ամրոց և վաճառատեղի 'ի հարաւակողմն եօրքայ , առ բերանով գետոյն՝ որ մօտանէ 'ի սրարոյն հուստոնի :

Ալպանի : Ամրոց և վաճառատեղի առ ափն սրարուրին եամէսայ , որ ձեացուցանէ զհարաւային ծոց սրարուրին հուստոնի , մօտ 'ի բերան համանուն գետոյն , որ ելանէ 'ի լճէ սթյն աննայի , անունաւ նէլոյ և Գոթիքէրալան :

Հէնի : Ի փոքրիկ բնակուի , կի՞ վաճառատեղի առ նովին ալտանի գետով 'ի հարաւային կողմն նր . ոչ կարի ինչ հեռի 'ի լճէ սթյն աննայի . յարմէ ելանէ գետն : 'ի հարաւային ծայր սրարուրին եամէսայ էին և այլ երկու ամրոցք անունեւէք Աճրոյ Հապիլ . և Մէնիթի . որք այժմ 'ի բաց լքել կան :

Մանի : Ամրոց և վաճառատեղի կառուցել 'ի կղզի գործել 'ի մուսէ գետոյն , որ ելանէ յապիլգիլիս կողեցել լճէն . առ որով յարեւելեան կողմն կառուցին և գաղղիացիք ամրոց համանուն : 'ի մուսէ գետն մօտանեն երկու վտակք մեծամեծք . յորոց մին կոչի Մէնիթի , ելել 'ի միադօտի բարձրաբերձ լեւանց . որք բաժանեն զբանառա 'ի սահմանաց սրարուրին հուստոնի . իսկ երկդ վտակն կոչի Բէրայի , որ ելել յալիմիլիկոն լճէն հոսի յարեւմտից յարեւելս .

և գնայ խառնի 'ի մուսէ . որ այնուհետև լաւարձակի
յոյժ :

ՄԷ պէարտ : Ամրոց շինեւ 'ի գաղղիացւոց առ լճիւն .
որ կոչի Լիճ անցրեաց . կմ թեոմամբ ինչոյն 'ի
սահմանս սիուսացւոց :

ՄԷ Խարուս : Ամրոց շինեալ նոյնպիսի 'ի գաղղիացւոց՝
առ լճիւն անտառաց յարեմտեան կողմն նր . որ ունի
զհաղորդուի լ լճին օվնիբիկոնայ :

Մաւրէթա : Ամրոց առ արեւելեան եղբբ օվնի-
բիկոն լճին , որ հոսի 'ի լիճն պորպոնայ :

Աջրոց պորպոնայ : Հիմնեալ 'ի գաղղիացւոց 'ի հիւսիս
սակողմն համանուն լճի . յորմէ ելանէ գետն պոր-
պոն , որ լն ստուգագոյն աշխարհացոյց պատկերաց
մտանէ 'ի լիճն աւիսգլակամոն . և անտի ելեալ
հոսի՝ լն ոմանց լ արեւելեան հիւսիս . իսկ լն այլոց՝
լ արեւելեան հարաւ մինչև 'ի լիճն ամրոցաց .
յորմէ ելանէ նէլտոն գետն . որ մտանէ 'ի պարոյրն
հուտսոնի առ եօթաւ գլխաւոր ամրոցաւ անգղիաց-
ւոց 'ի կողմանս յայտոսիկ :

Րիփա . կմ Րիփան : Լ ամրոց կառուցեւ առ պա-
րուրիւ համեսայ յարեւելեան կողմն նր յերկրին
լապրատորայ :

Յօդ Թ . Կղզիք պարուրին հուտսոնի :

Բիւժմ կղզիք գտանին 'ի պարոյրն հուտսոնի մեծա-
մեծք և մանունք . այլ սակաւ տեղեկուիս
ունիմք զնոցանէ . յայն սակս զանոճանս և եթ և
ղղիրս նց յառաջիկայդ նշանակեսցուք :

Պարէն : Կղզի մեծ երկայնաձև , որ ձգեւ տարածի
'ի հարաւոյ լ հիւսիս , սկսեւ 'ի սարէն սութհամթոն
մինչև 'ի նեղուցն ֆրօղէն առ պարուրիւ Րիփա :

Մաւսփէլ . Տիլ . Նօդրինիւմ . Սալիսպուրի . և Միւլ :
Ին փոքրագոյն կղզիք յարեւելեան կողմն պարրէնայ :

Բարեբալա : Կղզի մեծ և լաւարձակ յոյժ . որոյ արե-
մտեան և հիւսիսային ծովեղբբ գետ անծանթ են .
թէպէտ բիւժմ Ծագոյցք ամբողջ ձևացուցանեն զնա ,
որ և ձգեւ տարածի լ մէջ նեղուցին հուտսոնի ,
և մեծի պարուրին քումպէռլանտայ . զորմէ ասեն
ունել զհաղորդուի լ մեծի պարուրին պաֆինայ .
բայց հմրկ ճնպհ մտանելոյ 'ի պարոյրն պաֆին՝ և
նե .

Նեղուցն տաւիսայ . Եւ մեջ կրէնլանտիոյ և Էամէս
կողուոյն :

Եւսմէ : Կղզի մեծ յոյժ 'ի պարոյրն սրաֆինայ յայն
կոյս արջային շրջանակի Եւ 70 աստիճանաւ հիւսիս
ային լայնուէ . բայց հիւսիսային և արեւմտեան
եղերք նր չեւս են լիով ծանուցել :

Պարոյր պաֆինայ : Ձգի լայնատարած յայնկոյս ար
ջային շրջանակի առ սահմանօք ցամաքի հիւսիսային
բեւեռի . գտել 'ի 1662 'ի գերահռչակ նաւապետէն
պաֆինայ . յորմէ և կալաւ զանուն . լի են 'ի նմ
կէսք մեծամեծք , մենդ 'ի հիւսիսային կողմանս
մօտ 'ի բեւեռն . լունի սա բնաւ հաղորդուի Եւ հա
րաւային կմ խաղաղական ուկիանոսի , ուն առ հնրկ
հաստատեն գրուածք համօրէն նաւաստեաց . որք
Եւ Ժմկո Ժմկս դիմեցին 'ի կողմանս յայնոսիկ 'ի
գտանել անախ անցս 'ի ծովն հարաւային , առ 'ի
բանալ Էւրոպիոյ ճննչ առ արեւելեան հնդկաստան
առաւել համաւօտ , ք զոր է ճննչ հրուանդանին
բարեյուսոյ . բայց միշտ 'ի գերեւ ելին ամ ջանք նց .
զի յամ կողմանց գտին զնա շրջապատել ցամաքաւ :
Նոյնպէս և ոչ պարոյրն հուտսոնի ունի հաղորդուի
Եւ արեւմտեան կմ խաղաղական ուկիանոսի . թէ
պէտ ռայնալտ 'ի բնական և 'ի քղքական պատմուէ
երկուց հնդկաց' ջանայ բիւմ պիտեալք զհկնկն ցու
ցանել : սակայն այնչափ փորձք' զոր բիւմք բիւման
գամ արարին գրեթէ Եւ դարս երկուս , յայտնադո
ունայնացուցանեն զպիտեալ նր . զորս ինքն իր
ապացուցականս համարի : Բայց ենթագրեալ ևս
թէ գոյր այն կարծեցել նեղուցն ռայնալտայ 'ի
հիւսիսային արեւմտեան կողմն պարուրին հուտսոնի .
սակայն եթէ ոչ հանապաղ , գէթ Եւ մեծ մասն
տարւոյն լինէր սառուցել . վնյ և անօգուտ և վտան
գաւոր . քզի հաստատուն փորձիւ տեսաւ , զի
յամերիկայ սաստկուէ ցրտուէ առաւելու իբր 12
աստիճանաւ . ք զցրտուէ հնոյ աշխարհի . ք յամերի
կայ Եւ 50 աստիճանաւ լինի այնչափ սաստկուէ
ցրտուէ , որչափ Եւ 60 և 62 աստիճանօք 'ի մերումս
կիսագնտի . ուն ահա 'ի ծոցն պոթնեան և ֆինլան
դան յժի շվետաց , թէպէտ սաստիկ է ցուրան ,
բայց տանելի է . և ոչ երբէք երեւցան 'ի նմ լեռնա
ցել սառցք . ուր 'ի պարոյրն հուտսոնի որ յոյժ
առաւել հարաւային է' լի են հննդ . և ցուրտն
այնչափ սաստիկ , մինչև հազիւ մնալ կենդանի մրդկն
և անասնոց :

Ե. Շ. Խ Ե. Ր Ն. Ե.

Լ Ո Ւ Ի Ս Ի Ա :

Լուսինայի Լուսինան և կամ Լուսինան որ յնշա
 գոյն կողեր Ֆլուրիտա, է աշխարհ լե
 արձակ. որ 'ի հիւսիսոյ' ունի իւր սահ
 ման զքանադաս. յարևմտից՝ զմէքսի
 քոն. յարևելից՝ զԺգ նահանգս միացելս. իսկ 'ի
 հարաւոյ' զԺոմն կամ զԺոցն մէքսիքոնի: Տարածուի
 նր լայնաբար խօսելով՝ է իբր անսահման. այլ
 բնակիչք նր սակաւ են. և է լե մէջ 30 և 45 աստի
 ճանաց հիւսիսային լայնուէ: Ունի բազմապատիկ
 գետս մեծամեծս և մանուկս. յորոց գլխաւորքն
 են հետագայք:

Միւսիւմ. կամ Միւսիւպի: Է մի 'ի մեծագոյն գետոց
 ոչ միայն ամերիկոյ՝ այլ և բոլոր աշխարհի, որ ելանէ
 յարևմտեան կողմանց հիւսիսային ամերիկոյ. այլ
 ակն նր չեւս է գտեալ. քղի քաջագոյն ճնշորհորդք
 եւրոպեանց ոչ յառաջեցին աւելի ք 100 փարսա
 խաւ 'ի վերոյ ք զքարավազ սթյն անտոնի, որ է լե
 44 աստիճ' լայնուէ. այս գետ լե մէջ հատանելով
 զուխիա հոսել 'ի հիւսիսոյ' 'ի հրւ միլոնս իբր 1200.
 լե զանազան բերանս մտանէ 'ի ծոցն մէքսիքոնի.
 ձորոփոր նր լայն է յոյժ, այլ ոչ այնչափ ինչ խոր. և
 ընթացքն դանդաղ. և ջուրն պղտոր և տղմալից.
 որ և բարձել բերէ տիլմն բզմ' և տերես եղեգանց
 և ոստո ծառոց և ամբողջ ծառս, և ընկենու 'ի
 ծով. այլ արիւք ծովուն անդրէն 'ի ցամաքն վարեն
 զայնոսիկ. որով օր լու օրէ լեարձակի ցամաքն 'ի ծո
 վակողմն. և գիծ գետոյն երկայնի. չիք քար բնաւ
 'ի ձորոփոր նր, ոնդ և ոչ 'ի գաշտս լե որս հոսի.
 որ է յայանի նշան, թէ այն տեղիք չեն կարի զառ
 'ի վայր. զոր և դանդաղ ընթացք նր ցուցանեն:
 Ամ լե ամէ սկսել 'ի մարտի, յորում սկսանին լու
 ծանիլ հիւսիսային ձիւնք և սառչոյք, յորդեւ աճեն
 յոյժ ջուրք նր. և զեղել արտաքս 60 փարսախաւ
 հեռի 'ի ծովէն յարևելից' և 100 յարևմտից՝ ծածկեն
 զընկալայ ցածուն և տղմասից տեղիս. կամ զնոր
 ցամաքն գործեալ 'ի տղմոյ գետոյն. ուր բուսեալ
 կան շամբք եղեգանց. յորս տիլմն և եղեգունք և
 ծառք

Ծառք զորս գեանն նորոգ բարձեւ ընկէ՝ արգելեալ գիշանին . և առ սակաւ սակաւ բարձրանան յերկուց կողմանց գետոյ . վնջ ջուրն զեղել արտաքս 'ի գետոյն՝ ոչ ևս կարելով գառնալ անդրէն 'ի գետն . 'ի զեջանիլ նր ը մասին Կործէ լինաւ և ճահիճաւ . և ը մասին բացել իւր ճնշկն ը աւազաւտս՝ հոսի 'ի ծովն :

Բերանք նր ը որ զեղանի 'ի ծովն՝ բլմ են . որք և անդադար փոփոխեն զգիրս . և ը մեծի մասին ծանծաղ են և սակաւաջուր . յայն սակս դժոճարին է յոյժ նաւուց 'ի ծովէ մտանել 'ի դեռ անդր . նոյննաւ և ը բովանդակ գետն՝ որ թէպէտ մեծ է և շատաջուր , սակայն վտանգաւոր է նաւարկել . սակս մեծամեծ կոճեղաց և ծառոց՝ զոր բարձեալ բերէ մենդ 'ի յորդիլ իւրում : Յինքն ըունի մեծաւ մեծ վտակս . որք են Միսսուրի . սրոյ ելել 'ի հիւսիսոյ արեւմտից , և հոսել ը հարաւ և ը արեւելս , դնայ խառնի 'ի միսիսիբի . այլ ակն նր դեռ անծանօթ է :

Մոյիկէնա . և Ալանսա : Են երկու վտակք մեծաւ մեծք որք նոյննաւ յարեւմտից խառնին 'ի միսիսիբի : Իսկ յարեւելից՝ բաց 'ի Բէրապէս և օհօ երկուց մեծաւ մեծ վտակաց՝ և այլ բլմ փոքրագոյնք խառնին 'ի միսիսիբի . զի Իւլէնէսէ . Սիւսուսի . Հահարանապէս . Վրակ սի , խաւի . Վրաի գեղեղի . ևն :

Օդ այսր ըարձակ ծի՝ պէտպէս է ը պէտպէս հեռաձիգ կողմանց իւրոց . բայց ը հանրանալ խօսելով մաքուր և առողջարար . սակայն առ համեմատութեմ մերոց աշխարհաց , ցուրտ է յոյժ . զի ահա ստորինն լուխիա է 'ի նմին լայնուէ՝ յորում ծն բարրարօտաց յափրիկէ . սակայն օդ նր չէ առաւել ջերմ և բարեխառն , ք 'ի հարաւային գլոս դաղղիոյ . և 'ի տեղիս՝ որք են ը 30 և 36 աստիճ՝ ջերմութի և ցրտութի չեն ինչ ը հատ 'ի հարաւային գլոսն գերմանիոյ . պատճառ այսր երեւելի զանազանութե , ուն բլմ անգամ ասացաք՝ է բարձրութի երկրին ամերիկոյ . և յաճախութե բարձրաբերձ լերանց , և մեծամեծ անտառաց , որք խափանեն զճառագոյթս արեգակնն ներգործել յերկիր . և անդրադարձութե իւրեանց ջերմացուցանել զօդն . նաև հողմունք՝ որք յաճախ շնչեն 'ի հիւսիսային սառնապատ լերանց , մեծապն այլայլեն զբարեխառնութի օդոյն :

Երկինք ը մեծի մասին պարզ են . և ոչ լինի անդանձրե . բայց միայն յորժամ շնչէ յանկարծական ինչ ժա

մրրիկ

մորիկ 'ի ծովէ . այլ առատաղեղ ցօղն գիշերային՝
լնու զոյակասութի անձրեոյ : Բնակիչք նր քաջառողջ
են և ուժեղ . և զերծ 'ի բազմաց անտից , որք յայլ
տեղիս յաճախել են : Նոյնպէս և երկիր նր պարարտ
է և բազմաբեղուն . զի ինքնին անդարման 'ի մարդ-
կանէ՝ բերէ ազգի ազգի պտուղս վայրենիս , այլ
համեղս . և զանազան բանջարս և արմատս պատուճ-
կանս . և անհամար ազգս մեծամեծ ծառոց . մինչև
ասել ոմանց՝ թէ ոչ ուրեք 'ի բոլոր Յի գտանին ծառք
այնչափ այլատեսակք , և այնչափ բարձունք և
բոտնալք , ունի 'ի լուսինա : Ունի և լարձակ մարգս
խոտաւէտս պարարտարօտս , յորս արածին անթիւ
այծեմունք և եղինք վայրենիք . նոյնպէս և յանտառս
նր լի են բիւրազգի թռչունք վայրենիք՝ և չորքո-
տանիք : Եւ 'ի մտանել անդ՝ յետ բժմ փորձոյ՝ զոր
արարին յայլևայլ տեղիս , գտին զերկիրն քաջայար-
մար առ բժմ տեսակս արգասեաց :

Բուն բնակիչք այսր լարձակ Յի՝ բաժանել են 'ի
զանազան ցեղս , կմ ազգս փոքունս . որք յնջադոյն
առաւել բազմաթիւ էին , այլ այժմ ոչ նոյնպէս . զի
կէս մի 'ի միմեանց կոտորել նոճազեցան . քզի ան-
հաշտ թշնամի գոլով միմեանց՝ յարածամ մարտ ան-
նոճէր մկեն լի միմեանս . թէպէտ հեռի են 'ի մի-
մեանց , անապատս լարձակս անջրպետ 'ի միջի
ունելով . և կէս մի 'ի գաղղիացւոց սպառեցան .
իսկ մնացելքն այժմ ցանել ցրոճել կան առ մի
սիսիբի գետով . և առ այլովք : Բնակարանք նց են
հիւղք հիւսեալք յոստոց ծառոց . իսկ կերակուրն
որք վայրենիք . և ձուկն . և ուտուղք երկրին .
այլև մարացորեն . քզի նք վաղու ևս սկսան գործել
զերկիր , և սերմանել մարացորեն , որ է սեփական
բերք ամերիկոյ : Են ցեղք՝ որք բոլորովին մերկ չըջին .
իսկ օղլք՝ մորթս վայրի երէոց տրկանեն զանձամբք .
հազիւ զկէս մարմնոյն ծածկելով : Մինչև էին
հասնել անդր եւրոպացիք , գրեթէ ամ ցեղք պաշ-
տէին զարեգակն . և կառավարութի նց բովանդակ
եր 'ի ձեռս քրմապետին՝ որ կոչէր մեծ արեգակն .
և սրարծէր զանձնէ իջել յարեգակնէ անտի . յայն
ոտկս զդատկեր արեգական կրէր 'ի վր լանջաց .
կին նր ևս զնոյն իշխանութի ունէր , զոր այրն . յոր-
ժամ այրն կմ կինն մեռանէր , բժմք 'ի թիկնապո-
հաց և 'ի սպասաւորաց նր՝ անձամբ զանձինս սպա-
նանէին առ 'ի ուղեկից լինել փն իւրեանց 'ի հան-
գերձիլ Յի . այլ այժմ զկնի մասնելոյ առ նն եւրո-
ժք

սրացւոց, Թոճի Թէ սրաշատն քրմապետին՝ ուղ եւ արեգական՝ խափանեցաւ : Գլխաւորքն յաղդաց եւ 'ի ցեղից որք կան դեռեալ, Թէպէտ նոճաղէչք՝ են հետագայք :

Նադ+եղի+ : կմ՝ Նադ+ի+դ+եղի+ : Սք բնակին յարեւմտեան կողմն միսիսիբի գետոյն . որք 'ի 1729 յանկարծակի 'ի վր հասեւ զաղդիացւոց, որք 'ի գաւառի իւրեանց բնակէին, զամենեւին կոտորեցին . ուղ ստորեւ ունիմք յիշատակել :

Ագան+եղի+ : Բնակին յափն ագանասա վտակին, մինչեւ ցաւղին՝ ուր այս վտակ խառնի 'ի միսիսիբի գետն :

Մէրադի+ : և Քաթաթ+ի+եղի+ : Բնակին առ ափն կարմիր գետոյ 'ի հիւսիսակողմն նադքեցւոց :

Օսի+եղի+ : Բնակին 'ի ներքին կողմն լուխիայ, յարեւմտից միսիսիբեայ առ օսակէ և միսուրի վտակօք 'ի սպառոճական և յարգաւանդ վայրի : Չայս աղգ կամեցեւ սպանիացւոց ջնջել 'ի միջոյ, և տիրել երկրի նց, ելեւ 'ի նոր մէքսիքոնէ, մօտն 'ի լուխիա . այլ վերպեւ 'ի ճնւհի, փխկ դիմելոյ առ այլ ցեղս անհաշտելի Թշնամիս օսակեցւոց, Է որս կա մէին միաբանիլ, և յարձակիլ 'ի վր օսակեցւոց, գնացեւ ուղիղ անկան 'ի մէջ նոցին օսակեցւոց . և զի ոչ ճանաչէին զնս, յայտնեցին նց զխորհուրդ իւրեանց . իսկ նք ծածկեւ զաղգ իւրեանց, առ երեսս բիւմ մարդասիրութի ցուցին նց . ապա ժողովեւ թաղմուն սպառազնեւոց, 'ի գիշերի միում մինչդեռ 'ի քուն էին սպանիացիք, յարեան 'ի վր, և խալառ սպուռ կոտորեցին զնս . խնայելով միայն 'ի քէնցն նց սակս այլատարազ զգեստուց :

Բաթա+եղի+ : Բնակին յեզր սահմանաց արեւմտեան լուխիայ առ սահմանօք նոր մէքսիքոնի, յարեւմտեան կողմն օսակեցւոց :

Գան+եղի+ : Բնակին 'ի մէջ բանեցւոց և օսակեցւոց առ նովին միսիսիբի գետով :

Բան+եղի+ : կմ՝ Բանի+ : Բնակին առ միսուրի վտակաւ . սք առաւել բազմաթիւ են, ք զայլ աղգս արեւմտեանն լուխիայ :

Քադադի+ : և Գրի+եղի+ : Են երկու աղգք մեծամեծք, որք բնակին յարեւելեան կողմն ստորին լուխիայ . և բաժանեալ են 'ի զանազան ցեղս, որք կոչին

Լաուադի+ : Քաթա+մադի+ : Ալի+պա+մադի+ : Թալա+մադի+ : ևն . որք այժմ ի մեծի մօտն բարձեւ են 'ի միջոյ . կմ՝ նոճաղէչ յոյժ :

Չայս Ծ զառաջինն գտին սպանիացիք . ապա 'ի

1673 գաղղիացիք քանատայ տեղեկացել 'ի վայրենի սովորեցուց' բնակչաց հարաւային կողմանց քանատայ, եթէ 'ի հարաւային արեւմուտս ընթանայ գետ մի մեծ, զորմէ 'ի կարծիս անկան, թէ գուցէ մտանէ 'ի ծոցն մէքսիքոնի, կմ' 'ի ծովն խաղաղական, վնյ անյապաղ ելին 'ի խնդիր այնր գետոյ, ակնունելով ը այն գետ բանալ ճննորհ 'ի ծովն խաղաղական. և անտի ուղիղ յարեւելեան հնգիկս. այս չու յանձնարարաւ եօլիէտ անուն ումեմն, որ էր բնակիչ գուէպէթայ. որում տուաւ ընկեր հայրն մարքուէտ յմեան, որ հմուտ էր յմ' լեղուս հիւսիսային ամբրիկոյ. սք նաւեալ ը լիճն միքիկանայ, հասին 'ի գետն աղոճեսուց. ը որ փոքրիկ նաւակօք նաւել հասին մինչև ցակն նք. թէպէտ բիւժ գծուարուք, սակս գտհալէժ սրաւար ընթացից նք : Ապա ելել 'ի ցամաք, յետ աւուրց ինչ մտին յովիսքոնսինկ գետն. և նաւել միշտ ը արեւմուտս, հասին 'ի միսիսիբի. և ը այն նաւել 'ի հարաւ, հասին մինչև ցապանսատ վտակն առ 30 աստիճանաւ հիւսիսային լայնուէ, ուր բնակին ագանսեցիք. անտի առ պապ հասուէ պաշարի՝ դարձան յետս, և մտին 'ի վտակն իլլինեցուց. որք են ժողովուրդ մեծ և բազմաթիւ. և գտին զնո՝ սլատրաստական 'ի միաբանիլ ը ինքեանս : Յետ այսորիկ այլ ոմն գաղղիացի 'ի քանատայ կոչեցել սալէ, 'ի 1682 եմուտ 'ի միսիսիբի, և նաւել եհաս մինչև 'ի բերան նք, որ հանէր 'ի ծոցն մէքսիքոնի, ուն իսկ կարծէին : 'ի յաջողակ ելից աստի քաջալերել թագաւորուէ գաղղիոյ, շնորհեց սալէայ յամին որ գկնի՝ չորս նաւս զանազանս ը մեծուէ. և արս 150. խկ նք ելել 'ի ճննորհ, ուղղեաց զընթացս ը արեւմուտս. և վրիպել յընթացսն, էանց կարի ը արեւմուտս. և փնկ հասանելոյ 'ի բերան միսիսիբեայ, եհաս 'ի 1685 'ի սարն և 'ի ծոցն սքյն բեռնարդոսի. իբրև 300 մղոնաւ հեռի 'ի միսիսիբեայ. և հաստատուք դնելով 'ի մտի, թէ գետն սքյն բեռնարդոսի՝ է մի 'ի վտակաց միսիսիբեայ՝ զոր խնդրէր, յամառել պնդէր ելանել 'ի խնդիր հռչակաւոր և առասպելական բովուց սքյն վառվառեայ. այլ յայնմ ճննորդուէ խռովուէ մեծ անկաւ 'ի մէջ արանց իւրոց սակս զրախնդիր լինելոյ մտացածին բովուց. յորոց ոմանք ըգէմ նք յարուցել սպանին զնա. նոյնպս և զբզմս 'ի մէմեանց կոտորեցին. իսկ մնացելքն ցանել ցրոճեցան 'ի մէջ վայրենի ազգաց երկրին. եօթն անձինք և

Եթ ուր ուրեմն գտեալ զմիսիսիբի գետն, փոքրիկ նաւակաւ մտնէ 'ի նա, յաջողութեամբ դարձան անդրէն 'ի քանաւա :

Այս ձախողակ ելք սալեայ՝ ետ գաղղիացւոց մոռա նալ զլուսիսիս թ ամս իբր 14. ապա 'ի 1699 վերստին զարթեալ Թրուին գաղղիոյ հիմնել բնակուի 'ի լուսիսիս . վնյ առաքեցաւ 'ի րոքէֆօրայ իպէրվիլայր ազնոճական քանատացի երկու նաւութ . որ եմուտ նորք 'ի միսիսիբի . և նաւել հարուստ մի թ հարաւ , հիմնեաց անդ փոքրիկ բնակուի գաղղիացւոց 'ի գււնին նադքեցւոց . յոր զկնի երկուց ամաց յաւելաւ միւս ևս : Այս երկու փոքրիկ գաղթականք գաղղիացւոց՝ կացին մնացին անդ 'ի բաղմագիմի տառապանս թ ամս իբր 16. ապա 'ի 1717 կացուցաւ հռչակաւոր ընկերուին վաճառականուի լուսիսիայ թ առաջարկուի լաւայ ուրումն . և այնուհետեւ սկսան առաւել յաճախել անդ գաղղիացիք . և փոխադարձ բարեկամութեամբ միացել թ բնիկ աղգոց երկրին , սկսան առնել թ նս առեւտուրս մորթոց վայրի երէոց : Այլ յետոյ ոչ շատացել գաղղիացւոց սովին առեւտրութեամբ , ձեռնամուխ եղեն հանել վտարել զբնիկ տեարս երկրին 'ի մշակել վայրաց իւրեանց , և յինքեանս գրաւել զկալոճածս նս . այս բռնուի վզվզիլ օտարացոյց զսիրտ ամերիկացւոց 'ի գաղղիացւոց . և այնչափ զայրացոյց զնս , մինչև ազգք որք մշտնջենաբար թշնամիք էին միմեանց , միաբանիլ 'ի վրէժխնդրուի թգէմ գաղղիացւոց , և 'ի կորուստ նս . քզի 'ի 1729 համօրէն ազգք և ժողովուրդք՝ որք գտանէին 'ի լուսիսիս , գաշնադիր եղեն թ միմեանս , ամեն միանգամայն 'ի միում աւուր յարձակիլ յանկարծակի յամ կողմանց 'ի վր գաղղիացւոց , և իսողառ սպուռ ջնջել զնս 'ի միջոյ . և զի չունէին նք սովորուի գրոյ , յայն սակս սահմանեցին իւրաքանչիւր ցեղի ունել այսչափ թոճով դաւազանս 'ի կռաւունս իւրեանց . և իւրաքանչիւր աւուր մի մի այրել 'ի գաւազանաց անտի . որոց 'ի սպառնիլն՝ ամեն առհնրկ դիմել 'ի վր գաղղիացւոց 'ի կոտորել զնս :

Չայս գաշնադրուի խնայել կնոջ քրմապետին նադքեցւոց յորդուոյ իւրմէ , զոր ստացել էր 'ի գաղղիացւոյ միոյ , ազգ արար երկցս կմ չորիցս իշխանին գաղղիացւոց , որ իշխէր 'ի մերձակայ կողմանս յայնոսիկ զգուշանալ անձին , և ժողովրդեան իւրոյ . յայլ նա առ ոչինչ համարել զազգաբարուի կնոջն յան :

յանհոգս կայր . սակայն կիներն ոչ կասեցաւ 'ի նպառ
տելոյ գաղղիացւոց առ 'ի ապրեցուցանել զնս 'ի
մօտալուռ հարոճածոց . վնյ մտե՛լ 'ի կռատունն
նազքեցւոց , (զի գուլ՝ նր կին մեծի արեգական
երբ և կամէր կարող էր մտանել անդ) , գողացաւ
անտիքանի մի գաւազանս . իսկ նազքեցիք յորժամ
տեսին , զի սարսու՛ղ էին գաւազանքն , յանկարծակի
իմն յարեան 'ի վր գաղղիացւոց՝ որք էին 'ի միջե
իւրեանց , և առ հնրկ կոտորեցին զնս : Յայնժամ
այլոց գաղղիացւոց , որք էին յայլ կողմանս՝ իբր 'ի
խորին քնոյ զարթուցել , պատրաստեցան վառեցան
զինու . և զմանս 'իցեղից անտի ահացուցմամբ և
բռնութի միացուցին ինքեանս . և նորօք հանդերձ
յարձակել 'ի վր նազքեցւոց՝ հարին կոտորեցին ,
և գրեթէ իսպառ ջնջեցին զաղքն զայն բազմաթիւ .
յորոց սակաւ ոմանք ապրեցան փախուցել 'ի գւռն
քիկակացւոց . ուր թէսկէտ երկիցս զհետ ոյնդե
ցան նց գաղղիացիք , բայց ինչ ոչ կարացին ստնանել
նց . զի յերկու նուագսն ևս հարան և յետս վանե
ցան 'ի բնակչաց երկրին : Ահա այսպէս 'ի ձեռն
մանկան միոյ լռուոյնացաւ այնչափ գաղտնածա
ծուկ գաշնադրուի ամերիկացւոց :

Յետ այսորիկ թէսկէտ անդրէն սկսան գաղղիացիք
առնել զսովորական առևտուրս իւրեանց ի բնակ
չաց երկրին , բայց յետոյ տեսեալ ընկերուէ վաճա
ռականութե լուսիսայ՝ որ յետոյ կոչեցաւ միսիսի
բեայ , զի բաղնք առաւելուին ծախքն ք զօգուտն
զոր շահէր անտի , յետ զմմ հնարս հնարելոյ 'ի
ծաղկեցուցանել զայս վաճառ , 'ի 1731 ետ իբր 2
հիւր քսակս զնչի . և ընկալաւ հրաման հրաժա
րելոյ յիրաւանց այսր գաւառի . և այնուհետև առ
սակաւ սակաւ իսպառ լքին գաղղիացիք զլուսիսա .
զոր հուսկ յետոյ թագաւորուին գաղղիոյ ինքնակամ
եթող սպանիացւոց . որք մինչև ցայսօր տիրեն նմ .
'ի բուն ծաղկել ժմիկ՝ յորսմ տիրէին գաղղիացիք
'ի լուսիսա , ոչ երբէք գտան անդ աւելի ք 5000
սովիտակք . այս սակաւաթիւ ժողովուրդ սփռեալ
կայր առ եղերբք միսիսիբի գետոյն իբր 500 փար
սախ տարածութի . և ունէին զերկու կմ զերիս
փոքրիկ և անզօր ամրոցս . 'ի մէջ ոց էին 1200 արք
զօրաւորք և ուժեղք եկեղք 'ի քանատայ , որք վա
րէին զպաշտօն զինուորական . որոց թագաւորուին
գաղղիոյ տայր ոչ միայն լարձակ կալոճածս երկրի
անդ 'ի լուսիսա , և զկարեւոր սերմանիս , այլև մի

հրազէն քի թիւ ֆէնկ . մի սակր . մի բրիչ . մի կով
 թ որթու իւրում . մի աքաղաղ . վեց հաւս . և պա-
 րէնս կերակրոյ վն երկոց ամսոց : Ամանք 'ի սրաշո-
 նատարաց կմ վաճառականաց ծաղկեցուցեալ էին
 զմշակուի երկրի յոյժ , ունելով թ ձեռամբ իւրեանց
 մինչև 6000 գերիս , որք գործէին ղերկիր . սակայն
 պատու աշխատանաց նց ոսկաւ էր . զի բովանդակ
 բերք՝ քի որիզ , տախտակ , մարացորեն , բամբակ ,
 լեղակ , թիւթիւն , և մորթք վայրի երէոց , որք ամի
 ամի ելանէին 'ի լուխիայ , ոչ անցանէին ք 2000
 ուխալի . որ առ համեմատութեան բաւ ծախուցն սա-
 կաւ ինչ էր . յայն սակս իրաւամբ 'ի բաց լբին գաղ-
 ղիացիք :

Այս նահանգ բաժանի յերկու մեծամեծ մասունս .
 քի յարեւելեան և յարեւմտեան . ունելով անջրայեռ
 'ի միջի զմիսիսիբի գետն , որ 'ի հիւսիսոյ հոսի թ
 հարաւ : Արեւելեանն է 'ի ձեռս անգղիացւոց , զոր
 յերկու մասունս բաժանեն . քի 'ի հիւսիսային և 'ի
 հարաւային : Չհիւսիսայինն՝ կոչեն հատուած , կմ
 գւեռ օհիւլայ . 'ի վտակէն օհիւ , որ թ մէջ նք հոսել ,
 խառնի յայլ վտակս . և աղանդքօք հանդերձ մասնէ
 'ի միսիսիբի . զայս գաւառ յիշատակեցաք 'ի ճառս
 ստորագրուէ ժպ նահանգաց միացելոց : Իսկ զհարա-
 ւային մասն՝ կոչեն Ֆլօրիտա արեւմտեան . զորմէ
 ունիմք խօսիլ 'ի ճառս ստորագրուէ Ֆլօրիտայի :
 Նոյնպէս և արեւմտեան մասն՝ որ այժմ տիրանոց կոչի
 լուխիա , և է 'ի ձեռս սպանիացւոց , բաժանի յեր-
 կու մասունս . քի 'ի վերին և 'ի ստորին . զորս յայսմ
 վայրի ստորագրեսցուք յերկուս յօդուածս :

Յօդ Խ . Արեւին լուխիա սպանիացւոց :

Գաւառ լարձակ յոյժ . որ յարեւմտից՝ ունի իւր
 ոսհման զնոր մէքսիքոն միջնորդութեամբ լայնար-
 ձակ անծանօթ անապատից . 'ի հարաւոյ՝ զստորին
 սպանիականն լուխիա . յարեւելից՝ զգւռն օհիւլայ ,
 որ կոչի և վերին լուխիա անգղիացւոց . և մասամբ
 ինչ զբանառա . իսկ հիւսիսային սահմանքն անորոշ
 են . որք թ պիշինկայ՝ կախէլ կան ղկամաց և ղկա-
 րողուէ սպանիացւոց . որք կարեն յառաջագէմ
 լինել յայն անսահման վայրս սահմանակիցս նոր
 մէք .

մէքսիկոնի 'ի հիւսիս' մինչև ցոր վայր հնար է մարդոյ բնակիլ :

Այս դաւառ ունի լերինա բնիս . յորս երեւելի են միաշար բարձրաբերձ լերինք՝ որք յարեւելից ձգին յարեւմուտս , սկսել 'ի միսիսիբի դետոյն . և բաժանել զսկուռնս օսակայ և ագանասայ վտակայ՝ ընմին բաժանեն և զստորին լուսիսիս 'ի վերնոյն . և թռչի թէ ձգել տարածին մինչև ցակուռնս միսուրի վտակին , որ չէ ինչ փոքր ք զմիսիսիբի . յորոց բնի՝ գետք ելանեն՝ հասել ը հիւսիս , և ը հարաւ : Օգնի բարեխառն է . և երկիրն արգաւանդ . ուր բնի՝ հանք գտանին 'ի կողմանս միսիսիբի դետոյն . յորս անոռանի են հանքն մարամէկ , որք սրճառս ետուն դաղձիացւոց 'ի 1719 հաստատելոյ ընկերուի վաճառականուէ միսիսիբեայ . յոր սակս և յարեւելան եզերս նորին գետոյ հիմնեցին երկու ամրոցս՝ կոչեցել Շարք . և Գամարօ . այլ յետոյ 'ի դերե ելել 'ի յուսոյ խրեանց , 'ի բաց լին զամրոցս , ը նսին և զբովանդակ լուսիսիս . ուն 'ի վերոյ նշանալիցաք :

Ըստ մեծի մասին անբնակ է և անմարդի . որոյ բնակիչք ոն նք , զորս 'ի վեր անդր նշանակեցաք . ք բանեցիք . գանգեցիք . բատուքեցիք . օսակեցիք . միսուրեցիք . յորս մարթ է յաւելուլ զգինդոնացիա զնակելս առ լճիւ՝ որ յանունն նց կոչի , յորմէ ելանէ գետն սրճի տեարոսի : Այս նմ ցեղք կարի սա կաւաթիւ են և փոքր . յորոց ոմանք թափառական կեանս վարեն , և ոմանք ունին հաստատուն բնակուիս 'ի մասնաւոր տեղիս . իսկ եւրոպացիք գեռես չունին 'ի մէջ սց հիմնական բնակուի , և ոչ իսկ գիւրաւ կարացեն ունել . բայց 'ի ձեռն ժրաջան քարոզչաց դարձուցել զնս 'ի քս , միացուցեն ը ինքեանս . ուն յայլ տեղիս արարին սպանիացիք : Յայսմ դաւառի գտանէին յառաջագոյն քանի մի ամրոցք , շինելք 'ի դաղձիացւոց . և այլ բնակեալ տեղիք՝ որք թէպէտ այժմ աւերել են , սակայն չէ ինչ անգէպ յիշատակել զնս . ը որում կան նշանակեալ յաշխարհացոյց պատկերս :

Օրէան . կմ Բեքթ օրէանայ : Էր ամրոց շինել 'ի դաղձիացւոց առ հիւսիսային եզերք միսուրի վտակին 'ի մէջ Մեծ և Վազուս անոռանել ջուրց . այլ այժմ աւերակ է . յորմէ իբր 200 մղ հեռի՝ միսուրի խառնի 'ի միսիսիբի :

Միսուրի : Էր գլխաւոր տեղի միսուրացւոց հանդէս

գէպ բերդին օրլէանայ յայնկոյս միսուրի վտակին . ուր կոտորեցան սպանիացիք եկե՛լք 'ի նոր մէքսիքոնէ 'ի ջնջել զօսակեցիս , և գլխաւորեցիս : 'ի հիւսիսակողմն միսսուրիսայ' գտանի և այլ գեօղ անուանե՛լ գեօղ փոքր օսակեցւոց : Իսկ լէ մէջ միսիսիբի և մոյինկոնայ գետոց 'ի հիւսիսակողմն այսց գիւղոքէից' գտանին լայնատարած գաշտավայրք . յորս լինեն բոբողոնք , կի՛մ վայրենի գոմէշք :

Մտաբէշ : Է անուոն գետոյ , և բովուց կապարի 'ի շերինս , առ որովք հոսի գետն : Իբր 20 մղոնաւ հեռի 'ի տեղւոջէ աստի 'ի հիւսիսակողմն' գտանի 'ի միսիսիբի գետն Դեպիէ կոչեցե՛լ կղզեակ , ուր գաղղիացիք անցե՛լ լէ գետն , գտին ճիւղ հմտանել 'ի գւռս արեւմտեան բնակչաց երկրին :

Լէ սիւ : Է ամրոց շինե՛լ 'ի գաղղիացւոց առ արեւմտեան եզերք միսիսիբի գետոյն , մերձ 'ի տեղին' ուր վտակն անտառաց խառնի 'ի նի՛մ . այլ այժմ 'ի հիմանց քանդեալ է :

Հիւլէր : Էր ամրոց նոյննայ շինե՛լ 'ի գաղղիացւոց առ կանաչ գետով . այլ այժմ և սա աւերակ է : 'ի հիւսիսակողմն նր գտանին բովք հանքային ածխոյ :

Բանիասսա : Էն չորք գեօղք 'ի գւռի բանեցւոց :

Աջիթարա : Է գեօղ ցեղին մահաաւոց :

Այօլէշ : Է գեօղ ցեղին ոյտցւոց :

Օթօթադա : Գեօղ օթօթադացւոց 'ի գաւառին գանդեցւոց . յորոց են և օթօթադացիք :

Յօդ Թ : Խտորին լուխիա

սպանիացւոց :

Անի իւր սահման յարեւելից և 'ի հիւսիսոյ' զՖլուրիսա արեւմտեան . կի՛մ զտորին անգղիականն լուխիա . յարեւմտից՝ զմէքսիքոն . իսկ 'ի հարաւոյ' զծոյն մէքսիքոնի . ծովեզերք նր առ հնրկ ծածկեալ են մանր չոր և ձիւնանման սպիտակ ոււազով . և զի ցածուն է անգ երկիրն , վնյ յաճախ ողողի 'ի ջուրց ծովու : Ոչ երբէք խորհեցան սպանիացիք հանգնել անդ ամրոցս 'ի պաշտպանութ ձրկրին . քզի չիք անդ բնաւ ծոց , կի՛մ նւէնգիւտ , լէ որ հնար իցի նաւուց թշնամեաց մերձեհալ 'ի ցամաքն . ուստի

սի յայնմ կողմանէ ամ իրօք տպահով է երկիրն . և
 Թէպէտ առ բերանով միսիսիբի գետոյն գոն բլմա
 պատիկ մուտք , այլ ոմանք սակաւաջուր են , ի
 որս փոքրիկ նաւակք ևեթ կարեն անցանել . իսկ
 այլք անդադար փոփոխեն զգիրս . և երբեմն իս-
 պառ ցամաքին . և մի միայն գոյ հաստատուն , ի
 որ գրեթէ միշտ հնար է նաւուց մտանել 'ի գետ
 անդր . բայց կառուցեալ կայ անդ ամրոց Պալեսա
 անուանել . և 20 փարսախաւ 'ի վերոյ' են այլևս
 երկու ամրոցք աստի և անտի միսիսիբի գետոյն .
 որք Թէպէտ փոքր են և անզօր , սակայն բաւական
 են 'ի խափանել զանցս նաւուց Թշնամեաց . վնդի
 անցք որ ի մէջ նց' նեղ է յոյժ . ի որ չէ հնար ան-
 ցանել երկուց նաւուց միանգամայն , այլ մի առ մի .
 ոչ խարիսխ արկանել , և ոչ կապել զնաւն ուրեք
 'իցամաք : Բաց 'ի միսիսիբի գետոյն , ունի և այլ
 գետս բլմն մեծամեծս և մանուկս . յորոց ոմանք
 խառնին 'ի միսիսիբի , և ոմանք գնան անկանին 'ի
 ծովն : Օգ նր քաղցր է և բարեխառն . և երկիրն
 արգաւանդ . այլ բնակիչք առ համեմատութ լար-
 ձակուն իւրոյ' սակաւք . ուր բաց 'ի բնիկ ամերի-
 կացւոց գտանին և ևւրոպացիք . որոց գլխաւոր
 տեղիք են հետագայք :

Նոր օրէնս : Գլխաւոր քղք համօրէն լուխիայ իւր
 30 փարսախաւ հեռի 'ի ծովէ' առ արևելեան եզերք
 միսիսիբի գետոյն . հիմնել 'ի 1717 , և կառարելա-
 դործել 'ի 1722 . որով և եղև գլխաւոր տեղի նաւ
 հանգին . ձև նր գեղեցիկ է յոյժ . զի փողոցք նր
 բովանդակ լայն են , ուղիղ և հաւասարաչափ . և
 զուգահեռական գծիւ հատանեն զմիմեանս . որով
 և ձևացուցանեն 65 կղզեակս . յորոց իւրաքանչիւրն
 է իւր 50 ձողաչափ . և բաժանին 'ի 12 Թաղս : 'ի
 սկզբան անդ ամ տունք նր էին հիւղք և խրճիթք .
 այլ յետոյ 'ի տեղի նց' լը մեծի մասին շինեցան վայել
 լուչ տունք 'ի Թրծել աղիւսոյ . որք և ունին շուրջա-
 նակի խրամս կարեւորս 'ի Ժմի բարձրանալոյ ջուրց ,
 առ անվնաս մնալոյ 'ի ջուրցն հեղեղէ : Դիւրք քա-
 ղաքիս' կարի յաջողակ է և յարմարաւոր վաճառա-
 կանուէ . քզի և նաւք մեծամեծք կարեն մերձե-
 նալ 'ի քղքն . և տախտակաւ կմ գերանաւ կամուրջ
 սորկեալ հանել զբեռինս 'ի քղք անդր . միայն 'ի
 Ժմիս յորդուէ ջուրցն ստիպին խոյստալ և հեռանալ
 'ի ցամաքէ . վն զի բազմուէ փայտից և ծառոց , զոր
 յայնժամ բարձել բերէ գետն և արկանէ յեզերս ,

Հատանէին և զստոճարագոյն ճասրանս նաւուց . 'ի կողմանս յայտոսիկ գտանին բոլմ բնակուիք ցրոճեղք առ եղերբք միսխիբի գեաոյն : Եւ 'ի հարաւակողմն նոր օրլէանայ՝ ցամաքն գնայ առ սակառ սակառ անձկանալով մինչև 'ի ծովն հարուստ մի տարածուի . ուստի և է իբր լեզու ինչ . ուր չիք այլ ինչ , բայց միայն աւաղ սպիտակ . և ընկի շարժականք . առ որովք բոյնս դնեն զանազան տեսակք ջրային թռչնոց և պիծակք : Իսկ 'ի հիւսիսակողմն քղքին 10 փարսախաւ հեռի՝ սկսանին անասառք անրնակք և անտաք . և ձգին մինչև 'ի տեղին կոչեցել կէտ հատեալ : Յարեւելեան կողմն քղքին գտանի լիճ , կիմ ծովակ կոչեցել Փծիշ շարժի , որ գնայ միանայ լէ ծոցոյ սթին լուսովիկոսի :

Վիշ Կապեալ : Աւան երեւելի , որոյ բնակիչք են մշակք ժրաջանք , որք մշակեն որիւզ , մարացորեն . առնեն առեւորուին փայտից 'ի պէտս շինուածոց : Այս տեղի կոչեցաւ կէտ հատել . վն զի ոմանք 'ի գաղղիացւոց առաջին բնակչաց տեղւոյս՝ հատին տաս առու առ բլրով կիմ բարձրացել երկրաւ՝ լէ որ հոսէր ձորակ փոքրիկ . ապա և 'ի միսխիբեայ գեաոյն բացին անցս առ այն առու , լէ որ անհնարին բռնուի հոսել ջրոյն՝ եհատ զկէտն երկրի . և հուսկ յետոյ բոլոր գեաոյ միսխիբեայ անգ փոխադրել , համառօտեցաւ ճնոյհ նաւորդաց 14 փարսախաւ . և հին ձորոփոր գեաոյն իսպառ ցամաքեցաւ . ուր 'ի սուղ Ժմկի բուսեալ աճեցան ծառք այնչափ մեծամեծք , մինչև յապուշ կրթիլ նոյ որք տեսին զնո անգստին 'ի բուսանիլ իւրեանց : Եւ այժմ 'ի նմին հին ձորոփորին միսխիբեայ՝ հիմնեալ կայ այս նոր աւան :

Վարիւր Բէրր : Եւ ամրոց շինեալ 'ի գաղղիացւոց առ կարմիր գեաով 'ի գաւառին նադքեցւոց , յուսով անցուցանելոյ 'ի լուսիսիա լէ այս գեա՝ զոսկի և զործաթ 'ի նոր մէքսիքոնէ . այլ թշուառուի բնակչաց նր , որք չունէին զհաղորդուի լէ այլոց փարթամ գաւառաց՝ ունայնացոյց զակնիկալուի նոյ . ուստի այժմ այս ամրոց եթէ սպանիացիք չիցեն նորոգել , գլխովին աւերակ է . և գաղղիացիք բնակիչք նր սպառել :

Նարտեղ : Եւր ամրոց և բնակարան հիմնել յիսկեր վիլլեայ գաղղիացւոյ . օդ շրջակայ վիճակի նր քաղցր է և բարեխառն և առողջարար . և երկիրն բարձր . վն և զերծ 'ի ջուրց ողողմանէ , և զուարճալի և

արգաւանդ . յարմար առ ամ տեսակս արմտեաց ,
 և գիրք նր յաջողակ՝ ունել զհաղորդութիւն այլոց
 տեղեաց , զորս խորհէին գաղղիացիք հիմնել ի լուի
 սիա . և թէպէտ հեռի էր ի ծովէ , սակայն կա-
 բէին նաւքն ի գետն հասանիլ մինչև ցանդ : Աստ
 կոտորեցան ի նադբեցւոց 500 գաղղիացիք . ուր ի
 վերոյ նշանակեցաք . և թէպէտ յետոյ եկե՛լ այլոց
 ի գաղղիացւոց անտի քանատայ , և միացե՛լ ի ոմանց
 ցեղից երկրին՝ հարին և իսպառ սպուռ ջնջեցին ի
 գաւառէ անտի զնադբեցիս , այլ չեղէն բաւական
 նորոգել և հաստատել զնոր բնակութիւն զայն . և
 յետ սակաւուց իսպառ լքին զտեղին . ուստի և
 ամբողջ կայ մնայ աւերակ :

Ազգանաս : Ամբողջ շինե՛լ ի քանատացի գաղղիացւոց
 յարեմտեան կողմն միսիսիբեայ առ ագանսայ վտա-
 կաւ , ի գեղեցիկ յարգաւանդ և ի բարեխառն վայ-
 րի , ի գաւառի ագանսացւոց . ի որոց բնիք քաղց-
 րութիւն և մտերմութիւն վարէին . զի ի բնից հեռէ կա-
 լով նոց ի մէջ բնիկ ամերիկացւոց , սովորեալ էին
 կենակցիլ ի նոս . ուստի և աստ չունելով կին յաղ-
 գէ իւրեանց , առին ի կնուծի ինքեանց զգասերս
 ագանսացւոց , և այնուհետեւ մշտնջենաւոր խաղա-
 դութիւն թագաւորէ ի մէջ երկուց տղգաց :

Դադիա . Փանխա . Սոգուլի : Էին ամբողջ յարե-
 մտեան կողմն միսիսիբեայ , այլ այժմ թո՛ւնի թէ
 աւերակ են :

Գերմանացի : Են գաղթական գերմանացւոց , որք
 եկեալ կաշան զբնակութիւն ի հիւսիսային արեմտեան
 կողմն նոր օրէնանայ՝ իբր 32 միլոնաւ հեռի ի նմէ .
 և անխոնջ աշխատասիրութիւն իւրեանց շինեցին եր-
 կու գեղջս աղգի իւրեանց առ արեմտեան եղերք
 միսիսիբեայ , և սկսան բնիք ջանիւք մշակել գեր-
 կիր . վնջ բովանդակ երկիրն յարեմտեայ միսիսիբե-
 եայ մինչև ցմերձակայ վայրս նոր օրէնանայ՝ քաջ
 մշակել է և ուշադրանք թմբով ք և խրամօք ի ջուրց
 միսիսիբեայ , որ սովորաբար ի գարնանային ժմկս
 յորդե՛լ աճէ յոյժ :

Ե. Շ. Խ Ե. Բ. Հ. Օ.

Ֆ Լ Օ Ր Ի Տ Ա.

ՅԱյս անուն անունանեաց յովհաննէս բօնաց
լէսնեան սպանիացի առաջին գտիւց տյար Յի.
որ թարգմանի ծաղկաւէտ . իբր զի կիմ
'ի կիւրակէի ծաղկազարդին եհօս անգր, կիմ յըֆս
գեղազոճարձ և վայելուչ դրից երկրի նր : Բայց
յառաջին Ճմկս սպանիացիք սովին անունամբ ան
ունանէին զայն բովանգակ տարածուի երկրի՝ որ
ձգէր առ եղերբք ծոցոյն 'ի սահմանաց մէքսիքոնի՝
մինչև 'ի ծովն հիւսիսային . վնյ և 'ի հին Յացոյցս
լն այնմ գծագրեալ է . ուստի և սահմանք նր գլխո
վին անորոշ են 'ի նն և վրիպական : Չի բուն ֆլօ
րիտա լն այժմեան քաջահմուտ Յողբաց ունի իւր
սահման յարեմօից՝ զլուսիս սպանիացւոց . յոր
մէ բաժանի 'ի ձեռն միսիսիբի գետոյն . 'ի հիւսիս
սոյ՝ զգաւառն : Ծհիովայ, կիմ զվերին լուսիս անգ
ղիացւոց . յարեւելից՝ զովհիանուս , և մասամբ ինն
դճիորճիա . իսկ 'ի հարաւոյ՝ զծոցն մէքսիքոնի .
Բնակիչք նր թէոկէտ առ համեմատութ լարձակու
թէ իւրոյ սակաւ են , բայց առ այլովք հիւսիսային
գաւառօք՝ սա առաւել բազմամարդ է :

Ունի բիւմ գետս մեծամեծս և մանուկս . որոց
գլխաւորքն են սք . Եսաուս . վտակ մեծ լայն և խոր .
որ զինի լերկար ընթացից գնայ խառնի 'ի միսիսի
բի գետն : Գէփ հարգարգաբէր . որ 'ի հիւսիսոյ հոս
եալ լն հարաւ , մտանէ 'ի լիճն փոնշարդբէայ : Փէւ
փախաւ . մտանէ 'ի ծոցն մէքսիքոնի հանդէպ Բօր
նէ կոչեցե՛լ փոքրիկ կղզոյն : Մալիւն . գետ մեծ ,
որ յինքն ընկալեալ զԼլպաճ , կիմ Բաուս , զգետն
քլքսքեցւոց , և զգետն գովնոց՝ մտանէ 'ի ծոց անգր
մէքսիքոնի . ուր և գործէ պարոյր լարձակ 'ի մէջ
կիսին կիմ օարին մուկիւեայ , և տէլֆին կիմ մաս
սաքրօ կղզոյն : Ալիալափիօլա . գետ մեծ՝ որ ելանէ
յափաղաքեան լերանց առ սահմանօք ճիորճիայ և
բարոլինայ . և լն զանազան բերանս մտանէ 'ի ծոցն
մէքսիքոնի յայսկոյս և յայնկոյս ուարին Լոսիւ
դէս . կիմ Մէյն Լաուս . 'ի պարոյրն սքին յովսիսայ .

Ս

Մի հագնէս , կիմ Մի յովաննէս . որ յարեմտից հոսի յարեւելս յերկու առաջս բաժանել . ապա միացել գնայ անկանի յովկիանոս անդր : Բայց 'ի սոցունց են անդ և այլ գետք փոքրագոյնք՝ բայց երեւելիք . որք առ հնրկ զեղուն 'ի ծոցն մէքսիքոնի . այս գետք կարի օգտակար են , ոչ միայն սակս առատուէ ձկանց զոր մատակարարեն բնակչաց , այլև ոռոգել զերկիրն՝ արգաւանդս և բազմաբեղունս գործեն :

Օգ այսր Տի քաղցր է և տառաջարար և բարեխառն . առաւել ջերմ , ք թէ ցուրտ . զի չէ ինչ հեռի յարեւադարձէ խեցդեանի . տակայն սաստկուի ամառնային տօթոյն միշտ բարեխառնի 'ի հողմոց , որք շնչեն յաբալաքեան լերանց : Իսկ երկիր նր թէպէտ 'ի ծովեզերեայս աւազուտ է և անբեր , բայց փոքր մի հեռացել 'ի ծովէ 'ի ցամաքակողմն , պատուական է և արգաւանդահող , և յարմար 'ի բերել զմաճազգո արմուտաց , եթէ սերմանեսցի . ուր փորձիւ տեսին եւրոպացիք . գրեթէ չ բոլոր փլօրիւ տա յամին երկիցս հնձեն զմարացորեն կիմ մայիզ . ունի և մանեօք , յորմէ գործեն հաց . և այլ տեսակ մի ցորենոյ՝ որ նման է վարսակոյ . ք իւլաֆոյ . որ և ինքնին բուսանի 'ի գիճին տեղիս , և յեզերս գետոց իմ նմանութե կնիւնոյ . զոր իբրև հասանէ , բնակիչք երկրին ժողովեն և կապեն 'ի խրճունս . և թօթափեն 'ի մէջ քանթից , կիմ փոքրիկ նաւակաց իւրեանց . և այն որ անկանի 'ի ջուրն , 'ի յետագայ ամի ինքնին բուսանի և աճէ անդարման 'ի մարդկանէ : Աւնի և կանեփ , և վուշ , և այլ բոյս մի՝ յորմէ հանեն թելս ոսկեգոյնս . և գործեն նովաւ ոստայնս , նման այնմ՝ որ գայ առ մեզ յարեւելեան հնդկաց . զոր և կոչեն կտաւ 'ի խոտոյ . գտանի անդ և բոյսն՝ յորմէ գործեն լեղակ . և այլ զանազան բոյսք պիտանիք 'ի զեղորայս : Աւնի և լարձակ արօտս խոտակէտս . և անտառս մեծամեծս . և ծառս բազմատեսակս պտղաբերս և անպտուղս . ուր չորենի . որ բերէ պատուական չոր . զոր ուտեն թարմ , այլև չորացուցանեն 'ի տէտս ձմեռան . վայրենի կեռասենի . տեսակ մի արմուկնոյ . ազգ մի որթոյ խաղողոյ ինքնաբոյս . ոչ բերէ ողկոյղս մեծամեծս . թթենի . փառլենի՝ բայց անպտուղ . դաբնի . ծառ վայրի շագանակի . մայք փայտ . նոճի . եբենոս , այն է ապանօղ . կաղնի .

հերձի՝ սպիտակ , և կարմիր :

Այլ առաւել սրտառնական և անուանի ծառ տյոք

Նահանգի՝ է ծառն անուանեալ Սոսնափառս . զոր
 բնիկ ֆլորիտացիք Փալմա, կմ փանաճա կոչեն . որ
 հազիւ ամէն իշափ բարձրութեն սոճեոյ . և բու-
 սանի ի գաշտս և ի լէրինս . բայց յայնպիսի տե-
 ղիս . որք ոչ կարի խոնաւ են , և ոչ կարի չոր . յոր-
 ժամ քանի մի ծառք ի ծառոց աստի բուսեալ կան
 առ միմեամբք ի միում վայրի , սիւսեն շուրջանակի
 հոտ անոյ՝ նման հոտոյ կինամոնոյ . քր առաջինի .
 նաւ ըմպելին՝ զոր կաղմեն անտի՝ է անուշահոտ և
 ծաղկահամ . այս ծառ համարել է գեղ ազդողական
 լըդէմ ցաւոյ ստամոքաց . և լահանրապէս լըդէմ մոմ
 ախաից պատճառելոյ ի ցրտուէ . այլև լըդէմ ելէ
 փանթախան ախաիս . որ է՝ ֆռէնկի : Ունի և բազ-
 մատեսակ վայրենի չորքոտանի անասունս և թռու-
 չունս . քր երկու տեսակ առիւծոց , ընձառիւծ ,
 յովազ , ջրուն , բէշկ մկոյ , կզնաքիս , աղոճէս ,
 վայրենի կառու , գայլ , արջ , այծեամն , այծեմնիկ ,
 նապաստակ , ճագար , և այլ չորքոտանիս , և բազէ ,
 որոր , արագիլ , կռունկն , արծուի , աղաւնի , տառ-
 րակ , թուծակ , սարեկ , սագ , և բագ վայրենի .
 և այլ ազդի ազգի թռչունս երփնադեղս և սքան-
 չելիս . և այժմ գտանին անգ և ընտանի անասունք
 տարեալք յեւրոպիոյ , քր արջառ , ոչխար , ձի , կա-
 տու , ևն : Ունի և ածուխ հանքային ի բլմ տե-
 ղիս . երկաթ . և սնտիկ անկատար . կմ լաւ ևս
 տսել՝ ազգ մի հանքաց , յորմէ գործեն սնտիկ . զոր
 բնակիչք երկրին առ այլ տեսս ոչ առնուն ի կիր ,
 բայց միայն ի ներկել նովաւ զերեսս , և զդոլոր
 մարմնս ի Ժմկս պտղմի , և կմ յերեւել ինչ և ի
 հանգիսաւոր տանի :

Բաց յայսցանէ , գտանի անգ ի բլմ տեղիս և Սոն-
 փառս , որ է ազգ ինչ հանքաց . և Ուլէդէլ , զոր
 խաւացիք օրփիմէնդ . կոչեն . որ է ոսկեգոյն թոյն
 ինչ մաշողական : Իսկ ի ծովեզերեայս՝ մասնաւորա-
 պէս յորժմ շնչէ հողմն հարաւային՝ գտանի ազգ մի
 խիժոյ կմ կորոյ , զոր սպանիացիք Քաֆէս կոչեն .
 որ է կարծր . այլ ճարպով կակղացուցել , օժանեն
 նովաւ զնաւո . որ լմ տսելոյ սպանիացեոյ՝ լաւ ևս
 է ք զբնիկ կուար . վն զի ոչ հալի ի ջերմոյն գա-
 լաւս ի սառտիկ տօթոյ արեգական :

Բուն բնակիչք այսր Նահանգի՝ առ համեմատութե
 այլոց հիւսիսային գաւառաց բլմ են . ուն և ի մե-
 րոյ նշանակեցաք . որք առ հարկ թուխ են , բայց
 հարել ի սեւագոյն կարմիր՝ առաւել ք զբանասո-
 յիս .

ցին . զոր ասեն պիտո՞ւն է՝ ի մասնաւոր իւրոց անտի . սրով օծանեն զմարմին իւրեանց . հերք նց տեսւ են և երկայն ցրոճէ՛լ զգլխով . յորմէ զարհուրելի իմն երևի տեսիլ գիմաց նց . իսկ հասակ մարմնոյ նց բաւեցա՞մ . ուժեղ են և քաջասիրտ և վայրենաբարոյ . այլ կենցաղելիք , եթէ մեղմով և քաղցրութեամբ վարեալ ցիւք չեն , ուր չե՛ս մտէ՛ի գիշակեր գաղանաց : Մարդակեր են , կի՞ գէթ այնպիսի էին ի սկզբան անդ . յորժամ սղանիացիք հասին անդ . զի զորս բմբռնէին ի սրճով , զարս զենուին ի սղաթիւ արեգահան , զոր պաշտեն . և ուտէին զմիս նց . իսկ զկանայս և զմանկունս գերի առնէին ինքեանց : Իմանք յառաջին ճնշահորդաց առասպելէին , թէ ի մէջ Ֆլորիտացւոց գտանին բոլորո՞ւնք , կի՞ երկասերք . ցո՞րք միանգամայն են այր և կին . որոց բոլորք ի մատենագրաց միամտութեամբ հաւատացեալ , համարձակ աւանդեցին զայն ի գիրս իւրեանց , իբր ճմարիտս . այլ յետոյ տեսաւ յայտնապէս՝ եթէ ցնորք երևակայուէ էին , և մտացածին եղջերո՞ւնքաղք . զի այն առասպելէ՛լ արոճէ՛քք Ֆլորիտայ ոչ այլ ինչ էին , եթէ ոչ՝ արքեմ կանայք գերեալք ի սրճով . որք զորէն բեանաբարձ գրաստուց ծնէին տեարց իւրեանց , կրելով զաղխաւ մախս զկնի նց ի ժմիս պիտո՞ւն , և որսորդուէ . յոր դործ սովոր են նք ծնեցուցանել և զբուն կանայս իւրեանց :

Չգեստ նց է մորթ այծեման , կի՞ այլ ինչ անասնոյ՝ սլառել զմիջով . իսկ մնացել մասն մարմնոյն մերկ է . բայց սովորուի ունին ի բազուկս և ի սրունս՝ նկարել պէսպէս ձեռն անջնջելիս : Իսկ կերակուր նց են սակաւ մարացորեն , կի՞ մայիզ , և մանեօք , և այլ տեսակ մի արմատաց , զոր ի վեր անդր յիշատակեցա՞ք . և պէսպէս արմատք , և պտուղք , և ձուկն սակաւ . զի չունելով ճահաւոր գործիս՝ սաւառս որսան . և միս վայրի անասնոց , այլ առաւել համեղաճաշակ կերակուր նց՝ է միս կոկորդիլոսի . զոր յորժամ գտանեն , անյգբար ուտեն . բայց բոլոր տեղամ առասպտիկ սովու որով գրեթէ յարաժամ տագնապին , ի վայելոյ ալվարոսի նէկլէգեանքաւ պէքայ տէվաքայ՝ ստիպին ուտել գորտունս , օձս , մողէսս , զձուս միջմանց , և զայլ զազիր զեռունս , այլ և զփուշս ձկանց , և ոմանց սողնոց . զոր չորացուցել լոսեն ի փոշի , և այնպէս ուտեն . քզի թէպէտ երկիր նց սլաբարտ է և արգաւանդ , այլ չունելով

նց սովորուի երկրագործուէ, զոր ինչ ինքնին բերէ երկիրն սակաւ է և անզօր և անբաւական նց : Սովորուի ունին զսակաւ արմախս զոր ժողովեն յամառան, տանիլ ամբարել 'ի մի շտեմարան հսրկցոր է լէ սլահպանուի քրմապետի իւրեանց, զոր Փարսապիս կի՞ Փարսապիս կոչեն. և նա չափով բաշխէ իւրաքանչիւր տանուտեարց լի յաւէտ և նոճազ բաղմուէ ընտանեաց նց. բայց այն բովանդակ շտեմարան հաղիւ լէ վեց ամիսս բաւական է նց. և այն բիւժ ճշտուի. իսկ յայլ վեց ամիսս բռնադատին աստ անդ թափառիլ 'ի գիւտ կերակրոյ : իսկ ըմպելի նց է ջուր. բայց սովորուի ունին կազմել և այլ տեսակ մի ըմպելոյ 'ի քասսինայ և յափաւաբինայ խոտոց՝ եռացուցել ջրով. զոր ըմպեն, ուն մեք ըմպելի զայ. որ և ունի զօրուի լուծանելոյ զմէզ :

Չէիք նց է ալեղն և նետ. որք 'ի ծայրս իւրեանց սովորաբար ունին սրածայր ոսկր ձկան : Ունին տեսակ միապետական կի՞ բռնական կառավարուէ. զի ամ ցեղք Ֆլորիտացւոց կախել կան զմիոյ գլխոյ՝ որ միանգամայն է քրմապետ նց. զոր ուն ասացաք կոչեն Փարսապիս, կի՞ Փարսապիս. իսկ սպանիացիք հսրկ անոճամբ Բաշիէ անոճանեն. 'ի պատուի ունի զնա յոյժ ժողովուրդն ոչ միայն առ կենդանութիւն, այլև զկնի մահոճան. և թէպէտ բազմակնուին արգելել է առ Ֆլորիտացիս, բայց քրմապետ նց բաց 'ի միոյ օրինաւոր կնոջ՝ կարօղ է առ նուր բիւժ կանայս լէ անոճամբ գերոյ. բայց որդիք ծնեալք 'ի սցնէ՝ ոչ յաջորդեն յիշխանուի հօրն. այլ միայն ծնեալքն յօրինաւոր կնոջ : Պատմաբանք սպանիացւոց բիւժ չուք և մեծուի ընծայեն ամա, և այլոց քաղիքէից ամերիկացւոց. բայց լի ճշմարտուէ չունին նք ինչ մեծուի, այլ այնպէս վայրենի և եղիւլի կեանս վարեն, ուն և հսրկ ժողովուրդն : Սք ևս ուն և բնակիչք լուխիայ՝ պաշտեն զարեգակն. և բաց 'ի քրմապետէ անտի, իւրաքանչիւր ցեղ ունի իւր մասնաւոր քուրմ. զոր Եփեսոս կոչեն. որ միանգամայն բժիշկ է իւրոյ ցեղի :

Առաջին գտիչք այսր աշխարհի եղեն սպանիացիք. յայն սակս եթէ առաջին գիւտն տայ իրաւունս օրինաւոր ժառանգուէ, ապա քաջայայտ է թէ սպանիացւոց պարտ էր ունել զֆլորիտա. և թէ պէտ անգղիացիք պնդեն թէ յնչ ք զսպանիացիս 'ի 1497 եհաս անդր սեբաստիանոս քապոդ վէնէտկէ :

կեցի նաւապետ Թոշակաւոր մեծին բրիտանիոյ , սակայն յայտնի է թմցն թէ սոյն այս նաւապետ այլ ինչ ոչ արար , բայց միայն քերելով առ եզերք ամերիկեան նահնգ միացելոց , էանց 'ի Նիւսիս . և նոր ինչ երկիր ոչ եդիտ , բաց 'ի կղզւոյն նորոյ երկրի . բայց և անդ ոչ հիմեաց բնակուի : Վն լը համօրէն ստուգադիր պատմագրաց առաջին դալիջ Ֆլորիտայի՝ եղև յովհաննէս բօնց լէոնեան սպանիացի 'ի 1512 . որ ելեալ 'ի հարուստ նահագստէ 3 նաւուք՝ զորս պատրաստեաց ծախիւք իւրովք , դիմեաց 'ի զուկայեան կղզիս . և դիպեալ ոմանց 'ի կղզեաց անտի , ոնք և կղզեացն պահամայ , դարձոյց զնմացս իւր 'ի հրկային արեմուտս . եհաս 'ի ծովէ զերս այսր նահգի . զոր և անուանեաց Ֆլորիտա վս պատճառի՝ զոր 'ի վեր անդր նշանակեցաք : Գուն գործեաց 'ի զանազան տեղիս ելանել 'ի ցամաք , և հիմնել անդ բնակուի . բայց գաղանաբարոյ քաջամարտիկ Ֆլորիտացիք համախումբ դիմել լըդէմ նր , վերաբեցուն զնա 'ի յուսոյ իւրմէ . ուստի և նա դարձաւ անդրէն 'ի հարուստ նահագիստ անդր լը նեղուցն , որ այժմ կոչե նեղուց Ֆլորիտայի . տեսեալ եթէ զօրուի իւր չէր բաւական 'ի յաղթահարել զնս : Յետ 10 . ամաց դնաց անդր վասկոնէս այիլլոն սպանիացի . ապա 'ի 1527 պամիիլոս նաւարէզ . և 'ի 1534 փերդինանդոս ստոոս . որ եգիտ և զմիսիսիբի գետն . այլ ոպանաւ անդէն 'ի վայրենի բնակչաց երկրին . ինքն և մեծ մասն արանց իւրոց . իսկ վերջին նաւահանդէս սպանիացւոց դնաց անդր 'ի 1558 հրամանաւ վելասկոսի փոխարքայի մէքսիկոնի :

Չայս թմ բազմածախ ճնդհորդուիս յանձն առին սպանիացիք՝ յուսով գտանելոյ 'ի Ֆլորիտա բովս ոսկւոյ կմ արծաթոյ . քզի լը պիչինկայ՝ լը այն Ժմկս չունէին սովորութի դիմելոյ ուրէք , ուր ոչ ակնունէին գտանել ոսկի կմ արծաթ . վն ղինի բիւ փորձիւ ստուգելոյ նն եթէ ոսկին և արծաթն , որք գտան երբեմն առ Ֆլորիտացիս , ոչ էին բերք երկրի իւրեանց , այլ կողոսլուս նաւաբեկութեց բազմագանձ նաւուց իւրեանց , որք 'ի դառնալն յամերիկոյ յերոսպիա , սովորաբար անցանէին առ կղզեօքն պահամայ . ուր և բիւ անդամ նաւաբեկ լինէին մօտ 'ի ծովէքերս Ֆլորիտայի 'ի պատճառս գահավէժ ընթացից ջուրցն , և դժնդակ մրրկայ՝ որք յաճախեն անդ , այնուհեաւ ոչևս պնդեցան զհեա

զհետ ֆլօրիտայի . սակայն զկնի Ժմկց սկսան վերս
 տին անցանել անդ սուսանիացիք բնակեալք յամերի-
 կա . և 'ի սիրուռս ծովեղերեայց նր հիմնեցին հինգ
 աղբատին գեօղս . յորս 'ի սկիզբն անցեալ դարու՝
 էին իբրև 3000 բնակիչք . որք աղբատ և եղկելի
 կեանս վարէին անդէն . այլ 'ի 1763 յորժմ դաշնաւ
 դրութիւն տուաւ անգղիացւոց ֆլօրիտա հանդերձ
 մասամբ միով լուսիայի գաղղիացւոց , նք ևս մեկ
 նեալ անտի , անցին 'ի քուպա կղզին սուսանիացւոց :
 Եւ այսպէս այն բովանդակ չարձակ տարածութի
 երկրի՝ որ 'ի միսիսիբեայ ձգի մինչև 'ի ծովն , էանց
 'ի ձեռս անգղիացւոց . որք յերկու մեծամեծ դա-
 ւառս բաժանեցին զնա . զմին կոչելով ֆլօրիտա
 արևելեան . իսկ զեկիքն ֆլօրիտա արևմտեան . և
 այնուհետև փառլամէնդն անգղիոյ փոյթ մեծ կա-
 լաւ ամ հնարիւք ծաղկեցուցանել զնս՝ ոչ 'ի ծախս
 և ոչ յաշխատանս խնայելով . զի լնդիլինկոյ՝ միայն
 անգղիացին է , որ գիտէ սակաւս ծախել , առ 'ի
 ունել զբիւս . նա իբրև մայր գորովական սնուցա-
 նէ առ ժմկ մի զմանկունս , առ 'ի յետոյ վայելել
 յարդիւնս վաստակոց նց : Արդարև՝ եթէ չէր
 կանխել երկարապիւն , և բաժանումս ժգնհնոց ,
 'ի սուղ ժմկի դառնէր և ֆլօրիտա իբրև զմի յա-
 ռաւել բարգաւաճ բաղմարդին և բաղմարդ-
 նհնգաց ամբիկեան անգղիացւոց . սակս առողջա-
 րար և քաղցր օգոյ նր , և արգասաւորուէ երկրին .
 բայց այժմ՝ ոչինչ յաջողուի մարթ է գուշակել վն
 այսց երկուց լայնատարած դւնց . քզի երեւի թէ
 հանդերձէն ելանել 'ի ձեռաց անգղիացւոց , և
 անցանել կմ 'ի ձեռս ժգնհնոց միացելոց , կմ
 սուսանիացւոց , որք չեն այնպէս ժրջան 'ի ծաղկե-
 ցուցանել զնհնգս իւրեանց , ուղ են անգղիացիք .
 վն երեւի թէ խափանեցի կմ գէթ անապանեցի
 բարգաւաճուի այսր պատուին Յի : Այս ծ ուղ
 ատոցաք , բաժանեցաւ յանգղիացւոց յերկու մեծա-
 մեծ գաւառս . ց 'ի ֆլօրիտա արևելեան՝ և 'ի
 ֆլօրիտա արևմտեան . 'ի գրից իւրեանց կալեալ
 զանուն . զորս ստորագրեացուք յերկու յառաջիկայ
 յօդուածս :

Յօդ . ւն : Ֆլորիտա արևելեան :

Պարագրէ զայն ընդարձակ տարածուի, որ 'ի սահմանաց Ճիորճիայի ձգի մինչև 'ի ծոցն մէք սիբոնի . և զգովանդակ ցամաք կղզին՝ որ առագլանդեան ովկիանոսիւն : Երկիր նր 'ի ծովեղերեայ կողմանս՝ չէ այնչափ ինչ առողջարար և ոչ արգաւանդ . իսկ 'ի ներքին կողմանս [Ժէպմ բարի է օդն և երկիրն, այլ միայն վայրենի ամերիկացիք բնակին անդ . որոց չունելով սովորուն գործելոյ ղերկիր, կայ մնայ անգործ և անբեր : Իսկ գլխաւոր տեղիք հիմնեալք յեւրոպացւոց յայսմ գաւառի՝ են հետագայք :

ՄԷ օգոստինոս : Գլխաւոր քղք համօրէն Ֆլորիտայի . և բերդ ամուր հիմնել 'ի սպանիացւոց յարևելեան կողմն ցամաք կղզւոյն՝ առ ամին ագլանդեան ովկիանոսի յոտս բլրոյ, իբրև 47 փարսախաւ հեռի 'ի սաւանահ գլխաւոր քղքէ Ճիորճիայի . և 80 փարսախաւ 'ի ջրոյն ստահմայ . քղքն է փոքր, այլ բարեշէն և ամուր՝ բաժանել 'ի չորս սոջոտայս . մերձ առ նմ է եկեղեցի և մենաստան կրօնաւորաց կարգին սբյն օգոստինոսի . յորմէ քղքն կալաւ զանուն : Ունի բերդ հզօր բարաշէն անոճանել սբ յովհաննէս . և պաշտարանել 50 հրաղինուք քի գօփով . նոյնպն և քղքն շրջապատել է ամուր պատնիօք . 'ի 1586 ասպետ ոմն ֆրանչիսկոս գրակեան էառ զբերդըս, և 'ի 1665 նաւապեան տաւիս պուքաներեան յաւար էհար զքղքն . ապա 'ի 1702 անգղիացիք միաբանել ը ամերիկացւոց քարոլինայի՝ վերոտին յարձակեցան 'ի վր առաջնորդուք մոռնայ զօրավարի . զոր յետ եռամսեայ պաշարման 'ի բաց [Ժողին . և երկուցել 'ի յանկարծահաս զօրաց սպանիացւոց՝ անդ [Ժողին զնաւս, և զնմ պաշար իւրեանց . և ինքեանիք ը ցամաք դարձան յետս . կողոպտելով և այրելով զտեղիս սպանիացւոց իբրև 300 մղոնաւ ճննգհի մինչև 'ի չարլսդուլ : Եւ հուսկ յետոյ ոկլէ [Ժօրք սպարապետ անգղիացւոց 'ի 1747 պաշարել զքղքն և զբերդն, ինաս բզմ գործեաց 'ի նմ, ընկեցել դունարս հրաղէնս, այլ ոչ կայաց առնուլ . սակայն 'ի դաշնագրուէ՝ որեղև 'ի 1763, տոճաւ անգղիացւոց հանդերձ այլով մատամբ : Ֆլորիտայի :

ՄԷ անասաբախտս: Կղզի երկայնաձև յաղլանդեան ուլ
կիանոսի մօտ 'ի ցամաք ֆլօրիտայի հանդէպ վերո
գրեւ Քղքի • որ 'ի հիւսիսային և 'ի հարաւային
ծայրս իւր՝ գործէ երկու նւէնգիստոս սահաւաջութո
որոց հիւսիսայինն՝ կոչի 'Կառահանգիս քարդէլայ •
իսկ հարաւայինն՝ Ռոմայ:

Մահա: Է ամրոց առ նաւահանգստիւ քարդէլայ:

Տէէօ: Ամրոց 'ի հիւսիսակողմն մուսայի:

ՄԷ պօղոս: Գեօղ մօտ 'ի քերան գետոյն սթյն յով
հաննու հանդէպ ամրոցին սթյն գէորգեայ, որ ան
կանի 'ի ճիորճիա:

Բիտուարա և **ՄԷ** Քրանլիսիս քաղաքայ: Են երկու
ամրոցք յանդիման միմեանց աստի և անտի գետոյն
սթյն յովհաննու • ի որ յայտեղի անցանէն, առ 'իցա
մաքաւ գնալ 'ի սաւանահ • 140 մղոնաւ հեռի 'ի
Քղքէ սթյն օգոստինոսի: 'ի հարաւային արեւմտեան
կողմն սթյն ֆրանչիսկոսի փուփայայ՝ գոյր գեօղ
կոչեցեւ Լլափոս • ոյլ այժմ աւերակ է:

ՄԷ Քրանլիսիս • **ՄԷ** պէպրոս • **ՄԷ** Տափէնա: Էին երեք
ամրոցք առ ճնմհաւ, որ 'ի նր օգոստինոսէ հանէ
'ի նր մարկոս • այլ այժմ երեքեան ևս աւերակ
են և անբնակ:

ՄԷ Տաբիս: Ամրոց շինեւ 'ի սպանիացւոց 'ի բերա
նի ափալաքի գետոյն, որ մտեւ 'ի ծոցն մէքսիքոնի,
գործէ անդ պարոյր, որ ամրոցէ աստի առնու զա
նուն • զոր 'ի 1704 քանդեցին անդղիացիք քարոլինայի:

ՄԷ յովեէ: Ամրոց փոքրիկ շինեւ 'ի սպանիացւոց
'ի կղզի ինչ մօտ 'ի բերան ափալաքիքոլայ գետոյն •
յարեւելեան կողմն գաղեւ սարին յաւազուա և 'ի
հողմահար վայրի • յարեւմտեան կողմն այսր ամրոցի
գաանի պարոյր փոքր, որ յանուն նր կոչի Պարոյր
սթյն յովսեփայ:

Բենասօլա: Քղք փոքրիկ և աղքատաշէն մերձ 'ի
ծոցն մէքսիքոնի, յարգասաւոր վայրի • որ ունի
տունս կմ խրճիթս աղքատակերոս իբր 40 • և
բնակիչս սահաւաթիւն • և ամրոց փոքրիկ և ան
զոր անոճանեալ ՄԷ Տաբիս Կալդեան • զինեալ
հրազինութ • զոր թէպէտ անդղիացիք սուղ ինչ նորո
գեցին, բայց տակաւին փոքր ինչ է և անզոր •
նւէնգիստ նր լարձակ է յոյժ և անքոյթ յամ
հողմոց • այլ անբաւ որդունք գաանին 'ի նմ • որք
'ի սահաւ Ժմկի ուտելով մաշէն ղյառադանաւուց •
վոյ առ 'ի ղերծանիլ յայսպիսի վնասուց, սկսան
պատել զնաւս պղնձի թիթղամբ:

ՄԷ առաջ : Ամրոց կառուցել 'ի ծայր համանուն
կղզւոյ առ մուտս պարուրին սթյն մարիամու կալ-
պեայ . կմ' նւհնգաստին փէնսաքօլայի : Այս կղզի' է
ցամաք լեզու երկայնաձիգ . և ը մէջ նր և ցամաքին
Ֆլորիտայ' գտանի նեղուց նոյնպէս սթ առա կո-
չեցել, որ գնայ աւարտի 'ի համանուն պարոյր :
Օրոն . Աշտաշա . ՄԷ յովանէն . Առաքալասիա . Եւ-
քալասիա . Մաթապա : Եին գեղք հիմնելք յեւրոպաց-
ւոց 'ի գաւառին Ֆլորիտացի ափալսքեցւոց . որք
այժմ աւերակ են :

Քաթահուսի . Քովէրաս . Օրոնէս . Օւէպէ . Քաւլու-
մաս . Աշտաշա . Եասգիլիս . Քասսիդաս . Օմանլի .
Քիթա . Հալիլիս . Սալանաս . Քեւրպի . Լիթ : Են
գեղք քերաքացւոց Ֆլորիտայի . զորս հարին ճիւղ-
ճիացիք , և քարոլինացիք :

Քօլի . Եանգուսի . Քաւրպի : Են գեղք քերաքաց-
ւոց 'ի հիւսիսային և 'ի լեռնային կողմանս արեւել-
եան Ֆլորիտայի :

Յօդ . Ը : Ֆլորիտա արեւմտեան :

Պարագրէ բովանդակ զայն տարածուն երկրի ,
որ տոճաւ անգղիացւոց զօրութի գաշնադրունն
որ եղև 'ի 1763 'ի մէջ նց և գաղղիացւոց . որ և
ունի իւր սահման յարեւմտից՝ զմիսիսիբի գետն .
յարեւելից՝ զարեւելեանն Ֆլորիտա . 'ի հիւսիսոյ՝
զանդղիականն լուիսիա . կմ' զգւռնօհիօ . և կմ' զարե-
ւմտեան քարոլինա : Բնիկ բնակիչք նր են գրի-
գացիք , ժղվրդ բաղմաթիւ . յորս առաւել մեծ ցեղ
են քիքսքացիք . որք բնակին 'ի հիւսիս 'ի կողմանս
ափալսքեան լեռանց : 'ի սմ' Թէպիտ ոչ գտանին բիւժ-
նշանաւոր տեղիք , այլ գեղք և բնակել տեղիք բիւժ-
են . յորոց գլխաւորքն են հետագայք :

Աշտաշա . Ի՞՞ Աշտաշա . և Ի՞՞ Աշտաշա Դօլօսայ :
Շինեցաւ 'ի գաղղիացւոց 'ի 1715 . 'ի տեղին ուր
միանան երկու մեծամեծ վտակք , և գործեն զմի-
իլէ գետն :

Քօնգէ . Մալիլի . Ի՞՞ ՄԷ Լաւրիլիս : Եւ ամրոց շին-
ել նոյնպէս 'ի գաղղիացւոց 'ի 1718 'ի հիւսիսային
էզէր պարուրին մոպիլեայ :

Պիլիպի նոր և հին : Աւան կմ' գեղ հիմնել 'ի գաղ-
ղիա

ղիացւոց մերձ ՚ի ծովն յաւաղուտ և յանբեր
վայրի . այլ այժմ իսպառ աւերակ է :

Քաթաւ : Գլխաւոր աւան քաղաքացւոց բնիկ ամե-
րիկացւոց առ Դաւէհումա գետով :

Քիթասաւ : Աւան գլխաւոր քերաքացւոց . առ
օրով անգղիացիք ունին բղմ գետըս և վաճա-
ռանոցս :

ԼՂԵԿԻՆ : Է գլխաւոր աւան աղիքացւոց : Ք-
վաթիւն . Դոմպէթ . Քոնթաթիւն . Քիթաթ . Քա-
թաւաս . Դոնդաւ . Օգոնիւթ . Ույաթ : Են ցեղք
ամերիկացւոց բնակելոց յարեմտեան Ֆլօրիտա :

Տէւէին . Ի՞ Մասսաթո : Է կղզի իբերան պարուրին
մոսկիւնայ . ուր գաղղիացիք բնակեցուցել էին գաղ-
թականս՝ զորս յետոյ վայրենի ամերիկացիք կոտո-
րեցին . յայն սակս կղզին կոչեցաւ Մասսաթո . որ
նշանակէ կոտորած :

Յարեմտեան և ՚ի հարաւային կողմանս այսր կղ-
ւոյ՝ դառնին և այլ կղզիք ինչ . ող Բօնէ ի՛ .
Կապուալ ի՛ . Եսաւալ ի՛ . Եօն ի՛ . Կ՛ Գն լիւ-
սաւալ . ևն :

Լ. Շ. Խ Լ. Ր Ն. Լ:

Մ Է Ք Ս Ի Ք ՈՆ:

Ձ. Դիրտ. Տարածութիւն, և Թիւ Բնակչաց Մէտքերն:

Ոչի և Նոր սպանիւ. 'ի նախնու մն կոչէր ԼՂա
պատ. անկանի լը մէջ 8. և 25 աստիճ" հիւ
սիսային լայն". վոյ պարտգրէ բովանդակ զայն
մասն հիւսիսային ամերիկոյ, որ 'ի 27 աստի
ճանէ ձգեւ ռաբաժի լը հարաւ մինչև 'ի պարանոցն
փանամայ. որով միանայ լը հրաւային ամերիկոյ, ունե
լով իւր սահման յարեւմտից՝ զծովն հարաւային կմ
խաղաղական. յարեւելից՝ զլայնատարած ծոցն ծո
վու որ յանուն նր կոչի ծոց մէքսիկոնի. 'ի հիւ
սիսոյ՝ զնոր մէքսիկոն. իսկ 'ի հարաւոյ՝ զհարաւայ
նին ամերիկա: Յայսմանէ յայտ է՝ թէ տարածութի
նր լարձակ է յոյժ յոյժ. զի լը հաւանական հաշուին
պիշինկայ՝ բոլոր մակերեւոյթ նր չէ ինչ նուազ 'ի
500000 միլոնից: Իսկ թիւ բնակչաց նր լը ոմանց
պատմագրաց սպանիացւոյ՝ անցանէր զ10 միլիոնիւ.
այլ այս թիւ յամ խոհական մատենագրաց բացէ
'ի բաց հերքի իբր չափազանցութիւն անհեթեթ, և ծը
նունդ տգիտուէ և փառասիրուէ առաջնոց տիրապե
տողաց մէքսիկոնի: Լը դարեւ՝ ասէ պիշինկ, որք
դաղափարեցին 'ի նցէ զայսպիսի ծանօթութիւն՝ ոչ
դիտացին թէ զինչ իցեն տասն միլիոն բնակիչք.
որք զգարման կենաց իւրեանց հայթհայթէին որսոր
դութիւն, ձկնորսութիւն, արմատովք, և ստղովք, զոր եր
կիրն ինքնին բերէ յայնպիսով լեռնային անտա
ռալից անգործ և անգարման ծի. վոյ ոչ երեւի
հաւանական թէ նախնի բնակիչք այսր ծի եղեն
առաւել յոգնաթիւ: ք զոր են այժմ. ք միլիոն
մի և փոքր ինչ աւելի. միանգամայն առեւ զամցեղս
բնակչաց նց. զերոստացիս, զբնիկ ամերիկացիս,
զխափշիկս ամերիկեցիս, և զնոնք 'ի խառն ամուս
նուէ. ք յերոստացւոյ և յամերիկացւոյ, կմ յափ
րիկեցւոյ: Մակայն թէ հաւատասցուք՝ ող և
արժան իսկ է հաւատալ ոմանց նախնի պատմագրաց
սպա

սպանիացւոց, որք պատուէալ են իբր անկեղծ և ստուգաբան, վրիպի յայսմ հաշիւն պիշինկայ. զի միաբան հաստատեն ն.ք, թէ մէքսիքոն՝ յորժամ հասին անդ սպանիացիք՝ առաւել բազմամարդ էր, ք զայլ ձմ մասուռնս հիւսիսային տմերիկոյ. և բնակիչք նր թէպէտ առ համեմատութ բնակչաց մելոց Յաց՝ բիրաք և վայրագք էին, բայց առ այլ լովք ամերիկացւովք՝ բոլոր զարգացեալ էին, և հրահանգել ՚ի քղքին կեանս. ունէին բոլոր քղքս մեծամեծս. թէպէտ աղքատալէնս. պէսն սովորուիս քղքինս, որք էին նոյ փխկ օրինաց. ինչպէս հրամանատարս՝ և հնազանդէնս. և ինքնակալ ժառուէտ ՚ի վր ձմն. ունէին և զանազան արհեստս կարեորս առ մարդկային քղքին կեանս. ի որս և մշակուի երկրի. թէպէտ անկատար և սակաւ. և թէպէտ չունէին ընտանի անասունս չորս քոտանիս, սակայն սնուցանէին հնդկահաւս և բադս ևն: Ապա կեանք նոյ ոչ էր կախեալ լոկ զորսորդութ, և զինքնաբեր արգասեաց երկրի, ուղ համարի պիշինկ. յոյր սակս և տարազայման նոճաղեցուցանէ զթիւն նոյ. անհնարին վարկուցել յայն պիսի լեւնային և անտառալից Յի այնչափ բազմուէ մարդկան ապրիլ առանց երկրագործութ, և այլոց մարդկային նարստից:

Այլ թէպէտ յիրաւի չտիազանց է 10 միլիոնն, սակայն ՚ի բոլոր պարագայից՝ զորս պատմեն սպանիացիք՝ երևի թէ աւելի էին ոչ միայն ք զմի միլիոն մարդկան՝ ուղ համարի պիշինկ, այլև ք զերկուս, և ք զերիս. այլ յետոյ նոճաղեցան յոյժ կէս մի յանոյորմ սրոյ սպանիացւոց, և ՚ի տաժաճակիր աշխատուէց՝ յորս անխնայաբար տառապեցուցանէին զնոյ, և կէս մի յայլ պէսպէս պատահարաց՝ յորոց զոմանս ունիմք նշանակել ստորեւ: Այլ այժմ ի հաշուին՝ որ արարաւ ՚ի 1741. հրամանաւ փիլիպպոսի սպանիացւոց արքայի, թիւ համօրէն բնակչաց մէքսիքոնի կմ նորոյն սպանիոյ՝ ՚ի միասին առել և ղեւրոպայիս, որք այս երկու դարք են՝ զի անգագար յաւելանան անդ, և զայլ ձմ աղքս և զցեղս, որք են ի նորութ սպանիացւոց, անցանէ ղերկու միլիոնիւ. որ առ համեմատութք այնչափ լարձակ տարածութ երկրին՝ սակաւ են. թող զայնոսիկ՝ որք տպաստանել յանմատոյց լեւրինս, վարեն անդ զինքնագլուխ և վայրենի կեանս, հին եղանակի իւրեանց:

Թ. ՕԴ Մէտեփոս :

Բայտ մեծի մասին անկանի լէ պրեցած դօտեաւ և սակոյն օգ նր ոչ է կարի ջերմ, այլ քաղցր և բարեխառն. սակս հնազորդ քաղցրաշունչ հողմոց, և կանոնաւոր անձրեւոց. իսկ լը լաւուն և յոռուն՝ սկէսպէս է լը պէսպէս գրից այսր համատարած ծի. զի ի միջին կողմանս՝ ի գաշտային և ի լեռնային տեղիս, ուր չեն կարի յաճախել թանձրախիտ անտառք, ուն և յարեմտեան ծովեղերս՝ բարի է և սառողջարար. բայց յարեւելեան ծովեղերս՝ ուր ձգել տարածին լարձակ դիւր գաշտալայլք ցածունք և ճախճոխաւորք, անտառամուլք և մացառախիտք, որք և ստէպ հեղեղել ծածկին ի ջուրց յանձրեւային Ժմկս, ջերմ է օգն յոյժ, խոնաւ, թանձր, և միասաւ կար կենաց: Այս արեւելեան ծովեղերք համարել են իբր ամուրք անմատոյցք՝ ի պաշտպանութի մէքսիւ եան Թրուէ սպանիացւոց, յերեսայ նաւուց այլոց աղջաց եւրոպացւոց. վնկ անդործ և անդարման թողուն սպանիացիք զայն լարձակ վայրս:

Թ. ԲԵՐԴ Մէտեփոս :

Այս աշխարհ թէպէտ լեռնային է և անտառալից, սակայն լահանրաւն խօսելով՝ արկաւանդ է յոյժ և հարուստ. բերէ առատաւն զեմ աղղս արմաեաց և պտղոց, զոր տարան անդ սպանիացիք. թող զայլ ազգի աղգի արմախ և բանջարս և արմատս և պտուղս համաբնականս նմ. յորոց մի է և բամբակն առատ. ունի և լարձակ արօտս խոտաւէտս, և ընտանի անասունս անհամարս, այն արջառ, ձի, խոզ, ուն և խաշն. բայց ասր նց չէ ինչ պիտանացու ի գործ ոռոտայնանկուէ. զի կարճ է և ձաղկ. լի են ի նմ և զանազան տեսակք վայրենի չորքոտանեաց և թաւնոց. և պէսպէս աղգք պատճական փայտից: Այլ առաւել հռչակաւոր և բազմաշահ բերք նր՝ են առատաբեր հանք ոսկւոյ և արծաթոյ սփռելք ի զանազան տեղիս. մէնդ ի զսքսաւթառ, ի նոր պիսքալիս, և ի նոր մէքսիլոն, այլ ի քինալօս, և ի սէնորեան լերինս, որք նորոգ գտան. յորոց անդադար հանեն ոսկի և արծաթ անբաւ. քղի միշտ գործեն ի նմ աւելի ք 40000 ամբրիկացիք, լէ կառավարութի իբր 4000 սպանիացիք.

ւոց . դտանին անդ և բժմ հանք պղնձոյ , երկաթոյ ,
 և այլոց պէսպէս մետաղայ , այլ ը մեծի մասին
 լքեալ կան անդործ . քղի ունեւոյ սպանիացւոց
 զպատուական ոսկեհանս և զարծաթահանս , չունին
 ինչ փոյթ վն այլոց ստորին մետաղաց : Հանք ոսկւոյ՝
 նոց են , որք զառաջինն գտանեն զայնս . բայց յետ
 առնելոյ զառաջին փորձն յանդիման արքունի պաշ-
 տօնատարաց սպանիացւոց , պարտապան են վճարել
 ան երկրին արծաթի դահեկան մի կմ զնչ՝ վն
 իւրաքանչիւր ոտնաչափ տեղւոյ՝ զոր պելեն . և
 տալ յարքունիս զոսաներդ մասն ոսկւոյ . և զհին
 գերդն արծաթոյն , զոր հանեն ՚ի հանքաց անտի :
 Իսկ միտին՝ զոր ՚ի գործ ածեն յոսկեհանս , և
 թիրական , որ ՚ի սպանիոյ գնայ անդ . զոր և թան
 կագին գնեն . վճարելով առ մի քունդալ 230 .
 240 զնչ . և թէպէտ բժմք բժմ անգամ խնդրեցին
 յարքայէ ջափաւորել զայն գին , սակայն չեղեն
 լսելի . վն յոլովք տեսել զի յետ այնչափ տաժանա-
 կիր աշխատուեց՝ ոչինչ չահին , ՚ի բաց թողուն զգործ
 հանքաց . և այնպիսի հանք յարքունիս գնան :

Բաց ՚ի հարստուէ հանքաց՝ ունի մէքսիքոն և այլ
 պատուական և մեծագին բերս . գրեթէ ոչինչ չհատ
 յոսկւոյ և յարծաթոյ . յորոց մի է որդան կարմիր .
 յորմէ ելանէ ազնիւ և մեծագին ներկն կարմրա-
 փայլ . ում . զրմըղ ասացեալ . ը բժմ Ժմիս անծանօթ
 էր եւրոպացւոց , թէ զինչ իցէ տիրանդս այն սա-
 տուական ներկ . քղի սպանիացիք թաքուն պա-
 հէին . երկուցել թէ գուցէ և այլք սկսանիցին
 դարմանել զայն գերազանց որդն յամերիկեան կմ
 յարեւելեան հնդկային կալուածս իւրեանց . ապա
 ուր ուրեմն ծանեան . թէ ոչ էր բոյս ոմ կարծէին ,
 այլ կենդանի որդն ինչ ՚ի չափ մեծուէ մշկան . այն
 է՝ փատուլայ . որոյ կերակուր են տերեք նոփալ
 կոչեցեալ ծառոյ . որ սովորաբար բուսանի ՚ի մէջ
 փշոց . իբր հինգ տանաչափ բարձրուի . տերեք նո
 խիտ են և ձուռաձե . ծաղիկն լայնաբաց . իսկ պտուղն
 նման թղոյ լի կարմրագոյն հիւթիւ : Այս ծառ
 գտանի ՚ի զանազան տեղիս . ոմ ՚ի գլադալա , ՚ի
 քալուլա , ՚ի քեափա , ՚ի նոր կալիցիա . այլ ոչ է
 հորկ ը նմ տեղիս . մէքսիքացիք չունին փոյթ ՚ի
 տնկել զայն տեսակ ծառոյ . և ոչ դարմանել և բազ-
 մացուցանել զորդն , այլ շատանան հաւաքել զայն
 անաշխատ ուր և գտանեն . որ և յայն սակս վա-
 րենի կոչի . միայն օտքստքացիք անխոնջ վաստակին
 ՚ի

ի դարման այսր ազնիւ որդան . և իմ ճարտարութիւն
 գուն դործեն բազմացուցանել զնս . զսերմանս նց
 եդել ի փոքրիկ ծրարս խոտոց՝ կախեն զնոփալ
 ծառոյն . ուր զկնի երկց կմ չորից աւուրց կեն-
 դանացել , սփռին վշիւղի լէ իմ ոստս . ապա առ
 սահաւ սահաւ գնան հաւաքին յառաւել սաղար
 թախիտ և հիւթալից տեղիս ծառոյն . և մնան անդ-
 մինչև ի հատանիլ ի չափ սովորական աճման իւրեանց .
 ոչ կրծեն զտերևս լո օրինակի շերամոց , այլ փոքրիկ
 կնձթաւ ծակեն զայնս , և ծծեն զհիւթն . ի սկսանիլ
 կանոնաւոր անձրեաց՝ հատանեն զոստս ծառոց , և
 հանգերձ որդամբք տանին ի տուն , ուր ոստքն մնան
 թարմ և դալարի լէ երկար , լո այլոց իւղային ծա-
 ռոց . և սկսանին անդ որդուհքն վերստին աճել .
 ապա ի գաղարիլ անձրեաց՝ անդրէն տանին ի
 դաշտս , և գնեն ի վր ծառոց . ուր դրձկ սկսանին
 բազմանալ , և աճել . յամին երկցս Ժողովին զոր
 դունս . այլ վերջինն չի այնչափ ինչ լաւ . մի՛ զի
 դամին լէ որդունս խառնել և փոքրիկ մասուհք
 տերևոց կորզելք ի միատին լէ որդանց . և երկդ՝
 զի յայնժմ նորք և հինք խառն են լէ միմեանս , որ
 մեծամասն ուճաղեցուցանէ զազնուճի նց և զգին .
 և յետ հաւաքելոյ զնս ի ծառոյն , արկանեն ի ջուր
 ջերմ , զի սատակեսցին . ապա չորացուցանեն յարևու
 կմ ի փռան : Ասի թէ մէքսիքոն ամի ամի հանէ
 յորդանց՝ զորս սուաքէ յեւրոպիա , իբր 2 հիւր 150
 քսակ զնչի . և դրեթէ նոյնչափ՝ յորոց առաքէ յա-
 րևելեան հնդիկս :

Երևելի է և լեզակն մէքսիքոնի ընտիր և առատ .
 նոյնպէս և վանիլիայն և դադառիլ : Վանիլիայն է
 բոյս ինչ , որ զօրէն բաղեղի շաղապատի զծառովք .
 բաղուկ նր նուրբ է և մորչ դիւրաթէք . այլ ջուլին
 և սլինդ . կեղևն անօսր կանաչագոյն և տարրացել
 լէ բնոյն . ունելով ի վր լո ուռոյ որթոց փոքրիկ
 գնտակս իբր 6 , 7 բոյթ հեռի ի միմեանց . յորոց
 արձակին տերեք նմանք լո իրաց ինչ տերևոյ դաբ-
 նեաց . բայց առաւել երկայն են խիտ և թանձր .
 գոյն նց ի վերին երեսս կանաչ պայծառ՝ և փայ-
 լուն . իսկ ի ներքոյ փոքր մի դեղնագոյն . ծաղկին
 սևագոյն . իսկ ոլտուղն է պատեան երկայն 6 . 7
 մատնաչափ . այլ նեղ , խորշխորշանի , ճաղուկ ,
 իւղային , պարարտ , բայց դիւրաբեկ յոյժ . ի ներ-
 քուստ պատեալ է կակուղ կարմրագոյն խնկահոտ
 և առ փոքր մի կծուհաճամ գոյացութիւն . և ի միջի ունի

հիւթ սեւագոյն իւղային և պաշտամանական . յորում լին են մանրիկ հատք սեւաւք և լուսափայլք : Չայտ սլառուղ սկսանին ժողովել յաւարտ սեպտ", մինչև ցդեկտ" . և չորացուցելի հովանաւոր տեղիս, օծանեն արտաքուստ իւղով գոգոյի կմ քաղպայի, զին կակ զսոցի և պահպանեսցի յապականութե . զոր և 'ի կեր արկանեն 'ի տալ զհոտ չորուլաթի . որ է բմպելն աննդարար բաղադրելի գագառովայ . զոր մէքսիքացիք ուսուցին սպանիացւոց . և 'ի նցէ ծաւալեցաւ չ բովանդակ եւրոպիա . բայց եւրոպացիք խառնեն 'ի նմ և կինամոն՝ այն է՝ տառլին . այլև շաքար՝ 'ի բարեխառնել զխառնուի գագառովայ . որ է պտուղ համանուն ծառոյ՝ գրեթէ 'ի չափ մեծութե նոյ, կմ քակլայի . զոր խածղել և լոսել՝ գործեն անտի զան գունած . որ և է գլխաւոր նիւթ չորուլաթի :

Դ. Վաճառք Մէքսիկանի :

Գլխաւոր վաճառք են պատուական բերք նր . ուղ օսկի, արծաթ, պղինձ, երկաթ, որդան կարմիր, լեղակ, կուպր, վանիլիա, պատուկն փայտ կամփեքեայ, զնչն ձեռակերտք քեափայի, ևն : Տուրեառուի վաճառականութե նր երևելի է յոյժ և չարձակ . զին չե ծովն խաղաղական՝ և չե ովկիանոսն ազլան գեան՝ ձգի յարևելս և յարևմուտս . քի յարևելեան հնդկիս, և յեւրոպիա . արևելեան վճռկնութի նր թէպէտ նոճաղ է, այլ առաւել շահաբեր ք զարևմտեանն : Յաջին Ժմկս սպանիացիք բերուայ ունէին տղատուի առաքել 'ի մէքսիքոն ամի ամի 2 մեծամեծ նաւս, այլ չե սովին պայմանաւ՝ զին գինք վաճառաց նց մի լիցին առաւել ք իբր հիւր 60 քսակ դոլի . յետոյ և ևս նոճաղեցուցաւ մինչև 'ի կէսն . և 'ի 1636 խաղառ խափանեցաւ չ պատրուակաւ, թէ եղծանէ զվճռկնութի սպանիոյ սակս յաճախութե վճռց արևելեան հնդկաց, զոր տանէին անդ . ապա յետ չ երկար բողբեղոյ վճռականացն լիմայի յարքունիս սպանիոյ, ուր ուրեմն թոյլ տուաւ նց գրձլ հաստատել առևտրութի չ մէքսիքոնի . բայց հանդերձ բիւմամփոփամարք . վնյ այժմ չէ ինչմեծ առևտրութի բերուացւոց չ մէքսիքոնի : Սք ամի ամի առաքեն 'ի քաղաքովայ և 'ի կուլայազովայ քանի մի նաւս, որք բարձել տանին գագառով, սէսպէս իւղս, գինի, յքի, ևն, յաքափուլք և 'ի սոնսոնադ նաւահանդիստս կուլադիմուլայ, և փոխարէն առնուն կուպր, խէժ,

լեղակ, որդան կարմիր, երկաթ, և պէսպէս ձեռակերտս քեափայի, և անկէլոսայ. յորս յարեն 'ի ծածուկ և արևելեան վաճառս եկեշս 'ի փիլիպ. պեան կղզեայ. զի մէքսիքացի սպանիացիք ունին առևտրուիս և ը փիլիպպեան կղզեաց. որ յառաջագոյն առաւել ծաղկեշէր. այլ այժմ ոչ նոյննա : Այլ առաւել բարդաւաճ և ծաղկեշ առևտրուի մէքսիքոնի՝ է ը սպանիոյ. որ յերկու, յերիս, և կի՛մ 'ի չորս ամս միանգամ լը պահանջելոյ հարկին՝ առաքէ 'ի մէքսիքոն զնաւահանդէս իւր 15. 20 նաւուց. ունեւոյ՝ ի պաշտպանուի երկու, կի՛մ աւելի նաւս պիտի լը պարագայից Ժմկին : Այս նաւահանդէս ելանէ 'ի սպանիոյ 'ի յուլիսի, կի՛մ առաւել անադան՝ 'ի սկիզբն օգոստ՝ առ 'ի զերծանիլ 'ի վտանգաւոր հիւսիսային հողոց, որք յայլ Ժմկս յաճախեն յովկիանոս անդր. և հանգիստ առեշ 'ի կղզին կոչեցեշ Հարուստ նաւահանգիստ, անցանէ անտի ուղիղ 'ի ճշմարիտ խաչն. և բարձեալ տանի 'ի մէքսիքոն գինի, իւղ, ցքի, պէսպէս ոսկեհուռ դիպակս, մետաքսեայ կերպասս, ոսկի և արծաթի ժապաւէնս, այն է՝ շերիտս, աղգի աղգի կտաւս, գլխարկս եւրոպացւոց, որ է՝ շափղայ, պէսպէս ականաւուռ և մարդարտայեռ զարդս, համեմս, և այլ զանազան իրս բերեշս յարևելեան հնդկաց. իսկ 'ի մէքսիքոնէ առնու բաց 'ի դրամոց՝ ոսկի, արծաթ, պղինձ, որդան կարմիր, վանիլիա, փայտ կամփեքեայ, և այլ իրս թեթեւագինս, և դառնայ յերոսոպիա. անցանելով ը նեղուցն պահամայ : Այլ ը միջոց Ժմկի երկուց նաւահանգիսից՝ առաքէ սպանիա և այլ երկու նաւս պիտի սպառազնեշս, որք տանին անտիկ 'ի պէտս հանքաց մէքսիքոնի. ը որոց ուղեկցին և այլ 2. 3 նաւք վաճառականաց. բայց այլինչ ոչ կարեն տանիլ անդ, եթէ ոչ պտուղս սպանիոյ. նոյննա ոչ կարեն առնուլ անտի այլ վաճառս, այլ միայն դրամս 'ի գին իրաց իւրեանց. այս տուրեաւուի վաճառաց՝ առաւել շահեկան է եւրոպացւոց, ք մէքսիքացւոց :

Այլ առ 'ի ունեւ զծանօթուի ինչ բոլորական առևտրուեց մէքսիքոնի, մարթ է առնուլ զառհաւատչեայն 'ի քանակուէ դրամոց՝ որք ամ լը ամէ հաւաստին 'ի մէքսիքոն քղբի. յնչգոյն սովորաբար հատանէին յամին 13. 14 միլիոն փէցայ. իսկ 'ի վերջին Ժմկս յաւելաւ ց 18. 19 միլիոն. որոց իւր վեցերորդ մասն էր ոսկի դահեկան. իսկ մնացեալն արծաթի.

այսց դրամոց իբր կէսն անցանէ յեւրոպիա . վեցեւորորդ մասն յարեւելեան հնդկիս . և երկուսներդն 'ի կղզիս սպանիացւոց . իսկ յաւելեալն անյայտ ճննչօք անցանէ առ օտար աղքատ . կիմ սլարայածի անդ 'ի մէքսիքոն առ ներքին առևարուի բնակչաց , կիմ առ վճարումն մաքսից : Վսյ առևարուին լոկ դրամոց՝ զոր հանէ սպանիա 'ի մէքսիքոնէ , հասանէ ցուծն միլիոն փէցայ . իսկ գին առաւելեալ իրաց նր ոչ է նոճաղ ք զկէսն . որով բոլոր առևարուին սպանիոյ լք մէքսիքոնի հասանէ իբր 'ի 12 միլիոն փէցայ :

Է . Բարտ , և սովորութի բնակչաց Մէքսիքոնի :

Ըստ աւանդուէն նոցին մէքսիքացւոց , 'ի նախնու մե յայսմ մասին ամերիկոյ դասնէին ստիաւաթիւ ժղլգք ոմանք բիրաք և վայրենիք . որք վարէին ինքնագլուխ թափառական կեանս զօրէն անասնոց . յետոյ 'ի մասնաւոր ինչ Ժմկի՝ որ համեմատի սկզբան Ժ դարու քրիստոնէական թոճականիս , Ժղլգք ոմանք ելելք 'ի հիւսիսային անծանօթ կողմանց , եկին բնակեցան 'ի կողմանս յայտոսիկ . և զն նք առաւել կիրթ էին և հրահանգել 'ի քղթկն կեանս ք զայն սկզբնական բնակիչս , սկսան հրահանգել և զնս յարոճեատս և 'ի քղբականուի : Ապա 'ի սկիզբն Ժ ք դարուն չոճել 'ի սահմանաց քաղի ֆորնիոյ , եկին կալան զլայնածաւալ դաշտ . ուր զինի 50 ակոց հիմնեցին քղք առ մեծ լճիւ . և անոճանեցին զնս Մէքսիքոն : Յետ այնորիկ կացին անդ լք Ժմիս բնիս լք նախկին եղանակի կենաց իւրեանց . չունել լով թիք կիմ գերագոյն հրամանատար . այլ որք առաւել քաջ և հանձարեղ գտանէին 'ի նս , նք կուռավարէին զնս խաղաղութ . և առաջնորդէին նց 'ի պոմօմի . սոպա իբրե զօրացան և լքարձակեցին զսահմանս արուէ իւրեանց , առ սակաւ սակաւ գերադոյն իշխանուին հաստատեցաւ 'ի միում և եթ . յորմի և սկիզբն կալու միապետուէն նց . վսկ յորժամ հասին սպանիացիք 'ի մէքսիքոն , գալին զբնակիչս նր ոչ սակաւ զարգացելս և հրահանգելս 'ի քղբական կեանս :

Քանզի բնակէին 'ի միասին 'ի քղքս մեծամեծս , թէպէտ անձևս և ազգատաչէնս . ունէին և զանազան արհեստս կարեորս քղթկն կենաց . զք ոստայնանկուի , որմնագրուի , ոսկերչուի , այլև ուրոճական

կան իմն նկարչուի, ը որս և մշակուի երկրի, որ
սուտուել յաճախել էր 'ի շրջակայ գաւառն մէքսի-
քոն քղքի, թէպէտ անկատար • սու չունելոյ նց
դեռես երկաթի գործիս • և ընտանի գրաստս, որք
կարեւոր են 'ի հերկագործուի • նմին իրի արդիւնք
երկրագործուէ նց սակաւ էր յոյժ և անբաւական
'ի սէտս իւրեանց • զոր ինքնաբեր արգասեօք երկրի
լցուցանէին և որսորդութ • ը նմին սնուցանէին և
հնդկահաւս, և բադս, և զտեսակ ինչ փոքրիկ շանց՝
և ընտանի նապաստակաց՝ 'ի կերակուր ինքեանց •
Ունէին և հաշիւս Ժմկց • որ է առաւել յայտնի ցոյց
յառաջագիմուէ նց 'ի մարդկային քղքական կեանս •
զի բաժանէին զտարին 'ի 18 ամիսս • իսկ զամիսս
'ի 20 աւուրս, որով 18 ամիսք նց՝ սունէին աւուրս
360 • այլ քզի տեսանէին, զի յայնմ միջոցի ոչ լրա-
նայր ընթացք տրեգական, յաւելուին 'ի տարին
այլևս աւուրս 5 • զոր կոչէին վերաթիւ, կ'ի թա-
փառական, և զի այն աւուրք էին արտաքոյ ամսոց
իւրեանց, յայն սակս նոճիրեալ էին ուլոյն 'ի խըն-
ջոյս և 'ի խրախուհիս • յորս ոչինչ գործ ծառայական
գործէին : Ունէին և օրէնս, կ'ի լու ևս ասել ան-
դիր սովորուիս քղքիանս • (զի դեռ սչ գոյր առ
նս սովորուի գրոյ) • և զանազան աստիճանաց և
պատուոյ հանդերձ ստորակարգութ միմեանց • զի
էին 'ի նս իշխանք հրամանատարք, բաժանեալք
յոյլևայլ դասս • որոց իւրաքանչիւր ունէր իւր
մասնաւոր պաշտօն և իրաւունս • որ պէսպէս օրինա-
կաւ անցանէր 'ի յաջորդս նց • ոմանց մշտնջենաւոր
ժառանգութ 'ի հօրէ յորդի, իսկ այլոցն կապեալ
էր ը կենաց • զոր տային վս մասնաւոր ինչ քաջա-
գործուէ • ուստի և էր անձնական • և 'ի վր նմցն
դերագոյն իշխան և հրամանատար էր ինքնակալնց •
Իւրաքանչիւր 'ի սցնէ գիտէր զիրաւունս իւր և զպար-
տականութ • և ը իւրում աստիճանի պահանջէր
զպատիւ և զմեծարանս 'ի սոսկական ժողովրդենէ,
ոչ միայն յարտաքին երկրպագուիս, և յանունս
սլատուոյ, զոր տային ը իւրաքանչիւր աստիճանի,
այլ և 'ի հանդերձս և 'ի շինուածս տանց • զի արդեւ-
եալ էր սպորին ժողովրդեան զգենուլ հանդերձս
նոյնաձե ը հանդերձից իշխանաց • կ'ի շինել տունս
ը տանց նց • նմին իրի տունք հմրկ ժողովրդեան՝ էին
հիւղք աղքատակերտք :

Իսկ զինքնակալն անօրէն պաշտէին • մինչև չիշխել
առաջի նք և իշխանաց անդամ զաչս ամբառնալ

յերկրէ . կմ համարձակ յերեսս նր հայել . և ՚ի մտանէն առ նա՝ բոկ ոտիւք և յետին խոնարհութ յանդիման լինէին նմ . անհամար պաշտօնեայք տղա սաւորէին նմ . որոց կարգն , լուռն , և մեծարանք , ուղ և լարձակուի արքունի ապարանից , և պէս սլիսուի անջրպետից սահմանելոց վն զանազան կարգի պաշտօնատարաց , հանդէսն որով սովոր էր երևել ՚ի հրապարակ , այնպիսի էին , մինչև զարմացուցանել զսպանիացիս : Իշխանուի նր յնշարդն սահմանաւոր էր յոյժ . զի մեծ մասն կառավարուե էր ՚ի ձեռս աւագանւոյն . այլ մոնթէղումս այր խրոխտ և ամբարտաւան՝ որ էր իննիքդ ինքնակալ մէքսիքացւոց , և թգրէր յորժմ հաօին անդ սպանիացիք , բռնագոյն գտել էք զմմ նախորդս իւր , յինքն գրաւեաց զմմ իրաւունս իշխանաց . և եմոյծ զպարզ միապետական կմ բռնական կառավարուի . ունեւով զմմսին՝ զիշխանս և զսոսկականս իբր գերիսն մին իրի բիւրք ՚ի քաղեքէից կմ ՚ի կուսակալաց նր՝ տաղակացել ՚ի գժնդակ լծոյ նր՝ կամակար յարեցան ՚ի սպանիացիս , ուղ ստորե ունիւք ցուցանել . և լէ նմ ՚ի միասին ամբարձան լեզէմ ինքնակալի իւրեանց՝ ակնունելով ՚ի ձեռն սպանիացւոց միւսանգամ ստանալ զսաւալին իրաւունս իւրեանց . թէ պէտ յետոյ վրիպեցան ՚ի յուսոյ :

Յայտմ մմէ , ուղ և յայլ պէսպէս սովորուեց մասնաւոր կառավարուե նց՝ երևի թէ ոչ սակաւ զարգացել էին նք ՚ի քղքականութ . բայց սակայն հայեցեալ յայլ զանազան պարագայս կենաց նց , սակաւ խտիր գտանեմք լենն , և լէ այլ բիւտ և վայրենի ժողովուրդս . քզի ոչ ճանաչէին նք զպիտանութ ընտանի գրաստուց , և ոչ երկաթի գործեաց , դորս առ մեզ ունին և յետին վայրենի ժղիւք . չունէին և դրամ , և ոչ լէհանուր ինչ չափ . այլ ՚ի գուղնաքեայ առւարուիս իւրեանց վարէին փոխանակութ իրաց . քղքն նց թէպէտ մեծամեծք և բազմամարդք , այլ երևէին յաւէտ բնակուիք վայրենի ազանց նորոգ հաւաքելոց , ք թէ հանգրոնանք հրահանգել ժողովրդեան . զի բնակաշանք նց էին հիւղք սփռելք աստ և անդ առանց ինչ կարգի . շինելք ՚ի հողոյ և ՚ի քարանց , և ծածկեալք եղեգամիք . չունէին լուսամուտս , այլ ՚ի դրանէ և եթ առնուին դոյս . բայց և դրունք նց այնպս փոքր էին , զի առաւել ծերպս արժանէ ասել , ք դրունս . լէ որս զօրէն ղեռնոց իբր սողոսկելով ՚ի ներքս մտանէին : Տունք մէքսիքոնի արքայսն

նիսա

նիստ քղբի նց, թէպէտ առ փոքր մի կալգաւ էին, բայց շինուածք նց չէին ինչ լնատ յայլոց : Իսկ արքունի տպարանք՝ ունի և պալատք մեծամեծաց՝ այլև մեհեանք նց, թէպէտ մեծ էին և լարձակ, այլ ամենեւին անձև և անհետեւ . և զուրկ յամ ար, ունեւորից : Մեհեանն քեալուլայի՝ որ էր գլուխ ամ մեհեանից, և նշանաւոր ուխտատեղի մէքսիքացւոց, էր իբր հողաբլուր . կիմ լեառն անձև 40 գրկաչափ բարձրուէ . նոյնպէս և մեծ մեհեանն մէքսիքոն քղբի՝ ոչ այլ ինչ էր, եթէ ոչ կուռ զանգուած հողոյ քառակուսի . արտաքուստ պատել ը մասին քարամբք : Ըստ նմին օրինակի և կարասիք տանց նց էին բերտք և աղքատին . անկողինք նց խոտ, և վերմակք որով ծածկէին 'ի գիշերի՝ բամբակի պատառք . իսկ նստարանք տանց՝ պարկէր լցել խոտով : Աերակուր նց խոշոր և միօրինակ . իսկ առաւել փափուկ ըմպելին՝ էր գազաով լոսեալ և խառնել ջրով և մեղու . յորմէ ել չոքոլաթն յաճախեալ յերօպիա : Չգեստք նց անձև . այն զի 'ի բնի՝ տեղիս խաժամուժն բոլորովին մերկ չըջէր . իսկ կանայք զգենուին բամբակի շաղիկ մի եւեթ՝ կարճ մինչև 'ի ծունկս :

Իսկ ը բարուց՝ չէին ինչ լնատ յայլոց վայրենի աղգաց-վայրենամիտք գաղանաբարոյքարիւնըռուչտք դրաւելք՝ 'ի հնոգորդ պիղփուկս, սակս անյագ ցանկուէ արեան թշնամեաց . յորոց զոր միանգամ կենդանւոյն ըմբռնէին, չարաչար տանջանոք խողխողէին 'ի զոհ գից խրեանց . և զօրէն գիշակեր գաղանաց ուտէին զմարմինն . իսկ զմօրթն արկել զթիկամբք, կաքաւէին 'ի պողոտայս . պարծելով ը քաջութի իւրեանց . զայս գժնեայ գաղանուէ նց ցուցանէին և մահահոտ անուանք չորից գլխաւոր խորհրդականաց թգրուէ նց . զի առաջինն կոչէր իշխան մահացու տիգի . երկրորդն՝ հատանող մարդկան, երրորդն՝ ճապաղիչ արեան . իսկ չորրորդն՝ շահապ խաւարային տան : Իսկ զէնք նց էին նետք, և նիզակք փայտեղէնք, և մահակք, և քարինք . ը սովորուէ այլոց վայրենի աղանց ամերիկոյ :

Այլ այժմ յետ անկանելոյ նց ը արուք սպանիացւոց, և ըստնելոյ զբրիստոնէական ուղղադաւան հաւատս, բարձին զայն ամ անգթութի . մենդ նք՝ որք խառն ը այլոց ազգաց բնակին . քզի բաց 'ի բնիկ մէքսիքացւոց՝ գտանին անդ և այլ զանազան ազգք, որք 'ի պէտպէս դասս բաժանին : Առաջին

և նախապատիւ գամն է եւրոպացւոց , կի՞ք բնիկ սպանիացւոց , որք առաքին 'ի սպանիոյ' 'ի վարել անդ զքղբական իշխանութիւնս և զպաշտօնաւարութիւնս . սք' ուն և այլք ամբին , որք ցանկան 'ի ձեռս բերել զպաշտօնաւարութիւնն եկեղեցին , կի՞ք քղբական և զինոճորական 'ի սպանիա , ստրաւանդեալ են ամհաւաստութիւն ցուցանել , թէ 'ի տոհմի իւրեանց յորմէ իջանեն , 'ի չորս աղգս անլնաւ յաջորդութիւն ոչ գտաւ հերետիկոս , հրէայ , մահմետական , և ոչ դատաւարտե՛լ որ յատենէ սքյ.բնիկ . զնոյն պարտապան են ցուցանել և նոքա , որք սակա վաճառականութե՛ն դնան անդր :

Երկրորդ գամն է նոյ՛ որք իջանեն 'ի սերնդոց տնոցիկ , որք զառաջինն տիրեցին երկրին . և որոց զինի նոյ գնացին անդր բնակութիւն . սք կոչին Քրէճօլ , կի՞ք բնիկ մէքսիքեան սպանիացիք . և են հարկ ժողով սպանիացւոց 'ի մէքսիքոն . որք առաւել փարթամ են և երեւելի 'ի մէջ այլոց . այլ նոյննոս և առաւել զեղծք և ապականել վարութիւն , դատարկանձուկք և գործատեացք , ոյք սոսկան յամ գոյզն աշխատութեց . և արհամարհք յոչս եւրոպացւոց . բայց և ինքեանք անհնարին տաւելութիւն բերին առ նոյն :

Երրորդ գամն է այնոցիկ՝ որք ծնել են յառնէ եւրոպացւոյ , և 'ի կնոջէ ամերիկացւոյ , կի՞ք ամերիկեցւոյ . առաջինքն կոչին Միսիսիպի . այն է՝ խառնուրդք . իսկ յետինքն Մալաբոն . քի ջորիք . որք լը սուրբ , տոնի բազմաթիւ են . և կայուցանեն զերեւելի մասն բնակչաց նոր սպանիոյ . բայց լը պիլինիոյ՝ ոչ հասանեն 'ի չափ բազմութե՛ն քրէոլաց , յորոց անգոսնել են և արհամարհել : Սք ժրաջան են և կիրթ յաշխատանս . որք և գործեն զամ ծանրակիր մեքենական արոճեստս , յորոց խորշն բնիկ սպանիացիք , և քրէոլք . անվայել համարելով անձանց յոյնսիսի ծառայական և անարդարոճեստս պարտաւիլ :

Չորրորդ գամն է սեւամորթ ամերիկեցւոց . որք սակաւաթիւ են ք զայլս . քզի տեսել սպանիացւոց՝ զի բնակիչք մէքսիքոնի առաւել յաջողակ էին 'ի գործս , աշխատասէր և բազմաթիւ ք զբնակիչս այլոց տեղեաց՝ յորս յնջգոյն տիրեցին , զեղև նոյ այնչափ ինչ փոյթ բազմացուցանել անդ ղխափնիկս . սք թէնոս գերի են սպանիացւոց , որք և կարգել են առնել զառտնին ծառայութիւնս նոյ , սակայն առաւել հանգիստ և երջանիկ կեանս վարեն ք զբնիկ մէք .

մէքսիքացիս . սիրելի են յաչս տեարց իւրեանց և
 դգոճէլք 'ի նցէ , որոց և հրամայեն բիւմ անդամ .
 զի լը ասից ուսպէրգսոնի՝ մտադիւր արբանեկեն
 զեղևուէց և հեշտասիրուէ նց . զգեստ նց և եղա
 նակ կենաց՝ գրեթէ չէ ինչ ընձառ 'ի տեարց իւր
 եանց : Յայսպիսի դնացից սպանիացւոց լը նն՝ փը
 քացել , գերագոյն համարին զանձինս , ք զընիկ
 մէքսիքացիս . ուստի և արհամարհեն զնս . յորմէ
 անհաշտելի ատելուի արձանացել է 'ի մէջ նց . զոր
 յարածամ տածեն սպանիացիք . և զի մի առ սա
 կաւ սակաւ բարձցի 'ի միջոյ նց թշնամուին , խտտա
 դոյն օրինգք արդեւեալ են նց չառնել բնաւ զհա
 ղորդակցուէ ինչ . կիմ զազգակցուէ լը միմեանս . ուս
 տի խափշիկք՝ որք յայլ տեղիս թշնամի են սպանիաց
 ւոց , աստ են 'ի կողմն նց լը գէմ բնակցաց երկրին :
 Հինգերորդ և վերջին խոնարհագոյն դասն է բնիկ
 մէքսիքացւոց . որք թէպէտ բիւմ են ք զայլս , այլ
 առաւել անարդ և արհամարհ ք զնման . սք հար
 կատու են սպանիացւոց . զի նմարք 'ի 18 ամաց ,
 մինչև ց50 ամ հասակի իւրեանց՝ պարտապան են
 տալ գլխահարկ յամին մի ոսկի դահեկան , և փոքր
 մի աւելի . և ծառայեն նց 'ի մշակուէ երկրի , 'ի
 դարման անասնոց , 'ի գործ հրապարակական շին
 ունածոց , և 'ի մետաղս , որ առաւել ծանր է , և
 բիւմ անդամ մահաբեր . սակոյն տսի թէ յօժարա
 կամ տան զանձինս յայն դործ՝ սակա առատ վար
 ձուց . գործեն և զանազան արուեստս . ուստի
 բիւմք 'ի նցէ 'ի ձեռն ժրջան աշխատասիրութե և
 ճարտարութե՝ ստացել ունին կալուածս երկրի , և
 անտառուս , և այլ ստացոճածս ոչ սակաւս . վայսք
 այժմ առաւել հեշտ և հանգիստ կեանս վարեն լը
 օտար արուք , ք զոր վարէին նախնիք նց լը իշխանութե
 բնիկ ինքնակալաց իւրեանց . զի թէպէտ 'ի սկիւբան
 անդ չարաչար հարուածեցան յառաջնոց տիրապե
 տողաց երկրի նց , և լը դառն գերութե նց նոճա
 ձեցան , այլ յետոյ յիրաւասէր արքայից սպանիոյ
 շնորհեցան նց զանազան տղատուէք , զորս սպանիա
 ցիք մէքսիքոնի նմ զորութե գուն գործեցին խափա
 նել , և անգրէն 'ի գերութի իւրեանց նոճաձեւ զնս .
 զի յափշտակելով զերկիր նց , կարծէին ունել իրա
 ւունս և 'ի վր անձանց նց . այլ չեղէն ձեռնհաս :

Շ. Կրօն, և Եկեղեցական Մեծաւորներ :

(որժամ հասին ուղանիացիք 'ի մէքսիքոն, համա-
րէն բնակիչք նր կային ընկղմեալ յահարկու
և 'ի դժոխացին իմն կռապաշտուէ . գլխաւոր գիւք
նց զորս եգին անձանց 'ի պաշտան, էին շածն պիղծի .
և աներեւոյթ չար ոգիք, զորս Վիշէլիքու կոչէին .
յորոց յարաժամ ահիւ մեծաւ տաղնապէին . զի
այնպիս հաստատել ունէին 'ի մոխ, եթէ անգուծ
եննք . չարասէրք քննախնդիրք յաւէժական թշնամի
աղբի մարդկան . և ծարաւիք արեաննց, ուստի և
սկզբնապէս իմ չարեոց՝ որք հասանէին ինքեանց .
նորին աղագաւ ձեւացուցանէին զնս գժոխագէմս
և ահեղատեսիլս . Մեհեանք նց խաւարացին և
ահարկու . և զարդք մեհենից նց ուրուական նմա-
նուիք օձից, վիշապաց, ընձուց, և այլոց զարհու-
րելի գիւլախանձ պաղանաց . քուրճք նց գիւլամուք և
կատաղիք, որք ոչ երբէք գիտէին յագիլ արեամբ
եղկելի ժողովրդեան . ծովք նց և այլ ճգնուիք և
խոշտանկանք մարմնոյ՝ դաղանականք . տօնք նց գժո-
խայինք . և զի միանգամայն ասացից իմ ծէսք և
խորանք և պաշտամունք՝ օրսապիւրիք :

Այլ առաւել սոսկալի էին զոհք նց . քզի գիտե-
լով նց՝ թէ ի՞նչ ծարաւի են արեան մարդ-
կան, և նովաւ բերկրին և զոճարթանան, յայն սակա-
ոչ երբէք մատչէին առ սեղանս նց, եթէ ոչ նախ
ոռոգանէին զայն յորդառատ հեղմամբ մարդկային
արեան . ուստի ամի ամի բոլր մարդազոհս նոճիրէին
նց : Բայց 'ի վր թոճոյ նց անմիաբան են պատմա-
բանք սպանիացոց . զի կոմարա ասէ թէ յամին 20
հար մարդազոհս առնէին, և երբեմն առաւել . այլ
այս չափազանցուի կոմարայ առաւել անհանդուր-
ժելի է, ք զ10 միլիոն բնակիչս . քզի ին ասից սի-
շնիկայ եթէ ոչ ենթադրեսցուք, թէ մէքսիկացիք
ընախնի առասպելեաց ծնանէին 'ի ժանեաց օձից,
'ի մրջմանց, և 'ի քարանց, ոչ կարեմք ըմբռնել թէ
զկարդ հնար եր մէքսիքոնի ամի ամի այնչափ առա-
տաճեռն զենուլ զբնակիչս իւր . և ոչ իսպառ ամայս
նալ . աղաքէն ոչ միայն մէքսիքոն՝ որ չէր այնչափ
բաղմամարդ, այլև մի յառաւել մարդաշատ Յաց
մերոց՝ եթէ ամի ամի այնչափ կոտորածս գործէր
'ի բնակիչս իւր, (թող զայնուսիկ որք բնական օրհա-
սիւ մեռանին) . 'ի միւսմ գարու, թէ չուրուէին ,

սակայն կարի իմն նոճաղէին բնակիւք նր : Տեազ
կաստիլեանն պատմէ՝ թէ անմիջանկա զկնի տիրելոյ
սպանիացւոց մէքսիքոնի , միանձուռք 'ի կարգէն սրբն
Ֆրանչիսկոսի խոյզ և խնդիր տրարել , դաին զի
ամ լը ամէ իբր 2400 մարդազոհս առնէին : Իսկ
բարդուղիմէոս տէլաքաղեան և ևս նոճաղեցու
ցանէ . սնդեւով թէ յամին ոչ զոհէին աւելի ք ըզ
յիսուն , կմ՝ զհարկւր անձինս :

Յայոց և յայլոց զանազան պատմութեց , երևի թէ
մարդազոհք մէքսիքացւոց չէին միշտ նոյնչափ թուով .
այլ երբեմն առաւել , և երբեմն նոճաղ , լը պարա
գայից Ժմկին , և լը յաճախելոյ առնել կալանաւորս
'ի պոզմի . քզի յորժմ՝ դուշակէին զօտաւորաւ ինչ
չարիս՝ յաճախէին զզոհս , 'ի զիջուցանել զցասումն
դից իւրեանց . նոյնպէս զորս կենդանւոյն ըմբռնէին
'ի պոզմի , զենուին 'ի վր սեղանոյ դից իւրեանց .
զգլուխս նց դնէին 'ի զրահանս առ մէհենիւք , և
զսիրտս թողուն անդ . զի այս երկու գլխաւոր
մասունք էին բաժին դիցն . իսկ զմարմինս նց տար
եալ ուտէին ցնծութի միտին լը ընկերաց և լը
բարեկամաց իւրեանց . և զմորթս՝ ուր 'ի վերոյ ա
սացաք արկեալ զթիկամքէ կալուէին լը պողոտայս .
պարծելով լը քաջագործութի իւրեանց . քզի այն ա
նագորոյն արիւնրուռչա կրօն նց բարձել էր իսպառ
'ի սրտէ նց զբնական դուր և դորով , և զսոսկումն
'ի մարդկային արեանէ : Տեղին ուր զեռեղէին զգը
լուխս , էր առաջի աւագ դրան մէհենին՝ իբր քա
րընկէց մի հեռի . շինուածն էր քարակերտ մա
ծուցել կրով և կարով՝ երկայն 'ի ձև թատրոնի .
շուրջանակի աստիճանք նոյնպէս քարաշէնք . և լը
քարինս զեռեղել կարգաւ գլուխք մարդոյ , աստիւ
անտի թատրոնին աշտրկք ինչ համակ 'ի գլխոյ մարդոյ
կրով մածուցել . նոյնպէս և լը որմն 'ի կարգս կարգս
զեռեղել գլուխք . 'ի վերոյ թատրոնին էին գերանք
աւելի ք զ60 , յորս խիտ առ խիտ եղել կոյին գը
լուխք : Այսպէս յամ՝ անկիւնս՝ յոր վայր և ձգէր
աչք մարդոյ՝ ոչ այլ ինչ տեսանէր , եթէ ոչ զգը
լուխս . յորոց աւելի ք 130000 թուեցին սպանիա
ցիք . առանց թուելոյ զորս էին յաշտարակս : Պաշ
տօնեայք թուակաւորք կարգել կային վն այսր՝ առ
'ի անդրէն հաստատել զանկէլ գլուխս , և զեռեղել
զնորս . և զառաջին կարգ նց խնամով պահել :

Սք լուռնէին և այլ կեանս զկնի մահու . վնկ յոր
ժամ մեռանէր ինքնակալ նց , կմ՝ այլ ոք յերեւ
լեաց :

լեաց, թաղէին թէ նմ' կենդանւոյն զոմանս 'ի դը-
խաւոր սաշտօնէից նր' և ընտանեաց' 'ի սպասաւո-
րէլ նմ' յայն Տ : (Թաղում և զայլ պէսպէս յիմարա-
կան դիւանտէր խարանս և անոտիապաշտուիս նց .
քղի այժմ ողորմութեան խաղաւ բարձել են 'ի մի-
ջոյ . որոց և ոչ հետք իսկ երևին . զի փխկ դիւամու-
կապաշտունն բարգաւաճել ծաղկի քրիստոնէա-
կան ուղղափառ հաւատն . և օրհնուիք համադոյ սբյ
երրդուն հնչեն թէ նմ' տեղիս, ուր ուրեք թագա-
ւորեն սպանիացիք . օրք և ամենաղգաստ արթնուի
հսկեն, զի մի հերձոճածողական ինչ աղանդ ոսր-
դեալ մտցէ յայն Տ . և փխկ դիւանտէր մէհենից
յաճախել են մեծամեծ և գեղեցկաշէն եկեղեցիք
այ, զորդարելէք վայելչամիս . և վանորայք սրբակրօն
միանձանց . և փխկ դիւական քրմաց' եպիսկոպոս և
քահանայապետներ աքքի . և զի միանդամայն ասացից,
բոլոր մէքսիքոն է այժմ իբրև զմի 'ի քնադաւան ուղ-
ղափառ թագաւորութեց եւրոպիոյ . օր և ունի մի
արքեպիսկոպոս 'ի մէքսիքոն մայրաքղեր . և տառն
եպիսկոպոս . օրք են Անիէլ . կմ' Գլաւաթալայ . Կլաւ-
ապոս . Վալէապուի . 'ի մէքոական . Ս'երէփա' 'ի իւքա-
զան . Ս' Եալէ' կվադիմալայ . Քեաթա . Լէն' նիգա-
րակվայայ . Կլաթալայարա . Տաւանիօ' 'ի նոր պիսքալիա .
Ս' Էաթ' 'ի նոր մէքսիքոն : Այս նմ' եպիսկոպոսն
ճոխացել են առատ թողակօք . և իւրաքանչիւրն ունի
Ժողովս կանոնիկոսաց լն սովորուն եպիսկոպոս :

Է . Անդ . պարմութի . և գիւս Մէքսիքոնի :

Յընդհանուր ներածութեանդ ամերիկոյ համառօ-
տեցաք զպատմութի գիւտի նորին 'ի քոլումպուսէ .
և յետ այնորիկ յընթացս ստորագրութե իւրաքանչիւր
Տաց' և երևելի նհնդց նշանակեցաք համառօտիւ
զժմկ, և զայլ պէսպէս որադոյս գիւտի նց . այլ
քղի պատմութի գիւտի մէքսիքոնի, և ամրապետուն
նր 'ի սպանիացոց երևելի է 'ի պատմութիս նորոյ
Տի, և ոչ սակաւ հրահանգիչ, նորին աղագաւ կար-
ևոր վարկաք յայսմ վայրի փոքր մի լարձակագոյն
խօսիլ զայնմանէ :

Արդ' իբրև հաստատեցին սպանիացիք զմորութի իւր
եանց 'ի սպանիոլա, կմ' սք դօմինիկոս, 'ի կղզին
կօշեցել հարուստ նահնգիստ, 'ի քուսթա, և յայլ
անդիլեան կղզիս, սկսան այնուհետև ոչ միայն բը-
դեշիք և կուսակալք կղզեացն այնոցիկ, այլև արք
սո,

ստոհականք հարուստք ընչեւք՝ զօրէն ամպտտակաւ
 ւորաց արշաւել մերթ յայս կողմն, և մերթ յայն
 կողմն ծովեղերեայց ցամաքին նորոյ Տի, զօրոյ զծա-
 նօթաւնն յառաջնմէ առել էին 'ի քողոմսրուէ, և
 յայլոց նաւորաց • վարեալք 'ի փառասիրուէ, և
 յանկադ ցանկուէ դռանելոյ նորահոր Տս • և կու-
 տելոյ դանձա սկւոյ և արծաթոյ • միանդամայն և
 առ օրտալոյ զմարդիկ բռնուք և խարէուք՝ 'ի լցու-
 ցանել զտեղն և զկելի բնակչաց կղզեաց իւրեանց •
 որք օր լծ օրէ սպառէին 'ի խնտ և 'ի տաժանակիր
 դործոց • յորս սուաւել ք զգնուածոյ գերիս ծնյե-
 ցուցանէին զնս սպանիացիք • Յայս յաճախ ար-
 շաւանս օր լծ օրէ նոր ծանօթուին առնուին զղանա-
 ղան տեղեաց, և զհարստուէց ամերիկոյ • ապա 'ի
 1517 արք 110 հրամանաւ և ձեռնտուուք վերաս-
 կուէաց բգեշխին քուպայի՝ մտին յերիս փոքրիկ
 նաւս • առել ինքեանց առաջնորդ և հրամանատար
 զժրանչիսկոս հերնանտէզ քորտուացի զայրնամենա-
 հարուստ • և ելեալ 'ի սք յակոբայ քուպայի, ուղ-
 զեցին զընթացս իւրեանց 'ի սարն սքյն անտոնի •
 և գինի 21 աւուրց հասին 'ի սարն կաթոքոյ, 'ի
 ծագ լարձակ ցամաք կղզոյն իւքսդանայ • Անդ
 ելել 'ի ցամաք՝ տեսին տունս քարաշէնս, և զընա-
 կիչս երկրին 'ի բամբակի հանդերձս վայելչապէս
 զգեստաւորեալս • այլ փութով 'ի բաց մեկնեցան
 անտի • քզի քաղէքէ կմ իշխան տեղոյն՝ թէպէտ
 զսռաջնն առերևոյթ իմն մարդասիրուք ընկալաւ
 զնս, այլ վրկզկի յայտնեաց զթնամուէ իւր • արձա-
 կելով 'ի վք նց ստուար դումարտակ մարտկաց •
 զորս ունէր դարանէն 'ի մերձակայ անտառի անդ •
 իսկ սպանիացիք տեսել զի զօրուի իւրեանց չէր
 բաւական առ 'ի զգէմ ունել այնչափ խուռն բազ-
 մուէ, աճապարեցին ելին անտի • կալել զերկու
 կալանաւորս 'ի բնակչաց անտի, և սակաւ զարդս
 ինչ, զոր կողոպտեցին 'ի միոյ 'ի մեհենաց երկրին՝
 'ի փախչելն իւրեանց • ապա գիմեալ լը արեմուտս,
 քերելով միշտ առ ծովեղերք, գինի 16 աւուրց
 հասին 'ի ծոցն կամբէկեան • և յեւանել նց անդ 'ի
 ցամաք առնուլ ջուր, բնակիչք տեղոյն մուկնա-
 բար խուռնընթաց 'ի վք յարձակել, հարին սպանին
 անդ առ ետեղ զ47 ոգիս 'ի սպանիացւոց՝ լը որոց
 և հերնանտէզ ընկալաւ երկօտասան խոցուածս
 'ի մոքառման անդ • իսկ մնացէլքն բիւմ գծուարուք
 զերծուցին զանձինս 'ի նաւս իւրեանց • և այնպս
 հա-

հարուճածեալք և լքեալք դարձան անդրէն 'ի քուպա :

Այս ճախողակ շահատակուն սց' ոչ թէ վհատեցոյց զսիրտ սպանիացւոց քուպայի, այլ առաւել վառեւ թորթոքեաց զնս ելանել 'ի խնդիր այնր մեծագանձ Տի. զորմէ իբր թիմ պերճաբանութե պատմէին : Վսյ վէլասկոճէզ բգեշխ քուպայի՝ վզլուկի հանդերձեաց ծախիւք իւրովք 4 նաւս . և մտին 'ի նս արք 240 ինքնամատոյցք . յորո էին բիւմ արք երեւելք և ընչաւէտք . կացուցեւ նց հրամանատար զյովհաննէս կրէյալվայ, երիտասարդ քաջակորով խոհական և ժրաջան . և 'ի 1518 յապրիլի 8 ելեւ 'ի սլոյն յակորայ քուպայի, և նաւեւ 'ի սարէն կաթոքայ լէ հարաւ, հասին 'ի կղզին կողմեւայ . որ է առ իւքադանաւ յարեւելան կողմն նր . և անտի 'ի փոնթոնքան 'ի հանդիպակաց մասին իւքադանայ . և կամեցեւ առնուլ զվրէժ մահու աղգակցաց իւրեանց, որք իբր միով ամաւ յնջ կոտորեցան 'ի բնակչաց երկրին, միանգամայն և զարհուրեցուցանել զնս շրջակայ բնակիչս, հանին 'ի ցամաք զնս զէնս իւրեանց . 'ի դիմի հարան լըդէմ՝ բաղմամբոխ քաջասիրտ բնակչաց տեղւոյն . որոց թէպէտ յաղթեցին, այլ բիւմ դժուարութե . որով և ծանեան թէ մեծի զօրութե պէտք են, առ իսպառ նոճաճելոյ զնս : Վսյ ելեւ անտի, և ուղղեւ զգնացս լէ արեւմուտս, քերելով միշտ առ ցամաքաւ, աչք նց հննդ ուղղեալ կային 'ի ցամաք անդր . և տեսեւ բիւմ գեղս, և ուսանս, և տուս քարաշէնս, զորս 'ի հեռուստ համարէին քղքս զարդարեալս աշտորակօք և գմբեթիւք, պանչանային 'ի միտս իւրեանց՝ զի մինչև ցայնժամ չէին տեսեւ քղքս, կմ երեւելի ինչ շին ոճած յամերիկայ . և մի ոմն 'ի զօրականաց՝ որ առաւել ք զայլս ուշ եգեալ հայէր լէ երկիրն, ասաց լւ պատահման՝ ով, զիւրդ նման է երկիրս այս սպանիոյ, զոր լոճեւ կրէյալվայ, վզլուկի կոչեաց զերկիրն զայն՝ Նու պանիա . այս անուն պահի մինչև ցայսօր :

Ապա հասեւ 'ի դապաոքոն, ելին 'ի ցամաք . ուր դոյով հասեւ լոյ յաղթութե նց, զոր արարին 'ի փոնթոնքան, քաղիք տեղւոյն բիւմ մեծարանօք ընկալաւ զնս, և պարգևս մեծագինս ընծայեաց նց . անտի անցին 'ի կվաքսագա լէ արեւմուտս դապաոքոնոյ . ուր մեծագոյն և յարգանօք լուսնելուն գաին . զի յեւանել նց 'ի նաւէ՝ ժզիգ երկիրն խնկօք անուլ :

անուշիւք ընդ առաջ եղև նց իբր երկնառաք էա-
կաց . և մատոյց նց նոճէր յառաւել ընտիր ընտիր
և յդատունական արգասեաց երկրին : Կացին անդ
սպանխացիք աւուրս վեց . յորս բոլմ առևտրուին
արարին ը նն փոխանակութ . տոճել նց պէսպէս
փանաքի իրս եւրոպիոյ , և առել 'ի նցէ փոխարէն
մեծագին զարդս ոսկւոյ իբր 16000 փէստոաց .
միանգամայն և 'ի ձեռն նշանաց տեղեկացել ծանեան
'ի նցէ , եթէ են նք ը արուք մեծի ինքնակալի
Մանիլայա անունանելոյ . որ իշխէ և 'ի վր այլոց
բոլմ մեծամեծ նշնոց . յորմէ ևս ք ղևս վառեցաւ
ցանկուի նց 'ի տիրել երկրին : Անտի ելել զնա-
ցին 'ի կղզեակ մի , զոր կրէյալվայ կոչեաց Կալի-
զն . ղի անդ զառաջինն տեսին սպանխացիք զոհել զմար-
դիկ կռոց . անտի մատեան առ այլ փոքրիկ կղզի ,
զոր անունանելին Սէ յակոննէս ունաւի . յորմէ յնջ
խաղաղել չասին 'ի փանուքոն գետն . և 'ի համա-

նուն գաւառն արգաւանդ և բազմամարդ :

Ոմանք յընկերաց կրէյալվայայ սախպէին ղնա հիմնել
ուրեք 'ի կողմանս յայնոսիկ բնակուի , 'ի լինել հա-
տատուն կայան սպանխացւոց , և առ սեկաւ սակաւ
տիրել բոլոր գւռին , օգնուի բնկալել 'ի սպանիոյ .
այլ կրէյալվայ զմտաւ ածել զբազմամարդուի երկ-
րին , և զքաջասրտուի և զզօրուի բնակեաց նր ,
զորոց զփորձ առել էր 'ի փոնթոնքան , և զանբաւա-
կանուի զօրուի իւրոյ , այն ղի ' և պաշար նց մօտ
էր 'ի սպառիլ ' և բզմք 'ի զօրաց նր անկել կային
յախտս հիւանդուի , և ոմանք ևս մեռեալ , ոչ
մատոյց ունին բանից նց . այլ վալիզի գարձոյց բզ-
նուս 'ի քուսպ . ուստի 6 ամսօք յնջ մեկնել էր :
Իբրև լուան սարսեկացիք քուսպի զհամբաւ հարս-
տուի երկրին , որում վկայէին և գանձք ոսկւոյ ,
և այլ պէսպէս նորանշան իրք , զոր կրէյալվայ բեր-
եալ էր ը իւր , վառեցան բորբոքեցան ելանել անդր .
Թէ ոչ 'ի տիրել վալիզի տյնմ բազմամարդ Յի , որոյ
բնակիչք բազմօք գեր 'ի վերոյ էին քաջութ և քղբա-
կանութ ք զմմ ազգս , զորս ցայն վայր նոճաճնցին ,
դէթ 'ի կուտել գանձս 'ի ձեռն առևտրութե . և
առնել որս մարդկան :

(1 . Քորնէս Էլանէ Լորդ ' վէլասկոճէզ բղեչին քու-
'ի խնդիր Մէտէիտն :) պայի ' որ առաւել ք զայլս վա-
ռել էր 'ի ստացումն այնր մեծա-
դանձ Յի , և ա վալիզի պատրաստել նոր նաւահան
դէս .

գէս • որում կայոյց հրամանատար և գերագոյն
 ապարադետ զքորթէս՝ ղերիաատարգ քաջասիրտ ,
 զօրաւոր խաանոճածով , եռանդնոտ , աշխատա-
 սէր , և արագ 'ի գործս , երկայնամիտ , աչտուրջ ,
 հանձարեղ , քաջակիրթ 'ի զինոճորական հրահանգս
 և խոհեմացեալ 'ի ղանազան փորձս , և այլ իմ
 կարեւոր հանդամանօք քաջ սպարադետի ճոխացել •
 ծնել 'ի մէտէլին փոքրիկ քաղաք էսթուէմատուրոյ
 գւնին սպանիոյ • և ուսել 'ի համալսարանի սալա-
 մահբայ • որ իբր 15 ամօք յնջ գնացել էր յամերի-
 կայ ի տղանտոսի բոքչիսին սղանիոլայի՝ կմ սթին
 դոմինիկոսի՝ ազգականի իւրոյ • և անախ անցել 'ի
 քուպա • ուր 'ի բզմ սլաւոսիաատարու իս քաղաքա-
 կանս և ղինոճորականս գովանի հանդիսացել էր •
 Արգ՝ իբրեւ ընկալաւ նա զհրամանատարութի նա-
 ւահանդիսին , նոյն հետոյն կանգնեաց դրօշ առա-
 ջի տան իւրոյ • և ի իւրում եռանդնոտ և անգան-
 դաղ բարուց՝ փութացաւ պատրաստել զհանդեր-
 ձանս սյնը մեծի ճնդհորդուն՝ ծախեալ զնմ ինչս
 իւր • որում ձեռնառ եղև և վէլասկոնէզ , և այլք
 յոլովք 'ի քուպա , դրամօք և արամբք • այլ մինչև
 էր նր 'ի գլուխ տարել զնմ կարեւոր պատրաստու-
 թիս , ծանեաւ 'ի բարեկամաց իւրոյ՝ եթէ վէլաս-
 կոնէզ ըզեշին հրապուրեալ յամանց յաչողիտաց՝
 իւրոց թշնամեաց , սարջացեալ է ի կացուցանել
 զնա յայն գերագոյն պաշտօն • և թէ խորհի 'ի բաց
 հանել զնա անտի • զոր և ինքն քորթէս անտանէր
 յայտնի 'ի գնացս վէլասկոնէայ • որ խոտորնակ
 սկսաւ վարիլ ի նմ • յայն սակս առանց բաւական
 պատրաստութե փութացաւ ել 'ի սթին յակոբայ
 քուպայի 'ի 1518 'ի նոյեմ՝ 18 • և նախ գնաց 'ի
 դոմինիգա • կմ երրորդուն • որ էր առան փոքր , և
 նաւահանգիստ 'ի քուորս կղզին , 'ի նոյն կողմն՝ յո-
 րում էր և սթն յակոբ • անախ էանց 'ի հաւանա •
 որ է 'ի հիւսիսային արեւելեան ծագն քուպայի •
 Յայս երկուս անդիս ելից ղթերին պատրաստուն
 ղինուց և ռոճիաց , և ղինոճորաց իւրոց • և ի իւ-
 րում բողմահնար ճարտարուն 'ի դերև եհան զնմ
 ջանս վէլասկոնէայ • որ առաքեաց նախ յերրորդու-
 թի , և ապա 'ի հաւանա պատգնէր առ կուսակալս
 նց , ղի ղքորթէս կալանաւոր առաքեոցեն 'ի սթն
 յակոբ : իսկ պատրաստուիք քորթիսի առ համե-
 մատութի մեծի գործոյն՝ զոր եղ 'ի մոխի 'ի գլուխ
 տանիլ , գոյզն ինչ էին • ղի ունէր միայն 11 նաւս ,
 որք

որք ի մեծի մասին փոքր էին. և 'ի նմ արս 617. յորոց 508 էին իբր զինոճորք, և 109 նաւաւարք և արհեստաւորք: Չինոճորքն էին բաժանեալ 'ի 11 խումբս ի թոճոյ նաւուց, հանդերձ նոյնչափ զօրասեալք. յորոց 13 և եթ էին զինել հրազինուք. զի ի այն Ժմիս գործածուի հրազինուց՝ ոչ էր այն, տես յաճախել յեւրոպիա՝ ունի այժմ. և 32 ումբաւորք. իսկ այլք սուսերաւորք էին և տիգաւորք. ունէին իւրեանս և 16 երիւարս. և 10 փոքր դօի. և 4 մեծագոյն. իսկ 'ի վր գրօշու եգ. քոր թէս խաչ, այսպիսի վերաաւուծք. և Երթիցուք. զինի խաչին. և սովին նշանաւ յալթեսցուք. մեք:

Առդ՝ այսպիսի դուղնաքեայ պատրաստուք 'ի 1519 'ի փետրվ' և եւ քորթէս 'ի հաւանայ երթալ 'ի մարտ ըգէմ միասկտին մեքսիքոնի, կմ նորոյն օդանիոյ. որոյ արուին լաբճակագոյն էր ք զհա մօրէն թիբուի սպանիացուց. և նախ գիմեաց 'ի կողմէրա կղզին. ուր գտել զհերոնիմոս ակվիլար օդանիացի՝ զայրն հանձարեղ և աջալուրջ, որ ի սմն 8 եկաց կոլանաւոր առ ամերիկացիս, և ուսաւ զբարբառ երկրին, էառ զնա ի իւր 'ի թարգման. և խաղաց անտի 'ի դապաքոն. ակնուհեւով զնոյն հիւրասէր աստիճականութի և մեծաշանս դաանել անդ, զոր գտեալ էր կրէյալվայ: Այլ ի հիւսկն դիպաւ. քղի բնակիչք տեղոյն չգիտեմ վն ոյր պմճուի՝ գլխովին փոփոխել յառաջին հեղու թէ, յոգնախաւուն բաղմուք քաղանաբար դիմեցին 'ի վր սպանիացուց. բայց անհարին կոտորած ընկալել 'ի նոյն, միտնդանայն և ահաբեկել 'ի սոսկալի շայթմանց. հրազինուց՝ և յամենաժախ հրաջեղ գնոտահաց՝ զոր շանթս երկիւց կարծէին. այլև յահեղատեաիլ երկվարաց՝ զի չէր նոյ երբէք տեսել երկվարս, զհերոնիկց լեալ խոսեցան 'ի խաղու դուի. և ինքնական անձնատուր եղէն քորթիսի. յայսմ մարտի երկու եւթ անձինք անկան 'ի սպանիացուց, բայց յոլովք վիրաւորեցան:

Ապա ընկալել քորթէս 'ի նոյն պաշարս ճնմհի, և առառ ընծայս օսկոյ՝ և բամբակի զգեստուց, և 10 կանայս գերիս, եւ անտի. և շարունակեալ ըզգնացս ի արեմուտս, մօտ քերելով զքամաբաւ. և հաս 'ի փոքրիկ կղզին կոչեցել սք յովհաննէս ուլ նայի: Մինչդեռ մտանէր յայն նւէնդիստ, մեծ քանութ մի կմ նաւակ լի ամբոխիւ՝ յորս երկէին եր.

Երկու անձինք երևեցին, մերձեցաւ առ նաւ նրոյ :
 Խոնկեւ նշան խաղաղութեան և բարեկամութեան . ապա երկոքին նք անկասկած և աներկիւղ ելին 'ի նաւն քորթիսի . և բզմ' ակնածութեամբ մատուցեալ, խօսիլ սկսան առ նա . 'ի բարբառ՝ զոր ոչ իմանայր ակվիւլար . ը որ տագնապէր քորթէս մեծապէս . զմտաւածեալ թէ զկարգ մարթաոցի 'ի գլուխ տանիւ զիրողութիւն զայն մեծ ը ազգի՝ զորոյ ոչ իմանայր զբարբառ . յայնժամ կին մի 'ի կանանց անտի դաւաւաբոնայ՝ մարինայ կոչեցեալ, որ ը պատահման մօտ անդ գտաւ, տեսեւ զտագնապ և զպիտութիւն ակվիւլարայ, մեկնեաց նմ' վզվզի 'ի շէգու դասաւաբոնացոց զբանս արանցն . և նա թարգմանեաց քորթիսի 'ի բարբառ սպանիացոց . որով և փառատեցաւ նմ' տագնապ նրոյ : Եւ քիտաց յայնժմ' քորթէս . թէ նք էին հրեշտակք փիլիպոսեայ, և գէուտիւեայ . որոց մինն էր բզեալն կմ' կուսակալայնր նհնգի՝ որ կոչէր գլատկալայ, ը գերագոյն Թրութք մոնթէզուամայի ինքնակալին մէքսիքոնի . իսկ միւսն սպարապետ զօրաց նրոյ յայնմ գւռի . առաքեալք 'ի տեղեկանալ զվախճան դաւաւածան նրոյ 'ի իւրեանց . միանգամայն և 'ի մատուցանել նմ' նպաստ եթէ պէտս ունիցի, առ 'ի յնչ խաղալ զճննչ 'իւր . իսկ քորթէս ետ պիսի՝ եկի աստ ասէ խաղաղասէր կառք առ 'ի առաջի առնել ինչ մի ծանրակշիւ յօգուտ ինքնակալի ձերոյ, և բովանդակ Թրուէ նրոյ . զոր ետ ինքնին յայտնեցից բզեւ իսին և սպարապետին՝ յորոց դուք առաքեցալք . և 'ի վաղիւ անդր ը առաւօտն առանց սպասելոյ պիտելոյ՝ եհան քորթէս 'ի ցամաք զզօրս 'իւր, և գերիվարս, և զնմ' զէնս . որոց և բնակիւք տեղոյն ձեռնառու լինէին յնմ' գործողութեամբ յօժարութեւ և զոճարթութեւ . ոչ գիտելով եթէ 'ի կորուստ անձանց և երկրի իւրեանց աշխատին :

Իսկ յաւուր երկգի՝ եկին հասին 'ի բանակ անդր սպանիացոց՝ փիլիպոսեայ և գէուտիւէ յոգնաթիւ արամբք . որոց բզմ' մեծարանօք ը առաջ ելեւ քորթիսի՝ ծանոյց նյ, թէ դայ ինքն պատգամաւոր 'ի գիմաց նն կարողութիւն աւսգրիացոյ արքային քասգիլոյ՝ մեծի արևելեան ինքնակալի՝ 'ի ծանուցանել զխորհուրդ մեծ և կարևոր անմիջապէս ինքնակալին մոնթէզուամայի առանց միջնորդի : Ընդ այն բան խռովեցան յոյժ պատգամաւորքն . զի գիտէին եթէ անհաճոյ էր ինքնակալի իւրեանց՝ գնալ սպանիաց

նիացւոց մինչև 'ի մէքսիկոն աթոռանիստ քաղաք
իւր . որ անգստին 'ի սկզբանէ 'ի լսել զմերձեանալ
սպանիացւոց 'ի ծովեզերեայ սահմանս արուէ իւ
րոյ՝ լցաւ երկիւղիւ և կասկածանօք . վնջ դռն
դործէին ոսկի և արծաթի արուեստակերտ ընծայ
իւք , և այլով պէսպէս մեծագին իրօք , և խոնարհ
տղերսանօք , 'ի բաց դարձուցանել զքորթէս 'ի
խորհրդոյ իւրմէ . այլ այն պարգեք որով հնարէին
նք համոզել զքորթէս և զընկերս նք մեկնել յԾէ
իւրեանց , առաւել վառէին զանյադ ադահուէ նյ
սու 'ի յառաջ խաղալ , և տիրել Ծին , որ այնպիսի
սրտոռնական մեծագին արգասեօք ճոխացեալ էր .
վնջ քորթէս ոչինչ անսացել պտճուց նյ , խորխաւ և
խշտանական բարբառով պնդէր և ասէր , հարկ է
ինձ յանդիման լինել ինքնակալի մերում . և բերան
'ի բերան խօսել թէ նմ : Մինչդեռ նք խօսէին թէ
միմեանս , ոմանք յարանց անտի փիլիպպոյայ , և
դէուտիլեայ՝ նկրտէին ձևացուցանել 'ի վր սպի
տակ բամբակի պաստառաց զպատկեր նաւուց ,
հրազինուց , երիվարաց , զինոճորաց , և այլոց իրաց
սպանիացւոց , 'ի ցուցանել զայնս ինքնակալի իւր
եանց : Չայն իբրեւ ծանեաւ քորթէս , կամեցեալ
ցուցանել նյ և զգորուէ այնց զինուց , և զօրաց ,
և երիվարաց , միանգամայն և ահացուցանել զն ,
հրաման ետ հարկանել զգալարափողս . և զինոճո
րաց կարգիլ 'ի ճակատ , տունել զզինոճորական
դրթուէ և մարտ . և ուսմբս արձակել 'ի մերձա
կայ անտառս . թ որ ամբն առ հնրկ սոսկացեալ
զարհուրեալ եգին 'ի մտի՝ եթէ կարողուէ նց գեր
'ի վերոյ է ք զմարդոյ մահկանացոճի :

(2 . Պիէ Դոն Էլեու () Ետ այսր ամի փիլիպպոյէ և
ճայ առ քորթէս :) դէուտիլէ արձակեցին փութա
նակի սուրհանդակս 'ի մէքսիկոն
մայրութազար առ մոնթզեուամ ինքնակալն՝ ծանու
ցանել նմ զպիտի քորթիսի , և զպատմուէ այնր ամի
զօր տեսին . ետ նյ և քորթէս փանաքի ընծայս
ինչ տանիլ առ մոնթզեուամ 'ի դիմոց իւրոց . և
թէպէտ մէքսիկոն քաղաք իբր 180 միլոնահէռի էր
անտի , բայց քզի ինքնակալք մէքսիքացւոց առ
փութով տեղեկանալոյ ամ անցից՝ որք անցանէն
յամ սահմանս լայնարձակ արուէ իւրեանց , կար
գեալ էին սուրհանդակս առ ամ արքունի ճնպհ
լափաւոր հեռաւորութի 'ի միմեանց , յայն սակս 'ի

սակաւ աւուրս հասուցան բանք և ընծայք քորթի-
սի առ ինքնակալն, և պիտի նք տա դեսպանս իւր,
որոց պատուէր ետ ասել ցքորթէս, թէ ոչ կամի
բնաւ զի գունդք օտարոտիք մերձեցին 'ի գլխա-
ւոր քաղաք իւր. և ոչ իսկ զի սյլէս յամենային 'ի
սահմանս իրութն իւրոյ: Բայց դեսպանքն դիտե-
լով թէ այն պիտի գլխովին հիւնէ էր կամաց քորթի-
սի, ջանացան նախ քաղցրացուցանել և հաճել զնոս
ընծայիւք՝ որք վերստին առաքելոսն յինքնակալէ
իւրեանց. վնջ հրաման ետուն պաշտօնէից իւրեանց
մտանել 'ի խորան անդր քորթիսի. և սփռել 'ի վր
փսիւթից զընծայսն. առ որով շուրջ կացեալ քոր-
թիսի և այլոց ոմանց 'ի գլխաւոր պաշտօնատարաց
նր՝ հայէին լին հիացմամբ. զի էին իրք մեծագիւնք
և ճարտարագործք. իւր բաւեակի բեհեզք՝ ոչինչ
լէհաա 'ի մետաքսեայ կերպասուց. նկարք զանա-
զան չորքոտանեաց և թռչնոց և ծառոց լը բնական
գունոյ իւրեանց յօրինեալք, երկու բոլորակաձև
մեծամեծ ափսեայք. մինն 'ի ձոյլ ոսկւոյ նշանակ
արեգական, իսկ միւսն արծաթի երեւցուցիչ լուս-
նի, որ լը կատարելանն բեռնարդօսի տիազայ՝ կշռէր
աւելի ք 5000 սղէռլին. որ է աւելի ք 40 հզր
եալարդ ոսկի. իսկ ոսկի սկաւառակն անհամեմա-
տաբար գերազանցէր զնովաւ. էին և ոսկի աղաւ-
րանջանք, և մանեակք, և մատանիք, և այլ պէս
պէս չքնաղակերտ ոսկեղէն զարդք և հապ ան-
գործ մաքուր ոսկւոյ լը օրում դտանին 'ի գետս,
և 'ի հանքս. այլև տուփք լին մարգարտօք, և ա-
կամիք պատուականօք, ևն:

Քորթէս մեծաւ յօժարութ ընկալաւ զպարզեան,
խորին ակնածութի և մեծարանս ցուցնէ առ ինքնա-
կալն. բայց առ պատգամնր խստագոյնու ետ պիտի,
ասելով թէ չիք հնար ինձ մեկնիլ աստի, առանց
յանդիման լինելոյ մոն ձերում, և բերան 'ի բերան
խօսելոյ լը նմ. ապա թէ ոչ մեծ նախատինս առ-
նէի իմումս մեծագոր ինքնակալի: Չարմացան մէք
սկբացիք 'ի տեսանէլն՝ զի այր մի օտարական այս-
չափ համարձակ իշխէր լըգէմ դառնալ միտպետի,
զոր ինքեանք անօրէն պաշտէին. և յորմէ թշնամիք
նր առ հորկ սարսել գողային. բայց միանգամայն
երկուցեալ յահեղ զինուց սպանիացւոց, բզմ ա-
ղերսանօք աղաչեցին զքորթէս չարժիլ 'ի տեղւոյն
անտի, մինչև ցգարձ սուրհանդակաց. զորս նոյն
հետայն դարձեալ արձակեցին, առ 'ի զվերջին պիտի
առ.

առնուլ 'ի մոնթէզումայէ: Սոյն այս մոնթէզումայ
 ունի 'ի վեր անդր ասացաք՝ էր այր սէգ իւրոխտ
 ամբարտաւան և ահարկու. որ դողացոյց զշրջակայ
 տղինս. և զմիապետութի մէքսիքացւոց՝ որ հազիւ
 էին ամբ 130 յորմէհեաէ սկսեալ էր, հասոյց գրե-
 թէ 'ի ծագ մեծուէ. լարձակեալ զսահմանս նր 'ի
 հիւսիսային ծովէ մինչև ցծովն հարաւային՝ տեւի
 ք 1500 մղոն յարևելից յարեւմուտս. և 1200 'ի
 հիւսիսոյ լէ հարաւ. և ունէր հարստութի անբաւ.
 և ժղլդ անհամար զօրեղ և քաջամարտիկ. ուստի
 և առ քթթիւ ական կարող էր հանել բիւրաւոր
 զօրս 'ի վր սպանիացւոց յայնմ անպատասպար վայ-
 րի. և խաղառ սպուռ կոտորել զնս. կմ վանել 'ի
 սահմանաց Թրուէ իւրոյ: Սակայն 'ի վր սյսր ամի
 'ի լսել նր զվերջին պիսի քորթիսի, թէպէտ 'ի սկըղ-
 բան անդ մտեալ յլարոյս ամբարտաւանութե և 'ի
 կատաղութի լի եղև սրտմտութի, գոչէր և ուղա-
 նայր նոյնժամայն զոհել զնս աստուածոց իւրոց,
 բայց երկիւղն և կասկած զոր կալաւ 'ի սկզբանէ
 տնտի երևելոյ սպանիացւոց 'ի սահմանս նր, վզվզիկ
 շիջուցին զմոլեգին ցասումն նր. և ետուն նմ խոր
 հուրդ տկար 'ի մէջ առնուլ. քաղցրութի համոզել
 զսպանիացիս ելանել յերկրէ իւրմէ. այս երկիւղ
 և տագնապ մոնթէզումայի, ուն և լքումն համո-
 ղէն աւագանւոյն և ժղլդեան, ոչ այնչափ սրտ-
 ճառէր 'ի նորանշան ահարկու զինուց սպանիաց-
 ւոց, ք թէ 'ի ձախողակ իմն գուշակութե. զի ասի
 թէ լէ այն Ժմկս գուշակութի ինչ յածէր 'ի մէջ ա-
 մերիկացւոց, թէ մօտ 'ի վր կայ հասանիլ նց սար
 սափեյի թշուառութի յարևելեան ահարկու ազգէ,
 որոյ եկել խաղառ տասպալէսցէ և յատակէսցէ զՅ
 իւրեանց. ուստի և 'ի տեսանելն զսպանիացիս,
 լքաւ լուծառ սիրտ ամցն:

Մինչդեռ սպասել մնային անդ գարձի հրեշտա-
 կին, անկաւ երկաթառակութի 'ի մէջ սպանիացւոց.
 զի որք յարեւք էին 'ի կողմն վելասկոնեայ, ասէին
 թէ յանդգնութի մեծ է մենդ թէ յիմարութի՝ այնպի-
 սի սակաւաձեռն և անօգնական գնդաւ ճակատիլ
 յօտար ծի լըդէմ մեծազօր բուռն Թրութի. այլ
 դառնալ սրտէ ասէին անգրէն 'ի քուպա 'ի
 սրատրաստել նոր նաւահանդէս, և աճեցուցանել
 զսպառազինութիւն: Իսկ զորք քորթիսի վառեալք
 անյագ ցանկութի 'ի ձեռս բերելոյ զանբաւ հարստու-
 թիս երկրին, զորոյ զառհաւատչեայն տեսին 'ի
 սլար.

պարգևսն առաքեալս 'ի մանթէզումայէ, և յառեւորութիսն՝ զոր առնէին անդ ը բնակչաց տեղւոյն, զհիւնկն սնդէին. որոց նպաստամատոյց լինէր և քորթէս. միանգամայն գուն գործէր պէսպէս հնարիւք և մեծամեծ խոստմամբք և զայլս 'ի նոյն վառել : 'ի նմին Ժմիւի եհաս հրեշտակն՝ որ էր նա ինքն գէուտիլէ ընծայիւք մանթէզումայի, զոր մատոյց քորթիսի. ը նմին ծանոյց նմ և զվերջին հրաման ինքնակալին. ցո զի նոյն հետայն 'ի բաց մեկ նեոցի 'ի սահմանաց իւրոյ արուէ. և 'ի սնդեւք քորթիսի զքան իւր, գէուտիլէ առ ժամայն դարձուցել նմ թիկունս, մեկնեցաւ 'ի բանակէ անտի հանդերձ սպառնալեօք. և այնուհետեւ ոչ ևս երևեցաւ ոք անդ 'ի բնակչաց երկրին, որք մինչև ցայն վայր խուռն յաճախէին անդ առեւորութիսն առնել ը սպանիացւոց, և պարէնս կերակրոց մատակարարել նց :

Յայնժամ՝ ոտսկումն պաշարեաց զսպանիացիս, և զօրացաւ երկարառակութիւն. իոկ քորթէս՝ որ քաջ գիտէր զանշիջանելի վառումն իւրոց զօրաց 'ի տիրել հարստութեց մէքսիքացւոց, զոր և ինքն պէսպէս հնարագիտութե անդադար բորբոքէր, կեղծեաց զանձն անսալ խնդրոյ վէլասկոնեանց. ուստի և հրաման ետ պատրաստ լինել՝ զի առ վաղիւն ունիմք ասէ ելանել աստի, և դառնալ անդրէն 'ի քուպա. յայսմանէ խռովութի մեծ անկաւ 'ի բանակին. զի զօրքն միաբարբառ աղաղակէին և պնդէին ասելով, չէ արժան քաջութե քառդիլիացւոց այսպիմ վիճիկի վհատիլ, և առանց պտիմի 'ի պարտութե մասնիլ. այլ յիջ խաղալ պարտէ, և չտալ զփառս քաջութե այլում. ը այսպիսի եռանդն նց քորթէս եցոյց զզարմացումն իմն. և բզմ բանիւք դովեաց զքաջութե և զվեհանձնութե նց. յորմէ և վէլասկոնեանք յերկիւղէ և յամօթոյ լռեցին. և առ արտաքս միաբանեցան ը նո, Վոյ և քորթէս վիճիկի սկսաւ 'ի գործ դնել զխորհուրդ իւր, զի մի զօրքն պարագորդ գտել, փոփոխեացին 'ի մտաց. միանգամայն և կամեցել հաստատել զիշխանութի իւր, զոր բարձել էր 'ի նմէ վէլասկոնէզ բգեշխն քուպայի, գումարեաց զգլխաւորս 'ի զօրաց իւրոց. և հաւանութե նց կացոյց ասեան իշխանաց յանուռն արքային քառդիլոյ, 'ի լինել գերագոյն հրամանատար այնմ նորոգ հատուածոյ սպանիացւոց անկախ 'ի վէլասկոնեայ, և իբրև գումարեցան նոր իշխանքն ի

ի ժողով, քորթէս ընկալէ՛լ ի նոյն հրաման, գնաց
յանդիման եղև նոյ բոլմ խոնարհուէ իբր անմիջա-
կան փոխանորդաց արքայի իւրոյ . և յետ բազմաբ-
ոճեստ և մարդերոյն ատենաբանուէ իւրոյ՝ հրա-
ժարել՛ի պաշտօնէ իւրմէ, եդ զգաւազան սպարա-
պետուէ իւրոյ առաջի նոյ . և ինքն մեկնեցաւ յա-
տենէ անտի . իսկ ատենակաղքն՝ որք յնմի համա-
խոհ էին նմ, և բոլորովին անձնատուր ընկալեալ
զհրաժարումն նր, միաբան հաւանուէ ընտրեցին
ղնա ոչ միայն գերագոյն սպարապետ զօրաց, այլև
դուռնայնր նորահնար ժողովոյն, ի վարել զայն
իշխանուէ յանուն թգրին քառիւիւց . մինչև նա ինքն
թգրն յայտնեսցէ զկամս իւր . զոր և վղջղկի հրա-
տարակեցին համօրէն գնդին . որք ի բարբառ ցնծու-
թե միաբան հաստատեցին զընտրուէ նր . և երդ-
ոճան տրեամբ չափ պաշտարան լինել իշխանուէ նր :
Յայնմ վայրի կուսակիցք վէլասկոճեայ՝ որք մինչև
ցայնժմ լուիկ կային, և ելից իրացն սպասէին,
սկսան բողբ բառնալ ի մէջ ամբօխին, և աղաղա-
կել էթէ անիրաւ է ատենան այն . և անիրաւ ընտ-
րուին քորթիսի . և յայտնի սպաստամբուի յարքայ
էն քառիւիւց . իսկ քորթէս ի գործ արկել զկար-
ծեցել գերագոյն իշխանուէ իւր, նոյն ժամայն հրա-
ման ետ առնել զերեսին գլխաւորս ինցէ, և չլթայա-
կապ ածել ի նաւ . յորմէ այլք ահաբեկեալ լու-
ցին . և խաղաղացաւ բոլոր գունդն :

Յետ այսորիկ տեսել քորթիսի զգօրս անլուծանե-
լի յօդիւ միացել է իւր, էթող զայն բանակետդ,
զոր կոչել էր Ճաւալիս Խաւ . կմ Հարաւս առան Ճաւ-
ալիս Խաւ . սակս յուուլթե օգոյն, և անյարմարուէ
դրից տեղոյն . և խաղաց է հիւսիս իբր 50 մղո-
նաւ . ի ճնայհին միացոյց է իւր զքաղեքէս զէմփո-
լայի, և քուապիսլանայ, և զթոթոնացիս ժողրգ-
ամեհի բնակել ի լերինս . որք տաղտկացեալ ի
գօնդակ լծոյ մոնթէզումայի, ինքնայօժար անձնա-
տուր եղեն նմ . զի քորթէս քարոզէր զանձն եկեալ
առնել իրաւունս զրկելոց . և ազատել զճնշելս ի
լծոյ բռնակալաց : Հասել ի քուապիսլան առ ափն
ծովու, ուր այժմ է քղքն կոչեցել Եր Ճաւալիս Խաւ,
շինեաց ամրոց փոքրիկ յօժարամիտ դործակցութե
նորոգ գաշնակցաց իւրոց ամերիկացւոց . զի լիցի
այն աղաւէն սպանիացւոց, էթէ լմ բերման ձա-
խողակ ինչ ելք դիպեսցին յայնմ շահատակուէ իւ-
րում . ապա ընկալեալ քորթիսի անդ զլիադոյն տե-
ժի

դեկուհի զհանգամանաց ինքնակալին մոնթեզուսայի, և ծանուցեցէ թէ մեծ մասն քաղկեդէից կի՛ կուսաւ կալաց նր օրային ըզէմ՝նր, և խնդրէին հնարս՝ի բաց թօթափելոյ զծանր լուծ նր, հաստատեցաւ ի միտս իւր, գիւրաւ յինքն յանկուցանել զնն. և նոցին նիզակակցութիւն առնլրէոյ ի գլուխ առնիլ զխորհուրդ իւր: Բայց քզի տեսանէր՝ զի բղմբ յարանց իւրոց վաստակել յերկար աշխատութեց, յուցանէին յօժարութի գառնալոյ անդրէն ի քուղա, այն զի իրազեկ ևս եղև, եթէ ոմանք ի կուսակցաց վէլասկոճեայ արգէն միաբանել էին գաղա ի նմէ մտանել ի մի ի նաւուց անտի, և փախչիլ գնալ ի քուղա, վնյ կամեցե՛լ քորթիսի փակել ըզէմ՝նց զնմ ելս փախստեան, պէսպէս հնարագիտութիւն էաւ զհաւանութի նախ ոմանց գլխաւորաց, և ապա նմ զօրաց իւրոց, և ետ խաղառ սպուռ քակել և կոտորել զնմ նաւս նաւահանդիտի իւրոյ իբր առ սփնչ պիտանացուս. որով և երարձ զնմ՝ յոյս փախատեան արանց իւրոց. ուստի հարկ էր նց այնու հետև կի՛ յաղթել՝ և կի՛ մեռանիլ:

Յետ այնորիկ էաւ քորթէս արս 500 յարանց իւրոց. թողեալ զայլս անդ ի պահպանութի ամրոցին. և 16 երիվարս, և 6 գօփ, յորս յարեցան 200 բեռնակիրք, և 400 զինոճորք ի բնակչաց երկրին. զորս ինքնին ընծայեաց նմ քաղկեդէն զէմիօղայի. խաղաց ի գլասկալայ գւռ բազմամարդ. և թէ պէտ բնակիչք նր հզօր էին, և քաջ պի՛ղծակամք, սակայն ոչ կարացին ըզէմ կալ փայտեղէն նետիւք և նիզակօք և մահակօք իւրեանց՝ սուսերաց և հրաղէնուց սպանիացուոց, և ամեհի երիվարաց նց. որոց լոկ տեսիլ կերպարանաց ահաբեկ առնէր զնն. որք զերիվարն հանդերձ հեծելովն մի միայն կենդանի կարծէին իբրև զառասպելական ձիամարդս նախ նեաց. վնյ յետ անհնարին հարձաժս ըռնելոյ ի սպանիացուոց՝ յորոց ոչ ոք անկաւ յայն նմ մրցմունս մարտի, հաստատեցին ի միտս եթէ սպանիացիք են գերադոյն կի՛ երկնային էակք անպարտելիք ի մարդկանէ. ուստի ի բաց եղե՛լ զզէնս, ինքնահամ անձնատուր եղէն նց, և քորթէս բզմ մարդասիրութիւն ընկալաւ զնն. և խոստացաւ պաշտպան լի նել հսրկուե նց ըզէմ մոնթեզուսայի. յորմէ և նք աաղակացե՛լ էին սակս բռնուեց նր:

Յետ այսր նմի եկաց քորթէս ի գլասկալա տլլևս աւուրս 20 առ ի հանգիստ տալ զօրաց իւրոց ի խիստ

խիստ աշխատուէց. և ինքն յայն աւուրս փոյթ կա-
լաւ լաւ և ո սեղեկանալ վն թիւրուէն մէքսիքոնի -
ապա առեսալ չէ իւր արս 6000 'ի դլասկալացւոց
անտի, բաց 'ի բուն զօրաց իւրոց և յարանց զէմփո-
լայի, չու արար նոքօք 'ի քեալուլա. որ էր քաղաք
երևելի իբր 15 միլոնաւ հեռի 'ի դլասկալայէ՝ հոչա-
կաւոր առ մէքսիքացիս, և նր համարեալ 'ի նցէ.
զի էր նախադասիւն աթու թծոց իւրեանց՝ ուր յայն
սակս խուռնընթաց դիմէին ուխտաւորք յամ դաւա-
ռաց. և անհամար մարդազոհս մատուցանէին կռոց:
Իբրև հատին անգ. սպանիացիք, բնակիչք քաղաքին
առերևոյթ իմս մարդասիրուք և մեծարանք ընկա-
լան զնս. տունէլ նց օթևան Շարձակ մօտ 'ի քա-
ղաքամէջն. զի այնպէս պատուէր տունէալ էր նց
մոնթէզումա: Քանզի հուսկ յետոյ զիջեալ նր առ
խնդիրն քորթիտի, Շուռիլ զնա 'ի մայրաքաղաք
իւր, ազդ արար նմ երթալ 'ի քեալուլա. չէ նմին
ծանոց նմ և զպատուէրն՝ զոր տունէալ էր քեալու-
լացւոց վն առննջական լինելոյ նմ. գուցէ կար-
ծէր՝ ասէ ոռպէրդսոն, թէ Թծք իւր ոչ հանդու-
թեալ օտարոտի ամպարչտաց պղծել զմք օթևան
իւրեանց, պատուհապեցեն զնս. կմ նա ինքն ա-
ռաւել անկիանդ մարթացի սատակել զնս անգ չէ
անմիջական պաշտպանուք Թծոց իւրոց: Բայց քոր-
թէս յառաջագոյն զգուշացուցէլ 'ի դլասկալացւոց,
ամենապատառ արթնուք հսկեր, և զննէր զամ գը-
նացս քեալուլացւոց. յորս տեսանէր ինչ ինչ, որք
յաւելուին զկատկած նր. այլև արք երկու 'ի դլաս-
կալացւոց՝ որք բանակեալ կային տրտաքոյ քաղա-
քին 'ի բացի, (զի քեալուլացիք մշտնջեաւոր թըշ-
նամք նց՝ ոչ ընկալան զնս 'ի քաղաք իւրեանց,)
ծպաեալ մօին առ քորթէս. և ազդ արարին նմ,
թէ քաղաքացիք զկանայս իւրեանց գաղտ փոխադ-
րեն 'ի մերձակայ քաղաքս. և թէ 19 տղայս զոհե-
ցին 'ի մեծի մեհենին՝ որ է նշան չարագուշակ:
'ի նոյն աւուրս և նախայիշատակէլ կինն մարինտ
Թարգմանն քորթիտի՝ ծանեալ յազնունական կնոջէ
միոյ, չէ որում արարէլ էր զմտերմութի, թէ մօտ է
կորուստ սպանիացւոց. զի Թմ դարանք պատրաստ
են. և ոռպսեն ստունար զնդի արձակելոյ 'ի մոն-
թէզումայէ՝ որ չէ իսկ հեռի: Այս լուր մահա-
դուշակ սոսկացոյց զքորթէս. վնյ աճապարեաց
ցրել զխորհուրդ նց. կալաւ զանխլաբար զերիս 'ի
դլաւաւոր քրմաց. և իբրև ստուգեաց զիրսն 'ի խոս-

տովանուէ նց, նոյնժամայն դատաւորեաց զստա-
նիացիս և զղէմիողացիս 'ի լոյնարձակ գաւթի անդ-
օթեանաց իւրեանց . հրաման արձակեց և դասկա-
լացւոց յնջ խաղալ մերձենալ 'ի քղք անդր . և պէս
պէս պատրուակօք կոչել առ ինքն զիշխանս քղքին,
կապեաց և եդ 'ի կալանս զնն . և յանկարծակի իմն
տոճել նշան, ելին յարձակեցան երկօքին դռնդքն՝
սպանիացիք աստի, իսկ դասկալացիք անտի, և
սկսան կոտորել գաղանաբար զքնոկիչս քղքին . ուր
չունելով առաջնորդ և զորագլուխ առ անհնարին՝
երկիւղի այնպս պաշարեցան և լուծան, մինչև ան-
կանել զինուց 'ի ձեռաց նց, և մնալ անշարժ և չար-
մացել . վնյ 'ի քթթեղ ական հեղեղեցան փողոցք
արեան ճապաղեօք, և լցան դիակամբք . հուր հարին
և զմեհնեօք՝ յորս հրկէզ եղեն քուրմք . և բնիք 'ի
մեծամեծաց՝ ուրք ապաստանել կային 'ի նն : Այս
սարսափելի կոտորած ձգեցաւ աւուրս երկուս .
յորս մեռան ոգիք աւելի ք զվեց հազար . իսկ 'ի
սպանիացւոց ոչ դք անկաւ . ապա արձակեաց քոր-
թէս զիշխանս զորս ունէր 'ի կալանս . և կշտամբել
զնն սաստիկ սակս գաւառանուէ՝ զոր խորհեալն
էին առնել սպանիացւոց, յայտ արար՝ թէ ներէ
յանցանաց նց . զի 'ի գլուխ ել արգարուին . և
պատուէր ետ նց կոչել անդրէն զփախտտականս .
և վերստին հաստատել զկարդ քղքին . իսկ նք
անյապաղ հնազանդեցան նմ . զի ունէին զնա՝ և
զամ սպանիացիս՝ իբր եակս անպարտելիս . ուստի
և 'ի սակաւ աւուրս անդրէն լինեցաւ քղքն . և
լցաւ բնակչօք :

(3. Քրիէս հոսնէ **Լ** լեալ անտի քորթիսի՝ յնջ խա-
'ի քաղաքն զէս :) զաց 'ի մէքսիքոն արքայանիստ
քղք . որ իբր 60 մղոնաւ հեռի
էր 'ի քեալուլայէ . ի ամ տեղիս ի որս անցանէր՝
բնմ մեծարանօք և խնդուք ի ունէին զնա կուսա-
կալք դւնց իբր փրկիչ իջել յերկնից 'ի զերծու-
ցանել զինքեանս 'ի դժնդակ լծոյ մոնթեզումայի .
որք և արտասուճալից աչօք պատմէին նմա զսորիս,
զոր հնազ կրէին յանողորմ բռնակալէ անտի . այս
տրտունջ և երկպառակուի սց՝ մեծամոյս քաջալերէր
զքորթէս յառաջ խաղալ . զմտաւ ածել ի թէ գիւ-
րին է յաղթել միապետի՝ որոյ իշխանք ոչ միայն
հեռաւորք, այլև մօտաւորք՝ այսչափ երկպառակք
էին, և բաժանելք 'ի նմէ : Այն ինչ մերձեցաւ 'ի
քա-

Քղքն, ահա եւ լեառաջ նմ անհամար բազմութիւն և մեծահանգէս շքով մոնթէզումա, բազմեալ յոսկի գահաւորակ, և բարձեւ ՚ի չորից նախապատիւ իշխանաց. զոր իբրև ետես քորթէս՝ էջ վզիդէի յերկ վարէն, և մատոյց նմ արժանաւոր մեծարանս թ սովորուէ եւրոպացւոց. նոյնպէս և մոնթէզումա՝ որ չհամարէր արժանի վեհանձնուէ իւրում ակնարկել անգամ ՚ի մարդիկ, այժմ իջեալ ՚ի գահաւորակէ ընծայեաց քորթիսի փոխարէն մեծարանս, հպեալ ձեռամբ իւրով յերկիր, և ապա համբուրելով զայն. որ էր սովորական յարգուի ստորնագուռից առ վերնագոյնս. լե որ ժղի՛րդ իւր առ հոգի յապուշ կրթեցաւ. և եգին ՚ի միտս իւրեանց՝ եթէ անք ոմանք են սպանիացիք. ուստի և թէուլէս կոչէին զնն, որ նշանակէ անուիք. քղի ոչ երբէք էանց լե միտս ուրուք ՚ի նոյն՝ եթէ ինքնակալ իւրեանց՝ զոր անօրէն պաշտէին, այնչափ խոնարհեսցի ումեք ՚ի մարդկանէ. և նովին շքով նա ինքն մոնթէզումա էած զնն յիջեանս, զոր ետ պատրաստել վն նոյն. որ էր ապարանք լատրձակ յոյժ ՚ի քղքի անդ. չջապատել վիմաշէն ուտրոպք և աշտարակք. շինեալ ՚ի հօրէ նորին մոնթէզումայի: Իբրև մտին անգ սպանիացիք լե այլոց դշասկալացւոց, փոյթ կալաւ քորթէս վզիդէի ապահովացուցանել զտեղին. ետ կառուցանել հրաղէնս ՚ի վր ճննդհաց՝ որք հանելին յապարանս անդ. և զզորս իւր բաժանեաց ՚ի գունդս գունդս. և ՚ի զանազան տեղիս կարգեաց գիշերապահս. լե երեկս գրձլ եկն մոնթէզումա նովին մեծահանգէս շքով յայցելուի սպանիացւոց. բերել նոյն ընծայս մեծագինս. իսկ ՚ի վաղէն քորթէս լե ոմանց ՚ի դշասկալ պաշտօնատարաց իւրոց գնաց յայցելուի ինքնակալին. որ բոլմ պատճառս իրութիւն կալաւ զնն:

Արդ թէպէտ այսպիսի ասպնջականութի գտին սպանիացիք ՚ի մէքսիքոն, սակայն յարաժամ էին ՚ի մեծի տաղնապի. տեսել զանձինս փակել ՚ի ձեռս գաղանաբարոյ միապետի, որոյ լոկ ակնարկուին կարող էր գումարել ՚ի վր նոյն անհամար զորս. և բնաջինջ առնել զնն. վն քորթէս զցայգ և զցերեկ խորհէր հնարս ապահովացուցանել զանձն և զիւրսն. եդ ՚ի մտի ըմբռնել զմոնթէզումա յարքունիս իւրում, և ածել զնա յիջեանս սպանիացւոց. ակն ունելով այսու ոչ միայն ապահովանալ յամ բռնուէց ժղիդէան՝ որք անօրէն պաշտէին զնա, այլև թ

իրաց ինչ յինքն ձգել զգերագոյն մատակարարուի
 իրողունց քղթին . և այնպիսի առ սակաւ սակաւ
 տիրել թգրուէ նց . և առ 'ի գլուխ ասնիլ զայս
 խորհուրդ յանգուգն և վաանգաւոր , կալաւ առիթ
 զգիպունածն՝ զոր ասի թէ մինչև մեկնել էր 'ի քեա
 լուլայէ՝ լուաւ , եթէ զորք մէքսիքացւոց քանդել
 են զամրոց սբ խաչին , և զէսքելանս թ եօթն ընկե
 րաց 'ի մահ վերաւորեալ , և զայլ ոմն 'ի սարանիաց
 ւոց կալելէ կենդանի խողխողել , և զգլուխ նր յետ
 շրջեցուցանելոյ 'ի զանազան քղքս 'ի նշան յաղթուէ՝
 առ 'ի ցուցանել ամիսն թէ սպանիացիք չեն անմահ ,
 յղել 'ի մէքսիքոն . զոր քորթէս համարէր լեալ
 հրամանաւ նորին մոնթէզումայի : Այլ պիշինկ ասէ
 թէ չէ մարթ հաւաստեաւ ցուցանել զայն . մենդ
 թէ և գիպունածն իսկ գլխովին երկբայական է
 ասէ . զոր ամ հաւանականուիք ցուցանեն լինել
 կեղծիք և պատրուակ հնարել 'ի քորթիս . թ որում
 տիրեն մարդիկ պատրուակել զէթ անուամբ իրու
 ւանց և արգարուէ զաներաւուի իւրեանց : Այլ
 զիարդ և իցէ , քորթէս 'ի սահմանել ժամու՝ յորում
 սովոր էր երթալ յայցելուն մոնթէզումայի՝ գնաց
 յարքունիս . ունելով թ իւր զհինգ գլխաւոր զօրա
 վարս իւր , և նոյնչափ ընտիր զօրականս . և այլեւ
 երեսուն զօրականք երթային զկնի նց 'ի հեռուստ
 խառնիխուռն , իբր 'ի զնին քղթին շրջելով . և փոք
 րիկ խումբք պահապանաց դարանելէ կային 'ի զա
 նազան տեղիս փողոցաց , որք յիջեանաց անտի սպա
 նիացւոց հանէին յարքունիս . իսկ այլք 'ի միասին թ
 գլասկալացւոց կային պատրաստին յիջեանս անդ՝
 յարձակիլ 'ի գուրս՝ 'ի լսել զձայն աղաղակի :

Արդ՝ եմուտ քորթէս թ զօրավարաց իւրոց առ
 մոնթէզումա . և իշխանական վեհանձնուք խրոխ
 տական բարբառով թշնամանել զեզկելի ինքնակալն ,
 խնդրէր հրապարակական հատուցումս միասուց ,
 և մահու սպանիացւոց . իսկ մոնթէզումա՝ որ ահեղ
 զօրուք իւրով սարսեցոյց զհամատարած ծն մէքսի
 քոնի , ընկձէլ յանակնկալ ամբաստանուէ անտի և
 յոխորտ խիզախմանէ , անբասիր առնէք զանձն . և
 'ի վկայուէ անմեղուէ իւրոյ՝ հրաման ետ ածել ա
 ռաջի իւր զգլխաւորս , զորոց ամբաստանէին գոր
 ծել զայն չարիս . որոց գլաւս ասի թէ էր կուալ
 փոփոքա օրդի նորին մոնթէզումայի : Քորթէս
 եցոյց զանձն շատանալ նովաւ . բայց առ բառնալոյ
 ասէ զամ կասկած և 'ի մտաց ընկերաց իմոց , և

յառաջոց ճշմարիտ բարեկամութեան և մտերմութեան քառ սպանիացիս, հարկ է քեզ փոխադրել զաթոռ թորութեան քո յօթեանս մեր՝ ուր մէք ամ պատուով ծառայեսցուք քեզ, ուր վայել է մեծի ինքնակալիդ : Ընդ այս բան սարսեցու մոնթէզուամա . մինչև բնաւ հատանել բարբառոյ՝ ի բերանոյ նր . ապա վերստին ոգի առեւ, մեծաւ սրտմտութեամբ մերժեաց զնա . իսկ քորթէս մերթ ողորական և մերթ ահնիկէց բանիւք հնարէր զիջուցանել զնա, միանդամայն և ահացուցանել : Այս վէճ երկարեցաւ աւելի ք ժամս երիս . ապա վէլասիուէս լէոնեան երիտասարդ խորխոս և յանդուգն՝ յառաջ մատուցել, զի է մեղ ասէ լեոնայն ժամավաճառ լինել . կի՛ կալցուք զգա վիլվիկի, և կի՛ վարսեսցուք զսուր ի սիրա գորտ . ի մահաբեր սպառնալեաց աստի սոսկացել եղկելի մոնթէզուամայի, և առեւել եթէ չիք նմ հնար զեր ծանելոյ ի ձեռաց նց, ահամայ կամօք հաւանեցաւ նց . և կոչել զգլխաւոր իշխանս իւր, ծանոյց նց զբացորոշուի կամաց իւրոց . լե որ սարսեցան ամբն և լցան տրտմութե . այլ ոչ իշխեցին լեդէմ՝ կալ կամաց ամ իւրեանց . և այնպէս տրտմութե և արտասուօք ի միասին լե սպանիացւոց ածին զնա հանդիսիւ ի բնակարանս նց : Իբրեւ լու եղև ի քղքն, թէ օտարքն ի բաց տանին զկայսր իւրեանց, բոլոր ժողջոքն վաղեաց արտաքս մոլեգին կատաղութե՝ ի կոտորել զսպանիացիս . այլ վիլվիկի մոնթէզուամա՝ ստիպել ի սպանիացւոց՝ երևեցոյց ժողովրդեան զանձն զուարթագէմ, շարժելով զձեռն՝ զի լուսցեն . իբր թէ ինքնայոժար երթայ լե նմ . և իսկոյն դադարեցաւ աղմուկն : Այս դործ հանդերձ ամ պարագայիւք հիացոյց զԾ . և յերաւի՝ քզի տյալիսի մեծազօր ինքնակալի ըմբռնիլ ի սակաւաթիւ օտարաց ոմանց յարքայանիստ քղքի իւրում, յարքունի ապարանս, ի մէջ անհամար պաշտօնէից և սպասաւորաց՝ ի լոյս տոճնեան՝ և ածիլ կալանաւոր լե բազմամարտի ժողջեան իւրոյ առանց ինչ հեղման արեան, անհնարին երևի . և եթէ չէր ճշմարտեալ յանտարակոյս վկայուց, կարծեմ թէ և ոչ յառասուելս բանաստեղծից գտանէր տեղի :

Արդ՝ տարել զմոնթէզուամա իջլեանս սպանիացւոց, եւ նմ քորթէս առանձին բնակարան լարձակ . ուր պաշտէին զնա սպասաւորք իւր նովին չբով, որով սովոր էին պաշտել ի բուն արքունիս . և իշխանք և դործակալք նր համարձակ մտանէին առնա . և զամ

իրողութիւն թփրուէ ծանուցանէին նմ. և նա տնտի
վարէր զկառավարութիւն Յիւրոյ. 'ի նոյն աւուրս ըն-
հրամանի նորին ինքնակալի՝ ածան չղթայականս 'ի
մէքսիքոն քղք կուալփոփոքա արքայորդին ը այլոց
հինգ զորապետաց մէքսիքացւոց. զորս ինքնակալն
մատնեաց 'ի ձեռս բորթիսի քննել զնո, և տունել
նո՝ որ ինչ հաճոյ իցէ յաչս իւր. իսկ բորթէս քննել
զնո դատաստանաւ՝ յորում դատաւորք՝ և դատու-
խաղք՝ և վկայք՝ առհարկ սպանիացիք էին, և թէ-
պէտ չէր նոց դործել ինչ, բայց զայն և եթ, որ
վայել է հաւատարիմ զորապետաց 'ի վանել զհարբս-
տահարիչս, և զանիրաւ յափշտակողս երկրի իւր-
եանց, սակայն դատապարտեաց զնո յայրումն կեն-
դանւոյն. և վղիղի յափշտակել սպանիացւոց՝ յար-
քունի զինարանէ անտի մէքսիքոյ զնո՝ զէնս փայ-
տեղէնս համբարեալս յառնաց բազմաց, կուտեցին
'ի մի դէզ 'ի քղքամիլին անդ. և եդել 'ի վիլ զեղկեղի
դատապարտեալն, կենդանւոյն արեցին զնո. իսկ
բաշմուէ բնակչաց քղքին կային 'ի զնին այնմ ստու-
կալի տեսարանի շոճարել և անբարբառ :

Բայց փոքր մի յնշ ք զածիլ դատապարտելոց 'ի
տանջանս հրոյ, բորթէս եմուտ 'ի սենեակ ինքնա-
կալին ը ոմանց զորապետաց իւրոց. և միով զորա-
կանաւ՝ որ բարձել ունէր զերկալծս, խոժոռ դիմոց
ասաց ցնա. թէ դատապարտելն սրբ վղիղի ունին
կրել զարժանահաս պատիժ չարեաց իւրեանց, իստ-
տովան եղեն, եթէ քո հրամանաւ գործեցին զայն
ռճիր. վոյ հարկ է և քեզ կրել ինչ. զայս ասացել
հրաման ետ դնել զոտս նր 'ի կոճեղս. և ոչ մնալով
պիտեոյ նր, դարձոյց նմ թիկունս. և գնաց հրա-
ման տալ լուցանել զհուր : Յայնժամ եղիլէն ինքնա-
կալն տեսել զանձն յայնմ յետին թշուառութե, առ-
գառնութե սրտին հեղոյր հեղեղս արտասուճաց. իսկ
սղաշտոնեայք նր՝ որք կային առ նովաւ՝ ողբս առել
դառն արտասուճոք թանային զոտս նր. և ձեռամբ
կալել զկոճեղս, հնարէին մեղմել զճնշումն ոտից
նր. իբրև կատարեցաւ անօրէն վճիռ դատապար-
տութե եղիլէնացն, դարձաւ բորթէս զոճարթ դիմօք,
ոն թէ գործ մեծի արդարութե գործել էր, և հրա-
ման ետ արձակել զինքնակալն : Այս երկու անտ-
գորոյն խժգժական գործողութիւն բորթիսի՝ եղիցին
մշտնջենական նախատիմք անուան նր :

Եկաց մոնթէզումա յիջևառն սպանիացւոց ը ամիսս
վեց. յուցանելով զանձն հաճ և հաւան. ոն թէ
ինք

ինքնայոժար բնակէր անդ . իշխանք և գործակալք նր լը առաջին սովորուէ ստէպ այց առնէին նմ . և զամ ինչ յանուն նր գործէին . որով արտաքին տեսիլ կառավարուէ երևէր նոյն , որ ինչ յառաջն . բայց իրօք գրեթէ գլխովին կախեալ կայր զքորթիսէ՝ որ բիւր խորամանկութեամբ յանուն տառապիւլ ինքնակալին գուն գործէր օր լը օրէ ամրացուցանել զտրուէ սպանիացւոց յօտար երկրի անդ . և զյարգ նց և զերկիւղ աճեցուցանել ի սիրտս ժողովրդեան . տայր նմ հանել յիշխանութեան զպաշտօնատարս՝ զորս տէսանէր խորխտս և նախանձախնդիրս ազատուէ . և փխկ նց կացուցանել զտկարս և զվատասիրտս . արձակէր զուննս յարանց իւրոց ի զանազան կողմանս թիբուէ մէքսիքոնի՝ ի լրտեսել զբերս երկրին , և մենգ զոսկէհանս . և առնէր՝ զի մոնթէզուսմա տացէ նց յերևելի անձանց մէքսիքոնի առաջնորդս և սրաշտպանս : Եւ ևս կամեցէ տիրել և մեծ լծին կմ ծովակին՝ առ որով կառուցէ կայր մէքսիքոն . քղքն՝ յառաւել ստրահովուէ սպանիացւոց , (ուն զիւթէ գէպ լիցի զէն առնուլ մէքսիքացւոց լըգէմ՝ նց , և քանդել զամբարտակս , ունիցին ի ծովակն նաւս ի զերծանիլ ինն) , վն լը պատրուակաւ զբօսացուցանելոյ զինքնակալն նաւութ՝ զոր ոչ երբէք տեսէ էր նր , ետ նմ առաքել զբիւս ի ժլիդենէ իւրմէ ի ճլմարիս խաչն , բերել անտի զմասն ինչ փայտից և կարասեաց քակել նաւուց իւրոց . և այլոց հրամայէր հատանել և պատրաստել փայտս ի պէտս նաւուց :

Յետ այսորիկ տեսէ քորթիսի զխոնարհ հպատակութեան տառապիւլ ինքնակալին առ ամ ակնարկուին իւր , ձեռն էարկ առ մեծագոյն յանգգնութ . բռնադատելով զնա խոստովանիլ զանձն հնազանդ և ոտրուկ արքային քառգիլիոյ . և ի նմէ առնուլ զթագարքայուէ . և ամի ամի հարկս հարկանել նմ . այս անիրաւ պահանջումն քորթիսի կարեւրէր խոցեաց զսիրտ եղկելի ինքնակալին . սակայն զիջաւ և այսմ . ժողովիւ զմեծամեծս թիբուէ իւրոյ , արտասուճախառն հեկեկանօք ծանոյց նց զայն . յորմէ լցան սրտմառութեամբն , զոր տեսէ քորթիսի՝ աճապարեաց խաղաղել զնն , ասելով՝ թէ չեն կամք արքային քառգիլիոյ զրկել զմոնթէզուսմա ի թիբութե իւրմէ , և ոչ փոփոխել իրս ինչ ի քաղաքին սովորութե և յօրէնս նց . որով և զիջոյց զցասումն նց , և կատարեցաւ դաշնագրութին հպատակութե լը կա

մտց սպանիացւոց . և մոնթէզուամա 'ի ստիպելոյ քորթիսի՝ ընծայեաց մեծագինն պարգևս արքային քասդիլիոյ՝ նոր ինքնակալի իւրում 'ի նշան հպատակուէ . զնոյն արտարին և իշխանք նր յորդորելէ յորինակեան իւրեանց : Այս առաւել ևս համարձակեալ քորթիսի , մխեցաւ 'ի դործ՝ որ փոքր միւս ևս 'ի յետին վտանգ կորստեան հասուցանէր զինքն և զիւրսն . քզի յետ բժմ անգամ յորդորելոյ և ստիպելոյ զմոնթէզուամա հրաժարիլ 'ի կռոց , և լեռնիլ զքրիստոնէական հաւատս , տեսել զնա անշարժ 'ի կամս՝ վառեցաւ տարադայման նախանձու . ել զօրօք իւրովք 'ի տապալել զկուռս մեծի մեհենին . այլ իբրև ետես զի քուրմք և բովանդակ ժղլգ քղքին զէն առել մոլեգին կատաղութեւն լեւն լեզւմ նր 'ի պաշտպանուի Եծոց իւրեանց , զահի հարել կասեցաւ 'ի ձեռներէց համարձակուէ անտի . շատ համարելով բառնալ զմի 'ի կռոց , և 'ի տեղի նր կանգնել զպատկեր Եծամօրն :

Բայց յայմանէ ասելուի մեծ հալան մէքսիքացիք լեզւմ սպանիացւոց . և սկսան այնուհետե խորհուրդ 'ի մէջ առնուլ լե ինքնակալին և լե քրմաց թէ զինարդ մարթասցին վանել , կիմ խաղառ ստուռ ջնջել զնս . համարելով զանձինս պարտաւոր 'ի խնդրել զվրէժ թշնամանաց Եծոց իւրեանց . զոր և զղլգի կամէին 'ի դործ դնել , բայց երկնչէին վի ինքնակալի իւրեանց որ էր լե ձեռամբ սպանիացւոց : Այ խորհեցան՝ թէ հնար է քաղցրութե հանել զնս անտի . կոչեաց մոնթէզուամա զքորթէս , և յայտարար նմ զկամս Եծոց , և բոլոր ժղլգեան՝ զի վաղվաղակի մեկնեացին սպանիացիք 'ի թիրուէն մէքսիքոնի . քզի ահա վախճան դեսպանուէ քո ասէ՝ կատարեցաւ . վայ չունիս պիտաւս այլևս ինչ յապաղել աստ . այս անակնկալ համարձակուի մոնթէզուամայի՝ ոչ սակաւ երկիւղ ընկէց 'ի սիրտ քորթիսի . վայ ոչ ևս իշխեաց լեզւմ կալ նմ . այլ բժմ յորդուք ետ նմ պիսի , թէ արդէն սկսայ առնել զպատրաստուի 'ի դառնալ 'ի հայրենիս իմ . բայց քզի նաւքն , որով եկի աստ քալքայելէ են , հարկ է այլևս փոքր ինչ Ժմի մնալ ինձ աստ , մինչև շինեացին նորք 'ի սք խաչ կոչեցել տեղին : Զայս ասեր , քզի տկնուներ յայնմ միջոցի գտանել հնարս ինչ առ 'ի ապահովացուցանել զանձն և զիւրսն 'ի սպառնացել վտանգէ . կիմ լեռնիլ օգնուի 'ի սպանիոյ . ուր յառաջագոյն առաքել էր երկու նաւս հանգերձ բժմ գան

գանձիւ՝ և պատմութիւն մամ անցից իւրոց՝ առ արքայն
քաղաքիւնոյ . խնդրելով 'ի նմէ հաստատել զիշխա-
նութիւն իւր . ուստի յանուն մոնթէզումայի վզվզի
առաքեաց զոմանս 'ի մէքսիքացւոց 'ի ճշմարիտ խաչն՝
հատանել փայտս 'ի պէտս շինուէ նաւուց . կացու-
ցել 'ի վր' նց հրամանատարս և գործադիրս գոր-
ծոյն զհիւսուենս սպանիացիս :

(4. Հասանէն նաւ :) Եւ այնմ Ժմկի լուր եհաս նմ, թէ
վէլաւիոնէայ, առ 'ի նոր նաւահանդէս 18 նաւուց
առնիւ պարբէն :) եհաս 'ի ճշմարիտ խաչն . և 'ի նմ
արբ 880 . յորս էին 80 հեծեւք .
խիւ այլք հետեակք, և 12 դովք . զառաջինն լի եղև
քորթէս խնդութիւն, կարծելով թէ երկու նաւք իւր
հասել 'ի սպանիա, և ընկալել յարքայէ զհաստա-
տութիւն իշխանութիւն իւրոյ, նաւահանդէսն այն առաքե-
ցաւ յօգնութիւն նմ առ 'ի գլուխ տանիլ զգործն . բայց
իրեւ ծանեաւ թէ առաքեցաւ 'ի վէլասկոնէայ բզէշ
խէն քուպայի՝ առ 'ի զնա ինքն և զոմանս 'ի գլխաւոր
պաշտօնատարաց նր՝ կապել շղթայիւք առաքել 'ի
քուպա, և ապա տիրել երկրին յանուն նորին վէ-
լասկոնէայ, պաշարեցաւ տարակուսանօք . տեսա-
նելով զանձն և զմամ արգիւնս վաստակոց իւրոց՝ զոր
բաղմաշխատ ճգամբք և բիւր վտանդօք ստացել էր,
վզվզի 'ի կորուստ գնալ . վարանէր տագնապէր 'ի
խորհուրդս իւր, թէ զնարգ մարթասցի հնարս
յաջողակ ելից գտանել : Սպասել մերձեանալոյ նար-
վաիզի 'ի մէքսիքոն, վտանդ մեծ էր նմ . թողուլ 'ի
բաց զքղքն, և մարտիւ գիմել չէ առաջ նր, նոյն
վտանդ և մեծագոյն ևս կայր առաջի . մի՛ զի քղքն
եղանէր 'ի ձեռաց նր . և երկդ՝ զի զօրք նարվաիզի
բնմ էին, և սպառազինութիւն նր ահեղ : Ապա յեւ
բնմ յուզմանց խորհրդոց, հաստատեաց զմիտս գի-
մել 'ի վր . յանձն առեալ մեռանիլ, ք զփառս յաղ-
թուէց զոր ցայնվայր ստացել էր՝ տալ նարվաիզի
և վէլասկոնէայ սխերիմ՝ թշնամեաց իւրոց . բայց
զի մի երևեցուցէ զանձն իբր ապստամբ լեզէմ
թիբուէ իւրոյ, արձակեաց 'ի մէքսիքոնէ հրեշտակս
առ նարվաիզ խօսիլ 'ի խաղաղութիւն չէ նմ . այլ նա 'ի
բաց մերձեաց զնմ արհամարհանօք . բայց ոմանք
յընկերաց նր հրապուրեւք 'ի թղթոց քորթիսի, և
ոմանց պաշտօնատարաց նր, և յընծայից՝ զոր առաք-
եաց քորթէս նց 'ի ձեռն հրեշտակաց իւրոց, այլև
'ի համբաւոյ հարստութեց քորթիսի՝ զոր հռչակէին

հրեշտակքն, միտեցին 'ի կողմն քորթիսի. և խնայեւ լով 'ի համազգայինս իւրեանց՝ ջանային խափանել զպիտոյն. և հաւանեցուցանել նարվաիդի լուսնիւ զինդիր քորթիսի. այլ նարվաիդ անգոսնեւ զնմ, ետ քարոզ կարգաւ և հրատարակել զքորթէս և զընկերս նր՝ ապատամբս և թշնամիս հայրենեաց :

Չայն իբրեւ լուսն քորթէս, վճռեաց ոչ ևս յապաղել անդէն. եթող 'ի մէքսիքոն արս 150 լ. հրամանատարութեւ պետրոսի ալիարատայ քաջ զօրապետի, զոր 'ի յարգի ունէին մէքսիքացիք 'ի պահպանութի մոնթէղումայի, և իւրոցն գանձուց՝ և տէսպէս հնարագիտութեւ ընկալաւ խոստումն 'ի մոնթէղումայէ կաւ մնալ անդ յիջևանս սպանիացուց խուլաղութեւ լ. ալիարատայ մինչև ցգարծն իւր. բայց զպիտոյն չոճոյն իւրոյ ոչ յայտնեաց նմ. այլ ասաց թէ բարեկամք և քղքակիցք հասեալ են. լ. որոց զկնի սուղ ինչ խօսակցուէ՝ ունի և ինքն մեկնիլ 'ի մէքսիքոնէ, և յամ սահմանաց թաքուէ նր. և առել լ. իւր արս 250 թեթեաբեռն զինուք սպառազինել, զի չուէին այլ ինչ գէնս՝ բայց միայն սուսեր, դաշոյն, և երկայնաձիգ. նիղակս լ. սովորուէ գւնին քինանթլայ, քաջայարմարս 'ի պաշտպանութի անձանց, չու արար այսդիսի սակաւաձեռն գնդաւ 'ի զէմիոլա, որում արդէն տիրել էր նարվաիդ. և 'ի ճնդհի գրծլ կրկնեաց զհրեշտակուիս առ նարվաիդ գալ 'ի հաշտութեւ լ. նմ, այլ նա 'նոյննս մերժեաց զնմ. բայց զկնի սակաւուց՝ յորժամ գէպ եղև քորթիսի բերան 'ի բերան խօսիլ լ. գնդին նարվաիդի՝ որոացաւ զբլմս 'ի նցէ. զմանս առատաձեռն պարգևօք, և զայլս ցուցմամբ հարստութեւ զօրաց իւրոց, որք ունէին ռսկի ազարանջանս և մանեակս, զորս պարծանք ցուցանէին նց, միանգամայն և գովէին զքաջութի զքաղցրութեւ և զառատաձեռնութեւ սպարապետի իւրեանց. վնկ բովանդակ զօրք նարվաիդի բաց 'ի սակաւուց ոմանց՝ հակամիտել էին 'ի հաշտութեւ և 'ի միաբանութեւ լ. քորթիսի :

Իբրեւ իրազեկ եղև նարվաիդ այնմ, յիմարեցաւ 'ի սրտմտութեւ. սակ էարկ 'ի վր գլխոյ քորթիսի, և ոմանց գլխաւոր պաշտօնատարաց նր, պարգևս մեծամեծս խոստանալով նց՝ որք բերցեն նմ զգլուխս նց. և եւ վիլիզի հանդերձ համօրէն գնդաւ իւրով լ. գէմքորթիսի, որ կայր բանակել յայնկոյս քա նոսասց դեաոյն. ուր տպահով էր 'ի թշնամոյն, և կային անդ առ գեաով նք անտի, և նք աստի :

Պառնին Ժմի սկսանէր գիշարին եղանակն որ սո-
վորական է ինկրքոյ այրեցած գօտուոյ. յորում գրեթէ
զօրն ողջոյն հեղեղք անձրեաց տեղային . իսկ զօրք
նարվաիղի անսովորք առ այնպիսի տառապանս , մե-
ծաձայն քրթմնջէին , և նզովէին զԷրձակ իւրեանց .
վնջ հրաման ետ նոց նարվաիղ անդրէն ամփոփիլ 'ի
դէմիորա քղք և հանգիստ առնուլ : Վորթէս զմտա-
ածեւ , եթէ նոք պորտասեւ լուծեւ յաշխատուեց և
յանձրեաց՝ յանհոգս կային , աճապարեաց 'ի նմին
իսկ գիշերի 'ի վր հասանիլ նոց . և վճարել զգործ
պիտղոյն . անցոյց գիշերայն զօրս իւր ը գեան բլմ
դժուարութ . զի 'ի յաճախուէ անձրեաց յորդեալ
էր յոյժ . և լուրք մեծաւ յառաջ խաղացել , ոմանք
'ի յնշապահեօտ զօրաց իւրոց կալան զմին յերկուց
գիշերապահ զօրաց նարվաիղի . որ այնչափ յանհոգս
կայր , զի երկուց և եթ պահապանաց հաւատաց
զանձն . իսկ միւսն խուճապել գիմեաց 'ի բանակն ,

և ազգ արար զհասանիլ քորթիսեանց :

Նարվաիղ զառաջինն ծիծաղեցաւ ը այն . անհնարին
համարեալ իշխել քորթիսի սակաւածեռն գնդաւ
իւրով 'ի մթին գիշերի անցանել ը գեան , և յար-
ձակել 'ի վր հզօր գնդի իւրոյ . բայց վաղկի թեալ
փեցուցին զնա շօինդն և աղաղակ զօրացն քորթիսի .
որք այնչափ շտապ տագնապաւ խուժեցին 'ի բանակ
անդր , մինչև չթողուլ նոց Ժմի արձակելոյ ուումբս
բայ 'ի միոյ և եթ : Խառնեցան երկոքին գունդք ը
միմեանս . նարվաիղ մոլեգին ցատմամբ խրախուսէր
զզօրս իւր յաշտարակէ անախ ուր ամրացել կայր .
այլ այնչափ թանձր էր խաւար գիշերոյն՝ զի ոչ կա-
րէին արոհել ը բարեկամս , և ը թշնամիս . և այն
ինչ ոմանք 'ի զօրաց քորթիսի կալել ունէին զդուռն
աշտարակին նարվաիղի , մի ոմն 'ի զինոճորաց արեկ
հուր յեղեգունս՝ որով ծածկել էր աշտարակն . և
'ի վաղելն նարվաիղի արտաքո , այլ ոմն եհար նիզա
կաւ դմի ակն նո , և ընկէց զնա յերկիր . և այլոց 'ի
վր հասել կալան կապեցին զնա . և սկսան աղա-
ղակել Յաղափ յաղափ . իսկ զօրք նարվաիղի յեռ
այլեւս սուղ ինչ մրցելոյ , բռնադատեցին զզօրագը-
լուխ իւրեանց խօսիլ 'ի հաշտուել ը քորթիսի . և
այսմպ 'ի ծագել լուսոյ առաւօտու՝ նարվաիղեանքն
'ի բաց եղել զդէնս անձնատուր եղեն քորթիսի :
Բնդ այս անոկնկաղ յաղթուել ուրախ եղև յոյժ
քորթէս . մէնդ զի տեսանէր , թէ սակաւ արեան
ճապարակօք վճարեցաւ , իբր զի երկու և եթ անկան
'ի

'ի գնդէ իւրմէ . իսկ 'ի նարվաիղեանց երկու զօրաւ ելեաք . և 15 անձինք 'ի սոսկական զինուորաց . քորթէս վարեցաւ ընն ոչ իբր ը թշնամեաց , այլ իբր ը համազգի հայրենակցաց . եղ. նց առաջի կմ' առաջել զնն անդրէն 'ի քուպա , կմ' ըռնել յիւր ընկերակցուն , և բաժանորդ առնել զնն 'ի միասին ը արանց իւրոց ամ հարստուէց զորակնունէր 'ի ձեռք բերել . միանգամայն առ որսալոյ զնն՝ պարգևս բաշխէր նց . վնց ամբն բաց 'ի սակաւուց ոմանց կուսակցաց նարվաիղի՝ սրտի մոտք յարեցան 'ի նա : Եւ այսմ արտաքոյ ակնկալուէ կատարեցաւ փաւ փաք քորթիսի . ընկալել իւր յօգնուէ 800 զօրս սպանիացիս , (որով թիւ բոլոր գնդին իւրոց եհասցհազար) , և երկվարս , և բոլմ' կահս պիղմի , և պարէնս կերակրոյ :

Ջկնի այսր յաղթուէ գոյժ եհաս առ քորթէս , թէ մէքսիքացիք յարեան ըդէմ սակաւութիւն սպանիացւոց , զորս եթող նա 'ի մէքսիքոն . քզի 'ի չունէն քորթիսի 'ի զէմիոլա , մէքսիքացիք եդին 'ի մաի , թէ եհաս ժամ ազատուէ ինքնակալի իւրեանց . և զերծանելոյ Յին 'ի բռնակալուէ սպանիացւոց . վնց ինչ կալան , և միաշունչ հաւանութե հաստատեցին յառնել 'ի վր' սպանիացւոց մինչդեռ զօրուն նց բաւ ժանեւէ . զի այնողէս դիւրու կաբացեն յաղթել երկոցունց . և հանել զնն յերկրէ իւրեանց : 'ի նմին Ժմիկ ալվարատ որ միշտ 'ի կասկածանս էր վն այս պիսի վտանգի , և խորհէր յարաժամ հնարս յաճեցուցանել զյարդ . և զերկիւղ սպանիացւոց 'ի միտս մէքսիքացւոց , գործեաց գործ անխոհմ' և անխրաւ . որ 'ի յետին վտանգ կորստեան հասոյց զըսպանիացիս . քզի 'ի հասանիլ միում 'ի տարեկան տօնից մէքսիքացւոց՝ յորժամ դիմաւորք քղքին ի սովորուէ իւրեանց ժողովել 'ի սրահ մեծի մեհենին՝ զարդարեալ 'ի զարդս մեծագինս պարէին և կաքաւէին 'ի պատիւ դից իւրեանց , հրսպուրեալ ալվարատայ մատամբ իմն 'ի մեծագին զարդուցնց , և մատամբ իմն 'ի դիւրուէ բառնալոյ 'ի միջոյ ըզգլխաւորս քղքին՝ յորոց յաւէտ կասկածէր , կալաւ զնմ' անցս ճննհաց մեհենին . յարձակեցաւ զօրք իւրովք 'ի վր' նց , որք անդէն էին և անկասկած ամենէին . և անդէն կոտորեաց զամբին . նք միայն ապրեցան , որք 'ի վերնայարկ անդր մեհենին գաին ճննհ փախտեան : Այս գործ անողորմ' ելից մուգին կատաղութե ոչ միայն զքղքն ողջոյն , այլև

այլև զըջակայ գււս առ հնրկ . և լը ամ տեղիս
հնչէին ձայնք վրէժինդրուէ ոչ ինչ փոյթ առնելով
այնուհետև զկենաց ինքնակալին իւրեանց՝ որ դեռ
'ի ձեռս էր սպանիացւոց . և ոչ 'ի վասնդ անձանց
հայելով՝ այլ յամ տեղեաց զօրաժողով լեալ, գա-
ղանաբար դիմէին 'ի մէքսիքոն :

(5 . Ղաթ) Կարէի Երեմիայի Եւստ Ժմկի եհաս քորթէս 'ի
'ի մէտեփան , և առ մէքսիքոն տհեղ սպառազինութիւն .
գեղալն նր :) զի ունէր լը իւր 1000 զօրականս
սպանիացիս , և բլմ երկվարս ,
և 2000 գլասկալացիս քաջամարտիկս , որք ինքնա-
կամ յարեցան 'ի նա . և անարդել եմուտ 'ի քղքն .
զի մէքսիքացիք թէնդտ զօրաւորք՝ այլ անհմուտք
պիտղմական արհեստի , ոչ գիտացին քանդել զամ-
բարտակս , և փակել զկամուրջս , որք հանէին 'ի
քղքն . որով դիւրին էր նց խափանել զմուտ քոր-
թիսի . իսկ քորթէս թէպէտ ետես զբովանդակ
քղքն , և զըջակայ գււս անհաշուելի ցամամբ վառ-
եալ լըգէմ սպանիացւոց , բայց արբել յաջողութիւն
յաղթանակաց իւրոց՝ և վաստահացել 'ի բազմութիւն
զօրաց , ոչ վարեցաւ իւրով սովորական լըջմութիւն
և հնարագիտութիւն , առ որսալոյ զոխտ մէքսիքաց-
ւոց . այլ գոռոզութիւն և մեծամտութիւն արհամար-
հէր զնս . և դառն նախատանօք թշնամանէր զինք
նակալն իբր անհուատարիմ , և պիտաւ այնր խռ-
վուէ . յայնմանէ առաւել ևս մոլեղնել մէքսիքաց-
ւոց՝ զէն առին վաղեցին 'ի վր երևելի խմբի սպա-
նիացւոց , որ երթայր 'ի մեծ հրապարակն . հարին
սպանին զոմանս 'ի նցէ : Այս փոքրիկ յաղթութիւն
մեծապէս խրախուսեաց զնս . զի ծանեան փորձիւն
թէ սպանիացիք չեն անյաղթելի , և ոչ անմահ . վնց
'ի վաղեւ անդր գրծլ զօրաժողով լեալ , աներկիւղ
քաջամարտութիւն մսեցան 'ի մարտ լը սպանիացւոց 'ի
նոյն իսկ իջլանս նց . և թէնդտ հրազէնք նց սոս-
կալն կոտորածս գործէին 'ի մէջ յոգնաթիւն ամ-
բոխից խռնելոց յանձուկ պողոտայս , սակայն ուժդ-
նութիւն յարձակմանն բնաւ ոչ նոճազէր . զի զտեղե-
անկելոց՝ այլք վաղվաղակի ընուին . և միշտ յնջա-
գէմ խաղային յետին յուստահատութիւն մարտուցեալ .
մինչև հազիւ բաւական ընել քորթիսի ամ արոճես-
տիւն իւրով և զօրականօք՝ պաշտպանել զնակարանն
յերեսաց նց . որք բլմ անգամ այնչափ մերձեցան
'ի նա , մինչև փոքր միւս ևս 'ի ներքս մտիլ :

Իսկ 'ի նստմանաւ երեկոյի' իբրեւ դադարեցան մէքսիքացիք 'ի պիտիւնոյ, զի լը աւելորդապաշտ խորսնաց իւրեանց չունէին սովորուի զկնի մտից արեգական առնել պիտիւն, եւ քորթէս արատքս նմ զօրուք, և վերսաին բորբոքեցաւ մարտն լը գիշերն, և լը հեռեալ օրն ողջոյն, յորում սպանիացիք թէպէտ անհնարին հարուածս գործեցին 'ի մէքսիքացիս, մինչև ընտել փողոցաց և հրապարակաց քղքին դիակամէքնց, սակայն վաստակել 'ի դժընդակ աշխատուէ' և տեսել թէ չէք նց սպառուին, (քզի ուղ ասացաք՝ փնիկ մեռելոց) այլք անլահատ խուռնընթաց յաջորդէին 'ի շրջակայ գւնց, ստիպեցան յետս նահանջել, և յայնժամ տեսին, զի 12 անձինք անկեալ են 'ի գնդէ իւրեանց, և իբր 60 վերաւորեալ, յորոց մի էր և քորթէս, որ վերսընկալաւ 'ի միում ձեռին: Յայնժամ ծանեաւ քորթէս զարդիւնս անխոհմուէ և ամբարտաւանուէ իւրոյ անգոսնելով զմէքսիքացիս, բայց անադան, քզի յամ կողմանց կայր անդերծ պաշարել 'ի վտանգ կորստեան, վնց դարձեալ 'ի ձեռն էառ զսովորական հնարս իւր, բռնադատեաց զմոն թէզումս 'ի զգեստս արքայականս երեւցուցոնել զանձն 'ի պարսպաց անտի ժղձգեան իւրոյ, և յորդորել զնմ 'ի հաշտութիւն լը սպանիացոց: Իբրեւ տեսին նք զինքնակալ իւրեանց, զաւաջինն՝ լուռ եղեն նմքն և բլմ մեծարանօք խնարհեցուցին նմ զգլուխս, շատք ևս անկան 'ի վր երեսաց յերկիր, ապա անդրէն բորբոքեալ սրտմտուք սկսան մոլեգնաբար տէգընկէց քարաձիգ լինել 'ի սլարխսսս, յորոց երկու տէգք խոցեցին զեղկելի ինքնակալն, և քար մի հասեալ 'ի քուռն գլխոյն՝ տապաւտ էարկ զնա յերկիր: Չայն տեսել մէքսիքացոց՝ հարան 'ի խղճէ սակս մեծեղեռն ամբարշտուէ, զոր գործեցին 'ի նորն իւրեանց, ուստի լի դողուք նոյն ժամայն ցիր և ցան եղեն նմքն, և դադարեցաւ պիտիւն: Իսկ սպանիացիք առել զտառապել ինքնակալն, պատեցին զվերս նր, և մխիթարէին և ոգի փէին զնա, այլ նա լցեալ դառնուք 'ի բաց ընկէց զպատանս 'ի վերաց իւրոց, և չէառ այնուհետեւ բնաւ կերակուր, ընտրելով զմահ, ք զայն թըռուճառական կեանս, որ առնէր զնա խաղաղիկ թշնամեաց, և նախատինք ժղձգեան իւրոց, և սննակս չարալուկ հեծմամբ վնարել զոգին մեռանէր:

Իսկ մէքսիքացիք վաղկի թգրեցուցին զքուէթլա

վաքա ղեղքայր նորին մոնթէզումայի , զոխերիմ
 Թշնամի սպանիացւոց . որոյ տեսել եթէ վնասակաք
 է ինքեանց գուն գործել պնդմաւ ջնջել զսպանիա-
 ցիս , որք այնպիսի ահեղ և ամենածախ զէնս ու-
 նէին , հրաման ետունել զնմանցս ճննոց . հառա-
 նել զամբարտակս . և խափանել զնմ հաղորդուն
 սպանիացւոց ը ցամաքի . զի անդ յիջևանս իւրեանց
 մեռցին 'ի սովու . քաջ գիտելով նր , եթէ չունէին
 նք անդ ամբարել պարէնս բաւական ըւերկար Ժմկ
 առ այնչափ բազմութի . քղի էին անդ իւր 1000
 սպանիացիք . և 6000 դրասկալացիք . իսկ քորթէս
 իմացել զխորհուրդ քուէթլափաքայ , և տեսել եթէ
 չիք այլ հնար փրկուել ինքեանց , բայց եթէ փախա-
 եամք , հրամայեաց վղվղկի պատրաստել զնմ ինչ .
 և առ ապահովագոյն գերծանելոյ 'ի մօտաւուտ մա-
 հաբեր վտանգէ անտի 'խորհեցաւ գիշերայն ելա-
 նել 'ի քղքէն . յուսալով թէ մէքսլիքացիք՝ որք լը
 սնոտի խորանաց իւրեանց զկնի մօտց արեգական
 չունին սովորուն մղելոյ զպնդմ . ոչ պնդեացին ըզ-
 հեա նց . այլ վրիպեցաւ 'ի յուսոյ . քղի այն ինչ
 ելեալ նց 'ի ճննոց լուեւոյն , և հասել յառաջին
 հատուած Թմբոյն կի մամբարտակին՝ իբրեւ աշխա-
 տէին կամուրջ արկանել , և ածել 'ի վր գերիվարս ,
 և ղդօփս , լուան յանկարծակի չափնդն իմն և աղա-
 ղակ սարսափելի անհամար բազմութ . և ահա 'ի
 քթթել ական գտան պաշարել յանձուկ կիրճանդր
 'ի մէջ Թշնամեաց . և նետք և քարինք և նիզակք
 իւր տեղատարափ յնմ կողմանց հոսէին 'ի վր նց
 յնմ կողմանց : իսկ սպանիացիք Թէպէտ քա-
 ջութք պաշտպանէին անձանց , այլ գոլով խոնեալ
 յանձուկ վայրի անդ՝ ոչ կարէին զարհեստ և ըզ-
 ղէնս իւրեանց 'ի կիր արկանել , մենդ զհրաղէնս .
 յորոց մեծ մասն՝ ոնկ և ոմանք յերիվարաց նց խրե-
 ցան 'ի տիղմն . և պարտասել 'ի գիմագրաւ լինե-
 լոյ Թշնամեաց՝ որք իւր զյորձանս հեղեղաց հոր-
 դան տույին 'ի վր նց , սկսան տեղի տալ . և ահա
 նոյն Ժամոյն խանգարեցաւ կարգ նց . խառնեցան
 'ի միասին հեծեալք և հեռեակք , Թշնամիք և բա-
 րեկամք , և զի խաւար գիշերոյ կայր 'ի վր , ոչ կա-
 րէին արահել զԹշնամիս 'ի բարեկամաց . այլ անխը-
 ախ հարկանէին և կոտորէին զմիմեանս . իսկ քոր-
 Թէս հանգերձ հարիւր հեռեակոք՝ և հեծելով ու-
 մամբք ճողոպրել 'ի միջոյ խոնելոց , էանց ըւերկու-
 խրամս գնալով 'ի վր գիականց , որք լցել էին զիւր
 բամս .

բաժնի . և կարգաւորել զիւրս պիտգլի, գարձաւ անդ-
րէն օգնել իւրոց արանց . մինչև զերծան և ն.ք.,
և ժողովեցան ամբին 'ի Թաքուպա :

Յայդանալ առաւօտու՝ տեսնել քորթիսի զգուհի-
իւր գրեթէ կիսով չափ նոճաղեալ, իսկ զմնացելս
վերալիցս և վհատելս, և յուշ ամեալ զքաջ զօրա-
վարս և զզօրականս իւր, լայր առ աղէտից սրտին .
քղի լը ստուգագոյն հաշուի՝ յայնմ մահահոտ
տխաւք գիշերի կորեան 'ի սպանիացւոց արք իւր
600 . ոմանք 'ի լիճ անդր ընկղմեալ . այլք 'ի խաւանն
կոխել . կէսք զինու թշնամեաց հարել . և ոմանք
ևս կենդանւոյն ըմբռնեալք . որոց աղիողորմ ձայն
ողբոյ՝ յորժամ ամէին զնս 'ի զենումն չածոյն պա-
տերաղմի, զաղին գելաներ քորթիսի և ընկերաց
նր . իսկ 'ի դլասկալացւոց իւրեանց դաշնակցաց՝
անկան աւելի ք 2000 : Կորեան անդ և բովանդակ
ռմբագործիք նց, և այլ կարասիք պիտգլի, և մեծ
մասն երիվարաց և դանձուց, զոր կուտեցին 'ի
մէքսիքոն . որք և բոլմց 'ի նցէ եղեն պիտգա կորսա-
եան . զի գոլով ծանրաբեռնել սակով և արծա-
թով՝ ոչ կարացին վախշիլ և զերծանիլ . իսկ անկ-
եալքն 'ի մէքսիքացւոց անթիւ էին :

Յետ այսորիկ զինի սուղ ինչ հանգիստ տալոյ քոր-
թիսի 'ի գլուխ ինչ լերին՝ վշտահար սակաւաթիւ
զօրաց իւրոց, որք էին իւր 400, փութացաւ ել
'ի ճննչ գիմել 'ի դլասկալա . և ճննչորդել լը
լեռնային և լը ճախճախուտ անդն վայրս՝ աւուրս
վեց, յորս բոցակէղ չող արեգական՝ հննգորդ եր-
կիւղ թշնամեաց՝ որք յամ կողմանց 'ի վր յարձակե-
ին, մերթ 'ի հեռուսանեաւաձիւք լինելով, և մերթ
'ի մօտոյ մրցելով, տագնապ սովու յանբեր անտ-
պատս՝ ուր հաղիւ գտանէին սակաւ ինչ վայրենի
պտուղս, և բոյսս և արմատս առ 'ի զրոնացելքաղց
իւրեանց մեղմել, խառուի ճննչին, և այլ անբաւ
վիշաք՝ 'ի յետին վառնդ կենաց հասուցին զնս . որոց
լը ասելոյ պիշինկայ՝ ոչ դք յայլոց ազգաց եւրոպիոյ
բաց 'ի սպանիացւոց այնր ժմկի կարօղ էր տոկալ :
Իսկ 'ի վեցերդ աւուր հասնել յոթումայոյ, որ է
իւր 'ի մէջ մէքսիքոնի և դլասկալայի, ահա գտին
անդ 'ի գաշտի միում անհամար բաղմուի մէքսի-
քացւոց վառեալ և պատրաստել 'ի մարտ . զայն
տեսեալ զօրացն քորթիսի լցան երկիւղիւ . իսկ
քորթէս առ չաւոյ նց Ժմկ մտածելոյ՝ և աճելոյ
երկիւղին, յետ սուղ ինչ բանիւք իւրախուսելոյ զնս,

նոյն

նոյն ժամայն գրոհ տուեալ նորօք հիմ յարձակեցաւ
'ի վր թշնամոյն . և յաջ և յահեակ շահատակեալ ,
հարկանէր կոտորէր , և ցիր և ցան արկանէր զյոգ-
նաթիւ գումարտակսն . բայց փինկ անկելոց և
ցրօնելոց այլք հեղեղաբար 'ի վր դիմէին . մինչև
առ անսպառելի բազմուէ նոյ և կատապուէ՝ փոքր
միւս ևս յուսակառուր լինէին սպանիացիք :

Յայնմ վայրի զաչս 'ի վեր ամբարձեալ քորթիւն
եաես զի դայր գրօն կայսերական շրջապատեալ 'ի
բազմաթիւ զօրաց՝ յուշ եղև նմ՝ զոր լուծել էր ,
եթէ պաշտմէքսիքացւոց՝ և ոգիք նոյ կանխել կային
զայնմ գրօնու . Վոյ առեալ զովանս 'ի կորովի հեծե-
լազօրաց իւրոց , և անցեալ 'ի գլուխ նոյ , որս-
թուիչ ընթացիւք խոյացաւ 'ի բանակ անգր . ցրօն-
եսց զգունդ ազնուական զօրապետաց մէքսիքաց-
ւոց՝ որք պահէին զգրօն , եհար զմեծ սպարապետ
նոյ , և ընկէց յերկիր . և մի ոմն յընկերաց նոյ իջեալ
յերթարէն անգէն սատակեաց զնա . և յափշտակեալ
զգրօն կայսերական՝ մատոյց քորթիւն : Ի բրև աեսին
մէքսիքացիք զի անկաւ սպարապետ իւրեանց՝ և բար-
ձաւ գրօն , առ որ ամբն ուղղեալ ունէին զաչս ,
մահացու երկիւղիւ ըմբռնել , զէնընկէց փախտն
տազնապաւ 'ի լերինս , և 'ի բթթեալ ական աներ-
ւոյթ եղեն 'ի գաշտե անտի : Իսկ սպանիացիք դարձ-
արարել յասպարէզ մարտին , դաին անդ գանձ
բզմ . որ առաւելոյր յոյժ ք զօր կորուսին 'ի մէքսի-
քոն . զոր առեալ՝ ելին վրէղիկ 'ի ճննորհ . և առանց
այլինչ գիմամարտուէ հասին 'ի գլխակալա . և ետ
քորթես հանգիստ զօրաց իւրոց 'ի դարմանել զվերս ,
և ոգի առնուլ . զի էին լուծել վհատել յերկար և
'ի դժնդակ աշխատուեց ճննորհ և պարզմի :

(6. Քորնէս դառնայ) Ի բրև անցին աւուրք ինչ յորս
'ի Մէտիքան տունու կազդուրեցան զօրքն , արիա-
պիւսն և երկայնամիտն քորթես
մուացել զնմ մահաբեր վտանգս
լէ օրս էանց , խորհուրդ կալաւ գտանել իւր թիւ
կուես առ 'ի անգրէն դառնալ 'ի մէքսիքոն . և զրա-
կաւել գործն 'ի գլուխ հանել . սկսաւ բաշխել առատ
որարգևս գլխաւորաց գլխակալացւոց . և նորօք որ-
սացաւ զնմ քաղիքէս շրջակայ գւոց . ետ բերել
'ի ճննորիտ խաչէն համարս ռաճկաց , և երկու հիմ
երկա մեծամեծ ռմբադործիս , և այլ կահս պա-
տերազմի , առսքեաց 'ի ձեռն միոյ 'ի հաւասարիմ

զօրավարաց իւրոց չորս նաւս 'ի նաւահանգիսէն նարվաիզի 'ի Ճամալիքա և 'ի սպանիոյլա՝ որսալ զօրականս , և գնել երիվարս , և վառօդս , և այլ զէնս . և գիտեչով փորձիւն եթէ վայրատար էր ձեռն արկանել յառումն մէքսիքոնի , եթէ ոչ նախ տիւրեսցէ շրջակայ լճի նը , յայն սակս առաքեաց հատանել փայտս վն 12 նաւակաց . և զնմ մասունս նաւուց պատրաստել անդէն այնոյս , զի մի մնացէ այլ ինչ բայց եթէ զկոտորսն յօդել առ միմեանս : Այլ մինչդեռ լայս ամ պատրաստուին առնէր քորթէս , խռովուի մեծ անկաւ 'ի մէջ արանց իւրոց . զի յուշ ամեւ նոյ զլտանգան զօր կրեցին , խընդրէին անյապաղ դառնալ 'ի քուսրա . սակայն քորթէս պէտպէս հնարիւք յետ բոլմ աշխատուեց և տառապանաց՝ ուր ուրեմն խաղաղացոյց զնմ . և անդրէն միացոյց ը ինքեան : Յետ այնորիկ այլևայլ գիպուածով արտաքոյ տնկալուե իւրոյ՝ ընկալաւ օգնուին սպանիացի զօրաց և զինուց՝ 'ի զանազան անդեաց . հր 'ի գուպայէ՝ զորս առաքեաց վէլասկոնէս բգեշին յօգնուի նարվաիզի . կարծեչով թէ նա յաջողուի յաջագէմ լինէր . 'ի Ճամալիքայէ , այլև 'ի սպանիոյ , քղի 'ի նոյն աւուրս եհաս 'ի ճմարիտ խաչն նաւ վաճառկնց սպանիացւոց՝ որ բարձեւ ունէր գործիս և կահս պտորզմի , զոր առ ժամայն գնեաց քորթէս : Յայս զանազան տեղեաց՝ ընկալել քորթիսի արտ 280 , և երիվարս 20 , 'ի բոց արձակեաց յիւրմէ զդմանս յարանց նարվաիզի . զի տեսանէր զնմ ակամայ կամօք կալ առ նմ : Այլ թիւն բովանդակ սպանիաւ կան զօրաց իւրոց՝ եղև յայնժամ 550 . և 10000 դլաս կալացիք , և այլ ամերիկացիք . և ունէր 9 մեծա մեծ ումբադործիս :

Սովին սակաւաձեռն պատրաստուի չուարար քորթէս 'ի դլասկալայէ 'ի 1520 . 'ի գէկա՝ 28 'ի մէքսիքոն . ուստի վեց ամսօք յառաջ մազապուրծ ճողոպրեալ էր . իբրև եհաս 'ի տահմանս նը , ետես բոլմ պատրաստուին ը ամ տեղիս՝ զոր սկսեալ էր առնել քուէթլավաքա ինքնակալն , և 'ի կարճիւր նը 'ի կէնաց յախտէ ծաղկի՝ զոր սպանիացիք մուծին յամերիկայ , լրացոյց զթերին կուտթիմոզին յաջորդ նը , որ թգրէր յայնժամ . բայց քորթէս յաղթել ամ խոչըտկաց , էառ զթէզէվա երկդ գլխաւոր քղք ինքնակալուն մէքսիքացւոց . որ էր առ տին լճին իբր 20 մղոնս հեռի 'ի մէքսիքոնէ : Չայս քղք ընալեաց քորթէս իւր տեղի զինուց . մի՛ զի մօտ էր մոյ .

մայրաքղքին . և երկդ՝ զի դիպաւոր էր 'ի ձգեւ
անդ զնաւս 'ի ջուր . այլ զի տառաղձք նաւուց չեւ ևս
էին սպառաւորեւ . և ոչ օգնուին՝ զոր սպասէր 'ի
սպանիողայէ՝ հասեւ, հարկ եղև նմ զտեղի առնուլ
անդ իբր ամիսս երիս . յորս հորդան տոճեւ զօրաց
իւրոց յաջ և յահեակ , էառ զբիւրքս՝ որք էին
առ լճին . կաբաւ և զոմանս 'ի շրջակայ գաւառաց .
զոմանս բռնուք զինուց , և զոմանս քաղցրութիւն և
մեծամեծ խոստամբ յինքն յանկուցեալ :

Մինչդեռ այսպիսի երջանիկ յաջողութիւն օր լի օրէ
յնչադէմն լինէին իբր քորթիսի , մահաբեր ապրս-
տամբութիւն յարեաւ 'ի մէջ զօրաց նր . դրդուել յա-
րանց անտի նարվաիղի . որք ոչ երբէք 'ի սրտէ միա-
ցան լի նմ՝ և լի հաւատարիմ զօրաց նր . քզի բիւրք
առ զերծուցանելոյ զանձինս յառաջիկայ վտանդէ՝
յոր խիթային անկանիլ 'ի գիմէն 'ի վր մէքսիքոնի ,
միաբանեցան ժամադիր եղեն հանդերձ ստորագրու-
թիւն սպանանել զքորթիս , և զոմանս 'ի գլխաւոր
պաշտօնատարաց նր : Բայց 'ի նախնեաց երե-
կոյի աւուր պայմանելոյ՝ մի ոմն 'ի գաշնակցաց ան-
տի՝ որ ահամայ կամօք միտեւ էր առ նս , գաղտ-
նանոց զիրան քորթիսի . լի որ զարհուրեւ նր՝ նոյն
ժամայն լի ոմանց հաւատարիմ զօրտակեաց իւրոց
գնաց յօթեանս վիլէփանիայ , զի նա էր գլուխ
ասպտամբութեն . որ իբրև ետես զքորթիս , հար-
եալ 'ի խղճէ չարեաց իւրոց լցաւ երկիւղիւն . ետ
քորթիս վիլէփի կապել զնա . և ձգել զձեռն թափ-
եաց 'ի ծոցոյ նր զթուղթ ինչ , յորում գրեւ կային
բանք գաշնագրութեն , և անուանք միաբանելոցն , և
արարեալ դատարանական քննութիւն 'ի վր , ետ առ ժա-
մայն կախել զնա առաջի գրան նր : Բայց վս այլոց
լուաց . կեղծելով չգիտել , թէ ոյք ոմանք էին .
քզի չէր իսկ թմկ վրէժանգրութե . այն զի և նք առ
հեռացուցանելոյ յանձանց զնմ կասկած՝ ոգւով
չափ գուն գործէին հաճոյանալ քորթիսի , հնազան-
դելով նմ ակնարկուց նր :

'ի ոյն թմկի ազդ եղև քորթիսի , թէ նիւթք նա-
ւուց՝ զո տախտակք , գերանք , կայմք , առասանք ,
և այլ նմ կարասիք՝ սպառաւոր են . զոր քաջադէպ
առիթ համարեւ քորթիսի 'ի զբաղեցուցանել ըզ-
ջօրս , զի մի առ դատարկուէ վերստին յասպտամ-
բութիւն մտաբերեացն , առաքեաց վիլէփի երկերիւր
զօրականս հետի , և վեշտասան հեծելս 'ի դաւա-
կալա . և զի ոչ գոյր լի այն թմկս յամերիկայ դրաստ
բեր .

քեռնաբարձ, գլասկալացիք ետուն 8000 բեռնա-
կիրս . որք բարձե՛լ յուս խորեանց զայն ամ կազ-
մածս տարան 'ի թէզէվքա՝ իբր 60 մլոն ճննդ՝ .
զի այնչափ է 'ի գլասկալայէ մինչև 'ի թէզէվքա .
ունելով 'ի պաշտպանութի ինքեանց 'ի ճննդի բաց
յերկերիւր զօրականաց անտի սպանիացւոց , այլևս
15000 մարտիկս 'ի գլասկալացւոց ։ Յայսմ Ժմկի
հասին 'ի սպանիոլայէ 200 զինուորք , և 80 երի-
վարք , և 20 մեծամեծ ամբագործիք , և այլ զէնք
պարզմի . ուստի բոլոր դունդ հետեւեալացն քոր-
թիսի՝ եհաս ց818 . իսկ հեծելոցն 86 . թող զգլաս-
կալացիս . ը այս ամ յաջողունամ զունարձացե՛լ քոր-
թիսի , փութացոյց վրիճիկի կաղմել զնաւս . և ըն-
կենուլ 'ի լինձ անդր մէքսիքոնի . և սկիզբն առնել
պիղծին ։

Առ բացախայտունի հետագայ պատմութե՝ կարեոր
է փոքր մի ստորագրել զգիրս , և զայլ հանգամանս
մէքսիքոն քաղաքի ։ Արդ՝ մէքսիքոն քղք յեջագոյն
թիւնս քրիստոն անունեալ , էր 'ի լայնարձակ գաղտա-
վայրի շրջապատելոյ բարձրտեբրձ լեռանք . կա-
ռուցեալ 'ի կղզի մեծ առ լեռնաձակ լճիւն կի՛ մ ծովա-
կաւ , որոյ շրջապատ էր իբր 90 մլոն . ունելով յե-
զերս իւր շուրջանակի զանազան քաղաքս պսակաձև
կառուցեալ . և 'ի մի ծայր իւր զմայրաքաղաքն ։ Ոչ
գոյր այլ ճննդ՝ ցամաքաւ 'ի քաղաք տեղր , բայց
միայն ը երիս ամբարտակս գործեալս 'ի քարանց և
'ի հողոյ , որոց լայնուին էր իբր 30 ոտնաչափ . իսկ
երկայնուին տէսպէս ը դրից տեղեացն . զի արեւ-
մտեանն՝ էր իբր մլոն մի և կէս . հիւսիսային արեւ-
մտեանն՝ 3 մլոն . իսկ հարաւայինն՝ 6 . որք 'ի քա-
ղաքաց կառուցելոց 'ի ծայրս նոյ՝ առնուին զանուն .
զի արեւմտեանն՝ կոչէր ճննդ՝ թաքուպայ . հիւսի-
սայինն՝ թէզէվքայի . և հարաւայինն՝ քույաքանայ .
իսկ յարեւելից՝ էր շրջապատեալ 'ի ջուրց լճին .
իւրաքանչիւրն ունէր 'ի տեղիս տեղիս հատուածս
ը մէջ , ը որս ելանելին ջուրք . և 'ի վր կամուրջս
փայտակերտս ծածկեալս հողով . որով բովանդակ
ճննդ՝ ամբարտակացն՝ էր միօրինակ շարունակե՛լ .
որք և էին իբր ամուր բերդք քաղաքին ։ իսկ քա-
ղաքն մեծ էր և լեռնաձակ . թէպէտ պիշինկ գնէ
զշրջապատ նր 7 մլոն և եթ , այլ զանազան պարտ-
գայք պատմութեց սպանիացւոց՝ ցուցանեն լեալ
լեռնաձակագոյն յոյժ . էին 'ի նմ բղմ՝ մեհեանք մե-
ծամեծք , և ապարանք լեռնաձակք , բայց չինունե՛ք
նոյ

նոց բիրտ և անարժէք և անշուք և միայրիկ . իսկ բնակարանք հոնի ժղլղեան էին կաւակերտ և փայտակերտ ծածկեալ տերեւովք եղեգանց՝ ոչինչ չհատ յաղբատակերտ հիւղից այլոց ամերիկացւոց . ունէր 'ի տեղիս տեղիս մեծամեծ հրապարակս , քի մէյտանս . որոց մինն որ էր գլխաւոր վաճառատեղի քաղաքին , ասի թէ տնտեսի շարձակ էր , մինչև 40 . 50 հոգի անձանց կալ 'ի նմ' և տուրեառիկ լինել : Իսկ զթիւ բնակացոց նոց՝ ոմանք չտաղանց բաղմացուցանեն . այլ ի հաշուի տուաւել ստուգաբան տաամագրաց սպանիացւոց , է 60000 . բայց 'ի Ժմիկ պաշարման սպանիացւոց , ասի թէ գտան 'ի նմ' իբր երկերիւր հազարք ժողովեալք 'ի շրջակայ գւղց և քաղաքաց 'ի պաշտպանութի արքայանիստ մայրաքաղաքի իւրեանց . գիտելով եթէ զնմէ կախեալ կայր վիճակ թերուէ իւրեանց : Այսչափ ինչ վն մէքսիքոն քաղաքի . արդ գարձցուք անդրէն 'ի կարգ պատմուես :

Իբրև ընկեցան նաւքն 'ի լիճ անդր , քորթէս բաժանեալ զգորս յերիս առաջս , կալալ զերեսին ամբարտական . և տիրեալ 'ի ձեռն նաւուց իւրոց մեծի լծին , ուր զանհամար քանօթս մէքսիքացւոց ընկղմեաց 'ի ջուր լի բաղմութի մօրդկան , յնջ մղեսաց զգունդս յերկց կողմանց քաղաքին . բայց քղի կուտթիմոզին ինքնակալն զնմ' զօրուի մէքսիքեան կայսերուէ՝ անդ հաւաքել ունէր , անպարտելի քաջութի մօրդկաւ լինէր սպանիացւոց . յայն սակս ի ամիս մի ողջոյն երկարեցաւ պաշարումն . յորում երկոքին կողմանք ի ջուր և ի ցամաք՝ մուլեգին կատաղութի մաքառէին 'ի տունէ և 'ի գիշերի . և բոլր անկան 'ի սպանիացւոց . և շատք ևս վիրաւորեցան . իսկ թիւ անկելոց 'ի մէքսիքացւոց անթիւ անհամար էին : Ապա տեսեալ քորթիսի՝ զն' զօրք իւր առ ի երկաթ տարժանաւոր աշխատութեց սկսանէին թուլանալ և լուծանիլ , զի մի իսպառ վհատեցին , և ի հատցի պաշտ , հրաման ետ զօրապետաց երկուց գնդից յնջ խաղալ . և ինքն առել զառաջնորդուի երբոքին , երեքեան միանգամայն գրոհ տունեալ յարձակեցան 'ի վր քաղաքին . քանդեցին խորտակեցին զպատնէշս մի զկնի միոյ . անցին ի խրամս և ի հատուածս ամբարտակաց . մտին կալան զմասն ինչ քաղաքին : Այլ յայտմ մեծի շիւթուէ՝ ոչ մոռացաւ քորթէս յնջապես լինել , պատրաստել ճննչ փախտեան , եթէ գէպ լիցի

լիցի զօրաց իւրոց տկարանալ ըզէմ՝ յոգնախուռն մարտկաց մէքսիբացւոց . վնյ հրաման ետ ալվարե-տայ զօրավարի՝ ընուլ զկարօնս և զխրամս ամբար-տակաց և ջրմզաց . բայց նա անարդանս համարեալ անձին՝ զայն գործ կարեօր , անգոմնեւ զպատուէր նր՝ դիմեաց և ինքն ՚ի մարտ :

Իբրեւ ծանեաւ կուսթիմնդին զայն անհնարին վրի-տակ սպանիացւոց , հրաման ետ զօրաց իւրոց յետս յետս գնալ , և տեղի տալ սպանիացւոց յնջ մղիւ . և ինքն ՚ի նմին պահուարձակեաց զայլ խուժս ընտիր ընտիր մարտկաց պէսպէս ճննհաւ ը ջուր և ը ցամաք ՚ի մեծ հատուած անդր ամբարտակին՝ ու-նել զանցս ճննհին ըզէմ սպանիացւոց . ապա ետ նշան քրմաց մեծի մեհէնին հարկանել զմեծ թըւ բուկն նոճիրեալ չնծոյն պտղմի . իբրեւ լուան մէք-սիբացիք զայն ձայն սգալի և մահահոտ՝ առ հնրկ վերջին մուկեղեութի յափշտակեալ , խուռնընթաց դիմեցին ՚ի վր սպանիացւոց . և ոչ կարելով նց զզէմ ունիլ այնպիսի բուռն յարձակման գաղանաց-եալ ամբոխի , սկսան յետս յետս ընկրկիլ . զառա-ջինն հաստատուին ունելով զկարգ իւրեանց . այլ ՚ի ստիպել թշնամոյն , և ՚ի սաստկանալ արհաւրաց , անկաւ չփոթումս ՚ի նս . և առ հապճեղ տաղնա-ղի ՚ի հասանիլ ՚ի մեծ հատուած անդր ամբարտա-կին՝ գահավիժեցան ՚ի նմ խառն ՚ի խուռն սպա-նիացիք և գլասկալացիք , հեծեալք և ոտանաւորք . իսկ մէքսիբացիք յամ կողմանց ՚ի վր հասել , հարին զնս չարաչար . անդ ըմբռնեցաւ և քորթէս , մինչ-դեռ տառապէր ասրեցուցանել զոմանս ՚ի զօրաց իւրոց , որք անկեալ էին ՚ի ջուր . այլ ազատեցին զնա երկու ոմանք ՚ի զօրավարաց իւրոց . բայց ինք-եանք մեռան անդ , և քորթէս ընկալաւ վէրս վտանգաւորս :

Յայնմ ահաւոր մարտի՝ կորեան ՚ի սպանիացւոց արք աւելի ք 60 . թող զբառասուռնս , որք կեն-դանւոյն ըմբռնեցան , և ածան յաղթանակաւ ՚ի մեծ մեհեանն . ուր զկնի գժնդակ տանջանաց՝ զոհե-ցան չնծոյն պտղմի . որոց աղէտալի դոչուռն ազա-ղակի ՚ի տանջանսն՝ մորմոքէր զսիրտս , և գելոյր զաղիս քորթիսի և ամ զօրաց նր . զի չէին իսկ հեռի ՚ի մեծ տաճարէ անտի . այն զի՝ յայնպիսի դիրս կային , ուստի կարէին և աչօք տեսանել . ուր վկայէ զանձնէ տիազ , թէ ետես զամ տանջանս ընկերաց իւրոց ՚ի զոհելն զնս մէքսիբացւոց :

Յետ այսպիսի մեծ յաղթուել՝ տօն ցնծութե կա-
տարեին մէքսիքացիք . առաքեցին զգլուխս զոհե-
լոյն 'ի շրջակայ գւեռս , քարոզելով թէ ամ տեղիս .
թէ ամօնս պիտի հաշտեցաւ թէ ինքեանս արեամբ
թշնամեաց , որք զոհեցան նոյն . և թէ լու 'ի լու-
ամցն յայտ արար , թէ յետ ութն աւուրց' բնաջինջ
լինիցին սպանիացիք : Այս կանխապատգուի գրգռել
բորբոքեաց թէ մ'սպանիացեաց ոչ միայն զթշնա-
միս , այլև զգաշնակիցս . մինչև գրգռեցուցանել
և զգլխակալացիս . քցիւ նա զնոյն չածնս պաշտէին .
և համարէին զանձինս պարտապանս հնազանդիւ
հրաւանաց նոյն . վնջ սակաւաթիւ հարուածեալ
գունդ սպանիացեաց՝ գտաւ պաշարեալ 'ի մէջ թշ-
նամեաց զուրկ յամօգնութե . և թէպէտ բզմն աշ-
խատ եղև քորթէս 'ի վանել զսնտի երկիւղ 'ի
գաշնաւորաց իւրոց , այլ նա ոչ անսային նմ . ա-
ռաւել հաւատալով քրմաց . ապա կամեցեալ քոր-
թիսի փորձիւց ուղանել նոյն զոտուի գուշակունն ,
թէ այն ութն աւուրս ետ դուր պիտի . ունելով
զնաւս իւր առաջի իբր պաանէշ , որք 'ի բացեաց
պահէին զթշնամիս . ուստի և զօրք իւր կային յա-
պահովի : Իբրև կատարեցաւ օրն պայմանեալ , և
չար ինչ ոչ պատահեցաւ սպանիացեաց , յայնժմ' ոչ
միայն գլխակալացիք՝ այլև այլ զանազան ցեղք զա-
մօթի հարել սակա գիւրահաւանութե իւրեանց , ե-
ղին 'ի միտս թէ ամբն խաբեալ են զմէքսիքացիս .
և ոչ կամին երբեք պաշտպանել նոյն . վնջ առ հնրի
յարեցան 'ի սպանիացիս . և այնպէս յանկարծակի
գտաւ քորթէս 'ի գլուխս 150 հար ամերիկացեաց .
որք աւուրբ ինչ յնջ խորէին 'ի նմէ իբր յատելոյ
ամօնն իւրեանց :

(7 . Բարբէնս առնուալ) Այս գրքի խրատութե քորթի
զմէքսիքն , և զհա սի՝ դասաւորեաց զգօրս , և զայն
հօգնէն արեւելի :) ամ ամբոխ լը կարգի . և ել անդ-
րէն 'ի վր քաղաքին . ոչ յանդգնա-
բար միջամեւիս լինելով՝ ուն յառաջն , այլ առ սա-
կաւ սակաւ և ամ գգուչութե յնջագէմ մղէր զգօրս .
և ամերիկացիք դաշնակիցք իւր՝ անդադար կարկա-
տէին զկնի նոյն զպատառուածս ամբարտակաց . իբրև
տիրէին միոյ մասին քաղաքի , նոյն ժամայն քան
դէին զամ շնոնածս նոյն . և յաւերակսն անդ զտե-
ղի առնուին . ապա գրքի նովին զգուչութե յնջ խա-
ղային . և որչափ նք յնջագէմն լինէին , նոյնչափ
ժե P մէք .

մէքսիքացիք յետս թէ կրունկն ընկրկէին . մինչև
բռնադատեցան հաւաքիլ ամփոփիլ յանձկագոյն կո-
սար . ուր յամ կողմանց պաշարեալ զնո՞ սպանիաց-
ւոց , անխոնջ մօրտնչէին արտաքուստ թղէմ նոյ ,
և ոչ սակաւ հարուածս գործէին յայնչափ բազմու-
թէն միջի . թէ նմին և սովն 'ի ներքս սկսաւ կտոռ-
րել զնո՞ . յորմէ անկաւ 'ի նո՞ և տխտ տարափոխիլ
և մահաբեր :

Իսկ կուածիմոզին ինքնակալն թէպէտ տեսանէր
զքաղաք իւր յայս վերջին աղէտ թշուառուն հասել ,
սակայն 'ի վր այս ամի մերժէր արհամարհանօք
զպայմանս խաղաղութե՛ն՝ զոր առաջագրէր նմ՝ քոր-
թէս . և կամէր մինչև զյետին շունչ կենաց իւրոց
մօրտնչիլ թղէմ՝ սպանիացւոց 'ի պաշտպանութի
քաղաքին և թփրուէ իւրոյ : Այլ մեծամեծք մեք
սիքացւոց կամեցեալ ապրեցուցանել զինքնակալ
իւրեանց , հաւանեցուցին նմ՝ խոյս տալ անտի .
քղի սպանիացիք արդէն ախրել էին երից մասանց
քաղաքին , և մօտ էին առնուլ և զտրորոգն զայն ,
ուր կայր ամրացեալ կուածիմոզին , և նո՞ ժղջի-
իւր . և առ գտանելոյ նո՞ դիպողութի փախտեան ,
չանային նք՝ զբաղեցուցանել զքորթէս բանադնաց
լինելով թէ նմ՝ վն հաշտուէ : Այլ քորթէս որ յամ
գործողութիս իւր արթուն էր , առ ջամբունելոյ յոր-
սանս թշնամոյն՝ յանձն արար զնաւս սանտովա-
լայ քաջ զօրապետի իւրում , պատուելիւնով նմ՝ նո՞
զգուշութե՛ն զննել զարժմունս թշնամոյն . իսկ սան-
տովալայ տեսեալ 'ի լիճ անգր քանօթս ինչ նոյ
ստուարս բռնաւորեալս ամբօխիւ անհնարին արա-
դութե՛ն ընթանալ թէ լիճն , անդէն վզվզիլ ազգ ա-
րար զհետ պնդիլ նոյ . և կարգիս հոգիւն հրա-
մանատար թեթեւագոյն նաւու սպանիացւոց , նոյն
ժամայն եհաս 'ի վր նոյ . և այն ինչ պատրաստէր
հրացանս արձակել 'ի վր առաջնոյն 'ի քանօթից
անտի , թիավարք նո՞ 'ի բաց եդե՛լ զթիակո , և նո՞
ամբօխն որ էր 'ի նմին՝ ընկեցել զզէնս , ձայն բարձին
առ հնրկ , և արտասուտից աղերսանօք աղաչէին
չառնել զայն չոր . քղի աստ է կայսրն ասէին : Զայն
լուհել հոգիւննայ , աճապարեաց եմուտ թէ ոմանց
սպանիացւոց 'ի քանօթ անգր . և կուածիմոզին յա-
ռաջ մատուցել խոժոռ գիմօք ասաց ցնա . * Ահա
, ես կալանաւոր քո եմ . բայց աղաչեմ չառնել ինչ
, թշնամանս գշիւոյին , և որդւոց նո՞ : Իսկ հոգիւն
կալաւ զնա և էած առ քորթէս . որում իրբև յան-
դի .

դիման եղև, ասէ ցնա. * Եւ արարի զայն, որ վայել
էր միապետի. պաշտպանեցի ժողովրդեան իմոյ
մինչև 'ի վախճան. այսուհետև ոչ այլինչ մնաց
ինձ, բայց եթէ մեռանիլ. զայս ասացել՝ ձգեաց
զձեռն 'ի սուրն, զոր քորթէս ունէր ածել զմի.
Յով. առ ասէ զայս սուր և վարսեա 'ի սիրտ իմ.
և բարձ յինէն զկեանս, որ ոչ ևս է ինձ պիտա
նացու. * Իբրև լու եղև 'ի քղք անդր թէ բմբու
նեցաւ ինքնակալն, առ ժամայն ամբն 'ի բաց եդին
զդէնս. և քորթէս եմու և առ և զայն մասն քա
ղաքին, որ գեռ կայր մնայր անվթար: Եւ այսպս
յետ 75 աւուրց պաշարման՝ մատնեցաւ բովանդակ
քղքն 'ի ձեռս սպանիացւոց 'ի 13 օգոստ' 'ի 1521:
Իբրև կալան սպանիացիք զմեծահամբաւ քղքն,
տնցադ տեղանօք ընթացան յաւար. ակնուհեւով
անբաւ հորստուիս դատնել 'ի դանձն ինքնակալին
և 'ի մեհեանս կուոց, և 'ի տունս մեծամեծաց.
այլ վրիպեցան 'ի յուսոյ. քանզի ըստ ասելոյ
քորթիսի՝ բովանդակ ոսկին և արծաթն որ դաւա
անդ՝ հազիւ հասանէր ց 120000 մարդիլ. կամ
զուռուշ. վասն զի ասի թէ կուածիմոզին տեռեալ
զմերձեանալ վախճանի թագաւորութե իւրոյ, հրա
ման ետ ընկենուլ 'ի լիճն զիմ՝ դանձս կուտելս 'ի
նոսինեաց իւրոց: Վայ քորթմիջին մեծ ծագեցաւ 'ի
մէջ զորաց սպանիացւոց. ոմանք տրանջէին լեզէմ
քորթիսի, և նր մտերիմ զօրապետաց. կասկածելով
թէ նք 'ի ծածուկ յափշտակել իցեն զառաւել մեծա
գին իրս. այլք լեզէմ՝ կուածիմոզայ, պնդելով թէ
թագուցէլ ունի զգանձս իւր. ասպա տեսել քոր
թիսի թէ ոչ փաստք, ոչ աղաչանք, և ոչ խոստմունք
կարէին ցածուցանել զգազանացել սրտմտուի նց
առ կատաղի ցանկուե գանձուց, բռնադատեցաւ
բերիլ 'ի գործ անագորոյն: Քանզի զկնի բիւ՝ հարց
փորձքնուեց և բռնադատուեց, յորս կուածիմոզին
միշտ աներկիւզ համարձակուք խոստովան եղև, թէ
չիւր իւր թագուցէլ ինչ, հրաման ետ մերկ տարածել
զնա 'ի միասին լէ միում հաւատարիմ՝ իշխանի նր 'ի
վր երկաթի հրացել կասկարայի. և այն ինչ սկսա
նէին ճենճերիլ թիկունք նց, իշխանն ընկճել 'ի
ուստիուէ ցաւոց՝ դարձոյց զաչս կողկողագին հայեջ
մամբ առ տր իւր. իբր հրաման խնդրելով 'ի նմէ
յայտնել զայն, զոր ինքն գիտէր. իսկ քաջասիրտ
ինքնակալն՝ որ աննոճաճելի արիութե տանէր այնմ
դժնդակ տանջանաց, հայեցէլ 'ի նա տխուր գիմօք
տակ.

ասէ . * Տեսանէս զի չեմ ես ընկողմանեալ 'ի վր
 , ծաղկանց * : 'Ի բանից աստի զամօթի հարեւր
 թիսի , հրաման ետ բառնալ զնա 'ի տանջանաց
 անտի . իսկ եղկելի իշխանն պատկառեւ 'ի յանգի
 մանուէ ան իւրոյ , լուռ եղև և հնազանդեցաւ նմ
 մինչև 'ի յետին շունչ կենաց իւրոյ : Արդ՝ թէպէտ
 ասորեցոյց քորթէս զտառապել ինքնակալն 'ի տան
 ջանաց աստի՝ կեղծեւ կմ (լո ասից տիշինկայ) սուտ
 գթութ , բայց յետոյ ոչ ինչ լեհատ անագորոյն օր
 հառաւ զբաւեցոյց զնա 'ի կենաց . քզի զկնի երեց
 ամաց 'ի տարածել նր զտրուի սպանիացւոց լե զա
 նազան գաւառս մէքոիբեան կայսերուն , 'ի թեթև
 ինչ կասկածանաց պմճուս առեւ . իբր թէ կուածի
 մողին խորհելով թափել զլուծ սպանիացւոց , գրգռե
 զժղժգն զէն առնուլ լեգէմ նց , առանց հաւատի
 ցուցման՝ հրաման ետ կախել զնա զփայտէ՝ 'ի միտսին
 լե քաղեքէից թէզէվքայի և թաքուողայ : Եւ այսպս
 'ի վերջ հասեւ ի սպառ ջնջեցաւ 'ի միջոյ կայսերուն
 մէքսիքացւոց . ոչ այնչափ առ քաջութ սպանիացւոց ,
 ք թէ առ երկպառակուէ և սպառամբութ կուսա
 կալաց և ժղժգեան , պմճուելոյ 'ի բռնական կառա
 վարութ ինքնակալաց . որոց տրուին ուղ և 'ի վեր
 անդր նշանակեցաք , էին ամբ իբր 130 յորմէ հեռէ
 հաստատեցաւ . և նստան 11 ինքնակալք . յորոց մոն
 թէզուամ և կուածիմողին բռնագոյնք ք զմմ՝ նա
 խորդս իւրեանց՝ մահու խայտառակութ բարձան 'ի
 միջոյ ձեռամբ սպանիացւոյ , և բովանդակ երկիր
 տրուէ իւրեանց անկաւ 'ի ձեռս նց :

Ասոս կամեցեալ քորթիսի՝ անդ 'ի նախնի կայսե
 րական քաղաքի հաստատել զգլխաւոր աթոռ տրու
 թե սպանիացւոյ , ձեռն էարկ շինել անդրէն զքա
 ղաքն . նշանակեաց զտեղիս վմ եկեղեցեաց հրապա
 րակաց անկելանոցաց և վմ այլոց հմրկաց շինու
 ծոց . որոշեաց զբնակուին սպանիացւոց 'ի բնակու
 թէ ամերիկացւոց 'ի ձեռն խրամոյ . և ևս խոստա
 ցաւ նմցն՝ որք կամիցին գալ բնակել 'ի նոր քաղաք
 անդր , պարգևել կալուածս երկրի , և պէսպէս
 աղատուին . ազատեաց զթիթիմաքոս սպարապետ
 ամերիկացի տունել նմ թաղ կմ արոճարձան ողջոյն .
 և կացոյց զնա գլուխ համարէն ամերիկացւոց բնա
 կելոց 'ի քաղաքի անդ . զայլ թաղ մի պարգևեաց
 միոյ յորդւոց մոնթեզումոյի ինքնակալն . որոյ
 ընկալել զքրիստոնէական հւնս , և մկրտել 'ի քս ,
 անուանեցաւ տեարոս : Նոյնպէս և այլոց մեծամե

ծայ մէքսիկացւոց ետ զանազան թաղս , առ որսալայ՝ և ամրացուցանելոյ զորութի սպանիացւոց յօտար երկրի անդ . իսկ զսպարանս կառոյց 'ի վր հիմանց արքունի ասպարանից ինքնակալաց մէքսիկացւոց . որով և վզվզիլ սկսաւ քաղաքն անդրէն շինութի առնուլ . և առ սակաւ սակաւ այնպէս բարգաւաճեալ ճոխացաւ բնակչօք , մեծակառոյց շինոճածովք և հարստութե , մինչև գերազանցել այժմ զմի քաղաքօք հիւսիսային և հարաւային աւմերիկոյ . ուր տեսցի 'ի ստորագրուէ նր զոր ունիւմ առնել սատրկ :

Յետ այսր ամի մինչդեռ քորթէս անխոնջ և անսպարաւելի աշխատութե գուն գործէր օր լը օրէ և ևս լարձակել զորութի սպանիացւոց 'ի կողմանս յայստսիկ , զբզմ գւնս մի զկնի միոյ լը իւրև նոճաճնելով , սկսեալ 'ի լճէն մէքսիկոնի՝ մինչև ցծագծոցոյն հոնտուրասայ , և ցկիրճն փանամայ , յաճախէին զնմէ ամբաստանութե 'ի սպանիա . նա զառաջինն իւրով ամենարժէստ հնարագիտութե՝ և ցուցմամբ բազմապատիկ արդեանց իւրոց՝ ոչ միայն արդարացաւ առաջիկարօշոսի կայսեր , որ թագրէր 'ի սպանիա , այլև կարգեցաւ 'ի նմէ հանրական բդեշի 'ի նորն սպանիա . սակայն յետոյ վերստին զօրացեալ ամբաստանութեցն 'ի չարամիտ յաջադկոտաց , և ամ վաստակք նր 'ի մոռացօնս անկեալք , բնկեցաւ յիշխանութե բդեշխուէ . և մեռաւ 'ի սպանիա 'ի 1547 . 'ի դեկտ 2 . 'ի 62 ամի կենաց իւրոց :

Յետ այնորիկ սպանիացիք և ևս լարձակեցին ըզսահմանս մէքսիկեան արքունի իւրեանց և լը հիւսիսակողմն . նոճաճնելով զբզմ աղգս և զժղլղս , որք կային 'ի սփիւռս անսահման տարածութե յայն կոյս արեւագարձին խեցդեանի . և հիմնեցին անդ զանազան նահանգս լարձակս յոյժ . նր զնոր պիսքալիա , զնոր նաւառա , զբալիֆօրնիա , և հուսկ յետոյ զնոր մէքսիկոն . զորս միացուցին լը մէքսիկոնի : Այլ կամեցեալ զայժմեան ինքնակալութե մէքսիկոնի համեմատել լը առաջնոյն , յաւէտ մարթէ ասել զայն նորոգ հիմնեալ , ք ստացեալ . քզի լոկ այն մասն՝ որ ձգի լը հիւսիսակողմն յայնկոյս արեւագարձին , երիցս անգամ մեծագոյն է ք զոր ունէին նախնի ինքնակալք մէքսիկոնի . սակայն բզմ վայրք լարձակք 'ի ներքին կողմանս երկրին՝ գեռանծանթ են սպանիացւոց . ուր զանազան ցեղք բնիկ ամերիկացւոց փախուցեալք 'ի սրոյ նյ , կան

ամբացել յանտառս և 'ի ծոցս լերանց . և քաջութիւնս
պաշտպանեն զանձինս :

Է. Կառավարութիւն Մէսիտի . Տարեկան մուտք և վարձ
ուրանի . 'ի Մէսիտի . և Բաժանումն
Մէսիտի :

Յայտ է յասացելոցս 'ի վերոյ, թէ արեւին մէքսի-
քոնի 'ի սկզբան անդ՝ էր իբր հմրկուել ինչ ռամ-
կապետական . յորում ոչ գոյր որ առանձին հրա-
մանատար . այլ յորժամ պիտոյ լիներ՝ ժողգն կա-
ցուցանէր զոր, զոր առաւել քաջ և հանճարեղ տե-
սանէր, կառավար և առաջնորդ 'ի պիտոյ . իսկ ար-
տաքոյ պիտոյ՝ ոչինչ իշխանուել վարէր 'ի վր 'նց . զի
ամբէն էին ազատք իւրաց անհրահանգ ամբերկաց-
ւոց : Այս 'ի զօրանալ 'նց, և լեարձակել զսահմանս
տրուել իւրեանց, առ սակաւ սակաւ մի ոմն կաշաւ-
գգերադոյն իշխանուել 'ի վր այլոց . որով և կառա-
վարուել 'նց փոխեցաւ 'ի միապետուել . բայց 'ի սկզբան
անդ իշխանուել միապետի 'նց՝ սահմանաւոր էր յոյժ .
զի մեծ մասն իշխանուել էր 'ի ձեռս աւագանւոյն .
քզի առանց հաւանուել 'նց ինչ ոչ կարէր առնել
միապետն . այլ 'ի թիւրեւ մանթեղումոյն, յափշտակ-
եաց զնա՝ իրաւունս 'նց . և եմոյժ զպարզ միապե-
տական կի՞ բռնական կառավարուել . որ և պիտոյ
եա բազմաց քաղիքից կի՞ կուսակալաց՝ ապստամբ
բեւոյ 'ի նմէ, և յարեւոյ 'ի սպանիացիս . որք օգնութիւն
'նց կալան զբովանդակ ինքնակալուին մէքսիքոնի :
Աքոր կառավարուել հաստատեցին 'ի նմ . որ սրահի
մինչե ցայսօր . զի կացուցին անդ զմի ոմն գլխաւոր
իշխան իբր փոխանորդ արքային սպանիոյ . որ և
յայն սակս կոչի փոխարքայ . սովորաբար կացուցանի
յայս պաշտօն մի ոմն 'ի նախապետիւն ազնուակնց
սպանիոյ . իշխանուել 'նք լեարձակ է յոյժ . զի կարող
է հաստատել օրէնս . և առնել զանազան կար-
գադրուիս 'ի բարգաւաճուել և 'ի պահպանուել Յին-
դատել և վճարել զնա՞ գալուս և զվէճս ծագելու 'ի
մէջ ժողգեան . բայց 'ի գիպուածոց ինչ, որք պահել
են առ դերադոյն ասեանն հնդկաց՝ որ 'ի սպանիոյ :
Պաշտօն 'նք ձգի լե ամս հինգ . իսկ տարեկան թոշակ
'նք յարքուհուս՝ է 100 հազար փէցա . բայց այն սա-
կաւ ինչ է առ համեմատութիւն անբաւ պարգեւաց՝ զոր
տան 'նք կուսակալք և քղբապետք և այլ նա՞ պաշ-
տօնատարք, առ 'ի ձեռս բերելոյ իշխանուիս զայ-
նոսիկ .

հոսիկ. վնջ փոխարքայն թէպէտ և չիցէ ընչաքաղց,
 լէ այն հինգ ամս իշխանուէ իւրոյ, առանց ինչ
 դժուարութե կարող է կուտել իբր 4 հալր 500 քսակ
 զնչի: Բայ 'ի փոխարքայէն են անդ և գլխաւոր
 դատաւորք և ատենակալք՝ որք կացուցանեն զերկս
 գլխաւոր ատեանս. յորս բաժանել է բովանդակ
 մէքսիքեան տրուէ սպանիացւոց. և են Ատեանն
 մէքսիքոն քղթի: Ատեանն կվատաւաքսարայ. և
 Ատեանն կվարդիմաւայ: Չատեանն մէքսիքոնի՝ որ
 է առաջին և նախապատիւ, կացուցանեն վեց դա-
 տաւորք, մի գործակալ արքայի, և երկու նախա-
 դահք. որք լէ փոխարքային դատեն զամբառ քղքա-
 կանս և քրէականս. և թէպէտ նք իբր 'ի բնմս
 համախոհ են փոխարքայից, սակայն ունին իշխանութի
 ընդդիմանալ գործոց և կառավարութե նց. յորժամ
 տեսանեն թէ լէդէմ օրինաց են. նոյնպէս և այլ
 երկու ատեանք ունին սահմանել թոճով դատաւորս
 և ատենակալս: Չկնի ոյ են կուսակալք, որք
 իշխեն միոյ միոյ դէմի. բերդակալք, քղքաղեալք,
 և այլ ստորին իշխանք և պաշտօնատարք. նք ամբն
 են բուն սպանիացիք, առաքելք 'ի սպանիոյ. բայց
 գտանին անդ 'ի զանաղան տեղիս և բնիկ ամերիկացի
 քաղերէք. ոչ եթէ իշխալք 'ի սերնդոց նախնի քա-
 ղերէից, այլ կացուցելք 'ի սպանիացւոց 'ի մէջ այնց
 ցեղից՝ որք առաւելաւն ձեռնառու և օգնական եղեն
 նց 'ի սկզբան անդ. սք իշխեն 'ի վր փոքրիկ վիճա-
 կաց ազդի իւրեանց՝ լէ տրուէ սպանիացւոց. ժողո-
 վեն զհարկս 'ի ժղղեանէ իւրեանց 'ի տալ սպանիաց-
 ւոց. հսկեն՝ զի մի ոք 'ի բնակչաց վիճակի իւրեանց
 'ի բաց մեկնեացի անտի. բայց ունին և զանաղան
 աղատութիս շնորհեալս նց յարքայից սպանիոյ. և
 իշխանութի նց է մշտնջենական. որ և ժառանգուի
 անցանէ 'ի հօրէ յորդի. որք և 'ի միասին լէ ժղղեան
 իւրեանց են քրիստոնէայ ուղղադաւան:

Մուտք և հասք թագաւորութե սպանիոյ 'ի մէքսի-
 քոնէ՝ են 'ի աասանորդաց ոսկեհանքաց. և 'ի հին
 դերդաց արծաթահանքաց. 'ի ծաննաբեռն մաքսից
 կարգելոց 'ի վր վաճառաց եւրոպիոյ և ասիոյ. 'ի
 գլխահարկաց. զի ուն ասացաք 'ի վեր անդր, ամ
 ամերիկացիք 'ի 18 ամաց մինչև ց 50 ամ հասակի
 իւրեանց՝ պարտապան են տալ գլխահարկ՝ մի ոսկի
 դահեկան. իսկ սպանիացիք թէպէտ ոչ տան գլխա-
 հարկս, բայց անտանելի մաքս վճարեն վն վաճա-
 ւաց՝ զոր տանին անդ յեւրոպիոյ, մինչև 33 լէ հար-

իւրոյ . Թող զայլ զանազան հարկս և կասալս , որք
պէսպէս պատճառնօք եղան 'ի վր ժողգեան : Յորմէ
յայտ է ' թէ դումար տարեկան մօկց թիւուն սպա-
նիոյ 'ի մէքսիքոնէ ' մեծ է յոյժ . սակայն յանբա-
դրամոց անտի ' հազիւ 26 հիւր քսակ զնչի ամի ամի
մօտանէ 'ի դանձն արքայի . իսկ մնացեալն բովանդակ
ծախի 'ի թուակ կուսակալաց , քղքապետոց , զօրա-
վարաց , և այլոց զանազան պաշտօնատարաց . զի ոմ
'ի վերոյ ասացաք , լոկ փոխարքայն յամին ունի իւր
թուակ 100000 փէցայ . իսկ վեց ատենակալքն ոմ
և Կործակալն արքայի ' 12000 իւրաքանչիւրն . նոյն-
պէս և այլք իւրաքանչիւր իւրում աստիճանի .

Թող զայն զոր խոճեն անտի անխնայարար :

Այս համատարած Յ ը բաժանման զոր արարին
'ի նմ սպանիսցիք , նախ բաժանի առ հարկ յերկս
գլխաւոր ատեանս , կմ նահանգս . որք են Ալբանն
Ֆլորիսն Բալթի . Ալբանն ի վարապետարայ . և Ալբանն
ի վարիմալայ . և երեքին քք դրձլ յայլևայլ դաւառս
բաժանին . զորս սկիզբն արասցուք յնշիկայդ սառ-
րագրել յերկս յօդուածս . յորս յետոյ յաւելցուք
զնոր մէքսիքոն . զքալիֆօրնիս . և զայլ ևս հիւ-
սիսային տեղիս :

Յօդ Թ . Լատեան կմ նահանգ

Մէքսիքոնի :

Այս նահանգ է կեդրոն և գլուխ համօրէն մէք-
սիքեան թիւրուն . արդաւանդ , բազմամարդ ,
և փարթամ . և բաժանի յութն դաւառս . որք են
Մէքսիքոն . Մէքսաթան . Ղաւսթալա . Կոսթաթա . Ղա-
պաթան . Իսթաթան . Փանուս . Նոր լէն . զորս մի առ
մի յառաջիկայդ ստորագրեսցուք :

Մէքսիքոն :

Մէքսիքոն դաւառն առանձնակի ' ունի իւր սահ-
ման յարեւելից ' զգլխաքալա , յարեւմտից ' զմէ-
քօսիան , և զզսքադուլա . 'ի հարաւոյ ' զծովն հա-
րաւային . իսկ 'ի հիւսիսոյ ' զկլաւսդէքա : Ունի եր-
կու

կու մեծամեծ գետս , և զանազան լիճս , յորս մինն
յաւէտ երևելի է . զի է լարձակ յոյժ , և բաժան-
եալ յերկուս . անջրպետ լը մէջ ունելով զջարս
ժայռից , առ որով կառուցելէ կայ և մէքսլքոն քա-
ղաքն : Իսկ երկիր նր լեռնային է , այլ արգաւանդ
և քաջ մշակել . որոյ գլխաւոր տեղիք են հետա-
գայքդ :

Մէտիքան : Եւ գլխաւոր մայրաքղք համօրէն մէք-
սիքեան արուածն սպանիացւոց . արքեպիսպոստ՝ և
աթոռ փոխարքայի և գլխաւոր տտենին . կառուցել
առ մեծի լճիւն , որ ինմէ առնու զանուն . շրջապա-
տել իջուրց . ուստի և չունի հաղորդութի լը ցա-
մաքի , բայց եթէ լը երիս ամբարտակս ուղէր և ի
նախնուն : Եւ է սա քղք մեծ գեղեցիկ և բազ-
մամարդ ք զայլ ամ քղքս ամերիկոյ , և լը ոմանց
մի յառաւել բազմագանձ և ի բազմավաճառ քղքց
աշխարհի : այլ անդարիսպ և անպատասարան . փինի
պարսպաց ունելով զշրջակայ լիճն , և զամբարտակս :
Շինուածք նր բովանդակ քարաշէն են , կմ ի
թրծել պատուական աղիւսոց . բայց չեն տյնչափ ինչ
բարձր . սակս յաճախ գետնաշարժուեն . փողոցքն
լայն և գեղեցիկ . իսկ թիւ բնակչացն իբր 50 հաւր .
յորոց հաղիւն հինգերորդ մասն՝ ցա իբր 10000 սպե-
տակք են . իսկ այլք առ հորի սեաւք կմ թուիք՝
յաւէա և նուազ , լը գունոյ ծնողաց իւրեանց . զի
են ի խառն ամուսնուէ , ցա յառնէ եւրոպացւոյ , և
ի կնոջէ ամերիկացւոյ կմ ափրիկեցւոյ : Բաժմ են
մեծատունք յայսմ քղքի . յորս ասի թէ գտանին
իբր 15 հազարք , որք ունին կառս մեծածախս և
չքնազակերտս . զի ոչ ինայեն բնաւ իծախս մս
զարդուց կառաց , և զգեստուց , և այլ ամ իրաց՝
որք յաւելուն զարտաքին շուք և գիառաւորութի .
մենդ կանայք մեծուհիք՝ որոց հանդէսն յեւանելն
արտաքս , չքեղուն մեծագին զգեստուց , և յաճա-
խութի ականակուռ և մարդարտայեռ զարդուց ,
ապշեցուցանէ զտեսողս : Յիսուն եկեղեցիք են ի
ամին քղքի , գրեթէ առ հորի մեծաշէնք , և փար-
թամուք անդուգականք . զի յամ կողմանս նց շող-
շողել փայլեն սեկի և արծաթ . և ակունք մեծա-
դինք . և պատուական մարմարիոնք . նոյնպս եկե-
ղեցականք նր առ հորի փարթամ են յոյժ , այլ ոչ
նոյնպս և իմաստունք : Իսկ գլխաւոր շինուածք , և
առաւել նշանաւոր տեղիք այսր քղքի են հետա-

գայքդ :

Մեծ հրապարակն կի՛մ վաճառանոցն՝ լաւրձակ և
գեղեցիկ • զարդարել էրեւելի շինուածովք • 'ի մի
կողմն նո՛ր են վայելուչ կրպակք բազմահարուստք
ազգի ազգի մետաքսեայ կերպասուց • որոց առաջի
վաճառեն բանջարո ծաղիկս և պտուղս • հանդէսը
սո՛ց 'ի միւս կողմն՝ են ապարանք փոխաւրջայի մեծա-
շէն և լաւրձակ յոյժ • որ 'ի միասին լը պարտիզաց
կւրոց գրաւէ զբովանդակ երկայնուի հրապարա-
կին • այս ապարանք են մարքէզացն տէլավալեան
'ի սերնդոց քորթիսի • զոր ետուն 'ի վարձու փոխաւր-
ջային լը 4000 փեցայի • 'ի ծագ ապարանից՝ է հոնկց
բանտն քարաշէն և ամբակուռ • և մօտ առ նավաւ
փողոցն լաւրձակ կոչեցել ԱՅԾԺԻ • զի անդ են
մեծագանձ կրպակք վաճառակնց և ոսկեգործաց •
յորոց՝ ունի սակն • մի կրպակն արժէ տոննա, որ
չափ բովանդակ կրպակք միանգամայն միոյ 'ի մեծա-
գոյն մայրաքղքցն եւրոպիոյ • նոյննոյ և փողոցն
սո՛ցն օգոստինոսի՝ փարթամ է յոյժ • ունի և փողոցն
կոչեցեալ դապուքա, զարդարել մեծակառոյց շին-
ուածովք • ուր գտանին նմ ազգ երկաթի պողո-
պատեայ և պղնձի ձեռակերտաց : Երեւելի է և փո-
ղոցն արծուոյ • ունելով առաի և անտի վայելուչ
շինուածս • և յանկեան միում արծուի մեծ կովել
'ի քարէ • զորմէ ասեն թէ էր կուռք նախնի մէք
սիրացւոց • բայց պիղնիկ ասէ, թէ առաւել հաւա-
նական երևի՝ լինել գործ անվարժ քարահատի
սպանիացւոյ • և եղել անդ յառաջնոց տիրապետու-
ղաց 'ի նշան է կարողոսի կայսեր • որ լը այն ժմիս

Թգրէր միանգամայն և 'ի սպանիս :

Յն անդ և բո՛ւմ մենաստանք կրօնաւորաց զնչն կար-
գաց • զոգոստինեանց, կարմեղականաց, դոմինիկ-
եանց, ֆրանցիսկեանց, և այլոց • ունի և կուսանաց •
այլև համալսարան • և ատեան քննուէ հաւատոյ •
երեւելի է և մայր եկեղեցին սկսել 'ի քորթիսէ, և
աւարտել 'ի սեբաստիանոսէ ռամիրէզոյ : Այս քղք
նմ իրօք պատուական է և բարեշէն • բայց զայս
մնաս և եթ ունի, զի 'ի յաճախել անձրեաց՝ և յոր-
դախաղաց ուղնից 'ի ջրջակայ լեւանց, քարձրանան
լիճք և ողողանեն զքղքն • առ 'ի դարման այսմ մե-
ծի վնասու, 'ի 1604 հրամանաւ արքային սպանիոյ
սկսան բանալ խրամ մեծ առ լճիւք • զի 'ի յորդել
ջուրոյ նո՛ց՝ լը այն հոտեսցին • բայց այս գործ կարեւոր
առ անհոգուէ սպանիացւոց՝ մնաց անկատար :
Լիճն մէքսիքոնի բաժանեալ է յերկու լիճս, մին
քաղցր՝

քաղցր՝ և միւսն աղի . անջրպետ ունեւորդ 'ի միջե
շաբա ժայռից 'ի պատուար իմն կմ' Թումբ : Քաղցր
լիճն բարձրագոյն է ք զաղին . և վնի բլմ' անդամ
յորժամ առատանայ, զեղու յաղին, և անտի ծա
ւալի 'ի քղք անդր յանհարին վնաս շինուածոց .
ջուրք քաղցր լճին՝ յարաժամ խաղաղ են և անդորր .
ուր աղի լիճն յամ' մըրկալից հողմոց խռովի և մե
ծամեծ ալիս յարուցանէ . առաջինն բերէ ձուկն
սուտ , իսկ երկրորդն զուրկ է ամենեւին 'ի ձկանց .
չըջատաւ նց անհաւասար է և Թիւրաթէք, իսկ լայ
նուի երկոցուն միանդամայն իբր 75 մլոն : Ճագրումն
այսոցիկ երկուց լճից՝ դեռ ևս անյայտ է . բայց
անտարակոյս է ունել սց երկու զանազան ստոր
երկրեայ ակունս . և ջրոյ քաղցր լճին իբր բարձ
րագունի 'ի բարձրագոյն ականէ բլխել, զոր չէ
մարթ այլուր խնդրել, բայց 'ի հարաւային արեւ
մուտն լերինս, որք բարձրագոյն են և առաւել
մօտաւոր : Իսկ զանազանուի համոյ ջուրց նց՝ թ
կարծեաց ոմանց պաճախի 'ի ստորերկրեայ անցից՝ Ե
որս անցանէն մինչև իցեն ժամանել 'ի լիճս : Այլ
առաւել ք զստորերկրեայ ջուրս՝ ուղիք և հեղեղք
յորդեաւք 'ի շրջակայ լերանց՝ առատացուցանեն
ղայսոսիկ լիճս, որք և բլմ' անդամ հեղել ծածկեցին
զշրջակայ գետոյս և զէնս մէքսիքացւոց . ոչ բաւել
լքէմ՝ ահաւոր բռնուէ հոսանաց Թմբոյ և ամբար
տակաց, զոր բլմաշխատ տառասրանօք շինել էին
նք : Այս մեծամեծ վնասք զարթուցին զսպանիա
ցիս բանալ զնախայիշմիկալ խրամն առ տալոյ անցս
յաւելել ջուրց լճից . այլ չգիտեմ առ տարապայ
ման ծախուց, թէ առ հեղգուն կմ' առ անհաւատար
մուլթէ Թողաւ անկատար : 'ի 1629 պատառեալ
Թմբոյ կմ' ամբարտակին որ անջրպետէ զերկու
լիճս 'ի միմեանց, ծածկեցաւ 'ի ջուրց մէքսիքոն
քղքն . այսպիսի վնասք ստեպ պատահեն անդ, է
զի՝ յաւէտ, և է զի՝ նուազ ապահանարարք :

ԱՄԷՔԻՔԻՆ : Քղք ծովեղերեայ . և գլխաւոր նաւա
հանդիստ և վաճառատեղի մէքսիքոնի՝ իբրև 210
միլէ հեռի 'ի նմէ յարևմտեան հարաւային կողմն :
Քղքն փոքր է . և բնակիչք նր սակաւ յոյժ առ յո
ռուէ օդոյն, այլ նւհնգիստ նր համարեալ է լաւա
դոյն ք զամ' նւհնգիստս, որք գտանին 'ի խաղա
ղական ովկիանոսի . զի է լարձակ, ուր կարեն
կալ հարիւրսուոր նաւք՝ առանց վնասելոյ միմեանց .
մուտ նր քաջ ուշադրանել 'ի ձեռն ցածուն կղզոյ՝

որոյ երկայնութիւն է իբրեւ 1 մղոն և կէս . իսկ լայնութիւն 500 քայլ . ուստի և աղահոյս և անվտանգ կարեն նաւք մտանել և ելանել : Յորժամ նաւք մանիլայի հոսանքն աստ , մեծ տօնավաճառք լինին 'ի քղքի . և բաղմունի վաճառականաց ժողովին . այլ յաւարտիլ տօնավաճառքն՝ գրեթէ ամօշյանայ քղքն 'ի բնակչաց : Իբրեւ 3 մղն հեռի աստի յարևելեան կողմն՝ է նւհնգիստն մարքէզայ մեծ և պատուական . ուր սովորաբար խարխալ արկանեն նաւքն եկեալք 'ի բերուայ առնել առեւտրունս արգելեալ վաճառաց :

Գլեհեդարօ . Գուլա . և Վադա : Են երեք աւանք 'ի հիւսիսակողմն մէքսիքոնի :

Մեդուան : Աւան առ ամն դուստայ գետոյն . որ է մի յերկուց գլխաւոր գետոց գլխին մէքսիքոնի . որ յարևելից հոսեալ լը արևմուտս մտանէ 'ի ծոյն մէքսիքոնի :

Գլեհնապատ . և Զամիանիօ : Են երկու աւանք 'ի հարաւակողմն մէքսիքոնի առ ճննդհան աքախուլքայ :

Մեդուան :

Ե մի յընարձակագոյն գլնց նահանդին կմ առնէ նին մէքսիքոնի . որ ունի իւր սահման 'ի հիւսիսոյ՝ զնոր պիսքալիա . յարևմտից՝ զնոր կալիցիա . յարևելից՝ զկվաոդէքա , և զմէքսիքոն . իսկ 'ի հարաւոյ՝ զծոյն խաղաղական . լը մասին զղաքադուլա գլնն : Օդ նր բարի է և առողջ . և երկիրն արգաւանգ , որ բաց 'ի հմրի արմատաց և պաղոց՝ բերէ և այլ ազգի ազգի պատուական բերս . զքաղաքուն վանիլիա , իսիյարդէնպէ , տեսակ մի պատուական արմատոյ , զոր յանուն գլնին մէքօաքան կոչեն . ազգի ազգի խէժս , և բաշտամս անուշահոտս , և ամպեր : Սենի և բովս օսկւոյ . արծաթոյ . պղնձոյ , և այլոց մետաղաց . և ընտանի անասունս . յորոշ նշանաւոր են երիվարք նր ընտիրք և պատուականք 'ի հեծնուլ և 'ի լծել 'ի կառս . գտանին անդ և վայրենի գազանք . զքաղաղէսք , տեսակ մի առիւծոյ , վայրենի շունք , ինձք , ևն : Բնակիչք նր բնիկ ամերիկացիք՝ քաջավարժ են յիմ արօճեստս . այլ յաւէտ 'ի գործել մետաքսեայ կերպասս , և այլ ձեռագործս մետաքսեայս : Այս գլն 'ի նախնուսն էր

էր առանձին ինքնիշխան թաւրուի . այլ յառնուլ
ազանիացւոյ զմէքսիքսն , փութով տիրեցին և նմ .
և արարին զնա գւռ մէքսիքոնի՝ և թեմ եմպսի՝ որ
ունի իբր երկերիւր բնակեւի տեղիս . Կք քղքս , ա-
ւանս , և գեղս . որոց գլխաւորքն են հետագայքդ :
Մէտֆան : Գլխաւոր քղք համօրէն գւռին . եմպս-
նիստ , մեծաշէն և գեղեցիկ , այլ անսպասար .
կառուցեւի առ մեծ և ձկնալից գետով մօտ յարե-
մանան եզերս մեծի լճին . յարեմանան կողմն մէք-
սիքոնի իբր 120 թիւ հեռի՝ ի նմէ : Ունի բոլմ մե-
ծաշէն ասարանս . յորս բնակին մեծատունք ոմանք
սպանիացիք , տեարք բովուց արծաթոյ կվարսա-
սիապոյ . այլ ի մէջ նմ շինուածոց նք երեւելի է
մայր եկեղեցին մեծակառոյց և փարթամ :

Մօրիմ . և Դօքէրիւն : Եւն երկու աւանք կմ գեղք
ի ծովեղերս խաղաղական ծովու :

Չելիմա . Ուրիմա . Բասփարօ . Սալամանիս . Սալայա .
Չաւօսա . Լէն . Մէ Ժիայել . Մէ Լաւրովիս Խաղաղաւի .
Մէ Լաւրովիս Ժարսայ : Եւն առաւել նշանաւոր տե-
ղք սորին գաւառի :

Չակարսալա : Եւ քղք ծովեղերեայ , և գլխաւոր տե-
ղի համանուն վիճակի . զոր ոմանք իբր առանձին
գւռ դնեն արտաքոյ մէքօսքանայ :

Փէլաւլան : Վղք կմ աւան ի մէջ զակադուլայ և
աքառուլբայ ի ցամաքակողմն : ի կողմանս յայտո-
սիկ առ ծովեղերեայ սահմանօք առանձնական մէք-
սիքոնի՝ դտանի նշանաւոր սարն կոչեցեւ Կէր Բէ-
րաբլան ի խաղաղական ծովն :

Յայնկոյս մէքօսքայ ի կողմն նոր պիսքալիոյ՝ էին ի
հնումն զնոն աղգք վայրենիք՝ լեզոնաւ և սովորուի
տարբերք ի միմեանց , որք միով անուամբ կոչեցան
Վիքիմէգք , առեալ յորսորդուէ նոյ . զիբաց ի յո-
մանց՝ ոչ մնակէին զերկիր . այլ որսորդուի սպրէին
ի լերինս և յանառա թափառէին իբրև զանառունս
քացօթեայք , առանց կրօնի և առանց կառավա-
րուէ . մերկ գնային , ոմանք միայն զանձամբ արկա-
նէին զմօրթ կենդանեաց՝ զորս որսային . ունէին
սովորուի ներկելոյ զմարմին . ստէսլ ստէսլ արշա-
ւէին ի մօտակայ սահմանս սպանիացւոց և յանցա-
ւորս՝ ի յափշտակել մենդ զջորիս , որոց միս՝ հա-
մեղ կերակուր էր առ նո . նաև կանայք նոյ ի միա-
սին արշաւէին , պնդեւ զնորածին մանկուս յօտտա-
ծառոց , ինքեանք իբրև զարս ասպատակէին առտ
և անդ . գոլով քաջ աղեղնաւորք . և փախչէին յան-
մալ

մատոյց լերինս և յայրս : Բայց մեծ մասն սց կո-
տորեցան 'ի սպանիացւոց 'ի մարտի . մնացելքն առ
սակաւ սակաւ նոճաճեցան լէ օրութե նց . ընկա-
լան զուղղափառ հաւատս , և ընտելացան 'ի քա-
ղաքական օրէնս :

ԴՆԱՄԱՅԱԼԱ :

Թարգմանի երկիր հացաւէտ . յայս անուն ան-
ունանեցաւ գւեռս վն առատուէ մարացորենոյ
կմ մայիզն զոր բերէ : Սմանք յ'Տարաց կոչեն զնա
Լօս Անկէլոս . յանուն գլխաւոր քղքի նր . բայց
սովորաբար պահի առաջին անունն . որ է լարձակ
յոյժ . զի 'ի ծոցոյն մէքսիքոնի ձգել տարածի մինչև
'ի ծովն խաղաղական : Ուստի և ունի իւր սահման
յարեւելից՝ զծոցն մէքսիքոնի . 'ի հարաւոյ՝ և մա-
սամբ իմն յարեւմտից՝ զծովն խաղաղական . 'ի հա-
րաւոյ արեւելից՝ զվարքաքա . իսկ յարեւմտից՝ ըզ-
մէքսիքոն առանձնակ , և մասամբ իմն զփանուք :
Երկայնուի նր 'ի միոյ ծովէ մինչև 'ի միւսն՝ է իւր
300 մղսն . իսկ լայնուին յլարձակագոյն տեղւոյ՝
իւր 240 : Գլխաւոր գետ նր կոչի Զանհալ . որ բնմ
անդամ 'ի յորդէլ Զուրց նր՝ հեղեղէ զըջակայ վայրս :
Օգ նր՝ և երկիր՝ և բերք՝ գրեթէ նոյն են , որ
ինչ առանձնական մէքսիքոնի : Յարեւմտեան կողմն
նր ձգին միագօտի բլուրք քաջ մշակեալք իւր 54
միլ լերկայն . նոյնպս 'ի հիւսիսային սահմանս նր՝
գտանի միւս ևս գօտի լերանց . ուր յաճախեն մըր-
րիկք և հողմունք սաստկաշունչք , և հեղեղք զահ-
նալ գետոյն՝ յանհնարին վիշտ բնակեացն : Այս գւեռ
առուել բազմամարդ է անշուշտ ք զայլ ամ գւեռս
մէքսիքեան նահանգի . և բնակիչք նր՝ որոց թիւ
հասանէ ասեն ց300 հզր , եռանգնոտք աշալուրջք
և աշխատասէրք , և վերագոյնք ք զայլ բնիկ ամե-
րիկացիս մէքսիքոնի . 'ի զգեստս՝ և 'ի սովորուիս՝
ոմ և 'ի լեզուն՝ նմանեալք սպանիացւոց . զի հա-
ղեւ երբէք խօսին յայլ լեզու , բաց 'ի լեզունէն սպա-
նիացւոց : 'ի նախնուսն կացուցանէին զմասնաւոր
հնրկապետուի . էին անհաշտ թշնամի ինքնակալուէ
մէքսիքոնի . յայն սակս դիւրաւ յարեցան 'ի քոր-
թէս . և եղեն նմ հաւաաարիմ դաշնակից և նի-
ղոկակից յամ մրցմունս մինչև 'ի վախճան . ոչ յաշ-
խատանս , և ոչ 'ի կեանս իսկ գլխովն խնայելով .

ոնք տեսաք 'ի վերոյ . որով և կարողացաւ քորթիւս
տիրել մեծազօր ինքնակալունն մէքսիքոնի . ապա
թէ ոչ զօրք նր, և ուսմբք, և հրացանք, և սու-
սերք, սակաւ ինչ զօրէին յայնմ բազմամարդ Յի-
Անկ ը խնդրոյ քորթիսի և կարողոս կայսրն ար-
քայ սպանիոյ ազատս արար զին 'ի գլխահարկաց .
ուստի մինչև յայժմ ոչ տան նք գրամս թիբին .
այլ միայն սակաւ ինչ մայիզ : Իսկ գլխաւոր տեղիք
գւնին են հետադայք :

ԼԵՍ ԼՂՆԻԷՆ : Գլխաւոր քղք համօրէն դաւառին .
եռնասնիստ, և տթոռ գաւառակալ իշխանին . գե-
ղեցիկ բարեշէն և բազմամարդ . կառուցեալ 'ի
զոճարձալի վայրի առ ափն գետոյ՝ որ մտանէ 'ի
ծոնի խաղաղական : Բնակիչք նր ը մեծի մասին
ամերիկացիք են, և սակաւ սպանիացիք . այլ թէ
նք՝ և թէ սք՝ փարթամ են յոյժ և քղքական :
Բշմմեծաշէն և գեղեցիկ շինոճածս ունի . յորս
երևելի է մայր եկեղեցին փարթամ . ոնք և մեծ
հրապարակ քղքին վայելուչ շինոճածովք շրջապա-
տալ : Ունի և գործարան որտոճական կերպա-
սուց . որոյ կերպապք 'ի յարդի են յոյժ . և միւս
ևս գործարան ապակւոյ, որ է մի միայն 'ի համօրէն
նորն սպանիա . այլ և փողերանոց, ի զարսխանէ .
ուր հատանեն զկէսն դրամոց նոր սպանիոյ . իսկ
զայլ կէսն՝ հատանեն 'ի մէքսիքոն քղք : Յովհան-
նէս փաշաֆօքս, զոր սք եկեղեցին հռովմէական
կարգեաց 'ի դասս երանելեաց, եղև եռն սորին
քղքի . որոյ վեճք ը յոնեան կրօնաւորաց՝ հռչակա-
ւոր են ը բովանդակ եւրոպիա : Հին գլխաքալա
մայրաքղք գւնիս՝ զոր 1698 ետես ճէմելի, էր
գեօղ փոքր ունելով ժղլրդպետին եկեղեցի . ուր
յուցանէին զպատկեր նաւուն, զոր էած քորթիս
'ի ճմարիտ խաչն :

Նոր ճմարիտ խաչ : Է նաւահանգիստ, և գլխաւոր
վաճառատեղի մէքսիքոնի . ամուր բազմամարդ և
բազմավաճառ . կառուցել առ ծոցով մէքսիքոնի :
Ունի նաւահանգիստ պատոճական և ապահով 'ի
հողմոց, և քաջ ամրացուցեալ ըդէմ թշնամեաց .
'ի բերան մտից իւրոց՝ ունի ամրոց հզօր, անոճան-
եալ Սք յովհաննէս ուլլովայ 'ի վր փոքրիկ կղզւոյ .
'ի հարաւակողմն մեծի խաղիսաղի : Ասա գայ նա-
ւահանգէսն սպանիոյ, և Թափէ զնմ բեռինս իւր .
յայն սակս կարի ծաղկել է վաճառականունն 'ի
քղքի աստ :

Հին ճշմարիտ խաւ : Եր սա քղք փոքր հիմնեալ 'ի քորթիսէ . ուր ել նա զառաջինն 'ի ցամաք 'ի գիմէն 'ի մէքսիքոն , իբր 15 . 16 մլլ հեռի 'ի նոր ճշմարիտ խաչէն . այլ այժմ անբնակ է . քղի սղանիացիք նախկին բնակիչք նր անցին 'ի նոր ճշմարիտ խաչն : Տօժ (կմ փէր) կարէա : Աւան կառուցել առ ափն խաղաղական ծովու 'ի հարաւոյ արեւելից աքաւորուքայ :

Եայսպադլան . Փիասուլա . Քօրփօլա . Աղբերիւս . Աշիւս . Գիւս . Գաւփս : Են առաւել նշանաւոր տեղիք գլատ . քաւա գւռի :

Ալախասա :

Գաւառ լարձակ . որ 'ի ծոցոյն մէքսիքոնի ձգի լի հիւսիս մինչև 'ի ծովն խաղաղական . ունել լով իւր սահման 'ի հիւսիսոյ արեւմտից՝ զգլաքաւա . իսկ 'ի հարաւոյ արեւելից՝ զքեափա , և զգաւաքոն : Երկայնուի նր առ խաղաղական ծովու՝ է իբր 280 մղոն . առ ծոցովն մէքսիքոնի՝ 150 . առ սահմանք գլաքաւայի՝ 360 . իսկ առ քեափաիւ՝ 150 : Օգ նր բարի է . և երկիրն թէնդտ լեռնային , այլ արգասաւոր յոյժ . բերէ առատաճ սղգի աղգի արմտիս և պտուղս . և այլ զանազան բերս . հր շաքար , բամբակ , մեղր , մամ , մետաքս աղնիւ և առատ , որդան կարմիր , խկարչէնակ , գափառն . և առաւել ք զմամ վանիլիա . որ ոչ ուրեք լինի այնտէս առատ և աղնիւ : Աւնի և առատաբեր բովս ոսկւոյ , արծաթոյ , կապարի , և այլ հանքս , և արջատոյ . և մամ գետք նր իջեալք 'ի լեռանց , բարձեալ բերեն խառն լի աւազոյ հատա ոսկւոյ . և զի միանգամայն ասացից , լի է և բարգաւաճ մամ բտրեօք . վնյ եթէ բնակիչք նր Ժրաջան էին և աշխատասէր , արգարե 'ի բովանդակ ամերիկայ ոչ գոյր ժղղ փարթամ իբրև զնն : Այլ լի հակառակն՝ ծոյլ են ամենեկն և դատարկաւորն , ոչ միայն սղաւնիացիք , այլև բնիկ ամերիկացիք . որք յմմի զհետ երթեալ մոլուծեց տեարց իւրեանց՝ ոչ գործեն զերկիր . շատացեալ զառօրեայ պէտս հայթհալ թել սակաւ ոսկւովն , զոր կանայք նց հաւաքեն 'ի գետոց : Ասի թէ գւռս այս 'ի նախնու մն առաւել բազմամարդ էր , և ունէր 450 աւանս , և գեղոս մե

մեծամեծս և մանուկս . այլ այժմ բնակիչք նր սա-
կաւ են . իսկ գլխաւոր տեղիք են հետագայք :
Այլապէս : Է գլխաւոր քղք համօրէն գւնին . ե-
պիսկոպոսանիատ , և աթոռ կուսակալ իշխանի նր .
ոչ այնչտի ինչ մեծ . այլ թ իւրում համեմատուե-
բազմամարդ և բազմավաճառ . կառուցել 'ի գեղե-
ցիկ և յարգաւանդ հովտի առ Ճ'նդհւ' որ 'ի քեա-
փայէ հանէ 'ի կլադիմալա . իբր 280 մլ. հեռի 'ի
մէքսիքոնէ : Բնակիչք նր խառն են . իր սղանիա-
յիք , և բնիկ ամերիկացիք . որք առնեն երևելի
վճռկանուի 'ի հիւսիսային և 'ի հարաւային ծովս :
Ունի բժմ եկեղեցիս և վանորայս արանց և կա-
նանց . յորս երևելի է մայր եկեղեցին մեծաշէն և
գեղեցիկ : Վուսանք վանաց սբյն կատարինեայ՝ շինեն
զփոշի ինչ անուշահոտ , որ 'ի յարգի է յոյժ ոչ միայն
'ի բոլոր մէքսիքոն , այլ և 'ի բէրու , և 'ի սպանիա
ևս . նոյնպս անուանի է և չղբալաթն՝ զոր շինեն
կուսանք սորին քղքի : 'ի շրջակայ հովտի գտանին
բժմ գեօղք , և վանորայք , և եկեղեցիք վայելուչք :
'ի 1801 'ի հոկտ' 6 ղկնի մէջ գիշերոյն՝ եղև աստ
ահարկու ոսսանուի երկրի , որ գլղբեցոյց զքղքն
ողջոյն . զանգակաաուիք եկեղեցեաց և ծխնելոյքք
սանց առ հսրկ կործանեցան . իսկ այլ շինուածք
իր եկեղեցիք , վանորայք , և հսրկ աուիք՝ ոմանք
սատրալեցան , և ոմանք աննորոգելի խաբխալեցան .
քղի սոսկալի շարժումն այն յարաձգեցաւ աւուրս
15 . յորս է՝ ղի երկիցս և է՝ ղի երկիցս յաւուրն
կրկնէր յաւէտ և նուազ սասակուք , որով ջնաց
բնաւ անդ շինուած ինչ հաստոուն . յորմէ լցել առ
հաւրօք բնակչացն և խուճապել 'ի մթան գիշերոյ ,
սչ գիտէին թէ ուր և զիարդ փախուցել ապրե-
ցուսցեն զանձինս : Եւ ևս մի 'ի բարձրագոյն մեր-
ձակայ լեւանց կոչեցել հրաբուղի , (ղի թ ամս ող-
ջոյն ձիւնապատ էր և մոխրամած ,) 'ի բուռն սա-
սանուէ անտի 'ի բաց հասել , անկաւ 'ի վր ագա-
րակի միում , և թաղեաց կենդանոյն զբազմուի
եղկելի ամերիկացոց՝ որք անդ բնակէին . և 'ի
տեղւոյն ուստի հոտաւ , բոցաւ բերան հնոցի մե-
ծի՝ որ ցոյսօր արձակէ հուր մեծաբոց , և քարինս
մոխրախառն . իսկ թիւ մեռելոց և անողջանալի
վիրաւորեւոց , եղեն անհամար :

Այլապէս : Է քղք փոքր . զոր անհր նոյն համա-
րին թ նախընթաց քղքիդ . այլ կակէ ճագիր զա-
նազանէ զսա , և ասէ՝ թէ փոքր է . և ունի բնա-
կիչս

կիշ իբր հղի և եթ . որք կէս մի սղանիացիք են ,
և կէս մի բնիկ ամերիկացիք :

ՄԷ պէտքոս : Է փոքրիկ նաւահանգիստ առ խաղաղա-
կան ծովու :

ԴՆԻՍՈՆԻԷԼԷԳ : Քղթ փոքր առ ոտս հրաբուղիս լե-
րին մօտ 'ի համանուն ծոց ինչ խաղաղական ծովու .
քուգ հաշակաւոր նաւապետն ազգ առնէ նաւոր-
դաց , յանցանէն լէ այս տեղի՝ մօտ քերէլ առ ցա-
մաքաւ որչափ հնար է , առ 'ի զդուշանալ 'ի հիւսի-
սային հողմոց , որք շնչեն 'ի լերանց , և ածեն 'ի
կորուստ :

ԼԷԼԵՐԱՔՈ . ՄԷ ԽԲԷԼՔԵՆՈՍ . Քայհոփա : Են այլ նը-
շանաւոր տեղիք այսր գաւառի :

ԴԱՄԱՍԱԳՈՆ :

Ունի իւր սահման յարեմուից՝ զկվաքսաքա . յա-
րեւելից՝ զԼաքադան . 'ի հիւսիսոյ՝ զծոցն մէքսի-
քոնի . առ որով ձգի լէ երկայն իբր 120 մղոնաւ
յարեւելից յարեմուտս . այլ լայնուի նր սակաւ է :
Ունի վանազան գետս . որոյ սլիւսաւորն կոչի դա-
սրաքոն , յորմէ և պաւառն կալաւ զանուն . որ է
գետ մեծ . առ որով բուսեալ կան ինիտ առ խիտ
ծառք կոչեցեալ ծառ կաղամբոյ . որք սովորաբար
ուղիղ են և բարձր երբեմն մինչև 100 ոտնաչափ .
և ծառք բամբակաբերք մեծամեծք յոյժ՝ զոր ոչ ու-
րեք է տեսանել յԵր : Օդ նորա խոնաւ թանձր և
փնասակար կենաց . 'ի պատճառս յաճախ անձրեաց .
քղի լէ ամիսս ինն գրեթէ անլնատ անձրեւէ անդ .
խի յամսեանն փետրվարի , մարտի , և ապրիլի՝ յորս
տիրէ տօթ սաստիկ , անհնարինս յաճախեն յոգս պի-
ծակք , մթեկք , գոռեկք , և այլ աղգի աղղի ճանձք
խայթոցաւորք և փնասակարք : Եւ 'ի սկզբնէ սեպ-
տեմբերի մինչև ցաւարտ մարտի՝ յաճախեն 'ի ծովե-
ղերս նր՝ հիւսիսային հողմունք սաստկաշունչք և
մրրկալիցք , վտանգաւորք յոյժ՝ նաւորդաց : Երկիր
նր լւ մեծի մասին գիւր է , գիճին , ճախճախուտ ,
և լճային . վոյ և ոչ այնչափ ինչ արգասաւոր . սա-
կայն բերէ մարացորեն , կամ մայիզ առատ . և ըն-
կոյղ գոգոյի : Ունի և ընտանի անասունս բլմն .
յորոց յոլովս շահին սղանիացիք . այլև անտառս մե-
ծամեծս , ուր դառնին ծառք ուտողականք . զի
մայրք , և փայտ սրտալիւն , և պէսպէս տեսակք
վայ ,

վայրենի դաշանաց . զի առիւծ , ինձ , վարադն , այծ-
եամն , ևն : Բնակիչք սորին գաւառի սակաւ են ,

որոց գլխաւոր տեղիք են երկու հետադարդ :

Դապասփն . 'ի սողանիացւոց կոչեցեալ Մեր Կերուհի
յաւնէ . սակս յողթուէն՝ զոր արար քորթէս 'ի հա-
սանել իւրում անգ : Լ՝ գլխաւոր քղք գաւառին ,
որ թէպէտ չէ այնչափ ինչ մեծ , այլ բարեշէն և
բազմամարդ . կառուցեալ 'ի կղզի ինչ՝ երկայն իւր
36 մղոն . այլ նեղ , գործեալ 'ի կրիեալւոյ գետոյն ,
որ մերձ 'ի ծովն բաժանի յերկուս առաջս . և ան-
ջատէ զկղզին 'ի ցամաքէն : Աւ սովին կղզեաւ են
լարձակ դաշտք խոտաւէտք . ուր արած են զբազմուէն
ընտանի անասնոց :

Գետ չիւրհա : Լ՝ աւան մեծ առ դապադքոն գետով :

Իսապառն :

Ինդարձակ ցամաք կղզի շրջապատեալ 'ի հիւսիսոյ
և յարեմաից՝ 'ի ծոցոյն մէքսիքոնի . 'ի հարաւոյ՝
'ի ծոցոյն հոնաուրանայ . 'ի հիւսիսայ արեւմտից՝ 'ի
քամբեկեան պարուրէն . իսկ 'ի ցամաքակողմն՝ ու-
նի իւր սահման զդապադքոն . և զգաւառն կոչեցել
ճմարիտ խաղաղուէն , որ 'ի կվադիմալա նահագին .
լայնուէ պարանոցին կմ՝ կրճին՝ որով միանայ ընդ
ցամաքին , է իւրե 40 փարսախ՝ սակաւ գետս ու-
նի , այլ ջրհորս բլժ՝ յոյժ : 'ի բլժ նշանաց երևի՝
թէ այս ցամաք կղզի բովանդակ ծածկեալ էր 'ի
ջուրց ծովու . վն զի ուր ուրեք փորեն զերկիր ,
գտանեն յատակս ծակոտս , և ծերսս , և խոռոչս :
Օգ նր թէպէտ ջերմ է յամառան , (որ սկսանի
յադրիլի . և աւարաի 'ի սեպտ ,) այլ 'ի ձմեռան
քաղցր և բարեխառն և առողջաբար . մենդ յայն
լեռնային կողմանս , որ ձգի 'ի սալամանքայ լէ արե-
մուտս , մինչև ցարեւելեան սահմանս . ուր բնակիչքն
սովորաբար երկայնակեաց են . հարաւային կողմանք
նոյն լեռանց գլխովին անգործ են . և բնակիչքն
սակաւ , առ պակասութէ ջրոյ . այլ հիւսիսայինքն
բազմամարդ են . զի առ յաճախութե քաղցրաշունչ
հողմոց քաղցր է անդ օդն , և երկիրն արգաւանդ
և բարւոք մշակեալ : Ունի չորքոտանի անասունս
բլժ յոյժ՝ ընտանիս և վայրենիս , և աղգի աղգի
թռչունս , և մամ , և մեղր . 'ի ծովեզերս նր գտանի
ամեզեր պատուական . այլ չունի բովս ոսկւոյ կամ
ար-

արծաթոյ . կմ գէթ մինչև ցայժմ ոչ յայանեցաւ . վնկ սահաւ սպանիացիք գտանին յայսմ գաւառի . քզի անդ առաւել յաճախեն նք , ուր առատուի է հանքաց . ուստի բնակիչք նր գրեթէ բովանդակ աւերիկացիք են հնազանդեալք , կմ սորուկք սպանիացւոց . որք ծոռայեցուցանեն զնն 'ի գործել աղ 'ի պարոյրն քամբեկեան . և 'ի դարմանել զանասունս նց , և յայլ գործս ծառայուէ :

Գրեն ոմանք 'ի պատմագրաց սպանիացւոց , թէ յորժամ հասին նք յայս գաւառ , դաին 'ի մէջ բընակաց նր նշան քրիստոնէութե . ցն զտեսակ ինչ մկրտուէ , այլ եթէ չիցէ առասպելական պատմութի , այն մկրտութի ոչ այլ ինչ է , բայց եթէ լոկ լոճացումն առանց ինչ ձեոյ բանի , որ հնրկ է և այլոց ազգաց բազմաց . մենք թէ դոգ ամ նախնի կրօնից Յի : Ռմանք ևս գրեցին , թէ գտան 'ի մէջ բնակաց սորին գաւառի , որք ասրեցան ամս երեք հարիւր . բայց 'ի հաւատալ այսմ 'ի վերջին դարս մեր , յորս ոչ լսեմք 'ի վերին Յի մերում ապրեալ ուրուք առաւել ք զամս 170 . կմ 200 , մեծի վկայուէ կարօտիմք : 'ի պարոյրն քամբեկեայ , և հոն տուրասայ ' յաճախեն անգղիացիք 'ի հատանել փայտս 'ի պէտս ներկոյ . որ կարի շահաբեր է նց . այս աղաառն շնորհեցաւ նց 'ի գաշնադրութե' որ եղև 'ի 1763 : Իսկ գլխաւոր տեղիք գաւառիս են հետադայրդ :

Մերիքս : Գլխաւոր քղք համօրէն գաւառին , եպիսկոպոսանիստ . և աթոռ գաւառահալ իշխանի նր . կառուցեալ 'ի հիւսիսային , ծովեզերս իւքադանայ : Քաճեկի . կմ ՍԲ Քրանչիսոս քաճեկեան : Քղք բարեշէն , և բազմամարդ . կառուցեալ առ Խարձակ պարուրիւ' որ 'ի նմէ առնու զանուն . չինունաճքնր քարաշէն են , և վայելչակերտ : Ունի նւհնդիստ մեծ , այլ ոչ այնչափ ինչ խոր , և բերդ հզօր , զոր երկիցս առին անգղիացիք 'ի 1659 և 'ի 1678 . այլ յետոյ անգրէն դարձաւ 'ի ձեռս սպանիացւոց : Զնջին Ժմկս էր վաճառատեղի փայտի ներկոյ . զոր անգղիացիք Լօկվուա կոչեն . բայց յորմէ հեռէ տըռճաւ աղաառն անգղիացւոց 'ի հատանել զայն տեսակ փայտի ուր և կամիցին , նոճաղեցաւ մեծադոս այս շահալվաճառութի քղքիս : Այժմ գործեն 'ի նմ կառուս , և այլ զնզն ձեռակերտս բամբակեայս : Ղաթադլի . և Գեօլ Մուլայ : Են երկու քղքք կառուցեալք առ ամն էսդափօ դետոյ . 'ի մէջ նց են գեղե :

դեցիկ ճնմէք ծառոց դադաովայ՝ աստի և անտի
գետոյն, ուր գտանի և աղբ մի սպիտակ դադառ
վայ՝ որ չիք այլուր : Մեծութի և արտաքին գոյն
փեռեկաց նր՝ նման են հասարակ դադաովայ, բայց
մէջն կմ՝ սպուռն է սպիտակ . որ լոսեալ փոխի յալ-
իւր սպիտակ իբրեւ զձիւն . իսկ չորոշածն զոր գոր-
ծեն անտի, կոչի փրփրացեալ, կմ՝ փրփրատեսակ .
զորմէ ասեն թէ պատուական է յոյժ, և յաճախել
առ սպանիացիս : Իսկ ՚ի ծովեղերս չրջակայ վիճա-
կի քղբցս՝ գտանի աղբ մի խիժի առատ յոյժ ՚ի հա-
տորս հատորս, այլ ոչ գիտեն թէ ուստի գայ . զոր
փխկ հնրկ կարոյ ՚ի կիր արկանեն ՚ի ծեփել նովաւ
զնաւս : Ասի թէ գտանի անդ և կենդանի ինչ, զոր
կոչեն Հեղձ . քզի այնչափ յամրաշարժ է, մինչև առ
բունուէ հարուածոց հազիւ քայլս ինչ առնել զօրն
ողջոյն :

Վաւապուիք . Կ՛ Վաւապուիք : Քղբ կառուցել յա-
րեւելեան ծովեղերս իւքագանայ հանդէպ քողումել
կղզւոյն :

Սաւմանքա : Քղբ փորը, այլ բարգաւաճ և ծաղ-
կեալ, կառուցեալ առ գետովն՝ որ կոչի գետ մեծ .
՚ի հիւսիսակողմն նր :

Դաւասաւ : Աւան առ մեծ լճիւ, որ հոսի ՚ի ծովն
մօտ ՚ի հարաւային բերան մեծ գետոյն :

Սոմափիտա . Զէրոտ . Սախահափէն . և Պարոյր Ժե-
րոմաւայ : Են աւանք և գեօղք այսր գաւառի :

Փանոսիօն . Կ՛ Սլապուէքա :

Եւս գաւառ ունի իւր սահման ՚ի հիւսիսոյ՝ զնոր
լէոն . և զմասն ինչ կվատաւաքսարայ . յարեւ-
ելոյ՝ զծոցն մէքսիքոնի . ՚ի հարաւոյ՝ զմէքսիքոն ա-
ռանձնակ . և մասամբ իմն զգլաւքալա . իսկ յարեւմ-
տից՝ նոյնպէս զմասն ինչ կվատաւաքսարայ : Երկայ-
նութի նր է իբրեւ 165 մղ՝ . նոյնչափ գրեթէ և լայ-
նութին . և է ուղիղ ՚ի ներքոյ արեւադարձին խեցդեա-
նի . վնյ կէս մի անկանի ը բարեխառն գօտեաւ, և
կէս մի ը սյրեցածիւ : Օգ նր բարի է . իսկ եր-
կիրն ը արգասաւորուէ պէսպէս . քզի հարաւային
մասն մօտ ՚ի սահմանս մէքսիքոնի՝ պարարտ է և
արգաւանդ . ուր գտանին և բովք ոսկւոյ . այլև
աղահանք . իսկ հիւսիսայինն՝ աղազուն ամուլ և
անբեր : Քորթես էառ զգաւառս զայս զինի տիրէ

լոյ մէքսիքոն քղթի . բայց բիշմա տառադեցաւ յառ-
նուլն զնա . նոյնպէս և 'ի մշակելն . որոյ գլխաւոր
տեղիք են հետադայքդ :

Փանոսթոն : Գլխաւոր քղթ այսր գաւառի , եղիսիո-
պոսանիստ , և աթոռ գաւառակալ իշխանի նր . հիմ
նեալ 'ի 1520 'ի քորթիսէ , և անուննեալ Սէ «պէ
թաննոս նաւահանգսի , առ համանուն գետով իբր 51
մղոնաւ հեռի 'ի ծովէ . և 186 'ի մէքսիքոնէ : Աւնի
իբր 500 տունս կի՞ գերդաստանս . տունք նր քա-
բալէն են , այլ ծածկեալ տերևով արմաւենեաց .
իսկ գետն է մեծ և շատաջուր . լը որ կարեն նա-
ւել և նաւք մեծամեծք . բայց առ մուտս նաւա-
հանգստի նր՝ ծանծաղ է ջուրն , լը որ չէ մարթ ան-
ցանել ծանրաբեռն նաւուց . որ և մեծապէ նոճա-
ղեցուցանէ զառւարուի քղթին :

Սէ յալոբ իւրոյ : Քղթ փոքր առ փանուքոն գետով 'ի
գեղեցիկ և 'ի զոճարձալի վայրի :

Էջլապաշէլան . Դամթիթո . Դամալիթա . Դանսոթէ .
Դանլոտն . Փաթիոփէ : Են աւանք և գեղք երեւ-
լիք այսր գաւառի :

Նոր լեոն :

Թագաւորուի նոր լեոնի ձգի 'ի հիւսիսային տ,
րեւմտեան կողմն փանուքոնի , 'ի սահմանս լուի-
սիայ , և նոր մէքսիքոնի : Գլխաւոր գետ նր կոչի
Պրալօ . այլ և գետ հիւսիսոյ . որ 'ի հիւսիսոյ հոսել
լը հարաւ , մասնէ 'ի ծոցն մէքսիքոնի : Երկիր նր
լեռնային , ուստի և ոչ այնչափ ինչ արդաւանդ . 'ի
լերինս նր դառնին հանք . այլ գրեթէ իսպառ ան-
գործ թողել կան , առ 'ի չգոյէ գործաւարաց . քղի
մեծ մասն դաւառին բոլորովին անբնակ է . նաև
սպանիացիք սակաւ են անդ . որոց գլխաւոր տեղիք
են երեք հետադայքդ :

Բերդ սէյն յովհաննէս . կի՞ Սէ յովհաննէս : Ի ամրոց և
աւան առ պրալօ գետով :

Քահանիդա : Աւան 'ի հարաւային կողմն դալին :

Սէ Բեռնարդոս : Ի ամրոց և պարոյր համանուն առ
սահմանօք լուիսիայ ,

Յօդ ք . Լուեան կի՞ նահանգ

Ալա տալաքսարայ :

Լյա նահանգ՝ զոր սպանիացիք երբեմն անուանեն
 թագաւորուն նոր կալիցիայի , պարագրէ ըզ
 հիւսիսային կողմն մէքսիքոնի , կի՞նոր սպանիոյ . և
 ունի իւր սահման 'ի հարաւոյ և յարեւելից՝ ղնահան
 գըն մէքսիքոնի . 'ի հիւսիսոյ՝ ղնոր մէքսիքոն . իսկ
 յարեւմտից՝ ղծովն հարաւային , կի՞ զովկիանոսն իսպ
 ղաղական . ղծովն կարմիր , կի՞ ղծոցն քալիֆօրնիայի .
 առ որով տարածի լը երկայն իբր 600 մղոն . իսկ լը
 լայն 'ի ցամաքակողմն իբր 500 . բայց հիւսիսային
 ծայր նր նեղ է յոյժ . և լը փոքր ինչ մասին՝ անկա
 նի լը այրեցած գօտեաւ . իսկ մեծ մասն նր՝ է 'ի
 ներքոյ բարեխառն գօտւոյ . ուստի և օգ նր պէս
 պէս է , բայց յամ կողմանս քաղցր բարեխառն և
 առողջ . վնյ և բնակիչք նր սովորաբար երկայնա
 կեաց են . և զերծ 'ի զանազան ախտից , որք յաճախ
 են յայլ տեղիս .

Երկիր նր լը մեծի մասին լեռնային է և անտառա
 լից , մէնգ 'ի ծովեզերեայ տեղիս . վնյ 'ի ծովէ ե
 րեւի իբր անլահատ իմն անտառ . սակայն 'ի ներքին
 կողմանս ունի լը արծակի վայրս մշակեալս . որք այն
 չափ բերրի են և արգաւանդ , մինչև յարմոեաց եւ
 րոպիոյ բերել լը վնյ՝ հարիւր . իսկ յամերիկեան
 արմտեաց՝ երկերիւր , և աւելի . ամ բանջարք ար
 մատք և պտուղք եւրոպիոյ քաջ պտղաբերեն . ունի
 և եղեգնաշաքար առատ . որդան կարմիր . մեղու
 անխայթոց . և արօտս խոտաւէտո . անասունս ընտա
 նիս և վայրենիս . ազգի ազգի փայտս պատուա
 կանս . այլ առաւել լը ղամ գերադոյն բերք նր են
 բովք ոսկւոյ , և արծաթոյ , կապարի , և պղնձոյ ,
 բիւնք և պշատաբերք : 'ի վերջին Ժմկս բացաւ ու
 կէհանք 'ի գաւառն չինալոայ , և սոնորայ , 42 մղոն
 լը երկայն՝ գրեթէ առ երեսօք երկրի՝ այնչափ ա
 ռատաբեր , զի 'ի բոլոր Տի ոչ լսի գաւանիլ զուգա
 կան այնմ . յորմէ անբաւ գանձս հանեն սպանիա
 ցիք , և տանին 'ի փողերանոցն մէքսիքոնի . ոչ ընդ
 ծով , (որ գիւրին էր յոյժ , երկուցեալ 'ի վաւանդէ
 նա

Նաւարեկուն, այլև 'ի թնամեաց.) այլ ը ցամաք՝
բոլմ ծախիւք և անբաւ աշխատուի բարձեալ 'ի վր
Զորւոց իբր 1000 միոնաչափ ճնորհաւ. իսկ 'ի ծո
վեղերս քալի ֆորնիայի գտանի մարգարիտ, որ յա
ռաջագոյն առաւել առատ էր, այլ տոբմ ոչ նոյն
սէս:

Բնակիչք նահանգիս են սորուկք սպանիացւոց բալլդ
երբեմն ըմբոստացեալ յառնեն ըդէմ նց, յորժամ
չեն համախոհ իւրեանց քաղերէից: Սք լը բնածին
բարուց, փառասէրք են սնապարծք և հեղք ի
դործս. որք ոչ երբէք մխեն զձեռս ի դործ, եթէ
ոչ տացի նց վարձ բիւմ. զգեստ նց՝ է շաղիկ և վե-
րարկու բամբակի. և սոնապանք նոյնպէս ի բամ-
բակոյ. անկողինք նց փախաթ լոկ, զոր ինքեանք
դործեն. կրեն մանեակս ի սարանոցս ի կանաչու
դոյն քարանց. և ապարանջանս ի դաստակս, և ի
սրունս. սովորական զոճարճուի նց՝ է կաքաւել և
խաղալ ի ձայն շեփորայի. առաւել համեղ կերա-
կուր նց՝ է միս ձիոյ. և մնրացորեն կմ մայիղ. իսկ
ըմպելին՝ գինի արմաւոյ, և չորլաթ: Ամ գեղ և
հարկութի նց՝ ունի իւր սեփական քաղերէ կացու-
ցեալ ի սպանիացւոց. որոյ իշխանութի ժառանգու-
թիւ անցանէ ի հօրէ յորդի. բայց ը նմա են և եր-
կու իշխանք սպանիացիք. որոց պաշտօնն ձգի ընդ-
ամս հինգ. և երեքին էք ի միասին կառավարեն
զգեօղս և զհարկութիս նց:

Այս նահանգ բաժանի յեօթն գաւառս. որք են
 Եւր իաւիղիւս . Բաւլիսո . Բեւաճիւրան . Զափադէլիսս .
 Եւր պիսփաւիւս . Բաւլիսփան . և Չինաւիւս . զորս յա
 ռաջիկայդ ստորագրեսցուք:

Եւր Հաւեյիւ :

Ի ոչի և Կէսպական ծովանձնակ, ունի իւր սահման յարեւելից և 'ի հարաւոյ՝ զմէքօսպոն. 'ի հիւսիսոյ՝ զքաղաքօն. և յարեւմտից՝ ը մասին զովհիւնոս: Երկայնութիւնը է իբրեւ 150 մղոն. նոյնչափ գրեթէ և լայնութիւն. և թէպէտ լի այրեցած գօտեաւ անկանի, այլ օգնի բարեխառն է և առողջ. իսկ երկիրն արգաւանդ. թէպէտ 'ի ծովեղերէայ տեղիս լեռնային: Գլխաւոր տեղիքն են հետազայթգ:

Ինչպե՞ս կարելի է հասնել այդ փուլին: Իհարկո՞ւմ է գլխավոր դեր

ոչ միայն նոր կաշիցիոյ, այլև համբոհն նշգին •
 եպիսկոպոսանիսա՝ որոյ եղան է լե արքեպիսկոպոս մէք-
 սիբոնի : և աթոռ ատենի կմ ժողովոյ բոլոր նա-
 հագին • մեծ բարեշէն և բաղմամարդ • կառուցել
 առ պառնայոս կմ էսգվիգլան գետով • յԵարձակ
 գաղտավայրի՝ որ շրջապատել է 'ի լերանց • և ոռո-
 դեալ 'ի բաղմապատիկ ականակիտ ձորակաց : Բիւմ
 երեւելի եկեղեցիք և վանորայք արանց և կանանց
 գտանին յայսմ քղքի • յորս յաւէտ երեւելի է մայր
 եկեղեցին մեծաշէն և մեծածախ : 'ի հարաւակողմն
 սորին քղքի՝ է լիճ մեծ կոչեցեալ Քաթաւ • որոյ
 շրջապատն է իբր 120 մղոն :

Դասիւ : Է աւան մեծ առ միով 'ի վտակաց պառնայ-
 ոս գետոյն :

Մեծօրհն : Քղք ծովեղերեայ կառուցեալ առ
 բերանով նախասացել պառնայոս գետոյն • որ է մի
 'ի գլխաւոր գետոց նոր սպանիոյ • և գործէ առ սո-
 վին քղքաւ նաւահանգիստ պատուական և ընդար-
 ձակ :

Քաւէտի :

Չգի 'ի հարաւային եղերս այսր նահանգի • և է
 շրջապատեալ 'ի հարաւոյ և յարեմաից՝ 'ի խա-
 ղաղական ովկիանոսէ • յարեւելից՝ ունի իւր սահման
 զվճատալաքոսարա առանձնակ, և զմէքօաքան • իսկ
 'ի հիւսիսոյ՝ զքեամէգլան • յորմէ բաժանի անձուկ
 կրճիւն, որ ձգի արտաքս 'ի ծովն : Տարածութի նր
 ոչ ուրեք անցանէ զ150 մղոնաւ : Երկիր նր արդա-
 ւանդ է • որ բաց յարմոեաց՝ ունի և արծաթահանքս •
 այլ ընտանի անասունս սակաւ : 'ի դաւառէ աստի
 ելանէ իւղի, զոր սպանիացիք կոչեն իւղ դժոխային
 թղոյ • որ բաց յայլոց զօրուէց՝ զոր ընծայեն նմա,
 լաւձանէ զուռոյցս • ցրուէ գիւիթս որովայնի • օծա-
 նելով արտաքուստ զօրովայնն • կմ կաթիլս ինչ ըմ-
 րելով խառն լե բաժակի գինւոյ • օգտակար է և
 երունդից գլխոյ, այլև իւղուէ : Մեծ մասն բնակ-
 չաց այսր դառի՝ են բնիկ ամերիկացիք • որք առա-
 լել քղքին են և հրահանգեալ, և լաւ ևս կեանս
 վարեն ք զբնակիչս այլոց գւնց • գտանին անդ և
 յոլովք ծնեալք՝ յառնէ սպանիացւոյ, և 'ի կնոջէ
 ամերիկացւոյ • որք լը մեծի մասին փարթամ են •
 այլ բուն սպանիացիք սակաւք : իսկ գլխաւոր աւ-
 ղիք նց են հեռագայքդ :

Քառիստո : Գլխաւոր քղբ գւռին . բարեչէն այլ
փոքր . կառուցեալ 'ի հիւսիսային արեւմտեան կողմն
քամբօսդէլայ քղբին մերձ 'ի ծովն :

Քօժօսդէլա : Քղբ մեծ բաղմամարդ և փարթամ .
իր 30 մղոնաւ հեռի 'ի խաղաղական ովկիանոսէ .
հիմնեալ 'ի սպանիացւոց 'ի 1531 . որ և էր ենգսա
նիստ . այլ ենգսարան նր յետոյ փոխադրեցաւ 'ի
կվատալաքսարա 'ի սպառնառն յուռն օդոյ նր , որ
ջերմ է յոյժ և գիճին . 'ի շրջակայ վիճակի նր ևն
բիւրժարծաթահանք . յորս զհարիւրաւոր գերիս ծա
ռայեցուցանեն սպանիացիք :

Տեառն ընդառաջ : Քղբ երեւելի 'ի հարաւային կողմն
գւռին առ գետով որ մտանէ յովկիանոս անդր :

Պանսէյառ : Պարոյր մեծ լէ մէջ հրուանգանին քո
րիէնդայ , և գինդոյվէյոյ :

Երէ՛ մարիաման : Են կղզիք 'ի նմին լայնուէ լէ քսա
լիսքոնի իբր 90 մղոնաւ հեռի 'ի ցամաքէ :

Քեամէդլան :

Բստ մատին անկանի լէ այրեցած դօտեաւ , և լն
մատին լէ բարեխաւն դօտեաւ . ձգե՛լ լէ երկայն
աւ խաղաղական ովկիանոսիւ , որ շրջապատէ զիս
յարեմոսից . իսկ յայլ երկից կաղմանց ունի իւր սառ
մանակից զղաքադէքաս . զքուլիաքան . զքսալիսքոն ,
և զկվատալաքսարա առանձնակ : Երկայնուէ նր է
իր 111 մղոն . նոյնչափ և լայնուէն : Երկիր նր
տրգաւանդ է . իսկ գլխաւոր բերքն՝ մեղր , մում , թոզ
զարծաթահանքս : Գլխաւոր տեղիք են հետագայքդ :
ՍԷ ՍԷԲաստիանոս : Գլխաւոր քղբ համօրէն գւռին ,
և աթոռ գաւտոսակալ իշխանին , կառուցե՛լ առ
գետով որ գնայ անկանի յովկիանոս անդր :

Քեամէդլան : Քաղաք փոքր . որ 'ի նախնումն էր
գլխաւոր տեղի գւռին . այլ այժմ միայն ամերի
կացիք բնակին 'ի նմ .

Մալադլան : Աւան 'ի բերան նախառացեալ գե
տոյն :

Արափօնէդո : Ի աւան 'ի հարաւոյ արեւելից քեա
մէդլանայ :

Օգտագործութիւն :

Աւելի իւր սահման 'ի հիւսիսոյ' զնոս պիտքալիս .
 յարեւելից՝ զփանուքօ . 'ի հարաւոյ' զկվալաք-
 սարա . և մասամբ իմն զքեամեղլան . իսկ յարե-
 մաից՝ զքուլիաքան . մասամբ իմն և սա անկանի լէ-
 բարեխառն գօտեաւ . իսկ լն այլ մասին լն այրեցա-
 ծիւ : Երկայնութիւնք է իբր 300 մղոն . իսկ լայնութիւն
 135 : Արեւմտեան կողմն նք է գլխովին անջրդի և
 անբեր . և եթէ չէին անդ հանդ , որք համարել են
 առաւել առատաբեր ք զայլս՝ որք են յամերիկայ ,
 կարծեմ թէ բնաւին անբնակ լինէր : Իսկ արեւելեան
 մասն լն հիւսիսն՝ արգաւանդ է յոյժ և բերրի . վնյ
 և է մի յառաւել բազմամարդ գաւառաց տյար նա-
 հանդի . որ և ունի բնւմ քղքս , և գեղս մեծա-
 մեծս , որոց գլխաւորքն են հետագայք :

Օգտագործութիւն : Գլխաւոր քղք գւնին և աթոռ գա-
 ւառակալ իշխանի նք . կառուցել լն արեւագարծիւ
 խեցգետնի . իբր 120 մղն հեռի 'ի կլատաղաքսարայ .
 և 240 'ի մէքսիքոնէ : Սոլանիացիք պահեն աստ սո-
 վերաբար իբր հազար զորականս . առ 'ի նոճաճել
 ունել 800 գերգաստանս ամերիկացւոց գերեաց ,
 զորս ծառայեցուցանեն 'ի մետաղս , և յայլ գործս
 ծառայուէ :

Տարանկ : Քղք փոքր՝ այլ ենդսանիստ . կառուցել
 առ ոստ լերանց , մօտ առ արծաթահանքս սքնն մար-
 տինոսի . և առ ձորն սք փրկչին . իբր 400 մղոնաւ
 հեռի 'ի մէքսիքոնէ . ուր ալփոնսոս փաբեքեան էած
 գաղթականս սպանիացւոց հրամանաւ Ֆրանչիսկոսի
 իսլաուայ . և յայս անուն կոչեաց զնա 'ի յիշատակ
 համանուն քղքին որ 'ի սպանիա : Օգ սորին քա-
 ղաքի բարի է . և շրջակայ երկիրն ոռոգել 'ի բնւմ
 գետոց և ձորակաց . ուստի և արգաւանդ : Բովք
 սքնն զուկայ մօտ են նմ :

Սիւաբիանա : Քղք փոքր 'ի հիւսիսակողմն տուրան-
 կայ . հիմնել 'ի Ֆրանչիսկոսէ փաբեքեան առ կու-
 սակալութիւն իսլաուայի 'ի ձոր ինչ արգաւանդ և բազ-
 մամարդ , որ 'ի քղքէ աստի առնու զանուն :

Մէ Տարախա : Քղք սոլանիացւոց , և արծաթահանք
 առատաբեր յոյժ , իբր 60 մղոնաւ հեռի 'ի զաքա-
 դէքսայ :

Մէ Կոչա : Լն նոյննա բնակուի սոլանիացւոց , և ար-
 ծաթահանք առ սահմանօք նոր պիտքալիոյ :

Քէռաւ . ՍԷ Գաբրիէլ . Սանկէփա . Լէւադի
Տաթէ . և Բառաւաւ : Էն բնակուէք սպանիացւոց . և
երևելի հանք յայսմ գաւառի :

Նոր պիտաւիտ :

Ի հիւսիսոյ՝ ունի սահման զնոր մէքսիքոն . յարեւ
մտից՝ զչինաւոա . և զնոր նաւառաւ . 'ի հա
րաւոյ՝ զղաքադէքա . իսկ յարեւելից՝ զնոր լէոն . և
զափաքերիա : Յայս գաւառ՝ ունի և 'ի զաքադէ
քաւ՝ զառաջինն եհաս ֆրանչիսկոս իսլառա . զոր
'ի 1554 առաքեաց լուղովիկոս վերասկոս փոխար
քայն . առնել նմ առատ պաշար ճիւղհի . զէնս և
ստոճար դուռնդ զօրաց . նա զառաջինն եհաս 'ի զա
քադէքաւ . և մի առ մի նստածեաց անդ զբիւմ
քաղիքէս զանազան ցեղից վայրենի տմերիկացւոց .
գտեալ անդ սպանիացւոց զբիւմ հանքս ոսկւոյ և
տրծաթոյ , դիմեցին 'ի լերինս զաքադէքաոսոյ 'ի խոն
դիր այլոց . և առ սակաւ սակաւ մոխն 'ի գաւառն
ռուգել 'ի սալինէս կմ սոլինէս գետոյն , զոր կոչե
ցին նոր պիտաւիտ . և քաղցրութեւ մարդասիրութե
որսացել զսիրտս բնակչաց երկրին , հիմնեցին անդ
նոր բնակուի անստանել 'ի Եօֆէ քէ Կիւս . իմ անուոն
այ : Բայց Ժողովուրդք երկրին ոչ նստածեցան ի
լծով սպանիացւոց , եթէ ոչ 'ի Ժմիս փոխարքային
մարքէզի մանրիգվայ . առ որով անձնատուր ելին
նոց և քիքիմացիք և կվաքաքիլացիք՝ Ժողովուրդք
տմեհիք և ահարկութե նախնի ինքնակալաց մէքսի
քոնի . և անախ մինչև ցայժմ այս ամ աղգք են ի
տրութե սպանիացւոց . որք բաժանեցին զնո 'ի 104
ցեղս , կմ գեղս : Իսկ գլխաւոր անդիք գեղիս են
հետագայք :

Եօֆէ քէ Կիւս . կմ Անուոն այ : Գլխաւոր քղք
համարէն նոր պիտաւիտ . և երևելի յոյժ 'ի սլատ
ճառս բովուց իւրոց . կառուցել 'ի ֆրանչիսկոսէ
իսլառայ . որ և կացուցաւ գեղեակալ իշխան այսր
գեղի յաղքայէն սպանիոյ 'ի վարձ աշխատանաց
իւրոց : Սա կամեցել որչափ ինչ մարթ է ծաղկե
ցուցանել զայս գաւառ , ետ 'ի ուարդե բնակչաց նո
ամերիկացւոց և սպանիացւոց զբովս արծաթոյ
ազնովայ , զոր գնոյ առնել էր . վնայ 'ի սուղ Ժմիս
բաղնացան անդ բնակիչք . որք և ամ ջանիւք գոր
ծէին 'ի մետաղս նո . ուստի արքայն սպանիոյ առ
նոյր

նոյր ամի ամի հասա բնմա լոկ 'ի հինգերորդաց հան-
քացն :

Մէ իւլիպոս : Աւան առ սալինէս գետով . 'ի հա-
րաւային կողմն նր :

Բառապալ . Բոսաթի . Սիգնիսի . Մէ Խաւ . Մէ Իգնա-
դիոս . Կլէնթաթի . Մայաթիլ : Են տւանք և գլխաւոր
գետըք այսր գաւառի :

Քաւեաքան :

Օւլեգերեայ գաւառ շարձակ . որ ունի իւր
առհման 'ի հիւսիսոյ՝ զինալօս . յարեւելից՝
զղաքադէքոս . 'ի հարաւոյ՝ զկուատալաքսարա . իսկ
յարեւմտից՝ է չրջապատեալ 'ի խաղաղական ուկիա-
նոսէ : Երկայնուի նր 200 մղոն ձգեալ առ ծովե-
ղերը . իսկ լայնուին իբր 100 : Գլխաւոր գետ նր
կոչի Սալ . որ է մի յերեւելի գետոցն մէքսիքոնի .
որոյ մտեալ 'ի ծովն՝ գործէ անդանօր մեծ ինչ
պարոյր և նւէնդիստ պատուական , այլ մուտ նր
գոժուարին : Երկիր նր արգաւանդ է . բերէ զամ
տեսակս արմտեաց և պտղոց առատ . ունի և բովա
արծաթոյ տուտաբերս : Զայս գաւառ եգիտ և
կալաւ նուկնոս կուոմանայ 'ի 1531 . և ասի Թէ
յորժամ սպանիացիք հասին անդր , տունք կմ հիւղք
բնակչաց նր էին ստարոտի իմն ձեռով շինել , և լի
օձիւք . որք յորժմ մերձենայր որ 'ի տուն անդր ,
յամ կողմանց շէկն լնդէմ նր : Իբրև կալան սոգա-
նիացիք զգւսն զայս . 'ի զանազան տեղիս հիմնեցին
բնակուին , որոց գլխաւորքն են հետադայք :

Քաւեաքան : Գլխաւոր քղք գաւառին կառուցել
առ սալ գետով . և աթոռ գաւառակալ իշխանի
նր . որ յնշագոյն նստէր 'ի քաղաքն կոչեցել Մէ
Պիայէլ :

Մէ Պիայէլ : Է քղք հիմնել 'ի նուկնոսէ կուոմանայ
առ գետով զոր նա ինքն կաւման կոչեաց Մոսիէն ,
յի կանանց , 'ի պատճառս բաղմուն կանանց . զորս
տեսին սոլանիացիք յեղերս նր՝ յորժմ հասին անդ :
Բապարո . Բեդալան . Զանօրի . և Եոթ : Են այլ
նշանաւոր տեղիք այսր գաւի :

Կոստեպալա : Է կղզի երկայն իբր 70 մղոն հանդէս
ծովերեղեայց քուլիաքանայ :

Զինաւում :

Չգի 'ի հիւսիսային արեւմտեան կողմն քուլիա քանայ . ունի իւր սահման յարեւելից՝ զգա քաղէքաս և զնոր պիսքալիա . 'ի հիւսիսոյ՝ զնոր նաւառոռա . իսկ յարեւմտից զկարմիր ծովն , կմ զծոցն քալիֆօրնիայ : Ունի բնիմ գետս . օգ նր ը մեծի մասին պարզ է , բարեխառն և առողջ . երկիրն լեռնային . այլ ըհանրապէս խօսելով՝ արգաւանդ և բերրի . ունի և բնիմ հանքս ոսկւոյ և արծաթոյ : Չայս գաւառ եգիտ նախայիշատակեալ նուկնոս կուսման . որոյ 'ի 1552 ելեալ 'ի քուլիաքանայ հիւսիսայն քալիֆօրնիայ , և ճննորդել իւր 150 մղոն ը հիւսիս , եհաս 'ի բեդադլան գետ . եգիտ անդ սալիաւ բնակիչս , որք զգեցեալ էին զմորթ եղջերուն . և էին բարձրահասակ և բարեգիր մարմնով , այլ թխագոյն . քաջ ուստերաղմականք . զէնք նց էին նետ գեղեալ , նիզակ , մահակ , և վահան . և ասի թէ մարդակեր էին , և պաշտէին դարեգակն . այլ զոհս ինչ բնաւ ոչ մատուցանէին նմ : Անցել կուսմանայ հանդերձ գեղաւն իւրով զբեդադլան գետով , յետ այլեւ 150 մղոնաչափ ճննորդուէ՝ եհաս 'ի չինաւում . ուր եգիտ աւելի ք 25 գետոս բազմա մարդս . և 'ի սրմնոս անձրեաց՝ կացին սպանիացիք առ նմ աւուրս 42 . յորս բնակիչք տեղւոյն կերակրէին զնմ որսովք իւրեանց . առաւ ձանձրացեալ 'ի նցէ , թողին զնմ՝ և առ հորկ փախեան և թաքեան 'ի լերինս և յանտառս : Իսկ կուսման չընել ը բովանդակ գւռն , եհաս մինչև 'ի եագվիմի գետն . և անցել ը այն , զկնի թեթե ինչ մրցմանց ը բնակչաց երկրին , դարձաւ յետս : Յետոյ վերստին գիւմեցին անդր սորանիացիք . և բնիմ աշխատ եղեն 'ի նուաճել զբնակիչս նր . որք են յաղթանդամք ուժեղք և քաջ պարզմականք . և 'ի 1554 սկսան հիմնել անդ բնակուիս . որոց գլխաւորքն են հետազայք :

Զինաւում : Գլխաւոր քղք գւռն . հիմնել կմլաւ ևս ասել՝ նորոգել 'ի 1554 'ի Ֆրանչիսկոսի իպառայ , որ էած անդր և բնակեցոյց դաղթական սպանիացւոց . որք այժմ մտադիր են 'ի դործ մտաւղաց . յորս ծառայեցուցանեն զբնակիչս երկրին : ՄԲ Բայէլ . Ֆամալուա . Ֆէրէ . Դէլէթո . Պատ . Ու-

Ուրիշէ . Հիշեալուա : Են նշանաւոր տեղիք այսր
դւռի, զորս յիշատակեն աշխարհագիւրք :

Յօդ 7. Լ. տեան կմ նաճանգ.

Կլարդիմալայ .

Լյո տեան կմ նաճանգ՝ սրարագրէ բովանդակ
ճայն մասն նորոյն սպանիոյ կմ մէքսիքոնի ,
որ 'ի նաճանգէ մէքսիքոնի ձգի ը արեւելեան հարաւ
մինչև 'ի կիրճն փանդամայ , և տարիենայ . քա մինչև 'ի
սաճմանս հարաւային ամերիկոյ : Երկայնուէն նր
տարածել առ խաղաղական ովկիանոսիւ է իւր 900
մղոն . իսկ լայնուէն յըարձակագոյն տեղիս 420 . և
բաժանի յեօթն գաւառս . որք են . Կլարդիմալա ա-
ռանյալ . Քէսիս . Ճէսելիս խաղաղուէն . Հոնգուարս .
'Սիլագալիս . Քադաուիտիս . և Վէրալիս . զորս յառա-
ջիկայդ մի առ մի ստորագրեսցուք :

Կլարդիմալա և՛ Կլարդիմալա տառն չնախէ :

'Ի բարբառ բնակչաց երկրին՝ Գլարդիմալա ա-
սացել, ձգի յեղերս խաղաղական ովկիանոսի .
և ունի իւր սաճման 'ի հիւսիսոյ՝ զկվաքսագա . որ
է 'ի նաճանգին մէքսիքոնի . 'ի հարաւոյ՝ զնիքարակ-
վայ . իսկ 'ի հիւսիսոյ արեւելից՝ զքեափա , զճմարիս
խաղաղուէն կոչեցել գաւառն , և զմասն ինչ հօնառու-
րասայ : Ունի բոլմ գետս մեծամեծս և մանուհս .
յորոց յոմանս գամանի բազմուէն կոկորդիլոսայ : () Դ-
նր ըհանրանդս խօսելով յոռի է և շնատակար . զն
խոնաւ է յոյժ , թանձր , և տաթագին հողմունքն .
մենդ հիւսիսայինք և հարաւայինք՝ խիստ են և
մերկալից . այլ սովորաբար ոչ տեւեն աւելի ք 15 .
20 աւուրս . նոյնդս և անձրեք նր յորպք և ջաղքք .
թէպէտ ոչ այնչափ յաճախեն : Երկիր նր լեռնային
է . բայց ունի և բոլմ հովիտս , և դաշտս արգաւանդս
յոյժ . որք բերեն մայիզ , կմ մարացորեն սուստ ,
և ցորեան , և այլ աղգի աղգի արմախ , և սլառուլս
սլառունիանս , և բամբակ . ունի և դագառով առատ ,
և մեղր , և մամ , և բաշտսն ազնիւ , և անասունս

ընտանիս, և վայրենիս. առ սաստիկ խոնավութե
յաճախեն անդ օձք, իժք, կարիճք, և որդունք
մեծամեծք, թաւք և թիւնաւորք. որոց լոկ չօշա-
փումն բլմ' անգամ մահաբեր է. նոյնպէս յաճախեն
անդ և աղբիւ տղի ճանճք խայթոցաւորք. յան-
հետրին վիշտ բնակեաց :

Գտանին անդ լիճք ծծմբայինք, որոց ջուրք բուրեն
ղծանր հոտ ծծմբոյ. և ասի թէ չըջակայ արօտք նց
պարարտացուցանեն զերկվարս վախոս և անզօրս =
Բնակիչք այսր գաւառի բիրտ են, այլ քաջ որ-
սորդք. սովորական զգեստ նց են վարտիք կարճ
մինչև 'ի ծունկս. և շապիկ, և վերարկու մի ասուէի
կիմ կտաւի. գրեթէ նոյնպէս զգեստաւորին և կանայք
նց. և թէպէտ ունին զմանաւոր լեզու, այլ սո-
վորաբար խօսին 'ի բարբառ մեքսիքացւոց. և լը
զանազան ցեղից իւրեանց բաժանել են 'ի զանազան
գէօղս. որոց յիւրաքանչիւրսն գտանին 300. 400
գերդաստանք, որք ունին մոսնաւոր դատաւորս
սպանիացիո. իսկ ոմանց 'ի գիւղօրէից շնորհեալ է
սւնիլ քաղնքէս յաղբէ իւրեանց. որք դատեն զամ'
գատադատանս նց, բաց 'ի դատաստանէ գլխադար-
տութե. զի այն պահել է առ մեծագոյն դատաւորս =
Իսկ գլխաւոր տեղիք նր են հետադաք :

Վերադառա. կիմ Վերադառա : Գլխաւոր քաղաք ոչ
միայն համանուն մասնաւոր գւռի, այլև բովան-
ջակ նահանգին. եպսանիստ, և աթոռ գաւառա-
կալ ատենի կիմ ժողովոյն. յորում են երեք նախա-
դահք. վեց խորհրդականք. և գործակալ արքային
սոյանիոյ. կառուցել է 'ի հովտի չըջապատելոյ 'ի
բարձրաբերձ լեռանց. յորոց մինն հնդդ վառի, և
արձակէ բոց ահարկու, և բամբիւնս որոտաձայնս,
և ուղիս հրեղէնս ծծմբահոտս. և երբեմն անհնա-
րինս բորբոքել, ցնդէ 'ի վեր մոխիր յորդառատ,
և քարինս ածիւնացելս. ուստի բովանդակ լեռոն
գոլով ծածկել մոխրով, և այնպիսի ածիւնացեալ
քարամբ, զարհուրելի իմն տեսիլ ընծայէ աչաց :
Յառաջ ք զամս ինչ առաւել ք զսովորականն բոր-
բոքել, բացաւ լարձակ և անդնդախոր սլատառ-
ուած 'ի գլուխ լեռին. յորմէ ցնդեցաւ մոխիր այն-
չափ, մինչև ընուլ զամ' առանս քղբին և զըջակայ
վայրս նր. լը մոխրոյ և քարինք արձակեցան, այլ
'ի խնամոց ան յայնկոյս լեռին հոսեցին. որք երկւն
մինչև ցոյսօր 'ի զարմացումն տեսողաց. ապա թէ
ոչ եթէ 'ի կողմն քաղաքին անկել էին, մեծամեծ
քանդ-

քանդմունս և սպանուի դործելէ եւն : Քղթն է մեծ գեղեցիկ մարգալատ և բաղմաւաճատ . ունի գեր-գաւառանս իբր 5000 . և բզմ շինուածս երևելիս և գեղեցիկս . այլ մի միայն ժզիդատուական եկեղեցի . որ է նոյն իսկ մայր եկեղեցի Քղթին . իսկ այլ եկեղեցիք են ՚ի ձեռս կրօնաւորաց . զի վեց մենաստանք են ՚ի սմին քղթի . չորք արանց . և երկու կուսանաց . իր դոմինիկեանց , ֆրանցիսկեանց , կրօնաւորաց , որք կոչին վարձուց , և օգոստինեանց . յառաջագոյն և յսեանք ունէին անդ վանս . երեք առաջինքն մեծ են , յորս սովորաբար բնակին հարիւր միանձունք . այլ ՚ի մեջ ամցն յաւէտ հռչակաւոր է մենաստանն և եկեղեցին դոմինիկեանց , փարթամ և մեծաւն . ՚ի զարդս եկեղեցւոյ նր երևելի է արծաթի կանթեղն մեծ և ծանրակշիռ . և արծաթաձոյլ արձանեաց պատկեր ամբամբն ՚ի չափ հասակի մարդոյ . սուաջի որոյ հնազ վառել կան 12 կանթեղք . իսկ ՚ի մեջ վանացն են մեծամեծ սլարտեղք . և բուրստանք ծաղկանց և պտղոց , զարդարեալ շատրուանօք . և ՚ի միում յայնցամէ է լճակ 250 քայլ երկայն , բովանդակ սալայատակ . և շրջապատեալ ցածուռն որմով : իսկ մենաստանք կուսանաց՝ կոչին անարատ յղուէ . և ոթն կատարինեայ . երկոքին ևս մեծամեծք և փարթամք . այլ առաջինն առաւել է . յորում ասի թէ բնակին իբր հազար անձինք : Ճաղկել է վաճառականուի սորին քղթի . ուր յաճախեն վաճառականք ոչ միայն ՚ի շրջակայ գաւառաց , այլ և ՚ի սպանիոյ , և ՚ի բերուայ ը ծով և ը ցամաք : Պարէնք կերակրոց գիւրագին են յայտմ քղթի . զի ամ ինչ առատապէս դասնի անդ . վնյ գիւրաւ կարեն սպրիլ անդ և աղբառք :

Մտիտէիտ . կմ ՄԷ անքան Ստիտէիտայ : Ճովէլ գերեայ քղք փոքր . որ ունի նաւահանգիստ առ բերանով գետոյ :

Ստիտուտո : Քղթ ծովեղերեայ , կառուցել առ ամին խաղաղական ովկիանոսի ՚ի հիւսիսոյ արեւմտից կվարգիմալայ : Սահաւ սպանիացիք գտանին ՚ի նմ . իսկ այլ բնակիչք նր ամերիկացիք են : Ոմանք յաշխարհագրաց զայս քղք գնեն իբր գլխաւոր տեղի մաս նաւոր գաւառի , արտաքոյ գաւառին կվարգիմալայ :

ՄԷ իւլի : Քղթ փոքր առ գետով , որ իբր 12 մլն հեռի՝ գնայ անկանի ՚ի ծովն խաղաղական . ՚ի հիւսիսակողմն նր են մեծամեծ լերինք ապառաժուաք և քարաժայռք . անուանելք Քեանդալեան լերինք :

յորս կան ամրացել ցեղք ինչ վայրենի ամերիկաց
ւոց ։

Վեափա ։

Վաւառ միջերկրեայ 'ի ներքս 'ի ցամաքն . որ ունի
իւր սահման 'ի հիւսիսոյ՝ զԴաուսաքոն . 'ի հիւ
սիսոյ արեւմտից՝ զԵքադան . 'ի հարաւոյ՝ զվարդի
մաւա առանձնակ . իսկ յարեւելից՝ զՇամարիա խա
ղազունն ։ Երկայնուի նր յարեւելից յարեւմուտս՝ է
իր 225 մղոն . իսկ լայնուին յեարձակագոյն տեղիս՝
իր 300 ։ Գլխաւոր դէտ նր նոյննա կոչի քեափա .
որ է մեծ շատաջուր և նաւարկելի . որ իջեալ 'ի
հիւսիսոյ՝ անցանէ թ գաւառն գվէլէնացւոց . և
ապա գնայ անկանի 'ի ծովն դադաւսքոնայ . այս դէտ
ոչ միայն զերկիրն արգասաւոր գործէ , այլև զվա
ճառականուի գաւառին թ ոյլոց չըջակայ դաւառաց
գիւրացուցանէ յոյժ ։ Երկիր նր արգաւանդ է և
բերրի , զի երկրագործունն առաւել ծաղկեալ է
աստ , թ յայլ տեղիս 'ի կողմանս յայստիկ . ունի
ցորեան , և այլ աղգի աղգի արմատիս պառլս և
բանջարս տարեւն յեւրոպիոյ . և գողօ , բամբակ ,
մետաքս , որդան կարմիր վայրենի , մեզր , մոմ , բազ
մատեսակ ծառս մեծամեծս պիտանիս 'ի շինուածս .
իթ թեղօշ , սոճի , մայրս , նոճիս , կաղնիս ևն . զա
նազան ծառս խիժաբերս , խէժս խնկահոտս , բա
լասանս պատուականս , և զմմ տեսակս ընտանի
անասնոց . իթ արջառ , ոչխար , այծ , խոզ . այլ յա
ւէտ անոռանի են երկվարք նր , զորս տանին մինչև
'ի մէքսիքոն . թեղմ իր 300 մղոնաւ հեռի է աստի .
գառնին անդ և վայրենի անասունք . իթ առիւծ ,
ինձ , աղունէս , վարազն , ճագար , ևն . աղգի աղգի
թռչունք գեղեցիկափետուրք . նոյննա և օձք մեծա
մեծք յոյժ մինչև 20 ոտնաչափ երկայնութ . և այլ
աղգի աղգի սողունք ։

Բնակիչք սր առ համեմատութ այլոց ամերիկաց
ւոց , առաւել քղթական են և հրահանգել եռան
գոտք արիասիտք և ժրաջանք . մի 'ի գլխաւոր գոր
ծառնուեց նց է կրթուն զինուորական թ ջուր և
թ ցամաք . շինեն նաւակս 'ի գետս , և փայտակերտ
ամրոցս 'ի ցամաքի , և ելել զէմ թգէմ միմեանց
մարտնչին իրեն ոսոխք . առնելով զմմ փորձ
պիտի . ծաղկել են առ նս և արհեստք առաւել թ

յայլ գտաւս մէքսիքացւոց . զի բացյայլոց արճեւտաւորաց , գտանին անդ նկարիչք , երաժիշտք , և այլ այսպիսի արհեստաւորք , առ որս առաւել հանձար խնդրի :

Եւ թէպէտ այսչափ զանազան արդեամբք ճոխացել է այս գաւառ , սակայն յաչս սպանիացւոց արհամարհ է , և անտիտան համարել թ զայլ ամ գաւառս , զոր ունին 'ի մէքսիքոն . առ 'իչգոյն 'ի նմ հանքոց . և զայն ոչ ամեն զմտաւ , եթէ արդիւնք երկրի' և ժրաջան աշխատասիրութի բնակչաց' ընդդակասութի հանքացն . վնջ սակաւ բնակուիք սպանիացւոց գտանին 'ի գաւառի աստ . որոյ գլխաւոր տեղիք են հետագայք :

Քէտֆա . կմ Քաղաք արհաւիր : Գլխաւոր թէք գաւառին եմքսանիստ , և աթոռ գաւառակալ իշխանին . կառուցել յԵարձակ և 'ի զոճարձալի գաշտավայրի շրջապատել զալարագեղ բլրովք . Ունի եկեղեցիս , և մենաստանս գեղեցիկս . յորս երեւելի է մայր եկեղեցին . այլ ոչ է այնչափ ինչ բազմամարդ և ոչ փարթամ : Աշտականք քղթիս յառակս եղեն , եթէ աղքատ են և հպարտ . ոչ լսին անդ ալ անոճանք , եթէ ոչ քորթիսի , վեղաքոճեայ , մէնտոզայ , և այլոց երեւելի օտոմից սպանիոյ , առաջին տիրապետապոյ մէքսիքեան Յի . որովք պարծին ոչ միայն արք' այլև կանայք , որոց այնչափ է փափկասիրութի , մինչև տան բերել յեկեղեցին զոքոյլաթ , զի ոչ կաւրեմք ասեն երկար տոկալ , առանց զօրացուցանելոյ զստանքս մեր : Եւ թէպէտ եմքս ոք գովանի նախանձայտաւորք պատճոյ տանն ան' բլմս աշխատեղև սպառնալեօք , այլև յայտնի նգովիւք , բառնալ զայն անկարգ և գայթակղական սովորութի , այլ ոչ կարաց . յոր սակս ասի թէ կորոյս և զկեանս իւր : Քէտֆա հնդկաց : Լ , թէք մեծ թ զայլ ամ թղքս գւնին . կառուցեալ 'ի ձոր մեծ մօտ 'ի գաւառաքոն գեանս իբր 36 մղոնաւ հեռի 'ի նախընթաց թղքէ : Բնակիչք նր բովանդակ ամերիկացիք են . թղի բարդուղիմէոս տեւաս քաղաս առաջին եմքս այսր գաւառի' բողբ կալեալ առ արքայն սպանիոյ , սակս անթթուէց զոր գործէն 'ի կողմանս յայտոսիկ սպանիացիք , ընկաւ լաւ յարքայէ բլմ աղատուիս վն ամերիկացւոց . յորոց մին է , լինել նն զերծ 'ի գերութի . ուստի և նք շինեցին զքղթս զայս , որ 'ի սուղ Ժմի բարդաւաճել ճոխացաւ բազմութի բնակչաց . զի 'ի շրջակայ կողմանց ամենեքեան անդր գլմեցին , և փարթա-

մայրուցին . վնյ չիք քղք ուր այնչափ բիւմ մեծատուն
ամերիկացիք գտցին որչափ աստ . որք և են քղքա-
կանք և կրթեւէք ոչինչ ըհատ 'ի սպանիացւոց . և
ունին 'ի քղքի անգ բիւմ եկեղեցիս մեծաշէնս , և
մենատանս կրօնաւորաց : 'ի մերձակայ վայրս սորին
քղքի' են ըարձակ անդատանք շաքարաբեր եղե-
գանց . և մեծամեծ գործատունք :

Փալէկի : Քաղաք փոքր առ սահմանօք գաւառին
գապաղբոնայ , առ ամին սրաչի գետոյն :

Կլէկիէկէնաիօ : Քղք փոքր առ արեւմտեան վտակաւ
սումասիադայ գետոյն :

ՃՆՏԱՐԷՍ ԽԱՂԱՀՈՒՄ :

Եւ յա գաւառ 'ի բարրառ սոյանիացւոց Վէրա քաղ-
կոյնեացեալ , ունի իւր սահման յարեւմտից՝ ըղ-
քեափա . 'ի հարաւօյ՝ զկվարդիմաւա . յարեւելից՝
զհոնտուրաս , և զծոցն համանուն . իսկ 'ի հիւսիսոյ՝
ղջամաք կղզին իւրադանայ : Երկայնութի նր է իւր
144 մղոն . իսկ լայնութի իւր 84 : Օգ նր լը կի
աոյն՝ բարի է և առողջ . իսկ լը մնացեալ մասին՝
յոռի սակս կարի խոնտուրէ . յաճախեն անգ գետ
նաչարժուիք , որոտմուիք , և անձրեւք յորդք գրե-
թէ անըհատ ը ամիսս ինն : Երկիր նր լեւնային
է . ուստի արմոխս սակաւ բերէ . այլ գլխաւոր
բերք նր են գագաով , համեմք , բամբակ , ասր ,
մեղր , և մայր ծառք . իսկ գլխաւոր տեղիք նր են
հետսուցեղք :

Քալան . որ կոչի և ՃՆՏԱՐԷՍ ԽԱՂԱՀՈՒՄ : Գլխաւոր
քղք գաւառին առ ամին գետոյ՝ որ մտանէ 'ի ծոցն
քաղցր կոչեցեւ :

Բիւրդուիւ . կմ ՄԷ Բիւրդուիւ : Է քղք փոքր առ գե-
տով՝ որ նոյնպէս գնայ անկանի 'ի ծոցն քաղցր :

Չափա : Քաղաք փոքր 'ի ծայր նորին քաղցր
ծոցոյ :

ՄԷ Էրդիւնանդոս օմայ : Է ամրոց մերձ 'ի ծովն յան-
րեր և յապառաժուտ վայրի . շինեւ 'ի սոսնիացւոց
'ի մերձակայ Ժմիս 'ի սաշտապանութի ծովեղերեայց
այսր գաւառի , յերեսաց եւրոպեական թշնամեաց
իւրեանց :

Հինաբան : Կոչի և Վճայակէլա :

Ունի իւր սահման 'ի հարաւոյ' զնկարահվա և զկվարգիմաւա . յարեմաից' զՃմարիտ խաչն . իսկ 'ի հիւսիսոյ և յարեւելից' է չըջապատեալ 'ի ծոցոյն մէքսիքոնի . որ յայսմ վայրի 'ի գւնէ աստի առեւ զանուէն' Կոչի ծոց հոնաուրասայ : Եւրկայնուէն նր յարեւելից յարեմաւոս ձգեւ առ ծոցով մէքսիքոնի' է իբրեւ 390 մղոն . իսկ լայնուին 'ի տեղիս տեղիս իբր 180 : Օգ նր ընդհանրապէս խօսելով՝ բարի է . և երկիրն լեռնային . և լճիկ լեռանց նր հովիտք ընդարձակք , և ձորք խորինք . որք յաւէտ պարար . ասնան յառգմանէ ջուրց գետոց նր . քղի 'ի սեպա' և հսկա' 'ի յորդեւ գետոց , բնակիչք երկրին 'ի ձեռն խրամոց ածեն զջուր նց յառգանէլ զարտորացս իւրեանց . որով պարարտացեւ երկրին' բերէ առատապէս ազգի ազգի արմախ , և բամբակ , և սյւլ բերս . ունի և մեղր , մամ , բովս սակւոյ և արծաթոյ , արօտս խոտաւէտս , անասունս ընտանիս և վայրենիս , այլև այգիս . որք յամին երկիցս սլողաբերեն . քղի 'ի կլմեւ զառաջին պտուղն , դարձեալ ոռոգանեն զայգիս' և որթքն վերստին արձակեն սղիոյզս . որք 'ի մէջն կմ' յաւարտ գեկտեմբերի հասանեն :

Աստի ելանէ և հռչակաւոր փայտն պատուական և մեծագին' անուանել Քամբէլէտն . իսալ՝ Քամբէճէ . որ միշտ եղև պատճառ հակառակութե 'ի մէջ սպանիացւոց և անգղիացւոց : Քանզի այս ծառ պատուական' լինի 'ի մէջ սահմանաց սորին դաւառի յընդարձակ գիւր և լճային դաշտավայրի' առ ծոցով հոնաուրասայ . ուստի և 'ի մէջ սահմանաց սպանիացւոց արուէն . այլ փայտահատք անգղիացւոց եկեալք 'ի ձեամաիքսյ կղզոյն , սկսան հառանել զծառան . զառաջինն 'ի ծոցն քամբեկեան . բայց տարագրեալք անտի 'ի սպանիացւոց , անցին 'ի ծոցն հոնաուրասայ . և բռնուք զինուց արեցին երկրին , զի էին իբր 1500 . և կացուցին անդ զմասնաւոր հասարակութի . ունելով 'ի մէջ իւրեանց և թագաւոր . և կան բռնացել անդ մինչև ցայսօր , որք և օր լը օրէ յաւելանան . վն զի նմ նաւավարք' որք 'ի պաճնս պարտուց ոչ ևս կարեն մնալ 'ի ձեամաիքս , փախուցել առլաստան լինին 'ի ծոցն հոնաուրա :

րասայ , և միանան ը նս . ուր 'ի սուղ Ժմիկ 'ի
փայտից անտի շահին բնմ ինչ : Այս գւռ յնջ ք
ղտիւնէ նմ սպանիացւոյ՝ բազմամարդ էր յոյժ .
այլ այժմ ոչ նոյնպս . որոյ գլխաւոր տեղիք են հե-

տագայքդ :

Վաւապօւլիք : Գլխաւոր քղք այնր դաւառի . եմքստ
նիստ , և սովորական աթոռ գաւառակալ իշխանին ,
և այլոց արքունի պաշտօնատարայ . ուր և բերին
զմմ մետաղս , որք ելանեն 'ի գաւառէ աստի 'ի հա-
լէլ և 'ի ձուլէլ . կառուցեալ 'ի գեղեցիկ յարգա-
ւանդ և 'ի զոնարձալի հովտի . ուր արածեն բազ-
մութն արջաւոյ և խաշանց : 'ի 1558 աստ փոխա-
դրեցաւ աթոռն եպիսկոպոսական 'ի գրութիւն

քղքէ :

Դրոսիւն : Յաւաջագոյն էր գլխաւոր քղք հոն
տուրասայ , այլ այժմ ոչ ևս . շինեւ 'ի սպանիացւոյ
յամուր վայրի ը մէջ երկուց ականակիտ և ձկնա-
լից գետոց , իբրեւ 3 մլն հեռի 'ի ծովէ . ունի նա-
ւահանգիստ մեծ և պատճական և անքոյթ յմմ
հողմոց 'ի ծոցն հոնտուրաս առ բերանով երկուց գե-
տոց , անուանեւ նաւահանգիստ սրճի գեղեցայ , կմ
ճիւլէտայ . և 'ի ծովակողմանէ պարիսպ ամուր . սու-
որ չէ հնար մատչիլ , բայց եթէ ը մի միայն ճանա-
պարհ գահալէժ և աստուածուտ . և առ նովա-
բերդ 'ի վր բլրոյ . իսկ յետկոյս քղքին են բարձ-
րաբերձ լերինք . 'ի 1576 առին անգղիացիք զայս
քղք . այլ ոչ կարացին պահել . ապա 'ի 1596 վերս-
տին յարձակեցան 'ի վր . բայց ընդունայն եղեն մմ
ջանք և հնարք նց . քզի բնակիչք քղքին 'ի գլխող
ժամու ծանուցեւ զպալուստ նց , կալան զանձուկ
կիրճ ճննչին , որ հանէ 'ի քաղսք անդր :

Գահալի ալ : 'ի բարբառ սպանիացւոյ կրօնիս ա փիտ :
Է աւան առ ոտս լերանց 'ի վր սեպացեւ ժայռի .
ուստի և ամուր առաւել 'ի բնական դրից տեղոյն՝
ք յարոճեստական ամրուեց . իբր 90 մլոնաւ յարեւ-
մուսս վալլատուիտայ . շինեւ 'ի 1530 'ի նաւապետէ
գաբրիէլէ ռոյասայ յապահովութն ոսկէհանքաց , որք
դտանին յայս շրջակոյ տեղիս . և քզի 'ի սկզբան
անդ չէր այնչափ ինչ ամուր , առ 'ի դիմագրաւ շինեւ
հնազորդ արշաւանաց վայրենի ժղճեան , յայն սակս
'ի բաց թողաւ . ապա զինի վեց տմաց վերստիննոյ
րոգեցաւ 'ի կոնստանդնուէ ալվարատայ : Բնակիչք
սորին քղքի լը մեծի մասին պարապին 'ի գործ
մշակուե երկրի բնմ աշխատութ և տաժանմամբ՝

սակս

տակա կարի կարծրուէ երկրին : Երիվարք և ջորիք
այսր զիջակի ընտիր են և անուանի :

ՄԷ Գէորգ օլաւթայ : Աւան առ կուկուա անուանել
մեծ գետով, որ գնայ անկանի 'ի սրարոյրն հոնտու-
րատայ որ 'ի ծոցն մէքսիքանի յարեմաից նաւհնդ-
աին դրուքսիլլոնի :

Մանդօ և Նաթօ : Են այլ երկու նշանաւոր աւանք
այսր գաւառի :

Ռէփան ճոսէրայ-ոց : Գլխաւոր աւանագեօղ մօս-
քիդացւոց • սրբ են ժողգք ինչ վայրենիք աղաթ •
ամրացեալք 'ի լեռնային դժոճարամատոյց վայրս
առ սարիւ գոհուէ մյ : Սք մահուչափ տակուք
բերին առ սղանիացիս • զի յկտաակ անգթուէց՝
զոր գործեցին 'ի նախնիս նց՝ անջինջ արմատացեալ
է 'ի սիրտս նց • զոր հայր աւանդէ սրդւոյ • զի մի
երբէք անձնատուր լիցին օրինաց և կրօնի սպա-
նիացւոյ • վնյ կան միան 'ի նախնի կատաղատուէ
խրեանց • սակայն անգղիացիք իւրեանց սովորա-
կան հնարագիտութ մօրին 'ի սահմանս նց, ոչ միայն
'ի հատանել զկայտքամբեկեան, այլև 'ի հիմնել
անդ բնակուիս • ուր ունին տշմքանի մի փոքրիկ
դեօղս, յոյր տակս վէճ է 'ի մէջ երկուց թգրուէց
սարանիացւոց և անգղիացւոց • զի սղանիացիք պըն-
դեն՝ թէ գաւառն մոգքիդացւոց է ք արուք իւր-
եանց, զի է մօսն հոնտուրատայ • իսկ անգղիացիք
քհաղապակն՝ հաստատեն թէ սղանիացիք ոչ եր-
բէք տիրեցին գաւառին մօսքիդացւոց • ուստի և է
աղառ • վնյ առանց անիրաւելոյ առ սղանիացիս •
հարօղ են ինքեանք հիմնել անդ բնակուիս • այն զի
և զօրութ գաշնադրուեն՝ որ 'ի 1763, ունին նք իւ-
րաւունս 'ի վր այնր գաւառի :

Ռադիւս • Րաւդան • և իւլանայա • կմ՝ Կոյանայա : Են
երեք կղզիք մեծամեծք 'ի ծոցն հոնտուրատայ, աղառ-
կանեալք 'ի գաւառն նր :

Նիշաբանէլա :

Սյ գաւառ ունի իւր սահման յարեմաից՝ թ-
փոքրիկ մասին զկվարդիմալա • 'ի հիւսիսոյ՝ ըզ-
հոնտուրատ • 'ի հարաւոյ՝ զքոսդառիքքա • իսկ այլ
արեմտեան և արեւելեան մասաւնք նք՝ են չջնայա-
տել 'ի խաղաղական ովկիանոսէ, և 'ի ծոցոյն մէք-
սիքոնի : Օդ նր յամառան տօթագին է յոյժ • իսկ
'ի

ի ձմեռան անձրևային և մրրկալիւր : Երկիրն ար-
դաւանդաճող բերրի և զոնարձալի . մինչև հոշիւ
նմ՝ պարտէզ նոր սպանիոյ . ունի կանեփ , վուշ ա-
ռատ և աղնիւ , բամբակ պատռական , բալասան ,
եղեգնաշաքար , պղպեղ երկայն , լոյծ ամպէր , պէս-
պէս խէժս , անտառս մեծամեծս , որք բերեն ազգի
ազգի փայտս սրատռականս և պիտանիս 'ի ներկ
և 'ի շինուած . ծառս խնկահոտս , բլմատեաակ
ծաղիկս անուշահոտս և դունդաղեղս , և չորքոտանի
անասունս ընտանիս և վայրենիս , թռչունս գե-
ղեցկափետուրս , մանաւանդ թութակս , որք առ-
կարի յաճախուածն՝ բլմ միասոս դործեն յանդառ-
տանս : Այլ ոչխար սակաւ ունի . ունի և ցորեան և
այլ արմաթք՝ նուազ են անդ . բայց զպակասութի
նն և այլոց իրաց՝ թէ իցեն , ընուն առաւելութի
սրատռական ոսկեհանք , և արծաթահանք առա-
տարերք . մինչ նաև յաւազս գետոց գտանին ման-
րիկ հաւք մաքուր ոսկոյ :

Րնդ մեջ գաւառիս գտանի լիճ մեծ , որոյ չըջա-
պատն է 351 մղոն . կրէ զաեղատուի և զմակընթա-
ցուի լը օրինակի ծովու , և ունի բլմ կղզիս , և
ձուկն առատ , բայց կոկորդիլոսք որք յաճախեն
յեղերս նր , սպառեն զնր . յարեմտեան կողմն
սակաւ մղոնիւք հեռի է 'ի խաղաղական ովկիանո-
սէ . ուր և հոսի 'ի հիւսիսակողմն նաւահանգստին
սլէյն յովհաննու թ ջրանցք լայն՝ որ յանուն նիքա-
րակվայայ կոչի : Այլ զարմանք այս են . զի թէնդա-
ռնդ ասացաք՝ կրէ զաեղատուի և զմակընթացութի
զօրէն ծովու , սակայն ջուր նր քաղցր է , և ըմպե-
լի . և ես 'ի միում 'ի կղզեաց՝ որ է թ մեջ նր՝ գը-
տանի հրաբուղի երևելի՝ որ հննդ վառի : Իսկ
գլխաւոր աեղիք գաւառիս են հետագայք :

Կիւսապիլ : Քղթ յորմէ գաւառն առնու զանուն .
կառուցել մերձ 'ի բերան փարգիտօ գետոյն , որ
գնայ մտանէ 'ի փոփակայօ կոչեցեալ ծոցն :

Լէն : Քղթ երևելի մեծ բարեշէն և բազմամարդ .
և այժմ գլուխ համարել համօրէն ֆուլին , զի անդ-
նստի գաւառակալ իշխանն , և ոյլ արքունի պաշ-
տօնատարք . ունի և ենդսն նիքարակվայայ . կառուց-
եալ առ վերոյիշատակեալ լճիւ յաւազուտ և յան-
տաւամու վայրի , իբր 36 մղոնաւ հեռի 'ի խաղա-
ղական ովկիանոսէ . ունի քանի մի եկեղեցիս , և
մեհաստանս կրօնաւորաց , յորս երևելի է մայր ե-
կեղեցին : Իբր 9 մղոնաւ հեռի 'ի քղթէ 'ի հիւսի-
սա-

տակողմն լճին՝ էլեառն բարձր սրածայր . և ՚ի միջի նր լիճ անդնդախոր . ուստի հնազ ելանէ ծուխ թարձրամած . և երբեմն արձակին սուսկ քարինք ծծմբայինք . սպամի թէ արք ոմանք միամիտք և տգէտք ՚ի հախնի սպանխացւոց անտի՝ որք զառաջինն տիրեցին այսմ գաւառի, կարծելով թէ ՚ի լեառն յայն հալեալ եռան մետաղք պատուականք, որք յայլ տեղիս գտանին անդացել, իջուցին ՚ի վիճ անդր շղթայիւք դոյլ երկաթի ՚ի հանել անտի մետաղ հալել, իբրև ջուր ՚ի ջրհորոյ . և ահա առ սասակուս ստորերկրեայ հրայն, լուծեալ հալեցաւ դոյլն՝ և շղթայն լը նմա :

Կռանադա : Քշք փոքր առ ափն լճին նիքարակ վայայ, յարեմաեան կողմն նր, լը մէջ լէոնի և նիքարակվայայ :

Երբորդա : Քշք փոքր առ հովին լճի՛ն յարեւելեան կողմն նր, ՚ի վր փոքրիկ գետոյ որ ՚ի նոյն լիճ իջանէ :

Կռնէիւփա : Քշք ՚ի ներքին կողմն դառին, մօտ ՚ի գետ մի մեծ, որ իջանէ ՚ի ծոցն մէքսիքոնի ՚ի ներքոյ սուտ օտրին :

Մէ կարուս : Ամրոց կառուցել ՚ի բերան գետոյն սթյն յովհաննու, որ իջանէ ՚ի լճէ անտի նիքարակ վայայ, առ ՚ի խափանել զմուտ ՚ի նմ նաւուց թշնա մեաց :

Մէ Բիւայէլ : Է բնակուի սպանխացւոց առ ափն խաղաղական ովկիանոսի, առ սահմանօք կվադիմալայ, և ճմարիտ խաղաղուն :

Լճափալա : Աւան և փոքր նաւահանդիստ ՚ի խաղաղական ովկիանոս անդր ՚ի հարաւակողմն սթ մի քայէլի :

Գռնուդէիւ : Է քշք փոքր ՚ի պարոյրն Ֆօնսեքայ, կմ անդափալօսայ որ է մի ՚ի մեծագոյն պարուրից՝ որք գտանին ՚ի ծովն խաղաղական :

Ռիւայէյօ : Աւան և նաւահանդիստ անոճանել Բռնէսիտն :

Պիկուսիտիւ . և Քորիուս : Են աւանք նշանաւորք ՚ի հիւսիսակողմն լէոն քաղաքի մօտ առ գետա :

ՔՐՈՄՈՒՄԻՆԻՄ

Թարգմանի Հարապո ծովեղերի • իմ վաֆերաց
յայս անուն անունեցաւ 'ի սպանիացոց ի
կատակս • իբր զի ի բովանդակ նոր սպանիա՝ չիք
գաւառ անբեր և աղքատ իբրե զսա • իսկ այլք
ունանք 'ի նորագոյն ծագբաց հաստատեն • թէ յայս
անուն կոչեցաւ 'ի պատճառս առատարեր հանրաց
իւրոց • որք կոչին Հանք ֆիսինկալայ • զորս նա
խաղասեն սպանիացիք փոշոսեան հանրաց • Այս
գաւառ անկանի յարեւելեան հարաւային կողմն
նիքարակվայայ, և վերակվայայ • և ձգեալ տարաւ
ծի 'ի ծոցոյն մէքսիքոնի, մինչև 'ի ծովն հարաւային,
յարեւելից յարեւմուտս իբր 260 մղոն •
Բերք նր սակաւ են, զի երկիրն ամուշ է և անբեր •
'ի տեղեա տեղեա ուր լաւագոյն է հողն՝ լինի
գաղաթիւն պատուհական • 'ի հարաւային կմ՝ 'ի խաղաղական
ովկիանոսի ունի ծոց մեծ առ սպանի
սարիւն, անունն է ծոց սալինէսայ • Այսպէս և 'ի
ծոցն մէքսիքոնի՝ ունի երկու պարոյրս, յորոց մին՝
որ է առաւել ի արեւմուտս, կոչի յանուն Մէյն Էն
րոնիմոսի • իսկ երկուն՝ որ է առ սահմանօք վերակ
վայայ՝ յանուն Քալիպո • Գլխաւոր տեղիք դաւ
առին են հետագայք •

Քարաիօ • կմ կարէտուն • Գլխաւոր քղք համօրէն
գաւառին • և աթոռ գաւառակալ իշխանին • և այլոց
արքունի ստրաճնատարաց, ուր յոջոյն նստէր և
ենթա • իբր 80 մղոնաւ հեռի 'ի հիւսիսային ծովէ • և
իբր 75 'ի հարաւային ովկիանոսէ • և յերկոսին
ծովսն ևս ունի մի մի նւհնգիստ քաջագէտ • 'ի
նախնուն առաւել ծաղկել էր քղքս այս՝ քոյժմ
բայց և զարգիս գտանին 'ի նմ բոլմ վաճառականք
մեծատունք • որք առնեն երեւելի վճնկնուն ի փա
նամայի, ի դեղեցիկ նաւահանգստի, ի հաւանայի,
և ի այլոց տեղեաց •

Մէ Դոնիլիս • Քղք փոքր առ սալինէս ծոցով յով
կիանոսն խաղաղական 'ի հիւսիսակողմն սպանի
սարին •

Նիօնիս • Աւան 'ի հիւսիսակողմն նախնիԹացքա
ղաքի 'ի ներքին գոյմն սալինէս ծոցոյ •

Պարաիս • կմ Մէ Լուսիս պարաիս • Քղք փոքր
առ երեւելի գետով յորում ունի նւհնգիստ պառ
ունա

ունան, 'ի հիւսիսոյ արեմտից սարին պորուքաց
առ սահմանօք վերակվայայ :

Մ Էփէփն : Է աւան ոչ կարի ինչ հեռի 'ի ծոցոյ
մէքսլքոնի :

Ս Էրակէլա :

(Օ) այս դառառ ոմանք 'ի մատենադրաց սղանիաց
ւոց գնեն 'ի հարաւային ամերիկայ, միացու
ցանելով ի նահանգի ցամաքին : Իսկ սղք օտոյ
րադրեն զնա իբրեւ զմի 'ի Գուց նահանգին կվանգի
մալաի . որոց և մեք զհետ գնացեալ, ասոս գտան
ցոք . որ գտաւ 'ի բրիտանիոյ քաղաքոսէ, և յե
տոյ շնորհեցաւ նմ ի անունմբ դքսուէ . զոր վայե
լեն ժառանգք նր մինչև ցայսօր : Երկիր նր առ հա
տարակ լեռնային է և անտառալից . և ամենեկին
անբեր . բայց ունի բժմ հանքս ոսկւոյ, և յոլովա
դոյն ևս արծաթոյ . նաև 'ի ձորոփորս գետոց նորա
գտանի մանրամաղ ոսկի խառն ի աւաղոյ : Սակոյն
բնակիչք նր սակաւ են . որոց գլխաւոր անդիք են
երկու հետագայք :

Մ Է Եփ : Գլխաւոր քղք Գուին փոքր և անոռք .
կառուցել 'ի կողմն հարաւային ծովուն . յարեմտից
երեւելի հրունանգանին՝ որ ձեացուցանէ ծոց ինչ
յորում գտանին Քիպա, Գլէֆա, և այլ փոքրա
գոյն կղզիք :

Մ Է Կու : Քղք փոքր . կմ աւան ծովեզերեայ յա
րեւելեան կողմն օարին պորուքայ :

Լ. Ը. Խ Լ. Բ. Հ. Ը. :

ՆՈՐ ՄԷՔՍԻՔՈՆՆՆԱՆ :

Յայս անուն անունեցաւ յանտոնիոսէ ետպէյոսէ, որ զառաջինն եգիպտացի զնա . է նշգ մենգ թէ չարձակ յոյժ . և ունի իւր սհմկից յարեւելից՝ զու իօխա . 'ի հարաւոյ՝ զհին մէքսիքոն, կամ զնոր սպանիա . 'ի հիւսիսոյ՝ զանծանօթ երկիրն, զոր ամանք նոր աշպիոն կոչեն . իսկ յարեւմտից՝ զծովն իաղազական և զկարմիր ծովն, որ յայտ անուն կոչեցաւ սակո նմանուեն, զոր ունի ի բնիկ կարմիր ծովուն . զի ուր նա զարաբիա բաժանէ յափրիկոյ, նոյնու և սա բաժանէ զքալիֆօրնիա 'ի հիւսիսային ջամաքէ ամերիկոյ . բայց միայն զի սա մեծագոյն է, և բերան նր առաւել չարձակ : Չափ տարածուն ծիս չէ յայտ որսչակի, բայց մարթ է անտաբակոյս ասել՝ թէ չէ ինչ նոճաղ քան զբովանդակ նորն սպանիա, կիմ զհին մէքսիքոն : Ունի բազում գետս մեծամեծս և մանունս . յորոց երեւելիքն են Պլաթ . որ կոչի և Գէպ հիսիսոյ . մի 'ի մեծագոյն գետոց հիւսիսային ամերիկոյ . որ ելանէ 'ի հիւսիսային անծանօթ վայրաց . և յետ ընթացից աւելի ք հազար մղոնս 'ի հիւսիսոյ ի արեւելեան հարաւ, գնայ անկանի 'ի ծոցն մէքսիքոնի, առ ծովեղերեաց սահմանօք թագաւորութե նոր լէոնի : Բուրգաս . նոյնուէս մեծ ք զայլ ամ գետս նոր մէքսիքոնի . որ մտանէ 'ի կարմիր ծովն ի հիւսիսային ծայր նր : Այս լայնարձակ ծանկանի ի բարեխառն դօտեաւ . ուստի օգ նր ի հանրատէս իօսելով բարեխառն է լաւ և առողջարար : Իսկ երկիրն ի մասին լեռնոյին, և ի մասին դիւր հարթածաւալ, բայց արգաւանդ գրեթէ ի ամ տեղիս . բերէ զամ աղցս արմը տեաց, պտղոց, և ծառոց եւրոպիոյ . թնղ զմերս համաբնականս նմ, ուր և հին մէքսիքոնի . այլ առաւել սրատոճական բերք նր, որք և յարգի և ցանկալի առնեն զայս ծայս սպանիացոց, են առաւարքեր ոսկեհանք և արծաթահանք յաճախելէ 'ի զանազան տեղիս :

Յայանեցաւ 'ի 1553 . 'ի ձեռն անտոնիոսի ետպէյոսի, որ ծնաւ 'ի քորտովա սպանիոյ, և յետոյ եկել

բնա

բնակեցաւ 'ի մէքսիքոն, կիմ' 'ի նոր սպանիտ . և էր
այր մեծատուն յոյժ : Արդ' լուեալ նր, թէ 'ի հիւ-
սիսային կողմն գտանին ազգք բիւմբ, և ճք հա-
րուստք, եդ 'ի մօտ ելանեւ 'ի խնդիր նց . վնջ վնջ դի-
նէ 'ի ճնորհ : 'ի շինալայ անցեալ 'ի նորն հաւառ-
այ, անտի 'ի փիմէրիա, եհաս 'ի քողորատոս գետն .
ուր սպանիտցիք հիմնեցին զքղքն սքն բարգուղի-
մեայ . և անտի 50 երկվարք և բիւմբստք, յորս
բարձեալ էր պարէնս կերակրոյ և զենս, ունեւ լով
ք իւր յոգնաթիւ գերիս, դիմեաց ք հիւսիս . և
նախ այնհեցաւ ազգին կոնքացւոց . որք անշնորհե-
ցին նմ' յճն Սուամեցւոց, կիմ' փաթարապուցեցւոց .
ք որ ճնորհորդեալ աւուրս 15, եհաս առ ամն գե-
տոյն հիւսիսոյ, կիմ' սրավոյն, և զըջակաց ճն կո-
չեաց նոր մէքսիքոն . յեզերս գետոյն էին անառք
կաղամիս ծառոց . և 10. 12 գետք, յորս էին իւր
10 հիւր բնակիչք : Ապեալ անդ ետփէյոսի ք արանց
իւրոց աւուրս չորս, անցին 'ի գաւառն գիկվոցւոց .
ուր գտին 16 գետք . անդ զտեղի կալաւ, ոչ ևս
կամեւով յնջ խաղալ ք հիւսիս, առ 'ի չգնեւոյ ըզ-
բովանգակ գունդ իւր 'ի վասնդ կորստեան . և
խուսի մի զօրաց առաքեաց 'ի խնդիր բազմագանձ
գւնցն, զորոց համբաւէին լինել յարեւելան կողմն :
'ի նմին ժմկի և ինքն էանց 'ի գաւառն քոնիքեցւոց .
ուր եդիւ 15 հիւր ոգիս բնակեալս 'ի 5 աւանս . և
խաղացեալ ք հիւսիս, եհաս 'ի գաւառն քոնամեց-
ւոց . ուր եդիւ նոյնպէս 5 մեծամեծ աւանս . որոց
գլխաւորն կոչէր Նիւ, կիմ' Ջիւ . իսկ թիւ բնակչոց
նց իւր 20 հիւր . ապա դարձեալ ք արեւմուտս, ե-
դիւ աւանս մի մեծ Աշոմ անուն 'ի վք ժայռի կա-
ռուցեալ . և անտի յետ 240 մղոնաչափ ճանապար-
հորդուե, եհաս 'ի գաւառն ջուփու . զոր բնակիչք
նր Ջուայի կոչելին : Կդիւ անդ 'ի զնոն տեղիս խաչս
բիւմ, զորս կանգնեաց ֆրանչիսկոս վասիոնէս . որ
յնջ ք զինքն եհաս անդ . ուր և հիմնեաց բնակուի
փոքրիկ գաղթականին սպանիտցւոց . յորոց արք
երեք եւթ կենդանի գտան յայնժամ . անդ զտեղի
էառ ետփէյոս, և ոչ էանց յնջ : Այլ զինի նր փոխ
արքայք հնոյ մէքսիքոնի՝ յուղեցին զնմ' կողմանս
այսր նորոյ ծի . և տիրեցին նմ' կէս մի բռնուք զն-
նուց, և կէս մի քարոզուք աւետարանին . և 'ի զնոն
տեղիս հիմնեցին քաղաքս, աւանս, և ամրոցս :
Իսկ այժմ բաց 'ի սպանիտցւոց՝ որք լին այնչափ ինչ
բաղմաթիւ, գտանին առտէն և այլ զանազան ազգք
և

և ժողովոյք , որք գրեթէ առ հնրկ քաղցր են , բարեբարոյ , և հրահանգեալ . կերակուր նց են որսք զայրենիք , և ձուկն և պտուղք երկրի , զոր ինքեանք մշակեն . ունին իւրեանց սեփական քաղիքէս , որք կառավարեն զնս . իսկ գենիւ հաադաշա են . ոմանք պաշտեն զարեգակն . այլք ունին բաղմնութիւն գրօշելոց . իսկ այլք ոմանք չունին բնական պաշտօն . սակայն բնիւք 'ի նցէ գրծել են 'ի քրիստոնէական հաւատա . և օր լը օրէ դառնան : Այս Ծ բաժանի 'ի հինգ . որք են 'Եւր Տէքսիքոն առանցնալի . Ալթաթէրիւ . 'Եւր նաաաաաա . Փիւէրիւ . և Չիպու . զորս յճջիկայդ ստորագրեսցուք :

Նոր Տէքսիքոն առանցնալի :

Պարագրէ զհիւսիսային կողմն Տիւ , ունեւոյ իւր սահման 'ի հարաւոյ՝ զափաքերիւս . յարեւելից՝ զլուխիւս . իսկ յարեւմտից և 'ի հիւսիսոյ՝ սահմանք նր ձգին լը անծանօթ երկիրն . և է ուղղել 'ի հիւսիսային կամ պրավօ գետոյն , որ 'ի հիւսիսոյ հասի լը հարաւ : Բնակիչք նր բաժանեալ են 'ի զանազան ցեղս , և յերկու գլխաւոր աղքս , որք կոչին Քուլրեցիք . և Քուշումեյիք՝ որք առհնրկ քրիստոնէայ են . և բնակին 'ի բնմ գետոյս և յաւանս առ պրավօ գետով . որոց գլխաւորքն են հետագայքդ :

ՄԷ հաաաա : Գլխաւոր քղք համօրէն նոր մէքսիքոնի . եւսանիստ , և աթոռ գաւառակալ իշխանին . բարեշէն բաղմնամարդ և փարթամ , կառուցել յարեւելեան կողմն գետոյն հիւսիսոյ իբրև 9 մղոնաւ հեռի 'ի նմէ : Ոմանք Սագրայ զայս քղք կոչեն ՄԷ հաաաա կրէնապայի . այլք 'Եւր Տէքսիքոն :

ՄԷ հերոնիս : Աւան առ նովին գետով 'ի հիւսիսաւ կողմն նախընթաց քղքի :

ՄԷ Դելու . ՄԷ յալէի . ՄԷ աննայ . ՄԷ Գրիպաի . ՄԷ Իփնափիս . ՄԷ Տիպիւ . Փոքր սիլիւի : Են աւանք և գետք նշանաւորք այսր գաւառի . որոց բնակիչք են բնիկ ամերիկացիք քրիստոնէայք առհնրկ :

Ալթաթէրիւ :

Պարաւէ զհարաւային կողմն այսր Տի . և ունի իւր սահման յարեւմտից՝ զնոր նաւաաաա . յարեւելից՝ զլուխիւս . 'ի հիւսիսոյ , զնոր մէքսիքոն աւանանակ : իսկ 'ի հարաւոյ՝ զԹիլլուին նոր լէոնի : Բնա

Բնակիչք նր 'ի սպանիացւոց կոչեցան Ափաքեցիք . որք յնշագոյն բնակէին առ եղբրք սալառօ գետոյն . և բիւմբ 'ի նշնէ դարձան 'ի քս . զորս սոլա նիացիք բնակեցուցին առ ամին գետոյն հիւսիսոյ . իսկ մնացեալ ցեղքն բնակին 'ի նախնի կայանս իւրեանց . ուր վարեն աղատ և ինքնիշխան կեանս , անկախ 'ի սպանիացւոց , և դեռ կան 'ի հին կռապաշտուէ իւրեանց . և թէպէտ 'ի 1768 սպանիացիք յարուցին պիճմ Եղէմ'նց , այլ սակաւ ինչ շահեցան : Չիք 'ի սմ' նշանաւոր ինչ քղք . այլ միայն փոքրիկ աւանք և գետոք մօտ առ միմեանս , աստի և անտի սրաւօ գետոյն . որոց գլխաւորքն են այսոքիկ . Վէրափխառն . Յըւնի . ՍԲ Գէսպատի . ՍԲ Գէսգ . ՍԲ Գօշու . Կլապէլոփ . Սօմաս . Մարֆն փի . Դոփիւն . ՍԲ յովհաննէս . ևն :

Նոր հասկումներս :

Չգի' առ կարմիր ծովու . և ունի իւր սահման 'ի հիւսիսոյ' զփիմէրիա . յարեւելից' զափաքէրիա . և զնոր պիսքալիա . 'ի հարաւոյ' զկինալօա . իսկ յարեւմտից' զկարմիր ծովն . կի՛մ զծոցն քալիֆօրնիոյ : Երկիր նր լը մեծի մասին լեռնացին է , այլ արդաւանդ . իսկ բնակիչք նր են բնիկ ամերիկացիք . և են քրիստոնեայք . և բնակին 'ի զնզն աւանս և գետոս , որոց գլխաւորքն են հետադայքդ :

Ռեալ Էրայլէսայ : Աւան կառուցեալ առ սահմանօք շինալօայի :

ՍԲ Խաւ : Աւան առ երեւելի գետով յամին կարմիր ծովուն :

Պէլէճ : Աւան առ կարմիր ծովու . ուր ունի նաւահանգիստ պատճապկան 'ի բերան մեծի գետոյ' որ իջանէ 'ի սահմանաց նոր պիսքալիոյ .

Բերք Էանոսայ : Ի ամրոց կառուցել 'ի մէջ սահմանաց նոր նաւառուայ , և ափաքէրիայ :

Այլ գիւղօրէք նր են Ռօփիօ . Փիտի . ՍԲ Կէլփաի . Յըւնի . ՍԲ Ինէս . Քոնիփարի . Չեբրոս . Դօլէի . ՍԲ յովհէփ . Մարաբէ . Պապէնոս . ՍԲ մարիէղոս . ՍԲ սալիէր . ևն :

Փիմէրիա :

Երկիր Շարձակ յոյժ , ոռոգել 'ի քոլորատոս գետոյն . քաղմամարդ , և քաջ մշակեալ' մենդ 'ի գեալ

դեռեղերս քոչորատոսի . և 'ի մերձակայ վայրս կար-
միր ծովուն . ուր զանազան ազգք և ժզվողք բնու-
կին . յորոց ոմանք են ի արուբ սարանիացւոց , խնկ
այլք ազտա են և ինքնիշխան : Հալատակք սպանիաց
ւոց են փափակեցիք . նիզողացիք . զոփեցիք . յորս
'ի 1768 յաւելան Սերացիք . Փլադեցիք . Սիպու-
փափեցիք . որոց գլխաւոր տեղիք են հետագայքդ :

ՄԲ Բարդաղիւն : Քղք , կմ աւան հին , և գլխաւոր
տեղի սպանիացւոց 'ի փիմերիա , կառուցեալ առ
քոչորատոս դեառով 'ի սաորին կողմն նր :

ՄԲ Եմանէն ալ ար ար . և ՄԲ Քրանիւն : Են երկու
նոր բնակուիք , կմ աւանք 'ի մեւտս քոչորատոս դե-
տոյն , 'ի ծայրն կարմիր ծովու :

ՄԲ Դիւնէն : Աւան առ քոչորատոս դեառով . ոչ
կարի ինչ հեռի 'ի նոյն կարմիր ծովէ :

Վիպուա :

Չգի 'ի հիւսիսակողմն այլոց նախայիշատակեւ գա-
ւառաց . օգ նր ցուրա է . և երկիրն լո մեծի
մասին դիւր , այլ անբեր . ոչ այնչափ առ յոռութե
հողոյն , ք թէ առ սաստիկ ցրտուե . յորմէ բերք
նր ոչ ժամանեն հասունանալ . վայ բաց 'ի մայիզէ ,
և այլոց վայրենի ինչ պողոց , չուեի այլ ինչ արմը-
ախ և պտուղս . նաե բամբակն , որ հնրի է յամե-
րիկայ , առ ոչ հասանէ սակս վաղաժաման ցրտու-
թե : Նոյնպէս զուրի է և յընտանի անասնոց . այլ
փխիկ նոյ գտանին անդ զանազան տեսակք վայրենի
երեոց . նր ինձ . առիւծ ամերիկեան . արջ . վա-
րազն . եղէրուք մեծամեծք . և այծք վայրենիք :
Չայս գաւառ եգիտ ֆրանկսկոս վասկոնէս 'ի 1540 .
առ բզեշկուլէն 'ի մէքսիքոն՝ անտոնի մենտոպեան .
և սաամէ՝ թէ եգիտ 'ի նմ բնակիչս յոգնաթիւս .
որք զգենուին լո տարալու մէքսիքացւոց . և տսի՝
թէ յորժմ առին սպանիացիք զգլխաւոր աւան նոյ ,
ոչ գտին անդ մանկուես , ոչ կանայս , և ոչ ծերս ,
բաց 'ի միոյ կմ յերկուց , որք կային 'ի սրահարանուի
հիւանդաց , և ոմանց զառամեալ ծերոց . գուցե
փախուցին զնոյ յայլ անքոյթ տեղիս , զն մի անկցին
'ի բերան սրոյ սպանիացւոց . կմ զի մի լիցին ին-
քեանց խոջնդոտն 'ի պոլովի : Իսկ բնակեւ տեղիք
նոյ , ծանուցեալք յապրուիս՝ են նք . ՄԲ հաւաք
իւննալուսայ . Լէյլա . Գանի-թանի . ԼՂնադաւի . և այլ
դեոյք աննշանք :

Ե. Շ. Խ Ե. Ր Ն. Թ.

Ք Ա Լ Ի Փ Օ Ր Ն Ի Ա.

Դերակղզի կի՞ ցամաք կղզի լճարձակ, որ ձգի
'ի հարաւոյ արեւելից լճ արեւմտեան հիւ-
սիս. 'ի սարէն սքնն ղուկայ, որ է լճ արեւա-
դարձիւ խեցգետնի՝ մինչև 'ի 32 աստիճան հիւսի-
սային լայնուէ, ուր աւարտի կարմիր ծովն. բայց
առ հարաւային կի՞ խաղաղական ովկիանոսիւ՝ ձգի
հեռագոյն, մինչև ցաղիտակ սար սքնն սեբաստիա-
նոսի, և անդր ևս: Եւ 'ի սոյն արեւմտեան ծովե-
ղերսիւր՝ ունի զանազան տարոյրս, նաւահանգիստս,
և կղզիս. յորոց ծանօթագոյնքն սկսեւ 'ի սարէն սք
ղուկայ՝ գնալով լճ արեւելեան հիւսիս, են այսորիկ:
Պարոյր սքնն մագդալէնացոյ. Պարոյր սքնն մարտինսի.
'Եսաականգիսս անոպոնայ. Կղզի սքնն անայի. Սար սքնն
օգոստինսի. Կղզի սքնն իզմայ. 'Նեղոս սքնն լաւա-
նայ. լճ մէջ ոմանց մանր կղզեաց և ծովեղերեաց
ցամաքին. Սար յղաւ. Ծագ կի՞ սար մոնթերայ կի՞ մոն-
դէնէայ. Սար յիսնապոս. 'Եսաականգիսս կի՞ Պարոյց
Բիսոսայ. Սար մէսպոլինայ. Սար սպիտակ սքնն սեբաստիա-
նոսի: Անդ սկսանի գօտի լերանց, որք ձգին լճ
արեւելո. և գնան միանան լճ ժայռից, յորոց ելանէ
քոլորատոս գետն: 'Նոյնն և յարեւելեան ծովե-
ղերս նք 'ի կարմիր ծովու գտանին զանազան ծոցք,
նաւահանգիստք, և կղզիք, բայց չեն այնչափ ինչ
ծանօթք:

Օր քաղիֆօրնիոյ տէսպէս է լճ այլևայլ դրնց տեղ-
եացն. 'ի ծովեղերս նք սաստիկ է տօթն, և հա-
ղիւ երբէք անձրեւէ. իսկ 'ի ներքս 'ի ցամաքն՝ յա-
ճախ անձրեւէ, տօթն բարեխառն, և օգն առող-
ջարար. յանձրեւային Ժմկս հեղեղաբար իջանեն անձ-
րեւք. և 'ի դագարիլ անձրեւաց՝ սկսանին յորդառատ
ցօղք գիւէրայինք, որք արդաւանդս գործեն դիւ-
կիր. իսկ յապրիլի 'ի մայիսի և 'ի յունիսի 'ի միա-
սին լճ ցօղոյ իջանէ տեսակ ինչ մանանայի կի՞ գաղ-
պէ, որ թանձրացեւ սնգանայ 'ի վք տերևոց եղե-
գանց. յորոց յետոյ ժողովեն. և է պատուական
յոյժ, սպիտակ և քաղցր իւր զաքար. որ և այս՝
է մի 'ի նշանաց պատուականուէ օգոյնք. ուր և այն՝
ժէ
R
շր

զոր հաստատեն սպանիացիք, եթէ չ ամս հինգ, յորս կացին անդ յանհնարին աշխատանս, և 'ի հանապազորդ վիշտս, ոչ որ 'ի նոյն կրեաց ինչ հիւանդութի. բաց 'ի միոյ կմ յերկուց՝ որք կորեան վնանկարգութե իւրեանց :

Այս Ե չհանրապս առել արգաւանդ է և բերբի. ունի լայնարձակ դաշտավայրս, և հովիտս գեղազոտարձս, և արօտս խտաւէտս ոռոգելն 'ի զանազան գետոց, և յականակիտ վտակաց. ունի 14 տղգս արմատաց, և պէսպէս արմատս, և բանջարս 'ի կերակուր բնակչաց իւրոց. և ազգի ազգի պտուղս ընտանիս և վայրենիս, ունի և վարունկ, և մեղրապոպ պատուական յոյժ. և բազմատեսակ ծառս օակաւագիւտս. յորս նշանաւոր է ծառն կոչեցել 'ի բարբառ խտալացոց Փաւ սաւոյ. որ թրգմանի սթ ձող. որ բերէ պտուղ բիւմ. չ նմին և խուռնկ անուշահոտ : 'ի տեղիս տեղիս յամին երկցս հնձեն և կթեն զպտուղս սակս բարեխառնութե և քաղցրութե գոյն : Բաց յազգի ազգի վայրենի անասնոց՝ որք գտանին և յայլ տեղիս, ունի երկու տեսակս անասնոց, որք անծանօթ են յերոսպիս. զորս կոչեն խոյս. վն զի լը իրաց ինչ բերեն զնմանութի խոյոց : Առաջին տեսակն մեծ է իբրև զմիամեայ կմ զերկեմեան որթ. գլուխն նման է եղջերոճի, բայց եղջիւրքն են լը եղջերաց խոյոց. մորթ և ձեւ նր պիսակ են և խայտաբղէտ. և ստեն մանր առաւել քան զիւլջերոճին. իսկ կճղակք ոտից՝ մեծ բոլորակ և բաժանել լը եղանց. և միս նոյն պատուական 'ի կերակուր : Իսկ երկդ տեսակքն նմանին յոյժ մերոց խոյոց. բայց միայն զի մեծ են ք զնս. ասր նոյն երկայն է նրբաթեւ և փափուկ, քաջագէտ 'ի գործ ասուէղէն կերպասուց : Ունի և պէսպէս թռչունս ընտանիս և վայրենիս, և ձուկն առատ 'ի ծովէ և 'ի գետոց : Այլ առաւել մեծագին և պատուական բերք նր՝ է մարգարիտ ազնիւ, որ գտանի յեղերս կարմիր ծովուն, առաւել առատ ք 'ի բուն կարմիր ծովն, և 'ի ծոցն պարսից : Բայց հանք ինչ մինչև զայժմ ոչ գաւաւ անդ. սակայն կարի հաւանական երևի, թէ լերինք նր շեցեն զուրկք 'ի հանքաց. որք են չ նովին գծիւ լայնութե, յորում բազմահարուստ լերինք շինալօայ և սոնորայ :

Բազմամարդ է մենդ 'ի հիւսիսային կողմանո. թէ պէտ գեօլք նր փոքր են. յորոց մեծագոյնքն չունին քունս կմ հիւղս աւել ք 50. զի մեծ մասն բնակ

Եւ զի նր՝ յամստան ստաշտպանեն զանձինս ՚ի բոցակէզ շողոյ արեգական ը հովանեաւ մեծամեծ բաղմատա զարթ ծառոց . իսկ ՚ի ձմեռան բնակին ՚ի խորոփիտաւ և ՚ի փապարս երկրի ՚ի միասին զօրէն դազանաց : Այլ ամենեւին մերկ չըլին . բայց ունին մանեակս ՚ի պարանոցս . և ապարանջանս ՚ի դառտակս և ՚ի սրունս ՚ի ծովային խեցեաց . իսկ կանայք ունին ամեւ զմի ջով սփածանելի գործել ՚ի տերեւոյ եղեգանց , որ հասանէ մինչև ՚ի ծունկս . իսկ լն այլ մասանց մարմնոյ մերկ են : Զէնք նց են նետ , աղեղն , տէգ , և բիր , զորս միշտ ՚ի ձեռնին կրեն , ոչ միայն ՚ի պիճուս որսորդութե , այլև ՚ի ստաշտպանել անձանց ՚ի թշնամեաց . քղի լամ ցեղք մահուչափ թշնամի են միմեանց՝ ուստի և ոչ երբեք դադարին ՚ի պիճմէ : Առ տնին գործ արանց և կանանց՝ է նիւթել տեսակ ինչ խոտոյ , յորմէ շինեն զլամ ձեռակերտս ՚ի պէտս իւրեանց . քի ուսկանս , զարդս , պաստառս , մինչ նաւ կահս ՚ի պէտս աղքատին խահարանի իւրեանց : Իսկ լն բարուց՝ ասի թէ եռանդնոտ են , աջալուրջ , նըրքամիտ , և հպատակ քրիստոնէական ուսմանց . ուստի և բիւք դարձել են , և դառնան անդադար ՚ի քնական կաթուղիկէ հաւատո : Յորժամ հասին անդ սպանիացիք , ոչ գտին ՚ի նմ հաստատել զեզանակ ինչ քղքին կառավարութե . և ոչ զպաշտօն ինչ կանոնաւոր . զի թէպէտ ստաշտին զլուսին , ուր և այժմ իսկ ստաշեն , որք չև ևս են դարձել ՚ի քն , այլ արտաքին ինչ ստաշտն ոչ մատուցանեն նմ . բայց միայն ասի թէ զհերս իւրեանց հաստանեն , և տան քրմաց . յորոց նք շինեն յուսութութե :

Չայս Ե զառաջինն գտին երկու նաւք առաքելք ՚ի քորթիսէ յետ տիրելոյ նր՝ հին մէքսիքոնի . այլ մինն անդ առ ամին նր խորտակեցաւ . և յամին որ զկնի՝ քորթէս ինքնին եմուտ ՚ի նաւ , և եհաս ՚ի բերան գետոյն սըյն պետրոսի և սըյն պողոսի , ուր է նաւահանգիստն սք խաչի . ուր և ՚ի նախընթաց ամի խորտակեցաւ մին յերկուց նախասացեալ նաւուց . անտի նաւել ը կարմիր ծովն , քերելով առ ցամաքաւ , կորոյս զնաւ իւր ՚ի ծովեզերս քուլիս քանայ . և յետ բիւք տառապանաց ուր ուրեմն եհաս ՚ի տեղին , ուստի ելեալն էր . ՚ի 1539 վերստին արձակեցաւ Ֆրանցիսկոս ուլովայ երկդրումբք նաւուք առ ՚ի յնջ խաղալ ՚ի գիւտ այնր նորոյ երկրի . արդ՝ նաւելն ոց ը կարմիր ծովն , և հասել առ 30

աստիճան լայնուէ, տեսին զցամաք երկիր յերկուց
կողմանց . և նաւել յառաւել անձկագոյն կողմն
ծոցոյն իբր 150 մղոնաւ, սկսան գտանել զջուր ծո-
վուն սպիտակ . անտի և ևս յնչ խաղացել ունելով
միշտ 'ի ձեռին զլարն ծովաչափ, նաւեցին մինչև հա-
սին 'ի 5 գրկաչափ խորուի 'ի ծովու, ուր սղտոր էր
ջուրն, և տղմալից : Իսկ նաւապետն և նաւուղիդն
եւեալ 'ի մեծագոյն կայմն նաւուն, զերկիրն տեսին
յամ կողմանց, որոյ ծովեզերք ցած էին յոյժ,
հաղիւ առ փոքր մի բարձրացեալ ք զմակերևոյթ
ծովու . վնջ տեսելնց թէ չէ հնար և ևս յնչագէմն
լինել յարեմուտս, գարձան յետս :

Սուղ ինչ զկնի այսր ճննչորդուէ՝ կրօնաւոր ոմն
'ի կարգէ սբյն Ֆրանչիսկոսի՝ կոչեցեալ մարկոս
նիզացի, 'ի միասին չ միում սեաւ ափրիկեցւոյ,
գնաց ցամաքաւ 'ի գտանել և զայլ անծանօթ տեղիս
նոր մէքսիքոնի . 'ի գառնալն իւրում բնւ մեծա-
բանուք պատմէր զհարստուեց՝ զոր եգիտ . յորմէ
փոխարքային անտոնի մէնտոզեան յորդորել 'ի տի-
րել այնմ երկրի, առաքեաց զվասկոս կորոնատոս
հանդերձ ստոճար դնդաւ չ ցամաք . և զերնանդոս
աւարսոն չ ծով . պատուէր տոճելնմ յնչ խաղալ
չ ծով, ցոր վայր կարելի է : Վասկոս կորոնատոս
սակաւ ինչ եգիտ յայնցանէ, զոր պատմեաց նա-
խայիշակել կրօնաւորն . իսկ աւարսոն հասեալ 'ի
ծանծաղ տեղին, ուր զկայ էառ ուլովայ, էանց չ
այն, և եհաս 'ի բերան սրընթաց և խորայտաւ
գետոյ՝ զոր կոչեաց Պօնա Կայա . չ որ նաւեաց
աւելի ք 240 մղոնա . սակայն ոչ եգիտ զոր խնդրէր :
Ապա զկնի երկուց ամաց նոյն փոխարքայն առա-
քեաց զյովհաննէս հռոգրիկոս քաղրիլոս երկու
նաւուք, որոյ նաւել չ ծով հարաւային՝ եհաս
մինչև 'ի 44 աստիճան լայնուէ . և առ սաստիկ
ստանամանեաց՝ ոչ կարելով և ևս յնչագէմ լինել,
ստիպեցաւ դառնալ անդրէն 'ի մէքսիքոն ուստի
եւեալն էր : Յետ այսորիկ գրծլ 'ի 1611, 1636, և
1675, գիմեցին սպանիացիք 'ի կողմանս յայնսսիկ .
բայց զայլ ինչ ոչ արարին յայն ամ ճննչորդուիս,
եթէ ոչ գտանել զանազան նաւահանգիստս, սարս,
ծոցս, և գետս, առ եզերք քալիֆօրնիոյ, և գնել
անոճանս նց . ապա 'ի 1683 մարքէզն լակունայ փո-
խարքայ մէքսիքոնի, պատուէր ընկալել յարքայէն
սպանիոյ զննայել բնաւ յիրս ինչ առ 'ի ծաւալել
զբրիւտոնէական համո 'ի մչ բարբարոս ազանց
բնա

բնակեցող 'ի հիւսիսահողմն մէքսիքոնի, առաքեաց 2 նաւս ը հրմնտարուք ան իզիդորոսի ատոնդոսի. որոյ հասեւ 'ի ծովեզր քալիֆօրնիոյ՝ շինեաց անդ ամրոց և եկեղեցի. և առաքեաց խնդրել երիվարս 'ի սոնորայ գաւառի, առ 'ի սակաւ սակաւ տիրել երկրին : Հուսկ յետոյ 'ի 1690 կրօնաւորք յնեանք հասեւ ցամաքաւ առ վայրենի աղինս՝ հերիսեցիս և փխմասեցիս բնակելս 'ի նոր նաւառւա, և 'ի փիմերիա, սոպանիացիք կալան յոյս հաստատուն թէ միջնորդուք 'ի ծաւալեսցի 'ի կողմանս յայնոսիկ կրօնս քրիստոնէական . ը նմին և մարմնաւոր տրու թէ իւրեանց :

Աշխարհագիրք առ հնրկ մինչև ցայնժամ անտարաւ կոյս համարէին, թէ քալիֆօրնիա ծանուցել 'ի բազմաց ճննչորդաց՝ բոյց անկատար ծանօթուք, իցէ կղզի՝ անջատել 'ի ցամաքէ . վնյ և այնպս նկարէին զնա յճացոյցս . սակայն յետոյ հայրն ֆրանչիսկոս գլինոս 'ի միաբանուէ յիսուսեանց՝ որ 'ի նոր մէքսիքոնէ գնաց ցամաքաւ 'ի քալիֆօրնիա բլմ անգամ, 'ի 1698 էն մինչև ց 1701, քննեալ խնամով զամ տեղիս ը որս էանց, հաւաստեաւ եցոյց, եթէ քալիֆօրնիա կցել է ը ցամաք . այլ ոմանք ասէ պիշինկ կալել զմիջին ճննչ, հաստատեն՝ թէ ցամաք կիրճն կմ պարանոցն՝ որով միանայ քալիֆօրնիա ը ցամաքի, ծածկի 'ի ջուրց 'ի մակընթանալ կմ յաճել ծովուն . և թէպէտ կարելի է թէ երեւելի մասն ինչ նր ծածկեսցի . բայց դժուարին երեւի, թէ բովանդակն ծածկեսցի, որոյ լայնուին առաւել է ք 240 մղոն . այն զի՝ չգիտեմ ասէ պիշինկ թէ յինչ վկայուի հաստատել իցէ այս կարծիք : Այլ զիւրդ և իցէ, այժմ դրեթէ ամ իրօք յայտնի է, եթէ քալիֆօրնիա է ը արձակ ցամաք կղզի . ուր սոպանիացիք ունին քանի մի բնակուիս . որք են հետագայք :

Լեւեդո : Ամրոց շինեալ 'ի սոպանիացւոց 'ի 1703 'ի ծագ ցամաք կղզւոյն, 'ի տեղւոյ՝ զոր բնակիչք երկրին քօնքօ կոչեն, 'ի վիճակի սքյն դիոնեսիոսի . և ան ունեցին զնա տիրուհի լորէգօի, 'ի սպառիւ տանն անամօրն, որ 'ի լորէգօ աւանի իգալիոյ : Այս ամրոց շինեցաւ 'ի սպառապարան սոպանիացւոց . և մենք քարոզաց յնեան միաբանութե 'ի Ժմկի հարկաւորութե :

Սար սֆ զուկայ . կմ Սֆ յուէի սաբին սքյն զուկայ : Ի բնակուի սոպանիացւոց մօտ 'ի սարն սքյն զուկայ . որ ուղղակի անկանի ը արեւադարձիւ խեցդեանի :

ՄԲ յաիւր : Բնակուի սպանիացւոց 'ի բերան գետոյն
 ալբին թովմայի . որ է գլխաւոր գետ քաղիֆօրնիայ .
 և հոսել ը արեւմուտս , գնայ անկանի 'ի ծովն հա-
 րաւային :

Ալապալաւի . ՄԲ յոլաննէս . Լա բէնէս : Են այլ գետք
 և բնակուիք սպանիացւոց 'ի քաղիֆօրնիա :

'ի հիւսիսակողմն քաղիֆօրնիոյ 'ի վերոյ ք զսարն
 մէնտոլինոյ՝ ոմանք յԾագրաց գնեն զԵր Ալգիւն .
 զոր ասեն գտեալ 'ի 1578 ֆրանչիսկոսի տրագոյ
 հռչակաւոր նաւապետի անգղիացւոյ . և 'ի նմէ կո-
 չեցել 'Աոր արպիոն : Ոմանք ևս յարեւմտեան կողմն
 քանատայ , և ահանց միսիսիբեայ գետոյն՝ ը 43
 աստիճանաւ 'ի հիւսիսակողմն մէնտոլինոյ , գծագրեն
 յաշխարհացոյց պատկերս ծոց ըարձակ . զոր կոչեն
 ծով արեւմտեան . և համարին թէ զբերան նր , որով
 հաղորդի ը հարաւային ովկիանոսի , եզիտ մար-
 տինոս աղվիլար սպանիացի , իսկ կուլիբեմոս աղիլ
 զբնիկ աեղի գուլիլիբայ ծի , ուր հասին սպանիացիք
 յամաքաւ ելել 'ի նոր մէքսիքոնէ , հաւանական կար-
 ծեօք գնէ 'ի հարաւակողմն այնր ծոցոյ : Այլ այս
 ծով , ուր և հաղորդուի նր ը ովկիանոսի , և գուլի-
 վիլայ ծն , և բնակիչք նր երկայնագգեատք , և
 նաւք , որոց խելք , (քի խըք) ոսկեղօծ էին , և ար-
 ծաթաղօծք , են անհիմն ստեղծուածք մոտայ . վր զի
 ը վկայելոյ նոցին իսկ սպանիացւոց , չիք դեռեա
 քացայայտ և որոշ ծանօթուի զվայրացն , որ յայն
 կոյս սարին մէնտոլինոյ . ուր անհնարին սառնա-
 մանիք տիրեն :

Ե Շ Խ Բ Ն Ժ :

ԱՆԴԻԼԿԵԱՆ ԿԶԶԻՔ . ԿՄ ԱՐՇԻՊԵՂԱ

ԴՈՍ ԱՆԴԻԼԿԵԱՆ :

Են յողհաթիւ կղզիք մեծամեծք և մանուկք՝ յարեւելեան կողմն ամերիկոյ 'ի սիւսիս համատարած ծոցոյն մէքսիքոնի և հիւսիսային ծովու . որոց բազմուէ և տարածուէ համեմատ ոչ տեսաւ մինչև ցայժմ յՇԻ . Ե մեջ հարաւային և հիւսիսային ամերիկոյ 'ի ներքոյ այրեցած դօտոյ, միաշար տարածեալք 'ի հարաւոյ Ե հիւսիս՝ և Ե արեւմուտ . զի սկսեալ 'ի դասարթօ կղզւոյն՝ որ մօտ է 'ի հարաւայինն ամերիկոյ, ձգին Ե հիւսիս մինչև ցանդիկօս, և ցալարպատա, և անտի դառնան Ե արեւմուտ, և Ե արեւմտեան հիւսիս : Առաջինքն, որք են յարեւելեան կողմն՝ կոչին Կլաիտ հոլմոյ . կիմ հոլմաթէրտ . սակս հնչղորդեան արեւելեան հոլմոց, որք շինեն 'ի կողմանց անտինց . այլև Փոթր անդիւլեան կղաիտ . զի առ համեմատութեայլոց՝ փոքր են . կոչին նաև Գալիպէ : Իսկ երկդ կարգ կղզեացն՝ Կլաիտ կողմանիս հոլմոյ . և Մեծ անդիւլեան կղաիտ . զի սք մեծագոյն են ք զառաջինսն : Այս ամ կղզիք ունին անջրպետ 'ի միջի իւրեանց նեղուցս պէսպէսս Ե լայնուէ և Ե խորուէ . զի լայնուէ ոմանց է 18 մղոն . ոմանց 45 . և ոմանց մինչև 60 . Իսկ խորուէ Թին 'ի 20 կանգնոյ մինչև 'ի 150 :

Այլ բայ 'ի յերկկարգեան կղզեացս՝ գտանին 'ի կողմանս յայտոսիկ և այլ արշիպէղագոց, կիմ խումբք կղզեաց . ուն երկու փոքրիկ խումբք, մի՝ առ կռանագայ կղզեաւ . և միւս ևս առ կղզեաւն սթյն վինչէնցիոսի : Եւ այլ երկու խումբք . անուննեալք՝ Աւիայեան . և Պէրմապեան, յայն կոյս արեւադարձին խեցգետնի Ե բարեխառն դօտեաւ : Այս կղզիք . մանաւանդ առաջինքն՝ երեւին հատեալք 'ի միաստանի ցամաքէն ամերիկոյ 'ի ձեռն դեանաշարժութէ . կիմ բռնութեայլեաց ջուրց ծովու, ուն ցուցանեն զանազան նշանք :

Երկու եղանակք են յանդիւլեան կղզիս Ե ամն ողջոյն .

Զոյն . քի չոր և անձրևային . բայց յերկոսին ևս սառ-
տիկ է անդ տօթն . զոր Թէպէտ հնազորդ հողմն
արևելեան առ փոքր մի բարեխառնէ , այլ ոչ լը
բաւականին . որ սկսանի իբր յիններդ ժամու ա-
ւուր . և դնայ սաստկանալով լը չափու ելից արե-
գական մինչև ցօր հասարակ . և ադա անդրէն մեղ-
մանայ 'ի խոնարհիլ արեգական . իսկ այլ հողմունք
ոչինչ զովացուցանեն զօդն . այլ մենդ տառաջու-
ցանեն . յորս առաւել սաստիկ է և մրկալից՝
հողմն արևմտեան . որ բիւմ անդամ յարմատոց 'ի
բաց իսկ զծառս մեծամեծս : Հարաւային և հիւ-
սիսային հողմունք ուր ուրեմն շնչեն 'ի կղզիս յայ-
տօսիկ : Յաճախ են անձրեք յորդք և ջաղիք . որք
պտճնեն յօդս զխոնավուի սաստիկ և ինաստիար ,
ոչ միայն մարդկային կենաց , այլև անկենդան ի-
րաց . զի զամ ինչ փտեցուցել ապականեն : 'ի մե-
ռանիլ մրդոյ՝ հարկ է փութանակի թաղել զնա .
քզի լը աւանդել հողւոյն , իսկոյն սկսանի լուծա-
նիլ և հեխիլ . նոյնպէս և միս անասնոց՝ պատրաստ-
եալ 'ի կերակուր մարդկան , և ստուղք հասեալք
կիմ տհապք կորզեալ 'ի ծառոց , առ օրին գնան 'ի
փառլ . հացն բորբոսի , զոր չորացուցանեն՝ առ
'ի պահել յապականուէ . հնրկ գինին 'ի փոքր ժմկի
փոխի 'ի քացախ . երկաթն յառաւօտէ մինչև ցերե-
կոյ ժանկահար լինի . սոյնպէս և այլ ամ ինչ եղծել
ապականի առ Թանձր և յոյժ խոնավուէ : Այլ հարկ
է զամ փոյթ և զգուշուի 'ի մէջ առնուլ 'ի պահպա-
նել զոերմանս յապականուէ մինչև արկցին յերկիր ,
կիմ սերմանեսցին :

'ի սկզբան անդ՝ յորժամ դտան այս կղզիք , ցոր-
եանն՝ զոր տանէին անդր յեւրոպիոյ 'ի կերակուր
եւրոպացոց , որք չէին սովորել առ կերակուրս
երկրին , 'ի սակաւ ժմկի փոեալ սպականէր . ապա
խորհեցան սպանիացիք տանիլ հանդերձ հասկաւն .
որով համարէին առաւել լեւրկար պահպանիլ ցորե-
նոյ 'ի փոռլ . որ արդարև յաջողեցաւ , բայց լը
նմին և դին ցորենոյն աճեցաւ յոյժ յոյժ . ուստի
և փութով վախճան էաւ այս ազգ վճռականութե .
քզի բնակիչք երկրին դժկամակէին այնպիսի ծանր
գնով առնուլ . յետ այնորիկ վճռականք այլոց ազգաց
կամեցիլ դարմանել երկուց ինասուցն ևս , քի արագ
ապականուէ , և ծանր գնոյն , սկսան տանիլ անդ
ալիւր . սակայն և սք վերապեցան 'ի յուսոյ . քզի
թեփն , որ էր խառն լըալեր՝ խոնավացել , խմորէք
զրո .

զբոլոր ալիւրն , և վաղագոյն ևս տպականէր . 'ի զանազան փորձոյ աստի ուր ուրեմն ուսե՛լ վաճառականաց , զայլ ճիշտ կալան . զի հանե՛լ զթեփն , ընուին զալիւրն մաքուր 'ի փոքրիկ տակառս . և կոխե՛լ պնդէին յոյժ , մինչև բոլոր ալեր լինել իբր միաձոյլ զանգոնած . և զբերան տակառացն քաջ խցե՛լ գնէին 'ի նաւս : Այս փորձ բարւոք յաջողեցաւ . քզի ալիւրն այսպէս պատրաստեալ , յետ վեց ամսոց , այլև զկնի միոյ ամի՝ դուռ միշտ անեղծ ամենեւին և անապահան :

Այս կղզեք գրեթէ առ հնրկ լեռնային են . և երկիր նց կաւուտ և կարծր . որք յորժամ հասին անդր եւրոպացիք , կային անգործ և անգարման գլխովին . և ծածկե՛լ բովանդակ մեծամեծ և անմատչելի անտառովք . յորս գտանէին ազգի ազգի ծառք մեծամեծ ուղղաբերձք . արմատ նց ոչ էր այնչափ 'ի խորս , ոմ սովոր է լինել յայլ տեղիս . այլ տարածե՛լ զերեսօք երկրի յաւէտ և նոնազ , լը համեմատուէ մեծուէ և բարձրուէ ծառոյն : Ծառք բուսեալք 'ի վր բարձրաբերձ լերանց և ժայռից՝ կարծր էին , և կեղև նց ողորկ , և տարրացեալ լը փոյտի ծառոյն . յորս հազն ներգործէր երկաթ . յայն սակս սովորաբար հրով հատանէին զայնոսիկ . որպիսի են՝ ծառն կոչեցե՛լ փայտ երկաթի . բորւար . աքայա . պորաթա : Այլ առաւել նշանաւոր ծառ անգիլլեան կղզեաց՝ էր աքօմա կոչեցե՛լ ծառն .

որ հատե՛լ և ընկեցե՛լ 'ի դետին՝ քարանայ :

Երեւելի է միանգամայն և օգտակար՝ և ծառն խիժաբեր . զի բաց 'ի պատոճական խիժոյ զոր բերէ , պիտանի էր բուն նր 'ի շինել անտի քանօթս , կմ նաւակս միաստանիս . որով բնակիչք կղզեացն նաւէին 'ի չրջակայ եզերս կղզեաց իւրեանց յորս ձգկանց . այս տեսակ ծառոյ՝ սովորաբար բարձրանայ 945 , 50 ոտնաչափ . իսկ արամսգիծ նր՝ լինի իբր 5 ոտնաչափ : Գտանէին անդ և զանազան արմառք , և պտուղք վայրենիք ինքնաբոյսք , որք և էին սովորական կերակուր բնակչաց երկրին . յորոց սակի էր և Պանա կոչեցե՛լ պտուղն բուսե՛լ 'ի հովանաւոր և 'ի զով տեղիս . փայտ ծառոյ նր է փուղձ և սպնդային . և սովորական բարձրուի նր 7 ոտնաչափ . յորժմ պտուղն հասանէ , լը նմին և ծառն գօսանայ . բայց նախ ք զկործանիչ յերկիր , այլ շառաւիղ ելանէ յարմատոց նր . որ զկնի միոյ ամի բերէ պտուղ . թապ և այն չորանայ , և այլ զկնի

նր բուսանի : Այլ առաւել շահաւէտ բերք այսց
կղզեաց , էին պէսպէս բոյսք բժշկականք . որք կմ
արտաբուսա եղել 'ի վր ակառացել մասին մարմնոյ ,
կմ կերեալ , կմ ճմել , և կմ եփել , և զջուր նր
ըմպել ' բժշկէին զեմ ակառ սեփականս այնց տեղ
եաց : Ոչ գոյին 'ի կղզիս յայնոսիկ բնաւ ընտանի
անասունք , ոչ չորքոտանիք , և ոչ հաւք . նայնպէս
և վայրենիք սակաւ էին . բայց 'ի թուլածկաց , որք
է ամ կղզիս յաճախեալ էին առաւել ք զայլ թլու
չունս :

Իսկ նախնի բնակիչք այսց կղզեաց ' էին զանազան
աղգք և ժողովուրդք բիրսք և վայրադք . յորս ա
ռաւել նշանաւոր էին Քարէպտ . կմ Քարափպտ , բնա
կիչք փոքր անդիլլեան կղզեաց . որք համարէին
զանձինս սկիզբն ունել 'ի կույանայ . և լինել յազ
գէ կալիպեցւոց : Եւն միջահասակ մարմնով , ա
ռոյգք , քաջաւանջք , գազանաբարոյք , և քաջամար
տիկք . սրունք ոտից նց թանձր , և մկանունքն
ստուճար . աչքն սեաւ և մեծ , և առ փոքր մի ցըջ
ուէլ արտաքս . իսկ կերպագրուն գիմաց նց չէք
այնչափ ինչ ագեղ . այլ ինքեանք պատճառաւ և
ևս գեղեցկացուցանելոյ , կամովին խանդարէին ըլ
տեսիլ կերպարանաց իւրեանց . սովորաբար մերկ
շքէին . բայց փնկ զգեստուց ներկէին զմարմին
յոտից մինչև ցգլուխս կարմրագոյն կաւով : Իսկ
բնակիչք մեծ անդիլլեան կղզեաց է հակառակն
այ , էին տկար , երկչոտ , անխորգախ , և ամենևին
պարզամիտ . զորս առանց ինչ դժուարուէ է լծով
իւրեանց նուաճեցին սպանիացիք : Հայս ամ ազգաց
և ժողովրդոց ոչ մնաց և ոչ մի . քղի 'ի տիրել սպա
նիացւոց երկրի նց , առ փոքր փոքր իսպաւ ջրն
ջեցին զնո . և 'ի տեղի նց յաջորդեցին եւրոպացիք
յայլևայլ ազգաց , որք է Ժմիս Ժմիս տիրեցին
այնց կղզեաց . քղի այժմ գրեթէ ամ ծովեզերեաց
տրուիք եւրոպիոյ ' ունին է տրուք իւրեանց զա
նազան կղզիս յանդիլլեան կղզեաց անտի :

Սպանիացիք որք նախ հասին անդր , ունին զմեծա
դոյն և զյաւէտ արգաւանդ կղզիս . նր զՔուսպա .
զՀարուսա նաւահանդիստն . և զմեծ մասն կղզւոյն
սքն դոմինիկոսի , և զայլ փոքրագոյնս : Անգղիացիք
զՃեամաիքա , զոր առին 'ի ձեռաց սպանիացւոց .
զԱնգիկոա . զՍք քրեատափոր . զՍք վինչէնդ .
զՊարպատա . և զայլ աննշանս : Ի վերջին Ժմիս
առին 'ի գաղղիացւոց և զՍք լուչիա . այլ կորուսին

զՎրանադա . և զՏոմնիկա . զորս 'ի 1779 առին 'ի նոյն դադղիացիք : Չկնի առին անդղիացիք 'ի սպանիացւոց զկղզին Սբ Երրորդուի : Գաղղիացիք այժմ բաց 'ի Մարդինիքայ, Վատաշուբայ, և Մարիկալանդ կղզեաց, և այլոց փոքրագունից, ունին և զՎրանադա . և զՏոմնիկա : Հոլանտացիք ունին զՔուրաքաս . զՍբ Էւստաքէոս . զՍապա . և զՍբ մարտինոս : Իսկ դանիք ունին քանի մի տեղիս 'ի Սբ յովհաննէս, և 'ի Սբ Թովմաս : Չայս ամ կղզիս, չ նոսին և զայլ փոքրագոյնս մի առ մի ստորագրեալ յուր յառաջիկայդ . բաժանեալ 'ի զանազան յօդուճածս ը իւրաքանչիւր տրուէց՝ որք իշխեն 'ի նս, սկիզբն արարել 'ի սպանիացւոց յառաջին տիրապետողաց նոյն :

307. Թ . Կղզիք սպանիացւոց :

Յառաջագոյն միայն սպանիացիք վարէին զտրուի յանդիլէան կղզիս . զորս եգիտ 'ի 1492 գերա հռչակն քրիստափոր քոլումպոս . ուր յԵհանուր ներածուեանդ նշանակեցաք : Այլ յետ այնորիկ հասին անդ և այլ զնոյն ազգք յեւրոպիոյ . և տիրեցին բազմաց 'ի կղզեացն . քղի սպանիացիք իբրեւ կոխեցին 'ի բազմահարուստ ցամաքն ամերիկոյ, չարարին այնուհետեւ փոյթ ինչ զկղզեաց նոյն . սակայն տակաւին մեծագոյնքն յայնցանէ՝ և առաւել արգասաւորքն են ը նոյն տրուի, ուր ասացաք . քր Քապա . Հարուսս նաւահանգիսս . մեծ մասն սէյն Դոմինիկոսի . որք են 'ի մեծ անդիլէանց . իսկ 'ի փոքր անդիլէանց . Մարգարիտա . զորս յիշկայդ ստորագրեացուք :

Քապա :

Ի մի 'ի մեծամեծ կղզեաց Եի . և մեծ ք զայլ ամ անդիլէան կղզիս . տարածել յարեւելից յարեւմուտս . ունի 'ի հիւսիսոյ զՖլորիտա, և ըզղուկայեան կղզիս . 'ի հարաւոյ արեւելից՝ զսբ դոմինիկոս . 'ի հարաւոյ՝ զՃեամալքոս . և զհարաւային ցամաքն ամերիկոյ . իսկ յարեւմտից՝ զծոցն մէքսիքոնի : Երկայնութի նոյն է իբր 720 մղոն . իսկ լայնութի նոյն

նուիրն յբարձակագոյն տեղիս 120 . և յանձկագոյն
 վայրս 36 . իսկ բովանդակ տարածուին՝ 50000 քա-
 ռակուտի մղոն ծագրական . և է անմիջապա առ ա-
 րեւադարձիւ խեցգէտնի յեղերս այրեցած գաւույ :
 Օդ նր քաղցր է և բարեխառն , այլ 'ի բնմ տեղիս
 գէճ և թանձր . իսկ երկիրն ուէսպէս . արեւմտեան
 կողմն նր դիւր է և գաշապին , և քաջայարմար 'ի
 մշակուի . իսկ արեւելեանն ը հկնին՝ գլխովին լեռ-
 նային ապառաժուա և անառաւից . յանառաս նր
 բաց յայլոց աղգի աղգի ծառոց՝ գտանին մայրք մե-
 ծամեծք յոյժ . և այլ զանազան ծառք պիտանիք 'ի
 շինոճած . այլ և անուշահոտք : Գտանին անդ և վաչ-
 րենի ցուլք սերեալք յարջառոց՝ զորս սպանիա-
 ցիք 'ի սկզբան անդ տարան անգր . և առաւ անխը-
 նամ մնացեալ վայրենացան . իսկ այժմ որսան զնր
 սեաւ ամբրիկեցիք գերիք սպանիացւոց լուկ վն մոր-
 թոյնց . որ է մի 'ի գլխաւոր վաճառաց կողույս . իսկ
 զմիսն՝ որ թէպէտ պատուական է 'ի կերակուր , 'ի
 բաց ընկենուն . ուն և զմիս այլոց վայրենի երէոց :
 Ունի այժմ և ընտանի անասունս չորքոտանիս . հր-
 երիվար , ջորի , արջաւ , և ոչխար . այլ և հաւս ըն-
 տանիս , և վայրենիս , և կրկայս , որոց սոք ասեն
 թէ է աղդողական գէղ ըգէմ բոբոտուէ : Ունի և
 հանքս գայլախաղ վիմի , և կաւոր քղիսէլ յերկ-
 րէ . և հանքս աղի առ ամն ծովու , ուր դործեն
 աղ բնմ . և ձուկն առաւ 'ի ծովէ և 'ի գետոց . և
 ծխախոտ պատուական . որ է երկդ գլուխ վճռյ
 նր . ուն և աղնիւ փայտն քամբէկեան բերել 'ի քամ-
 բէկեան ծոցոյ , և 'ի հոնտուրասոյ : զոք ասաի բարձ-
 եալ՝ տանին յեւրոպիա :

Չայս կղզի զառաջինն եգիտ քոլոմպոս 'ի 1492 'ի
 հոկտ' 28 . բայց ոչ կալաւ անդ կալուածս . և ոչ
 հիմնեաց բնակութի . այլ վեր'ի վերոյ քննեալ զնա-
 ինքնին , և 'ի ձեռն արանց իւրոց , էանց անտի 'ի
 սբ գովինիկոս 'ի խնդիր ոսկեհանքաց . և ապա դար-
 ձաւ անդրէն 'ի սպանիա : Յետոյ 'ի 1511 առաքե-
 ցաւ անդր յարքայէն սպանիոյ յովհաննէս վէլասկ-
 ուէս այր ամբարտաւան , անգութ , և ընչաքաղց ,
 500 հետեակօք , և 80 հեծելովք . և հասել 'ի քու-
 պա , ել 'ի ցամաք յարեւելեան կողմն նր . 'ի գլուին՝
 յորում տիրէր հաթուէյ անուն քաղերէ . ծնել 'ի
 սբ գովինիկոս . և ասա փախուցել յահէ սպանիաց-
 ւոց . այլ տեսել նր թէ և աստ չիք հնար նմ՝ դեր-
 ծանիլ յամենամախ սրոյ սպանիացւոց , ընտրեաց
 քա .

քաջութի մարտի մեռանիլ, քի իւրովի մատնել զանձն
 'ի գերութի նց. վնց ժողովել զարս իւր, եգ նց ա-
 ռաջի զվերահաս վտանգ կորստեան իւրեանց. և
 մինչև էր մտեալ 'ի մարտ, հաւտնեցոյց նց ընկե-
 նուլ 'ի ծով զամ րոսկի զոր ունէին. զի կարծէր նա,
 թէ այն հանք՝ զոր այնչափ անյադ տենչանօք, մէնդ-
 թէ մոլեգնաբար խնդրէին սպանիացիք, իցէ տծն
 նց. վնց զմտաւ ածէր, թէ 'ի չգտանելն նց զայն
 յձի անգ 'ի պաշտել, ոչ ևս այնպիսի եւանդեամբ
 ողնդէին զհետ 'ի տիրել նմ: Այլ վրիպեցաւ 'ի
 յուսոյ. քզի հասել սպանիացւոց 'ի կղզի անգր,
 դազանաբար յարձակեցան 'ի վր, ցրոճեցին զբանակ
 նր. և կալել զնա, դատապարտեցին յայրումն կեն-
 դանւոյն. արդ մինչեւ կապել կայր 'ի ձող եղիւ-
 լին հաթուէյ, և դահիճքն պատրաստէին զփայտ և
 զհուր, միոմն 'ի քհնյից անտի սպանիացւոց՝ որ լէ եր-
 կար կացել 'ի կողմանս յայնոսիկ, ուսել էր զեղու-
 երկրին, մատուցել առ նա, յորդորէր զնա լուսնիլ
 զմկրտութի, և լինել քրիստոնեայ. և զառաջիկայ
 տանջանս և զմահ յանձն առնուլ կամակար 'ի պա-
 տիժ մեղաց իւրոց. որով ասէ, լ մեռանիլն քո ու-
 զիդ երթաս յարքայուէ. զորոյ զգեղեցկուին և զեր-
 ջանկուին բնւ բանիւք նկարագրէր նմ առաջի:
 Ասէ ցնա քաղիքէն. յարքայուէ անգ՝ զորմէ դու
 խօսիս, գտանիլն և սպանիացիք. պիտի ետ քհնյն.
 այո՝ բայց միայն նք որք բարի են. իսկ քաղիքէն
 լի դառնութեամբ ասէ ցնա, բարեգոյն նց է չարագոյն.
 Թոյլ տուր ինձ վղջիկի մեռանիլ, և չաւսանել և
 ևս զերեսս նց. և այնպէս կենդանւոյն հրկէզ եղև
 եղկելին:

Եւ այնուհետեւ չունելով սպանիացւոց զոք գիմա-
 մարտ, առանց այլ ինչ պիտի տիրեցին համօրէն
 կղզւոյն. զի բնակիւք նր ահաբեկել 'ի սարսափելի
 զինուց նց և յերկալարաց, բոլորովին անձնատուր
 եղեն նց. իսկ սպանիացիք վարեալք յապարատան
 ցանկուէ ագահուէ, ոչ թողին անդթուիս և բռնա-
 կալուիս, զոր ոչ 'ի գործ արկին 'ի վր եղկելեացն.
 վնց առ զերծանելոյ նց յայնպիսի գժոխային գե-
 րուէ, խոյս տային և թաքէին յանտառս և 'ի ծոր-
 ծորս լերանց. այլ սպանիացիք զհետ անդել նց,
 որսային զնս իբրև զլայրենի գազանս. և արկեալ
 յոռնակապս զոռս նց, յանխնայ ծառայեցուցանէին
 'ի խիստ և 'ի դժնդակ դործս. և զի բնութեմ կար
 էին նք, և անկիրթ յաշխատանս, յայն սակս լէ
 ծան

ծանրութիւն աշխատութեց ընկճել մեռանէին . զոմանս
ինքեանք սպանիացիք սպանանէին իբր անսպասանս
'ի գործ , առ չկերակրելոյ զնն վայրապար . բնմ
անգամ ևս առ գուշնսքեայ ինչ յանցանաց , կմ 'ի
տեսանել զնն դանդաղս 'ի գործ , յափշտակել 'ի
մօլեգին սրամաուէ , հարկանէին և անդէն սպա-
նանէին զնն : Եւ այսպէս յետ ոչ բնմ ժմկց սպառ-
ապուռ ջնջեցին 'ի միջոյ զբուն բնակիչս քուսպցի .
որք բազմաթիւ էին , այլ ոչ ճ միլիոն , ուն գնէ տէ-
լաս քաղաս ևնս սպանիացի . որ անդ գտաւ առ
նովին ժմկօք . քզի եթէ և զտրքոտանիս , և ըզ-
թոչունս , որք յայնժամ գտանէին 'ի քուսպ , 'ի
կարգ մարդկան դասեսցուք , ոչ հասանեն 'ի ճ մի-
լիոն . այն զի և անհնարին էր այնչափ բազմութե
մարդկան առանց երկրագործութե և առանց այլ
ինչ արժեքստի , լոկ ինքնաբեր անզօր և սակաւ
արգասեօք երկրի ապրիլ : Այլ չէ պարտ ինչ զար-
մանալ ը այսպիսի անագորոյն խժդժական գնացո
սպանիացւոց ը տառապել քուսպցիս . քզի ուն
գրեն պաամիչք սպանիացւոց , նա ինքն վէլասկուէզ
էր այր անողորմ և անգութ . և արք նր ը մեծի
մասին դազանաբարոյք և արեանարբուք . և միան-
գամայն ասացից՝ յետին գիրտ սինլիքոր ժղձգեան
սպանիացւոց . որք իբրև հասին յամերիկայ , 'ի բաց
ձգել զնմ սանձ և զհնաղանդութի , գործէին ան-
սպասելի զնմ՝ զոր ինչ կամէին . որով և սպառեցին
զբուն բնակիչս նն . և այնուհետև սպանիացիք օր
ը օրէ բազմացան անդէն . որոց գլխաւոր տեղիք
են հետագայք :

Հասանա : Գլխաւոր քզք քուսպ կղզոյն 'ի հիւսի-
սային արեւելեան եզերսնր 'ի գեղազունարձ դաշտի ,
'ի բերան ծոցոյն մէքսիքոնի . 'ի հիւսիսոյ ունելով
զծովն . իսկ յայլ կողմանց չրջապատել յերկուց
վտակաց լաճիտայ գետոյն : Անեալ 'ի 1512 'ի յա-
կորայ վէլասկունէայ . և զառաջինն անոճանեալ
նահնգիստ քարէննասայ . ապա փոխադրել յայն
տեղի՝ ուր այժմէ է , և ըարձակել զնն շինոճա-
ծովք , կոչեցաւ ՍԷ քրիստոփոր Կառանայի , կմ սոսկ
Հասանա : Եւ քզք մեծ բարեշէն բազմամարդ և բազ-
մավաճառ , 'ի սկիզբն անցել դարու՝ թիւ բնակչաց
նր հասանէր ց 26 հազար . այլ ասի՝ թէ այժմ այս
թիւ նոճաղէ է . շինոճաճք նր բովանդակ քարա-
շէն են և գեղեցիկ . այլ ոչ այնչափ ինչ բարձր :
Անի 11 եկեղեցիս , և մեհապանս արանց և կա-
նանց ,

նանց, փարթամս և մեծաշէնս. յորս երևելի է մե-
նաստանն և եկեղեցին կուսանաց սրբն քլարայի-
ուր աւելի ք զհարիւր հաւատաւորս բնակին. ունի
և երկու մեծամեծ անկերանոցս վայելուչս, և այլ
սրահոճակոն շինուածս հասարակաց և մասնաւո-
րաց. սովորաբար աստ նստի եղև սրբն յակորայ.
այլ չունի իւր սեփական ապարանս, և ոչ աթոռա-
նիստ եկեղեցի, 'Ահհիստ նր' է մի 'ի շաւադոյն
նահիստից համարէն ամերիկոյ, լարձակ անքոյթ
և ապահով յամ հողմոց. ուր կարեն անարգել կալ
հազար մեծամեծ նաք միանգամայն. բերան նր է
նեղուց անձուկ իբր կէս մղոն երկայն. որ ունի 'ի
սրաշտպանուէ իւր չորս բերդս ամուրս 'ի զանազան
տեղիս, քաջ սպառազինեւ. այլ մինչև էր այսնդ
քաջ ամրացուցիչ քղքս այս, առին զնա 'ի 1536
հէնք գաղղիացւոց. քայց քղի լէ այն Ժմկո դեռ
փոքր էր և աննշան, նմին իրի սահաւ դրամք անդ-
րէն յինքեանս ընկրկեցին զնա սպանիացիք. յորոց
զինի սուղ ինչ Ժմկի առին անդղիացիք. և 'ի նոյնէ
գաղղիացիք. և ապա դրձլ էանց 'ի ձեռս սպանիաց-
ւոց. որք լէ բոլմ Ժմկս չունէին ինչ փոյթ ամրա-
ցուցանել զնա: Այլ իբրև թագաւորեաց 'ի սարս-
նիստ տունն պորպոնեան, այնուհետև յաւելան ամ-
բուիք հաւանայ. սահայն 'ի վր այսր ամի 'ի 1762
առին անդղիացիք զքղքն. լէ նմին և 12 պոնդմական
նաւս. այլ 'ի դաշնագրուէն՝ որ 'ի 1763, անդրէն
դարձուցին 'ի ձեռս սպանիացւոց. որք և ևս յա-
ւելին զամրութիս նր. և ստուար դունդ մի զօրաց
կարգեցին 'ի հնազորդ պահպանուէ քղքին և նա-
ւահանգստի նր:

ՄԷ յալԷ: Գլխաւոր քղք. բուպա կղզոյն. եղևա-
նիստ, (Թէպէտ եղև նր սովորաբար նստի 'ի հա-
ւանս.) և աթոռ գլխաւոր ատենի նր. շինել 'ի
վելասկոճեայ՝ որ յայս կղզի հաստատեաց զաթոռ
կառավարութե. 'ի հարաւային արեմտեան կողմն
կղզւոյն իբրև 6 մղն հեռի 'ի ծովէ, 'ի ծագ պարու-
բին՝ ուր ունի նահիստ պատուական և սուր-
հով յամ հողմոց, չրջապատել 'ի բոլմ մանր կղզեաց:
Յառաջագոյն ծաղկել էր յոյժ վճռկանութի սորին
քղքի. այլ այժմ գրեթէ բոլորովն փոխադրեալ
է 'ի հաւանս. վն թէպէտ լը կարգի իրաւանց առա-
ջին է սա 'ի կղզի անդր, այլ լը իրին անշքացիալ
յոյժ. թէպէտ 'ի վերջին Ժմկո և ևս յաւելան ամ-
բուիք նր:

ՄԷ Խաւ : Աւան իբրեւ 60 մղոնաւ հեռի 'ի հաւա-
նայ յարեւելեան կողմն նր :

ՄԷ հոգի : Աւան 'ի հարաւային ծովեզերս այսր
կղզւոյ :

ՄԷ յաւիտենոս : Աւան 'ի հարաւոյ արեւելից նախըն-
թաց աւանին :

Մանգանիւլա : Աւան նոյնպէս 'ի հարաւոյ արեւելից
սքյն յուլիանոսի :

Սիւլիւթա , կմ Սիւլիւթա : Բիւլք փոքր , կմ աւան 'ի
հիւսիսոյ արեւմտից սքյն յակոբայ , բաժանել յեր-
կու մասունս . որոց մինն կոչի Հին Սիւլիւթա . և է
առ համանուն պարուրիւ . իսկ երկրէն՝ Նոյ Սիւլիւթա .
կառուցել 'ի պարոյրն դարգվինայ .

Փինոս : Է կղզի իբր 60 մղոն չ երկայն . և 25 չ
լայն . մօտ 'ի քուպա 'ի հարաւակողմն նր . 'ի մէջ
քսակվայ ծոցոյ , և սարին քորրիէնդայ :

Հարդաւաս նաւահանութիս :

Եւս կղզի անկանի չ 18 աստիճանաւ հիւսիսային
լայնուէ : Երկայնութիւնը յարեւելից յարեւմուտս՝
է 140 մղոն . իսկ լայնութիւն 'ի հիւսիսոյ չ հարաւ՝
50 : Օդ նր ջերմ է յոյժ , բայց միանգամայն և խո-
նաւ . մէնդ 'ի յունիսի , 'ի յուլիսի , և յօգոստ' , 'ի
յաճախել յորդ անձրեաց , ուստի և վնասակար
կենաց : Իբրեւ 'ի կէսն ամառան և 'ի սկիզբն հնձոց՝
ստէպ շնչեն ունդ տապախաւն հողմուկք . բայց սո-
վորաբար յուլիսի դ ժամէ աւուրն մինչև ցըրդ ժամ
երեկոյի՝ շնչէ հողմն ինչ մեղմ քաղցր և զովացու-
ցիչ , և 'ի դարարիլ այնր հողմոյ , տիրէ տապ մաս-
նիկ :

Երկիր նր լը մասին լեռնային է և անտառաղից . և
լը մասին գիւր դաշտային . ռոպեալ 'ի բազմապա-
տիկ գետակաց , ուստի և արգաւանդ . այլ սակաւ
ուրեք մշակեալ առ նուազութիւն բնակչաց . զի 'ի բո-
լոր կղզին հաղիւ գտանին 1500 սպանիացիք , և
ծնեալք 'ի խաւն սերնդոց . ք յառնէ սպանիացւոյ ,
և 'ի կնոջէ ամերիկացւոյ . և իբր 3000 խափշկք
ափրիկեցիք , զորս գնել սպանիացւոց՝ ծառայեցու-
ցանեն 'ի մշակութի երկրի : Սովորական կերակուր
համօրէն բնակչացն է մայիզ , կմ մսրացորեն . փա-
ղագէ , (ք տեսակ ինչ եէր էլմասիի) , և քառաւ .
որք են սեփական բերք ամերիկոյ : Բերէ և շաքար ,
և

և ծխախոտ , և գազաով , այլ ստեղծաւ , որք և բնակչաց նր չեն բաւական : Ունի և զանազան տեսակս վայրենի-անասնոց , սերեալս յայնց՝ զորս 'ի սկզբանն տարան անդր սպանիացիք . ուստի այժմ՝ գլխաւոր վաճառք այսր կղզւոյ՝ են մորթք նց , այլ և ջորիք . որք թէպէտ փոքր են , այլ ուժեղք և արագ ընթացք . բայց այս ամ սակաւ ինչ են . վնյ թէրուին սպանիոյ չունի ինչ օգուտ 'ի կղզւոյ աստի , այլ մենդ փնտս . քզի ամի ամի ծախէ աւելի ք 5000 փէցա 'ի թռչակ 200 զինոճորաց , (զորս կարգել է անդր 'ի պահպանուին .) և եկեղեցականաց կղզւոյն : Սակայն 'ի վր այսր ամի բոլմ՝ զգուշութիւն պահէ զնա , թակս պատճառն և յաջողակ դրից իւրոց . առ 'ի հանդիստ առնուլ անդ նաւահանդիսի իւրեանց , որ 'ի սպանիոյ նաւէ 'ի մէքսիքոն . քզի է լ մէջ անդիլ լեան կղզեաց . և է առաջին կալուած սպանիացւոց՝ որ լ առաջ լինի , որոց 'ի սպանիոյ նաւեն 'ի մէքսիքոն :

Այս կղզի գտաւ 'ի քոլումպոսէ 'ի 1493 . այլ չեղև ինչ փոյթ սպանիացւոց տիրել նմ մինչև ցամա 1509 . յորում ամի ելեալ 'ի կղզւոյն սքյն գոմինիկոսի՝ լ առաջնորդութիւն շէնեանն փոխայ , յուսով գտանելոյ անդ ռսկէհանքս առատաբերս , մտին կալան զկղզին տւանց ինչ մարտի պոզմի : Բոլի բնակիչք նր լուեալ զամ անցս , զոր անցուցին սպանիացիք լ բռնակիչա այլոց կղզեաց , որք գիտամարտ գտան նց , կամովին արկին զանձինս լ լծով նց :

Աք 'ի սկզբան անդ այնոյ ունէին 'ի մտի՝ եթէ սարանիացիք անխոցելի են և անմահ . վնյ թէպէտ անհր նարինս տառապէին 'ի խիստ ծնշութէ նց , այլ ոչ իշխելին բնաւ գլուխ ամբառնալ , և թօթափել ըշծանրաբեռն լուծ նց 'ի պարանոցէ իւրեանց . ապա մի ոմն 'ի քաղիքէից կղզւոյն՝ պրայօ անուն , ունելով 'ի տան իւրում օթագայեալ զերիասարգ մի սպանիացի սալսէտոս կոչեցեալ , կամեցաւ զփորձ առնուլ 'ի վր նր , և ստուգել զճշմարտութիւնացն . վնյ յորժամ ել նա 'ի ճննչ երթալ 'ի տեղի իւր , ետ նմ ուղեկից և առջնորդ ճննչի զոմանս յարանց իւրոց . սպտոճէր տոճեալ նց , զի յանցուցանել զերիասարգն լ գետ մի , լ որ հարկ էր անցանել , ընկեսցեն զնա 'ի ջուր . և ջանասցեն թէ հնար ինչ իցէ հեղձուցանել զնա անդ . արարին և նք այնոյ՝ զի նա որ բարձեալ ունէր զերիասարգն յուս իւր անցուցանել լ գետն , իբրև եհաս 'ի մէջն , ընկէց զնա

զնա 'ի դեռ սնդր . և 'ի վր հասեւ այլոց ընկերաց
նր , կաշան զեղեկել սպանիացին 'ի ջուր անդր այն-
չափ , մինչև տեսին զի ոչ ևս տոնէր շարժումն ինչ ,
ապա հանեալ 'ի ցամաք , անկանէին առաջի նր , և
ինդրէին ներել ինքեանց վր այնր գիպումս . զի
դեռ ևս կասկածէին , թէ գուցէ չիցէ մեռեալ . և
կացեւ անդ առուրսերիս . կեղծելով զանձինս սուգ
առնուլ 'ի վր նր , իբրև տեսին զի գի նր սկսաւ
նետիւ և քայքայիւ , ծանեան փորձիւ եթէ մեռա-
նին և սպանիացիք :

Այս լուր վաղգի ծաւալեցաւ առ յամ ցեղս կղզւոյն .
և նոյն ժամայն զէն ստեալ յամ կողմանց գիմեցին
'ի վր սպանիացւոց 'ի ջնջել զնս յերկրէ իւրեանց .
այլ փոխէ լեոնեան գումարեալ զգօրս իւր , և օդ-
նուի ևս ընկալել 'ի նր գոմինիստէ , մուշկնաբար
յարձակեցաւ 'ի վր նց . և եհար զնս 'ի հարոճածս
առատիկս . սակայն և նք սպանին զքիմս 'ի սպա-
նիացւոց . այլ տեսեւ յետոյ զի սպանիացիք օր լը օրէ
յաւելուին , և զօրէն ամեհի դադանաց աստատա-
կէին յամ կողմանս կղզւոյն , սարսափելի կոտորածս
գործելով , եզին 'ի մախ թէ մեռեալք նց զինի ա-
ւուրց ինչ անդրէն յառնեն 'ի կեանս՝ առաւել գա-
ղանացեալ ք զառաջինն . վայ յուսահատեալ այնու-
հետև միւսանդամ 'ի ձեռս բերելոյ զառաջին ազա-
տուի իւրեանց , դարձան և անդրէն խոնարհեցու-
ցին զսպարանոցս ը լծով նց . իսկ սպանիացիք ա-
ռաւել ցասուցեալ սակս այսր աստատմութե նց ,
այնչափ ծանրացուցին զբռն ծառայուէ 'ի վր եղ-
կելիացն , մինչև 'ի սուգ ժմի խապառ անհետ առնել
յերկրէ զսերունդս նց . որք լը սովորական չափա-
ղանցուէ տատմագրաց սպանիացւոց՝ առաւել էին
ք 600000 . իսկ այժմ բնակիչք նր չեն այնչափ ինչ
բազմաթիւ . որք են բնիկ սպանիացիք . և 'ի խառն
սերնդոց ծնեալ . որոց գլխաւօր տեղի է քաղաքդ՝
որ զկնի :

Հարուստ նաւահանքիս : Է գլխաւօր քղք համօրէն
կղզւոյն . եղսանիստ , և աթու կուսակալ իշխանի
նր . փոքր , և ոչ այնչափ ինչ բազմամարդ , այլ գե-
ղեցիկ և ամուր . կառուցեալ 'ի հիւսիսային կողմն
կղզւոյն , 'ի կղզի ինչ փոքրիկ՝ միացեալ ը մեծի կղզ-
ւոյն 'ի ձեռն ամբարտակի . ունի նաւահանգիստ մեծ
և տատուական . ուր կարեն կալ անքոյթ նաւք որ-
չափ և մեծ իցեն , այլ և բերդ հզօր . 'ի 1595 փրան-
չիսկոս արաքէ հրձիգ արար 'ի նաւահանգստի աստ
զամ

զեմ նաւս սպանիացւոց . այլ ոչ կարաց առնուլ զքղբն . ապա զկնի երկց ամաց կոմսն քուսպէրլան տայ էառ զբոլոր կղզին . ուր մեռան 400 զինուորք 'ի զօրաց նր յախտէ հիւանդուէ . յորմէ ստիպեցաւ 'ի բաց Թողուլ զկղզին . այլ յեւանեւ անտի , եբարձ 70 ումբագործիս քի դօփ , և անհամար դրամս , և այլ աւարս . 'ի 1615 հոլանտացիք առաքեցին մեծ նաւահանգէս 'ի վր այսր կղզւոյ . որ էառ զքղբն , և աւար եհար . այլ ոչ կարաց տիրել բերդի նր . վնս ստիպեցաւ 'ի բաց Թողուլ և զքղբն :

ՄԷ ԴՊՌԵՆԻԿՈՍ Ի ԻՄՈՒՍ . ՍԱՆ ՏՕՒՆԻԿՈՍ :

Եյս կղզի զառաջինն 'ի բնակչաց իւրոց անուանեւ Էկուէր Հայիկի . ապա 'ի սպանիացւոց կոչեցաւ Սպանիւս , քի փոքր սպանիս . և հուսկ յետոյ ՄԷ ԴՊՐԵՆԻԿՈՍ , յոնուէն գլխաւոր քղբի իւրոյ . անկանի լէ մէջ քուսպի , ձեամախքայ , և հարստս նաւահանգրս տին , յորմէ բաժանի անձուկ նեղուցաւ : Երկացնուի նր յարեւելից յարեւմուտս է իւր 400 մղոն . իսկ լաւ նուին 'ի հիւսիսոյ լէ հարաւ 120 , ուստի և զկնի քուսպի մեծ է ք զայլ ամ անդիլլեան կղզիս : Եւ նի բլմ գետս , և վտակս , որք սուղանեն զերկիր ծր . որոց գլխաւորն է Օթօս . որ իջեալ 'ի լեւանց խառն լէ աւազոյ բարձեալ բերէ և մանրիկ հատս սսկոյ : Օդ նր տօթաբին է , այլ բարեխառնի 'ի կանոնաւոր հողմոց , որք հանապազ շնչին անտանոր անձրեք ջաղբք յաճախեն յամառան , լծեղա ոչ միա ալէս լէ ամ տեղիս . արդաւանդ է և բերրի աւաւել Ք զայլ շրջակայ կղզիս . և գլխաւոր բերք նր են շաքար , լեղակ , բամբակ , գադատլ , խաչվէ , աղգի աղգի համեմբ , և պտուղք պատուհականք . քի ա նանաս , պանանէ , որք են մասնաւոր պտուղք սեփականք ջերմոյին նահանգաց . լիմսն , կխորոն , նարինջ , սրմաւ , ծիրան աղնիւ , այլև խաղող , և մեղր , և մում . ունի և հանքս սսկոյ , և արծաթոյ , և սղնձոյ , և այլոց իրաց . յորոց 'ի սկզբան անդ բլմս շահեցան սպանիացիք . այլ այժմ դրեթէ բոլորովին լքեալ կան անգործ . առ չուեւելոյ սպանիացւոց բաւական դերիս 'ի ծառայեցուցանել զնս 'ի գործ մետաղաց . զորս և ջանան ծածկել յայլոց աղքաց եւրոպիոյ : ունի և անտառս մեծամեծս , և աղգի աղգի ծառս 'ի պէտս ներկոյ և շինուածոց . յորս գտանին և մասնաւոր ծառք անծանօթ յՍա մեր :

մեր . յորոց մի է և ծառն կաղամբոյ . զոր անդղիւս
ցիք կոչեն Քաղալէրէն . իսկ դաղղիացիք Փախալէ .
որ է ծառ ստոճար և բարձր յոյժ . տերեք նր մե-
ծամեծք լայն և երկայն , որք միայն 'ի դադաթան
բուսանին . և 'ի հատանել զայնոսիկ , ընդ նմին և
ծառն անվրէպ գօսանայ . փայտ նր անփուտ . և ա-
սի թէ այնչափ կարծր է , մինչև և երկաթի բեւ-
ռաց բիւմ գծոճարուք մսիլ 'ի նմ . վնյ սովորաբար
զգադաթն նր հատանեն , զի 'ի բունն դժոճարաւ
ներգործէ տապար . այս ծառ չունի այլ ինչ նմա
նուի թէ կարամբոյ , բայց միայն 'ի համն , և 'ի փափ-
կուէ ոմանց 'ի տերեւոց նր , որք չեւս են բացեալ և
ծաւալեալ , այլ 'ի մէջն այլոց տերեւոց ամփոփել .
պատմէ հայրն լապաա , թէ յորժամ հատանի գլուխ
ծառոյս , 'ի բուն նր գոյանան որդունք մեծամեծք .
զոր ուտեն իբր փափուկ կերակուր : Ունի և ըն-
տանի անասունս . իր տրջառ , ոչխար , բայց առա-
ւել երիվարս պատոճականս , որս տանին յամ շոր-
ջակայ կղզիս . այլև խողս ընտանիս և վայրենիս՝ սե-
րեալս յընտանի խողից անտի , զորս 'ի սկզբան անդ-
տարան անդր սպանիացիք , և արձակել յանտառս՝
վայրենացան :

Չայս կղզի եգիտ բոլորմպոս 'ի 1492 . ուր և հիմ-
նեաց ամրոց փոքրիկ , զոր կոչեաց Նալիֆաֆ . ապա
'ի քանդել բնակչաց կղզւոյն զայն ամրոց , յերկրորդ
գարձի իւրոյ յամբրիկայ 'ի 1493 , հիմնեաց զեղիսա-
բեթ քղքն մերձ յԵարձակ ծոց ինչ ծովու , և այլ
բիւմ փոքրիկ ամրոցս 'ի զանազան տեղիս . միեաց
բիւմ պոզմունս թգէմ բնակչաց նր . մինչև ուր ու-
րեմն զերեւելի մասն նց թ լծով սպանիացւոց նոճա-
լեաց . յետոյ և այլք առ սակաւ սակաւ բոլորովին
մատնեցան 'ի գերուի սպանիացւոց . որոց անդթու-
թին թ վկայելոյ ականատես պատմագրաց սպանիաց-
ւոց՝ իտալացւոց՝ և այլոց ազգաց՝ յայն աստիճան
եհաս , մինչև եղկելի բնակչաց կղզւոյն առ յետին
յուսահատուէ անձամբ զանձինս սպանանել . քզի
ոմանք կախէին զանձինս զծառոց . այլք 'ի վիհս խո-
րինս գահավէժ լինէին . կէսք 'ի ծով և 'ի գետս
հեղձնուին . և այլք այլով օրինակաւ կարճէին 'ի
կենաց . կամակար ընտրելով զմահ , ք զկեանս թ
այնպիսի անողորմ ձեռամբ բռնակալաց . վնյ չեն ինչ
զարմանք այնպէս փութով սպառելոյ նց . քզի ոչ
էանց ազգ մի , զի յերկու միլիոն ժողովրդէնէ (թ
սովորական չափազանցուէ սպանիացւոց) , չմաց և

ոչ մի : Ապա յորժամ սպանիացիք ոչ ևս գտանէին
 'ի կղզի անդր գերիս 'ի ծառայեցուցանել զնս 'ի մե-
 տապս , 'ի մշակութ երկրի , և 'ի ժողովել ոսկեփոշի
 'ի ձորագետոց , տաղակացան 'ի կղզւոյ անտի . ևս
 առաւել յորժամ յայտնեցաւ բազմահարուստ ճն
 մէքսիկոնի . որով բացաւ առաջի նց դաշտ լարձակ
 'ի ընուլ զապարատան ցանկութեա՜հ հոգեանց .
 վն սկսան դունդագունդ գիմել անդր . որով և կրղ-
 զին սթյն դովինիկոսի նուագեցաւ յոյժ 'ի բնակչաց :
 Ապա 'ի 1630 գաղղիացիք ոմանք և անգղիացիք
 տարագրեալք 'ի կղզւոյն սթյն քրիստափորայ , եկին
 ապաստան եղեն 'ի սթն դովինիկոս . և ընտրեցին ըզ-
 հիւսիսային և զհարաւային ծովեղերսնր . զորս գտին
 անբնակ լքել 'ի սպանիացւոց . և կամեցելնց ունել
 տեղի ինչ ապահով , առ 'ի ապաստանիլ անդ 'ի հալա-
 ծել զնս սպանիացւոց , անցին 'ի դորդուէ կղզին որ
 մօտ է առ կղզին սթյն դովինիկոսի 'ի հիւսիսակողմն
 նր . և վանել անտի զէս սպանիացիս որք պահէին ըզ-
 կղզին , ամբացան անդ . և սկսան տնկել ծխախոտ . և
 երթալ յորս վայրենի ցլուց 'ի սթն դովինիկոս . և
 ասպատակել 'ի ծովու . որով 'ի սուղ Ժմկի ստացան
 փարթամութիւն և զօրութիւն բաւական 'ի պաշտպանել նո-
 րատունի հսրկութիւն իւրեանց : Իսկ սպանիացիք գլը-
 դուէալք 'ի նեղութեց և 'ի մնասուց՝ զոր հէնք սց
 հասուցանէին նաւուց և վաճառականութիւն իւրեանց ,
 խորհեցան իսպառ ջնջել զնս . վն նաւապետն նա-
 շահանդիսին սպանիացւոց՝ յորժամ մեծ մասն գաղ-
 զուցւոց և անգղիացւոց էին արտաքոյ դորդուէ
 կղզւոյն , հէս մի ելել յասպատակութիւն 'ի ծովու , և
 հէս մի յորս վայրենի ցլուց , յանկարծակի յարձա-
 կեցաւ 'ի կղզի անդր . և կոտորեաց զամբին որք
 կային անդ :

Իբրեւ դարձան նք 'ի կղզի անդր , և անսին զկոտորած
 արանց իւրեանց , մեանգամայն և ծանուցել եթէ
 սպանիացիք սպառազինէին դունդ մի 500 զինուո-
 րաց , առ 'ի միւսանդամ յարձակիլ 'ի վր , խորհե-
 ցան և ինքեանք առնել պատրաստութիւն առ իւրեանց
 հսրկաց փրկուի : Ընտրեցին 'ի գլուխ զանգղիացի ոմն
 վիլլիս անուն . և առաջնորդութիւն նր մօտն անդրէն
 'ի ժառանգութիւն կղզւոյն . և 'ի 1638 լաւ ևս ամբա-
 ցուցին զանձինս . բայց յետոյ տեսել գաղղիացւոց
 զի վիլլիս առաւել ք զարժանն նպաստէր համուղ-
 գեաց իւրոց , և զինքեանս իբրեւ ստրուկս ունէր ,
 խնդրեցին 'ի փոյլնսայ կուսակալէ գաղղիացւոց փոքր
 ան

անդիրքեան կղզեաց օգնուի . և նա առաքեց նց 40
 Զօրականս գաղղիացիս . որոց եկեղ և միացել լի
 այլոց յիսնից 'ի ծովեղերս սթյն գոմինիկոսի , անցին
 'ի գորգուէ կղզին . և միաբան լի նմ' որք էին 'ի կղզի
 անդր , զատուհիբեցին անդղիացւոց նոյն ժամոյն 'ի
 բաց մեկնիլ անտի . լի այսպիսի յանկարծահատ ուստ
 գամ շրտուցել անդղիացւոց , և աեսել զի չէին բա
 ւական զդէմ ունիլ նց , ելին վրիպի անտի . և ոչ
 ևս դարձան անդր երբէք . բայց սպանիացիք չեառն
 թոյլ գաղղիացւոց խաղաղութ ժառանգել զկղզին .
 զի երիցս հալածեցին զնմ անտի . նոյնոյս և նք
 երիցս դարձան անդրէն 'ի ժառանգուի : Իսկ 'ի
 1659 հաստատեցաւ արուի գաղղիացւոց 'ի վր գոր
 գուէ կղզւոյն . և զկնի սահաւուց անցին և 'ի սթն
 գոմինիկոս , և առ փոքր փոքր տիրեցին երեւելի
 մասին նր յարեւելեան կողմն :

Իսկ թագաւորուինց կամեցել ծաղկեցուցանել զայս
 նոր կալուած , կացոյց կուսակալ գորգուաց և սթյն
 գոմինիկոսի զգոնեցուն ազգաւ գաղղիացի , զայրն իող
 հական բարեբարոյ և իմաստուն կառավար , որոց
 կացել լի բիւմ'ամս 'ի մէջ ամերիկեան գաղղիացւոց ,
 և քաջ ծանուցել զբարս և զյոժարուինց , այնպիսի
 իմաստութ վարեաց զիշխանուի իւր , մինչև զսիրտս
 ամցն յինքն յանկուցանել . և 'ի սուղ Ժմկի բազմա
 ջուլյանել 1500 բնակիչս 'ի սթն գոմինիկոս . ուր 'ի
 1665 թիւ գաղղիացւոց հազիւ հասաներ ց 400 :
 Յետ այնորիկ կարգ և քղքական կառավարութի
 երկրին լաւ ևս բարեկարգել , և բնակչաց նր օր լը
 օրէ ևս ք զևս բազմացել , 'ի 1764 թիւ բնակչաց
 նր 'յր գաղղիացւոց , և 'ի խառն ամուսնուէ ծնելոց ,
 և սեւամորթ գերեաց'եհաս ց 230000 . որք և հիմնեցին
 զինչն քղբս , աւանս , և ամրոցս անդ 'ի սթն գոմինի
 կոս : Իսկ արեւմտեան մեծագոյն մասն կղզւոյն եկաց
 մնաց 'ի ձեռս սպանիացւոց մինչև ցայսօր . բայց
 բնակիչք նր օր լը օրէ նոճաղեցան . մինչև 'ի 1717
 հազիւ գտան 'ի նմ' 18400 բնակիչք սպանիացիք
 սեաւք' և 'ի խառն ամուսնուէ ծնեալք . որք լը մեծի
 մասին գատարկ և անգործ կեանս վարեն . կերա
 կուր նց են արմատք , և ինքնաբեր զոտուղք երկրի .
 և բնակարանքն հիւղք աղբատակերոք . իսկ գլխա
 ւոր վաճառք են մորթք և այլ ինչ իրք սահաւագինք :
 Յայսմ վայրի նախ զդիւսաւոր տեղիս սպանիացւոց
 ստորագրեցուք , և ապա զգաղղիացւոցն , զոր ունին
 'ի սթն գոմինիկոս :

ՊԵՆՏԱՆՈՐ ԿԵԼԻՔ ԱՊԱՆԻԱՅԱՆՈՅ :

ՄԲ ԴՈՒՆԻՆԻԱՆ : ԳԵՆԱԼՈՐ ՔՂԲ ՀԱՄՈՐԷՆ ԿԱՂՈՆԱԾՈՅ
 սպանիացւոց՝ ի սքն գոմինիկոս . արքեմպսանիստ .
 որ ունի թ իւրե վեց եմպուենս . և աթոռ հանրական
 կուսակալ իշխանի սպանիական ամերիկոյ, և դըԼ
 իաւոր արքայական տաւնի, և գատաւորաց . շինեւ
 ի բարձուղիմեայ քոլումպոսէ յեղբօրէ գերահռչակն
 քրիստափորի քոլումպոսի . ի հարաւային կողմն կըղզ
 ւոյն, առ դրամբ հայնայ՝ կմ եղիսաբեթ գետոյն,
 յԵարձակ դաշտավայրի մօտ ի ծովն : Քղքն է գե
 ղեցիկ մեծաշէն . ձկնք քառակուսի . փողոցքն ուղիղ .
 տունք նք ը մեծի մասին քարաշէնք . շինեալք ը
 սովորուէ սպանիացւոց . ունի ի միջի հրապարակ
 Եարձակ և գեղեցիկ . եօթն մենաստանս արանց .
 և երկու կանանց . եկեղեցիս մեծաշէնս և գեղե
 ցիկս . յորօրեւեւի է արքեմպսական մայր եկեղեցին .
 դպրոց վն լատին լեզուի . և անկեւանոց մեծ , որոյ
 տարեկան մուտք է իբր 78 . քսակ զնշի . փողերանոց ,
 այն է՝ տարապխանայ . նահագիստ մեծ և ապահով,
 և քաջ պաշտպանեւ ամրակուռ ամրոցովք , և ի
 ծայր մտից իւրոց՝ բաց յերկուց ամրոցաց՝ ունի և
 բոլորաձև աշտարակ բարձր . ուստի ի ծովակողմն
 ամուր է յոյժ . իսկ ի ցամաքակողմն չունի այլ ինչ
 ամրուի , բայց միայն լոկ պարիսպ առանց խրամոց :
 Այս Քղք յառաջագոյն ծաղկեւէ էր յոյժ . և բար
 դաւաճ բնակիչք , և վաճառականութ և հարստութ .
 այլ առեւ զնոս տրագեսայ ասպետին , և կալեւ ը
 ամիս մի , հրձիգ արար զմի մասն նք . ինայեալ
 միւսոյ մասին սակս 60000 փէցաից , զոր ետուննմ
 սպանիացիք . ապա այնուհետե օր ը օրէ անշքացաւ .
 բնակիչք նք սակաւացան , և վաճառականութն նոճա
 ղեցաւ յոյժ . մահդ զկնի հատաւտելոյ սպանիացւոց
 զվաճառականութ իւրեանց ի նաւահանգիստն հա
 ւանայ , ի քուպայ կղզին :

ԼԵԱՌՆ ԿԵԼԻ : ՔՂԲ ԾՈՎԷՂԵՐԵԱՅ , և վաճառատեղի ի
 հիւսիսակողմն կղզւոյն . ուր յաճախեն նաւք անդ
 ղիացւոց՝ որք գնեն և վաճառեն արգելեւ վաճառս ,
 փախուցեւ ի մաքսից :

ՄԲ ԵԱԽԻՐ ԿԱՂԵՔԱՅ : Է ՔՂԲ ԵՄՍԱՆԻՍՏ . որոյ եմպն
 է ընդ արքեմպսիւ սք գոմինիկոսի առ մանչէնիլե
 գետով , յԵարձակ դաշտավայրի ի հիւսիսային ծով
 վե .

վերջերս . ուր ունի նւհգիստ , անոճանե՛լ նւհգիստ
փլադայ՝ այլ մուտնը գծոճարին է , սակս բաղմու՛ե
ժայռից՝ որք գտանին առ նովաւ :

Վէ՛լա . կմ՝ Վէ՛լա արտայաւան : Քղք փոքրիկ՝ կմ՝ աւան
անշուք , յարեւելեան կողմն նախընթաց քղքի՛ ի մեծա-
տարած դաշտավայրի . որոյ երկայնուին է իբր 240
մղոն . խկ լայնուին 30 . և է արգաւանդ սրարար-
տարօտ ոռոգեալ ՚ի բաղմապատիկ գետակաց . այլ
առ հեղգութե բնակչացն մեծ մասն նր կայ միայ
անգործ . զոր թէ մշակէին ուղ արժան էր , անբաւ
գանձս կուտէին :

Քոտի : Աւան փոքր յարեւելեան կողմն վէկոյ ՚ի
հարաւոյ համանուն գետոյ . որ մտանէ ՚ի պարոյրն
սամանայ :

Պոյա , և Փլադայ : Են երկու աւանք յարեւելեան
կողմն վերմէյօ վտակին . որ գնայ խառնի ՚ի գետն
Եղիսաբեթի , առ որով կառուցե՛լ կայ սք գոմինի-
կոս քղք :

Պայաիլանա . Սէյաօ . Իսիլէյ : Են աւանք ՚ի ներքին
կողմանս կղզոյն ը արեւելս :

ԼՂուա : Աւան յարեւմտեան կողմն սքյն գոմինի-
կոսի , իբր 68 մղոնաւ հեռի ՚ի նմէ :

Սաման : Յճացոյցս ինչ գծագրեալ կայ իբր կա-
տարե՛լ կղզի անջատ ՚ի կղզոյն սքյն գոմինիկոսի .
ռախայն աշխարհագիրք միաբան հաստատեն , թէ է
ցամաք կղզի կցե՛լ ը կղզոյն սքյն գոմինիկոսի յա-
րեւմտից ՚ի ձեռն ցած և տղմուտ լեզոճի հողոյ . ը
այսմ գծագրե՛լ կայ յաշխարհացոյցն տէ լիւեայ : Եր-
կայնուի նր է իբր 48 մղոն . խկ լայնուին 15 . եր-
կիրն է լեռնային , այլ արգաւանդ : Յճագոյն դաղ-
թական ինչ դաղդիացւոց սքյն գոմինիկոսի բնակե-
ցան ՚ի նմ . այլ տեսե՛լ , եթէ կարի հեռի են յայլ
բնակուեց և կաշոճածոց իւրեանց , զոր ունէին ՚ի
սքն գոմինիկոս , ուստի և անպատասպար ՚ի թշնամեյ ,
ինքնակամ ՚ի բաց մեկնեցան անտի . և այժմ է ՚ի
ձեռս սպանիացւոց . այլ անբնակ ՚ի մարդկանէ :
Այս ցամաքակղզի ը կղզոյն սքյն գոմինիկոսի՝ ձեւա-
ցուցանէ պարոյր մեծ ՚ի մեջ սարին սամանայ , և
սարին ռափայէլի . զոր ոմանք յաշխարհագրաց վրի-
պակաւ նոյնպս սար սամանայ կոչն . յորում լի են
ժայռք և փոքրիկ կղզեակք . վոյ ՚ի նաւել ը այն , առ
զերծանելոյ ՚ի վտանգէ՝ պարտ է ձգիլ ը արեւ-
մուտս :

Այս մասն կղզոյս սքյն գոմինիկոսի՝ ՚ի սպանիոյց ,
ԺԷ
ւոց

ուրց էանց 'ի ձեռս գաղղիացւոց 'ի Ժմյս վերջին խռ-
վուէ . բանզի գաղղիացիք 40 հազար զօրօք գիմեցին 'ի
ուսանիա . և զղնջն տեղիս լը Թրուլն իւրեանց դրա-
ւեցին . բայց զկնի 'ի 1795 'ի յուլի 22 դաշն խա-
ղաղուէ արարեշ 'ի պաղելէա , զիմ տեղիս դրաւեշա
'ի սպանիա , անդրէն առ սպանիացիս դարձուցին .
և փխկ այնց՝ առին զբոլոր զայն մասն կղզւոյն սոյն
գոմինիկոսի , որ էր լը Թրուլն սպանիացւոց . զոր
մինչև ցայս վայր ստորագրեցաք . զիմ քղքս և ըզ-
նէգիտատ . հնքձ ամ զինուք ամրութիւն և պաշարօք
սոյնդի՝ որ կայր յայնժամ 'ի նս . զոր է տեսանել 'ի
Թ համար նոյն դաշնագրուէ : Յետ անցանելոյ 'ի
ձեռս գաղղիացւոց 'ի 1802 ապստամբեցան սեաւք
որ 'ի նմ . բիւմ կոտորածս առնելով . և Թրուլն գաղ-
ղիացւոց բիւմ նաւս սոյնդի առաքելով լի զօրօք հա-
ղիւ կարաց նոճաճել զնս :

Ղ Վտար Կեղի Գաղղիացւոց 'ի սին գոմինիկոս :

Ղ Գաղղիացիք տիրեն յարեւելեան ծովեղերս իբր 540
միոն տարածութ . բայց 'ի ցամաքակողմն սակաւ
կաշուածս ունէին առեսլ լը առաջին վիճակի . որ
Թէպէտ առ համեմատութ կաշուածոց սպանիացւոց՝
դոյզն ինչ էր , սակայն լը բազմամարդուէ , և լը առա-
տաբեր պատուական արդասեաց նր , և լը ծաղկել
վաճառականուէն՝ առ ժրաջան ուղիատասիրուէ
բնակչաց նր , բազմօք դերազանցէ զնովաւ . զի բաց
յայլոց յարմտեաց և 'ի ստղոց , և յայլոց հասարակ
արգասեաց , ունի շաքար առատ . լեղակ . գաղաով .
խահլէ . բամբակ . և մորթս ընտանի և վայրենի
անասնոց . յորոց տմի ամի բիւմ յոյժ տանէին 'ի գաղ-
ղիս , նախ ք զծագիւ խռովուէ իւրեանց . ուն տհա
'ի 1767 , 347 նաւք գաղղիացւոց բարձին աստի :

Շաքար անմաքուր , Լիպի	72718781 .
Շաքար մաքուր	51562013 .
Լեզակ	1769562 .
Գաղաով	150000 .
Խահլէ	12197977 .
Բամբակ	2965920 .
Մորթ , բեռն . ք թայ	8470 .
Օղի , փոքր տակառ	4108 .
Աւելի շաքարի , տակառ	21104 .
Իսկ յետ այնր Թաւականի յայտնի է , Թէ այս ամ ժե	S բերք

բերք առաւելելէ Էն . մենդ խաչվէն , որ եռապա-
տիկ առաւելաւ ք յայնժամ :

Երևելի է և վաճառականութիւն՝ զոր առնեն իբր լե-
սպանիացւոց բնակչաց կղզւոյն սբնի դոմինիկոսի .
որոց մատակարարեն զմի պէտս հանգերձից . և 'ի
նոցէ փոխարէն առնուն երիւարս , արջառս , այլև
ապուխտս եղին , և խողի , և մորթս . և բաց յոյն
ցանէ իբր 1550 քսակ զնշի , զոր թերութիւն սպանիոյ
ամի ամի առաքէր անդ 'ի թոշակ արքունի պաշտօնա-
տարաց , եկեղեցականաց , և զօրաց եղևոց 'ի սբն
դոմինիկոս . վնայոյս կղզի չերեւեր ինչ շահաբեր թա-
գաւորութե սպանիոյ առ հեղգութե բնակչաց նր . իսկ
լե հիւսն՝ գաղղիացւոց է շահաւոր յոյժ . թէպէտ
ոմի ասացաք , առ համեմատութե կաշտածոց սպա-
նիացւոց՝ այս կաշտած փոքր է . զոր բաժանել Էն
յերիս մասունս . ք յարեմուտս , 'ի հարաւ , և 'ի
հիւսիս . յորս ունին 9 քղքս , 28 աւանս , և գեօղս
բնիս . որոց գլխաւորք Էն հետագայք :

Եւսահանգիս իշխանի : Գլխաւոր քղք , և աթոռ
դերագոյն և հանրական տունի կղզւոյն , կառուցել
առ սփն ծովու յարեմուտան մասին նորա , երկայն
իբր 1200 ձողաչափ . և լայն իբրև 500 . բաժա-
նեալ 'ի 29 փողոցս : Գիւրք նր քաջայարմար է վն
հաւարկութե . այլ ամենեւին անյարմար յամրացու-
ցանել զնա լեզէմ թշնամեաց . առ որ հնար է յար-
ձակիլ յմի կողմանց . և ևս զի չունի ջուր բարի ,
զոր 'ի հեռուստ բռնագտաին բերել :

Լէփանս : Քղք յարեմուտան մասին իբր 1 մլն հեռի
'ի ծովէ , յանձուկ այլ յարգաւանդ դաշտի . անքոյթ
'ի յարձակմանէ հաւուց թշնամեաց . ունի տունս
իբր 317 . և 15 փողոցս լայնս և բարեկարգս . բայց
չունի պարիսպս , և ոչ ամրոցս :

Փոք իւսն : Էր սա 'ի սկզբանն գլխաւոր քղք գաղ-
ղիացւոց 'ի կղզին սբնի դոմինիկոսի . և աթոռ գե-
րագոյն տունի նր . բարեշէն բաղնամարդ և բաղ-
նաժաճառ . 'ի պտնուս մեծ և պատուական նստահան-
դոսի նր . ուր նաքն ասպհով Էն յմի հողմոց . այլ
յետոյ յապականիլ օգոյ նր 'ի պատառմանէ սպա-
րէդ գետոյն , յորմէ գործեցան ճահիճք ժահահոսք ,
յորս այժմ ծաւալի պետն , մեծ մասն բնակչաց նր
'ի բաց մեկնեցաւ անտի . մենդ զկնի փոխադրելոյ
գեռկն ապենին 'ի լէոկանա , վնայոյժ ոչ այլ ինչ
է , բայց եթէ աւան , կմ գեօղ անշուք և աննշան :

Սէ Կոնստ : Քղք նոյնպէս յարեմուտան մասին 'ի ծագ-
պա

պարուրին չըջատառելոյ 'ի քարաժայռ թլոց . յո
րոց հասանեն քարինս 'ի սէտս շինուածոց : Դիւրք
քղթին է երկայն , այլ նեղ . ունի տունս իբր 154
բովանդակ քարաշէնս . յառաջագոյն ունէր շուրջա
նակի և հողաբլուր տատնէշ , այլ այժմ ոչ ևս . վա
ճառականուի նր ծաղկեալ է , մենդ զկնի աւերելոյ
նախայիշատակեւ փոքր կոալէ քղթին :

Մագննա . այն է՝ Տիրուհի : Է փոքրիկ կալուած
գաղղիացւոց յարեմտեան մասին կղզոյն . ուր հա
զին գտանին 50 եւրոպացիք , որք կարող են զէն
սաւնուլ . սակայն նստին անդ յանհոգս 'ի թշնամեաց .
զի ունին զնէն գեանափոր տեղիս . յորս 'ի յարձակիւ
'ի վր նց ծովային հինից՝ փախուցեւ թաքչին :

Մեծանի , կմ Երեմիա : Է աւան 'ի վր թլոց . գե
ղեցիկ բաղմամարդ և բաղմովաճառ . վր զի հէնք
գաղղիացւոց որք ասպատակեն առ ճեամախօյ կըղ
զեաւ , սատ բերեն զմաւաւար իւրեանց :

Մեծ Կոալէ . Դրոպորատ . Արահայ . Միւրեպալէ .
'Իսթին . ևն : Են նշանաւոր աւանք յարեմտեան
մասին կղզոյն սթյն դոմինիկոսի :

Կոալէ : Է կղզի 'ի հիւսիսոյ արեմտից լեռնանայ՝
լեռնային և անբեր , և ձեացուցանէ զբերան լե
արձակ պարուրին :

Եւֆուլ , կմ Եւֆուլէ : Քղթ փոքր . և մի 'ի հնագոյն
բնակեւ տեղեաց գաղղիացւոց 'ի կողմանս յայտոսիկ՝
կառուցեւ 'ի հարաւային կողմ կղզոյն . ունի տունս
իբր 50 և եթ . և պարոյր և նահնգիստ պատուա
կան . ուր 'ի Ժմիս պիղմի գաղղիացւոց լեռնագղիաց
ւոց՝ գնան մոանեն քմմ նաւք հոլանտացւոց , եկեւք
'ի բուրասաոն կղզոյն . և բերեւ անտի պարէնս կե
րակրոյ :

Սթ Լուդովիկոս . կմ Սան Լուիս : Քղթ փոքր կմ ամ
րոց 'ի հարաւային մասին կղզոյն . շինեւ 'ի սկիզբն
անցեւ դարու 'ի ծագ պարուրին յանբեր վայրի :
Ջուրն 'ի սէտս ըմպելոյ գայ 'ի քղք անդր 'ի հե
ռուստ լե ջրմուղ պատուական . զոր հրէայք ոմանք
անդէն բնակեւք ետուն շինեւ . և պահեն իւրեանց
ծախիւք 'ի սէտս հորկց օգտի :

Քալաիւն . զոր այլք Քալէ կոչեն : Քղթ նոյնի 'ի
հարաւային մասին կղզոյն . կառուցեւ 'ի ծագ նա
ւակայանին յաղտաղտին և ճախճախուտ վայրի , շը
ջապատեւ 'ի նեխեւ և Ժահահոտ լճից , որք ապա
կանեն զօգն . յոյր սակս վաղու ևս արդեօք 'ի բաց
լքեալ կայր քղքս 'ի բնակեաց իւրոց , եթէ չունէր

շուրջանակի դաշտ լաւարձակ . որոյ երկայնութիւնն է իբր 18 մղոն . իսկ լայնութիւնն 12 . ուստի լաւ տեղիս , և արգաւանգահող քաջայարմար 'ի մշակութի շաքարաբեր եղեգան : Վսյ բլմբ 'ի վաճառականաց ոչինչ հայեցել 'ի յոռութի օգոյն , գնացել բնակեցան 'ի քղքի անդ սակս շահասիրութե . ուստի և ունի տունս աւելի ք 280 . և ամրոց պատուական . իսկ նաւահանգիստ նր թէպէտ յսուի է և վտանգաւոր , սակայն ոչ կարի ինչ հեռի 'ի նմէ գտանի պարոյր պատուական և նաւահանգիստ լաւարձակ և ապահով 'ի հողմաց . բաւական բաղմաց պիտանական նաւուց . յայն սակս և սա է մի 'ի նշանաւոր վաճառատեղեաց գաղղիացւոց 'ի կողմանս յայսոսիկ :

ԱԶ-ան ԲԼԻՆ : Է՛ աւան , և մի 'ի գլխաւոր վաճառատեղեաց զինի քաղիքոնի հարաւային ծովեզերեայց կղզւոյն սթյն դոմինիկոսի , բայց նաւահանգիստ նր փոքր է . և անբաւական մեծամեծ նաւուց . սակայն 'ի շրջակայ վիճակի նր լեղակ բլմ գործեն :

ԱԶԻԻ ԻՆԷՆ : Է՛ կղզի ոչ այնչափ ինչ մեծ , և ոչ նաւաւոր յարեւելեան կողմն ապաքու ծայրին : 'ի հիւսիսակողմն նր գտանին և այլ փոքր կղզիք աննշանք :

Սա Գաւլիայայ . կմ լոկ Սա : Է՛ քղք գեղեցիկ բազմամարդ և բաղմամբ ճա կառուցել 'ի ծագ լաւարձակ և արգաւանդ դաշտի , որոյ երկայնութիւնն է իբր 60 մղոն . իսկ լայնութիւնն 12 . 'ի հիւսիսային մասին կղզւոյն սթյն դոմինիկոսի : Ունի տունս 810 . և փողոցս 29 . որք բաժանեն զքղքն 'ի 226 կղզեակս . և թէպէտ նմ փողոցք ուղիղ են յոյժ , այլ նեղ և քղմուտ . զի ոչ են քարոյառակ . և ջուրք որք յերկուց կողմանց իջանեն , չունենլով համարձակ անցս , 'ի փողոցս անդ հաւաքին և լճանան : Ունի և քանի մի հրապարակս . յորս երեւելի են հրապարակքն կոնքեալ տիրուհոյն , և քլուկնեայ . և երկու երեւելի անկելանոցս վս հիւանդաց և աղքատաց գաղղիացւոց . 'ի բլմ Ժմկս սկսել են շինել անդ եկեղեցի մեծ , այլ չեւս է կառարեալ : Նաւահանգիստ նր մեծ է և յաջողակ , պատասպարել յնմ հողմոց . մուտ և ելք նր գիւրին և համառօտ . զի յերանել դոյլն ինչ հողմով , վաղղիկ 'ի խորս ծովու գտանին նաւքն . նոյնպէս օգ նր բարի և առողջարար : Առաջին սկըք նաւորութի քղքիս եղև 'ի կոպին անուն կալվինականէ . որ նախ շինեաց անդ տուն . յետ այնորիկ սկըքան և այլք շինել բնակութիս , որով 'ի սուղ Ժմի շինեցաւ անդ քղք փոքրիկ . զոր 'ի 1695 զինի 25 տմաց

մաց հիմնարկութե նր՝ անդղիացիք և սպանիացիք հրձիգ արարեալ խապա յաճիւն գարձուցին . այլ սպա վերստին շինեցաւ . յորժամ բնակիչք սր խաչի , և սր քրիստափորի , երկուց փոքրիկ կղզեաց գաղղիացւոց 'ի փոքր անդիլլեան կղզիս , աստ փոխադրեցան :

Պայտն : Էր քղք փոքր 'ի ցամաքակողմն . այլ յետոյ բնակիչք նր փոխադրեցան առաւել մօտ 'ի ծովն . ուր և շինեցաւ նոր քղք որ կոչի Այբոյ Տեղիւն . որ է քղք փոքր ոչ այնչափ ինչ հեռի 'ի ծովէ . ունի առւնս իբր 70 և եթ . և նաւահանգիստ լարձակ . որոյ մուտն է երկայն իբր 1500 ձող . և լայն 100 . վաճառականութի այսր քղքի չէ այնչափ ինչ ծաղկել , սոյ բերէր արգաւանդութի երկրի նր , և գիւրութի և յարմարութի նաւահանգստին :

Մի նիւալայ : Կմ Այբաբայի Ռոյն նիւալայի : Աւան կառուցել 'ի թերակղզի , որ թէպէտ փոքր է և անշուք , այլ թիրութին գաղղիացւոց գուն գործեաց ան հնարիւք ծաղկեցուցանել զվաճկնութի սր . յոյս սակս բնմաքաւիացիք , և գերմանացիք աստ փոխադրեցան , այլ չեղև հնար . զի մեծ մասն նց մեռաւ անդ 'ի սուղ թմկի :

Խաւալ նաւահանգիստ : Է աւան փոքր . և նաւահանգիստ աննշան 'ի հիւսիսային մասին կղզւոյն սթյն գոմինիկոսի :

Մի լաւալի : Մարիտ . Կմ Նաւահանգիստ Մարիտայ . Լիւդէ . Ալաւ . Փարա աւան . Մորն աւան . Պաւա քանի . Եւգլէ . Էն : Են աւանք և բնակութիք գաղղիացւոց 'ի հիւսիսային մասին կղզւոյն սթյն գոմինիկոսի :

Ղարտն : Կղզի փոքր հանդէպ խաղաղ նաւահանգիստին , և սթյն լուդովիկոսի մօտ 'ի ծովեզերս սթյն գոմինիկոսի . օգ նր բարի է , և երկիրն արգաւանդ . բերէ ծխախոտ , և այլ աղչի աղգի բերս առատ . զոր մշակեն անդ գաղղիացիք : Այս կղզի եղև առաջին կայան գաղղիացւոց 'ի կողմանս յայտոսիկ . սոյ 'ի վեր անդր նշանակեցաք . և աստի անցին 'ի կղզին սթյն գոմինիկոսի . բնմանգամ առաւ 'ի սպանիացւոց , այլ միշտ գրձլ 'ի բոց լքաւ . ուստի և եկաց մնաց 'ի ձեռս գաղղիացւոց մինչև ցայսօր :

Այսչափ ինչ վն գլխաւոր տեղեաց գաղղիացւոց 'ի կղզին սթյն գոմինիկոսի . արդ գարձցուք անդրէն 'ի ստորագրել և զայլ կղզիս սպանիացւոց :

Քաղաքական • Մարգարեպատ • և Երրորդութի :

Քաղաքական կղզին գտաւ 'ի քոլումպոսէ 'ի 1498. և 'ի սկզբանն կոչեցաւ Կալի Դարգարի . կամ Մարգարեպատ . սակա սրատոճական մարգարտի , որ գտանէր 'ի շրջակայ ծովեզերս նր . այլ քոլումպոս ոչ հիմնեաց անդ բնակուի սարանիացւոց , ապա յետ 11 ամաց , ի 1509 , յորդորեալ սպանիացւոց 'ի պատոճական մարգարտաց սորին կղզւոյ , գնացին անդր . առեալ լէ ինքեանս զովմանս 'ի վայրենի ամերիկացւոց 'ի լուքայեան կղզեաց , զորս տեսին ան յարմարս՝ գործել 'ի մետաղս , այլ քաջավարժս մշտանել 'ի խորս ծովու . և կայեալ անդ սարանիացւոց , մինչև սպառեցին զմարգարտն 'ի շրջակայ ծովեզերեաց կղզւոյն , կուտել գանձս բլմն , փոխաբեցան 'ի մարգարիտա կղզին . ուր գտին նոյնպէս մարգարիտ առատ և պատոճական . բայց փութով սպառեցաւ և անդ , ուր 'ի քաղաքական : 'ի նոյն Ժմկա անցին և 'ի կղզին երրորդութի : Առտի այս երկու կղզիք՝ ի մարգարիտա , և կղզին երրորդութի եղեն 'ի ձեռս սպանիացւոց . Թէպէտ Թագաւորութիւն սպանիոյ սակաւ , կմ ոչինչ օգուտ լուծնի 'ի նոյն , սակայն պահէր զնս մինչև ցայժմ . իսկ 'ի 1802 զորութեալ զաշնադրութեն՝ որ եղև 'ի լիւնէվիլ և 'ի տմիէնս , զկղզին երրորդութի ետ անգղիացւոց : Բնակիչք նոյն գրեթէ բովանդակ են սերել 'ի խառն ասուսնուէ . ի յառնէ սպանիացւոյ և 'ի կնոջէ ամերիկացւոյ . որք ձկնորսութեալ և պտղովք երկրին գարմանեն ըզկեանս . անուցանեն և ընտանի անասունս , այլ առհնրկ վտիտ են , և միս նոյն անհամ . զորս գաղա վաճառեն գաղղիացւոց բնակչաց մերձակայ կղզեաց . և փոխարեն առնուն 'ի նոյնէ ասուսնուէ կերպասս , սեաւ սնդուս , ի սիւրիւնձիւկ , կտաւս , մետաքսեայ սոճապանս , սպիտակ գլխարկս եւրոպիոյ , ի շափղայ , և այլ զանազան իրս 'ի պէտս հանդերձից : Ընտանի անասունք վայրենացելք բաղմացել են յոյժ յերկասին կղզիս ևս , և լցել զանտառս նոյն . զորս հրացանիւ որսան , և զմիս նոյն ապխտեսլ վաճառեն : Բնակիչք այոց երկուց կղզեաց հազիւ հասանեն 'ի 2000 , որք 'ի Ժմկա պատերազմի սրարտապան են տալարս 200 :

Յօդ Թ : Կղզիք գաղղիացւոց :

Ակիղբն բնակուէ գաղղիացւոց յանդիլլեան արշիլակապոսն եղև 'ի ծովային հինից նց . որք զառաջինն գնացեալ որջացան 'ի կողմանս յայնոսիկ լոկ ստիս յարմարական դրից տեղւոյն առ 'ի ասպատակել 'ի ծովեղերս ստանիացւոց . և աւար հարկանել զբազմագանձ նաւս նց . ապա առ փոքր փոքր ըսկսան մշակել զերկիր , և 'ի զանազան կղզիս շինել ինքեանց հաստատուն բնակութիս . յորս յետոյ յարեցան և այլք բնիկ 'ի գաղթականաց գաղղիացւոց որ 'ի հիւսիսային կողմանս ամերիկոյ : Սոքա չ երկար թմկս կեցին առանց օրինաց . և առանց հաստատուն և կանոնաւոր կառավարուէ . այլ յետոյ թագաւորուին գաղղիոյ զմօտ ածեալ զօգուտն՝ զոր ունէր քաղել 'ի նոր կալուածոց անտի , ետ նց օրէնս , և սահմանագրուիս քղքականս . և կացոյց 'ի վր նց զանազան դատաւորս և կուսակալս . և 'ի վր ամցն գճանրական կուսակալն մարդինիբա կղզւոյն . և նովին եղանակաւ կառավարէ մինչև ցայժմ զամ կղզիս , զորս ունի յանդիլլեան արշիլակապոսն . որք են Մարտինիս . Կլապալաբա . Մարիլալա . Սէ Բարդալիմէս . Սուրբ . Տէսիպերապա . Սէ Խաւ . և մասն ինչ կղզեաց Սէյն Ֆարթինուի . և Սէյն Դոմինիկուի . յառաջագոյն և Սէ Լուիս . զոր 'ի 1779 առին 'ի նցնէ անգղիացիք . բայց փնկ նր առին և գաղղիացիք 'ի նմին ամի յանգղիացւոց զկռանագա , և զտոմինիկա :

Մարտինիս :

Գլխաւոր կղզի գաղղիացւոց 'ի մէջ փոքր անդիլլեան կղզեաց , անկեալ չ 15 աստիճ" հիւս" լայնուէ : Երկայնութի նր է իբր 38 մղսն . իսկ բարձր շրջադրասն 135 . 'ի բաց թողեալ զհրոճանդանս և զսարս՝ որք 'ի բնիկ տեղիս 6 այլև 9 մղսնաւ երկայնեալ ձգին 'ի ծով : Երկիր նր լը մեծի մասին լեւնային է . և 'ի տեղիս տեղիս սփռել կան բլուրք ձադարաձիք . և 'ի մէջ նց երեք բարձրաբերձ լեւրինք ապառաժուաք . յորոց 'ի միում՝ որ բարձր է ք զայլս , երևին հեռք պատառման 'ի ստորերկրեաց հրոյ՝ որ և է անսառաւից և հնազ միգադատ . ուս

տի և օգ նր գէճ և յոռի . և հողն ամենևին անբեր ,
ուր այլ երկու լերինք ը ամ տեղիս քաջ մշակեալ
են . յերկց լերանց աստի մահդ յառաջնոյն՝ բլսեն
զանազան աղբիւրք , որք ուռգանեն զգալոս , և ըզ
հովիտս , և արգասաւորս գործեն զնոսա : Իսկ
դիսաւոր բերք նր են շաքար , խահվէ , գադաով ,
բամբակ , ծխախոտ , պանանէ , մանեզք , փադադէ ,
փայտ . ունի և ընաանի անասունս . Կը երիվար ,
արջաւ , ոչխար , ջորի , և էշ :

Առաջին հիմնադիր գաղղիացւոց յայս կղզի՝ եղև տէ
նամպուք անուն ոմն գաղղիացի կուսակալ կղզւոյն
աթյն քրիստափորի . որոյ անցեալ անդր ՚ի կղզւոյ
անտի 100 արամբք , զտեղի էաւ ՚ի հարաւային և
յարեմտեան ծովեզերս նր . իսկ քարայիւք բնիկ
բնակիչք նր՝ խոյս ետուն ՚ի միւս կողմն կղզւոյն . և
կացին մնացին առ Ժմկ մի խաղաղուք ը գաղղիաց
ւոց : Այլ իբրև տեսին զի օր ը օրէ բազմանային
նք , միաբանեցան ը վայրենի ազանց բնակչաց այլոց
մերձակայ կղզեաց . գիմեցին ՚ի վր գաղղիացւոց ,
հանել զնն ՚ի կղզւոյ իւրեանց . այլ սլարտե՛լ ՚ի գաղ
ղիացւոց , խոյս ետուն անդրեն ՚ի կայանս իւրեանց .
և բանագատեցան խնդրել զհաշտուի , զկնի սակա
ւուց վերստին նորոգեցին պիղմ . ոչ կարելով տա
նիլ զանազան արգելմանց և կապանաց , զորս գաղ
ղիացիք եգին ՚ի վր նց . այլ յայս նունագ իսպառ
խորատակեցան . և որք ապրեցան՝ ելին ՚ի կղզւոյ ան
տի , ոչ ևս դառնալով անդր . որ եղև ՚ի 1658 : Յետ
մեկնելոյ նոցա , գաղղիացիք օր ը օրէ բազմացան ՚ի
կղզի անդր . և սկսան մշակել ՚ի նմ բամբակ , լեւակ ,
գադաով , և ըզքով , որ է բերք ինչ սեփական սննր
կղզւոյ , և ծխախոտ , ապա և խահվէ , զոր ՚ի սուղ
Ժմկի բազմացուցին յոյժ . զի այսօր առատագոյն և
առաւել շահաւէտ բերք նր է խահվէն : Եւ այսպս
ը ամս 78 այս կղզի այնչափ բարդաւաւնէ՛լ ձոխացաւ
բնակչօք արգասեօք և հարստուք , զի ՚ի 1736 թիւ
բնակչաց նր եհաս 984000 . յորմէ 72000 էին ծնելք
՚ի խառն ամուսնուէ . և սեաւք ազատք , և դերիք .
իսկ 12000 գաղղիացիք : Եւ բերք նց հանեալք ար
տաքս՝ հասին առաւել քան ութն միլիոն զնչի , ուր
ամի ամի հասանէին 200 նաւք գաղղիացւոց . 14. 15
առաքելք ՚ի գաղղիոյ . 30 ՚ի քանաւոյ . և 10. 12
՚ի մարգարիտս կղզւոյն . թող զնաւս անդղիացւոց ,
և հոլանտացւոց , որք գաղտագողի հատանէին անդր .
այլև զմասնաւոր նաւարկուիս կղզւոյն առ հիւսիս

սոյին բնակիչս գաղղիացւոց . և 'ի գաւառս սպա-
նիացւոց . և յայլ կղզիս յոր գրաւեալ կային 130 նա-
ւակք բաւականք 'ի բառնալ 20 կմ 60 ասկառս , ու
ռաջնորդեալք 600 նաւավարաց եւրոպացւոց , և
1500 գերեաց որք քաջավարժք էին 'ի նաւարկութիւնս .
Բայց այս բարգաւաճ վաճառականութի մարդինի-
քայի՝ ոչ մնաց ը երկար . քզի 'ի 1740 սկսաւ նոճա-
ղիլ . իսկ 'ի 1762 յառնուլ անգղիացւոց զայս կղզի .
և 'ի խնուլ զմի Զինգհս առաջին յաջողութեց նր .
գրեթէ խաղառ շիջաւ : Եւ թէպէտ 'ի դարձուցա-
նել անգրէն ղկղզին , գուն գործեցին գաղղիացիք
վերստին ծաղկեցուցանել զվաճառականութի նր ,
բայց ոչ երբեք հասուցին , և ոչ իսկ հասուցեն յա-
ռաջին բարգաւաճութի իւր . թէպէտ բնակիչք նր
թուի թէ այժմ առաւել են՝ ք յայնժամ . զի 'ի 1770
թիւ բնակցաց նր հասանէր 985260 . որք մինչև ջայժմ
երեւի թէ և ևս յաւելան . և բաժանին 'ի 28 ժղձքդա-
սեռութիւն , կմ բնակեալ տեղիս , որոց գլխաւորքն
են հետագայք :

ԱՂԻՆԱՅ ԱՐԻՈՒՆԻ : Եւ գլխաւոր քղք համարէն կղզւոյն .
և աթոռ հանրական կուսակալի գաղղիական ան-
դիւլեան կղզեաց . կառուցել 'ի հարաւային ծովե-
ղերս կղզւոյն 'ի բերան լարձակ պարուրի ուր ունի
նւէնգիստ մեծ . որ յնշագոյն պատուական էր յոյժ
և յաջողակ , այլ այժմ ոչ նոյնպս . քզի կամեցեալ
գաղղիացւոց խափանել զմուտ անգղիացւոց 'ի նա-
ւահանգիստ անգր , բիւմ գոգս , այն է՝ թէքնէ նա-
ւուց ընկլուղին անգ . զորս գծոճարին է հանել .
և բիւմ ծախուց պէտք են 'ի պեղել զաւազն կուս-
եալ զնոքոք : Հին ամրոցք այսր քղքի՝ անկանոն են
և անզօր . զոր չէ իսկ հնար ամրացուցանել 'ի պատ-
ճառս անյարմար դրից քղքին . որ է շրջապատեալ
'ի չորից լերանց . յորոց մարթ է թշնամւոյն հար-
կանել զքղքն . բայց 'ի վերջին ժմկս 'ի միում 'ի բարձ-
րագոյն լերանց՝ շինեցին բերդ ամուր ոչ միայն 'ի
պաշտպանութի քղքին , այլև բոլոր կղզւոյն . ուստի
մարթ է ասել , թէ մարդինիքս այժմ է ը բաւա-
կանին ամրացուցեալ :

ԱՂԻՆԱՅ ԱՐԻՈՒՆԻ : Աւան և ամրոց բազմամարդ-
և բարեւէն , կառուցեալ յարեմոտեան ծովեղերս
կղզւոյն 'ի բերան գետոյն՝ որ յնշ Ռոքսէլար կոչէր .
իսկ այժմ գետ ամրոցի սիւն պետրոսի . և թէնդս
անպարիսպ է , բայց 'ի ծովեղերս իւր ունի զնշն
մարտկոցս , և բերդ 'ի պաշտպանութի :

Երբորդէ : Աւան երևելի 'ի հիւսիսային ծովեղերս
կղզւոյն առ ծոցով ծովու . ուր ունին Կնգիստ պատ-
ռնական . և առ նովաւ բերդ ամուր 'ի պաշտպանու-
թի նր :

Տեմանդ . Աշուէ քառւէր . Աշան սաւէ գեղոյն . Դրոս
• լար . Լաւնդին . Քարդէր . Փէշուր . Մէծ անսէ . Մա-
սիւօր . Սէ մարիմ . ևն : Էն աւանք և ժողովրդա-
պետուիք մարդինիքայ կղզւոյն :

Կլէսպաւուբա . կի՛ Կլէսպէլուբա :

Կղզի Թիւրաթեք և անձե ը 16 աստիճ^ս հիւս^ս
ւայնութե . շրջապատ նր իբր 240 մղոն . և է
բաժանել յերկու կղզիս . անջրպետ 'ի միջի ունե-
լով զբաղուկ մի ծովու երկայն իբրե 6 մղոն . և
Հայն 'ի 15 գրկաչափէ մինչև 940 , այլ խորուի նր սա-
կաւ է . ը որ չէ հիար մեծամեծ և ծանրաբեռն
նաւուց անցանել . զայս նեղուց ոմանք յաշխարհագ-
րաց գետ աղի կոչեն : Արևմտեան մասն , կի՛ արև-
մտեան կղզին՝ արծր կի՛ մեծ երկիր : Աւաջինն 'ի մի-
ջին կողմն լեռնային է . և լերինք նր ապառաժուաք .
և անբերք ամենեկին . և ը մէջ նր լեռոն բարձր
յոյժ Զօլֆադարանոճանել յորմէ ը զինչն ծերպա-
ւելանէ հնազ ծուխ Թանձր սևամած և կայծակնա-
խառն . 'ի լեռանցանախ բղիտեն ձորակք ախանակիտք
և առողջարարք . որք ուռդանեն զհովիտս և ըղ-
գաշտս . և մեղմեն զտապ տօթոյն : Իսկ արևելեան
կղզին Թէնթա չէ այնչափ ապառաժուա , այլ զուրկ
է 'ի ջրոյ . և երկիր նր չէ ինչ արգաւանդ , և
աչ օդ նր բարի , ուր բուն կվատալուբայ . որոյ
գլխաւոր բերք են շաքար . լեղակ . գաղաով . բամ-
բակ . ծխախոտ . խահվէ . մնրացորեն . մանեղք .
փագադէ . և փայտ բլիմ : Ունի և ընտանի անասունս .
որ երիւար , ջորի , էշ , արջառ , ոչխար , այծ , և ազգի
ազգի հաւս ընտանիս և վայրենիս :

Այս կղզի 'ի վաղուց ծանօթ էր սպանիացւոց .
բայց չեւս էին հիմնել 'ի նմ՝ բնակուի , յորժամ
երկու աջնոճականք դաղղիացիք Լոլինէ և Տիւփլե-
սիս տնոճանեալք , ելել 'ի Թիէփայ 500 արամիք
հասին 'ի կվատալուբա 'ի 1635 'ի յունիսի 28 . և զի
սպանել էր պաշար նմ , դիմեցին առ նախնի բնա-
կիւս կղզւոյն ըռնիլ 'ի նմէ կերակուր , մինչև հաս-
ցի

ցի նոյ յեւրոպիոյ կմ'յայլոց մերձակայ կղզեաց՝ օգնուէ բաւական։ Այլ յետոյ 'ի յերկարիւ կարօտուէ դաղղիացւոց, և 'ի պահանջել նոյ 'ի բնակչաց կղզոյն առաւել ք զոր կարող էին նք մատակարարել նոյ, ձանձրացան երկոքին կողմանք. գաղղիացիք 'ի խնդրել, և ամերիկացիք 'ի տալ. վնջ բորբոքեցաւ պիճմ 'ի մէջ նոյ. ամերիկացիք ոչ կարելով զգէմ ունել հզօր զինուց գաղղիացւոց, խոյս ետուն 'ի միւս կղզին 'ի մեծ երկիրն. անտի ստէոյ ստէպ յարձակէին 'ի կլատաւուբա, և հրձիգ արարել անպահանէին զանդառանա և զծառատունկս գաղղիացւոց։ Այս հնազորք մրցմունք և անպահանգործութիւն ամերիկացւոց 'ի յետին թշուառութիւն հասուցին զգաղղիացիս. մինչև փոքր միւս ևս 'ի սովու և 'ի գժնդակ տառննաց խապաւ կորնչէին. թէ չէին աճապարել առնել հաշտուի լ ամերիկացւոց. սակայն և այնպիս ոչ գտին հանգիստ գաղղիացիք յայս կղզի. քղի հէիք եւրոպացւոց այլոց մերձակայ կղզեաց յաճախ արշաւէին 'ի սահմանս նոյ. և յափշտակէին զանասունս և զգերիս այլև զհունձս նոյ. որով բիւժ անգամ 'ի յետին վտանգ կորստեան հասուցին զնոյ։ 'ի 1700 թիւ համբռն բնակչաց նոյ հազիւ հասանէր 910875. յորոց 3825 էին սպիտակք. 325 բնիկ ամերիկացիք, և սեաւք, և 'ի խառն ամուսնուէ ծնեալք. և 6725 գերիք. որոց մեծ մասն քարայիպք էին. յետ այնորիկ լ ամս 55 և ևս յաւելան բնակիչք նոյ. նոյնպիս և բերք երկրին առ ժրաջան մշակուէ բնակչացն առնցաւ. որով և բիւժ առեալութիւն առնէին. զի 'ի 1755 թիւ բնակչաց նոյ հասանէր 923783։ Յայսմ վիճակի եր կլատաւուբա յորժմ 'ի 1759 աւին զնս անգղիացիք. և կալան լ ամս չորս. բայց այն չեղև ինչ վնաս նմ, այլ յօգուտ. քղի 'ի նոյն չորս ամս յաւելան 'ի վր առաջնոց մշակաց աւելի ք 18 հալր գերիք 'ի մշակել զկղզին. որ 'ի 1763 անդրէն դարձուցաւ 'ի ձեռս գաղղիացւոց. ապա 'ի 1767 հանգէս արարել բնակչաց նոյ, գտան 'ի նմ 85000 ոգիք. նոյնպիս անասունք նոյ, և այլ ամ բերք երկրին առաւելել էին։ Իսկ գլխաւոր տեղիք նոյ են հետագայք։

Վլադաւաւա, կմ' Վլադաւաւա։ Գլխաւոր քղք կղզւոյս՝ և ամբողջ կուսակալ իշխանի 'ի հարաւային ծագ կղզոյն. ունի բերք ամուր, այլ ոչ նւէնգիստ. Պարթ Կէլապիդան։ Աւան յարեմտեան ծովեղերս կղզոյն։

ՄԷ դեպքս . ՄԷԾ ԱԶն . ՄԷ աննա , ևն : Են ամբողջ
և տեղիք յայս կղզի :

Մարիկալանդ .

Սյս կղզի է 'ի հարաւոյ արևելից կվատալու-բայ .
ձև նր գրեթէ բոլորակ . և միջին տրամագիծն
15 մղոն . իսկ բոլոր շրջապատն 170 . և է ուռդեղ
'ի զննն դետոց . երկիր նր արգաւանդ է և բազմա-
բեղուն . և բերքն չաքար , գադատով , խահվէ , բամ-
բակ , որք են գլխաւոր վաճառք նր . Թող զարմախ ,
և զաղցի աղցի պտուղս , և զայլ բերս : Այս
կղզի դուաւ 'ի սպանիացւոց 'ի սկզբն անդ յորժամ
հասին յամերիկայ . այլ ոչ մտին 'ի նա . ապա 'ի
1648 հասել անդր գաղղիացւոց , և կոտորել զբուն
բնակիչս նր , կալան զկղզին . և սկսան մշակել զեր-
կիր նր . և հիմնեցին անդ բնակուիս ինչ , որոց
գլխաւորն այժմ է աւանն որ զինի :

Դաւա արքանի : Է աւան կառուցել յարեմտեան
ծովեղերս կղզոյն . ունի փոքրիկ գղեակ առ բե-
րանով գետոյ :

ԱՂոյ Դաւայ : Է ամբողջ փոքր և աննշան :

ՄԷ Բարդուշիեոս :

Աղզի փոքրիկ ոչ կարի ինչ հեռի 'ի կղզոյն սթյն
վինչենցիոսի . լեռնային և լո մեծի մասին ան-
բեր . զոր 'ի 1648 կալան արք 50 'ի գաղղիացւոց .
բայց 'ի 1654 իսպառ սպառ կոտորեցին զնն զօրք
քարայրաց : յարձակեալք 'ի կղզեաց սթյն վինչեն-
ցիոսի և առմինիկայի : Այս զինի ամաց ինչ անցին
անդ այլք ոմանք 'ի գաղղիացւոց . որք 'ի 1753 հա-
ղիւ հասանէին ց170 սդիս . և ունէին 54 գերիս .
մշակէին սակաւ ինչ գադատով . այլ զինի վերջին դաւ-
նադրութե թիւ սպիտակաց յաւելաւ ց400 . իսկ
սեւամորթ գերեաց 500 . նոյնպէս և մշակուի երկ-
րին ծաղկեցաւ . և բերքն առաւելան : Չիք 'ի
նմ նշանաւոր ինչ աւան . այլ միայն քանի մի փոք-
րիկ բնակուիք ցրիւ . և նճիւղիստ մի ոլատոճական :

Սորէր . ԿՄ Սղղէ արէոց :

Սն երեք փոքրիկ կղզիք իբրեւ 9 մլնւ հեռի 'ի կվա-
տալուբայ . և ձևացուցանեն զպատուական
նւէնգիստ . զորս 'ի 1648 կալան դաղղիացիք . այլ
յեաոյ ստիպեցան 'ի բաց մեկնիլ անտի 'ի պոռնս
սատակ իմն երաշտուէ , որ իսպառ ցամաքեցողոյ
զմի միայն աղբիւրն բարի ջրոյ՝ յորմէ և եթ ընդէին .
աորս 'ի 1662 վերոտին դարձան անդր . և սկսան
մշակել խահվէ , և դադաով :

Տէսիբէրապա :

Ս փոքրիկ կղզեակ . մէնգ թէ ժայռ յարեւելեան
կողմն կվատալուբայ . որ գրեթէ այլ ինչ ոչ
բերէ , բայց միայն բամբակ , զոր բլմ աշխատանք
դարմանեն անդ . դաղղիացիք . որք՝ չէ յայտ թէ
էրբ մտին և բնակեցան յայտ կղզի . սակայն ամբն
միաբանին , թէ նորոգ գնացին նք անդ . և հիմնե-
ցին բնակուիս : Աոյնպս և Սթ խաչ կոչեցել կղզին ,
է փոքր և աննշան :

Սահապա :

Սնկանի լ 12 աստիճ՝ հիւս՝ լայնութե . երկայ-
նութի նր է իբր 30 մլ . իսկ լայնութի յեարձա-
կագոյն տեղւոյ 21 . և բոլոր շրջապատն իբր 66 .
'ի շրջակայ ծովեղերս իւր ունի բլմ փոքրիկ ծոցս ,
և պատուական նւէնգիստս , յորոց ոմանք քաջ ամ-
բացուցել են , այլ 'ի մէջ ամ նաւէնգստից մին է
առաւել մեծ քաջագէտ բաւական 60 պիղմական
նաւուց . և այնչափ անբոյթ և սպահով 'ի հողմոց ,
զի մարթ է նաւուց կալ 'ի նմ անվտանգ առանց
խարիսխ արկանելոյ . արեւելեան ծովեղերք նր ա-
պահով են 'ի հողմոց , նոյնպս և բոլոր կղզին զերծ
է 'ի մրրկալից հողմոց և 'ի փոթորկաց : Օդ նր բա-
րի է . և երկիրն լմ մեծի մասին լեռնային , այլ
արգաւանդ . 'ի ծովեղերեայ կողմանս 'ի մէջ լեռանց
ունի պատուական հովիտս արգաւանդս ոռոգեալս
'ի գեղեցիկ գետոց , որոց մեծ մասն ելանէ 'ի լճէ՝
որ

որ է 'ի գաղաթան բարձր լերին 'ի մէջն կղզւոյն :
 Կլխաւոր բերքն են խահվէ, շաքար, գաղաով, բամբակ . ունի և ընտանի անասունս . արջառ, ոչխար, երիւար, ջորի, և էջ . և ծառս պտղաբերս և անպըտուղս 'ի սկեսաշինուէածոց . յորս նշանաւոր է ծառն, զոր կոչեն Լախն . բուռն նր երկայն . և փխկ ոստոց բերէ տերևս մեծամեծս երկայնականթս, որք բերեն զնմանուի բոլորաձև հովահարի՝ ցր եէլիաղէի . և նորօք ծածկեն զտունս . գտանի անդ և տեսակ ինչ կրիայի . որոյ միս՝ չէ ինչ ըհաս 'ի մնոյ ոչխարի . ունի և աղահանս : Իսկ թիւ բնակչաց նր 'ի 1748 հառանէր 913428, յորոց 1262 էին սպիտակք, կմ եւրոպացիք . 175 սեաւք աղատք . և 11991 գերիք՝ սրք մշակէին զերկիր :

Յայս կղզի յեւրոպացւոց զառաջինն գաղղիացիք բնակեցան . որոց հասել անդր 'ի 1651 լ փարկուէտայ առն մեծատան, և տուէլ փոքրիկ տակառաւօղի, և այլ չնչին իրս իշխանին վայրենի ամբրիկացւոց բնիկ բնակչաց նր, համարեցան այնուիկ գուշնաբեայ գնով գնեալ զբովանդակ կղզին հանդերձ բնակչօք . և սկսան վարիլ անդ իբր թիւրս, մէնդ թէ բռնակալս . և առ սակաւ սակաւ իսպառ ջնջելով 'ի միջոյ զնախնի բնակիչս նր, ինքեանք ժառանգեցին զերկիրն : Առաջին ոտացօղ կղզւոյս, եղև վերոյասացեալն փարկուէտ . որ զկնի սպառելոյ զամինչս իւր, 'ի 1657 վաճառեաց զկղզին լ նմին և զամնաւս, և զղէնս, և զգերիս 'ի փարէզ կոմսին կէրիլաբայ իբր 112 քսակաց զնչի : Իսկ կոմսն տաւ քեաց անդ կառավար՝ զայր մի անմիտ և գազանաբարոյ . յորմէ վղջկի 'ի բաց կացին գլխաւորք 'ի բնակչաց անտի կղզւոյն . իսկ այլք ոչ ևս կարելով տանիլ անադորոյն բռնակալութեն նր, հրաղինուք սպանին զնա . ապա 'ի 1664 կոմսն վաճառեաց զկղզին ընկերուէ գաղղիացի վճռկնաց արեմտեան հնդկաց իբր 130 քսակաց զնչի . թէպէտ չէին 'ի նմ աւելի ք 150 մշակք, և այլ ևս 500 ոգիք, որք գտան 'ի կղզի անդր՝ յորժամնա ինքն գնեաց զայն : Իսկ 'ի 1674 ընկերուէն վաճառակնց սախոկեցաւ տալ զկղզին 'ի ձեռս թիւրին գաղղիոյ : Այս ամ փոփոխուիք ոչ սակաւ յամեցուցին զբարիւճուի կղզւոյն . զոր ապա առին անդղիացիք . և 'ի գաշնադրութեն որ 'ի 1763, համտեցան 'ի ժաշգուի կղզւոյն . որ լ արուսն անգ բարգաւաճել ճոխացաւ բնակչօք և արգասեօք : Ս ԼՈՒԴՈՒԼԻՆԱ : Նաւահանգիստ՝ ամբոյ՝ և գլխաւոր

և որ քաղաք կղզւոյն . կառուցեալ յարևմտեան
կողմն նր , Ե մէջ Եարձակ ծոցոյ . ուր կարեն կալ
հիւր նաւք ապահով և անվտանգ 'ի հողմոց : Առ
մուտս տար նահնգատի են երկու լերինք դոյզն հե-
ռի 'ի միմեանց . յորոց 'ի միումն ճրմորապետ ոմն
գաղղիացի կառոյց ամրոց հզօր , 'ի սալաշտպանութե
նահնգատին . առ որով գոյ և այլ ամրոց , բայց փայ-
տաշէն . նոյննա և եկեղեցի քղբին որ է մի միայն
փոքր և աղքատին , ուն և այլ շինաճաճքնր անշուք :
Հանգէս կղզւոյս յարևելեան կողմն դռանի խումբ
փոքր կղզեաց . որք կոչին Կառատինեան ԻՂԵԻ : որոց
չըջապատն 'ի 9 մղոնաց հասանէ ց՝ 4 մղոն : Օդ
նց բարի է , և երկիրն արգաւանդահող , այլ առ 'ի
չգոյէ 'ի նն ինքնաբուղի ջրոյ , անքնակ են բաց 'ի
միոյն՝ որ կոչի Քարէառ . ուր զառաջինն բնակեցան
ձկնորսք ոմանք գաղղիացիք . որոց գործ էր որսալ
կրիայս , միանդամայն 'ի սարապոյ Ժմկս գործէին
զերկիր : Չկնի Ժմկց բիւմոցաւ Թիւ նց . զի բիւմք 'ի
բնակչաց կվատալուքա կղզւոյն՝ տեսե՛լ զի զբիւմա-
լան վատաակ իւրեանց եղծանէին յաճախուիք մաս
նաւոր իմն տեսակ առականագործ մըջմանց , եկին
առտ . ուր 'ի սուղ Ժմկի ստացան 1200 գերիս , որոց
քրտնավաստակ աշխատուք ամի ամի հանէին բամ-
բակ 500 հիւր գաղղիական լիրէի : 'ի վերջին Ժմկս
ոկաան և յայլ ոմանս 'ի կղզեաց աստի մշակել եղեգ-
նաշաքար . որ քաջ յաջողեցաւ նց , մենդ 'ի Պէոյա
կաշեցել կղզին , որ մեծ է ք զայլս , և 6 մղւ և եթ
հեռի 'ի կղզւոյ սըյն վննէնցիտաի :

Տոփնիկա :

Ե յայէս կոչեցաւ 'ի սպանիացւոց , որ 'ի մեզ
Թարգմանի Կիւրակէ . զի յաւուր կիւրակէի գտին
զնա . որ է Ե մէջ կվատալուքայ և մարդինիքայ իբր
45 մղոնաւ հեռի յերկոցսւնց : Երկայնութն նր է իբրև
39 մղոն . նոյնչափ դրեթէ և լայնութն յԵարձակագոյն
տեղւոյ . և բոլոր շըջապատն իբր 105 մղոն : Օդ նք
բարի է , և երկիրն լեռնային . բայց 'ի տեղիս տեղիս
ուռնի և դաշտս և հովիտս ոռոգե՛լս 'ի սպատոճական
գետոց և 'ի ձորակաց . ուստի և արգաւանդ են .
որք բերեն աղբի աղբի տրմտիս սեփականս ամերի-
կոյ . ուն մանեղք , քառաւա , պանանէ , փաղագէ ,
կարեակ , բամբակ ևն . ուռնի և փայտ բիւմ 'ի սկառ
շին

շինուածոց, և ընտանի տնաստունս, այլև շաքար, և խահվէ. զոր 'ի վերջին Ժմիս մուծին անդ գաղղիացիք: Նախնի բնակիչք կղզւոյս էին քարայրաք. որք կալան զտրուէ նք մինչև 'ի սկիզբն անցել դարու. զկնի մօտն անգր գաղղիացիք, և կալան զմասն ինչ կղզւոյն, զոր 'ի բաց լքել էին քարայրաք. ապա առ փոքր փոքր տիրեցին բոլոր կղզւոյն. որ 'ի 1763 էանց 'ի ձեռս անգղիացւոց. բայց չէ այնչափ ինչ շահաբեր նց, չունելով դրեթէ այլ ինչ բերս, բաց 'ի շաքարէ, որ և այն յամին հազիւ հասանէ ց 2 կմ 3 հիւր տա. կառ. ստկայն յայլ կողմանէ ոչ սակաւ նորաստուոր է նց. գոլով անջրպետ 'ի մէջ երկուց գաղղիական կղզեաց կվատալուբայ և մարդինիքայ: Ասի թէ 'ի 1779 անգրէն առաւ 'ի գաղղիացւոց, այլ չգիտեմք թէ մնաց արդեօք 'ի ձեռս նց յայտմ վերջին պտորզմի. յորում բզմց տեղեաց նց յարեւելեան և յարևմտեան հնդիկս տիրեցին անգղիացիք:

Յօդ 7. Կղզիք անգղիացւոց:

Անգղիացիք ունին զնոյն կղզիս յարշակադագոսն անգլիկեան. որոց թիւ տարածուէ և գիրք յայտնապս ցուցանեն, թէ նք խորհրդով ընտրեցին զառաւել նշանաւոր շահեկան և քաջայարմար տեղիս առ վաճառականութի. և են նք. Ճեամսիթա. Անդիկոս. ՄԲ Գրիպսիթ. 'Նէլիս. Մոնթերրատ. Պարպատ. ՄԲ Լէնէնցիս. այլև ՄԲ Լուլիս. զոր 'ի 1779 առին 'ի գաղղիացւոց, առ առաւել մօտ լինելոյ նց. յառաջագոյն և կռանագա, և տոմինիկա. այլ զկնի առին գաղղիացիք: Յայս նմ կղզիս գտանին 230000 գերիք ափրիկեցիք. և 20900 անգղիացիք: Յայտմ ամի 'ի 1802 գաշնագրութեն որ եղև 'ի ամիէնս, տոնեալ եղև նց և ՄԲ Երրորտէ կղզին, զոր ամօք ինչ յնջ զինուք առեալ էր նց 'ի ձեռաց սպանիացւոց: Այս կղզի Երրորտէ գոլով բարեբեր, և գրիւք յարմար յոյժ նաւուց, ոչ կամեցաւ տրուէ անգղիացւոց 'ի բաց Թողուլ: Կռաւվարուէ կղզեաց անգղիացւոց է լը եղանակի կառավարուէ անգղիոյ. զի ունին կռսակալ գերագոյն կմ փոխարքայ, որ յանդիման առնէ զթիւրն. և լահանուր ժողով կմ ասեան փնի փառլամենդին անգղիոյ. որոյ է հաստել օրէնս, կա.

կանոնաւորել զհարկս և զմաքսս : և գատել զկուսակալս և զայլ ամ պաշտօնատարս . իսկ գործադրութիւն է 'ի ձեռս գերագոյն կուսակալին : Բայց օրէնք նոյ պարտին լինել ամ իրօք համաձայն օրինաց անգղիոյ . յայն սակս ամ կուսակալք յեւանել էւր եանց յանգղիոյ , երգնուն առաջի թիւին՝ չթողուլ բնաւ հաստատել ինչ , որ ի՛նչ իրօք հկնկեացի հիմնական օրինաց անգղիոյ : Այս կղզիք անգղիացւոց առաւելադոս սկսան ծաղկիլ 'ի սկիզբն անցել դաւրու . զոր յառաջիկայդ մի առ մի ստորագրեսցուք :

Ղեամատիւ . Ղեամմատիւ . կի՛մ Ղեամատիւ :

Կղզի՛ ուր է գլխաւոր տեղի անգղիացւոց 'ի մէջ անգլիլեան կղզեաց . որ և է յարեմտեան կողմն սոյն գոմինիկոսի . և 'ի հարաւոյ քուպոյի : Դիրք նր ձուռաձև . և մեծ ք զայլ ամ անգլիլեան կղզես զինի քուպոյի , և սոյն գոմինիկոսի . զի տրամագիծ նր յեարձակագոյն տեղիս է 170 մղոն . իսկ յանձկագոյն վայրս 60 : Ունի բաւ փոքրիկ գետս և վտակս . բայց ջուր նոյ ոչ է ըմպելի , զի է ծծմբային ժանտա համ և ժահահոտ , ուստի և վնասակար . յորմէ յայտնի երևի , թէ 'ի լերինա՝ յորոց բզխեն , գտանին հանք ծծմբոյ . զոր ցուցանեն և ստէպ գետնաշար ժուրք՝ որք լինին աստ : Օդ նր բարի է և առողջարար . այլ չհանրամոս խօսելով՝ աթթագին , մենդ չ առաւօտն մինչև ցութերորդ ժամ աւուր . զի 'ի նմին ժամու սովորաբար սկսանին շնչել քաղցր և զովացուցիչ արևելեան հողմք զառաջինն մեղմ , ապա փոքր փոքր աճեն մինչև ցօր հասարակ . յետոյ վերստին զիջանին , և իսպառ դադարին 'ի 3 և երբեմն 'ի 5 ժամու զկնի միջօրէի . իսկ 'ի 8 ժամու երեկոյին՝ սկսանի շնչել հողմն ինչ 'ի ցամաքէ , որ 'ի ծովու հողիւ հասանէ ց 12 մղոն . և գնայ աճելով մինչ ց 12 ժամ . և դադարի 'ի 5 ժամու զկնի մէջ գիշերոյ . և ոչ ևս դառնայ մինչև ցհետագայ երեկոյ : Երկու եղանակք են անդ յորս սերմանեն զարմոխ . բայց ոչ են կանոնաւոր և միօրինակ , այլ պէսպէս՝ ը պէսպէս դրից կղզւոյն . 'ի մայիսի հոկտ'նոյ՝ , ուր և յունի՝ յաճախեն անձրեք . որք երբեմն աւուրս 15 անչհատ հոսին , մինչև հեղեղել զպաշտավայրս , և ծածկել զհասարակաց ճնմհս . իսկ 'ի յուլիսի . օգոստ' և սեպտ' ստէպ լինին զարհուրելի մրրիկք ,

մինչ

մինչև կործանել զտունս , և խորտակել զնաւս 'ի նաւահանգիստս . Եւ որոց զուգընթաց լինին երբեմն և ստրսափելի գեանաշարժուիք՝ որք մեծամեծ քանդամունս գործեն :

Երկիր նր ք մեծի մասին լեռնային է . մենդ 'ի ներքին կողմանս . և լերինք նր ապառաժուաք . վնջ աւելի ք երրորդ մասն կղզւոյն է անբնակ և անգործ . բայց 'ի ծովեզերեայս ունի և դաշտս մեծատարածս . յորոց ոմանք արգաւանդ են յոյժ . մենդ 'ի հիւսիսային կողմանս՝ ուր հող երկրին սեւագոյն է . և ուրեք ուրեք կաւախառն . գտանի անդ և տեսակ մի սպիտակ կաւոյ , որ ջերմ է յոյժ և պարարտացուցիչ . և յայն սակս սփռեն զայն յանդաստանս փնկ աղբոյ 'ի պարարտացուցանել զերկիր : Գլխաւոր բերք կղզւոյս են շաքար , կոճապղպեղ , խահվէ , լեզակ . գադաով , ծխախոտ , այլ յուր . զոր միայն սեւաւ ավրիկեցիք 'ի կիր առնուն . բամբակ , և ազգի ազգի պատռնական փայտս , և պտուղս . ցր կիտրոն , լեմոն , նարինջ , նուռն , անանաս , սեխ , մեղրապտուկ , և այլ պէտպէս պտուղս . յորոց ոմանք անծանօթ են մեզ . ունի և մայիզ կմ մնրացորեն . զնզն տեսակս ոլեռան , արմատս , և բանջարս , բայց չիք անդ ցորեան , գարի , հաճար , և այլ այսպիսի պիտանացուարմովք յաճախելք առ մեզ :

Իսկ գլխաւոր վաճառք յայս ամ արգասեաց կղզւոյն՝ են շաքար , բամբակ , կոճապղպեղ , այն է զէնձէ ֆիլ . փայտ 'ի ուէտս ներկոյ , խահվէ , և դադաով , և առաւել ք զամ լեզակ . այլ այժմ վաճառականութիւն լեզակին նուազել է յոյժ . քզի ծանրացոյց յոյժ անգղիա զմաքս և զկատալ 'ի վր նր . ուղ և 'ի վր խահվէին . որով և գին նց բարձրացաւ յոյժ 'ի ձեամախբա . վնջ տեսեալ անգղիացի վճռկանաց զի առաւել դիւրագին գնէին զայն 'ի կղզին սրջն դռ մինիկոսի 'ի գաղղիագոց , որք հկնկ անգղիոյ՝ թէ թեւացուցին զգին նց , ոչ ևս գնէին 'ի ձեամախբայէ . ուստի և ձեամախբացիք գրեթէ գլխովին 'ի բաց թողին զմիակուրն նց . մենդ լեզակի . և թէպէտ յեւտոյ ծանեաւ անգղիա զվրիպակն՝ զոր արար , և գուն գործեաց ուղղել զայն , խոստանալով սլորգեստ որոց բառնան լեզակ 'ի նաւահանգստից ձեամախբայ , այլ անագան : Ասի թէ գին ամ իրաց՝ որք ամի ամի ելանեն 'ի ձեամախբայէ , հասանէ իբր ց7650000 դրշ : Իսկ թիւ բնակչոց կղզւոյս հասանէ ց1100000 . յորոց 20 հզր սպիտակք են , կմ եւրոպացիք . և 90 հզր գեւ 3

գերիք սեաւ ամբարիկեցիք. և նք ամբարիկ բաժանեալ
են 'ի քանի մի փոքրիկ քղքս և աւանս :

Չայս կղզի եգիտ քոլումպոս 'ի 1494. ապա ութն
ամօք զկնի 'ի չորրորդ ճննորդութե իւրում վերստին
անկաւ անդր հազիւ զերծեւ ինքն և ամ ալք իւր
'ի նաւաբեկութե. և եկաց անդ ը ամ մի ողջոյն .
պէսպէս վիշտս և տառապանս կրելով 'ի սպաւառութե
կերակրոյ՝ զոր գոժոճաբաւ մատակարարէին նմ բնա-
կիչք կղզւոյն, և 'ի ստամբակութե սրանց իւրոց .
ապա ուր ուրեմն հասեւ երկց նաւուց, զոր նա ինքն
քոլումպոս ետ բերել 'ի սթյն դոմինիկոսէ. եւ անախ,
և դարձաւ անդրէն 'ի սպանիա ուր պիտեցաք 'ի վեր
անդր 'ի չորրորդ ճննորդութե նք : Չկնի ամաց ինչ
գեկոս որդի նորին քոլումպոսի էած 'ի ձեամախբա
գաղթական սպանիացւոց. և բնակեցոյց զնմ անդ .
իսկ 'ի 1509. առաքեաց անդր 'ի սթյն դոմինիկոսէ
այլեւս 70 սպանիացիս ը հրամանատարութ յովհան-
նու էսկովիմալայ . յորս յետոյ յաւելան և այլք բազմ
գիմնաւք անդր առ 'ի որսալ զքնակիչս նք և վա-
ճառել 'ի գերութե այլոց սպանիացւոց 'ի ծառայե-
ցուցանել զնմ 'ի մետաղս, քզի 'ի ձեամախբա ոչ գոյր
մետաղ ոսկւոյ և արծաթոյ որով 'ի սուղ թմկի իսպառ-
ջնէցին զսերունդս նախնի բնակչաց ձեամախբայ .
և ինքեանք կալան զկղզի նյ . բայց առ աղքատութե
և առ այլ պէսնս տառապանաց նոճալեցան և ինք
եանք . մինչև չմալ ուրութ 'ի նյէ յայլ տեղիս կըղզ-
ւոյն, բայց միայն 'ի սթյն յակոբ վէկայի . որոյ բնա-
կիչք գլխովին մատնեալ զանձինս 'ի ծուլութե և 'ի
դատարկութե, շատանային սաղրիլ յաւելոճածով ար-
գասեաց երկրին՝ զոր առային մշակել գերեաց իւր-
եանց . և վաճառէին նաւուց՝ որք անցանէին առ
ծովեղերքք իւրեանց :

'ի 1655 առին անգղիացիք Չայս կղզի . յորում գտան
յայնժամ 1500 գերիք սեաւք. և գրեթէ նոյնչափ
սպանիացիք . և բաղմացուցին անդ բնակիչս . շի-
նեցին և քղքս . այլ 'ի 1692 եղև անդ սարսափելի
գետնաշարժութե, որոյ նման հաղիւ երբէք լսելի եղև
յժի . յորմէ կործանեցաւ գրեթէ բովանդակ քղքն
արքունի նաւահանգստի . և կորեան 'ի կղզի անդր
'ի նմին աւուր աւելի ք 30000 ողիք . յետ այսր
թշուառութե՝ յաւելաւ 'ի վթ միւս ևս . քզի անկաւ
'ի մէջ անգղիացւոց ախտ տարափոխիկ, և կոտորեաց
զմեծ մասն նյ . յայնժամ գաղղիացիք ակն ունեւով
հեշտեաւ ը իւրեանց տրութ նսճաճել զկղզին . գի-
մե

մեցին 'ի վր արք 300 . այլ վերադառնալ 'ի յուսոյ . ք զի սահաւաթիւն անդղիացիք այնպիսի հարուճածս ամին զնորք , մինչև 'ի 300 արանց անտի' հաղիւ 18 անձանց մաղապուրծ ճողոպրիւ :

'ի 1694 դրձլ յարձակեցան գաղղիացիք 'ի վր կղզոյն երեք տնտեսական նաւութք , և իբր 1500 զօրականք ի առաջնորդութե կուսակալի գաղղիացւոց սէյն դու մինիկոսի . և յետ անհնարին կոտորածս և քանդմունս գործելոյ 'ի կղզի անդր , մեկնեցան անտի . բայց և ինքեանք կորուսին անդ աւելի ք զկէսն զօրաց իւրեանց . իսկ անդղիացիք կամեցել առնուլ զվրէժ մնասու իւրեանց՝ միաբանեցան ի սպանիացւոց , և արշաւել 'ի սէն դոմինիկոս 'ի սահմանս գաղղիացւոց , քանդեցին բոլորովն . և սպանին աւելի ք 300 անձինս . և իբր երկերիւրս գերի վարեցին 'ի ճեամախբայ . ուր դրձլ 'ի վր գիմեցին գաղղիացիք , և ոչ սակաւ կոտորածս գործեցին յանդղիացիս : Ապա ժողովն ճեամախբայ տեսել զհնազորդ վիշտս՝ զոր հասուցանէին նոյ գաղղիացիք , արարին վճիռ . յորում սահմանեցին թէ ամ խափշիկք , որք ցուցանեն զնախանձ 'ի պաշտպանել զկղզին յերեսաց գաղղիացւոց , լիցին ազատ 'ի գերութէ : 'ի 1703 դրձլ անկաւ ախտ տարափոխիկ 'ի ճեամախբա . և կոտորած մեծ գործեաց 'ի բնակիչս նր . և 'ի սկիզբն հետագայ ամին հրկէզ եղև քղքն՝ արքունի նաւահանգիստ կոչեցել բովանդակ մինչև 'ի հիմունս : 'ի 1718 'ի մէջ 8 . և 9 ժամու երեկոյին ել մրիկ զարհուրելի . որ տեսաց մինչև 'ի 2 ժամ առաւօտեան , և անբաւ մնասս գործեաց 'ի նաւս և յանդաստանս կղզոյն : Եղև միւս ևս մրիկ սարսափելի ոչինչ ի հատ յահարկու գետնաշարժութէ , որ եղև 'ի 1692 . միով աւուրք յնչ բարձրացաւ ծովն յոյժ . և մրիկն սկսաւ խառն ընդ անձրեայ . և տեսաց զօրն ողջոյն . պարիսպք արքունի նաւահանգստին կործանեցան . և առհր քղքին աւելի ք կիսով չափ քանդեցան . նաւք 'ի մէջ նաւահանգստից հարան ի միմեանս և խորտակեցան . և զի միանգամայն տուցից 'ի բովանդակ կղզին անհնարին քանդմունք գործեցան :

Մինչդեռ ճեամախբա հեծէր 'ի ներքոյ այսպիսի դառն հարուճոց , խափշիկք ապստամբք որք 'ի բոլոր Ժմից կային ամրացել յանձնառելի լերինս , լինեցին ամրոց 'ի վր կապուտակ կոչեցել ապառաժութա լերին . և անտի օտէպ յարձակել , բոլորովն

գործէին անգղիացւոց . և թէպէտ բնիմ անգամ
գունդք զօրաց առաքեցան ըդէմ նոյն յանգղիացւոց ,
այլ նոյն միշտ յաղթող գտան յոմ մրցմունս . այնչափ
էր զօրութիւնն , զի 'ի 1736 համօրէն անգղիացիք բռնա-
գատեցան ը մօիս ինն կալ միշտ պատրաստական
զէն 'ի ձեռին . երկուցեւ թէ խափշկէք առստամբք
տիրեացեն բոլոր կղզոյն : Սկիզբն սալստամբութե
սոյ եղև 'ի Ժմիս , յորում սպանիացիք ստիպեցան
տալ զձեամախբա անգղիացւոց . զի 'ի նմին Ժմիկ
խափշկէք գերիք սպանիացւոց , խոյս տոճեւ փախեան
'ի լերինս . և սկսան անգ գործել զերկիր , սերմանել
մոյլիզ և գադաով . և մինչև էին հասեւ սերմանիք
իւրեանց , ստեպ իջանէին 'ի լերանց անտի , և ար-
շաւէին 'ի կալուածս անգղիացւոց գտանել կերա-
կուր . իսկ անգղիացիք նեղեւ 'ի հնոցորդ արշաւա-
նաց և յափշտակուեց նոյն սկսան հալածել զնոյն . և
զման ինչ նոյն նոճաճեցին ը ձեռամբ իւրեանց . իսկ
այլք փախուցեւ ամրացան յամուրս լերանց . և քա-
ջութ պաշտպանեցին անձանց . ոչ երբէք պարտեւ
յանգղիացւոց . ապա յայն անմաաչելի որջս իւրեանց
օրըօրէ բազմացեւ , (քզի բնմբ 'ի գերեաց խող-
խողեւ զաւարս իւրեանց՝ առ նոյն գիմէին) , սկսան
այնուհետեւ յայտնի պնդմաւ 'ի գիմի հարկանել անգ-
ղիացւոց . և զարհուրելի ապականուիս գործել 'ի
կալուածս նոյն . 'ի 1736 տեսեւ անգղիացւոց զի չա-
րիքն օրըօրէ յաճախեն , հաստատեցին միաբան իմ
զօրութեւ ելանել 'ի վր նոյն , և խաղաղ ջնջել զնոյն . եր-
կարեցաւ պնդմ ը մօիսս ինն , և թէպէտ քանդե-
ցին անգղիացիք զքզիք և զամբոցն զոր խափշկէք
կառուցին 'ի վր կառուտակ լերին , այլ ոչ կարացին
նոճաճել զնոյն :

Վն 'ի 1738 Ֆրէյլաուսոյ կուսակալն ձեամախբայ բա-
տիպեցաւ խօսիլ 'ի խաղաղութե ը սեւամորթ ապրա-
տամբաց . շնորհելով նոյն զանկախութի , և երկիր 'ի
մշակել . և ազատութի ընտրելոյ ինքեանց գլուխս 'ի
խմբէ իւրեանց . բայց զմատակարարութե ի իշխանութե
ընկալցին 'ի ձեռանէ կուսակալին . և ըն նոյն հրահան-
գութեցն վարեացեն . ընկալան խափշկէք զայս պոյս
մանադրութի . և եղև խաղաղութի 'ի մեջ նոյն . 'ի նմին
Ժմիկ յաւելին անգղիացիք միւս և ս դաշնադրութի . նոյն
զի մի և ս պաշտպանեցին 'ի նոյն փախստական խափ-
շկէք , ը պոյսմանաւ՝ զի վճարեցի սահմանեւ գումար
գրամոց վն իւրքնչիւր փախստէի , այնմ որ ծա-
նուցէ . կմ անդրէն դարձուցէ զնոյն 'ի կալուածս
ուստի

ուստի փոխեան. զայս ևս դաշն ընկալան օկու-
 ափրիկեցիք, այլ ոչ սրահեցին. և վերստին օգտն
 ասարատակել 'ի կալուածս անգղիացւոց: Իսկ 'ի 1760
 յորժամ բորբոքել Վառէր պալատստիկ 'ի մէջ անգ-
 ղիացւոց և դաղղիացւոց, ձմ սևամորթ գերիք որք
 գտանէին 'ի ճեմախիւր, դաղտ միաբանել ժամո-
 գիր եղեն միանգամայն յառնել 'ի վր տեարց իւր-
 եանց, և իսպառ կոտորել զնս. այլ ոմանք յնչ ք
 զպայմանել ժմին աճապարել յայտնեցին զթշնամուհ
 իւրեանց. հրձիգ արարին զհնակաւիս տեարց իւր-
 եանց. և զէն առին ըզէմնց: Յայսմանէ զարթու-
 ցեալ անգղիացւոց, ձմքն միաբան յարձակեցան 'ի
 վր գերեաց իւրեանց ապստամբելոց. որոց աեռել
 զի ոչ կարէին զգէմ ունել ահազ զօրուէ անգղիաց-
 ւոց, փախեան 'ի լերինս. և անտի ստէյգ յարձա-
 կել, կոտորէին զբջմս յանգղիացւոց. և եղծանէին
 զանգաւատանս և զկալուածս նց. յայնժամ անգղիա-
 ցիք 'ի յետին յուսահատուի հասել, ստիպեցան դրա-
 մովք օպնուի խնդրել ինքեանց 'ի լեռնաբնակ ազտո
 սևամորթ ափրիկեցւոց. խոստանալով նց սահմա-
 նաւոր գումար դրամոց վն իւրաքանչիւր գերւոյ
 զոր սղանցեն. իսկ նք հրապուրեալ 'ի խոստմանէ
 անտի անգղիացւոց, ոչ խնայեցին յարիւն համազ-
 դեաց իւրեանց, զբջմս 'ի նցէ սղանանելով. և թէ-
 պէտ այսու առ ժմի մի հանգեան 'ի հնդկորդ հալըս-
 առհարուէ նց, այլ նք փութով անդրէն զօրացան:
 Յայնժամ անգղիացիք վերստին ժողովել զզօրո իւր-
 եանց, յորս յաւելան և նաւաւարք բջմք, սփռեցին
 զնս յնմ կողմանս կզգւոյն յորս ապստամբացն. յո-
 րոց զբջմս կոտորեցին, և զոմանս գերեցին. բայց
 չափք ևս 'ի նցնէ ամրացան 'ի լերինս և յանառս.
 իսկ 'ի գերելոց անտի զմտնս սրով սպանին, զմտնս
 այրեցին. իսկ զորս համարէին սկզբնապատճառս
 այնր սպստամբուէ, կենդանւոյն կախեցին. ուր
 տա սակաւ սակաւ կենդանախորով լեալ 'ի բոցակեզ
 ճառագայթից արեգական ը այրեցած գօտեաւ՝ կոր-
 եան գառնամահ: Այդա և անգղիացիք այնուհետեւ
 առ փոքր մի ոգի առին. սակայն տակաւին կան միտ
 յերկիւղի. և ամենազգաստ արթնուք տքնին 'ի վր
 նց, զի մի վերստին ապստամբուի ինչ յարուցեն.
 և յիրաւի՝ քզի թիւն նց հասանէ գրեթէ 'ի 90000.
 և կարող են յաւուր միում 'ի գտանել զգիպողուի
 խորտակել զշղթայս. և այնչափ բռնանալ, մինչեւ
 այնուհետեւ աննուճաճելի լինել. զի գրեթէ առ հարկ
 են

են դազանամիտք վայրենաբարոյք: Իսկ զօրք անգ-
ղիացւոց՝ որք կան ՚ի պահպանութի ճեամախբայ կըղզ-
ւոյն՝ սովորաբար են 3000. բաժանել յինն գունդս .
և լը օրինաց կղզւոյն ամայր ՚ի 16 ամաց մինչև ցճ0
ամս պարտապան է գրիլ ՚ի զինոճորութի . սակայն
այս ամ զօրք, միացելք լը այնց, զորս ՚ի Ժմկս պոզմի
կարօղ էր անպղիա առաքել, չէին բաւական ՚ի պաշա-
տանել կղզւոյն յերեսաց ներքին և արտաքին թշնա-
մեաց՝ որք միշտ սպառնան նմ: Ի բոլոր ճեամախբա-
ունին անգղիացիք վեց ամրոցս . և քանի մի քղքս .
զորս յառաջիկայդ նշանակեսցուք:

ՄԷ յալէք . կմ Սիւնիստան: Է գլխաւոր քղք կըղզ-
ւոյն . մեծ բազմամարդ և գեղեցիկ իբր 7 մղոնաւ
հեռի յարքունի նաւահանգստէ . յառաջագոյն աստ
նստէր մեծ կուսակալն անգղիացի . ուր և հաստա-
տել կայր երևելի ժողով . այլ յետոյ փոխադրեցաւ
՚ի քինկսոն:

Քիւնիստան: Քղք ՚ի հիւսիսակողմն արքունի նաւա-
հանգստին . իբր 5 մղոնաւ հեռի ՚ի նմէ լը ջուր .
իսկ լը ցամաք՝ ոչինչ պակաս ՚ի 15 մղոնաց . և է հա-
մարեալ այժմ իբր գլխաւոր քաղաք կղզւոյն . կմ
գէթ իբր առաւել նշանաւոր և երևելի տեղի նր .
ուր մեծ մասն նաւուց ճեամախբայ՝ գնան ՚ի բառնալ
բեռինս . շինել ՚ի 1692 լը գաղափարի լիլեայ զօ-
րապետի զինի կործանելոյ արքունի նաւահանգս-
տին ՚ի սաստիկ իմն գետնաշարժուէ: Է սա քղք
գեղեցիկ, բազմամարդ լը իւրում համեմատուէ, և
բազմավաճառ . ունի տունս աւելի ք 1200, որք օր լը
օրէ առաւելուն . բաժանելս ՚ի փոքրիկ բառանկիւնս
՚ի ձեռն լայն ուղղադիւծ և կանոնաւոր պողոտայից .
երկայնութի նր է իբր 1 մղոն . իսկ լայնութի իբրև
500 քայլ: Է ՚ի նմ մի եկեղեցի անգղիացւոց . և
երկու սինակոկա հրէից . և փոքրիկ ժողովրդանոց
գունաքերեան աղանդաւորաց: Այս քղք է գլխաւոր
վաճառատեղի կղզւոյն . և աթոռ երևելի վաճառա-
կանաց նր . որոց նաւք աստ գան ՚ի բառնալ և ՚ի
թափել զբեռինս իւրեանց . ուստի ՚ի պարոյրն՝ ուր
է հանդէպ նր, սովորաբար գտանին երկերիւր՝ այլև
մինչև ցերեք հարիւր նաւք . որք չեն այնչափ ինչ
անքոյթ ՚ի հողմոց, սակս ցածուէ ցամաք կղզւոյն՝
որ է պատասպարան պարուրին:

Ալքունի նաւահանգիստ: Էր ՚ի նախնութի գլխաւոր
քղք կղզւոյն, և նաւահանգիստ նր, բարեշէն բազ-
մամարդ և բազմավաճառ . կառուցել ՚ի ծայր անձուկ
Էլէլ-

լեզունի հողոյ՝ որ երկայնեւ ձգի 'ի Ծ.միւ . և ձեռ-
ցուցանէ զմասն շրջապատի լարձակ նաւահանգստի .
ուր կարեն գիւրաւ և ապահովանիս խարխալ ար-
կանել հազար նաւք և աւելի միանգամայն . և այն-
չափ խոր է՝ զի նաւք մեծամեծք և ծանրաբեռինք
կարեն մերձենալ մինչև ցեղերս , և բառնալ կի՛մ թա-
փել զբեռինս սակաւ աշխատութիւն : Վի սյսց գիւրուեց
նախնի անգղիացիք բնակիչք կղզւոյս ընտրեցին զայս
տեղի՝ առաւել ք զայլս , 'ի հիմնել անդ զգլխաւոր
քղք կղզւոյն . թէպէտ երկիրն է աւազուտ , ան-
բեր , և զուրկ 'ի բարեհամ ջրոյ . որ և 'ի սուղ Ժմիկ
եղև քղք երևելի . 'ի 1692 ունէր տունս 2000 բա-
րեշէնս . զորս այնպս թանկագին տային 'ի վարձու ,
ոպ 'ի լոնտրա մայրաքղք անգղիացւոց . այլ 'ի նմին
ամի 'ի յուսնիսի 9 եղև անդ դեռնաշարժուի զար-
հուրելի . որ սասանեցոյց զկղզին 'ի ծայրէ 'ի ծայր .
և զերևելի մասն քղքիս ընկղոյզ 'ի խորս ծածկեալ
լ ջրով 8 քայլ բարձրութիւն : Յետ այսր սարսափելի
գլխոճածոյ անդրէն շինեցաւ քղքն . այլ 10 ամօք
զինի յահագին իմն հրկիզուէ բովանդակ յաճիւն
դարձաւ . բայց դրձ վերստին շինեցաւ . և ահա 'ի
1722 ել մրրիկ սոսկալի , և սպառ սպառ կործան-
եաց զքաղաքն , և զշրջակայ պարիսպս նր . որք
բարձր էին և թանձր : Յայսց ահագին գլխոճա-
ծոց՝ որք թոճեցան յայտնաբարբառ քարոզել՝ թէ
տեղիս այս կարդել է յաւեր և յապականուի , շարժ-
եալ բնակչաց նր՝ զմաքսանոցն և զհնրկց գործառ-
նուիս վճռաւ մեծի Ժողովոյն՝ յայլ տեղի փոխադ-
րեցին . և արդելին զի մի ևս լիցի անդ տօնավաճառ :
Այժոյ Գուլիէլմոսի . Այժոյ մարտիայ . Այժոյ նաւահան-
գստին անգլիայ . Այժոյ Կիւստանայ : Են ամրոցք անգ-
ղիացւոց 'ի զնիւն տեղիս ճեամախբայ կղզւոյն :
ՄԷ Կարաբիւն . ՄԷ Դարսիւն . Բլարենպոն . Վէնէ . ՄԷ
Էռլսաֆէն . Վէստմոնսթէր . ՄԷ աննայ . ՄԷ Քոլմաս . ՄԷ
անդրէաս . ՄԷ յոլմաննէս . Հաննովեր . ՄԷ Գէորգ . ՄԷ
յալմ . ՄԷ մարիամ . և Փօրտլանդ : Են զնիւն նշանաւոր
տեղիք անգղիացւոց 'ի ճեամախբայ կղզին :

Պարտապառ :

Ս 'ի փոքրագոյն կղզեաց փոքր անգլիէանց . զի
երկայնաւի նր է իբր 24 մղոն . իսկ լայնաւի
12 և եթ . այլ լւրում համեմատուէ բազմամարդ-
ԺԸ է և

է և ամուր, քաջ պաշտպանեւ ի բնուէ և յարհեստէ : Օգնոր ջերմ է . և երկիրն բարի և վայելչատեւիլ . ունելով ելեկջս մշապալար բլրոց զարգարեւոց ուկեպէս պիտանի բուսովք . և պտղաբեր և անպտուղ ծառովք . զի գտանի անդ նարինջ, կիտրոն, լեմոն, արմաւ, թուղ, թամրհինտի, պանանէ, գապաւ, գոգօ, հալոնէ, մազաաբէ, և այլ պտուղք սեփականք ամերիկայի . ունի և շաքար առատ՝ որ է գլխաւոր վաճառ նր, ուր և օղի : Այս կղզի է մի յառաւել բազմավաճառ կղզեաց անգղիացւոց ի մէջ անգիլլեան կղզեաց . թզի գրեթէ նմաւ անգղիացւոց՝ որք գնեն և վաճառեն սեւամորթ գերիս ամերիկեցիս ի դառնալն յամերիկոյ, աստ զտեղի առնուն . և լը մեծի մասին աստ վաճառեն զգերիս իւրեանց խմբովին վաճառականաց կղզւոյս, զորս նք ասպա մասն մասն վաճառեն աստ, և յայլ կղզիս անգղիացւոց . երբեմն ևս գաղտ վաճառեն և ի կղզիս սպանիացւոց և գաղղիացւոց . սովորական գին միոյ գերւոյ ամերիկեցւոյ՝ է իբր 400 զնշ . և փոքր մի յաւէտ կմ՝ նոնաղ, լը աղդաց և լը ցեղեց նց . այլ ոչ առնեն զխորուի լը հասակ, և լը այր, և լը կին : ի կղզի աստ գտանին ուրեք ուրեք փապարք և անձաւք մեծամեծք՝ բաւականք մինչև 300 մարդկան . ուր երբեմն լինին ասպաստան գերիք ապստամբելք և փախատականք . բիւմբ համարին՝ թէ այն փապարք եղեն բնակարանք նախնի բնակչաց կղզւոյն :

Այս կղզի՝ է առաջին ի փոքր անգիլլեան կղզիս, զոր գտին եւրոպացիք . և յայն սակս ոմանք կոչեցին զնա մոյր ժողովքոց շաքարի . զի աստ նախ սկսան մշակել զեղէգն շաքարաբեր . ասպա ի 1629 ոմանք յանգղիացւոց ելեալ ի կղզւոյ նրոյ քրիստափորի՝ եկին բնակեցան ի նմ . զոր գտին անտառալից և խոպանացել և անբնակ ի մարդկանէ . այլ ի սուղ Ժմկի այնչափ բազմացան ի նմ՝ բնակիչք, և այնպէս ծաղկեցաւ վաճառականութի նր, զի ի 1676 էին ի նմ 100 հզր ոգիք, և աւելի . որք և ունէին 400 նաւս մեծամեծս : Այլ յետ այնորիկ առ սակաւ սակաւ նոնաղեցան բնակիչք, և այլ նմ յաջողուիք՝ ի պատճառս ապստամբութե գերեաց՝ որք յարեան լըգէմ տեարց իւրեանց . և սակս տարափոխիկ ախաից պտճեւոց յանկարգ կենաց նց . և շատք ևս ելելանտի, գնացին յայլ կղզիս, և ի հիւսիսային ցամաքն ամերիկոյ . սակայն և այնպէս այժմ է մի յառաւել բազմամարդ անգիլլեան

ընան կղզեաց անգղիացւոց . զի կարող է հանել
 5000 զինուորս քաջամարտիկս . և է քաջ ամրացու-
 ցել յամ կողմանց , ուրեք ուրեք 'ի բնուէ ունեւոր
 շուրջանակի քարաժայռս անմատոյցս . իսկ յայլ կող-
 մանս՝ յորս մարթ է մերձենալ նաւուց թշնամեաց ,
 ունի ամրոցս ամրակուռս , և վտռելս զինուք և զօ-
 րօք . ուստի և 'ի Ժմիս պիտոյի կարող է գիմագրաւ
 ընել թշնամեաց : Այս կղզի բաժանի 'ի 11 Ժողովուրդ
 առուիս կմ վիճակս . որք են ՄԲ լաւիւս . ՄԲ անշ-
 բէս . ՄԲ պեպրոս . ՄԲ յաւէի . ՄԲ Բաւիս . ՄԲ յա-
 չի . ՄԲ Բաւիւ . ՄԲ գեւոր . ՄԲ Բիւլիպոս . ՄԲ յաւ-
 հանէս . և Ք : Իսկ գլխաւոր տեղիք կղզւոյն են :
 Պրիճ Դաւան : Գլխաւոր քաղաք կղզւոյն . և աթոռ
 կուսակալի նր և գլխաւոր աւանի՝ կառուցեալ 'ի
 վիճակի սրբոյ միքայելի 'ի ձորն սրբոյ գեորգեայ 'ի
 ներքին կողմն մեծի պարուրին քարլիսլեայ . որ բա-
 ւական է 500 մեծամեծ նաւուց . գեղեցիկ ամուր
 և մարգաշատ լիւրում համեմատուէ . ունի առան-
 իբր 1200 լի մեծի մասին շինել 'ի թրծեալ աղիւ-
 սոյ , բարձր և գեղեցիկ . փողոցք նր լայն են . յորս
 երևելի է շուկայն , այն է՝ պէգէսթէնն . նման շու-
 կայից լոնտայնի՝ ուր տունքն թանկագին են ուր 'ի
 լոնտայն : Այնպէս և եկեղեցի նր մեծ է և երևե-
 լի , ոչինչ ընտ 'ի մայր եկեղեցեացն եւրոպոյ .
 ունի երգեհոն պատուական . և զանգակատուն
 բարձր և գեղեցիկ . այլև հորկց պանդոկս մեծա-
 մեծս . և 5 ամրոցս շուրջ զերև . յարեւելան կողմն
 են երկու , կոչեցելք ԱՋԵՐՈՅ « Բն » աննայի . և Փաթ-
 աճոյ . վառել հրազինութիւն , ուր են շտեմարանք վա-
 ոօդոյ , և պարենից կերակրոյ , քաջ պահպանելք 'ի
 դորաց . իսկ յարեւմտեան կողմն՝ երեք . որք կոչին
 ԱՋԵՐՈՅ յաւիւթայ . քաջաղէն կառուցեալ առ նաւա-
 հանգստիւն , մօտ 'ի տեղին՝ ուր նաւք հանեն զբե-
 ռինս . Վիւլիպոյ . վառել հրազինութիւն . և Նապոլի :
 'ի մեջ երկու յետնոցս՝ գտանին այլևս երեք մարտ-
 կոցք . ունի և նաւահանգիստ մեծ և պատուա-
 կան : 'ի վերջին Ժմիս սահմանեցան 'ի քաղաքի աստ
 նաւակք թղթաբեր սուրհանդակաց . որք յամոյ
 ամիս տանին և բերեն թուղթս յամերիկոյ յեւրո-
 պիա , և յեւրոպոյ յամերիկայ :

Հուլիս : Բաղաւ փոքր և գլխաւոր տեղի վիճա-
 կին սրբոյ յակովբոյ . կառուցել առ ափն ծովու . և
 պաշտպանեալ 'ի բոլր տմրոցաց . յորս երևելի են
 Գլէնս Գորս . և Բլաւիւթոն :

Սիւնիւտան : Քաղաք երեւելի գեղեցիկ և բազմա-
մարդ ամրացուցել բզմի պատուական ամրոցովք .
որոց գլխաւորքն են Տարեմարդ . Գոգոնուր . և Օրանի :

ԱՆԴԻՆՈՒ . ԿԻՄ ԱՆԴԻՆԻ .

Աղղի 'ի հիւսիսային կողմն կվառաւուբայ . և է
գրեթէ բոլորաձև . միջին տրամագիծ նր իբր
18 մղոն . իսկ բոլոր շրջապատն իբր 180 . և լի
բուս համեմատուե բազմամարդ . զի թիւ բնակչաց
նր հասանէ 934000 . որք են սպիտակք , կիմ եւրո-
պացիք . և սեաւ ափրիկեցիք : Ունի շուրջանակի
վեց մեծամեծ նաւահանգիստս . որք են Նաւահան-
գիստ հինգ իղեաց . այսպէս անուանել 'ի հինգ փոք-
րիկ կղզեաց , որք են մետ առ նմ : Նաւահանգիստ
սին յովանան . 'ի հիւսիսակողմն առաջնոյն . և է իբր
կրկին նաւահանգիստ , և լաւագոյն ք զայլս , ուստի
և քաջ պաշտպանել ամրոցօք : Նաւահանգիստ նոնաւ-
գայ . է լաւաձակ պարոցր յարեւելեան ծագ կղզւոյն ,
այլ հիւսիսային կողմն նր լի է ժայռիք : Ծայ լի-
ւաւիւթայ . 6 մղոնաւ հեռի 'ի նախընթաց նաւա-
հանգստի : Նաւահանգիստ անգղիական . և Նաւահան-
գիստ փախալայ : Այս նաւահանգիստք մեծ են և
պատուական , այլ գրեթէ յամ կողմանց շրջապա-
ռալք են 'ի ժայռից . նմին իրի վտանգաւոր է մերձե-
նալ առ կղզին մեղ արեւոյնի՝ որք անտեղեակ են
անցից , որ 'ի մէջ նշ : 'ի հիւսիսակողմն կղզւոյն
ձգին 'ի ծովու լի երկայն ժայռք աղիաղիւեալ լի մի-
մեանս , միշտ իբր 2 մղոնաւ հեռի յեղեբաց կղզւոյն .
բայց են 'ի նմ տեղիք և գոգք , լի որս 'ի ձեռն
հմուտ առաջնորդի մարթ է ազահովապէս անցա-
նել : Օգ սորին կղզւոյ ջերմ է , առաւել ք 'ի պար-
պառա կղզին . և յաճախեն 'ի նմ մրրիկք լիա-
սակարք :

Իսկ երկիրն աւաղուտ մացառախիտ անտառամու-
լ և անջրդի . զի 'ի բովանդակ կղզին հազիւ ուրեք
գետանի աղբիւր ինքնաբուղիս . բերք նր նոյն են ,
որ ինչ այլոց փոքր անգղիական կղզեաց . բայց շա-
քար նր 'ի սկզբանն սեաւ էր և յոռի . ուստի և
արհամարհել յանգղիա . բայց այժմ զկնի ուսանե-
լոյ բնակչաց նր զարհեստ գտելոյ , չէ ինչ լիստ
յայլոց շաքարաց . ունի և ծխախոտ , այլ սակաւ .
զի բնակիչք նր չունին այնչափ ինչ փոյթ 'ի յաճա-

խել զայն բոյս . իսկ 'ի մեջ մացառաց և փշոց՝ բուսանի և կինամոն վայրենի . գտանին անդ և ոգէս սղէս չորրորտանի անասունք , և թռչունք ընտանիք և վայրենիք , յորս նշանաւոր է ազգ մի սեռաւ եղանց :

Անգղիացիք տնդեն , թէ այս կղզի զառաջինն դըտաւ 'ի 1623 յառաւելոյ թովմայէ մասներայ . բայց գաղղիացիք հաստատեն , թէ առաջին բնակիչք այսր կղզւոյ՝ եղեն յազգէ իւրեանց . որք 'ի 1629 տաւրագրեալք 'ի կղզւոյ սթյն քրիստափորի , անցին յայս կղզի , զոր գտին բոլորովին դատարկ 'ի բնակչաց , այլ ոչ մնացին անդ ը երկար առ պահագուն ջրոյ . ապա 'ի 1636 գնացել բնակեցան անդ քանի մի տունք անգղիացւոց . և 'ի 1666 արքայն անգղիացւոց պարգեւաց զայս կղզի գուլիելմոսի լորտ վիլուկպեայ փարհամայ . որ փոխադրեաց անդ գաղթական . 'ի նմին ամի ելին գաղղիացիք յայս կղզի և տիրեցին նմ . այլ յետոյ անգրէն դարձաւ 'ի ձեռս անգղիացւոց . 'ի 1707 եղև անդ փոթորիկ սոսկալի , որ անբաւ ինասս դործեաց . 'ի 1710 ժողովն կղզւոյն արար վճիռ , յորում հրաման ետ ժղիգեան սղանանել զկուսակալն սակս բռնանալոյ նր և հարստահարելոյ զժղիգն . զոր և նք անյապաղ կատարեցին . և զդի նր մերկ և կրճատել ընկեցին 'ի փողոցի անդ . իսկ անգղիա ոչինչ նշան տհաճութե եցոյց ը այն դործ ժղիգեան . 'ի 1736 երեք տմերիկացիք 'ի սերնդոց քարոյիողաց՝ միաբանեցան ըգէմ կուսակալին սպանանել զնա . ուստի եդին վառօգ 'ի ներքոյ սրահի , ուր առնէր խնջոյս պարուց մեծամեծաց . բայց վաղ 'ի յայտ եկել գաւառանուէն , խափանեցաւ մնասն . և երեքին նք 'ի մահ մատնեցան . յետ այսր գիպոնածոյ չիք այլ ինչ նշանաւոր անցք 'ի պատմութիս այսր կղզւոյ . որոյ գլխաւոր տեղիք են հետադադրք :

Պալմ-ը : Քաղաք անպարիսպ , այլ պաշտպանեալ կրկին ամրոցովք , և գլխաւոր տեղի կղզւոյն , որ թէպէտ փոքր է , այլ բարեշէն և մարդաշատ ը իւրում համեմատուէ :

Անաւդ : Է աւան փոքր կառուցել 'ի հարաւակողմն պարուրին հինգ կղզեաց :

Եռան գառն : Է նշանաւոր քաղաք առ համանուն նաւահանգստիւ 'ի հիւսիսակողմն կղզւոյն :

Փիւէն . ՍԷ պեբրու . Ղւ-իա . Քօլ մարտին , Վիլ-ի-ի : Են նշանաւոր տեղիք այսր կղզւոյ :

ՄԷ ԴԵՐԵՎԱԿԱՆ : 2

Երևելի է յարևմտեան հիւսիսային կողմն անդիկոսայ . երկայն իւր 60 մղոն . օդ նր ջերմ . այլ բարի . իսկ երկիրն 'ի միջին կողմանս գրաւել 'ի բարձրաբերձ ապառաժոտ անբեր և անմատոյց լերանց . յորս գտանին վիճք և խոռոչք զարհուրելիք . ծծումբ և աղբիւրք ջերմ ջրոյ , յոյր սակս մի 'ի լերանց նր կոչի Զօլֆատար . ք ծծմբային : Այլ շրջակայ վայրքն սկսեալ 'ի ծովէ հարուստ մի տարածութի՝ գիւր են , գեղեցիկ յոյժ և զոճարճալի . և առ փոքր փոքր գնան բարձրանալով մինչև ցատուրոտս լերանց , բայց անհար լայնութ . լը որում փեղկ լերանց յաւէտ և նոճազ տարածին , կիմ ծովն լըմտանէ 'ի ցամաքն : Բոլոր տարածութին՝ զոր մարթ է մշակել մինչ ցգահալէժ լերինս՝ է բաժաւ նեալ 'ի զանազան աստիճանս . և 'ի մէջ նց գնան ճննդք լայնք և ուղղաձիգք որչափ ներէ երկիրն : Առաջինն յայնց ճննդհաց հաղորդութի սկսանի իբրև 100 քայլիւ հեռի 'ի ծովէ . եկրդն 3 կիմ 4 հարիւր քայլիւ առաւել բարձր է . նոյնն և երդն և չորդն մի ք զմի բարձր են . յարմէ հայեցել 'ի վայր , տեւսիլ գեղեցիկ և զոճարճալի ընծայեցուցանի աչաց . զի տեսանին անդաստանք դալարագեղք , գաշաք պարարտարօտք , ծառատունկք զոճարճալիք , և բնակուիք սփռելք աստ ևանդ : Եւ թէպէտ հող երկիրն աւազախոտն է , այլ արգաւանդ և բերրի . բերէ ազգի ազգի արմատ , պտուղս , և բանջարս . և առաւել ք զնմ շաքար :

Չայս կղզի զառաջինն եգիտ քոլոմպոս 'ի 1493 . և կոչեաց զնա յիւր անուն , այլ ոչ հիմնեաց 'ի նմ բնակուի . 'ի 1625 հասին անդր դաղլիացիք և անդղիացիք 'ի միում Ժմկի . և հիմնեցին բնակութիս յայլ և այլ կողմանս կղզոյն . և հատատեցին 'ի մէջ իւրեանց մշտնջենաւոր դաշնագրութի 'ի պաշտպանել միմեանց յերեսաց սպանիացւոց . սակայն զկնի ամաց ինչ հանին զնն անտի սպանիացիք . այլ անդրէն դարձան երկոքին ևս . և լաւ ևս ամրացան ք զառաջինն : Յետ այնորիկ յարեալ երկպառակութի 'ի մէջ երկուց ազգացն , որ աւարտեցաւ 'ի սլոգմ լիառակար , սկսեալ յեւրոպիայ 'ի մէջ դաղլիոյ և անդղիոյ 'ի 1666 , և կղզին սնյն քրիստաւ

տափորի եղև տեսարան արիւնահեղ պիղծանց ը 50
և աւելի ամս . յորս բզմ անգամ հանին տարագրե-
ցին զմիմեանս 'ի կղզւոյ անտի . հուսկ յետոյ 'ի
1702 խալառ արտաբսեցան գաղղիացիք , և 'ի դաշ-
նագրուէն ուգրէքայ հաստատեցաւ Թրուլթի անգ-
ղիացւոց 'ի վր կղզւոյն : Ելին յայնժամ 'ի կղզւոյ
անտի 667 գաղղիացիք արք և կանայք մեծ և փոքր ,
29 խափչիկք աղառք , 659 գերիք , 157 երկվարք .
265 արջառք : Ահա այսչափ էին 'ի նմին Ժմկի ժո-
ղովուրդք , և անասունք 'գաղղիացւոց յայս կղզի-
որ այնուհետև կայ մնայ 'ի ձեռս անգղիացւոց
մինչև ցայսօր . որոց գլխաւոր տեղիք են հետա-
գայք :

Պասդէռէ , իմ Պասսարէռէ : Քաղաք և ամրոց , և
գլխաւոր տեղի կղզւոյն . ամուր և բաղմամարդ 'ի
հարաւային ծովեզերս նր ձգեւ ըերկայն առ ավին
գետոյ :

Դրինիտի : Եւ քաղաք փոքր կառուցեւ 'ի ծագն ան-
ոճանեւ ծայր փալմէդայ :

Շարլֆօրդ . ՄԷ Բովյաս . Փարիշ . Պրիմաթօնհիււ . Քրե-
վերլայնիւ . Սանտի ֆօրպ . ՄԷ աննա . Ճայր ասաղոսք .
Քաթարէռէ . ՄԷ յովաննէս . Խաւ քի . ՄԷ Տարիս .
Քայօնէ : Են բնակեւ տեղիք և ժողովրդապետուիք
առաւել նշանաւորք այսր կղզւոյ :

Մոնֆերրատօ :

Կղզի փոքր . շրջապատ նր իբր 27 մղոն . իսկ եր-
կիրն առապար , և լի ապառաժուտ անջրդի և
անբեր լերամբք . բայց 'ի մէջ նց գտանին ձորք .
և հովիտք զոճարձալիք և արգաւանդք : Չառա-
ջինն գտաւ 'ի սպանիացւոց . որք և անոճանեցին
զնա մանֆերրատօ յանուն լերին' որ 'ի քաղաքնիա
սակս նմանուէ' զոր ունէր ը նմ . այլ ոչ հիմնեցին
'ի նմ բնակուի . ապա 'ի 1632 հասեւ անգր անգ-
ղիացւոց , հանին անտի զքարայիպս զնախնի բնա-
կիւս նր . և ինքեանք կալան զկղզին . որ և կայ մնայ
'ի ձեռս նց մինչև ցայսօր : Եւ լի իւրում համեմա-
տուէ բաղմամարդ է . զի են 'ի նմ իբր 10 հզր գե-
րիք ափրիկեցիք' որք մշակեն զերկիր . և բզմ անգ-
ղիացիք' որոց գլխաւոր վաճառ է շաքար : Այլ
գիրք կղզւոյն անյարմար է առ վաճառականութի .
զի շրջակայ ծովեզերք նր վտանգաւոր են և դժուար
բաւ

բաժնատոյց . չունելով ուրեք յաջողակ ինչ նաւա-
հանգիստ :

ՆԵՒԻՆ . ԿԻՄ ՆԵՒՈ :

Տիրապէս խօսելով է լեառն բարձրագագաթ 'ի
մէջ ծովու . բայց կողմանք նր ոչ են դառ 'ի թափ
գահալէժ , այլ մեղմով իջանեն զառ 'ի վայր մինչև
ցծովեղերս . և են արգաւանդ և բերրի և քաջ մը-
շակեալ գրեթէ մինչև ցգլուխ անդր լերին . ոռո-
գեալ 'ի բաղմադատիկ դետակաց և ձորակաց . որք
թէպէտ յաւելուն զարգասաւորուն երկրին , բայց
միանգամայն բիւմ 'ի նասս գործեն 'ի Ժմկս անձրեաց .
յորս յորդե՛լ ջուրց նց և գահալէժ հոսե՛լ 'ի բար-
ձանց , ձգեն զկնի թ հողոյ և զբերս երկրին : Չայո
կղզի կալան անգղիացիք 'ի 1628 . և 'ի սուղ Ժմկի
բաղմացան 'ի նմ բնակիչք յոյժ . զի 'ի 1689 էին 'ի
նմ 10 հիւր անգղիացիք , և 20 հիւր խափշիկք ափրի-
կեցիք , որք առ համեմատութե տարածուե կղզոյն
բիւմ են . քզի բոլոր շրջասրտս նր չէ ինչ աւելի ք
18 մղոն : Ասի թէ առաւել բարեկարգեալ էր սա
և կանոնաւորեալ ք զայլ իմ կղզիս անգղիացւոց .
և այնպիսի համակամուի խաղաղուի սէր և ապա-
հովուի էր 'ի մէջ բնակչաց նր , քան զոր մեծագոյն
չիք ուրեք տեսանել յԾի . այլ 'ի 1689 այս իմ վալ-
ելուեք նր և յաջողուեք սկսան անջանալ նախ 'ի
սարսափելի իմն ժանտախտէ . յորմէ կորեան կիսով
չափ բնակիչք նր . ապա զկնի 17 ամաց գաղղիացիք
քանդեցին զնա , և յափշտակեցին անտի 3000 կմ 4000
դերիս . յամին որ զկնի՝ փոթորիկ իմն զարհուրելի
գրեթէ իսպառ աւերեաց զնա : Սակայն յետ այս-
չափ դժնգակ արկածից՝ վերստին շինեցաւ . թէպէտ
ոչ թ որում էր յառաջագոյն . զի և այժմ գտանին
'ի նմա իբր 8 հիւր գերիք , որք մշակեն զերկիր . և
անգղիացիք բիւմ , որոց գլխաւոր վաճառ է շաքար ,
զոր տանին յանգղիա :

ՄԷ ՆԵՆԶԵՆԵՅԻՈՒ :

Այս կղզի անկանի 'ի հարաւային կողմն կղզւոյն
սեյն լուչիայ . և է լեռնային և անտառալից .
յորում երկու ազգք կմ ցեղք քարայրաւոց բնակին .

Ֆր Կարմիրք , և Սեաւք : Կարմիրք են բուն բնակչք
անդիլլեան կղզեաց . խնկ սեաւք են խառնելք յափ-
րիկեցւոց . որոց սկիզբն ոչ է յայտնի : Ոմանք ա-
սեն , թէ նաւ մի ըն ափրիկեցի գերեօք հարաւ 'ի
ցամաք մօտ 'ի կղզին սբն վինչենցիոս . և գերիք
զերծելք 'ի նաւարեկուէ , փախեան 'ի կղզի անդր .
զորս բնակիչք նր մարդասիրութ ընկալան , ունելով
զնն իբր եղբարս : Այլք պնդեն , թէ այն առաջին
խափշիկք՝ էին գերիք եւրոպացւոց փախաւցելք անդր
յայլոց կղզեաց : Եւ ոմն 'ի նախնի պատմադրաց
անդիլլեան կղզեաց առէ՝ թէ սերունդ սեաւ քա-
րայիպաց սկիզբն կալաւ յափրիկեցի խափշիպաց ան-
տի , զորս քարայիպք յափշտակեցին 'ի սպանիացւոց
յառաջին պտղմունս եւրոպացւոց ըդէմ մերիկաց-
ւոց . և խնայեալ կենաց նց՝ ածէին զնն 'ի տեղիս
իւրեանց և ազատէին . տուէ՛ն նց 'ի կնուի զգտերս
իւրեանց . որով եղև ազգակցութի 'ի մէջ երկուց
ազգաց . և 'ի նոցանէ ծնան սեաւ քարայիպք . որք
պահեցին տաւաւ զգոյն հարց իւրեանց , ք զմիջա-
կան սեուի մարց . ուստի և իմ իրօք նման են բը-
նիկ սեամորթ ափրիկեցւոց : Աք յաղթանդամ են ,
ուժեղ քաջասիրտ և յանդուգն . և ը հկեկն՝ կար-
միր քարայիպք կարճահասակք և փոքրօքի . որք առ
Ժմի մի սիրով և խաղաղութի գնային ը միմեանս .
այլ ապա անկաւ երկպառակութի 'ի մէջ նց . և ան-
տի բորբոքեցաւ մշտնջենաւոր պտղմ ըդէմ միմեանց :
'ի նմին Ժմի գաղղիացիք մարդինիքայ կղզոյն ելին
ունիլ զայս կղզի . այլ ոչ կարելով յաղթել բնակչաց
նր , ստիպեցան դաւնալ յետս . սակայն քարայիպք
թէպէտ ստանին զոմանս 'ի գաղղիացւոց , բայց և
յինքեանց անկան բիւմք . վն երկուցել՝ խնդրեցին
հաշտուի 'ի նցնէ . և հրաւիրեցին գնալ բնակիլ 'ի
միասին , երգմամբ խօստանալով նց անկեղծ բարե-
կամութի , և անայլայլելի միակամութի . ընկալան գաղ-
ղիացիք զայս առաջագրութի նց . և 'ի 1719 'ի մար-
դինիքայ կղզոյն անցին 'ի սբն վինչենցիոս . և դըն-
եալ 'ի կարմիր քարայիպաց զերկիրն , ձեռնտուութ
նց հիմնեցին ինքեանց անդ բնակութի :

Յորժամ գաղղիացիք մտին յայս կղզի , ունելով ընդ
ինքեանս զսեաւ գերես 'ի մշակել զերկիրն , սեաւ
քարայիպք երկուցել թէ գուցէ և ինքեանք 'ի նոյն
գերութի մասնեացին՝ յորոմ անասնէին մասնեալ
դճամանմանս իւրեանց , խոյս ետուն յանտառս . և
անդ կամեցել մշտնջենաբար տալաւորել 'ի սերունդս
իւր .

Խրեանց զնշան անջնջելի տղատուն և անկախուն ,
 'ի ծնանիլ որդւոց Խրեանց ճշնեալ տափարակէին
 զճակատ նց , առ 'ի զանաղանիլ նց 'ի սեաւ տփրի
 կեցւոց . և այսպէս հետագայ ծնունդ նց՝ կացոյց
 զմասնաւոր ազգ և ժողովրդ լայնաճակատ բարձրա-
 հասակ ուժեղ քաջասիրտ և գաղանաբարոյ . որք ա-
 ստ համարձակեցան մերձենալ 'ի ծովեզերս , և չի-
 նել անդ բնակուիս : Եւ կամեցել և նց ունիլ մասն
 'ի գնոց երկրի՝ զոր կարմիր քարայրաբ վաճառեցին
 գաղղիացւոց , յայնմանէ ծագեցաւ պիտի՝ սաստիկ 'ի
 մէջ երկուց ազգաց . յորում պարտեցան կարմիր
 քարայրաբ . և բռնադատեցան մէկնիլ 'ի կղզւոյ ան-
 տի . կմ՝ նուաճիլ ընդ ձեռամբ սեաւ քարայրապոց :
 Իբրեւ տիրեցին նք բոլոր կղզւոյն , բռնադատեցին
 զգաղղիացիս վերստին գնել զերկիրն յինքեանց , զոր
 գնեալ էին 'ի կարմիր քարայրապոց . ի որ հաւանե-
 ցան գաղղիացիք . առ 'ի զերծուցանել զկալունածս
 Խրեանց 'ի քանդմանէ և յապահանուէ նց : Արդ՝
 կացեալ անդ գաղղիացւոց ամս իբր 20 , լազմացան
 և հասին ց800 անձինս . որք ունէին 3000 գերիս 'ի
 մշակել զերկիր Խրեանց . ապա 'ի դաշնագրուէն որ
 եղև 'ի 1763 'ի մէջ երկուց (Թագաւորութեց , էանց
 այս կղզի 'ի ձեռս անգղիացւոց . որք իբրեւ տիրեցին
 նմ , լըդէմ ձմ իրաւանց և լուսոյ բանի՝ զրկեցին
 զբնակ գաղղիացիս 'ի արուէ կալունածոց Խրեանց .
 զոր գնոց առել էին երկիցս 'ի բուն բնակչաց կղզւ-
 ւոյն . և հրամայեաց փառլամենդն զի բովանդակ
 երկէն արկցի 'ի վաճառ :

Այս բռնութիցրուեաց զբնակիչս կղզւոյն սբն վին-
 չէնցիոսի . զի մեծ մասն բնակչաց նք անցին 'ի նք
 մարտին , 'ի մարիկալանդ , 'ի կվատալուբա , և 'ի
 մարդինիքա . և շատք ևս 'ի սբն լուչիս , ուր նո-
 րոգ սկսել էին գաղղիացիք բնականալ , և ձրի բաշ-
 խէին զերկիրն , որոց յանձն առնուին մշակել . և
 սակաւ ոմանք մնացին անդ ի լծով անգղիացւոց .
 և գրձլ գնեցին 'ի նցնէ զերկիրն , զոր երկու ան-
 գամ գնեալ էին նախ 'ի կարմիր ապա 'ի սեաւ քա-
 րայրապոց . և բրտամբք Խրեանց մաքրել և մշակել
 էին . նոյնպս և սեաւ քարայրաբ տարագրեցան 'ի
 ծովեզերեայ դաշտային տեղեաց անդրէն 'ի լերինս .
 յառաջին բնակարան Խրեանց :

Դասակո 1

Լ 'ի հարաւային ծայր անդիլլեան կղզեաց ը 18
 առտի՝ հիւս" լայնուէ . օդ նր լը զնզն դրից
 երկրին՝ պէսնիս է . զի յարեմտեան կողմանս՝ յուր
 է և ինասակար կենաց . իսկ յայլ տեղիս՝ բարի և
 առողջ . այլ տօթագին ամ ուրեք : Երկիր նր գիւր
 է և դաշտային . չունի լերինս մեծամեծս և տարաւ
 ժաւա և անբերս , ուն է տեսանել յայլ անդիլլեան
 կղզիս . ալ միայն բլուրս դալորագեղս և քաջայար
 մարս՝ ի մշակուի . յորոց բլրսն անհամար աղբիւրք ա
 կանակիտք , որք ուռգանեն զերկիր . ոմանք միացելք
 գործեն գետս . յորոց վր կառուցել կան աղորիք 'ի
 պէտս զտելոյ և մաքրելոյ զջաբար : Հայս և յայլ լա
 ւուէց կղզւոյս յորդորել Ֆլէսինկացի հոլանտացւոց
 'ի 1632 , երկերիւր 'ի նշնէ եկին յայս կղզի 'ի հիւ
 նել բնակուի 'ի նմ . բայց բնակիչք չըջակայ կղզեաց
 միացել ը սպանիացւոց բնակելոց 'ի կղզին երրոր
 ցուէ , հանին և սպանին զնս . սակաւք ոմանք աղ
 րեցան փախուցեալք 'ի լերինս . բայց յետոյ և նք
 մեկնեցան 'ի կղզւոյ անտի : Եկաց մնաց անբնակ
 ամս 20 . մինչև 'ի 1654 այլ ժողովրդ հոլանտացւոց է
 հաս անդր . բայց զկնի 12 ամաց և նք տարադ բե
 ցան անտի . զոր ապա կալան դաղղիացիք , այլ անդ
 րէն դարձուցին հոլանտացւոց . որք դրձլ բնակե
 ցուցին անդ նոր գաղթական :

Ապա 'ի 1677 յորում թիւ հոլանտացւոց բնակելոց
 'ի կղզի առա՝ հասանէր ց1200 , դաղղիացիք յետ կըր
 կին ծանր պնդմաց անդրէն տիրեցին կղզւոյն . քան
 դեցին զամ ամբուիս նր . հրձիգ արարին զչինոճածս
 և զծառատունիս և զանդառանս . և այլուր փո
 խագրեցին զբնակիչս նր . և 'ի դաշնագրուէն որ յետ
 այնր պնդմի՝ արուի գաղղիացւոց հաստատեցաւ 'ի
 վր կղզւոյն : Բայց թագաւորուին գաղղիոյ տնօրուտ
 համարելով ինքեան զայս կղզի , սակս կարի հեռա
 ւորութե յայլոց կալուածոց իւրեանց , 'ի դաշնագ
 րուէն եղելոյ 'ի 1763՝ առանց ինչ դժուարութե ետ
 զայն անդղիացւոց . որք 'ի սկզբանն բնակեցան յա
 րեմտեան կողմն կղզւոյն . ուր առ յառութե օդոյն
 մեռան բզմք յանգղիացւոց , և առաւել 'ի դերեաց
 իւրեանց . մինչև ուր ուրեմն զգասացել 'ի յայտնի
 ինասունէ անտի , անցին յայլ կողմն կղզւոյն . և գա
 զա

դարեցաւ հարուհածն : Եւ այնուհետեւ կայ մնայ
կղզին 'ի ձեռս անգղիացւոց . բայց մինչև ցայսօր չեք
'ի նմ' քղք կմ' աւան երևելի արժանի յիշատակաց :

ՍԷ ԼԻՆԻԱ :

Լ'նկանի 'ի հարաւակողմն մարդինիքայ կղզւոյն .
Բոր յառաջին Ժմկս համարեալ էր իբր ամենևին
անբեր . այլ փորձն եցոյց , թէ երկիր նր ոչ է յո-
ռի . զի բերէ այժմ շաքար առատ , խահլէ , գա-
գառլ , բամբակ , և այլ պէտքս արգասիս . ունի և
վայրս պարարտարօտս և ընտանի անասունս բոլմն .
նշարջառ , ոչխար , այծ , ձի , եշ . ջորի : Չայս կղզին 'ի
1639 կալան անգղիացիք առանց ինչ դիմամարտուե .
այլ զկնի ստկաւուց իսպառ կոտորեցին զնն վայ-
րենի բնակիչք նր . 'ի 1650 գաղղիացիք առաքեցին
անդր արս 50 . կարդեալ նց իշխան և առաջնորդ-
ղրուսէլան , որ մեռաւ յետ ջորից ամաց . թողեալ
զստկաւաթիւ՝ Ժղիթ իւր 'ի յեաին անկարգուե . 'ի
1664 և 'ի 1666 անգղիացիք իսպառ աւերեցին զկղ-
զին . հանեալ անտի զբնակիչս նր . այլ գաղղիացիք
անդրէն յինքեանս ընկրկեցին . և 'ի գաշնագրութե
ուգրէքայ հաստատեցան 'ի Ժառանգութի նր . սա-
կայն 'ի 1779 վերստին առին անգղիացիք . և անդ
հաստատեցին զկայանս նաւահանգիսի իւրեանց .
առ առաւել մօտ լինելոյ գաղղիացւոց , և գիտելոյ
զգնացս նց :

ՍԷ ԽԱԼ :

Լ'յս կղզի անկանի 'ի հարաւոյ արևելից հարուստ
նաւահանգստին ը մէջ 17 և 18 աստիճ" հիւս"
լայնուե : Երկայնուի նր է իբր 27 մղոն . իսկ լայ-
նուին 9 , և ուրիք ուրիք մինչև ց12 : Երկիր նր չէ
այնչափ ինչ բերրի . ուստի և բերք նր բաց 'ի շա-
քարէ ստկաւ են : 'ի 1643 հոլանտացիք 'ի միասին
ը անգղիացւոց կալան զայս կղզի . այլ փութով ան-
կաւ երկպառակութի 'ի մէջ նց . յորմէ գրգռեցաւ
սրտմ սաստիկ . յորում 'ի պարտուե մօտնեալ հո-
լանտացւոց , տարագրեցան անտի . և կղզին մնաց
'ի ձեռս անգղիացւոց . բայց և նք 'ի 1650 վանե-
ցան 'ի սպանիացւոց . ապա գաղղիացիք եկեալ 'ի
T 6 կղզ-

կղզւոյ սթյն քրիստափորի, վանեցին զսպանիացիս. բայց յԽՂ ք զմտանել 'ի կղզի անդր և հաստատուել անդ բնակուել: արկին հուր յանտառս նր. որք սյրեցան լը բժմ աւուրս, և ծածկեաց զերեսս երկրի մոխիր թանձրամած և սրտարտացուցիչ երկրի. առաջ մտին 'ի կղզին. և սկսան մշակել. որ 'ի սուղ ժմկի եղև օտարներ յոյժ. և բնակիչք նր 'ի սկզբան անդ բազմացան: Այլ ապա զկնի տմաց ինչ սկսան օր լը օրէ նոճաղիլ. 'ի 1696 մնացե՛լքն ևս փոխադրեցան 'ի սթն գոմինիկոս. և կղզին մնաց անբնակ. զոր 'ի 1733 վաճառեցին գաղղիացիք անդղիացւոց. և է մինչև ցայսօր 'ի ձեռս նց: Վլխաւոր տեղի նր կոչի Քրիստիանապոլ. որ է աւան բարեշէն, և նաւահանգիստ պատրոճական. առ որով կառուցեալ կայ և ամրոց 'ի սղառսրանուի նաւահանգստի նր:

Յօդ 7. Կղզիք հոլանտացւոց:

Ոլանտացիք զկնի թօթափելոյ 'ի սարանոցէ իւրեանց զլուծ սպանիացւոց, և լինելոյ ինքնիշխան, գուն գործեցին ամ հնարիւք մերձենալ առ կաշոճածս նց, և ծծել զսարաքառուի նց. զոր և 'ի գլուխ տարան ոչ միայն յասիա և յափրիկէ, այլ և յամերիկայ. զի և անդ ստացան քանի մի փոքր կղզիս յանդիլէան կղզեաց. որք են Քաւաթա. Սթէսապոփէոս. Սապա. և Սթ հարփն. զորս յառաջիկայք ստորագրեսցուք:

Քաւաթա:

Սոտ է 'ի ծովեղերս վէնէցուէլայ՝ որ ՚ի հարաւային ամերիկայ. և տիրապէս խօսելով է ժայռ անբեր. երկայնուի նր իբր 30 մղոն. իսկ լայնուին 12. երկիրն լեռնային և արաւաժուա. վնյ սակաւ են բերք նր: Բայց գիրքն է որստոճական և քաջաւ յարմար առ վաճառաշահուի լը ցամաքին սպանիացւոց. ուր լըգէմ ամ արգելմանց սպանիացւոց՝ ոչ գադարին հոլանտացիք առնել գաղութողի առևտրուիս. յայն սակս բլմ նախանձայուզութ պահեն զայս կղզի: Աւնի նաւահանգիստ մեծ և սրտոճաւան

կան յոյժ և անքոյթ, բայց մեւա նր դժոճարին և վտանգաւոր. վնյ 'ի մտանել նաւուց ը բերան նր, սլարաին քերել առ եզերք. և ունել 'ի ձեռին առասան սլատրաստական, առ 'ի ընկենուլ 'ի ցամաքսոտ ամրոցու. քղի 'ի մեւաս անդ չիք տեղի՝ ուր հնար իցե խարխա ընկենուլ. բայց յորժամ միանգամ մտանեն 'ի ներքս, այնուհետեւ գաղարին ամ վտանգք: Յայս կղզի 'ի 1527 տիբեցին սպանիացիք. յորոց 'ի 1634 առին հոլանտացիք. և է 'ի ձեռս նյ մինչև ցայսօր: Յնչապոյն յաճախէին 'ի նաւահանդիսա նր նաւք սպանիացւոց 'ի քարգահինոյ, և 'ի գեղեցիկ նաւահանգստէ. և գնէին 'ի հոլանտացւոց ափրիկեցի գերիս 1000 այլև 1500 առ մի նւոճաք. թող զքմ վաճառս եւրոպիոյ. այլ այս վաճառ 'ի վերջին Ճմիս անկաւ 'ի ձեռս անգղիացւոց՝ որք են 'ի ճեամաիքս. սակայն հոլանտացիք տակաւին յաճախեն առնել առեւտրուիս ը ամ անդիլեան կղզիս. տաքելով յեւրոպիոյ անգաղար նաւս մեծամեծս քաջ սպառազինեւա՝ և լիս բեռամբ. որք 'ի գարձի խրեանց շահին բնմս:

Քոստաթաօ, կմ Կոստապուլ: Է քղք և գլխաւոր տեղի կղզւոյն բարեշէն և ամուր. կառուցել 'ի ցամաքն կոյս իբր 9 մլոնաւ հեռի 'ի ծովէ. ունի բերդ պատուական շինեալ ը կանոնաց. և միշտ խնամով սլահեալ և պաշտպանել: 'ի 1673 ելին գաղղիացիք իբր 600 զօրականք առնուլ զայս ամրոց 'ի ձեռն մատնուէ բերդակալ իշխանին հոլանտացւոյ. այլ յնջ ք զժամանել նյ անդր, 'ի յայտ եկն մատնութին. և մատնին ընկալել զարժանահաս պատիժ մահու, փնկ նր կարդեցաւ այլ որ հաւատարիմ. վնյ հաւեալ անդր գաղղիացւոց՝ և այլազգ գտել զիրան՝ ք զոր կարծէին, ստիպեցան կորագլուխ գառնալ անդրէն առանց զխորձ ինչ փորձելոյ. ապա զկնի հինգ ամաց լուգովիկոս ժիւ արքայ գաղղիացւոց՝ առաքեաց զէսդրէ զծովակալ իշխանն 30 նաւուք առնուլ զայս բերդ. այլ 'ի գերեւ ելին ամ պատրաստութիւք արքայի. քղի էսդրէ առ անհմտուէ և առ յանդըդնուէ՝ 'ի ցամաքն տալեասայ նստոյց զնաւս. և առել զոր ինչ մարթացաւ զերծուցանել 'ի նաւաքեկուէ անտի, ամեթահար դարձաւ 'ի պրեսդ 'ի գաղղիա. յետ այնորիկ քուրաքսօ ոչ ևս կրեաց պիղմ ինչ յուճեքէ: Առ սովին կղզեաւ են այլ ևս երկու կղզիք աստի և անտի՝ ք յարեւելից և յարեւմտից՝ անսւանեալք ԱՂԻՆԵԱՆ, և ը ամանց ԱՂԻՆԵԱՆ, և ՊՅՆԱՆ:

նայի՛րէ՛ . որք նոյնպէս են ը իշխանութե՛ն հոլանտացւոց :

ՍԷ Էսսպարիէոս :

Ի լեառն մեծ ձագարաձև բարձրացել յովկիա-
նոս անդր յարևմտեան կողմն կղզւոյն սթըն
մարտինոսի . դրեթէ ը 17 աստիճ" հիւս" լայնուէ .
շրջապատ նր է իբր 15 մղոն ևեթ : Օգն բարի է
և սառղջ . այլ յաճախեն անդ որոտմունք զարհու-
րելիք՝ գետնաշարժութիւնք՝ և փոթորիկք սարսափե-
լիք՝ որք սովորաբար լինին յօգոստ՝ կմ"ի սեղա" . և
բիւմ անգամ կործանեն զտունս , խորտակեն զծառս
և զհաւս 'ի նաւահանգստի անդ . ասի թէ անձրևն՝
որ յառաջէ քան զայն փոթորիկս՝ դառն է և աղի :
Գլուխ լերինն թէնդտ սրածայր երևի 'ի հեռուստ ,
այլ իրօք ոչ է այնպիս . զի 'ի գագաթան նր է սարա-
հարթ դաշտավայր . կմ՝ հովիտ ըարձակ անտառա-
լից , որ և է սպաւէն զնիւն վայրի երէոց . իսկ շրջ-
ջապատ լանջակողմանք նր թէնդտ քարուտ են , այլ
մշակելի դրեթէ ը ամ տեղիս . և բերեն շաքար և
ծխախոտ . որք են գլխաւոր բերք և վաճառք կղզւոյն .
ունի և խոզ և սյծ և զամ տեսակս ընտանի հա-
ւուց , ոչ միայն 'ի սկստս բնակչաց իւրոց , այլ և 'ի
տալ օտարաց : Այլ մեծագոյն պուկասութի՛ն այսր
կղզւոյ այն է , զի է անջրգի ամենեկին . չունելով
բնաւ աղբիւր ինքնաբուղիս կմ՝ գետ . վնջ բնակիչք
նր զսկստս իւրեանց ընուն 'ի ջրոյ անձրևաց . բայց
առաւել 'ի ջրոյ՝ զոր բերեն 'ի կղզւոյ սթըն քրիստա-
փորի . առ որ սահմանել է նաւ՝ որ անգագար եր-
թայ և գայ 'ի բերել ջուր . ապա թէ ոչ՝ բնակիչք
նր բիւմ անգամ վտանգէին 'ի ծարաւոյ : Իսկ թիւ
բնակչաց նր են 500 սպիտակք կմ՝ եւրոպացիք , և եր-
բեմն 1000 . յորժամ հոլանտացիք մնան անդնիւն 'ի
Ժմիս սլոգմի գաղղիացւոց ը անգղիացւոց : Ասի թէ
ոմանք 'ի գաղղիացւոց տարագրելոց 'ի կղզւոյ սթըն
քրիստափորի 'ի 1629 եկին բնակեցան 'ի սմ . այլ
զինի սակաւուց ելին մեկնեցան զի ոչ գտին անգ-
ջուր բարի , բաց յանձրևային ջուրց . բայց չէ յայտ
արուակի ամն , յորում մեկնեցան նք անտի : Այլ
այս ստոյգ է . զի 'ի 1639 եկին 'ի նմ՝ բնակելի հոլան-
տացիք , զորո հանին անգղիացիք . յետոյ տիրեցին
նմ՝ գաղղիացիք . զոր զինի դաշնադրուեն՝ լուգովի-
կոս

կոս ժիբ արքայ գաղղիացւոց ինքնաւիամ շնորհածաց
հոլանտացւոց իւրոց դաշնաւորաց . իսկ 'ի 1689 անգ-
րէն առին 'ի նշնէ գաղղիացիք . և 'ի նշնէ անգղիա-
ցիք . իսկ հուսկ յետոյ 'ի գաշնադրուէն ռիաժիբայ
տոճաւ հոլանտացւոց . և անտի մինչև ցայսօր կայ
մնայ 'ի ձեռս նշ :

Սապա .

Քորրիկ կղզի կմ ժայռ յարեմտեան կողմն կղզւոց
սրբն եւստաքէոսի . օդ նր բարի է մաքուր և
առողջ, բայց երկիրն քարուտ . որ է իբր մի միայն
ժայռ բարձրացել . յորոյ 'ի գագաթան գտանի սա-
կաւ ինչ հող սրտոճական և սպարարտ յոյժ . որ առ
յաճախուէ անձրեաց բերէ ազգի ազգի բանջարս
համեղս , յորս նշանաւոր է կաղամբն : Բնակիչք նր
են իբր 50 տունք եւրօպացիք . և 150 գերիք ափրի-
կեցիք . որք մշակեն , և նիւթեն բամբակ . և գոր-
ծեն անտի սոնապանս , զորս յետոյ վաճառեն բնակ-
չաց այլոց կղզեաց :

ՄԷ Տարախնուս :

Մյս կղզի անկանի յարեւելեան կողմն սառայ կղզ-
ւոյն , և 'ի հարաւոյ անկվիւայի՝ չ 17 աստիճ-
հիւս" լայնուէ . շրջապատ նր է իբր 48 մղոն : Օդ
նր բարի է և առողջարար , բայց երկիրն լեռնային .
և լեբրինք նր ապառաժուտք . որք այլ ինչ ոչ բերեն ,
բայց միայն մացառս , և թուփս անպիտանս . նոյնով
և դաշտք նր և հովիտք աւազուտ են և լը բնութե
անբեր . զորս ժրաջան մշակուէ բնակչաց և անձրեք
որք ոչ այնչափ ինչ յաճախեն անդ , գործեն լը իրաց
ինչ արգասաւորս . որոյ գլխաւոր բերք են պտուղք
ինչ և արմաիք սեւահանք ամբրիկոյ . 'ի վերջին
ժմէս բնակիչք նր սկսան մշակել և խահվէ . ունի
և ընտանի անասունս , իբ արջառ ոչխար ձի և այծ ,
այլ սակաւ : 'ի 1638 դաղղիացիք և հոլանտացիք մը-
տին 'ի միատին յոյս կղզի , և հիմնեցին անդ բնա-
կուիս . որք մշտ սիրով և խաղաղութե դնեն լը մի-
մեանս . մինչև 'ի վր եկել սոյանիացւոց հանին վա-
նեցին զնո անտի . և ինքեանք բնակեցան 'ի նմ . այլ
փութով տաղտկացան 'ի կղզւոյն սակս անպիտանուէ
նր :

նր, և բնութիւն ծախուց՝ զոր առնէին 'ի վր նր . քղե
յաթին առաւել ք 400 հար զնշ ծախէին 'ի պէտս
կղզւոյն՝ և բնակեաց նր . վնյ 'ի 1648 քանդեւ և եղ-
ծեւ զամ, զոր ինչ ոչ կարէին բառնալ և տանիլ ի
ինքեանց, ելին մեկնեցան անտի :

Յայնժմ գաղղիացիք և հոլանտացիք վերստին դար-
ձան անդր . շինեցին ինքեանց բնակուիս . և միա-
րան հաւանութիւն հաստատեցին ոչ երբեք դրդունել
զխաղաղութի և զանդորրութի որ ի միմեանս . զոր և
ոչ խռովութիւնք և պնդմունք ազգի իւրեանց այլայ-
լեցին երբեք մինչև ցամա 1757 . յորում դուք կոչե-
ցեալ ատպատակաւորն անգլիացի՝ տարագրեաց ան-
տի գաղղիացիս . այլ փութով դարձան անդրէն .
ուր կան մնան նովին սկզբնական խաղաղութի ի հո-
լանտացւոց մինչև ցայսօր, ունելով բաժանել 'ի մէջ
իւրեանց զկղզին . և թէպէտ բաժին գաղղիացւոց
մեծ է, սակայն հոլանտացիք փոխարէն ունին զնա-
ւահանգիստն, որ մի միայն գտանի անդ . և լին մի
մեծ, ուստի հանեն աղ բոլմ . և ևս ունին գործա-
րանս շաքարի . յորս միշտ ծառայեցուցանեն մինչև
ցերիս հաղար գերիս :

Յօդ Է . Կղզիք դանեաց . կմ տանիմառ- քայի :

Ղանիք ևս ունին երիս փոքրիկ կղզիս 'ի մէջ ան-
դիւլեան կղզեաց . յորս գտանին իբր 30000
գերիք արք և կանայք՝ մեծ և փոքր, կարգեալք 'ի
մշակութի երկրի . իսկ գլխաւոր բերք նոյ են փոքր
ինչ խահլէ, կոճապղպեղ այն է՝ գէնճէ ֆիլ, փայտ
աղնիւն պիտանի առ այլ և այլ իրս . բամբակ, և շա-
քար . բայց այս ամ իբր սակաւ են . յայն սակաւ չորք
նաւք և եթ կարգել են վն առւարտութեց այոց կղզ-
եաց . որք կոչին Սէ Ռովմա . Սէ յովանէն . և Քա-
պէս . զորս յառաջիկայդ նշանակեսցուք համառօտիւն :

Սէ Ռովմա :

Ղանիք ևս ունին երիս փոքր անգլիւեան կղզեաց յարեմտից,
ոչ կարի ինչ հեռի 'ի կղզւոյն՝ որ կոչի հարուստ
նաւահանգիստ . ուր 'ի 1671 հասել դանեաց, գտին
զնա

ընա անբնական ամենեւին . և 'ի սկսածն ինչ հիմնել անդ-
բնակութի , 'ի սկզբանն հակառակ կացին նց անգ-
ղիացիք . սնդեւոյ ունեւ իրաւունս 'ի վր նր . քղե-
ռմանք յազգէ իւրեանց թափառականք հասեւանդո ,
սկսել էին երբեմն մշակել զերկիր նր . սակայն յե-
տոյ թագաւորութին անգղիոյ հրամայեաց լսել . և
գանիք տիրեցին կղզոյն . որ կայ մնայ մինչև յայ-
սօր 'ի ձեռս նց : Չառաջինն սկսան մշակել անդ ե-
ղէգն շաքարաբեր , և գրաւեցին 15 մղոնաչափ տարա-
ծուի երկրի ը երկայն , և 7 ը լայն . ուստի և գըլ-
խաւոր վաճառ նր 'ի սկզբան անդ՝ ուղ և այժմ՝ էր
շաքար : Ունի նւէնգիստ պատուական յոյժ , յաջո-
ղակ անքոյթ և մեծ , բւկն 50 մեծամեծ նաւուց . նը-
մին իրի ծովային հէնք գաղղիացւոց և անգղիացւոց ,
որք կամէին խոյս տալ 'ի վնարելոյ զսահմանել տուրս
վն աւարաց իւրեանց , յայս նւէնգիստ լինէին ա-
պաստան . և 'ի Թմիս պոպմաց հէնք իւրաքանչիւր
աղգաց՝ աստ իբր յանդանաղան նւէնգիստ խոյս տալ-
ին յերեսաց թշնամեաց . և վաճառէին զաւար և ըզ-
կողոպուտ իւրեանց . վն 'ի սկզբանն այս կղզի էր
իբր հասարակաց վնւտեղի . յորմէ յամօր առաքէին
փոքրիկ նաւակս լի աղգի աղջի պատուական բե-
ռամբք առնել գողունի առւտրութիս 'ի ծովեղերս
սպանիացւոց . և դառնային անտի ոսկւով և ար-
ծաթով , և այլովք մեծագին իրօք : Սակայն 'ի վր
այսր նմի գանիք սակաւ օգուտս ունէին 'ի կղզւոյ
ստտի իւրեանց . զի զնմ փարթամութի այնք օտա-
րազքի յափշտակէին . և յորժամ հարստանային ,
խոյս տային անտի հանդերձ փարթամութիք , զսք
անդ ստացան : Մի միայն նաւ ամի ամի առաքէին
գանիք յայս կղզի . և թէպէտ 'ի վերջին ամս առ փոքր
մի յաւելաւ մշակութի նր , նոյնիւ և թիւ բնակչացն ,
սակայն տակաւին չէ այնչափ ինչ շահաբեր նց :

ՄԷ յովհաննէս . և Վրատէս :

Սաջինն է կղզի փոքրիկ , մօտ առ կղզին սթյն
Թովմայի . զոր 'ի 1719 կալել գանեաց սկսան
մշակել : Իսկ երկգն չէ ինչ հեռի 'ի հարուստ նա-
ւահանգիստ կոչեցել կղզւոյն . շրջապատ նր է իբր
24 կմ 30 մղոն . իսկ երկիրն թէպէտ լեռնային է ,
այլ լերինք նր՝ ուղ և հովիտք և դաշտք՝ արգաւանդ-
են և բերրի . և քաջ ուռողել 'ի բազմապատիկ աղ-

բերաց . ջուռնի նաւահանգիստ . բայց ծովեղերք նմ
 լ ամ տեղիս ճահաւոր են և քաջայարմար խարխիս
 արկանելոյ նաւուց 'ի նմ : Յայս կղզի յեւրոպացւոց՝
 զառաջինն սպանիացիք բնակեցան , 'ի հարուստ նա
 ւահանգստէ անցել անդր . այլ յետոյ ելին անտի ,
 թողեալ անբնակ զկղզին . յոր յաւարտ ժէ դարու
 մտին անգղիացիք . այլ սպանիացիք 'ի վր հասել նց՝
 կոտորեցին զամ արս անգղիացւոց . իսկ զկանայս
 նց և զբնակունս և զգերիս՝ վարեցին 'ի հարուստ
 նաւահանգիստն . ապա 'ի 1717 դանիք գուն գոր
 ծեցին հիմնել անդ բնակուի , և տիրել կղզւոյն .
 բայց անգղիացիք չետուն թոյլ նց . այլ ինքեանք
 վերստին առաքեցին անդր զսակաւ ունանս 'ի տիրել
 կղզւոյն . բայց և նք եղեն ճարակ սրոյ սպանիաց
 ւոց . վայ այժմ գրեթէ գլխովին անբնակ է այս
 կղզի . և ոչ ոք յեւրոպացւոց իշխէ նմ :

Յօդ Դ . Լուբայեան կմ Ղուկայեան

կղզիք :

Լյս կղզիք են , յորս նախ առաջին եհառ քոլոմպոս
 'ի գիմել լւերում 'ի խնդիր նորոյ Յի . և են իբր
 500 . այլ լը մեծի մասին են ժայռք բարձրացեալք
 յերեսս ջուրց 'ի սփիւռս ծովու . որք յարեւմտեան
 հիւսիսակողմն ձգին մօտ 'ի Ֆլորիտա . յորմէ բա
 ժանին նեղուցաւն սլահամայ . իսկ 'ի միւս կողմանէ
 միաշար ձգին լը երկայն գրեթէ մինչև յարեւելեան
 ծագ քուպա կղզւոյն : Եւ անդ սկսանին այլ խումբք
 փոքրիկ կղզեաց՝ աստ և անդ ցրոճելք , որք կոչին :
 Քայիգեան , կմ 'ի Կայա : 'ի բնմս յայսց կղզեաց յոր
 ժամ հասին սպանիացիք 'ի կողմանս յայսոսիկ , գտան
 բնակիչք վայրենիք . այլ յետոյ խապա ջնջեցան 'ի
 միջոյ կէս մի յանողորմ սրոյ նոցին սպանիացւոց , և
 կէս մի 'ի մետաղս սրջն գոմինիկոսի . վայ 'ի 1672
 յորժամ ոմանք ստիւաւթիւն անգղիացիք ելին 'ի
 փրօվտէնցա կղզին , որ է մի 'ի գլխաւոր լուբայեան
 կղզեաց , գտին զնա բովանդակ սմայի և անբնակ .
 և հիմնեցին անդ բնակուի . այլ զկնի 7 կմ 8 ամաց ,
 կոտորեցին զնս սպանիացիք . 'ի 1690 դարձան անդր
 այլ անգղիացիք . որք հազիւ թէ 163 տունս շինել
 էին

էին անդ, և ահա 'ի 1703 գաղղիացիք և անգղիացիք միաբանեց. եղծին ասպականեցին զմիմ կալուածս և զտունկս նց, և յափշտակեցին զգերիս նց : Յետ այնորիկ այն կղզիք եղեն որք ճինից և ծովային աւազակաց. որք վիշտս անտանելիս հասուցանէին նաւուց անգղիացւոց. վնց 'ի 1719 մ գէորգ արքայ նց առաքեաց նաւս, և զմիմ լուքայեան կղզիս լէ Թրուէ անգղիացւոց նուծաձեաց. լէ որով կան մնան մինչև ցայսօր. որք դեռևս անգործ են և անգարման. քզի բնակիչք նց միշտ ասպատակուէ էին հետամուտ. յայն սակս չեղև նց փոյթ մշակել զերկիր. վնց առ այժմ այս կղզիք չեն ինչ օգուտ Թրուէ անգղիացւոց. բայց կարելի է թէ յետոյ լինիցին սակաքաջայարմար դրից իւրեանց. որոց գլխաւորքն են հետագայք :

Փրօլիպէնցա : Է մի 'ի նշանաւոր լուքայեան կղզեաց յարեմտեան հարաւային կողմն կիկադէօ կղզւոյն. ունի բնակիչս իբր 1500 :

Պահամա : Է 'ի հիւսիսային ծագ լուքայեան կղզեաց. հանդէսը Ֆլօրիսայի, լէ որում գործէ զնեղուցն որ յանուն իւր կոչի 'Նեղուց պահամայ :

Լոփայեան, կմ Լոփաեանէքս : Կղզի յարեմտեան հարաւային կողմն նախընթաց կղզւոյ :

Կիլաթէօ, կմ Ալէպասրէր : Է 'ի հարաւակողմն լուքայեան կղզւոյն :

Կլլէփ Եֆէն անդէի : Են չորք կղզիք յարեմտեան կողմն փրօլիպէնցայի :

Կոստանանի : Այս է առաջին կղզին, ուր եհաս քոլոմպոս 'ի 1492 յեւանել իւրում 'ի ինդիս նորոյ Յի. զոր և կոչեաց սէ փրկիչ. իբր զի 'ի հասանիլ անգլ փրկեցաւ 'ի զանազան դժոյգակ վտանգաց :

Երիան Կլլէ : Ձգի 'ի հարաւակողմն նախընթաց կղզւոյ :

Իամա. Ինսիլէ. Մայալլանա. Սամանա. Քայիֆանգ : Են այլ նշանաւոր կղզիք 'ի մէջ լուքայեան կղզեաց :

Յօդ Է. Պերմուտեան կղզիք :

Էն խումբ կղզեաց իբր 900 մղոնաւ հեռի յանդիլեան կղզեաց. զոր եղիտ 'ի 1527 յովհաննէս պերմուտէս ասպանիացի. և կոչեաց զնմ յիւր անունս :

անուան. բայց ինքն ոչ կոխեաց և ոչ 'ի մի յայնցանէ. որք և կացին մնացին անապատ և անբնակ մինչև 91612. յորում ամի գնացել բնակեցան 'ի նմ 72 անդ. զկացիք. յետոյ յաւելան 'ի նմ և այլք յանգիլլեան կղզեաց, և 'ի հիւսիսային կողմանց ամերիկոյ. որով 20 կմ 30 ամօք յմ թիւ համօրէն բնակչաց նց հաւասանէր 95000. իսկ այժմ թուի թէ առաւել են, բայց առհարկ աղքատ. չունին ինչ հազարգուի լը արտաքնոց, բայց միայն յորժամ նաւ ինչ 'ի բնակչաց հիւսիսային կողմանց անցանէ լը հարաւ, մտանէ երբեմն 'ի մի 'ի կղզեաց անտի հանգիստ առնուլ: Չիք 'ի նմ գետ' և ոչ աղբիւր ինքնաբուղի. ուստի բնակիչք նր 'ի ջուրց անձրևոյ ընուն զպէտս իւրեանց. նոյնպս և երկիր նց չէ պիտափ ինչ արգաւանդ. որոց գլխաւոր բերք են մօլիդ, և պէտպէս արմատք, և պտուղք պատուռականք. շինեն անդ և նաւս 'ի մասնաւոր ինչ գծուրափուտ փայտէ, զոր գաղղիացիք աքայու կոչեն. ուստի և նաւք ան 'ի յարգի են ոչ միայն զի լը երկար տեւեն, այլև զի արագ ընթաց են: 'ի 1765 գլխաւորք 'ի բնակչաց կղզեացս այսոցիկ' միաբանել սահմանեցին ընկերուի ինչ հաւաքել 'ի մի զմմ գիրս տնտեսականս. սահմանել գործս ուժեղ և քաջառողջ արանց և կանանց լը իւրաքանչիւր կարի և վիճակի. վարձատրել զնմ' որք մուծանեն զնոր արհեստ ինչ, կմ զհինն կառուրել տգործեն. տալ օրլօրեայ թոշակս իւրաքանչիւր գործաւորի, որ յետ քառասնամեայ հնազորդ աշխատուէց' կեցել պարկեշտ վարուք չիցէ հաւաքել ինչս բաւական 'ի գարման ծերուէ իւրոյ. և հաւուցանել մմ բնակչաց պէրմուտեան կղզեաց, որք զրկել և հարստահարեալ իցեն 'ի կառավարչաց: Համօրէն այս կղզիք բաժանեալ են 'ի 9 կոմսուի. անունանել ինչս. Սանտիյ. Սաւաթթօնի. Համիլթօնի. Սէ ֆէրֆայ. Բաբէրայ. Էն. վերջին երկոքին են առաւել հիւսիսայինք, յորս գտանին զնոն գղեակք:

Յօդ Ը. Աղբիւրեան կղզիք:

() այսոսիկ կղզիս, ոմ և զՄատերա և զԹորդ. սանդօ կոչեցել կղզին' պիշնիկ գնէ յեւրոպիտ 'ի սաորադրուէ փորդուքալ Թի. իբր զի աղբիւրեանք հաւ

համարեալ են գւռ փորդուքալայ . իսկ մատերայն բաց 'ի լինելոյ լը նց Թորուք , նաև տեղեալ մօտ է նմ : Այլ մեք զհետ երթել այլոց՝ զմատերայն և զփորդօսանդօ եգաք յափրիկէ 'ի կարգս այլոց շրջակայ կղզեաց նր . ուր դենն այլք առ հմրկ . իսկ զազորեանս աստ իբր 'ի համապատշաճ տեղուջ . զի յաւէտ յամերիկա անկանի քան յեւրոպիա . որ և գտաւ գրեթէ 'ի նոյն Ժմկի , յորում ամերիկա :

Արդ՝ կոչեցան նք Ազորեանք՝ ի փորդուքալայ , որք եղեն առաջին գառաք նց սակս բիւմահոյլ բաղէից և ցնոց՝ որ 'ի բարբառ իտալացւոց Ասգորօ ասի , զորս տեսին յորժամ հասին անդր . թէպէտ բիւմք պնդեն , թէ այն գիշակեր թռչունք՝ որք այժմ գտանին անդ , չեն բազէ կմ ցին , այլ՝ այլ իմն տեսակ թռչնոյ , զոր փորդուքալք Պիդաֆրէս կոչեն . որք և այնչափ յանդուպն են և փաստարար , մինչև բռնադատիլ գիւղականաց միշտ 'ի պատրաստի ունել զհրազենս 'ի պահել զհաւս իւրեանց : Վնց 'ի սկզբան անդ՝ էին սահմանեալ պարգեք առ որս իւրաքանչիւր այնց գիշախանձ թռչնոց :

Այս կղզեք կոչին և Ֆիանաբէան կմ Ֆիանաբէան ԻղԷԻ . իբր զի լը ոմանց՝ յնջ ք զփորդուքալայ , կմ լը առաւել հանկն կարծեաց՝ գրեթէ 'ի նմին Ժմկի՝ յորում փորդուքալք գտին զայսոսիկ կղզիս , հասին անդր և Ֆիանաբալեք . և կոչեցին զնն Ֆիանաբէան Կղզիս : Եւ ևս 'ի բարբառ փորդուքալայ կոչեցան Իւնաս Թէրէյիբաս . որ թարգմանի կղզեք երրորդականք . յանուն Թէրէյիբայ կղզւոյն՝ որ գլխաւոր է 'ի մէջ այլոց . որք և ինն են . և կոչին Սէ Դարիմ . Սէ Դիպէլ . Թէրէյիբ . Սէ Գեւրգ . Լիասդիպա . Ֆալեւ . Փիօ . Ֆլիբէս . և Բօւլօ . համարեն լը Թորուք փորդուքալայ . զորս յնջիկայդ ստորագրեացուք : Թ . Սէ Դարիմ : Այս կղզի 750 մղոնաւ հեռի է 'ի ստրէն սիցն վինչենցիոսի որ յալկարվիա . գտաւ 'ի 1432 . յօդոստ 5 . 'ի գոնդալվեայ վէլհոսէ . որ և եգնմ անունսք մարիամ 'ի պատիւ տօնի վերափոխման անձամօրն : Երկայնութի սորին կղզւոյ է 12 մղոն . նոյնչափ և լայնութի : 'ի հարաւոյ արեւմտից ունի նաւահանգիստ 'ի ծոց ինչ ծովու . պատասպարեւքաշի մի ամրոցովք : Գլխաւոր տեղի նր կոչի Փօրլօ . յի նաւահանգիստ . են 'ի նմքանի մի գեղք . երկու մենաստանք կրօնաւորաց . այլև ժղիգապետական եկեղեցիք :

Բ . Սէ Դիպէլ : Լը նց Սանդ Դիլէ : Լ յարեւելեան կողմն

կողմն ազորեան կղզեաց՝ ուստի և է նախկին կղզի,
որ ը առաջ ընի՝ ի գնալն՝ ի լիսպոնայ՝ որ 636 մլոնաւ
հեռի է յէփիոքէլ սարէ : Գտաւ ՚ի 1441 ՚ի մայիսի 8,
՚ի նոյն գոնջալիէայ վէլհոսէ . և քանզի ՚ի նմին աւար
կտրէին զտօն երեւման սթյն միքայէլի հրեշմկոյեաի,
յանուռն նր կոչեցին զկղզին . երկայնուռն նր է 72 մղոն .
իսկ լայնուռն 8 : Այս կղզի առաւել բազմամարդ է ք
զայլ ամ՝ մերձակայ կղզիս . զի ունի 10918 տունս .
յորս են իբրև 51500 բնակիչք . թո՛ղ զ1393 եկե-
ղեցական անձինս . ք զքհնյս զկրօնաւորս և զհա-
ւատաւոր կանայս : Եւ թէպէտ չեւս է ը ամ տե-
ղիս մշակել՝ ուր մարթ էր , սակայն բերէ մարացորեն
և կորեակ և գինի առատ , և այլ ևս արմօխ և
պէսպէս պտուղս և վուշ : Ունի քղք մի , 5 աւանս ,
և 22 գեօղս :

Փօնդա Գելադա . որ թարգմանի ծայր տէկուդայ :
Է գլխաւոր տեղի սորին կղզւոյ . որ յամաց անտի
1445 մինչև ցամ 1499՝ գեօղ էր . յորում ամի էմմա,
նուէլ արքայ փորդուքալայ աւան անոճանեաց զնա .
ապա ՚ի 1546 քղք կոչեցաւ ՚ի ք յոհաննու փորդու-
քալաց արքայէ : Եւ է ՚ի տափարակ տեղւոյ . ունի
նաւահանդիստ մեծ , այլ ոչ այնչափ ապահով ՚ի
հողմոց . և առ նովաւ մարտկոց . և տունս իբրև
1879 . զերիս ժողովրդապետական եկեղեցիս . և եօթն
մենաստանս . անդ է աթոռ գլխաւոր իշխանի կղզւ-
ւոյն , և առեան գոմսոնի , և մաքսատունն :

Վիւա Քաանթա : Է աւան հին ք զամ աւանս սորին
կղզւոյ . և կոչեցաւ Քաանթա , այն է՝ ազատ . վն զի
՚ի սկզբան անդ ոչ մաքս և ոչ այլ ինչ հարկս վճարէր :
Ունի նաւահանդիստ պատուական և քաջ ամրա-
ցուցել . և իբրև 813 գերդաստանս և 2 ժողովրդա-
պետական եկեղեցիս : Հանդէպ նաւահանգստի նր
է կղզի , որոյ չըջապաան է իբրև 4 մղոնչափ :

Ռիդէիւ : Է աւան ՚ի հիւսիսակողմն կղզւոյն , առ
ըարձակ ծոցով ծովու յոտս լերին . զոր ՚ի 1507 էմ
մանուէլ արքայն անոճանեաց աւան . ունի տունս
1424 . և երկու ժողովրդապետական եկեղեցիս . և
երկու մենաստանս :

Պ . Թերէյիւ . որ թարգմանի՝ երրդ : Յայս անուռն
կոչեցաւ կղզիս այս , իբր զի երրորդ է կարգաւ ՚ի
գիւտ ազորեան կղզեաց . բայց չէ յայտ , թէ յորում
ամի գտաւ . սակայն ստոյգ է՝ թէ կմ ՚ի 1444 և կմ
՚ի 1450 : Երկայնուռն նր է 52 մղոն . իսկ լայնուռն 24 .
որ 735 մլնաւ հեռի է ՚ի լիսպոնայ . և 66 մլոնաւ
՚ի

'ի կղզւոյն օրն միքայէլի : Յամին 1760 և 1761 եղեն 'ի նմ' գետնաշարժութեւք սաստիկք . ը նմին և սարսափելի հրաբուլիք . որք գործեցին վտակս հրեղէնս : Եւ է արգաւանդ . բերէ ցորեան, մարացորեն, և գարի առատ, և սէսպէս ստուղղ . բայց գինի սակաւ և յոռի . որ ը ասելոյ ոմանց՝ չէ առայլ ինչ պիտանացու, բայց եթէ հանել անտի օղի : Իւնի և ընտանի անասունս բըմս . զոր արջառ ոչխար այծ խոզ և հաւս ընտանիս և վայրենիս : Գլխաւոր վաճառք նր են օղի ալիւր և կտաւ, զոր տանին 'ի սրահիլիս . և անտի բարձել բերեն շաքար որից փայտ պրատիլոյ, իւղ կէտ ձկանց ևն : Իսկ գլխաւոր անղի նր է քղք . որ զկնի :

ԱՆԻՄԱՆ : Քղք 'ի հարաւային ծայր կղզւոյն առ ծոցով ծովու . որ և է նր նաւահանգիստ սրատունական և ասրահով, փակեալ ը մէջ երկուց լեզունաց հողոյ . յորոց մին հայկ յարեմուտս, իսկ միւսն յարեւելս . միով մղոնաւ հեռի են 'ի միմեանց . և երկոքին ևս երկու մղոնաւ հեռի են 'ի քղքէն . յորս են երկու ամրոցք աստի և անտի նաւահանգստին 'ի սրաշտպանութի նր և քղքին : Այս քղք է եպտանիստ, միանգամայն և աթոռ գլխաւոր իշխանին համարէն ազորեան կղզեաց . և է բաղմամարդ և բարեշէն . փողոցք նր լայն են և երկայն քարոյտտակ և մաքուր . ունի 6 ժողգապետական եկեղեցիս, հանդերձ մայր եկեղեցեաւ . 8 մենաստանս . և քանի մի անկեղանոցս : Անդ է գլխաւոր ատեան դմսանի համարէն ինն կղզեացն ևս : Յայս քղք է գովանի իմն սովորուի, հկնկ սովորուեն քղքց եւրոպիոյ . զի 'ի փողոցս նր ոչ երևին կանայք, եթէ ոչ ռամիկք, և գիւղականք . բայց և նք այնիպս սքողել և ծածկեալ շրջին, ուն սովորուի է 'ի քղքս արուե օսմանեանց . նոյնիպ յորժմ օտարական որ գնայ 'ի տուն ուրուք, կանայք տանն ոչ երևին նմ :

Դ . ՄԷ ԳԵՐԳ , ը նց՝ Սադ եօրիէ : Այս կղզի իբրեւ 32 մղոնաւ հեռի է 'ի նախայիշատակել թէրէլիբա կղզւոյն . երկայնութի նր է իբրեւ 44 մղոն, իսկ լայնութի 6 և եթ առանց սրանկիւն ծայրից նր . 'ի հիւսիսահողմն ունի ժայռ բարձրացել . իսկ մնացեալն գրեթէ առ հմրկ է վերամբարձ գաշտ տափարակ . 'ի հարաւահողմն ունի նաւահանգիստ փոքրիկ : Ասի, թէ այս կղզի գտաւ յաւուր տօնի սրբն գէորգայ . և յայն սակս եգաւ նմ անուոն՝ սր գէորգ : Հարաւային կողմն նր բաղմամարդ է . զի են 'ի նմ երեք

Երեք փոքրիկ աւանք , որոց գլխաւորն կոչի ՎԷԼԱ
 ԳԷ ԷԼԱՍ , և այլ ևս չորս գետք , իսկ հիւսիսայինն
 ոչ նշանուէս . զի երկիր նր կարծր է խոժոռ և ա-
 պառաժուտ . ուստի և անյարմար 'ի մշակութի .

բայց սակայն և անդ գտանի փոքրիկ աւան :

Ե . Կապիսուա , որ Թարգմանի վայելուէ : Յայս անուն
 կոչեցաւ սակա վայելուէ և արգասաւորուէ իւրոյ :
 Այս կղզի ձգի Ը երկայն յարեւմտից Ը արեւելս .
 երկայնուէ նր է 12 մղոն . իսկ լայնուէն 8 . Էջ յայտ
 Թէ յորում ամի գաաւ , սկսն Թոճի Թէ անմիջապէս
 զկնի գիւտի կղզւոյն սքնդէորգայ . և է բղմամարգ .
 օդ նր բարի և առողջարար , և երկիրն պարարտ
 ջրարբի և քաջ մշակեալ , ուստի և բեղմնաւոր :

Գլխաւոր տեղիք նր են երկու աւանք :

ՄԷ Խաւ : Գլխաւոր աւան նորին 'ի վր ծոցոյ ծո-
 վու . որ և է նաւահանդիստ նր . և կոչի Կալէֆա .
 ունի ամրոց 'ի պաշտպանութի իւր : 'Ի ամին աւանի
 են երկու եկեղեցիք . և անկեղանոցք :

Փռայեա : Աւան փոքրիկ , և եկդ նաւահանդիստ
 այսր կղզւոյ :

Է . Պայեալ : Է կղզի երկայն 36 մղոն . և լայն 12 : Չէ
 յայտ Թէ ոյք եղեն առաջին դտիւք նր . բայց ը
 ոմանց՝ Թոճի Թէ նաւավարք Թէրէյիրա կղզւոյն ,
 կմ սքնդէորգայ , և կմ կռացիոզայ կղզւոյն : Եւ
 է արգաւանդ՝ այլ գինի ոչ ունի . վնյ գինին որ
 յածի յանուն նր՝ ոչ ելանէ անտի , այլ 'ի փիքօ
 կղզւոյն , որ 12 մղոնաւ հեռի է աստի : Գլխաւոր
 տեղի սորին կղզւոյ է Հարա , աւան փոքր յարեւմտ-
 եան կողմն նր : Ունի նաւահանդիստ պատոճա-
 կան և ապահով 'ի հողմոց . և առ նովաւ ամրոց
 հզօր : 'Ի հարաւահողմն այսր նաւահանդստի՝ է
 միւս ևս նաւահանդիստ Փօրթօփի անոճանէլ՝ որ
 անձուկ կրճիւն անջառի յառաջնոյն՝ այս աւան ունի
 մի Ժողովրդապետական եկեղեցի . և 4 մեծատանս :
 Իսկ 'ի համօրէն կղզին են 10 Ժողովրդապետութիւնք :
 Ունի իւր սեփական իշխան և տաւան գումանի .
 այլ կախէ զատենէ Թէրէյիրայ :

Ը . Փիտօ : Է մի 'ի մեծագոյն ազորեան կղզեաց .
 երկայնուէ նր է 64 մղոն . իսկ լայնուէն 20 և ա-
 ռաւել՝ որ 'ի հեռուստ երեւի սակա բարձրահատար
 լերին որ 'ի նմ , յորմէ և կղզին առնու զփիքօ անունդ
 որ է իբրեւ սեպուհ , բարձրուէ այնր լերին հռչակա-
 ւոր է յոյժ առ Յագիրս :

Այս կղզի յարեւելից բաժանի 'ի կղզւոյն սքնդէոր-
 ցայ

դայ նեղուցաւ՝ որոյ լայնութիւնն ուրեք է 8 մղոն . և ուրեք հասանէ ց 12 : Երկու նաւահանգիստս ունի . մին՝ որ է գլխաւոր , է առ Լաֆէնս անուն տաւ նաւ . իսկ եկեղն՝ որ կոչի ՄԲ Տագաղէնայի , է յանդիման Հարթա աւանին . որ փոքր է և անբաւական մեծամեծ նաւուց : Չէ մարթ որոշակի նշանակել զամն՝ յորում գտաւ , և ոչ զանո՞ւանակոչութի նր : Երկիր նր քարուտ է և անջրգի , ուստի և անբեր . զի բաց ՚ի գինւոյ գրեթէ այլ ինչ ոչ բերէ . բայց գինի նր ազնիւ յոյժ , որ և է գլխաւոր վաճառ նր . այլ և մայր փայտ , և այլ ազգի ազգի փայտս աղնիւն : Յնչգոյն ստէպ լինէին աստ գետնաշար ժուհք . այլ ՚ի 1672 ՚ի պատառիլ միոյ ՚ի լերանց նր՝ յորմէ ել բոց և դետ հրեղէն դանգաղամած , այնուհետև ոչ ևս եղև անդ սասանութի երկրի . յորմէ երևի թէ սպառել է նիւթն , որ պոճոճէր զհօւր ստորերկրեայ : Ունի իւր գաւառակալ իշխան . բայց կախել զիշխանէն թէրչէյրա : Գլխաւոր տեղի կղզւոյս կոչի Վէլա փաւ Լիլէնա . ՚ի հարաւային կողմն կղզւոյն :

Ը. Փլօրէն : Է մի յաղօրեան կղզեաց՝ որոյ երկայնութիւնն է 40 մղոն . իսկ լայնութիւն 12 . չէ յայտ թմկ գիւտի նր : Երկու աւանս ունի . յորոց մին ՄԲ խաւ կոչի . իսկ միւսն Լալէնա . յորում են իբրև 300 տունք . բաց ՚ի սոցանէ ունի և 12 փոքրիկ գետիկ : Թ. Քոնլօ . որ Թարգմանի ադաւա : Այս կղզի ձգի ՚ի հիւսիսակողմն Փլօրէս կղզւոյն . յորմէ անջատինեղուցաւ՝ որոյ լայնութիւնն է իբրև մղոն մի : Բոլոր շրջապատ կղզւոյս է 12 մղոն ևեթ . ունի երկու փոքրիկ նաւահանգիստս , և աւան կո՞ գետ փոքրիկ : Շրջակայ եղերք նր գրեթէ առ հմրկ են ժայռք մեծամեծք :

Այս երկու կղզիք թէպէտ չեն ՚ի կտրի արգաւաւորաց անտի , բայց և ոչ կարի անբեր . քզի բերեն ցորեան , և այլ արմտիս , և գինի բաւական սակաւաթիւ բնակչաց իւրեանց . ունին և ընտանի անասունս , և փայտ բոլոր ՚ի պէտու հրոյ . որ և է գլխաւոր վաճառ նց . մենդ մայր ծառք , որք աճեն ՚ի բարձրութի և ՚ի ստունարութի յոյժ յոյժ :

Ե. Շ. Խ Ե. Ր Յ. ԺԵ.

Յ Ա Մ Ա Բ.

Ա ինչև ցատտ ստորագրեցաք զՃ Յս հիւսիսային ամերիկոյ . յետ այսորիկ ստորագրեսցուք զմնացեւ Ճ Յս հարաւային ամերիկոյ . և զնահանգս և զգաւառս նորուն , յորս տիրեն զանազան ազգք եւրոպացւոց . ուն սպանիացիք , փորթուգալք , գաղղիացիք , անգղիացիք , և հոլանտացիք . այլ մեծագոյն և լաւագոյն մասն է 'ի ձեռս սպանիացւոց : Իսկ զներքին հողմանս երկրին՝ յորս չև ևս հասին ոտք եւրոպեանց գրաւեւ ունին բուն վայրենի բնակիչք ամերիկոյ և բադակոնք ազատք . որք որջացեւ կան 'ի ձորս և 'ի ծործորս լերանց և յանտառս , և քաջութիւն պաշտպանեն ազատուն իւրեանց չգէմ եւրոպացւոց . այլև վտանգ մեծ կայ առաջի , թէ յաւուր միում միաբանեալ՝ հանցեն զեւրոպացիս 'ի սահմանաց իւրեանց , գէթ 'ի ներքին կողմանց . վն զի այժմ ոչ ևս են անդէն և անկիրթ 'ի մարտ . այլ ուսան 'ի կիր արկանել զերիվարս , վարել զսուր , և զհրազենս . վն ոչ գոյ յուսալ այսուհետև , թէ խուսք մի եւրոպացի զօրաց կարող իցէ նոճա՝ ճել զայնչափ բազմութիւն ամերիկացւոց . ուն մինչև ցայժմ արար : Այլ զսոյնէ ստորև ունիմք լար .

ձակագոյնս խօսիլ :

Առդ այս առաջին Յ հարաւային ամերիկոյ՝ գտաւ նախ 'ի քոլոմպոսէ 'ի 1498 յերրորդ ճեղհորդութե իւրում 'ի նոր Յ . և զի էր միաստանի ցամաք երկիր լայնարձակ ծաւալեալ , և ոչ կղզի , որպիսի էին տեղիք՝ զորս մինչև ցայն վայր գտեալ էր նր . յայն սակս կոչեցաւ իհանուր անոճամբս Յամա , կիմ Յամա երկր . ապա անոճանեցաւ և Քատիւնիսայ , կիմ Կատիսէր . այլ և Նոր Իտալիա , կիմ Նագաուրա . ինչ նոր Իտալիա . որ կցեալ է ի նոր սպանիոյ 'ի ձեռն պարանոցին բանամայ : Ունի իւր սահման 'ի հարաւոյ՝ զՅն ամազունեաց և զբերու . յարեւելից՝ ի մասին զկոլանա հոլանտացւոց , և ի մասին զծովն հիւսիսային . յարեւմտից՝ զծովն հարաւային

ին կմ զովկիանոս խաղաղական . իսկ 'ի հիւսիսոյ՝
 ծոցն մէքսիքոնի , կմ զարշիպէղադոսն անդիլէան :
 Երկայնութի նր է 1200 մղոն . իսկ լայնութին յճար
 ձակագոյն տեղիս 750 . բոլոր տարածութի մակե-
 րութի նր առաւել է ք 750000 քառակուսի մղոն
 Յագրական : Այլ բնակիչք նր առ համեմատութե
 անշափ տարածութե իւրոյ՝ սակաւ են , և իբր ոչ
 ինչ . որք կէս մի սպանիացիք են , բնակեալք առ
 ափն ծովու և առ գետեզերս . և կէս մի բնիկ ա-
 մերիկացիք քձլք 'ի քրիստոնէական ուղղափառ հա-
 ւատս , որք բնակին 'ի ներքին կողմանս երկրին .
 այլ սակաւաթիւ են : ուստի և մեծ մասն երկրին
 է անտորատ անբնակ լեռնային և անտառամու :

Բզմ գետս ունի . յորոց գլխաւորքն են նք . Օ-
 ռէն : Գետ մեծ , որ ելանէ 'ի կողմանց հասարա-
 կածին . և հոսեալ լէ լայնածաւալ և երկայնաձիգ
 հովիտ , յինքն հաւաքէ զամ ջուրս՝ որք հոսին 'ի
 շրջակայ լեռանց . և ապա գնայ անկանի յովկիանոս
 անդր առ սահմանք կոչյանայի հոլանտացւոց լէ 9
 բերանս , յորոց մինն միայն է բաւական մեծամեծ
 նաւուց . գոլով լայն և խոր լւ տիտելոյն : Գեք
 մագդալէնէայ . կմ Գեք մեծ : Անցեւ 'ի բազում
 վտակաց և ձորակաց՝ որք ելանեն 'ի լեռանց փո-
 փայանայ , և հոսեալ 'ի հարաւոյ լէ հիւսիս , գնայ
 մտանէ 'ի ծոցն մէքսիքոնի : Այն : Է նոյնպէս
 գետ մեծ , որ ելանէ 'ի լեռանց փոփայանայ . և
 հոսեալ 'ի հարաւոյ լէ հիւսիս , զեղանի 'ի ծոցն
 մէքսիքոնի :

Օդ նր ջերմ է յոյժ . քզի բովանդակապն լէ այրե-
 ցած դօտեաւ անկանի . բայց տապ նր ոչ սակաւ
 մեղմանայ 'ի հնազորդ հողմոց՝ որք շնչեն 'ի կող-
 մանսն յայնոսիկ : իսկ երկիր նր լւ մեծի մասին
 լեռնային , այլ արգաւանդ ճոխ ոսկւով և այլովք
 սկսուէս աղիւիւ և մեծագին արգասեօք . և է բո-
 վանդակ լէ արուք սպանիացւոց . որք արեցին նմ
 առ սակաւ սակաւ , և ոչ միանգամայն . ուն արեցին
 մէքսիքոնի , և բերուայ . քզի 'ի սկզբանն՝ ոմանք
 'ի սպանիացւոց բնակեւոց առ ծոցով մէքսիքոնի ,
 խումբ կազմեւ արաւէին 'ի սահմանս այսր ծի . և
 արեւի փոքրիկ վիճակաց ոմանց՝ գերէին զբնա-
 կիչս նց . և տարեւ վաճառէին 'ի կղզիս իւրեանց :
 Ապա իբրև հնչեցաւ լուր առատաբեր ոսկեհան-
 քաց նր՝ սկսան այնուհետև սպանիացիք գունդա-
 դունդ յամ կողմանց գիմել անդր . և մարտ գժնդակ

մղէլ լէ բնակչաց նր. բայց քղի խումբը նց լը մեծի մասին սակաւաթիւ էին, և առաջնորդքն կմ զորագլուխը անփորձ և անվարժ 'ի պմզմի՝ յայն սակսբզմ անգամ յաղթեցան յամերիկացւոց. մենդ յորժամ առանց երիվարաց և առանց ուրազործեաց մարտնչէին. սկչն 'ի վերջոյ յաղթեցին նց սպանիացիք. և կալան զերկիր նց: Բայց ումաք ցեղք որք առաւել զորաւորք էին, ոչ հանդուրժել ասրստիւնի անդթուէց զոր գործէին 'ի նս սպանիացիք, խոյս ետուն 'ի ներքին կողմանս երկրին, և ամրացան յանմտոյց լերինս. անհաշտելի ատելութի կրելով 'ի սրտի լըգէմ սպանիացւոց. զոր մշտնջենաւորեն աւանդելով հարբ որդւոց. որք և բզմ անգամ յարձակել 'ի լերանց անտի՝ ոչ սակաւ միասս գործեն նց: Իսկ որք մնացին անդր նոճաճեալք 'ի ծառայուի սպանիացւոց, առ փոքր փոքր դարձան 'ի քս:

Այս Յ 'ի սկզբան անդ լէ բզմ ամս եկաց մնաց լէ իշխանութբ բղեշխին բերուայ. այլ 'ի 1713 արքայն սպանիոյ կացոյց նմ սեփական փոխարքայ անկախ 'ի բղեշխէն բերուայ. և այնուհետեւ եղև և սա մի 'ի գլխաւոր Յաց սպանիացւոց յամերիկայ. որ և բաժանի 'ի 11 գաւառս, որք են Բաւա, կմ Յաւա, առանչնալի. Կարտագինէ. Սք հաւաք անդիւրայ. Սք հարէա. Գէթ հաւայ. Վէնէյաւէլա. Գաւաթա. Բաւանա. Փարէա. Եւր Կաւաթա առանչնալի. և Փոթայա:

Բանաս. կմ Յաւա առանչնալի:

Անի իւր սահման յարեմտից՝ զվերակվայ և զովկանոսն հարաւային. 'ի հիւսիսոյ՝ զծոցն մէքսիքոնի. յարեւելից՝ զնոր կաանագա և զմբ մարլթա. իսկ 'ի հարաւոյ՝ զփոփայտն: Լեռնային է յոյժ լէ ամ տեղիս. և լերինք նր մեծամեծք տալառաժուտք և անբերք. որք են մասն քորտիլեան լերանց. գտանին 'ի նս բովք ոսկւոյ 'ի զանազան տեղիս, այլ լքեալ կան անգործ. քղի սպանիացիք բնակիչք նր՝ ետուն զանձինս յորս մարգարտաց. որ առատ գտանի 'ի ծոցն բանամայ. յորմէ առաւել շահին, (և այն՝ ռակաւ աշխատանք,) ք 'ի հանքաց. առ որս աշխատութի և ծախք յոլովք խնդրին: Իսկ գլխաւոր տեղիք նր են հետագայքդ:

Բա

Բանալ : Քաղաք շինեւ ՚ի համանունս պարանոցի ՚ի 1521 ՚ի Ժմկս փետրարեայ տալիլայ . զոր ՚ի 1670 է առ յովհաննէս մարկան ֆիլիպուսգիէր ցո հրոսակ անգղիացի . և աւար հարեւ հրձիգ արար զքղքն ողջոյն . ապա բնակիչք նր վերստին շինեցին յայլում տեղւոյ՝ ուր կայ այժմ . տունք նր ՚ի սկզբան անդ բովանդակ փայտաշէն էին և միայարկ . որք ՚ի 1737 դրձլ առ հնրկ հրգեհակէզ եղեն . յետոյ անդրէն շինեցաւ լը մեծի մասին քարակերտ : Եւ է այժմ քաղաք մեծ բարեշէն բազմամարդ և եպսապոս . չրջապատեւ քարաշէնս պարսպօք . և պաշտպանեալ բազմութիւն զօրաց . փողոցք նր լայն են և ուղիղ . եկեղեցիք քարաշէնք . զի բաց ՚ի մայր եկեղեցւոյն՝ են անդ և այլ եկեղեցիք և մենաստանք զանազան կարգաց . և մենաստան մի կուսանաց . և անկեւանոց . յառաջագոյն և յսեանք ունէին անգլանս . ունի նաւահանգիստ պատուական և ապահով ՚ի հողմոց՝ գործեւ ՚ի զանազան կղզեաց . այլ իբրեւ 6 . 7 միւ հեռի ՚ի քղքէն : ՚ի ծովեղերս սորին՝ կարի երեւելի է և կանոնաւոր՝ տեղատուութի և մակընթացութի ծովու . զի ծովեղերք նր որք փոքր մի զառ ՚ի վայր են՝ ՚ի Ժմկս տեղատուէ հարուստ մի տարածութի ցամաքին : Այս քաղաք է մի յերևելի վաճառատեղեաց սպանիացւոց . քղի նաւք լի մոյլի և կուսայգովիլայ՝ աստ թափեն զբեռինս . և աստի լը մասին գրաստութիւն և լը մասին նաւակօք լը քակրէ գետն՝ տանին ՚ի գեղեցիկ նաւահանգիստն . յայն աւուրս բնակիչք քղքիս բզմն շահին . տուեալ ՚ի վարձու զտունս իւրեանց և զգրատոս և զնաւակս :

Փօրթօպէլօ . որ է Գեղեցիկ նաւահանգիստ : Քաղաք բազմավաճառ . և նաւահանգիստ պատուական առ ծոցով մէքսիքոնի . կառուցեալ լը զառ ՚ի վայր լիւրին . որ չրջապատէ զնաւահանգիստն . ունի երկու մեծամեծ հրապարակս . և 3 . 4 եկեղեցիս . յորոց ՚ի միում՝ որ է գլխաւոր եկեղեցի քաղաքին . նստի աթոռակալ եպոսին բանամայ . իսկ այլ եկեղեցիք են ՚ի ձեռս միանձանց : Դիւրք նր կարի յարմարաւոր է առ տուրեւառութի վաճառաց . վսկ ամի ամի երևելի տօնավաճառք լինին ՚ի նմ . յորժմ վաճառք բերուայ հասանին անդր . որ և է իբր գլխաւոր վաճառատեղի նոր սպանիոյ և բերուայ : Նաւահանգիստ նր զոր եգիտ քոլոմպոս ՚ի 1502 , մեծ է և պատուական և քաջ պաշտպանեւ . զի երեք բերդք կա

առուցե՛լ կան առ նովաւ . մի 'ի հիւսիսակողմն մտից
նր . և կոչի Բէրտ սէյն թիւիպպոսի Դոպաստէրէան . կմ
Երեմի Բէրտ . երկգն 'ի հարաւակողմն' որ մեծ է
և ամուր ք զառաջինն . և կոչի ՍԷ յալեֆ պարծանայ .
իսկ երրորդն' Բէրտ սէյն հերանիմասի . կառուցեալ 'ի
վր լեզուի ինչ հողոյ' որ ձգի արտաքս 'ի նաւա
հանգիստ անդր : 'ի մեջ լերանց' որք շուրջ պատեն
զայս նաւահանգիստ , երևելի է լեառն' զոր սպա
նիացիք գլխարկ կոչեն , որ բարձր է ք զայլս . և
գլուխ նր միշտ ծածկե՛լ գողորշեօք և ամպովք . որք
յորժմ' խստանան և իջանեն 'ի վայր ք զսովորա
կան չափ իւրեանց , նշան է մօտակայ հողմոց ամպ
րուպաց և անձրևաց , այս փոփոխուիք յաճախ են
անդ , և իբր վայրկենականք . զի 'ի նմին առուր բզմ'
անգամ' յորդահոս անձրևք իջանեն , և դրձը սար
զին երկինք . ապա նոյնժամայն անդրէն գումարին
ամպք , և հոսեն ջաղքս հրձ զարհուրելի փայլա
տակմամբք և որոտմամբք . որք 'ի շրջակայ անտա
ւաց և 'ի մեծամեծ քարանձաւաց (որք են 'ի լե
րինս) անդրէն հնչեցեալ արձագանդաւ , երկարին
և սաստկանան յոյժ . թող զսարսափելի գոչուն
անթիւ կապկաց յամ տեսակաց' որք լի են յան
տառան անդ :

Այս հնազորդ փոփոխութիւն օդոց' ոչինչ բնաւ
զովացուցանէ զսաստկութի տապոյ . ուստի օդ նր
ծանր է յոռի և լիասակար կենաց . յայն սակս բնա
կիւք քաղաքիս սակաւ են . որք լւ մեծի մասին են
սեւամորթ ափրիկեցիք , և ամերիկացիք 'ի խառն
ամուսնուէ ծնելք . քզի բուն սպանիացիք և այլ
եւրոպացիք չունին անդ . հաստատուն բնակութիւն :
Պարէնք կերակրոց սակաւ են անդ և թանկագին .
մենդ 'ի Ժմիս տօնավաճառաց . ջուր նր բարի է ,
այլ կարի թեթեւ և գիւրանց . ուստի և տկարա
ցուցիչ ջրաց և մանրածելից մարմնոյ : Լի են անդ
օձք մեծամեծք և այլ զեռունք . այլ առաւել ք
զամ ոստան գորտք լիասակարք և նեղացուցիչք
յոյժ . որոց հնազորդ տաղտկալի կարկաչան , որ
յամ կողմանց քաղաքին' և 'ի շրջակայ անտառաց և
'ի քարանձաւաց լսելի լինին , անտանելի են . յոր
ժամ 'ի գիշերի անձրևէ առաւել ք զսովորականն ,
'ի հետեւե՛լ առաւօտու լի են ոստան գորտք գար
շեղք 'ի փողոցս և 'ի հրապարակս քաղաքին , մինչե
զէ մարթ քայլ մի առնել առանց ճմլելոյ զնս լւ
ոտիւք . և խոյթո՛ւածս թունաւորս և լիասակարս

լուսնեւոյ 'ի նցէ . 'ի շրջակայ անտառս գտանին և
ինձք յուղէք . որք բզմ' անգամ գիշերայն մտանեն
'ի քաղաքն , և յափշտակեն զանասունս , երբեմն
ևս մանկունս , թէ գտցեն :

Գեօղարքոյ : Էքաղաք փոքրիկ և անսպարիսպ կա-
ռուցեալ առ սահմանօք բանամայ դւնին և վերակ-
վայեայ յարևմտեան ծովեղերս ծոցոյն կ'ի սարուրին
բանամայի :

Կալի արտաւի : Էք կղզի 'ի նոյն սարոյր հանդէպ ծո-
ցոյն սթյն միքայէլի : 'ի սոյն ծոց գտանին և այլ
բզմ' կղզիք . որոց գլխաւորքն են յք : Կալէրիա .
Դիէլո . Քաւրի . Քաւալա . Օթօֆ . Ուրանա . Կաա-
թա . Դապօր . Դապալօ . Պայոս . Փորիթա . Մալմոնօ .
Փաթէթա . Քանդափօրա . Քաթիթա . ևն :

Բերդ Գալիէայ . և Խալ յալաննա : Բերդ և աւան
առ քակրէ գետով , կառուցեալ 'ի սաշտականութի
բերանոյ նր : Այս գետ մեծ է և նաւարկելի լի-
բզմ' մղոնս . որ և կարի գիւրացուցանէ անցուցա-
նել զվաճառս 'ի հիւսիսային ովկիանոսէ 'ի հարա-
ւայինն : Հանդէպ բերդին քակրեայ է մաքսանոցն
ուր առնուն մաքս 'ի վաճառաց' զոր տանին ընդ
գետն :

Բիէօ : Աւան յարևելեան կողմն բանամայ , առ
համանուն գետով :

Սփաթափէրօ : Աւան ընդ մէջ միկվէլ և գադվէսօ
գետոց :

ՍԲ Տարիամ : Աւան առ գադվէսօ գետով 'ի ստո-
րին կողմն նր . որ կոչի և նր մարիամ' յանուն
աւանին :

Պփվէրօն . Քաթիթա . Փէննէմօ : Են երեք գեօղք
յայսմ գաւառի :

Արդարագիտէ . իտ" . Քարդաճէնա :

Անի իւր սահման յարևելից' զնք մարթա . 'ի
հարաւոյ' զՍԲ հաւատ անտիոքայ . իսկ յայլ
կողմանց' է շրջապատեւ 'ի ծոցոյ ախարիէնայ և մէք-
սիքսնի : Օգ նր ասթագին է . ամպրոպք օրոտմունք
մրրիկք և անձրևք յորդք' գրեթէ անլհատ են .
սակայն ասի թէ բնակիչք նր սովորաբար երկայ-
նակեաց են . սովորական ախտ նց է տենդ սաստ-
կատոցոր , այն է հիւմմայ . և տեսակ մի բորոյ' զոր
կոչեն ախտ ալքատ զազարու : Իսկ երկիրն թէ

պէտ լեռնային է և անտառալից, սակայն արդաւանդ է. ունի որիշ առատ յոյժ, և մայիշ. այլ ցորեան դարի և այլ արմաիք յաճախեւէք առ մեզ անծանօթ են անդէն. ունի և ծառս բամբակաբերս ընտանիս և վայրենիս. յորմէ գործեն կտաւս և այլ պէսպէս ձեռակերտս 'ի պէտս բնակչաց. այլ առաւել առատ և շահեկան բերք նր՝ են դադառով աղնիւ և լաւ ք զքարաքքայն. և եղէդն շաքարաբեր. որ այնչափ արագ բուսանի և աճէ, զի յամին երկիցս հատանեն. գտանին անդ և աղգի աղգի ծառք պատռականք պտղատուք և անպտուղք, ոնչ չորս տեսակք արմաւենեաց, յորոց գործեն և գինի զօրեղ. զի թէպէտ գտանի անդ խաղող տարեալ որթս յերօպիոյ, այլ սակաւ և յուրի. զողալենի այն է՝ զզգըլճըխ. նարնջենի, ոնչ և սեխ, և վարունկ, և այլ պտուղք անծանօթք առ մեզ: Իսկ 'ի մէջ անպտուղ ծառոց գլխաւորքն են ուլնիազ, այն է՝ ապանօզ կարծր իբր գերկաթ. մայր փայտ. քառպէ ծառ մեծ, յորմէ գործեն քանօթս կիմ՝ նաւակս 'ի պէտս ձկնորսուն, և 'ի տանիլ բեռինս թ գետս. մարիա՝ է ծառ աղնիւ, որ բերէ խէժ պատռական և մեծագին, զոր կոչեն իւղ մարիայի. այլ և բալասան գօլուայ, յանաւն գօլու գեղջն՝ ուր առաւել յաճախ գտանի. պէյուքօ կիմ՝ պինտվուտ, բերէ պտուղ դառնասամ կոչեցել հապիլլա կիմ՝ պէան, որ է պատռական գեղթափ թ գէմ հարունածոց իժից և օձից: Ունի և անասունս ընտանիս և վայրենիս. արջառ, խոզ, եղջերու, և վարազ, ինձ բզմ յոյժ, աղւճէս, ճագար, այլ և աղգի աղգի հաւս ընտանիս և վայրենիս. բայց նշանաւոր են չղջկունք նր մեծամեծք և անհամարք, որք գիշերայն մտեալ 'ի տունս, (քզի առ սաստկուէ տօթոյն բնակիչք նր թողուն բացեալ զլուսամուտս,) եթէ գտանեն զոք անծածկոյթ, և 'ի խոր քուն ընկղմեալ, խածանելով բանան զերակ արեան, յորմէ բզմ անգամ վտանգի կեանքն: Իսկ գլխաւոր տեղիք նր են հետապայքդ:

Վարդափինէ. իտ՝ Քարաձէնա: Է գլխաւոր քաղաք համօրէն գււին. ենդսանիստ, մեծ բարեշէն պարըս, պապատ և բազմավաճառ. կառուցեալ 'ի կղզի աւաղուտ առ ափն ծովու: Ունի բերդ ամուր անոճանեալ Սէ Ղալար. և արոճարձանս մեծամեծս. փողոցք նր ոնչ և արոճարձանեայց՝ լայն են, ուղիղ միօրինակ և քարայրատակ. իսկ տունքն թ մեծի մաւսին

սին քարաշէնք այլ միայարկ . նոյնպէս և եկեղեցիք
նր և մենաստանք առ հորկ քարաշէն են և վայելչա-
կերտ . զի զանազան կարգք կրօնաւորաց գտանին
անդ . ուն օգոստոսինեանք , ֆրանչիսկեանք , դոմինիկ-
եանք , միանձուհիք անոճանեւք վարձուց , յառա-
ջագոյն և յսեանք ունէին անդ վանս . են անդ և եր-
կու մենաստանք կոչսանաց , քի կարգին սբէյն քլա-
րայի , և սբէյն թէրէզիայի :

Իսկ բնակիչք քաղաքին լը մեծի մասին իջանեն 'ի
զանազան ցեղից ամերիկացւոց . զորս սպանիացիք
'ի սկզբան անդ լը իւրեանց արուք նոճաճեցին .
'Եւաւահանգիստ կմ պարոյր սր լարձակ է յոյժ .
զի իբրեւ 6 . 7 միոնաւ ձգեւ թարածի 'ի հարաւոյ
լը հիւսիս . և է առահով յամ հողմոց . բայց միայն
մուսա նր առ փոքր մի դժոճարին է սակս աւաղուտ
տեղեաց' որք գտանին առ նովաւ . բերէ զանազան
տեսակս ձկանց առատ , լը որս և դայլ ծովային .
այս նաւահանգիստ է մի յերեւելի և բազմավաճառ
նաւահանգստից սպանիացւոց 'ի հարաւային ամե-
րիկա . ուր ամի ամի լինին երեւելի տօնավաճառք'
յորժամ նաւք սպանիոյ հասանին անդ . զի ժողովին
անդ բազմութի մեծամեծ վաճառականաց 'ի սբ-
հաւատոյն , 'ի փօփայանայ , և 'ի գվիդոնէ . որք բե-
րեն ոսկի արծաթ և ականս պատոճականս . և նո-
քօք գնեն այլեւայլ վաճառս . այս ծաղկել և բար-
դաւաճ առեւարուի տեւէ ցորչափ անդ մնան նաւք .
այլ 'ի մեկնիլ անտի նաւուց' լը նմին դադարին և
տուրեառք վաճառաց , բայց ոչ իսպառ . քզի և
յայլ Ժմկս լինին անդ երթեւեկք փոքրիկ նաւուց
'ի կղզոյն երրորդութե , 'ի սբէյն դոմինիկոսէ , որք
բերեն ծխախոտ և շաքար . և բարձել տանին գա-
դաով որիզ և այլ զանազան իրս' որք ոչ գտանին
յայն կղզիս . նոյնպէս և կարգագինէ առաքէ նա-
ւակս 'ի նիգարակվայ , 'ի ճլմարիտ խաջն , 'ի հոն-
տուրաս , և յայլ տեղիս . բայց առաւելապէս 'ի գե-
ղեցիկ նաւահանգիստն , 'ի քեագովէ , և 'ի սբ մար-
թա . իսկ գլխաւոր և առաւել շահեկան վաճառք
կարգագինեայ' է մարդարիտն . ուստի և գրեթէ
չորդ մասն բնակչաց նր յայլ ինչ ոչ պարապին , ե-
թէ ոչ յընտրել և 'ի ծակել զմարդարիտ , և 'ի շա-
րեւ 'ի թեւս :

'Ի 1544 առին դաղղիացիք զայս քաղաք . յորոց 'ի
1585 էառ ֆրանչիսկոս տրագէ անդղիացի . այլ
յետոյ անդրէն գարձոյց 'ի ձեռս սպանիացւոց բնա-

կեւոց աստ և 'ի շրջակայ տեղիս . որք ետուն անգլիացւոց 120000 փէցա . բաց յաւարէն զոր առին . առ 'ի զերծուցանել զքղքն 'ի հրկիզութե' զոր սպանային անգլիացիք . յայնմ մարտի կորոյս սպանիա 230 ումբագործիս , որք գտան 'ի բերդ անգրքաղաքին . ապա 'ի 1695 դրձլ առին գաղղիացիք զքաղաքն , և աւար բզմ' հանին անտի . այլ յետոյ անգրէն դարձաւ 'ի ձեռս սպանիացւոց . իսկ 'ի 1741 վերստին 'ի վր յարձակեցան անգլիացիք . այլ փոխարքայն նահանգիս կորովին սեբասդիանոս էսլլովեան քաջութե պաշտպանեւ 'ի բաց վանեաց զին 'ի պաշարմանէ անտի , զբզմս 'ի նցէ կոտորեալ . և այնուհետե ոչ ևս իշխեցին անգլիացիք յառնել 'ի վր : Իօդու . Չինա . Պենսիլւան . Մաթոս : Են աւանք և այլ նշանաւոր տեղիք այսր գւնի :

ՄԷ հասաք անպիտայ . և ՄԷ մարնա :

Մաջնն ունի սահման 'ի հիւսիսոյ՝ զկարդագինէ . յարեմոնց՝ զբանամա . 'ի հարաւոյ՝ զփոփայան . իսկ յարեւելից՝ զնոր կռանադա : Գլխաւոր գետքնր են Քաւա . որ 'ի հարաւոյ հոսի լէ հիւսիս , և մտանէ 'ի ծոցն մէքսիքոնի . և Ալտադո . որ նոյնպէս է գետ մեծ : Երկիրն նր արգաւանդ . իսկ բնակիչք են 'ի զանազան ցեղից ամերիկացւոց . որք կոչին Օրոկաչի , Գլապաչի , Չիտաչի , և այլք . որոց գլխաւոր տեղիք են հետագայք :

ՄԷ հասաք անպիտայ : Գլխաւոր քաղաք գաւառին . բարեշէն և բազմամարդ լը իւրում համեմատուն . կառուցել առ քաւքա վտակաւ , որ գնայ խառնի 'ի գետն մագդաղենեայ : 'ի քաղաքի աստ է գլխաւոր ատեան գւնին , և աթոռ կուտակալ իշխանին :

Չիպաւա : Քաղաք փոքր առ ագրադո գետով : Կարիէրան . կմ Քարտալո . Անգլիա . Եսլիտա . Կոսնիսա . և Գարամանա : Են նշնոր տեղիք գւնիս :

Երկրորդ գաւառն ունի իւր սահման 'ի հիւսիսոյ՝ զովկիանոսն հիւսիսային . յարեւելից՝ զգաւառն կոչեցեալ գետ հաքայ . 'ի հարաւոյ՝ զնոր կռանադա . իսկ յարեմոնց՝ զկարդագինէ . է լեռնային յոյժ ք զայլ նմ գաւառս հարաւային ամերիկոյ . գտանին անդ հանք ոսկւոյ՝ և պատուական քարանց : Իսկ գլխաւոր տեղիքնր են հետագայք :

ՄԷ մարնա : Գլխաւոր քղք գւնին ծովէ զերեայ և ենդս :

եղևսանիւտ . այլ փոքր անշուք և անաղատսպար :
 Գլխէրիճա : Աւան առ մագդաղենեայ գետով :
 Ռէյէս . և Ռամալաճէճէլէ : Են երկու աւանագետք .
 մին մերձ յակունս , իսկ միւսն առ բերանով չէսա
 րէ գետոյն , որ մտանէ 'ի գետն մագդաղենեայ :
 Օգանա : Է քղք փոքր 'ի ներքին կողմանս Գւռին :

Գետ հալայ . և Վէնէցուէլա :

Առաջինն յարեմոնց՝ ունի զմբ մարթա . յարեւ
 լից՝ զվէնէցուէլա . 'ի հարաւոյ՝ նոյնն զմբ մար
 թա . իսկ 'ի հիւսիսոյ՝ զովկիանոսն հիւսիսային . կմ
 զծոցն մէքսիքոնի . և է փոքր ք զայլ գւռս . չունի
 նշանաւոր տեղիս , բայ 'ի հետագայ քաղաքէդ :
 Գետ հալայ : Գլխաւոր տեղի գաւառին , զոր սպա
 նիացիք 'ի նախնուսն կոչէին Մէր Գէրաճի յէան . յե
 տոյ կոչեցին Տէրաճի Բժշկաբար . կառուցեալ առ
 ափն համանուն գետոյ 'ի վր փոքրիկ բլրոյ , իբր ի
 մղն հեռի 'ի ծովէ , և 240 'ի կարգագինոյ . ունի
 տունս իբր 200 և եթ . և նաւահանգիստ պատուա
 կան . ուր նաք սպանիացւոց եկեալք յեւրոպիոյ՝
 նախ խարիսխ արկանեն . և անտի արձակեն սուր
 հանդակս 'ի ծանուցանել այլոց բնակչոց զգալուստ
 իւրեանց : Յայտոսիկ ծովէգերս են երկու հրոճան
 գանք երեւելիք կոչեցելք Վէլա . և Քոփլիպոթոս :
 իսկ Վէնէցուէլա է մի յլարձակ գւռն հարաւային
 ամերիկոյ . որ ունի յարեմոնց՝ զմբ մարթա և ըզ
 գետն հալայ . յարեւելից՝ զքարաքքաս . 'ի հարաւոյ՝
 զնոր կռանագա . իսկ 'ի հիւսիսոյ՝ զծոցն մէքսիքո
 նի կմ զարջիպեղադոսն անդիլլեան . ունի գետա
 բղմն յորոց գլխաւորն կոչի Ունաբա . որ է գետ մեծ
 և ձկնալից : Երկիր նր արգաւանդ է , բերէ ար
 մոխ առատ զոր յամին երկիցս հնձեն . ունի և
 դաշտս պարարտարօտս , յորս արածեն բազմութի
 ընտանի անասնոց արջառոց և խաչանց՝ յորոց Կոր
 ծեն պանիր բզմ . զոր տանին յայլ և այլ տեղիս .
 ուն և սէսպէս ձեռակերտս բամբակեայս : Զայս
 գւռ զառաջինն եգիտ և կալաւ ալփոնսոս օյէտա
 'ի 1499 . և կոչեաց զնա Վէնէցուէլա . իբր թէ
 փոքրիկ վէնէտիկ . սակս նմանուե ինչ՝ զոր ունի
 ի շրջակայ լճին վէնէտիկոյ . 'ի 1528 տոհմն վէնեթ
 եայ յաւկուստայ քղքէ բնկալեալ 'ի պարգևս 'ի Ե
 կարօլոս կայսերէ (որ միանգամայն էր թքր սպա
 նիոյ ,)

նիոյ,) զգաւառս զայս, առաքեաց անգր զգերմա-
նացիս . որք գտին զնա բազմամարդ յոյժ . բայց
քզն նք գնացին անգր առ 'ի գանձս ժողովել . և
ոչ առ 'ի հիմնել բնակուի, և շինուիս գործել 'ի
նմ . յայն սակս յետին անգլթուք վարեցան ը բնակ-
չաց . զանհամարս 'ի նցէ կոտորելով, յորմէ գրե-
թէ ամայացաւ երկիրն . այլ յետոյ անգրէն յաճա-

խեցին անդ բնակիչք . որոց գլխաւոր տեղիք են :
Վէնէյո-էլա . որ կոչի և Քօրօ : Է գլխաւոր քղք գա-
ւառիս եղսանիստ բարեշէն և բազմամարդ լը իւ-
րում համեմատուէ . կառուցեալ առ սփն ծովու 'ի
մէջ բերանոյ մարաքայս լճին, և սարին սքնն ոռ-
մանոսի . յորժամ սպանիացիք հասին յայս գաւ, գտին
աւան մեծ ամերիկացւոց, որք բնակէին 'ի խրճիթս
կառուցելս 'ի վր ցցից 'ի մէջ ջուրց . և հազորդէին
ը միմեանս փայտակերտ կամրջք . յայն սակս օյետա
կոչեաց զայս տեղի վէնէյուէլա, ցր փոքր վէնէտիկ .

Թէպէտ չէր ինչ նման վէնէտիկ քղքի :

Մարտայս . կմ Մարտայս : Քղք փոքր, այլ գեղե-
ցիկ բազմամարդ բազմավաճառ և փարթամ . կա-
ռուցել առ համանուն լճի՛ն կմ ծոցով 18 մղն հեռի
'ի բերանոյ նր, և 73 'ի վէնէյուէլայ . շինուածք
նր գեղեցիկ են և վայելչակերտ . թիւ բնակչաց նր
թերև 4000 . ունի մի միայն ժղճգապետական եկե-
ղեցի, չորս մենաստանս կրօնաւորաց, անկեւանոց,
և նաւահանդիստ մեծ 'ի բերան լճին . ուր շինեն
նաւս վն բոլոր ամերիկոյ, այլև վն սպանիացւոց .
ղի տեղիս այս կարի յարմարաւոր է 'ի շինուի նա-
ւուց . ուստի և է պատուական վճառեղի . զի բո-
լոր վաճառք չըջակայ տեղեաց յայս տեղի ժողովին .
և աստի սփռին յայլալա տեղիս . իսկ գլխաւոր վա-
ճառք տյար քղքի բաց յայլոց իրաց' է ծխախոտ և
գագաով աղնի՛ն ք այլոց տեղեաց ամերիկոյ :

Մարտայս լիճն' է ծոց երկայն իբր 208 մղոն . և
լայն ուրեք ուրեք 950 . ձգի 'ի հարաւոյ ը հիւսիս մին-
չև յովկիանոսն հիւսիսային . մուտ նր է քաջ պաշտ-
պանեալ ունելով 'ի ծովեզերս բազում ամրոցո : 'ի
մակընթանալն ծովու՛ ջուրք նր մտանեն 'ի լիճ անդ
ը բժմ մղոնս . վն և դառնացուցանեն զջուր նր .
թէպէտ և բժմ գետք մտանեն 'ի նմ . բերէ զնշն
տեստիս ձկանց առատս և մեծամեծս :

Դրոսիլլա : Քղք փոքր առ գետով՝ որ մտանէ 'ի
մարաքայս լիճն :

Պարպոթոս : Աւան 'ի բերան գետոյն գրուքով լոնի :
Մէ

Մէրէպա : Բզք նշանաւոր 'ի մէջ լերանց, առ դէտով
որ հոսեւ լէ հիւսիս՝ գնայ մտանէ 'ի մարաքայսո լիճն :
Ճիպրաւար : Կմ Ճիպիւրէտա : Տեղի ամուր լմ բնա-
կան գրից իւրոց . զոր և յայն սակս կոչեցին յայս
անուն վն ունեւոյ զնմանուի ինչ լէ Ճիպիւրէտայի
սպանիոյ :

Վարինէս : Աւան 'ի մէջ լերանց . ուր լինի ծխախոտ
պատուական յոյժ :

Սք բիւիպոս . Կրիտոս . և Բրիտոսալ : Են այլ նշա-
նաւոր տեղիք այսր գաւառի :

Վարադրաս . և Վրասանա :

Վարադրաս յարեմոից՝ ունի զվէնէցուէլա . 'ի հրւոյ
զնոր կաւնադա . յարեւելից՝ զբուսմանա . իսկ 'ի
հիւսիսոյ՝ զովկիանոսն հիւսիսային . գետքնր լմ մեծի
մասին հոսին լէ հարաւ . և գնան մտանեն յովկիանոս
անգր . մինն միայն որ մեծ է ք զայլս՝ գնայ լէ հիւ-
սիս . և անկանի 'ի ծովն հիւսիսային . երկիրն բարի
է և արգաւանդ . գլխաւոր բերքն է գագաով ազնիւ
հոջակեւ լէ ամ տեղիս : իսկ գլխաւոր տեղիք են :

Վարադրաս . Կմ Սք յալոք Էնի : Է գլխաւոր քղք
գաւառին կառուցեւ 'ի ցամաքն փոքր մի 'ի բացեայ
'ի ծովէն . այլ 'ի ծովակողմն է քաջ ամրացեւ . ու
նեւով ամրոցս կառուցեւ 'ի վն շրջակայ բարձանց
և հովտաց . հոլանտացիք յաճախեն յայս քղք . տա-
նեւով անգր զամ տեսակս եւրոպեան վաճառաց :
Պարափիւիթո : Աւան կառուցեալ առ պողմէրս
վտակաւ . որ զկնի գործելոյ լիճ՝ գնայ խառնի 'ի
փորդոկէզա գետ : Են 'ի գւնիս և ոյլ գիւղորէք
Վալինիս . Սք խալոս . Դոփոյո . Կլանարէ . Քաւալէզո .

Սք աւադայել . Սք Եֆապիանոս Ռֆրան :
Իսկ Վրասանա կոչի և Կր Անպալասիա . ունի իւր սա-
ման յարեմոից՝ զքարաքթաս . յարեւելից՝ զփարիա . 'ի
հարաւոյ՝ զկույանա սպանիացւոց . իսկ 'ի հիւսիսոյ՝
զծովն հիւսիսային : Այս գաւառ փոքր է ք զայլս .
և 'ի ծովակողմն կուսէ շրջապատեւ 'ի լերանց . որք
ձգին կիսաբոլոր 'ի սալինայ սարէն մինչև ցաւմանս
քարաքթայ : Երկիրն նք ոռոգեալ 'ի զնն գետոց՝ է
արգաւանդ գրեթէ լէ ամ տեղիս . բայց լմ մեծի
մասին լքեալ կայ անգործ . զէ բնակիչք նք տակաւ
են : Չունի նշանաւոր ինչ տեղի բաց 'ի քղքէս :
Վրասանա . Կմ Վրասանա : Գլխաւոր քղք գաւառիս
է :

շինեալ 'ի սպանիացւոց 'ի 1520. ունի բերդ ամուր
առ մուտս նաւահանգստի իւրոյ. կոչեցե՛լ Աճբոյ
«Բյն Եսի-Բայ» . անդղիացիք կղզեաց կռանադայի և
գապակօի՝ բնի մուտքուտն առնեն 'ի քղբի աստ,
և 'ի շրջակայ տեղիս նր դաղտ 'ի սպանիացւոց :

Փարիա . և 'Լոր հռանադաս առանձնակ :

Բստ քղբական կռիւուն անկանի Փարիա 'ի ներքոյ
քօմանայի կմ նոր անտալուսիոյ . և ձգի յարեւ-
ելեան կողմն նր . յորմէ բաժանի միագօտի բարձրա-
բերձ լերամբք , որք սկսանին 'ի սարէն սալինայ՝ և
գնան մինչև ցակունս մանուփիրոս գետոյն . որ իջանէ
'ի լերանց աստի . իսկ փարիա դաւառն դնոյ մինչև
յօրէնօք գետն . ցտահման կույանայի սպանիացւոց :

Չունին անգ սպանիացիք երևելի ինչ տեղի :
Իսկ երկդ գլուխ լարձակ է յոյժ , որ պարփակէ զերդ
մասն ցամաքին . և ունի իւր սահման յարեւմտից՝ զնր
հաւատն փոփայանայ . 'ի հիւսիսոյ՝ զսբ մարԹա ,
զկարդագինէ , զվնէցուէլա , զքումանա , զբարաք-
բա , զփարիա , և զկույանա սպանիացւոց . 'ի հա-
րաւոյ՝ զճն ամազունեաց , և զմասն ինչ փոփայա-
նայ . իսկ յարեւելից՝ զկույանա , և զմասն ինչ ամա-
զունեաց թի : Գլխաւոր գետք նր են Օրէնո . Մագ-
դաւէնա . Կլափար . Մէրա . և Քապիաբի : Իսկ երկիր
նր լեռնային է և անտառալից . և լը մեծի մասին
անմարդի և անգործ : Այս գւռ չև ևս է բոլորովին
նոճաճե՛լ լը արուք սպանիացւոց . քզի գտանին 'ի
նմ զնձն ցեղք վայրենի ամերիկացւոց՝ աղստք և
ինքնագլուխք՝ անհաշտ թշնամիք նց . որք և մինչև
ցայժմ կան մնան 'ի նախնի կռապաշտուն . իսկ այլք՝
մէնդ որք բնակին առ օրէնօք գետով առ հսրկ
բրիստոնեայ են . լուսաւորե՛լք 'ի ձեռն ժրջան
բարոզուն յնեանց . սահման սց որոյի 'ի բնակուն
սպանիացւոց , որ սլարագրէ զնոր կռանադայն ա-
ռանձնակի , 'ի ձեռն լարձակ ամայի անապատի՝ որ
'ի միոյ ծայրէ գւռին ձգի մինչև ցմիւսն : Իսկ դըլ-
խաւոր տեղիք նր են հետագայք :

ՄԷ հասար Պիօտայ : Գլխաւոր քղք ոչ միայն կռա-
նադա գւռին , այլև համօրէն ցամաքին . արքեդոսա-
նիստ և աթոռ փոխարքայի և գերագոյն ատենի
նր . բարեշէն և բաղմամարդ . իբր 130 փարսախաւ
հեռի 'ի պարուրէն պօնլավէնդուրայի յարեւելից . առ
փա

փաթի կոչեցե՛լ ձորակաւ , որ մտանէ 'ի գետն մագ-
դաղենայ : 'ի 1610 . ք փիլիսոպոս արքայն սպանիոյ
հիմնեաց աստ համաշարան . են անդ և զնշն մե-
նաստանք և եկեղեցիք՝ յորս երևելի է մոյր եկե-
ղեցին : 'ի չրջակայ վիճակի քղքիս՝ գտանին ոսկե-
հանք առատաբերք . և 'ի հիւսիսակողմն քաղաքին՝
յայն կոյս փաթի ձորակին յարևելից մագդաղենայ
գետոյն՝ գտանի լեռն հրաբուլի :

Փախչումս : Քվք փոքր 'ի մէջ լեռանց , մօտ յակունս
զուլէ գետոյն :

Վէլէլ . և Մարիգլիդա : Են երկու փոքրիկ քղք կա-
ռուցե՛լք 'ի վր երկուց վտակաց մագդաղենայ գե-
տոյն :

Քափիդանէյօ . Մուլօ . Դուանիա . Փաւոօ . ՍԷ յախօ .
Վէրախիսոսն . ՍԷ յովաննէս լեանսայ . Քայայլա . Կեյլա .
Քալիան . ՍԷ քաւէրիոս . ՍԷ իգնափոս : Են աւանք
և գեօղք այսր գաւառի :

ՍԷ յովանի . ՍԷ Բերեղիա . ՍԷ քաւէրիոս . ՍԷ իգնա-
փոս . ՍԷ պուհա . ՍԷ յովեֆ յոփոյեան . Տերահի հրեւա-
կաց : Են գլխաւոր տեղիք ամբրիկացւոց բնակելոց
առ օրէնոք գետով . զոր յնեանք դարձուցին 'ի քմ :

Փօփայան :

Ի դաւառ լարձակ , որ ունի 'ի հարաւոյ՝ զգլի
դոն . 'ի հարաւոյ արևելից՝ զնոր կռանադա . 'ի
հիւսիսոյ՝ զսք հաւատ անտիրոջայ . յարևմտից՝ զծովն
հարաւային . իսկ արևելեան սահմանք նր չեն ծա-
նուցե՛լ որոշակի : Օգ նր բարեխառն . թէպէտ մօտ
է 'ի դիծն հասարակած . զի լեռնային գոլով , ուղ-
ղաձիգ շառաւիղք արեգական ոչ այնչափ սաստիկ
ներգործեն 'ի նմ . յաճախ են անդ մրրիկք սաստկա-
շունչք . որոտմունք զարհուրելիք . անձրևք յորդք .
և երբեմն ևս գետնաշարժուիք : Երկիր նր ուրեք
ուրեք արգաւանդ . բերէ զնշն արմտիս և պտուղս
սեփական իւրում բաժնի կմ կլիմայի . ունի և արօտս
խոտաւէտու և անասունս բոլմս ընտանիս և վոյ-
րենիս . յորոց հարուստ մե առաքէ 'ի գլիդոն . ունի
և ոսկի առատ խառնել լ հողոյ և լ աւաղոյ . զոր
լոճացմամբ որոշեն 'ի հողոյ և յայլ նիւթոց . յայտ
գործ կարդե՛լ կան իբր 8000 խափշիկք , որք ոչ եր-
բէք գործեն 'ի գետնափոր մետաղս . ապա թէ ոչ
ամբն մեռանելն առ սաստիկ խոնաւուէ և յուռե

օգոյն .

օգոյն . ս. ք յնմ օր պարտապան են տալ տեսարց իւրեանց զսահմանեւ իմն չափ ոսկւոյ . իսկ եթէ աւելի ինչ հաւաքեսցեն , այն է իւրեանց , ի ըհանուր սովորուն փօփայանայ . նոյնպէս և այն՝ զոր ժողովեն յաւուրս կիւրակէից և տօնից սպանիացոց . քղի յայն աւուրս ազատ են ի գործոյ տեսարց իւրեանց . վնջ ոչ կերակրին ՚ի նոյն , այլ պարտապան են ինքեանք հոյթ հայթեւ զկերակուր իւրեանց յայն աւուրսն . որք միանգամ ՚ի սցնէ փոյթ են և ոչխատասէր , փութով՝ կմ անագան հաւաքեն ոսկի բաւական ՚ի փրկանս անձանց . և այնուհետև լինին ազաաք իբրև զմի ՚ի սպանիացոց ։

Յայս գաւառ հասին սպանիացիք ՚ի 1536 , և տիրեցին նմ . զոր ՚ի սկզբան անդ անբեր համարելով , ոչ այնչափ յաճախէին անդ . այլ իբրև ՚ի յայտ եկին առատաբեր ոսկեհանք նր , այնուհետև յնմ կողմանց սկսան գիմել անգր . ուստի այժմ է մի ՚ի բազմաւաճառ գաւառայն ցամաքին , և գլխաւոր վաճառք նր են միս աղեալ և աղխաեալ , ծխախոտ , ճարպ խոզի , բամբակ , և զնոյն ձեռակերտք , այլև ընտանի անասունք . նր արջառ ջորի և ոչխար , զոր առաքէ ՚ի դվիդոն , և փոխարէն առնու անտի չուխա , և այլ իրս : Իսկ գլխաւոր տեղիք նր են հետագայդ փոխան : Գլխաւոր քղք համօրէն գւնին , մեծ բազմամարդ բազմավաճառ , եպսանխոտ և աթոռ կուսակալ իշխանի և գլխաւոր ատենի նր . և մի ՚ի հնագոյն քղքաց ցամաքին . կառուցեւ յըարձակ և ՚ի զոճարձակ գաշտի . փողոցք նր լայն են ուղիղ և դիւր . թէպէտ չեն ընմ տեղիս քարայատակ . տունք նր յաղիւտոյ , ոմանք կրկնայարկք , այլ մեծ մասն է միայարկ . թիւ բնակչաց նր ասի թէ հասանէ ց 25 հիւր . որք են ՚ի զնոյն աղգաց , նր սպանիացիք , սեաւափրիկեցիք , բնիկ ամերիկացիք , և այլ խառնուրդք յայտոյ երկրի աղգաց : Ամերիկացիք սակաւ են ՚ի քղքիս , քղի մեծ մասն նոյն ոփուեւ կայ ՚ի դեօղս և յագարակս ուր բնակութիւն են . իսկ սեաւքն առաւել են յոյժ ՚ի քղքիս ք ՚ի դեօղսուր հազիւ երեւին ոմանք : Բաց ՚ի մայր եկեղեցւոյն որ է միանգամայն և ժողովրդասպետական , ունի և զանազան մենաստանս երեւելիս արանց և կանանց . թէպէտ թիւ կրօնաւորաց սակաւ են , բայց կուսանքն բազմութիւն . զի ՚ի միում մենաստանի աւելի ք 50 ուխտեալք դառնին , թող զաղախնայս . ուստի ասի թէ ՚ի մենաստանն աւետման իբր 400 են , ը ուխտեւ ը աղախնայս և ը

և ի աղջկունս՝ որք ի դաստիարակութիւն հոռոմանացն :
 'ի փոքրիկ լեռնէ որ է յարևելեան կողմն քղբին ,
 զոր է՛ հոջեն , (զի բերէ զմանուկն է՛մէ տառն լա-
 տինացոց ,) ելանէ գետիփոքր այլ սրընթաց՝ յորոյ
 վր շինեալ կան երկու կամուրջք . մի փայտեայ՝ և
 միւս ևս քարաշէն . ասի թէ ջուր այնր գետոյ է բժըշ-
 կական և առողջարար . զոր կարծեն ոմանք ստանալ
 նր՝ 'ի պէսպէս խոտոց և արմատոց ի որո անցանէ :
 'ի նոյն լեռնէ բղխէ և այլ աղբիւր պատուական
 յոյժ . որ քղի չէ բաւական բոլոր քղբին , յայն սակս
 ստորերկրեայ ջրմիջք ածի 'ի մենաստանս և եթ . և
 'ի տունս ոմանց գլխաւորաց քղբին : Այ տնչափ ինչ
 հեռի 'ի քղբէ աստի անցանէ քաւքա գետն մեծ
 խոր և սրընթաց մնդ 'ի յունիսի , յուլիսի , և յօ-
 գոստոսի :

Պօնալէնդաւա : Քղք փոքր և անշուք , և նաւահան-
 գիստ կառուցել 'ի ծագ պարուրի հարաւային ու-
 կիանոսի . ուր սակաւ ոմանք սպանխացիք բնակին
 առ 'ի առնուլ զվաճառս , զորս բերեն աստ 'ի նոր
 սպանիոյ . և առաքել 'ի փոփայան և յայլ քղքս այոր
 գւռի : Նաւահանգիստ նր պատուական . այլ գըժ-
 ուարին է գտանել զմուտ նր առանց առաջնորդի :
 Քաւի : Քղք փոքր այլ բարեշէն առ քաւքա գետով .
 'ի ճնմի՛ն՝ որ 'ի սք հաւատոյ պօկոգդայ հանէ 'ի
 նաւահանգիստն պօնալէնդուրայ :

Փասդո : Քղք փոքր առ սահմանօք գվիգոնի :

Պարպափաս . Բոսփորանփո . Դիման . Փաշափայո . Սք
 Դիլիս : Են այլ նշանաւոր տեղիք փոփայանայ :

ԵՇԽԵՐՏ՝ ԵՒ

ԲԵՐՈՒՆ

ա . ԳԻՐԻՆ . ՏԵՐԱԾՈՒՄԸ : ԳԻՐԻՆ . ԵՒ ՕՐ ԲԵՐՈՒՆ :

Երու է մի յԵրաճակ Տայ հարաւային ամե-
րիկոյ . զի 'ի 2 աստիճանէ հիւսիսային լայ-
նութե ձգեալ տարածի մինչև ց 27 աստիճ-
հարաւ՝ լայն՝ . ք թ 29 աստիճանս . վնյ տարածուի
նր 'ի հիւսիսոյ թ հարաւ՝ է 1740 մղոն Տագրական . զի
29 աստիճանք նոյնչափ մղոնս առնեն . իսկ յարեմոյց
յարեւելս՝ ուրեք 100 . և ուրեք ուրեք մինչև ց 350 .
և բովանդակ մակերևոյթ նր՝ չէ ինչ նոճաղ 'ի 400000
քառակուսի Տագրական մղոնաց . ք իբր կրկին ք
դհամօրէն սպանիա : Բայց բնակիչք նր առ համե-
մատութ անասման տարածութ երկրին՝ սակաւ են .
զի լը Ռատագոյն և սաուդագոյն հաշուի՝ թիւ նյ
հազիւ հասանէ ցմիլիոն մի , առեւ 'ի միասին զսոա-
նիացիս , զբնիկ բերուացիս , և զսեամօրթ ափրի-
կեցիս , և զծնեալս 'ի խառն ամուսնութ : Սենի գետս
և վտակս մեծամեծս և մանուս՝ որոց գլխաւորքն են
նք . Միւրա . Գլադա . Բոթա . Նաթոն . Բաւարայի .
Տիգրիս . Փասնաթա . որք առ հնրի գնան խառնին 'ի
գետն ամազունեաց : Բաւանայո . Փիթա . Գեթա .
նք մտանեն 'ի ծովն խաղաղական : Փէրէնէ . Ենէն .
Բլէն-բիւնաթո . որք լը բլմ մղոնս հասեւ 'ի հարաւոյ
թ հիւսիս , գնան խառնին 'ի գետն ամազունեաց :
Օր բերուայ լը բնական դրից իւրոց մենդ այնր
մասին՝ որ անմիջապէ անկանի 'ի ներքոյ հասարակածին ,
ունէր լինել աթապիւն յոյժ յոյժ . բայց չէ այնպս .
զի լը հանրապետ իսսեւով՝ բարեխառն է և քաղցր ,
սակս բարձր և լեռնային լինելոյ երկրին . չիք բնաւ
ձմեռն 'ի ներքոյ հորկածին . իսկ 'ի հարաւային կող-
մանս հազիւ երկարի լը ամիսս երկուս . բայց և այն
մեղմ է և քաղցր . երկինք լը մեծի մասին ծածկել
են ամառովք և գոլորշեք . վնյ շառաւիղք արեգա-
կան ոչ այնչափ սաստիկ ներդործեն յերկիր . 'ի
վերին բերու յաճախ են անձրեք յորդք . այլ 'ի ստո-
րինն լը հկնին՝ հազիւ երբեք անձրեք . ոնդ և փայ-
լատակմունք և որոսմունք ուր ուրեմն լինին անդէն .

բայց

բայց երկրաշարժութեան և ստանեցուցանեն ըզ-
ձորս և զհովիտս բերուայ . և մեծամեծ քանդմունս
գործեն . յորժամ հանդերձեւ է լինել երևելի գեա-
նաշատուի , յառաջէ ք զայն շաջիւն իմն զարհուրելի
յօդս , նման այնմ որ լինի 'ի Ժմկս յորդահոս անձ-
րեաց . որ երևի պատճառիլ 'ի բուռն վերելից ջերմ
գոլորշեաց . որք ցնցեն և շարժեն զօդն . յարմէ թռիչք
թռչնոց խանդարին . զի կորուսեւ զգօրս 'ի իւրեանց
իւր կոյր զիւրացն թափառին , և չհարկանին 'ի
ծառս և 'ի տունս . և չորքոտանիք առ հորկ զգոգանի
հարկանին . մարդիկ ելեալ 'ի քղքց և 'ի շինից՝ դի-
մեն 'ի գաշտս , զի մի չ աւերակոյր շինուածոց կո-
րիցեն . ուր պատահի երբեմն :

Թ . Լեւին + Բերնայ :

Բերու լեւնային է յոյժ . զի չ նա անցանեն հաշա-
կաւոր քօրտիլեան լերինք բարձրաբերձք . որք
'ի մաճէլանեան երկրէ անք հասաւ և միտգօտի ձգին
մինչև 'ի մէքսիքոն . անցել չ պարանոցն բանամայ :
Պիւֆֆոն 'ի ք հո . դր . երկրի զչափ բարձրուեալ
ռաւել բարձրագոյն լեւանց գվիգոնի՝ որ է 'ի բերու .
դնէ յայտ աղիւսակ :

Լերինք .	Չող .
Քօթա քաւ	2570 .
Քաւեմդէ օրդոս : Ընդ հարկծիւ	3030 .
Բիւնիւ : Հրաբուղիս յամին 1539 . 1574 . և 1660	2430 .
Արդիսանս : Իւր 15 մղնաւ հեռի 'ի հարկծէն , հրաբուղիս 'ի 1590	3020 .
Սինալոյս : Հրաբուղիս 'ի 1660	2570 .
Իււնիւիտ : Հրաբուղիս կարծեցել	2717 .
Քօթօ Բաթի : Հրաբուղիս 'ի 1533 . 1742 . և 1744	2950 .
Չիմօրայ . Հրաբուղիս , որոյ սկիզբն անյայտ- և է բարձրագոյնն 'ի մէջ չափել լեւանց Յի	3220 .
Քաւիւի ասոս : Հրաբուղիս սասանեալ . 'ի 1698	2450 .
Պօնիւրաի : Հրաբուղիս 'ի 1641	2620 .
Էլալտան : Մի 'ի լեւանցն որք կոչին Քօիւ- լանէս	2730 .
Սանիւայ . Հրաբուղիս 'ի 1728 . որ մինչև ցայժմ բորբոքի	2680 .

Ջբարձրուն լերանցս այսօրիկ չափեցին աստեղաբաշխք որք գնացին անդ հրամանաւ թգրին գաղղիոյ 'ի զննել զձե հողադնտոյս . որք և լը մեծի մասին են հրաբուլիք, ոմանք շիջելք . ուր բաց 'ի պմմուէն յոյտ առնեն և սեւացել վիւք նց , և որակուի հոլոյն . զի 'ի բգմ լերինս երեւին մոխիր սփռեալ , և քարինք հալեալք լը նմանուէ կղզանաց երկաթոյ . և ոմանք տակաւին բորբոքելք . ոմանք ևս երբեմն բորբոքին , և երբեմն շիջանին . ուր յայտ առնէ վերոեդեալ աղեւսակդ . իսկ ոմանք հանապազ ծուխս արձակեն :

Գաղաթուհիք սց ամցն ուր ոչ ազգէ հրոյն զօրուն , հանապազ ծածկեալ կան ձեամբք զամն ողջոյն լը բարձրաբերձ լերանց հայաստանեայց , և այլոց կողմանց ասիոյ : Ուստի զայսոսիկ լերինս հարաւային ամերիկոյ լըհանրոյ առել չորիր մասամբ բարձր դնէ պիւֆֆոն ք զլերինս եւրոպիոյ :

Ջմարմին իւրօքանչիւր այսօրիսի բարձրաբերձ լերանց մարթ է 'ի չորս մասունս բաժանել . առաջին մասն ք գլուխ նց ' է միշտ ձիւնապատ . անտի իբր 100° կմ 150 ձողաչափ 'ի վայր' ոչ այլ ինչ տեսանի , եթէ ոչ առաւորս մերկ և աւազ չոր . ապա սկսանին երեւիլ մամուլք պատել զառապարիւք . յետոյ մաքառք և թուփք գալարիք և խոնաւք . մինչև ցայս վայր իջանէ ձիւն 'ի ձմեռան' այլ իբր աւօրեայ , և երբեմն լը ամօրեայ Ժմի . իսկ անտի 'ի վայր' է հասարակ հող . և բերէ ազգ ինչ սիւղոյ' որ բարձրանայ իբր 2 ոտնաչափ : Բաց 'ի միագօտի քօրտիւեան լերանց , են և այլ բաղմասպատիկ լերինք ցըրուէլք 'ի միջոցս այսր նահանգի : Չորք , և լըարձակ հովիտք' որք անջրպետեն զլերինս 'ի միմեանց , ուրեք ուրեք արգաւանդ են և խոտաւէտ . և ուրեք ուրեք աւազուտ և անբեր . ուր ծովեզերեայ կողմանք 'ի դրուքսիւնէ մինչև ցլիմա առաւել ք զերկերիւր մղոն ամենեւին անբեր է :

Գ . Բեր , և Վաճառականութի Բերուայ :

Նախնումն' մինչև էին սարանիացիք մտեալ 'ի բերու , բերք երկրի նր սակաւ էին . քզի բերուացիք այլ ինչ արմատի ոչ գիտէին , բաց 'ի մայիզէ' որ է սովորական բերք ամերիկոյ . իսկ ընդէն նց յայնժմ ուր և այժմ' է քլեա . զոր շինեն 'ի մայիզէ' եգել զոյն 'ի ջուր աւաւրս ինչ 'ի տամկանալ , մինչև ըն .

ընձիւղ տրձակեսցէ . ապա հանեալ չորացուցանեն յարեու . յետոյ առ փոքր մի խարակե՛լ լոսեն յալիւր . և զանգե՛լ գնեն վերստին 'ի ջուր . անդ խմորի և թթոնեցուցանէ զջուրն , որոյ 'ի զտիւն և 'ի պարզիւն՝ լինի նց ըմպելի արբեցուցիչ զօրէն գինւոյ . այլ չէ մարթ պահել զայն առաւել երկար , ք զաւուրս ութն . ապա թէ ոչ քացախի . այժմ գտանի անդ և գինի . քղի սպանխացիք տարան անդր որթս յեւրոպիոյ . որք 'ի սուղ Ժմկի աճեցե՛լ բազմացան յոյժ . մենգ 'ի գրուքսիւն , յիբա , 'ի բիպօ , և 'ի մոգվէգա . ոն՞ և այլ նմ պտուղք եւրոպիոյ , և ցորեան գարի և այլ արմտիք . այլև եղէգն շաքարաբեր , որ 'ի սուղ Ժմկի ծաւալեցաւ ը զանազան տեղիս բերուայ . շտքար նր աղնիւ է յոյժ , մինչև լը տտելոյ ոմանց՝ չիք ուրեք լաւագոյն քան զայն . նոյննպս բազմացե՛լ են անդ և նմ տեսակք ընտանի անասնոց մերոց :

Այլ բաց 'ի նորամուտ անասնոց աստի , գտանին 'ի բերու և այլ անասունք ինչ սեփականք նմ . ք Լաֆա , որ է չորքոտանի բարձր 4 ոտնաչափ . և երկայն 5 . 6 . հիճ ձեռոյն . գլուխ նր վայելուչ է . աչքն մեծ . դէմքն երկայն . շրթունքն թանձր . վերին ստամուռնքն չեն հատանող . ոտքն կճլակաբայիս լը եզանց . այլ յետուստ ունին մագիլս , որ նպաստէ նց ելանել ը ժայռաւոր լպրծիւն լերինս . էգք նց երկու օտինս և եթ ունին . և առ մի նոճագ մի միայն , կմ առ առաւել՝ երկու կորիւնս և եթ ծնանին : Չկնի երից ամաց սկսանին ծնանիլ , և պահեն զծննդական զօրուի մինչև 9 12 ամս . 'ի լինել 15 ամաց՝ զառամին տկարանան և սատակին . զսոսա վարեն բերուացիք փխի գրաստուց , բառնալով 'ի վր նց բեռինս . յամբաքայլ են , այլ շարունակեն զգնացս , առնելով յաւուրն 12 . 13 մլոն . նաև յայնպիսի քարուտ և գժճարադնաց տեղիս , ուր այլ գրաստք ոչ կարեն գնալ . ոն իջանել 'ի խոռոչս և 'ի խրամս , և ելանել ը գահավէժ ապառաժուտ լերինս , ուր և մարդիկ տկարանան ելանել . յորժամ զտեղի առնուն առ 'ի հանգիլ , 'ի գուռս իջանեն լը նմանուէ ուղտուց . և լը նց ելանեն , յորժամ սուլէ վարիչնց . եթէ գիցի 'ի վր նց բեռն ծանր ք զլափն , ոչ ևս ելանեն 'ի գետնոյ . և ոչինչ հարոճած կարէ բնաւ շարժել զնն , մինչև երբեմն առ սրտմտուէ ինքնահարոճած սատակին հարկանելով զգլուխս ը գետին աստ և անդ . ք ելանել . ոչ խածանեն զհարոճածօղս , և ոչ աքացի հար

Հարկանեն, այլ միայն թթանեն ը երեսս . սր երկու տեսակք են . քր ընտանի և վայրենի . վայրենիքն առաւել զօրեղ են և արագընթաց . և կռնին Կռառնոս . երամովն չըջին յանտառս, և փախչին 'ի մարդկանէ . քղի չեն գազան գիշախանձ :

Փռո : Է այլ տեսակ շորքոտանւոյ նման լամայի, այլ փոքր ք զնա . զոր նոյննա փխկ գրաստու վարեն . սր ևս երկու տեսակք են . քր ընտանի և վայրենի . վայրենիքն Վիշապ կոչին . ասր նց շիկագոյն է, և առաւել երկայն թաւ և պտտոճական ք ըզկուանաքօսաց . այնչափ երկչոտ են, զի առ ահի ինքնաման լինին 'ի ձեռս որսորդաց . զոր գիտելով որսորդաց՝ վարեն զնս յանձուկ վայրս . և առ ճառապարհաւն ը որ հնար է նց ելանել և փախչիլ՝ կապեն լարս, զորմէ կախեն կապերոսս չուխայի կմկտաւոյ . որոց շարժեալ 'ի հողմոյ՝ այնչափ զարհուրեցուցանեն զնս, զի առ սաստիկ երկիւղին 'ի մի վայր խռնին և մնան անշարժ . մինչև եկեալ որսորդաց անաշխատ ըմբռնեն և սպանանեն զնս . բայց եթէ գոցի յերամս նց կուանաքօս՝ նա ոչինչ երկուցեալ 'ի խրովիլակաց անտի, համարձակ անցանէ ը լարն և փախչի . և վիկոնայքն ևս զկնի նր . միս սց յուր է, վայ լոկ վս առնի և մորթոյ իւրեանց որսան զնս . բայց միսն լամայի և կուանաքօսի՝ բարի է 'ի կերակուր . զոր ուտեն անդ, օտմէք զարջառս : Այլ առաւել շահեկան բերք բերուայ՝ են հանք օսկւոյ, արծաթոյ, պղնձոյ, անտկի, և այլոց՝ որք հրուշակաւոր են ը ամ Ծ . բայց առաւել ք զայլս տառա է անդ արծաթն որ գտանի և յաւազուտս, և 'ի մէջ ժայռից լերանց, և 'ի բլմ տեղիս գրեթէ զերեսօք երկրի : Այսպիսի էր հանքն ուքանդայայ գտեալ 'ի 1713 . որ էր իբրև կեղև ձոյլ արծաթոյ . 'ի սկզբան անդ պաղաբերեաց բլմ միլիոնս . բայց յետոյ 'ի սակաւ Ժմկի սպառեցաւ . և այլ բլմ բովք թէպէտ առատաբերք՝ թողան անգործ . վս զի ոչ ընուին զանբաւ ծախսն : Քիչի սնտիկն զոր 'ի գործածեն 'ի բովս 'ի զտել զոսկին յարծաթոյ, և յայլ նիւթոց՝ է թագաւորական, որ գնայ անդ 'ի սպանիոյ՝ և գին նր ք զչափն բարձրացել է . և թէպէտ գտանին և 'ի բերու բլմ մետաղք սնտկի, այլ արքունի հրամանաւ խցել են առհնրկ՝ բաց 'ի միոյն . և 'ի վր այնորիկ եդել զնչն կապանք . նոյնպէս և բովք գվիգոնի քուսքոնի և արեգվիբայ՝ թողան 'ի բաց վս նոյն պատճառի :

Բովք լայնաբոդայ գտել 'ի 1660 մօտ 'ի փանօ քաղաքն' 'ի սկզբան անդ սյնչափ առատաբեր էր, զի ուրեք ուրեք մրճօք հատանէին զարծաթն. և առանցսփ առատուէ՝ ար նր յովսէփ սալէտօ թոյլ ետ ամ սպանիացւոց անխտիր գործել 'ի նմ. վնկ յամ կողմանց գիմէին անգր. բայց յետոյ ծաղեցաւ 'ի մէջ նց մարտ աննուէր մինչև կտորել զմիմեանս. այս օճիր առթեաց և սալէտոնի զմահ. քղի փոխարքայն բէրուայ ետ կախել զնա զփայտէ. իբր սկզբնապատճառ և գրգռիչ այնր քղքկան մարտի. զկնի մահու նր արձակեցին ջուր 'ի մետաղ անգր. և մնաց անգործ մինչև ց1740. յորժամ դեկոս քայե նացի միաբանեցաւ լէ այլոց ումանց մեծատանց առ 'ի հանել 'ի բազմահարուստ բովուց անտի զջուրն. զոր հազիւ զկնի 15 ամաց կարացին 'ի գլուխ տա նիլ. ուստի այժմ ասի թէ հանեն անտի արծաթ գրեթէ նոյնչափ, որչափ յՆջագոյն հանէին : Այլ բովք բողոսեայ այժմ առաւել հարուստ համարել են ք զայլս. որ դառաւ 'ի 1545. և ասի թէ անտի մինչև ցայսօր ամի ամի ուտղաբերէ արծաթ 2 միլիոն վէնէտկեան ոսկւոյ. և լը այսմ հաշուի մինչև ց1788 եւ անտի արծաթ 486 միլիոնի ոսկւոյ : Չայս պարտ է իմանալ միայն վն այնր արծաթոյ՝ որոյ հինգերդ մասն տուաւ յարքունիս. թող զայն, զոր տեարք և գործավարքն խորեն անտի. որ կարելի է թէ հասաւ նէ ցերդ մասն, և աւելի ևս. այլ այժմ ասի թէ ոչ ևս է նոյնպս առատաբեր :

Պատմի թէ գործավարք մետաղացն բէրուայ առ 'ի պատասպարել զանձինս 'ի թիւնաւոր գոլորչեաց ընդերաց բովուց, ուտեն տերև ինչ փոքրիկ ծառոյ կմ թփոյ, որ կոչի քօքա. և է նման մրտենւոյ. որ և յաճախ բուսանի 'ի շրջակայ վայրս քուսքոնի. ասի թէ զօրացուցանէ զստամոքսն. և զուարթացուցանէ զոգիս. և պնդէ զմկանունս :

Վաճառականութիւն բէրուայ լէ սպանիոյ յառաջագոյն ծաղկել էր յոյժ. այլ զկնի կորուսանելոյ սպանիացւոց զձեռամախբայ կղզին, մեծամ նոճաղեցաւ. սակս յաճախելոյ նաւուց անգղիացւոց 'ի ծովեզերս սպանիական ամբրիկոյ. և 'ի պոճաւ մեծամեծ լիասուց, զոր գործեաց 'ի 1670 Ֆիլիպուսթիէր մորկան անգղիացի յամբրիկա 'ի սահմանս սպանիացւոց. զբլմ նաւահանգիստսնր և զքղքս աւար հարել և քանդել. յորմէ առ Ժմկ մի գրեթէ լուեաց երթեակ նաւուց սպանիացւոց. և թէպտ 'ի վերջին Ժմկս դուն գործել :

Ճեղին սպանիացիք անդրէն նորոգել զվաճառակա-
նութի իւրեանց ը բերուայ, բայց չեւա եհաս 'ի
չափն առաջին: Նաւք բերուայ հանեն զվաճառս
իւրեանց 'ի նւհնգիստն բանամայ. զոր ապա անտի
անցուցանեն 'ի գեղեցիկ նւհնգիստն՝ որ 'ի ծոցն
մէքսիքոնի. ուր ամի ամի հասանէ նւհնգէսն սպա-
նիոյ. և ասնի անդ պէսնիս վաճառո 'ի պէտս բե-
րուացոց: Իսկ ինքն բառնոյ անտի քինա, ասոր զի-
կոնայի, գաղաով, ոսկի, և արծաթ. բայց այժմ
այս մետաղք նոճաղել են այնչափ, զի արքունի հաւք
ոսկւոյ և արծաթոյ ամ յամէ ոչ երբէք առաւելուն
ք 4000275 արծաթի տուգաթ վէնէտկոյ որ այժմ
առնէ ղոչ 91435000. 'ի դրամոց աստի սակաւ, կո՞
ռչինչ հասանէ 'ի գանձն արքունի. վն զի գրեթէ
բովանդակ ծախի 'ի վարձ զնորն եկեղեցական և Յա-
կան պաշտօնատարաց, և զինոճորաց կարգելոց 'ի
սպհպանութի բերուայ:

Դ. Բարդ և սղխրուի նախնի բերուացաւոց:

Բերուացիք լը բնածին բարուց էին պարզամիտք
ամենեւին, հեղ և հլու, տկար, փոքրոգի, երկ-
չոտ և գլխովին անկիրթք 'ի պողմի. վնկ այնպէս
փութով և առանց մեծ ինչ դժոճարութե նոճաճե-
ցին զնն սպանիացիք. և կալան զհամատարած և
զբաղմագանձ Յնց: Իսկ լը մարմնոյ՝ նման էին քա-
րայիպաց. անմորուս, և լերկ բոլորովին. բայց հերք
գլխոյ նց՝ թաւ երկայն ձաղկ և սեաւ. որք 'ի գաղ-
տային տեղիս բնակէին՝ թուի էին գունով, և իբր
հիղել յարևու. բայց լեռնաբնակքն սպիտակ, սա-
կաւ ինչ ըհատ 'ի մէնջ. մենդ յոյնց՝ որք 'ի ջերմա-
լին կողմանս բնակին 'ի մերումս Յի: Աերակուր նց
էր մայիզ, և պէսնիս բոյոք և արմատք, զորս եփել
ուտէին. բայց զմիս և զձուկն բնաւին հում ուտէին
զօրէն գաղանաց: Չգեստ մեծամեծաց էր բամբա-
կի շապիկ, և վերարկու 'ի վր. իսկ խառնիճաղանձն
գրեթէ բոլորովին մերկ չրջէր. և գունագոյն ներ-
կէին զմարմին իւրեանց. ունէին և պէսնիս զարգս
ոսկւոյ և արծաթոյ:

Տունք նց էին հիւղք աղքատակերտք ծածկել յար-
գիւ, առանց լուսամտի. զի 'ի դրանէ ևեթ առ-
նուն զոյս. սակայն կարասիք և զարդք նց լը մե-
ծի մասին արծաթիք էին և յոսկւոյ. քզի կարի ա-
ռատուի էր անդ ոսկւոյ և արծաթոյ: Ըստ քղբա-
կան

կան կենաց առաւել զարգացել էին և հրահանգել ,
 ք զայլ ամերիկացիս . որում սկիզբն արար մանք .
 քափաք առաջին ինքնակալ նց . ուն ունիմք ասել
 ստորե . ի մեծի մասին 'ի միասին բնակէին հաւա-
 քեալ 'ի գետոյս և յաւանս . իսկ այլք ցրոճէլք աստ
 և անգ . ունէին թէր կի կայսր ինքնակալ , որ նոս-
 աէր 'ի քուսկոն քզք արքայական . և իշխանս ստո-
 րակարգեալս նմ , և օրէնս կի սովորութիս քղբա-
 կանս և հոգևորս , ի օրոց վարէին զկեանս իւրեանց ,
 յորոց զսմանս նշանակեցուք ստորե . ունէին և զա-
 նազանս արոճեստս . երկրագործութի կարևոր ընկե-
 րական կենաց մարդկան կատարելագոյն էր առ նս ,
 ք յայլ տեղիս ամերիկոյ . և թէպէտ չունէին արօր ,
 և ոչ երկաթի բահ և բրիչ , սակայն լոկ փայտի՝
 զոր կարծրացուցանէին առ հրով քաջ կակղէին ըզ-
 հողն , յոր ոչ արք եւթ , այլ և կանոյք 'ի միասին լն
 նս աշխատէին . և առ յարդի և պատճառական ընծայե-
 ցուցանելոյ ժլմրդեան զայս արհեստ սլիտանի , նոյն
 իսկ ինքնակալք , և որդիք նր ձեռք իւրեանց մշա-
 կէին զանգ մի մերձ 'ի քուսկոն քզք . ունէին և ծա-
 նօթութի իմն թէպէտ անկատար՝ զճարտարապետութե
 արուեստէ . ուն էր ի 'ի տաճարս արեգական , յա-
 պարանս ինքնակալաց , յամրոցս , և յայլ հարկց շին-
 ուածս մեծամեծս և ամրակուռս . զորս ստորագրեն
 զանազանս պատմաբանք ապանիացուոց . զի աւերակք
 բազմաց յայնցանէ կան մինչև ցայսօր :

Չարմանալի են մեծութի վիմաց՝ զոր 'ի կիր արկին
 'ի շինուածս յայնոսիկ . զի ակոսգա չափեաց զմի
 յայնցանէ և ասէ . թէ երկայնութի նր էր 30 օտնա-
 չափ . իսկ լայնութի 18 . և թանճրութի 6 . իսկ վէմք
 ամրոցին քուսկոնի՝ լն ասելոյ նր մեծագոյն ևս էին .
 այլ առաւել հիանալին այն է , զի զոյնախի մեծա-
 հատոր վէմս առնուին , ուն զիւրգ գտանէին գոյա-
 ցել 'ի բնութ . ուստի էին անձեք և խորտաւորաք .
 սակայն առանց երկաթի գործեաց , լոկ շփելով քա-
 րամբ՝ անպատմելի երկայնամութի յարմարէին լն
 միմեանս . և առանց կրոյ և շաղախոյ զօգէին 'ի վր
 միմեանց . բայց քզի չունէին անիւնս , կի այլ մեքե-
 նայս առ 'ի վեր հանելոյ զայնոսիկ , յայն սակս ոյն
 մեծամեծ շինուածք նց ցած էին . զի բարձրութի նց
 չէր ինչաւելի ք 12 օտնաչափս : Ամուրջք նց էին
 'ի պարանաց հիւսելոց 'ի մարչ ուռեաց , և 'ի կնիւ
 նոյ . զոր արկանէին խտաորնակի 'ի վր յորձանաց և
 դեռոց՝ զսգահեռական 'ի միմեանց . և հաստատէին
 ին

յերկուց կողմանց . յետոյ կառկէին զայնս պինդ չ
միմեանս հիւսելով չ նո և այլ նրբագոյն պարանս .
որով լինէր իբր հիւսողած ուսկանի . չ որ մարդիկ
ևեթ անցանէին . զի էր անբաւական ծանրաբեռն
գրաստուց . զայս տեսակ կամրջաց պահեցին և ըս-
պանիացիք մինչև ցայսօր , տեսեալ եթէ դժոճարին
էր կանգնել քարաշէն կմ փայտակերտ կամուրջ՝ 'ի
վի սրընթաց գետոց և յորձանացն բերուայ , այլ ա-
ռաւել լարձակ , և առաւել հաստատուն և ամբա-
կուռ գործեն , ք զոր առնէին նախնի բերուացիք ,
մինչև ոչ միայն մարդկան . այլ և բեռնաւոր գրաս-
տուց անցանել չ այնս :

Գիտէին գործել և զոսկի , և զարծաթ , և զայլ
հրահալելիս , զորս հաշէին և զտէին 'ի վառարանս
շինեալս 'ի բարձրաւանդակ տեղիտ . ուր փխկ փքոց՝
որ դեռ անծանօթ էր առ նո , փչումն հողմոց ար-
ծարծանէր զհուր . և շինէին յայնցանէ պէսպէս ա-
նօթս և զարդս 'ի ձեռն պղնձի գործեաց . քզի գի-
տէին նոքա զարուհետ կարծրացուցանելոյ զպղնձ
գրեթէ իբր զերկաթ . զոր ըստ ասելոյ ոմանց՝ գի-
տէին և նախնիք մեր . այլ այժմ՝ անծանօթ է առ
մեզ . թէպէտ և առ բերուացիս գործածուի այս-
պիսի պղնձի գործեաց ոչ էր հմրկ . զորս 'ի կիր-
տունութի միայն 'ի գործս նաղելիս , և փափուկս :
Գտան 'ի քուսկոն և 'ի գվիգոն 'ի տաճարս արեգա-
կան՝ անօթք , և ուրողական ինչ նմանութիք չորքո-
տանեաց և սողնոց 'ի ձոյլ ոսկւոյ . յորոց յոլովք
պահել կային 'ի գանձս գվիգոնի . այլ 'ի 1740 սպա-
նիացիք ձուլեցին զայնս . և հատին դրամս առ 'ի
թիկուհս հասանելոյ կարգագինեայ , զոր պաշարել
էին անպիացիք . զի 'ի բոլոր բերու ոչ գտաւ ոք 'ի
ոսպանիացւոց , որ կշռով ոսկւոյ գներ գէթ զոմանս
յայնցանէ , 'ի պահել առ 'ի յիշտկ նախնի որպիսուն
բերուացւոց : Այս ամ ցուցանէ , թէ բերուացիք
թէպէտ առ համեմատութի այլոց վայրենի ամերի-
կացւոց զարգացել էին 'ի քղբական կեանս և յար-
ուէնոստ , բայց դեռ անկատար էին յոյժ . և իբր 'ի
տղայուէ հասակի մարդկային քղբական կեանաց . ոչ
գոյր առ նո գործածութի դրամոց , և ոչ տուրեա-
նութի վաճառաց , ոչ գիր , և ոչ նշանագիծք , կմ գէթ
ուրողական նմանութի 'ի նշանակել զիրս . ոչ թոճանը-
շան , ք ռախամ . այլ փխկ թոճանշանի՝ ունէին հան-
գոյցս արարեալս 'ի դունագոյն լարս . զորս Գուի-
փոս կոչէին . որք առ այլ ինչ չէին պիտանացու , և

Թէ ոչ 'ի Թոռէլ և առնել զհաշիւ . զնոն գոյնք ցուցանէին զզնոն առարկայս . իսկ իւրաքանչիւր հանգոյց՝ զորոշել իմն Թիւ . բայց քղն այն գունագոյն լարք և հանգոյցք՝ զլարդ և այլայլեալ և դասաւորել լինէին, ոչ բացայայտէին զկիրս, կիմ զգործողութիւն ինչ, և զԺմի, նմին իրի չէր հնարնոքք առաջի առնել զնախնի պատմութիւն և զԺմկագրութիւն . վնջ Ժմկագրութիւն ինքնակալաց բերուացւոց՝ և նմ պատմութիւնք նց՝ լոկ յաւանդութիւն հիմնեալ էին, և ոչ 'ի լորս և 'ի հանգոյցս յայնոսիկ . ուն գրեցին ոմանք 'ի պատմագրաց սպանիացւոց :

Ե . Աշնոյ, պատմութիւն, և գիտք Բէրնայ :

Ըստ աւանդութեան նախնի բերուացւոց՝ յորոց առին պատմութեանք սպանիացւոց, Թագաւորութիւն բերուայ իբր 400 ամիք յառաջ քան զհասանիլ անդր սպանիացւոց՝ սկսելէր . բայց այս աւանդութիւնսն աստոյգ է ամենեւին . թէնդ Թէ և վերջական . զոր ցուցանէ ըստէրդսոն 'ի բանից երկուց առաւել և բնեղի և արժանահաւատ սպատմագրաց բերուայ . իսկ ոսգոյի, և առաւել կարկիլասայ վեկայ ծնելոյ 'ի մօրէ բերուացւոյ, որ էր 'ի Թագական զարմէ, և 'ի հօրէ սպանիացւոյ . զի ինչ չէին աւելի քան 240 ամիք, յորս Թագաւորեցին Ժք ինքնակալք . զորս բերուացիք ինչս կոչէին . որոց վերջին եղև կուռ նա քափաք . որ մեռաւ իբր 'ի 1527 : Ասի Թէ յնչ ք զսկսանիլ միապետութեն բերուայ՝ բնակիչք նր տակաւ էին, և վայրագ ամենեւին, բաժանեալք 'ի զնոն ցեղս . զուրկ յարհեստից և յնմ մարդկային գործոց . վարէին կեանս զօրէն անասնոց մերկ Թափառելով 'ի լերինս և յանտառս, որք ծածկեալ ունէին զբոլոր երկիրն . ապա երևեցաւ առ գիդիքս քա լճիւն 'ի քօլլաս գաւառի այր մի մոնքս քափաք անունեւն, հանդերձ կնաւ իւրով . որ կոչէր մամա օրէլս . կիմ օքօլս հուաքս . երկոքին վեհափառ տեսլեամբ, և վայելուչ զգեստաւորեալ . ինչ պիշինկայ ծնեալք 'ի սմին քուռի . բայց ըստէրդսոն ասէ Թէ աւանդութեանք բերուացւոց ոչ ցուցանեն Թէ ուստի էին նք : Սկսան քարոզել վայրենի ժողովոց բերուայ, Թէ ինքեանք են որդիք արեգական՝ զոր պաշտէին բերուացիք . որոյ կարեկցել ասէին ինչ եղև կելի գաղանական կեանս ձեր, առաքեաց զմեզ 'ի Ժողովել զձեզ և 'ի հրահանգել 'ի քղքական կեանս

և ուսուցանել ձեզ շինել բարի և երջանիկ :

Բիշօք 'ի վայրենի ժղջորդոց անտի ընկալեալ զբանո
նց իբր երկնաւոր պատգամս , գնացին զհետ նց 'ի
քուսկոն . ուր զտեղի առեալ , սկսան շինել հիւղս .
որ եղև առաջին քղք և տեղի միաբան բնակուե բէ-
րուացւոց . մանքօ կրթեաց զարս 'ի հոլագործութի
և յայլ կարևոր արհեստս . իսկ կին նր մամա ուսոյց
կանանց նիւթել և ոստայնանկել . յետ ուսուցանե-
լոյ նց զայնս , որ նախ առաջին կարևոր են մարդ-
կային կենաց , զք կերակուր՝ զգեստ՝ և յարկ բնա-
կուե , սահմանեաց և զեղանակ պաշտաման արեգա-
կան . կառոյց տաճարս , և հրամայեաց մատուցանել
նմ' նոճէրս յարգեանց երկրի , երբեմն և զոհս շն-
չաւորաց ոմանց . այլ ոչ երբէք մարդազոհս . արար
և շնչն օրէնս քղքականս . որոչեաց զժողովուրդն
'ի զնչն դասս . կացոյց 'ի վր' նց տասնապետս և հա-
րիւրապետս . և ինքն կալաւ զգերագոյն տրուի 'ի
վր' ամցն , ոչ միայն իբր թիւր Յակալ , այլև իբր գը-
լուի կրօնի և քհնյալեա . իսկ ժղջորդն միամուռք և
սրտի մաքր ընկալաւ զպատուէրս նր իբր երկնա-
ւոր պատգամաւորի և որդւոյ իյ . իսորին իմն ակն-
ածուք հնազանդելով իմ' ականարկուեց նր :

Ահա թ ալսմ' օրինակի հիմնեցաւ ինքնակալութին
բերուոյ . 'ի օկզբան անդ տարածուի նր փոքր եր .
զի սահման տրուե մանքօ քափաքայ ոչ ձգէր աւե-
լի , ք 8 փորոսախս 'ի քուսկոնէ . այլ յետոյ յաջորդք
նր լարձակեցին յոյժ . զի 'ի հիւսիսակողմն հասու-
ցին զսահման նր մինչև ցանքասմայա դեան , որ ան-
ցանէ լէ հառարակածիւ . իսկ 'ի հարաւոյ՝ մինչև
ցբիւլի . յետ մանքօ քափաքայ թիւրեաց որդի նր
օխքարոքա . ապա լեօկօ իւփանկի . յետոյ մայթա
քափաք . որ լարձակեաց զսահմանս տրուե իւրոյ ,
եւել 'ի ձորոյ քօլլասովայ , և անցել զհիւսիսակողման
լերինս , կալաւ զբովանդակ ձորն քուսկոնի . զկնի
նր թիւրեաց քափաք իւփանկու . որում յաջորդեաց
մամա քակուա . ապա եահաւր հուաքակ իւփայակէ
որդի նր . այր քաջ պիղծաղ . որ յինքն նոճաճեաց
զբիւս 'ի շրջակայ ժողովորդոց :

Յետ նր թիւրեցին միմեանց զկնի վերաքոջին , փա-
շիաքուգէք , և քոյան . սա մեծացոյց զքուսկոն քղք .
և սկսաւ շինել տեսակ մի ամրոցի , զոր կատարեաց
յաջորդ նր գուփաք իւփանկի . որ կալաւ զքօիւլա ,
և զգվիդոնիւ քուս . ոկսաւ շինել զհուսկաւոր ար-
քուսի ճննչն ձգել լէ երկայն լէ բովանդակ տարա-
ծուի

Ծուր Թրուէ իւրոյ . և կարգեաց 'ի նմա սուրհանդակս 'ի զնիւն տեղիս իբր կէս մղոնաւ հեռի 'ի միմեանց . ոք հետի ընթանային . տանէին երբեմն և զճնորդս բարձել յուս իւրեանց : Յետ նր պայազատեաց զճն' կուսայանա կմ' հուանա քափաք այր հանձարեղ և խոհական . որ բլմ' շինուիս արար 'ի բէրու . առ սովաւ կատարեցաւ նախայիշատակեալ արքունի ճնորդն 1500 մղոն ձգել 'ի ծագէ 'ի ծագել բոլոր Թրուէն բէրուայ . և անցել լէ լերինս և լէ առապար դժոճարագնաց տեղիս' հորդելս և շինելս 'ի բէրուացուոց տաժանակիր անհնարին աշխատութ . բայց այժմ դրեթէ խաղաւ քանդել է և եղծեալ 'ի պոճոռս պէսպէս քղքկան սղոզմաց սպանիացուոց լէ միմեանս . առ սորին Թրուէ շինեցաւ միւս ևս ճաշադարհ 'ի տափարակ վայրս առ ծովեզերք . որ 'ի քուսկոնէ հանէր 'ի գվիգոնի . և անցանէր լէ ճահիճս և լէ աւազուտս . լայնուի' նր էր 40 ոտնաչափ . և յերկուց կողմանց հիմնեալ կայր 'ի վր' ամրակուռ որմոց . երեին մինչև ցայսօր հետք ինչ այսց երկուց ճանապարհաց :

Սա շինեաց և տաճարս արեգական . և հարկց շտեմարանս . ամրացոյց զբոլոր Ծ Թրուէ իւրոյ . կառուցեալ 'ի տեղիս տեղիս ամրոցս . էտռ և զբովանդակ թագաւորուին գվիգոնի . և անդ փոխադրեաց 'ի քուսկոնէ զաթոռ թփրուէ իւրոյ . այլ հիւնկ նախնի և հիմնական օրինաց բէրուայ' (որ արգելոյր թփրական զարմի առնել ամուսնուի արտաքոյ արքայական տոհմի , զի մի պղծեացի արիւնն արքայուհան , սրբազան համարել առ նն .) էառ իւր երկդ կին զգուսար արքային գվիգոնի . յորմէ ծնաւ նմա որդի , անունեալ ադապալիփա . կմ' աթահուաւփա . և 'ի մեռանիլ իւրում' 'ի 1529 , կացոյց զնա իւր յաջորդ 'ի թփրուէ գվիգոնի . իսկ զմնացեալ մասն Թրուէ բէրուայ' ետ հուսաբարայ անդրանիկ որդւոյ իւրոյ ծնելոյ 'ի թագազարմ մօրէ :

Եւ այսպիսի զմիահեծան ինքնակալուին բէրուայ յերկուս բաժանեաց . յորմէ լցաւ խռովութիւն համօրէն ճն որ մինչև ցայն վայր 'ի խորին խաղաղութ վայելեալ էր 'ի սկզբանէ հիմնարկութի իւրոյ : Քանզի հուսաբար իբր օրինաւոր յաջորդ թփրութե , ազդարար եղբոր իւրում' 'ի բաց կալ 'ի Թրուէ գվիգոնի . և դալ 'ի հնազանդութի նմ' . իսկ ադապալիփա յինքն յանկուցել զնաիր ընտիրս զօրաց' որովք հայր իւր էառ զթփրութի գվիգոնի , և վստահացել 'ի նն , ար

Համարհեաց զպատգամս հուսաբարայ . յայսմանէ մարտ աննուէր գրգռեցաւ 'ի մէջ երկուց եղբարց . զառաջինն տկարացաւ աղապալիփա . զոր կալաւ հուսաբար , և եգ 'ի դիպահոյ , այլ նա փախուցիւ անտի դարձաւ 'ի գլխոյն . և գտեալ անդր իւր օգնականս գունդ ստուար , գիմեաց անդրէն 'ի մարտ , յալթեաց հուսաբարայ . կալաւ զնա և պահեաց 'ի կալանս կենդանի առ Ժմի մի . առ գիւրագոյն հաստատուոյ զիշխանուի իւր՝ յանուն նր հանելով հրամանս և կառավարելով զճն . և զի գիտէր նա զան զօրուի իրաւանց իւրոց 'ի Թգրուի , ուստի և երկուցեւ Թէ գուցէ Ժղլբգն 'ի վր յարուցեւ 'ի բաց հանցէ զնա 'ի Թգրու Թէ , գուն գործեաց պէսպէս հնարիւք սպառ սպուռ ջնջել զսրբազան տոհմն արքայական . ի որս կորոյս և զեղկեկին հուսաբար . և ինքն պայազատեաց զբոլոր ճն :

'ի սմին Ժմի հասին անդր սպանիացիք , և տիրեցին երկրին ի այսմ օրինի . շրջէր համբաւ 'ի մէջ սպանիացւոց բնակելոց 'ի բանամա և 'ի տարիէն , Թէ գտանին բազմահարուստ դւնք յարեւելեան հաւաքային կողմն բանամայ . զորոց յեջագոյն ստացել էր զազօս ինչ նշանա նուկնեց պալպոս . որ եգիտ և դմեծ ուկիանոսն հարաւային . և զի ի այն Ժմիս իղծք սպանիացւոց վառեալ բորբոքեալ էր յոյժ 'ի գիւտ նորոյ երկրի , և 'ի ստացումն դանձուց , որոց զփորձ առեւ էին 'ի մէքսիքոն և յայլ տեղիս , յայն սակս բիւմք յարանց սոսկականաց ելին 'ի խնդիր այնց Գւոց . այլ զի չուկէին բաւականութի առ այնպիսի գործ տարժանելի , և ոչ քաջամուտ և երկայնամիտ առաջնորդս , այն ինչ փոքր մի նաւէին ընդ արեւելս և ընդ հարաւ քերելով միշտ առ ծովեզերք ծին , զոր սպանիացիք ցամաք կոչեցին , կմ երկիր հաստատուն , (ուր այլ ինչ ոչ տեսանէին , բայց միայն Գւոս ընդայինս անտառամոլս անբնակս և անառողջս ,) դառնային անդրէն 'ի բանամա . ստելով զհամբաւ այնց բազմագանձ դաւառաց :

(Ի . Բիպարոս եւա Ընդ այն Ժմիս գտանէր անդր 'ի նէ 'ի Խնդի Բէ բանամա երիտասարդ ոմն անուա նեալ Ֆրանչիսկոս բիղղարոս . աղջկորդի քաջատոհմիկ սեպուհոյ սպանիացւոցէստրէմատուրացւոյ , ծնեալ 'ի ռամիկ և 'ի նուստ կնոջ . և կացուցաւ արածել զնոզս , այլ քաջակորով պատանին 'ի բաց Թուլել զայն գործ ա .

անարգ, իբր անարժան անձին իւրում, գրեցաւ 'ի զինոճորուհի. և յետ ծառայելոյ զամս ինչ յիտալիա 'ի գործ զինոճորուհի, էանց յամերիկայ. ուր եցոյց բլմ գործս քաջուհի. և 'ի զնոյն գործառնուհիս գերազանց հանգիսացաւ: Չի թէպէտ ագէտ էր 'ի գրոց, որ և ընթեռնուլ անգամ ոչ գիտէր, զի 'ի տղայուհի իւրում չետուն զնա յուսումն գրոց, սակայն ճոխացել էր բազմապատիկ ձրիւք՝ հոգւոյ և մարմնոյ. զի էր յառաջատես՝ ճարտար 'ի հնարս՝ և լրջամիտ 'ի խելամուտ լինել խորհրդոց պլոց՝ երկայնամիտ և տեղ յաշխատանս՝ արխսիրտ և եռանդոտ. և զի միանգամայն ասացից՝ ամ իրօք քաջայարմար առ մեծամեծ գործառնուհիս յօգուտ իւր. թէպէտ և առ գուծ ընկերին՝ զհկնկն եցոյց գործով. սա բարեկամացաւ 'ի բանամա լէ գեկտտի ալմակրոսի, որ նոյնպէս էր 'ի նոճաստ տոհմէ. և 'ի տղայուհի իւրում՝ ի գաշտի սնեալ. այլ լւ կատարելուեց հոգւոյն և մարմնոյն չէր ինչ լէհատ 'ի բիղլաբսէ:

Սք առ ոչինչ համարել զձախողակ պատմութիս և համբաւս զոր տարածէին 'ի բանամա այն թեթեամիտ և անհմուտ նաւորդք, միաբանեցան ելանել 'ի խընդիր բազմադանձ ծին. ճննորդեալ լէ ովկիանոսն հարաւային. բայց քղի երկեքին ևս չունէին դրամա բաւական առ այնպիսի մեծ գործ, յայտնեցին զխհիւրեանց փերդինանդոսի տէլուքայի քհնյի սպանիացւոյ. որ էր մեծատուն յոյժ. և նա միաբանեցաւ լէ նս. սպա 'ի միտսին խհիւրաբել, զբիղլարոս կացուցին սպարապետ և առաջնորդ զօրոճին. զալմակրոս տնտես 'ի խնամել զամ պէտս զինուց և պարենից. և տանիլ ուր զխորդ պիտոյ լինէր. իսկ տէլուքային յանձն եղև մատակարարել զկարեւոր դրամս. և նստել 'ի բանամա խորհրդածել լէ բգեշխին՝ առ 'ի նպաստ այսր մեծի գործառնութե. այս գաշնադրուի հաստատեցաւ երգմամբ 'ի վր պատուհան մարմնոյ և արեան տն. զի տէլուքայն մատոյց սպտարագ, և զմբ նշխարն բաժանել յերկս մասունս, զմինն ինքն ճաշակեաց. իսկ զայլ երկունս ետ երկոցունց նց: * Եւ այսմս (ասէ բոպէրգսոն) յանուն արքային խաղաղուհի հաստատեցաւ գաշնադրութի միաբանութե. որոյ առաջագիր նպատակ էր աւարառուի և կոտորած:

Ապա 'ի 1525 'ի նոյ՝ 14 ել բիղլարոս 'ի բանամայէ մի միայն նաւու. և 112 արամբք. և եմուտ յովկիա-

նոս անդր հարաւային . բայց քզի թ այն Ժմիս գեւ
անտեղեակ էին սպանիացիք եղանակաց օգոցն հա-
րաւային ուկիանոսի , վնկ յանյարմար Ժմիկ ելեալ
բիզղարոս 'ի Ճննհ , յետ կրեւոյ զաւուրս 70 ան-
բաւ տառապանս և վտանգս յալէկոծուէ ծովու , 'ի
բոցակէզ ջերմուէ թ հասարակածիւ , 'ի կարօտուէ
կերակրոյ , 'ի հիւանդութեց ուատճառելոց յաշխա-
տուէ , և 'ի յուռուէ օգոց , 'ի պտրզմայ՝ զոր մղեցին
'ի զննն ծովեղերեայ տեղիս ցամաքին ամերիկոյ , և
մուտ 'ի նւհնգիստ քուքամայ հանդէպ կղզեաց մալ-
գարոաց . տկնունելով թուհիլ 'ի բանամոյէ նպաստ
սլարենից և զօրաց . քզի նոճաղեալ էր զօրք նր .
սուղ ինչ ղկնի եհաս և ալմակրոս . Ճննհորդեալ թ
նոյն Ճննհ թ որ բիզղարոս . և կրեւ գրեթէ զնոյն
վիշտս 'ի ծովու և 'ի ցամաքի 'ի մաքաւմանց ամերի-
կացւոց . յորում կորոյս և զմի յաչաց իւրոց խոցել
'ի նետէ . և թէպէտ տեսանէին զադս իւրեանց նը-
ժնաղեալս յոյժ . ղի 'ի 112 արանց բիզղարոսի՝ և 'ի
72 արանց ալմակրոսի՝ մեռան ոգիք 130 , սակայն
գուվնաքեայ նշոյլ իմն բազմադանձ ծին՝ զոր տեսնել
էր ալմակրոս , որ յոջադէմն եղև մինչև ցգեան սրջն
յովհաննու 'ի դաւառին փօփայտնայ , չետ նոյ թոյլ
ձեռնթափ լինել 'ի սկսեալ դործոյ անտի . վնց բիզ-
ղարոս մնաց անդր . իսկ ալմակրոս դարձաւ 'ի բա-
նամա զօրաժողով լինել 'ի լնուլ զթերին զօրոճի իւ-
րեանց . որ և յետ բզմ աշխատուեց հազիւ կարաց
ժողովել արս 80 . քզի լոճել սպանիացւոց զձախո-
ղակ անցս նոյ , ոչ յօժարէին յարիլ 'ի նոյ :

Արդ՝ ընկալեալ սոյ զայսչափ սակաւաձեռն օգնու-
թի , դրձել ելին 'ի Ճննհ . և ղկնի անբաւ ձախոր-
դութեց և թշուճառութեց՝ զոր կրեցին դրեթէ ոչնչ
թհատ յաւաջին Ճննհորդութէ , մասն ինչ զօրոճն ե-
հաս 'ի խորն սրջն թովմայի առ եղերք գվիգոնի .
և յառաջ խաղացել մինչև 'ի դաքամէզ թ հարաւա-
կողմն գետոյն զմրխաաց , տեսին ղերկիրն սրարարս
և յուռթի , և բնակիչս ղգեցել բամբակի հանդերձս ,
և զօրդարել ոլէսպէս ոսկի և արծաթի զարդուք ,
լցան խնդսք , կարծելով թէ այն իյէ համբաւեալ
մեռն բազմադանձ . և եկել սլաւմեցին ղիրան բիզ-
ղարոսի և ալմակրոսի հնգձ չափազանցութ , և յոր-
գորէին զնոյ դիմել 'ի վր , վարեալ 'ի ցանկուէ հարս-
տութեց զոր տեսին . բայց նք տեսնել ղնոճաղութն ա-
րանց իւրեանց , որք և առ դժնդակ աշխատութեց և
հիւանդութեց տկարացել էին յոյժ , ոչ իշխեցին յայն
գործ

գործ վաճառուոր ձեռն արկանել . այլ խոյս ետուն
'ի կալլոս կղզին . և բիզղարոս մնաց անդ հանդերձ
մասամբ ինչ զօրաց . իսկ ալմակրոս դարձ արար 'ի
բանամա որսալ օգնականս 'ի սպանիացոց :

Բայց բդեաշին բանամայ տուեալ զուր աղէաից և
թշուառուեց նոյ , և կորստեան այնչափ արանց , ոչ
միայն չեթող զոք զհետ երթալ ալմակրոսի , այլև
սլատոճէր ետ բիզղարոսի վիճակի դառնալ անգրէն
'ի բանամա . և մի ևս պնդիլ զհետ սնտի յուսոյ .
բիզղարոս ոչինչ անսաց հրամանի բդեշին . թէպէտ
չմնացին առ նմա յարանց իւրոց , եթէ ոչ արք 13
և եթ . իսկ այլք վհատեալք 'ի սարսափելի թշուա
ռուեց՝ զոր կրեալ էին , թողին զնա և դարձան 'ի
բանամա , ոչինչ անսացե՛լ մեծամեծ խոստմանց նոյ .
իսկ նա նովին սակաւաթիւ խմբիւ , էանց 'ի կորկո
նա կղզի անբնակ իբր յապահով տեղի ապաստանի .
և մնայր անդ լեռնիլ օգնուիս զօրաց և պարենից
'ի բանամայէ 'ի ձեռն ալմակրոսի և տելուքայի .
ակնուներով թէ նք հաւանեցուցեն և բդեշին ,
ոպ և եղև :

Քիչ յետ հանսպաղորդ և լերկար թախանձանաց՝
ուներով 'ի կողմն իւրեանց և զբոլոր Ժողովն՝ որք մե
ծաձայն աղաղակէին ընդդէմ բդեշին , եթէ զարա
քաջակորովս՝ որք վն հայրենեաց եղին զանձինս 'ի
կլիս , առանց ինչ յանցանաց թողու 'ի վաանի կորս
տեան յանշէն և յանբեր կղզի անգր , ուր ուրեմն
հաւանեցուցին նմ առաքել փոքրիկ նաւ մի բիզղա
րոսի . բայց զի մի ինկք իրօք երեւացի նպաստել
նմ առ նոր իմն ճնախօրդուի , չետ թոյլ ումք բը
նու մտանել 'ի նաւ անգր , բաց յոմանց նաւավա
րաց : Եհաս նաւն զկնի մնալոյ բիզղարոսի և արանց
իւրոց յանտառամով յանբեր յամոյի և յօձալից կղզի
անգր՝ ամիսս հինգ . որք առ դժօխային յուուե օ
դոյն՝ և առ 'ի չգոյէ կերակրոյ՝ 'ի յետին յուսահա
տուի հասել էին . մինչ հաստատել զմիտս մասնել
զանձինս ամեհի ալեաց ովկիանու , ք այլ ևս յա
պաղել յայնմ մահաբեր վայրի . այլ իբրև տեսին
զնաւն , նոյնհետայն իբրև 'ի մեռելու թէ 'ի կենդա
նուի փոխեցան . և մոռացել զնմ տառապանս՝ անդ
րէն վառեցաւ յոյս նոյ յոջադէմն լինել : Վայ փխկ
դարձ առներոյ 'ի բանամա , յոյր սակս բդեշին ա
ռաքեաց զայն նաւ , իտղացին ընդ արեւելեան հա
րաւ . և յաւուր քսաներորդի զկնի մեկնելոյ նոյ 'ի
կորկոնայէ , տեսին և զծովեղերս բէրուայ 'ի 1526 .

և հասեալ 'ի ծոցն կուսյազմեալ ելին 'ի ցամաք . և գիմեալ 'ի ներքս , հասին 'ի գումակեղ . որ է իբր 3 աստիճանօք հեռի 'ի հարկածէն 'ի հարաւակողմն . տեսեալ զերկիրն քաջ մշակել , և զբնակիչս նր հրա-
հանգեալս 'ի քղքական կեանս , և վայելչամբ զգետ
տաւորելս , լցան հիացմամբ . այլ առաւել հիացոյց
զնն միանգամայն և վառել բորբոքեաց զադահուի
նց՝ առաօուի ոսկի և արծաթի զարդուց և սպա-
սուց , զոր տեսին 'ինն և 'ի մեհեանս նց . և շրջել
առ թմկ մի անդ 'ի լրտեսել զերկիրն , սրահելով բզ-
խազադուի ամ ուրեք ք բնակչաց երկրին , փոյթ կա-
լաւ բիզղարոս 'ի ձեռս բերել զլաւս կոչեցել կեն-
դանին . զոր բերուացիք վն գրաստուց վարէին . և
անօթս ինչ ոսկւոյ և արծաթոյ , և զայլ ձեռա-
կերտս . հառ և զերկու պատանիս , որոց ունէր 'ի
մօի ուսուցանել զլեզու սղանիացւոց , 'ի լինել նմ
թարգման . և գարձաւ նոքօք անդրէն 'ի բանամա-
ուստի 3 ամօք յառաջ մեկնել էր :

Բայց տեսել բիզղարոսի և ընկերացնր , զի ոչ պատ-
մուին զհարստուէ երկրին , և ոչ հաւաստի առհա-
ւառչեայք զոր բերել էր , կարօղ եղեն յօժարեցու-
ցանել զբռնչին բանամայ տալ նմ զինուորս , առ 'ի
պռամբ ածել զերկիրն , պաաճառելով զնուազուի
սղանիացւոց բնակչաց բանամայ , երեքին դաշնա-
կիցքն միաբան հաւանութի . առաքելին զբիզղարոս
'ի սղանիա ծանուցանել զերան կարողութի կայսեր ,
և խնդրել 'ի նմէ վն նորին բիզղարոսի զգերագոյն
բղեշխուի , անկախ 'ի բղեշխէն բանամայ . զփոխա-
նորդուի բղեշխի վն ալմակրոսի . և զեմպուլի վն
տէլուքայի , յերկրին՝ զոր ունէին ստանալ վն թա-
գաւորուեն սղանիացւոց : Իսկ բիզղարոս հասեալ
'ի սղանիա , և ցուցեալ զվաստակա իւր կարողութի ,
ռչինչ փոյթ կալաւ վն ընկերաց իւրոց . այլ մղեալ
'ի փառասիրուէ գուն գործեաց զամ գերագոյն իշ-
խանուիս անձին սեփականել . ուստի և կացուցաւ
գերագոյն բղեշխ կմ փոխարքայ . և հանրական ըզ-
պարտպետ զօրաց . և ապէւանապ բոշոր երկրին , զոր
կալցի . այլ ք զի խնդիր տէլուքային չէր խոչընդօսն
ինչ իւրոց իշխանուէց , ընկալաւ վն նր զեմպուի .
իսկ վն ալմակրոսի՝ խնդրեաց զհրամանատարութի
ամրոցի ինչ , զոր ունէր 'ի մօի կանգնել 'ի գումակեղ :
Զայն իբրեւ գիտաց ալմակրոս լցաւ գառնութի սակա-
անհաւատարմութե բիզղարոսի . վն կամէր հրաժա-
րիլ 'ի նմէ , և առնել նոր ընկերակցուի 'ի խափա-
նել

նեւ զյառաջադիմութի նր . այլ բիզղարոսի տեսեալ զլնասն մեծ , որ ունէր ծագիլ անտի , իւրով գեր զգօն խոհականութ զԵջոյց վալդիկի զցասութն ալմակրոսի . քզի ինքնակամ հրաժարեցաւ յիշխանութե աւելանթաւի . և խոստացաւ առնել , զի նմ տացի այն հրձ ամ անկախութ . և սովաւ անդրէն միա ցան լ միմեանս , բարձեալ զկրճիմն 'ի միջոյ :

(2. Աշտուհի Բէրոսայ :) Բերե հաշտեցաւ ալմակրոս լ բիզղարոսի , գրձլ երեքեանն միանգամայն նորոգեցին զդաշնագրութն . և բիզղարոս 'ի 1530 եւ 'ի ճննչ 3 փոքրիկ նաւութ , 185 արամբք և 37 երկւարքք . իսկ ալմակրոս մը նոսց 'ի բանամա ուլ յնջն 'ի պատրասեալ այլևս զօրս և արձակել զկնի նր . բիզղարոս յետ 13 աւուրց ճննչորդութե հաս 'ի ցամաք . բայց բռնութի հողմոց և յորձանաց ծովու՝ վարեաց զնա 'ի հիւսիս , կողմն իբր 300 մղոնաւ հեռի 'ի դումալէլայ՝ ուր գէմեգեչէր երթալ . վնց 'ի ծոցն սքն մատթէոսի ստիպեցաւ հանել զօրս իւր 'ի ցամաք . անտի դիմեցին լնհարաւ վիշտս անհնարինս կրեչ 'ի ճանապարհի . 'ի սովէ 'ի դժնդակ աշխատութեց և 'ի ուէս ուէս հիւանդութեց . մինչև փոքր միւս ևս 'ի բաց թողուլ զնա զօրականացն . այլ իբրե հասին 'ի քոաքութ , մուացան զամ վիշտս . տեսեալ զգաւառն բազմամարդ և փարթամ , ուստի և անյադաբար յարձակեալ 'ի գլխաւոր շէնս երկրին՝ յափշտակեցին անթմս , և զարդս ոսկւոյ և արծաթոյ աւելի ք 30000 փէստաց . և այլ աւար բլմ յոյժ . յորմէ վալդիկի զմասն ինչ առաքեաց բիզղարոս առ ալմակրոս իբր առհաւատչեաց հարստութե երկրին . և ըզմասն ինչ 'ի նիգարակվա առ քաջակորով արս ոմանս , առ որսաւոյ զնս : Եւ ինքն յայնմ վայրի յառաջ խաղայր առ ծովեղերբք , լն ամ տեղիս բռնանալով 'ի վր եղկելի բնակաց . յորոց ոմանք խոյս տուեալ փախչէին 'ի ներքին կողմն Յին . իսկ այլք առ երկիւղի ինքնին անձնատուր լինէին նմ . էառ և ըզփուհա կղզին՝ որ է 'ի ծոցն կուայագվէլայ , բայց ոչ նովին դիւրութ . քզի բնակիչք նր գաղանարարոյք էին , և ոչ հեզահամրոյք և փոքրոգի , լն բռնակաց ցամաքի . զոր հաղիւ զկնի վեցամեան պատերազմի կարող եղև նուաճել . անտի էանց 'ի դումալէլ . ուր հասին նմ յոգնութի 'ի նիգարակվայոյ արք 30 առաջնորդեալք յերկուց կորովի զօրապետաց .

տաց . և հիմնեաց անդ զառաջին բնակուն Սարգս
 նիացւոց 'ի բերու . զոր կոչեաց սբ միքայել բիւ-
 րայ : 'ի նմին Ժմկի յուզէր պտղմ' աստիկ 'ի մէջ եր-
 կուց եղբարց , ք հուսարայ , և ադապալիփայ 'ի
 սլոմնու Թգրական իշխանուն , ոտ 'ի վեր անդր յե-
 շատակեցաք . զոր Ժմկ քաջադէս համարել բիզա-
 րոսի առ 'ի գլուխ հանել զնորհուրդ իւր , ոչ ևս
 մնաց զի օգնուի հասցի նմ' 'ի բանամայէ , այլ շատ
 համարելով զսակաւածիւ զորս զոր ունէր լիւր , ոչ
 որք էին 62 հեծեալք , և 100 հետեակք , (քանզի
 զայլս եթող 'ի պահպանութի նորակերտ ամրոցին
 սբյն միքայելի ,) գիմեաց 'ի ներքին կողմն երկրին
 'ի քաջասամալքա քղք փոքրիկ . առ որով կայր բա-
 նակեալ ադապալիփա բաղմամբօս զօրք :

Ընդ ամ տեղիս լի որ անցանէր քարոզէր զանձն
 հրեշտակ խաղաղուն առաքել 'ի հօր ինքնակալէն
 քառիկիոյ . լի սովորական հնարագիտուն արանիաց-
 ւոց , որով տերեցին ամերիկոյ . վնյ ոչ որ 'ի բնակեաց
 երկրին իշխէր լիւրէմ յառնեջ նց . այլ ամենեքեան
 բնիմ մարդասիրութե և մեծարանօք աստնջական լի
 նէին նց . ունելով զնո իբր երկնառաք էակս . նաև
 նոյն իսկ ադապալիփա իբրև ծանեալ զգալուստ
 նց , մինչդեռ հեռագոյն էին հրեշտակա արձակեաց
 լի առաջ նց կրկին անգամ հանդերձ մեծադին սար-
 գեօք խօսիլ 'ի խաղաղութի լի նո . խոստանալով տալ
 նց խաղաղական մուտ 'ի քաջասամալքա : Իբրև ե-
 հաս անդ բիզարոս , եմուտ խաղաղութե 'ի քղքն -
 և կալալ իջևանս յլարձակ ասպարանս շրջասպառել
 ամրակուռ հողաբլուր սրտոռնարաւ . և առաքեաց
 զհրեշտանդոս սոտոս , և զեղբայր իւր զիերդինանդոս
 'ի բանակն ադապալիփայ , որ 3 միլև հեռի էր 'ի
 քղքէն . յայտ առնել նմ զխաղաղական գալուստ իւր
 և տալ հրաման ինքեան զի յանգիման լիցի նմ . և
 բերան 'ի բերան խօսելով յայտ արասցէ նմ զվախ
 ձան գալուտեան իւրոյ . իսկ ինքնակալն տապալի-
 փա բնիմ մեծարանօք և մարդասիրութե ընկալեալ
 զհրեշտակս նո , խոստացաւ 'ի վազիւն ինքնին եր-
 թալ յայցելուի նմ . յայնմ վայրի բիզարոս և արք
 իւր ծարաւիք գանձուց և անբաւ ճոխուեց , զոր
 հրեշտակք նո տեսին 'ի բանակ անդր , խորհելով
 զբռամբ անել զադապալիփա , լի օրինակի բորթիսի
 որ կալաւ զմանթէզումա զինքնակալն մէքսիբոնի .
 բաժանեաց զհեծեալօրն յերկս փոքրիկ դունդս ,

ք հրամանատարութեւն երկից քաջ զօրութեամբ՝ յորոց
 մի էր եղբայր նր. կարգեալ 'ի զնիւն տեղին. իսկ
 զհետեւակս դասաւորեաց 'ի մի գունդ. տուել 'ի նիւն
 արս 20 յիւր թիկնապահս. նոյնիս և զերկու մեծա-
 մեծ ռմբադործիս, և զայլ հրազենս եւս պատրաստ
 տել. սրատու իրելով նոյ զի 'ի տալ նր զնշան, նոյն
 հետայն ամբն յարձակեացին 'ի տեղւոյն իւրեանց.
 'ի վաղիւ անդր եկն եհաս ադապալիփա մեծահան-
 գէս շքով. բաղմել յոսկիակուռ գահոյս, և բարձել
 'ի վրոսոց մտերիմ և ներքին սիրելեաց իւրոց.
 ունեւով առաջի իւր արս 400 'ի հորդել ճննչ. և
 զինի անհամար բաղմուռ իշխանաւորաց և սոսկա-
 կանաց. իւրս էին և զնիւն խուճիք երգեցողաց և
 հօքաւչաց. որք իւ պատմելոյ սպանիացւոց էին
 աւելի ք 30 հիւր: Իբրեւ եմուտ ադապալիփա յե-
 ջլանս սպանիացւոց, վիճակնախօս վալվերաէ քհնյ
 զօրոճին բիզղարոսիել լաւաջ նր, ունեւով 'ի միում
 ձեռնին խաչ, և 'ի միւսն աւետարան. և սկսաւ քա-
 ղողել նմ երկարաձիգ բանիւք զքրիստոնէական
 հաւատոյ. խօսելով վստարելուն Յի և մեղաց նա-
 խահօրն. վս մարդեղուն բանին ան և չարչարանայ
 և մահոճան և յարուէ նր. վս լահանուր իշխանուէ
 հռովմայ հայրապետին. և վս պարգևելոյ նր զբոլոր
 ամերիկա արքային քասգիլիոյ. ապա սկսաւ ստի-
 պել զնա լուսնիլ զքրիստոնէական կրօնս. ճանաչել
 զքերապոյն իշխանուէ հռովմայ հայրապետին. և
 հնազանդել արքային քասգիլիոյ. և խոստանայր նմ
 զի եթէ զայս ամ արասցէ, այնուհետեւ արքայն քա-
 գիլիոյ եզիցի միշտ պաշտպան արուէ նր, և տացէ
 նմ հնդդորդիլ 'ի թագաւորուէ իւրում. ապա թէ
 ոչ զլեաին կործանուան սպառնայր նմ. զայս ամ
 թարգմանաւ խօսեցաւ առ նա:

Իսկ ադապալիփա սակաւ, կմ ոչինչ իմացել յեր-
 կարաձիգ բանից անտի աբեղային, եհարց ցնա՝ թէ
 ուստի ուսել էր նր զայն օտարալուր բանս. պիտի
 ետ աբեղայն 'ի մատենէ աստի. և մատոյց նմ զա-
 ւետարանն. զոր անձկանօք առել յադապալիփայ,
 զի չէր նր երբէք տեսել գիրս. և փոքր մի շրջելով
 զթուղթսն մերձեցոյց յունկն, տեսանել թէ իս-
 սիցի ինչ նմ. ապա ասէ՝ այս ոչ խօսի ինչ. և զայ-
 րացմամբ ընկէց զայն 'ի գետին. Յայնժամ աբեղայն
 լի ցասմամբ սկսաւ գոչել մեծաձայն, * 'ի զէն ըն-
 թագարուք ով քրիստոնէայք 'ի զէն ընթացարուք.
 զի արհամարհեցաւ բանն ան. առ սոս կօխեցաւ
 և աւել

• աւետարանն • առէք զվրէժ յամբարիշտ շահց աս
 • տի * • Նոյնժամայն եա նշան բիզղարոս զօրաց
 իւրոց դիմել 'ի մարտ' զորս հաղին զսպեալ էր ցայն
 վայր • հարան փուլք, և զօրքն յիւրաքանչիւր տե-
 ղեաց յարձակել խոյացել 'ի մէջ յողնախուռն ամ-
 բոխին, սկսան կոտորել զնս անխնայաբար • իսկ
 եղկելի բերուացիք զարհուրել շուարել 'ի գազա-
 նային կատաղուէ նց, յամենածախ հրազինուց և
 յամենի երիվարաց, զի չէր նց տեսել երբէք երի-
 վարս, պաշարեցան երկիւղին • ոչ փախչել գիտէին,
 և ոչ լքեմ՝ յառնել թշնամեաց, կիմ պաշտպանել
 անձանց • այլ զօրէն խաշանց խոնել 'ի մի վայր ճա-
 րակ լինէին անողորմ սրոյ, և հրազինուց սպանիաց-
 ւոց, և կոխան երիվարաց նց • իսկ մեծամեծք և
 ազնունականք մուսացեալ զվտանգ անձանց, խուռն-
 ընթաց գիմէին առ ինքնակալ իւրեանց • և շուրջ
 պատէին զնովաւ, զի մի վտանգ ինչ հասցէ պա-
 տուական անձին նր • յայնմ վայրի գաղանաբար յար-
 ձակեալ բիզղարոսի ընդ ոմանց յանդգնադոյն զին-
 ուորաց իւրոց, պատառեաց զխումբն • և հասեալ
 տա գահոյս արքայի կալաւ զնա, և ընկէց 'ի վայր
 'ի գահոյից անտի • և տարել յիջևանս իւրեանց եդ
 զնա անդ 'ի կալանս :

Իբրև տեսին բերուացիք զի բմբռնեցաւ ինքնակալ
 իւրեանց, մեծաւ տագնապաւ առ հորի 'ի փախուստ
 ձեպէին • և սպանիացիք լէ իմ տեղիս զհետ պնդել
 նց, յանխնայս կոտորէին զնս • այս անագորոյն կո-
 տորած երկարեաց մինչև ցմուծ գիշերոյ • մեռան
 յայնմ աւուր յեղկելի բերուացւոց անտի աւելի ք
 չօրեք հազարք • իսկ 'ի սպանիացւոց ոչ ոք անկաւ •
 և ոչ իսկ բնաւ խոցեցաւ ոք բաց 'ի բիզղարոսէ,
 որոյ մի ձեռն փոքր մի վիրաւորեցաւ • բայց և այն
 ոչ 'ի բերուացւոց, այլ 'ի միոյ 'ի զօրականաց նր մինչ
 սղխատ լինէր պինտ ունել զինքնակալն :

Պատմեն կոմարա, և պէնզոնի, թէ մինչդեռ սպա-
 նիացիք կոտորէին զեղկելի բերուացիս, վալվերտէ
 արեղայն օկզնոսպանձան այսր եղեւնական ոճրա-
 գործուէ, անգագար խրախուսէր, և գրգռէր զզօրս
 սպանիացւոց, մեծաձայն գոչելով, * Ծայրիւ սրոյ
 • խոցեցէք զնս ովք ասդիլիացիք, և մի հարկանէք
 • բերանսն, զի մի բթեսցին սուրք ձեր * • Եթէ
 արդարն ճշմարիտ իցէ և այս, ապաքէն մոլեգնուէ
 արեղայիս անցոյց զկատաղուէ ամենի գաղանաց :
 Յեա այսր անողորմ կոտորածի դարձան սպանիացիք
 յթ

յօթնամեայ իւրեանց խնդուք իբր գովանի ինչ գործ
քաջուե գործել. ետ բիզգարոս ամեւ առաջի իւր
դոտաւսով ինքնակալն. և բարեկամ ձեռնադրով նմ,
Նտնայր մխիթարել զնա. բայց նա լի էր դառնութե,
տեսեալ զանձն յանկարծակի իմն մասնել ՚ի գերութե
անողորմ բռնակալաց. խոտապցու ընուլ զսենեակն
յորում փակել կայր, (որ էր երկայն 12 ոտնաչափ. և
լայն 16) ոսկի ևարծաթի անօթովք ցարձրա-
հասակ մարգալտի բարձրութի, և յանձն առնուլ
զնմ սրոյմանադրութիս զոր պահանջեսցեն ՚ի նմե,
եթէ տացեն նմ ազատութի. հաւանեցաւ լէ այն բիզ-
գարոս. և ազատալիփա վղիղիկ հրեշտակս արձա-
կեաց ՚ի քուսկոն ՚ի գվիդոն և յայլ անդին, ուր մը-
թերել կայր առատագոյն դանձ ոսկւոյ և արծաթոյ.
ժղիղք բերուայ՝ որք կաթողին էին առ ինքնակալ
իւրեանց, բիւժ յօժարութի փութային ՚ի կտրումն
հրամանի նմ. և սկսան բերել և կուտել անդ ՚ի
քաքսամայ քա զոսկի և զարծաթ:

Րնդ այն Ժմկա ք' ի 1532 եհաս արմակրոս բաղմուք զօրաց . Ե որ ուրախ եղև յոյժ բիզղարոս . բայց տառապեալ ինքնակալն լցաւ մահաբեր կասկածանօք տեսել զի թշնամիքն օրըօրէ բաղմանային յՅի իւրում: Միանգամայն 'ի նմին Ժմկի աղդ եղև նմ', թէ ոմանք 'ի տպանխացւոց հասել 'ի քուսկոն, գնացին յայցեղուէ հուսաքարայ եղբօր իւրոյ 'ի կալանս, ուր ինքն եգեալ պահէր զնա . և թէ նա առաջի աբարել ինչ ղերաւունս իւր, խոստացաւ տալ ինչ գանձ բնմ', եթէ ձեռնառւ լիցին նմա 'ի ձեռս բերել ըդ թգրուէ իւր: Այս լուր ելից արհաւրօք զեղկելին ադապաւնիա . գիտելով զանյադ ցանկուէ ոսկւոյ տպանխացւոց . վնյ առ ապահովացուցանելոյ զկեանս իւր՝ առաքեաց վղջղկի, և սպան զնա 'ի ծածուկ . բայց ինչ ոչ օգնեաց նմ այն:

(3. Մահ աղապա. Յայնմ վայրի ամէկն բերովացիք
 լիփայ ինփնակալին, զխոստացեւդ անձն ի քաքսամալ
 և բիզարսի :) քա. որոյ մեծ մասն հաւաքեալ
 էր. և խոստանայր ագապալիփա,
 թէ և մնացեալն փութով եկեացէ. իսկ կարօտ և
 ընչաքաղց զօրք սպանիացւոց, տեսեւ զյայնչափ կու,
 տակ ոսկւոյ, այնչափ բորբոքեւ վառեցան վաղադոյն
 ի ձեռս բերել զայն, զի չթողացուցին լրանալ բոլոր
 դաշնադրեալ դանձուն, այլ փութացուցին վզվզիկ
 բաժանել. յորմէ անքն հարստացան, և մինչ եղ-
 կելին

կեւին աղապալիփա ահն ունէր մերձենալոյ աղատուէն
 լւ գաշնադրուէն, բիզզարոս և ալմաիրոս և այլք
 խորհուրդ առնէին փութացուցանել զմահ նր. բայց
 առ սրատրոճակելոյ զեղեռնական բռնաւորութի իւր
 եանց, խորհեցան գատատառեալան օրինօք քննել,
 և գատապարտել զնա :

Այն ատեան կազմեցին, յորում՝ գահագլուխ բաղ-
 մեցան բիզզարոս և ալմաիրոս, և այլք ոմանք յըն-
 կերաց նյ նստան գմուրք և գատախաղք, և փա-
 տաբանք իբր 'ի կողմանէ աղապալիփայ. նմին սպա-
 նիացիք և ծարաւիք արեան նր. քննեցան յանցանք
 նր. կազմեցաւ մուրհակ անբաստանուէց նր. որոց
 գլխաւորքն ահա այսոքիկ են : Աղապալիփա աղջ-
 կորդի՝ ընկէց յաթոռոյ զօրինաւոր զժառանգն, և
 յափշտակեաց զարքայական իշխանուին : Թէ սպան
 զեղբայր իւր զճմարիտ արքայն : Թէ կռապաշտ է .
 Թէ ոչ միայն թոյլ ետ, այլև հրամայեաց զոհել ըղ-
 մարդ արեգական : Թէ ունի հարձս բիւմ : Թէ 'ի
 Ժմկէ բանտարկուէ իւրոյ ցրոճել էր, և յիւր պէտս
 ծախել զարքունի գանձս. որք լւ իրաւանց անկ էին
 ինքեանց՝ իբր օրինաւոր տիրապետողաց երկրին :
 Եւ թէ գրգռեալ է զժողովուրդ իւր զէն առնուլ
 ըդէմ սպանիացւոյ : Ապա միաբան հաւանութե գա-
 տակնքեցին զնա զի կենդանուոյն այրեսցի. իսկ վալ-
 վերտէ աբեղայն 'ի լըռումն նմ. քաջադործուէց իւրոց
 իբր օրէնսգէտ նծարան՝ հաստատեաց զգատակնիքն
 եղեռնական իւրով ստորագրութե :

Իբրև գիտաց թշուառական արքայն զվճիռ մահու
 իւրոյ, ցնորեցաւ 'ի մտաց. լայր և անկանէր ա-
 ռաջի բիզզարոսի, և ազաչէր զնա առաքել զնա 'ի
 սորանիա. զի անդ գատեսցի յարքայէ նյ. բայց ոչ
 անկաւ բնաւին գութ յանագորոցն սիրտ բիզզարոսի.
 այլ հրամայեաց՝ զի վղիվկի սպանցի. յայնմ վերջին
 դառն ժամու մատուցել վալվերտէ յորդորէր զեղ-
 կելին ըունիլ զմկրտուէն. որոյ փոխարէն խոստա-
 նայր մեղմել զտանջանս. իսկ տառապեալ արքայն
 յերկիւղ մահու ըմբռնել, եցոյց հաւանիլ նմ. և նոս
 անխորհուրդ մտօք վղիվկի մկրտեաց զնա. որ և ոչ՝
 թէ գոյր արդեօք այլ նմ բաց յարեգակնէ գիտէր
 բնու, թող թէ զմարդեղութի բանին, և զայլ հար-
 կաւորս առ սք խորհուրդ մկրտուէ. ուստի և փխկ
 այրելոյ, կախեցին զնա զփայտէ :

Յետ մահու աղապալիփայ աղաւաղել խանգարեցան
 նմ կարգք բէրուայ. լցաւ Տն խառնութե. քզի բիւմ
 յիւր

յիշխանաց և 'ի զօրավարաց' իբր 'ի կապանաց լուծեալ' 'ի գաւառս գւեւս զօրաժողով լինէին, և ինքնիշխանութեամբ տիրէին. և այնուհետեւ ոչ ևս ինքնակամ անձնատուր լինէին սպանիացւոց ուղյառաջն, այլ բոլուն պիտիմաւ գիմադրաւ լինէին նց. յորս բնիմանդամ ոչ սակաւ հարուճածս ածին զնոքոք. առին 'ի նցե և երկվարս, և սուսերս, և զրահս, այլև հրաղէնս, և սկսան այնուհետեւ նոքոք մարտնչել: Ընդ այն ժմիս ապստամբեցաւ 'ի սպանիացւոց և մանքօ քափաք, զոր բնակիչք քուսկոնի թգրեցուցին փինկ հուսաքարայ հօր իւրոյ. բայց կայր նուաճեալ լի ձեռամբ սպանիացւոց. սա խաբէութեալ ելեալ 'ի քուսկոնէ արքայանիստ քղքէ 'ի պատճառս տոնախմբուէ իրիբ, զոր կատարէին բերուացիք 'ի տեղւոջ ուրեք, ոչ կարի ինչ հեռի 'ի քուսկոնէ, ժողովեաց վիզիկի երկերիւր հաղար զօրականս. որովք և առ ժմի մի գողացոյց զսպանիացիս. այլ լի այն ժմիս առեալ սպանիացւոց՝ որք քաջանէին 'ի զնոն կողմանս տմերկոյ, զուր հարստուէ բերուայ, գունդալ գունդ գիմէին անգր յամ կողմանց. և հասեալ մի մեանց յօգնուի, յետ բնիմանց նուաճեցին ըզբերուացիս. և կալան զայն լարձակ թգրուի:

Այլ յետ այնորիկ անկաւ դժնդակ երկպառակուէ և մարտ քղքական 'ի մէջ բիզղարոսի և ալմակրոսի 'ի պիտիմա գահադիսութե և տիրապետութե տեղեաց ոմանց. և թողեալ զբերուացիս, սկսան լի միմեանս մարտնչիլ. զառաջինն զօրացաւ կողմն ալմակրոսի. այլ յետոյ զինի պէսպէս անցից և նենգաւոր դաշնագրութեց բիզղարոսի՝ պարտեցաւ ալմակրոս. և յետ երկար բանտարկութե՝ 'ի 1538 հրամանաւ բիզղարոսի հեղձուցաւ 'ի բանաի. և ապա հրապարակաւ հատու գլուխ նր. որ էր 75 տեաց 'ի լիմա քաղաքի, զոր նա ինքն հիմնեաց: Իսկ բիզղարոս իբր հանրական ստացօլ այնր լարձակ թգրուէ, միայնակ կալաւ զհրամանաւարութե նր. բայց ոչ յետ բաղմոց ինչ և ինքն չարաչար օրհատիւ վճարեաց զկեանս. քղի կուսակիցք ալմակրոսի ոչ ևս կարելով հանդուրժել անիրաւութեց և զրկանաց՝ զոր առնէր նց, որք և 'ի յետին թշուառութե աղքատութե հասեալ էին, միանգամայն և առ 'ի հանել զքէն վրիժու ան իւրեանց, խորհէին սպանանել զնա. յորոց արք 18 միաբանեալ՝ ունեւով 'ի գլուխ զհերատա, 'ի 1541 'ի յունիսի 26 յառուր կիւրակէի զինի ճաշուն սուսերամերկ մաեալ յապարանս բիզղարոսի՝ հարին և

անդէն սպանին զնա . ը նմին և զայլս ոմանա , որք
կային առ նովաւ . և նոյնհետոյն ընթացել արտաքս
ունելով 'ի ձեռս զարիւնաթաթաւ սուսերս , հրա
տարակեցին ը քղքն զմահ բռնակալին . և կացու
ցին ըհանուր բզեշի բերուայ զորդի ալմակրոսի
կրր օրինաւոր յաջորդ հօր իւրոյ . յորմէ ևս առաւել
սաստկացաւ երկազառակունն . քղի առել նր զայն
հանրական իշխանուն , սկսաւ բռնանալ 'ի վր ժո
ղովրդեան . յափշտակեաց զգանձն արքունի . եւ արձ
գատեանս դատաստանաց զկարգեալս յՆջգոյն . տա
րադրեաց զթշնամիս հօր իւրոյ . և այլ բիւր բռնուին
արար :

Յայսմ Ժմկի եհաս 'ի բերու քրիստոփանոս վաքա տէ
քասդրօ՝ այր մեծարու օրէնադէտ և արքունի խոր
հրդական առաքել 'ի սպանիոյ ըհանուր իշխանուն
'ի բսունալ զերկազառակունն , որոյ համբաւ յՆջմէ
խկ հասել էր 'ի սպանիա . և 'ի բարեկարգել զկա
ռավարութի երկրին . այլ և 'ի յաջորդել ըհանուր
բզեշիսուն , եթէ ոչ գտցէ կենդանի զբիզղարոս ,
արդ՝ հասել նր 'ի բերու , վրջիկի յարեցան 'ի նա
կուսակեցք բիզղարոսի . և տեսել եթէ չէր հնար
այլադդ զերսն վճարել , եթէ ոչ՝ պատերազմաւ , յայն
սակս յառաջ խաղաց 'ի քափաս . որ իբր 200 մորնաւ
հեռի էր 'ի քուսկոնէ , ուր գտանէր յայնժամ փոքրն
սլմակրոս հանդերձ բանակաւ իւրով . անդ 'ի 1542
'ի սեպ' 16 'ի դիմի հարան միմեանց . յաղթող գտաւ
տէքասդրօ . ձեռքակալ արար զալմակրոս . և հրա
մայեաց հրատարակաւ գլխատել զնա :

Մինչդեռ այս գործէր 'ի բերու , խորհուրդ առ
նունն 'ի սպանիա վն բարեկարգելոյ զքղքակոն
կառավարութի ը նմ տեղիս ամբիկոյ , յորս տիրէին
սպանիացիք . նմին իրի առաքեցաւ 'ի բերու սլաւքոս
նունէնց վելայ իբր փոխարքայ հանդերձ նոր օրի
նադրութք . 'ի 1544 եհաս 'ի լիմա ը այլոց ստորա
կարգել խորհրդականաց . և անդ հաստատեաց զա
թառ գերագոյն ատենի համօրէն սպանիականն բե
րուայ : Այլ փնկ բառնալոյ նր զխառովունն , ա
ռաւել ևս բորբոքեաց 'ի ձեռն անխոհեմ և բռնա
կան գնացից իւրոյ . քղի կամեցել նմ ճշդութ 'ի
գործ գնել զարքունի սկսաւուէրս , զբոլոր ժղիւրդն
սպանիական շարժեաց յատելուն ըդէմ իւր . որք
միարան աղերսանօք կոչեցին զկոնսալլոս բիզղարոս ,
զեղբայր մեծին բիզղարոսի , որ 'ի նմին Ժմկի գը
տանէր 'ի բլադա . ընկել ինքեանց գլուխ և պաշա
պան

սրան չգէժ՝ պլասքոնի . նաև խորհրդականք նր ոչ հաւանէին ը խիստ և բռնական գնացս նր . յորմէ յայտնադս տեսանէին օր ը օրէ մեծամեծ չարեաց ծագիլ . վնյ յիմ իրողուն ըգէժ՝ դառնային նմ . և միշտ դուն գործէին՝ ինպաստ ժողովրդեան . տային ազատուի կալանաւորաց , և իրաւացուցանէին ըզ բողոք նյ ։

Այս ներքին ըգիմամարտուի այնչափ զօրացաւ , մինչև փոխիլ ի յայտնի թշնամուի . զի միաքանեալ ատենակալաց , բանտարգել արարին զփոխարքայն նախ ի տան իւրում . ապա տարագրեցին զնա ի կղզի մի անբնակ , մինչև գտցեն գիպողուի դարձուցանելոյ զնա անդրէն ի սպանիա . և ինքեանք կալան զգերադոյն առաջնորդուի իմ իրողութեց : ի մին Ժմկի եհաս կոնսալվոս անդ ի լիմա զօրու ծանու . զոր ատենակալքն յանուն թագաւորին սպառնիոյ կացուցին հանրական բղէշն բէրուայ . և նա եմուտ ի քղքն արքայաւայել շքով առնուել զժառանգուի ի խանուէ իւրոյ . այլ փոխարքայն պլադքոս նուկնէց ազատուի գտել յաքսորանաց գնաց ի դում պէղ . և անդ բացել զրօշ արքունի , վղջիլի յարեցան ի նա բազմուի ի գլխաւորաց և ի սոսկականաց սպանիացոց . որք նեղել և վշաացել էին ի բռնական և ի ժանտ գնացից կոնսալվոսի բիզղարոսի . և նոքօք հանգերձ չու արար պլասքոս խաղաց ի գվիդոն՝ ուր կայր բիզղարոս հանգերձ բազմամբոխ զօրօք . և անդ առ գվիդոնիւ ի 1546 . ի յունիւ 16 ի գիմի հարեալ միմեանց , տկարացաւ կողմն սլաւքոսի . և ը յոգնաթիւ զօրաց իւրոց՝ անկաւ և ինքն յոյնո՝ մնորաի . զորոյ ղգլուխն ետ բիզղարոս հատանել , և ցցել ի վիճ հրատարակական կախադանի գվիդոն քղքի . և ինքն եմուտ ի քղք անդր մեծա հանգէս յաղթանակաւ . և բռնակալեաց զմորուն բէրուայ ։

(4. Կառայ Կահանայ ։) յորժամ լուր տրոր արքսափելի խաղաղէ ղէրկայառաւ աղստամբուէ եհաս ի սպանիա , մեծ մասն խորհրդականաց արքունեացն սարանիոյ՝ կամէին նոյն հետայն հրատարակել զբիզղարոս աղստամբ ըգէժ թգրուէ սպանիոյ , և խտրիւ սրտաւ հասել զնա յօրինակ տլոց : Բայց տեսնել զի բիժ՝ գժուարուիք , և վտանգք մեծամեծք ը առաջ լինէին այսմ , խորհեցան քաղցրութ բառնալ ղխոռվուէն . և զհեշտելուն

տեալսն մեղմով և զիջմամբ կամայ նոյ ամօքել 'ի իս-
ղաղուն և 'ի հնազանդուն ալքային . յայն սակս ընտ-
րեցին առաքել անդր հրեշտակ խաղաղուն զպետրոս
տէլա կասքայ քչն , պատուական և խորհրդական
ոթյ քննուն , զայրն առաքինազարդ հեզահամբոյր
խաչական հանձարեղ և զգուշաւոր . որ թէպէտ չէր
երբէք վարել քղբական ինչ պաշտօնատարուն , սա-
կայն 'ի գլուխ տարել էր երբեմն բնմ յաջողութիւն
զգժոռարին և զծանրակշիռ իրողուն . և ոտ զի
վաշելական շքով և իշխանութեւն երթիցէ նա անդր ,
մատուցաւ նմ երկուն և այլ աւագուն , և զօրք
յօգնականուն . բայց նա ոչ ինչ յայնցանէ էառ յանձն
և ոչ իսկ թողակ գրամոց վն պաշտօնատարուն իւ-
րոյ , զի մի ծանրասցի տրքունի գանձուց . և այսպէս
յամէ որ ինչ 'ի գիւրուն և 'ի շքեղուն և 'ի փառս
անձին իւրոյ հայէր , բայց 'ի բաց հրաժարեցաւ .
բայց ոչ նոյնպէս և յայնց՝ զորս կարեւոր տեսանէր
'ի կատարումն սպասաւորուն յոր ընտրեցաւ . վն
ինգրեաց զլէհանուր և զանկուպար իշխանուն յամ
իրս . և 'ի վր ամ կարգի անձանց . քղի յայտնի տե-
սանէր նա թէ ամ ջանք իւր անգործ լինէին , եթէ
իշխանուն իւր ամբողջեալ լինէր լոկ առ մասնաւոր
իրս . զի չէր հնար յամ պիտոյս գիմել 'ի սպանիա
յայնչափ հեռարձակ ծէ . խորհրդականքն ոչ իշխե-
ցին շնորհել նմ զայնչափ ազատուն . բայց կա-
րողոս կայսր՝ որ քաջ խելամուտ էր բարելաւութե-
նր , առանց ինչ կասկածանաց շնորհեաց նմ լիով
զամ :

Արդ՝ 'ի 1546 'ի մայիսի 26 ել 'ի ճննորդ իբրեւ սոս-
կական քչն սակաւաթիւ պաշտօնէիւք երթալ նը-
ռնաձել զահարկու իմն ազատութուն առանց գրա-
մոյ և առանց զօրաց . և հասել 'ի քղքն կոչեցեալ
անուն ւոյ , և անտի 'ի բանամա , յերկոսին տեղիս
ևս բնմ մեծարանօք ընկալան զնա կուսակալք և
քղբուկտք , տեսալ զսոնարհ կերպարոնս նր , և
զհեզահամբոյր և զխաղաղարար գնացս , որ յայտնա-
բարբառ քարոզէր և ասէր . չեմ ես առաքել սպա-
սաւոր վրէժխնդրուն , այլ միջնորդ խաղաղարար 'ի
քաղցրացունել զգառնուն , 'ի բառնալ զօրէնս՝
ոչք խռովեցուցին զսիրտ ժողովրդեան , 'ի ներել
անցել յանցանաց , 'ի հապտատել վերստին զկարգ և
շտրգարուն 'ի կառավարուն , ևն . այս բանք ճմար-
տելք իրօք 'ի ձեռն խաղաղարար գնացից նր , զբնմ
'ի պաշտօնատարացն բիզարոսի ձգեցին 'ի հնազան-
դուն :

գուրի կասքայի . բայց ոչ նոյնպէս և զբիղջարոս , որ
էր յայնժամ 'ի լիմա . քղի իբրև լուաւ նա զհասա-
նիւ կասքայի 'ի բանամա , թէպէտ զոյդ ը նմին
ծանուցաւ նմ և եղանակ և վախճան դալստեան
նր , սակայն գիտելով զանօրէնութիւնս իւր , և զնա-
խատինս զոր արար իւրում արքայի , խռովեցաւ յանձն
իւր , ուն և գլխաւոր համախոհ նր , ոչ ակնուհեւով
անպատուհաս զերծանիւ . վնայ առաքեալս զմանո 'ի
մոերիմ պաշտօնէից իւրոց ' կաշառանօք հաւանե-
ցուցանել զնա դառնալ անտի 'ի սպանիա . զոր եթէ
ոչ սուցէ յանձն , պատուէր ետ մահադեղով իմ սրով
սպանանել զնա :

Այլ իբրև ետես եթէ և ոչ մին յերկուց անտի յա-
ջողեցաւ , այն զի ' լուաւ ևս թէ կասքա կալաւ զնա
ւահանդէսն իւր զոր ունէր 'ի բանամա , ըի եղև
մալեգնութ . և նոյնհետայն հաստատեաց զնոս
յայտնի պաշտաւ ելանել ըդէմ նր . և սպառ սպուռ
խորտակել զնա . զի գեռ ոչ գիտէր , թէ ոգի վտա-
րանջուէ անկեւէր 'ի մէջ սպանիացուց բերուայ .
և բնմայայնցանէ յորս ինքն առաւել վստահացեալ
էր , անցել էին 'ի կողմն կասքայի . յորոց մի էր և
հինոյոսա , զոր նա ինքն բիղջարոս կացուցել էր քա-
ղաքապետ բանամայ և հրամանատար նաւահանդիսի
իւրոյ ' որում և յանձնել էր զնախայիշատակեալ ե-
ղեռնական ռճիրս սպանուէ կասքայի . իբրև ազգ-
եղև կասքայի ' ահեղ պտրստութիւն պտրզմի բիղջարոսի ,
կարևոր վարկաւ առ կատարումն պաշտօնատա-
րուէ իւրոյ զբռնութի 'ի գործ արկանել . թէպէտ
ըդէմ կամաց իւրոց . որ ցանկայր առանց հեղման
արեան զերսն 'ի գլուխ տանիւ . վնայ փութով ժ-
ղովեաց զօրս 'ինիգարակվայոյ , 'ի կարդագինեսց ,
և յայլոց տեղեաց , և չու արար 'ի քուսկոն . բայց
մինչև էր հասել 'ի տեղի ճակատու , բնմայանալ
նար եղև քաղցրութ 'ի միաբանութի և 'ի հաշտութի
ամբել զբիղջարոս , այլ չեղև հնար . զի նա 'ի բազ-
մութի զօրաց իւրոց վստահացեալ , արհամարհեաց
զմմ առաջարկութիւն կասքայի . այլ խաբեցաւ :

Քանզի իբրև եհաս կառքա 'ի քուսկոն հանգերձ
գնդաւ իւրով , ունելով ը իւր և զարքեպան լիմայի ,
և զեպսունս գվիգոնի և քուսկոնի , և զայլ բազ-
մութի եկեղեցականաց , ոյն ինչ մերձ էին երկօքին
ճակատք 'ի դիմի հարկանիւ , երկու 'ի գլխաւոր զ-
բապետաց բիղջարոսի ' մտրակել զերկվարս 'ի բաց
վաղեցին 'ի գնդէ անտի նր , և եկեալ անձնատուր
եղին

եղեն կապքայի . յայսմանէ շփոթումն մեծ անկաւ 'ի բանակն բիզղարոսի . զի տեսեալ զօրաց զվարան ջուր երկուց երեւելի զօրապետացն Լքան լուծան . ուստի և սմանք գաղտագողի 'ի բաց փախեան 'ի բանակէ անտի . այլք զէնընկէց եղեն . և մեծ մասն գնաց յարեցաւ 'ի զօրան կապքայի . զորս ոչ ահեղ սպառնալիք բիզղարոսի , և ոչ աղաչանք նր կարող եղեն նահանջել : Եւ այսպս գրեթէ 'ի կէս ժամուայն ստուգար գունդ նր որով կարծէր 'ի ձեռս բերել զինքնակալուի համօրէն բերուայ , ցիրեցան եղեն , իսկ նա տեսեալ զանձն յանգերծանելի կորուստ մասնել , աղաղակեաց գառնացել սրաիւ առ սա կաւ զօրագլուխս տնանս , որք մնացին առ նմ . զինչ ինչ մնաց մեղ առնել . պիտի ետ մի ոմն 'ի նցէ . յարձակեսցուք 'ի վր ամրագոյն կողման ճակատու թշնամւոյն , և մեռցուք քաջութիւն նմանուն հառովմայեցւոց . բայց բիզղարոս ոչ զօրեաց զայն առնել . այլ առ սաստիկ վհատուեն մոռացել զառաջին քաջութիւն , ինքնին անձնատուր եղև միում 'ի զօրապետաց կապքայի . 'ի նմին ժամու ձեռքակալ եղև և քարվայալ փոխանորդ և համախոհ բիզղարոսի մինչդեռ գուն գործէր փախստեայ լինել . որով և կատարեցաւ փափաք կապքայի . զի առանց հեղման արեան վճարեցաւ պատերազմն 'ի 1548 . ապա յետ օրինաւոր գնատանական քննուն գլխատեցան երկոքին ևս . և եղև վախճան բաղմամեայ հանրական խռովուեց և ներքին ուղղմաց սպանիացւոցն բերուայ :

Իսկ կապքայի իւրում իմաստունէ՝ հանձարեղ կանոնաւորութիւն կարգի եզել զմամ իրս որչափ ինչ մարթ էր , դարձաւ անդրէն 'ի սպանիա նովին աղքատութիւն և անշքութիւն որով մեկնեցաւ անտի . բերեալ իւր ոսկի և արծաթ անբաւ 'ի գանձն արքունի . իսկ կայսրն և մեծամեծք սպանիոյ՝ մեծապատիւ շքով ընկալան զնա . տունէլ նմ զեպոստին վալենտիայ . և նա զմնացորդ աւուրց իւրոց անցոյց յանգորր առանձնուն պատուէեալ 'ի կայսերէ , և սիրեցեալ յամեն առ հարկ :

Յայս նմ խռովուիս սպանիացւոց՝ բերուացիք փնկ միաբանելոյ լեզուի՝ նց առ 'ի վանել զնմ յձէ իւրեանց , յարեցան 'ի կողմն երկպառակելոց . զի իւրաքանչիւր կողմն ունէր 'ի ծառայութիւն զբաղմունք բերուացւոց 'ի բառնալ զգէնս և զկարասիս իւրեանց . 'ի հորգել նց ճննչ . այլև 'ի պիղծիլ յորժամ պիտոյ լինէր . ապա իբրև հաստատեցաւ խաղաղութիւն

դուր ի մէջ սպանիացւոց , դարձուցին նք զգէնս
 իւրեանց ի վր դուփաքայ ամուրայ որ էր ժառանգ
 վերջին ինքնակալին բերուայ , և կայր ապաստա
 նեալ ի հեռաւոր լերինս . կալան զնա , և ի 1571
 հասին զգլուխ նր . զնոյն արարին և այլոց մեծա
 մեծաց բերուացւոց , զորոց կարծիս ունէին յապս
 տամբուի մտաբերել : Եւ յետ այնորիկ ոչ ևս իշխ
 եաց ոք ի բերուացւոց գլուխ ամբառնալ լըդէմ
 սպանիացւոց մինչև ց1742 . յորում մի ոմն բերուա
 ցի ի քսակայ գաւառէ՝ որ ասէր զանձնէ իջանել
 յարքայական զարմէ , ետ հրատարակել զանձն թա
 գաւոր բերուայ . և զօրաժողով եղև լըդէմ սպա
 նիացւոց . բայց և սա հարաւ ի սպանիացւոց , և
 կուսակիցք նր յրոճեցան :

Ճ . Կառավարութի Բերոսայ :

Յայտ է յասացելոցս ի վերոյ՝ թէ կառավարու
 թին բերուայ էր միապետական . և իշխանուի
 ինքնակալաց նր անկախ գլխովին և անկողար ի
 հոգւորս և ի քղբականս . քզի լը որում իջանէին
 նք ի սերնդոց մանքօ քափաքայ՝ որ եղև առաջին
 օրէնագիր նց լը երկոցունց ևս , պահեցին և նք
 միշտ միաւորել զնոյն իշխանուիս : Աք անուանել
 կոչին իսպայթ ԼՂԻՐԴԻԻ . զի ուն ասացաք , ման
 քօ քարոզէր զանձն որդի արևու . և ի նմէ առաք
 եալ : Վնկ համարել էին նք յաջ ժողովրդեան իբր
 էակք երկնայինք . և զարմն նց սք և չնաշխարհիկ .
 ուստի և արգելեալ էր նց առնել ամուսնուի ար
 տաքոյ տոհմի իւրեանց . զի մի պղծեսցի արիւնն
 արքայական . վնյ որդիք մանքօի առին կանայս
 զքորս իւրեանց . իսկ սերունդք նց յետոյ լը մի
 մեանս ամուսնանային . ցեղն արքայական որոշեալ
 էր յայլոց իշխանոց ի ձեռն մասնաւոր հանդերձից
 և զարգուց . զոր չէր օրէն այլոց ի կիր արկանել :
 Մեծ էր շուք և հանդէս ինքնակալին . որում
 ժողվրդն առ հմրկ պատիւ և պաշտօն գրեթէ լծ
 ային ընծայէր . լմբանք և հրամանք նր իբր երկ
 նային պատգամք համարել էին առ նմ . մեծամեծք
 հայէին յինքնակալս իբր յեակս բնուք դերագոյնս
 ք զինքեանս . և ոչ երբէք յանդիման լինէին նց ,
 առանց ունելոյ յուս իւրեանց զբեռն ինչ ի նշան
 գերուե և կտրել հնազանդուե . վնյ չունէին նք
 պէտս ի կիր արկանելոյ զբռնուի , առ ի պարա
 ւան

ւանդել զժողովոյն 'ի կեօրումս հրամանաց իւրեանց .
 զի ինքնայօժար հնազանդէին նք յամի :
 Էւ յիրաւի՝ քզի թէպէտ այսչափ մեծ էր իշխանութի
 ինքնակալաց , սակայն ոչ իբր բռնակալ , այլ իբր
 հայր էին ժողովրդեան . յամի զօգուտ և զբարի նյ
 ինդրելով . յայն սակս բոլոր թմբուին բերուայ ը
 ամ Ժմկս ինքնակալաց իւրոց , միշտ յանդորր խա
 զազուէ վայելեաց . և եթէ արժան իցէ հաւատալ
 պատմութե բերուացւոց , ոչ որ յինքնակալաց իւր
 եանց արար երբեք պիտի յեղծանել և 'ի ջնջել
 զագգս՝ ը այլոց վայրենի ամերիկացւոց , կմ վն
 ազահուէ , այլ միայն շարժել 'ի դթոյ առ 'ի ընտե
 ւացուցանել զնս և հրահանդել 'ի քղքական կեանս .
 և ուսուցանել նյ արհեստս , զի անդորր և երջա
 նիկ կեանս վարեացեն . որ յայտ անտի է , զի 'ի
 յաղթելն նյ և 'ի նոճաճել ը արուբ իւրեանց ,
 ոչ վարելն ը նս իբր ը գերիս , այլ ունէին զնս
 իբր զսեփական ժողովոյս , բաժանորդս առնելով ամ
 ազատուէց և շահեկանութեց , յորս վայելէին ժողովրդ
 իւրեանց : Ամ յանցանք գործեալ ը գէմ օրինաց՝
 պատժել լինէր գլխապարտութե . զի ունէին զայն
 ոչ իբր ըկ յանցաւորութի մարդկային օրինաց , այլ
 իբր թշնամանս առ անուին . ուստի և անարժան
 համարելն զայնպիսին վայելել 'ի կեանս , զոր խոս
 տովանէին ունել յաճոյ իւրեանց . և այս իսկ է
 պաճն , զի հազիւ երբեք գործէր եղեւնութի ինչ
 'ի մէջ բերուացւոց :

Բոլոր մշակել երկիրն բերուայ՝ էր բաժանել յե
 ըս մասունս . առաջինն նոճիրել էր արեգական .
 երկրորդն ինքնակալին . իսկ երրորդն ժողովրդեան .
 զերեսին ևս ժողովոյն մշակէր . նախ զկալոճածս
 արեգական . որոյ արդիւնք սահմանել էին 'ի պէտս
 քրմաց , և 'ի շինութե տաճարաց ևն . ը նմին գոր
 ծէին և զկալոճածս որբոց , և այրեաց , ծերոց և
 տկարաց և զինոճորաց , որք զինոճորէին 'ի պահ
 պանութե Ծին . ապա մշակէին զկալոճածս ինքնա
 կալին . և զարդիւնս նր համբարելին 'ի հարկաց
 շտեմարանս 'ի պէտս թմբական ծախուց . զի ոչ
 գոյր առ նս գործածութե գրամոց . և ժողովոյն այլ
 ինչ հարկս ոչ տայր ինքնակալին , բաց 'ի մշակելոյ
 զկալոճածս նր . իսկ կալոճածք հարկ ժողովրդեան
 բաշխել լինէին ը թոճոյ անձանց իւրաքանչիւր գեր
 դաստանի . բայց ոչ տային նյ իբր սեփական ստաց
 ուճ , այլ միայն ը ամ մի . և ապա գլխէն նոր բա
 ժան

ժամանակն առնէին . վնյ և անդադար փոփոխէին
կալուածք 'ի յաւելլուլ և 'ի նուազել թոճոյանձանց
գերդատտանաց . 'ի սկսանել զնկուին առնէին
տօն ցնծուէ . և մի ոմն յարքունի պաշտօնատարաց
խմբովին ածէր զժողովրդն յանդս . և 'ի ձայն երաժշ
տական նուագարանաց և երգոց խրախուսէին զնն
'ի դործ : Չկայր որ դատարկ առ նն . քզի խստիւ
պատժէին զգատարկապորտս , ունելով զդատար
կունին իբր սղբիւր ամ չարեաց . վնյ որք անկարող
էին դործել , դնէին զնն 'ի պահպանել զսերմանել
արատրայս 'ի թռչնոց . և 'ի հսրկց շտեմարանէ մօ
տակարարէին զկարեւոր պէտս նյ :

Բոլոր ժողովրդ բերուայ յերկա դասս բաժանել էր .
առաջինն սկսել 'ի ստորին դասու՝ էր ոտորկաց . որք
անուանել կոչէին Եանաթնի . զգետ և տուն նյ
ունէր զմասնաւոր իմն ձև զնիւն յալոց . իսկ դործ
նյ էր բառնալ բեռինս . և կատարել զայլ ամ ա
նարգագոյն գործս . երկդ դասն էր հսրկ քղքաց
եաց . իսկ երրդն աղնուականաց . զորս սպանիացիք
Օրէնսն կոչէին . 'ի զարդուց՝ զոր կրէին յականջս .
և 'ի վեր ք զմս էր զարմն արքայական , կմ արեւոր
գիր : Ահա սյսպիսի էին օրէնք և քաղաքն կարգ
նախնի բերուացւոց :

Է . Արօն , և Եսայաբնի ԲԵՐՈՒՆԱՅԻՆՈՅ :

Յայտ է 'ի գրելոցս ցայս վայր եթէ բերուացիք
'ի սկզբանէ անտի մինչև ցԺմկս՝ յորում հասին
անգր սպանիացիք , կային 'ի խորին իմն կռապաշ
տուէ . որք և պաշտէին զարեգակն և զայլ երկնային՝
լուսաւորս . ունէին լւ ամ տեղիս մեհեանս և քուրմս .
որոց գլուխ և մեծ քրմասպետ էր ինքնակալ նյ ,
որդի արեւու անուանել , և թարգման կամաց նր .
ունէին և պատարապս և զոհս , զի լւ հրամանի ման
քօ քափաքայ առաջնոյ օրինագրի նյ՝ մատուցանէին
արեգական նուէրս յարգեանց երկրի . զոր նա կեն
դանարար ջերմութ իւրով բուսուցանէ և հասու
ցանէ , և զձեռակերտս ինչ արհեստի իւրեանց .
որով խոստովան լինէին 'ի նմէ լուսաւորեալ յու
սուսն այնց արուեստից . զոհէին երբեմն և զոմանս
յանասնոց , 'ի նշան երախտեաց վն սնուցանելոյ
զնն արեգական 'ի պէտս մարդկան : Յնջ ք զհա
ւաքիլ իւրեանց 'ի քղքական միաբանուի , և ընդու
նիլ օրէնս 'ի մանքօ քափաքայ , մատուցանէին և
իք

մարդագորհոյ . բայց յետ այնորիկ ոչ ևս . քղի մանքօ
 և այլ ինքնակալքորք թագաւորեցին զինի՝ ի սպառ
 սպառ բարձին ի միջոյ զայն դազանական սովորու
 թի . քաջ գիտելով , եթէ չէ մարթ հօր բարերարի
 ուղի կարծէին զարեգակն՝ հաճիլ թէ զենու մն որդ
 ւոց . վն թ վկայելոյ կարկիզասոյ վէկայ՝ ինքնա
 կալք բերուայ ոչ երբէք շաղախեցին զսեղանս ար
 ևու այնպիսի անագորոյն զոհիւք . և թէնդո բիշմբ
 յառաջնոց պատմագրաց սպանիացւոց ասեն , թէ
 բերուացիք զոհէին և զմարդիկ , բայց զայն ասեն
 ի լրոյ . և ոչ իբր ականատես . վն իմանալ պարտ
 է զայն վն նախնի վայրագ բերուացւոց . և յառաջ
 ք զսկզբնաւորութի թագաւորութե իւրեանց . սա
 կայն ասի թէ ի միումն ի տօծից իւրեանց մատու
 ցանէին կարկանդակս զանդեալս արեամբ . զոր հա
 նէին ի բաղկէ , ի ճակատու , և յըռնդաց տղայոց .
 այս ծէս երևի մնացել առ նն ի նախնի սովորութե
 մարդագորհոյ :

Արդ՝ թէնդո խնայէին նք զենու զմարդ ի պատիւ
 արեգական , բայց ոչ նոյննդս ի պատիւ ինքնակա
 լաց . քղի յորժամ մեռանէր ինքնակալ նց , կմ այլ
 ք ի նշանաւոր արանց , սպանանէին զերեւելի իմն
 թիւ ի պաշտօնէից և յարբանեկաց նր . և ի միա
 սին թէ նմ թագէին ի գերեզմանի . զի ի հանգերձել
 թի ստրասաւորեսցեն նմ նովին շքով , որով յառ
 տիս պաշտէին զնա . ասի թէ ի մահուն կուանայ
 քափաքայ՝ տուաւ ի հոգակաւոր ինքնակալի բերուայ
 աւելի ք զհազարս ի պաշտօնէից նր սպանին և
 թապեցին թէ նմա : Ըստ օրինաց բերուացւոց՝ ար
 գելեալ էր առ նն բազմակնութի . ուղ և հարձս ու
 նիլ . միայն ինքնակալք կարող էին առնուլ հարձս .
 զորս ընտրէին ի կուսանաց նոյնիւրեւոց ի տաճարն
 արեգական . այլ թուի թէ զաւակք նց ոչ էին հա
 մարել յարբայական տոհմէ . վն և ոչ կարէին յա
 ջորդել ի թագաւորութե :

Այլ այժմ բարձել են այս նմ խորանք և սովորու
 թեք զայդ թէ կուսպաշտութե . զի համօրէն բերուա
 ցիք որք են թ արուք սպանիացւոց , և խառն թ նմ
 բնակին՝ կմ ի չըջակայ դեօղս , են ուղղադաւան
 քրիստոնեայք . ուստի այժմ բերու է իբր մի յճաց
 քմագաւան արուեց . ունի բազմապատիկ եկեղե
 ցիս և վանորայս յիմմ քղքս և ի գեօղս . և երկու
 արքեպիսուսն , մին նստի ի լիմս . և ունի թ իւրե
 եպիսուսն . որք են Կաթոնիս , կմ ՍԹ յովանէս յաղթաւ
 թէ .

ԳՎԻՏԻՆ ԿԻՄ ԳՎԻՏԻՆԻ ԱՌԱՄԱՆՅՈՒՆՆԵՐ :

Այս քառ ձգի 'ի հիւսիսային կողմն նշնգլին . և ունի իւր սահման 'ի հիւսիսոյ՝ զփօփայան . յարևելեց՝ զգվիքսոս . 'ի հարաւոյ զապքիամորէս . իսկ յարևմտեց՝ զովկիանոսն խաղաղական . և թէպէտ ուղղակի ը հասարակածիւ անկանի , սակայն օգնր քաղցր է և բարեխառն , զերծ յերկուց ծայրեց , ք 'ի սաստիկ տօթոյ և 'ի սաստիկ ցրտոյ . սակս տարապայման բարձրուն երկրի նր , որ ոչ տայ տեղի անդրադարձութե շառաւիղաց արեգական . վնյ հողմունք նր նուրբ են առողջարար և կանոնաւոր . որք սովորաբար շնչեն 'ի հիւսիսոյ կիմ 'ի հարաւոյ , և թէպէտ երբեմն փոփոխին , բայց չունին սահմանել թմկ : Եղանակք նր գրեթէ ը ամն ողջոյն միօրինակ են և անայլայլակ ը ջերմութե և ը ցրտութե . զի զնշնունն որ ը մէջ ձմեռան և ամառան՝ սակաւ ինչ է . միջոցն որ ը մէջ սեպտ' և օտոբր' ը կոչի առ նս ձմեռն . և յայնժամ յաճախեն անձրեք ջաղքք և զարհուրելի որոտմունք և փայլաւակմունք . իսկ մնացեալ մասն անոռանի ամառն . յորում ը մեծի մասին պարզ են երկինք , ը առաւօտն սովորաբար զով է . 'ի միջօրէի ջերմ . իսկ 'ի գիշերի բարեխառն :

Երկիր նր լեռնային է յոյժ . և լերինք նր մեծաւ մեծք և բարձունք . որք են 'ի քորտիլեան լեռանց անտի . գլուխ նց 'ի բիւմ տեղիս ը ամն ողջոյն ձիւնապատ . և ոմանք հրաբուլիք . որք և պառճառեն սարսափելի գետնաշարժութիս . բայց ունի և մեծաւ տարած դաշտս . և հովիտս արգաւանդս պարարտարօտս և քաջ մշակելս , վնյ բերէ առատապէս ցորեան , և այլ զնշն աղգս արմտեաց և պտղոց անլհատ ը ամն ողջոյն . զի 'ի հասանել պտղոց՝ տերեք ծառոց փոխեն զչոյն , արձակեն նոր տերեւ և ծագիկս , և բերեն պտուղս . նոյնպէս և արմուիք երկրի անլհատ յաջորդութ պողաբերեն . զի 'ի նոյն թմկի սերմանեն և հնձեն . և 'ի բիւմ տեղիս սերմանեն՝ մինչդեռ յայլս հնձեն . սակայն առատագոյն հունձք ունին զորոյն թմկ : Ունի և զնմ տեւապէս ընտանի անասնոց և հաւուց , որք պատճալան են յոյժ . այլև բամբակ և ասր առատ . յորոց գործեն զնշն ձեռակերտս :

Այս այս զնշն բերք , և ասոճեղէն և բամբակի ձե .

ձեռակերտք՝ են գլխաւոր վաճառք գլխորդին . որք սիւսին ը բովանդակ բերու . և ինքն փոխարէն ը ունի յայլոց՝ արծաթ գինի օղի իւղ պղինձ անագ և երկաթ . թէպէտ գտանին և 'ի նմ' բովք երկաթ թոյ , այլ չքեալ կան անգործ . բայց առաւել քան զնմ' ը ունի լեզակ 'ի նոր սպանիոյ . քզի բնակիչք նր' սիրեն յոյժ զգոյն կապուտակ . գտանին 'ի սմին գւռի և աղահանք 'ի դաշտս . որք բերեն աղ առատ բաւական 'ի պէտս բնակչաց նր' : Իսկ գլխաւոր տեղիք նր' են հետագայք :

Գ. ՎԵՐԱՆ : Եւ գլխաւոր մայրաքաղաք համարէն նահանգ գին . եպստանիստ և աթոռ գերագոյն ատենի նր' . ը տարածուէ ոչ այնչափ ինչ մեծ , այլ բարեշէն բնամարդ և բնավաճառ . կառուցել ը զառ 'ի վայր միումն 'ի բորտիլեան լերանց 'ի խոժոռ և յառապար վայրի . իբր 35 փարսախաւ հեռի 'ի խաղաղական ծովէ յարևելեան կողմն . ունի բնակիչս իբր 50 հազար որք ը մեծի մասին սպանիացիք են . իսկ այլք ամերիկացիք , և ծնեալք 'ի խառն ամուսնութէ , և սակաւ խափշկք ամերիկեցիք : Գլխաւոր փողոցք նր' սալայատակ են . իսկ այլք ոչ նոյն պէս , ուստի և տղմուտ են յոյժ մանաւանդ յանձրեային Ժմկս , յորս չէ հնար շրջիլ 'ի նմ' . շինուածք գրեթէ առ հնրկ են աղիւսակերտք . յորս փխէ կրոյ 'ի կիր առնուն զբաղադրուի իմն քաջ մածուցիկ . տուիք մեծամեծաց ը արձակ են , այլ բովանդակ միայարկ . ունի երկս գլխաւոր հրապարակս . յորս երևելի է մեծ հրապարակն քառակուսի , յորոյ 'ի մի կողմն է մայր եկեղեցի քղբին և յանդիման նր' եպստարանն . իսկ յայլ յերկուս կողմանս են ապարանք քղբին , և ժողովեղի գւռկան ժողովոյն . բայց յետինս այս քայքայեալ է և մերձ 'ի կործանումն , թէ չիցէ նորոգել մինչև ցայժմ : Բայց 'ի մայր եկեղեցւոյն որ մեծ է և երևելի և բազմադանձ , են անգ եօթն ժողովապետական եկեղեցիք . և բնմ' մենաստանք արանց և կանանց , յորոց մի էր և մենաստանն յմեանց՝ առ հնրկ մեծամեծք . և եկեղեցիք նց զարգարեալք մեծագին զարդուք մենդ յաւուրս հանգիստաւոր աստից . գտանի անգ և նոր կրօն կոչեցել միաբանուի անամօրն բեթղէ հէմի , հիմնել 'ի 1626 յամերիկա 'ի կվադիմալա . միանձուիք նր' բոկոտն շրջին , և կրեն զմարտս . գոյն զգեստուց նց նման է զգեստուց քաթուղինաց . և ծառայեն հիւանդաց 'ի հասարակաց անկեղանոցի .

գտանի 'ի սմին քղքի և համալսարան և երկու երևելի գպրոցք. որք են ը խնամակալուք կրօնաւորաց:

Ենպարան սր հիմնեցաւ 'ի 1545. և տարեկան հասք ենդսի նր է 24000 փէցա: Ոչ այնչափ ինչ հեռի 'ի քղքէ աստի գտանի լեառն Փէլէնէա կոչեցել. որ 'ի նախնուսն էր հրաբուղի, և բլմ' անդամ արծաղէր ծուխ և բոց բորբոքել, ը նմին և մոխիր Թանձր, և քարինս հալեալս զօրէն կղկզանաց երկաթոյ ցընդէր յօդս. այլ այժմ 'ի վաղ Ժմկց դադարել կայ խոպառ, սակայն բնակիչք քղքին բլմ' անդամ ահիւ մեծաւ տաղնապին 'ի լսել զսոսկալի շառաջուն պոճառել 'ի հողմոց յընդերս նր հաւաքելոց. յիշելով զանցել մեծամեծ չարիս, զոր աւանդուք պատմեն հարք որդւոց:

Փօրքօ Վէօ: Ի մի յառաջին բնակուեց սպանիացւոց յարեմոտեան կողմն գվիդոնի. որ և յայն սակա պահէ մինչև ցայժմ զանուն քղքի. այլ իրօք է գետլ փոքր և աննշան. տունք նր ը մեծի մասին են հիւլք եղեգնակերօք ծածկեալք յարդիւ և տերևովք, բնակիչք նր ժողովեն մոմ և բամբակ. մշակեն և ծխախոտ և դադաով. բայց առ դժոճարուեալն հաց և առ 'ի չգոյէ անդ մօտ գետոյ՝ վաճառականուի նր նոճաղ է յոյժ:

Կոյաֆօլի: Քաղոք երկդ ը լաւուե զինի գվիդոնի. բազմամարդ ը իւրում համեմատուե և բազմավաճառ. կառուցել առ համանուն գետով՝ որ է նաւարկելի իւր 24 փարսախաւ 'ի ծովէ մինչև 'ի մաքսանոց անգր քղքին. ուստի և կարի դիւրացուցանէ զվաճառականուի նր. շրջապատ քղքին է իւր 2 մկոն. և բաժանի յերկու մասունս 'ի հին և 'ի նոր, անջրպետ 'ի միջի ունելով մեծամեծ հեղեղատս և խառոյ, յորոց վր կառուցել կայ կամուրջ երկայնաձիգ 'ի հաղորդուի երկուց մասանց քաղաքին ը միմեանս. ունի բնակիչս իւրեւ 2000. երկու փոքրիկ ամրոցս. և գունդ մի եւրոպացի զօրաց 'ի պահպանուի նշ. երկու մենաստանս կրօնաւորաց, և այլ եկեղեցիս, ուր նստի և մի ոմն փոխանորդ ենդսին գվիդոնի: Գլխաւոր վաճառք նր են բերք շրջակայ վիճակի իւրոյ. քն գադաով, փայտ 'ի պէտք շինոճածոց, և ազգ մի ատոճի կմ բամբակոյ, որ է բերք ծառոյ ինչ յորմէ գործեն անկողինս և բարձս. զի չէ հնար նիւթել զայն ուն զվուշ կմ զբամբակ, և անկանել ոստայնս. վաճառէ և եղջերաւոր ախաս:

նասունս և դրաստս . զի անասուն բնի՞ ունի . իսկ երկդ գլուխ վաճառականուէ նր են զնի՞ն ձեռակերոք : Փոխանակ այս վաճառաց լուսնի յեւրոպիոյ և յայլոյ շրջակայ տեղեաց՝ գինն օղի իւր չորս պատուս բամբակ ալիւր ապուխտ խողենուոյ և պանիր : Հանդէսդ այսր քղքի է լարձակ ծոց . որ ի սարէն սթյն հեղինեայ ձգի մինչև ի սարն տգիտակ . և յանուն նր կոչի ծոց Կոյաֆփիայ :

Փռնա : Կղզի ի ծոցն կույաֆփիայ ի բերան կույաֆփիլ գետոյ . ձև նր է քառակուսի . իսկ երկիրն հարթածաւալ . ունի իւր համանուն քղք մի միայն և փղբրիկ . յորում են իբրև 50 տունք փայտակերոք շինեալք ի վր ցցից բարձր ի գետնոյ . լը որս սանգիւօք ելանեն ի պաճաւ յաճախ ողողելոյ ջրոյն զայս կղզի : Ասի թէ ի նախնուսն բնակէին ի նմ իբր 12 . 14 հէր բնիկ ամերիկացիք . այլ այժմ թիւ համօրէն բնակչաց նր հազիւ հասաւ եւ ց300 . ունի և փղբրիկ եկեղեցի . և մի ժողովրդապետ ի հովուէլ զժողովրդն :

Օրապալ : Գլխաւոր գետը մասնաւոր վիճակի ի հիւսիսակողմն գլիդոնի . երկիրնր արդաւանդ ունի արօսս պատուականս , և բերէ շաքար առատ . թիւ բնակչաց համօրէն վիճակին հասանէ ց18 . 20 հէր որք ժրաջան են և աշխատասէր . գործեն պէտպէս բամբակի ձեռակերաս , որք ի յարդի են յոյժ լը բոլոր բերու . ուստի և բնմ շահին յայնցանէ :

Դաֆունիա , կիմ Դաֆունա . ի բարբառ սղանխացոց Լաֆենիո քէ լա դաֆունա : Աւան կիմ գիւղաքղք մեծ և բարեշէն , և գլխաւոր տեղի մասնաւոր վիճակի . կառուցեալ յլարձակ դաշտավայրի մերձ առ ոտս միոյ ի բարձրագոյն քորախլեան լեւանց . փողոցք նր լայն են և ուղիղ . շինուածքն բովանդակ քարաշէն , այլ ցած և միայարկ ի պատճառս գետնաշարժուէ՝ որ յաճախ լինի անդ . ունի մի ժողովրդապետական եկեղեցի . յորում են երկու քհնյք . մի՝ վն սղանխացոց , և միւս ևս՝ վն բնիկ ամերիկացոց , և երեք կիմ չորս մենաստանս կրօնաւորաց . թիւ բնակչաց համօրէն վիճակին հասանէ ց10 . 12 հէր , որք ժրաջան են և աշխատասէր . գործեն պէտպէս ձեռակերաս ատուցողէնս և ի բամբակոյ . ապխտեն և խողենի բնի՞ յոյժ . զոր առաքեն ի գլիդոն , ի րիօպամպա , ի կույաֆփիլ , և յայլ շրջակայ տեղիս : Ի 1699 ի յունիսի 20 եղև աստ գետնաշարժութիւն սաստիկ , որ տարածեցաւ լը բոլոր գլխն գլիդոնի

գտանի 'ի սմին քղքի և համալսարան և երկու երևելի գալորոցք . որք են ը խնամակալուք կրօնաւորաց :

Եւրոպայի սր հիմնեցաւ 'ի 1545 . և տարեկան հասք եւրոսի նր է 24000 փեցա : Ոչ այնչափ ինչ հեռի 'ի քղքէ աստի գտանի լեառն Փիւնիկա կոչեցեւ . որ 'ի նախնուսն էր հրաբուդի , և բիւմ անգամ արծա կէր ծուխ և բոց բորբոքեւ , ը նմին և մոխիր թանձր , և քարինս հալեալս զօրէն կղկղանաց երկաթոյ ցընդէր յօդս . այլ այժմ 'ի վաղ Ժմկց գաղարեւ կայ խողառ . սակայն բնակիչք քղքին բիւմ անգամ ահիւ մեծաւ տագնապին 'ի լսել զսոսկալի շառաչինս պիտեւ 'ի հողմոց յընդերս նր հաւաքելոց . յիշելով զանցեւ մեծամեծ չարիս , զոր աւանդուք պատմեն հարք որդւոց :

Փօրթօ վիէօ : Ի մի յառաջին բնակուեց սպանիացւոց յարեմտեան կողմն գվիդոնի . որ և յայն սակա պահէ մինչև ցայժմ զանուս քղքի . այլ իրօք է գեղ փորր և աննշան . տունք նր ը մեծի մասին են հիւրք եղեգնակերոք ծածկեալք յարդիւ և տերևովք , բնակիչք նր ժողովեն մոմ և բամբակ . մշակեն և ծխախոտ և գաղաով . բայց առ դժուարութե ճնշհաց՝ և առ 'ի չգոյէ անդ մօտ գետոյ՝ վաճառականուի նր նուազ է յոյժ :

Կոյաֆիլի : Բազումք երկգ ը լաւութե զկնի գվիդոնի . բազմամարդ ը իւրում համեմատութե և բազմավաճառ . կառուցեւ առ համանուն դետով՝ որ է նաւարկելի իբր 24 փարսախաւ 'ի ծովէ մինչև 'ի մաքսանոց անգր քղքին . ուստի և կարի դիւրացուցանէ զվաճառականութի նր . շրջապատ քղքին է իբր 2 մղոն . և բաժանի յերկու մասունս 'ի հին և 'ի նոր , անջրպետ 'ի միջի ունեւով մեծամեծ հեղեղատս և խողառ , յորոց վր կառուցեւ կայ կամուրջ երկայնաձիգ 'ի հաղորդութի երկուց մասանց քաղաքին ը միմեանս . ունի բնակիչս իբրև 2000 . երկու փոքրիկ ամրոցս . և գունդ մի եւրոպացի զօրաց 'ի սրահոյանութի նց . երկու մենաստանս կրօնաւորաց , և այլ եկեղեցիս , ուր նստի և մի ոմն փոխանորդ եւրոսին գվիդոնի : Գլխաւոր վաճառք նր են բերք շրջակայ վիճակի իւրոյ . զք գաղաով , փայտ 'ի պէտս շինուածոց , և ազգ մի ասուրի կի՛ բամբակոյ , որ է բերք ծառոյ ինչ յորմէ գործեն անկողինս և բարձագի չէ հնար նիւթել զայն ուն զվառ կի՛ զբամբակ , և անկանել ոստայնս . վաճառէ և եղջերաւոր առնաս :

հասունս և դրաստս . զի անասուն բնի՞ ունի . իսկ երկդ գլուխ վաճառականուէ նր են զնի՞ն ձեռակերտք : Փոխանակ այս վաճառաց լուսնի յեւրոպիոյ և յայլոյ շրջակայ տեղեաց՝ գինի օղի իւր չորս պատուս բամբակ ալեւր ապուխտ խողենեոյ և պանիր : Հանդէպ այսր քղքի է լարձակ ծոց . որ ի սարէն սթշն հեղինեայ ձգի մինչև ի սարն սպիտակ .

և յանուն նր կոչի ծոց կոչագովիւն :

Փռնա : Կղզի ի ծոցն կույագովեայ ի բերան կույագովիլ գետոյ . ձև նր է քառակուսի . իսկ երկիրն հարթածաւալ . ունի իւր համանուն քղք մի միայն և փղբրիկ . յորում են իբրև 50 տուէք փայտակերտք շինեալք ի վր ցցից բարձր ի գետնոյ . լէ որս սանգիւօք ելանեն ի պաճս յաճախ ողողելոյ ջրոյն զայս կղզի : Ասի թէ ինախնուսն բնակէին ի նմ իբր 12 . 14 հէր բնիկ ամերիկացիք . այլ այժմ թիւ համօրէն բնակչաց նր հազիւ հասաւ նէ ց300 . ունի և փղբրիկ եկեղեցի . և մի ժողովրդապետ ի հովուել զգլխորդն :

Օդապուլ : Գլխաւոր գետը մասնաւոր վիճակի ի հիւսիսակողմն գվիդոնի . երկիրն արդաւանդ ունի արօսս պատուականս , և բերէ շաքար առատ . թիւ բնակչաց համօրէն վիճակին հասանէ ց18 . 20 հէր որք ժրաջան են և աշխատասէր . գործեն պէսպէս բամբակի ձեռակերտս , որք ի յարգի են յոյժ լէ բոլոր բերու . ուստի և բնի շահին յայնցանէ :

Դագուանիա , կիմ Դագուանա . ի բարբառ սպանիացեաց ձևսնէն Դագուանա : Աւան կիմ գիւղաքղք մեծ և բարեշէն , և գլխաւոր տեղի մասնաւոր վիճակի . կառուցեալ յլարձակ գաղտաւայրի մերձ առ ոտս միոյ ի բարձրագոյն քորաիլեան լէրանց . փողոցք նր լայն են և ուղիղ . շինուածքն բովանդակ քարաշէն , այլ ցած և միայրիկ ի պատճառս գետնաշարժուէ՝ որ յաճախ լինի անդ . ունի մի ժողովրդապետական եկեղեցի . յորում են երկու քհնյք . մի՛ վն սպանիացեաց , և միւս ևս՝ վն բնիկ ամերիկացեաց , և երեք կիմ չորս մենաստանս կրօնաւորաց . թիւ բնակչաց համօրէն վիճակին հասանէ ց10 . 12 հէր , որք ժրաջան են և աշխատասէր . գործեն պէսպէս ձեռակերտս ասուեղէնս և ի բամբակոյ . ապխտեն և խողենի բնի յոյժ . զոր առաքեն ի գվիդոն , ի րիօպամպա , ի կույագովիլ , և յայլ շրջակայ տեղիս : ի 1699 ի յունիսի 20 եղև աստ գետնաշարժութիւն սաստիկ , որ տարածեցաւ լէ բոլոր գլուն գվիդոննի

նի . և 'ի 600 տանց և յայլոց շինոճածոց նր մի միայն մնաց կանգուն . և մենաստանն և եկեղեցին յնեանց . բայց և այնք այնպէս խտրխալել էին , զի հարկ եղև կործանել զնս . այլ յետոյ վերստին շինեցաւ բոլոր աւանն 'ի սունկ քարանց անտի որք զեղան արտաքս 'ի հրաբուլիս լեբանց . և ասի թէ այնպէս թելթել են , զի զօրէն փայտի ծածանին յերեսս ջուրց . և գոլով ծակոտկէն՝ կիրն լը մտանէ յամ մասուոնս նց , և ամրակուռ կապէ զնս լը միմեանս 'ի հիւսոճած որմոց . ուստի այժմ շինոճածք սյսր աւանի ոչ այնպիսի դիւրաւ վնասին 'ի գետնաշար ժուէ : 'ի 1533 յորժամ սերտառիանոսպէլուքազոր եմուտ յայս վիճակ 'ի Թիրել նմ , քողոփաքսի լեառն մեծ՝ որոյ գլուխ մշտնջենաւոր ձեամբ պատէլ է , յանկարծակի իմն բորբոքեցաւ , և արծակեաց հըր գէհ զարհուրելի . և զի բնակիչք տեղւոյն ոչ գիտէին թէ ունի նա հուր յընդերս իւր , համարեցան զայն սպառնալիք իմն նաժոյց . վնկ ինքնակամ անձ նատուր եղեն սպանիացւոց . միւս ևս երևելի հրաբուլիս եղև 'ի 1743 :

Րիօպաճա : Աւան գլխաւոր համանուն վիճակի . բարեշէն և բազմամարդ , 'ի սմին վիճակի գտանին առատաբեր բովք սսկւոյ և արծաթոյ 'ի բզմ տեղիս . այլ բովանդակ լքեալ կան տնգործ . վն զի բնակիչք նր հաստատել ունին 'ի մաի՝ թէ գործել 'ի մետաղս , իցէ արոճեստ իմն վնասակար և մահաբեր . յայն սակս յորժամ որ 'ի նցէ խորհի ձեռն արկանել 'ի նս , նմ հնարիւք գուն գործեն նահանջել զնա 'ի գործոյ անտի :

Ալուէնպա , կմ Պաճա : Քաղաք բարեշէն և գլխաւոր տեղի մտանաւոր վիճակի կառուցել իւր 170 միլոնաւ հեռի 'ի գվիդոնէ 'ի հարաւակողմն առ քուրաքայի , կմ սք յակոր կոչեցել վտակաւ . որ յետ լը երկար թիւրաթեկ ընթացից յարեմոից յարեւելս , գնայ անկանի 'ի գետն ամաղունեաց : Ըստ ասելոց սպանիացւոց՝ թիճ բնակչաց քաղաքիս հասանէ 520 հըր . ունի երկու մենաստանս կրօնաւորաց , գոմէ նիկեանց և ֆրանցիսկեանց . գործեն 'ի քաղաքիս զանազան ձեռակերտս սսոճեղէնս և բամբակիս : Մերձ յայս քաղաք՝ է գեղ կոչեցեալ Քանաբ կմ Քանաբոյան . հռչակաւոր սակս մնացորդ աւերաւ կաց ամրոցին , զոր 'ի հնումն կառուցեալ են անդ բերուացիք :

ՄԷ Ռիօյէլ Իպատուա : Քաղաք բարեշէն և գլխաւոր 'ի

'ի համանունն վիճակի . կառուցել 'ի ծայր լաւրձակ
 դաշտի լը մէջ երկուց գետոց . որք խոնաւացուցա-
 նեն և կակղեն զդաշտն բոլոր . փողոցք նր լայն են
 և ուղիղ . տունքն լը մեծի մասին քարաշէնք՝ այլ
 միայակք . Թիւ բնակչաց նր իբր 10 հզլ . ունի մի
 ժողդպետական եկեղեցի . և 3 . 4 մենաստանս կրօ-
 նաւորաց , և մի կուսանաց . և շուրջ զիւրև ար-
 ուարձանս , ուր բնակին բնիկ ամերիկացիք յաղքա-
 տակերտ խրճիթս : Այս վիճակ բովանդակ ար-
 դաւանդ է յոյժ , և քաջ մշակել . բերէ շաքար ա-
 ռատ , և աղբի աղբի պտուղս , ցորեան և այլ արմը-
 ախ , և բամբակ , յորմէ գործեն զանազան ձեռա-
 կերտս . ունի և աղ , բայց է խառնել լը բորակի .
 ուստի չէ այնչափ լաւ . 'ի միում կողման այսր վի-
 ճակի՝ դտանի վայրենի էշ բզմ . որք երամովին
 շրջին . զորս սպանիացիք միաբանել լը բերուացւոց
 որսան կենդանւոյն . որք 'ի սկզբան անդ կատարի
 են յոյժ , այլ յորժամ ընտելանան՝ լինին հեղ . մենդ-
 բիրտ և ապուշ ոյնչ լը հատ յընտանի խոց . զորս
 և ծառայեցուցանեն փնկ ընտանի գրաստուց 'ի
 բառնալ զբեռինս :

Լափէխս , կմ Լափաս . Քայախս . Դօսանա . Քուլէ . կմ
 Չիուլէ . Քարախո . Լէառն քի . Քուլէի . Սէ զու-
 կիս . Պաննու . Եակնաթի . Ալիւմաստ . Մափալա . Օ-
 նա . Տարոմա . ևն : Են դիւսուոր աւանք և գետլք
 'ի դաւառին գվիդոնի :

ՎԻՃԱԿՈՍ :

Ղաւառ լաւրձակ՝ որ ունի իւր սահման 'ի հիւ-
 սիսոյ՝ զփոփայան . 'ի հարաւոյ և յարեմաից՝
 զդաւառն գվիդոնի . իսկ յարեւելից՝ զաքվարիք
 գետն : Օդ նր ջերմ է և խոնաւ . վս զի գրեթէ
 անդակտա է անդ անձրևն . երկիրն լեռնային և
 անտառալից . 'ի հարաւային կողմանո նր գտանի
 կինամոն . այն է՝ տառչն վայրենի . որոյ գոյնն
 հոտն և արտաքին տեսիլ՝ նման է ամ իրօք բնիկ
 կինամոնի սէյլան կղզւոյն . նոյնպէս և աերեն և
 ծաղիկն անուշահոտ ուն նորայն , և գուցէ առաւել .
 այլ համն ստորին է յոյժ ք զկինամոնի սէյլանայ .
 գուցէ սակս չգիտելոյ բնակչաց երկրին զճգրիտ
 դարման այսր բուսոյ . ունի և պէսպէս տեսակս
 արմատաց պաղոց և արմատոց . այլև խիյարչէնպէ ,
 և բովս ոսկւոյ :

Չայս վիճակ եղիտ 'ի 1536 կոնստանդուս արաղ փի-
նէտեան . զոր սերաստիանոս պաշալքազարեան ա-
ռաքեաց 'ի կողմանս յայսոսիկ 'ի լատեսէլ զերկիրն .
իսկ նր գտեալ անդ ոսկի առատ և խնյարէնպէ ,
դարձ արտը վիճիկի , և պատմեաց զերսն իշխանի
իւրօւմ . ապա 'ի 1549 մարքէզն քանէգայ փոխար-
քայն բերուայ առաքեաց զձիւ բամբրէզ աւալոսայ
զայրն քաջ և յաջողաձեւն 'ի տիրել երկրին . որ և
քաջուք 'ի գլուխ տարաւ զհրաման նր կալել զվի-
ճակն բովանդակ . և հիմնեաց 'ի նմ քաղաքս աւանս
և գեօղս . բայց 'ի շրջակայս նր դեռ գտանին զա-
նազան ցեղք ամերիկացւոց ազատք և ինքնագլուխք ,
սփռեալք 'ի լերինս և յանտառս և 'ի ձորս . որք
ստէպ յարձակին 'ի սահմանս սպանիացւոց , և բզմ
միասն գործեն յարտորայս և 'ի գեօղս նց . վնջ
բնակիչք նր պարաւանդէլ են միշտ հսկել և սր-
հել զսահմանս իւրեանց յերեսաց նց . յորժամ
գէտ լինի սպանիացւոց սնոյմաւ 'ի վր հասանել
նց , այլ ինչ ոչ կարեն շահիլ 'ի նցէ , բայց միայն
մարդագերիս . զի աղքատ են ամենեւին , և չունին
ինչ բնաւ ստացունածս : Իսկ գլխաւոր տեղիք այսր
գաւառի են հետագայք :

Արքիւսանս , կմ Օրաքիւսանս : Ըստ այժմեան Ճա-
դրաց' է գլխաւոր քաղաք այսր գւնի բարեշէն , կա-
ռուցեալ առ վտակաւ ինչ նախօ գետոյն . յարեւ-
ելեան կողմն գվիգոնի իբրե 80 մղոնաւ հեռի 'ի
նմանէ :

Պաշտա : Էր գլխաւոր քաղաք գւնին , 'և աթոռ
կուսակալ իշխանի նր . այլ այժմ լը 'նոր Ճադրաց'
ոչ ևս . շինեցաւ 'ի 1559 'ի ձիւայ բամբրէզայ աւա-
լոսայ 'ի հարաւակողմն գվիգոնի իբր 50 մղոնաւ
հեռի 'ի նմանէ . գլխաւոր գործ բնակաց նր է
նիւթել բամբակ , և անկանել օտայնս :

ՄԲ յաւէի : Է աւան փոքր 'ի սմին գւնի առ միով
'ի վտակայ գետոյն ամազունեաց :

Նախօ . ՄԲ բալա դառայ . Ալլիւա . Մասիւ . ՄԲ Էնիւա-
իւ . ՄԲ պէրոս . Անուա յնի . ՄԲ Կաւիլիոս : Են այլ
նշանաւոր տեղիք յայսմ գաւառի :

Վսիպարոս . Կոչի և Վալիւաճորէս :

Ղարաւէ զհարաւային մասն նահանգին գվիգոնի .
և ունի իւր սահման 'ի հիւսիսոյ՝ զգվիգոսս .
'ի հարաւոյ՝ զնահանգն լիւնայի . յարեւելից՝ զՃն ա-
մա

մատուցեալս . իսկ յարեամից՝ զգաւտուն գվիգոն : Ունի բզմի գետս մեծամեծս . յորս երեւելի են մաւրանսն . և գետն անուանեալ նր յակոբ : Օգ նր կարի այլազան է յօդոյ գվիքսոսի . զի 'ի նմ ձմեռն սկսանի յապրիլի , և ձգի մինչև ցոեպտ . իսկ աստ լեհակառակն՝ քաղցրագոյն եղանակ տարւոյն՝ է 'ի սեպտ' . յորում Ժմկի շնչեն քաղցրաշունչ հոգմունք լը մեծի մասին 'ի հիւսիսոյ . երկինքն պարզ են , և երկիրն դաշարագեղ . այլ ձմեռն ցուրտ է և անձրևալից :

Երկիր նր արգաւանդ է , բերէ առատապէս զնմ տեսակս արմուեաց և պտղոց՝ որք սիրեն զօգ խոնսու . այլև ծխախոտ պատուական զոր ծաղեալ և կապեալ 'ի գլանակս , առաքեն լը բոլոր բերու . ունի և շաքար առատ և բամբակ . բայց առ ահլ շրջակայ վայրենի ազգաց՝ որք ստէպ յարձակել ապականեն զարտորայս նց , ոչ սերմանեն աւելի . ք որչափ ինչ հարկաւոր է 'ի պէտս իւրեանց . 'ի մեջ բիւրաղգի ծառոց՝ որք լի են յանտառս սորին գւնի , գտանի և ստորաքս՝ որ բերէ զխէժ պատուական և անուշահոտ , բայց սակաւ . այս ծառք բուսանին փոքր մի հեռի 'ի գիւղօրէից . վնկ վաան գաւոր է երթալ 'ի խնդիր այնր պատուական խիժի , սակս վայրենի աղգաց՝ որք յորաժամ դարաւնին յանտառս . նոյն վաանդ կոյ առաջի , որոց երթան 'ի խնդիր կապուտակ պատուական ներկոյ . զի հանք նց նոյնպէս հեռի են 'ի գիւղօրէից . վնկ կարի սակաւ գտանի 'ի ներկոյ անտի յայսմ գաւառի : Գտանի անդ և կինամոն գրեթէ հաւասար ազնոճուէ կինամոնի սեյլանայ . և լը ոմանց գուցէ ազնոճագոյն . նոյնպէս և խէժ իմն , և բալասան ազնիւ զոր քոփալ կոչեն . այլև մոմ անտառային , որ չէ այնչափ ինչ 'ի յարգի զի է սեւագոյն . և յորժամ վառի՝ արձակէ հոտ դարչ : Այս գաւառ ունի զանազան քաղաքս և գեօղս , որոց գլխաւորքն են հետագայք :

ՍԷ յովանէն պրաթօֆօրայ : Է գլխաւոր քաղաք կառուցեալ առ միով 'ի վաակաց մարակնոն գետոյն մերձ 'ի տեղին ուր խառնին 'ի միմեանս :

Լօսս : Բաղաք և գլխաւոր տեղի համանուն վիճակի . կառուցել մերձ յակուհո գետոյն սրջն յակոբայ . ունի երկու եկեղեցիս . և մի անկեղանոց . իսկ բոլոր վիճակն ունի գեօղս իւր 14 . և բնակիչս աւելի ք 10 հզր . որք գործեն սկսպէս ձեռակէ .

կերտս պատուհանս : 'ի շրջակայ վիճակի սորին
բղբի գտանի քինա առատ . որ է կեղև մասնաւոր ինչ
ծառայ . դեղ աղդողական լեզէմ՝ եւօրեայ տենդի :
Մարտ : Բաղաք առ մորոնա գետով . որ է մի 'ի
վտակաց մարակնոնայ :

Վաւապուլիդ : Ըստ ոմանց է քաղաք բարեշէն և բաղ
մամարդ . իսկ ը այլոց աւան փոքր 'ի հարաւակողմն
լօրայի :

Ապրաս . Փինգէս . Զանաթ . Զամբա . Բակասա .
Լայուա . և Բիդօ : Են այլ նշանաւոր տեղիք այսր
գաւառի :

Յօդ ք . Նտեան կի՞ նահանգ լիմայի :

Նոյն և Թագաւորուի, է լարձակագոյն նահանգ
բէրուայ . ունի իւր սահման 'ի հիւսիսոյ՝ զնա
հանդն գվիգօնի . 'ի հարաւոյ՝ զնահանդն բլադա .
յարեւելոյ՝ զՇն ամաղունեաց . իսկ յարեւմտոյ՝ ըզ
ծովն խաղաղական : Ունի բղմ՝ գետս մեծամեծս .
յորս երեւելի են Մարակն . որոյ ակն է մերձ 'ի
միսգո գետին յայսմ նահանգի . և հոսեւ ը խորին
ձորաւայր ը մէջ քորտիլեան լեռանց իբրեւ 300 մղո
նաւ չափ . և մոտեւ 'ի գաւառն քսիպարոս՝ որ է 'ի
գվիգոն նահանգի գաւանայ ը արեւելս . և յինքն ընկաւ
եալ զնդն վտակս լարձակի յոյժ . ապա փոխեւ զա
նունն՝ կոչի Գէպ ամաղանեայ . Աշխարիճակ, և Էնէ .
են երկու մեծամեծ վտակք, որք միանան առ ն
րեւելեան սահմանօք այսր նահանգի 'ի մի ջուր , որ
անուննի Ութայալ , որ և գնայ խառնի 'ի մարալ
նոն : իսկ այլ գետք , որք ելանեն 'ի քորտիլեան
լեռանց , և մոտանեն 'ի ծովն խաղաղական չեն այն
չափ ինչ մեծ , և ոչ շատաջուր :

Եղանակք այսր նահանգի, մենդ մասնաւոր գւղին
լիմայի, ուղ և բարեխառնուի օդոյ նր՝ այլազան է
յոյժ յայլ ամ նահանգաց . դարունն սկսանի յա
ւարտ դեկտ . ապա զհետ քայ ամառն . յորում
Թէպէտ զօրանայ տօթն 'ի պատճառս ուղղաձիգ
շառաւիղաց արեգական , բայց ոչ երբէք լինի ան
հանդուրժելի . քղի բարեխառնի 'ի հնդգորդեան
մեղմաշունչ հարաւային հողմոց , 'ի յուլիսի սկսանի
ձմեռն , և ձգի մինչեւ յնոյեմ , կմ ցսկիդքն դեկտ .
և ը այն Ժմկս սասականան հարաւային հողմունք
չնի .

Նիւնէք 'ի սուգական բեւեռէ . և անցել ը սառնա-
պատ լերինս՝ ցրապուշանէն զօդն լիմայի : Յա-
ճախ է անգ և դրեթէ հնդդորդ՝ մէգ թանձրամած
յոյժ . մինչև ծածկել յաչաց տեսուէ և զմերձաւոր
առարկայս , որ սովորաբար միով կի՛մ երկու ժամաւ
յո՛ջ ք զօր հասարակ սկսանի անօսրիլ , բայց ոչ
չքանայ խապաւ . ուստի և խափանէ զձգուճն շա-
ռաւիղաց արեգական՝ և զձերմուլն . թէպէտ մօր-
մին նր երեւի ամբողջ : Իսկ երկիր նր լեռնային է
և անտառալից . բայց ունի և դաշտս արգաւանդաւ
և պարարտութեամբ . թէպէտ սակաւ ուրեք մշակել
սող արժան է . ուստի և բերք նր սակաւ են . լի-
մա քաղաքն զիմ՝ որսրէնս կերակրոյ ըռնի 'ի քի-
լեայ . զի քիլեայ ևեթ շնորհէլ է այս տարապայման
աղատուծն . յոյր սակս շրջակայ դաշտք լիմայի՝ և
երեւելի մասն համօրէն նահանգին՝ այնչափ ինչ ևեթ
մշակել է , որչափ կարեւոր է մշակողաց , և այլոց
քաղաքաց և գիւղօրէից՝ որք հեռի են 'ի քաղաքէ
անտի : Այս նահանգ բաժանի յերիս գաւառս . և
յայլ զանազան վիճակս . այլ քզի սահմանք նց չեն
լիով ծանուցել , յայն սակս ոչ նշանակեմք զնո՛ւ ու-
րոյն ուրոյն . այլ միայն զգլխաւոր անդիս նց . որք
են հետագայք :

Լիճա . կոչի և Լժա բէյէ . ք մէջոյտադադ . կի՛մ Շահ-
ասթան : Գլխաւոր մայրաքաղաք ոչ միայն իւրոյ նա-
հանգի , այլև համօրէն բերուայ . արքեմօսանիստ
և աթոռ փոխարքային բերուայ և գերագոյն տաւ-
նի նր . իբք 2 փարսախաւ հեռի 'ի ծովէ 'ի գեղա-
ղունարձ դաշտի , շինեալ 'ի սպանիացւոց յաւաջնն
աման տիրելոյ նց բերուայ . որ էր քաղաք մեծաւ
կապոյց փարթաւ բաղնամարդ ըզմովաճառ և պարրու-
սրասպատ , այլ պարիսպք նր խախուտ են սակս ան-
հաստատուէ հիմանց . փողոցք նր լայն և կանոնա-
ւոր . շինուածքն վայելուչ . թէպէտ տուհք նր գրե-
թէ առ հնրկ միացարկ էին 'ի պտճնս սոէպ գետ-
նաշարժուէ . բայց հասարակայ շինուածքն էին մե-
ծամեծք ծածկելէք Վիւ՛վ փխկ կղմնորոյ . որովհետեւ
ոչ անձրեւէ անդէն : Ունէր ու՛յ և այժմ՝ ունի 8
ժողգպետական եկեղեցիս . 25 մեհապտանս արանց .
12 կանանց . 12 անկերանոցս . և համալսարան եր-
ևելի : Յայսմ քաղաքի ծնաւ սրբուհին ոռզա ամե-
րիկացի . որ 'ի 1617 փոխեցաւ յաստեացս . և կար-
գեցաւ 'ի գասս սրբոց . զորոյ զտօն կատարեն ամի
ամի 'ի լիմա : Ահա ը վեր 'ի վերոյ ստորագրուէս
այլա .

այսպիսի էր հին լիմա քաղաքն հիմնել 'ի բիզղարոսէ առաջնոյ . իսկ այժմ՝ զկնի համակործան գետնաշարժութենն որ եղև 'ի 1746, բոլորովին փոփոխեալ է . թէ լը գրից տեղւոյ, թէ լը ձեոյ՝ և թէ լը շին ունածոց . վնյ ստորագրութեք նր որք գտանին 'ի դիրս Յադրաց, ոչ համեմատին այժմեան հանգամանաց նր . քզի ամբն՝ կմ գէթ նք՝ զորս մեք ունէաք 'ի ձեռին՝ խօսին զնմէ յառաջ ք զասացեալ թուականն :

Արդ՝ առաջին գետնաշարժութի զկնի հիմնելոյ սպառնացւոց զայս քաղաք, եղև 'ի 1582 . դրձլ 'ի 1687 դղրդեցոյց զքաղաքս այլ իմն գետնաշարժութի բռնագոյն ք զառաջինն . որ և բզմ վնասս գործեաց 'ի նմ . յետոյ եղեն այլք չորք միմեանց զկնի 'ի զանազան ամս . յորոց վերջինն եղև 'ի 1746 . 'ի հոկտ' 28 . 'ի 10 և կէս ժամու երեկոյի . և 'ի 4 ժամու և 3 քառորդի զկնի լրման լուսնոյ . որ և այնչափ ուժ գին եղև և զարհուրելի, զի յերկս վայրկեանս՝ բռնական կմ մեծ մասն շինուածոց քաղաքին մեծա մեծք և մանաւնք հիմն 'ի վեր տասրւեցան . և թաղեցին լը աւերակօք զնմ բնակիչս, որք ոչ կարացին աճառարել և խոյս տալ 'ի հրատարակս և 'ի բացօթեայ տեղիս . մինչդեռ եղկելի բնակիչքն աղբրէք 'ի սարսափելի հարուածոց աստի, կարծէին զանձինս յապահովի, ահա դրձլ սկսան կրկնիլ . 'ի 10 օրէ փետր՝ մինչև 'ի 24 հոկտ' . յորս եղեն 415 տասանմուկք թէպէտ կարճատեք . բայց ոչինչ նր ունաղ բռնագոյնք ք զառաջինն :

Չկնի այսր հանրական կործանման գտան լը փլաւտակօք 1300 դիակուկք . թող զայնոսիկ որք իսպառ կորեան . և զխեղացելս և զվիրաւորելս, որոց մեծ մասն մեռաւ զկնի սակաւուց . լը պատմութենն որ առաքեցաւ 'ի լիմայէ, 'ի նմին գիշերի յորում եղև առաջին սոսկալի գետնաշարժութին, պատառեցաւ հրաբուղիս ինչ 'ի լուքանաս . և արձակեաց ջուր այնչափ յորդ՝ մինչև հեղեղել զբովանդակ չըջակայ վայրս . և 'ի լերինս որք մօտ են 'ի բադաս բաջան երեք հնօք, և բղխեցին ահագին հեղեղս՝ ջուրց : Յետ այսր կործանման վերստին շինեցաւ քաղաքն յայլում տեղւոյ՝ բայց ոչ լը առաջնոյ մեծաշինուէ, առ լիմա գետով, որ անցել լը քաղաքն մատակարարէ բնակչաց ջուր պիրտտական . և ուռ դանէ զպարտէզս զբուրաստանս և զադարակս նյ . 'ի ցամաքային ժմկս յորժմ չէ առատացել յուղից և

և 'ի հեղեղատաց շրջակայ լերանց, մարթ է հասնար-
 ձակ անցանեւ ը օյն • այլ ոչ նոյնպէս յորժմ՝ առա-
 տանայ • զի յայնժամ ոչ միայն լարձակեւ ծաւաղի,
 այլև խոր է յոյժ և անհնարին սրբն թաց • վնի կա-
 մուրջ քարաշէն կայ կառուցեալ 'ի վր • որ թոճի
 թէ մի միայն է 'ի համօրէն ամբրիկայն սպանիաց
 ւոց : Ձթիւ բնակչաց քաղաքիս հասուցանենց 550
 հզր • յորոց իբր 15 հզր սպանիացիք են • իսկ այլք
 բնիկ բերուացիք ծնեւք կմ 'ի սպանիացի ծնողաց,
 կմ 'ի խառն ամուսնուէ, և կմ սեաւ ամբրիկեցիք :
 Վաճառականուի քաղաքիս գրեթէ բոլանդակ է 'ի
 ձեռս սպանիացւոց • իսկ գլուխք գրամոց՝ որք պա-
 րայածին յայտոսիկ տուրեալս՝ անչափ են • սա-
 կայն և այնպէս ասի թէ հազիւ գտանին անդ 10
 կմ 12 տունք որք ունիցին գլուխ գրամոց աւելի
 ք 1 միլիոն 142857 զնշ • իսկ որք ունիցին 571428
 քզմ են յոյժ • ևս առաւել քզմ են նք, որք ունին
 228571 : 'ի մէջ ցց են բզմ իշխանազունք, ազնուա-
 կանք, կոմսք, մարքէզք, և ասպետք զանազան զին-
 ուորական կարգաց • այլև 24 տոհմք սեպուհք մե-
 ծատուիք, որք թէպէտ չունին մասնաւոր ինչ վեր-
 աառուի կմ անուն պատուոյ, բայց սակս հնու թե
 ազնուական ազգատոհմի իւրեանց 'ի պատուի են •
 զի լւ մեծի մասին իջանեն յառաջին տիրապետո-
 զաց լիմայի : Գոյ անդ և այլ առտնձնակ տոհման
 ունեւ Վաթուէրօ, որ ասի ունեւ զծագումն յին-
 քսոյից բերուայ 'ի ձեռն քոյայ՝ դատեր միոյ յընոց
 ինքայից ց ինքնակալաց բերուայ, զոր էառ 'ի կին
 զօրապետ ոմն սպանիացի՝ 'ի Ժմիկն յորժմ՝ կալան
 սպանիացիք զլիմա : Սք առ հնրկ մեծադուք իշխա-
 նական կեանս վարեն, ունեւոյ բաղմուի ծոյից և
 գերեաց, և կառս շքեղս և մեծադինս, որոց երկու-
 տեսակք են • մին մեծ և փառազարդ՝ զոր 'ի կիբ
 արկանեն որք սիրեն պանծագոյն շքով երևիլ • իսկ
 միւսն փոքր երկանուաւոր նրբակերտ թեթեալ
 շարժ, ունեւոյ նասարանս երկուս գէմ ըգէմ մի-
 մեանց • բայց սակս բզմապատիկ ոսկեղօծ զարդուց
 ասի թէ հազիւ 1000 փէցցայիւ ընի մի յայտպիսի
 փոքր կառաց, որք գտանին 'ի քաղաքի անդ 5 կմ 6
 հզր : Արք զգենուս լւ սովորութե սպանիոյ, այլ
 զգեստ կանանց այլազան է • որոց հարստուի մար-
 գարտայեռ և ականակաւս զարդուց այնչափ է, զի
 ասի թէ կին մի զարդարեւ կրէ յանձին 30 կմ 40
 հզր փէցցայի զարդս : Համօրէն եւրոպացի սպա-
 նիա-

Նիսպիւք բնակք քաղաքիս՝ կացուցանեն զտեսակ մի քաղաքական զինուորաց . որոց թիւ հասանէ ց 4 կմ 5 հիւր . բայց սակաւ կմ ոչինչ նպաստ գոյ ակն ունիլ 'ի նցէ 'ի Ժմկի հարկաւորութե . քզի ըհան րապէս խօսելով՝ նք առաւել մեղկ են փափկասը նունդ . և հեշտասէր քզմմ բնակիչս հարաւային ա մերիկոյ , թող զի զուրկ են 'ի զինուորական մար զուէց , և դուով ամբն հարուստք և վճարկք , դրժ ունարին է հւնալ թէ արիասցին 'ի կշիռ գնել ըղ կեանս ոչ միայն 'ի հնրկ սպորզմի , այլև ոչ իսկ 'ի պաշտպանուի հայրենեաց իւրեանց :

Այլ 'ի մէջ ամեն երեւելի է փոխաբքայն . որ զար քայականն վարէ զչուք և զիշխանուի . զի է ինքն իշխան տր 'ի վր ամ քաղաքական զինուորական և դատաստանական իրողութեց . և ամ կուսակաւք զօ րագլուիք . և քաղաքապետք բերուայ՝ զնմէ և եթ կաթեւ կան . ունի իւր թիկնապահս երկու խումբս տղնոնական զօրաց . որք առ հնրկ սպանիացիք են . 'ի միումն են 160 անձինք . որք միասկս զգննուն 'ի գոյն կապուտակ զարգարեւ արծաթի ժապաւէ նօք . և յորժամ փոխաբքայն երթայ ուրեք , նք ու ղեկից լինին նմ . իսկ յերկդ խմբի են արք 50 . գոյն զգննուոց ցց նոյնպէս կապուտակ է , այլ ոսկի ժապաւէնօք յօրինել . նք պահեն զարտաքին սեն եակս փոխաբքային . և ածեն 'ի ներքս զորս ունին ինչ խօսիլ առ փոխաբքայն . և յորժամ փոխաբքայն ելանէ 'ի հրապարակ , կմ երթայ յատեան դատաս տանի , կմ 'ի քննուի հրապարակական տեղեաց , նք ևս երթան ը նմ . բաց 'ի նցնէ ունի և այլ երրդ խումբ 100 արանց , որք կան 'ի պահպանուի ապա րանից նր : Յամառան անհնարինս տառապին բնա կիւք քաղաքիս 'ի խուռն հօծութէ լուոց մկանց սիծակաց և մթեխաց . որք պիտան յազտեղութէ փողոցաց , զի ը սովորութե սպանիացւոց՝ անդ ար կանեն զմմ ազտեղութիս . որք յետոյ կոխտեալ և չորացել , դառնան 'ի մանրամաղ դարչահոտ փոշի . և հօսել 'ի հողմոց լմտանեն 'ի տունս , և գոյա ցուցանեն կմ գէթ սնուցանեն զնմ :

Քաւլաօ , կմ Քաւլաօ : Քաղաք ծովեզերեայ , և նաւահանգիստ և բերդ ամուր , և գուռն լիմա քաղաքի . որ յառաջ ք զնախայիւնիւն գետնաշար ժուին էր քաղաք ամուր բարեշէն և բաղմամարդ . այլ 'ի 1746 մինչդեռ գետնաշարժութիւն հողաբլուր կացուցանէր զլիմա , ծովն յառակէր զքաղաքս զայս :

Քան

Քանզի յՈՂ ք զսկզբնաւորիւ երկրաշարժութե ,
 Զուր ծովու տեղի եւ հարուստ մի հեռի 'ի ցամա-
 քէն . ապա լեռնաձև գլիցացեալ , դարձաւ անդրէն
 անհնարին բռնուք , և ծածկեաց զքաղաքն ողջոյն ,
 և զերեւելի մասն մերձակայ ծովէ զերաց . և անդրէն
 յետս ընկրկեցաւ . յետոյ զկնի սակաւուց բռնա-
 դոյն ևս ք զառաջինն վերստին դարձ արարել 'ի
 քաղաքն , քանդեաց զամ' որ ինչ անվնաս զերծեալ
 էր յառաջնոյ բաղխմանէ . և չմնաց կանգուն շին-
 քաժ ինչ , բայց փոքրիկ մասն ինչ ուարսպոց ամբո-
 ցի սթյ խաչին . 'ի 23 նաւուց' որք էին 'ի նաւա-
 հանգստի անդ , 19 ծովակուր եղեն . և 4 'ի բաց
 վարեցան հեռի 'ի բերուայ . իսկ 'ի 4000 բնակ-
 չաց' երկերիւրք և եթ ողջանդամ զերծան . յորոց
 22 անձինք ասլրեցան 'ի վր' նախասացեալ մասին
 ուարսպաց սթյ խաչին . բայց յետ ւոյնորիկ վերստին
 շինեցաւ քաղաքն . և ամրացուցաւ նաւահանգիստ
 նր լաւ ևս ք զառաջինն . որոյ 'ի ուսհպանութե
 կարգեալ կան 600 զինուորք սպանխացիք . ուստի
 այժմ է մի 'ի գլխաւոր տեղեացն լինայի :

Դումպէզ : Քաղաք փոքր և անշուք , կառուցեալ
 մօտ 'ի ծովն առ համանուն գետով յաւաղուս
 դաշտավայրի 'ի Ճնդհի , որ 'ի գլխուհէ հանէ 'ի
 բերու և 'ի լիմա , սահմանագլուխ գլխուհի և
 լիմայի : Անի տունս կմ' հիւղս իբր 70 . եղէգնա-
 կերտս և ցրոճէչս յաւէտ և նոճաղ հեռի 'ի մի-
 մեանց . և 150 դերդաստանս , որք են բնիկ բեր-
 ուացիք . և ծնէլ 'ի խառն ամուսնուէ , և սակաւ
 ոմանք սպանխացիք : Աստ ելին 'ի ցամաք բիղդա-
 րոս և այլ սպանխացիք , որք եկին 'ի բանամայ 'ի
 տիրել բերուայ : Սաստիկ է տօթն 'ի ամին քաղա-
 քի . և հաղիւ երբէք լինի անդ անձրե . իսկ չըջա-
 կայ վիճակ , կմ' ձոր նր' է լարձակ յոյժ . այլ կէս
 մի սաէս ողողանի 'ի ծովէ , և կէս մի գլխովին
 աւաղուս է , ուստի և անբեր :

Փայրա : Քաղք ծովէ զերեայ , և նաւահանգիստ ուտա-
 ոճական , փոքր և անշուք . զի ունի իբր երկե-
 րիւր գերդաստանս և եթ . որմունք տանց նր են
 եղէգնակերտ ծեփել կաւով . և ծածկել յարդիւ
 և տերեւք . ուստի լաւ ևս է ասել զնս հիւղս ք
 առնա . սակայն և այնպէս շատ են բնակչաց նոյ
 յայնպիսութ' քերմագին նահանգի . ուր անցաննն
 ամբ' զի ոչ բնաւ տեսանի անձրե . միայն տուն քա-
 ղաքապետին է քարաչէն : ունի մի ժղլ դապետական
 եկե :

եկեղեցի . միւս ևս փոքրիկ մատուռն նոճիքեալ
 ամսամբն . բնակիչք նր են բնիկ ամերիկացիք գերիք
 սպանիացւոց , և սեաւք . բայց դտանին անդ և սակաւ
 ոմանք ստանիացիք : Նաւահանգիստ նր է պարոյր
 ինչ . այլ մի 'ի լաւագունից' որք գտանին 'ի ծովե-
 դերս բերուայ . այն զի այս միայն է , ուր նաւք ե-
 լեալք յաքափուլքայ , 'ի սոնսոնագայ , կիմ 'ի բա-
 նամայ առ 'ի նաւել 'ի քալլաւո 'ի նաւահանգիստն
 լիմայի՝ կարօղ են մտանել առ 'ի հանգչիլ , և առ
 նուր ջուր և պարէնս կերակրոյ , ապա թէ ոչ դեժ-
 ուարին և գրեթէ անհնարին լինէր անվտանգ վա-
 րել զայն երկար ճնմհ , ուր թ մեծ մասն տարւոյն
 հկռի հողմունք շնչեն : Եւ թէպէտ չունի քաղաքս
 այս բերս ինչ , և ոչ ջուր բարի , զի է յանբեր և
 յանջրդի տեղւոյ , բայց զմի ինչ բերեն անդր 'ի
 քալանէ , և 'ի սբ միքայէլէ բիւրայ . ունի և ամբոց
 փոքրիկ շրջապատեալ աղիւսակերտ պարսպօք . և
 վառել հրազնուք : Զայս քաղաք բզմանգամ առին
 անգղիացիք , այլ այժմ է 'ի ձեռս սպանիացւոց :
 ՄԲ ԴԻԱՅԷԼ ԲԻԻԻԱՅ : Էր գլխաւոր քաղաք համանուն
 վիճակի . և առաջին տեղի բնակուէ սպանիացւոց
 'ի բերու . հիմնեալ 'ի 1521 'ի Ֆրանցիսկոսէ բիզ-
 զարոսէ 'ի հովիան գարկաֆալայ . և ապա սակս
 յոռուէ օդոյն փոխադրեալ 'ի տեղին՝ աւր այժմ
 դտանի յաւազուա դաշտի . տունք նր են եղէգնաւ
 շէնք , և լը մասին աղիւսակերտք . ունի բնակիչս
 իբր 2500 . յորս սակաւ աղնսճականք դտանին . օդ
 նր ջերմ է և աղդու յոյժ , այլ առողջարար . ունի
 գեաակ փոքրիկ , յորմէ ըմպեն բնակիչք նր . այլ
 յամառան բոլորովին ցամաքի . և յոյնժամ հարկ է
 փորել ջրհորս 'ի ձորագետն անդ 'ի գտանել ջուր :
 Լամպէլէֆէ : Քաղաք կառուցել առ ճնմհաւ որ 'ի
 կույագվիլայ հանէ 'ի լիմա . անշուք՝ այլ պարսպա-
 պատ : Ունի տունս իբր 1500 . յորոց ամանք են ա-
 ղիւսակերտք . այլք եղէգնաշէնք ծեփելք կաւով
 ներքոյ և արտաքոյ . այլ մեծագոյն մասն են հիւղք
 լոկյեղեգանց , և ծածկեալք յարդիւն , յորս բնա-
 կին բնիկ ամերիկացիք . իսկ թիւ բնակչաց նր է
 իբր 3000 . որք են սպանիացիք ծնեալք յամերիկա .
 յորս գտանին աղնոճական տոհմք ոմանք , և մե-
 ծատունք . իսկ այլք են բնիկ ամերիկացիք . ունի
 մի միայն եկեղեցի քարաշէն , մեծ և գեղեցիկ զար-
 դարեալ մեծագին զարդուք . այս տեղի 'ի սկզբան
 անդ փոքր էր յոյժ և աննշան , այլ 'ի քանդել անդ ,
 զիա .

դիացւոց զսանա քաղաքն, աստ փոխադրեցան բնա-
կիչք նր որով և մեծացաւ : Արջակայ վիճակ նր
անբեր է, այլ ժրաջան մշակուի բնակչաց նր ար-
գասաւորս գործեցին զայն. բացեալ զնշն խրամս
'ի գետոյ անտի որ հոսի առ քաղաքաւ յոռոգումն
անգաստանաց, ուստի և բերէ ազգի ազգի բան-
ջարս պտուղս և արմախ և բամբակ. յորմէ բնա-
կիչք քաղաքին գործեն թաշկինակս և կաւաւ, և
այլ զանազան ձեռակերտս, ունի և որթս խաղողոյ,
այլ գինի նր չէ այնչափ ինչ լաւ, և ոչ առատ՝ ոմ
գտանի յայլ տեղիս բերուայ :

Քախամարօ, կմ՝ Քախամարթա : Քաղաք, և գլխաւոր
տեղի մասնաւոր վիճակի 'ի մէջ երկուց քորտի-
լէան լերանց, արգաւանդ և բարեբեր. բերէ ցոր-
եան և մարայորեն և այլ արմախ և պտուղս, բան-
ջար առատ այլև բամբակ. բնակիչք նր որք գրե-
թէ բովանդակ են բնիկ ամերիկացիք՝ գործեն զա-
նազան ձեռակերտս 'ի բամբակոյ. գտանի անդ և
հանք արծաթոյ. այլ չէ ինչ շահաբեր. ուստի և
լքել կայ անգործ :

Դրոսփուլէն : Քաղաք պարսպապատ մեծ բարեշէն
բազմամարդ և եղսանիստ. հիմնել 'ի 1535 'ի Ֆրան-
ցիսկսէ բիզարոսէ 'ի հովիտն քիմայ առ գետա-
կաւ իբր 6 մլոնաւ հեռի 'ի ծովէ. ուր ունի նա-
ւահանգիստ կոչեցել Կառնփաօ : Տունք նր են ա-
ղիւսակերաք գեղեցիկ և մեծաշէն : Բաց 'ի մայր
եկեղեցւոյն են անդ և քանի մի մենաստանք կրօ-
նաւորաց, յորոց մի էր մենաստանն յսեանց. և
երկու կուսանաց : Բնակիչքն լը մասին ոպանիա-
ցիք են՝ լը մասին ամերիկացիք. և շատք ևս 'ի
խառն ամուսնուէ ծնեալք. 'ի մէջ սպանիացւոց
գտանին երկու աղնոճական տոհմք մեծատունք
յոյժ : Արջակայ վիճակ նր բերէ ցորեան և այլ
արմախ, և եկեղն չաքարաբեր, ուռգել 'ի գետոյ
անտի որ հոսի առ քաղաքաւ :

Սանդա : Գեօղ փոքրիկ. որ ունի հազիւ 30 հիւղս
բնակել յամերիկացւոց, և յայլոց ոմանց 'ի խառն
սերնդոց. շինել առ համանուն գետով 'ի Ճնդհին
որ 'ի փայլայ հանէ 'ի լիմա իբր 230 մլոնաւ հեռի
'ի լիմայէ 'ի հիւսիսակողմն : 'ի սկզբան անդ էր
քղք ծովեղերեայ բարեշէն և բազմամարդ, և ունէր
զնշն մենաստանս կրօնաւորաց. այլ 'ի 1685 'ի քան-
գեւ և յաւար հարկանել զնա անգղիացւոց, բնա-
կիչք նր ցրտէեցան յայլ և այլ տեղիս, և մնացին
անդ

անդ աղքատք եւեթ . որք չունելով կարողուն այլուր հիմնել ինքեանց նոր բնակունի, միաբանեցան և չե նեցին զգեօզս զայս 'ի տեղւոջ ուր այժմ գտանի:

Քիւտա: Քաղաք բարեշէն իբր 30 մղոնաւ հեռի 'ի լիմայէ . հռչակաւոր 'ի պոռնոս պատուական բորակի իւրոյ յորմէ շինեն վառօթ 'ի սպանիա . ունի արմատիս պտուղս ձուկն և ընտանի հաւս առատ յոյժ . որով բզմ առեալուին առնէ լիմայի:

Առաւելոք: Գլխաւոր քաղաք համանուն վիճակի . կառուցեւ 'ի գեղեցիկ հովտի ուռդեւոյ 'ի բազմապատիկ հեղեղատաց, որք միացեւ գործեն զկուսալ լաինս գեան՝ այս քաղաք 'ի նախնունմն էր մի 'ի լաւագոյն քաղաքացն բերուայ . ուր բնակէին բզմք 'ի սպանիացւոց առաջին նտացողաց բերուայ . այլ այժմ անկեւ է և անշքացեւ յոյժ:

Առաւել: Քաղաք 'ի ճննչին որ 'ի գրուքսիլոնէ հանէ 'ի լիմա . առ համանուն գետով յորոյ վր ունի կամուրջ քարաշէն . որ հազիւ ուրեք տեսանի յա մերիկայ . ունի տունս իբր 200 բարեշէնս . և եկեղեցի ժզլիգպետական . և մենաստան ֆրանչիսկեան կրօնաւորաց . և աշտարակ մի բարձր հանդէպ նախասացեւ կամրջի . ոչ հեռի ինչ 'ի քաղաքէ աստի տեսանին դեռևս մնացունա՞ք ինչ շինունա՞ծոց նախնի ինքնակալացն բերուայ:

Քանդայի: Գլխաւոր քաղաք համանուն վիճակի իբր 24 փարսախաւ հեռի 'ի կուարայէ 'ի նմին ճննչի որ հանէ 'ի լիմա . ունի տունս իբր 300 . և բզմ խրճիթս ընթուացւոց . բնակիչք նր լի մեծի մասին սպանիացիք են, յորս գտանին բզմ ազնուականք և մեծատունք . ունի մի եկեղեցի ժզլիգպետական և մենաստան ֆրանչիսկեանց . շրջակայ վիճակ նր արդաւանդ է և քաջ մշակեւ, ուռդեւ 'ի գետոյ:

Քանդա: Գլխաւոր քաղաք համանուն վիճակի իբր 15 մղոնաւ հեռի 'ի լիմայէ . երկիր նր արդաւանդ է յոյժ, և անուցանէ զբազմունի խաշանց:

Դոմա, կմ Դոբո: Քաղաք կառուցեալ յոյնկոյս բորաիլեան լերանց առ դորս գետով:

Առաւելոք: Մասնաւոր վիճակ իբր 18 մղոնաւ հեռի 'ի լիմայէ . որ ձգի լի երկայն իբր 120 մղոնաւ առ բորաիլեան լերամբ . և է արդասաւոր յոյժ . գտանին անդ և բզմ բովք արծաթոյ . այլ լի մեծի մասին անգործ լքեալ կան . զի արծաթ նոյ յոռի է: 'ի հարաւակողմն սորին վիճակի է Նոբոթի անուննի հանք արծաթոյ:

Առաջանիս , կմ՝ Առաջամիս : Գլխաւոր քղք համա-
նուն զիճակի լ իշխանութ արքեիդսին լիմայի . մեծ
բարեշէն և բաղմամարդ . 'ի մէջ երկուց վտակաց
որք միացել խառնին յէնէ գետն . հիմնել 'ի 1539 'ի
Ֆրանչիսկոսէ բիզարոսսէ . և զառաջինն անունը
եալ Սք յովհաննէս յաղթուէ . 'ի յիշմի հապաճու
փախստեան ինքնակալին մանքոյ , յորժամ բիզա-
րոս ել պիտիմաւ 'ի վր նր : Բնակիչք նր լն մեծի
մասին սպանիացիք են . յորս գտանին բժմ աղնուա-
կանք և մեծատունք . ունի առ իւրե աւան , կմ
արուարձան մեծ . ուր բնակին բնիկ ամերիկացիք .
որով լարձակի յոյժ գիրք նր . ունի և մայր եկե-
ղեցի մեծակառոյց 5 մենաստան արանց . 2 կանանց .
անկեւանոց . և համալսարան երեւելի՝ որ զնոյն ա-
զտաուիս ունի , զոր համալսարանն լիմայի . զի եր-
կոցունց ևս հիմնարկուիք են արքայականք . և այլ
երեւելի դպրոց . յառաջագոյն և յնեան կրօնաւորք
ունէին անդ վանս և դպրոց : Շրջակայ ոլորտք քա-
ղաքիս արգաւանդ են . բերէ ցորեան և այլ արմախս
առատ , և ազգի ազգի պտուղս , ունի և ընտանի
անասունս բժմս :

Քառսոն : Է երկդ մայրաքղք բերուայ զկնի լիմայի .
մեծ բաղմամարդ հարուստ և եղսանիստ , որոյ եղս
է լ արքեիդսին լիմայի . կառուցել յառապար վայ-
րի լ լանջակողմն լերին . և շրջապատել 'ի հիւսի-
սոյ և յարեմաից յայլոց լերանց . բաժանի յերկու
քաղաքս . յորոց մինն կոչի Հոսան քառսո , իոկ միւսն
Օրան քառսո . թիւ բնակչաց նր հասանէ իբր 16
հազր որք են սպանիացիք . յորս գտանին բժմ աղ-
նուականք բերուացիք . և այլք 'ի խառն սերնդոց .
տունք նր լարձակ են և գեղեցիկ լն մեծ մասին
քարաշէնք . և եկեղեցիք և մենաստանք մեծամեծք
և փարթամք . զի բաց 'ի մայր եկեղեցւոյն , ունի 8
ժղիգպետական եկեղեցիս . բժմ մենաստանս ա-
րանց . և 4 կանանց . յորս երեւելի է մենաստանն
շինեալ յաւերտակաց հռչակաւոր տաճարի արեգա-
կան . որոյ աւագ սեղանն է 'ի նմին տեղւոյ , ուր
'ի նախնութն կայր պատկեր արեգական զոր պաշ-
տէին բերուացիք . յնջագոյն և յնեանք ունէին անդ
վանս և եկեղեցի մեծաշէն և դպրոց երեւելի . 'ի
Ժմկս ինքնակալացն բերուացւոց լն մէջ քղքին գոյր
հրապարակ մեծ . յորմէ բաժանէին չորք արքունի
պողոտայք 'ի չորիս կողմանս ինքնակալուեն բերուայ ,
որք կան մինչև ցայժմ :

Այս քղք 'ի նախնուսն էր առաջին մայրաքղք , և
հին ք զայլ նմ քղքս բերուայ և համօրէն հարա-
ւային ամերիկոյ . հիմնեալ 'ի նախնի ինքնակալոց
յնչ ք զհասանել անգր սպանիացոց . հիմունք նր
արկան 'ի մանքօ քափաք . որ անդ հաստատեաց
զաթոռ թգրուէ իւրոյ . ապա ֆրանչիսկոս բիղղա-
րոս յետ հարկանելոյ զադապալիփա ինքնակալն ,
կալաւ զքղքն , և տիրեաց նմ յանունէ կարօլոսի
կայսեր և արքայի սպանիոյ . յորժամ մահն սպա-
նիացիք 'ի քղք անգր , յապուշ կրթեցան ի փար-
թամուի և ի մեծագործութի քղքին . գտին անդ
զհոչակաւոր տաճար արեգական կոչեցել Կալիստ-
նս լի հարստութե . զի որմունք նր և առաստաղ առ
հնրկ սրտեւէ էին ոսկի թիթղամբ . թող զայլ գանձս
որ կայր անդ մթերել . նոյնպէս երևելի էր և ամրոցն
անսնանեալ Քաթաս մամ ամրակուռ և իբր անա-
ռիկ . բովանդակել յերիս շրջադատս . և 'ի միջի
էին ասորաւնք բնակուէ ինքնակալին . որոց որմունք
բովանդակ սրտեալ էին ժուրով և արծաթով . և
զարդարեալ պէտքս ուրոճական պատկերօք . չէր
մարթ մտանել յայն ամրոց , բայց եթէ գեանափոր
ճնդհաւ . զայս հոյտկապ շինուած քանդեցին սպա-
նիացիք . բայց ոչ կարացել նց շարժել 'ի տեղւոյն
զմեծամեծ վէմս , մեծ մասն պարսպաց նր դեռ
կանգուն կայ , որ և զարմացուցանէ զտեսողս՝ թէ
զնաւոր այնպիսի մեծամեծ ժայռք ածել եղեն անգր ,
և հանել 'ի վեր 'ի վր սպարսպաց առանց անուոց ,
և այլոց մեքենական գործեաց , որք անձանթ էին
բերուացոց :

Յետ տիրելոյ բիղղարոսի քղքին՝ մանքօ քափաք զոր
բերուացիք թագաւորեցուցին փխկ հուսպարայ՝
ոյ 'ի ներածութե անդ բերուայ յիշատակեցաք ,
բազմամբոս զօրօք պաշարեաց զքղքս . և զմեծ մասն
նր հրձիգ արար . այլ ոչ եհաս հրդեհն 'ի տեղին՝
ուր ամրացել կային սպանիացիք , զորս ոչ կարաց
հանել անտի . և ինքն ևս անկաւ 'ի սպիտի անդ .
յայն սակո 'ի նմին տեղւոյ՝ ուր սպանիացիք քաջութե
դիմագրաւ եղեն և յաղթեցին նմ , կանգնեցին եկե-
ղեցի 'ի սրատիւն թծամօրն . զոր մինչև ցայսօր կոչեն
Դալայ յաղթուէ : 'ի շրջակայս բուսքօի գտանին 'ի ըջմ
տեղիս բովք ռսիւոյ և արծաթոյ առատաբերք ,
բայց իբրև գտան բովքն բողոսայ , մեծ մասն սց
թողաւ անգործ . սակայն և այժմ բովք լամփայ և
քորտիլէան լերանցն բուսքոնի՝ երևելի են . և առա-
ւել

աւել քան զնա բովան մոքսոսի : 'Ի հովիտս քուռ
քոնի գտանին բաղում գետըք և սարսուղք գե-
ղեցիկք շինեալք 'ի սպանիացւոց . որք ոչ խնայե-
ցին 'ի ծախս առ 'ի վայելուչս և զոճարձալիս յար-
դարել զնս :

ԲԻՆԻՆ : Քաղաք իբր 1 մլոնաւ հեռի 'ի ծովէ . և
173 մլոնաւ 'ի լիմայէ 'ի հարաւակողմն նր , ունի
գերդաստանս կմ ծախս իբր 300 . որք լը մեծի
մասին բերուացիք են . և 'ի խառն սերնդոց . սա-
կառ սպանիացիք գտանին 'ի նս . ունի 1 եկեղե-
ցի ժողովրդապետական , 2 կմ 3 մենաստանս կրօ-
նաւորաց : Այս քղք 'ի նախնուսն էր յեզր ծովու .
այլ 'ի 1682 'ի լինել սարսափելի իմն գետնաշար-
ժուէ , ջուր ծովու հարուստ մի հեռացաւ յեղե-
րաց . և սուս դարձ արարել անհնարին բռնուք ծած-
կեաց զքղքն , և խաղառ քանդեաց . ապա առ ապա
հովուէ յայտալիսի վտանգէ , իբր մլոնաւ միով հեռի
'ի ծովէ շինեցին նոր քղք . որ կայ այժմ : Ասաւ
կայան քղքիս լարձակ է . բաւական բաղմունէ նա-
ւուց՝ բայց չէ անքոյթ 'ի հիւսիսային հողմոց . թէ-
ոյետ հաղիւն երբեք չնչեն այն հողմունք 'ի խաղաղա-
կան ովկիանոսի :

Իլա , կմ Վալլէրա . որ թարգմանի դաւարաձոր .
Յայս անուն անունենէ 'ի հովտէն՝ որոյ երկայնու-
թին է իբր 18 մլոն . արգաւանդ յոյժ և այգեւէտ .
բերէ գինի առատ և սպտոճական : Իսկ քղքն է
իբր 41 մլոնաւ հեռի 'ի բիսքոնէ 'ի հարաւակողմն .
և է գեղեցիկ փարթամ և բաղմամարդ . ուր գտա-
նին բնակ սպանիացիք իբր 500 . լը մեծի մասին
մեծատունք . եկեղեցիք նր և մենաստանք գեղեցիկ
են և մեծաշէնք . օգն առողջարար և գրեթէ միշտ
պարզ : Աւհնգիստ նր կոչեցեալ գվէմատա իբր 18
մլոնաւ հեռի է 'ի նմէ . անգ բարձեալ տանին զգի-
նին բովանդակ , զոր շինեն 'ի հովիտ անդր . և ան-
տի բաշխի յայլ գաւառս , և մենդ 'ի լիմա , ուր գի-
նի բղմ ծախի : Ընդ մէջ այսր քղքի և բիսքոնի
գտանին սպտոճական դաշտք խոտաւէտք ուռդէլք
յականակիտ ջուրց , այլ զարմանալին այն է , զի
յորժամ գետն յորդէ , այն ջուրք խաղառ ցամաքին .
և լը հկնին յորժամ գետն նոճաղի , նք առննան :

ՔԱՆԷՐԷՆ : Գլխաւոր քղք համանուն վիճակի իբր
18 . մլոնաւ հեռի 'ի լիմայէ յարգաւանդ վայրի . որ
բերէ ցորեան մարացորեն և չաքար առատ :

ԿԱՐԻՆՅԷ : Քաղաք փոքր և նաւահանգիստ , որ ունի
իբր

Իբր 70 գերդաստանս , յորս գտանին և սակաւ ումանք սպանիացիք :

Գլխնդալէլէիս : Ի հռչակաւոր և առատարէր մե տաղ սնտկի , յորմէ բաշխի սնտիկ յամ բովս սակւոյ և արծաթոյ բէրուայ . և է 'ի հարաւային արեւմտեան կողմն կուամանկայի :

Կռահդա : Բազաք փոքր իբր 12 մղոնաւ հեռի 'ի կուամանկայէ , և գլխաւոր տեղն համանուն վիճակի . որ յնչագոյն անոճանի էր սակս առատարէր արծաթահանքաց իւրոց . այլ այժմ գրեթէ սպառեալէ անտի արծաթն :

Քաթափոյան : Քաղաք յայնկոյս քորաիլեան լերանց լի իրաւատարութիւնն եւնոսին գրութիւնն . բնակիչք նր լի մեծի մասին բէրուացիք են . դործեն սպառնական կաւաւ , և այլ պէտքս ձեռակերտս 'ի բամբակոյ :

Քանդոս . Կռամալէիս . և Կռամանլիւս : Են զանազան վիճակք յաւէտ և նոճաղ հեռաւորք 'ի լի մոյէ . արդաւանդք յոյժ , և բնակիչք նոյ ժրաջանք 'ի դործել պէտք ձեռակերտս 'ի բամբակոյ և յասոճէ :

Ալթաբի : Քղք փոքր 'ի հարաւակողմն վալլէրտեոյ :

Ալեգլիս : Քղք մեծ փարթամ երեւելի և եւնոսանիստ . հիմնեալ 'ի 1539 'ի Ֆրանչիսկոսէ բիզղարոսէ 'ի գլխէս հովտի իբր 60 մղոնաւ հեռի 'ի ծովէ . որ թէպէտ չորիցս քանգեցաւ 'ի դետնաշարժուէ . ոտկայն միշտ անդրէն շինեցաւ . ուստի այժմ է մի 'ի մեծագոյն քղքացն բէրուայ բարեւէն և բազմամարդ . բնակիչք նր լի մեծի մասին սպանիացիք են . ունի գեղեցիկ եկեղեցիս և մենաստանս . օգ նր քաղք է և բարեխառն . երկիրն խոտաւէտ և առանադարման . աստ հաւաքի մեծ մասն ոսկւոյ և արծաթոյ 'ի քարքասայ և 'ի բովուց բողոսայ և բարքոնի՝ առ 'ի առաքել 'ի քալլաօ 'ի նւհնդիստն լի մայ , և անտի 'ի բանամս . ապա 'ի սպանիա : Մերձաւ այս քղք է լեառն հրաբուղիս . յորմէ երբեմն բոխեաց հուր այնչափ բռնութիւն , մինչև 60 մղոնաւ հեռի ցնդել զմոխիր . վնց միշտ 'ի վտանգի է քղքս : Իս : Քղք և նւհնդիստ մերձ 'ի համանուն գետ իբր կէս մղոնաւ հեռի 'ի բերանոյ նր . որ 'ի դեպտեմբերէ մինչև ցյուճիւար ցամաքի . և ապա անդրէն սկըսանի հոսիլ . բնակիչք քղքիս լի մեծի մասին բէրուացիք են . բայց գտանին անդ և սպանիացիք : Ալբիս : Քղք և նւհնդիստ . որ 'ի նախնուսն ծաղկեալ էր և բարդաւաճ բնակչք և վաճառականութիւն .

ԹՅ . և երեւելի 'ի պոռնիս բաղմունէ արծաթոյ՝ զոր
 աստ բերէին 'ի բողոսայ . բայց այժմ՝ ցամաքաւ տա-
 նին 'ի լիմա . վնջ և քղքս այս անշքացաւ յոյժ , և
 բնակիչք նր նոճաղեցան . զի այժմ հաղիւճ գտանին
 'ի նմ 150 գերդաստանք յամ ազգաց . ունի մի միայն
 ժողովրդապետական եկեղեցի . 2 մենաստանս . և
 1 անկեղանոց , որ է Ը խնամակալութիւն հարց սրբն
 յովհաննու առն նոյ . տունք նր են անձեղուն . վնջ
 արտաքուստ երեւի քղքն իբր կիսաւերակ . այլ քղի
 ոչ երբէք անձրեւէ անդ , յայն սակս յարկն կմ ձե-
 ղունն աւելորդ համարեալ է . գլխաւոր վաճառք
 այժմ է սղպեղ կուինէ այլ զոր սպանիացիք անկեցին :
 Լամա . Մայահայա : Են փոքրիկ քղք յայնկոյս քոր-
 ալիւեան լերանց առ միով 'ի վտակաց կալուակայ
 գետոյն :

Քարալայոս . Ղիւդա . Սէ յովհաննէս սիւս . կմ Քա-
 նա . և Քանիւ : Են մասնաւոր վիճակք յայսմ նա-
 հանգի արգաւանդք . իսկ 'ի քանաս գտանի և առա-
 տաբեր արծաթահանք . կոչեցել Բալ Գնփէնանայ :

Յօդ Դ . Լտեան կմ 'Նահանգ Բլադայ :

Լյս նահանգ սովորաբար կոչեցել 'ի սպանիացւոց
 Քափիստա , կմ 'Նահանգ Գարաւայ' պարագրէ
 զհարաւային մասն բերուայ . ունի իւր սահման 'ի
 հիւսիսոյ և մասամբ իմն յարեւելից՝ զնահանգն լի-
 մայի , և զգաւառն լոյսայ . յարեւելից և մասամբ
 իմն 'ի հարաւոյ՝ զքաղս և զգութումն . 'ի հարա-
 ւոյ և ը մասին յարեւելից՝ զբլի և զգութումն .
 իսկ յարեւմտից զծովն խաղաղական , սկսել յարեւայ
 մինչև ցաղի գետն : Բիւժ գետս ունի . որոց գլխա-
 ւորքն են այսոքիկ . Ալի գետ . Բիւս . Գետ Դեծ ,
 որ կոչի և Փօրաթիթի , և Սէ Դիւայէլ , կմ Սարա . ըստ
 տեղեաց և ազգաց՝ Ը որս անցանէ . Փիւթոմայո , յոր
 խառնին Սէ յովհաննէս . և Դարաթալա Դաւի . Գիւդա-
 դա . և Տեւալիւսերոս : Գտանի անդ և լիճ մեծ Դի-
 դիւթա անոճանելի որ է 'ի Դաւն բարիա Ը 16 աստիճ'
 հար' լայն' . շրջապատ նր է իբր 200 մղոն . խորունկն
 'ի տեղիս 'ի տեղիս 80 քայլ . ջուր նր քաղցր՝ այլ ան-
 համ և միշտ սղտոր , ուստի և ոչ է ըմպելի . բերէ
 իմ

ձուկն առաւ . զոր ապիստէ՛լ աղէն , և վաճառէն 'ի շրջակայ դաւառս : Հնչէ համբաւ , թէ յորժամ ըստանիացիք տիրեցին բերուայ , ինքնակալք նր ընկեցին յայս ծովակ զմմ գանձս իւրեանց ոսկւոյ և արծաթոյ . յորս գոյր և ոսկի շլթայ մեծ յոյժ և ծանրակշիւ : Օգայսր նահանգի քաղցր է և բարեխառն . այլ 'ի ձմեռան ցուրտ , վն բարձրաբերձ լեռանց իւրոց . իսկ երկիրն 'ի հարաւային կողմն սկըսէ յագաթամայ մինչև 'ի քիլի՝ բոլորովին անբեր և ամայի . բայց զմնացէ՛լ մասն նր մարթ է կոչել պարտէզ բերուայ . որ թէնդ լեռնային է , այլ ոչ այնպէս , ոնց այլ նահանգք բերուայ . և ունի լայնարձակ հովիտս խոտաւէտս և արգաւանդս յոյժ . իսկ 'ի լերինս նր լի են բովք ոսկւոյ և արծաթոյ : Այս նահանգ բաժանի յերիս դաւառս . որք են Բւարտ , կմ Բարբաս . Բարեա . և Բիաս . զորս յառաջիկայդ ստորագրեցուք . յաւելէ՛լ 'ի նն և զքլուն մոյեցւոյ :

Բւարտ . որ և Բարբաս :

Ունի իւր սահման 'ի հիւսիսոյ՝ զմոյեցիս . յարեմուտից՝ զբարեա . 'ի հարաւոյ արեմուտից՝ զքիլբաս . իսկ յարեւելից՝ զճն ամաղունեաց , և մասամբ իմն զբարակվայ . այս քլուն հարստագոյն է արծաթով , ք զայլ ամ քլուն բերուայ . և ք զհամօրէն հարաւային ամերիկա . իսկ գլխաւոր անդիք նր են : Բւարտ , կմ Բիգլիաս : Գլխաւոր քղք այսր նահանգի . մեծ գեղեցիկ բազմամարդ արքեպիսպոստ և աթոռ գլխաւոր ատենի համօրէն նահանգին . շինեալ հրամանաւ կոնսարվոսի բիզղարոսի 'ի 1639 'ի զօրապետէն պետրոսէ անդուրէսայ . 'ի փոքրիկ դաշտաւայրի շրջապատելոյ գալարագէղ բլրովք՝ որք պատասպարեն զնա 'ի հողմոց : Բնակիչք նր են իբրեւ 14 հազարք , սպանիացիք , բերուացիք , և 'ի խառն սերնդոց . առնք նր՝ որք են 'ի վր մեծ հրապարակի քղքին՝ բովանգակ կրկնայարկ են . իսկ այլք միայարկք , այլ բարեշէնք և լարձակք , ունելով շուրջանակի պարտէզս գեղեցիկս և մրգաւէտս . թող զնակարանս բերուացւոյ՝ որք են իբր 3000 . և բընակին ուրոյն յայլոց 'ի միում անկեան քաղաքին 'ի խրճիթս աղքատինս . և ունին մասնաւոր եկեղեցի ժողովրդապետական . բայց 'ի մայր եկեղեցւոյն՝ որ մեծ է և վայելահերտ , են անդ և 4 մեծամեծ մեշապ .

նոստանք արանց . և 2 կանանց հանդերձ մեծաշէն
 եկեղեցեք . և մի անկեղանոց . որ է 'ի ձեռս կրօնա-
 ւորաց կարգին սէյն յովհաննու առն նոյ . և համալը-
 սարան երեւելի . և այլ երեք մեծամեծ գալոցք .
 յորոց մինն է լ արքեմիսիւ . և է միայն վն եկե-
 ղեցականաց : Այս քղք ունի առատաւն զամ' որ
 ինչ հարկաւոր է մարդկային կենաց , բաց 'ի ջրոյ .
 զի աղբիւրք որք գտանին յորորտս նր հազիւ բա-
 ւեն առ կարեւոր պէտս բնակչաց նր :

ԲԵՐԱՆ : Քղք հռչակաւոր վն առատաւեր արծա-
 թահանքաց իւրոց . մեծ բազմամարդ և փարթամ .
 կառուցեալ առ ոտս լերին' որ կոչի լեառն արծա-
 թոյ իբր 75 միոնաւ հեռի 'ի բլադայէ . շրջապատ
 նր է իբր 2 միոն . և թիւ բնակչացն գրեթէ 70 հա-
 ղար . յորոց 60 հիւր բէրուացիք են . իսկ այլք սուա-
 նիացիք . յորս գտանին յոլով ազնուականք և մեծա-
 տուիք յոյժ : Լեառն յորում են բովքն արծաթոյ'
 ուն և շրջակայ վայր նր' ամենեկին անբեր է . նիստ
 նր է բրդաձև սրածայր . շրջապատն 'ի ստորին կողմն
 3 միոն . իսկ բաձրութիւն իբր 1 միոն . գիւտ այսոց
 բովուց ընծայի կվալփա , կմ' հուալփա անուն բէ-
 րուացւոյ , որոյ 'ի պնդելն զհետ այժեմանց առ սո-
 վին լերամբ' մինչ կամէր ելանել 'ի վեր լ Լեառն ,
 կալաւ ձեռամբ զթուփ մի և 'ի բաց խլեաց զայն
 յարմատոց . և ահա եգիտ 'ի ներքոյ արծաթ ըն-
 տիր . սա բնակէր 'ի փարքօ . և յորժամ պէտս ու-
 նէր արծաթոյ , գնայր միայնակ , և հանէր որչափ
 և կամէր , և անգրէն ծածկէր զտեղին . ապա յայտ-
 նեաց զիրան ումեմն , զոր բարեկամ կարծէր . զկնի
 ստկաւուց թշնամուէն անկէլ 'ի մէջ նոյ . յայտնեցան
 իրքն սպանիացւոյ ուրումն . որոյ 'ի 1545 յապրիլի
 21 գնացեալ անդր , ետ բանալ զտեղին . և վզվզի
 հրատարակեցաւ այն 'ի մէջ սպանիացւոց , որք գը-
 տան 'ի կողմանս յայնոսիկ . սկսան պեղել շուրջ զե-
 րամբն . և գտին անդէն և այլ բոլմ' բովս . յորոց այս
 երկու գարք են , զի անդադար հանեն արծաթ , և
 ոչ սպառին :

Փարքօ . և Դաւարքօ : Են այլ երկու երեւելի արծաթա-
 հանք 'ի կողմանս յայնոսիկ :

ՄԷ Խաչ սիւնաւոր : Գլխաւոր քղք մասնաւոր վիճա-
 կի կառուցել յոտս լերին առ ձորակաւ , իբր 56
 միոնաւ հեռի 'ի բլադայէ . բնակիչք նր սակաւ են .
 առնք նոյ թէմո քարաւն , այլ ցածուն և անշուք .
 յարդիւ կմ' ոստովք արմաւենեաց ծածկեալ . ունի

Ենթարան հիմնեալ 'ի 1605. բայց Ենթ նր սովորաբար նստի 'ի միսքէ քղք. որ իբր 24 միլն հեռի է 'ի քղքէ աստի. շրջակայ վիճակ նր արգաւանդ է յոյժ. այլ գլխաւոր և ազնոճագոյն բերք նր՝ են մեղր պատճառն և մում :

Քառասնայ : Գլխաւոր քղք լարձակ վիճակի, մեծ փարթամ և բազմամարդ. աւելի ք 100 միլն հեռի 'ի բլադայէ. և իբր 150 'ի բողոսայ. 'ի մերձակայ վայրս նր գտանին պատճառն բովք ինչ արծաթոյ : ՍԲ յուէ՛ք ի՛ր իրարայն : Յ՝ մարիամ լեռնային. Քիշն. Դոմինա. Դադապուտո. Փիլոմայո. Մանա. Բայզա. Փասիայա. Դօրոխալա. Դօմհապէ. և Ձինդի : Են այլ նշանաւոր տեղիք այսր գաւառի :

Բարիտ :

Չգլխարեմտեան կողմն քարքասոյ. օդ նր ցուրտ. և երկիրն լեռնային. վնյ արմոխս սակաւս բերէ. բայց ունի պատճառն արօտս անասնոց ընդարձակս, և անառոճս բիւմ, սլանիր սլառոճական և առատ. որ սփռի յայլ Խմ Խճ Բերուայ. գտանին անդ և բովք արծաթոյ : Իսկ գլխաւոր տեղիք նր են հետագայք :

Լա Բալ : Գլխաւոր քղք Խճին, փոքր՝ այլ գեղեցիկ բարեշէն և բազմամարդ. կառուցել 'ի մէջ լեռանց յառապար վայրի մօտ 'ի գետ ինչ որ փոքր է. այլ 'ի յաճախել անձրեաց մեծանայ յոյժ. և դահա վէժ հոսել 'ի լեռանց՝ բարձեալ բերէ քարինս մեծամեծս և աւաղ. լ որոց և մանր մասունս ոսկւոյ. զոր 'ի ցամաքիլ ջուրցն հաւաքեն յաւաղոյ անտի. 'ի 1730 ոմն բերուացի 'ի լոճանալ զոտս 'ի գետ անդր, Եգիա կոտորակ մաքուր ոսկւոյ այնչտի մեծ, զի մարքէզն քասգէլ ֆուէրայ գնեաց զայն 12 հիւր փէցաիւ. և առաքեաց 'ի պարգև արքային սպանիոյ իբր սակաւագիւտ իմն. և արժանաւոր նորին մեծուն : Այս քղք ունի բիւմ եկեղեցիս գեղեցիկս. 4 կմ հ մեհաստանս արանց, 2 կանանց. 1 անկեղանոց. որ է լ ինամակալութի կրօնաւորաց կարգի սքին յովհաննու առն Խյ. և դպրոց մի երեւելի :

Օհարո. որ կողի և ՍԲ իլիպպու աւագրէոց օրորանայ : Ե գլխաւոր քղք մասնաւոր իմն վիճակի, մեծ և բազմամարդ. աւելի ք 70 միլն հեռի 'ի բլադայէ. օդ նր ցուրտ է. վնկ ոչ լինին անդ արմոխք. զորոյ զպա.

դպակասուէն ընուն բաղմուծի ընտանի անասնոց . ունի և բզմ բովս ոսկւոյ և արծաթոյ , յորոց ոմանք ծածկեալ են ջրով , բայց շառք ևս ցամաք . մենդ արծաթահանք՝ յորոց արծաթ բզմ հանեն անգադար : Բարաւի : Քղք առ եզերք լճին գիգիքաքայ , յարեմտեան կողմն նր , առ բերանով գետոյ որ իջանէ 'ի լերանց , ուր են բովք քոնտորամեայ :

Բարիա : Քղք փոքր 'ի հարաւակողմն օրուրոնայ առ հիւսիսային եզերք համանուն լճի :

Բարանկա . Սք հագի . Քւլգուհմարգա . Քուրիւլարա . Պերէնիւլէա . Մաթաթա . Յն մաթաթայ . Լաթա . Հայտհայո . Իւլլոմ . Սիթաթիթա . և Բուլա : Են նշանաւոր տեղիք բարիայ դաւառին :

Կուսգի . Քիւսիւսանաթո . Դիգիլինա . Կուայթա . Մօհօ . Աշանկարա . Բուլա . Փոննօ . Բոթոնիթո . Աշդիթաթա . և Չէիիթա : Են տեղիք շուրջ զգիգիքաքայ լճին :

ՔԻՊԱՍ :

Նկանի 'ի հարաւային կողմն այսր նահանգի . և ունի իւր սահման 'ի հիւսիսոյ՝ զբարիա . յարեւելից՝ զդուքուման . 'ի հարաւոյ՝ զբիլի . իսկ յարեւմտից՝ զծովն խաղաղական : Գլխաւոր տեղիք նր են հետագայքդ :

Լէբէա : Գլխաւոր քղք մասնաւոր իմն վիճակի բուրեշէն և բաղմամարդ լը իւրում համեմատուէ . շրջակայ վիճակ նր է իբր 75 մղոն . օգն ցուրտ , և երկիրն լեռնային . յայն սակս սակաւ բերս ունի . այլ զպակասուէ նր ընուն խոտաւէտ արօտք , և բաղմուէ անասնոց , և բովք արծաթոյ . յորս հստակաւոր էր երբեմն արծաթահանքն սքին քրիստափորի սքուլայ , յորմէ ուրեք ուրեք մրձօք հանին երբեմն ձոյլ արծաթ . այլ այժմ սպառել է :

Աշաթաթա : Գլխաւոր քղք մասնաւոր իմն վիճակի՝ որ ձգի մինչև ցսահմանս քիլէայ , բարեշէն և բաղմամարդ 'ի հիւսիսային արեւելեան կողմն լիբեսայ . երեւելի առեւտրութիս աւնէ քաղաքս այս 'ի ձեռն դուռ կոչեցել ձկան :

Դարաբաիա : Քղք ծովեզերեայ բարեշէն և բաղմամարդ լը իւրում համեմատուէ :

Բաիլիլա : Լշ նոյննդս ծովեզերեայ քղք փոքր դուռ , սոյ և Բայիլա և Եսաւահանգիսս մորէնէան լէրին , են ծովեզերեայ տեղիք սորին դաւառի :

Դռութեամբ . Թաւիւն . Բռնիլէնոք . Սօքոք . Եաւի . Մա-
րայա . Սիփոքոք . Փիլիսոն . ՍԲ յալոք . ՍԲ լէնլէնդիս .
Բոքայա : Են այլ նշանաւոր տեղիք այսր դաւառի
'ի ներքին կողմանս 'ի ցամաքն :

Գաւառս . Տոյեցաոյ . կմ Մոյոս . Մօքոս :

Րնդարձակ ձգի յարեւելեան կողմն բերուայ ը մէջ
քորաիլեան լեռանց , և մատերս կմ մանորէ
գետոյ . արգաւանդ և բազմամարդ , բնակել 'ի զա-
նազան ցեղից վայրենի ամերիկացւոց . յորս երեւելի
էին մոլեցիք . որք և վարէին գազանային թափառա-
կան կեանս՝ ընկղմեալ 'ի խորս կռապաշտուէ . այլ
աւարեւաշնորհ հարք յոճանք անխոնջ աշխատութե և
քաղցրընթաց վգպաութե առ սակաւ սակաւ ընտե-
լացուցին զմեծ մասն նոյ , և շնորհօք տն դարձուցին
'ի քն . որք և յայնմ անշէն անապատի հիմնեցին 22
ժողովգպետուիս կմ աւանս . յորոց իւրաքանչիւրս
գտանին աւելի ք զհիւր բնակիչս . ամբն ուղղադա-
ւան քրիստոնեայք կրթելք և մարդելք յամ հար-
կաւոր մասունս հաւատոյս մերոյ : Մինչև էր բար-
ձել միաբանութիւն յոճան , և հարք նորին միաբանութե
տարագրելք յամ սահմանաց տնուէ սպանիացւոց ,
ոնք և 'ի գւնէ աստի , ինքեանք կառավարէին զայլ
սոսիկ նորահաւատ ժողովուրդս ժողովապետական
կառավարութե ամ քաղցրութե և խաղաղութե . զոր
տեսել և այլոց հիւսիսաբնակ վայրենի ժողովրդոց
սոցին սահմանակցաց , ինքնին անձնամատոյց լինէին
նոյ . և օրնօրէ յաւելուին 'ի թիւ հաւատացեւոց
'ի քն : Եւ այսոպս առանց բռնուէ և առանց ուժանց
յոճանք ստացան թգրուէ սպանիացւոց զայս հա-
մատարած գւն հանդերձ բազմութե ժողովրդոց . որ
և յայն սակս յճագրաց սովորաբար կոչի Առաքելու-
ն . Տոյեցաոյ . կմ Մօքոսաոյ . կմ Աղլաւարհ առաքելու-
ն . Տոյեցաոյ . և այժմ է ը քղքտկան կառավարութե սք խա-
չին նոր սիւնայ . ոնք և գւնքն քրիկվացւոց և
քիքիտացւոց սրարունակելք 'ի բարակվայ . որք դար-
ձան 'ի քն 'ի ձեռն յոճանց բարակվայ : Իսկ գըլ-
խաւոր ժողովրդապետութե կմ աւանք հիմնելք 'ի
յոճանց յայսմ գւնի են այսոքիկ . ՍԲ Տարփէնս . ՍԲ
յաւիւիմ . Լըրէթօ . ՍԲ քաւիւրիս . ՍԲ յաւելի . ՍԲ աւ-
սիս կմ Լաւիճի . ՍԲ խաւ . ՍԲ պրճիս . Երբրոք . ևն :

Լ Շ Խ Լ Ր Հ . ԺԳ .

Ք Ի Լ Ի , ԿԻՔ Ք Ի Լ Լ , ԿԻՔ Չ Ի Լ Կ :

Թ . Դ եր + . Տարածութի . և Բնակիչ Բիւնայ :

Քիրք սր լարձակ է յոյժ . զի 'ի բերուայ ձգի մինչև ցերկիրն մակեւանեան . Կր 'ի բերանոյ աղի գետոյն՝ մինչև ցերկոն կզդի . Իբր լ 20 աստիճանօք հար՝ լայն՝ , որք առնեն 1200 մղոն Տագրական . Իսկ լայնուի նր լարձակագոյն տեղիս չէ ինչ աւելի թ 180 մղոնս , վնյ բովանդակ տարածուի մակերևութի նր օգաչափութ հասանէ 9216 հզր քառակուսի մղոն Տագրական . որում ոչինչ թփրուի եւրոպիոյ հաւասարի լն ասարածուէ : Բայց առ համեմատութ այոչափ լարձակուէ իւրոյ՝ բնակիչք նր տակաւ են յոյժ . Քզի սպանիացիք որք ցրոճէլ կան 'ի զննչն ծովեզերեայ Քզքս , և 'ի մայրաքաղաքն քիլի՝ լն հաւանական հաշոճի հասանեն 960 հզր լ այր և լ կին , լ ծեր և լ մանուկ . յորս հազին գտանին 20 հզրք որք կարկեցեն զէն առնուլ . Իսկ սեաւ ավրիկեցիք , և ծնէլք 'ի խառն սերնդոց են իբր 80 հզրք . բայց թիճ բնիկ ամեւրիկացւոց չէ ճշտիւ սաուգել . սակայն կարի հաւանական է ստէ պիլինի՝ թէ բոլոր բնակիչք քիլեոյ ոչ հասանեն ցկէս միլիոն . եթէ այս հաշին ճշմարիտ իցէ , զհետ գայ թէ հազին երեք բնակիչք անկանին առ մի քառակուսի մղոն . ուստի և մեծ մասն այսր լարձակ Տի անբնակ է և անմարդի :

Թ . Գ եր + . և Լ ի ճ + . և Լ է ի ն + Բիւնայ :

Ունի աւելի թ 120 գետս մեծամեծս . որք իջեալ 'ի ծործորոց քորտիւեան լերանց՝ բաժանին 'ի բազմապատիկ առաջս , և ոռոգեալ զովացուցանեն զբոլոր երկիրն . մէնգ զի ձորափօրք նց 'ի գաշտային տեղիս ոչ են խորին , այլ գրեթէ զերեսօք երկրի հոսին . վնյ գիւրին իմն է ածել զնս յոռոգումն անգաստանաց և պարտիզաց . յամառան յորժամ անձրեւ բնաւ ոչ իջանէ լ երկիրն , 'ի նախախնամուէն նյ այս գետք առաւելապէս յորդեն , և լնուն լիով

զորակամութիւն անձրեաց : Գլխաւորը 'ի գետոց անտի
են Մաւէ . Պիպիո , որոյ լայնութիւն է իբր 2 մղոն .
Քաւրէն . Դուրէն . Վարդիւն . Քալիւն . Գեղ Բարի .
որք լը մեծի մասին են նաւարկելի . և բերեն զա.
նազան տեսակս ձկանց առատ յոյժ : Պատմի թէ
ուշի և գետ ինչ որ քարացուցանէ զվայտ , մինչև
հուր ցոլացուցանել 'ի հարկանել լը նա զերկաթ :
Գլխաւոր լիճքն են այսոցիկ . Բապալիւ . Ալաւիւ .
Դալիւ . Գաւալիւ . Քալիւ . Պալիւ . Գաւալիւ . Քաւ
րի . Լափիւ . և Կալիւ . Լափիւ 'ի սարանիացուց
անուանելի Լիճ Լիւառիկայ ' նշանաւոր է 'ի մէջ այլոց
լը մեծութե . զի շրջապատ նր է իբր 72 մղոն . նոյնպէս
նալիւ . Լափիւ . սակաւ ինչ փոքր է ք զայն . յորոց
եղանեմ երկու մեծամեծ գետք . ցի Դուրէն , և նալ
իւ . Լափիւ . յորոց առաջինն մտանէ 'ի ծովն խաղաղա
կան . իսկ երկրորդն յաղլանդեանն ծով :

Գլխաւոր լերինք քիչեայ ' կոչին Ալաւիւ , կիմ Քաւ
րիւն լերինք , մեծամեծք և ահարկուք . որք միւս
գօտի աղիաղիւն ձգին լը բովանդակ երկայնութիւն
քիչեայ . իսկ լը լայնութե ասարածին աւելի ք 120
մղոնս . ունելով ուրեք ուրեք 'ի միջի հովիտս լար
ձակս և արգաւանդս . յորս բնակին զանազան ցեղք
վայրենի ժողովրդոց . և անհմր թաշունք , և չորքո
տանի անասունք . որք 'ի ձմեռան փախուցեալ 'ի
յորդուէ ձեան , սփռին լը բոլոր ծն : 'ի գլուխս
բարձրագոյն լերանց ' որք լը ամն ուղջոյն ծածկեալ
ին ձեամբ , գտանին 14 հրաքուղիք կիմ հնոցք մեծա
մեծք և անգնդախորք . թող զայլ մանաւնս ' որք յա
րաժամ վառել թորբոքին . այլ մինչև ցոյժմ ոչինչ
վնաս գործեցին , և ոչ իսկ ետուն երբեք նշան ինչ
երկրիւղի . այս լերինք թէպէտ լի են ահարկու ժառ
ռիւք , սակայն չեն գլխովին անպիտան . քզի ունին
մեծամեծ անտառս ' յորս գտանին մեծամեծ և գե
ղեցիկ նոճիք դարնիք մայրք և այլ աղբի աղբի ծառք
պատուականք . 'ի ծոցս իւրեանց ունին մթերեալ
գանձ անուպառ ոսկւոյ և արծաթոյ , և ոսկեխառն
սղինձոյ . և այլ սէսպէս հանքս , և ականս սպառնա
կանս . զորս ստորեւ ունիմք յիշատակել , 'ի նշանա
կելն զբերս այսր ծն :

Գ . Օր Քիւնայ ,

Րնգհանրապէս պատուական է յոյժ . չորք եղա
ն հակք ասարոյն ցի ամառն և ձմեռն գարուն և
աշուն

աշուն Թմ իրօք կանոնաւոր են անդ . բայց անկանին
 'ի Ժմկս հիւկս մերոց եղանակաց . զի յորժամ առ
 մեզ ամառն է , անդ ձմեռն է . և յորժամ առ մեզ
 դարուն , անդ աշուն է . և այս՝ սակս 'ի հարաւային
 հակակայ կիսագունա անդր լինելոյ նր . յամառան
 միշտ պարզ են երկինք , ոչ երբէք անձրեւէ , և ոչ իսկ
 երբէք լինին ամպրոպք փոթորիկք կարկուտք և կայ
 ծակունք . սակայն դաշտք նր միշտ դաւարի են և
 զոճարձալի . քզի յիմ գիշերի իջանէ ցօղ յորդառաւ .
 որ զոճարթացուցանէ զդաւարիս . միանգմյն և գետք
 նր՝ ուղ 'ի վերոյ ասացաք , յամառան առաւելաւն
 յորդեն և ոռոգանեն զիմ երկիրն . աթն ամա
 ռան բարեխառնի 'ի հարաւային հողմոց՝ ուղ և 'ի
 բերու , և 'ի ձիւհալից քորտիլեան լերանց . նոյնիպս
 ցրտուի ձմեռն 'ի դաշտային և 'ի ծովեզերեայ տե
 ղիս՝ (յորս առաւել յաճախեւ է բնակուի մարդկան)
 մեղմ է . բայց ոչ նոյնիպս 'ի մերձակայ վայրս քորտի
 լեան լերանց . զի անդ առաւելու ցրտուին , սակայն
 և այնիպ ոչ է կարի սաստիկ , մինչև անհանդուրժելի
 լինել : Եւ զի միանգամայն ասացից թ բազմաց
 ճնողհորդաց օգն քիլեայ առաւել բարի է և առող
 ջարար՝ ք համօրէն ամերիկոյ . չիք անդ ժանտամահ ,
 ոչ տենդ եռօրեայ կի՞ քառօրեայ , և ոչ հրատառք
 մահաբեր ջերմ՝ այն է հիւմմա , ուղ 'ի բերու . իսկ
 կաթոճածն մահաբեր , այն է տամլայ՝ հագին եր
 բէք դիպի . ուղ և կատաղիլ շանց , թ որում մինչև
 ցայժմ զփորձ առին . չիք իժ կի՞ քարք , ոչ օձ ցա
 մաքային , ոչ վագր արջ վարազ դայլ և այլ այսպիսի
 թիւնաւոր ղեւունք և պատաւօղ գաղանք . թէպէտ
 գտանի տեսակ մի առիւծու՝ որ փոքր է ք զառիւծո
 ափրիկոյ և ասիոյ , և չէ իսկ այնչափ կատաղի , զի
 փախչի 'ի մարդոյ , և միայն 'ի վր անասնոց համար
 ձակի յարձակիլ . նոյնիպս և ջրային օձք անթոյն են .
 ուղ զփորձ առին փիլիսոփայք սմանք , որք 'ի 1736
 անցին անդ 'ի չափել զաստիճան մի միջօրէին :

Դ . Բերք Քիլեայ :

Ես սոխարհ է մի 'ի լաւագոյն տշխարհաց բոլոր
 քամերիկոյ . ոչ միայն թ լաւուէ օգոյն , այլ ա
 ռաւելաւն թ հարստուէ և թ առատարեր արգա
 սաւորուէ իւրոյ . զի լիացեւ և յղփացեւ է իմ իրօք .
 ոչ միայն որք են 'ի շահս և 'ի դարմանս մարդկային
 ուխտոյից կենաց , այլև որք 'ի դիւրութի են և 'ի
 վայ .

վայելուի և 'ի սթափուի : Ամ արմախք բանջարք
և ծառք . պտղաբերք տարեւէք անդր յեւրոպիոյ և
յասիոյ , բուսան և աճեցին յոյժ յոյժ . ցորեանն և
այլ արմախք՝ սովորաբար լէ միոյ բերեն 50 և աւելի .
մարացորենն 'ի վր միոյ բուսոյ բերէ 5 . 6 գլուխս .
վուն քիչոյէ կղզւոյն պատուական . ուղ և կանեփն
գլխւոյս գւռին՝ թէպէտ և յայլ տեղիս գտանին
առատանդս . բամբակն և եղէգն շաքարաբեր առաւել
յաճախեւ են 'ի մերձակայ գաւառս արևադարձին .
առատ են անդ և աղգի աղգի պտուղք լէ ամ տեղիս .
նո խնձոր պատուական տանձ չոր կեռաս բաւ այն
է՝ ֆիլնէ . սերկելիւ ծիրան գեղձ աղնիւ . որք սո-
վորաբար լինին մեծամեծք մինչև միոյն կռել 16 .
ունկի և աւելի . նուոն շագանակ նուշ ընկոյշ ձի-
թապտուղ թուղ նարինջ լեմոն կիարուն այն է՝ աղաճ
խաւունի . ևն :

Այս ամ պտուղք տարան յեւրոպիոյ . այլ լու ևս
լինին անդ՝ ք յեւրոպիա . զորս բնակիչք երկրին
այնչափ բազմացուցին , զի 'ի հարաւային գւռս ինք
նին բուսանին 'ի դաշտս , և կացուցանեն մեծա-
մեծ անտառս . նոյնպէս և որթք խաղաղոյ յաճախեւ
են 'ի զնն տեղիս , և դինի նոյ պատուական . մենդ
աղգ մի ծաղկահոտ գինւոյ՝ զոր տանին 'ի բոլ տեղիս
ամերիկոյ . եօթն կմ ութն տեսակք վարնդոյ՝ ք
խիյարի գտանին անդ . և սէսպէս գգոււմք մեծա-
մեծք յոյժ . մեղրապոպք , և սէիք նո մեծամեծք
նրբակեղև և քաղցրահամ . երկու տեսակ ելակս
ունի , մի ընտանի՝ զոր անկեն 'ի պարտէզս , և լինի
մեծ 'ի ջափ ընկուղի . և միւս ևս վայրենի՝ որ ինքնին
բուսանի 'ի դաշտս , և նման է ամ իրօք ելակի , որ
լինի 'ի պարտէզս մեր , բայց երկոքին ևս քաղցր են :
Բաց յայսց ամ պտուղոյ՝ որք տարան անդր յեւրոպիոյ ,
ունի և իւր սեփական պտուղս զնննս , որք առ մեղ
ոչ գտանին . ուստի և անծանօթ են մեզ . զոր կոչեն
քիրիմոյս , պանանա , կուանապանօ , կրանաաիլա ,
կուայավա , և քամոգէ . լինի և թուղ հնդկաց , զոր
սղանիացիք կոչեն անունամբ արաբացւոց դունա .
որ բուսանի լէ ամ տեղիս քիչեայ . պտուղ նո լինի
'ի ջափ մերումս կանխահաս մեծ թղոյ . իսկ տերեն
է ձիւթային յոյժ . որ եղեւ 'ի ջուր աւուրս ինչ
մաճուցիկ դործէ զջուրն . որով պարաստեն զկիր
'ի սղիտակացուցանել զորմունս տանց . են և բիւր-
աղգի արմաք և բանջարք՝ ընտանիք և վայրենիք
ծանօթք և անծանօթք առ մեզ , պատուականք 'ի
կէ

կերակուր և 'ի դեղ բժշկուհ . և աղղի աղղի թուփք
սպողաբերք և անսպուղք . և անտառք մեծամեծք .
յորս են պէսպէս ծառք սպտոճականք բնաւին ան-
ծանօթք առ մեղ . ունի և լարձակ արօտս խոտա-
ւէտս և յուռթիս , և զիմ տեսակս ընտանի անսա-
նոց : Երիվարք նր լնհանրանա գեղեցիկ են ուժեղ
արագընթաց եռանդոտ և ընտիր . եղնգունք նց
կարծր . վնկ իբր 'ի բոլմս անսպայտաւ 'ի կիր ար-
կանեն զնս . որք յաճախեչ են յոյժ ոչ միայն առ
սպանխացիս , այլև առ վայրենի ինքնագլուխ ամե-
րկիացիս . որք այժմ առ հնրկ երիվարք ճննհորդեն
և մարտնչին լնդէմ սպանխացոց . նոյնպս և արջառք
բոլմք . ուղ և ոչխարք և այծք , որք յամին երկիցս
ծնանին . այն զն՝ այծք 'ի միւսմ ծննդեան բերեն
երկու և երեք , և երբեմն չորս ուլս :

'ի մեջ խաշանց անոճանի են խաշինք փէկաւքեաց
լերին . զի ասը նց աղնիւ է , և յարգի 'ի համօրէն
քիլի . նոյննա և էջք և չունք և կատուք բազմացեալ են
յոյժ լնմ տեղին . են և պէսպէս տեսակք վայրենի
անառնոց , յորոց ոմանք ծանօթ են և առ մեղ . ուղ
այծեամն նապաստակ և աղոճէս . և ոմանք անծա-
նօթք , զոր կոչեն վիւքաքա , քիննէ , գիգի , արտա ,
փիկուքէն , կուանաքօ , քիլհոլքվէ , կուէմուլ , յորս
երկեղի է տեսակ մի առիւծու՝ զոր բնակիչք փաճի
կոչեն . որ գտանի 'ի մեջ 24 , և 45 աստիճանաց
լայնուհ . նր միայն 'ի բուն քիլի . լն մեծուհ գրեթէ
հաւասարի էգ առիւծուց ափրկիոյ . այլ գոյն նր է
շէկ սպիտակագոյն . և չունի բաշա 'ի պարանոցն .
նշանաւոր է եղանակն որով ըմբռնէ սա զորս իւր .
զն յորժամ ոչ կարէ յանկարծակի 'ի վր հասանել և
ըմբռնել , մերձենայ առ նա խաղալով և թաւալելով
լն դեռին , և շարժելով զձեռն . իբրև մօտ լինի
նմ , յանկարծակի իմն լնոսանու 'ի վր , և նոյնհե-
տայն պոռէ , լն այսմ օրինակի պատառէ զերիվարս ,
զորս գտանէ 'ի բացի , բայց ոչ նոյննա զցուլս և
զկովս , որք ոչ երկնչին 'ի նմէ . քզի կովք յորժամ
տեսանեն զմերձենալ նր՝ վզվզի 'ի մեջ առնուն
զորթս իւրեանց , և սպասեն նմ . եթէ յանդգնեացի
'ի վր յարձակիլ , զեղջիւրս իւրեանց մտել յորովայն
նր , անգէն սպանանեն . զնոյն առնեն և մատակ ձիք ,
յորժամ լն ինքեանս ունին զմարուկս իւրեանց .
բայց գրեթէ միշտ մի կմ երկու 'ի նցէ լինին որս
առիւծու . սակայն էջն քիլեայ յայսմ մասին առաւել
խորագէտ է . քզի յորժամ տեսանէ զառիւծն խա-

զաւով գալ 'ի վր նր, ինքն ևս ձեռնայ խողալ . և իբրև մերձենան միմեանց, աճապարէ և երկա՝ կմ չորս կիցս արձակէ յերեսս առիւծուն, յորմէ ցնորեալ տապաստ անկանի յերկիր, և ինքն փախչի : Սա թէպէտ թշնամի է անասնոց և պատուազ, այլ 'ի մարդոյ երկնցի, զոր և որսան 'ի ձեռն շանց . յորժամ տեսանէ զուռնս մերձենալ առ ինքն, ելանէ 'ի վր ծառոյ, կմ գիմէ առ ժայռ ինչ կմ կոճղ . որում յեցուցել զթիկունս իւր, մարտնչի թգէմ շանց . մինչև 'ի վր հասել որսորդին՝ արկանէ խեղդ 'ի պարանոց նր, և յայնժամ սկսանի հեղուլ յորդաշոս արտասուս :

Գտանին և բազմատեսակ թռչունք . հեղինակն բնաւ կան Շագրական և քաղաքական պատմուէ քիւլեայ թուէ 92 տեսակս թռչնոց . արծոնի, ցին, բազէ, ասիդ, կաքաւ, հօփալ, տատրակ, աղաւնի, ադուաւ, կաջաղակ, ծիծառն, արսին, հողամաղ, ճայկարապ, արագիւ բոլորովին սպիտակ և գլուխն սեւաւ, վայրենի բաղք և հաւք, ջայլամն, սօխակ, օր թ կտուցաւն ունի մօրուս 'ի մանրիկ փետրոց . սրբ աճնն զոյգ թ հասակին . թող զայլ թռչունս սեփականս այնր Յի . յորս երևելի է քոնտորօ կոչեցել թռչունն մեծ և գիշակեր . թիկնամեջ նր է սպիտակ, իսկ մնացեալ մասն մարմնոյ բոլորովին սեւաւ, բայց 'ի սլարանոցն ունի մանեակ սպիտակ . երկայնութի երկուց թևոց նր միանգամայն է 14 զանազակ . փետուրք թևոց՝ ստոճարք 'ի չափ ճկոյթ մատին մարդոյ . կտուցն կարծր ստոճար և կորայս սարսափելի թռչուն առնէ պիղծ թ խաշանց . և երբեմն ընդ որթուց կովուց . և յորժամ կամին յափշտակել զմի 'ի նցէ, ժողովին 'ի միասին չորք կմ հինգ . և շուրջ պատել զնովաւ, յանդգնագոյնն 'ի նցէ 'ի բաց խէզ զաչս նր . յայնժամ ապա և այլոց 'ի վր յարձակել, գիշատեն զնա և ուտեն 'ի միասին . և թէնդտ սյաչափ գազանաբարոյ է, սակայն քիւլեայցիք գիտեն ըմբռնել զնա կենդանի, կմ մեռել : Ունի և բիւրազգի ձկունս 'ի ծովէ և 'ի դետոց . յորս են կէտք մեծամեծք, դայլք, ձիք, և կաաուք ծովայինք, և ջրշունք, և այլ պէսպէս տէստէք պատուական ձկանց . յորոց յոլովք գտանին և առ մեզ . և թէնդտ թ համօրէն չըջակայ ծովս քիւլեայ յաճախել են, բայց առաւելապա 'ի ծովէ դերս սկսել 'ի 33 աստիճանէ լայնուէ, մինչև 'ի 41 . ուր գիղանին անբաւ բազմութի ձկանց . սրբ փախու

խուցեչ յերեսաց մեծամեծ ձկանց, դիմեն յեղերս
 կոյս . և ալիք ծովու ընկենուն զնա 'ի ցամաք . բիշմբ
 'ի բնակչաց երկրին՝ կարծեն զայն պատճառիլ 'ի
 մտանաւոր ինչ տարափոխիկ անտէ անկէլայ 'ի մէջ
 ձկանց . վնկ երկնէին բռտել 'ի ձկանց անտի . բայց
 մեծ մասն նց ուտէ անխիղճ, և ինչ ոչ չիտաի . նոյն
 առատուի ձկանց գտանի և 'ի բերանս գետոց՝ ի որս
 մտանեն 'ի ծովն . 'ի ծովն կողեաց յովհաննու ֆէրնան,
 տէգայ գտանի նոյնչափ առատուի պարալայ ձկան,
 որչափ 'ի հիւսիսային ամերիկայ առ նոր երկրաւ :
 Գտանին անդ և պէտքս խեցեմարկք պատճառ
 կանք . յորս երեւելի են երկու տեսակք . որք կռչին
 լօքօ, և փիուր . երկոքին ևս մարդարտաբերք . և
 մարդարիտ նց սպիտակ և պատճառական, այլ մանր :
 Լօքօ կցի 'ի վր ժայռից . պատեան նր է սպիտակա
 գոյն . արտաքուստ խորտաբորտ . երկայն առուել չ
 5 . մասնաչափ . և թանձր իբր 4 . միս նր նոյնպէս
 սպիտակ է և համեղ, այլ պինտ յոյժ, զոր չէ հնաք
 եփելով կակղել . սակայն քիչացիք գտին հնարս կակ
 զացուցանելոյ . հարկանելով զառաջինն մեղմով, և
 սուր սամուկացուցանեն զհարուճածս մինչև կակղա
 նայ յոյժ . ունի զտեսակ մի կնձթի . յորմէ արձակէ
 հիւթ կարմրագոյն պքանչելի իբրև զորդան կարմիր
 որով ներկեն անջնջելի զսար և զբամբակ : Իսկ
 փիուրն բնակի 'ի մասնաւոր իմն փեթակի, որ է
 կարծրակեղև և արտաքուստ մամուսպատ . յորոց
 ոմոնք են բրգաձև իբրև 3 ռանաչափ բարձրուր .
 այլք ձուճաձև . և կէսք գլանաձև կպեալք 'ի ժայռս .
 յորժամ բռնուր ալեաց 'ի բաց կորզին 'ի ժայռից,
 իբր 'ի բիւմս վարին 'ի ցամաք, բնակիչք երկրին
 հաւաքեն . և խորտակել զփեթակս, հանեն զմիսն .
 որ կայ 'ի զնիւն խորչս ձուճաձևս և ամրախիցս . և
 է կարմրագոյն և քսակաձև երկայն իբր 3 մատնա
 չափ . ունելով երկու ծայրս իբր ստինս . և 'ի մի
 ջն հիւթ աղի համեղ և ասորժական ճաշակելեաց :
 Այլ առաւել պատճառական և մեծագին բերք քի
 լեայ՝ են ոսկի . արծաթ, ոսկեպղինձ, և ակունք
 պատճառականք . և այլ զնիւն հանք : Ոսկինր ազնիւ
 է և առատ այնչափ . զի մատենագիր մի սպանիացի,
 որ եկաց անդ ամս ինչ, խօսելով իւ եղանակի սպառ
 նիացւոց ասէ, թէ քիչն է իբր մի միայն ոսկի դա
 հեկան . և յիրաւի՝ վր զի չէր անդ լեառն, որ չու
 նիցի 'ի ծոց իւր բովս ոսկւոյ յաւէտ և նոճազ ա
 ռատաբերս . 'ի հաջաւային դաւառս բացան բիւ
 ռովք

բովք օսկւոյ առաքելք, յորոց հանէին սպանիացիք
անբաւ գանձս . բայց արաւքացիք որք բնակէին անդ
յեւ տարադրելոյ անտի զսպանիացիս, խցին զամ
զբովսն, և չաան թոյլ բնաւ ուսմք զի բացցէ զնս .
իսկ այժմ առաւել նշանաւոր օսկեհանք զորս ունին
սպանիացիք 'ի քիլի' են 'ի քարիարի . կուսսո . քօդ .
վիմգօ . աւտաքոլլօ . բէգորքա . լիկուա . բենուէլ .
լուս . Ֆիլդիլ . քարէն . ալկուէ գալքա . և հուի
լիրադակա : Ասի թէ 'ի բովուց աստի ամլւ ամէ
հանեն 4 միլիոն աէալ . յորմէ միլիոն մի և կէս գնայ
յարբուհի փողերանոցն , այն է՝ զարպիսանէն . իսկ
'ի միացելոյն՝ զմասն ինչ հանեն արտաքս յձէ աստի
անդործ և զմասն ինչ ծախեն 'ի պէտս կահից եկե .
զեցեաց և տանց , և 'ի զարգս արանց և կանանց .
բաց 'ի բովուց աստի գտանի մաքուր օսկի և 'ի
գաշտս խառն լը փոշոյ , և 'ի մէջ աւաղոյ գետոյ
և վտակաց հոսեալք 'ի չրջակայ լերանց :
Ըստ նմին օրինակի և բովք արծաթոյ հասարակ են
'ի քիլի . բայց քզի առաւել գծոճարին է և բաղ
մածախ հանել յայնցանէ արծաթ , ք 'ի բովուց
օսկւոյ , վնկ առաւել սակաւ են արծաթահանք ,
յորս գործեն այժմ , քան զօսկեհանքս . 'ի մէջ այ
հռչակաւոր է այն , որ գտաւ 'ի հովիտն աւսպալաւ
գայ 'ի 1638 . այլ 'ի բաց թողաւ մինչև 'ի 1672 . յու
րում ամի փոխարքայն բէրոճայ առաքեաց արս քա
ջահմուտս յայտպիսի իրա , որք և սկսան գործել
'ինմ . այս արծաթահանք ձգել տարածի լը բովան
դակ հովիտն լը գիծ երկայն իբր 120 միլոն . իսկ լը
լայնուէ 9 . 10 տանալափ և եթ . որ լը երկայնուէ
բաժանի յայլ 5 գիծս . միջինն՝ զոր կոչեն Կափա ,
է լայն իբր 2 ունկի . գոյն նր զնչն է յայլոց , և է
իբր ծաղիկ , և առաւել առատաբեր մասն նց . յայն
սակա մետաղահանք համարին զայն իբր արգանտ
արծաթոյ . իսկ չորք կողմնական գիծք կոչին Փիւ
շէրէայ . բաց 'ի սոցանէ և այլ բիւժ երակք ծաւա
լին լը բոլոր հովիտն 'ի միջնոյ անտի . որք կոչին
Պլուս . բայց արծաթ սակաւ բերեն ք զմայր ե
րական . այս արծաթահանք քննել 'ի քաջահմուտ
գործավարաց՝ գտաւ առաւել հարուստ և առա
տաբեր ք զբովս բոգոսեայ որ 'ի բէրու . վնյ յայտ է
թէ չիք 'ի բոլոր ամերիկա բովք առաւել հարուստք
ք զբովս քիլեայ : Բաց 'ի բովուց աստի աւսպալաւ
գայ՝ գտանին և այլ նշանաւոր և բիւժաբեր արծա
թահանք յայսմ ծի . ուն 'ի նորմազ , և 'ի կրուո :

Բազում են յՍի աստ և պղնձահանք , և պղինձ նոյն
 աղնիւ . ուլլօա հաստատե , թէ պղինձն քիլեայ ոչ է
 ստորին ք զհռչակաւոր պղինձն կորնթոսի . քզի ունի
 յինքեան հարուստ մի ոսկի . զոր խմացեալ գաղ-
 դիացւոց 'ի սկզբան ՅԷ գարու գուն գործեցին
 ամ հնարիւք 'ի ձեռս բերել պղինձ որչափ և կա-
 րային . յորմէ յետոյ հանին ոսկի բլմ . և թէպէտ
 Է բոլոր քիլի յաճախ են տյապիսի պղնձահանք Է
 ամ տեղիս , սակայն ստանկացիք յայնս ևեթ գոր-
 ծեն , որք առաւել հարուստ են . յորմէ յայտնի է-
 լիւի անբաւուր պղնձոյ այսր Սի . քոզվիմագ և քո-
 բիաքօ քզբք լսի 'ի ձեռն պղնձոյ փարթամացան .
 որք ունին դրեթէ հէք քուբայս 'ի զտեւ զպղինձ .
 նոյնչափ դրեթէ գտանին և յաքոնքագլա : 'ի գուր-
 լսդա ԴԼԸի գտաւ 'ի վերջին Ժմիս երակ մի պղնձոյ .
 որ գերազանցէ զայլովք Է աղնոճութե և Է առա-
 տուէ . միւս ևս գերազանց գտանի 'ի մաւլէ . այլ
 առաւել հռչակաւոր ք զայլս' է այն որ գտանի 'ի
 փայէն . բայց այժմ ոչ ևս կարեն գործել անդ սոպա-
 նիացիք , վն զի է 'ի ձեռս բնիկ աղատ ամերիկաց-
 ւոց . որ բաց 'ի լինելոյ առատաբեր յոյժ , առաւել
 էր 'ի նմ ոսկի ք պղինձ , զոր և հեշտեաւ հանելին .
 զի վառէին հուր մեծ շուրջ զժայռիւք և զքա-
 բամբք , յորս մթերել կայր պղինձն , և 'ի ջերմա-
 նալ քարանց' սկսանէր ինքնին հոսիլ արտաքս :
 Գտանին և երկաթահանք յոլովք , մենդ 'ի քոզվիմ
 ալօ ԴԼԸի . բայց արդեւեալ է գործել 'ի նմ . յայն
 սակս 'ի սկզբանէ անտի լինելութե Սի կան մնան
 անգործ . ուր և կադարն , անագն , զառիկն , ան-
 ախմոն ևն : 'ի լերին քոբիաքօ ԴԼԸի գտանի աղ
 սպիտակ գեղին կապուտագոյն և կարմիր , այլ
 չքել կան անգործ . քզի բնակիչք երկրին 'ի կիր
 տնուն զաղ ծովու և ոմանց գետոց' որք գտանին
 'ի մէջ քորտիլեան լերանց , որք բերեն աղ սպիտակ
 յոյժ և պատուական . 'ի նոյն լերինս գտանի և
 կուպր , և ծծումբ , և բորակ ևն : Են 'ի քիլի և
 պէտիգս պատուական քարինք . ուր լաճիվէրա . արա-
 գան . և 'ի գետս նք գտանի երբեմն կարմիր յա-
 կինթ , զմրուխտ կանաչ , և այլ պէտիգս պատուա-
 կան աղուք . այլ չէ ինչ փոյթ բնակչաց խնդրել
 զբուն հանքս նոյն , որք գուցէ թագուցել կան 'ի լե-
 բինս , յորոց իջանեն այն գետք . ուր 'ի նոյն լերինս
 գտանին հանք ամեթոս ախան . որ է լալ քար , ան-
 տես արարել 'ի քիլացւոց :

Ե. Վաճառք Քիւնայ :

Ս աճառականութիւն սր ծաղկել է յոյժ և բարգաւաճ, որ է 'ի ձեռս սպանիացւոց, և տարածի 'ի բլմ տեղիս. նաւք սպանիոյ ամի ամի տանին անդր պէսնիս վաճառս եւրոպիոյ. նք ոսկեթել և արծաթաթել դիպակս. պէսնիս մետաքսեայ կերպասս, կտաւս, մետաքս, երկաթի գործիս, սողակի ևն. և փոխարէն բառնան անտի ոսկի արծաթ պղինձ բլմ յոյժ. ասոր վիկոնեայ և մորթս: 'ի բէրու առաքէ 20 նաւս. յորոց բլմք յամին երիցս առնեն զայն ճննչ, բարձել 'ի քիլեայ ցորեան և այլ արմախ, գինի, ճարպ, միս ապխտել, կոշիկ սեկ, այն է՝ սահախան. առասանս, պղինձ, գոգօ, նուշ, ընկոյղ, և այլ զնչն իրս, և ազգի ազգի պտուղս չորացուցելն, քրքում, պաղէղ, ծծումբ, կուպր, ճրագ 'ի ճարպոյ, պէսնիս բոյսս բժշկականս, փայտ անբաւ, մենդ յարշիպէղադոսէն քիլեայ, տախտակ, և այլ մասնաւոր փայտ 'ի պէտս շինուէ կառաց. իսկ 'ի լիմա բաց յայտց ամ իրաց՝ առաքէ և երկվարս, և ջորիս. և ինքն փխկ այս ամ իրաց լուսնի 'ի բէրուայ արծաթի գրամս, և պէսնիս արծաթի գործածս. մեղր, որիզ, բամբակ, և աղքմի խոշոր չուխայի. 'ի բարակվայ, 'ի քույօ, և 'ի ձուռն բարեօգ՝ առաքէ ամի ամի օղի և գինի բլմ յոյժ, և չոր պտուղս. որոց փոխարէն ընդունի գրամս, և բոյսս ինչ բարակվայայ, և մոմ: 'Այն պէս և ներքին առևտրութիւնն՝ ձուռն լը ձուռն երևելի է յոյժ: Յամաքն մատակարարէ կղզեաց որ յարշիպէղադոսէն քիլեայ՝ գինի, օղի, մեղր, չաքար, ծխախոտ, բոյսս բարակվայայ, աղ, սղպէղ, ևն. փոխարէն առնու անտի փայտ 'ի պէտս շինուածոց. սարտէլ ձուկն, և աղուխտ ազնիւ. 'ի նւէն գստիցն յղուէ ամի ամի առաքին ալիւր բլմ, միս աղխտել, գինի, և այլ ամ հարկաւորք կենաց 'ի վալտիվիա քղք իբր 36 հլր ուիալի:

Գիւղականք սպանիացիք՝ որք բնակին 'ի մաւլէ ձուռն առ սահմանօք արաւքացւոց՝ բլմ առևտրութիւն առնեն լը ազատ ամերիկացւոց. վճռելով նք սանձս, սուսերս, գանակս, տապարս, և այլ զանազան երկաթի գործիս, ցորեան, գինի, ևն. որոց փոխարէն առնու 'ի նքն արջառ, ոչխար, երկվար, փետուրս ջայլեման, սասպատս պէսպէս ձեռով հիւս, Խալս,

եալս , և այլ սոցին նման ջնջին իրս : Այս առև
տրուծին մեծամոլս արդեւեալ է . վն զի սովաւ ոչ
սակաւ զօրանան արաւքացիք թշնամիք սպանիաց
ւոց . այլ սք զառանձնական օգուտ իւրեանց խնդ
րելով , ոչ կասին յառևտրուէ անտի . թէպէտ գի
տեն զի ոչ սակաւ փնաս բերէ հասարակուծէ իւր
եանց : Բէկվէնքցիք մասնաւոր ժղվրդք վայրենի
ամերիկացւոց՝ ամի ամի ելանեն 'ի լերանց ուր կան
թրջացել , և 'ի զննն կողմանս ֆււսին մաււոյ առնեն
տեսակ իմն սօնաւաճառաց՝ որք երկարին ը բշմ
եօթնեակս . և անդ վաճառին աղ սպիտակ , կուղր ,
գաճ , ասր , ձի , մորթ , և այլ ոլեօնս իրք :

Ճ . ԼՂնդ և պատմութի Քիլէայ :

Բստ աւանդուէ քիլեցւոց՝ պատմուէ նց սկսանի
միով դարու յնջ ք զմտանել անդր սպանիաց
ւոց . ասի թէ լէօկօ իւփանկի ինքնակալն բէրուայ՝
առաքեաց անդր դունդ մի 50000 զօրաց ը առաջ
նորդուէ սպարապետին Սինքիրուքայ . որ և էաւ
զհիւսիսային ֆււս քիլեայ , բայց յետոյ հարին զնա
բրոմանքայեցիք՝ ժղվրդք որք բնակէին 'ի մերձակոյ
ստճմանս մաւլէ գետոյն : Ապա 'ի 1535 դեկոս աւ
մակրոս սպանիացի 'ի միասին ը պօղոսի եղսօր ինք
նակալին բէրուայ՝ ել 'ի վր քիլեայ ունելով ը իւր
500 զինուորս սպանիացիս , և 15000 բէրուացիս .
և հասել 'ի ստճմանս քիլեայ յանցանելն ը անտեան
կմ՝ քորտիլեան լերինս մեռան 'ի սպանիացւոց տրք
150 . իսկ 'ի բէրուացւոց 10 հչրք առ սոստիկ
ստոնամանեաց՝ որք տիրեն յարաժամ 'ի լերինս
յայնոսիկ . սակայն ալմակրոս ոչ կասեցաւ յառա
ջիկայ ճննչէ իւրմէ . այլ տյնու օակուաձեռն զօ
րօք՝ որք մնացին կենդանի , եմուտ 'ի քիլի 'ի ֆււս
բրոմանքայեցւոց . որոց ըդէմ ելեալ նմ , վանեցին
զնա . ուստի ստիպեցաւ դառնալ անդրէն 'ի բէրու :
'ի 1540 պետրոս վալտիվիոյ՝ եմուտ 'ի քիլի երկե
րիւր սպանիացւոլք և բաղմուք բէրուացւոց , և
կանամք օմամք . և յետ բշմ պնդմաց զոր մղեաց
ը բնակաց երկրին , եհաս 'ի դեղեցիկ դաշտն մա
փոքօլայ . և հիմնեաց անդ 'ի 1541 'ի փետր՝ 24
զքղքն կոչեցել Սք յակօք . որ այժմ է գլխաւոր
մայրաքղք համօրէն սպանիականն քիլեայ . 'ի 1550
ընկալեալ օգնուին 'ի բէրուայ՝ էանց առանց ինչ
գիմամարտութե ը ֆււսն բրոմանքայեցւոց . զորս
պէս

սկսեալէս հնարիւք յինքն յանկուցել, արար զնս իւր
 Թիկուհս, խառնել 'ի Թիւ զօրաց իւրոց . յայսմ
 ամի հիմնեաց և զծովեղերեայ քղքն յլուծէ . զոր
 յայս անուռն կոչեաց 'ի սլաութիւն անարատ յլուծէ
 ամամօրն . աստէն սկսաւ առնուլ զփորձ քաջութե
 արաւքացւոց . վն զի 'ի պնդմիւ լէ նս, որոց զօ
 րադուհս կոչէր Թիւլավիլու, կորոյս զերիվար իւր .
 լէ նմին և ինքն անկաւ 'ի վերջին վտանգ կորստեան,
 յորմէ մազապուրծ զերծաւ . սակայն 'ի վն այսր
 ամի անցել զպիտոսիս գեան, շինեաց զաւօլն քղք
 մօտ 'ի հարաւային եղերս նորին գետոյ . և զքղքն
 կայսերական, և զվալտիվիա, և զվիլլաութիս, և 'ի
 մէջ սահմանաց առաւել գազանաբարոյ ժլիւրդոց
 արաւքացւոց կանգնեաց երիս ամրոցս . զարաւքօ .
 զգուքափէլ, և զբուրէն, եգեալ 'ի նս քաջ պահա
 սանս :

Մինչդեռ սա յայսպիսի գործս կայր զբաղել, ա
 րաւքացիք ընտրեցին ինքեանց զօրադուհս զբաւ
 փոլիքան անուանեալ մեծ, և դարձան անդրէն 'ի
 մարտ . սա ունելով իւր խորհրդական զծերունի
 ոմն արաւքացի անուանել քոլոքոլ՝ այր խորադէտ
 և հնազագիւտ, կաշաւ խորհրդով նր զարաւքս ամ
 րոցն . ապա սաշարեաց և զգուքափէլ, և զբու
 րէն, և էառ զնս . անտի խաղաց 'ի վալտիվիա, և
 'ի քղքն կայսերական . եհար զօրս սպանիացւոց՝
 որք 'ի գիծի հարան նմ . յայնմ մարտի մեռաւ և
 սկսարոս վալտիվիոյ ընկալել հաբուած սաստիկ 'ի
 զօրասկեռն արաւքացւոց : Յետ այսր յաղթուէ քաւ
 փոլիքան սպարապետն արաւքացւոց կացոյց իւր
 փոխանորդ զբաւթարու երիտասարդ քաջակորով
 արաւքացի, որ էր սպասաւար վալտիվիոյ, այլ 'ի
 նմին պնդմիւ էանց 'ի կողմն համազգեաց իւրոց .
 զնաց 'ի պաշարել զվալտիվիա և զկայսերական քա
 ղաքն, այլ ոչ կարաց առնուլ զնս . իսկ լաւթարու
 միւսանդամ յարեաւ 'ի վն սպանիացւոց, եհար զնս
 յանտալիքան լերին . քանդեաց զքղքն յլուէ, և
 էանց 'ի պաշարել զսք յակոր զգլխաւոր տեղի սպա
 նիացւոց . բայց մինչդեռ մեծաւ քաջութիւն խաղայր 'ի
 վն սք յակորոց, յետ երկոցս հարկանելոյ զսպա
 նիացիս, որք գուն գործէին ընկրկել զսոսկալի ար
 շաւանս նր, յանկարծակի 'ի վն հասեալ ոմանց 'ի
 կուսակցաց սպանիացւոց, հարին զնս և սպանին
 մինչդեռ ննջէր 'ի քուն քաղցրուէ 'ի վն լերին . զայս
 կորովի երիտասարդ սպանիացիք անուանեցին ան
 ի :

նիսպալ քիւլացի, սակս իւրոց մեծամեծ յաղթուեց :
 Իբրեւ լուեղեւ 'ի բէրու ահարկու գիմամարտութե
 արաւքացւոց, առաքեցաւ 'ի քիլի հզօր գունդ զօ-
 րաց յօգնուի սպանիացւոց . ի որոց գիմեաց անդր
 և որդի փոխարքային բէրուայ կարգեա հուրգատոս
 մէնտողեան, որոյ հասել 'ի քղքն յղուե հզօր ձե-
 ւամբ, յիօթն պտորզմունս եհար և խորտակեաց
 զնմ զօրուի քաւփոլիքանին . որոյ զօրքն ցիրեցան
 եղեն, և ինքն փախուցել թաղեաւ յանտառի միում
 ուր 'ի վրնր հասել սպանիացւոց՝ կալան զնա կեն-
 դանի, և հրամանաւ րէյնոսայ զօրապետին 'ի ցից
 հանել նետահար եղև, և այնպէս չարաչար օրհասիւ
 սպանաւ . բայց յնջ ք զայն՝ անմառք մկրտեցին
 զնա սպանիացիք կարծելով այնու փրկել զհոգի
 նր . որ և զնմ իսկ բնաւ ոչ ճանաչէր, թող թէ զսք
 խհգն մկրտուէ : Այս արաւքացիք կացուցին ինք-
 եանց սպարապետ զորդի նորին քաւփոլիքանի .
 որ երկիցս յաղթեաց սպանիացւոց, այլ յերրոր-
 դում՝ պտզմի 'ի պարտութի մասնեցաւ . և անու
 զորմ մահ հօր իւրոյ ուսոյց նմ զիւրովի երթալ, ք
 կենդանւոյն անկանիլ 'ի ձեռս սպանիացւոց . յետ
 նր կալաւ զսպարապետութե աւգուկվենու . որ նոյն
 պէս երկիցս յաղթեաց սպանիացւոց յանտառուքան .
 ուր մեռաւ և վիշտակրս սարապետն սպանիացւոց :
 Սա վերատին կալաւ զարաւքոն, և զբուրէն . և առ-
 ամրոցան արաւքոնի մեեցաւ 'ի մեհամարտութի ի
 գլխուս որ զօրապետին սպանիացւոց . ի որում մե-
 համարտեցաւ ժամս երկուս, այլ և ոչ մին յերկուց
 պարտեցաւ . ասրս միտրան հաւանութե բաժանե-
 ցան 'ի միմեանց . գիմեաց 'ի վր անկող քղքի, այլ
 վանեցաւ 'ի սպանիացւոց :

Չկնի նր յաջորդեցին 'ի սպարապետութե արաւքաց-
 ւոց փայնուանքա, քայալքուրա, նանքոնիէլ, քա-
 տեկվալա, և կվանսալքա . որք բոլմ մրցմունս մկեցին
 ի սպանիացւոց . յորսէ զի՝ յաղթեցին, և է զի՝ յաղ-
 թեցան . 'ի 1597 կացուցաւ սպրպետ արաւքացւոց
 փայլամաքու . որ սպան զմարտինոս լոյլա կուսակալ
 սպանիացւոց ի ալոց 60 պաշտօնտրաց նորին ընկե-
 րակցաց և կալու զվալտիվիա, զքղքն կայսերա-
 կան, զվիշտալքա, զոսորնոս, զանկող, զսք խաչն
 կոյայ, զքաննէդէ, զյղուին, և զքիլլան, և զբո-
 վանգակ կալունածս սպանիացւոց որ 'ի սահմանս
 արաւքանիոյ 'ի մէջ պիտպիօ և վալտիվիա գետոյ .
 նոյնպէս և յաջորդք նր բոլմ քաջուխ գործեցին .
 լիէն

լիէնդուր 'ի 1625 էանց զպիտուիօ դետ, ցրոճեաց զգօրս սպանիացւոց, և կողոպտել քանդեաց զկալունածս նոյն. 'ի 1629. մինչև ց 1632 բուդափիքու մեծամեծ քաջութիւս դործեաց 'ի զնոյն պիտուեանս չգէմ սպանիացւոց. 'ի 1640 մարքէզն վայտեղայ հաշտութիւն արար ը արաքացւոց. որ ձգեցաւ ը ամս 15. ապա 'ի 1655 քլինդարու անդրէն նորոգեաց զպիտու չգէմ սպանիացւոց. իսպառ խորտակեաց զմեծ զօրապետ նոյն զսառնորդ պիտուի. յաղթեաց և բանակին՝ որում առաջնորդէր կուսակալն անտոնիոս աքունացի. քանդեաց զամրոցս քոլքուրայի, և սթյն պետրոսի արաքոնի, զրոսենտոն, և զսօրոայ. զորս շինել էին զկնի հաշտութեան ի 1640. և յայսկոյս պիտուիօն աւերեաց զստանիքս ամրոցն, զսթ բրիտանիոր, զքաղաքս ամս վիտա, և զքլլան քղք:

Յետ այսորիկ տեսել կուսակալաց սպանիացւոց, որք յաջորդեցին աքունացւոյն՝ զաւերումն ժողովրդեան իւրեանց, փոյթ կալան 'ի ձեռն պարգեաց 'ի խաղաղութե պահել զարաքացիս. այլ 'ի 1713 վիլլուսիլա սպարապետ արաքացւոց՝ վերստին յարեաւ 'ի վր սպանիացւոց. և յետ հարկանելոյ զքուրէն, և զարաքոն, երրդ անգամ հաշտութե արար ը կուսակալն գաբրիէլի կանոսի. ապա 'ի 1766 քուրի նանքա սպարապետ արաքացւոց վանել զսպանիացիս 'ի միւս կողմանէ պիտուիօ գետոյն, միաբանեցաւ ը բէլլուենցւոց բնակելոց 'ի լերինս, որք յարեւելոց չընապատեն զկալունածս սպանիացւոց. և արար ը նոյն պիտու մինչև ց 1770. յորում ամս անդրէն համտեցաւ հաշտութե 'ի մեջ սպանիացւոց և արաքացւոց. այլ չէ յայտ թէ մինչև ց երբ ունի մնալ: Աստի այժմ սպանիացիք ունին յօին արաքացւոց միայն զվալտիվիս քղքն, և զքլլոյէ կըղզին, բայց և այնք միշտ 'ի վտանգի են. իսկ հաստատուն ամրութիւնն 'ի բովանդակ քիլի՝ ձգի 'ի ծովէդերս 'ի պիտուիօ գետոյն՝ մինչև ց գետն աղի. ուր ունին զնոյն քղքս և ամրոցս և գետըս, սակայն և այնք չեն այնչափ ինչ ապահով. ունելով միշտ 'ի թիկանց յարեւելեան կողմն ահարկու թշնամիս որջացեալս 'ի ձորս քորաիլեան լերանց:

Է . Բաժանումն Քիլեայ :

Քիլի սպանիացւոց բաժանի լը ոմանց 'ի 17
 ԹԼՈՍ . իսկ լը այլոց 'ի 14 . որք են ՄԲ Եւ
 ԼԻԲ . ՀԻԼԻԼԻԼԵՆ . ՓԻԿԿԿԿ . ՔԻԼԵԱՆ . ՄԻԼԵԱՆ .
 ԻԿԿԿԿ . ՔԻԼԵԱՆ . ԲԵԿԿԿԿ . ՄԵԼԻԼԵԱՆ . ԼԵԿԿԿ
 ԿԿԿԿ . ԳԻԼԵԱՆ . ԲԵԿԿԿԿ . ԲԵԿԿԿԿ . և ՎԵԿԿԿ
 ԼԵԱՆ : Այս ամ ԹԼՈՍ ունին մասնաւոր ատենանս և
 ատենակալ . և 'ի վր ամցն է կուսակալն համօրէն
 քիլեայ . որ և է միանգամ լը հանրական սպարա
 պետ , և գահագլուխ գլխաւոր ատենին քիլեայ .
 որ յԵՂԱԳՈՅՆ կախել կայր զփոխարքայէն բերուայ ,
 այլ ոյժմ ոչ ևս . ուստի չեք այլուր բողոքել յա
 տենէ աստի , բայց միայն 'ի գերագոյն ատենին
 հնգկայ որ 'ի սպանիա : Իսկ եկեղեցական կառա
 վարուի քիլեայ է 'ի ձեռս երկուց եմոց . յորոց
 մին նստի 'ի սԲ Եւ ԿՈՐ . իսկ երկրորդ 'ի ԲԵԿԿԿ
 և են լը արքեպիսկոս լիմայի : Յայսմ վայրի սկիզբն
 արասցոյք ստորագրել զԲԵԿԿ , և զայլ նշանաւոր
 տեղիս այոց 14 ԹԼՈՍ . յորս յաւելցոյք և զԵԿԿԿԿ
 արաւադայ , կմ զարլիպեղափոխ քիլայ , զԵԿԿԿ . և
 զԵԿԿԿ յովհաննոս Ժերանպեղայ . որք թէպէտ չեն լը
 բողոքին լը նորուք սպանիացւոց , սակայն առ քիլե
 պատկանին :

Յօդ Թ . Քաղաքք 14 դաւառաց :

ՄԲ Եւ ԼԻԲ : Ե գլխաւոր քղք համանուն ԹԼՈՒ , և
 գլուխ համօրէն սպանիականն քիլեայ . մեծ
 գեղեցիկ բաղնամարդ և բաղնավաճառ . եմսանիստ
 և աթոռ մեծի կուսակալն և գերագոյն ատենի քի
 լեայ , կառուցել 'ի լայնարձակ և 'ի գեղեցիկ դաշ
 տավայրի իբր 30 փարսախառ հեռի 'ի խաղաղական
 օվկիանոսէ , և եօթամբ 'ի բորտիլեան լերանց , 'ի
 հարաւային կողմն մափոքօ գետոյ . որ բաժանէ ըզ
 քիմպա , զբաննատիլա , և զբէնքա արոճարձանս 'ի
 ԲԵԿԿԿ . և 'ի բաղնապատիկ առաջս բաժանեալ ,
 բաշխի լը ամ տունս քղքին . աստի անտի գետոյն
 կառուցել կայ ամբարտակ քարաշէն , 'ի խափանել
 զլիասս զոր պատճառէր յԵՂԱԳՈՅՆ 'ի շրջակոյ դաշտս
 'ի յորդէն ջուրց նր . ունի և գեղեցիկ կամուրջ ,
 օր

որ միացուցանէ զարուճարձանս ը քղբին : Թիւ
բնակչաց նր հասանէ ց 46 հզր որ ամբ ամէ միշտ
ածէ 'ի պրոնոս ծաղկել զաճառականութե նր՝ որոց
մեծ մասն փարթամ են , և բիւ մաշնունականք գտա-
նին 'ի նս : Տունք նր բովանդակ են միայսրկ 'ի
պրոնոս ստէպ գեանաշարժութե , այլ մեծամեծք և
բարեշէնք . փողոցք նր ուն և այլ ամ քղբաց քիւլեայ
լայն են իբր 36 ոտնաչափ երկրաչափական , ուղիղ
և ըհատել յուղիղ անկիւնս . իսկ գլխաւոր հրա-
պարակ նր է քառակուսի . որոյ իւրաքանչիւր կողմն
է 450 ոտնաչափ . 'ի հիւսիսային և 'ի հարաւային
կողմանս նր են ապարանք կուսակալ իշխանին . և
տունն խորհրդոյ . և ժողովատեղիք քղբին . յարե-
մական կողմն մայր եկեղեցին և եպիսկոպոսն . իսկ
յարեւելեան կողմն երեք մեծագործ ապարանք մաս-
նաւոր աշնունականաց . և 'ի միջի ունի աղբիւր պղնձի
գեղեցիկ յոյժ :

Չորք ժողովրդապետական եկեղեցիք են 'ի նմ
հանգերձ մայր եկեղեցեաւն . և բիւ մենաստանք
կրօնաւորաց . զի դոմինիկեանք ունին 2 մենաս-
տանս . ֆրանչիսկեանք 4 . օգոստինեանք 2 . միան-
ձունք կոչեցեալք վարձուց՝ 2 . եղբարք կոչեցեալք
ողորմասէր՝ 1 , հանգերձ հիւանդանոցաւ : Իսկ
յանեանք ունէին զերիս , և այլ մասնաւոր ինչ վն
հոգեւոր կրթութեց . բաց 'ի սոցանէ են անդ և 7
մենաստանք կուսանաց , թող զայլ մասնաւոր եկե-
ղեցիս . երանելի համալսարան արքայական . և այլ
գարոցք մեծամեծք , յորոց ոմանք էին 'ի ձեռս յն-
եանց . և երկու կի՞ երեք անկեղանոցք : 'ի մէջ քա-
ղաքին յարեւելեան կողմն՝ է բլուր մի անունեալ
ՄԲ Լուիս . ուր նախնի սպանիացիք ամրանային
յերեսաց ամերիկացւոց :

Սպանիա , կի՞ Ալաբաս Կոնգալա : Է գլխաւոր քղբ
հուիւղովիւէմու գւնին հիմնել 'ի վերջին Ժմկս առ
պիտպիս գետով . որ թէպէտ փոքր է , այլ բարեշէն :
Իւսպէլ . Գոսպաթէլ . ՄԲ Լաուլա . Գոսպէլ . Եսպէ-
մէնո . և Ալմէլա : Են աւանք և ամրոցք յայսմ գւնի
շինեւէք 'ի սպանիացւոց 'ի հարաւային եղերս պիտ-
պիս գետոյն 'ի խափանել զանցս արաքացւոց :

ՄԲ յովանէնս Ռիպիլ . կի՞ Կաալգիլ : Է գլխաւոր քղբ
փութաքայ գւնի . հիմնեալ 'ի 1754 առ հիւսիսային
եղերք պիտպիս գետոյն . որ թէպէտ փոքր է , այլ
բարեշէն և բազմամարդ , և աթոռ գաւառակալ
իշխանին :

Յուլի . 'ի բարբառ քիլացւոց Փէլէո : Եւ երկրորդ գլխաւոր քղք քիլեայ զկնի սքնի յակոբայ . հիմենէ 'ի սկզբան անդ 'ի մուսնէլ ոսկանիացւոց 'ի քիլի 'ի պետրոսէ վալտիվիոյ 'ի 1550 . առ ծոցով ծովու 'ի գեղեցկագիր վայրի . որ և 'ի սուղ Ժմկի մեծացաւ յոյժ 'ի պաճաւ յալովուէ ոսկւոյ , զոր հանէին 'ի շրջակայ տեղեաց . այլ 'ի 1554 լաւթարու սպարապետ արաւքացւոց՝ զկնի հարկանեւոյ զգորս սպանիացւոց յանտալեքան լերին , գիմեաց 'ի վրայս քղքի , զոր և իսպառ հրկէղ արար . իսկ սպանիացիք վզվզկի անդրէն շինեցին զնա . ապա յամին որ զկնի՝ դարձաւ անդրէն լաւթարու անհամար զօրօք . և յանկարծակի 'ի վրայս արձակեւ իրաւորեաց զմեծ մասն պահապանաց նր , և զքղքն 'ի հիմանց կործանեաց . յետոյ կարգիւ մէնտոզեան զկնի մեծի յաղթուէ՝ զոր արար լեզէմ քաւփոլեքանին 'ի 1558 , անդրէն շինեաց զքղքն , և քաջ ամրացոյց զնա . զոր աւդունէքուլ փոխանորդ անդուկվենայ սպարապետի պաշարեաց աւուրս 52 . այլ ոչ կարաց առնուլ զնա . յետ այնորիկ եկաց մնաց քղքն խաղաղ և անվտանգ 'ի թշնամեաց մինչև 'ի 1603 . յորում ամի փայլամաքու անդրէն հրկէղ արար զնա լե այլոց հարաւային քղքաց սպանիացւոց :

Սակայն յետ այս ամ թշուռութեց անդրէն շինեցաւ սակս մեծի վաճառականութե՝ զոր առնէր լե այն Ժմկս . և այնուհետև ոչ ևս յարձակեցան 'ի վր նր արաւքացիք . բայց 'ի 1730 գրեթէ բոլոր քաղաքն կործանեցաւ 'ի ստոտիկ իմն գետնաշարժութե . միանգամայն և մեծ մասն նր ծածկեցաւ 'ի ջուրց ծովու . զոր բնակիչք նր անդրէն շինեցին . իսկ 'ի 1751 'ի մայիսի՝ այս տարաբախտ քղք դրձլ 'ի հիւմանց տապալեցաւ 'ի գետնաշարժութե , և իսպառ ծովակուր եղև . բայց բնակիչք նր փախեան 'ի վթ մերձակայ բլրոց . և զկնի 13 ամաց անդրէն շինեցին նոր քղք 3 փարսախօք հեռի 'ի ծովէ , 'ի մեքա անուանէլ գեղեցիկ գալաափայրի 'ի հիւսիսային եղերս պիտպիօ գետոյն , ուր կայ այժմ . և օր լծ օրէ բարգաւաճեալ ծաղկի , և է աթոռ եպսանիստ . ունի բնակիչս աւելի ք 13 հազ . և մենաստանս զանազան կարգաց կրօնաւորաց . նաւահանգիստ մեծ և պատուական . առ որով է գվիրիգվինա կղզին գեղեցիկ և արդաւանդ :

ՍԷ Բարբառի մէջ քիլեայ : Գլխաւոր քաղաք քիլանդէնի հիմենէ 'ի 1580 առ քիլեան դետով . զոր բլման

անգամ աւերեցին արաւքացիք . իսկ 'ի 1751 կործանեցաւ 'ի գեանաշարժուէ . ասդա բնակիչք նր յամին որ զինի՝ փոխադրեցան յայլ մօտակայ տեղի . որ լաւեա է ք զառաջինն . և անվաանդ յողորմանէ ջուրց պետոյն . և է այժմ քղք փոքր , այլ բարեշէն և բազմամարդ . և զարդարեւ եկեղեցեօք և վանուրէիք :

Դաւա , կմ ՍԲ օգոստինոս : Գլխաւոր քղք մաւլա Գւռին հիմնեւ 'ի 1742 առ բիոքլարօ գետով , յառապար և 'ի լեռնային վայրի . որ 'ի սուղ Ժմիկ մեծաջաւ և լցաւ բնակչօք . քղի բիւ մտունք ազնունականք որք էին 'ի քղքն յղուէ և 'ի սք յակոր , նոճա զեաւք յընչից , ուստի և ոչ կարելով պահել զարտաքին շուք և զփառս իւրեանց , ուն պահանջեն այնպիսի գլխաւոր քղք , աօտ տեղափոխեցան սակա առատաբեր օսկեհանքաց , որք գտանին 'ի շրջակայ լերինո նր . և սակա առատուէ ամ իրաց կարևորաց մարդկային կենաց՝ որք ասա առաւել դիւրադին են , ք յայլ ամ տեղիս քիւեայ . վնկ սպանիացիք քիւեայ զայս քղք կոչեն գալթական տեղափոս . ուստի և է այժմ քղք բարեշէն զարդարեւ եկեղեցեօք և վանորէիք :

Բաւրիօ . որ կոչի և ՍԲ յովնէ Բաւրիօն : Է քղք յայսմ գւռի հիմնեւ 'ի 1742 'ի գեղեցիկ դաշտի առ բլրով , և է բարեշէն . ունի եկեղեցիս և երկու մենաստանս :

Բաւգլենէս : Է քղք փոքր 'ի սմին գւռի հիմնեալ 'ի նմին ամի 'ի մէջ դուդուպէն և քաւգլենէս գետոց : ՍԲ Կաւլեբիոս Գեղեցիկ իղւոյ . ՍԲ անպոն . և Լբա : Են փոքրիկ տեղիք հիմնեւ 'ի սպանիացւոց՝ 'ի սմին Գւռի Զն Կաւլենայ : Է գլխաւոր քղք ի դադայ գւռին , հիմնեւ 'ի 1743 մերձ 'ի բերան ի դադա գետոյն : ՍԲ Քեբիանիոս : Գլխաւոր տեղի քոլքակվայ գաւառին , հիմնեալ 'ի 1742 ոչ այնչափ ինչ հեռի յամենոս գետոյն գիկուրիքայի . և է քղք բարեշէն . ունի մի ժողովրդատեւական եկեղեցի . և երկու մենաստանս :

Բիւլարիւն . Մաւլա . և Ռոմա : Են երեք աւանք յայսմ Գւռի :

ՍԲ Խաւ Գրիգորիոս : Է գլխաւոր տեղի բանքակվայ Գւռի . փոքր այլ բարեշէն և բազմամարդ :

ԱՂԱՅԻՄ : Աւան նորոգ հիմնեւ յայսմ Գւռի իբր 8 փարօսխաւ հեռի 'ի նախընթաց քղքէ 'ի ծովակողմն , մօտ առ օսկեհանքս առատաբերս :

Մէլիփիւն : որ կոչի և Սէ յաւելի լիբաննովայ : Գըլ-
խաւոր տեղի համանունն Դուռի կառուցեալ մօտ 'ի
մայիսն դեան . ոչ այնչափ ինչ հեռի 'ի սբ յակորայ .
և է քղք փոքր և անշուք , և բնակիչք նր սակաւ .
մերձ 'ի տեղին , ուր մայիս գետն մտանէ 'ի ծովն ' է
նաւահանգիստն սբ անտոնի . ուր 'ի սկզբան անդ
յաւճախէին նաւք սպանիացեաց . բայց զկնի փոխադ-
րելոյ բովանդակ վաճառականութեն 'ի վալբարայսո ,
կուրացաւ այս նաւահանգիստ :

Աշտնփալէա , կմ Սէ քիւնիպոս արայալան : Է գլխա-
ւոր քղք համանունն Դուռի . փոքր , այլ բարեշէն և
բազմամարդ զարդարել է կեղեցեօք և վանօրէիւք :
Քուրիման : Է գեօղ մեծ յայտմ Դուռի մերձ առ ան-
տեան լերինս . ուր փրանչիսկեանք ունին մենաստան
մի մեծ :

Սէ ճարփնոս : Է գլխաւոր քղք գվիլլոդայ Դուռին
կառուցել 'ի գեղեցիկ հովտի , ուստի ելանէ աքոն-
քակվա գետն . ունի մի ժողովրդապետական եկե-
ղեցի . և չորս մենաստանս կրօնաւորաց :

Վալբարայսո , կմ Վալբարաքիո : Քղք և նաւահան-
գիստ ուստոճական և բազմավաճառ ք ղայլ ամ
ծովեղերեայ քաղաքս և նաւահանգիստս քիլեայ .
ուստի է բարեշէն և բազմամարդ . ունի մի ժողովր-
դապետական եկեղեցի , և չորս երեւելի մենաստան :
Աշտնփալէա , և Փեդուրք : Են երկու մեծամեծ աւանք
'ի գվիլլոդա գաւառի բազմամարդք . մենդ երկդն
սակս հարուստ ոսկեհանքաց , որք գտանին 'ի շրջա-
կայ սահմանս նր :

Քափլեմո . որ կոչի և Սեբնա : Գլխաւոր քղք հա-
մանունն Դուռի մեծ բազմամարդ և բազմավաճառ .
հիմնել 'ի 1544 'ի պետրոսէ վալտիվիոյ 'ի գեղեցիկ
և յարգաւանդ գաշտավայրի . ունի նաւահանգիստ
սպառոճական առ բերանով համանունն դետոյ , իբր
7 մղոնաւ հեռի 'ի քղքէն . և մենաստանս զնչն կալ-
դաց կրօնաւորաց . և բլմ աղնոճական և հին տունս :

Անգլիացիք բլմ անգամ հարին զքղքս զայս :
Դանիայի : Է նաւահանգիստ յեզր սահմանաց գվիլ-
լոդայ գաւառի :

Քափուֆո : Է գլխաւոր քաղաք համանունն գաւառի .
բարեշէն և բազմամարդ առ համանունն գետով :
Վալիւն վերին : Աւան բարեշէն 'ի սմին Դուռի :

Վալփիլիա : Հռչակաւոր քաղաք ամրոց և նաւահան-
գիստ առ համանունն գետով 'ի հարաւակողմն նր .
շինեալ 'ի պետրոսէ վալտիվիոյ 'ի 1551 . և 'ի սուղ
իդ

Ժմկի եղև քղք բաղմամարդ և երևելի սակս տաւ
տարեր ոսկեհանքաց, որք գտանին 'ի շրջակայ սահ
մանս նր. այլ 'ի 1599, 4000 արաւքացիք լէ առաջ
նորդու թիւ փայլամարդուայ սպարապետի իւրեանց՝
գիշերայն 'ի վր յարձակել, զմեծ մասն գիշերադահ
դորաց նր՝ որք էին 800, կոտորեցին. և զքաղաքն
հրձիգ արտրին. և առեշանտի անբաւ գանձս ոսկ
ւոյ և արծաթոյ, և բիւմ մարդագերիս 'ի սպանիաց
ւոյ, դարձան 'ի տեղի իւրեանց : Սակայն սպանիա
ցիք անգրէն շինեցին զնա. և այնպս քաջ ամրացու
ցին, զի արաւքացիք ոչ ևս կարացին առնուլ զնա.
այլ 'ի 1640 կալան զնա հոլանտացիք, և ունէին
հաստատել 'ի մաի ոչ ևս դարձուցանել սպանիաց
ւոյ. բայց յետոյ բռնադատեցան ինքնին մեկնի
անաի. քղի արաւքացիք ոչ բնաւ զիջան հաշտուի
առնել լէ նս, և ոչ իսկ տային նց զկարևոր պարէնս.
ապա եկեալ սպանիացւոյ, և դատարկ գտել ըզ
տեղին, անգրէն շինեցին զքղքն, և լաւ և ամրա
ցուցին յամ կողմանց, չորս ամրոցս կառուցել զնո
վաւ. երեք 'ի ծովակողմն լըգէմ եւրոպացւոյ, և մի
'ի ցամաքն լըգէմ արաւքացւոյ. և այնուհետև եկաց
մնաց անխնաս 'ի թշնամեաց. բայց միանգամ գրեթէ
բոլոր քաղաքն հրկէղ եղև. զոր վերստին շինեցին
սպանիացիք. և է այժմ քղք բարեշէն փարթամ
բաղմամարդ և բաղմավաճառ : Նաւահանգիստ նր
որ է 'ի ծոց ծովու, զոր դործէ վալտիվիա գետն
մեծ է և ապահով, և քաջ ամրացուցել 'ի բնուէ և
յարունստէ. զի ունի 'ի հանգիստոյ զմանզերա կղզին
շրջապատել ապառաժուտ լերամբք :

Յօդ Թ. Արաւքանիա :

(1. Դիւրս քարած" . Ր ստ Յագրաց՝ է այն մասն
4էքս, և ն :)
Քիլեայ, ուր բնակին զնշն
ժողովուրդք աղատք և դաշնակիցք լէ միմեանս լէ
գէմ եւրոպացւոյ. որ և պարունակէ գէթ զերդ
մասն քիլեայ, քա աւելի ք 70 հալք քառակուսի մը
նաչափ տարածութիւն : Սահմանք նր ոչ են որոշակի
նշանակել յՅացոյցս. սակայն լայնաբար առեալ,
ունի իւր սահման 'ի հիւսիսոյ զպիտպիո գետն. որով
բաժանի 'ի կալուածոց սպանիացւոյ : Բայց և յայս
կոյս

կոյս նոյն գետոյ ունին սպանիացիք ծակաւ ինչ կալ
ունածս. յարեմաից՝ սահմանի խաղաղական ուկիւ
նոսիւ. ՚ի հարաւոյ՝ արշիպեղապոսիւ քիւլոյայ և բոն
եան կղղեաց. իսկ յարեւելից՝ ունի իւր սահման
զրադակոնիա, և զՍն բամբաջուոյ:

Ունի բիւժ գետս մեծամեծս, որոց գլխաւորքն են
Պիւպի. Քանդէն. Վալփիլի. Քայլին. Գեփ Բարի.
ևն. և լինս մեծամեծս, որք են Լաւաթ. Լագլէն.
և Նակլէլի. և 9 նշանաւոր հրաբուղիս լերինս.
որք կոչին ԼՂուրթ. Նորուրթ. Վիւաւիւ. Ուրն. Գեփուփ.
Կլաւաւա ևն: Օգ նր քաղցր է և բա
րեխառն, զի է ՚ի մէջ 35 և 45 աստիճանաց հարա
ւային լայնուէ. և երկիրն արգասաւոր ոչինչ չ հաս
յալոց մասանց քիլեայ, որ է ՚ի ձեռս ստանիացւոց.
ուր գտանին և բիւժ ոսկեհանք և արծաթահանք,
յորս երբեմն գործէին ստանիացիք. այլ այժմ բո
լորովին ծածկել են, և անտես արարել:

(2. Բարթ. Էլեւ:) Երաւքացիք իբր ՚ի բիւժ միջա
հասակ են մարմնով, և բարեչափ.
գլուխ նց և գէմք բոլորագիր. ճակատն փոքր.
ունչն փոքր մի կոր կիւ արծուաքիթ. աչքն փոքրիկ
և հրափայլ. լանջք և թիկունք լայն. բազուկն և
մատուկք ստուգաբ. ոտքն փոքր. բնաւիս լերկ են
և անմորուս. և եթէ լը պատահման բուռցին մաղք
ինչ ՚ի ծնօտս՝ ՚ի բաց խլեն զայն. գոյն նց է ցորե
նագոյն. հերքն սեաւ և ձաղկ. ՚ի մէջ նց առ սա
կաւ մի զննչին յալոց՝ բնակիչք պորոյ զուրի, որ
է լը մէջ Տի նց. զի նք սպիտակ են և կարմիր.
խաժակն և թաւահեր. խառնունած նց զօրեղ է և
քաջաւոր. ոչ անկանին ալիք ՚ի հերս նց, եթէ ոչ
զկնի վաթսմամեան հասակի. և բիւժ ՚ի նցէ հա
սանեն ցհարիւր ամս. ոչ անկանին ատամունք նց.
ոչ տեսուի աչացն նունաղի. և ոչ յիշողուն տկա
րանայ: Իսկ լը ներքին բարուց առատածեռն են,
հիւրասէր, հաւատարիմ ՚ի խոստմունս, քաջասիրտ
ուներկիւղ հաատատուն և անգրգոնելի ՚ի գործ և
՚ի ձգունս պիղծի. փառասէր արհամարհող կենաց
վն սիրոյ հայրենեաց, և վն ազատուէ. առաքինուիք
ազնունագոյնք և նախապատիւ համարել առ նն են
ատելուի ամ ազգ գերուէ քաջասրտուի զգաստուի
և աչալընուի խորամանկուի գազանուի սէր հայրե
նեաց և կրթուի զինունորական. յոյր սակս յոմանց
կոչեցան լակեգեմոնացիք ամերիկոյ:

Ընդ այսչափ կատարելուէն ունին և յոռուիս . զի
 ռխակալ են , և տաքասպայման քինախնդիր . արբեցող
 յորժմ՝ գտանեն արբեցուցիչ ըմպելիս , և ծոյլ 'ի
 մշակութի երկրի . քզի քք այնպիս ունին 'ի մաի , թէ
 արք ծնեալ են վն պնզմի . յայն սակս ամ՝ փոյթ և
 ճիգն նց գիմէ 'ի կրթութի զինոճորական . յառաւօտու
 յարուցել ճաշակեն փոքր ինչ , և վղջիկի հեծեալ
 յերիվար՝ ելանեն 'ի դաշտս 'ի մարզել զանձինս և
 զերիվարս 'ի գործ պնզմի . և ոմ զի յամի սրատրաստ
 գտցին , ուսանին և լողալ . զի յամառան լը բիւմ
 ժամս աւուրն կան 'ի գետս զօրէն գորտանց . ուր
 անդադար լը լող անցանեն 'ի միոյ եզրէ 'ի միւսն .
 երբեմն յերեսս ջրոյն , և երբեմն խորասուղէլ . վն
 ամբն են քաջ լուզորդք : Իսկ զմշակութի երկրի , ըզ
 ձեռագործ , և զայլ ամ՝ աշխատանս թողուն կանանց .
 զի կանայք սերմանեն հնձեն և ժողովեն , արածեն
 զանապուհս , հատանեն փայտ 'ի պէտս հրոյ , առնեն
 կերակուր և հանդերձս արանց , և զայլ ամ՝ գործս
 տան :

Չունին քք քղքս կմ՝ աւանս , և կամ գետոյս , և ոչ
 ամրոցս , այլ ցրիւ բնակին 'ի դաշտս . զոր համա
 րին առաւել իմն ազատութի . բնակարանք նց են
 խրճիթք փայտակերտք ծածկեալ յարդիւ , առանց
 լուսամտի . որք 'ի դրանէ առնուն զլոյս . զոր 'ի գի
 շերի փակեն մորթով եզին : Բազմակին են , և իւ
 րաքանչիւր կին՝ ունի իւր սեփական վառարան 'ի
 խրճիթի անդ , ուր պատրաստէ կերակուր վն առն
 իւրոյ . վն արք նց յամ՝ օր այնչափ սղգս կերակրոյ
 ուտեն , որչափ կանայս ունին . անկողին նց է մօրթ
 ոչնարի արկեալ 'ի վն մերկ գետնոյ . զոր 'ի ցերե
 կի բսունան անտի . ամ կարասիք տանց նց են քա
 նի մի փայտաշէն նստարանք . և սեղան բիրտ և ան
 ձև , յորոյ վն ուտեն . սկաւառակք և պնակք նց
 են փայտեղէն կմ՝ կաւեղէն . դրգալքն սրատանք
 խեցեմորթ կենդանեաց . իսկ բաժակք որով ըմպեն՝

յեղջերաց արջառոց :

Բայց իշխանք նց ունին և ոսկի և արծաթի սպասո .
 և կարասիք տանց նց փոքր մի լաւագոյն են քք ըզ
 հասարակ ժղլրդեան . այլ ոչ 'ի գործ ածեն զայնո
 սիկ , եթէ ոչ՝ յորժամ լըունին զհիւրս . զորս բիւմ
 պատուասիրութ մեծարեն , մինչ նաւ զսպանիացիս ,
 լը որոց յար 'ի թշնամուէ են . կերակուրք նց սակաւ
 են և պարզ . զի են արմատք երկրի , կմ գեանախն
 ճորք եփել լոկ ջրով , արկել 'ի նմ սակաւ ինչ աղ ,
 և

և դարապղպեղ . այն է՝ կարմիր պիպէռ , առ որ մոլ-
լեալ են , իսկ միս և ձուկն հազիւ երբեք ուտեն .
այս է նց սովորական կերակուր ը ամն ողջոյն , բայց
'ի մասնաւոր ինչ ժմէ , որ է իբր բարեկենդաննց .
զոր կոչեն Միսիւն , և Քալիւն . որ և ձգի ը ա-
ւուրս 15 . և յայնժամ չիք խնայումն իրաց ինչ . զե-
նուն ազգի ազգի թուշում , եզինս , և ոչխարս . ու-
տեն ցլղիութի . և ըմպեն առատապէս գինի , զոր դը-
նեն 'ի սպանիացւոց . և մեզրաջուր շինել 'ի մեզոնէ
և 'ի սրողոց երկրին . վնց ը այն աւուրս գրեթէ
միշտ արբեալ են արք և կանայք . ուստի և բիւմ
մտնկունք ստնտեայք մեռանին 'ի սովու . քզի մարք
նց արբեալք , ոչ ևս յիշեն զորդեակս իւրեանց 'ի
դիեցուցանել զնս :

Չգեստ նց սլարդ է և համակ ասունդէն . (վն զի
դեռ անծանօթ է առ նս դործածութի կանեփոյ և
վնոյ .) և այն 'ի գոյն կապոյա , որ է գոյն ախորժա-
կաննց . արք սովորաբար զգենուն շապիկ , և 'ի վր
նր փոքրիկ բաճկոն , զոր քօնի կոչեն . և վարտիք
նեղ և կարճ մինչև 'ի ծունկս . և 'ի վր Թի առնուն
ազգ մի վերարկոնի զոր փոնքօ կոչեն . որ է պաս-
տառ երկայն քառակուսի , ունելով 'ի միջի ծակ .
ը որ արկանեն զայն 'ի պարանոցն , և կախի յառա-
ջոյ և յետ կուսէ մինչև ցարունս . ոմանք սլարդ են
և միագոյն կապուտակ , այլք խայտաճամուկ , ու-
նելով ը երկայն գիծս գունագոյնս ը նմանուէ մե-
րումս ալաճայի . յաւէտ և նունաղ լայնս , ծաղկե-
նկարս , կիմ անծաղիկս . և 'ի բովանդակ եզերս իւ-
րեանց ունին փունջս առ 'ի զարդ . համօրէն բնա-
կիչք հարաւային ամբերիկոյ 'ի կիր առնուն զայս տե-
սակ վերարկոնի . յորոց ուսան և գիւղականք սպա-
նիացւոց ոչ միայն 'ի քիւլի , այլև 'ի բէրու , և 'ի բա-
րակվայ . սովորական գլխարկ նց է երիզ կարմիր
պատել զգլխով , և զարգարել ուլունիւք . ը մեծի
մասին բոկոտն չրլին . սակայն ոմանք ագանին եր-
բեմն մագեղէն սունապանս ճամկաւորս . իշխանք նց
թէսէտ նոյն օրինակ զգենուն , բայց ունին զընա-
զանութի ինչ 'ի տարազս զգեստուց . այն զի երբեմն
զգենուն ը տարազու եւրոպացւոց , զոր դնեն 'ի
սպանիացւոց . իսկ 'ի գլուխս կրեն գլխարկս եւրո-
պացւոց , այն է՝ շափղայ . զարգարեալ մեծամեծ
փետրովք . ունին յոտս արծաթի խժանս մեծա-
մեծս . ասպանդակս պղնձիս . և գաւաղանս , որք 'ի
ծայր իւրեանց ունին դունտ արծաթի . այլ զհեռ

երթեալ սովորութե երկրին միշտ բոկոսն չըջին : Իսկ զգեստ կանանց՝ է անթե սլատմուճան երկայն մինչև ցոտս . զոր պնդեն զանձամբ լայն երիզաւ . 'ի վր պատմուճանի արկանեն զուսովք աստեղէն կապերտ . և պնդեն զայն յառաջոյ կողմանէ արծաթի թիթղամբք կմ ճարմանդօք . սիրեն և նոքա լը նմանութե այլոց կանանց զպաճուճանս զարդուց . զվարսս գլխոյ զարդարեն մասնաւոր ակամբք , սրք նման են կանաչ զմրիտի . այլ մինչև ցայժմ ոչ կաւրացին գիտել սպանիացիք , թէ ուստի՞ հանեն նք զայն . Իսկ յականջս կրեն քառակուսի արծաթի թիթղուհս յաւէտ և նոճազ լը չափոյ հարստութե իւրեանց . և 'ի դաստակս՝ ոսկի կմ արծաթի ասլարանջանս . և մատանիս 'ի մատունս : Ասի թէ կանայք արաւքացւոց՝ յորժամ ծնանին զաւակս , նոյն հետայն արիաբար մտանեն 'ի ջուր ցուրտ հանդերձ նորածին մանկամբ . զի հաստատեացի խառնուած նր , և պնդեսցին անդամք մարմնոյն :

Սք՝ ունց ասացաք , առնուն բժմ՝ կանայս . Իսկ հանդէս հարսանեաց նց համառօտիւ վճարի . զի յորժմ կամն ոք առնուլ 'ի կին զաղջիկ ոք , խօտի նախ լը հօր նր . ապա գնացեալ զարանի լը բաղմաց բարեկամաց իւրոց 'ի տեղին , լը որ սովոր է անցանել աղջիկն . զոր յափշտակեալ հանէ յերկվար իւր , և փախուցեալ նովաւ գնայ 'ի տուն իւր . այլ երբեմն և տանց բանս գնելոյ լը հօր աղջկանն , յափշտակեն և տանին զաղջիկն . ապա ծնողք աղջկանն թէ յոջգոյն հաւանել իցեն՝ և թէ ոչ , երթան 'ի տուն փեսային . և ընկալել 'ի նմէ պարգևս յաւէտ և նոճազ լը կարողութե իւրաքանչիւրոց , աւարտին հաւսանիքն : Եւ վն զի գնեն նք զկանայս , յայն սակառնին զնս իբրև զգնուածոյ գերիս . զորս կարող են և սպանանել անպատիժ ունց զանասուն գնեալ արծաթով . այլ առաջին կինն միշտ նախապատիւ է ք զայլս . լը որում ոչ այնն գազանաբար վարին :

Է զու արաւքացւոց է հնրկ բարբառ քիլեայ . բայց ունի զմասնաւոր իմն մաքրութի , և քաղցրութի . թերեւս զի անարատ պահեցաւ յիւրում՝ նախեղակ վիճակի , ոչ խառնակելով լը լեզունց այլոց աղգաց . զայս լեզու ոմանք 'ի պատմագրաց սպանիացւոց գովեն յոյժ . զի քաղցր է ասեն , ազդու , պարզ , համառօտ և ճոխ . ունի լը մեզ բարդութիւն անոճանց և բայից . և լը յունաց 'ի մեջ բաղմաւորականին և միաւորականին ունի երկոյականս՝ յանունս և 'ի բայս .

բայս . այլև անորոշ Ժմկա բայից , զոր ասորիսդի ա-
սեն . ձմանոճանք նոյն օրինակ հոլովին . և ձմ բայք
միապէս խոնարհին . ուստի մի միայն հոլովումն ան-
ոճանց գտանի առ նս . ուն և մի խոնարհումն բայից .
բայց անոճանք ունին զնձն հոլովս , որք վերջաւո-
րութիւն տարբերին 'ի միմեանց . ուն և բայք ունին
զձմ եղանակս և զԺմկա . ուն և զներգործական և
զկրաւորական . չիք բնաւ խոտորումն ինչ յանոճանս
և 'ի բայս նց . վնյ գիւրին է յոյժ ուսանիլ զլեզու
նց . զի թէ ոք գիտիցէ զհոլովումն միոյ անսճան ,
և զխոնարհումն միոյ բայի , գիտէ զձմ . չունին զհնչ-
չումն ֆ և ծ տառից . այլ հնչումն վ տառի մերձե-
նայ լը իրաց ինչ առ հնչումն ֆէին . ասի թէ ոճ
խօսից նց համառօտ է և ազդու . լը ոճոյ նախնի
լակեղեմոնացուց :

(3 . Կառա . Վաղարշական կառավարութիւն արաւ-
շապատ .) քացուց՝ է ազնոճապետական խառն լը
ռամկապետութե , բովանդակ երկիր նց
բաժանեալ է լը երկայնութե 'ի չորս մեծամեծ մա-
սունս հաւասարաչափ լայնութե . զորս կոչեն Ուրա-
մաթի . որք 'ի գրից իւրեանց առնուն զանուն . զի
առաջինն 'ի բարբառ նց կոչի Լաֆլինմաթի . ք եր-
կիր ծովեզերեայ . երկրն Լէլաւնմաթի . երկիր դաշ-
տային . երրորդն Բիւլնմաթի . երկիր ձիւնային . իսկ
չորրորդն Բիւլնմաթի . երկիր բեկկնեաց . որք զրձլ
բաժանին յայլ և այլ ֆւռս . իսկ ֆւռքն 'ի վիճակս :

Այս չորք նահանգք ունին սեփական ինքնակալո .
որք 'ի բարբառ նց անոճանեւ կոչին Դոֆլի . այս է՝
հրամանատար կմ ինքնակալ . որք են գերագոյն իշ-
խանք 'ի նահանգս իւրեանց . նոյնն և ֆւռքն և վի-
ճակք ունին սեփական գաւառապետս կախելն ըզ-
չորից ինքնակալաց անտի : Իշխանութի գաւառապե-
տացս ժառանգութե անցանէ 'ի հարց յորդիս . այլ
կանայք ոչ մտանեն 'ի ժառանգութի իշխանութեն .
վնյ յորժամ 'ի տոհմէ ուրուք պակասի արու զա-
ւակ , ժղլրդն ընտրէ զայլ տոհմ . զոր հաստատէ
ինքնակալ այնր նահանգի . որ ծանուցանէ և այլոց
երից , այլև իշխանաց սպանիացուց , զի ծանիցեն
զիս մի իշխանաց արաւքացուց . նշան գերագոյն իշ-
խանութե ինքնակալաց՝ է տապար 'ի սեաւ կճոյ . իսկ
գաւառապետացն՝ է գաւազան՝ որ ունի 'ի գլուխն
գունտ արծաթի :

Այս չորք նահանգք և համօրէն ֆւռք և վիճակք
նց՝

նոյն դաշնակից են միմեանց . և յորժամ ունին առ
նեւ ինչ որ հայի 'ի բոլոր հարկուն նոյն , զոր առնել
պիտիւմ կամ հաստատել խաղաղութիւն ը ումեք ևն ,
գումարին յընդհանուր ժողով . զոր կոչեն Աշխարհ
հայան . որ թարգմանի ժողով արաւբեան . կամ
Պաշտահայան . զի մեծ ժողով . զոր 'ի չորից ինքնակա
լաց անտի նա առ քր հայի առնելի իրողունն՝ գու
մարէ 'ի ձեռն հրեշտակունց և հրովարտակաց . իսկ
հրովարտակք նոյն են պէտքս կարմիր լարք ունեւոյ
հանգոյցս , զորս բերուացիք գլխիտու կոչեն . ուն
ասացաք անդ 'ի բերու . գոյն լարից ցուցանէ զիր
դունն , զորմէ ունին խնդ առնուլ . իսկ հանգոյցք
զգմին , և զաւելի ժողովոյն . և թէպէտ չունին ոչ
սովորութիւն բաժանելոյ զտարին ըստ մեզ յամիսս ,
յետմեակս , և յաւուրս , այլ միայն ը երեւելոյ և
ը աներեւոյթ լինելոյ լուսնին գեղերաւիւք , սակայն
անվրէպ հաշուեն զգմին . և ոչ վիճակեցուցանեն
զորն պայմանագրեալ :

Երբ կուսակալն սպանիացեաց յորժամ հասանէ 'ի
քիլի , պարտական է ծանուցանել զգալուստ իւր
չորից ինքնակալաց արաւբանիոյ , և խնդրել 'ի նոյն
հաստատուն հաշուուն . (ապա թէ ոչ նախատինս և
արհամարհանս համարէին տնձանց , վնջ և անվրէպ
եղծանէին զհալտութիւն , և պիտի յարուցանէին 'ի
վր նոյն .) յայնժամ գումարիննք 'ի ժողով հանդերձ
համօրէն գաւառապետք 'ի գալտի՝ որ ը մեջ պիտ
պիտ և լակսայ գետոց . նք սնդեհն զի ժողովն լի
ցի յերկրի իւրեանց , բայց սպանիացիք ոչ երբեք
մինչև ցայժմ զիջան նոյն յայտ . այլ միշտ 'ի մեջ սահ
մանաց իւրեանց ետուն լինել ժողովոյն . բաց 'ի միոյ
նունագէ , յորում առ հարկի ստիպեցան անսալ նոյն :
Յայսպիսի Ժմկս սպանիացիք ամ զգուշութեամբ
ցուցանեն զսահմանս իւրեանց , երկուցեալ զի մի
գաւ ինչ գործեսցեն նոյն արաւբացիք , զի բաղմութիւն
յոյժ ժողովին անդ . ուն 'ի 1723 գտան 'ի ժողովի
անդ 130 գաւառապետք հանդերձ արբանեկօք իւր
եանց . որոց թիւ հասանէր 52044 . բայց 'ի խաղա
ղուն Ժմկի չիք բնաւ երկիւղ գաւառանուն յարաւ
քացւոց , զի հաւատարիմ են նք յոյժ . իբրեւ սկսա
նի ժողովն՝ զգաւաղանս ամ գաւառապետաց արաւ
քացւոց , ը նոսին և զի իտանական գաւաղան կու
սակալին սպանիացւոյ , հասլեն 'ի մի խուրձ 'ի նշան
միաբանուն և խաղաղուն , և դնեն զայն 'ի մեջ ժո
ղովոյն . ապա մի ոմն 'ի գաւառապետաց առնէ եր
կար

կար իմն ատենաբանութի ճոխ , և չարձակ բանիւք 'ի վր բարուէց խաղաղութե . զոր թարգմանեալ 'ի բարբառ սղանիացւոց , սխիւ նմ և կուսակալն ըստ սղանիացի թարգմանաւ : Յետոյ առաջի գնին գլուխք դաշնադրուէ , որում թէ հաւանեացին չորք ինքնա կալքն , կատարի իմ ինչ , և բաղմին 'ի ճաշ 'ի միա սին . և կուսակալն սղանիացի բաշխեալ սարգևս ամօցն արձակի ժողովն . իսկ արաւքացիք 'ի նշան հաստատութե դաշինն՝ զենուէն ոչխարս , և դառնան 'ի տեղիս իւրեանց . ցորչափ տեւէ ժողովն՝ թոյլ տը ունեալ է երկուց ազգաց , իմ սղանիացւոց՝ և արաւքացւոց՝ առնել առեւարուիս ը միմեանս :

Նոյնպէս յորժամ մի յինքնակալաց անտի կամի առնել սլոճմ ը սղանիացւոց , կմ ը այլոց սահմանակից աղգաց , 'ի ձեռն նախասացեալ լարից դումարէ 'ի ժողով զայլ երիս և զմմ քառասպետս . և յորժամ միաբան հաւանութ հաստատի սլոճմ , բնորեն զմի ոմն սպարապետ զօրաց՝ բնմ անգամ 'ի սոսկական զինուորաց . որ ը բոլոր թմին սլոճմին է գերագոյն հրամանատար ոչ միայն զօրաց , այլև ինչ իշխանաց արաւքացւոց . և կացուցել նր հազարապետս և հարիւրապետս ը հաճոյից իւրոց , առնու զօրս իւր զհեծեալս և զհետեակս . որք ինքնին բարձել տանին զսարէնս իւրեանց , որ է ալիւր մարացորենոյ , այլև նոյն իսկ մարացորեն փոքր մի խարակեալ , և խաղայ 'ի տեղի ճակատուն : Զէնք նց են փայտեղէն նիզակք երկայնաձիգք . սուսերք լայնաբերանք . մահակք կարծրակուռք . նետք , և սուրիք սայրաւ սուրք . և ամբն զգեցեալ են վարապանակս 'ի մար թոյ եղին . յորժամ հասանին մօտ առ թշնամին , սպանէ՛լ կանգնեն շուրջ զբանակաւ իւրեանց , և անդ իւրաքանչիւր զինուոր լուցանէ հուր . վոյ եթէ 'ի բանակի անդ գոցին 500 զինուորք , լինի և հուր նոյնչափ . և այն ինչ կազմեալ սպարաաւոին 'ի դիմի հարկանիլ թշնամոյն , սպարապետ նց առնէ ատենաբանութի համառոտ՝ այլ աղգու , խրախուսեալ զնմ օրինակաւ նախնեաց իւրեանց քաջութ մարտնչել . և նոյնժամայն սկսանին հարկանել զթմբուկս , և զփողս եղծերեայս . և զօրն մոլեգնաբար յարձակի 'ի մարտ , ոչինչ երկուցեալ 'ի մահուանէ . աւարք և կողոպուտք նց են , որք 'ի ձեռս բերեն զայն . բայց գերիք հնրկաց են . յորոց ինքնակալն սովոր է որդէլ մի կմ երկու 'ի զոհել հոգւոց զօրաց անկելոց 'ի սլոճմ անդ :

Իսկ գհանգէս զոհին զայս օրինակ առնեն . ածեն
 զքերեալն բազմութիւն զօրաց փողովք և թմբկօք 'ի
 դաշտ , հեծուցել 'ի ձի անձետ և առանց ականջաց
 'ի նախատինս . և անդ բոլոր հեծելազօրնս պար առ-
 նու շուրջանակի . և 'ի միջի կանգնեն զսեաւ տա-
 պարն ինքնակալին , առ որով նստուցանեն 'ի գե-
 տին զգերին կապել զձեռս յետս . և զգէմս ուղղել
 'ի կողմն Յի սպանիացւոց , եթէ սպանիացի իցէ .
 ապա արձակեալ զձեռս , տան նմ խուրձ մի փոքրիկ
 փայտից , և գաւազան սրածայր , և հրամայեն փո-
 րել փոս նովին գաւազանաւ . և անոճանել կարգաւ
 մի առ մի զնմ զօրասկտս ազգի իւրոյ , սկսեալ 'ի
 ապարապեաէն մինչև ցյեալին զօրավարն , և առ իւ-
 րաքանչիւր անուն արկանել մի մի 'ի փայտից անտի
 'ի փոսն . յայնմ վայրի արաւքացիք անէծս կարգան
 իւրաքանչիւր անուն , և հրամայեն նմ ապա ծած-
 կել հողով զփոսն . և ինքնակալն մահակաւ հարեալ
 ուժգին զգագաթնեղկելոյն , անգէն սպանանէ զնա-
 յետոյ բացել զկուրծն , հանեն զսիրան . և նմ զօ-
 րասկտք ծծեն զարիւն նր , կմ ցուցանեն ծծել .
 հատանեն և զօլոգս օտից և զբազուկս , և առնեն
 անտի փողս . նոյնպէս հատանեն և զգլուխն . և 'ի
 տեղի նր գնեն գլուխ ոչխարի սպիտակ , եթէ զո-
 հեալն իցէ սպանիացի . իսկ եթէ իցէ ամերիկացի
 կմ ամբրիկեցի , սեաւ . և զգլուխ նր ցցեալ 'ի ձող
 տանին յաղթանակաւ փողովք և թմբկօք , նղովս
 կարգաւով թշնամեաց իւրեանց . ապա ցնծութիւն և
 ուրախութիւն ընկեն գինի և մեղրաջուր , և ինքնա-
 կալն ծխեալ զծխախոտ 'ի չորս կողմն Յի , վճարի
 հանգէս զոհագործունէն . կարի հնարագէտ են , և
 զգաստ յոյժ 'ի պտղմի . յայն սակս քանիցս անգամ
 առին քղքս և ամրոցս 'ի սպանիացւոց , միշտ հնար
 իւր , և յանկարծահաս արշաւանօք տիրեցին նոյն :
 Չունին գրաւօրական օրէնս , այլ աւանգութիւն վա-
 րեն զկառավարութիւն իւրեանց . յորում գտանին զնոյն
 բարբարոսական սովորունք . իսկ գլխաւոր յանցանք
 մահապարտուէ արժանաւորք՝ են մատնութիւն հա-
 րենեաց , մարգասպանութիւն , շնութիւն , գողութիւն , կախար-
 գութիւն , ևն . բայց որ սպանանէ զհայր կմ զմայր կմ
 զօրդիս , անպատիժ է . զի ասեն թէ բաւական պա-
 տիժ է նմ այն , զի եհեղ զարիւն իւր . իսկ զինն
 սպանանել նմ իրօք օրինաւոր է . զի ուր 'ի վերոյ ա-
 սացաք , ունին զնա իբր արծաթադին գերի . որում
 կարող են առնել , զոր ինչ և կամին . նոյնպէս և հարկ
 մար

մարդաստանն կտրէ զերծուցանել զանձն 'ի ձեռն
գրամոց , եթէ ազգականք մեռելոյն հաճեցին . գոյն
եթէ ունիցի ազգականս զօրաւորս 'ի պաշտպանել
անձին , անպատիժ մնայ . յորմէ Գրգուի պիտի սաս-
տիկ 'ի մէջ տոհմի և տոհմի , յոր ոչ խառնի իշխանն .
և արմատանայ 'ի նմ անհաշտ ասուելու թի , որ ձգի
յազգէ յազգ :

(4. Արծն :) Արաւքացիք առհնրկ կան ընկզմեալ 'ի
խորս բազմած մոլորուէ , հնարելով ան-
ձտնց զնձն ձծս . զի գնեն զձծ մի արարիչ , զոր
Առնէն-Բիւլան կոչեն . այս է 'հոգի երկնից' լն ոմանց
նախնի փիլիսոփայից , այլ ոչինչ ներգործէ 'ի սո-
րինս . զկնի նր գնեն և այլ երկու էակս կախեալս
զնմէ , զորս կոչեն Մէլէն . և Հաւեհաւ . առաջինն
է ձծ հաշտարար . իսկ երկրէն ոգի մնասակար կ'ս
սատանայ . և սմա տան զձմ չարիս , որք հասանեն
մարդկան 'ի վր երկրի . բաց 'ի սցնէ գնեն և այլ
երիս ձծս . յորոց մինն է տնտարբեր առ բարին և
առ չարն , զոր անունենն Էփանարէմ . որում տան
զայն ձմ , զոր ռամիկք բախտի ընծայեն . որ Թոճի
լինել նոյն իսկ բախտն կեղծել 'ի նախնի փիլիսո-
փայից . երկրէն անունն Էփանարէմ . զոր համարին
պիտիւ ձմ նորանշան և անսովոր իրաց և պատա-
հարաց , որք պատահին 'ի վր երկրի . իսկ զերրոն
կոչեն Աշտարմալէն . ք կին արեգական . այլ չէ յայտ
թէ զինչ խմանան նովաւ . արգեօք զուսինն , թէ
զայլ ինչ 'ի մոլորակաց . իսկ զարեգակն թէպէտ կեն-
դանի համարին , բայց ոչ տան նմ զձծուի :

Արդ ' թէպէտ այսչափ ձծս գնեն , բայց չունին կուռս
կմ գրօշեալս նց . և ոչ պաշտօն ինչ սահմանեալ 'ի
պատիւն նց . ունին յիմարական ծէսս ինչ և խոր-
րանս , զոր առնեն 'ի զնձն առիթս . այլ այնք չեն
կարգեալ 'ի պաշտօն ձծոց իւրեանց . ուղ 'ի հաստա-
տել զխաղաղուի լն ումէք , զենուն խոյ մի' և յարե-
նէ նր սրսկեն յոստս կինամոն ծառոյ' որ առ նմ է
նշան խաղաղուէ . յորժամ անկանին 'ի ծանր ինչ հի-
ւանդուի , կոչեն զբուրմս' որք միանգամայն բժիշկ
են . որոց եկեալ' հանեն զսիրտ ոչխարի , և յարենէ
նր առեալ 'ի բերանս , սրսկեն 'ի վր հիւանդին ,
պէսպի ծիծաղական շարժմունս արարեալ զնովաւ .
սպա ծխեն զտունն բոլոր ծխախտով , և կեղծելով
զանձինս այսահարեալ , սկսանին ցնորիլ մոլեգնիլ
և փրփրել . յետոյ զգաստացել , բացատրեն զախտն

հիւանդութեւ, և գուշակեն զելս նոր, բայց հոմ բա-
նիւք . ոտ զի յոր կողմն և գարձցի հիւանդութեն,
մի ստեցցի գուշակութի նոյ . մինչդեռ նք զայսսօրիս
խեղածէս դործողութիս տունեն, հիւանդն յօգնութի
կարգայ զմէվէն չոծն հաշտարար . իսկ կանայք
տանն երգս տունեն ողբադին ձայնիւ :

Այլ առաւել յիմարտական և գաղանային հանդէս այն
է՝ զոր տունեն 'ի զերծուցանել զանդատտանս իւր-
եանց 'ի սատանայէ, յորժամ որդուք կմ մկուք և
կմ խլուրդք տալականեն . զի ըմբռնել զբիւս 'ի կեն-
դանեաց անտի, և եդել 'ի պարկի, տանին 'ի սա-
մանել ինչ տեղի, ուր ժողովին ամ մերձակայ բնա-
կիւք, զգեցեալ այլատարազ ք զսովորականն . զի
դնեն յերեսս փայտեղէն գիմակս, և արկանեն զան-
ձամբ մորթ եղին . զորմէ կախեալ կան բիւս շերտք
եղէքանց, որք շառաչիւն մեծ արձակին 'ի շարժիլն-
նոյնով և այլ մասունք հանդերձից նոյ ծիծաղական
յոյժ . նք այսով զգեստաւորել զաստաւորին յերկու
կարգս, ունելով 'ի միջի զիշխանս իւրեանց . մինն
'ի կարգաց անտի գառնայ լէ արեւելս, իսկ միւսն լէ
արեւմուտս 'ի ձե կիսաբոլոր . և ամ գծնդակ նա
խատանօք նախատեն և նշովէն զիշխանս . և յորժմ
ոչ ևս մնայ այլ ինչ նախատինք տակ նոյ, իոյս տան
իշխանքն 'ի միջոյնց . և նք 'ի գիմի հարել միմեանց,
ակասանին հարկանել զմեանս բռտիւ և մահակօք,
մինչև բազմաց վերաւորիւ, և ոմանց ևս մեռանիլ .
յայնժամ իշխանաց 'ի մէջ մտեալ, խաղաղացուցա-
նեն զնո . ապա արձակել 'ի պարկէ զմիունս, ամբ
զհետ ընթանան նոյ, և մահակօք սպանանեն, և վճա-
րի հանդէսն :

Արաքացիք լուսին զանմահութի հոգւոց յետ մահ
ուան մարմնոյ . վնկ լէ մեռելոյն թաղեն զերիվար .
զի եթէ ոչ հաճեցի նա հեծանել 'ի վր կէտ ձկանց
ծովու, (զի կարծեն թէ հոգիք մեռելոց 'ի վր նոյ
նստին .) ունիցի իւր երիվար սպարաստական .
դնեն լէ նմ և պաշար ճնդրհի, և 'ի վր գերեզմա-
նի կանգնեն բրգաձև կոթող 'ի քարանց և 'ի կոշտից
հողոյ : Չանջատեալ հոգին բիլլան կոչեն . և դնեն
երկատեսակ բիլլանս . ցո բարի և չար բարիքն են
բիլլանք իւրեանց . իսկ չարքն սպանիացուոց . և կար-
ծեն թէ նք կարեն անցանել զծովն, և գալ յօգ-
նութի հայրենակցաց իւրեանց . վնյ յորժամ տեսա-
նեն փայլակս 'ի վր անտեան լերանց, և լսեն որոտ-
մունս՝ ասեն թէ բիլլանք սպանիացուոց պիղծին լէ
բիւս

բիլլանաց ամրաւքացւոց . եթէ տեսանեն , զի ամուրոսք գնան 'ի կողմն երկրին ստանիացւոց , ցնծան ասելով , թէ բիլլանք իւրեանց հալածեն զսղանիացիս , և 'ի ձայն բարձր խրախուսեն զնս . իսկ եթէ չհիշեն դիպեցի , ողբս առնուն և աւաղեն , և լալագին ձայնիւ քաջալերեն զբիլլանս իւրեանց ջլըհատիլ :

Կշանաւոր է և աւանդուին ըհանուր ջրհեղեղին , որ անխախտ պահի առ նս մինչև ցայսօր . զի ասեն թէ ջուրք ծածկեցին միանգամ զբարձր Ծս , մինչ նաև զբարձրագոյն լերինս . բայց 'ի դէվդէօ լերանց իւրեանց , զորոց առաստելեն թէ ունին զմասնաւոր զօրութի լողալ յերեսս ջուրց . վնյ յորժամ լինի առ նս մեծ ինչ գետնաշարժութի , ամբին դիմեն անդր , բարձեւ ը իւրեանս պաշարս կերակրոյ . և 'ի վր դլսոց իւրեանց ունելով մի մի սկաւառակս փայտեղէնս . զի հաստատեալ ունին 'ի միտս իւրեանց , թէ Ծս միւսանգամ ունի ջրհեղեղաւ ծածկիլ . իսկ զփայտեղէն սկաւառակս յայն սակս տանին 'ի վր դլսոց , զի մի կիզեսցին 'ի շողոյ արեգական . զի ասեն թէ 'ի լողալ դէվդէօ լերանց յերեսս ջուրց , կարեն սյնչափ բարձրանալ , մինչև մերձենալ յարեգակն :

(5 . Զանալան Յայամ Ծի ող 'ի վեր անդր ասաւ յառաջ թիւնայ :) ցար , են զնքն աղքէ և ժղճոք գաշնակիցք միմեանց ընդդէմ եւրոպացւոց . այլ գլխաւորք 'ի նս են արաքացիք բնակիչք արաքօ ֆուի , որ կոչի և Աւքա . յորմէ իբր 'ի գլխաւոր ֆուէ և այլք կալան զոնուն . որք են Քիլիկիանէն , Բելիկէնէն , Բուլգարի . Զուլիէնէն , և Կիւսգիլիէն . զորոց յնշիկայդ նշանակեցուք : Քիլիկիանէն : Բնակին յարեւելեան հիւսիսային լեռնակողմանս ը մէջ 34 և 35 աստիճանաց լայնութե . ոք սուսեւ զազանաբարոյ են , քան զայլ ամաղլս գաշնակիցս արաքացւոց . որք գրեթէ բոլորովին մերկ շրջին . լեզու նց թանձր է և խժական . թէպէտ ելանէ 'ի բարբառոյ քիլեցւոց և արաքացւոց :

Բելիկէնէն : Բնակին յարեւմտեան կողմն քիլիկիանէցւոց . որք Բաժանին 'ի բլմ ցեղս կախեալս զմիմեանց . ասուեալս զգենուն . և փնի վարտեաց պատեն զմիջով զենչակ երկայն . ագանին և կօշիկս արաքոյ հասարակ սովորութե այլոց քիլեցւոց , որք միւս

միշտ բոկոտն չըջին . և առ 'ի շինել կօշիկս , հանեն զմորթ յետին ոտից կովու սկսել փոքր մի 'ի վերոյ ք զկոճս ոտից . և ագանին զայն մինչդեռ թարմ է . ուստի և ձևանայ լը դրից և լը չափոյ ոտից . և յորժամ քաջ չորանայ , օծանեն ճարպով , և լինի կակուղ ոչինչ լհատ 'ի գործել մորթոյ . ոք բոլմ առևարուիս առնեն լ սպանիացւոց 'ի ձեռն փոխա նակուէ . զի չուեն գործածութի դրամոց , և ոչ իսկ ճանաչեն զայն : Յարեւելեան կողմն սց արտա քոյ սահմանացն քիւեայ՝ բնակին վայրենի ժղճոք կոչեցեալ Բաճթայի . որք թափառական կեանս վա րեն , չուենլով ուրեք հաստատուն բնակութի , և են հզօրք և դաղանաբարոյք :

Բաւելագի . Սահմանակից են բէկվէնքեցւոց . և սահմանն նց ձգի մինչև 'ի 43 աստիճանն . և ին քեանք բաժանին յարեւելեանս և յարեւմտեանս . արեւ ւեանքն բնակին 'ի դաշտավայրս , որք են յարեւ ւեան կողմն քորտիլեան լերանց . իսկ արեւմտեանքն 'ի ձորս այնց լերանց . ոք յանցել դարու էին դաշ նակից արաւքացւոց , այլ այժմ բոլորովն միացեալ են լը նս 'ի մի ժղճոք . և կացուցանեն զմի 'ի չորից մեծամեծ մասանց , կիմ նահանգաց արաւքանիոյ :

Հաւելիւեյի . Բնակին 'ի մէջ բարի գետոյն , և ար շիպեղագոսին քիւլոյայ :

Կիւնգվէյի . Են 'ի մէջ վալտիվիա գետոյն , և նոյն արշիպեղագոսին քիւլոյայ ձգեալ լը երկայն առ ափն ծովու : Այս երկու ժղճոք դաշնակիցք արաւ քացւոց՝ քաջ են և զօրաւոր յոյժ . և անհաշտ թրչ նամի սպանիացւոց . ուստի և փակել են լը գէմ նց զամ ճնոհս՝ որք ցամաքաւ հանեն 'ի քիւլոյէ կղզին :

Յօդ 7 . Արշիպեղագոս քիւլոյայ :

Այս արշիպեղագոս է ծոց լարձակ խաղաղական ծովկիւնոսի 'ի հարաւային ծայրն քիւեայ . տա րածել բոլորաձև 'ի ներքս 'ի ցամաքն մինչև ցատո րոտս անտեան լերանց . և է լը մէջ 41 և 43 աստի ճանաց հարաւային լայնուէ . յորում գտանին իբր 47 կղզիք մեծամեծք և մանուկք . յորոց 32 ունին բնակիչս ամերիկացիս և սպանիացիս . իսկ այլք անբնակ են : Գլխաւորն և մեծագոյնն 'ի մէջ նց կո

կոչն Քիւնէ . յորմէ և բովանդակ ծոցն առնու զա-
նուն . զոր յայտմ վայրի ստորագրեացուք :

Քիւնէ : Կղզի մեծ 'ի բերան ծոցոյն իբր նախապա-
րիսպ և պատասպարան այլոց կղզեաց , որք են 'ի
ներքին կողմն ծոցոյն , թուելէ երկու անցս և եթ 'ի
ծայ անգր . մի 'ի հիւսիսակողմն՝ որոյ լայնուին է
իբր 3 մղոն , և միւս ևս 'ի հարաւ՝ որ առաւել
լայն է : Օգ նր քաղցր է բարեխառն և առողջ .
այլ գէճ 'ի պճնս յաճախ և յորդահոս անձրեաց ,
որք միայն յաշնան դադարին լը աւուրս 15 . 20 ան-
լըհատ . իսկ յայլ ժմիս ոչ երբեք անցանէ եօթնեակ՝
յորում ոչ անձրեւեացէ : Իսկ երկիր նր ուն և այլոց
կղզեաց՝ լեռնային է և անսառալից , ոռոգեալ
բազմապատիկ գետովք և վտակօք . բերէ ցորեան ,
գարի , և բակլայ բաւական բնակչաց նր . այլ
մարացորեն սակաւ յոյժ . լինին անդ և վուշ , կա-
ղամբ , և այլ բանջարք պարտիզաց . խաղողն ոչ եր-
բեք հասանէ , ուն և այլ ամ պտուղք տարեալք
յեւրոպիոյ . չիք անդ երամակ ձիոց , զի ուն թուի
ոչ լինի անդ ծնունդ ձիոյ . սակայն ամ բնակիչք
ունին մի կմ երկու երկվարս տարեալս 'ի քիլեայ .
իսկ եշ և ջորի չիք բնաւ յամ կղզիս այսր արշիպե-
ղագոսի . զի յորժամ ամանին 'ի քիլեայ , վզկլիկի սա-
տակին . նոյնպէս և արջառք սակաւ են . 'ի մէջ
ամ ընտանի անասնոց՝ առաւել յաճախել են անդ
օջիւարք և խոզք . որով բզմ առւարթունս առնեն
բնակիչք կղզւոյն :

Իսկ վայրենի անասունք սեփականք այսր կղզւոյ՝
են այծեամն , ջրչուն , և տեսակ մի սեաւ աղուհի-
սու . բայց հաւս ընտանիս և վայրենիս ունի բզմն .
'ի մէջ վայրենեաց նշանաւոր են քակիլէ և գվէթու-
կոչեցել ծովային թռչունք : Առաջինն լը մեծուհ
է գրեթէ 'ի չափ ընտանի սագի . բայց պարանոցն
առաւել կարճ է , իսկ ձեան փոքր մի երկայն . ա-
րուն բոլորովին սպիտակ է , կտուց նր և ոտք կար-
միր . իսկ էգն սեաւ . ունեւով 'ի ծայրս փեարոց
նրբագոյն գիծ սպիտակ . իսկ կտուց նր և ոտք
գեղին են , և ձուն մեծ և սպիտակ : Գվէթու է
'ի չափ ընտանի բադուց . որում նմանի և ձեով
մարմնոյն , այլ փետուր նր է մոխրագոյն և քնքուշ .
թւքն փոքր և անբաւական 'ի թռիչս . աչքն թուխ .
իսկ միտն կարմիր . զձուս իւր գնէ 'ի մէջ աւազոց
յեզր ծովու : Ունի և մեղու բզմ , որք գործեն մամ
և մեղր 'ի մէջ ժայռից . և 'ի շրջակայ ծովու գտա-
նի

նի ամպեր պատռնական, և ձուկն առատ :
 Բնակիչք նր որք զծագումն իւրեանց ունին 'ի քիչեց-
 ւոց, որոց և նմանին իսկ 'ի գէմս, 'ի բարս, 'ի սո-
 վորուիս, և 'ի լեզու, երկչոտ են հլու և հեղաբա-
 րոյ, բայց միանգամայն սրամիտ և ճարտար. որք և
 ունին զամարհեստս կարեւորս : Արարի յօժարել են
 'ի նաւարկուիս, որք և փութով լինին քաջ նաւա-
 վարք. նաւակք նց զորս բիրակվէ կոչեն, և նյերից
 կմ'ի հինգ մեծամեծ տախտակաց՝ զորս կարեն լը
 միմեանս, և ծեփեն խեժիւ՝ զոր հաւաքեն 'ի մառ-
 նաւոր ինչ թփոյ կմ' ծառոյ. որովք նաւեն մինչև
 'ի քաղաքն յղուէ վարել թխակօք և առադաստիւն :
 Բարւոք սնուցանեն զորգիս իւրեանց, անդստին
 'ի մանկուէ կրթելով զնա յաշխատանս. իսկ եթէ
 գիցին 'ի գպրոցս, փութով յառաջադէմ լինին յուս-
 մունս, ուր յայտ եղև փորձիւ. զի յանցել ամս հիմնե-
 ցաւ դպրոց վն նց 'ի քոնքի կոչեցել գեղջ, ուր
 մահն 150 մանկուիք. որք 'ի միում ամի ուսան ըն-
 թեռնուլ, գրել, առնել հաշիւս, զբրիտոնէական
 վգիտուի, և ղեզու սպանիացւոց. իսկ լը կրօնից՝
 ամբիւնեն ուղղադաւան բրիտոնէայք. զոր 'ի սկզբան
 անգ առանց մեծ ինչ դժուարուէ ընկալան 'ի ձեռն
 ժրաջան մշակաց աւետարանին քնի :

Չայս կղզի զառաջինն եգիտ կարգիւ մէնոողեան
 կուտակալն քիչեայ 'ի 1558. բայց ոչ տիրեաց նմ'
 յայնժամ. ապա 'ի 1565 առաքեցաւ անգր մարտիւ
 նոս րուի կամպոտ. որ լը ասելոյ սլատմագրաց
 սպանիացւոց՝ եգիտ 'ի բոլոր կղզիս այսր արշիպե-
 ղագոսի, 70 հէր բնակիչս. զորս 60 զինուորօք և
 եթ նուաճեաց լը իւրե. և հիմնեաց 'ի քիւլոյէ կղզին
 զքառորօ քաղաք, և զնաւահանգիստն քաքածոայ.
 և այնուհետե քիւլոյէ կղզին և բովանդակ արշիպե-
 ղագոսն՝ կայ մնայ 'ի ձեռս սպանիացւոց. որք կա-
 ցուցին անդ գերագոյն հրամանատար համօրէն կըղ-
 ղեաց, բայց կախել զկուսակալէն քիչեայ. և առ-
 եան դատաւորանի. յայն ամ կղզիս գտանին 75
 աւանք. յորս բնակին 9600 բնիկ ամերիկացիք, առ
 հնրկ բրիտոնէայք. և բաժանելք յերիս ժողովք
 գապետուիս լը իշխանութե Էնգսին յղուէ. իսկ գըւ-
 խաւոր և առաւել բազմամարդ տեղիք այսր արշի-
 պեղագոսի են հետագայք :

Քառորօ : Գլխաւոր քաղաք համօրէն արշիպեղագո-
 սին՝ կառուցել 'ի քիւլոյէ կղզին յարեւելեան կողմն
 նր առ ծոցով ծովու. շինուածք նր են փայտա-
 կերտ.

կերտ, և բնակիչքն ստեղծաւ . որք իմ մեծի մասին 'ի
կալուածս իւրեանց բնակին արաքոյ քաղաքին .
ունի մի ժողովրդապետական եկեղեցի, և երիս մե-

նաստանս :

Քապո : Քաղաք և նաւահանգիստ 'ի հիւսիսային
կողմն քիւլոյէ կղզւոյն առ նեղուցաւն որ լը մէջ
կղզւոյն և ցամաքի քիւլոյայ . և է քաղաք բարեշէն
բազմամարդ և բազմավաճառ . աթոռ հրամանա-
տար իշխանի բոլոր արշիպեղագոսին . նաւահան-
գիստ նր խոր է և պատուական , քաջ պաշտպանեւ
'ի հողմնց . բայց մուտ նր դժուարին է յոյժ և
վտանգաւոր սակս յորձանաց՝ որք են 'ի նեղուց
անդր . և առաւել 'ի պաճուս ժայռին որ գտանի
յանձկագոյն տեղւոյ, և ոչ երևի, բայց միայն 'ի
Ժմկս տեղատուէ ծովու : Աստ լինին բոլոր առեւ-
տրուիք արշիպեղագոսին . ուր ամի ամի դան հինգ
նաւք 'ի բէրուոյ , և 'ի նաւահանգստից քիւլեայ .
և բովանդակ տուրեւառք վաճառաց լինին 'ի ձեռն
փոխանակուէ , զի 'ի կղզիս յայտոսիկ չիք այնչափ
գործածուածի դրամնց . իսկ վաճառականուէ այսր
նաւահանգստի՝ աղատ է յիմ մաքսից և 'ի կա-
պալաց :

Յօդ 7 . Կոլյօ :

Կահանգ լարձակ , կմ 5 . որ յարևելից՝ ունի
իւր սահման զբամբաքիս , կմ զանապատն բա-
րեօդ կոչեցեւ նահանգին . 'ի հիւսիսոյ՝ զգուբու-
ման . 'ի հարաւոյ զերկիրն մակելանեան , կմ զ5ն
բադակոնացւոց . իսկ յարևմտից՝ զքորտիլեան լե-
րինս : Երկայնուէ նր յարևելից յարևմուտս՝ է իբր
300 մղոն . նոյնչափ գրեթէ և լայնուէն 'ի հիւսիսոյ
լը հարաւ : Ունի երիս գետս , որք կոչին ՍԲ յալէաւ-
նէս . Մէնգուա , յանուէն քաղաքաց առ որով անցանեն .
և Դաւնայան կմ Դաւալայան . ունի և լիճս մեծաւ
մեծս և ձկնաբերս . այլ ջուր նոյն աղի է . յորմէ գոր-
ծեն աղ բաւական 'ի պէտս բնակչաց : Այս 5
թէպէտ սահմանակից է քիւլեայ , այլ թէ լը օդոյն ,
և թէ լը բնական արգասեաց իւրոց բոլորովին այլ
լազան է 'ի նմէ . օդ նր չոր է և նուրբ մէնդ 'ի
ձմեռան , յորում սաստիկ է ցուրտն . ուղ յամառան
աթթն

տօթն ոչ միայն 'ի ցերեկի' այլև 'ի գիշերի . և յա-
 ճախեն յայնժմ յանկարծական մըրիկք ամպրոպք
 որոտմունք և կարկուտք . որք գրեթէ 'ի կէս ժա-
 մու իսպառ ցրուին . և ջերմուն արեգական նոյնժա-
 մայն չորացուցանէ զխոնաւուն երկրի . վնջ երկիր
 նր պէտա ունի ոռոգման . ապա թէ ոչ ոգինչ պտղա-
 բերէ առ տաստիկ ցամաքուն . իսկ յորժամ ոռոգա-
 նի 'ի ձեռն գետակաց' և խրամոց , որք բաշխին 'ի
 զնզն տեղիս , լինի արգաւանդ յոյժ և բարեւից :
 Ամ պտուղք և արմաիք եւրոպիոյ քաջ պտղաբե-
 րեն անդ , և հասանեն միով ամսով յառաջ ք 'ի
 քիլի . նոյնպէս և որթք խաղողոյ քաջ պտղաբերեն .
 և գինի նց ազնիւ է . ունի և բազմատեսակ ծառս
 պտղաբերս և անպտուղս . յորս նշանաւոր է տե-
 տակ ինչ արմաւենւոյ , որ ոչ բարձրանայ աւելի ք
 18 ոտնաչափս . ոստք նր բուսանին անդստին յերկ-
 րէ , ուստի և ոչ երեւի բուն նր . տերեւն կարծր
 են , և ծայրք նց սայրասուր զօրէն երկաթի սլա-
 քաց . պտուղն լը ձևոյն նման է գոգոյի , այլ չունի
 ինչ մարմին ուտելի . իսկ սերմն սլարփակեալ 'ի
 պտուղ անդր' է բոլորակ և կարծր յոյժ . բունն
 յորում գլխաւոր կատարելուիք նր կան հաւաքել ,
 հիւթել է . պատեալ զանազան պատենիւք կմ
 կեղեւովք . առաջին կեղևն է փոքր մի սևագոյն որ
 դիւրաւ կորզի 'ի բաց . ապա զհետ գտն այլ հինգ
 կմ վեց պատեանք , կմ ոստայնք որք 'ի հիւստեւածս
 իւրեանց երկին դործ ճարտար ոստայնանկաց Յի .
 առաջինն առ սակաւ մի դեղնագոյն է , և խոշոր
 լը նմանութե կտաւոյ առաքաւտից նաւուց . իսկ
 այլք մի ք զմի նուրբ և սպիտակ . որոց վերջինն
 որ անմիջապէս պատել կայ զփայտիւ , չէ ինչ լը
 հատ 'ի նրբագոյն ձիւնաաւսիլ բեհեղաց , բայց
 հիւստեւած նր ցանցառ է յոյժ . թեւք նց ամուր
 են և դիւրակոր , բայց չեն այնչափ ինչ կակուղ ,
 և քնքուշ :

'Նշանաւոր է և այն' զոր կոչեն օդային ծաղիկ , զի
 է անարմատ . ուստի ոչ երբէք արմատացել 'ի հող .
 այլ լինի 'ի վր չոր ժայռից և գօսացեալ ծառոց
 պինտ կցել զնոքօք . բոյս նր բուսանի 'ի մի ծղոտ ,
 լը նմանութե շահգրամի , ցմ խարէմֆիլի . այլ
 տերեւն առաւել թանձր են և կարծր իբր փայտե-
 դէնք . ծաղիկք նր ունին զհոտ շուշանի . որք ծաղ-
 կին նաև զինի հատանելոյ զբունն և պահելոյ առ
 ձակ յօգս հարուստ մի Ժմի :

Յայսմ նահանգի գոտանին և ազդի ազդի Թուշուհք նորատեսակք . հր պէտպէս տեսակք Թու. Թակաց , ջայլամն , և Թուշուն կոչեցեալ մարդինէ գրա՝ մեծութի չափ ընտանի հաւուց , գեղեցկափեսաութի , ունենլով փունջ վայելուչ ի գլուխն : Երևելի է և քուննա անուանիչ Թուշունն՝ որ է մոխրագոյն , և լը մեծութե նոյնպէս ի չափ ընտանի հաւուց . միս նր փափուկ և համեղ . փութով ընտանենայ , և ծառայէ ի տան փինկ կատուի սատակելով քղմկունս . բայց միանգամայն անհանգիստ առնէ զքնակիչս տան ստէպ և նեղացուցիչ կարկաշմամբն այլ և միտա ևս հասուցանէ . զի զնմ զոր ինչ գտաւ նէ՝ գողանայ , և տարեչ Թագուցանէ ի խորչս ծածուկս : Գտանին անդ և վայրենի գաղանք , և զեռունք Թիւնաւորք , յորոց զերծ է քիլի . և մարախք մեծամեծք և անթիւք , որք երբեմն ծածկեն զերկիր լը բզի մլոնս , և եղծանեն զնմ դեղ դալարի . ի մէջ վայրենի չորքոտանեաց նր՝ նշանաւոր է տեսակ մի փոքր խոզից՝ որք սովորաբար են 2 կմ 3 Թզաչափ երկայն . նման են նմ իրօք ընտանի խոզից , այլ ի վր Թիկանց ունին կարծր Թեփս , կմ խեցիա աղխաղխէս զմիմեանց . նոյնպէս և տուս նյ պատեչ է նովին խեցեօք .

Ի հիւսիսային կողմանս այսր նահանգի՝ գոտանին և բովք ոսկւոյ և պղնձոյ , բայց լքեչ կան անգործ առ հեղգուէ բնակչաց . այլ և կապար , արջատոյ , ծծումբ , ալ , ածուխ հանքային , գաճ , կուպր , և տեսակ մի սպիտակ և Թափանցիկ քարի՝ որ բաժանի ի Թերթա Թերթա . յորոց ոմանք այնչափ պայծառ են և մաքուր , զի ի կիր առնուն զայնու սիկ ի լուսամուտս փինկ ապակւոյ . իսկ լերինք որք մօտ են ի քղքն սթյն յովհաննու գրեթէ բովանդակ են ի սպիտակ կճոյ , որ հատեալ է և յղկեչ ի բնուէ ի փեղկս փեղկս 6 ոտնաչափ լը երկայն . և 6 , 7 ունկի լը Թանձրուէ : Պատմէ հեղինակն համառօտ պատմուէ քիլեայ , թէ ի մէջ քաղաքաց մէնտողայ և փունդայ՝ գոտանի մարմարիոնեայ սիւն մի՝ որոյ բարձրուին է 150 ոտնաչափ , իսկ տրամագիծ Թանձրուէ նր 12 . յորոյ վր քանդակեալ կան դրոճագք ինչ ոյլատարազք և նշանագիծք . նոյնպէս ի կողմն անգամանգի գետոյն՝ գոտանի այլ իմն բուրդ կմ ժայռ , յորում լը նմին օրինաւ կի երևին դրոճագք որք Թոճին նշանագիրք . այլև հեաք ոտից մարդկան և անասնոց՝ տպաւորելք ի մի մի

վիմի անդ . զայս վէմ սպանիացիք կոչեն Վէմ սքին
 թովմայի . զի ասեն թէ բնակիչք տեղւոյն պատմեւ
 են նախնեաց իւրեանց՝ թէ այր մի մարուսաւոր 'ի
 նախնուսն քարոզեւ է 'ի վիմայնր վիմի զնոր օրէնս
 ինչ և կրօն . թողեւ 'ի վիմի անդ 'ի նշան սրբուե
 իւրոյ և ճշմարտութե քարոզուեն՝ տպաւորեալ
 զհետոս ոտից իւրոց և անասնոց՝ որք եկին յունկն .
 գրուե քարոզուե նր : Այս պատմուե թուի լի
 նեւ 'ի սակի այլոց առասպելաց , որք յօգեալ են 'ի
 վիմ սքին թովմայի առաքելոյ :

Բուն բնակիչք կույտնի՝ յորոց սակաւ են այժմ ,
 որք և կոչեցան կուարփերք , լեհանրապետ խօսելով՝
 բարձրահասակ են , վախտ , թուխ , և խօսին 'ի լեզու
 օտար 'ի քիլեցւոց . ինքնակալք բերուայ յԵջագոյն
 նոճաճեւ էին զսոսա լի իշխանութիւրեանց . ուստի
 'ի ճնդհին որ 'ի բերուայ հանէ յայս նահանգ լեքոր
 տիլեան լերինս՝ տեսանին մինչև ցայսօր քարաշէն
 տունք ինչ անբնակք և կիսաւերակք . ուր ասի թէ
 իջլանէին զօրասպետք բերուայ 'ի ճնդհորդեւ իւր
 եանց 'ի կողմանս յայտոսիկ . իսկ 'ի ստանիացւոց
 եմուտ յայս նահանգ նախ ֆրանչիսկոս ակնիրէ , ա
 ռաքեալ 'ի պետրոսէ վալաիլիոյ . որոյ իրազեկ լեալ
 մահոճան սպարապետի իւրոյ , դարձաւ յետս . ապա
 'ի 1560 պետրոս քաստիլլոս առաքեւ 'ի կուսակալէն
 կարգիայ հարգատոսէ մէնտոզեան , եմուտ յայս
 նահանգ . և նոճաճեւ զբնակիչս նր , հիմնեաց անդ
 դաղթական սպանիացւոց , ուր յետոյ շինեցան և
 այլ քղքք . որոց գլխաւորքն են հետագայք :

Մէնպոպա : Գլխաւոր քղք համօրէն նահանգին . բա
 բեշէն բազմավաճառ և փարթամ կառուցեւ 'ի դաշ
 տի առ ոտս անտեան լերանց : Ունի բնակիչս աւելի
 ք 6000 . և մի ժողովրդապետական եկեղեցի . և 4
 կմ 5 մենաստանս կրօնաւորաց զնոն կարգաց . որ
 և օր լի օրէ բարգաւաճեալ ծաղկի յաւելմամբ բնակ
 չաց և փարթամութիւն , սակո մերձակայ հռչակաւոր
 ոսկեհանքաց ուսփոլլագայ . յորս սակաւ ամբ են զի
 բնակիչք քղքիս գործեն , յորմէ չահին յոյժ . առնեն
 և բազում առւերուեիս 'ի ձեռն գինւոյ , և ազգի
 տղգի պաղոց լի բնակչաց բարեօգ կոչեցեալ նահան
 գին բարակվայայ :

Մէ յալանէն : Բղք բարեշէն իբր 45 միլե հեռի 'ի մէն
 տոզայ մօտ առ անտեան լերինս . բնակիչք նր գրե
 թէ նոյնչափ են , որչափ 'ի մէնտոզայ . նոյնչափ ուն
 եւով և եկեղեցիս և վանորայս . գլխաւոր վաճառք
 նր

նր որով առնէ տուեարուիս ը բարեօդ նահանգին
են օղի, պէսպէս պտուղք, մորթք վիկոնեայ, և
այլ բերք երկրի իւրոյ :

Փռնդա, կմ Փռնդա : Քղբ փոքր և անշուք իբր 62
փարսախաւ հեռի 'ի մէնտղայ. հիմնել 'ի 1596. ան-
ոնանել լեառն սթյն լուդովիկոսի լոյսլեայ 'ի մար-
տինոսէ լոյսլեայ՝ որ էր յայնժամ կուսակալ քիլեայ.
և թէպէտ է իբր անցք հարկց բովանդակ վաճառա-
կանուէ, որ լինի 'ի մէջ քիլեայ և բարակվայայ.
սակայն 'ի վր այսր նմի փոքր է և աղքատ նմ 'իրօք.
զի բնակիչք նր հազիւ հասանին ցերկերիւր. ունի
մի ժղլգպետական եկեղեցի, և երկու մենաստանս :
Էրաւ. Վալեֆերդիւ. Մալիս. Քրոսթրո. Լէոսիո.
Քալիուկադա. և Բիսմադա : Են աւանք որք գտանին
յայսմ նահանգի :

Յօդ Ե. Վղղիք յովհաննու

Ֆէրնանտէզայ :

Եւս կղզիք կալան զանուն 'ի յովհաննու Ֆէրնան-
տէզայ որ եգիտ զնմ, և զբնակուի իւր հաւ-
տատեաց 'ի մի 'ինցէ. զի են երկու կղզիք իբր 130
փարսախաւ հեռի 'ի ցամաքէն քիլեայ. յորոց մինն
կոչի Քօրա. այս է՝ արադքս, զի հեռագոյն է. իսկ
միւսն Երիւ, իբր զի առաւել մօտ է առ ցամաքն :
Շրջապատ առաջնոյն է իբր 3 մղոն, և է բարձր
յոյժ. կմ լաւ ևս ասել է մի միայն լեառն ապա-
ռաժուտ բարձրացեալ 'ի ծովու. չունելով ոչ նա-
ւահանգիստս, և ոչ ծոցս բնաւ առ 'ի մտանել 'ի
նմ նաւուց. չիք 'ի նմ այլ ինչ, բոյց միայն ծառք
վայրենիք մեծամեծք և մանուկք, և պատուական
աղբիւրք մշտահոսք : Իսկ երկդ կղզին կոչեցել Եւ-
րի, մեծ է ք զնա. զի երկայնուի նր է իբր 12.
13 մղոն. իսկ լայնուին 3. երկիրնր լեռնային և ա-
ռապար, ունելով 'ի բլմ տեղիս խոռոչս մեծամեծս
պիճառէս յուղիսից, և 'ի յորդահոս գետակաց, որք
իջանն 'ի լէրանց. ունի աղբի աղբի ծառս աղնիւս.
ոնդ սանտալ, փայտ դեղին, և աեսակ մի արմա-
ւենույ, կոչեցեալ քոնդա. պտուղ նր չէ այնչափ
անախորժ իսկ բունն օր է սևագոյն՝ դատարկ է
'ի

'ի միջի, թ նմանուէ եղեգան . բայց այնպս ամրա-
կուռ պնդեւ 'ի ձեռն մանրաթելից , զի գրեթէ ը
կարծրուէ չէ ինչ ըհատ յերկաթոյ : Անոն նաւա-
պետ անդլեացի' (կմ' այլ ո' որ և իցէ , որ գրեաց
զճնպհորգութիւնն ,) իբրեւ զգրախա իմն նկարագրէ
ղայս կղզի , բայց իրօք չէ այնպս . լի են 'ի նմ' սո-
ղունք և որդունք որք ապականեն զամ' ինչ . 'ի չը-
ջակայս նր' գտանի 'ի ծովու պարաւա ձուկն բլմ'
յոյժ , և որթ , և առիւծ ծովային , և այլ երկակեն-
ցազ կենդանիք :

Յայս կղզի զառաջինն՝ յեւրոպացւոց եհաս յովհան-
նէս Ֆէրնանտէզ՝ ոմ' առաջաք 'ի վերոյ . և քտեալ
զնա անբնակ , ինքն նախ բնակեցաւ 'ի նմ' . էած
անդ. քանի մի այժմ 'ի ցամաքէն . որք այնչափ բազ-
մացան , մինչև լցին զբովանդակ կղզին . զկնի մա-
հունն նր' մնաց կղզին անբնակ և ամառի . սոյանիա-
ցիք առաքեցին անգր բազմուէ շանց 'ի սպառել ան-
տի զայժմ , և զայլ ամ' շնչաւորս , զի մի 'ի պոնճոս
նց ծովեզերեայ թշնամիք իւրեանց եւրոպացիք տի-
րեսցեն այնմ , և խոչընոտն լիցին ինքեանց . սա-
կայն ոչ կարացին մինչև ցոյժմ' ասպառել զնմ' . այն
զի և շունքն վայրենացել , կորուսին զբնական գա-
ղանուէ իւրեանց , և ոչ կարեն այժմ' հալել . որք և
երկնչին յոյժ յընտանի շանց : Այս կղզի այժմ' ոչ
ևս է անբնակ . քզի 'ի վերջին Ժմկս ծանուցել սպա-
նիացւոց , թէ որչափ օգտակար է ինքեանց ունիլ
ղայսոսիկ կղզիս , 'ի 1750 հիմնեցին քզք 'ի նաւա-
հանգիստն յովհաննու Ֆէրնանտէզայ յարեմտեան
հարաւակողմն կղզւոյն . ուր նստի քզքապետ որ
իշխէ բոլոր կղզւոյն , առաքել 'ի կուսակալէն քիլեայ-
բաց 'ի նաւահանգիստէ աստի գոյ անդ. միւս ևս ,
զոր կօչեն նաւահանգիստ անդղիացւոց . իբր զի
անսոն նաւապետն անդղիացի եկաց անդ. հանգերձ
իւրով նաւահանգիսիւ :

Լ. Շ. Խ Լ. Ր Ն. ԺԴ.

Բ Ա Ր Ա Կ Վ Ա Յ. ԿԻՐԱՆԻ Ա.

ա. Դիւթ, Տարածութի, և Բնակիչ Բարակիւյայ :

այն այս աշխարհ ըստ պիշինկայ ընդհանրապէս կոչի Տերութի կի՛ր Կառավարութի Բարեօրոյ . յանուն Բարեօր քղքի . իբր զի այն է սոյժմ գլխաւոր տեղի սպանիացւոց յայսմ Տի . ուր և է նիստ կուտակալ իշխանին, և գլխաւոր ատենի ն՛յ . բայց այլ Տագիբք սովորաբար բարակիւյ ան ունենն . որոց և մեր զհետ գնացել, 'ի նոյն անուն անունեցաք զՏն . զոր և երկաթագորով նշանակեցաք յՏացուցի մերում . կոչի և վետ բլագայ . յանուն հռչակաւոր մեծի գետոյ նր : Արդ բարակիւյ լը այսմ հանրական նշանակուե առեւ, որարագրե զմիջերկրական քառս հարաւային ամերիկոյ, որք ձգին յարեւելեան կողմն քիլեայ . ուստի ունի իւր սահման յարեւմտից՝ զքիլի . յարեւելից՝ զպրասիլիա . 'ի հիւսիսոյ՝ զՏն ամազունեաց . իսկ 'ի հարաւոյ՝ զան ծանօթ երկիրն մակեդանեան : Տարածութի նր 'ի հիւսիսոյ լը հարաւ՝ է իբր 18 աստիճան . ք 1080 մղոն . Տագրական . իսկ յարեւմտից յարեւելս չէ ինչ նուազ 'ի 740 մղոնաց . և բոլոր տարածութին լը պիշինկայ հասանէ ց 650000 քառակուսի մղոն : Սակայն առ համեմատութե այսչափ լըարձակուե երկրի բնակիչք նր սակաւ են . որք լը պիշինկայ հազիւ հասանեն ց 500000 . բայց այս հաշիւ նր երեւի վրիպական . քզի ունիմք 'ի պատմութեց՝ զոր և ինքն պիշինկ յիշատակէ, եթէ յայսմ 'ի մերումն գարու յորժմ յնեանք տարագրեցան 'ի բարակիւյայ, առ երկւք գլխաւոր գետովք այսր Տի քի բարակիւյայ, ուրակիւյայ, և բարանայ՝ էին աւելի ք 300 հզր ամերիկացիք գարձելք 'ի քս, և բնակելք 'ի քզքս և յաւանս . նոյնպէս և 'ի դուգուման, և 'ի քագոն, և առ աղի գետով գտանէին բիւժ ցեղք ամերիկացւոց հաւատացելք 'ի քս . թող զայնոսիկ, որք սփռելք 'ի լեւրինս և յանապատս, գեռ կան մնան 'ի նախկին կռապաշտութե իւրեանց, և վարեն կեանս թափառականս .

կանս . վնջ երևի , թէ թիւ բնակչաց բարակվայայ
կրկնապատիկ առաւել է , ք զոր նշանակէ պիշինկ-
որք և բաժանել են յայլևայլ ազգս , և 'ի ժողովոգս .
յորս առաւել բազմութիւն են կուարանացիք , որոց
մեծ մասն քրիստոնեայ է . և քիզիդեցիք , որք դժ-
բաժանին յայլև այլ ցեղս , և ազգս , որք կոչին 'Վ-
պոյի . Սոս-վեյի . Աշի-տնեյի . և Լէնկաշի . բնա-
կելք առ իկիդամայօ , վերմէյոս , և աղի գետովք .
'ի սոցանէ ոմանք քրիստոնեայ են , և բնակին 'ի
քղքս և յաւանս . այլ մեծ մասն կռապաշտք . որք
զօրէն թաթարաց հեծել յերիվարս խմբովին արշաւեն
ապտ և անդ , և քանդեն և ապականեն զամ զոր
ինչ և գտանեն :

Ը . Գէփ Բաբակայ :

Բաբակայք են 'ի սմ , որք գասին 'ի կարգս մեծա-
գոյն գետոց Ծի . յորոց զգլխաւորս յՈջկայդ
նշանակեսցուք : Գէփ Բաբայ . որ է յառաջին կարգի
գետոց , որք գտանին ը բոլոր հողագունտ մեր .
եւանէ 'ի միջին վայրաց հարաւային ամերիկոյ , և
հոսել 'ի հիւսիսոյ ը հարաւ , գառնայ յարեւելս , և
մտանէ 'ի ծովն հիւսիսային . յինքն ըունի զամ վտակս
որք հոսին 'ի 15 աւտիճանէ մինչև 'ի 25 . կոչեցելք
Վիւսմայօ . Վերմէս . Աշի գէփ . Բաբանա . և Ուրովայ .
Թող զայլս մեծամեծս և մանուկս , որք յարեւելից և
յարեւմտից խառնին 'ի նմ . այլ գլխաւորն է բարակ-
վայ , որ և կացուցանէ զբուն մարմին նր . այսչափ
վտակօք ըարձակի յոյժ , մանդ զկնի յինքն ըունե-
լոյ զուրակվայ 'ի վերոյ ք զբարեօգ քղք . և որչափ
մերձենայ 'ի ծովն , այնչափ ծաւալեալ ծովանայ ,
մինչև ամենեին աներևութանալ եզերաց նր . լայ-
նուի բերանոյ նր ը որ մտանէ 'ի ծովն առաւել է
ք 90 մղոն . ունելով 'ի հիւսիսակողմն զսարն ան-
ուանել սբ մարիամ , իսկ 'ի հարաւ զսարն սբյն ան-
տոնի . առ որով գտանի խաղիաղ ըարձակ , որ անձ-
կացուցանէ զլայնուի մտից նր գրեթէ ց60 մղոն .
խորուի ձորօքորոյ նր մերձ 'ի բերանն է իբր 90 ու-
նաչափ . այլ 'ի ներքին կողմանս առ սակաւ սակաւ
նուագի , սակայն և այնպս բաւական է և մեծամեծ
նաւուց , բայց վտանգաւոր է նաւարկուին 'ի նմ .
եթէ նաւքն չունիցին հմուտ առաջնորդս 'ի շրջակայ
բնակչաց անտի . վն զի 'ի մէջ լայնածաւալ ձոր-
օքորոյ նր 'ի յատակ անդր' են ժայռք ինչ , յորոց վր
ի Գ

հազիւ 8. 10 ոտնաչափ ջուր գտանի . վնջ վտանգ մեծ է ըհարկանիլ նաւուց 'ի նմ : Սմանք յՃագրաց յնեանց զծագումն այսր գետոյ եդին 'ի լիճ մի՝ զոր կոչեն Քարայն . որոց զհետ գնացել է այլոց Ճագրաց , նոյննդս նշանակեցին յՃացոյցս իւրեանց . այլ 'ի վերջին Ճմկս քաջայայտ փորձիւ ստուգեցաւ , եթէ չիք բնաւ լիճ մնայուն 'ի կողմանս յոյնոսիկ , այլ միայն դիւր գաշտավայր ըարձակ և ցածուն . որ 'ի Ճմկս ինչ տարւոյն 'ի յորդել ջուրց գետոյն ծածկի . դուցէ զայն տեսել յնեանց , կարծեցին թէ իցէ լիճ մնայուն , ուստի ելանէ գետն :

Բարախայ : Այս գետ մենք վտակ՝ ելանէ 'ի Դուռն մոյեցւոց առ սահմանօք ամազունեաց Յի , 'ի նոյն լերանց՝ յորոց ելանէ և մատէրա գետն . և հոսել 'ի հիւսիսոյ ըհարաւ , կացուցանէ զմարմին բլադայ գետոյն : Փիւգօմայօ . Վերէյոս . և Գէփ աշի , ելանեն 'ի քիլեայ . և հոսել 'ի հիւսիսոյ արեւմտից ը արեւ ելեան հարաւ , խառնին 'ի գետն բլադայ : Բարանա ելանէ 'ի պրասիլիոյ , իսկ Արախայ , նոյննդս 'ի սահմանաց անտի պրասիլիոյ :

Դ. Օր , և Բերտ Բարախայայ :

() Դ այսր Յի քաղցր է բարեխառն և առողջ , զի է ը բարեխառն գօտեաւ . 'ի մայիսի յունիսի և յուլիսի՝ յորում Ճմկի անդ ձմեռն է՝ ը հիւսկն մերոց Յաց , 'ի գիւլերի սաստիկ է ցուրտն՝ բայց 'ի ցերեկի բարեխառն . հողմունքն չեն անդ սաստիկ և ոչ երկարատե . նոյննդս և ձիւն սակաւ իջանէ . ը նմին օրինակի և ջերմութի ամառան քաղցր է և բարեխառն :

Իսկ երկիրն ը մեծի մասին դաշտային է . զի բաց 'ի Սիւռա Կուարիթի անունեւ ըլերանց՝ որք աղիաղխել ձգին առ սահմանօք պրասիլիոյ , սակաւ ըրինք գտանին 'ի նմ՝ միծամեծք . իսկ մնացել մասն Յին առ հարկ դիւր է և տրգաւանդ յոյժ , այլ բովանդակ ըբել կայ անդործ և անդարման . բաց 'ի շրջակայ վիճակաց քղքաց և աւանաց , որք մշակել են հարուստ մի տարածութիւն . և բերեն առատունդս զնմ տղգս արմատեաց և պտղոց եւրոպիոյ . այն զի՝ մարաջօրենն ըաւ ևս ըլինի անդ , քան յեւրոպիա . ունի դաշտս ըայնածաւալս խոտաւէտս յոյժ և յուռթիս . որ արածին երամակք անհամար ձիոց , և անգետք արջառոց և ցլուց անէլք յեւրոպիայ , և արձակելք իւր

'ի դաշտս , բազմացել են անդ . և վայրենացել . զորս և որսան լը վայրենի անառնոց . են անդ . և անթիւ բազմութի շանց . որոց գտեալ առատ կերակուր 'ի դաշտս , լքին զբնակուիս , և անդ բազմացել վայրենացան , որք և երամովին չըջին . և բզմ' անգամ ստիպել 'ի քաղցու , յարձակին 'ի վր' ցլուց , երբեմն ևս 'ի վր' ճանապարհորդաց . զորս պատառեն և ուտեն . դտանին անդ և ինձք , և այլ վայրենի գաղանք յանտառս՝ այլ սակաւ . զի և անտառք սակաւ են յայտմ' Յի մենդ 'ի հարաւային կողմանս նր' :

Այլ առաւել շահաւէտ և գլխաւոր բերք նր' է բոյս մի , զոր կոչեն մաթէ . այլև խոտ բարակվայայ . որ է տերև փոքր ինչ ծառոյ կմ' թփոյ , լը համոյ նման մոլոշի , իսկ լը ձեոյ տերեւոյ նարնջի կմ' լեմոնի . որոց երեք աստիճանք են . առաջինն կոչեցել քոս . քուիս՝ է պտուկն յորմէ հազիւ սկսեալ է ցցոճիլ տերևն . որ և ազնիւ է յոյժ ք զայլս , բայց ոչ պահի ըերկար . երկդն անուանեալ քտամինի . է նոյն իսկ տերևն բացել բովանդակ . իսկ երրդն որ կոչի քակվազու , է ստորին ք զայլ երկոսին . զայս տերև ժողովել փոքր մի խարակեն կմ' չորացուցանեն . և փորել փոս 'ի գետնի՝ պահեն անդ ծածկեալ մորթով եզին . որ և այնպս յաճախել է 'ի բէրու , 'ի քիլի . 'ի բարակվայ , և 'ի համօրէն հարաւային ամերիկա , ուր չայն 'ի ջին , յանգղիս , և 'ի հոլանտա . զի և անախ՝ ուր 'ի չայէն կազմեն ըմպելի պատուէա կան . արկանեն փոքր ինչ 'ի տերեւոյ անտի չոր և գրեթէ մանրել 'ի փոշի 'ի սնակ , և լը նմ' շաքար , և փոքր մի հիւթ կիտրոնի , և անուշահոտ զանգուճ ինչ , ապա հեղուն 'ի վր' ջուր եռացել . բայց ոչ թողուն երկար , ապա թէ ոչ սևանայ ջուրն . այլ նոյնժամայն ըմպեն . այս տերև եհաս յեւրոպիս , և ոչ յայլ մասունս Յի , և գուցէ ոչ երբեք հասցի . քզի կարի թանկագին վաճառի և անդ 'ի բուն տեղի ուր բուսանի . որ լը մասին է լը անուրս պանիսցւոց , և լը մեծագոյն մասին 'ի ձեռս բնակչաց երկրին : Գտանի անդ և ծառ մի կոչեցեալ մանկվայի , որ բերէ խէժ ազնիւ , զոր կոչեն բալտան բարակվայայ . ունի և ծխախոտ պատուէա կան , և մեղր , և մոմ ևն . այլ չիք անդ ոսկի և ոչ արծաթ . և ոչ ոյլ ինչ հանք , բաց 'ի գուգու մանայ . ուր 'ի վերջին Ժմկս գտան բովք ինչ , զոր կոչեն բովք սքոնկվիքսայ . սակայն 'ի վր' այսր ամի փաթեամ է երկիրն . յորմէ թգւորուին սպանիոյ ամ

Ը ամէ հանէ 1246860 դահեկան : Իսկ գլխաւոր վաճառք նր են բերք երկրի նր , և մենք նախայիշատակել տերւն , և բալասանն մանկվայայ , և մորթեզանց և ցլուց . բայց գին մորթոց 'ի վերջին Ժմկս բարձրացաւ յոյժ . զի օրնօրէ նոճազեցան եղինքն ոչ այնչափ յորսորդաց , ք թէ 'ի բազմուէ վայրենի շանց , որք չարաչար կոտորեն զնն . վնյ կուսակալն բարակվայայ կամեցել դարմանել այսմ վնասու , զի մի սպառեոցի այս բազմաշահ վաճառ երկրին , խոստացաւ տալ վարձս առ իւրաքանչիւր գլուխ վայրենի շանց , զոր սպանցեն . սակայն ոչինչ չահեցաւ . զի ոչ ոք 'ի սպանիացւոց յօժարի զհետ պնդել նց :

դ . Աշնդ , պարմուի , և գիւր Բարակլայայ :

Ս Կիզըն գիւտոյ բարակվայայ եղև 'ի գետոյն բլազայ . ուր 'ի 1515 եմուտ տիազ սուլիս մեծանուն նաւապետ քառգիլիացի , և յիւր անուն կոչեաց զգետն . այն անուն պահեցաւ մինչև ցամն 1526 . յորում սեբաստիանոս քապոդա վէնէտկեցի 'ի ծառայուէ անգղիացւոց անցեալ 'ի ծառայութի սպանիացւոց , եմուտ յայն գետ հանդերձ նւէնդիսիւհ հ նաւուց . զորս ունէր ածել 'ի մոլուղեան կղզիս ը նեղուցն մակէլլանայ . և խաղաց ը գետն մինչև ցտեղիս՝ ուր ուրակվայ և բարանա խառնին 'ի նմ . անդ ժողովել նր ոսկի և արծաթ բոլմ 'ի գետեղերեայ բնակչաց անտի ամերիկացւոց , կոչեաց զգետն գետ բլազայ կմ արծաթոյ . որ պահի մինչև ցայսօր :

Ընդ տյն Ժմկս տեսել քապոդայի անդ զգորապետ մի փորթութալացի՝ որ եկել էր 'ի զննել զերկիրն , ուր յառաջնմէ իսկ սկսեալ էին փորթութալացիք բնակեալք 'ի պրատիլիս՝ երթևեկս առնել գուն գործելով մտանել 'ի բէրու , կարեոր վարկաւ կալ մնալ անդր առ 'ի ապահովացուցանել զստացումն երկրին վն սպանիոյ . վնյ զմի 'ի նաւուց իւրոց առաքեաց 'ի սպանիա , խնդրել օգնուի . միանգամայն և ծանուցանել Ե կարողոսի զպիճուն՝ յոյր սակս հաստատեաց զմիտս անդ զտեղի առնուլ , և չգնալ 'ի մոլուղեան կղզիս՝ ուր առաքեալն էր 'ի նոյն կարողոսէ . ապա և ինքն թողել զնւէնդէսն իւր մերձ 'ի խառնումն բարակվայ գետոյն , հանց 'ի վեր իբր 30 փարսախաւ առ բերան դէրչէրօ փոքրիկ վտակին որ խառնի 'ի բարակվայ գետն . և անդ շինեաց

ամբողջ անողանձեղ ՄԲ հոգի . այլ իբրև ետես եթէ
յամէ օգնուին որում ակնուենէր , դարձաւ անձամբ
'ի սպանիա հանդերձ նւ հնդիսիւն իւրով , թողեալ
120 զօրականս 'ի պաշտպանութի ամբողջի սք հոգւոյն .
բայց ամբողջն այն փութով քանդեցաւ . և մասն ինչ
զօրացն մեռաւ 'ի պիտանս տուփական սիրոյ՝ որով մի
ռոմս 'ի քաղիքէից տեղւոյն՝ հարաւ 'ի կինն միոյ 'ի
գլխաւոր զօրապետաց սպանիացւոց . իսկ մնացեղքն
գիմեցին 'ի սահմանս պրասիլիոյ , բայց և անտի
վլադիկի հալածեցան 'ի փորթութեալաց :

Յետ այնորիկ ոչ ևս գիմեցին սպանիացիք 'ի բա-
րակվայ մինչև 'ի 1535 . յորում ամի առաքեցաւ անդր
պետրոս մէնտղեան հզօր նւ հնդիսիւն . որ և կացու-
ցաւ յարքայէն սպանիոյ հանրական կուսակալ բո-
լոր երկրին զոր գացէ , և կալցի մինչև 'ի ծովն խա-
ղաղական . սա հիմնեաց զբարեօդ քղքն առ բլա-
դայ գետով . այլ յետ բազմապատիկ ձախողակ պա-
տահարաց և թշուառութեց , զոր կրեաց 'ի շահատա-
կուէ իւրում՝ մեռաւ անդէն . սակայն հառողածք
ինչ յարանց նր 'ի 1538 իբրև 300 փարսախաւ հե-
ռի 'ի մօտից բլադայ գետոյն՝ հիմնեցին զքղքն կու-
շեցեղ վերափոխումն , 'ի պատիւ վերափոխման ԹԺՄ
մօրն . որ այժմ է գլխաւոր տեղի առանձնականն
բարակվայ նւռին . ուր յետոյ խոյս ետուն , և բնա-
կիւք բարեօդ քղքնն , սախակալք 'ի սովէ և 'ի հարքս
տահարութեց շրջակայ բնակչաց . այլ յետոյ տեսեղ
սպանիացւոց , զի կարևոր էր ինքեանց ունել նա-
ւահանգիստ առ մուտս բլադայ գետոյն յապահո-
վուի նաւուց իւրեանց , դարձան և վերստին շինե-
ցին զբարեօդ քղքն . որ ապա եղև գլխաւոր աթոռ
սպանիացւոց յԺի գետոյն բլադայ , կմ բարակվայայ :
Յետ այնորիկ առ սակաւ սակաւ ընդարձակեցին
յոյժ զորութի իւրեանց 'ի կողմանս յայնոսիկ , զբլմ
աղգս 'ի վայրենի բնակչաց անտի լէ իշխանութի իւր
եանց նուաճելով ոչ այնչափ զօրութի զինուց , ք թէ
ժրաջան քարոզութի յնեանց . որք 'ի 1580 մօտին 'ի
բարակվայ : Այլ յայսմ վայրի 'ի գէտ համարիմ
համառօտեղ զհաշակաւոր պատմութի որ վն կարծեց-
եալ թիւորութի յնեանց 'ի բարակվայ , մենք թէ
յուրակվայ :

Յետ մօտանելոյ սպանիացւոց յԺն գետոյն բլադայ ,
տեսեղ միաբանութի յնեանց զի թիւրք սպանիոյ ցան-
կային մեծապս զվայրենի գաղանաբարոյ աղինս պնր
Ժի ածեղ 'ի քնական հաւատս , լն նմին և 'ի հնա-
ղան

զանդուէ իւրեանց՝ զորս դժուարին էր սրով նուա-
 ձել որպէս բոլմանգամ զփորձ առին, ինքնայօժար
 յառաջամատոյց եղև և խոստացաւ արքայի՝ եթէ
 հրաման տացէ՝ առաքել անդր արս առաքելականս
 նախանձայոյզս հոգւոց, ժրաջանս և աշխատասէրս
 'ի քարոզել նց զաւետարանն քսի : Բայց գիտելով
 յնեանց եթէ անուն սպանիացւոց տուելի էր յոյժ
 'ի բովանդակ ամերիկայ, վնց և մեծագոյն խոչ դառ-
 նալոյ նց 'ի հաւատ սպանիացւոց, առաջի արարին
 արքայի, թէ ըսենայն է ձեռնամուխ լինել յոյս-
 պիսի գործ մեծ և դժուարին եթէ թոյլ տացի զօ-
 րաց և վճռկանաց սպանիացւոց մտանել 'ի մէջ այնց
 ազանց՝ նաև զկնի դառնալոյ նց 'ի քն, և վարել 'ի
 նս զիւրեանց սովորական զրկանս զյափշտակուիս
 և զբռնակալուիս, որք դարչեցուցին զանուն նալա-
 նիոյ 'ի բովանդակ ամերիկայ . վնց խնդրեցին և ըն-
 կալան յարքայէ հրովարտակ՝ յորում խոսիւն պատ-
 ոճիրէր զի մի որ 'ի սպանիացւոց իշխեսցէ բնաւ կո-
 խել 'ի քուռ, յորս յնեանք քարոզուք բնակեացու-
 ցեն և դարձուցեն 'ի քն զվայրենի բնակիչս նց .
 և կամեցել խցանել զնմա՝ ճննչ, զի մի մոլուկք և
 զեղծմունք եւրոպացւոց ծաւալեսցին 'ի մէջ նորա-
 հաւատ քրիստոնէից, ազատս արար զնս արքայն
 յճական կուսակալաց սպանիացւոց . զի մի 'ի պատ-
 ճառս կնվրուէ հաղորդուէ ինչ լիցի 'ի մէջ . և սահ-
 մանեաց տալ յարքունուստ ամի ամի 60000 դահե-
 կան 'ի պէտս քարոզաց, և շինուէ քղքաց, և մշա-
 կուէ երկրի, և յայլ պէտս այնց ժողովոց որք դառ-
 նան 'ի քն, և մտանեն 'ի հնազանդութի սպանիոյ .
 բայց ը սովին պայմանաւ, զի յետ այնորիկ նմայր
 յութուտասն ամենից մինչև 'ի վաթսուն ամս՝ ամ
 ը ամէ տացեն գլխահարկս արքայի մէն մի դահե-
 կան առ այր . ը նմին պատուիրեաց քարոզացն
 ուսուցանել նց զէզու սպանիական, այլ այս վեր-
 ջին պատուէր ոչ կատարեցաւ, թերևս զի մի ոյսու-
 բացցի ճննչ հաղորդակցելոյ նց ը սպանիացւոց :
 Չայս հրովարտակ ընկալել յնեանց ելին 'ի ճննչ .
 և յետ բոլմ վնաց և տառապնց հասին յճն գետոյն
 բլադայ . մտին 'ի մէջ վայրենի գոնբարոյ ազանց
 սփռելոց ը լերինս և յանտառս . ուր բոլմ խոչք
 և դժուարութի անհնարինք, և վտանգք մեծամեծք
 ը առաջ ելին նց, այլ նմի յաղթեցին, և երկայն
 մտուք առ սակաւ սակաւ զբոլմ ցեղս բնակեացու-
 ցին, և դարձուցին 'ի հաւատ : Վնց զկնի ամաց ինչ

Ժրաջան քարոզիչքն անխոնջ աշխատիրուք հիմնեցին լարձակ ԳԼԸ առ երկւք գլխաւոր գետովք . ցրա-
րանայ, բարակվայայ, և ուրակվայայ . որոյ տա-
րածունն 'ի հիւսիսոյ լը հարաւ էր իբր 600 մղոն .
իսկ յարևմտից յարևելս 500 : Եւ անդ հաւաքեալ
'ի լեւանց և 'ի դաշտաց զոնզն ցեղս վայրենիազանց,
շինեցին աւանս բղմս և եկեղեցիս . կարգեցին գրող
բոցս . ետուն նց օրէնս քղքականս և եկեղեցա-
կանս . և ուսուցին նց ղերկրագործութի, և զայլ
նմաւ արհեստս կարեւորս մարդկային կենաց . և այս-
պէս զվայրագ զգաւարկասուն զանքնաւ և զաննմ
Ժղլթգ, յանասնական կենաց անտի ածեւ 'ի մարդ-
կային կեանս, արարին քղքականս հնազանդս աշ-
խատասերս և ճմարիտ նմապաշտս . ինքեանք կա-
ռավորէին զնմ իբրև հարք զորդիս, և իբրև վգնդք
զորակերտեւ իւրեանց . բայց միայն վն դատաս-
տանի արեան ամի ամի կացուցանէին Շական դա-
տաւորս . սակայն և նք կախեւ կային զհարց յնեանց :
Յնմ աւանս կմ 'ի Ժղլթգապետութիս էին երկու
հաղք՝ մինն Ժղլթգապետ և հոգաբարձու, իսկ միւսն
իբր ավթոռակալ նր և իշխան Ժղլթգեան . և նք
խնամէին զնմ պէտս Ժղլթգեան իւրեանց . քանզի
Ժղլթգն Ժրաջան աշխատէր 'ի մշակութի երկրի, և
յայլ զնզն արհեստս . և զարդիւնս վաստակոց իւր-
եանց Ժողովէին 'ի հոթից շաւմարանս, որք էին լը
սպահպանութք նց . և անտի նք մատակարարէին
նմնց զկարեւոր պէտս կերակրոց հանդերձից և տանց-
նոյնպէս և բոլոր վճռկանութի երկրին էր 'ի ձեռս
յնեանց . նք առնէին առեւարուիս լը եւրոպացւոց՝
և լը այլոց սահմանակից ԳԼԸ : Իսկ գլխաւոր վա-
ճառք երկրին էին բամբակ, ճարպ, մօրթ եղին,
մեղր, և առաւել ք զնմ մաթէ, կմ խոտ բարակ-
վայայ, յորոց շահէին յոյժ . 'ի շահից անտի նախ
հանէին զգլխահարկս Ժղլթգեան վն աբքային սպա-
նիոյ, որ ամի ամի հասանէր ց 300 հազար դահեկան .
իսկ զմնացեալն ծախէին առ 'ի ծաղկեցուցանել
զքարոզութի աւետարանին, և յայլ պէտս ինքեանց
և Ժղլթգեան, 'ի գնել վն նց վաճառս եւրոպիոյ .
նք զնզն գործիս արհեստից, սուսերս, հրազնս և
մառօդս, և այլ գործիս պնդմի . քղի մարդէին զնմ
և 'ի զինոճորուի . զի իւրաքանչիւր Ժղլթգապետութի
ուրակվայայ, բարանայ, և առանձնականն բարակ-
վայայ ունէր երևելի դունդս զորաց հեծելոց և հե-
տեակաց բաժանելոց 'ի զնզն խումբս . յորս էին 60

հէր զինոճորք . որք յամ կիւրակէի լէ երեկս յեա կա-
ռարման ձծային պաշտամանց առնէին կրթութիւն
սլմզմի . ուստի և 'ի զինոճորական մարզս չէին ինչ լէ
հատ 'ի քաջավարժ զորաց եւրոպիոյ . որք և բզմ
անգամ քաջութ զինեցան լգէմ փորթութալաց , որք
ստէսլ արշաւէին 'ի սահմանս նց :

Ասդ՝ մինչդեռ այս ձմ բզմ խաղաղութ և յաջո-
ղութ յնշագէմն լինէր , և Գուռն առաքելութ յսեանց
օրնօրէ բարդաւաճեալ ծաղկէր բնակչօք և հա-
րստութ , յարեաւ մարիկ իմն՝ որ զամ վեր 'ի վայր
շրջեաց . քզի փորթութալք ունէին քղք մի և նա-
ւահանգիստ կոչեցէլ Բնակութ կմ՝ Բաղա . ՍԷ Խրհրդոյ
առ բլադայ գետով 'ի հիւսիսակողմն նր . յորմէ
բզմ 'իստս լինէր արքունի մօտից սպանիոյ . զի ան-
բաւ վաճառք մօտանէին և ելանէին լէ բլադայ գետն
լգէմ արգելմանց սպանիացւոց . վնյ խիստ թոճէր
արքային սպանիոյ տեսանել զփորթութալացիս հիմ-
նեալ անդր . և լէ հկնին արքայն փորթութալաց չէր
այնչտփ ինչ հաճել լէ այն կալոճած իւրեանց , զի
չունէր ինչ օգուտ անտի , այլ յաւէտ 'իւստ բզմ
յոյժ՝ սակս անբաւ ծախուց , զոր առնէր 'ի պահ-
պանութի այնր տեղոյ . և դիտելով նր զկամս ար-
քային սպանիոյ , խորհեցաւ 'ի ձեռն այնր տեղոց
'ի ձեռս բերել զայլ կալոճած արդաւանդ և բազ-
մարդիւն , փոխանակելով զայն լէ մօսին ինչ արդա-
ւանդահող Գուռն հիմնելոյ 'ի յսեանց . յոր 'ի վա-
ղուց հեռէ աչս արձակէլ էին փորթութալք : Հա-
ւանեցաւ լէ այն արքայն սպանիոյ , ուստի և ձգե-
ցաւ գիծ բաժանիչ սահմանաց երկուց թգրութց .
որով եօթն յեղք , կմ աւանք կուարանեցւոց ժո-
ղովրդոց յսեանց , ցք ՍԷ պրճիւ . ՍԷ Իկիւլայոս . ՍԷ
ալախոս . ՍԷ Լաւրենիոս . ՍԷ Միսայել . ՍԷ յովհան-
նէս . և ՍԷ հրեւթալ , անկանէին 'ի բաժնին փորթութ-
ալաց : Բայց սք յայտնապէս հկնկ կացին բաժան-
ման . ոչ լէ ինքութ փորթութալաց մնալ կամեցան .
զորս անհաշտ ատելութ ատէին սախս բզմ 'իւստուց ,
զոր յնշագոյն հասուցել էին նց փորթութալք պրա-
սիւիոյ , և ոչ տեղափոխ լինել 'ի սահմանս սպանիաց-
ւոց . թողէլ զարդաւանդ և զքաջ մշակէլ երկիր ,
և զհիմնել և զհաստատել բնակութի իւրեանց . թէ-
պէտ արքային սպանիոյ խոստացել էր նց հատու-
ցանել զամ 'իւստս , զոր ունէին կրել 'ի տեղափո-
խիլ իւրեանց . ուստի և զէն առին 'ի պոշտոսանութ
աղաաութ իւրեանց :

Չայս ապստամբութիւն բաժնիք ընծայեն յսեանց . բայց
կուսակիցք նոց ստեն քաջայայտ փորձիւն . մի՞ զի յայս
ապստամբութիւն ոչ մտին այլ ցեղք որ յայնկոյս ու-
րակվայայ , բաց 'ի կուարանեցւոց , զորս կարող
էին յսեանք միով ակնարկութեամբ յարուցանել , քիչ
յամի հպատակ էին նոց . և երկդ՝ զի յորժմ յովսէփ
անտոնայիկի հանրական կուսակալ սպանիացի գե-
տոյն բլադայ՝ ունելով իւր նիղակակից զյովակիմ
վիանայ զիշխանն վիտեան լեւրին յաղթեաց կուարա-
նեցւոց 'ի միում պիղծմի , կոտորել 'ի նոցէ իբր 2000 .
բոլոր ժղիւրդն լցաւ ահիւն . զոր տեսեալ անտոնայ-
կեայ վստահութեամբ մեկնեցաւ անտի , թողեալ անդ
զվիանայ 600 զորօք և եթ , որոյ 'ի հաղանդութի
նոճաճել զմի 'ի ցեղից անտի , այլ վեցք ինքնակամ
անձնատուր եղեն նմ : Արդ՝ ասեն , եթէ յսեանք
էին գրգռիչ այնր ապստամբութեան , ոչ որդեօք թող-
եալ էին միով պիղծմաւ վճարիլ իրացն . քիչ կարող
էին նք ոչ միանգամ , այլ բոլոր անգամ ժողովել
ստոճար գունդս քաջազէն զորաց , ոչ միայն 'ի կուա-
րանեցւոց , այլ և յայլ ամ ցեղից , զորս 'ի լայնարձակ
Յի անդ ունէին թէ իւրեանց ձեռամբ . որոց թիւն
'ի 1702 հասանէր 989431 . իսկ 'ի Ժմիս այոր պիղծ-
մի՝ գրեթէ եռապատիկ առաւել էին . և այնպէս
խաբառ վանել զսպանիացիս 'ի սահմանաց իւրեանց .
բայց նք զայս ոչ արարին , այլ իբր գորովական
հարք կամեցել պաշտպանել ժղիւրդեան իւրեանց ,
գրեցին վլվլկի 'ի սպանիա առ թիւրն , և ծանուցին
նմ զիրաւունս ժղիւրդեան , և զանկարգ դնացս վե-
րակացունաց սպանիացւոց . վնյ մինչեւ զորք սպա-
նիացւոց քանդէին և ապականէին զմեռն կուարա-
նեցւոց , ահա եկն եհաս յարքայէ հրաման 'ի վր նոց
'ի բաց մեկնիլ անտի . և յովսէփ անտոնայիկի կոչե-
ցաւ 'ի սպանիա . որոյ փոխ կացուցաւ թահուր
կուսակալ գետոյն բլադայ կմ բարակվայայ՝ կե-
վաղոս :

Մինչդեռ այս մրցմունք լինէին յառանձնականն բա-
րակվայ՝ մենդ թէ յուրակվայ , հնչեաց համբաւ
յեւրոպիա , թէ յսեանք կամեցել ինքնագլուխ տի-
րել համօրէն բարակվայայ , կացուցին թիւր զոմանիւ
կողայոս անուն . որ իւր ամանց էր աշխատաւոր եղ-
բայր նոց , և իւր այլոց մի 'ի քնից անտի . տեսաւ
յայնժամ յեւրոպիա և գրամ հատեալ յանուն այնր
կարծեցել թիւրի . յորոյ վր գոյր գրուեց յատկեր
նր հանդերձ լատին մակագրով . ուստի հաւատա-
ցաւ

ցաւ համբաւն 'ի բոլոր Յէ : Սակայն ասէն կուսա-
կիցք յսեանց, թէ յետոյ յայտ յանդիման խայտա-
ռակեցաւ ստուի նր . զի ստուգեցաւ եթէ այն նիւ-
կողայոս թգր ոչ այլ որ էր, եթէ ոչ մի ոմն քաղիքէ
կմ սարարուպետ կուարանեցւոց ապստամբեւոց . որ
դուով այր քաջ և հմուտ 'ի մրցմունս պիտի կա-
ցուցաւ զօրավար եօթն այնց ցեղից նց առաջնորդ
'ի պիտի . բայց իբրև հարաւ դունդն կուարանեց-
ւոց յառաջնում մարտի անդ, և համօրէն եօթն
ցեղք անձնատուր եղեն, մնաց յիւրում առաջին սոս-
կական վիճակի և յաղքատու . զոր 'ի 1768 մար-
քէզն պուքարէլի, որ դնաց անգր 'ի տարագրել
զյսեանս 'ի բարակիւսայ, ետես եօթանասնամեայ
զառամել կիսամերկ, և մերձ 'ի դրունս գերեզմա-
նի . իսկ դրամն ասէն է հնարեալ յեւրոպիա կմ
սակս շահասիրուէ, ոմ զի իբր նոր ինչ թանկագին
վաճառեսցի, և կմ որ առաւել հաւանական թուի
'ի թշնամեաց անտի յսեանց . որք յիմի հնարս խնդ-
րէին 'ի կործանել զնս : Եւ յաջափ ինչ առ այս շատ
լիցի . արդ մատիցուք 'ի ստորագրուի Յին որ բա-
ժանի 'ի չորս մեծամեծ դուս կմ նհնգս, որք են
'Եսկանգն Բարեօդոյ . Բարակէայ առանձնակի . Դադա-
ման . և Քաթօ . զորս յառաջիկայդ ստորագրեսցուք
հանդերձ գլխաւոր տեղեօք իւրեանց :

Յօդ Խ . Նահանգն Բարեօդոյ :

Եւ յս նահանգ երեւել է ք զայլս . և ունի իւր սահ-
ման 'ի հիւսիսոյ զբարակիւսայ առանձնակի . յա-
րեւելից զգլուս փորթուքաւաց պրասիւլիոյ, յարե-
մոխց զդուգուսման . իսկ 'ի հարաւոյ զանծանօթ եր-
կիրն մակելանեան : Գլխաւոր գետք նր են Բլադա-
ռարակէայ . և Բարանա . ունի և լիճ լարձակ կոչեցել
Լիճ Իլէրայ . որ ոչ այլ ինչ է, եթէ ոչ ճահիճ լար-
ձակ պիտի լի զեղմանէ բարանայ գետոյն . և 'ի
լճէ անտի ելանեն երկու գետք ք Բարիէնդէ և Ք-
րիէնդէ . օդ նր քաղցր է բարեխառն և առողջ : Իսկ
երկիրն դաշտային առ հսրկ և արգաւանդ . բերե-
լիմ տեսակս պաղոց եւրոպիոյ և ամերիկոյ . ունի
և լարձակ արօտս խոտաւէտս . ուր յանբաւս բաղ-
մացել են ընտանի անասունք, զք արջաւ և ոչխար .
այլ և երկվարք . յորոց կարող է իւրաքանչիւր որ

ըմբռնել քանի և կամեսցի . զի չունին նք սեփա-
կան տեսարս . նոյննպս և սկեսնպս տեսակք վայրենի
Թռչնոց այնչափ յաճախել են , զի և դւիշնուս սպա-
նանեն զնոյն : Առաւել բազմամարդ և արգասաւոր
մասն այսր նհնգի է դուռն առողքելուէ յնեանց ու-
րակվայայ , և բարանայ . կմ երկիրն կուարանեց-
ւոց , որք ունին անդ 30 մեծամեծ աւանս սփռել
'ի հիւսիսային և յարեւելեան եղերս նհնգին բարեւ-
դոյ : Իսկ գլխաւոր տեղիք նր են հետագայք :

Բարեօր : Ի գլխաւոր քղք համօրէն բարակվայայ
եմքանիստ . որոյ եմքն է լ արբեմքսիւ բլադայ ,
որ 'ի բէրու . և աթու կուսակալ իշխանին և գլխա-
ւոր ատենի երկրին կառուցել առ բլադայ դեռով
'ի հարաւային կողմն նք լ 35 աստիճ" հար" լայ-
նուէ . և 319 աստիճ" երկայնութե . նիստ քղքին
լարձակ է . վն զի տունք նր բաց 'ի վանորէից և
հնրկց շինուածոց՝ բովանդակ միայարկ են և ցած .
ունին շուրջանակի լարձակ բակս և պարտէզս .
այլ բնակիչք նր առ համեմատութե լարձակութե
սակաւ են , զի հազիւ հասանեն ց.20 հէր , սպա-
նիացիք ամերիկացիք խափշիկք փորիկեցիք և ծնելք
'ի խառն ամուսնութե միանգմյն առել . ունի բնմ
շինուածս մեծաշէնս . յորս երեւելի են ամրոցն ուր
նստի կուսակալն , ապարանք քղքին կմ տուն խոր-
հրդոյ , և մայր եկեղեցին , որք են 'ի վր մեծ հրա-
պարակի քղքին . նոյննպս և մենաստանք բնմ են
անդ զնոյն կարգաց արանց և կանոնց . ուր յաճախ
լինին եկեղեցական տօնախմբուիք թափօրք հրաւա-
ռուիք . յորս նշանաւոր իմն է տօնախմբուին և թա-
փօրն զոր ամի ամի առնեն խափշիկք փորիկեցիք
գերիք սպանիացւոց :

Սք ունին 'ի մէջ իւրեանց հոգւոր եղբայրակցուի
իմն լ պաշտպանութե սք անձանին , և սքն բենե-
դիկտոսի փաշերմացւոյ . յաւուր տօնի իւրեանց ընա-
րեն երկու թիւրս , յորոց մին յանգիման առնէ
զթիւն սպանիոյ , իսկ միւսն զթիւն փորթուբալայ .
անքն վայելուչ զգեցեալ և զինել դասաւորին յեր-
կուս կարգս . և կազմել թափօր մեծ շրջին լ քղքն .
տանելով առաջի խաչո և խաչվարս , և 'ի ձայն զա-
նազան նոճագարանաց երգեն զերգս գովուէ եյ և
սք անձանին , միանգամայն և կաքաւեն և ձեացու-
յանեն մոցմունս երկողին դապք լ միմեանս . այս
հանդէս ձգի յայգուէ մինչև ցերեկոյ : Վաճառա-
կանուի սորին քղքի ոչ ևս է այննպս ծաղկել , ոյ
էր

էր յնջագոյն : քղի իբրև արգելաւ տանիլ աստի
ցամաքաւ զվաճառս եւրոպիոյ 'ի բերու և 'ի քիլի :
կարի նոճազեցաւ առեւորուի նր . զի այժմ ոչ այլ
ինչ տանին աստի , բայց միայն բամբակ մեղր և մա-
թէ կմ խոտ բարակվայայ . սակայն և այնպս հա-
րուսա է քղքն և երևելի . չունի նւճնգիստ , կմ
ծոց մօտաւոր , այլ իբր 3 փարսախաւ հեռի զտեղի
առնուն նաւք . և անդ բարձեւ զվաճառս իւրեանց
'ի նաւակս , տանին հարուստ մի 'ի ներքս ք բուէ-
լօ փոքրիկ գետակ , և անտի ցամաքաւ հասուցաւ
նեն 'ի քաղաքն :

Վէպէան լեռան : Քաղաք և նւճանգիստ երևելի բա-
րեշէն և բաղմավաճառ , կառուցեւ առ բլադա գե-
տով 'ի հիւսիսակողմն իբր 30 փարսախաւ հեռի 'ի
բերանոյ նր 'ի ցամաք կողմով . յորոյ 'ի ծայրն գոց
լեռան բարձր՝ որ է ուղեցոյց նաւուց յորմէ և քա-
ղաքն կալաւ զանուն : Նւճնգիստ նր է պարօյր ըն-
դարձակ , և պաշտպանեալ 'ի հողմոց . բայց ոչ է
այնչափ ինչ խոր . վայ 'ի ժմիս տեղատուէ մեծամեծ
նաւք բեռնաւորք նստին 'ի ցամաք , սակայն ինչ ոչ
մնասին . քղի յատակ նր կախուղ է , և ը շնչելոյ
հողմոց ջուր նր բարձրանայ և զիջանէ . բայց հարկ
է զգուշանալ 'ի ժայռից՝ որք գտանին յարևելեան
կողմն պարուրին . ունի գլեակ 'ի ցամաքակողմն , և
զնզն ամրոցս 'ի ծովակողմն . ուստի և է քաջ ամ-
րացուցեալ յամ կողմանց : Շրջակայ վիճակ նր է
ամենեկին անգործ . վայ ալիւր և պաքսիմատ , և
այլ պարէնք հարկաւորք վն նաւուց՝ գան 'ի բա-
րեօդ քղքէ . այլ ընտանի անասունք բլմ են յոյժ .
որք ը իրաց ինչ ընուն զպակասուի արմտեաց . և
օդ նր բարի է և առողջարար . ունի և բլմ պար-
տեզս մրգաւէտս 'ի ներքս և արտաքոյ քղքին :

Լափսան : Քաղաք փոքր յարևմտեան կողմն բարեօդ
քղքին 'ի մեջ լուքսան և քոնքէս գետոց :

ՄԲ հասապ : Քաղաք երևելի առ բերանով աղի գե-
տոյն յարևմտեան եղերս բլադա գետոյն :

Քորթէնդէն : Քաղաք կառուցեւ 'ի տեղին ուր բա-
րանա վտակ խառնի 'ի բլադա . բնակիչք նր են ա-
մերիկացիք . այլ գտանին անգ և քանի մի տունք
ստանիացւոց . որ և է վերջին տեղի բնակուէ սղա-
նիացւոց 'ի հիւսիսակողմն այսր նահանգի :

ՄԲ յակի . և ՄԲ լուլիա : Էն երկու փոքրիկ քղքք
առ բլադայ գետով յարևելեան կողմն նր 'ի հարա-
ւոյ քորթիէնդէնայ :

Քանիչարիւ : Աւան մեծ ամերիկացւոց քրիստոնէից , և գլխաւոր տեղի քարոզուէ յսեանց 'ի կողմանս յայտոսիկ . ուր նստէր Դուսապետ նց , կառուցեւ առ բարանա գետով 'ի հըւակողմն նր : ՄԲ Լաբլա , կմ Ժալփոնափո : Քաղաք և ամրոց մերձ 'ի սարն կոչեցեալ ՄԲ մարիամ յարեւելեան կողմն վիտեան լերին , և մեծ սուլա գետոյն . ունի նաւահանգիստ պատճահան որաշտպանեալ 'ի փոքրիկ կղզւոյ , որ կոչի մալտոնատոս . յորմէ և քաղաքն կալաւ զանուն :

Յօդ Է . Բարակվայ առսնձնակի :

Եւս նահանգ ձգի 'ի հիւսիսակողմն լեհանուր բարակվայայ , կմ Ծին գետոյն բլաղայ . զոր ումանք շիոթեն լե ուրակվայայ Դուին առաքելութե յսեանց , ուստի և վրիպին յայսմ . վն զի նք են այլ և այլ Դուք բաժանելք 'ի միմեանց . զի ուրակվայ այժմ որարփակի 'ի նահանգն բարեօդոյ . իսկ բարակվայ առանձնակի կացուցանէ զմասնաւոր նհնգ հիմնել նոյնն 'ի յսեանց : Արդ բարակվայ լեայսմ առեալ ունի իւր սահման 'ի հարաւոյ՝ զնահանգն բարեօդոյ . 'ի հիւսիսոյ զպրասիլիա . յորմէ բաժանի 'ի ձեռն մոհէգէյ գետոյն , որ է մի 'ի վտակաց գետոյն բարակվայայ . յարեւելից նոյնն զպրասիլիա . իսկ յարեւմտից զքաքո նահանգն վայրենի ամերիկացւոց : Գլխաւոր գետք նր բայ 'ի բարակվայայ են Պելիփլար . Մանփափայ . Լէփարայ . Քեփլի . Քալքիէրէ . Եէփօթի , կմ Գէփօթի . Դարաթի . Մոհէդէ , կմ Մուդէդէ , և Մալթի : Յայս նհնգ մտեւ յսեանց զքիմա 'ի բնակչաց նր դարձուցին 'ի քն . ուր և հիմնեցին ութն աւանս մեծամեծս 'ի մէջ կուռ գիմինի լերանց՝ և բարակվայայ քսերէսայ և մագլերէայ գետոց . այլ փորթութալք պրատիլիոյ արշաւել 'ի սահմանս նց , վեր 'ի վայր չրջեցին զսմ , զքիմա 'ի նորահաւատ քրիստոնէից անտի կոտորել , լե որս ռպանին և զմի ոմն 'ի քարոզչացն յսեանց . ուստի այժմ սակաւ են անդ հաւատացեալ ամերիկացիք . իսկ 'ի հիւսիսակողմն գտանին ժողովք վայրենիք կոչեցեւ Փայսիլէյի , որք միշտ հկնկ կացին քարոզուէ տեւտարանին . վն և կան մնան մինչև յայսօր 'ի նախ

նախկին կուսողաշուռէ իւրեանց և 'ի վայրենուէ . և
են աղատք և ինքնադուխք : Իսկ գլխաւոր տեղիք
բարակիւայայ են հետադայքդ :

Վերափոխումն : Գլխաւոր քղք նշգիս մեծ և բաղմա-
մարդ . եղծանիստ և տխու գաւառական ատենի
չինեալ 'ի 1538 'ի սպանիացւոց առ բարակիւայ գե-
տով յարեւելեան կողմն նր յարգաւանդ և յառողջ
վայրի . բնակիչք նր սորանիացիք իջէլք յաղնոճական
տոհմից՝ որք զաւաջինն բնակեցան անդ . քզի սին-
լիքորք նց ոչ մնացին անդ , այլ ցրոճեցան յայլ և այլ
տեղիս . իսկ մնացելքն են ամերիկացիք , և ծնեալք
'ի խառն ամուսնուէ . շրջակայ երկիր նր արգաւանդ
է յոյժ , բերէ առատասն զնմա՝ աղլսս տրմտեաց . օգ-
նր այնչափ քաղցր և բարեխառն , ղի դաշտք նր լը
ամն ողջոյն դալարագեղ տեսանին :

Վիւէրա : Քղք փոքր յարեւելեան կողմն բարակիւայ
գետոյն . հանգէս բերանոյն լը որ փլքամայօ վտակ
մտանէ 'ի բարակիւայ 'ի հարաւոյ վերափոխման քղքի :
Վիւլա , կմ՝ Վիւլա-տիս : Քղք փոքր յարեւելեան
կողմն երկուց նախընթաց քղքաց առ գէվիդվար
գետով :

Գոարաինարի : Քղք մեծ և բաղմամարդ յարեւելեան
կողմն քսէքովի գետոյն . ուր է այժմ լը հանուր վա-
ճաւականուի խոտոյն բարակիւայայ՝ որ յառաջն լի-
նէր 'ի մարտքային քղք , որ այժմ աւերակ է . մօտ
են առ այս տեղի անտառք խոտոյ , զոր սպանիացիք
երվալէս կոչեն . և են բովանդակ լը արուք սպա-
նիացւոց , բաց 'ի տեղեաց ինչ յորս տիրեն կուարա-
նեցիք . որք լը մեծի մասին բնակին յեղերս բարա-
նայ և ուրակիւայ գետոց :

Իւրի . Քասաիա . Իպաիէ . Էսիվարոն . Իդա . Իփանէ .
Աչլինա . Դուպարի . և Աչլտո : Են գետք , և ժողո-
վողապետուիք ամերիկացւոց քրիստոնէից :

ՄԲ յովաիիս . ՄԲ սպանիսլասոս . և Պելէն : Են աւանք
հիմնէլք 'ի յսեանց 'ի Գուին բարակիւայայ :

Յօդ Գ . Դուգուաման :

Ունի զիւր անուն յաղքէն՝ որ 'ի նախնու մն անդ
բնակէր . ձգեալ լը արձակ յոյժ գրեթէ կրկնա-
պատիկ մեծ ք զբարակիւայ առանձնակի . որ և ու-
նի

նի սահմանն յարեւմտից՝ զքիլի և զբէրու . յարեւելից՝
 զնահանգն բարեօդոյ, և զքաքօ . 'ի հիւսիսոյ՝ նոյնն
 զքաքօ . իսկ 'ի հարաւոյ՝ զերկիրն մակեդանեան :
 Գլխաւոր գետք նր բաց յաղի և 'ի քաղցր գետոց են
 Դէլէթօ . Գաւարտօ . Սէպտիօ . Փապրօ . ԱԶԵՆԱՍ . և
 ՍԷ ԺԻԿԱԷԼ . օդ նր բարեխառն է և առողջ . երկիրն
 արգաւանդ . ըն մասին մշակել, մենդ 'ի կողմն քի-
 լեայ, և առ քաղցր, և աղի, և սիանքաս գետովք :
 Բերք նր են բամբակ, մեծ, մեղր, մարացորեն, և
 աղցի աղցի պտուղք, բանջարք և արմատք . ու
 նի և անասունս բնիս յոյժ ընտանիս և վայրենիս,
 զարջառ, ձի, շուն, այծեամն, առիւծ, խնձ, վիկոյ
 նեայ և կռնակի անտանեւ չորքոտանիք և պէսպս
 թռչունք վայրենիք . 'ի վերջին Ժմիս գտաւ անդ և
 արծաթահանք առատաբեր յաբոնդավիքսայ լերին :
 Բնակիչք նր 'ի նախնուսն էին գաղանաբարոյք, և
 ամենեւին վայրենիք, որք և մերկ չըջէին . յորս ա-
 ռաւել բաղմաթիւ էին մոկովեցիք . յորոց զերեւելի
 մասն ընտելացուցին յոեանք և աշակերտեցին 'ի քն .
 և այժմ զգենուն հանդերձս, զոր ինքեանք շինեն
 յասուէ վիկոնեայ, և 'ի բամբակոյ . և բնակին 'ի
 փոքրիկ գետոյս մատաւորս յոյժ միմեանց : Ասի թէ
 յայսմ նշնգի դարձուցին յոեանք 'ի քն 78 Ժղլրդս .
 յորս էին և Քիթիէնի Ժղլրդ հզօր և գաղանաբա-
 րոյ . զոր զէնք սպանիացւոց ոչ զօրեցին նոճաճել :
 Իսկ գլխաւոր տեղիք գուգումանայ են հետադայքդ :
 ՍԷ ԵԱԻԲ . մականոճանեւ ԱԶԳԱԻՆ : Է գլխաւոր քղք
 համօրէն նշնգին . ետպանիստ և աթոռ դաւառա-
 կալ իշխանին . փոքր և սակաւարնակ . կառուցեալ
 առ քաղցր գետով 'ի գալտի չըջապատելոյ անտա-
 ռօք, վնյ օդ նր թանձր է և յոռի . չունի շուրջա-
 նակի ոչ պարիսպս և ոչ խրամս և ոչ այլ ինչ պաշտ-
 պանութի . բնակիչք նր՝ որք են իբր 500 գերդաս-
 տանք ըն մեծի մասին ծնեւք 'ի խառն ամուսնուէ,
 տկար են և հիւանդագին սակա ջերմութ և յոռութ
 օդոյն, միանգամայն և 'ի պիճուս անկարգ կենաց .
 որք մատնեւք զանձինս 'ի դատարկութի և 'ի հեշտութիս
 մարմնոյ, չունին այնչափ ինչ փոյթ զվաճառականութե-
 թէ, որ դիւրին է նյ . զի գետ նյ 'ի կողմանս յայ-
 սոսիկ լայն է և խոր բաւական և մեծամեծ նա-
 լուց . որ բերէ և ձուկն առատ . բաց 'ի մայր եկե-
 ղեցւոյն՝ են 'ի սմ և այլ 3 եկեղեցիք . և 2 մենապ-
 տանք : Ըջակայ վիճակ նր արգաւանդ է յոյժ . բե-
 րէ ցորեան որիւզ դարի առատ, և պէսպս պտուղս

մանաւանդ թուղ պատուական և խողով :

Քորփոլտ • մականաւանդել Նոր անգալապոյ : 'ի պրօծնա
դիւր գալուստւայրի ուր կայ կառուցեալ , որ բերե
ղնմանութի անտալուսիոյ սպանիոյ • և թէպէտ գէճ է
և լճային՝ այլ արգաւանդ : Էջ քղք փոքր , այլ բա
րեշէն և եպսանիստ • բնակիչք նր ըմ մեծի մասին
սպանիացիք են , որք առնեն բիւժ առևարութիւն ը
բերուայ • ղի է 'ի ճննդհին՝ որ 'ի բարեօք քղքէ հա
նէ 'ի բերու • վնյ բիւժ երթեալք լինին աստ վաճա
ռականաց • աստ էր հռչակաւոր դպրոց քարոզացն
յնեանց վն համբօրէն հարաւային ամերիկոյ : Էն անդ
և այլ քանի մի մեհաստանք կրօնաւորաց : Շրջա
կայ վիճակ նր արգաւանդ է յոյժ • բերէ ցորեան և
այլ արմտիս • աղցի աղցի պտուղս • մեզր , մում ,
բամբակ , և շաքար • ունի և լարձակ արօտս խռ
տաւէտս , ուր արածին անհամար մատակ ձիք , որք
յաճախ են յոյժ յայտմ քղքի • գտանին անդ և ա
ղահանք :

ՄԲ ալափոս : Էջ քաղաք փոքր առ կուինտոս գետով
մերձ 'ի սահմանս քիլեայ :

ՄԲ Փէրնանփոս : Քաղաք փոքր առ ձորակաւ որ գը
նայ ընկղուղանի յաւազուտս :

Րիոյա • և Վէփիփադա : Էն երկու աւանք առ սահ
մանք քիլեայ իբր 60 միոնաւ հեռի 'ի միմեանց :

ՄԲ Ռփայէլ : Քղք փոքր 'ի հարաւակողմն սալդա քղքի :

Սալդա : Քղք փոքր՝ այլ բարեշէն և բազմավաճառ
առ արաս փոքրիկ գետով , որ մասնէ յաղի գետն •
բնակիչք նր ըմ մեծի մասին սպանիացիք են • ունի
սուհս իբր 400 • և չորս մենաստանս • այլ չունի ոչ
պարիսպս , ոչ խրամս , և ոչ այլ ինչ ամբուի • բայց
բնակիչք նր զօրաւոր են , և քաջավարժ 'ի պրօզմ •
վնյ և ընուն զպակասութի քարեղէն պարսպաց քա
ջութիւրեանց • որք և յարաժամ պրօզմ մղէն ը չըր
ջակայ վայրենի ամերիկացւոց • կարի յաճախեն անդ
սպանիացիք սակս մեծի առատութե ցորենոյ , դին
ւոյ , անասնոց , աղի , մող , ճարպոյ , մորթոց , և
այլոց իրաց • զորս ըմ մեծի մասին տանին 'ի Դիւս
բերուայ :

Քառփոսի : Քաղաք փոքր առ վտակաւ որ խառնի 'ի
սխանքաս գետ :

Յօդ 7. Վարք :

Օ այս նշնդ սպանիացիք կոչեն թափառորն քա-
 ղօի . որ և ձգի թ մէջ առանձնականն բարակ-
 վայայ և բերուայ . և 'ի մէջ ամազունեաց Յի և
 դուգումանայ . և պարագրէ զլայնարձակ տարածուի
 երկրի . ուր բնակին զնշն ժղլըդք ազատք վայրե-
 նիք և թափառականք . որոց գլխաւորքն են դովա-
 ցիք . մոքովեցիք . ապիփոնացիք , և լենկվացիք որք
 բնակին 'ի ներքին կողմանս նշնդին : Իսկ քերիկ-
 վացիք , և քիքիդացիք , զորս յնեանք դարձուցին 'ի
 քմ' են 'ի հարաւային և 'ի հիւսիսային կողմանս երկ-
 րին . որք և հպարտակ են սպանիացւոց , և անխախտ
 պահեն զքմական ուղղագաւան հաւատս : Գաւառն
 քիքիդացւոց լարձակ է յոյժ , զի 'ի 14 աստիճանէ
 ձգի մինչև 'ի 20 հարաւային լայնուէ . ուստի և թի-
 րանյ խօսելով է արտաքոյ բարակվայայ . բայց գո-
 լով սահմանակից նր , դասի 'ի կարգս նշնդաց նր :
 Բնակիչք նր հաւատացելք 'ի քմ աւելի են ք զ100
 հիւր . որք թ սլաւմելոյ ոմանց՝ միջնորդութ յնեանց
 ինքնական անձնատուր եղեն սպանիացւոց : Գլխա-
 ւոր տեղիք նց կմ աւանք՝ են Յընի . Սք քաւէրիոս .
 Սք իգնափիոս . Սք աննա . Սք ուսփայել . Սք Ռփայել .
 Սք յուէի . Սք Խարապեփ . Սք յալոբ . և Սիբփ յնի :
 Իսկ քերիկվացիք բնակին առ փիլքօմայօ գետով .
 բայց լեն այնչափ բազմաթիւ , ոմք քիքիտացիք : Գլ-
 խաւոր տեղի Դուի նց կոչի Դօբիյա . որ է մի միայն
 քղք 'ի քսքս նշնդի ուր բնակին սպանիացիք : Իսկ
 այլ նախալիւատակել ժղլըդք վարեն թափառական
 կեանս . և շրջին հեծել յերկարս ասպատակելով
 առտ և անդ զօրէն թաթարաց . և քանդելով և եղ-
 ծանելով զնմ , զոր ինչ գտանեն :

Լ. Շ. Խ Լ. Ր Յ. ԺԵ:

ԱՄ ԱԶՈՒՆԻՔ:

ողջեցաւ այսպէս Յս'ի ֆրանչիսկոսէ օրէլլանայ .
որ 'ի 1539 մտեալ 'ի մարալնոն դըսաւոր գետ
այսօր Յի. և նաւեալ չէ այն յարեմալից յարեւելս ,
պատահեցաւ կանանց ումանց սպառազինելոց .
և մի ոմն 'ի քաղիքէից երկրին պատմեաց նմ' պար-
ծանօք զքաջութի նց . յոյր սակս և նա յանուն նախնի
միտասանեաց կմ' ամազունեաց պիտղմական կանանց'
կոչեաց զնմ' Ալմազունիս . և զգետն' Գէտ ամազունեաց .
յորմէ և Յն որ ձգի աստի և անտի գետոյն' կա-
լաւ զանուն : Ըր և չարձակ է յոյժ և ունի իւր
սահման 'ի հարաւոյ' զԴուս մոյեցւոյ և քիքիդաց-
ւոյ . յարեմալից' զգլխոն և զբերու . 'ի հիւսիսոյ'
զցամաքն , որ կոչի և երկիր հաստատուն . իսկ յարեւ-
լից զպրասիլիս և զԺովն հիւսիսային . և ուարու-
նակէ զամ' միջերկրական Դուս հարաւային ամերի-
կոյ , որք ձգին առ մարալնոն գետով , մինչև 'ի ծովն
հիւսիսային . չէ նոսին և զկույանա , որ է չէ զնզն
տրուիք :

Անհամար գետք մեծամեծք և մանունք ուսգանեն
զայս Յ . որք գրեթէ ամբին են վտակք որք խառնին
'ի մարալնոն կմ' 'ի գետն Ալմազունեաց' մեծ շատաջուր
հոչակաւոր և մի միայն չէ ամ' Յ . ելանէ 'ի բերուաց
'ի լաւրիքսոյ լճէն , և հոսեալ չէ հիւսիս 'ի մէջ եր-
կուց բաղկաց քորսիլեան լեռանց մինչև 'ի սք յով-
հաննէս քղք , դառնայ չէ արեւելս . և յինքն ընկա-
լեալ զանհմր վտակս 'ի հիւսիսոյ և 'ի հարաւոյ չէ
արձակի յոյժ . և ընթացել իւր 5400 մղոնս յարե-
մալից յարեւելս , քնայ անկանի 'ի ծովն աղւանդեոն
առ հիւսիսային սարիւ չէ բերանն' որոյ լայնուին
է իւր 252 մղոն . և քաղցրացուցանէ զջուր ծովուն
իւր 240 մղոնաւ : Ընթացք նր արագ է և դահաղկժ .
ձորագետ նր լայն' յարձակագոյն տեղիս իւր 9 մղոն .
իսկ յայլ տեղիս' սովորաբար 4 և փոքր մի աւելի .
բայց յորժամ յորդեն ջուրք նր , զեղեալ արտաքս
ծովանայ և հեղեղէ զշրջակայ վայրս հարուստ մի
տարածութ . և ծածկեալ զկղզիս փոփոխէ զգլխս
իւր . մերթ չէ այս' և մերթ չէ այն ձորոփոր ըն-
թա

Թացել, զոր ինքնին գործէ 'ի կակուղ գետնի անդ, ուր չիք բնաւ քար . յերկուս և եթ աեղիս ամփոփի և հաւաքի 'ի մի անձուկ ձորոփոր, քի 'ի փոնկոն մանդարիքայ, և 'ի փաւփսիս : Զուր նք քաղցր է, այլ միշտ սղտոր . և բարձեալ բերէ փայտս և ծառս . որք դժոճարացուցանեն զնաւարկուի փոքրիկ նաւակաց . բերէ զնչն տեսակս ձկանց առատ, և երկակենցալ կենդանիս . զք կոկորդիլոս, և կով ծովային, զոր ստորև ունիմք ստորագրել :

Իսկ այլ գլխաւոր գետք այսր Ծի՝ են Սէա- գէ- քն մեծ . որ հաղորդի լէ օրէնոք գետոյն մեծի որ է գլխաւոր գետ ցամաքին . և լէ մարականայ կմ գետոյն ամազուներաց . զայսպիսի երիս մեծամեծ գետս հաղորդեալ լէ միմեանս չիք տեսանել այլուր 'ի համօրէն Ծի, որք գիւրացուցանեն յոյժ զներքին վաճառականուի այսց լէարձակ Ծաց :

Բարանադինի . զոր ունիմք կոչեն և Բարայա : Ելանէ 'ի պրասիլիոյ, և հոսել 'ի հարաւոյ լէ հիւսիս, խառնի 'ի գետն ամազուներաց :

Մաքէրա, կմ Մաքոբա : Ելանէ 'ի գաւառէն մոյեցւոց, և գնայ մտանէ 'ի նոյն գետ ամազուներաց . ունի և Բաբա- ուր ելանէ 'ի բերուայ . նոյնիս և 'ի հիւսիսոյ բնմ վտակք խառնին 'ի նմ, ունի Նախն, Իլա, Իսթա- իա, ևն :

Այս Ծ անկանի լէ այրեցած գօտեաւ . ուստի և օդ նք ջերմ է՝ խոնաւ և վնասակար կենաց՝ մենդ 'ի մերձակայ վայրս գետոյն ամազուներաց . ուր յաճախել են յոյժ ազգի ազգի ճանճք և զեռուք վնասակարք յանհնարին վիշտ բնակչաց : Իսկ երկիրն լմ մեծի մասին հարթածաւալ գաշտային և արգաւանդ յոյժ . բերէ պէսպէս բերս ինքնին առանց մարդկային խնամոց . ունի գաղաթով, վանիլիա, կինամոն, մեխակ, սալսափարիլլա՝ որ է արմատ ինչ, անանաս, փստուղ կմ նուշ . ունի և ազգի ազգի խէժս և բալասանս աղնիւն, և փայտս գունագոյնս և որստոճականս . ունի ուրիւնազ, մայր փայտ, սանտալ փայտ, սք անոճանել փայտ, կարմիր փայտ ևն . և զնչն խոտս բժշկականս, և 'ի պէտս ներկոյ : Այս ամբ բերք վայրենի են և ինքնին բուսանին . բայց ունի և այլ բերս, զոր բերէ 'ի ձեռն մարդկային մշակուէ . զք խահվէ, շաքար, որիդ, մարացորեն, սեխ, լեմոն, կիտրոն, նարինջ, և այլ պտուղս և արմտիս . ոյլև մեզք և մոմ :

Գաանին անդ և զնչն վայրենի կենդանիք . զք ինճք կա .

կատաղիք և մեծամեծք ոչինչ չէ՛հատ յընձուց արիւ-
կոյ . որք դժնդակ մարտ մղեն չէ կոկորդիլոսաց .
կապիկք բողբոստեալք՝ ոմանք մեծամեծք 'ի շափ
մեծամեծ շանց , այլք փոքրիկք իբրև զիւրդն . են
և միջականք թաւամորթք և երկայնաձեւք . գլուխ
նց փոքր է և քառակուսի . և ականջք սրածայր լը
շանց և կատուաց . որք կարի դժուարաւ ընտելա-
նան . այս տեսակ կապիաց լը իմիք բերեն զնմանուի
փոքրիկ առիւծուց , զոր յՅն ամազունեաց կոչեն
Փինքէս . իսկ 'ի քաէննա կոչեն Ղամարինս . յաճախ
են անդ օձք , և ամ աղցք թիւնաւոր սողնոց . և ա-
ռաւել ք զամ չղջիկուիք մեծամեծք , որք ծծեն զա-
րիւն ձիոց և ջորեաց և արջառոց , այլև մարդկան՝
եթէ 'ի քուն գտցեն զնն , մինչև երբեմն վտանգել
և ղիկանս . սլառմի թէ 'ի անղիս տեղիս սպառեցին
զանասունս մեծամեծս . հր զարջառս և զերիվարս ,
զոր քարողիւք ոմանք տարել էին անդր և արձակելք
'ի դաշտս առ 'ի բազմանալ : Են անդ և ամ տեսակք
թռչնոց ամերիկոյ անհամարք քաղցրաձայն . և գե-
ղեցկափետուրք . չէ որս և պէսպէս տեսակք թռ-
ւակաց երփնադեղք . յորս է տեսակ մի բոլորովին
գեղին , ունելով 'ի ծայրս թևոց փոքր մի կանաչ .
այլ ք սակաւ են :

Նոյնպէս յաճախ են անդ և կոկորդիլոսք մեծամեծք
սչ միայն առ գետովն ամազունեաց , այլև առ այլ
գետովք . յորս են ոմանք երկայն 20 ռոսնաչափ , որք
'ի Ժմկս յորդուէ ջուրց տեսան երբեմն մտանել 'ի
խրճիթս բնակչաց երկրին : Նշանաւոր են 'ի մէջ
երկակենցաղ կենդանեաց այոր Յի՝ և կովք ծո-
վայինք . որք տիրանա խօսելով՝ չեն լը ամի երկա-
կենցաղ , զի ոչ երբեք բոլորովին ելանեն 'ի ջրոյ .
այլ կացել 'ի ջուր ճարակին յեղերս գետոյն . երկայ-
նուի նց երբեմն հասանէ 'ի 7 ռոսնաչափ , իսկ լոյ-
նուին 'ի 2 . ունին երկու թևս մերձ 'ի գլուխն երկայն
իբր 20 մառնաչափ , և երբեմն աւելի . որք են նց
թևք և ոտք որով լողան . իսկ էգք ունին և երկու
ստինս մեծամեծս , որով դիեցուցանեն զկորիւնս
խրեանց . աչք նց բոլորակ են և փոքրիկ յոյժ ա-
մենևին անհամեմատ մեծուէ մարմնոյն . նոյնպէս և
խորոփիք ականջաց չեն մեծագոյն ք զծակ ասղան .
միս նց և ճարպ նման է մսոյ և ճարպոյ որթուց
կովուց մերոց :

Են 'ի գետ անդր ամազունեաց և զանազան տեսակք
կրկայից մեծամեծաց և մանուկնց սյնչափ , ղինք և
եթ

Եթ բաւական էին 'ի կերակուր համօրէն բնակչաց առ նովին գետով . իսկ առատութի ձկանց նր այնչափ է , զի 'ի յորդեղ ջուրց' և 'ի զեղանիլ արտաքս' ընդ ձկամբ զամ լինն և զճահինն , ոչ միայն զայնս' որք են առ նովին գետով , այլև որք գտանին 'ի հեռաւոր տեղիս , ցոր վայր ժամանեն ջուրց' նր . և 'ի զեղանիլ ջուրցն անաշխատ որսան զնս . գտանի տեղ և տեսակ մի մուսինա ձկան , որ ամ իրօք նման է հորկ մուսինէսի . այլ ունի զմասնաւոր իմն յատկութի , զի թէ դք մերձեցի 'ի նա ձեռամբ կմ գաւազանաւ , թմբեցուցանէ զբազուկ նր , և պոճուէ ցաւ սաստիկ : Չիք յԾի աստ ոսկի , կմ գէթ մինչև ցայժմ ոչ գաւաւ , և ոչ այլ ինչ մետաղ . ուն և ոչ ազդ ինչ քարի բնաւ չ բովանդակ երկիրն , չ որ հոսի գետն ամազունեաց մինչև 'ի ծովն :

Չգետն ամազունեաց' ուն և զճն' զառաջինն յերոտ պացւոց եգիտ նաւապետ ոմն սպանիացի վինչենցիոս եանէզ փինզոն 'ի 1500 . և կոչեաց զնա մարակնոն . ապա 'ի 1539 Ֆրանչիսկոս օրէլլանայ նաւել չ քորա վտակ որ խառնի 'ի նափոն , և 'ի նափոնայ մտել 'ի մարակնոն , նաւեաց յարեմոից յորեւելս լը ընթացից դեռոյն մինչև ցրերան նր ցտարն հիւսիսոյ որ է առ սահմանօք կուայանայ լը հաշուի նր մզոնս իբրև 5400 . և կոչեաց զնա դեռ ամազունեաց 'ի քաջամարտիկ կանանց անտի , որոց պատահեցաւ 'ի ճննի հի . ուն 'ի վեր անդր նշանակեցաք . այլ ոմանք կոչեցին զնա գետ օրէլլանայ' յանուն նորին Ֆրանչիսկոսի օրէլլանայ . բայց այժմ սովորաբար կոչի գետ ամազունեաց , կմ մարակնոն . յետ օրէլլանայ եմուտ յայս գետ պետրոս ուրսովայ 'ի 1560 . ապա 'ի 1638 պետրոս դէքսէյնայ փորթութալացի' առաքեալ յիշխանէ անտի բարայ քղբի որ 'ի սրասիլիա , նաւեաց չ այս գետ մինչև 'ի տեղին , ուր նափոն վտակ խառնի 'ի նմ . ուր մտեալ գնաց յսջ , և ցամաքաւ եհաս 'ի գվիդոն . այլ յսջ ք զնա շրջեցան խնամով 'ի նոյն գետ քարոզիչք յսեանք յամին 1602 . 1616 . 1635 . 1639 . 1689 . և 1691 . և անխոնջ աշխատութեամբ ընտելացուցեալ զոմանս 'ի վայրենի և յանասնակենցաղ ժողովրդոց երկրին' որք մերկ շրջէին , և թափուկան կեանս վարէին , որոք դուք հայթհայթելով զգարման կենաց իւրեանց , գաղձուցին 'ի քս , և հիմնեցին զմոյնաս կոչեցել քւան , որ 'ի փոնկոնէ' կմ 'ի նեղուցէն մանղարիքայ' ձգել ասարածի առ հիւսիսային եղերք գետոյն ամազունեաց

նեաց մինչև ցլորեառն գիւղուկնացւոց . իսկ առ հա-
րաւային եզերբ մինչև ցեաւարի գետ , մզոնս իբրև
834 . յարեամտից յարեւելս . ուր շինեցին զնշն բնա-
կուիս կմ աւանս . որոց առաջինն կոչեցաւ սբ իգ-
նատիոս մայնասայ . զոր և կառավարէին լծ օրինակի
հւռց հիմնեւոց յինքեանց 'ի բարակվայ , 'ի բերու ,
և 'ի գուգուման :

Այս Յայտմ լծ մասին է լծ Թորոք փորթուքալաց ,
և լծ մասին սպանիացւոց : 'ի բերանոյ գետոյն ա-
մաղունեաց՝ մինչև 'ի բերան եաւարի գետոյն , որ է
իբր լծ 308 տատիճանաւ երկայնուէ առ հարաւային
եզերբ , և մինչև ցլորեառն գիւղուկացւոց առ հիւ-
սիսային եզերբ , է 'ի ձեռս փորթուքալաց . իսկ
մնացել մասն մինչև 'ի բերու , է սպանիացւոց . բայց
'ի ներքին կողմանս Յին լծ հիւսիս և լծ հարաւ՝ գը-
տանին զնշն ժղիքդ վայրենի ամերիկացւոց ազատք .
ուր չլես հասին եւրոպացիք : իսկ գլխաւոր տեղիք
ամաղունեաց Յին են հետադայքդ :

Լաւանս . որ թարգմանի լիճ : Է աւան փոքր և գըլ-
խաւոր տեղի սպանիացւոց յայտմ Յի առ լճիւն որ է
յարեւելեան կողմն կուալլափայ , կմ կուալլակվայ
գետոյն . ունի բնակիչս իբրև հիւր մի , որք գրեթէ
առհարկ ամերիկացիք են . բրիտանացիք՝ զորս յնեանք
դարձուցին 'ի քս . բայց օդ նր չէ սյնչափ ինչ լաւ .
յնչափոյն գլխաւոր տեղի սպանիացւոց , կմ լաւ
ևս ասել յնեանց՝ էր աւանն կոչեցել Սբ Քրիստիանոս
պարձեան . ուր նստէր տաւաճորդ քարոզչացն յնեանց .
այլ յետոյ քանդեցաւ տեղին այն , և փխկ նր շինե-
ցաւ լոկուիս աւանն :

Սբ յովիթ : Է աւան օմակվացւոց ամերիկացւոց ,
զորս յնեանք դարձուցին 'ի քս . շինել 'ի նշն 'ի 1686
առ գետուն ամաղունեոց 'ի հրւային կողմն նր . թիւ
բնակչաց նր էր իբր 600 . այլ այժմ բազմացել են .
որք առ հարկ օմակվացիք են : Սբ որք 'ի սկզբան
անդ յամերիկայ միով անոճամբ Ակվացիք կոչէին ,
բնակէին 'ի նախնուսն 'ի կղզիս գետոյն ամաղու-
նեաց . այլ այժմ ցրուեալ կան 'ի զնշն տեղիս , ոչ
միայն Յին ամաղունեաց , այլ առ նափոն , քուրա-
րայ , փուգումայո , և սեաւ գետովք , այլև 'ի գա-
ւառն վէնէցուէլայ 'ի ցամաքն ամերիկոյ . և յիւրա-
քանցիւր տեղեաց յորս բնակին՝ առել են զանուէն :
Բնուէ քաղցր են , հլու հւարիմ առատտձեռն ու-
ժեղ և քաջ պիղծող . որք և յարաժամ ոլմզմէին լծ
շրջակայ վայրենի աղքաց . ունին տարագէտ սովո-

բուհ ինչ, զի 'ի ծնանիւ տղայոց, նոյն ժամայն սրն-
դեն զգլուխ նր 'ի մէջ երկուց նուրբ տախտակաց,
որով գլուխ նց ձեանաց 'ի ձե եպոսական թագի տա-
փարակ յառաջոյ և յետ կուսէ. որով և զնշին
յայլ ամ ազգաց ամերիկացոց:

ՄԷ Իգնատիոս, կմ Բեւադի: Է աւան բեվացոց իբր
30 կմ 33 մղոնաւ հեռի 'ի բերանոյ նափոն վտակին
որ մտանէ 'ի գետն ամազունեաց. որ և է վերջին
տեղի յնեանց յամազունեաց Ծի. զոյս տեղի հիւ
նեցին նք և լարձակեցին զբառ նր առաւել ք 600
մղոնս, այլ 'ի 1710 առին փորթութալք զմեծ մասն
նր. բնակիչք նր կողին բեվացիք. որք և խառնեալ
են 'ի զնշն ցեղից և ժղիւղոց, յորոց իւրաքանչիւրն
ունի զմասնաւոր լեզու. մեծ մասն նց չե ևս է
գրձլ 'ի բն, այլ կայ մնայ 'ի նախնի կուսպաշտուն.
ունին պէսպէս սովորուիս տարագէպս. սիրեն կա-
քաւել և պճնիլ արք և կանայք. այլ դարդք նց ծի-
ծաղական են յոյժ և տգեղացուցիչ. զի ծակեն զունչս
և զըթութունս և ցցեն 'ի նն պէսնոս ոսկերս. նոյնպս
և 'ի բլթակ ականջաց՝ որք մեծ են մինչև ցլեց կմ
եօթն մատնաչափ, գործեն ծակ մեծ, և մտեն 'ի
նմ փունջս խոտոց և ծաղկանց. հանդերձք նց հա-
զիւ պատեն զամօթոյս, իսկ լն այլ մտանց մարմնոց
բողորովն մերկ չըջն. սովորական գործ նց է որ
սորգուի վայրենի երէոց և ձկան:

ՄԷ պօղոս: Է առաջին տեղի փորթութալաց և քա-
րոզաց փորթութալացի կարմեղականաց առ ամա-
զունեաց գետով մերձ 'ի բերան եաւարի գետոյն
'ի Դուին օմակվացոց իբրև ութն աւուրբք հեռի
'ի նախայիշատակել սք իսնատիոս քաղաքէ:

ՄԷ պէրոս: Աւան փոքր առ գետովն ամազունեաց
յարևելեան կողմն սքն պօղոսի:

Քաւրի, կմ Կապարի: Աւան փորթութալաց, և
վերջին տեղի եօթն ժղիւղոց, զորս կարմեղականք
գարձուցին 'ի բն առ ամազունեաց գետով:

Ավելիս, և ՄԷ Կրեպաի: Են երկու աւանք փոր-
թութալաց առ սեաւ գետով 'ի հիւսիսակողմն ամա-
զունեաց գետոյն:

Դարսմաս: Ամրոց չինեալ 'ի փորթութալաց առ բե-
րանով սեաւ գետոյն, յորմէ կալաւ և զանուն. փոր-
թութալացիք յաճախեն յոյժ լն սեաւ գետն, ուր
դնեն բզմ մարդագերիս. փոքր մի 'ի վայր ք զբե-
րանն, լն որ սեաւ վտակն մտանէ 'ի գետն ամազու-
նեաց 'ի հանդիպակայ կողմն է բերան մատերա վտա-
կին.

կին . որ ելանէ 'ի բերուայ , և անցել չէ դուռն մոյ-
եցւոց , մտանէ 'ի գետն ամազունեաց :

Փափսիս : Ամրոց փորթութալաց 'ի հիւսիսակողմն
գետոյն ամազունեաց , ուր ձոր գետոյն անձկանայ
ունելով լայնուի գիրկս իբր 900 . տեղատու թի և
մակընթացութի ծովու հասանէ մինչև ցայս տեղի ,
թէնդտ իբր 600 մղոնաւ հեռի է 'ի ծովէ :

Դափայոս , կմ Դօֆէյոս : Ամրոց փորթութալաց 'ի
հարաւակողմն ամազունեաց գետոյն մերձ 'ի բերան
համանուն գետոյ փոքր մի չէ արեւելս փալքսիսայ .
գտանի տու նովաւ և աւան փոքր շինել 'ի մնացուն-
ծոց դուրինամպարայ . բնակիչք նր գրեթէ բովան-
դակ իջանեն 'ի դաբինամպարայ . որք երկու դա-
րուք յնչ տիրէին պրասիւիոյ . ուր պահի լեզու նց
մինչև ցայսօր . գտանի տու սոսա այն տեսակ կանա-
չագոյն քարանց , անունանել քար ամազունեաց , որ
յն ջագոյն մեծարգի էր յոյժ սակս զօրուն , զոր ըն-
ծայէին նմ չգէմքարանց որք գոյնան 'ի փամփուշտս
մարդոյ և ընդգէմ վերնոտուն և կաթոնտծոյ , ցմ
տամլայի . այս տեսակ քարի կարծր է յոյժ . յոր և
երկաթի խարտոցք դժոճարաւ ներգործեն . սակայն
վայրենի ամերիկացիք ձևացուցանէին անտի պէսպս
անասունս . գուցէ ունէին նք արունեստ ինչ , որ
անծանօթ է առ մեզ :

Քւիկա : Ամրոց փորթութալաց , և վտակ . զոր այլ
Յագիրք կոչեն և Արիոփանա . որ խառնի 'ի գետն
ամազունեաց 'ի հարաւոյ : Առ սովին վտակաւ գտա-
նի աւան կոչեցեալ Դափոսանս :

Կարաբա : Քաղաք փոքր փորթութալաց 'ի հարա-
ւային կողմն ամազունեաց գետոյն 'ի գեղեցիկ և
բարձրաւանդակ վայրի . ունի և ամրոց շինել 'ի հո-
լանտացւոյ յորժամ տիրէին 'ի պրասիւիա . բոլոր
ամերիկացիք որք անդ գտանին՝ են գերիք փորթու-
քալաց : Քանի մի մղոնաւ հեռի 'ի քաղաքէ աստի
յարեւելեան կողմն առաջք ինչ ելեալ յամազունեաց
գետոյն , գործէ կղզի մեծ , կոչեցեալ կղզի սթյն
յովհաննու՝ կմ մարայոն :

Փարա : Է ամրոց փոքր փորթութալաց մօտ առ փոք-
րիկ վտակ՝ որ մտանէ 'ի գետն ամազունեաց . ուր
ունին փորթութալք սակաւաթիւ ջորականս կարգ-
եալ 'ի պահպանուի ամրոցին , և հրազէնս ինչ :

Մափսա : Ամրոց փոքրիկ փորթութալաց 'ի հիւսի-
սակողմն գետոյն ամազունեաց մերձ 'ի բերան նր :
'ի կողմանս յայսօսիկ մերձ առ ամազունեաց Յն փոր-
թու .

Թուքալայ , գնեն ոմանք 'ի սպանիացւոց առ փարի-
մէ լճիւ զլարձակ արուծի , զոր կոչեն Թգրուծի
ոսկւոյ . քղի ասեն թէ գտանին անդ լերինք 'ի մա-
քուր ոսկւոյ և յարծաթոյ և 'ի պատուական քա-
րանց . նոյնպէս և քղք մի մեծ մաւա կոչեցեալ բո-
վանդակ յոսկւոյ , և յականց պատուականաց . և այլ
սոցին նման իրք անլուրք . զոր նենգաւոր ամերի-
կացիք հաւատացուցին սպանիացւոց առ 'ի ձգեւ
զնա 'ի ներքին կողմանս երկրին անծանօթս , զի անդ
յանեւանելի անտառս կորիցեն . սակայն այժմ չիք
որ որ հաւատ ընծայեացէ այսպիսի յայանի ստայօդ-
առասպելեաց . որք ինքնին ցուցանեն զստուի իւր-
եանց . ոմանք և զփարիմէ լիճն առասպելական հա-
մարին . բայց այլք հաստատեն թէ գտանի իրօք .
զոր գնեն 'ի ներքոյ այրեցած գօտւոյն քառակու-
սի իմն ձեւով . աւելի ք 600 մլոնս շրջապատ ու-
նելով :

Յօդ 10 . Կույանա :

Կահանգ լարձակ յոյժ կմ Ծ . որ յարեւելից սահ-
մանի հիւսիսային ուկիանոսիւ . յարեւմտից
սեաւ գետովն . 'ի հրւոյ Ծաւն ամաղունեաց . իսկ
'ի հիւսիսոյ օրէնդ գետով . թէպէտ զհիւսիսային
սահման նր գնեն հարուստ մի լ հարաւ ք զօրե-
նոր գետն . ուղեգէլ կայ և 'ի մերում Ծացուցի կե-
տանչեւ որոշել . քղի զայն մասն նր որ է լ արուք
սպանիացւոց միացուցանեն լ ցամաքի իբր մասն
նր . և իրաւամբ՝ զի է 'ի ներքոյ փոխարքայի նր :
Զայս նշնգ յեւրոպացւոց զառաջինն եգիտ ալփոն-
սոս ոյետա սպանիացի , լ ամերիկոսի վեսպուչիոսի
և լ յովհաննու քոզայ . որք տեսին վեր 'ի վերոյ գե-
րեւելի մասն ինչ նր , այլ ոչ կարացին ստանալ զճը-
գրիտ ծանօթուի ինչ զհանգամանաց երկրին . ապա
'ի հնչեւ համբաւոյ եթէ անդ է նախայիշատակեալ
Յն՝ կմ Թգրուծին ոսկւոյ , ամ ծովեղերեայ աղինք
եւրոպիոյ սկսան գիմէ անդր , առ 'ի լինել բաժա-
նորդ այնր բազմագանձ Յի : Կախ ք զայլս վալդե-
րոս բալայկ անգղիացի աճապարեաց եհաս անդր 'ի
1595 . այլ ինչ ոչ գտել՝ յորոց ակնունէր , դարձաւ
ուիայն . սակայն 'ի գաւնալն իւրում յանդղիա ,
իւն հրա

հրատարակեաց զպատմութի իմն բոլորովին առաջ
պեւեական . որ շարժեաց զբոլոր եւրոպիա : Եւ մինչ
դեռ անդղիացիք զհետ պնդէին 'ի գիւտ այնր առաջ
դեւական ոսկիալից Յի լը մուտս օրէնոք գետոյ ,
գաղղիացիք զնոյն փորձ փորձէին լը մարահնոն , հիմ
ընդ գետն ամաղունեաց . այլ իբրեւ սաուգիւ 'ի վր
հասին եթէ խաբեցան , ստիպեցան զտեղն առնուլ
'ի քաննա կղզի 'ի 1635 . և անդ հաստատել զքնա
կուլի . ուր յետոյ առաքեցան և այլ զնչն գաղթա
կանք գաղղիացւոց նաւ 'ի նոյն իսկ փարէզ քղքէ ,
և յայլ տեղեաց . որոց մեծ մասն կորեաւ 'ի ուէսի
պատահարաց , սակայն կուլան հարուստ մի տարա
ծուի երկրի 'ի կուլանա . մօրինանգ և հոլանտացիք ,
հանել անտի զանգղիացիս , և յո՞ջ ք զնն սպանիա
լիք , և փորթութալք : Վայ մարթ է այժմ զհա
մարէն կուլանա բաժանել 'ի հինգ մասուհս . ի 'ի
կուլանա ստանիացւոց , փորթութալք , գաղղիաց
ւոց , հոլանտացւոց , և բաւն բնակչաց նր : Կուլա
նա փորթութալք լը մասին անկանի յՅն ամաղուն
եաց , զորմէ խօսեցաք 'ի վերոյ , և լը մասին 'ի պրա
տիլիա : Վայ աստ ունիմք խօսիլ միայն զկուլանայէ
տօպանիացւոց , գաղղիացւոց , և հոլանտացւոց . զի այն
մասն՝ որ դեռեւ է 'ի ձեռս բնիկ ամերիկացւոց ,
ամենեւին անծանօթ է :

Վուլանա սպանիացւոց :

Վուլանա ստանիացւոց կի՛ լաւ ևս տսել կուլանա
հնդկաց ձգի 'ի հարաւակողմն օրէնոք գետոյն ,
ունելով իւր սահման յայն կողմն զվիճակս քարոզու
թեց բրիտոնէական հաւատոց օրէնոքայ որ 'ի նոր
կուանադա . յարեւելից զկուլանա՝ հոլանտացւոց . 'ի
հիւսիսոյ՝ զբարիա և զքումանա Դուս . իսկ յարեւմ
տից հասանէ մինչև 'ի ծովն աղլանգետն 'ի ձեռն՝ օ
րէնոք գետոյն . որ է մի 'ի մեծագոյն գետոց այսր
Յի . ելել 'ի կողմանց հնդկածին ընթանայ լը արեւ
ելան հիւսիս , և մերձ 'ի լիճն Քասիբբայ ամիսի
'ի ձոր անձուկ լը մեջ երկուց լերանց , ուր անհա
րին ստատկանայ ընթացք նր . ապա ելեալ անտի լը
դաշտ հարթածաւալ , լըարձակի յոյժ ձոր նր , յոր
մէ յաճախ զեղեալ արտաքս ծաւալի գրեթէ լը բո
լոր Դուս գործելով 'ի նմա ճախինս աղտաղտուկս
ժահահոտս . ապա գնայ անկանի 'ի ծովն լը ինն բե
կի

բանս . յորոց մի միայն է թ որ հնար է նաւարկել , ունեւոյլ բաւական խորուի և լայնուի . որ և յայն սակս կոչի մեծ բերան օրէնոքայ : Երկիր գաւառիս ցած է և ճախճախուտ , վնկ և օդ նր յոռի և միա սակար կենաց . ուր ոչ կարեն տոկալ եւրոպացիք , ուն և բնիկ ամերիկացիք ոչ սակաւ տառապին . որոց չգտեալ պատկանաւոր տեղի բնակուե , բռնա գատին 'ի վր ծառոց շինել խրճիթս 'ի բնակուե թ օրինակի թռչնոց :

Այս մասն այժմ պիտակաբար կոչի կույանա սղա նիացւոց . զի թէպէտ 'ի սկզբանն հիմնել էին անդ սղանիացիք գաղթական և ամրոց կույանա կոչեցեալ 'ի կղզւոջ գործել յօրէնոք գետոյն , այլ յետոյ երկոքին տեղիքն ևս լքան անբնակ . իսկ այժմ 'ի համբէն Դուռն բնակին զնոն ցեղք բնիկ ամերիկացւոց . յորոց ոմանք գրծել 'ի քն 'ի ձեռն քարոզուե ֆրանչիսկեանց և յեւանց՝ բնակին յերկու աւանս որք կոչին Սէ Բալաս . որ է 'ի տեղւոջ հին կույանայ . և Սէ անդն . աւան ամերիկացւոց հաւատացելոց քարոզուե ֆրանչիսկեանց :

Կույանա գաղղիացւոց . և Վազնիս :

Կոչի սա և գաղղիա թ գիշերահաւասարիւ , սղա փակի 'ի մէջ մարուն և փինզոն գետոց , թ որում հաստատեցաւ 'ի զնոն գաշնադրուիս . ունեւոյլ իւր սահման 'ի հիւսիսոյ՝ զկույանա հոլանտացւոց . իսկ 'ի հարաւոյ՝ զԴուռն փորթութալաց : Տարածութի նր 'ի ծովեզերս է իւր 300 մղոն . այլ թիւ բնակչաց նր 'ի ներքին կողմանս անյայտ է . իսկ 'ի ծովեզերս որ ծանօթ է , թ հաւանական հաշուի ոմանց հասանէ գրեթէ ցինն հզր . որք բաժանեալ են յայլ և այլ ցեղո և ժողովրդս . յորս առաւել զօրաւոր են կալիպեցիք : Ոմանք 'ի նախանձայոյդ ժրաշան քարոզչաց համարձակեցան մօին 'ի մէջ այնց վայրենի ժղիգոց , յանձն առել զամ զլիշտս , այլ և զվտանգ կենաց . և սքանչելի երկայնամուր զոմանս 'ի ժղիգոց անտի բնակչացուցել , ետուն նց շինել գետոյս , և աւանս , և բնակիլ 'ի միասին . և հաշտեցուցին զնոն թ գաղղիացւոց՝ զորս մահուչափ ատէին : Զորժամ կորուսին գաղղիացիք զքանատա , առաքեցին գաղթական 12 հզրց բնակել 'ի կույանա . այլ առ անհմուտ և անկարգուե կառավարչաց իւրեանց կորեան ամբն

յաղքատութիւն 'ի սովի 'ի հիւանդութեց, և շատք ևս
 քրահեղձոյց եղեն 'ի յորդեղ ջուրցն . քղի ծովեղերք
 նր լը ամ տեղիս ցած են . վն 'ի բարձրանալն ծո-
 վու , ծածկին 'ի ջուրց նր հարուստ մի տարածու-
 թի . նոյնպէս 'ի գալ անձրևային եղանակի՝ յորում
 գրեթէ անլհատ տեղան անձրիք յորդահոսք , դաշտք
 և ձորք նր առ հնրկ ծովանան , ուստի և հարկ է
 յայնժամ գիմել 'ի բարձրագոյն տեղիս՝ որք զերծ
 են 'ի ջուրցն հեղեղաց . վնի լհանրապէս խօսելով
 բոլոր երկիրն լճային է և գէճ . սակայն և այնպէս
 օդ նր չէ այնչափ ինչ յոռի և ինտասակար կենաց ,
 որչափ կարծի . այն զի այն յորդահոս անձրիք հար-
 կաւոր իսկ են 'ի մեղմել զոսպ այրեցած դօտույ ,
 լը որով անկէլ կայ այս քառ : Ունի և գետս բիւն
 և մեծամեծս , այլ չէ մարթ նաւարկել 'ի նն . քղի
 'ի ծագս նց գտանին ուրեք ուրեք ժայռք մեծամեծք՝
 որք խափանեն ղնաւարկութի : Այնպէս դժուարին
 է յոյժ և վառագաւոր նաւել 'ի ծովեղերս նր՝ ոչ
 միայն սակս սրնթաց հոսման ջուրց ծովու , այլ և
 վն անհամար փոքրիկ կղզեաց , որք են յեղերս նր .
 և աւազուտ տեղեաց և ցամաքաց , որք իբր 4-5 միլն
 ձգին 'ի ծովն : Այս քառ բովանդակ կայ մնայ ան-
 գործ և անդարման . քղի չունին այժմ գաղղիացիք
 անդ բնակութի , այլ միայն 'ի քանենա կղզին . զոր

յառաջիկայդ ստորագրեցուք :

Քաշնն , կմ Քաշնն : Է հանդէպ կույանայի գաղ-
 ղիացուց . շրջապատ նր է իբր 48 մղոն . իսկ հող
 երկրի նր 'ի վերին երեսս՝ իբր 2 ոտնաչափ թանձ-
 ըութէ խառնեալ լը սեաւ աւաղոյ , ուստի և կա-
 կուղ և քաջայարմար 'ի մշակութի . իսկ 'ի ներքոյ է
 կաւ կարմիր , յորմէ մարթ է գործել աղիւս , և ա-
 նօթս կաւեղէնս . այլ ներքին կողմանք կղզւոյն՝ բո-
 վանդակ լճային են և ճախճախուտ և խոպան . միայն
 ծովեղերեայ կողմանք՝ որք բարձրացել են 'ի փոքրիկ
 բլուրս , են մշակեալ . որք բերեն չաքար , խահվէ ,
 գադաով , լեղակ , բամբակ , և բոքիւ , զոր սղանիա-
 ցիք կոչեն Աբիօգէ . որ է կարմիր ներկ ինչ , զոր
 կաղմեն 'ի ստղոյ մասնաւոր ինչ ծառոյ , որ է սե-
 փական բերք այսր կղզւոյ . ունի և արօտս , և ըն-
 տանի անասունս մեծամեծս և մանունս . զք արջառ-
 ձի և ոչխար , ևն . նոյնպէս և փայտ 'ի պէտս շինուա-
 ծոց : Ասի թէ 'ի 1752 հանին գաղղիացիք 'ի կղզւոյ
 աստի 260541 լիպրէ բոքիւ . 80363 չաքար . 17919
 բամբակ . 26881 խահվէ . 91916 գադաով . նոյնպէս

և տախտակ , և այլ փայտա 'ի պէտս շինուածոց .
 իսկ եթէ ցամաքեցուցանէին զլիճս և զճահիճս , և
 մշակէին զբոլոր կղզին , լինէր մի յառաւել բազմարդ-
 իւն կղզեաց գաղղիացւոց . ի նմին և օդ նր լաւ
 ևս լինէր , ք զոր է այժմ . ուր և այժմ լաւ ևս է ,
 ք 'ի սկզբան անդ , յորժամ հասին նք անդր : Բնա-
 կիչք նր 'ի 1769 էին 9338 . յորոց 1291 ազաթ էին .
 կմ գաղղիացիք . իսկ 8047 գերիք . որոց գլխաւոր
 տեղիք են հետագայք :

Քաէննա : Քաղաք և գլխաւոր տեղի բոլոր կղզւոյն .
 փոքր 'այլ բարեշէն պարսպապատ և ամուր և ա-
 թուա իշխանի կղզւոյն . կառուցել յարեմաեան հիւ-
 սիսային ծագ նր . ունի տունս աւելի քան ղերկեր-
 իւրս . յորոց ոմանք կրկնայարկ են , իսկ այլք միա-
 յարկ . և երկու կմ երիս եկեղեցիս . հրապարակ մի
 գեղեցիկ . անկեղանոց մեծ . և այլ հնրկց շինուածս
 գեղեցիկս . յորս երեւելի են ապարանք իշխանին , և
 նւհնգիստ պատուական . և բերդ 'ի պաշտպանուի
 քղբին և նւհնգստի նր . ուր գտանի միշտ գունդ-
 մի 300 բաջակիր թ զինուորաց 'կարգել 'ի պաշտ-
 պանութի քղբին և համարէն կղզւոյն . այլ 'ի լինել
 հարկի 'պարտապան են ոչ միայն քղբացիք , այլ և
 օրք արաթոյ բնակին 'զէն առնուլ 'ի հրամայելն
 իշխանին . է անդ և ստեան գերադոյն , որ դատէ
 զմմ գառաստանս բնակչաց , յորմէ չիք բողբոմն
 առ այլ ատեան :

Բէֆր : Աւան և ժողովրդապետութի յարեւելեան
 կողմն կղզւոյն 'ի հարաւոյ արեւելից քաէննայ :

Մահուրի : Գեօղ նոյնի յարեւելեան կողմն առ բերա-
 նով ուշայ գետոյն :

Մարուրի : Աւան կմ գեօղ առ համանուն լերամբ
 յարեւելեան կողմն կղզւոյն :

Սրայանա հոլանդացաւոց :

Զգի յարեմաեան հիւսիսային կողմն գաղղիացւոց .
 'ի հարաւոյ արեւելից սպանիացւոց . տարա-
 ծուի նր 'ի ծովեզերս է իբր 210 մղոն . ունի գետս
 բիմս մեծամեծս և նաւարկելիս . օդ նր ջերմ է և
 խոնաւ 'ի պիճնոս յաճախուէ անձրեաց , ուստի և
 թանձր և մնասակար կենաց . իսկ երկիրն ի հանրամ
 ցած է , և ի մեծի մասին հեղեղել 'ի ջուրց . բայց 'ի
 տեղիս տեղիս առ գետափամբք ունի լաւքակ գաշտ
 բարձ

բարձրացեալս և զերծս 'ի ջուրցն հեղեղաց , և քա-
 ջաբերս . որք բերեն խաճվէ , գաղաով , վանելլա ,
 բամբակ , շաքար , ծխախոտ աղնիւ , փայտ պրասի-
 լիոյ , մոմ վայրի , պէտէ խէժս պատուականս . ևն :
 'ի 1768 միայն վիճակն սուրինամ գետոյն պողարեր-
 եաց 100 հէր լիպրէ բամբակ . 200 հէր գաղաով . 14
 միլիոն խաճվէ . 28 միլիոն և 600 հէր լիպրէ շաքար .
 թող զբերս այլոց վիճակաց՝ զորս չէ մարթ այսոյս
 որոշակի նշանակել : Այլ առ սոստիկ խոնաւութե-
 րկրին և օգոյն՝ անհնարինս յաճախել են անդ պէտ-
 պէս ճանճք , և ղեռուք մնասակարք աղականիչք
 արտաբէից . վնջ առ 'ի պաշտպանել զբերս երկրի յա-
 պականադործ ղեռնոց անտի , հարկ է բնակչաց նր
 անբաւ փառապանս յանձն առնուլ . յորմէ բնմ ան-
 դամ անկանին 'ի ծանր ծանր հիւանդութիւն երկա-
 բառես և վտանգաւորս :

Վաճառականութի նր ծաղկել է և բարգաւաճ , զոր
 առնէ ը հոլանտիոյ . յորմէ այլ ինչ ոչ գնաց անդր՝
 բայց միայն առաջին հարկաւորք մարդկային կենաց .
 դր կերակուր , և հանգերձ , և ղնիւն դործիք . քղի
 մեծ մասն մեծատուեն վաճառականաց հոլանտացւոց ,
 որք ունին 'ի կույանա կալուածս լաւրձակս , ոչ բը-
 նակին անդ առ յոռութե օգոյն , այլ յեւրոպիա .
 ուստի միայն արք ստորին կարգի՝ և դործակալք
 մեծատանց՝ դասնին անդ . որք սակաւուց պէտա-
 ունին , ղի շատանան հարկաւորքն . իսկ յարտաքնոց
 միայն անգղիացիք նոր ինկիլդեռոայի , և ժգ նհգց
 միացելոց առնեն առեւտրութիւն ը հոլանտացւոց կույ-
 անայի . բայց նաւք նց պարտական են տանիլ անդ-
 բաց յայլոց վաճառաց իւրեանց և երիվարս գոնէ
 նոյնչափ , որչափ արք են 'ի նաւի անդ . ապա թէ
 ոչ՝ ոչ լուսնին ղնս 'ի նւհգիստս իւրեանց . իսկ ե-
 թէ ոմանք յերիվարաց անտի սատակեսցին 'ի ճնմհի,
 պարտական են ցուցանել զգլուխս նց : Եւ ը հկնկն
 'ի վր հոլանտացւոց կույանայի եգեւէ կայ պարտա-
 ւորութի չտալ փոխարէն վաճառաց անգղիացւոց այլ
 ինչ , բայց միայն օղի , և շաքար : Բայց անգղիացիք
 'ի վերջին ժմիս պարտաւորեցին զնս վճարել առ-
 ձեռն դրամս յեւրոպիա վն մոմ վաճառաց , զոր նախ-
 ստացեալ դուքն առաքեն անդ . զոր ախամոյ կա-
 մօք յանձն առին հոլանտացիք , երկուցեւ 'ի բուռն
 դորուէ անգղիացւոց : Այլ չգիտեմք , թէ արդեօք
 և այժմ՝ ղկնի բաժանելոյ ժգ նհգց 'ի Թրուէն անդ-
 ղիոյ , կայցէ՞ այս օրէնք , թէ ոչ :

Սկիզբն հիմնարկուէ հոլանտացւոց 'ի կույանա եղև
'ի 1640. զի 'ի նմին ամի հանել անաի զանդղիացիս ,
որք բնակէին առ սուրինամ գետով , (ուր յԵղեցի
հիմնել էին գաղղիացիք բնակուիս՝ և յայտ ինքնա-
կամ 'ի բաց թողել ,) կալան զերկիրն՝ և նոյնժա-
մայն հաստատեցին 'ի հոլանտայ ընկերութի վաճա-
ռականաց վն մշակելոյ զերկիրն , և առնելոյ անդ-
առեալութիս . զոր և սկսան վզվզի 'ի դործ գնել .
և առ սակաւ սակաւ չարձակեցին զտահմանս իւր
եանց 'ի խոպանացեալ Տի անգ չունելով ուստեք
երկիւղ . զի բուն բնակիչք նր սակաւաթիւ էին և
երկջոտ . որոց երկուցեւ յերեսաց հոլանտացւոց .
փախեան յանմատոյց լերինս և յանտառս , և հոլան-
տացիք անաշխատ ժառանգեցին զերկիրն . 'ի 1762
էին 'ի կույանա հոլանտացւոց 4000 սպիտակք կմ
եւրոպացիք որոց մեծ մասն հոլանտացի էր . իսկ
այլք գաղղիացիք փախտաւորսնք և խառնէլք չէ հո-
լանտացիս . ոմանք եկեղեցականք կարգուրացք , և
բազմուի հրէից . որոց շնորհել է ամ ազատութի ,
մինչև կարօղ լինել մտանել և 'ի կարգ իշխանաց և
կառավարչաց երկիրն . և ունէին անդ յայնժամ հո-
լանտացիք 425 վիճակս մշակեալս . յորս գործէին
84500 խափշիկք ափրիկեցիք արծաթագին գերիք .
չ որս անհնարին խստութի վարին տեարք նց . զի
յորժամ գնեն զնս , նոյնժամայն դրոշմեն 'ի վր ըստ
եանց և բաղկաց նց հրաշեկ արծաթով զկնիք իւր
եանց՝ յորում քանդակել կան առաջին տառք ան
ժւան , միրտութի , և տահմի իւրեանց . և վն դոյղն
ինչ յանցանաց արեամբ չափ դան հարկանեն զնս .
և երբեմն ևս կտտամահ սպանանեն առաջի աջաց
այլոց գերեաց յահ և յերկիւղ նց . յոյր սակս ոչ
հանդուրժել եղկեղեացն այսպիսի դժոխային լծոյ ,
միշտ հնարս խորհին փախտաւորսն լինել 'ի նցէ . որք
և գնացեալ ամբողջան յամուրս անտառաց աւքգայ ,
և սարմաքայ . ուր գտանին այժմ իբրեւ ժե , կմ ժի
հարք ապստամբէլք , և կացուցանեն անդ զմասնա-
ւոր հարկուի բաժանել 'ի զննի վիճակս . զոր և հո-
լանտացիք ակամայ ճանաչեն և լուսին իբր ազատ
և ինքնադուիս արծաթ , յորոց ոչ սակաւ երկիւղ
կրեն , և յիրաւի . քզննք օր լծ օրէ բազմանան անդ
'ի ձեռն նորոգ փախտաւորից . և կարելի է թէ եկե-
ցէ ժմկ , յորում խնդրեսցեն զվրէժ արեան իւրեանց
'ի հոլանտացւոց :

Այս նահանգ բովանդակ է 'ի ձեռս ընկերութեց
վա

վաճառականաց հոլանտացւոց . նք կառավարեն և պաշտպանեն զբոլոր նահանգն . ուր և սրահն միշտ գունդ մի 1200 զօրաց կանոնաւորաց . որոց հսկորդ եան թոշակ կէս մի 'ի բնակչաց երկրին վճարի , և կէս մի յընկերուէց անտի . և յայն սակս իշխա նուի առին ընկերուիքն 'ի հասարակուէ հոլանտայի դնել հարկս և կապալս իւ հաճոյից իւրեանց . վնյ 'ի վր իմ վաճառաց որք մուծանին 'ի կույանա հոլանտացւոց , եգին մաքսս ծանուես յոյժ . ևս առոււել 'ի վր գերեաց ամբիկեցւոց , զորս տանին անդ 'ի վաճառ . և 'ի վր համօրէն բնակչաց երկրին սոյիւ տակաց և սեոց եգան գլխահարկք յեռեմենից և 'ի վեր . զոր իւ հսրկց օրինաց չէր մարթ գնել , եթէ ոչ 'ի վր նց' որք կարող են գործել և շահիլ . իսկ իք առ անյադ ագահութե եգին և 'ի վր անկարող տղայոց . միայն օտարականք զերծ են 'ի գլխահար . կաց աստի . բայց և նք եթէ բնակեցին անդ իւ ամս տաան , համարին բնակ , և պարտաւորին վճարել զգլխահարկս : Այնպէս և 'ի վր իմ ներքին փոքրիկ առեւորութեց եգել կան կապալք . նաև յետին արհեստաւորն որ առօրեայ աշխատութիւն ապրի , պարտական է երգմամբ ցուցանել զոր ինչ շահի յաւուրն . ուր զի իւ համեմատուէ շտհուց , դիցի և 'ի վր նք հարկ , բաց 'ի գլխահարկէն . և այսպէս ընկերուիքն այնքիկ շահին առաւել յոյժ յոյժ , ք զոր ծախեն 'ի պէտս երկրին . զոր և բաժանեն 'ի մէջ իւրեանց :

Չայս նահանգ մարթ է բաժանել յերիս գւնս . իւ երից գլխաւոր գետոց նք' առ որովք հիմնեալ կան բնակուիք հոլանտացւոց . որք են Սաբինամ . Պէրուի . և Լաֆոսեպէ . որոց գլխաւոր տեղիք են հետագայք :

Բարաճապիւր : Գլխաւոր քաղաք համօրէն կույանայի հոլանտացւոց . փոքր' այլ բարեչէն և բազմավաճառ , առ սուրինամ գետով 'ի գեղաղճարձ' վայրի . հիմնեալ զառաջինն 'ի գաղղիացւոց 'ի 1640 . և ապա անցեալ 'ի ձեռս անգղիացւոց . որք 'ի 1660 բնակեցուցին անդ հատուած մի ժողովրդեան . այլ յետոյ վանել զնմ անտի հոլանտացւոց , ինքեանք կալան զբաղաքն և զբոլոր շրջակայ վիճակ նր : Բաժանի 'ի վերին' և 'ի ստորին . տունք նք թէպէտ փոյտակերտ են խառն իւ թրծեալ ալիւսոյ' զոր յեւրոպիոյ տարան անդ , այլ վայելուչ են և պատշաճական բնակարան . անդ է աթոռ կուտակալ

իշխանին համարէն հույանայի հոլանտացւոց . և գլխաւոր ատեան նր . ունի նաւահանգիստ պատուական իբր 15 միլիւ հեռի 'ի ծովէ . բաւական ամ'նաւուց եւրոպիոյ , որք գնան անդ 'ի բառնալ զլաճառս նր . որոյ գլխաւոր վաճառք են բամբակ , խաչիկ , դադաով , վանիլիա , փայտադրանիլիոյ , ազգի ազգի խէժք պատուականք . ևն :

Յայտմ գաւառի առ սուրինամ , քոմմէվինէ , և քող գիբայ գետովք գտանին զանազան բնակուիք , կմ գետըք հոլանտացւոց , և դաղղիացւոց փախաւականաց , և աւան մի հրէից : Այլ և երկու ամրոցք . մի առ սուրինամ գետով . և կոչի Զէլանդա . և միւս ևս առ քոմմէվինաւ' անուանեալ Սոկէլապի , կմ Սոկէլապի :

Պերպի : Դլխաւոր տեղի համանուն գաւի . հիմնել 'ի 1732 'ի հոլանտացւոց առ համանուն գետով , որոյ բերան լը որ մտանէ 'ի ծովն' է լայն իբր 1000 քայլ . խկ խորուի նր 9 . 10 ոտնաչափ . ունի և ամրոց սւրնստի քաղաքապէտն պաշտպանել 'ի սա հաւաթիւ զորաց . այլ քաղաքն փոքր է և անշուք . և բնակիւք նր սակաւք . որոց գլխաւոր վաճառք են բամբակ և շաքար : 'ի 1763 մեծ ճապոտամբուի յարուցին աստ ամբիկեցի գերիք , այլ զկնի ամի միոյ անդրէն խաղաղացան :

Զաֆաւալէ : Քղք փոքր և անշուք առ համանուն գետով . որ մեծ է ք զայլ ամ գետս հույանայի հոլանտացւոց . և լը վերջն գիտողուէ զոր արարին 'ի 1745 , ելանէ 'ի փարիմա լճէն . առ եղերք նր լի են անառք մեծամեծք . ուր կան որջացեալ բաղմուի վայրենի ամբիկացւոց . որք որսորդութի գարմանեն զկեանս իւրեանց , և են դաղանաբարոյք և մարդակերք , և բոլորովն մերկ շրջին արք և կանայք նց : Իսկ կալուածք հոլանտացւոց են 'ի ծովեզերեայ տեղիս , և 'ի շրջակայս մտից գետոյն . ուր մեկեն շաքար , և ծխախոտ : Անդ է և նաւահանգիստ քաղաքին , պաշտպանել 'ի հոլմոց երկք փոքրիկ կղզեք :

'Ս' : Դաֆէլապի : Ե քղք փոքր առ բումարոն գետով 'ի հիւսիսակողմն բարամապիրոնի :

Ե. Շ. Խ Ե. Ր Հ. ԺԳ:

Պ Ր Ա Ս Ի Լ Ի Ա:

ձ. Դեհ. Թի. Բնակչաց. և Գեդ. Պատիւն:

Պարագրէ այս ճգնովանդակ արևելեան երկիրն հարաւային ամերիկոյ սկսել 'ի հասրկածէն, մինչև գրեթէ ց 35 աստիճ" հարաւային լայնուէ. իսկ լը երկայնուէ, ցոյս յարեմտից յարեւելս՝ յարձակագոյն տեղիս պարունակէ զտարածութիւն 17 աստիճանաց. ցոյս 'ի 328 աստիճանէ, մինչև ց 345. ունելով իւր սահման յարեմտից զՅն ամազունեաց, և զբարակվայ. իսկ յայլ ամ' կողմանց չըջապատել է յազանդեանն ովկիանոսէ: Սա ք զայլ ամ ցամաք ամերիկոյ է առաւել մտաւոր մերումս կիսագնաց. զի 1200 միլոնաւ և եթ հեռի է 'ի ծովեզերեաց պիրիկոյ ուղիղ գծիւ: Իսկ թիւ բնակչաց նր թիւկէտ առ համեմատութիւն յարձակուէ երկրին սակաւ է, սակայն և մի է յաւելել բնամարդ. Տաց հրեային ամերիկոյ. զի լոկ եւրոպացիք լը հաշուի ոմանց. հասանեն ց 600 հազար. նոյնպէս և պիրիկեցի գերիք բնիւ են յոյժ, բայց չէ յայտ թիւ նց. ուղ և վայրենի ամերիկացւոց բուն բնակչաց նր. զստատ ամենեւին 'ի միասին առել, հաւանական է ասէ պիւշինկ թէ 'ի բոլոր պրասիւկայ ոչ դտանի աւելի, ք երկու միլիոն բնակիչք:

Ունի բնիւ գետս մեծամեծս և մանուս, որոց գրեթէ աւորք են այսորիկ: Բաւաւագինի, զոր ոմանք փարա նայարա կոչեն, որ թուի վերիպակ. քանիկ փարա նայարա գետն յորմէ աւելու զանուէ քաւն՝ զոր ուրգանէ յարեմտից, ընթանայ յարեւելս, և մտանէ 'ի ծովն ազլանդեան. իսկ բարանտգինի 'ի հարաւոյ հոսի լը հիւսիս տուելի ք հիւր միլոն, և գնայ խառնի 'ի գետն ամազունեաց: Դստագինիս. է վտակ մեծ, որ նոյննա 'ի հարաւոյ ընթացել 'ի հիւսիս և յինքն ընկալեալ զարակվայ, որ է մի 'ի մեծամեծ վտակաց պրասիւկոյ, գնայ մտանէ 'ի գետն ամազունեաց:

Ուրագոյս. որ յետոյ փոխել զանուն, կոչի գետ սոյն ֆրանչիսկոսիւնէ 'ի ներքին կողմանց պրասիւկոյ, և հոսել հարուստ մի 'ի հարաւոյ լը արեւելեան հիւս

որս, գառնայ լը արեւելս, և անկանի 'ի ծովն ար-
լանդեան : Երեւելի են և երկու գետքս՝ որք կոչին
Գեփ արփանի . և Գեփ փաշը . ունի և Մարփա . Գա-
րփա . և Մանի . որք միացել 'ի միասին՝ լը մի
բերան մտանեն 'ի ծովն հանդէպ կղզոյն մարակ-
նոնայ :

Բ . Օր, և Բերտ Պրասիւնի .

Պրասիւնի թէպէտ անկանի 'ի մէջ սյրեցած գետ-
ւոյն, սակայն օդ նր քաղցր է և բարեխառն
յոյժ և առողջարար . բնակիչք նր քաջառողջք և
երկայնակեացք . իսկ երկիրն՝ լը մասին լեռնային,
և լը մասին գալտային և բարեբեր . բերէ մնրա-
ցորեն, բամբակ աղնիւ և նուրբ . նրբաթել բամ-
բակի գործած անդղիոյ և գերմանիայի են 'ի բամ-
բակէ պրասիւնիոյ . ծխախոտ, շաքար առատ և աղնիւ
յոյժ . որով փորթութաւք յայտասիկ ամա ստացան
գանձս անբաւս, յորժմ շաքարի գործարանք փրանալ-
ղաց որ յամերիկա՝ խափանեցան 'ի պատճառս խոռ-
վուէ իւրեանց . բերէ և բզմատեսակ սրտուղս պատ-
ուականս . և զննն բոյսս տիտանիս 'ի գեղորայս .
յորս երեւելի է իփեքագլանս . որ է սերմն ինչ
գեղ աղբու լըգէմ պէտպէս տխոյց . և մենդ լըգէմ
թանչից : Ունի և ողջոյն անառս՝ զորոց զիայսոս
'ի կիր արկանեն 'ի ներկս . յորս անոճանի է փայտն
պրասիւնիոյ, որով ներկեն 'ի գոյն կարմիր . ծառ նր
սովորաբար բարձրանայ 'ի չափ մեծոց կաղնեաց, և
է նոյննքս բազմաճիւղ . տերեք նր բոլորակ են փոք-
րիկ և գեղեցիկ կանաչ . իսկ բուռն սովորաբար թիւ-
րաթեք ոստալից և կարծր, ուստի և գժոճարատաշ .
կեղեն թանձր յոյժ . և ծաղիկն կարմիր և անուշա-
հոտ . այս ծառ բուսանի յանջրդին և յապառաժուտ
տեղիս . որ և գտանի գրեթէ յամ Դուռն պրասիւնիոյ .
այլ առաւել յաճախ է 'ի Ֆէրնամուրք, մենդ 'ի շրջ-
ջակայ վիճակն օլինտայի, որ է գլխաւոր տեղի նր :
Է անդ և այլ տեսակ մի ծառոյ անոճանել քոփայ-
սրա՝ կմ քոփահաւ . յորմէ 'ի հերձուտել զկեղևս նր
բղխէ իւղ մաքուր, զոր կոչեն իւղ կմ բալասան
քոփայայ :

Գտանին անդ և բովք ոսկւոյ և արծաթոյ՝ յորս
'ի սկզբան անդ բնմ եռանդեամբ և տաժանմամբ
գործէին փորթութաւք զկնի տիրելոյ նց պրասիւնիոյ .
այլ տեսել թէ չեն այնչափ ինչ առաստաբեր և շա-
հա .

հաւէտ, սկսան լծ օրինակի բուն ամերիկացւոյ՝ ի խնդիր լինել ռսկւոյ՝ ի գետա ի մէջ աւազոյ. յոր ծառայեցուցանեն զափրիկեցի գերիս իւրեանց ի լուանալ, և յորոշել զոսկին յաւազոյ և ի ալմոյ. բայց և զբովս ոչ լքին խաղառ: Ուստի լծ հաւա-
նական հաշուի ոմանց բոլոր ոսկին որ ամի ամի ելանէ ի բովուց և ի գետոց պրատիկոյ, հասանէ իբր 70 հիւր քսակ զնշի: Այլ առաւել մեծագոյնս գանձք պրատիկոյ՝ են հանք պատուական անդամանդ-
յն էլմաս ականց, որք լծ պատահման գտան:

Քանզի մինչդեռ ոմանք յափրիկեցի գերեաց խնդ-
րէին ոսկի ի ֆրոնեան լերինս, ստէպ գտանէին մանր քարինս փայլունս. զոր հնրկ խիճ կարծելով, ի բաց ընկենուին լծ ալոց քարանց. այլ ոմանք ի փորթութալաց վերակացունաց նոյ որք տեղեակ էին հանքային իրաց, հաւաքեցին ի քարանց անտի ոչ սակաւս. զոր և ցուցին պետրոսի այլմէյտայ, որ էր կարգեալ հանրական ոստիկան ի վր հանքաց. սա գնացել էր երբեմն ի կույայ, և տեսեալ էր անդ-
անդործ անդամանդս. վնյ ի կարծիս անկաւ, թէ գուցէ և այն քարինք իցեն անդամանդք. ուստի և վզվզի ծանոյց զիրոն արքային փորթութալաց. իսկ նա ի 1730 ետ տանիլ ի հոլանտա քանի մի ի քա-
րանց անտի ցուցանել քաջահմուտ ականագործաց հոլանտացւոյ. որք միաբան հաստատեցին թէ են ճշմարիտ անդամանդք: Այս լուր իբրեւ եհաս ի պրատիկա, փորթութալք որք էին անդ՝ թողեալ զայլ գործս իւրեանց, ելին ի խնդիր այնց քարանց. և ի փոքր Ժմիկ այնչափ հաւուքեցին, զի առաջին նա-
ւահանդէսն որ ել ի պրատիկոյ զկնի այսր ծանո-
թուէ, եբեր յեւրոպիա 10146 ունիկ կշռով ի քա-
րանց անտի. որով նոյնժամայն անկաւ յարդ և գին անդամանդ ականց:

Այլ թիրուին փորթութալաց կամեցեալ անդրէն դարձուցանել զառաջին յարգնր, խորհեցաւ հետրս ի խափանել զյաճախուէն. վնյ զբոլոր հանքն պրա-
տիկոյ՝ ուստի ելանեն այն քարինք, ետ միում ըն-
կերուէ վաճառականաց. արդեւեալ այլոց ամցն լծ պատժով գլխապարտուէ խնդրել ի պրատիկա և վաճառել ի քարանց անտի. և առ հեռացուցանելոյ զամ առիթ ի գործել լծգէմ այսմ արքունի հրա-
մանի, հրաման ետ քանդել զամ բնակուիս, որք գտանէին ի մերձակայ վայրս այնց մեծագանձ հան-
քաց. որով տեղին այն իբրեւ 300 մլոնաւ տարածուի

եղև անապատ անբնակ և ամայի . զի չիք այժմ՝ անդ
այլ ինչ , բայց միայն գեօղ մի մեծ՝ յորում գործա-
կալք և եթ ընկերուեն բնակին և գերիք նց . բայց
և ընկերուեն պատուհրեաց , չմոլեցուցանել յայն
գործ աւելի ք զ600 գերիս . սակայն յետոյ թուլու-
ցոյց զայս խատուի . շնորհելով նմ՝ ի գործ արկանել
որչափ և կամի . այլ լի սովին պայմանաւ , զի առ-
իւրաքանչիւր այր վճարեսցէ յարքունիս իբր 1000
զնչ . նաև զնմ՝ ակունս որք անցանէն զսահմանաւոր
իմն չափ՝ ինքեանս սեփականեաց : Ուստի բնմ՝ մե-
ծամեծ անգամանդ ակունք առաքեցան ի պրասի-
լիոյ առ արքայն փորթութեալաց . յորս անողանի է
մինն՝ որ կըռէ 1680 քրաթ . ց 12 ունկի և կէս . լի
ունկւոյ գաղղկացւոց . սակայն բնմք՝ որք համու-
են ի ծանօթութիս ականց , տարակուսին ի վր նց
թէ իցէ ճմարիս անգամանդ , այլ համարին զայն
սոսպաճ . թէպէտ անգղիացի ոմն եղ նմ գին 448
միլիոն ոսկի . բայց այս գին առաւել եղջերոճաքաղ
իմն է , ք թէ իրական . այն զի յայտնի իսկ է , զի
անգամանդք պրասիլիոյ թէպէտ առաւել սպիտակ
են ք զանգամանդս արեւելեան հնդկաց , բայց չեն
այնչափ կուռ , և ոչ այնպիսի լուսափայլ և գեղեցիկ ,
քն հնդկայինքն . վնյ և յարդ նց և գին ստորին է :

Գ . Բարդ և սուրբաւի Պրասիլիոյ :

Սորժամ փորթութեալք հասին ի պրասիլիս , գտին
ի նմ ժողովուրդ բնմ բաժանել ի զանազան-
աղգս և ի ցեղս . որք լի մեծի մասին չունէին բնաւ
և հաղորդուէ իսկ լի միմեանս . զի ոմանք բնակէին
յանտառս զօրէն գաղանաց . այլք թափառէին ի
գաշտս առ եղերրք գետոց . սակաւք էին որք ունէին
ուրեք հաստատուն բնակուի : Գլխաւոր աղդք նց
էին Գօթիստապոյի , կմ Գօթիստապոյի , Գաթապոյի ,
և Գօթիգեդի . յորոց ոմանք ցեղք ի ձեռն ժրաջան
քարողացն յնեանց դարձան ի քն . իսկ այլք առ
հնրի կան մնան ի նախնի կռասպաշտուէ . և լի այլոց
վայրենի ամերիկացւոց վարեն կեանս թափառա-
կանս : Սք լի հանրապետ միջահասակ են մարմնով .
քաջառողջ և երկայնակեաց . զի բնմք ի նմ ժա-
մանեն ի հասակ հարիւր ամաց՝ և աւելի . որք և
ուր ուրեմն հիւանդանան , բայց ոչ են այնչափ ու-
ժեղ . յնջագոյն գրեթէ բոլորովն մերկ չընէին ,
այլ այժմ զինի առնելոյ նց հաղորդուէ լի փորթու-

քաղաց, կիսով չափ ծածկին զմարմին իւրեանց • վարսք կանանց երկայն են յոյժ • իսկ արանց չ հա-
կառակն՝ կարճ յոյժ • գաղանաբարոյք են, և քիչ մը
'ի նցէ մարգակերբ • բայց ոչ աւան զս և իցէ մարդ,
այլ միայն զորս ըմբռնեն 'ի պիտի, ուն կարծեմ
առ 'ի յագուրդ գաղանային քինախնդրուէ :

Սովորական զէնք նց են աղէղն, նետ, և մահալք,
յոսկեալ փայտէ • իսկ գործ նց է ձկնորսուի 'ի
գետս, և որսորդուի վայրի չորքոտանեաց և թռչնոց,
և կաքաւել, առ որ մորէ չ են յոյժ • որ հմրկ է նմ
ամերիկեան վայրենի ազանց : Չունին երկրագոր-
ծուի, և ոչ այլ ինչ արհեստս, ոչ օրէնս, ոչ քղքա-
կան կառավարուի, և ոչ իշխան հրամանատար • այլ
ամբն վարեն ազատ և ինքնագլուխ կեանս • միայն
'ի Ժմկա պիտի կաղուցանեն ինքեանց զօրավար և
առաջնորդ զմի ոմն՝ որ բռնագոյն է և քաջասիրտ
'ի մէջ նց : Գրեթէ ամ ցեղք 'ի զնոն լեզուս խօսին •
այլ երևի թէ արմատ ամբն նոյն է • հնչմամբք և
և թ զնոնք բայց 'ի մեջ ամբն առաւել տարածեւ
է լեզուն գիրինամպացոց :

Դ. Աշխատ, գիտ, և Բաժանութի Պրատիկոյ :

() սյս լարձակ Տ զառաջինն յեւրոպացեաց գիտ
Սպետրոս աշխարհք քաղաքալ նաւապետ փոր-
թութեալացի • սա 'ի նաւել չ նաւահանգիսի իւրում
'ի հրոճանդանն բարեյուսոյ՝ հեռացեալ 'ի ծովեզեր-
եայց ափրիկոյ, զի մի անկցի 'ի վտանգաւոր յոր-
ձանութս, որք յաճախ են յեզերս ափրիկոյ, և առ
գիւրագոյն սեղեղոյ զընթացս յայն հրոճանդան բա-
րեյուսոյ, ետես յարեմոեան կողմն լարձակ ցա-
մաք երկիր, լար լցաւ հիացմամբ • ապա 'ի յառնեւ
սասակաշունչ հկնկ հողմոց, ստիպեցաւ գիմել 'ի
ծովեզերս այնր ցամաքի • ուր եգիտ նաւահանգիստ
պատուական առ 15 աստիճանաւ հարաւային լայ-
նուէ, զոր կոչեաց Նաւահանգիստ ապաւով • և ելեալ
'ի ցամաք՝ կալաւ զերկիրն յանուն արքային փոր-
թութեալոյ, և անուանեաց զնա Մէ Խալ • որ յետոյ
խափանեցաւ • և փնկ նր սովորութի հաստատեցաւ
Պրատիկայ • անուն 'ի պիտի ազնիւ փայտին՝ տն-
ոճամբ պրատիկոյ ծանուցելոյ • որ 'ի սկզբան անդ-
յոսս եւրոպացեաց էր համարել առաւել պատուա-
կան և մեծագին բերք այոր Տի • թէպէտ ռամիկք
յանոճանէ Տին զփայտն կոչեցեալ հմրին Պրատիկա •

զոր բազմեք մերժէ հռէցիտս : Այս գիւտ պրասիւ-
լիոյ յալվարէղէ՝ ըհանրապէս կարծի լինել 'ի 1501 :
Յետ այնորիկ ը բիւմ Ժմկա անփոյթ արարին փոր-
թութալք զպրասիլիաւ , կարծելով թէ չիք անդ
ոչ ոսկի , ոչ արծաթ , և ոչ այլ ինչ աղնիւ բերք .
ուստի ը ամս յոլովս եղև այն՝ տեղի արտորանաց
նց . զի անդ տարագրէին զստահակս և զլսնցաւորս
ըգէմ կրօնի , որոց յանցանք չէին գլխապարտուե-
արժանի . այլ նք ոչինչ շինուէ գործեցին անդ :

Ապա զկնի ամաց բազմաց առաքեցաւ անդր 'ի լիս-
պոնայէ գաղթական , և գունդ մի զօրաց ը առաջ-
նորդութ սուզայի . նա շինեաց զքղքն , որ յետոյ
եղև գլխաւոր տեղի համրէն պրասիլիոյ , և զայլ
ևս տեղիս . այլ գլխաւոր շինութի երկրին և հաս-
տատուի փորթութալաց 'ի պրասիլիա , եղև 'ի ձեռն
քարողացն յմեանց . որք անբաւ տառապանօք և
սքանչելի երկայնմտութի զգէմ ցեղս 'ի վայրենի պրա-
սիլիացւոց անտի ընտելացուցին և հաշտեցուցին ը
փորթութալաց . զորս պրասիլիացիք մահուցափ ա-
տէին սակս գծնդակ գնացից նց և բռնութեց . և
զյոլովս ևս գարձուցին 'ի քն , և հոյատակեցուցին
փորթութալաց . զորս հարկ էր կմ պարակել , կմ խ-
պառ եղծանել , առ 'ի կարօղ լինել տիրելոյ երկրի
նց , որ ապաքէն գծուարին էր , և չասացից թէ
անկարելի . սակայն գրեթէ առանց պիղծական ճը-
գանց , լոկ աշխատութի քարողացն խաղաղութի կա-
լան փորթութալացիք զայն ըարձակ Տ . ուր և հիմ
նեցին բիւմ բնակուի յեղերս ծովու . և կային անդ
յապահովս և յանդորբու , չունելով ուստեք եր-
կիւղ . զի մասն ինչ 'ի վայրենի ազանց գրեթէ հաւա-
տակելէին նց . իսկ այլք սիրով էին ը նն :

Այլ 'ի 1624 եկին հոլանտացիք , և կալան զսք
փրկիչ մայրաքղքն փորթութալաց 'ի պրասիլիա . ուր
նստէր յայնժմ արքեմքս միքայէլ գէքսէիրա . որ ա-
ռաջնորդել 1500 փորթութալացի զօրաց , ետ պա-
շարել զքղքն , և քաջութի գլխամարտիլ ըգէմ հո-
լանտացւոց , մինչև հասին 26 նաւք 'ի փորթութա-
լայ լի զօրօք և նպարակօք . ը որս և գունդ մի սպա-
նիացի զօրաց՝ տուէլ 'ի ք փիլիպպոսէ արքայէ , որ
ը այն Ժմկա տիրէր և փորթութալաց . յայտարար
բռնուն զօրութի զարհուրելի հոլանտացւոց , խնդրե-
ցին հաշտուի , և ամբի գարձուցան յեւրոպիա : 'ի
1630 գրծլ ելին հոլանտացիք 'ի վր պրասիլիոյ 46
պիղծական նաւութի առաջնորդութի ծովակալ իշխա-
նին

նին ենթիկոսի ընդայ • և հասեւ ՚ի Ֆէրնամպուք • որ է մի ՚ի գլխաւոր վճռեղեաց պրասիւիոյ, առին զնա յետ լերկար և բռնեւ պիղծմաց • կալան լէ նմին և զայլ տեղիս • ապա ՚ի վթ հասեալ հաշակաւորն մաւրիտիոս նասսեան, խափանեաց զամ շահ և զօգուտ փորթութեաց • և առաւել ք զկէսն կալուածոց նց որ ՚ի պրասիւիա՝ էարկ լէ արուք հերկուէ հոլանտացւոց : Այլ խռովութիւն՝ որ ՚ի 1640 անկաւ ՚ի փորթութեալ, յորում տունն պրահանցիոց բարձրացաւ յաթու թիբուէ փորթութեացւոց, փոփոխեաց զերան • քզի միով սոմա զկնի՝ նորապտակ արքայն արարեւ հաշուէ լէ հերկուէ հոլանտացւոց, յետս կոչեցաւ մաւրիտիոս իշխանն, որով և խաղաղացաւ երկիրն առ Ժմկ մի • ապա վերստին գլուխեցաւ մարտ ՚ի պրասիւիա ՚ի մեջ փորթութեաց և հոլանտացւոց • և զկնի զնչն անցից՝ ՚ի 1654 փորթութեացիք խապաւ վանեցին անտի զհոլանտացիս • և ՚ի 1661 հաշուէ արարեւ լէ հոլանտացւոց, հաստատեցան ՚ի Ժառանգութի պրասիւիոյ • տունէ չհրապարակեցաւ իւր 5 միլիոն դոն :

Եւ այնուհետեւ բոլոր պրասիւիա կայ մնայ ՚ի ձեռս փորթութեաց • զոր բաժանեցին ՚ի 15 նշան • որք են Պարոյր նմ սէր • Բարա • Մարաինն • Սեբա • Մեծ գէպ • Փարայպա • Ղամարափ • Ֆէրնամպուք • Սերբիիբէ • Իւհէոս • Կառապիպա ապահով • Սէ հոփի • Աստ դնի յԾաղոցս նշան մի անոճանեւ Բառայպա ՚ի համանուն գետոյն • որ թուի լինել նոյն լէ նշան հոգւոյն սէր • Սէ սեբասթիան էանէրէան • Սէ վինէնդիոս • Գառառա արհոնի : Յորս յաւելցուք և զնշան Սէյն պոլսի • մի առ մի ստորագրելով զերաքանչիւրսն յնշիկայդ :

Պարոյր նմ սէր • և Բարա :

Առջին նշան առնու զանուն ՚ի մեծ ինչ պարտէ՝ զոր յայտ անուն անոճանեցին փորթութեալք • ունի իւր սահման ՚ի հիւսիսոյ՝ զսէրբէկիբէ • ՚ի հարաւոյ՝ զԻւհէոս • յարեւելից՝ զԾաղ աղանդեան • իսկ յարեւմտից՝ զնշան վայրենի պրասիւիացւոց • երկիր նր արդաւանդ է • բերէ բամբակ ծխախոտ շաքար որիզ մարացորեն և փայտ պրասիւիոյ • գտաւ նին անդ և բովք սակոյ : Իսկ գլխաւոր տեղիք նր են հետադարձ :

Սէ Իսիւ : Քաղաք մեծ բազմամարդ բազմավաճառ և փարթամ, արքեպիսանիստ և գլուխ համորէն պրա-

սիւնոյ . հիմենէ զառաջինն 'ի թովմայէ սուղայէ փոր
 թուքալացւոյ մերձ առ հին գղեակ կոչեցեալ Մ
 անփան . որ այժմ կոչի Հին քաղաք . և ապա փոխադ
 րեւ 'ի Կաթողիկոս , ուր կայ այժմ , 'ի բարձրաւանդակ
 վայրի 'ի հիւսիսակողմն նւէնգասին , կիմ օլարուրին
 մեծի : Փողոցք նր անապար են նեղ և թիւրաթեք .
 իսկ հորկց շինուածք գեղեցիկ և մեծաշէն . յորս
 երևելի են ապարանք փոխաբքային , արքեմիստրանն
 և մայր եկեղեցին , ունի գրեթէ և այլ ամ եկեղեցիք
 նր . ունի և 5 . 6 մեծաստանս զնոն կարգաց կրօ
 նաւորաց , անկեղանոցս և դպրոցս երևելիս , ամ
 րոցս հըրս , նւէնգիստ մեծ և պատուական , այլ
 մուտ նր դժուարին է և վտանգաւոր : 'ի 1588 ջա
 նացին անգղիացիք առնուլ զքղքս զայս . այլ ամե
 րիկացիք քրիստոնեայք համախմբեալք և խրախուս
 եալք 'ի յնեանց , քաջութի գիմարաւ եղին նց . և
 պահեցին զքղքն . իսկ 'ի 1623 առին զնա հոլան
 տացիք . այլ 'ի 1625 անգրէն լէ արուք փորթուքա
 լաց ընկրկեցաւ 'ի ձեռն մանուէլի մէնէսեան քաջ
 զօրավարի փորթուքալացւոյ :

Բայէկայ . և Աջաձին վարդաբանի : Են երկու նա
 նաւոր աւանք , կիմ գեողք այսր գաւառի :

Երկրորդ դուռն Բաբա ասացեալ , է 'ի հիւսիսային
 ծագ պրասիւնոյ . և ունի իւր սահման յարեւելից՝
 զմարակնոն . յարեւմուց՝ զճն ամաղուհեաց . 'ի հիւ
 սիսոյ՝ զմարակնոն գետն և զովկիանոս . իսկ 'ի հա
 րաւակողմն՝ շեն որոշակի յայտնի սահմանքնր . գըլ
 խաւոր տեղի նր է քղքդ որ զինի :

Բաբա : Բազաք մեծ բարեշէն բաղմամարդ և եղսաւ
 նիստ . կառուցեւառ մուին գետով մօտ 'ի մարակ
 նոն գետ . ունի բիւժ շինուածս գեղեցիկս և մեծա
 շէնս , եկեղեցիս և մեծաստանս կրօնաւորաց , ամ
 րոց հըր , և նւէնգիստ պատուական , ուր յաճա
 խեն նաւք փորթուքալաց՝ որք բերեն պէսնոս վա
 ճառս եւրոպիոյ . և բառնան անտի շաքար , վանի
 լիա , գազաով , խաճիկ , և այլ զնոն իրս , օդ եր
 ջերմագին է սակս մօտաւորուէ հորկծին :

Մարակնոն . և Սիւրա :

Առաջինն ունի իւր սահման յարեւելից՝ զսիւրա .
 յարեւմուց՝ զբարա 'ի հիւսիսոյ՝ զաղւանդեանն
 ուկիանոս . իսկ 'ի հարաւոյ՝ զդաւառս ինքնագլուխ
 ամե .

ամերիկացւոց երկիր նր արգաւանդ է ուռգեալ 'ի զնոն դետոց . և բերէ աղգի աղգի պառուս և արմախ . զոր յամին երկիցս հնձեն : Իսկ գլխաւոր տեղի նր է քղքո որ զկնի :

ՄԷ աւսիս . կմ Լ-ՆՃի յարախնայ : Քաքաք փոքր , այլ բարեշէն գեղեցիկ բաղմամարդ և եղսանիստ . հիմնեալ 'ի դաղղեացւոց 'ի 1612 . և ապա 'ի 1613 տունէ ժորթութալաց . ունի գեղեցիկ եկեղեցիս և մենաստանս կրօնաւորաց , բերդ ամուր , երկու փոքրիկ ամրոցս , և նւէնգիստ մեծ և պատուական , թէպէտ մուս նր փոքր մի դժուարին է . ունի և արուարձան մեծ կոչեցեալ ՄԷ աւսիս : 'ի 1641 առին զայս քղք հոլանտացիք . այլ 'ի 1643 անդրէն լ Թրուք փորթութալաց ընկրկեցաւ :

Սիւրա ԳԷՈՆ երկդ՝ յարեմոնց՝ ունի զմարակնոն . 'ի հիւսիսոյ՝ զովկիանոս . յարեւելից՝ զմեծ գետ կոչեցեալ ԳԷՈՆ . իսկ 'ի հարաւոյ՝ զԳԷՈՆ ինքնադուխ ամերիկացւոց . օգ նր ջերմ է , այլ բարի և առողջարար . երկիրն արգասաւոր . բերէ բամբակ բզմ . ծխախոտ , շաքար , փայտ տրասիլիոյ ևն : Գլխաւոր տեղի նր է քղքո որ զկնի :

Սիւրա . որ կոչի և Ֆիւրա : Է քղք փոքր , այլ ամուր առ համանուն գետով . ունի ամրոց հզօր , և նաւահանգիստ լարձակ և անքոյթ :

ՄԷ զուխս : Է դղեակ ծովեղերեայ :

ՏԵԼԷ . և ԲԵԴԳԷԼԷ : Են երկու ԳԷՈՐ փոքրիկք 'ի սահմանս սիւրայ . յորս բնակին ամերիկացի պրաւսիլացիք ինքնադուխք . և փորթութալացիք փախստականք . զորս ոչ երբէք կարող եղեն փորթութալաց լ Թրուք իւրեանց նուաճել . թէպէտ բզմ անդամ ջանային :

ՄԷԾ ԳԵՄ . և Փարայպա :

Լաջին ԳԷՈՆ կոչեալ զանուն 'ի գետոյն իւրոյ՝ ունի սահման 'ի հիւսիսոյ՝ զսիւրա . յարեւելից՝ զովկիանոս . 'ի հարաւոյ՝ զփարայպա , և զգամարաքա . իսկ յարեւմտից՝ զմանս 'ի վայրենի աղգաց ամերիկոյ . որք փախուցեալ 'ի գերուէ փորթութալաց , գիւմեցին 'ի ներքին կողմանս երկրին . ուր դժուարին էր փորթութալաց հասանել . 'ի 1608 կալան դաղղեացիք զայս ԳԷՈՆ , այլ յետոյ հանին զնս անտի փորթութալաց , որք և 'ի բերան մեծի գետոյն

տոյն՝ շինեցին ամրոց , զոր անուանեցին Եբէյ Բա-
 Գուարաց : Իսկ գլխաւոր տեղի նր է քղբդ որ ղկնի :
 Դրեգէ : Քաղաք փոքր և անցոր 'ի բերան մեծի դե-
 տոյն . յորմէ կոչի երբեմն և մեծ գետ :

Իսկ Փարայա , Անու զանուն 'ի փարայայ գե-
 տոյն . ունի իւր սահման 'ի հիւսիսոյ՝ զԳուսն մեծ
 գետոյն . յարեւելից՝ զովկիանոս աղլանդեան . 'ի հա-
 րաւոյ՝ զգամարաքա . իսկ յարեւմտից՝ զԳուս և զան-
 տառս վայրենի դիկվարեցւոց և բեգիկվարեցւոց՝
 որք միշտ թշնամութեան լինարթուքալաց : Իսկ գըլ-
 խաւոր տեղի նր է քղբդ որ ղկնի :

Փարայա . որ կոչի երբեմն և Աճաճի յեան : Ի
 քղբ մեծ բաղմամարդ բաղմալաճառ փարթամ և
 եղանակաւ . կառուցե՛լ առ համանուն գետով . որ
 կոչի և գետ մոնկակապայ 'ի հարաւային կողմն նր
 առ ափն ծովու : Ենամաճք նր վայելուչ են . և
 եկեղեցիքն ին մեծի մասին մեծաշէն և գեղեցիկ .
 ունի երիս ամրոցս , յորոց երկուքն են յերկու փոք-
 րիկ կղզիս , որք կոչին Սէ անդան և Բեդիլիկ . իսկ
 երրորդն 'ի ծագ ցամաքին Սէյն կաթարիկեայ . նահանգիստ
 նր մեծ է և պատուական , այլ մուսն վտանգաւոր ,
 սակս աւազոյն՝ զոր գետն ընու անդ :

Դամարաքա , և Ֆերնամպուս :

Դամարաքա կալե՛լ զանուն 'ի համանուն գետոյն .
 ունի իւր սահման 'ի հիւսիսոյ՝ զփարայա .
 յարեւելից՝ զաղլանդեանն ովկիանոս . 'ի հարաւոյ՝
 զՖերնամպուք . իսկ յարեւմտից՝ զվայրենի սրասե-
 լիացիս . երկիր նր արգաւանդ է . բերէ ծխախոտ
 բամբակ շաքար փայտ սրասիւնի և այլ ղնզն բերս :
 Իսկ գլխաւոր տեղի նր է քղբդ որ ղկնի :

Դամարաքա : Քաղաք փոքր , այլ իւրում համե-
 մատուն բաղմամարդ և բաղմալաճառ . կառուցե՛լ
 'ի համանուն կղզի . որոյ երկայնութին է իբր 9
 մղսն . իսկ լայնութին 3 . ունի ամրոց հզօր , և նաւա-
 հանդիստ պատուական և անթոյթ 'ի հողմոց . մինչև
 'ի 1635 'ի ձեռս գաղղիացւոց էր այս քաղաք , այլ
 յետոյ անդրէն 'ի ձեռս փորթուքալաց դարձաւ :
 Իսկ Ֆերնամպուք է մի յնարձակագոյն գւնցն սրա-
 սիլեայ . որ ունի իւր սահման յարեւելից՝ զաղլանդ-
 եանն ովկիանոս , 'ի հիւսիսոյ՝ զգամարաքա , յարե-
 վմտից՝ զվայրենի ամերիկացիս , իսկ 'ի հարաւոյ ղոն-
 րէ :

ընկերքէ : Երկիր նր բարի է և արգաւանդ . բերէ շաքար առատ յոյժ , որ է մի 'ի գլխաւոր վաճառաց նր . մայիղ , բամբակ , փայտ պրասիլեայ . ևն : Զայս գաւառ 'ի 1630 կալան հոլանտացիք , և տիրեցին նմ ամս երկուս . իսկ այժմ է լ Թրուք փորթուքալաց . որոյ գլխաւոր տեղիք են հետադարձք :

Ֆէրնամպուս . կմ' Սէրնամպուս . կոչի և Օւլինգա : Գլխաւոր քաղաք գւնին ոչ այնչափ ինչ մեծ' այլ բազմամարդ յոյժ , եպոանիօտ' և երեւելի վաճառատեղի , ուր գտանին բոլմ տունք աղնոճականք և փորթամք . և է կառուցել 'ի վր չորից բլրոց , առ որովք հոսի սիպիրիկէ գետն . որ գործէ 'ի ծովու նաւահանգիստ պատոճական , ուստի ամի ամի բոլմ նաւք գնան 'ի լիսպոնայ լի զնիւն իրօք . շինուածք նր լահանրապէս խօսելով գեղեցիկ են . ունի 5 . 6 մենաստանս կրօնաւորաց զանազան կարգաց . և եկեղեցիս մեծաշէնս . անկելանոցս 2 . և բերդ աւաւր . զոր 'ի 1630 առին հոլանտացիք . այլ զկնի երկուց ամաց անդրէն առին փորթուքալացիք . օգայտը տեղոյ ջերմ է , այլ առողջ . և սարէնք կերակրոց առատ և դիւրագին :

Կարասոս : Աւան իբրև 21 միլոնաւ հեռի 'ի Ֆերնամպուքայ , զոր առին հոլանտացիք , և տիրեցին նմ մինչև 91646 . յորում ամի փորթուքալք անդրէն լ Թրուք իւրեանց ընկրկելով զբոլոր պրասիլեայ , հանին զհոլանտացիս և 'ի քաղաքէ աստի . ունի նաւահանգիստ , այլ փոքր և անբաւական մեծ նաւուց :

Րէւիֆ : Ամրոց հզօր կառուցել 'ի վր Ժայռի , և վաճառատեղի բազմամարդ և բազմավաճառ , և աւաւր . ք զայլ ամ քաղաքս պրասիլիոյ առ աղլանդեանն ովկիանոսիւ :

ՍԲ անգոն . Ունա . Սէրնամպուս : Են գեղք այսր գաւառի :

Սէրրէիֆէ , կմ' Սէրրէճիֆէ . և Իւլէոս :

Առաջինն ունի իւր սահման 'ի հիւսիսոյ՝ զֆերնամպուք . յարեւելից՝ զովկիանոս աղլանդեան . 'ի հարաւոյ՝ զգւնն ամ սքց . իսկ յարեւմտից՝ զվայրենի աղլնս պրատիլիոյ . բազմամարդ է և քաջ մշակել . որոյ գլխաւոր տեղիք են հետադարձք :

Սէրրէիֆէ , որ կոչի և ՍԲ Բիւրաֆուր , այլ բուն անունն նր

նր է Չեբի : Կմ Չեբի՜ն : յորմէ եւ յեայտ սերբէ
կիրբէ անունդ : Ե գլխաւոր քղք քառին փոքր և
անշօր . կառուցեալ 'ի բարձրաւանդակ վայրի առ
վաղապարիս գետով իբրև 30 մղոնաւ հեռի 'ի ծովէն
պրասիլիոյ :

Փարափրի . ՍԷ անփռն . և ՍԷ պէարոս : Են նշանաւոր
աւանք յայտմ գաւառի :

Երկրորդ գաւառն Իւլէոս , սովորաբար կոչի գաւառ
գետոյն իւհէոսի , կմ կղզեաց . ունի իւր սահման 'ի
հիւսիսոյ՝ զսէրէնիմ գեան , որով բաժանի 'ի քառե
որարուրին ամ սրց . 'ի հարաւոյ՝ զմեծ գեան , որ է
սահման 'ի մէջ իւր՝ և քառին որ կոչի ապահով նա
ւահանդիստ . յարեւելից՝ զագլանդեանն ուկիանոս .
իսկ յարեւմտից՝ զվայրենի աղինս պրոսիլիոյ զԳՎ
րիկոս-իւնիս , և զՎայմրէնիս : Սք յե
տինքս առաւել բազմաթիւ են ք զայլս . և գաղա
նաբարոյք և մարդակերք . որք բիւմ վնասս հասու
ցին փորթութեաց քանդելով զաւազոյն գիւղորէս
նց : Իսկ գլխաւոր տեղի քառին՝ է քղքդ որ զկնի .
Իւլէոս : Քղք փոքր , այլ բարեւէն և բազմամարդ առ
Գրմեմատուք իւրով . կառուցեալ առ պատուհանս
պարուրիւ 'ի գեղեցիկ վայրի իբրև 105 մղոնաւ հեռի
'ի սք փրկիչ քաղաքէ . ունի երիս մենաստանս , և
քանի մի եկեղեցիս , և նաւահանգիստ . և առ նո
վաւ ամրոց հղօր . օդ նր բարի է և քաջառողջ . և
երկիրն արգաւանդ . որ բերէ բամբակ , աղցի աղցի
պատուս , զոր առաքեն 'ի ֆէրնամպուք . և փայտ
պրասիլիոյ ևն :

Նաւահանգիստ ապահով . և ՍԷ հոգի :

Նաջին քառն ունի իւր սահման 'ի հիւսիսոյ՝ զԻւ
հէոս . 'ի հարաւոյ՝ զքառն հոգւոյն սրց . յարեւե
լից՝ զծովն պրասիլիոյ , կմ ագլանդեան . իսկ յարեւմ
տից՝ զգորիկեցիս , այս մասն պրոսիլիոյ զառաջինն
գտաւ յեւրոպացւոց . ուր նախ եհաս ալվարոս քաղ
րալ փորթութեացի , ուն 'ի վեր անդր նշանակեցաք .
երկիր նր գեղեցիկ է և արգաւանդ , այլ ոչ այնչափ
բազմամարդ առ համեմատուք լարձակուե իւրոյ .
իսկ գլխաւոր տեղի նր է քղքդ որ զկնի :

Նաւահանգիստ ապահով : Քղք փոքր , այլ գեղեցիկ
ամուր փորթամբազմամարդ բազմալուծառ և եղաս
նիստ . կառուցել 'ի բարձր վայրի առ բերանով փոք
րիկ

րիկ գետակի 'ի հիւսիսակողմն նր . ունի եկեղեցիս
և մենաստանս վայելուչս , և բերդ ամուր : և նա
ւահանգիստ պատուական :

ՄԲ 44ի գաւառն առնու զանուն 'ի գետոյ իւրմէ ,
զոր փորթուքաւք Գ.եք 44-ոյն սԲ, կողեցին . ունի
իւր սահման 'ի հիւսիսոյ՝ զԳւռն աղահով նաւա
հանգստի , յորմէ բաժանի 'ի ձեռն քաղցր գետոյն . 'ի
հարաւոյ՝ զԵր սեբաստիանոս եանէրեան . յարեւելից՝
զովկիանոս աղլանդեան . իսկ յարեւմտից՝ զանծա
նոթ Գւռս վայրենի աղանց . և է բաղնամարդ քաջ
մշակել և արդաւանդ յոյժ . բերէ շաքար և բամբակ
առաւ , փայտ պրասիլիոյ , և այլ ազգի ազգի բերս .
առ սահմանօք այսր Գւռի բնակին Մարտիայեցի , որք
'ի մէջ այլոց վայրենի պրասիլիացւոց առաւել հե
ղարարոյ են , հլու և աշխատասէր : Գլխաւոր աե
ղի Գւռին է քղքոյ որ զկնի :

ՄԲ 44ի : Քղք փոքր , այլ գեղեցիկ և բաղնամարդ .
կառուցեալ 'ի հարաւային կողմն մեծ և գեղեցիկ
պարուրի . հեռի իւր 9 մղոնաւ յաղլանդեանն ու
կիանոսէ . ունի երիս մենաստանս կրօնաւորաց . և
նաւահանգիստ պատուական . առ որով կառուցել
կայ աշտարակ սպիտակ 'ի վր բլրոյ՝ զոր փորթու
քաւք կոչեն Մեք Խիւսէի խէնայի . որ ունի և փոք
րիկ եկեղեցի . իսկ առ ստորոտով բլրոյն տեսանին
աւերակք հին քղքին :

ՄԲ սեբաստիանոս եանէրեան . և ՄԲ

Ս ինչէնցեոս :

Ս աղլինն ունի իւր սահման յարեւելից՝ զաղլանդ
եանն ուկիանոս . 'ի հիւսիսոյ՝ զԳւռն հոգւոյն
սԲ . 'ի հարաւոյ՝ զոր վինչէնցիոս , իսկ յարեւմտից՝
զգորիկեցիս և զարապեցիս վայրենի աղինս պրասի
լիոյ . որք բնւ անդամ մեծամեծ փոսս հասուցին
փորթուքաւաց , քանդելով զգիւղորէսնց . և աղաբ
աւելով զարտորայսնց : Գլխաւոր աեղի Գւռին է
քղքն որ զկնի :

ՄԲ սեբաստիանոս եանէրեան . որ կոչի և Գ.եք եանէրեան
յանուն եանէիրոս գետոյն առ որով կառուցել կայ .
իսկ 'ի պրասիլիացւոց անունի Աւանապարտ . որք
և զգեան եանէիրոսնոյնս անունն : Ե քղք մեծ
բարեւն բաղնամարդ բաղնավաճառ և եմսանիստ .
կառուցել 'ի հիւսիսն կողմն պարուրին զոր գարծ է
եա

եանէն իրոս գեան. ուր ունի նաւահանգիստ մեծ
 և ապահով ՚ի հողմոց, բայց մուտ նր դժուարին է
 ՚ի ուղմաւ տապալուտ տեղեաց և ժայռից՝ որք յաճախ
 են անդ. շինուածք քաղաքին ըհանրամաս խօսելով
 դեղեցիկ են և բարեշէն. փողոցք նր վայելուչք.
 ունի եկեղեցիս և մեծատանս մեծաշէնս. և այլ
 հսրկց շինուածս երևելիս : ՚ի 1555 դաղղիացիք աստ
 հիմնեցին բնակուի ը առաջնորդութե վելլէկանոսի.
 ուր շինեցին և ամրոց. այլ յետոյ ՚ի 1558 տարագ-
 րեցան անախ. իսկ ՚ի 1581 գրձլ գուն գործեցին
 առնուլ զնա, այլ ոչ կարացին. առաջ ՚ի 1711 գե-
 րահաչակ զօրավարն դաղղիացի կուէյ գրոյէն բժմ
 քաջութե կալաւ զքղքն. այլ յետոյ անգրէն դար-
 ձաւ ՚ի ձեռս փորթութալաց. որք և ևս ամրացուցին
 զնա. սակայն և այնպէս չէ մարթ ասել զնա քաղաք
 ամուր, քչի միշտ հնար է յամ կողմանց հարկանել
 զնա :

ՄԷՎԷՆԷՆԵՂԻՍ դաւառն ՚ի հիւսիսոյ՝ ունի զնախնթաց
 ԳԷՈՒՆ, և ը մասին զԳԷՈՒՆ սթյն պօղոսի. յարեւելից՝
 զուղլանդեանն ովկիանոս. ՚ի հարաւոյ՝ զԳԷՈՒՆ ար-
 քունի. իսկ յարեւմտից՝ զկուսյիրա դաւառ բարակ
 վայայ. օդ նր չէ այնչափ ինչ լաւ. երկիրն ը մեծի
 մասին անգործ և անտառամուլ. ուր բնակին վայ-
 րենի պրասիլիացիք վարելով թափառական և եղիե-
 լի կեանս. լաւագոյն բերք այսր ԳԷՈՒՆ են շաքար
 առատ, և սակաւ ինչ բամբակ, և փայտ պրասիլիոյ.

Իսկ գլխաւոր տեղի նր է քղքդ որ զինի :

ՄԷՎԷՆԷՆԵՂԻՍ : Բաղաք փոքր, այլ բարեշէն փար-
 թամ բազմավաճառ և եմպանիստ. կառուցեալ
 ՚ի կղզի ինչ, որ կոչի կղզի սթց. ունի եկեղեցիս և
 վանորայս գեղեցիկս. նահանգիստ մեծ և ապահով,
 այլ անբաւական մեծամեծ նաւուց սակս ծանծաղ
 գողոյ ծովայառակի նր. առ որով կառուցեալ կայ
 ամրոց հզօր պահպանել ՚ի փորթութալացի զօրաց :

ԳԼԱՎԱՐԱՊ ՍԱՐԴԱՆԻ :

ՍԱՐԴԱՆԻ ՚ի հարաւային եղերս պրասիլիոյ. որ ունի
 իւր սահման ՚ի հիւսիսոյ՝ զկուսյիրա. յարեւ-
 լից՝ զԳԷՈՒՆ պօղոս. յարեւմտից՝ զուրակվայ. իսկ ՚ի
 հարաւոյ՝ զնահանգն բարեօդոյ, և զգեռն բլադոյ
 ՚ի հիւսիսակողմն սարին սթ մարիամու : Բնակիչք
 նր սակաւ են, զի ասպատակաւ որք ԳԷՈՒՆ սթյն

պողոսի՝ սպառեցին զնս . վնկ և գաւառն ը մեծի մասին լքեւի կայ անդործ և անդարման : Իսկ դըւ-
խաւոր տեղիք նր են հետագայք :

ՄԷ ԲԻՆԵՂԻԱ : Են երկու ամրոցք փոր-
թութալաց առ ափն ադլանդեանն ովկիանոսի՝ ի մէջ
սահմանաց այսր ԴԷՈՒԻ և նահանգին բարեօդոյ՝ ի
հիւսիսակողմն քաղաքիլեան ժայռից :

ՆԱՍԱՀԱՆԳԻՍՈՒ ՄԷՅՆ ԿԵՐԱՆԻ : Եւ ամրոց և նաւահան-
դիստ ի բերան մեծի գետոյն ի հըւային կողմննր :
ՎԵՄԵՆ . և ՄԷ ՄԱՐԻՍ : Են ամրոցք ի ներքին կողմն
ԴԷՈՒԻՆ առ ափն մեծի գետոյն :

ՄԷ ԿԱՔԱՐԻՆԷ : Կղզի երկայն իբր 27 մղոն . և լայն 6 .
հանդէպ այսր ԴԷՈՒԻ՝ անձուկ նեղուցաւ անջատեւի
՝ ի նմէ , ուստի և իբր մասննր համարեւ . և թէպէտ
օդ նր խոնաւ է յոյժ և վնասակար կենաց , բայց
երկիրն արդասաւոր և բարեբեր . ունի աղբիւրս ,
և գետակս ականակիտս և բարեհամս . ուկսպէս
պտուղս պատռնականս , և արմախ առատ , և փայտ
բլմ , և զնմ ինչ՝ որք հարկաւոր են ի կաղդուրումն
նաւուց զկնի երկար նաւարկուէ . առջին բնակիչք
նր եղեն խումբ մի երկերիւր անձանց չարագործաց
փախստականաց ի պրասիլիոյ ի սկիզբն ժԷ դարու .
ապա կամեցեւ թաքուէ փորթութալաց կանոնաւորեւ
զկառավարուի այսր կղզոյ , ի 1738 առաքեաց անգլ-
կուսակալ հանդերձ փոքրիկ գնդաւ զօրաց . նա
ամրացոյց զնաւահանդիստ նր , և ի կարգի եդ զնմ .
՝ ի 1779 առին սպանիացիք զայս կղզի . այլ ի նմին
ամի անգլէն գարձուցաւ փորթութալաց ի դաշնադ-
րուէն , որ եղև ի մէջ երկուց թաքուէց :

ՂԱՍԱՍՈՒ ՄԷՅՆ ՊՈՂՈՍԻ :

Եյս ԴԷՈՒ տիրանս խօսելով է մասն ԴԷՈՒԻՆ ՍԷՅՆ
ՎԻՆԷՆԵԳԻՍԻ . բայց քզի բնակիչք նր կացու-
ցանէն զառանձին իմն հասարակուէ , բոլորովին
անջատեւ յայլ նմ գաւառաց պրասիլիոյ , և գրեթէ
ինքնադուի , յայն սակս համարեւ է իբր մասնաւոր
իմն ԴԷՈՒ : Այս հորհուէ սկիզբն կալաւ ի չարա-
գործաց անտի , որք ի սկզբան անդ տարագրեցան ի
փորթութալայ ի նոր Յ առ ի պատիժ . սք հեւա-
ցեւ ի ծովեղերեայց , հիմնեցին զքղքն անոճանեալ
սք պողոս , որ եղև ապաւէն չարագործաց փախստա-
կանաց յնմ ժողովրդոց . իբրև բազմացան և զօրա-
ցան , սկսան ամուստակ սփռիլ ի շրջակայ վայրս և
գե .

դէրեւել զամերիկացիս 'ի ծնյեցուցանել զնն 'ի մշակութի երկրի իւրեանց . և յորժմ ամայացուցին 'ի բնակչաց զմերձակայ ԳԼՈՍ, յարձակեցան 'ի ԳԼՈՆ կուսյորայ 'ի սահմանս բարակվայոյ, ուր յնեանք դարձուցել էին 'ի.քս 13 ցեղս, յորոց յիւրաքանչիւրսն էին իւր 1000 դերդաստանք . իսկ թիւ բոլորեցունց հասանէր 950 հօր . յայն 50 հօրց ոչ զերծան յանողորմ սրոյ աւազակացն այնոցիկ՝ բայց միայն 4 հօրք, զորս յնեանք փոխադրեցին 'ի լորեստոն, 'ի սք իգնատիոս, 'ի միրի, և 'ի բարանոս . և ծանուցել զերսն արքային սպանիոյ, բնկալան 'ի նմէ իշխանուէ սպառազնեւ զկուսարանեցիս . այնդի՝ նա ինքն արքայն հրաման ևս յարքունուստ տալ նց զէնս, զի կուրացեն սահել զսահմանս իւրեանց :

Ապա սկսան յնեանք այնուհետեւ մարդել զնն 'ի զննոճորական կրթութիս . որք և 'ի սուղ Ժմկի այնպս քաջավարժ գտան յայնմ, զի ոչ միայն միշտ քաջուք 'ի գիմի հարան աւազակացն փորթութալաց, այլ և եղին այնուհետեւ անպարտելի պարիսպ Յին գետոյն բլադայ, կիմ բարակվայոյ . յայնժամ ստիպեցան նք յայլ կողմն ուղղել զարշաւանս իւրեանց . որք և քանդեցին զերեւելի մասն ինչ ամաղունեաց Յին :

Ասի թէ յայն ամ արշաւանս իւրեանց՝ կոտորեցին իբրեւ միլիոն մի յամերիկացուոց անտի . բայց այս թիւ ամենեւին չափազանց թուի . սք 'ի սկզբան անդ բոլորովին ապստամբ էին յարքայէն փորթութալայ . այլ այժմ ունին զստուներ իմն կախման զնմէ . բայց չնմին սահեն և զաղատուէ իւրեանց, և զնախկին եղանակ կենաց, և զսպաստակուէ . միայն զկողմն արշաւանաց փոխեցին, ոչ 'ի վնաս՝ այլ յօգուտ թաղաւորուէ փորթութալայ . քանզի գուն գործեն չնմին գետս բանալ ինքեանց ճնող և մուտ 'ի բերու 'ի հիւսիսոյ բարակվայոյ . որք և մերձեցան յոսկիաբեր ԳԼՈՍ . և կալան ևս զբովս ինչ ոսկոյ . զոր չեղեւ երբէք փոյթ սպանիացուոց թափել 'ի ձեռաց նց . գլխաւորքն 'ի բովուց անտի՝ են բովք քույապայ և մագոնի, յորոց օգուտ բիւքաղեն փորթութալացիք :

ՍԷ պօղոս : Գլխաւոր քղք այսր հարկուէ մեծ և երեւելի . ոչինչ չհատ յայլոց գլխաւոր քղքց հարուային ամերիկոյ . կառուցել յառապար և յապառաժուտ վայրի շրջապատելոյ մեծամեծ ժայռաւոր և անմատոյց շերամքք . բնակիչք նր այժմ հարկատու են արքային փորթութալայ . և առնեն փոքր ինչ առեւտրութիս չն սպանիացուոց, և չն փորթութալաց :

Լ. Շ. Խ Լ. Ր Հ. ԺԻ:

ԵՐԿԻՐ ՄԱԿԵԼԼԱՆԵԱՆ:

Յայս անուն անունեցաւ 'ի մակելլանոսէ հռչակաւոր նաւապետէ փորթուքալացւոյ որ եղև առաջին' 'ի շրջապատել զբոլոր գունաւերկրի . պարագրէ այս Շ զայն բովանդակ տարաժուածի հարաւային ամերիկոյ' որ 'ի սահմանաց նա հանգին բարեօգոյ գուգումանայ և քիլեայ' ձգի մինչև 'ի նեղուցն մակելլանայ , և ցհրոնանդանն հօրնի . որ է վերջին ծագ հարաւային ամերիկոյ . այլ ամենևին անծանօթ են ոչ միայն ներքին կողմանք նր' ուր ոչ դք 'ի մերոց Սաց կոխեաց մինչև ցայժմ , այլ և մեծ մասն ծովեզերեայց նր . վնյ սակաւ ինչ խօսին զնմէ Տագիրք . ուստի և մէք սակաւուք վճարեալ ցուք զստորագրուի նր :

Բիւմ գետք ելանեն յՍէ աստի . յորոց ոմանք մտա նեն 'ի ծովն խաղաղական . ում ՄԷ Խաբարինէ . ԱՂԻ . Ժին . ՄԷ զազար . ՄԷ մարտինոս . Քարլա . Քարլենդի . Կալլէիա . ՄԷ դոմինիկոս . Գեք մարտիրոսայ : Իսկ այլք յովկիսնոսն ագլանդեան . ում գեան Կամբրոնեան . ԱՂ-իւ . ՄԷ մարալիա . ՄԷ յալիանոս . Գեք առիւծոսայ . Սարպինաս . և ՄԷ Խալ : Առ ծովեզերքք նր գտանին բիւմ ծոցք մեծամեծք . որոց գլխաւորք են Ծոցն ա նախապայ . Ծոց անյարալ . Ծոց սէյն մարալեայ . Ծոց Խամբրոնեան , գործեալ 'ի կամարոնեան գետոյ . Ծոց սարպինասայ . Ծոց ցանխալի . Ծոց և նաաահանգիսպ սէյն յալիանոսի . և Ծոց ՄԷ Իլուի . յորոց ոմանք են քաջագէտ նաւահանգիստք :

Իսկ երկիրն յարևելեան կողմն ցած է և հարթաւ ծաւալ գրեթէ առհնրկ . ուր չիք ոչ լեառն և ոչ անտառ , այլ միայն բլուրք . և լ հկնին 'ի հարաւակողմն առ նեղուցուն մակելլանայ' լի են անտառք և լերինք մեծամեծք և ձիւնապատք . յորս աւարտին գօտիք քորտիլեան կմ անտեան լերանց . հող երկրին ցորվայր հասին եւրոպացիք' չոր է թեթեւ քարուտ , և 'ի բիւմ տեղիս ամենևին անբեր . և ոմանք համարեցան թէ աղի է , և բորակախառն . իբր զի ասեն թէ ամ գետք նր աղի են և անհամ . զոր կարծեն սլատճառիլ յերկրէ' լ որ հոսին . բայց իէ

այն չէ բաւական նշան աղիութե երկրի . քզի նք միայն 'ի ծովեղերեայ տեղիս առին զփորձ ջուրց գեւորոցն այնոցիկ . յորս թերեւս խառնեալ կայր ջուր ծովու . ուն սովորաբար լինի յամ գետս՝ մերձ 'ի բերանս իւրեանց , ի որս մտանէն 'ի ծովն . և ոչ 'ի ներքին կողմանս , ուր ոչ երբէք կոխեցին . բայց 'ի տեղիս տեղիս տեսին լարձակ դաշտս խոտաւետս և յուռթիս մենդ 'ի հիւսիսակողմն առ սահմանօք նհնգին բարեօդոյ և քիչեայ . ուր ճարակին անթիւ արջառք և ցուլք և երիվարք տարեւք յեւրոպիոյ , և ապա բազմացեւք անդէն . այլ չէ յայտ թէ յաճախուի այնց ընթանի անասնոց՝ ցոր վայր տարածի ի հարաւ . հաւանական երեւի թէ սփռել կայ լեւոր երկիրն . քզի ճնշորդք վերջին Ժմիկ՝ տեսին ղի և բնակիչք առ մակելւանեան նեղուցիւ՝ ունէին երիվարս : Գտանին անդ և զանազան տեսակք վայրենի չորքոտանեաց և թռչնոց . զվիկոնեայ , որ է կենդանի ինչ նման խոյոյ , զոր բնամ անգամ յիշատակեցաք 'ի վերոյ . վագր , գայլ , կապիկ , կոկորդիլոս , թուրթակ , և այլ աղգի աղգի թռչունք գեղեցկափետուրք . իսկ յարեւելեան ծովեղերս՝ որթ ծովային . և աղգ մի ծովային թռչնոյ՝ մեծ իբրեւ զընտանի սագ . որ փնկ թռնոց ունի երկու թիակս , որք ծառայեն նմ 'ի լուղալ . այլ ոչ 'ի թռչել :

Այս Ե ոչ երեւի լինել այնչափ ինչ բազմամարդ 'ի ներքին կողմանս . բայց առ սահմանօք նահանգին բարեօդոյ , ուր բնակին Բաբայիտ՝ բազմամարդ է . քզի սք բազմաթիւ են յոյժ , և 'ի զնզն ցեղս բաժանել . զորս ոչ երբէք կարօղ եղեն սպանիացիք լեւորս իւրեանց նուաճել , թէնպս բնամ անգամ փորձեցին . ուն և ոչ ժրաջան քարոզիչք յնեանց դարձուցանել զոր 'ի նցէ 'ի քս . քզի ամենեւին անընտել են , վայրենամիտ գաղանաբարոյ և քաջ ունդմականք . որք յամ մրցմունս զորս մղեցին ի սպանիացւոց , միշտ քաջութե գիմարաւ եղեն նց . զէնք նց բաց 'ի փայտեայ նետից և նիզակաց , որք են սովորական զէնք վայրենի ամբերիկացւոց , այժմ են և սուսերք և այլ հատանող զէնք , առեալք կմ գնեալք 'ի սպանիացւոց . բայց չունին հրազենս . քզի սպանիացիք կարի զգոյշ են չտալ նց այնպիսի զէնս . քաջավարժ են այժմ և 'ի վարել զերիվարս : Բաց 'ի բամբաջւոց են անդ և այլ զնզն աղգք . զՊէլտայիտ , Պոյայիտ , ևն . յորս յաւէտ նշանաւոր են Բադալիտ կմ Բադալիտայիտ հսկայաձեք . զորոց նախնի

նի ճնշողորդք բնմ չափազանցուք խօսեցան . վնկ
ունակք իբրև ստայօդ առասպելս խողառ մերժեցին
ոչ միայն զչափազանց պատմութիւն նց , այլ և լինել
յ՛ժի՛ բաղականացւոց . սակայն վերջին Ժմկի ճանա-
պարհորդք երևելիք և հանրիմք ուղ վալլիս անգղիացի
պիւժկէնվիլ և քոմմէրսոն իբրև ականատեսս վկայք
հաստատեն զլինել բաղականացւոց . որք դրեթէ
առ հնրի բարձրահասակ են և յաղթանդամ . յորոց
զոմանս 'ի 1766 չափեաց վալլիս . և եգիտ զի էին 6
ոտնաչափ և կէս . նոյնպէս և քոմմէրոս չափել եգիտ
զոմանս 6 ոտնաչափ , և 4 բոյթ :

Արդ սովորական բարձր հասակ մարդկան է 5 ոտ-
նաչափ . իսկ բարձրադոյնն որ դժոճարաւ գտանի՝
5 և կէս . ապա զհասակն 6 ոտնաչափ և կէս՝ չէ
ինչ անդէպ առել՝ թէ ոչ հսկայ , դէթ հսկայաձև .
այսպիսի են բաղականացիք . որոց զուգական ոչ
գիտեմ թէ գտանի արդեօք ուրեք 'ի մերում կի-
սագնտի : Բարձրուէ հասակին համեմատին և ան-
դամք մարմնոյ նց . զի ամ անդամք են յաղթք և
ստոճարք , թիկունք նց ք զչափն լայն . ջիւք մարմնոյն
հաստապինդք . ուստի և ահարկու իմն երևին ա-
չաց . բայց տեսիլ երեսաց նց չէ այնչափ ինչ տգեղ .
դէմք նց բոլորակ են , և փոքր մի տափարակ . աչքն
հրային . ատամունքն սպիտակք , այլ լայն . հերքն
երկայն . զոր ամփոփելէ կապեն 'ի գագաթն գլխոյն .
ոմանք ունին և ընչացս երկայնս , այլ ոչ այնչափ
թանձր . իսկ գոյն նց է իբրև կիզել յարևու . միշտ
երկվարօք ջրլին զկնի բազմանալոյ երկվարաց յան-
տառս նց ոչ միայն արքն՝ այլ և կանայք նց որք են
սպիտակագոյն . բայց քզի երկվարք նց չեն այնչափ
յաղթանդամք , վնց 'ի նստիլն 'ի վր նց , գոտս յա-
ռաջկոյս ձկտեն . ապաթէ ոչ հասանեն մինչև 'ի գե-
տին : Յերոսպացւոց առաջին՝ որ ետես զբազա-
կոնս , եղև նաւապետն մակէլլան . որոյ 'ի ձմեռան
կացել 'ի նւճիգիստն Սէյն յաւիթանս , զոչ ոք ետես
անդ զամիսս երկուս . իսկ յետ երկուց ամսոց յան-
կարծ ետես զոմն հսկայ՝ կրկնապալիկ բարձր ք
զսպանիացիս , որ էր 'ի բաղականացւոց աստի . թե-
թեալարժ և բարետեսիլ , այլ զգեցել մորթ ինչ
կենդանւոյ , որոյ գլուխ թոճէր լինել ջորւոյ . աչին
իբրև երկվարի . և քզի յոտս իւր զգեցել յարմար-
եալ ունէր զմորթ օտից կենդանւոյն իբրև կօշիկ .
զառաջինն երևեցաւ սպանիացւոց՝ թէ ոտք նր էին
ոտք չորքոտանւոյ , 'ի ձեռին ունէր աղեղն հաստա-

ձիգ, այլ կարճ. նեաք նր երկայն եղէգն թւաւոր,
'ի ծայրին ունեւոյ վէմ սայրասուր. սպանիացիք
յանդիման կացուցին նմ հայելի ինչ, ի որ պա-
կուցիչ մնաց տեսանեւոյ զինքն 'ի նմ. ապա զար-
հուրեւոյ իմն 'ի բաց մեկնեցաւ անտի: Այլ ոչ
եթէ ամ բնակիչք հարաւային մասին երկրին մա-
կելանայ են այսպիսի հսկայաձեք:

Այս Ե ունի 'ի վերոյ ասացաք՝ կալաւ զանուն 'ի մա-
կելանոսէ հուշակաւոր նւնեաւ փորթուքալացւոյ.
որ 'ի 1520 եգիտ զնեղուցն անունեւ յանուն նր
'Նեղաւ իսկէլանայ. որ զերկիրն հրոյ բաժանէ 'ի
բուն մակելանեան երկրէ. բերան նեղուցին՝ է լայն
իր 30 մղոն. ունեւոյ աստի և անտի զհրոնաւ
դանս կասանայ և Քարլաւայ Դաւայն՝ յազանդեան
հարաւային ուկիրանոսի. այլ յետ 50 մղոնաչափ տա-
րածութե անձկանայ յոյժ մինչև հաղիւ ունեւ լայ-
նութի 5. 6 մղոնաց. այս անձկութի ձգի մղոնս
իր 20. յետոյ գրձ ընդլայնի, և ձեւացուցանէ
իր Ծոց իմն ձուձաւ. որ աւարտի յայլ նեղուց
անձկագոյն քան զառաջինն, փակեալ 'ի մէջ եր-
կուց հրոնաւդանաց. որք կոչին Սիւրաւայ և
Գրիգոր. այս նեղուց երկայնեւ մղոնս իր 10, վերս-
տին լարձակի. ուր գտանին և երեք կղզիք ան-
ունեաւք Եւթափէի Դաւայ. Սիւրաւայ Դաւայ. և
Սիւր Գրիգոր. և ձգեւ 'ի հիւսիսոյ ի հարաւ, դարձեւ
անձկանայ. և դառնայ յարեմուտս բաժանեւ յեր-
կուս նեղուցս 'ի ձեռն ոմանց կղզեաց. յետոյ ձգեւ
յարեմուտան հիւսիս, աւարտի ի մէջ երկուց հըր-
ունդանայ փիւրայ, և Յաւաւ:

Բովանդակ երկայնութի այսր նեղուցի՝ է 380 մղոն.
առ որով սպանիացիք 'ի սկզբան անդ հիմնեւ էին
երկու ամրոցս անունեւ Սիւր Դաւայ. և Լաւայ.
այլ յետոյ երկոքին ևս քանդեցան. ապա դաւ-
ղիացիք առ Ժմուք Ժմ լուղովիկոսի ձեռն արկին
հիմնեւ անդ բնակուի՝ այլ ջանք նց 'ի դերեւ ելին:
Այժմ անցք նեղուցիս աղատ է. ի որ ամ աղք-
կարեն համարձակ անցանեւ. վն զի յետ անցանե-
ւոյ հօրնի զհարաւային հրոնաւդանաւ երկրին հրոյ,
որ յանուն նր կոչի հրոնաւդան հօրնի, աւելորդ
վարկան սպանիացիք այնուհետև պահպանեւ զայն
նեղուց. քզի առանց մտանելոյ 'ի նմ, համարձակ
կարեն անցանեւ յազանդեան ուկիրանոսէ 'ի իս-
ղապականն առ հրոնաւդանաւ հօրնի, 'ի հարաւայ
երկրին հրոյ:

Չայս Ե մարթ է բաժանել յերկու մասունս . կմ
 ԴԼԸԸ . Երևի մակեղանեան առանցնալի . և Երևի հրոյ .
 վն մակեղանեան երկրի խօսեցաք ցայս վայր . արդ
 խօսեցուք վն երկրին հրոյ . և զկնի զՄալեան
 իշխեաց :

Յօդ Թ . Երկիր հրոյ :

Լինկանի 'ի ծագ հարաւային 'ամերիկոյ , տարած
 եալ իբր 380 միլոն առ նեղուցաւն մակեղա
 նայ . որով և բաժանի 'ի ցամաքէ անտի , և կացուցա
 նէ զմասնաւոր կղզի . զոր ոմանք 'ի բնազնին իմաս
 տասիրաց համարեցան յՆՉգոյն միաստանի լեալ լ
 ցամաքին ամերիկոյ , կմ երկրին ըստակոնացւոց .
 ապա 'ի ձեռն գետնաշարժուե' կմ 'ի ձեռն ամեհի
 ալեաց ծովու բաժանել , որ արդարեւ հաւանական
 է յոյժ . քղի տեսիլ այսր զարհուրելի նեղուցի ,
 եզերք երկուց ցամաքաց , առաւար յատակք , և լե
 րինք , և ծոցք լճմաւ յերկիրն անդ , զոր և բաժա
 նեն 'ի զնզն կղզիս , և այլ նշանք՝ զնոյն ցուցանեն :
 Այս երկիր մինչև 'ի վերջին ամս չէր այնչափ ինչ
 ծանօթ . վն Թամ Ֆագիրք , որք յՆՉագոյն խօսեցան
 զնմէ , ձեացուցին զնա իբր դատիս բարձրաբերձ
 Ժայռից մշտնջենաւոր ձեամբք ոլատելոց . այլ չէ
 այնպս . քղի Թեպէտ ճամբիտ է՝ Թէ լը մեծի մա
 սին լեռնային է , բայց 'ի մէջ լերանց նր գտանին
 լարձակ հովիտք , և ձորք և դաշտք զոճարձալիք
 և արգաւանդք , ոռոգեալք 'ի բազմապատիկ աղա
 նակիտ ջուրց . վն զի գրեթէ յամ բլրոց բղխեն աղ
 քիւրք մշտահոսք . որոց ջուրք առ փոքր մի կարմրա
 գոյն են , այլ չունին զանախորժ ինչ համ . 'ի մէջ
 լերանց սր նշանաւոր է լեռն մի կատարել բլր
 գոձև . և այլ ևս երեք բլուրք , կմ հրոճանդանք
 որք կոչին Երեթ Եղբար՝ յարեմպեան կողմ . և են նշանք
 և ուղեցոյցք նաւուց 'ի գտանել զմուտ 'ի նւէնգիստ
 անդր : Օդ նր երեւի Թէ առողջ է , այլ ցուրտ .
 ձմեռն երկայն և ձիւնալից . և սառնամանիքն անհ
 նարին , այնչափ զի 'ի ճննհորդել լը այն քուգայ ,
 երկուք 'ի նաւաւարաց նր որք ելին 'ի ցամաք , մե
 ռան 'ի ցրտոյ . իսկ այլք բնւ գոճարուք հազիւ
 ողջանդամ հասին 'ի նաւ իւրեանց . որ ոչ երբեք
 ԳԻ .

դիպի 'ի նորվէկիա, և ոչ 'ի լաբբոնիա. որք են առաւել ցրտայլին վայրք եւրոպիոյ:

Բերք նր ըստ աստիճանայ արդասայ և սոլանտերայ ընկերաց քուգայ՝ որք զննեցին զայս տեղի, են պէս պէս ծառք վայրենիք. յորս առաւել հնրկ են երկու տեսակք ծառոց, որք ընկրաց ինչ բերեն զնմա նուի կաղնույ. երկայնուի բնոյ նց սովորաբար լինի 30. 40 ոտնաչափ. և արամագիծն 2. 3 ոտնաչափ. յորոց մարթ էր շննել կայմս նաւուց. տերեւք նց մանր են. և փայտն թեթեւ և սպիտակ. որ ընկերայն հերձանի. դառնի անդ և տեսակ մի ծառոյ՝ որ բերէ կինամոն, այն է՝ տառչին. տերեւք նր լայն են նման տերեւոյ դաբնեայ. ծաղիկն սպիտակ պայծառ. իսկ 'ի ներքս փոքր մի կապուտակ. և կեղևն ըստ չորոյն ըստ մոյն և ըստ այլոց որակուէց՝ նման է բուն կինամոնի սէլեանայ, բաց 'ի ջերմութէ զի սա չունի զնոյն ջերմութի: Ցամաքայլին կենդանիք ցորբոտանիք և թռչունք՝ կարի ոսկաւ են. զի նախայիշատակել ճննչորդք բաց 'ի գոյլոյ՝ այլ ինչ չորբոտանի ոչ տեսին անդ. նոյնպէս և 'ի թռչնոց՝ մի կի՞ երկու տեսակս և եթ. բայց և այնք սակաւք. ուր և թիւնաւոր սողունք ուր ուրեմն դառնին անդ, այլ ծովային թռչունք և կենդանիք, մեծք բազբ, որթք, և առիւծք ծովայինք, պէսպէս խեցեւորթք, և կէտք մեծամեծք՝ յաճախ են անդ:

Բնակիչք այսր երկրի՝ չեն այնչափ բազմութիւն. որք սովորաբար փոքր են կի՞ միջնահասակ մարմնով, այլ հաստանդամ. թխամորթ իբրեւ կիղեւ յարեաւ և 'ի հողմոց. լայնագէմ, նեղաճակատ, տափակուհն, թանձրաժնոտ, փոքրակն, մեծաբերան, ձաղկահեր, և բնաւին անմօրուս. ուստի և տղեղ և ժահահոտ. սովորուի ունին ներկել զգէմս և զբոլոր մարմին իւրեանց 'ի գոյն սեաւ, և կարմիր. և ևս գրոշմեն պէսպէս ձեւ 'ի վր ընչաց և ծնօտից, որով առաւել ևս տղեղանան. կարծեմ թէ չիք յձի Ժղիբք թշուառ բիրտ և եղկելի իբրեւ զսոսա, կեանք նց գլխովին անասնական. բնակարանքն են հիւղք շինեալ յոստոց ծառոց բոլորակ և բրդաձեւ. ունեւով 'ի գաղաթան ծակ ը որ ելանէ ծուխն. անկողին նց փոքր մի խոտ արկել 'ի վր գետնոյ. և կարասիք տանց սաստառք հիւսել 'ի կնիւնոյ. զոր միշտ կրեն 'ի ձեռս. սլարկ 'ի մորթոյ ծովային որթուց. բուշտ կենդանույ, յոր պահեն ջուր յըմպել. զգեստ նց են մորթք ծովային որթուց. որք հաղիւ կիսով չափ

չափ ծածկեն զմարմինն նց ոչ միայն յամառան, այլև
 'ի ձմեռնային սառնամանեաց Ժմիր, և 'ի գլուխս
 կրեն գլխարկս 'ի բրդոյ նոյն որթուց, զոր փոկով
 կապեն զգլխով. իսկ կանաչք կրեն և սփածանելիս.
 կերակուրնց են ձուկն կրիայ՝ և այլ ծովային խեցե-
 մորթք կիսախորովք. այլև արմատք և բոյսք եր-
 կրի. իսկ ըմպելին՝ լոկ ջուր. զէնք նց են աղեղն և
 նեւ. յորս փոքր մի բանականութի և հանճար եր-
 ևեցուցանեն. զի աղեղունք են 'ի կարծր և 'ի հաս-
 տատուն փայտէ. իսկ նեւք 'ի մի ծայր՝ ունին փե-
 տուրս. իսկ 'ի միւսն՝ քար սրածայր, որ իբրև եր-
 կաթի սլոք թափանցէ :

Ունին և նաւակս շինել 'ի կրկնապատկել կեղևա-
 նաց ծառոց. զորս փոկով կարեն լ Ժմեանս. եր-
 կայնութի նաւակաց նց է 10. 12. և մինչև 16 ոտ
 նաչափ գաղղիացւոց. իսկ լայնութիւն 2 և եթ. 'ի մի-
 ջի ունին վառարան յաւաղոյ՝ ուր միշտ պահեն փոքր
 ինչ հուր : Եղու նց է խոշոր կոկորդալի և խրժ-
 դժական. ջուրնին բնաւ զքղքական ինչ կառավարուի,
 և ոչ պաշտօն ինչ կրօնի, (Թէպէտ դնեն աներևոյթ
 էակս բարիս, և չարս.) ոչ գեօղ, և ոչ աւան հաս-
 տատուն :

Յարևելեան կողմն երկրին հրոյ՝ գտանի կղզի ինչ
 անունանել Կղզի զանազան արևելց, բաժանել յերկրէն
 հրոյ 'ի ձեռն նեղուցին մայրաջ, որ կարճ է՝ այլ
 լայն. և գտանին 'ի նմ 'ի կողմն երկրին հրոյ երկու-
 պատունական ծոցք և նւհնգիստք. յորոց մինն կոչի
 Ծոց Բարեյաջող. իսկ երկրորդն՝ Կառահանգիստ Բարե-
 րիսի. իսկ 'ի կղզին՝ են երեք հրունանդանք. հիւ-
 սիսայինն կոչի ՄԲ անպոն. հարաւայինն ՄԲ Բարդա-
 ղիսիս. իսկ երրորդն կոչի ՄԻՎն. զի է 'ի մէջ այլոց
 երկուց :

Հրունանդան Հօբնի : Յայս անուն անունեալ 'ի նա-
 ւապետէն եւրոպացւոց, որ նախ առաջին էանց առ-
 նովաւ. որ և է հրունանդան 'ի վերջին ծագ հարա-
 ւային ամերիկոյ յերկրին հրոյ, լ 55. 56 աստիճա-
 նաւ հարաւային լայնութե. և ոչ է կղզի կցեալ լ
 երկրին հրոյ, ուղ ոմանք յճագրաց համարին :

Յօդ ք . Սալուէան կղզիք :

Սնդղիացիք Ֆալգլանս կոչեն զսոսա, որք անկա-
նին 'ի մէջ 51 և 52 աստիճանաց հարաւային
լայնուէ . իբրեւ 240 մղոնաւ հեռի 'ի ցամաքէն ամե-
րիկոյ և 'ի մօտից նեղուցին մակէլլանայ . և լը որում
նշանակել կայ Յացոյցս՝ են երկու մեծամեծ կղզիք
գրեթէ 10 հզը քառակուսի մղոն տարածութ . ու
նեղով անջրպետ 'ի միջի նեղուց լայն իբր 12 մղոն,
որ 'ի հիւսիսոյ ձգի լը հարաւ : Օդ նր որչափ ինչ
ծանուցել է՝ բարեխառն է . ձիւնն զոր ածեն անդ
արևմտեան հարաւային հողմունք՝ հազիւ մնան լը
ամիսս երկուս 'ի գլուխս լերանց . իսկ 'ի դաշտս
բոլոր անգամ առ օրին լուծանին : Գետք և վտակք
նոյ ոչ երբէք սառին . իսկ լիճք թէնպտ սառին, այլ
ոչ յոյժ թանձր և երկարատե : Եղեամն աշնանային
և դարնանային՝ ոչ այրէ զբոյսս, այլ մէնդ զովա-
ցուցանէ, քղի 'ի ծագել արեգական փոխի 'ի ցօղ-
հազիւ երբէք լսին անդ որոտմունք . նոյնպէս ան-
ծանօթ են և սաստկաշունչ մրրիկք . որք յայլ կղզիս
և 'ի ծովեզերեսոյ ցամաքն ամերիկոյ մեծամեծ վնասո
դործեն : ջուրք նր բարի են և առողջ և առատ լը
ձմաեղիս, որք հոսին լը քարուտ և խճալից ծոցս,
ուրեք ուրեք ևս լը հանքային ւծուխս . յայն սակս
յայնպիսի տեղիս ջուրքն փոքր մի դեղնագոյն են,
այլ ոչ վնասակար :

Երկիրն լը մեծի մասին դաշտային է, և հողն 'ի վե-
րին երեսս՝ պարարտ յոյժ . ապա հող սեւաւ իբր
10 . 15 մասնաչափ թանձրութ . յետոյ դեղին նոյն-
չափ թանձրութ . և 'ի ներքոյ է խիճ՝ և քար . այս
եռատեսակ հող ունի թանձրութ բաւական 'ի հեր-
կագործութ . բայց 'ի սկզբան անդ բոլոր քրտանց և
աշխատութեց պէտք են 'ի կակղել զայն . քղի գոլով
'ի սկզբանէ անգործ մնացել, իսպառ խոտան է և
մոլախոտ և թփալից լը ձմա տեղիս, ուստի և հող
երկրին խառնել և իբր թէ մածել է լը արմատոց :
'ի ծովեզերս նր առ հնրկ ուն և 'ի ներքին կողմանս՝
բուսանի տեսակ մի խոտոյ լը խմբ նման սիլոյ .
այլ բարձրանայ գրեթէ ց6 ոտնաչափ . որ և է պատ-
ուական արօտ անասնոց . յոր 'ի ծովեզերայ տեղիս
արածին որթք, գայլք, և առիւծք ծովայինք :